DISQUISITIONES BIBLICÆ
R. P. F. CLAUDII
FRASSEN
ORDINIS MINORUM REGULARIS
OBSERVANTIÆ S. FRANCISCI
PROFESSORIS EMERITI, ET PARISIENSIS DOCTORIS
IN DUO VOLUMINA DISTRIBUTÆ.
EDITIO ALTERA
Voluminis Secundi
Pars Secunda.
Additionibus nonnullis Historicis, & Criticis Illustrata
PER
P. F. N. W.

INDEX

DISQUISITIONES BIBLICÆ
R. P. F. CLAUDII FRASSEN

ORDINIS MINORUM REGULARIS OBSERVANTIÆ S. FRANCISCI

PROFESSORIS EMERITI, ET PARISIENSIS DOCTORIS

IN DUO VOLUMINA DISTRIBUTÆ.

EDITIO ALTERA

Voluminis Secundi

Pars Secunda.

Additionibus nonnullis Historicis, & Criticis Illustrata

PER

P. F. N. W.

INDEX

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM,
Quæ in hac posteriori Secundi Voluminis parte continentur. Numerus prior paginam, Secundus columnam indigitat.

	Pag.	C.
AAronis virga in Serpentem conversa	318.	*I.*
Abel Sacerdos, martyr, & virgo.	64.	*II.*
Abimelechum monet Deus, ut Saram Abrahamo restituat.	184.	*II.*
Abimelechus erga Abraham benevolus.	166.	*I.*
Abraham quo anno Patris sui sit natus.	135.	*I.*
Abrahæ pugna contra quinque Reges justa.	149.	*I.*
Abraham Agar, & Ismaelem ejicit.	189.	*I.*
Abraham novem vicibus a Deo tentatus.	192.	*I.*
Abyssus quid sit.	105.	*II.*
Adam omnium hominum primus fuit.	30.	*I.*
Adam mortuus est, & sepultus in Golgotha.	86.	*I.*
Adipem, & sanguinem noluit Deus a Sacrificantibus sorberi.	410.	*I.*
Ægyptus quare vocetur terra Cham.	146.	*II.*
Ægypti bona in Regis dominium tempore famis transferuntur.	277.	*I.*
Ægypti flagella tempore Mosis. & seqq.	320.	
Agar fugit in desertum.	166.	*II.*
Ana duæ personæ vir una, altera mulier.	248.	*I.*
Animantia congregantur ut intrarent in Arcam.	114.	*I.*
Anni Patriarcharum nostris similes.	80.	*I.*
Aqua lustralis quomodo conficienda, & ejus effectus. & seqq	473.	*I.*
Aquæ supra Cœlos existunt.	17.	*I.*
Aquæ in sanguinem conversæ. Vide Ægypti flagella.		
Aqua e rupe per Mosen educta.	350.	*I.*
Arbor scientiæ boni, & mali.	48.	*I.*
Arca Noe describitur. & seqq.	109.	
Arca fœderis a solis Sacerdotibus portanda.	391.	*I.*
Arca ad prælium deportata.	486.	*I.*
Arca non fuit a Tito Romam translata.	367.	*II.*
Astra sunt signa temporum, & rerum naturalium, Civilium, & spiritualium. & seqq.	23.	
Azazel *vox quid significet.*	401.	*I.*
BAbyloniorum vana de sua antiquitate jactantia.	33.	*II.*
Balaam an verus Propheta.	479.	*II.*
Balaam cum Madianitis occisus.	486.	*II.*
Beelphegor quodnam Idolum.	483.	*I.*
Beniamini nepotes viri belligerantes.	290.	*I.*
CAdavere invento quid agendum erat.	509.	*I.*
Cain fuit Agricola.	57.	*I.*
Caini crimina, & eorum vindicta.	60.	*I.*
Cain Civitatem ædificat.	65.	*I.*
Cain occiditur.	68.	*I.*
Cainan II. an admittendus.	131.	*I.*
Capitales pœnæ Judæorum.	456.	*I.*
Canticum Mosis fuit omnium primum canticorum, quæ habemus.	343.	*I.*
Carnium esus ante diluvium licitus non præceptus.	120.	*I.*
Castrorum ordo inter Judæos ex Ægypto egredientes.	461.	*I.*
Cethura Abrahæ uxor.	202.	*I.*
Chananæos cur Deus tandiu impunitos reliquerit.	160.	*I.*
Chronologiæ Sacræ diversitas cur.	74.	*I.*
Cinæi qui fuerint.	482.	*II.*
Circumcisio delebat originale peccatum.	170.	*I.*
Circumcisio abrogata fuit in lege Evangelica.	171.	*I.*
Cœli, & terræ nomen quid significet.	10.	*I.*
Columba bis ex arca dimittitur.	107.	*II.*
Columna nubis, & ignis an eadem esset.	337.	*II.*
Consecratio Sacerdotum, qualis erat.	375.	*II.*
Cultum Deorum reiiciendum.	423.	*I.*
DEboræ mors & sepultura.	448.	*I.*
Decalogi distributio, & secundæ Tabulæ divisio.	354.	*I.*
Defunctos parentes deflere, & unguentis delinire antiqua consuetudo est. & sequent.	291.	
Dæmones solitudines agrestes incolunt.	402.	*II.*
Dei nomen religiose proferendum.	429.	*I.*
Deum quomodo pœnituisse dicat Moses.	98.	*I.*
Deus ratam babuit benedictionem Jacobo datam.	217.	*I.*
Deus quomodo die septimo quievisse dicatur & usque modo operari.	36.	*I.*
Deuteronomii Etymon.	491.	*I.*
Deuteronomium ubi scriptum fuit.	514.	*I.*
Dies & noctes fuerunt ante solis productionem.	8.	*I.*
Diluvium an fuerit universale.	101.	*I.*
Diluvium an ex causis naturalibus venerit.	108.	*I.*
Dinæ Jacobi filiæ culpabilis curiositas.	242.	*I.*

Dominorum in servos auctoritas. 355. I.
Dudaim *vocis variæ expositiones.* 231. I.

E*Cclesia utitur versione LXX. in quibusdam.* 79. II.
Ecclesiæ ritus in Altarium consecratione a Jacobo derivatus. 224. I.
Eden quid significet. 44. II.
Enos cœpit invocare nomen Domini. 87. I.
Ephod quadruplicis generis. 371. I.
Elle *est nomen proprium Dei.* 310. I.
Esau genealogia inservit historiæ sacræ. 248. I.
Esau posteri ab Hebræis expugnati non sunt. 493. II.
Esau, & Jacobi characteres oppositi. 206. I.
Esau aliæ operationes ibi & seqq.
Esus sanguinis prohibitus. 123. I.
Ethnici pretio habebant porcos. 419. II.
Ethnicorum usus & ritus immanes. 421. II.
Ethnici suos capillos Diis devovebant. 427. I.
Ethnicorum horrenda turpitudo. 440. II.
Eva quid sibi voluerit per illa verba possedi hominem per Deum, *& cur filiis nomen dederit.* 56. I.
Eunuchi nomen quid significet. 259. I.
Expiationis festum cur institutum, & quid in illo offerebatur. 401. *& seqq.*

F*Alsi testes pœna talionis puniendi.* 508. II.
Fames a Josepho prænunciata. 266. I.
Fermentum in sacrificiis prohibitum. 409. I.
Filii Dei quinam fuerint, qui filias hominum viderunt. 94. I.
Filius Dei cum Angelis ab Abrahamo hospitio susceptus. 175. I.
Firmamentum quid significet. 16. I. *& seqq.*
Fœdus inter Deum, & homines. 361. I.
Forma in judiciis servanda. 456. I.
Fornicatio damnatur. 440. II.

G*Aaditæ viri fortissimi ad bellandum.* 520. II.
Ganges quisnam fluvius. 45. I.
Generationes veterum Patriarcharum. 74.
Genesis quisnam liber. 2. I.
Genesis liber in quot partes dividatur. 5. I.
Gentiles non sunt extranei respectu Adami. 33. I.
Gentiles a fidelibus ritus sacrificiorum acceperunt. 58. II.
Gigantes quinam fuerint. 96. I. *& seqq.*

H*Aran dici potuit Abrahæ terra.* 140. I.
Heber *quid significet.* 492. I.
Hebræi Ægyptiorum plagis afflicti non sunt. 321. II.
Hebræi in solitudine divites. 384. II.
Hebræorum seditio juxta montem Sinai. 466. I.
Hebræorum flagellum per serpentes. 476. I.
Hœdus in lacte matris coqui non debet. 359. I.
Horræi Emim, & Zanzomin qui fuerint. 494. I.

J*Acob symbolum prædestinatorum.* 207. II.
Jacob in Syriam proficiscitur, & scalam mirabilem videt. 221. *& seqq.*
Jacobi varia gesta in Mesopotamia. 225. *& seqq.*
Jacob in Patriam regressus, & varia illius gesta. 233. *& seqq.*
Jacob in Ægyptum proficiscitur, variique ibidem eventus. 273. *& seqq.*
Jacob in Ægypto moritur, & in sepulchrum Abrahæ transfertur. 291. *& seqq.*
Japhet habitavit in tabernaculis Sem, & cur. 128. I.
Jerusalem non erat Abrahæ tempore. 156. I.
Jethro ad Mosen accedit. 352. I. *& seqq.*
Josephi injusta criminatio in Rachelem. 245. I.
Joseph venditur adbuc vivente Isaaco. 249. I.
Josephi varia gesta. 250. *& seqq.*
Josephi gesta in Ægypto. 258. *& seqq.*
Josue Dux populi constituitur. 484. II.

I*Ris quodnam signum in Cœlo.* 123. II.
Isaaci nativitas, gaudium. 186. I.
Isaac magis Jacob, quam Esau diligebat. 214. I.
Isaac quo sensu dixerit Rebeccam sororem suam. 211. *& seqq.*
Israelitæ in Ægypto instituta propria servarunt. 82. I.
Israelitæ quo tempore, & qua hora ex Ægypto egressi sint. 335. I.
Israelitæ quo tempore accesserint ad montem Sinai, eorumque in deserto commoratio. 353. *& seqq*
Judæ Genealogia cur referatur. 255. I.
Judæ sententia in Thamaram iniqua. 256. II.
Judæi ter in anno ad Sanctuarium debebant accedere. 359. I.
Judæi tres excommunicationis species habebant. 458. I.
Juramentum apud omnes semper fuit sacrum. 198. I.
Juramentum Christianorum quale esse debeat. 429. II. *& seqq.*

L*Abanus excusat fraudem Jacobo factam.* 228. II.
Labanus variis artibus Jacobum detinet, variæque inter eos altercationes. 232. *& seqq.*
Lamech primus Polygamus. 69. I. *& seqq.*
Lamech Noe Pater diversus est a Lamecho Polygamo. 93. I.
Leges cæremoniales quæ fuerint. 445. I. *& seqq.*

Lex in singulis septemniis legenda erat. 517. I.
Leviticus scriptus est juxta montem Sinai. 387. I.
Levitarum origo. 388. I.
Levitæ ad Dei cultum destinantur. 389. *& seqq.*
Levitæ triplicis generis munia habebant. 462. I.
Leviticæ Tribus elogia, & privilegia. 519. II.
Lia cur fœcunda, & Rachel sterilis. 229. II.
Libatio quomodo facienda. 408. I.
Lingua Hebraica cur sancta dicatur. 55. I.
Longævitas vitæ cur ad annos mille nunquam pervenerit. 83. II.
Lot uxor in statuam salis convertitur. 180. I.
Luna, qua in phasi producta. 22. II.
Lustratio per ignem quomodo fiebat. 416. I.
Lux primigenia quæ fuerit. 15. I.

Madianitæ profligantur. 485. I.
Magicæ artes damnantur. 424. I.
Magorum virgæ an in dracones conversæ sint. 319. I.
Magorum Ægypti maleficia varia. 323. II.
Mariæ, & Sephoræ contentiones. 468. II.
Matrimonium cum infidelibus non ineundum. 497. I.
Matrimonium symbolum unionis Christi cum Ecclesia. 70. I.
Mel a sacrificiis rejectum, & cur. 409. I.
Melchisedech quis fuerit. 250. *& seqq.*
Melchisedech cur dictus sine Patre. 153. II. *& seqq.*
Minha quidnam fuerit. 395. I.
Mœchia quid sit. 440. I. *& seqq.*
Montes quidam nubibus altiores. 107. II.
Mons, in quo Arca requievit. 117. I.
Mons idem Horeb, & Sina. 308. I.
Mons Hebal cur electus ad Sacrificium potius quam Garizzim. 516. I.
Monumentum a Jacobo erigitur juxta Bethleem. 247. I.
Mosis parentes qui fuerint. 301. I.
Mosis educatio. 303. I. *& seqq.*
Moses fugit in Madian. 305. *& seqq.*
Mosis gesta apud socerum suum in Madian. 306. *& seqq.*
Mosis missio ad Pharaonem, ejusque gesta apud illum. 315. *& seqq.*
Mosis, & populi præparatio ad exitum de Ægypto. 330. *& seqq.*
Mosis gesta post transitum maris rubri. 343. *& seqq.*
Moses terram promissionis non ingreditur. 521. I.
Mundus ab æterno conditus non est. 3. I.
Mundum verno tempore conditum plures docent SS. Patres. 8. II.

Nazaræi significatio. 464. I.
Neomeniæ quomodo essent festa. 446. I.
Nembrod quis fuerit. 128. I.
Nembrod in Assyriam perrexit. 130. I.
Nephtali Tribus mare & meridiem colit. 521. I.
Noe jubetur Arcam construere. 109. I.
Noe quandiu in Arca permanserit. 115. I.
Noe ex Arca egreditur, & ejus gesta. 118. *& seqq.*

Oblatio pro peccato Principis facienda erat ab aliis diversa. 400. II.
Og quomodo dictus Gigantum ultimus. 494. II.
Oleum in oblationibus adhibebatur. 409. II.
Operariorum merces non fraudanda. 442. I.

Palæstina in hæreditatem Semi cessit. 155. I.
Panes propositionis quales erant. 404. II.
Paradisus terrestris qualis fuerit & ubi. 41. *& seqq.*
Parentes primi e Paradiso virgines exivisse creduntur. 55. I.
Parentibus quæ observantia debeatur. 435. *& seqq.*
Pascha cur ita nominetur, & quid significet. 333. II.
Pastores qui Ægypto præfuerunt non fuerunt Israelitæ. 290. I.
Patriarchæ noverunt nomen Jehova. 316. II.
Peccatum summi sacerdotis, & totius populi erat peculiariter expiandum. 400. II.
Pentecostes dicitur festum Hebdomadarum. 447. I.
Pharao, ejusque domestici merito puniuntur propter Saram. 146. I.
Pharao in mari rubro submersus quis fuerit. 342. II.
Philistæos jubentur Israelitæ expugnare. 337. I.
Polygamia per divinam dispensationem contracta est. 71. II.
Principii *nomen in Genesis primo quid significet.* 2. I.
Primitiæ erant res sacræ. 515. I.
Primogenitorum privilegia. 208. I.
Propheta falsus quomodo cognoscitur. 455. I.
Prophetæ falsi cur a Deo permittantur. 502. I.
Proximi vitæ consulendum est. 437. *& seqq.*
Putiphar is uxor Josephi pulchritudine illicitur. 259. II.
Putiphar, cujus filiam duxit Joseph, diversus ab altero. 265. I.
Pytones unde sic dicti. 507. I.

Rachel promittitur Jacobo. 225. *& seqq.*
Rachel moritur in Bethel. 247. I.
Raguel an verum Deum cognoverit. 306. I.
Rebeccæ sterilitas, deinde fœcunditas. 294. *& seqq.*
Refugii sex Civitates. 508. I.

Re-

Repudii libellus, ejusque effectus. 513. I.
Rex eligendus qualis esse debeat. 505. II.

S*Abbathum magnum,* & secundo primum. 434. I.
Sabbaticus fluvius. 435. I.
Sabbathi *præceptum cæremoniale,* & *morale.* 431. I.
Sacerdotalia indumenta. 370. & *seqq.*
Sacerdotum officia, & *ordines, quæ* 392. & *seqq.*
Sacrificia a Deo sunt instituta. 59. & *seqq.*
Sacrificia, & *Sacramenta debent esse in omni religione.* 395. I.
Sara licet sexagenaria adhuc pulcherrima. 143. I.
Sara soror Abrahæ, quomodo 184. II.
Saræ sepultura an licite empta. 197. I.
Saturnus filium immolans non alius est quam Abraham. 195. II.
Sem anno 502 *Noe nascitur.* 93. I.
Semi genealogia texitur. 131. I.
Senatus Judaici auctoritas. 452. & *seqq.*
Sepulchra concupiscentiæ. 468. II.
Serpens tentator in paradiso terrestri quis fuerit. 50. & *seqq.*
Serpens æneus in deserto quid significaverit. 477. I.
Seth Adami genealogia perducit. 73. I.
Sichimorum Civitatis devastatio illicita. 243. I.
Sodomorum exterminium Abrahæ revelatum. 176. II.
Somniorum causæ diversæ. 223. I.
Spiritus Domini, qui ferebatur super aquas quidnam fuerit. 12. I.
Spiritus terram exsiccans quid fuerit. 117. II.
Suffitus sacer qualis & a quibus ferendus. 407. I.
Stationum in Deserto recensio. 487. I.
Sterilitas in probrum. 231. II.

T*Abernaculum duplex.* 381. I.
Tabernaculorum festum. 449. I.
Thare & Abraham fuisse Idololatras nonnulli crediderunt. 141. I.
Tentare Deum non licet. 144. I.
Tentationis locus quis. 350. I.
Thymiamatis forma, & locus. 375. I.
Terra altior mari. 19. II.
Terræ variæ proprietates. 21. & *seqq.*
Transitus maris Rubri figura baptismi. 343. II.
Tribunal duplex apud Judæos. 458. I.
Trinitas Personarum in Mundi creatione quodammodo indicatur. 3. I.
Tubarum festum institutum. 448. I.

V*Espera duplex in una die apud Judæos.* 332. II.
Victima in sacrificiis cruentis requisitæ. 403. I. & *seqq.*
Vitulus aureus cur in deserto conflatus. 377. I.

U*Sura grande peccatum.* 443. I. & *seqq.*
Uxorum pluralitatem licitam esse argumenta suadentia refelluntur. 71. & *seqq.*
Uxorum securitati consulitur. 511. II.

Z*Abulonis opes, & divitiæ.* 520. I.
Zelotypiæ potus quomodo fiebat. 463. I.

DISQUI-

DISQUISITIONES BIBLICÆ
IN UNIVERSUM PENTATEUCHUM.

PRÆFATIO.

ARDUUM licet ac innumeris difficultatum salebris obsitum iter in prioris Voluminis decursu fuerimus emensi, longe tamen grandior atque laboriosior in hac posteriori operis parte conficienda nobis restat via, quam collabescente per ætatem & assiduum laborem corpore inire detrectarem, nisi susceptum opus ad optatum finem deducere, non solum promovenda Dei gloria, sed etiam debita Superiorum mandatis obedientia provocaret.

Rem igitur tametsi viribus imparem (ea fretus confidentia, quod qui dat velle, dabit & perficere) auspicor eo lubentius, quod plurimi sese offerant ineundi itineris Duces, qui præclaris suis in sacram Scripturam lucubrationibus & commentariis facem præferant, & laboris acerbitatem emolliant. Neque enim alium in scopum collimant tot sacrorum Bibliorum Versiones, Paraphrases, Interpretationes, aliaque plurima, tum Synagogæ, tum Ecclesiæ Doctorum, in Scripturam sanctam edita volumina, quam ut illa, quæ in sacris litteris obscura implexaque passim occurrunt, claris expositionibus illustrentur.

Ea tamen mihi non est sententia more Interpretum ire per singulos Scripturæ sacræ textus: neque Concionatorum instar, eximia pietatis semina ubique in sanctis litteris obvia seligere, & ad vitæ institutionem inculcare. Nec etiam consectabor eorum vestigia, qui neglecta litteralis sensus inquisitione, in id unum incumbunt, sua locupletare commentaria variis speculationibus mysticis, aut ad genium excogitatis controversiis, ut magis Doctores asceticos agere, aut sacri belli classicum canere, quam sacræ Scripturæ nodos dissolvere voluisse videantur.

Aliud certe mihi propositum est: in id enim potissimum præsens incumbit labor, ut pro viribus. I. Cujusque sacri Libri textus obscuriores illustrentur. II. Concilientur in speciem pugnantes. III Ex Chronologiæ atque Genealogiarum tricis graviores moveri solitæ controversiæ componantur. IV. Præcipua sub cortice litteræ latentia mysteria proferantur in lucem.

Nec est quod Zoilus aut Aristarchus aliquis me in hoc opere nihil novum & singulare proferre succenseat; hæc enim qualis quantaque putetur criminatio, me nihil quidquam a proposito deterrebit. Nam ait apposite ad institutum præsens Severianus Gabalorum Episcopus, [a] „ Licet multi & a *Orat.* 1. *de creat. mundi.*
„ magni ac admirandi priores dixerint,
„ nihil vetat quin & nostra dicantur, prout
„ divini Spiritus gratia subministraverit:
„ quemadmodum enim, qui ante nostram
„ ætatem claruerunt, ab instituto minime
„ prohibiti sunt, occupato jam argumento
„ ab iis qui illis ipsis superiores fulserunt:
„ sic nec hi quidem nobis officient. Nam
„ & illis & nobis, nobisque superioribus,
„ una est divini Spiritus gratia virtutem
„ subministrans *Omnia enim*, inquit, *ope-*
„ *ratur unus atque idem Spiritus dividens*
„ *singulis pro ut vult.* Non ergo quæ di-
„ cta a Patribus sunt, eliminat: sed nostra
„ illis apponit. Quamquam magna sint quæ
„ dicta ab eis sunt, nostra autem parva,
„ illis tamen coædificantur. „

Nullum quidem jam est dictum, ait Terentius, *quod non dictum sit prius*. Verum addit Seneca; *qui præcesserunt, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant: sed aperuisse*.

Adiiciam cum Paschasio Ratberto [b], *quæ* b *Præf. in l. 6. super Math.* *hic propono, multorum quidem sunt eruditissimorum hominum, quos antiquior tulit ætas, & firmavit auctoritas veritatis; sed proprio commendata stylo novitas facit esse mea.*

Unde non est quod quis opponat se in hoc nostro labore nihil deprehendere exquisitæ illius eruditionis & sapientiæ quæ sublimiores mentes plene reficiat: sed omnia jam esse ab aliis occupata, & doctis omnibus pervia. Resciat enim quisquis ille fuerit, mihi non esse propositum nova moliri, & aquilinis mentibus lumen ingerere: sed hunc meum qualem quantumque laborem eo duntaxat tendere, ut sacræ Scripturæ Studiosis nondum satis exercitatis, ad faciliorem illius intelligentiam, & arcanorum rese-

reserationem minus laboriosa pateat via, & jucundior aditus appareat.

His quidem ex parte prælusi in priori Volumine, explorans & expendens ea quæ sacrorum Librorum sinceritatem spectabant. At hæsi in hujus sacri Tabernaculi vestibulo: jam vero perlustrandum est intimum illius sacrarium, & exponendi veniunt illi textus qui in utroque Testamento obscuriores, & aliqua egere luce videntur. Ut autem res ordine fiant, quæcumque in sacro contextu occurrent advertenda, sub distinctis titulis & quæstionibus discutienda & resolvenda proponentur.

Cum autem ex priori Volumine jam satis superque constet quis quantusque fuerit Moses; quodque Pentateuchum omnium sacrorum Librorum primum scripserit; hinc prætermissis amplioribus velitationibus & præludiis, susceptas in hos quinque Mosaicos libros disquisitiones ordiemur a primo, nomine *Genesis* inscripto.

QUÆRITUR I.

Quo titulo primus Pentateuchi liber inscribatur?

RESpondeo, illum a prima illius Hebraica voce a Judæis appellari *Beresith*, idest, *in principio*; ut teste S. Hieronymo exponunt LXX. Interpretes Symmachus & Theodotius. Triplex enim sacros Libros inscribendi ratio est apud Hebræos; nimirum ab exordio libri, a materia, & ab auctore. Ab *exordio* quidem, sic omnes libros Mosis ab initiali voce appellationem accipere observat S. Hieronymus in prologo Galeato. A *materia* vero, ut libri Judicum, Regum, &c. in quibus referuntur quæ Israelitarum post Josue & Mosem Præfecti ad statuendam suæ gentis libertatem & fœlicitatem præclare gesserunt. Ab *auctore* denique, ut omnium Prophetarum libri, quorum singuli auctoris, cujus oracula continent, nomine appellantur.

Hic autem liber tametsi Mosem (ut probatum est) auctorem habeat, ejus tamen nomine non inscribitur: sed ab Hebræis dicitur *Beresith*: a Græcis vero atque Latinis *Genesis* appellatur; quæ vox ab operis initio sumpta, ad libri totius inscriptionem transiit.

At inquies, cum mundus productus fuerit ex nihilo, illius productio convenientius diceretur κτίσις, *creatio*, quam γένεσις, *generatio*, cum generatio sit mutatio materiæ ab una forma ad aliam formam.

Respondeo vocem generationis dupliciter accipi, 1. *stricte*, quatenus denotat productionem ex præjacente materia ad novam formam. 2. *latius*, prout designat effectionem rei antea non existentis; sive illa productio supponat subjectum; sive non: hoc autem posteriori modo mundi productio vere dicitur generatio, non naturæ ex parte constitutæ, sed omnino constituendæ.

Accedit quod plures generationes ex præjacente materia in hoc libro referantur, puta avium & piscium ex aqua; stirpium & animalium ex terra in 1. capite: Adami e terra, & Evæ ex illius costa in 2. Caini & Abelis in 4. Sethi in 5. &c. Refertur deinde hominum multiplicatio, & varias in orbis partes distributio; unde vox *Genesis* huic libro recte adscribitur. Cum autem illius prima vox *Beresith* significet *in principio*.

QUÆRITUR II.

Quodnam sit illud principium?

TRes nominis *principii* (a quo primus Pentateuchi liber incipit, & nomen habet) expositiones producit S. Augustinus, septem S. Basilius, decem vero S. Ambrosius; ut appareat inde hanc rem non esse levis momenti, sed dignam quæ a viro Theologo expendatur.

Communior tamen, ac meo judicio solidior tam veterum quam recentiorum Interpretum sententia est, Mosem hac voce tria significare voluisse.

I. Quidem in ipsomet temporum exordio, & priusquam ulla res creata, saltem sensibilis existeret, Deum creavisse cœlum & terram, veluti rerum omnium aspectabilium primordia & seminaria: quo pariter
a Ps. 101. 26. sensu David [a] ait *initio tu Domine terram fundasti*, *& opera manuum tuarum sunt cœli*. Unde sequitur cœlum & terram non fuisse producta in tempore, sed in primo temporis incipientis momento; adeo ut tempus cum cœlo & terra, & hæc indivisim cum tempore ortum habuerint: momentum enim quo Deus creare cœpit, non fuit tempus, sed principium temporis; sicut punctum non est linea, sed principium lineæ.

II. Cœlum & terram in principio producta dicit Moses, ut mundi æternitatem, quam fingebant Ægyptii & Chaldæi proscriberet, doceretque Israelitas qualia fuerint rerum omnium vera exordia; ne vanis Gentilium figmentis de rerum origine inficerentur, scirentque mundum non aliam habere suæ originis & durationis seriem, quam quæ ab Adamo per Patriarcharum ætates numerabatur. Subindeque falsam & erroneam esse illorum existimationem qui mundum ab æterno sine ullo sui principio & exordio extitisse putabant: nam inquit Tertullianus [b] nihil sine origine, nisi solus Deus: & S. Augustinus [c] *Trinitas ista ita est æterna*, *ut ei coæternum aliquid esse non possit*.

b Initio lib. 5. contra Marcionem.
c Lib. 8. Genes. ad lit. cap. 28.

sit. Quod pariter egregie docet S. Joannes Evangelista, [a] *omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.*

a Cap. I.

Potuit quidem Deus, si ita voluisset, antea mundum condere, cum ei nec virtus deesset, nec potentia: cur autem noluerit, respondet S. Augustinus [b] idcirco Deum noluisse prius mundum condere, *ut intelligeretur quod non ea fecerit indigus, sine quibus esse in sua perfecta beatitudine potuit, sine initio sempiternus: ideo quippe istorum faciendorum causa, sola Dei bonitas fuit, quia necessitas ejus ulla non fuit.*

b Lib. I. contra advers. legis.

Si autem requiras, quid ageret Deus priusquam conderet mundum? lepide respondebit quidam apud eundem S. Augustinum [c] *Talia scrutantibus, gehennas parabat*: quæ verba Sabinus insignis Poeta his versibus expressit de S. Augustino canens.

c Lib. XI. Conf. cap. 14.

Dum miranda refert populo primordia mundi,
Esse docens verbo cuncta creata Dei;
Impius assurgit verbis procacibus Afer;
Ergo opifex rerum quid faciebat? ait,
Et quibus intentus fallebat tempora curis,
Mundus adhuc nondum cum fabricatus erat?
Præses ad hæc Libicus; fabricabat tartara, dixit,
His quos scrutari talia mente juvat.

Desinant itaque mortales de divinis curiosius inquirere; etenim *scrutator majestatis opprimetur a gloria* [d].

d Proverb. 27. v. 27.

III. Nomine *principii*, hic a Mose Dei Filium indicari docent plurimi veteres Ecclesiæ Doctores, imprimis Origenes [e] *quod est omnium principium*, inquit, *nisi Dominus noster, & Salvator omnium Christus-Jesus primogenitus omnis creaturæ? in hoc ergo principio suo, hoc est in Verbo suo Deus Cœlum & terram fecit.* Quod utique consentit cum S. Joanne I. 3. & Coloss. I. 6. &c. ubi dicuntur omnia per Dei Filium condita.

e Homil. I. in Genes.

His subscribit S. Hieronymus, qui licet initio libri de traditionibus Hebraicis improbet eorum sententiam qui cum Tertulliano libro contra Praxeam, afferunt a Mose scriptum *in Filio fecit Cœlum & terram.* Hanc tamen expositionem approbat continuo subjungens „ De Christo qui tam in „ ipsa fronte Geneseos, quæ caput omnium „ librorum est, quam etiam in principio „ Joannis Evangelistæ Cœli & terræ con- „ ditor approbatur: unde in psalterio de „ se ipso ait, *in capite libri scriptum est de* „ *me*, id est, in principio Geneseos, & in „ Evangelio *omnia per ipsum facta sunt, &* „ *sine ipso factum est nihil.*

His consentit S. Augustinus [f] ubi docet adorandam personarum Trinitatem in ipsa mundi creatione insinuatam esse, Patrem in voce *Dei*; Filium in nomine *principii*; & Spiritum Sanctum in his verbis, *Spiritus Domini ferebatur super aquas.*

f Lib. I. Gen. ad litt. cap. 6.

Sed eadem distinctius docet [g] ubi obiicientibus Manichæis hæc Evangelii S. Joannis verba cap. I. *omnia per ipsum facta sunt*, non consentire cum his verbis Genesis, *in principio creavit Deus Cœlum & terram*, quibus solus Deus Pater innuitur Creator.

g Lib. I. contra adv. Legis cap. 2. & serm. 14. de diversis.

Respondet eos perperam hæc obtrudere, cum ipsemet Christus D. se verbis illis *in principio* a Mose designatum esse significet: ait enim, *inquit*, Dominus incredulis Judæis: „ *Si crederetis Moysi, crederetis &* „ *mihi, ille enim de me scripsit...* nam *in* „ *principio fecit Deus Cœlum & terram* „ Moyses scripsit, quem utique de Domi- „ no scripsisse ipsius Domini voce firmatur „ loquente Evangelio, ubi Judæi cum a „ Domino quæsissent quis esset? respondit. „ *Principium qui & loquor vobis.* Ecce in „ quo principio fecit Cœlum & terram. „ Cœlum ergo & terram fecit Deus in Fi- „ lio, *per quem facta sunt omnia, & sine* „ *quo factum est nihil.* „ Ita S. Augustinus, qui inde concludit Evangelium, cum Genesi, & S. Joannem cum Mose perfecte consentire; nec sine mysterio utrumque opera sua ordiri, a voce principii.

At inquies, Mosis verba hac in re cum verbis S. Joannis non consentiunt; neque enim Moses dicit Deum fecisse Cœlum & terram *per principium*, *sed in principio.*

Respondet S. Augustinus loco supra laudato, particulam *in* hic idem significare ac *per*, ut constat ex Apostolo, qui utraque indiscriminatim utitur, ut demonstret Christum Deum esse mundi opificem, nam cap. I. ad Col. de illo ait: *Qui est imago Dei invisibilis primogenitus omnis creaturæ; quoniam in ipso condita sunt universa in Cœlis & in terra*: ad Hebr. vero cap. I. Dicit Deum novissime diebus istis locutum esse nobis in Filio *quem constituit hæredem universorum per quem fecit & sæcula*: Inde concludere licet apud Mosem, & S. Joannem, *principii* nomen eodem sensu usurpari, ad indicandum Dei Filium una cum divino Patre & Spiritu Sancto esse rerum omnium conditorem.

Hoc tamen est discrimen inter utriusque divini Scriptoris verba, ut apposite observat Severianus Gabalorum Episcopus, [h] quod Moses loquendo de rebus creatis, ait, *in principio creavit Deus Cœlum & terram*; at S. Joannes de Creatore scribens, ait, *in principio erat Verbum.* „ Longe vero, *inquit*, inter hæc distant *creavit, & erat:* „ alterum ortum accepit, cum non esset; „ alter erat qui semper extitit ... Dei est, „ ut *sit*: creaturarum vero ut *fiant* &c.

h Orat. I. de creat.

QUÆRITUR III.

Unde Moses hanc de mundi opificio notitiam acceperit?

Respondeo illam hausisse ex duplici fonte. Primo quidem ex divina revelatione & afflatu Spiritus Sancti, qui cum omnia præterita, præsentia, & futura habeat ab æterno perspicacissime comperta, ei liberum est illa, cui voluerit, indicare & referare; *Spiritus* enim *ubi vult spirat* inquit Christus D. Joann. 3. v. 8. Quod autem divino ejus magisterio potissimum edoctus fuerit Moses, inde fit manifestum, quod cæteris Prophetis antecelluerit.

Cum enim ait S. Petrus [a] *Spiritu Sancto inspirati locuti sunt Sancti Dei homines*; nemini dubium esse poterit Mosem præ ceteris divini Spiritus abundantiori lumine fuisse irradiatum, utpote qui fuerit veterum Prophetarum maximus & frequentiori ac intimiori cum Deo consortio & colloquio donatus, ut videre est Exod. 33. & Num. 12. v. 8.

[a] Epist. 2. c. 1.

Inde fit, quod non minus perspicax fuerit ad detegenda præterita, quam ad prævidenda futura. Porro prævidit & prædixit quæ multis deinde sæculis acciderunt, puta futuram Gentium vocationem per Messiæ adventum, & alia bene multa, quæ duobus fere post ejus mortem annorum millibus extiterunt. Igitur qui longe post futura prævidere potuit, quidni eodem cœlesti magisterio edoctus, intelligere potuerit mundi exordium, nondum ejus ætate tribus annorum millibus incæptum?

Hausit secundo ea quæ scripsit de rerum origine ex traditione majorum, qui ab Adamo omnium hominum protoparente, ad ipsum usque successive vitam duxerant, atque ætate sua res gestas quasi per manus ad eum transmiserant. Nam ab Adamo ad Mosem usque fieri potuit hujus doctrinæ propagatio per quatuor duntaxat homines, nimirum Mathusalem, Semum, Isaacum, & Amram Mosis patrem: Nam *Mathusala* natus anno mundi 930. potuit Adamum sæpenumero videre præsentem & audire referentem quæ ab initio mundi ad suam ætatem usque contigerant. *Semus* vero natus anno mundi 1558, vixit 600. annis, proindeque nedum patrem suum Noe qui cum Mathusala aliisque Patriarchis antediluvianis plurimos egerat annos, sed & ipsum Mathusalam cui per 98. annos convixerat Semus, audire referentes quæ a majoribus de mundi exordio aliisque rebus acceperant. *Isaacus* vero natus anno mundi 2108. mortuus anno 2288. plures egit annos cum Semo, & pene centum cum patre suo Abrahamo a quibus traditam ab antecessoribus de Deo, deque rerum eventibus historiam excipere potuit & consignare nedum filio suo Jacobo, sed etiam illius filiis, maxime Levi, quem *Amram* Mosis pater pluribus annis docentem audivit & filium suum potuit erudire.

Inde conficitur quod etsi Moses in sua texenda historia nullo divino lumine fuisset irradiatus, illam tamen certo conscribere potuit; quippe quæ a testibus omni exceptione majoribus accepta fuisset & comprobata.

Nihilominus tamen consultius dicendum arbitror illum non nisi divini Spiritus afflatu ista omnia scriptis consignasse Qui enim fieri potuisset, ut tot apices circumstantiarum, temporum, locorum, personarum, præsertim vero ætatum & genealogiarum, per tot annorum centurias ita hominum memoriæ fideliter hæserint, ut ad Mosem invariati deferrentur; cum humana traditio etsi recentior, plerumque aliquid falsi admixtum habeat? Verius itaque existimandum est Mosem jam donatum prophetico spiritu, ista de mundi exordio, & de priori hominum ætate divinitus accepta litteris consignasse.

Cum autem nihil magis proclive sit quam corrumpi ab hominibus Dei veritatem, ut pura hæc divina historia retineretur, eam Deus scribi voluit, ne temporis successu, & pravo hominum genio semper ad deteriora vergenti pessundaretur & quasi a se ipsa degeneraret.

At inquies, si hoc fuit Dei propositum & consilium, cur ad Mosis tempora dilatum? Nonne consultius erat hanc mundi Genesis historiam ab Adamo aut ei proxime succedentibus hominibus litteris mandari?

Respondeo, non aliam hujusce dilationis rationem esse quærendam quam Dei voluntatem. *Quis enim novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* ait Apostolus: si quid tamen de hac arcana Dei dispositione inquirere & asserere liceat, dicerem Deum idcirco hanc sacram historiam scriptis mandari noluisse ante Mosis tempora, ut ipsi majorem fidem & auctoritatem apud Israelitas conciliaret. Cum enim illum elegisset in eorum Ducem & Rectorem quos sibi in peculiarem populum devinciebat, ut illum majori in honore & veneratione haberent, voluit per eum nedum legem & recte vivendi normam præscribi; sed & mundi Genesim & Patriarcharum ætates & gesta litteris consignari.

Petes, in quibus differat Mosis de rerum origine narratio a recensione Platonis? hic enim in Timæo & Critia similia pene ac Moses rerum exordia describit, unde a Numenio philosopho Pythagoræo apud [b] Clementem Alex. & [c] Eusebium Plato Moses Atticus appellatur.

[b] Lib. 1. Strom.
[c] Lib. 11. Præp. Evan.

Respondeo, quod etsi Plato cum Mose conveniat, mundum non a se ipso, sed a Deo; non ab æterno, sed in temporum exordio; non multiplicem, sed unicum; non infinitum, sed limitatum esse conditum.

Discre-

Discrepat tamen in multis 1. quod Plato censeat mundum esse anima intelligente præditum. Non creatum ex nihilo, sed ex materia Deo coæterna; unde Deum non *creatorem*, sed δημιουργὸν, idest *opificem* appellat. 2. Existimat astra totidem esse Deos qui spheras & inferiora dirigunt &c. Plurima etiam fingit circa hominis aliarumque rerum formationem a mente Mosis prorsus aliena, nimirum ut quæ a Mosis scriptis hauserat, propriis figmentis interpolaret, & ut sua venditaret.

QUÆRITUR IV.

Cur Moses Israelitis, inspirante Deo Legem præscripturus, exorsus fuerit a mundi opificio & anteriorum temporum historia?

Respondeo, id consultissime factum: tria siquidem ad Legum observantiam nos provocant & alliciunt. 1. Summa Legislatoris auctoritas, æquitas & sapientia. 2. Severa & in perduelles & prævaricatores præparata supplicia. 3. Proborum exempla, atque proposita & exhibita Legum cultoribus immensa præmia. Porro tria hæc in Genesis libro spectasse videtur Moses, atque propterea illum tres in partes distribuisse; quarum prima tribus prioribus capitibus comprehensa, proponit Deum rerum omnium, sicut & hominis sapientissimum opificem, qui rebus singulis a se productis statum, operationem & ordinem præscribit, easque hominis obsequio & imperio subiicit, ut earum ope ad sui Conditoris notitiam, cultum, & fruitionem assurgat, eumque ut supremum suum Monarcham veneretur.

Deinde vero a cap. IV. ad XII. varia exponit divinæ justitiæ, in homines probos & improbos argumenta, præcipue vero animadversionem in fratricidam Cain, atque sceleratam illius progeniem, quæ cum suis pravis exemplis, universum pene genus humanum in crimen induxisset, diluvii generalis clade cum reis omnibus misere periit, sola superstite justi Noe familia.

Tertio tandem a cap. 12. ad finem usque, Dei curam ac providentiam erga Noe humani generis restauratoris filios repræsentat; præsertim vero singularem ejus erga posteros Semi fidelis sui cultoris amorem & benevolentiam, ac præcipue erga Abrahamum ejusque piam prosapiam, cujus virtutes eximias & egregia facinora recenset: Abrahami quidem a cap. 12. ad 15. Isaaci vero a 25. ad 37. Jacobi autem a cap 27. ad 37. Josephi denique a 37. ad 50. Hæc omnia egregie docet Eusebius lib. 7. de præparatione Evang. cap. 2. „ Moses, *inquit*, „ eximius ille Theologus, ex Hebræis Hebræus ipse procreatus, cum patriæ gentis historiam, accurate, si quisquam alius „ teneret, priscorum Hebræorum vitas, „ quæ sacris Legibus cujusdam quasi procemii loco viam munirent, posterorum memoriæ commendare voluit, nulla unquam „ oblivione delendas. Iis porro, non ea „ tantum quæ divinitus acceperant beneficia; verum & nonnullorum præterea „ qui omnem cum divinitate pietatis sensum abjecerant, mores simul ac pœnas „ intexuit; ratus iis, qui Legibus suis instituendi essent, genus id cognitionis apprime necessarium futurum, ut eos & ab „ improborum imitatione deterreret, & ad „ consectanda proborum exempla stimularet.

QUÆRITUR V.

Utrum mundus ex nihilo fuerit formatus, aut ex aliqua præjacente materia?

Hujus difficultatis & quæstionis ansam præbet verbum ברא, *Bara* quo hic utitur Moses, quodque LXX. Interpretes Græci reddunt per verbum κτίζω, Latinus vero per *Creo*; horum enim verborum triplex distingui potest significatio. I. *Laxior*, pro omni productione & effectione, sic nostri genitores dicuntur etiam procreatores; & Cicero lib. 2. de repub. scribit, *patria antiquior parens dicitur quam qui, ut aiunt, creaverit*, h. e. qui genuerit. II. *Strictior*, pro effectione rei ex nihilo quoad formam ex subjecto tamen, sed minus disposito ad eam formam. III. *Strictissima* pro productione rei secundum totam suam entitatem ex nihilo tam materiæ quam formæ.

Primum creationis genus, quatenus significat aliquid efficere, vel novum in statum erigere, tribuitur non soli Deo, sed & creaturis; sic homines dicuntur creare sobolem, Magistratus, Prætorem, Cardinales, summum Pontificem &c. Sic pariter Deus dicitur creator eorum omnium quæ etiam per generationem fiunt. Isaiæ 43. v. 1. *Dominus creans te Jacob & formans te Irael: & v. 7. Omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum* &c. Duo posteriores creationis modi soli Deo conveniunt.

Nam ad creationem proprie dictam tres requiruntur conditiones. 1. ut aliquid fiat ex nulla præexistente materia. 2. ex materia inhabili & indisposita ad formam quæ in-

du-

ducitur. 3. ut fiat absque prærequisita dispositione, sine motu & in instanti. Priori modo Deus produxit Cœlum & terram: posteriori vero ea omnia quæ per sex dies condita primo Genesis capite narrantur.

Nam primo die produxit lucem, non quidem ex nihilo simpliciter, sed quod mirandum est divinæ potentiæ opus, ex ipsius lucis contrario, nempe ex tenebris: etenim *primo* creationis instanti, productis Cœlo & terra absque ullo ornatu, ullave distinctione tenebræ erant super faciem abyssi dum Deus dixit: *Fiat lux.* Quod velut divinæ virtutis insigne miraculum notat S. Paulus 2. ad Cor. 4. v. 6. *Qui dixit de tenebris lumen splendescere. Die secundo* firmamentum seu expansum etiam ex puro nihilo produxit, nulla enim apparuit materia ex qua prodiisset. *Tertio die*, terra quidem, Deo jubente, edidit plantas & arbores, sed in instanti, nulla prævia alteratione & absque vi seminali. *Quarto die*, sydera fulgentia cœlo affixit, non aliunde quam ejus omnipotenti virtute exorta. *Quinto die*, eructarunt aquæ, aves & pisces, sed in momento, & non sua, sed sola divina virtute, quomodo enim illæ vita & sensu omnino expertes sensum & vitam animantibus indidissent? Similiter *sexto die*, bestias & jumenta e terra erumpere jussit Deus, tamquam e matrice, non ex propria illius virtute & fœcunditate, sed solo Dei creantis imperio. Hominem quoque ipso die sexto produxit; ex nihilo quidem simpliciter quantum ad animam rationalem, quæ cum sit omnino spiritualis, non educitur e subjecto, sed creatur e nihilo: quantum vero ad corpus, Adamus quidem e limo terræ, Eva autem ex Adami costa prodiit: at in neutro erat vis seminalis ad humani corporis formationem, quæ non cum aliqua transmutatione & aliquo motu successivo, ut fieri solet corporum generatio, sed facta est in instanti, & sola imperiali voce Dei, quod creationi convenit.

Hic autem producendi modus cum sit omnium nobilissimus, soli Deo proprius est: *Ars* enim opera sua molitur in corporibus materia & forma constantibus: *Natura* autem in materia prima ex qua educit formas ut corpora constituat; solus vero Deus omnipotenti sua virtute res, quando vult, educit e nihilo, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.

Unde Hebræi differentiam statuunt inter hæc verba *creavit*, *formavit*, & *fecit*; *creare*, dicunt rem ex nihilo facere: *formare*, enti producto figuram inducere; *facere* vero, rei formatæ partes & membra ordinare; quo sensu hæc Dei apud Isaiam cap. 43. v. 7. verba, *Omnem qui invocat nomen meum in gloriam meam creavi eum*, *formavi eum*, *feci eum*: quæ Rabbi David Kimki in lib. radicum sic exponit: *primum* CREAVI EUM (hoc est) *produxi eum de nihilo ad esse: deinde* FORMAVI EUM, *eo quod feci eum existere dispositione formæ*: *postremo* FECI EUM, *hoc est*, *disposui seu ordinavi eum*.

Itaque licet verba Hebræum *Bara*, & Græcum κτίζω, & Latinum *creo*, proprie ac per se productionem rei ex nihilo non significent; attamen apposite usurpantur a Theologis ad denotandam productionem ex nullo præjacente subjecto, quæ cum sit, ut dictum est nobilissimus efficiendi modus, convenienter uni & soli Deo tribuitur. Sic Isaiæ 45. v. 6. 7. *Ego Dominus & non est alius*, *formans lucem & creans tenebras*. Jerem. 10. v. 11. *Dii*, *qui non fecerunt cœlum & terram*, *pereant de terra*. Hebr. 3. v. 4. *qui omnia creavit Deus*.

Porro hoc sensu vocem *Bara* hic a Mose usurpatam esse in productione cœli & terræ, argumentum est, quod indicare voluit Deum in principio, hoc est, ante omnia, creavisse cœlum & terram; nihil igitur ante productionem illam extabat præter Deum: illud enim fuisset vel increatum vel creatum: non primum, quia nihil est increatum nisi solus Deus rerum omnium opifex: neque creatum, quia cœlum & terra non fuissent vere producta in principio, cum aliud jam productum extaret: igitur Mosis mens fuit significare per vocem *Bara*, cœlum & terram producta esse ex nihilo.

At inquies: ex nihilo nihil fit, igitur mundus non fuit productus ex nihilo, sed ex aliqua præjacente materia. *Deinde* omnis productio fit per motum, est enim transitus a non esse ad esse: sed motus supponit subjectum mobile: igitur mundi productio supponere debuit materiam aliquam informem quæ per virtutem & operationem Dei suam formam & perfectionem obtineret.

Respondeo, ad primum, nihil revera ex nihilo fieri posse arte & per operationem & productionem Physicam, concedo; per virtutem infinitam illius qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, nego.

Ad secundum dico, omnem quidem productionem Physicam & a causis secundis necessario fieri per motum, quia opus est ut variæ dispositiones præsupponantur in subjecto priusquam introducatur forma; at non ita est de divina operatione, quæ omnipotenti virtute in instanti suos potest edere effectus, dicente Propheta Regio; *ipse dixit & facta sunt*; *ipse mandavit & creata sunt*. Etsi vero Deus mundum ex nihilo, id est nulla præexistente materia & forma produxerit: nihilominus rerum faciendarum ideas in infinita sua intelligentia præsentes habebat ab æterno; quod indicare voluit S. Basilius [a] his verbis; *nec tamen absimile vero fuerit credere fuisse quiddam vel ante mundi istius constitutionem*, *id quod arcana quadam animi contemplatione licuerit intelligi*, *tametsi hac de re nihil in literas Moses transmiserit*, *quod rei tantæ cognitio parum idonea videretur istis parvulis*, *qui lacte dumtaxat doctrinæ initiandi rudimentorum fidei veniunt & instituendi. Erat sane status quidam mundi generatione superior abstractis illis a concretione materiæ potentiis mundo præstantionibus pro decoro accommodatus*, *temporis etiam conditione anterior*, *ater-*

a *Homil.* 1. *in Hexaem.*

æternus nimirum ac perpes. Hæc brevius complectitur Boetius [a] ubi de Deo rerum omnium opifice scribit,

a Lib. 3. de consolatione Philosophiæ metro 9.

Tu cuncta superno,
Ducis ab exemplo, pulcrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique ab imagine formans,
Perfectasque jubens perfectum absolvere partes.

Cum autem Moses referat mundum universum sex diebus fuisse conditum, & quid unaquaque die productum fuerit distincte enarret,

QUÆRITUR VI.

Utrum sex illi dies revera fuerint naturales?

SAnctus Augustinus [b] cum non caperet qua ratione ante Solis & Lunæ productionem, quorum decursu tempora mensurantur & distinguuntur, veri & naturales dies effluxissent, existimavit hanc Mosis narrationem, non ad literam, sed metaphorice & mystice esse intelligendam: nempe respective ad duplicem Angelorum de rebus notitiam, quarum unam *vespertinam* appellat; non quod obscura fuerit, aut erroribus & dubiis obnoxia; sed quia, ut ipse loquitur, *decoloratior erat* minusque splendida; eam scilicet quam Angeli adhuc viatores habuerunt de rebus ipsis, vel propria intelligendi virtute, vel beneficio specierum & idearum; quas in eorum creatione Deus illis indidit. Alteram *matutinam*, qua Angeli comprehensores & beati res omnes intuentur in Verbo, seu in essentia divina, in qua longe splendidius tanquam in primordiali entium omnium fonte relucent, & prius repræsentantur, quam existant in seipsis. Unde S. Doctor arbitratur Mosem illuc intendisse, dum ait, *factum est vespere & mane dies, &c.* vespere præponens mane, quod Angeli prius fuerint viatores quam comprehensores. Infert inde mundum fuisse quidem conditum in instanti, sed Mosem illius formationem per sex dies enumerasse, ut rudiori Israelitarum genio se se accomodaret; seu, ut ipse scribit [c] *qui manet in æternum, creavit omnia simul; sed commodissime in illo libro Genesis, quasi morarum per intervalla factarum a Deo rerum digesta narratio, sicut ipsa dispositio, quæ ab infirmioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per hujusmodi ordinem sermonis exposita, quasi istis oculis cerneretur.*

b Lib. xi. de Civ. Dei c. 20. & Lib. 4. de Genesi ad Litteram c. 22.

c Lib. imperfect. de Genesi ad lit. cap. 7.

Verum hæc expositio I. aperte repugnat Mosaicæ narrationi, qui enim fieri potuit ut eodem instanti tenebræ extiterint super faciem abyssi una cum luce abyssum irradiante? terra fuerit operta aquis simul & nudata? simul inanis & vacua, atque plantis, floribus & fructibus ornata, & animalium mira varietate referta? hæc enim simul consistere nequeunt.

II. Si omnia simul & eodem instanti fuissent producta, unum ex alio non prodiisset; quæ enim eodem instanti fiunt, simul habent existentiam, nec unum alio præexistit. At Moses asserit, ex terra plantas & animalia prodiisse, pisces autem & aves ex aqua: igitur terra prior fuit plantis & animalibus, & aqua pisces & alites antecessit: ista ergo non fuerunt eodem instanti & simul ex nihilo producta, alioqui unum aliud non antecessisset; etenim in instanti nulla est prioris aut posterioris successio.

III. Idem ferendum est judicium de aliis sex diebus, ac de septimo: at certum est Mosem locutum esse de die septimo tanquam de die vero & naturali: igitur, &c. Major constat a paritate rationis. Minor probatur ex ipsius Mosis verbis Exod. 20. v. 9. ubi nomine Dei, significat Israelitis ipsis liberum esse sex diebus operari, at quiescendum esse die septimo, exemplo Dei, qui sex diebus continuis mundum condidit, die autem septimo quievit & cessavit ab omni opere. *Sex diebus*, inquit, *operaberis & facies omnia opera tua; septimo autem die, Sabbatum Domini est; non facies omne opus in eo*: cujus præcepti hanc rationem profert, *sex enim diebus fecit Dominus Cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt, & requievit die septimo: idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & sanctificavit illum.* Similia habet cap. 31. v. 15. & sequentibus: quæ sane ratio prorsus esset absurda & inefficax, si Deus mundum unico instanti condidisset, &c.

At inquies, idem Moses Genes. cap. 2. v. 4. dicit mundum fuisse conditum unico die, *istæ sunt*, inquit, *generationes Cœli & terræ, quando creata sunt; in die quo fecit Deus Cœlum & terram.* Igitur non censuit sex dierum intervallo mundum fuisse conditum.

Respondeo, voces illas *in die*, idem significare ac in tempore, seu quando Cœlum & terram Deus condidit; quamobrem addit, *& omne virgultum agri antequam oriretur in terra*, perinde ac si diceret, cœlum & terra creata sunt priusquam plantas & arbores terra germinaret: nempe ut confirmaret terram fuisse quidem conditam primo die, sed inanem & suo ornatu destitutam, quod nondum procreatæ essent plantæ, quæ tertio tantum die e terra prodierunt. Unde tantum abest ut verba illa *in die*, nostram assertionem convellant, imo stabiliunt & confirmant.

Instabis, Ecclesiastici cap. 18. v. 1. *qui vivit in æternum creavit omnia simul*: igitur non continua sex dierum serie.

Respondeo, adverbium *simul*, hic non significare simultatem temporis, sed creatio-

nis

nis & communitatis, ita quod nihil extet in rerum natura, quod non fuerit a Deo creatum & productum. Vel omnia simul creata sunt, ratione materiæ, non ratione formæ, quæ nonnisi sequentibus diebus edita & inducta est; *rerum quippe substantia simul creata est*, inquit S. Gregorius [a], *sed simul species formata non est; & quod simul extitit per substantiam materiæ, non simul apparuit per speciem formæ. Sol quippe, Luna, & sydera quarto die in cœlo facta perhibentur: sed quod quarto die processit in specie, primo die in cœli substantia extitit per conditionem, &c.*

a Lib. 32. moral. in Job. cap. 9.

Pari ratione dicit Mosem I. cap. Gen. scripsisse, Deum sexto die produxisse hominem ad imaginem & similitudinem suam, & masculum ac fœminam fecisse eos, quamvis solus Adamus eo die fuerit productus; *quia*, inquit, *ex Adæ latere procul dubio fœmina erat processura in illo jam computata per substantiam, a quo fuerat producenda per formam.*

Instabis III. Cum Deus sit agens præstantissimum, modus operandi præstantior ipsi tribuendus est: porro præstantius est rem absolvere in instanti, quam diuturno tempore, hoc enim indicium est majoris virtutis & potentiæ; igitur, &c.

Respondeo, quod etsi nulla alia congruentior proferri possit divinæ operationis ratio, quam suprema Dei voluntas: *Quis enim*, ait Apostolus ad Rom. II. v. 34. *novit sensum Domini, aut quis Consiliarius ejus fuit?* Nihilominus probabiles proferri possunt rationes, cur per sex distinctos dies mundum producere voluerit; nimirum ut Deus sub successiva illa productione, triplicem mundi statum ostenderet, quorum primus est *creationis*; secundus *distinctionis*, tertius *decorationis*. Primo enim Deus creavit Cœlum & terram. Secundo, distinxit diem a nocte, lucem a tenebris, aquas ab aquis, mare ab arida. Tertio, ornavit terram plantis & animalibus; mare piscibus; aerem avibus; firmamentum stellis. In primo maxime elucet Dei potentia; in secundo sapientia; in tertio bonitas.

Adiicies, v. 14. *Dixit Deus fiant luminaria in firmamento cœli, & dividant diem ac noctem:* igitur antea nullus erat dies, nulla nox... Respondet auctor quæst. ad Orthodoxos apud S. Justinum; *ex productione Lucis, distinctio facta est & tenebrarum; ex distinctione lucis & tenebrarum, dies extitit & nox. Ante-luminaria vero condita ex præscripto Dei, lux invalescens, diem; & tenebræ invalescentes, noctem constituerunt.*

Difficultatem hanc aliter solvit S. Basilius [b], dicendo primum illud triduum creationis sic fuisse peractum, ut primigenia lux sui diffusione diem, contractione vero noctem constituerit: *tum vero*, inquit, *fiebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat; non quidem secundum motionem Solis: sed primigenia illa luce suum splendorem diffundente, seque rursum contrahente, idque pro mensura a Deo definita.*

b Homil. 2.

Brevius hanc sententiam calculo suo confirmat S. Damascenus [c], *in tribus diebus*, inquit, *refuso & contracto lumine, divino præcepto, dies fiebat & nox.*

c Lib. 2. de fide cap. 7.

Verum fieri nequit, nisi per miraculum, ut a corpore lucido præsente lumen non diffundatur. Quamobrem probabilior est S. Bonaventuræ sententia, nempe primo die conditam lucem, affixam fuisse cuidam corpori diaphano, puta nubeculæ, quæ sua super globum terræ & aquæ giratione, instar Solis, diem & noctem constitueret; illa vero quarto die formato Solis corpori fuerit adjuncta.

Nec nos movere debet S. Augustini contrarium docentis auctoritas; neque enim isti sententiæ ita tenaciter adhæsit, ut oppositam improbaret: quin imo lib. I. de Gen. ad litt. cap. 17. agendo de nocte & vespera quæ sexies in mundi creatione occurrunt, ait: *vespera illa quæ in toto triduo, antequam fierent luminaria* (nempe Sol & Luna) *consummati operis terminus non absurde fortasse intelligitur: mane vero tanquam futuri operis significatio.* Non existimat ergo omnia fuisse condita in instanti.

Unde capite seq. prudenter admonet, ut cum in expositione divinæ Scripturæ diversæ occurrunt sententiæ, nostræ non ita pertinaciter adhæreamus, ut eam velimus Scripturarum esse quæ nostra est, cum potius eam, quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus. Addit cap. 20. *Quantum potui, enucleavi protulique sententias de verbis ad exercitationem nostram obscure positis; non aliquid unum temere affirmans cum præjudicio alterius expositionis fortaße melioris, ut pro suo modulo eligat quisque quod capere possit: ubi autem intelligere non potest, Scripturas Dei det honorem, sibi timorem.*

QUÆRITUR VII.

Qua tempestate Mundus fuerit conditus?

SEnsus hujus quæstionis non est, quænam temporis periodus, an hyems, an ver, an æstas vel autumnus prior extiterit dum mundus esse cœpit; certum enim est quod si spectemus terrarum plagas universas, diversosque ad eas Solis aspectus & influxus, necesse est variis in locis eodem tempore varias tempestates fuisse, alibi ver, æstatem alibi, alicubi autumnum, alicubi forsan & hyemem, ut continua deinceps, & nusquam interrupta tempestatum alternatione factum est.

Sed quæritur quænam earum tempestatum fuerit in ea mundi parte, ubi consitus fuit *Terrestris paradisus*, & quam homines primum incolere cœperunt? Porro nullus,

arbi-

arbitror, Auctorum est ita glacialis cerebri & frigidæ mentis, qui contendat mundum in hyeme fuisse natum; neque enim terra frigore concreta, sua profundere potuisset germina, nec arbores suos edere fructus; proindeque homines & animalia in ipso suo ortu fame periissent.

Gerardus Mercator & Julius Firmicus alios etiam secuti, in æstate mundum prodiisse volunt. Ægyptii quoque sacerdotes Calendas Augusti mundi natalem adscribebant: annus etiam *Atticus* & *Olympiadicus* ab æstivo solstitio cæpisse narrat Simplicius * quod in eo mundus fuerit conditus.

* In Arist. Phys. lib. 5.

Verum æstivi ardores non videntur apti ad virentis herbæ germina, & fructificationem arborum quæ a Deo creante initio fuit imperata. Inde est, quod præsens de natali mundi controversia potissimum versetur de *Verno* vel *Autumnali* tempore. Plurimi autem sunt clarissimi nominis Auctores qui mundum ab autumno cœpisse contendunt; ita Lyranus noster, Tostatus, Scaliger, Petavius, aliique Recentiores bene multi. His præsertim inducti rationibus.

I. Quod ea temporis periodo mundus fuit conditus, qua fructus & alimenta hominibus & animalibus necessaria erant ad esum: hoc autem fit autumnali tempore.

Verum reponi potest, in plagis orientalibus, ubi conditus fuit primus homo, cæteraque animalia primum extiterunt, fruges & arbores citius quam in septentrionalibus & occidentalibus maturescere & fructus suos ad humanum belluinumque victum aptos edere; in eis namque regionibus, etiam verno tempore, plurimi suavissimique inveniuntur fructus qui apud nos vix in autumni exordio maturescunt.

II. Aiunt homines non in infantili puerilive, sed matura ætate primum prodierunt. Similiter animalia, non ut pulli, sed ad generationem apta condita sunt: igitur etiam arbores maturis oneratæ fructibus sunt conditæ: id autem cum tantum autumno fieri soleat; argumentum est mundum ea temporis periodo esse conditum.

At telum hoc in jaculatores facillime potest retorqueri: verosimillimum enim est Adamum ætate juvenili & ad generandum idonea, non autem virili & senectæ proxima fuisse conditum: unde si ætatis humanæ *pueritia* sit ver, æstatis rationem habebit juventus, non vero *autumni*.

Accedit, quod sicut Eva non formata est puero gravida, sed in eo statu ut brevi concipere posset; ita & arbores conditæ sunt adeo perfectæ, ut sua quæque tempestate fructus producerent, aliæ verno, nonnullæ æstivo, plurimæ autumnali tempore; non vero omnes simul; sicut nec modo fit.

Neque his obstant illa Evæ ad serpentem verba Genes. 3. *De fructu lignorum quæ sunt in paradiso vescimur*. Hæc enim verba non indicant omnium arborum, quæ in paradiso extabant, eo tempore fructus fuisse maturos: sed sibi a Deo fuisse permissum ut comederent ex omnibus fructibus tempore idoneo maturis, una duntaxat interdicta arbore scientiæ boni & mali.

III. Adiiciunt, credibile est apud Orientales omnium Gentium antiquissimas idem fuisse anni, quod mundi fuerat exordium: at in Oriente, maxime apud Ægyptios & Hebræos, anni exordium erat in autumno; Hebræi enim annum ordiebantur a mense *Tisri*, qui partim nostro Septembri, partim Octobri respondet.

At reponi potest Orientales, illos in statuendo anni exordium, non spectasse mundi natales: sed usum popularem, nempe agricolarum & pecuariorum, mutuosque in agris locandis, & conducendis contractus; quæ omnia collectis frugibus, & facta in autumno vindemia, oportunius fiebant, quam in alia temporis periodo.

Ad Hebræos vero quod spectat, dico quod sicut duplex fuit apud eos annus, *Sacer* unus, *Civilis* alter; ita duplex apud eos erat anni exordium, aliud a mense Nisan Martio respondente, aliud a mense Tisri, ut distincte exponit Josephus. [a] *Moses*, inquit, *Nisan qui Macedonibus Xanticus, mensem primum in suis fastis ordinavit, quod in eo Hebræos ex Ægypto eduxisset. Eundem etiam omnium quæ ad rem divinam pertinent exordium fecit; alioqui quoad nundinationes rerum venalium, reliquamque dispensationem anni attinet, nihil de pristino ritu innovavit.*

His ita perpensis verisimilius dicendum arbitror, mundum fuisse conditum verni temporis periodo, maxime cum ea fuerit communior SS. Patrum existimatio; ita enim docent SS. Cyrillus Hierosolymitanus [b], Basilius [c], Gregorius Nazianzenus [d]; sed omnium elegantissime S. Ambrosius [e] dicens merito jure mensem Nisan in quo Pascha celebrandum erat, fuisse a Deo per Mosem præfixum Israelitis anni exordium: „In hoc principio, *inquit*, quo Pascha jussu „Dei celebrant Judæi, Cœlum & terram „fecit Deus, quod inde mundi cæpi opor„tebat exordium, ubi erat opportuna o„mnibus verna temperies. Unde & annus „mundi imaginem nascentis expressit, ut „post hybernas glacies atque hyemales ca„ligines serenior solito verni temporis „splendor eluceat... Ergo ut ostenderet „Scriptura veris tempora in constitutione „mundi, ait: *mensis hic vobis erit initium* „*mensium, primus erit in mensibus anni.* „Primum mensem vernum tempus appel„lans.

Ei suffragatur Theodoretus [f], idque confirmat ex eo quod initio mundi jusserit Deus ut terra germinaret herbam virentem; *incipiente enim vere*, inquit, *prata florere solent, segetes semina concipiunt, arbores fructum emittunt*.

II. Quod verisimile sit Deum condidisse mundum in illa tempestate, quæ omnium amœnissima est, & viventium generationi & accressioni aptissima; porro talis est verna tempestas: cum enim moderate sit calida & humida, generationis ac vitæ stirpium & animalium fovendæ valde idonea est; cumque eo tempore frondescant arbores, plantæ reviviscant, & variis floribus ac gra-

a Lib. 1. antiq. cap. 4.

b Catecheti. 14.

c In Hexaem.

d Orat. de Nativit. Domini.

e Lib. 1. Hexaem. cap. 4.

f Quæst. 12. in Exodum.

graminibus terra decoretur, mundus ex hyemali frigore, velut a sepulchro renascens, se eadem tempestate primitus fuisse conditum non obscure declarat.

III. Illa persuasio de mundo condito verno tempore a majoribus accepta, ita hominum animos occupavit, ut etiam apud Ethnicos pervaserit, eam enim Virgilius egregie repræsentat 2. Georg. ubi cum dixisset num. 320.

Ver adeo frondi nemorum, ver utile Sylvis
Vere tument terræ; & genitalia semina poscunt;

addit num. 335.

Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat,
Orbis & hybernis parcebant flatibus Euri.

Quibus significat ætate sua persuasum mundi originem contigisse verno tempore. His etiam suffragantur Astronomi, qui signum *Arietis* verno tempore dominantis idcirco cæterorum Zodiaci signorum caput esse docent, quod Sol in eo sui cursus initium fecerit.

DE OPERE PRIMÆ DIEI.

Quæ in primo die Mundi condita sint?

His verbis declarat Moses: *In principio creavit Deus Cœlum & terram. Terra autem erat inanis & vacua. & tenebræ erant super faciem abyssi; & Spiritus Dei ferebatur super aquas.*

Moses scriptorum sapientissimus, Genesis descriptionem auspicaturus; apposite orditur a præfatis verbis, nimirum ut primum historiæ summam exponat, eam deinde sigillatim enarraturus. Ut si quis diceret, talis peritus artifex magnificum hoc palatium extruxit: adiiceret vero, primum fundamenta posuit, demum parietes erexit, postea tectum imposuit, tandem hoc & illo ornatu decoravit. Sic Moses ut Deum totius Universi Conditorem ostenderet, compendio dicit eum creasse cœlum & terram, quibus cætera continentur, tanquam ædificii fundamento & culmine; postmodum autem singulas hujus mirandæ fabricæ partes describit.

QUÆRITUR AUTEM I.

Quid COELI & TERRÆ *nomine significaverit?*

Respondeo, triplicem potissimum esse hujus textus expositionem.

I. S. Augustini qui lib. 12. Confess. cap. 7. dicit per *Cœlum* significari naturam spiritualem & Angelicam; per *terram* vero naturam corpoream & aspectabilem; adeo ut primo die mundi, Deus creaturas omnes cum immateriales, tum materiales condiderit; cæteris autem diebus, corporeas dotibus ornaverit, & unamquamque convenienti ordine & loco constituerit. Verum huic expositioni repugnat ipsa Mosis narratio, quæ duntaxat res sensibiles per septem divinæ operationis dies sigillatim conditas recenset.

Moses enim, aiunt S. Chrysostomus [a], & S. Basilius [b] historiam suam rudiori Israelitarum genio attemperavit: illi namque servilibus operibus antea in Ægypto addicti, crassioris erant genii & nonnisi terrena & sensibilia sapiebant. Quamobrem rerum tantum sensibilium procreationem & exordia describere voluit Moses, quatenus ex earum consideratione, ad intelligentiam supremæ Dei majestatis facilius assurgerent.

[a] *Homil. in Gen.*
[b] *Homil. 1. in Hexaem.*

Secundam expositionem tradit idem S. Aug. nimirum per *Cœlum & terram* primo die mundi creata, intelligendam esse materiam primam omni forma nudatam, sed formarum omnium seminarium, & ex qua Deus cuncta deinde effinxerit. Ita docet lib. 1. de Genesi contra Manichæos cap. 5. ubi cum dixisset, idcirco Mosem usum esse nominibus *cœli & terræ* ad designandam materiam primam, propter infirmitatem parvulorum, qui minus idonei sunt invisibilia comprehendere; addit, *prima ergo materia facta est confusa & informis, unde omnia fierent, quæ distincta atque formata sunt; quod credo a Græcis chaos appellari.* Cap. autem 8. exponit qua ratione materia illa informis dicta sit *cœlum & terra*: „ Quemadmodum, *inquit*, si semen arboris „ considerantes dicamus ibi esse radices, & „ robur, & ramos, & fructus, & folia; „ non quia jam sunt sed quia inde futura „ sunt; sic dictum est: *in principio fecit Deus* „ *cœlum & terram*, quasi semen cœli & „ terræ, cum in confuso adhuc esset cœli „ & terræ materia.

His similia habet lib. 1. de Gen. ad litt. capp. 13. 14. & 15. nec non & lib. Confess. cap. 3. & seq. idque confirmat ex his verbis lib. Sapientiæ cap. 11. v. 8 *Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creavit orbem terrarum ex materia invisa.*

Verum sapiens istis verbis non significat materiam omni forma destitutam, quam Philo-

Philosophi *materiam primam* appellant: sed terræ corpus rude & impolitum. Cœlum item, nempe cœlestes orbes a se invicem quidem distinctos, nullo adhuc astrorum splendore fulgentes.

Tertia vero expositio, eaque communior est, nominibus *cœli & terræ* Mosem generatim significare voluisse, universam mundi machinam temporis initio a Deo fuisse conditam, priusquam illius formationis modum & partes sigillatim exponeret. Unde persæpe Cœli & terræ nomina Scriptura sacra usurpat, ut significet Deum rerum omnium extra ipsum extantium esse opificem. Ut videre est Gen. 24. 19. Exod. 20. 41. 2. Paralipp. 2. 12. &c. Quo pariter sensu S. Paulus Colossi. 16. de Christo scribit, *in ipso condita sunt universa in cælo & in terra*, *visibilia & invisibilia*, *&c.* Idipsum exprimit symbolum Nicœnum, *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem*, *factorem cæli & terræ*, *visibilium omnium & invisibilium.*

Hanc expositionem aliis præferendam esse docet S. Augustinus lib. 12. de Genes. contra Manich. cap. 3. & lib. 1. de Genes. ad litt. cap. 4. maxime vero lib. 11. de civit. Dei cap. 33. ubi sic scribit; *In principio fecit Deus cælum & terram*, *quibus nominibus universalis est significata creatura*, *vel spiritualis & corporalis*, *quod est credibilius: vel magnæ duæ mundi partes*, *quibus omnia*, *quæ creata sunt*, *continentur*, *ut primitus eam totam proponeret*: *ac deinde partes ejus secundum mysticum dictum numerum exsequeretur.* Itaque cum Moses ait Deum creasse *cœlum & terram*, nihil aliud significare voluit, quam eum condidisse hunc mundum, & quæ in eo continentur; sicut etiam loquitur S. Paulus Act. 17. v. 24. *Deus qui fecit mundum*, *& omnia quæ in eo sunt.*

Solius autem Terræ, non vero aliorum elementorum, puta aquæ, aeris, ignis, creationem distincte expressit Moses: *Quia*, inquit Severianus Gabalit. *dicendo creata fuisse cœlum & terram*, *ex extremis media designavit illis comprehensa. Velut enim cum dixit*, *fecisse Deum hominem*, *accepto e terra pulvere*, *formatum quidem dixit*, *non item membra recensuit*: *nec dixit fecisse Deum oculos & aures & nasum*; *sed dicendo hominem*, *ea voce membra omnia complexus est. Sic & hoc loco*, *dicendo creasse cœlum & terram cuncta complexus est.*

Adiicit Moses, terra autem in primo suæ creationis instanti erat תהו ובהו tohu vabohu, hoc est juxta Vulgatum Interpretem, *inanis & vacua*; Ubi tres terræ primigeniæ conditiones notat, I. Quod fuerit expers illius fœcunditatis & elegantiæ ac venustatis qua nunc gaudet; illæ enim duæ voces Hebrææ *Tohu vabohu* horribilem quandam vastitatem & confusionem significant. Isaiæ 34. Jerem. 4. 23.

II. Terra non erat sicca & solida, sed lutosa, & undique aquis delibuta & circumfusa. Unde etiam *Terræ* nomen nondum obtinebat; hoc enim nomine fuit donata tantum tertio die, dum videlicet aquæ in locum unum congregatæ, terra exsiccata, juxta naturalem suam conditionem apparuit. III. Terra erat nedum aquarum abysso immersa, sed & densissimis involuta tenebris; quapropter non erat aspectabilis. Unde LXX. Interpretes præfatas Hebræas voces sic reddunt ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος *informis & invisibilis*.

Cujus invisibilitatis multiplex profertur ratio. I. a S. Basilio *hom.* 2. 1. quia *nullus adhuc extabat homo qui illam aspiceret.* II. a S. Aug. [c] quod *aquis cooperta non posset videri*, etiam si esset qui posset videre. III. a Severiano Gabal. orat. 2. quod *nondum erat læta ejus facies consita*; *nondum erat fructibus coronata*; *nondum fluviis fontibusque cincta*; *nondum vario ornatu decorata.*

c *Lib.* 1. *de Genes ad lit. cap.* 13.

At genuinam addit Moses; *Quia*, inquit, *tenebræ erant super faciem abyssi.* Ubi nomine *Abyssi*, significat non infernum, in quem projecti sunt Dœmones, ut erronee putavit Origenes: neque enim Moses hic agit de spiritualibus & incorporeis; nec terra fuit unquam in inferno demersa. Sed indicat terræ statum cœnosum, aquis undique perfusum, & in qua nihil adhuc solidum & stabile, nihil ordinatum & distinctum erat: *Abyssus*, enim ait S. Augustinus [d], *est profunditas incomprehensibilis*, *ut fere dici solet in aquis.*

d *In Psalm.* 41.

QUÆRITUR II.

Quæ & quales fuerint tenebræ abyssum operientes?

Manichæi ore virulento Catholicos accusare solebant, quod affingerent Mosi eum docuisse tenebras extitisse ab æterno, & Deum priusquam lucem crearet, semper in tenebris fuisse versatum: *De Deo*, inquiebat Faustus [a], *impudenter idem tanta finxerunt*, *nunc eum in tenebris*, *ex æterno versatum dicentes*, *& postea miratum cum vidisset lucem.*

a *Lib.* 2. *c.* 4.

At hanc calumniam egregie refellit S. Augustinus [b]. „ Putant, *inquit*, credi a nobis „ etiam ipsum Deum aliquando in tenebris „ esse versatum, quia scriptum est, *tenebræ erant super abyssum*: tamquam nos „ abyssum dicamus Deum, ubi tenebræ „ erant, quia lux ibi non erat, antequam „ Deus verbo faceret lucem. Sed quia non „ distinguunt inter lucem quod est ipse „ Deus, & lucem quam fecit Deus; ideo „ putant esse consequens, ut in tenebris „ ipse fuerit, antequam faceret lucem, cum „ tenebræ essent super abyssum, antequam „ diceret *fiat lux*, *& facta est lux.* Sicut „ enim in Novo Testamento utrumque de

b *Lib.* 2. *contra Faustum cap.* 8.

„ illo dicitur, nam & *Deus lux est*, *& tenebræ in eo non sunt ullæ*: & ibi legimus: „ *qui dixit de tenebris lumen clarescere*. 1. Joan. 1. Unde cap. 10. concludit, *cum ergo essent tenebræ super abyssum*, *ille qui erat lux*, *dixit fiat lux*.

Itaque tantum abest ut tenebræ fuerint æternæ, imo nullam etiam habuerunt veram & realem existentiam in illo mundi exordio, quo dicuntur super abyssum resperſæ: quin etiam, nedum erant *lucis privationes*, quales nunc dicuntur, dum per lucis absentiam aer caligine infuscatur, sed erant *meræ negationes* & purum nihil, quales sunt in oculis vel clausis, vel cæcis, a quibus aer obscurus nequidem percipitur.

Illæ igitur primordiales tenebræ non erant res aliqua, nec defectus tantum; sed negatio lucis in abysso: sicut silentium non dicitur res, sed negatio sermonis: seu ut scribit S. Augustinus [a], *Tenebræ non sunt corporeæ*, *totumque hoc nomen*, *lucis absentia est*; *sicut nuditas carere vestitu*, *& inanitas vacare corporis plenitudine*. Et cap. 31. *Tenebræ*, *ut dixi*, *nihil sunt aliud quam lucis absentia*, *quæ oculis non videndo discernuntur*, *sicut silentium auribus non audiendo*: *non quia tenebræ sunt aliquid*, *sed quia lux non est*; *sicut non quia silentium est aliquid*, *sed quia sonus non est*.

a *Tract. contra Manichæ. cap.* 30.

Quæ cum vera sint de tenebris jam extantibus, postquam productum est lumen, quo corpora irradiantur; multo magis de primordialibus illis tenebris, dum nulla lux adhuc extaret.

Erat igitur tunc terrarum moles tenebris & aquis operta, nullis adhuc floribus & plantis, sed omni ornatu destituta.

Petes, quare Deus cœlum & terram suis perfectionibus absoluta initio non condiderit?

Respondet S. Ambrosius [b]: „ Potuit utique, sed ideo primo facta, postea composita declarantur ne vere increata, & „ sine principio crederentur: si species eorum velut ingenerata ab initio, non postea addita, viderentur. Incomposita terra legitur, & iisdem a Philosophis æternitatis quibus Deus privilegiis honoratur, quid dicerent, si ab initio ejus pulchritudo vernasset? &c.

b *Lib.* 1. *Hexaem. c.* 7.

Similia profert pene S. Chrysostomus [c] ubi cum varias terræ utilitates recensuisset, infert: *Igitur ne commoditatis*, *quæ ex illa capitur*, *necessitas efficeret*, *ut illam præter meritum admirareris*; *ac beneficiorum multitudo ad impietatem te deiiceret*, *eam tibi demonstrat*, *antequam esses*, *informem & inconditam*.

c *Homil.* 5. *in Genesim.*

Inde est quod Moses prudentissime non continua narratione absolvit terræ & cœli formationem & ornatum, sed eam recensionem alternat. *Primo* quidem *die* dicit creatam terram, sed incultam & sub immensa aquarum mole demersam & latitantem; deinde sursum respiciens, ait *secundo die* creatum Firmamentum, sed nullis astris fulgidum. Rursum in terram reversus, dicit eam *tertio die* aquis nudatam germinasse plantas & fruges: post hæc, in cœlum evolans, refert illud micantibus astris, maxime Sole & Luna, *quarto die*, exornatum. Tandem in terram descendens, ait illam una cum mari varia animalium & piscium multitudine ac specie ditatam, & exornatam; nimirum ut hac alternatione manifestum faceret, omnem coeli & terræ decorem & pulchritudinem, non ex nativa eorum fœcunditate, sed ex Dei munere & bonitate prodiisse.

Itaque in uno triduo præcipuæ mundani corporis partes constitutæ sunt; in altero vero triduo, atque eodem ordine rebus necessariis sunt instructæ & ornatæ. *Die* enim *quarto* coeli, qui primo die fuerunt conditi, ornati sunt stellis: *die quinto* firmamentum secundo die conditum, repletum fuit avibus: *sexto die* terra, quæ apparuerat die tertio, instructa est bestiis, & homine illius cultore.

Hinc apparet quam deformis & incondita fuerit prima mundi facies, dum videlicet omnia elementa una cum terra procreata, nullo adhuc ordine essent ab invicem sejuncta; sed cum ipsa terra aquis supernatantibus essent permixta. Quæ graphice ex Mose (ut puto) repræsentat Ovidius initio Metamorphoseon, his versibus:

Ante mare & terras &, quod tegit, omnia cœlum
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere, Chaos, rudis indigestaque moles,
Nec quicquam, nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum....
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda;
Lucis egens aer, nulli sua forma manebat,
Obstabatque aliis aliud; quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Quæ omnia Moses complexus fuerat his verbis: *tenebræ erant super faciem abyssi*. Addit vero, *Spiritus Domini ferebatur super aquas*: unde

QUÆRITUR III.

Quis fuerit ille Spiritus Domini?

PRætermissis variis acceptionibus vocis *Spiritus* in Scriptura sacra memoratis, de quibus abunde dictum est in nostro Scoto Academico, triplici potissimum sensu hic ab Interpretibus usurpatur. I. Pro *Vento* qui, quod sit invisibilis, *Spiritus Domini* interdum

dum vocatur; sic Exod. 16. *Flavit spiritus ejus, & operuit eos mare:* & Psal. 147. *Flabit spiritus ejus & fluent aquæ:* & Isaiæ 30. *Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos quia Spiritus Domini insufflavit in eo:* hoc sensu præfata Mosis verba exponit Tertullianus: *Non ut quidam putant*, inquit, *ipsum Deum significari spiritum, quia Deus Spiritus; neque enim aquæ Dominum sustinere sufficerent: sed cum jam spiritum dicit, de quo etiam venti consistiterunt, ut ait per Isaiam, quia spiritus a me exivit & flatum omnem ego feci.*

Huic expositioni subscribunt *Theodoretus* quæst. 8. in Genesim, & *Severianus* Gabal. orat. 1.

Verum hæc sententia non mihi videtur probabilis. I. Quia tunc quatuor elementa simul erant permixta, nec aer aut ventus erat a terra distinctus, ut super eam perflare posset. II. Vento a Deo excitato, hoc est vehementissimo non convenit Hebræa vox מרחפת *Merachepheth*, quæ lenissimam agitationem significat. III. Deus ad istius terræ & aquæ molis sustentationem, perfectionem & fœcunditatem opus non habuit consortio alicujus creaturæ, qualis est ventus.

II. Sunt qui per *Spiritum Dei* intelligunt vim & efficaciam quamdam vitalem aquis impressam qua fierent fœcundæ ad pisces & alites procreandos. Ita S. Chrysostomus [a]: *Quid sibi vult*, inquit, ET SPIRITUS DEI FEREBATUR SUPER AQUAS? *Mihi videtur hoc significare quod adfuerit efficax quædam & vitalis operatio aquis; & non fuerit simpliciter aqua stans & immobilis; sed vitalem quamdam vim habens, &c.*

a Homil. 3. in Genes.

Ejusmodi spiritum nonnulli veteres Philosophi statuerunt mundi animam, quam existimationem sic describit Virgilius, Æneid. 6.

Principio cœlum ac terras camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

At ista expositio abludit a mente Mosis, qui non dicit Spiritum aquis infusum, sed super eas effusum, eisque incubantem instar gallinæ ova foventis, ut pullos excernat.

Tertia vero, eaque communior expositio est, per *Spiritum Dei*, intelligi tertiam in divinis Personam quæ proprie SPIRITUS DEI dicitur: quam etiam Tertullianus melius consultus, approbat [b]. Ubi cum præmisisset præfata Mosis verba, addit: *Habes, homo, imprimis ætatem venerari aquarum, quod antiqua substantia, dehinc dignationem, quod divini Spiritus sedes, gratior scilicet cæteris tunc elementis. Nam & tenebræ totæ adhuc sine cultu syderum informes, & tristis abyssus, & terra imparata, & cœlum rude: solus liquor semper materia perfecta, læta, simplex, de suo pura, dignum vectaculum Deo subiiciebat, &c.*

b Lib. de Baptismo ca. 3.

Eandem præ cæteris expositionem comprobat S. Basilius [c], cum enim præcedentem præmisisset, adiicit: *Quod verius est, & a Majoribus nostris probatum, Spiritus ille, Spiritus Dei sanctus dictus est, propterea quod observatum est talem de illo peculiari modo, Scripturam præcipueque facere mentionem; & nihil aliud Dei Spiritum appellare, quam ipsum Spiritum, qui divinæ beatæque Trinitatis numerum complet.*

c Homil. 2. in Genes.

His subscribit S. Ambrosius qui præmissa aliorum expositione, addit: *Nos tamen cum Sanctorum & Fidelium sapientia congruentes, Spiritum-Sanctum accepimus, ut operatio Trinitatis eluceat: præmisso enim quod,* IN PRINCIPIO FECIT DEUS COELUM ET TERRAM, *id est, in Christo fecit Deus, vel Filius Dei fecit, vel per Filium Deus fecit,* QUIA OMNIA PER IPSUM FACTA SUNT; *superat plenitudo operationis in Spiritu; quia scriptum est,* VERBO DOMINI COELI FIRMATI SUNT, ET SPIRITU ORIS EJUS OMNIS VIRTUS EORUM.

Concinit S. Hieronymus ad præfata Mosis verba *Pro eo*, inquit, *quod in nostris codicibus* FEREBATUR, *in Hebræo habet* MERASCHEPHETH, *quod nos appellare possumus* INCUBABAT, *sive* CONFOVEBAT, *in similitudinem volucris ova calore animantis. Ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur: sed de Spiritu Sancto, qui & ipse vivificator consequenter & conditor; quod si conditor, & Deus; Emitte enim, ait spiritum tuum & creabuntur.*

Audiendus etiam S. Aug. maxime lib. 13. Confess. cap. 5. *Tenebam*, inquit, *jam* PATREM *in* DEI *nomine, in quo fecit hæc, &* FILIUM *in* PRINCIPII *nomine, in quo fecit hæc, & Trinitatem credens Deum meum sicuti credebam, quærebam in eloquiis Sanctis ejus, & ecce* SPIRITUS TUUS SUPERFEREBATUR SUPER AQUAS. *Ecce Trinitas Deus meus, Pater & Filius & Spiritus Sanctus, Creator universæ creaturæ &c.* Mitto cæteros Patres idem asserentes quorum sententiam his versibus comprobat & eleganter exponit Claudius Marius Victor Orator Massiliensis, Comment. in Genesim.

Et Sacer extensis impendens Spiritus undis
Altrices animabat aquas, ac semina rerum
Nondum compositis fundenda ad germina terris
Insinuanda dabat.

Est igitur vera sententia, divinum Spiritum incubuisse aquis, hoc est fœcunditatem vimque & efficaciam eis indidisse, ut S. Basilius *præfata hom. 2. in Gen.* dicit se accepisse a viro quodam Syro in divinis Scripturis versatissimo, qui prædicta Mosis verba expendens aiebat: *Verbum hoc, ferebatur, pro confovebat vitalemque fœcunditatem aquarum naturæ præbebat, sumunt atque interpretantur, ad similitudinem aviculæ incubantis, vimque vitalem quamdam imprimentis in ea, quæ ab ipso foventur &c.*

Neque solum unanimis est Illustriorum Ecclesiæ Doctorum ea de re consensio, sed etiam

etiam Hebræorum, qui in Targo Hierosolymitano pro Spiritu Dei, *Spiritum miserationum* reddiderunt, quod nec de vento, nec de aliqua re creata potest intelligi.

Etsi vero hæc abunde sufficiant ad refellendam impietatem Socinianorum negantium Spiritum Sanctum esse Deum, & aliquam in mundi creatione partem habuisse; nihilominus ut abunde refellatur ipsorum impietas, proponendæ sunt & solvendæ eorum argutiæ.

Obiiciunt I. Ille Spiritus, de quo hic loquitur Moses, dicitur *Spiritus Dei*: sed Spiritus Dei distinguitur a Deo, nec proprie dici potest, Deus; sicut spiritus hominis distinguitur ab homine, nec congrue diceretur, homo: igitur hic Spiritus, nec Deus est, nec Persona divina.

Respondeo, Spiritum S. recte dici *Deum*, & *Spiritum Dei*: Deum quidem ratione divinæ essentiæ & operationis quam indivisim habet communem cum Patre & Filio; Spiritum vero Dei, ratione suæ Personæ, quæ, ut procedit a Patre & Filio; dici potest Spiritus Dei.

Unde Minorem argumenti distinguo: Spiritus Dei distinguitur a Deo, si vox *Deus* accipiatur personaliter, seu pro personis Patris & Filii a quibus ille divinus Spiritus procedit, concedo; si accipiatur essentialiter & prout significat divinam essentiam indivisim tribus Personis communem, nego. Nec ad rem quidquam conducit exemplum propositum de spiritu hominis, cum enim homo duplici natura constet, corporea & spirituali, neutri hominis nomen seorsim ab alia proprie tribueretur: neque enim humanum corpus dicitur, homo; nec pariter anima, homo, nominatur; secus est autem de divinis Personis, quarum quælibet indivisim est Deus. Itaque cum in Deo nulla sit divisio, nulla compositio, sed summa simplicitas; quidquid in Deo est, Deus est: ac proinde Spiritus Dei est etiam Deus.

Instant Spiritus ille dicitur *Spiritus Elohim*, seu Dei qui creavit cœlum & terram; igitur, vel est distinctus ab illo Elohim Creatore, vel non; si non sit distinctus; ergo erit spiritus sui ipsius, quod Sabellianismum sapit: si sit distinctus, cum illo nomine *Elohim creantis*, tres, ut volumus, significentur divinæ Personæ simul & indivisim creantes; cumque ille Spiritus incubans aquis sit Spiritus illius Elohim creantis, inferendum erit quatuor esse admittendas Personas in divinis, aut Spiritum hunc non esse Deum.

Respondeo, vocem *Elohim* sumi vel essentialiter & explicite, vel personaliter & implicite: priori modo significat unitatem divinæ naturæ & operationis: posteriori vero designat tres Personas in ipsa unitate naturæ subsistentes & operantes. Unde ad argumentum dico, nomen *Elohim* in priori versu sumi essentialiter explicite, personaliter vero implicite; in posteriori autem versu, in quo sermo est de Spiritu Dei, vox *Elohim* sumitur explicite personaliter, & quatenus significat personam Divini Spiritus a Patre & Filio procedentem: Unde, cum hoc argumentum laboret vitio ignorantiæ elenchi, nempe prava terminorum acceptione & distributione, nihil concludit.

Urgent: axioma receptum est apud Theologos *opera divinæ Trinitatis ad extra esse indivisa*; igitur illa incubatio Spiritus Dei, vel non est tribuenda alicui divinæ Personæ; vel tribus erit communis; quod si verum sit, absurde Moses eam uni duntaxat attribuit.

Respondeo, divinæ Trinitatis operationem ad extra dici posse indivisam, & divisam: *indivisam* quidem secundum rei veritatem & realem operationem; *divisam* autem secundum attributionem, qua fit ut, quæ tribus divinis Personis reipsa sunt indivisim communia, uni tantum propter quamdam analogiam peculiariter attribuantur: sic, quia divinus *Pater* fons est & origo duarum divinarum Personarum ab ipso procedentium, ipsi etiam attribuitur creaturarum principium, diciturque in Symbolo *Creator cœli & terræ*: similiter quia *Filius* procedit per intellectum divinum, ei tribuitur sapientia, quæ cuncta constituit & ordinat in pondere, numero & mensura; cum vero divinus *Spiritus* sit complementum adorandæ Trinitatis, & ultimus divinæ fœcunditatis terminus, ipsi etiam attribuitur creaturarum virtus & perfectio.

Cum autem hæc appropriatio fiat tantum secundum imbecillem nostrum modum res divinas concipiendi & exprimendi, fit etiam absque ullo divinarum Personarum præjudicio; quia, quod tribuitur uni Personæ, non denegatur alteri. Approbat hæc David, dum ait Psalm. 33. v. 6 *Verbo Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.*

Adiiciunt Sociniani, si Spiritus ille, qui ferebatur super aquas, esset una Persona divina, quæ cum duabus aliis mundum condidisset, non minus deberet curam & vim suam impendere aliis rebus fœcundandis, quam aquis: at ita non est; non enim dicitur cœlo & terræ incubasse, sicut aquis: igitur ille Spiritus aquis incubans, non erat aliqua divina Persona.

Respondeo, quod *aquarum* nomine, tota jam condita rudis indigestaque moles sit intelligenda per Synecdoken, qua pars pro toto solet accipi; idque maxime quod inter istius molis partes nulla adhuc esset distinctio. Aquas vero ideo nominat Moses, vel ut indicaret, eas una cum terra esse creatas: *Vel* quia ampliori fœcunditate quam terra & cœli donatæ fuerant: *Vel* quod major earum esset amplitudo, utpote cum terram universam operirent.

Accedit quod etsi Moses aquas seorsim ab aliis mundi partibus significare voluerit, non propterea has alias mundi partes ab illius divinæ fœcunditatis participatione voluit excludere; sicut nec ipsas aquas, nec alias mundi partes exclusit a ratione creationis, dum ait, *In principio creavit Deus cœlum & terram.*

QUÆ-

QUÆRITUR IV.

Quæ fuerit lux primo die mundi creata?

VErosimile putat S. Aug. nomine *lucis*, a Mose significatam esse creationem Angelorum; quam sententiam confirmat, tametsi illam paulo aliter ibi exponat; nimirum quod nomine *cæli* initio conditi, designata sit natura Angelica; nomine vero *lucis* die primo creatæ, insinuata Angelorum confirmatio in gratia; &, ut ait, *participatio incommutabilis lucis & diei, quod est Verbum Dei*. Per divisionem autem lucis a tenebris, dicit significari discretionem societatis Angelorum a perduellibus & reprobis: *non mihi videtur*, inquit, *ab operibus Dei absurda sententia, si cum lux illa prima facta est, Angeli creati intelliguntur: & inter sanctos Angelos & immundos fuiße discretum, ubi dictum est, & divisit Deus inter lucem & tenebras*.

Verum, ut ibidem diximus, huic expositioni adversantur alii Patres, qui unanimi pene consensu, in præfatis Mosis verbis, lucem corpoream significari contendunt. At invicem non consentiunt in assignando hujus lucis subjecto. Quidam enim cum S. Gregorio Nysseno putant lucem illam non fuisse aliam quam ignis fulgorem, qui cum aliis elementis antea confusus, & permixtus, divino mandato ab iis secretus & exiliens, sua luce cuncta illustraverit: *Nam cum*, inquit, *uno divinæ voluntatis motu nuper indistincta rerum universitas simul extitisset, omniaque elementa inter se concreta permixtaque eßent, ignis qui ubique disseminatus erat, obscurus jacebat, materiæque impotentia supprimebatur. Verum quoniam vis ejus velox atque agilis est, simul atque rerum naturæ ad mundi constitutionem a Deo motus principium atque incitatio adhibita est ante illa omnia quæ graviora sunt, exiliens, lumine cuncta illustravit, &c.*

S. Basilius lucem illam qualitatem quidem sensibilem putat: sed primum absque determinato subjecto consistentem, deinde vero in Solis corpus quarta die conditum transfusam: *Tunc*, inquit, *ipsa natura lucis producta est; nunc autem hoc solis corpus ei conditum est, ut illi primogenitæ luci vehiculum esset*.

Ei concinens S. Gregorius Nazianzenus: „ Conveniebat, *inquit*, magno lumini opificium suum a lumine auspicari, quo tenebras vastamque illam rerum congeriem & confusionem omnia occupantem solvit ac depulit. Nec vero id organicum a principio, nec mea quidem sententia solare protulit. Verum incorporeum & solis expers: sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. Nam cum in aliis rebus hanc rationem tenuisset, ut materiam prius conderet, ac deinde eam forma convestiret, ordine videlicet ac figura magnitudineque unicuique rei impositis. Hic ut majoris cujusdam miraculi specimen ederet, formam materia priorem protulit: (forma enim Solis lumen est) ac postea materiam induxit, Solem hunc nimirum diei oculum fabricatus.

Alii vero lucem illam primigeniam censent fuisse lumen corpori cuidam diaphano, puta nubeculæ affixam, circa abyssum ingentem continuo giranti, & sua præsentia diem a nocte disterminanti, ut egregie docet Seraphicus Doctor in 2. dist. 13. artic. 2. ubi de illa primordiali luce ait: „ Intelligitur lux illa facta fuisse, ubi nunc est Sol; nam ex illa formatus creditur esse Sol. Producta autem fuit super eam partem, supra quam nostrum est hemisphærium; & illud hemisphærium illuminando fecit *Diem*; & progrediens pervenit ad occasum, & fecit *Vespere*; & post deinde regrediens ad ortum, fecit *Mane*. Unde, respectu unius & ejusdem hemisphærii, noctem & diem faciebat successive, &c.

Petes I. cur mundi creationem a luce auspicari voluit Deus?

Respondet, S. Ambrosius: *Merito*, inquit, *mundi ornatus a luce cæpit exordium: qui enim ædificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat cogitat, & ea prima est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret incultu.*

Addit Moses *Vidit Deus lucem quod eßet bona*: non quod illius utilitatem & excellentiam prius ignoraverit; aut ad ejus aspectum mirabundus hæserit, ut blasphemabant Manichæi: sed quod lucis præstantia non sermonibus & verbis, sed solo visu & intuitu comprobetur. *Illa enim*, inquit mox laudatus S. Ambrosius, *videndo complacet, quoniam ipsa videndi officium subministrat; nec immerito sibi tantum prædicatorem potuit invenire, a quo jure prima laudatur: quoniam ipsa facit ut etiam cætera mundi membra digna sint laudibus*.

Divisit autem *lucem a tenebris*. I. *Natura*, quia lux est forma; tenebræ vero privationes formæ; unde invicem sunt incompossibiles, *nullaque est conventio lucis ad tenebras*, ait S. Paulus 2. Cor. 6. v. 14. II. *Ordine*, ut ex æquo sibi invicem in hemisphæriis continuo succederent. III. *Officio*, ut tenebræ noctem, & lux sua præsentia diem efficeret. IV. *Fine*, ut illæ animalium quieti, hæc labori & operationi inserviret, nam ait Psalmista, *ortus est Sol... exibit homo ad opus suum &c.*

Adiicit Moses, *appellavitque Deus lucem, diem; & tenebras, noctem*.

An autem revera Deus primigeniam lucem nomine *diei*, tenebras autem *noctis* voce, apellandas esse voluerit? an vero duntaxat effecerit, ut lux pro toto illo tempore quo hemisphærium unum perlustrat, *dies* ab hominibus vocaretur; succedentes

autem

autem illi tenebræ *noctis* appellationem obtinerent? anxie disputat S. Gregorius Nyssenus; posteriorem tamen problematis partem diserte propugnat, declaratque Deum per se nullis rebus nomina fecisse, sed duntaxat procreasse res, quibus Adamus, ejusque posteri nomina præscriberent. Etenim si Deus nomen aliquod imposuisset, maxime juxta primigeniam linguam, nempe Hebraicam; subindeque res illæ, Hebraica voce primitus designatæ, eadem appellatione prorsus invariata, omnibus nationibus debuissent innotescere: quis enim nomina rebus a Deo præscripta invertere fuisset ausus?

Constat autem nationes singulas, lucem, diem, & noctem, non Hebraice sed lingua sibi vernacula designare.

His peractis *factum est vespere & mane, dies unus*: non *artificialis*, qui fit ab ortu Solis usque ad occasum: sed *naturalis* viginti quatuor horarum, complectiturque præsentiam tam tenebrarum quam lucis sibi invicem succedentium; computando nempe diem vel ab ortu ad ortum lucis: vel ab uno occasu ad alium occasum: vel a meridie ad meridiem: vel a media nocte ad mediam noctem; his enim quatuor modis a diversis nationibus computari solet dies naturalis.

Petes 1. Cur vesperam mane præposuerit Moses?

Respondeo, hoc idcirco factum, quod *Vespera* sit initium tenebrarum & noctis; *mane* vero initium diei & lucis: porro in mundi creatione tenebræ lucem antecesserant; non igitur mirum est, si quod prius fuit tempore, prius nominetur. Unde antiquissima & prima diei naturalis dispositio fuit a vespera ad vesperam; quam idcirco a Judæis in Solemnitatibus & Festis servari jussit Deus. Levit. 23. v. 32.

Petes 2. Cur Moses potius dixerit factum fuisse diem *unum*, quam diem *primum*?

Respondeo, I. In hoc esse Hebraismum, nam solent Hebræi *unum* pro *primo* substituere, sic Genes. 8. v. 5. *mense decimo in una mensis*; hoc est, ut vertit Vulgatus *prima die mensis*; & Daniel. 8. 1. *in uno anno*, id est, *primo Darii*, &c. II. Hac phrasi indicare voluit Moses ex nocte & die artificiali, factum esse unum diem naturalem 24. horis constantem.

Petes 3. In quonam hemisphaerio prima lux est formata?

Putat Catharinus illam fuisse creatam in opposito nobis hemisphaerio, ac propterea Mosem vesperam præposuisse mane, quod tenebræ nostrum hemisphaerium occuparent, dum oppositum luce perfunderetur. Verum probabilius est lucem fuisse creatam in ea mundi parte quam Adamus ejusque filii debebant incolere; maxime cum mundus hominum habitationi destinaretur.

DE OPERE SECUNDÆ DIEI.

QUid actum sit a Deo secunda die mundi, his verbis declarat Moses, v. 6. *Dixit quoque Deus, fiat Firmamentum in medio aquarum, & dividat aquas ab aquis, &c.* In quibus verbis tria sunt statuenda. I. Quid *Firmamenti* nomine hic significaverit Moses? II. Qua ratione Firmamentum hoc dividat aquas ab aquis? III. Quo sensu *Cœli* nomen huic Firmamento Deus indiderit?

QUÆRITUR AUTEM I.

Quid nomine Firmamenti hic significetur?

FIrmamentum Hebraice dicitur *Rakia*, quæ vox, inquit Alben-Ezra, significat *rem extensam* sive *expansam*, eo modo quo aulea expanduntur: vel quo argentum malleo diducitur & attenuatur. Ad vim & naturam istius vocabuli Scriptura sacra attendit multis in locis, ut Psalmo 103. 3. *Extendens cœlum sicut pellem*. Isaiæ 40. 22. *Qui extendit velut nihilum* (vel pellem) *cœlos, & expandit eos velut tabernaculum ad inhabitandum*.

Triplex autem de hoc Firmamento est Auctorum Sententia.

Prima eorum qui cum S. Chrysostomo existimant hic designari cœlum, primo quidem die conditum, sed hac secunda die destinatum ad dirimendas aquas superiores ab inferioribus.

Censent alii, nomine *Firmamenti*, hic indicari cœlum sydereum hac die formatum, ut subtiliores aquas a terrenis & crassioribus dirimeret, ita S. Basilius [a], S. Ambrosius [b], & Theodoretus [c], qui cum quæsivisset utrum idem sit Cœlum primo & secundo die commemoratum, dicit hanc quæstionem inscitiæ plenam videri: *Oportebat enim*, inquit, *ex temporis ratione, ex ipso creationis modo cœlorum diversitatem nosse*.

Quod utique probat triplici ratione. I. Quia cœlum primo die conditum, lucem antecessit, hoc vero illam subsecutum est. II. Illud conditum fuit ex nulla præjacente materia; hoc vero emersit ex aquis; nam ait Deus: *Fiat Firmamentum in medio aquarum, &c.* III. Vocavit Deus Firmamentum *Cœlum*: at prius cœlum Firmamenti nomine, non est donatum. Inde concludit, *qui igitur non credit secundum esse cœlum, extra semitam rectam incedit: qui vero plures nominare conatur, adhæret fabulis postposita divini Spiritus doctrina.*

a *Homil.* 4. *in Hexaem.*
b *Lib.* 2. *c.* 4.
c *Quæst.* XI.

Tertia

Tertia sententia eorum est, qui existimant *Expansum* illud, seu firmamentum, non aliud esse quam vastum illud spatium, quod protenditur a terræ & aquarum superficie ad extremum Universi convexum, ita ut complectatur nedum tres aeris regiones (primam quidem temperatam, in qua formantur meteora aerea; mediam frigidissimam, in qua nubes imbriferæ coalescunt; tertiam calidissimam, in qua meteora ignea generantur) sed & cœlestes orbes quibus affixa sunt sydera; huic enim vastissimo spatio firmamenti nomen attribuit Moses.

Unde firmamenti nomen hic tripliciter usurpat. *Primo*, quidem pro toto spatio a terra sursum expenso, v. 7. *Fiat firmamentum*, *&c. Secundo*, pro istius expansi seu Firmamenti parte superiori, v. 14. *Fiant luminaria in Firmamento cœli*. Tertio solum pro inferiori parte expansi, v. 20. *Volatile volet super terram sub firmamento cœli*. Inde est quod in Scriptura sacra persæpe fit mentio trium cœlorum, *infimi*, nempe aeris; *medii*, quod est compages orbium in quibus sunt sydera; & *supremi* quod est Beatorum sedes, & Paradisus cœlestis. Quam utique expositionem censeo probabiliorem.

At, *inquies*; Firmamentum hoc Deus vocavit *cœlum*: sed cœli nomen aeri non competit: igitur nec firmamenti appellatio.

Nego minorem, cujus contrarium apparet ex plurimis Scripturæ textibus, sic Psalm. 149. *Qui operit cœlum nubibus*; nubes autem non in cœlo sydereo, sed in aere formantur & agitantur: sic Math. 6. & Act. 10. Aves per aera vagantes dicuntur *volatilia cœli*; & Math. 16. Christus D. reprimens Pharisæorum & Saducæorum malitiam qui signum aliquod in cœlo ab eo fieri postulabant; ait, *Facto vespere dicitis serenum erit*, *rubicundum est enim cœlum*, *& mane hodie tempestas*, *rutilat enim triste cœlum*, *&c.* Quæ certe non de cœlo sydereo, sed de aereo dicuntur. Vocavit autem Deus Firmamentum cœlum, ut prius lucem vocavit diem per prolepsin, quia postea sic ab hominibus appellari voluit.

Instabis, illi soli competit appellatio & ratio *Firmamenti*, quod secundo die mundi formatum est ut divideret aquas superiores ab inferioribus: at orbes cœlestes & aer non sunt formati secundo, sed primo die; etenim supra dictum est, nomine *cœli* comprehendi omnes cœlestes orbes, & nomine *terræ*, quatuor elementa: igitur appellatio Firmamenti illis non competit.

Respondeo, Firmamentum non tam dici factum secundo die, quam destinatum & applicatum ad officium ei proprium, nempe ad separationem aquarum superiorum ab inferioribus.

Unde licet aer & orbes cœlestes jam essent conditi, quia tamen elementa nondum erant ab invicem discreta, nec cœli eo situ & ordine dispositi, quo jam consistunt; sed omnia velut in mole inordinata adhuc essent compacta: ideo cum secundo die mundi jussit Deus ut cœlestes orbes se se expanderent, & aer e terræ sinu erumpens, amplissimum illud spatium cœlum inter & terram occuparet, vere factum est expansum, quod aquas subtiliores sursum elatas a crassioribus dirimeret, & illas sustentaret: quæ ut pateant evidentius.

QUÆRITUR II.

An & quæ sint illæ aquæ supercœlestes?

ALiquas extare aquas supra cœlum aperte testatur Scriptura sacra, nedum præfatis Mosis verbis, quibus Firmamentum dicitur dirimere aquas superiores ab inferioribus; sed & *Psalm.* 18. & in Cantico trium puerorum *Daniel.* 31. ubi ad laudandum Deum una cum Angelis hominibus & cœlis, invitantur *aquæ quæ super cœlos sunt*. Hinc S. Basilius [a], & S. Epiphanius [b] vehementissime suggillant Origenem, quod negaret veras aquas extare super cœlos; textus vero Scripturæ id asserentes, exponeret allegorice dicens, per aquas superiores, intelligendas esse beatas mentes quæ Deum assidue laudant: per eas vero quæ sunt infra Firmamentum, *spiritualia nequitiæ a naturali sublimitate*, *in imum totius improbitatis delapsas*, ut loquitur S. Basilius, qui adiicit: *His igitur & ejus generis sententiis*, *ut quæ somniorum conjecturis*, *& anilibus fabulis conferendæ veniunt*, *relegatis*, *aquam nos*, *ut aquam intelligimus*. Eandem allegoricam expositionem improbans S. Epiphanius exclamat: *O furor hominum junctus stultitiæ!* Sunt itaque revera aquæ supercœlestes.

a *Homil.* 3. *in Hexaem.*
b *in Epist. ad Joannem Hierosolym.*

Quænam vero illæ sint, non ita liquet: sunt enim qui cum Lyrano, Cajetano, & Tostato putant aquas non alias esse quam cœlum, quod fingunt crystallinum, ex ipsis subtilioribus aquis sursum elatis & frigore concretis formatum.

Verum Moses non loquitur de cœlis ex aquis emergentibus: sed de aquis existentibus supra firmamentum, quod ibi cœlum appellat. *Accedit* quod illæ aquæ supponantur tenuissimæ, & subtilissimæ; ac proinde ita facile in durissimam glaciem, instar crystalli, concrescere & densari nequeunt.

Communior SS. Patrum existimatio est, revera extare aquas supra cœlum. Hoc imprimis diserte docet S. Amb. [a] ubi refellit eos qui dicunt nullas esse aquas supercœlestes quod cœlum sit rotundum; in circuitu vero aquas stare non posse. Hanc eandem veritatem tum suis, tum aliorum argumentis probat S. Aug. qui refellit eorum errorem, qui idcirco negant aquas supra cœlum posse consistere, quod cœlo sint ponderosiores. Hos inquam refellit, potissimum duobus argumentis. I. Quia etsi nubes aquis pluvialibus gravidæ, aere sint pon-

a *Lib.* 2. *c.* 3. *in Hexa.*

ponderosiores & crassiores, nihilominus in eo suspenduntur & circumferuntur. Unde concludit *cap.* 4. „ Non impedire propria „ pondera elementorum quominus etiam su„ per illud sublime cœlum possint esse aquæ „ per illas minutias, per quas etiam super „ hoc spatium aeris esse potuerunt; qui „ quamvis gravior & inferior summo cœlo „ subjaceat, procul dubio levior est aquis; „ & tamen, ut super eum sint vapores illi: „ nullo pondere prohibentur. Sic ergo & „ super illud cœlum potest minutioribus „ guttis levior halitus humoris extendi, „ qui pondere cadere non cogatur. II. Id probat ex eo quod stella Saturni omnium celsissima, frigidissima dicatur, cum tamen ob velociorem cursum deberet esse calidissima: *Ergo*, inquit cap. 5. *eam frigidam fecit aquarum super cœlum constitutarum illa vicinitas: quoquomodo autem & qualeslibet aquæ ibi sint; esse eas minime dubitemus; major est quippe Scripturæ hujus auctoritas, quam omnis humani genii capacitas.*

Quæ vero sit aquarum earum supercœlestium utilitas, his verbis explicat Theodoretus; „ Bifariam Deus omnium divisit „ aquarum naturam, & quasdam sursum „ Firmamentum collocavit, quasdam deor„ sum reliquit; ut superiores illæ sua hu„ miditate atque frigiditate non finerent „ corrumpi Firmamentum ab igne lumina„ rium: reliquæ vero, quæ deorsum reman„ serunt, suis vaporibus aerem foveant „ exustum & exsiccatum ab igne superiore.

At plenius rem exponit Severianus Gabalorum Episcopus, ubi cum inquisivisset: *Cur vero in excelsis aquæ? in quem usum positæ? ut quis bibat? ut quis naviget?* Respondet. „ Sane esse quidem aquas in „ superioribus testis est David cum ait: „ *Et aquæ quæ super cœlos sunt.* Attende „ jam Creatoris sapientiam, erat cœlum „ glaciei in morem ex aquis concretum: „ quia enim Solis flammam & Lunæ, side„ rumque immensam multitudinem exceptu„ rum erat, ac totum igne plenum erat „ futurum, ne nimio calore solveretur & „ exureretur, substravit cœli convexo aqua„ rum illarum æquora, quibus quasi impin„ guaret atque liniret, ut in eum modum „ incendio illi resisteret, nec illo crema„ retur. „

Salva tamen tantis Ecclesiæ Doctoribus, aliisque viris maximi nominis eis subscribentibus debita reverentia, censent alii aquas illas supercœlestes, non alias esse quam nubes aquis fœtas in media aeris regione, divina manu suspensas: nec immerito quidem; constat enim ex plurimis Scripturæ sacræ textibus Deum aquas & nubes in cœlo posuisse, sic Psal. 7. v. 12. *Posuit tenebras latibulum suum: tenebrosa aqua in nubibus aeris*, & 146. v. 8. *Qui operit cœlum nubibus & parat terræ pluviam.* Et Jeremiæ 10. v. 13. *Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in Cœlo, & elevat nebulas ab extremitatibus terræ*: & Job. 26. v. 8. *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum.* Nubes igitur aquis fœcundæ, sunt illæ aquæ in cœlo & Firmamento, ab aquis terrenis per inferiorem aeris regionem longissime dissitæ.

Huic Sententiæ subscribit S. Cyrillus Hierosol. Exponens enim præfata Mosis verba ait: *Cum propter agriculturam opus esset aquis, constituit aquas supra cœlos, ut cum terra pluviarum irrigatione indigeret, paratum sit ad hoc cœlum.* Quibus verbis significat non alias esse aquas supercœlestes, quam nubes quæ in pluvias solvuntur.

Idem docet S. Augustinus approbans viri cujusdam sententiam, qui aiebat, „ Mosem „ nomine *cœli* aerem appellasse, non solum „ sermone communi, secundum quem di„ cimus *serenum*, vel *nubilum cœlum*: sed „ etiam nostrarum ipsarum consuetudine „ Scripturarum, cum dicuntur *volatilia cœ„ li*, &c. „ Addit, *hanc ego diligentiam considerationemque laude dignissimam judico.*

Quod autem Moses per aquas cœlestes non alias, quam aeres videatur significare, suadetur. I. Quod duplices duntaxat aquas statuat, *superiores & inferiores*, nempe terrenas & cœlestes. Porro, nubes sunt aquæ cœlestes: igitur has indicavit. II. Ejus scopus erat asserere mundum hunc aspectabilem, & omnia quæ in eo sunt, fuisse secundum omnes illius partes a Deo conditum; quamobrem earum duntaxat creaturarum productionem recenset, quæ sub aspectum & sensus cadunt. Scribebat enim maxime ad informationem Israelitarum, qui cum essent rudioris & agrestioris genii, minus apti videbantur ad recipiendas res a sensibus remotas, quales essent illæ aquæ supra cœlum sydereum extantes.

At inquies, aquæ sursum evectæ, dicuntur constitutæ *supra Firmamentum*: sed nubes non sunt supra aerem, sed in aere: igitur illæ aquæ supercœlestes non possunt intelligi de nubibus.

Distinguo majorem, sunt supra Firmamentum, seu supra cœlum sidereum, nego: supra infimam partem Firmamenti aerei, concedo; extant enim nubes pluvia referæ in media regione aeris: vocem enim *Expansi* seu *Firmamenti*, ut dictum est, tripliciter hic usurpat Moses I. Pro universo spatio a terra sursum usque ad supremum cœlum. Sic v. 6. II. Pro parte superiori in qua posita sunt astra, v. 14. III. Pro parte inferiori illius spatii, ubi aves volitant, & nubes extant: igitur hoc Firmamentum seu expansum ita dividit aquas nubium a terrenis, ut tamen supra nubes quoque protendantur.

Instabis, Firmamentum, ex vi nominis, significat rem firmam ac solidam: unde cœli dicuntur etiam *solidi*, Job. 37. v. 18. *Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi æs fusi sunt*: At aer nec firmus, nec solidus est, sed fluidissimus: igitur aer dici nequit firmamentum illud, supra quod extant aquæ superiores.

Respondeo, Firmamentum non sic appellari, quod solidum sit; sed quia firmum permanet, ac semper idem perseverat; quod utique etiam aeri convenit. Ad textum ex

Jobo

Jobo prolatum, dico illa verba non esse illius sanctissimi viri, sed Eliu, qui v. 2. sequentis capitis, a Deo arguitur imperitiæ, his verbis: *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* Deinde cœli assimilantur æri, non ratione soliditatis, sed ratione luminis & claritatis, quod videlicet acceptum ab astris splendorem, æris politi instar reflectant.

Ad rationes ex S. Augustino, aliisque productas, dico illas mihi videri minus urgentes: nam ex sententia omnium pene Philosophorum constat cœlorum substantiam & naturam esse simplicem, elementorum mixtura, & qualitatibus expertem; proindeque nec calidam, nec frigidam esse. Nullo igitur cœli egent refrigerio, nullisque alterationibus subjacent; unde fit ut aquarum illarum supra cœlestes orbes nullus sit usus.

Urgebis, nubes & aquæ pluviales nondum extiterant secundo die mundi, ut apparet ex sequenti cap. v. 5. & 6. ubi dicitur nondum pluisse, cum die tertio terra germinaret, sed fons (aut vapor) ascendebat e terra irrigans universam superficiem terræ: igitur nubes & pluviæ dici non possunt aquæ cœlestes, de quibus hic est sermo.

Nego consequentiam, etsi enim nondum pluisset super terram, inde non est inferendum, nullas in aere expanso tunc extitisse nubes imbriferas, quæ in aquas solverentur dum opus esset; nulla autem cœlitus terram irrigandi tunc erat necessitas, cum terra vix ab ingenti aquarum mole, qua operiebatur, esset libera, totaque lutosa adhuc existeret.

Petes cur hoc secundo die, omissa fuerit operis approbatio, aliis diebus concessa, his verbis: *Vidit Deus quod esset bonum.* Hebræi varias huius discriminis rationes commenti sunt; sed prorsus inanes. Ideo id factum, inquiunt, quod illo secundo die gehenna fuit condita: vel, quod tunc Angeli fuerunt e cœlo in abyssum lapsi.

S. Hieronymus lib. 1. contra Jovinianum cap. 9. dicit secundum diem non fuisse divina benedictione sacratum, quod binarius numerus, primus recedat ab unitate; *Scriptura*, inquit, *in primo*, *tertio*, *quarto die*, *expletis operibus singulorum*, *dixit*: Et vidit Deus quod esset bonum, &c. *In secundo die hoc omnino subtraxit*; *nobis intelligentiam derelinquens*, *non esse bonum duplicem numerum*, *qui ab unione dividat & præfiguret fœdera nuptiarum.* Unde concludit secundas nuptias, licet permissas, non tamen esse benedicendas.

Addunt aliqui hanc operis approbationem secundo diei non esse adjunctam, quia nondum extabat illius aquarum divisionis utilitas, donec aquæ terrestres in proprium & determinatum locum se reciperent, quod sequenti tantum die factum est. Unde statim ac terra fuit aquis nudata tertio die, habuit divinam istam approbationis notam. Verum hæc non fuit pariter addita post creatum hominem, ubi præsertim videbatur adiicienda.

Consultius itaque dicendum arbitror, illam approbationem hic esse prætermissam speciali aliquo Dei consilio nobis ignoto; *Nihil igitur opus est, ut ea cum discrimine definiantur, quæ sine discrimine nesciuntur*, ait S. Augustinus.

Sunt tamen, qui existimant hanc diem etiam peculiari Dei benedictione fuisse donatam, ut patebit in articulo sequenti.

Porro tam Firmamentum, quam cætera Dei opera, fuisse ab eo probata, constat ex his verbis sexto die prolatis, v. 31. *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.*

DE OPERE TERTIÆ DIEI.

Tertiam mundi diem duplici Dei opere illustratam dicit Moses, nimirum. I. Collectione aquarum in unum locum, ut terram, quam prius operiebant, hominum & animalium producendorum habitationi liberam relinquerent. II. Indita ipsi terræ stirpes & plantas germinandi virtute.

QUÆRITUR I.

Qua ratione fieri potuit in unam terræ partem aquarum congeries?

Manichæi in vetus Testamentum ore virulento debacchantes quasi erroribus refertum, & a malo principio suggestum, hunc præcipue textum obiiciebant, veluti rem omnino absurdam, & factu impossibilem. Neque enim, inquiebant, fieri potuit, ut aquæ universam terram prius operientes, ita potuerint comprimi, ut in unum locum coalescerent. Hanc reprehensionem ut præcaverent & elevarent SS. Patres, varii varia proferunt. S. Basilius [a], & S. Ambrosius [b] innuere videntur ingentem illam aquarum molem terram tegentem idcirco in uno loco collectam, quod Deo jubente montis instar terra altius assurrexerit, adeo ut continuo tribuendum sit miraculo, quod in terram non refluat, & eam obruat.

[a] Homil. 4.
[b] Lib. 3. c. 2. in Hexam.

Verum plurimis rationibus & experientiis constat terram esse Oceano altiorem, neque hunc altius illa assurgere, nisi dum procellis & tempestatibus jactatur & intumescit, ut demonstravi in Academica mea Philosophia, his rationibus ductus, I. Quia Psal. 106. v. 23. navigaturi dicuntur *descendere in mare.* II. Quia aqua præsertim marina, æquabilem planitiem exhibet; unde & mare

mare *æquor* dictum est. III. Quia flumina inferiorem & decliviorem locum petentia, præcipiti lapsu in mare ruunt. IV. Quia si mare esset terra altius; naves, quo longius a littore procederent, eo tardiorem haberent cursum, celeriorem vero dum ad illud accederent, quia ad decliviora tenderent, quod manifestæ experientiæ repugnat. V. Quia nullæ possent esse insulæ in medio maris, si hoc longe altius terra assurgeret; cujus contrarium ex tabulis Geographicis apparet &c.

At inquies. Scriptura sacra Dei beneficio attribuit, quod aquas maris cohibeat, ne in terram effluant Psalm. 32. v. 7. *Congregans sicut in utre aquas maris*. Job. 37. v. 8. *Conclusit ostiis mare &c.* Jerem. 5. v. 22. *Posui arenam terminum mari &c.* Igitur mare terra altius est.

Respondeo, mare quidem aliquibus terræ plagis esse altius, & Dei beneficio tribuendum, quod illas non obruat. *Deinde* interdum ita tempestatibus intumescit, ut in terram irrumperet, nisi Dei manu cohiberetur: secus autem est de naturali illius situ.

Consultius itaque dicendum arbitror cum S. Augustino idem argumentum obiiciente, facili negotio potuisse illam aquarum molem in determinatum locum confluere. *Primo*, Quod aqua antea rarior, & vaporis instar circa terram volitans, densior & gravior extiterit. *Secundo*, Quod terra Dei jussu varios in montes assurgens, sinus ingentes, & antra vastissima præbuerit, in quæ maxima pars illarum aquarum fuerit delapsa. „ Ignorans, *inquit*, conviciator ille quemadmodum aqua in aereos vapores tenuata rarescat, & nebulosa caligine multum occupet spatii; exiguum vero, si congregata densetur, nec jam levis volitet, sed gravis fluitet. Quid ergo mirum si quæ rara, terram texerat, spissata nudavit? Quid si etiam divino nutu in magnos sinus terra subsedit, atque ita quidquid naturæ humidæ per totum ejus jacebat, in partes concavas confluens recessit a cæteris, & quod operiebat, aperuit, congregata in humiliora succumbentia qua mare interflueret & circumflueret &c.

Eadem pene ad verbum habet, *lib.* 1. *de Gen. ad Litteram cap.* 12. Vide nostrum Scotum academicum plura subministrantem in *tract. de opere sex dierum*.

Hanc autem aquarum congregationem idcirco fieri jussit Deus, ut *appareret arida*, hoc est, ut terra, quæ aquis erat operta & delibuta, fieret conspicua & sicca, quatenus esset hominum & animalium habitationi idonea. Erat quidem terra natura sua arida & sicca, quippe cum siccitas sit ipsius qualitas elementaris, sicut frigus aquæ, humiditas aeris, & calor ignis: sed cum tunc esset aquis operta & dissoluta, sicca non erat actu, sed tantum potentia: quamobrem necessum fuit ut aquæ in unum locum colligerentur, quatenus terra visibilis & sicca fieret; ita tamen, ut omnem siccitatem non excluderet, alioqui dissolveretur, nec esset plantarum generationi & nutritioni idonea.

Etsi vero hæc aquarum collectio dicatur tantum die tertia peracta; sunt tamen qui existimant illam ad diem secundam esse referendam, nimirum ut dies hæc pari cum aliis Dei benedictione consecretur, & opera in ea facta, eadem qua alia, divina hac approbatione illustrentur: *Vidit Deus quod esset bonum*, quæ verba absunt a secunda die, bis autem referuntur in tertia. Attamen cum omnes prorsus Editiones ista eodem tenore habeant, nihil est temere hac de re statuendum.

Petes, Quo sensu aquæ terrenæ dicantur Dei jussu confluxisse in unum locum, cum experientia constet aquas per universum orbem esse diffusas in fontes, flumina, lacus, imo & maria ab Oceano longe dissita, ut Pontus-Euxinus vulgo *mare Majore & mare Caspium* seu Hircanum, quæ nullam cum Oceano habent connexionem?

Respondeo, Per *locum unum*, non intelligi unum determinatum terræ angulum, in quem omnes aquæ terræ incubantes confluxerint, adeo ut aliæ terrarum partes aquis fuerint omnino destitutæ; sic enim terra esset plantarum generationi & hominum ac animalium habitationi prorsus inepta: sed istis verbis significatur, aquas prius universam terræ superficiem operientes, in unam decliviorem terræ partem confluxisse, ad quam aliæ per orbem aquæ extantes, se reciperent, velut in suum centrum.

Oceanus enim versus omnes mundi cardines se diffundit; & licet varios efformet sinus, aut maria, locis & nominibus distincta; revera tamen unum est mare; nam *Mediterraneum*, quod Europam ab Asia & Africa dividit est Oceanus per Gades in loca mediterranea humiliora diffusus. *Pontus-Euxinus* vero & *mare Caspium*, per subterraneos meatus cum Oceano communicant, ut docent S. Basilius, * Solinus, & Plinius, cujus rei indicium est, quod iisdem motibus & tempestatibus agitentur: nisi velis maria hæc, sicut & ingentes lacus, esse formata ex aquis diluvii in declivioribus istis locis confluentibus & stagnantibus.

* *Homil.* 4.

Ad fluvios & flumina quod spectat, certum est eos cohærere cum Oceano, sive in ortu, sive in effluxu, juxta illud Ecclef. I. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat*, cujus rei hæc profertur ratio, *ad locum unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant*. Itaque mare est instar humani corporis, capite, brachiis, pectore, cruribus & pedibus diversas unius loci partes occupantibus, distinctum.

Cum igitur aquæ dicuntur confluxisse *in unum locum*, vox *unum*, non debet intelligi de unitate numerica, sed de generica, vel specifica; ac si dictum esset, congregentur aquæ in loca uniformia, videlicet humiliora: quod utique indicant verba quæ sequuntur, *congregationesque aquarum appellavit maria*: neque enim dicit *congregationem*, sed *congregationes*; neque appellavit *mare*, sed *maria* numero plurali, ut significaret distinctas fuisse aquarum collectiones, & maria diversa.

Petes

Petes II. Cur recedentibus aquis, Deus terram nominaverit *aridam*, cum terra cœnosa esset & aquis delibuta?

Respondeo, terram per aquæ recessum duo obtinuisse, quibus antea actu carebat. Primum, ut esset conspicua, cum prius lateret sub aquis absorpta. Secundum, ut fieret sicca & solida, quæ prius fuerat madida & aquis dissoluta. Hæc duo indicat Deus dicens, *appareat arida*: hoc est, nativa sua qualitate gaudeat, nempe siccitate, qua prius carebat; non potestate, sed actu: sicut puer est rationalis potentia per naturam suam & actu per adolescentiam Unde Deus non dixit *fiat arida*, sed *appareat arida*.

Ad id autem quod addit Moses hac eadem die Deum mandasse terræ ut germinaret herbam virentem.

QUÆRITUR II.

Utrum terra tunc plantis & fructibus fuerit decorata? an vero tantum vim ea producendi exceperit?

Sanctus Augustinus verisimile putat „causaliter tantum, dictum esse, produxisse terram, herbam & lignum, id est producendi accepisse virtutem; in ea quippe jam tanquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant quæ per tempora erant futura, &c.

At probabilior est aliorum Interpretum Sententia, asserentium plantas omnes suis ornatas & ditatas fructibus fuisse procreatas. Ita *S. Basilius* [a], *S. Chrysostomus* [b], S. *Ambrosius* [c], qui Dei ad terram mandatum expendens ait: „ Continuo igitur parturiens terra, novos se fudit in partus, & induit se amictum viriditatis, gratiam fœcunditatis assumpsit, diversisque compta germinibus, proprios suscepit ornatus &c. „

[a] Homil. 6. in Hexaem. [b] Homil. 6. in Gen. [c] Lib. 3. c. 6. & lib. 4. cap. 1. in Hexaem.

Hinc non casu neque fortuito accidit, sed ex sapienti Dei dispositione, ut prius terra germinandi vim haberet, suisque plantis & fructibus ornaretur, quam Sol & alia astra extarent, nimirum ut inde appareret (inquiunt præfati Patres,) eam suam fœcunditatem uni Deo debere acceptam. Nunc quidem Solis & Lunæ, aliorumque astrorum influxibus vegetatur; at ut primum extitit, sic & deinde, secluso eorum auxilio poterat esse fœcunda.

Unde idem S. Ambrosius (*Præfato lib.* 3.) inducit naturam voce quadam sic clamantem: *Bonus quidem Sol; sed ministerio, non imperio: bonus meæ jucunditatis adjutor; sed non creator: bonus meorum alitor fructuum; sed non auctor: interdum partus meos & ipse adurit, frequenter mibi & ipse damno est, plerique me locis indotatam relinquit. Non sum ingrata conservo, mibi est in usum datus; mecum labori est mancipatus; mecum subjectus est vanitati.*

Itaque Dei sapientiæ ac bonitati deputandum est. I. Quod terram ante astrorum productionem germinare fecerit, ne illius fœcunditas eorum influxibus adscriberetur. II. Quod terram plantis & fructibus, priusquam cœlum astris, ornaverit, ne quis putaret terram habendam esse despectui, quod cœlis longe sit inferior & minus elegans. III. Quod priusquam conderet homines & animantia, de domicilio & victu eis perspexerit. De victu, inquam, saluberrimo quidem, sed frugali; nempe herbis & fructibus: unde vers. 29. Deus primos homines recens conditos alloquens ait; *Ecce dedi vobis omnem herbam &c.* hinc S. Ambrosius docet hoc cibo homines esse debere contentos, *quem liberalitas Dei prima donavit; ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat &c.*

Porro huic divino mandato acceptum referre debemus; quod terra etiamnum tota ex gremio suo divitias nobis effundat; quod e semine germen nascatur, fruges ad maturitatem perveniant, & singula fructuum genera quotannis ex arboribus sobolescant.

Etsi vero hæc perennis terræ fœcunditas primigeniæ ac perseveranti Dei benedictioni potissimum sit tribuenda, atque ideo merito dixerit David Deum adhuc producere *fœnum jumentis, & herbam servituti hominum*; quippe cum sit rerum omnium causa princeps; nihilominus terra inditam sibi a Deo habet vim naturalem excipiendi, fovendi, alterandi, & vivificandi excepta semina, eaque astrorum beneficio, ad perfectam altitudinem & maturitatem promovendi. Illa namque ad germinationem concurrit tripliciter. 1. *Passive*, quatenus a Deo vim & benedictionem, & ab hominibus ingesta semina suscipit. 2. *Active*, prout vim insitam & naturalem in semina & radices diffundit. 3. *Materialiter*, quatenus alimentarium succum plantis subministrat, in earum naturam & substantiam convertendum. Unde vis germinandi est a Deo tanquam a causa principe: a seminibus, velut ab instrumentis; & a terra, tanquam a matrice & causa secundaria.

At inquies, cum Deus terræ jusserit, ut ederet herbam & arbores fructiferas hominum & animalium pabulo convenientes, cur tot plantæ insalubres, venenosæ & infrugiferæ nascuntur?

Respondet S. Augustinus [d] hanc infaustam plantarum noxiarum originem refundendam esse in Adami prævaricationem quæ fuit in causa cur Deus maledixerit terræ, ipsaque exinde spinas & tribulos, aliaque noxia germinaverit.

[d] Lib. 1. de Genes. contr. Manich. cap. 13.

Ipsi præiverat S. Basilius [e] docens rosas ante peccatum, spinis non fuisse permixtas.

[e] Homil. 2. in Hexaem.

Ve-

Verum etsi per hominis peccatum plurimum inversa fuerit primigenia rerum naturalium constitutio; non arbitror tamen novas esse conditas earum species: sed quæ homini innocenti futuræ non erant noxiæ, earum plurimæ prævaricatori cesserunt in pœnam, & peccati vindictam.

Accedit quod ea quæ jam non deserviunt ad hominis pabulum, plurimum conferant ad ejus sanitatem fovendam aut restituendam, nam plerumque medici ex venenatis conficiunt salubria pharmaca; adeo ut ne minima quidem sit plantula, cujus si comperta esset ingenita virtus, homini non prodesset.

DE OPERE QUARTÆ DIEI.

HAc die refert Moses Deum astra produxisse, ac destinasse corpora diaphana, quæ lucem jam prius creatam exciperent mutuis vicibus per mundum diffundendam, dividerentque diem a nocte: *diem* inquam, *artificialem* qui ab ortu Solis incipit & desinit in occasu. Nam dies naturalis, cujus antea meminit, noctes etiam complectitur.

Fecit itaque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut præesset diei; & luminare minus, ut præesset nocti &c. Ubi per *luminare majus*, Solem intelligit: per *minus* vero, Lunam; quia exigua est lucis portio quam ad nos emittit, comparative ad immensum Solis fulgorem.

QUÆRITUR I.

Cur Lunam appellaverit Moses LUMINARE MAGNUM, *cum alia sint astra ipsa majora?*

CErto norunt Astronomi, plures esse stellas Luna majores, neque id Mosem latebat, qui nedum in omnibus Ægyptiorum syderali scientiæ imprimis deditorum documentis erat versatissimus, sed & divino eruditus magisterio. Verum, cum Judaico populo scientiarum rudi datus esset doctor, ut injunctas sibi divinitus partes impleret, debuit se ad ejus imbecillem captum demittere, & naturalem rerum ordinem juxta vulgi existimationem exponere.

Porro communi hominum judicio, Luna cæteris astris, post Solem, censetur major. 1. Quod nocte magis quam alia astra nos illuminet, & Solis vices & absentiam suppleat: 2. Quod ejus axis, quia propinquior, ita aliis grandior & splendidior appareat. 3. Quia efficaciores sunt ejus in inferiora corpora influxus. 4. Quod ad varias illius phases & mutationes, varientur tempestates, & aeris, aquæ, & terræ dispositiones &c.

Non est ergo, cur in Mosem ore canino irruant quidam impii, eumque imperitiæ insimulent; quod Lunam, secundum *Luminare magnum*, nominet: non enim scribebat viris doctis & astronomis, sed simplici populo, qui rerum sensibus imperviarum notitiæ non erat capax. Unde populariter ea scripsit, quæ sine doctrina & litteris idiotæ communi sensu percipiunt; si enim de rebus vulgo ignotis locutus fuisset, causati fuissent litterarum rudes hæc altiora esse captu suo. Non quidem eum latebat quod Astrologis est compertum, Saturni Sydus, quod omnium minimum propter longinquitatem apparet, lunari esse majus: sed Astrologis relinquens inquisitionem dimensionis Syderum, stylum suum communi vulgi existimationi conformare voluit, ut omnium doctor, omnibus prodesset.

Petes 1. Quo in statu Luna fuerit producta? an plena? an corniculata?

Hanc quæstionem ab aliis motam proponit & solvit S. Augustinus dicens duplicem ea de re esse Auctorum Sententiam: sunt enim, qui asserunt eam productam esse plenam, quia non decebat Deum aliquid imperfectum initio mundi condere.

Alii vero contendunt eam in prima sua phasi, seu primo ad Solem prospectu fuisse formatam; debuit enim statim formata *prima Luna* dici; non vero quinta decima, qualis plena dicitur:

„ Ego autem (*inquit S. August.*) medius
„ inter istos ita sum, ut neutrum asseram;
„ sed plane dicam, sive primam, sive ple-
„ nam Lunam Deus fecerit, fecisse perfe-
„ ctam, ipsarum enim naturarum est Deus
„ auctor & conditor: omnis autem res quid-
„ quid progressu naturali per tempora con-
„ grua quodammodo prodit, atque expli-
„ cat, etiam ante continebat, occultum,
„ etsi non specie, vel mole corporis sui,
„ tamen ratione naturæ.

At inquies, si Luna non fuerit initio plena, sed in primo suo ad Solem aspectu, dici non potuit *Luminare magnum*; minus enim tunc lucebat, quam stellæ ac cætera astra.

Respondet ibid. S. Augustinus, lunare corpus totum esse lucidum, etiam cum lumine corniculato, sive incipiens ad terras lucere, sive desinens fulgere: qualemcumque vero habeat ad terram aspectum, experientia constat illam longe splendidius quam alia astra nocturna fulgere.

Plu-

Plures aliæ de cœlorum & astrorum natura, magnitudine, & virtute fieri possunt quæstiones, sed ait S. Augustinus. „ Istæ „ relinquendæ sunt Philosophis, nobis au- „ tem de intervallis & magnitudine syde- „ rum subtilius aliquid quærere, talique „ inquisitioni rebus gravioribus & melio- „ ribus necessarium tempus impendere, nec „ expedit, nec congruit; & melius credi- „ mus ea esse cæteris majora luminaria, quæ „ S. Scriptura ita commendat.

Petes 2. Cur Deus non dixerit, *producat firmamentum luminaria*; sicut dixerat terræ ut *germinaret herbam virentem? &c.*

Respondeo, hujus discriminis non aliam causam esse assignandam, quam quia sic censuit; neque enim humani ingenii est omnium Dei dictorum & factorum rationem investigare & exponere. Nihilominus videtur mihi ideo factum, quod terra, non solum semel concipere, ac producere debuit stirpes, miraculose conditas; sed ipsas indita sibi virtute novas deinceps naturaliter gignere: cœlum vero non debuit quotannis nova suscipere astra, sed semel condita & accepta perpetuo servare.

QUÆRITUR II.

Quem in finem hæc luminaria fuerint condita?

MOses quadruplicem assignat a vers. 14. ad 19. 1. *Ut dividant diem ac noctem.* At, inquies, jam Deus primo die diviserat lucem a tenebris: Insuper lux primigenia suo circa orbem motu, tres primos dies a noctibus distinxerat: igitur ad istam distinctionem opus non erat istis luminaribus.

Respondeo, Deum equidem ut primam causam per se agentem extraordinarie tres mundi dies distinxisse a noctibus, ut videretur utrorumque auctor, juxta illud Isaiæ 45. v. 7. *Ego Dominus, & non est alter, formans lucem & creans tenebras:* at cum vellet hanc divisionem fieri perpetuam per causas naturaliter agentes, ista produxit luminaria, ut quotidiano suo ortu & occasu, perpetuaque sibi invicem super hemisphærium successione, diem ac noctem efficerent.

Secundus horum luminarium usus, ut sint *in tempora & dies, & annos*, id est, ut eorum motus & cursus sit mensura temporis distribuendi in partes majores, vel minores, priores & posteriores: Solis enim ad nostrum hemisphærium accessu, vel recessu, fiunt diversæ temporis tempestates, nimirum Veris, Æstatis, Autumni, & Hyemis: & ad illius & Lunæ motum, ordinantur menses, anni & varia ad statum civilem necessaria temporis segmenta.

Unde duplex, maxime ex Solis & Lunæ decursu percipitur utilitas, naturalis una, civilis altera. Naturalem dico, eam quæ terræ culturam spectat; scilicet quando arandum, serendum, metendum &c. *Civilem* autem eam, quæ juvandæ memoriæ causa, vel in tabulas recipiendæ rerum gestarum seriei, fit temporis distributio, nedum in dies, menses & annos; sed & in Kalendas, Lustra, Idus & Olympiades, aliasque temporis distributiones secundum quas historici rerum gestarum seriem recensent.

Tertia utilitas astrorum est, ut sint non solum signa, quæ ex varia sua dispositione, diversa schemata videntur exprimere; cujusmodi in Zodiaco duodecim, & triginta extra Zodiacum, ab Astronomis observantur; quibus variorum animalium figuras attribuunt, ut facilius distinguantur: sed & *in signa*, hoc est, aliquid portendant & prænuntient. Tres vero sunt syderum significationes, quas vulgus prognosticationes appellat, *Naturales*, *Civiles*, & *Spirituales*. Naturales dicuntur, quæ ex astrorum motu, ortu, occasu, conjunctione, oppositione, aspectu colliguntur ab Astrologis: sic ex vario Solis & Lunæ ad alia astra aspectu aeris mutationes, pluvias, grandines, ventos, siccitates, calorem, frigus, tempestates &c. prænuntiant.

Civiles sunt quibus ex vario astrorum situ, colligitur oportunitas plurium actionum civilium; sic ex diverso astrorum situ & conjunctione *nautæ* judicant quando & ubi commode & secure sit navigandum: *Piscatores*, quo tempore opportune laxanda sunt retia: *Agricolæ*, quando arandum, seminandum, metendum: *Hortulani*, quando seminandæ plantæ, inserendæ & mundandæ arbores: *Vinitores*, quando vites fodiendæ, pastinandæ, putandæ, novellandæ: *Medici*, quando aperienda vena, potandum pharmacum &c.

Spirituales dico, quæ sunt signa vel Dei *clementiæ*, ut iris, seu arcus cœlestis significat mundum præservandum a novo universali diluvio: Vel *iræ*, ut cometæ, acies armatorum in aere pugnantium &c. quæ plerumque portendunt formidandas Dei in homines plagas. Sic Christus D. adventus sui ad judicium signa horrenda in Sole, Luna & stellis futura denuntiat; Solem nempe convertendum in tenebras, Lunam in sanguinem, stellas e cœlo lapsuras; additque signa ista justis portendere proximam redemptionem; impiis vero significare instantem damnationem.

Hic autem advertendum Planetarios seu Genethliacos præfata Mosis verba in suæ pessimæ divinatoriæ artis confirmationem solito proferre. Deus, inquiunt, dedit astra ut sint signa futurorum eventuum: igitur ex eorum aspectu colligere licet faustos aut infaustos rerum eventus, tamquam ex causis res inferiores moventibus & cientibus.

Distinguo, colligere licet eventus rerum naturalium quæ certam quandam habent cum syderum influxibus connexionem, concedo: eventus a causis liberis & arbitrariis pendentes, nego. Admitto quidem, pro di-

verso

verso syderum sive fixorum, sive erraticorum situ, corpora sublunaria varie affici; nemini enim dubium est ad Lunæ incrementum succum in plantis, humores in animalibus, atque etiam in humanis corporibus augeri & concitari; diminui vero interlunii tempore. Nec id solum Astrologis, sed etiam Agricolis, hortulanis & rusticis longa experientia compertum est; unde diversas Lunæ phases observant in spargendis seminibus, lignis plantandis aut secandis, &c.

Norunt quidem Planetarii seu Astrologi cœlestium orbium motus, conjunctiones, oppositiones & aspectus. Unde certo prævidere possunt eclypses Solis ac Lunæ, atque etiam coniicere varias aeris mutationes & impressiones, nempe pluvias, ventos, grandines &c.

At, quod ex syderum aspectu certo deprehendere possint ea quæ pendent ex hominum arbitrio, eorumque sortes & eventus detegere, id constantissime pernego cum S. Augustino, qui horum Lunaticorum vana præjudicia tribus rationibus insectatur. 1. Quod animæ rationales sint substantiæ omnino spirituales, & omnis materiæ expertes; nec proinde corporeis astrorum influxibus subjectæ. 2. Quod ille astrorum etiam in corpora influxus omnino sit dubius, & incertus: multa namque corpora nedum animantium, sed & hominum uno eodemque momento, etiam in eodem syderum aspectu quotidie nascuntur, quorum tamen tam variæ ac diversæ sunt affectiones, passiones, & sortes. 3. Exemplo duorum gemellorum puta Esau & Jacob, quorum hic illius nascentis pedis plantam manu tenebat, *quasi*, inquit, *unus infans in duplum prolixior nasci videretur*, sicque eorum constellationes nullomodo diversæ esse potuerunt. Attamen quam variæ fuerint eorum sortes, quam oppositi corporis & animi affectus, solus ignorat Scripturarum sacrarum ignarus. Igitur tametsi astra suis influxibus movere possint corpora sublunaria, inde non est consequens quod in hominum mores & sortes dominatum habeant.

At, inquiunt, tales sunt hominum mores & affectus, qualia sunt eorum temperamenta; at eorum temperamenta pendent ab astris, igitur ex astris coniici potest quinam futuri sint eorum mores, quæ sortes. Major constat, anima enim ex intima sua cum corpore connexione suos conformat affectus ad illius pondus, juxta illud Sap. 9. *Corpus quod corrumpitur aggravat animam, & deprimit sensum multa cogitantem*. Minor pariter est evidens, temperamentum enim corporum pendet ab elementis, ita quod elementorum qualitas in corporibus prædominans nimirum siccitas aut humiditas, calor aut frigus, diversum efficiat temperamentum: certum est autem elementa pendere a diversis astrorum impressionibus, subindeque hominum temperamenta, & consequenter mores syderum impressionibus subjacent: ac proinde ex diverso syderum aspectu, inferri potest quinam futuri sint hominum mores.

Distinguo majorem, tales sunt hominum mores qualia sunt eorum temperamenta, nisi rationis judicio eorum impressiones emendentur & corrigantur, concedo; secus, nego: Porro certum est hominum naturales constitutiones & propensiones studio & exercitatione posse mutari, adeo ut qui, *verbi gratia*, ex prædominante in suo temperamento bile & fervore ad iram naturaliter propendet, adjuvante gratia mansuetus fieri possit & pacificus. Idem dicendum de cæteris; proindeque ex diversis hominum temperamentis certo colligi non potest illorum animi affectuum & morum diversitas. Unde licet temperamenta pendeant ab astris, inde non sequitur tales esse futuros hominum mores, quales in eis sunt astrorum influxus, tritum enim est illud, *Sapiens dominabitur astris*.

Adde quod Astrologi certo nosse non possunt quinam sint astrorum in homines influxus: illi enim influxus maxime spectandi essent, vel in hominum nativitate; vel conceptione: at neutrum certo deprehendere possunt: non quidem *in nativitate*; cum enim astra rapidissime volvantur, nec fœtus ex materno utero unico temporis momento erumpat, inde fieret consequens quod secundum omnia membra, constellatione mutata, aliud in eodem homine esset capitis fatum, aliud pectoris, aliud pedum &c.

Accedit quod eodem illo momento, quo unus infans prodit in lucem, plurimi alii eodem momento in eadem regione nascantur, quorum tamen diversum est temperamentum, diversæ pariter sortes, diversa ingenia, diversæ vires, distincta studia, ac omnino oppositæ fortunæ.

Multo minus Planetarii suas conjecturas de hominum eventibus colligere possunt *ex puncto conceptionis*; siquidem momentum illud nulli matri certo compertum est, multo minus notum erit Planetario.

Neque id inferre licet *ex puncto nativitatis*, cum partus & septimestres, & octimestres, & novimestres, aliisque intervallis magna varietate fiant. Igitur ex iis inferre licet prorsus vanas esse Planetariorum de hominum moribus & sortibus prædictiones & conjecturas.

Instant Cœlum astris distinctum dicitur *Liber*, Isaiæ 34. v. 4. *Complicabuntur, sicut liber, cœli*. Et Apocal. 6. v. 14. *Cœlum recessit sicut liber involutus*: at non alia ratione cœlum appellatur *Liber*, quam quia ex diversa syderum conjunctione diversi formantur characteres, quibus hominum sortes & eventus possunt detegi: igitur &c.

Respondeo, permissa majore, negando minorem, non enim ea ratione cœlum dicitur *Liber*; sed quod extendatur instar illarum pellium in quibus ætate Isaiæ & S. Joannis scribebatur; quodque circa suum axem volvatur, quemadmodum illæ pelles scriptæ volvebantur circa axem Cylindri in quo plicabantur: cui expositioni favet illud Psalmi 103. v. 3. *Extendens cœlum sicut pellem*. Isaias autem & S. Joannes utuntur hac metaphora, ut significent quam formidan-

dandum sit divinum judicium, ad cujus tremendum apparatum omnes mundi partes, etiam magis constantes & mutationi minus obnoxiæ concutiendæ sunt, & veluti præ timore abscondendæ & restringendæ, quod distinctius explicat Christus D. Matth. 24. v. 29. ubi declarans signa futuri judicii ait, *Sol obscurabitur, Luna non dabit lumen suum, stellæ cadent de Cœlo &c.*

Urgent, atqui nedum metaphorice, sed & proprie cœlum dicitur *Liber*, quia ex diversa astrorum combinatione in eo diversæ fiunt Hebrææ litteræ, quæ præsertim hominum eventus & sortem significant: igitur allata distinctio est nulla. Probatur antecedens. 1. Quidem ex Origene qui in fragmento quod Græce superest illius commentariorum in Genesim, ad illa verba de astris, *erunt signa &c.* Cum diserte refutasset eorum errorem qui existimant a syderum influxu hominibus necessitatem imponi, ac proinde homines fato subiici; demonstrassetque astra nullam hominibus necessitatem imponere, sicut nec Dei præscientiam, tandem concludit, quod *quemadmodum ea quæ Deus prænoverit, nihil prorsus voluntatis nostræ potestati officiunt: ita nec eidem quæ rerum signa Deus esse voluit incommodant, sed voluminis alicujus instar, futurum prophetica dictione complexi, universo quoque cœlo,* QUI DEI LIBER QUIDAM EST, *contineri futura possunt.* Quibus verbis admittit quidem astra non esse causas futurorum eventuum, sed duntaxat ea Prophetarum instar prænuntiare.

Deinde id confirmat auctoritate libri, ætate sua notissimi & inscripti, *narratio Josephi*, in quo referebatur Patriarcham Jacobum filiis suis paternam benedictionem daturum dixisse, *legi in tabulis cœli quæcumque accident vobis & filiis vestris.* Igitur, ex mente Origenis, cœli sunt revera libri in quibus hominum sortes & eventus enuntiantur instar propheticorum oraculorum.

Respondeo, auctoritatem Origenis hac in re non esse magni ponderis, quippe cum ista protulerit non tam ex sua quam ex Platonicorum Sententia, quorum placitis nimium erat addictus. Adde quod licet dixerit rerum sublunarium eventus, maxime qui homines spectant, in syderum caracteribus posse legi, attamen infra demonstrat lecturam istam hominum mortalium captum transcendere; quippe cum planetariorum nullus tantæ sit perspicacitatis ut possit planetas omnes unico intuitu, eodemque momento in puncto nativitatis hominum conspicere, eorumque vim & influxus plerumque oppositos deprehendere. Unde adiicit nullatenus eorum dictis esse fidem faciendam; idque confirmat auctoritate Jeremiæ cap. 10. v. 2. ubi Propheta admonet, *a signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes, quia leges populorum vanæ sunt.* Et cap. 27. v. 9. *Nolite audire divinos & somniatores & augures*, quamobrem Isaias, cap. 47. v. 13. sugillat hujusmodi planetarios, *Stent*, inquit, *& salvent te augures cœli qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, ut ex eis pronuntiarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula &c.*

Ad librum *narrationis Josephi* dico illum esse inter putida Rabinorum commenta relegandum, quippe cum certissimum sit Patriarcham Jacobum nonnisi divinitus afflatum quæ filiis ac nepotibus ventura essent, prædixisse, ut ipsemet ibidem indicat: nam benedicendo Joseph ait *Deus patris tui erit adjutor tuus &c.* qua autem fiducia hæc asseruisset, nisi Deus ista revelasset?

Adiiciunt, atqui illa syderum delineatio & scriptura non ita fugit Planetariorum captum, ut inter eos peritissimi illam non possint apprehendere; igitur nulla responsio.

Probant antecedens ex illo axiomate, *a facto ad posse valet consequentia:* Porro plurimi Astronomi ex syderum aspectu multa prædixerunt etiam ex hominum arbitratu pendentia, quæ certo evenisse constat.

Probant hanc minorem innumeris exemplis, quæ cum operosum esset referre, unum aut alterum magis singulare proferam ex Clariss. Frederico Spanhemio. Nobilis quidam Silesius Planetariarum artium curiosus, tres Astronomos seorsim & secreto consuluit quis ei futurus esset vitæ exitus? a primo responsum est ipsi pereundum febre: a secundo, casu; a tertio, suffocatione in aquis: quæ cum rideret ille, his tamen tribus modis periit, febre enim violenta correptus, & in phrenesim actus, se se ex fenestra arcis in fossatum aquis plenum projecit & periit.

2. Stephano Poloniæ Rege mortuo, anno 1587. cum de Successore eligendo magna fieret contentio, multique in Austriacum, alii in Transilvanum, nonnulli in alios Principes inclinarent, Zamoscius regni Cancellarius Astrologum consuluit quinam & unde futurus esset ille Successor? cui Astrologus rescripsit (*Deus*) litteris inversis, id est *Sued*, quod utique contigit, Sceptrum enim Polonicum translatum est ad Sigismundum Sueciæ Regem.

3. Non sine lacrymis referendum, quod eo die, quo execrando parricidio extinctus est Henricus IV. Galliæ Rex æterna memoria dignus, Dux Vindocinensis eum secreto convenerat, ut se palatio contineret; Brossæus enim celebris Mathematicus atrocia prædicebat, si Rex foras exiret. Mitto cætera exempla quibus constat Astronomos etiam ea quæ ex hominum arbitrio pendent, & astris prævidere & prædicere: igitur ista norunt.

Respondeo 1. Ea omnia quæ referuntur, dubiæ esse auctoritatis & fidei, utpote scripta, vel ab ipsis Planetariis, vel ab eorum amicis & fautoribus, ut suæ arti fidem concilient. 2. Nil mirum quod ex tot prædictionibus, casu potius quam ex artis regulis quædam eveniant; solent enim mendaces, etiam præter mentem, interdum vera dicere. 3. Persæpe contingit, ut non tam ex arte sua, quam ex Dæmonum suggestione certo ventura prænuntient. Dæmones enim, ut huic in Scripturis & ab Ec-

clesia proscriptæ arti divinatoriæ auctoritatem concilient, plerumque planetariis suggerunt, ea quæ ventura norunt, *vel* ex ordinatione & mandato Dei, qui malis istis Angelis utitur in ultionem peccatorum, eisque præcipit, ut hæc aut illa tali tempore adversus sceleratos & impios exequantur; imo etiam ad justorum probationem & eorum virtutis & meriti incrementum, ut erga sanctissimum Jobum factum est. *Vel* ex sua perspicacitate qua hominum affectus, inclinationes, machinationes, & conspirationes comprehendunt, ex quibus quæ ventura sunt, longe subtilius quam homines possunt colligere & Planetariis sibi devinctis instillare.

Confirmat ista S. Augustinus qui dicit Planetarios interdum vera prænuntiare, sed vel nescientes & fortuito; vel Dæmonum instinctu. „ Fatendum est, *inquit*, quando „ ab istis vera dicuntur, instinctu quodam „ occultissimo dici, quem nescientes huma„ næ mentes patiuntur; quod cum ad de„ cipiendos homines fit, spirituum sedu„ ctorum operatio est: quibus quædam ve„ ra de temporalibus rebus nosse permitti„ tur; partim, quia subtilioris sensus acu„ mine; partim, quia corporibus subtilio„ ribus vigent; partim, experientia calli„ diore, propter tam magnam longitudinem „ vitæ; partim a sanctis Angelis, quod ipsi „ ab omnipotente Deo discunt etiam jussu „ ejus sibi revelantibus, qui merita huma„ na occultissimæ justitiæ sinceritate distri„ buit. Aliquando autem iidem nefandi spi„ ritus, etiam quæ ipsi facturi sunt, velut „ divinando prædicunt: quapropter bono „ Christiano, sive Mathematici, sive quili„ bet impie divinantium, maxime dicentes „ vera, cavendi sunt, ne consortio Dæmo„ niorum animam deceptam, pacto quodam „ societatis irretiant.

DE OPERE QUINTÆ DIEI.

MUndi palatium numeris omnibus absolutum ac præstantissimum hactenus condiderat rerum omnium Sapientissimus Opifex: at incolis & habitatoribus vacua erat domus; neque enim erant aliquæ substantiæ corporeæ viventes, quæ terram & aerem incolerent, aquis uterentur, plantarum fructus ederent, fulgentium astrorum splendorem aspicerent, & abundantissimis recentis mundi opibus fruerentur. Quamobrem voluit Deus ut die quinto aquæ producerent pisces & aves tamquam inferioris mundi incolas, quæ animalium terrenorum creationi die sequenti præluderent, & homini eodem sexto die producendo, tamquam superiori suo & rectori famularentur & inservirent.

QUÆRITUR I.

Utrum revera aves ex aqua prodierint?

ID negant plurimi cum Cajetano, suamque sententiam firmare nituntur ex Hebræo textu, qui Dei mandatum ut fierent pisces & aves, his verbis effert; *repere faciant aquæ reptile animæ viventis, & volatile volet super terram*. Ubi jubentur quidem aves volare super terram in superficie expansionis cœli, non vero ut ex aquis prodirent.

Verum communis est aliorum Interpretum Sententia, qui conveniunt in postremis verbis Elipsim esse relativi pronominis *quod*, ut sit hic sensus, *& volatile quod volet super terram*.

Unde LXX. Græci & Latini Interpretes, apponunt particulam conjunctivam *&*, nimirum ut indicent tam aves quam pisces ex aquis emersisse. Rem vero distinctius effert Chaldæus paraphrastes; *& dixit Deus, serpant ex aqua animæ viventes & aves quæ volent super terram*.

Hanc eandem sententiam suo calculo confirmant SS. Patres, inprimis S. Basilius a, ubi ait: „ Cur ortum ex volucribus quo„ que perinde ut aquatilibus præstitit? quo„ niam volatilibus ad natatilia, quasi con„ sanguinitas quædam est: nam uti pisces „ aquam secant agitatione quidem penna„ rum ad ulteriora progredientes, caudæ „ vero natatione flexuosos & rectos mo„ tus & impetus gubernantes; sic idem & „ in volucribus conspicere licet, quæ per „ aerem pennis similiter natant. Quare cum „ una sit utrisque communis conditio, ipsis „ affinitas ex aquarum generatione tribu„ ta est.

a Loco supra laudato.

Ei concinit S. Ambrosius b qui hanc veritatem rationibus confirmat multiplici cognatione quam aves habent cum piscibus. *Prima* enim, *inquit*, cognatio videtur avibus esse cum piscibus quoniam natandi communia quædam videntur utrique generi esse consortia. *Secunda* quoque cognatio omnibus avibus & piscibus est, eo quod volandi usus, species sit natandi; sicut enim aquam natando piscis incidit, ita avis aerem volatu celeri secat. *Tertio* utrique generi similiter cauda suppetit alarumque remigium ut pisces ad priora se alis lubrigant, atque ad ulteriora procedant: caudæ quoque gubernaculo vel quo velint se facile convertant, vel impetu quodam e regione iter suum dirigant. *Quarto*, aves quoque aeri volatilibus suis velut aquis innatant,

b Lib. 5. in Hexaem. c. 14.

tant, & quasi quædam extendunt brachia, cauda quoque se, vel ad superiora subrigunt, vel ad inferiora demergunt: unde quoniam in nonnullis idem usus & species, ideo de aquis utriusque generis nativitas divina præceptione processit.

a Lib. 3. de Gen. ad litt. cap. 6.

Eadem docet S. Augustinus [a] qui cum dixisset aerem superiorem, propter suam tenuitatem & raritatem, nullum habere visibilem habitatorem, addit; *Iste vero inferior, qui excipit exhalationes humidas maris ac terræ, & ad sustinendas aves quodammodo crassatur, non nisi ex aquis excipit animalia. Quod enim ejus humidum est, hoc portat alitum corpora, quæ ita nituntur pennis volantes, quemadmodum pisces quibusdam suis alis natantes.* Huic eidem sententiæ calculum suum addit Ecclesia in hymno feriæ quintæ ad vesperas, cum ita canit:

Magnæ Deus potentiæ
Qui ex aquis ortum genus
Partim remittis gurgiti,
Partim levas in aera.

Explicat hæc egregie Claudius Marius Victor:

Nec satis est pisces, genus omne exurgere, quodque
Squammea turba sale summas evadit in undas;
Involitans in aquis sensim natet æthere puro,
Æthereos volucris contingere docta recessus:
Ergo materies avibusque & piscibus una est.

Licet itaque rationi minus consentaneum videatur, quod aves ex aquis prodierint, cum nullæ sint quæ in eis continuo versentur & vivant; attamen etiamsi nulla alia ratio constaret, nisi quod ita Deo placuit, annon deceret nos illius ordinationi & beneplacito acquiescere? qui ex nihilo mundum creavit, an non potuit aves ex aquis educere? quid absurdius habet avium origo ex aquis, quam lucis ex tenebris?

At inquies, Moses ait: *formatis igitur de humo cunctis animantibus terræ & volatilibus cœli &c.* Insuper convenientius videtur ut aves ex eo elemento prodierint, in quo versari & quiescere debebant; versantur autem & quiescunt, non in aquis, sed in terra.

Respondeo ad primum, vocem illam *volatilibus*, non esse referendam ad voces *de humo*; sed ad vocem *formatis*, nimirum ut significaretur ea animalia quæ Deus sistebat coram Adamo ut eis nomen imponeret, fuisse a Deo formata; bestias quidem ex humo, volatilia vero aliunde.

Adiici potest cum S. Augustino *terram* hic universaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodum appellata est in illo Psalmo, ubi cœlestium laudibus terminatis, ad terram facta est conversio sermonis & dictum, *Laudate Dominum de terra Dracones & omnes abyssi &c.* Nec postea adjectum, *Laudate Dominum de aquis*; quia aquæ prius significatæ fuerant terræ nomine: quo sensu terra etiam pro toto mundo elementari usurpatur, cum dicitur, *Deus qui fecit cœlum & terram.*

Ad alterum dico, quod etiamsi nulla alia ratio produceretur, nisi quod ita Deo placuit, deceret nos ejus judicio acquiescere: cur enim ei qui ex nihilo mundum creavit, non licebit aves ex aquis educere? quid habet absurdius origo avium ex aquis, quam lucis ex tenebris? Nihilominus rationibus humanis constat aves potius ex aqui quam ex terra, vel aere prodire debuisse: nam terra crassior est & gravior, ut ad volatilium formationem esset idonea: aer vero tenuior & subtilior, ut solidiorum corporum formandorum esset apta materia: at cum aqua levior sit terra, & aere densior, conveniens fuit alitum seminarium. His adde præmissam avium cum piscibus convenientiam.

Tria igitur hac die produxit Deus. I. Cete grandia, id est, monstra marina tantæ magnitudinis ac roboris, ut naves gyris implicare & submergere valeant, videanturque instar montium & insularum, ut constat testimonio non solum Plinii [b], Æliani [c], sed & modernorum navigantium. Horum autem productionem Moses adscribit Deo, ne eorum vastitas materiæ virtuti tribuatur.

b Lib. 9. cap. 12. & 13.
c Lib. 5. cap. 41.

II. Omnis generis ac propemodum infiniti pisces, quorum diversitas & multitudo Dei potentiam & sapientiam mirum in modum prædicat. III. Aves & volucres diversæ speciei, virtutis, figuræ & utilitatis quarum aliquæ dulci suo cantu homines recreant: aliæ miro plumarum variegato colore oblectentur; aliæ cibo & alimento suavissimo illis inserviant.

Hic insuper observandum, quod etsi multiplicis generis & speciei sint aves, longe tamen pisces eas excedunt, tamque multiplici sunt numero, ut merito scripserit Psalmista, *mare magnum & spatiosum manibus, illic reptilia quorum non est numerus, animalia pusilla cum magnis:* fluidum enim elementum aquæ generationi aptissimum est: hinc pisces aliqui fœcunditate & corporis mole terrestria animalia valde superant, quod aquea substantia non ita facile quantitatis terminis, ut terrena coarctetur: Unde Plinius scribit, *sunt complura in iis, majora etiam terrestribus, causa evidens, humoris luxuria.* Elephans quidem ex terrenis animantibus maximus: at inferior est Ceto seu Balena quam Scriptura sacra Leviathanem appellat. Est quidem magna Suis & Cuniculi fœcunditas; at non conferenda cum halecibus aliisque piscibus oviparis bene multis.

His accedit quod mare nedum terrenorum animalium, sed & eorum quæ arte fiunt æmuletur & figuram adumbret: visuntur enim in eo hominum, mulierum, equorum, canum, boum, luporum, arietum & simulacra viventia; sunt & uvæ, cucu-

cucumis, gladii, serræ &c. terrenis non absimilia. Inde apparet Deum longe uberiorem suæ fœcunditatis effluxum inspersisse aquis, quam cæteris elementis, quod indicare videtur Psalmista his verbis, *In mari via tua, & semitæ tuæ in aquis multis.*

DE OPERE SEXTÆ DIEI.

HIc sextus mundi dies cæteris in eo videtur illustrior & celebrior, quod in eo Deus belluas & homines velut operum suorum coronidem procreaverit. Cur vero hominem potius cum terrenis animantibus, quam cum avibus & piscibus producere voluerit, etsi non alia quærenda sit ratio quam suprema ejus voluntas; attamen existimare possumus hoc idcirco factum, quod homo plus habeat affinitatis & convenientiæ cum istis animantibus, quam cum piscibus & avibus; neque enim ordinarie natat in aquis, nec volat in aere, sed cum belluis in terra graditur.

Dixit itaque Deus: *Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta, & reptilia, & bestias terræ &c.* Quibus verbis complectitur omne prorsus animalium genus: illudque triplicem in classem & ordinem distribuit, scilicet majora, nomine *jumentorum*; media nomine *bestiarum*, & minima nomine *reptilium*. Eaque omnia Moses dicit a Deo fuisse creata, quibus refellitur error Epicureorum asserentium animalia quæque exorta fuisse ex primigenia terræ fœcunditate, cum nulla hominum cultura adhuc egeret, ut somniavit Lucretius. Refelluntur & Manichæi, aliique hæretici rerum corporearum, præsertim animalium procreationem alteri, a Deo, principio attribuentes.

Neque his obstat quod Deus terræ imperaverit ut produceret *animam viventem*; ea enim non significant terram e sinu suo animalia profudisse, ac si illa actu aut potestate continuisset: sed verbis istis indicare voluit Deus, animalia terrarum esse incolas; jam enim aqua suos natantes, & aer suos volantes habebant hospites, debuit & terra suos habere, ne vacua permaneret. Produxerat quidem die tertia plantas & germina virentia, sed vita minus perfecta; nunc autem decoratur omnis generis animalibus, vita sensitiva præditis, quæ vegetante est præstantior.

QUÆRITUR I.

Utrum Deus etiam censendus sit auctor eorum animalculorum quæ ex putri materia & rerum corruptione & tabe gignuntur?

PRoponit hanc quæstionem S. Augustinus, eamque sic solvit, „ Horum omnium, „ *inquit*, non possumus recte dicere Deum „ non esse Creatorem: inest enim omnibus „ quoddam naturæ sui generis decus, sic „ ut in his major sit admiratio bene con„ siderantis, & laus uberior omnipotentis „ Artificis; qui omnia in sapientia fecit, „ qui a fine usque ad finem pertendens, & „ suaviter cuncta disponens, nec & ipsa „ rerum novissima, quæ pro sui generis „ ordine dissolvuntur, & quarum dissolu„ tionem ex pœna nostræ mortalitatis hor„ remus, relinquit informia: sed creat mi„ nima corpore, acuta sensu, animantia; „ ut majori attentione stupeamus agilita„ tem muscæ volantis, quam magnitudi„ nem jumenti gradientis; ampliusque mi„ remur opera formicularum, quam onera „ camelorum.

Deinde cum duplex genus horum animalculorum distinxisset, quorum alia ex aquis, vel terris nascuntur; alia quæ gignuntur ex corporum corruptione, dixissetque illa una cum istis elementis dici posse producta; de his addit, ea dici pariter posse cum corporibus, ex quorum corruptione nascuntur, esse genita; *Quia*, inquit, *inerat jam vis quædam naturalis & quasi præseminata & quodammodo initiata primordia futurorum animalium, quæ de corruptionibus talium corporum pro suo quæque genere ac differentiis erant exortura, per administrationem ineffabilem omnia movente incommutabili Creatore.*

His tamen adiicere licet, plura jam in mundo conspici, quæ magis ad ejus corruptelam, quam ad ornatum spectant: nam ex quo descivit homo a prima sua origine, simul necesse est ut a natura subinde degeneret mundus. Idem de pulicibus, bruchis, aliisque insectis est sentiendum. In his, inquam, omnibus quædam est mundi deformitas, quam minime in ordine naturæ censeri decet, cum ex hominum peccato magis quam ex Dei manu proveniat. Creantur quidem hæc quoque a Deo, sed ultore. Hic autem Moses eum non considerat puniendis hominum peccatis armatum; sed ut opificem, & opulentum patrem-familias considerat, qui nihil ad summam ædificii perfectionem omisit. Hodie cum videmus corruptum mundum, & quasi a creatione sua degenerem, veniat in mentem illud S. Pauli, obnoxiam vanitati esse creaturam, non sponte; sed nostro vitio; atque ita justæ nostræ damnationis admoniti, ingemiscamus.

QUÆRITUR II.

Utrum animalia venenosa & noxia cum aliis creata sint?

RESpondet S. Augustinus hæc quidem cum aliis fuisse producta, sed homini non nocitura, si in statu primordialis innocentiæ perstitisset; unde Daniel justus, inter voraces & furentes leones stetit illæsus: & in ipsius Apostoli manu mortifera vipera hæsit, nec læsit. „ Potuerunt ergo, *inquit*, ista etiam creata nihil nocere, si „ causa non extitisset, vel terrendorum, „ puniendorumque vitiorum, vel probandæ, „ perficiendæque virtutis: quia & exempla „ sunt demonstrandæ patientiæ, & ad profectum cæterorum, & ipse sibi homo in „ tentationibus certius innotescit, & juste „ salus illa perpetua, quæ turpiter amissa „ est per voluptatem, fortiter recipitur per „ dolorem.

At, *inquies*, si bestiæ nocivæ hominibus sint in peccati vindictam, & virtutis, & patientiæ exercitium, cur ergo alias bestias vitii & virtutis incapaces devorant?

Respondet ibidem S. Augustinus ideo bestias quasdam alias devorare, quod scilicet, *inquit*, „ Aliæ cibus sint aliarum, nec certe possumus dicere, non essent aliæ qui„ bus aliæ vescerentur. Habent enim omnia „ quandiu sunt, mensuras, numeros, or„ dines suos, quæ cuncta merito considera„ ta laudantur, nec sine occulta pro suo „ genere moderatione pulchritudinis tempo„ ralis etiam ex alio in aliud transeundo „ mutantur; quod etsi stultos latet, sublu„ cet proficientibus, clarumque perfectis „ est.

Instabis, Si animalia noxia vivos homines, aut pœnaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent; cur in escas suas dilacerant etiam corpora hominum mortuorum?

Respondet S. Augustinus ibidem, quasi vero quidquam intersit ad nostram utilitatem ista caro jam exanimis... Quamquam & hinc fiat quædam prudentibus admonitio, ut se ita commendent fideli creatori, omnia maxima & minima occulto nutu administranti, cui nostri etiam capilli numerati sunt, ne propter inanes curas exanimatorum corporum suorum ulla genera mortium perhorrescant; sed piæ fortitudinis nervos ad omnia præparare non dubitent.

Adjicies cum Manichæis: quid opus erat, ut tam multa animalia Deus faceret, sive in aquis, sive in terra quæ hominibus non sunt necessaria? multa etiam perniciosa sunt & timenda?

Respondet S. Augustinus, „ Cum ita di„ cunt, non intelligunt quomodo omnia „ pulchra sunt conditori & artifici suo, „ qui omnibus utitur ad gubernationem uni„ versitatis.... Et certe omnia animalia, „ aut utilia nobis sunt, aut perniciosa, „ aut superflua. Adversus *utilia* non ha„ bent quid dicant. De *perniciosis* autem „ punimur, vel exercemur, vel terremur, „ ut non vitam istam multis periculis & „ laboribus subditam, sed aliam meliorem, „ ubi securitas summa est, diligamus & de„ sideremus, & eam nobis pietatis meritis „ comparemus. De *superfluis* vero, quid „ nobis est quærere? si tibi displicet quod „ non prosunt, placeat quod non obsunt; „ quia etsi domui nostræ non sunt neces„ saria, eis tamen completur hujus univer„ sitatis integritas quæ multo major est, „ quam domus nostra, & multo melior. „ Hanc enim multo melius administrat Deus „ quam unusquisque nostrum domum suam, „ Usurpa ergo utilia, cave perniciosa, re„ linque superflua.... Sic fortasse uberio„ rem capies fructum cum Deum laudas „ in humilitate formicæ, quam cum transis „ fluvium in alicujus jumenti altitudine.

Si plura de his desideras, vide S. *Basilium* [a], S. *Chrysostomum* [b], S. *Ambrosium* [c], & *Theodoretum* [d] &c. Idem argumentum egregie expendentes.

Prosequitur Moses omnium Dei visibilium operum præstantissimi productionem, hominis nempe, cujus corporis & animi egregias dotes, ejusque a Dæmone tentationem, & lapsum, cum abunde expenderimus in nostro Scoto Academico, habebit inde studiosus Lector quibus desiderium suum impleat: sed hic prætermittere non expedit hoc sæculo quæstionem non levem.

[a] *Homil.* 8. *in Hexaem.*
[b] *Homil.* 7. *in Genes.*
[c] *Lib.* 6. *in Hex. cap.* 6.
[d] *Quæst.* 18. *in Genes.*

QUÆRITUR III.

Utrum Adamus fuerit omnium hominum primus?

COnstantissima semper fuit illa de Adamo hominum omnium protoparente persuasio cum apud Judæos, tum apud Christianos, nullusque huic veritati contradixisse videtur ante delirum Paracelsum, qui inter cætera commenta, duplex finxit ac distinxit hominum genus, *Adamicorum* scilicet, & *non Adamicorum*; dementatus haud dubie ex Zabæorum fabulis, qui cum æternitatem mundi statuerent, asserebant longe ante Adamum homines extitisse, illumque dicebant prognatum ex viro & muliere, ut refert R. Moses Maimonides [e], & auctor libri *Cosri* apud Hottingerum [f]. Quin etiam inter plurimas alias ineptias, ibi legitur Jambuscharum datum fuisse præceptorem Adamo.

[e] *In more Nevochim parte* 3. *cap.* 19.
[f] *Lib.* 1. *hist. Orient. cap.* 19.

Ho-

Horum autem delirantium veſtigiis inſiſtens vir quidam natione Gallus, ſecta tunc Calviniſta, cognomine *La Peirere*, anno 1655. edidit ſiſtema Theologicum, in quo probare nititur revera per quædam ſæcula ante Adamum homines extitiſſe, quorum procreationem, inquit, Moſes indicavit *primo* cap. Geneſ. *ſecundo* autem narravit formationem Adami protoparentis Judæorum, quorum hiſtoriam auſpicabatur. Unde colligit, Adamum eſſe quidem Judaicæ Gentis primum caput; non vero cæterorum hominum: hocque ſiſtema non ſolum Scripturæ ſacræ utriuſque Teſtamenti textibus; ſed etiam ex prophanis auctoribus confirmare nititur.

Verum quantum hallucinetur, difficile non eſt demonſtrare: certum enim eſt hominem, cujus formationis modum deſcribit Moſes 2. *cap.* eundem eſſe quem in primo capite dixerat eſſe formatum ad imaginem & ſimilitudinem Dei: quod utique

Probatur I. Eodem modo loquitur Moſes de formatione hominis in ſecundo capite, ac de productione cœli & terræ, & eorum quæ in eis ſunt; ait enim, *Iſtæ ſunt generationes cœli & terræ quando creata ſunt &c. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ &c.* At non alii cœli, nec alia terra referuntur ſecundo capite, quam quæ in primo dicta ſunt creata: igitur non alia pariter cenſenda eſt hominis formatio in ſecundo Geneſis capite diſtinctius declarata, quam quæ in primo capite compendio fuerat expreſſa.

II. Priuſquam formaretur Adamus, *Non erat homo qui operaretur terram*. v. 5. Nulli ergo tunc extabant homines: proindeque nulli Præ-Adamitæ.

III. Geneſ. 2. & Exod. 20. *Sex diebus fecit Dominus cœlum & terram & omnia quæ in eis ſunt: & requievit in die ſeptimo*; igitur nihil novum ultra produxit.

IV. *Adæ non inveniebatur adjutor ſimilis ejus*. v. 20. Nulla ergo adhuc extabat mulier quæ Adamo eſſet idonea thalami ſocia.

Reponit Novator, extitiſſe quidem tunc plurimas virgines; ſed cum eſſent omnes ex pravis hominibus prognatæ, erant indignæ Adami viri innocentis & morum candore præſtantiſſimi conſortio; timendum enim erat, ne illi fierent in periculum & ruinam. Hinc, inquit, impoſterum tam rigide interdicta matrimonia Judæorum cum fœminis Gentium: prohibitæ nuptiæ filiorum Dei cum filiabus hominum; ne, ſcilicet, contaminaretur populus electus cum Gentibus prophanis & gregatim creatis: *Hæc ille.*

Verum itane eſt, quod inter innumeras mulieres (quas ipſe ſupponit, tunc temporis in variis mundi partibus exitiſſe) nulla prorſus fuerit animæ dotibus, & formæ elegantia adeo ſpectabilis, ut Adamo eſſet thalami digna ſocia? Si potuit Deus ex Adami coſta effingere idoneam ipſi conjugem, quidni facilius erat aliquam ex Præ-Adamitis illis efformari virginem, iiſdem, quibus Eva, præcellentiis donatam, ut tanto viro apta fieret ſponſa?

Quod vero ait vetitum fuiſſe connubium Judæorum cum alienigenis, ne ex earum contubernio contaminarentur: ac proinde conveniens non fuiſſe ut ex Præ-Adamitis mulieribus una Adamo daretur uxor, ne ipſi foret in ruinam; hoc prorſus abſurdum eſt; unde enim novit Præ-Adamitas illos ita fuiſſe pravis moribus inquinatos, ut eorum nullus juſtitiam naturalem ſectaretur, & juxta rectum rationis dictamen vitam ſuam familiamque componeret? Heu! neſcit Evam Adamo datam conjugem, cauſam fuiſſe illius in Deum perduellionis & ſuorum poſterorum ruinæ. Inutilis itaque fuiſſet Dei præcautio, ſi idcirco noluiſſet Adamo ex terrigenis hominibus uxorem ſeligere, ne illi fieret in offendiculum.

Confirmantur hæc ex his verbis Geneſ. cap. 3. v. 20. *Vocavit Adam nomen uxoris ſuæ Heva, eo quod mater eſſet cunctorum viventium.* Nulli ergo præter Adamum fuerunt homines, qui ab illa originem non duxerint.

Confirmat iſta Apoſtolus, Act. 17. v. 26. ubi coram Areopagitis conſtanter aſſeruit, Deum eſſe mundi Creatorem; *Qui fecit ex uno omne genus hominum inhabitare ſuper univerſam faciem terræ.* Ille enim unus omnium hominum parens alius non eſt, quam Adamus: igitur &c.

Reponit fictor noſter, verba Apoſtoli non eſſe Latine fideliter expreſſa, Græce enim legitur ἐξ ἑνὸς αἵματος, *ex uno ſanguine*, quo ſignificatur Deum omnes homines formaſſe ex eadem materia, nempe terra, illoſque eadem carne & eodem ſanguine conſtare.

Verum, quis neſcit communem eſſe loquendi modum, ut qui eundem habent parentem, dicantur eſſe ejuſdem ſanguinis? Itaque dum Apoſtolus dicit omnes homines eſſe ex eodem ſanguine, nihil aliud ſignificare voluit, quam eos omnes ex eodem uno parente eſſe prognatos: nomine enim *ſanguinis*, plerumque in Scriptura homines intelligi conſtat ex *Pſalmo* 93. v. 21. *Proverb.* 11. *Matth.* 27. v. 4. *ad Gal.* 1. v. 16. *Epheſ.* 6. v. 12.

Id ipſum inſuper probatur ex eodem Apoſtolo Epiſt. ad Rom. cap. 5. ubi docet omnes homines idcirco eſſe morti obnoxios, quod Adami ſui parentis peccati fuerint participes. *Sicut*, inquit, *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors; ita & in omnes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccaverunt.* Et 1. ad Cor. cap. 15. *Per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum: & ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes vivificabuntur.*

Ex quibus hoc elicitur argumentum. Omnes prorſus homines morti ſunt obnoxii, quia ſunt participes peccati illius hominis, ob cujus prævaricationem mors intravit in mundum: atque ille unus homo, alius non eſt quam Adamus: igitur ille eſt in cauſa cur homines ſint rei & morti addicti. At non alia ratione hac pœna plectuntur, quam quia illo peccante, ejus poſteri cum illo, & in illo tanquam in capite & parente ſuo,

pec-

peccarunt: igitur illum tanquam suum caput, suumque primum parentem debent agnoscere. Omnes hujus prosyllogismi partes manifestæ fiunt ex præcedentibus Apostoli verbis.

Ut hujus argumenti vim eludat adversarius noster, reponit homines idcirco Adamici peccati pœnam incurrere, non quod in illo, & cum illo peccaverint; sed quod illius peccatum ipsis imputetur propter societatem humanæ naturæ, quam cum ipso habent communem. Triplex enim, inquit, est societas, qua fit, ut peccatum unius aliis attribuatur, nempe *Naturalis*, qua filii plectuntur propter peccata parentum; *Civilis*, qua principum crimina redundant in subditos: & *Mystica*, propter moralem unionem unius cum altero; sic fides Abrahæ imputata fuit suis posteris, qui propterea dicti sunt *Fideles*; & Christi mors, ac justitia singulis hominibus imputantur, quia ipsis imputatum fuerat Adami peccatum, qui unionem & societatem mysticam habebat cum Christo, cujus ipse Typus fuit. Unde Novator noster colligit peccatum Adami fuisse imputatum cunctis hominibus propter naturæ societatem ac similitudinem.

Verum argumentum hoc in caput jaculatoris retorquetur; nam sicut omnes homines revera non censentur fideles, licet mysticam societatem & naturæ similitudinem habeant cum Abrahamo credentium patre, nec justi censentur eo quod habeant utramque illam similitudinem cum Christo; alioqui non solum Barbari omnes, quibus vix inest alicujus Numinis notitia & cultus; sed etiam Idololatræ, & pessimi quique censendi essent fideles & justi, quod ejusdem humanæ naturæ cum Abrahamo & Christo sint participes. Admitto quidem Abrahamum dictum esse *Patrem credentium*; at non fuit sic apellatus ratione imputationis ipsius fidei, qua omnes homines cum eo naturæ societatem habentes, dici debeant fideles; sed sola exemplari ratione quod, videlicet, fuerit præclarum fidei exemplar, cui conformare se debeant ii omnes qui volunt censeri fideles Dei cultores.

Similiter cum Christus D. sit Caput & Redemptor omnium hominum, inde fit, ut ejus merita & gratia hominibus imputentur, hoc est, eis inserviant ad justificationem & promerendam beatitudinem, qui fide, charitate, & bonis operibus illius redemptionis & meritorum voluerint esse participes. Nulla autem similis esset conjunctio Adami cum ipsis hominibus, qui ante ipsum extitissent; proindeque illius peccatum nulla ratione ipsis debuisset imputari.

Urget adversarius, validumque, ut putat, proponit argumentum depromptum ex eodem cap. 5. Ep. ad Rom. in quo inter cætera Apostolus scribit v. 12. & seq. *Usque ad legem peccatum erat in mundo; peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset: sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysem, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Unde sic argumentatur, usque ad legem peccatum erat in mundo quod non imputabatur; sed illa divina lex, alia non est, quam quæ Adamo præfixa fuit, ne ederet de fructu vetito, Genes. 2. v. 16. *Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas; in quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris*: igitur ante illam legem peccatum erat in mundo; ac proinde homines peccatores. Probat minorem. Illa divinæ legis Adamo præfixæ transgressio imputata fuit, nedum Adamo; sed etiam omnibus ejus posteris, qui & illius reatus fuerunt participes, & simili pœnæ addicti: igitur &c.

Respondeo, negando minorem, siquidem illa lex, de qua ibi loquitur Apostolus, non alia est, quam lex Mosaica: *Lex* enim in Scriptura sacra absolute & sine addito posita, non aliam, quam legem Mosaicam significat: sic Josue 6. *Post hæc legit quæ scripta erant in Legis volumine*; quibus millies similia invenies in veteri Testamento. Cui concinit novum; quoties enim fit mentio *Legis*, non alia significatur, quam quæ Judaicæ Genti per Mosem a Deo præscripta est: sic Math. 5. v. 17. Christus D. ait, *Nolite putare quoniam veni solvere Legem aut Prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* Et cap. 22. v. 40. *In his duobus mandatis universa lex pendet.* Luc. 16. v. 16. *Lex & Prophetæ usque ad Joannem.* Joan. 1. v. 17. *Lex per Moysem data est; gratia & veritas per Jesum-Christum facta est.* Et cap. 7. v. 19. *Nonne Moyses dedit vobis legem?* Act. 7. v. 53. *Qui accepistis legem in dispositione Angelorum, & non custodistis &c.*

Quin etiam S. Paulus nomine *Legis*, non aliam, quam Mosaicam legem se intelligere aperte declarat, cum ait ad Rom. 7. v. 71. *Peccatum non novi, nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces.* Et cap. 10. v. 4. *Finis legis Christus ad justitiam omni credenti: Moyses enim scripsit, quoniam justitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea.*

Mitto plures alios ejusdem Apostoli textus, quibus aperte significat se nomine *Legis*, non aliam, quam Mosaicam intelligere: maxime vero in ipsa Epist. ad Rom. 1. c. ad Judæos Romæ commorantes, qui ut cæteri, Mosis legem summa habebant in æstimatione & veneratione. Quis autem hanc Apostolo imprudentiæ labem inurat, ut loco supra laudato, aliam legem, quam Mosaicam significare voluerit?

Instat Præ-Adamitarum fictor, ibi loquitur Apostolus de lege, cujus transgressio causa fuit cur mors in omnes homines pervaderet, curque peccatum prius non imputatum, imputaretur: at Mosaicæ legis transgressio, nec imputata fuit cunctis hominibus; nec causa cur mors in omnes homines pervaderet; quippe cum solis Israelitis data fuerit; juxta illud: *Annuntiavit verbum suum Jacob, & judicia sua Israel; non fecit taliter omni Nationi, & judicia sua non manifestavit eis.* Ergo inquit, Apostolus non loquitur de alia lege, quam de ea quæ Adamo fuit præscripta.

Ne-

Nego majorem: nec enim id ibidem intendit Apostolus, ut infra luce clarius aperiam.

Probat illam majorem: nihil aliud in toto illo 5. *cap.* agit Apostolus quam ut demonstret revera esse peccatum originale, quo omnes homines inquinantur, & coram Deo rei sunt: sed peccatum illud originale non alium habuit ortum, quam ex transgressione legis Adamo positæ: igitur nomine *Legis*, non aliam ibi intelligit Apostolus, quam eam quæ Adamo fuit posita.

Admitto quidem Apostolum in illo *cap.* 5. diserte statuere fidem de existentia peccati originalis: sed quia dubitare quis poterat, num in statu naturæ, & ante promulgatam, statutamque legem Mosaicam, homines illius temporis, peccati illius labe fuissent inquinati; cujus dubitationis ansa peti poterat ex eo quod ad illud expiandum peccatum, nullum memorabatur ordinatum remedium; nec ullus e veteribus distincte illud peccatum scriptis, vel dictis asseruisse legebatur: hunc dubitationis scrupulum ut elevaret Apostolus, subdit v. 13. *Usque ad legem peccatum erat in mundo; sed non imputabatur*; id est, esse non putabatur.

Ut autem probaret Apostolus peccatum illud etiam ante Mosem infecisse omnes homines, subjungit v. 14. *Mors regnavit ab Adam usque ad Moysem, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ.* Hoc est: mors, quæ est effectus peccati, regnavit ab Adam usque ad Moysem, etiam in parvulis, qui non peccaverunt actualiter, ut Adamus; ergo & peccatum in eis extitit; causæ namque præsentia, ab effectu deprehenditur. Itaque illa Apostoli verba, *ante legem &c.* non de alia lege, quam de Mosaica sunt intelligenda.

Urget iterum Præ-Adamita. Apostolus ibi discrimen statuit inter peccatum *imputatum*, & *non imputatum*; illudque *imputatum* dicit, quod fuit transgressio legis positæ; *non imputatum* vero, quod admissum est ante legem positive latam & statutam; non enim alia potest esse illius sententia. Ex quo sic argumentatur. Prius, ex Apostolo, fuit aliquod peccatum non imputatum, quam illud quod fuit imputatum: sed peccatum Adami semper imputatum fuit: igitur ante peccatum Adami, fuit aliud quod non imputabatur; erant igitur ante Adamum homines peccatores.

Respondeo vocem *Imputationis* duplicem habere sensum, vel enim significat rem alteri attributam, & imputatam: vel id de quo nullus cogitat, & non esse putatur: hoc autem postremo sensu, vocem illam hic usurpavit Apostolus, ut exponit S. Augustinus, dicens, *quid est, non deputabatur, nisi ignorabatur, & non esse putabatur, non quidem ab ipso Domino Deo tanquam non esset, ignorabatur; cum scriptum sit, qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.*

Itaque cum assuetudine peccandi obcæcati homines nil de primigenio illo peccato quidpiam cogitarent, merito dicit Apostolus toto illo temeratæ naturalis legis tempore, & usque ad Mosaicam legem peccatum Adami non fuisse imputatum; id est, non putatum, seu non cognitum; quia vix quidpiam de illo homines cogitabant, quia pro eo expiando nondum haberent circumcisionis remedium, nec ulla esset lex quæ illud peccatum designaret. Unde Apostolus cap. 3. *Peccatum non cognovi, nisi per legem &c.* Ac si diceret, peccabant quidem homines agendo contra rectæ rationis dictamen; sed, cum nulla adhuc esset lex positiva quæ rem prohiberet, ignorabatur quanta esset istius peccati gravitas, quamobrem cap. 5. v. 20. ait, *lex subintravit ut abundaret delictum:* Non quod lex fuerit causa peccati; sed quod illud manifestum fecerit: *Sicut enim*, ait S. Hieronymus, *medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera; licet his mali homines abutantur ad mortem, ut vel se interficiant, vel insidientur inimicis; sic lex data est, ut peccatorum venena monstret, & hominem libertate sua abutentem... Freno legis retineat, & compositis doceat incedere gressibus.*

Opponit insuper Præ-Adamitarum fictor, Adami formatio omnino diversa est a formatione illius hominis, qui 1. *Gen. cap.* dicitur factus ad imaginem & similitudinem Dei: igitur Adamus non fuit ille homo sexto die mundi conditus. Probatur Antecedens: qui primo capite refertur, fuit creatus: Adamus vero fuit ex luto fictus. *Deinde* Adamus fuit solus formatus, eo enim producto, ait Deus; *non est bonum hominem esse solum*: At in 1. cap. legimus Deum creando hominem, masculum & fœminam simul fecisse: Igitur homo ille in 1. cap. conditus, distinctus est ab Adamo, qui solus & sine fœmina in secundo capite factus legitur.

Confirmatur his omnibus Scripturæ textibus, quibus Judæi *Filii Adam*; Gentiles vero *filii hominum & terrigenæ dicuntur*; sic enim, inquit ille, primi terrarum incolæ nominantur, ut distinguantur a filiis Adami. Unde Moses, Deuter. 32. *Quando dividebat Altissimus Gentes; quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel.* Distinguebat itaque Moses Judæos, quos vocat *filios Adam*, ab aliis Gentibus, juxta illud Salomonis pro salute Judæorum deprecantis: *Separasti illos tibi in hæreditatem de universis populis terræ.* Et Psal. 47. *Elegit nos in hæreditatem, speciem Jacob quam dilexit.* Psal. 49. *Audite hæc omnes Gentes &c.* Distinguunt igitur Judæos Adami posteros a Gentilibus &c.

Confirmat insuper ex prudentissima Dei providentia, qua mundum omnibus numeris absolutum, tot tantaque terrarum spatia herbis, oleribus, animalibusque referta condidit. Ad quid enim, ait, Regiones Mesopotamiæ, Antipodes, Americanæ, Europeanæ germinassent a principio, si tantum per immensum tempus ad eas incolendas pro-

profecturi essent ab unico oriundi homines? Cuinam tam diurno tempore suos pendissent fructus arbores, inservissent, ac paruissent animalia propter solos homines condita?

Addit „ Quod Deus noluerit uno anno „ Israelitas bello deiicere, extirpareque Chananæos, ne terra in solitudinem redigeretur, & ne crescerent contra eos bestiæ „ agri: *Exod.* 33. & *Deut.* 7. Quid non „ cavisse putabimus Deum in creatione „ mundi, ne tot tantaque terrarum spatia „ in solitudinem redigerentur, unius tantum, aut paucorum orbis incolarum præsentia? Et si noluit Deus exponere multa centena millium Judæorum bestiis Regionis unius, an verisimile existimabimus „ Deum exposuisse hominem unum, & fœminam unam bestiis terrarum omnium? „ *Hæc ille novator.*

Respondeo, jam satis superque ex dictis apparere hominis formationem 2. *Genes.* capite expressam, eandem esse quæ 1. cap. describitur. Neque his obstat, quod qui refertur 1. cap. dicatur *creatus*; qui vero 2. capite, referatur *formatus ex luto*; jam enim diximus verbum *creo* multiplicem in Scriptura habere significationem; & non solum denotare productionem alicujus rei ex nihilo; sed etiam persæpe alicujus præstantissimæ rei effectionem: porro hominis, tametsi ex luto, fictio, maxime erat spectanda; ut pote cum homo ille formatus esset ad imaginem & similitudinem Dei; ac proinde illius prima productio tantæ erat dignitatis & excellentiæ, ut opus Dei præstantissimum merito censeri debuerit.

Nec pariter obstat quod Deus in 1. *cap.* dicatur utrumque humanum sexum produxisse; hæc enim per quandam anticipationem dicta sunt a Mose; non ut significaret utrumque sexum eodem prorsus temporis momento a Deo fuisse formatum; sed ut denotaret Deum utriusque sexus fuisse solum auctorem: tam enim Eva quam Adamus a solo Deo, & absque alterius hominis & mulieris commercio producta fuit.

Ad primam autem confirmationem dico, præfatis Scripturæ S. textibus solum insinuari Judæos ex Patriarcharum sanguine oriundos, speciali quidem amoris beneficio a Deo in peculiarem populum adscriptos; cæteras vero nationes pari gratia non præventas, vocari extraneas quidem a populo Dei, non autem ab Adamica prognatione.

Ad secundam confirmationem, dico quod quanquam homo cultor & orbis incola maximum ei sua præsentia conferat ornamentum: non tamen informis est illa tanta rerum varietas, neque illa spectabilis Universi forma, si non illustretur hominum frequentia, perdito splendore continuo deflorescit. An superba palatii structura deperit nisi illico habitet Princeps? An non collucent marmora? non fulget auri, argenti, & cujusvis metalli muris & pavimento insita copia?

Ad tertiam confirmationem dico primis mundi inquilinis nequaquam fuisse timendum a bestiis quas Deus produxerat, eo duntaxat numero, qui sufficeret ad multiplicationem cujusque speciei.

Insuper non omnino exciderat supremum imperium, quo in universa animantia donati fuerant Adamus & Eva: nec pariter cavenda erat terræ solitudo, quæ nec erat infœcunda, nec suis arboribus & herbis denudata.

Opponit 3. Varia momenta ex Ethnicis scriptoribus deprompta, quibus contendit plures annos esse computandos a mundi exordio, quam qui ab Adami formatione computari solent. Profert autem imprimis Diodorum Siculum dicentem Chaldæos ante expeditionem Alexandri in Asiam jam a septuaginta annorum millibus sydera observasse.

Verum Babylonios in referendis suorum Antecessorum annis falsa proferre testatur Cicero lib. 2. de Divinatione; quod etiam confirmant Simplicius & Porphyrius, qui, ut notat Joannes Picus Mirandulanus in lib. 2. adversus Astrologos, referunt Calistenem discipulum & nepotem Aristotelis comitemque bellorum Alexandri Magni, cum Babylonicos Sapientes de suæ gentis antiquitate percunctatus esset, curioseque omnia eorum arcana & vetustatis monumenta fuisset scrutatus, non amplius quam nongentorum & mille annorum observationes rerum cœlestium quæ omnium rerum apud eas erant vetustissimæ reperisse. Idem esto judicium de iis quæ Plinius lib. 3. scribit de Zoroastre quem asserit sex annorum millibus ante Platonis obitum astrorum speculationi incubuisse: ille enim Zoroaster dicitur æqualis Nini Regis, qui Platonem vix mille annis antecessit.

Vana pariter sunt ea quæ Plato in Timæo narrat de Solone uno ex septem Græcorum Sapientibus, qui, cum interrogasset unum a Sacerdotibus Ægyptiis, ut priscorum temporum arcana revelaret, ait, in suis secretis libris referri Græcorum res gestas per octo annorum millia.

At illam narrationem inter aniles fabulas reponendam nemo cordatus est qui non judicet, his potissimum persuasus argumentis. I. Critias tunc puer id accepit a parente, hic ab avo. Quæ his fides? solent enim parentes jejuna & avida infantium ingeniola his nugis pascere. II. Quis suspicari posset Solonem omnium Græcorum sapientissimum patriæ suæ primas historias nescisse, si veræ extitissent?

At, inquit Præ-Adamita, Herodotus refert in Euterpe se introductum a Sacerdotibus Ægyptiis in grande cœnaculum & in eo vidisse hinc 341. Colossos ligneos, totidem figurantes homines Reges, unumquemque *Pyromim a Pyromi*, hoc est, bonum & honestum filium a bono & honesto patre natum: parem & inde Colossorum ligneorum numerum, qui totidem repræsentarent Sacerdotes Ægyptios, quorum quisque filius erat defuncti Sacerdotis. Tempus autem quo dicti Reges regnaverant, fuisse decem millia trecentis & quadraginta annis, intra quod tempus negabant ullum Deorum

rum sub humana forma in Ægypto imperasse.

Verum hæc majorem quam prædicta fidem non faciunt. I. Quia nulla fides Herodoto quem Cicero lib. I. de legibus, vocat *patrem mendaciorum*. II. Deos ante prædictos Reges ligneis Colossis expressos, forma humana in Ægypto imperavisse, quid stultius? III. Homines illos Reges fuisse omnes Pyromim quis credat? cum præsertim sciamus ex Scriptura sacra plerosque Reges impietate in Deum, sævitia in homines, & morum obscœnitate notissimos: nec sit credibile inter 341. nullum ab avita modestia inter regni delicias deliquisse. IV. Tot fuisse homines, Pontifices, quot Reges, quis nisi infans crederet? V. Ante illos decem millia trecentos & quatuor annos quibus imperaverant homines, plures Deos humana forma aliis annorum Miriadibus regnasse, puta Vulcanum per infinita annorum spatia: Solem, qui patri, a Vulcano successerit, per sex millia sexcentos septuaginta sex: qualia fabularum portenta? Ex quo sequitur ridendas esse illas tot annorum Miriades, quibus Ægyptiacum Imperium inconcussum stetisse fingitur.

Hoc egregie demonstrat S. Augustinus ex oppositione quæ intercedit Græcam inter & Ægyptiacam historiam; quod utique probat ex Epistola Alexandri Magni ad Olympiadem matrem suam, in qua refert Sacerdotem Ægyptium ex sacris & secretis suorum popularium tabulis narrasse regnum Assyriorum jam stetisse per quinque millia annorum; in Græca vero historia, inquit, tantum mille ferme & trecentos habet ab ipsius Beli principatu, quem Regem ille Ægyptius, in ejusdem regni ponit exordio. Persarum autem & Macedonum Imperium usque ad ipsum Alexandrum, cui loquebatur, plusquam octo annorum millia ille constituit; cum apud Græcos Macedonum usque ad mortem Alexandri quadringenti octoginta quinque reperiantur. Persarum vero, donec ipsius Alexandri victoria finiretur, ducenti & triginta tres computantur. Longe itaque hæc a Græcis annorum series Ægyptiis est minor.

Cur autem illi Scriptores Ægyptii in enumerandis sui regni temporibus tam longe exorbitaverint, plures proferri possunt causæ.

Prima quod inquit, *ibidem* S. Augustinus quondam perbreves annos habuerint, ut quaternis mensibus finirentur. Unde annus plenior & verior, qualis nunc & nobis & illis est, tres eorum annos complectebatur antiquos. Quin etiam, ut addunt Plinius & Diodorus Siculus, annum aliqui trimestrem statuerunt. Fuerunt etiam qui æstate unum determinabant, alterum hyeme; unde fiebat ut longe plures essent apud Ægyptios anni, quam apud cæteras Nationes, maxime Græcos.

Secunda causa fuit, inquit Josephus Scaliger, partim inscitia temporum, partim vero celebritatis & antiquitatis cupiditas, qua per scientiam suam abstrusam, & solis animalium figuris delineatam, apud cæteros volebant sapientes haberi. Adde incredibilem Ægyptiacæ Gentis superstitionem in fingendis, non tam Diis, quam Deorum portentis, ad quorum origines & genealogias texendas, ne quid vanitati deficeret, intervalla temporum immoderate mentiebantur. Ipsi præiverat S. Augustinus, *Cum ab ipso primo homine qui appellatus est Adam, nondum sex millia annorum compleantur, quomodo non isti ridendi, potiusquam refellendi sunt, qui de spatio temporum tam diversa, & huic exploratæ veritati tam contraria persuadere conantur?* Cui enim meliusquam Mosi narranti præterita credimus, qui etiam futura prædixit, quæ præsentia jam videmus? &c.

His accedit quod quidquid de antiquis Ægyptiorum institutis scimus ab exteris, id omne depromptum est ex Sanchuniatone, Manethone, Herodoto, Cheremone, Diodoro Siculo, Strabone, Plutarcho, Luciano, & Dione Cassio; porro hi omnes fuerunt Mose longe posteriores. *Sanchuniaton* enim his omnibus antiquior, Berytius fuit, qui Phœnicum historiam patrio idiomate scripsisse dicitur, in eaque plurima de rebus Ægyptiacis & Hebræis, immiscuisse perhibetur, quæ omnia Philo a civitate *Bybli* ex qua erat oriundus, *Byblius* appellatus, Adriani Imperatoris Libertus, Græco sermone transtulit. At quanta quanta ab Ethnicis extollatur Sanchuniathonis antiquitas, certum est illum Mose esse recentiorem; siquidem meminit temporis quo Tyrus condita est, ut rei jam antiquæ. Porro Tyrus condita est non amplius 76. annis ante cladem Trojanam, ut putat Vossius, vel juxta Ludovici Capelli calculum annis 65. Unde fit consequens Sanchuniatonem esse posteriorem clade Trojana. At Moses juxta Josephi calculum, illa prior fuit annis circiter mille, aut juxta Petavium & Scaligerum annis quadringentis; quæ cum ita sint, qui fieri potest, ut Sanchuniaton censeatur testis idoneus earum rerum quæ Mosis ævum superant?

At, inquies, Philo Byblius, & Porphyrius asserunt Sanchuniathonem, quæ scripsit, hausisse *ex antiquis urbium & templorum monumentis*. Asserunt quidem, sed quo fundamento? nonne Porphyrius Dæmonum cultui deditus, multa fingere solet adversus Judæos & Christianos, ut eorum Fidem & Religionem impugnet? Quis habet ista urbium & templorum monumenta, ut inde certo constet Sanchuniathonem vera scripsisse, eaque monumenta esse Mosaica historia antiquiora? Sed undecumque ista exscripserit Sanchuniathon, quis ejus habet opera, ut ex illis appareat Philonem Byblium vera de illis referre? Nonne hic Philo in opusculorum fragmentis, quæ servavit Eusebius, multas fabulas veris narrationibus intexuit, ut difficile sit verum a falso secernere? valeat ergo a Marshamo, & nonnullis aliis de Sanchuniathonis, præ Mose, tantopere decantata antiquitas.

Ne-

Neque major fides Manethoni natione Sebennitæ, qui, ut loquitur Syncellus, *impurorum sacrorum in Ægypto*, hoc est, Idolorum summus Sacerdos historiam Ægyptiacam, maxime in iis quæ ad Theologiam Gentis suæ spectabant Græce conscripsit, atque Ptolemæo Philadelpho dedicavit: asseritque se scripta sua partim eruisse e columnis in Seriadica terra positis, & inscriptis a Thaut sive Mercurio: partim e libris scriptis ab avo Mercurii Trismegisti, qui a Sacerdotibus in templorum aditis asservabantur.

Verum, quam anilia commenta & deliramenta sub antiquitatis nomine ac specie locutus sit ille Manetho, maxime dum Ægyptiorum res narravit, quæ ad Israelitas spectabant, apertissime demonstrat Josephus. Neque profecto id mirum; cum enim ille esset Ægyptius, atque Dæmonum Sacerdos; ideoque Judaicæ Genti & Deo Israelis adversarius, omnem suam posuit operam ut illis detraheret, & eos irrideret, proindeque nulla ipsi fides.

Longe minor danda Herodoto, qui multis sæculis Mose recentior fuit, ut pote qui floruerit temporibus Darii Hidaspidæ, Xerxis, & Artaxerxis Longimani, quem Josephus, mox laudatus, asserit *frequenter in Ægyptiacis ignoratione mentitum*. De quo pariter Diodorus diserte scribit: *Nos autem quæ Herodotus & nonnulli rerum Ægyptiarum Scriptores, portenta narrationum pro veritate sponte amplexi & voluptatis gratia fabulas commenti blaterarunt, missa faciemus.*

Ejusdem farinæ est *Cheremon*, sæpius a Porphyrio laudatus, qui Natione Ægyptius, res Ægyptias descripsit, *Vir*, ut narrat Strabo, *inscite arrogans & Scriptor vanissimus*, qui Philosophiæ & Astronomiæ peritiam professus, ob inscitiam & arrogantiam ludibrio fuit omnibus; cujus mendacia de rebus Judaicis refert Josephus supra laudatus, & acute refellit.

Diodorus Siculus temporibus Julii Cæsaris, & Augusti de rebus Ægypciis ante bellum Trojanum scripsit. At suis narrationibus *nullam firmitatem fidei* fatetur ipse: prudenterque admonet, Nationibus plerisque tam Græcis quam Barbaris hanc esse indolem, ut a se omnium hominum primis vitæ commoditates & artes inventas; necnon Gentem suam omnium antiquissimam esse jactitent. Quamobrem addit; *Nos equidem de antiquitate singulorum, quæque Nationes aliis tempore, & quanto annorum numero sint priores, certi nihil definiemus.*

Ad Strabonem qui Geographiam scripsit anno 4. Imperii Tiberii Cæsaris: & *Plutarchum*, qui sub Nerva & Trajano floruit: *Lucianum* quoque, qui sub Marco-Antonino scripsit: *Dionem Cassium* pariter, qui sub Marci filio Commodo historiam suam usque ad Alexandrum perduxit; ad hos, inquam, quod attinet; cum constet eos omnes esse longe Mose posteriores, nemo cordatus, arbitror, eis fidem dabit in iis, quæ cum rebus Ægyptiacis & Hebræis a Mose narratis, non consentiunt.

His addere licet, quæ apposite scribit Clariss. Samuel Bochartus Græcos esse recentiores, quam ut de rerum origine possint quidquam accurate docere. Proinde si de natura differunt, alius Chaos sibi fingit, alius Mundum æternum, alius concursum atomorum; quia de rerum omnium creatione ex nihilo, ne fando quidem quidquam audiverant: Si de rerum inventoribus, Adamo & Caino, qui primi agros coluerunt, Cererem substituunt, aut Triptolemum; Abeli pastorum Principi, Panem Arcadem; Jubali musicæ repertori, Mercurium, Apollinem. Tubalcaino, qui metallorum conflationem excogitavit, Curetes, aut Cyclopes, aut Vulcanum Lemnium. Noæ a quo vinum inventum, Liberum patrem Cadmi nepotem, & alios hujus farinæ hodie & heri natos. Iidem si historiam scribunt, quoties ad antiquiora conantur assurgere, statim in fabulas devolvuntur. Et fatetur Thucydides initio sui operis, ante bellum Peloponnesiacum, quod Artaxerxis ævo gestum est, se nihil potuisse liquido comperire, propter longinquitatem temporis. Ita ut Græca historia inde demum incipiat, unde Sacra desinit. *Sic ille*,

DISQUISITIONES IN SECUNDUM CAPUT.

COmpendiose & summatim in hoc capite repetit Moses, distinctiusque & uberius exponit quæ in præcedenti de mundi Genesi scripserat. Quinque autem potissimum annotat, I. Deum quievisse ab ulteriori mundi partium productione. II. Benedixisse illi septimo diei, illumque sanctificasse. III. Paradisi tertia die conditi amœnitatem, situm, arbores, & fluvios ex illo emanantes, & Adami in eo constitutionem. IV. Omnium animantium coram Adamo convocationem, ut singulis nomina imponeret. V. Evæ primæ mulieris ex Adami costa formationem, illiusque cum Adamo conjugium: *Igitur*, inquit, *perfecti sunt cœli, & terra, & omnis ornatus eorum: complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat; & requievit die septimo &c.*

QUÆRITUR I.

Qua ratione Deus censeatur complevisse opera sua die septimo, & simul ab omni operatione quievisse?

MIrum dictu quantum inquisitionis & laboris difficultas hæc Interpretibus creaverit: nam si *complevit*; egit aliquid; complere enim opus, est operari: si autem Deus septimo die fecit aliquid, igitur per totum illum diem non quievit; ac subinde verum non est quod sequitur, *requievitque die septimo &c.*

Hunc nodum ut solverent *LXX. Senes*, quos secuti sunt Interpretes *Samaritanus* & *Syrus*, pro *die septimo*, substituerunt *sextum*. At hoc est secare nodum, non solvere: maxime cum omnes Hebræi codices septimum, non sextum diem hic habeant, ut recte Vulgatus Latinus exposuit.

Sunt qui cum Catharino putant die septimo completa dici Dei opera, quod illo die Evam formaverit omnium operum suorum postremum, & veluti coronidem. Verum refelluntur ex capite 1. v. 27. ubi dicitur: *Creavit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei creavit illum, masculum & fœminam creavit eos:* Fuit ergo Eva una cum Adamo, sexto die creata; tametsi illius formationis modus secundo capite distinctius exprimatur. *Accedit* quod tantum abest ut mulier censenda sit Dei operum omnium præstantissimum, & corona; quinimo illius sexus infirmitas & debilitas ultro comperta est.

Bonfrerius, Menochius, & alii non incelebres Scripturæ sacræ expositores existimant diem septimum ibi intelligendum esse non *inclusive*, sed *exclusive*, & *terminative*; quod nimirum illius initium fuerit terminus diei sexti, in quo Deus creationis opus absolverat: adeo ut horum verborum *complevit Deus die septimo opus suum*, sensus sit, *circa diem septimum*, seu finiente sexto, & instante ac exordiente septimo.

At cum Moses populariter scripserit, id est in gratiam rudioris populi, verisimile non est illum hujusmodi argutum & obscurum loquendi modum affectasse.

Reponunt alii, quod cum apud Hebræos unicum sit præteritum, omnes præteritorum species complectens, verbum *complevit*, hic idem designare ac præteritum plusquam perfectum *compleverat*; seu ut tradunt alii *cum complevisset*. Quod, inquiunt, colligere licet ex textu; cum enim Deus die septimo nihil produxerit, sed quieverit ab omni opere, argumentum est, illum jam ante ortum istius diei, absolvisse omne suum opus.

At rectius dicendum arbitror cum Magistro Sententiarum, ut jam diximus in Conciliatorio Biblico, Deum complevisse opus suum die septimo, quia *benedixit ei, & sanctificavit illum*, benedictio enim & sanctificatio fuit quædam Dei operatio, quæ rebus creatis coronidem imposuit. Neque ab hac expositione abludit S. Hieronymus, qui in quæstionibus Hebraicis super Genesim dicit, ex voce *complevit*, *arctari Judæos*, *& ostendi jam tum in principio ab ipso Deo Sabbatum dissolutum*, *dum in ipso Sabbato Deus operatur*, *complens in eo opera sua*. Itaque Deus illa die Sabbati simul operatus est, non quidem aliquid producendo: sed cunctis operibus suis benedicendo; sicque quievit ab ulteriori rerum novarum productione; non vero ab illarum approbatione.

QUÆRITUR II.

Quo sensu dicatur Deus quievisse die septimo?

REspondeo, id aperte Mosem significasse, cum ait: *Ab omni opere quod patrarat;* his enim verbis indicat. I. Deum a mundi creatione non prius cessasse quam illum omni ex parte complevisset; adeo ut nihil ad illius ornatum deesset. II. Ipsum

alias

alias mundi partes deinde non produxisse, ut pote cum mundus illo dierum senario fuerit absolutissimus.

Itaque Deus quievit quidem a novis producendis rerum speciebus, non vero ab earum directione & providentia: creaturæ namque ita ab ejus sustentatione & regimine pendent, ut si per unicum momentum ab eis sustentandis & fovendis desisteret, continuo in suum prius nihilum refluerent, ut indicat David Psalm. 103. v. 28. hinc merito Christus Dominus Joan. 5. v. 17. ait: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*, non quidem novas condendo species; sed conservando & fovendo creatas.

Neque his obstat, quod Moses capite sequenti v. 8. referat Deum Adamo prævaricanti pœnas injungentem, dixisse de terra quam colere debebat, *spinas & tribulos germinabit tibi*; Inde enim inferendum non est, has plantarum species fuisse de novo productas; sed quod illæ jam extantes, & una cum aliis stirpibus productæ, multiplicandæ essent in prævaricationis ultionem, & Adamo, ejusque posteris molestiam allaturæ.

Non obstat etiam quod Deus passim in Scriptura dicat se res de novo facturum & creaturum, puta Isaiæ 65. v. 17. *Ecce creo Cœlos novos, & terram novam;* hæc enim spectant, non naturæ ordinem, sed gratiæ & gloriæ: vel cœli & terræ innovationem post finale judicium.

His pariter non adversatur quod innumeras hominum animas singulis diebus creet Deus: siquidem non propterea producit novas species; sed tantum naturæ humanæ individua multiplicat, impletque quod initio mundi, homini & mulieri recens formatis dixerat: *Crescite, & multiplicamini &c.*

Adversus hanc Dei quietem a Mose memoratam plurima oggerunt; I. *Philosophi*. Deus, inquiunt, est actus purus; igitur continuo agit & operatur; ideoque nusquam quiescit. *Deinde* quies est cessatio motus, ac proinde si quieverit Deus, prius movebatur: igitur non est immobilis, nec immutabilis.

II. Epicurei & Polytici; Deus quiescit: igitur, Mundum non regit, nec administrat; sed res omnes fato, ac fortunæ, hominumque prudentiæ, ac industriæ permittit: seu, ut apud Jobum cap. 22. inquiebat Eliphas, *nostra non considerat, sed supra cœli cardines perambulat*.

III. Manichæi. *Moses hic*, inquiunt, adversatur Christo dicenti Joan. 18. *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*. Igitur Deus non quiescit; nec Vetus Testamentum convenit cum Novo.

Respondeo, ad I. Deum esse actum purissimum tum *in essentia*, quia cum sit ens summe necessarium, negat potentiam essendi; quo distinguitur a creaturis quæ prius sunt in potentia essendi, quam in actu; *tum in operatione interna*, quia divinus Pater continuo divinum Filium suum generat, *ego hodie genui te*, & Pater indivisim cum Filio spirat Spiritum-Sanctum, tresque illæ adorandæ Personæ perpetuo sunt in actu intelligendi & volendi, nec per momentum desinunt a regimine & conservatione Mundi.

Unde argumentum distinguo, Deus non quiescit, per cessationem operationis, concedo: per desitionem a creandis & producendis novis mundi partibus, & creaturarum speciebus aut generibus, nego. De hac postrema quiete loquitur Moses, non de priori.

Ad aliud, quies Physica est cessatio motus; in agente per motum Physicum, concedo: secus, nego: porro Deus non operatur per motum Physicum, quippe cum immotus moveat omnia; resque omnes non motu, sed nutu producat & regat.

Ad II. & III. eadem, quæ prius recurrit, distinctio; *Nam*, inquit S. Augustinus, *potest intelligi Deum requievisse a condendis generibus creaturæ, quia ultra non condidit aliqua genera nova: deinceps autem usque nunc, & ultra operari eorumdem generum administrationem, quæ tunc instituta sunt*.

His consentit S. Chrysost. hom. 10. in Genes. Unde illa Dei quies non obstat continuæ illius operationi, sive in creandis animabus humanis, sive in cæteris rebus administrandis.

Petes, cur in die septimo nulla fiat mentio *mane & vespere?*

Respondeo, non aliam mihi rationem occurrere, quam quod (ut notat S. Augustinus) septimus dies figura fuerit æterni Sabbati; in quo Deus perpetuam beatamque quietem concessurus est fidelibus suis servulis, quibus dicturus est, *ut quiescant a laboribus suis*: in quo quidem Sabbato non erit mane & vespere, seu successio lucis & tenebrarum.

Huic expositioni subscribunt Hebræorum Doctores, maxime vero Abarbanel: in cap. 31. Exod. v. 13. ubi scribit, *Præceptum de Sabbato non solum designat fundamentalem istum articulum de creatione mundi, verum etiam mundum spiritualem, in quo erit vera quies & vera possessio: illic vera cessatio erit ab omnibus operibus & rebus corporeis.... Habemus igitur duo Sabbata, unum corporale, in memoriam creationis; alterum spirituale in memoriam immortalitatis animæ & oblectationis post mortem*. De quo perpetuo Sabbato in futura vita R. Bechai & complures alii passim loquuntur.

Aliam ipsemet Abarbanel expositione in legem, huic quæstioni responsionem subministrat, scribens: *Quoniam septimo die non erat aliquod factum, nec opus accommodatum operibus reliquorum dierum, non dicitur de eo*: & fuit vespera, & fuit mane dies septimus, *sicut dictum est in reliquis diebus creationis: siquidem septimus illis est dissimilis quoad opus. Et aspectus vesperæ & diluculi testatur de tempore, & tempus testatur motum adesse; verum in die quietis non conveniebat referre tempus motui appropriatum*.

QUÆ-

QUÆRITUR III.

Utrum sanctificatio Sabbati ab initio mundi fuerit præscripta?

COmmunis est veterum & plurium recentiorum Hebræorum Doctorum sententia, Sabbatum ad Adamo cæterisque Patriarchis fuisse religiose observatum ex Dei præscripto; idque probant ex titulo Psalmi 93. qui sic inscribitur in Hebræo textu *Canticum quod composuit Adam in die Sabbati*; Ita præ cæteris Chaldæus Paraphrastes: *Canticum*, inquit, *in mundo primum fuit*, *quo tempore Adamo remissum fuit peccatum: venit dies Sabbati & protexit eum; aperuit os suum & edidit Psalmum Cantici diei Sabbati*. Idem habetur in Thargo & Midrachs Tillim in eundem Psalmum 93. ubi inter cætera scribitur, *Adamum creatum esse vespera vel parasceve Sabbati: cumque per peccatum assimilaretur bestiis*, *& non pernoctaret in pretioso suo statu*, *venisse Sabbatum*, *& advocatum ejus egisse apud Deum*, *& propter Sabbatum ereptum illum esse judicio gehennæ*; *Adamum autem animadvertentem potestatem Sabbati*, *dixisse hymnum & Deum laudasse*. Psal. 93. Ei subscribunt Thalmudistæ Babylonici fol. 38. *Cur Adam*, inquirunt, *conditus est vespera parasceve Sabbati?* Respondetur *ut statim ingrederetur præceptum*.

Id ipsum confirmatur ratione: Verisimile enim non est sanctissimos Patriarchas, imprimis vero Adamum, admissi criminis pœnitentem, aliosque divino cultui addictos, non habuisse certum aliquem in hebdomada diem destinatum in quo depositis omnibus terrenis curis & studiis, soli Deo colendo vacarent: dies autem ille convenientior non fuit, quam dies Sabbati, in quo Deus peracto mundi opificio, ab omni opere desierat, eumque divina sua benedictione sacraverat. Hinc non aliam ob causam Deus Judæis præcepit Sabbati observantiam, jussitque in eo feriandum; quam quia ipse eo die ab opere cessarat, ut dictum est supra.

Hæc autem ratio non minus spectabat omnes prorsus homines, præsertim primos Patriarchas, quam Israelitas. Igitur verisimile est hunc diem illis etiam fuisse sacrum.

II. Cum primum Judæis diem Sabbati feriandum præcepit Moses, istud eis non tanquam mandatum novum, sed ut rem jam in usu positam præscribere visus est, ut apparet ex illius verbis Exodi 16. v. 23. ubi referentibus Israelitarum Tribuum principibus quod die sexta Deus præbuisset eis cibos duplices, ait illis Moses: *Requies Sabbati sanctificata est Domino cras &c.* Quibus significat idcirco Deum sexta die, dedisse eis cibos duplices, quod eis non esset daturus die sequenti, quia Sabbatum ipsi consecratum erat: ac proinde illius celebritas jam erat instituta; cum tamen nondum Decalogus fuisset consignatus.

Hoc ipsum confirmant Hebræi Doctores ex constanti apud illos traditione, quod dies Sabbati religiose fuerit observata a sanctissimis Patriarchis; idque colligunt ex historia diluvii, ubi frequens fit mentio *septem dierum*; referturque Deum Noacho præcepisse *septem diebus*, antequam ingrederetur arcam, ut omne genus animantium in eam introduceret; cui rei vacasse videtur per sex dies, & *septimo* quievisse, ultimo videlicet ante diluvium: Id ipsum observasse videtur in iterata emissione columbæ post *septem dies*, nimirum ut indicaret tunc temporis religiose observatam fuisse *septem dierum* periodum. Inde constanter affirmant [a] eundem sacrum ritum observatum fuisse a Sanctis Patriarchis post diluvium, maxime vero ab Abrahamo, qui eandem observantiam suis posteris inculcaverit; idque inferunt ex Genes. 18. v. 18. & 26. v. 5. ubi Abrahamus dicitur custodisse Dei præcepta & mandata, & cæremonias, & leges, præcepisseque suis filiis, & domui suæ post se, ut custodiant viam Domini, & faciant judicium & justitiam.

[a] *Joma Babil* fol. 28. *Kidusehin* fol. 82. 1. *Rabba* fol. &c.

Eadem veritas confirmatur testimonio Ethnicorum apud quos invaluerat persuasio a Majoribus accepta diem Sabbati esse divino Numini sacrum, quod fuisset mundi natalis ultima: canit enim Linus Poetarum antiquissimus, referente Aristobulo Judæo Philosopho Peripatetico in libro de Creatione mundi:

Prorsus læta dies est septima, *septima rerum*
Ortus, *& eximia inter perfecta coruscat:*

his concinit Homerus ab eodem Aristobulo laudatus

Septima dein illuxit sacra dies,

& rursus:

Septima dies aderat qua cuncta sunt absoluta.

Unde S. Clemens Alexandrinus [b]: *Septimum quoque diem sacrum esse*, inquit, *non Hebræi modo*, *verum etiam Græci agnoscunt*. Nec Græcos solum, sed & alias Nationes etiam barbaras hanc habuisse persuasionem docent Josephus lib. 2. contra Appionem, & R. Godalias in catena Kabalæ: *Nulla omnino urbs est*, inquit, *vel Græcorum*, *neque ulla Gens ad quam non penetraverit mos celebrandi septimi diei*, *quam feriari traducimus*.

[b] *Lib.* 5. *strom.*

Non me latet hos & alios a Scriptoribus prophanis deprompros textus, quibus asseritur Sabbati observantia ab Ethnicis frequentata, alium in sensum a nonnullis detorqueri. Verum major Josepho, Clementi Alexandrino, atque etiam Eusebio in

Præ-

Præparatione Evangelica, quibusvis Novaturiensibus, quam videtur habenda fides.

Opponunt adversæ Sententiæ propugnatores, primo sanctum Justinum Martyrem [a], in Dialogo cum Triphone Judæo, sanctum Ciprianum [b], & Tertullianum [c] diserte contendentes Patriarcharum neminem Sabbatum observasse: *Doceant Judæi* (inquit Tertullianus) *Adam Sabbatizasse, aut Abel hostiam Deo sanctam offerentem Sabbati religione placuisse; aut Enoch translatum Sabbati cultorem fuisse &c.* Igitur Sabbati observantia ante Mosem non fuit in usu.

a *In dialogo cum Triphone.*
b *Lib. adversus Judæos.*
c *Adversus Judæos c. 4.*

Confirmatur, ex Guemara Babylonica [d], ubi legimus: *decem præcepta Israelitis data sunt in Mara; septem, quæ Noachidæ quoque in se receperant, quibus insuper judicia, Sabbatum, & præceptum de honore parentum.* Unde Abarbanel [e] dicit Mosem in Mara idcirco meminisse Sabbati, ut Deum rerum omnium fuisse creatorem indicaret; *Postquam*, inquit, *oculis viderint mutationem naturæ aquarum, agnovisse, Deum mundum suum creasse, cum ante non esset, ideoque illic ipsis præcepisse Sabbatum, tanquam signum creationis.*

d *Ad titul. Sanhedr. fol. 56.*
e *In legem fol. 159.*

Respondeo primo, Patres qui negant Patriarchas Sabbatizasse, intelligendos esse de rigida illa cessatione ab omni opere servili, quam præscripsit Moses; non vero de cultu divino specialiter illo die exhibendo: sanctos enim Patriarchas certo die coluisse Deum citra dubium est: nullus autem ad sacrum illum cultum dies videtur opportunior, quam is quem Deus ab initio mundi sanctificaverat, & quo ab omni opere cessaverat.

Ad secundum dico Mosem in Mara proposuisse quidem servandum diem Sabbati: non vero id primum instituisse; sicut nec honorem parentibus impendendum: quod utique ipsa naturali lege dictante a mundi exordio vigebat. Fateor equidem Sabbati observantiam apud Israelitas, postremis annis eorum incolatus in Ægypto, fuisse intermissam, illo videlicet tempore quo dura servitute premebantur, & diu ac noctu ad opera servilia ab Ægyptiis urgebantur, vixque eis respirare licebat. Hinc Abarbanel ista verba Deuteronomii cap. 5. v. 15. *Memento te servum fuisse in terra Ægypti*, sic exponit, *memento te in Ægypto non potuisse die septimo ab operibus quiescere & cessare.*

At, inquies, idem esse debet judicium de Sabbato, ac de aliis solemnitatibus atque præceptis quæ Deus Israelitico populo tradidit per Mosem: porro hæc dumtaxat præscripta sunt post egressum ex Ægypto; igitur Sabbati observantia antea non vigebat. Minor constat ex Levitico & Deuteronomio, ubi potissimum referuntur præcepta & festa per Mosem præscripta. Major vero probatur ex 2. Esdræ cap. 9. v. 14. *Ad montem quoque Synai descendisti, & locutus es cum eis de Cœlo, & dedisti eis judicia recta, & legem veritatis, ceremonias, & præcepta bona: & Sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis, & mandata, & ceremonias, & legem præcepisti eis in manu Moysi servi tui:* idem habetur Ezechiel. cap. 20. v. 10. & seq.

Respondeo, ex istis verbis duntaxat legitime inferri posse Sabbati observantiam tempore captivitatis Ægyptiacæ intermissam, a Mose quidem fuisse restitutam; non vero primo præscriptam; adeo ut impræsentiarum dicere valeamus, quod Christus dixit Judæis, Joan. cap. 7. v. 22. *Moyses dedit vobis Circumcisionem, non quod ex Moyse sit, sed quia ex Patribus.* Quadringentis quidem ante Mosem annis Abrahamo præscripta fuit a Deo Circumcisio ut fœdus gratiæ, unde jure merito a Patribus profecta dicitur quantum ad suam originem; Moses tamen eam dedisse legitur, *Levit.* 12. *v.* 3. Quia ab ipso est continuata, & inter præcepta legis adscripta. Pari modo censendum est Sabbatum a Mose datum in deserto, non quod a Mose sit, sed ab ipso mundi nascentis exordio divinitus præscriptum.

Instabis si Sabbatum a Patriarchis fuisset observatum, hujus observantiæ fieret aliqua in Scriptura mentio: porro nulla occurrit; igitur signum est illam non fuisse Patribus in usu.

Nego consequentiam, pari enim ratione inferendum esset a Patriarchis ante-diluvianis nulla Deo oblata sacrificia, nullumque Religionis cultum impensum; altum namque est de istis in historia sacra silentium; cum tamen probabilissimum sit sanctos illos homines plurima Deo fecisse sacrificia.

A temporibus Josue usque ad tempora Elisæi 4. Reg. cap. 4. v. 23. nulla fit mentio Sabbati; itane est, quod toto illo intervallo nullum fuerit observatum Sabbatum? Itaque silentium illud nihil evincit.

Opponunt. 2o. Cum Deus per Mosem præcepit Israelitis Sabbato feriandum esse, duplicem duntaxat hujus observantiæ causam profert: Primam, Exod. 31. v. 13. *Videte ut Sabbatum meum custodiatis: quia signum est inter me & vos in generationibus vestris; ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos.* Id est, hæc observantia signum erit vos esse populum mihi peculiarem, & meo cultui imprimis deditum. Alteram, Deuter. 5. v. 15. *Memento quod ipse servieris in Ægypto, & eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti & brachio extento. Idcirco præcepit tibi ut observares diem Sabbati:* Si quod autem prius de servando Sabbato divinum extitisset præceptum, dubio procul illud non siluisset Moses: igitur ipsius ea de re silentium, argumentum est, nullum antea de Sabbati observantia præceptum extitisse.

Respondeo, Deum idcirco duo tantum hæc motiva pro servando Sabbato Judæis insinuasse, ut apud eos restitueret istius diei solemnitatem, quæ apud cæteras Nationes erat antiquata; quippe cum apud eas vix vigeret veri Dei cultus; imo etiam apud illos Israelitas fuisset multo tempore prætermissa, dum videlicet dura sub Ægyptiorum

rum captivitate lugebant. Tot enim ac tantis fracti erant laboribus, ut vix ad momentum eis quiescere liceret; nec proinde eis esset liberum Dei laudibus vel per unum diem vacare. Quamobrem ut eos ad hunc religiosum cultum induceret, duo eis proponit motiva ipsis peculiaria, ut hujus instituti & præcepti fierent observantiores. Silet autem mandatum de servando Sabbato in initio mundi traditum, quod vix apud ipsos extaret illius aliqua memoria.

His adde quod cum Deus omnia in suæ divinæ majestatis gloriam condiderit, ejusque divini cultus causa homo potissimum fuerit creatus, quo ritu publico, quove tempore id peragere teneretur, debuit statim divinitus moneri; ne tam ipse, quam ejus posteri in hoc persolvendo debito non convenirent de tempore, vel minus idoneum eligerent. Quis enim putet nonnisi post annos 2500. uni duntaxat traditum genti, quod omnes homines ab ipso rerum exordio ex æquo spectabat? Nullus porro dies videbatur aptior ad id munus, quam is quem Deus sua quiete & benedictione sanctificaverat, nempe dies Sabbati; igitur hic ad divinum cultum præ cæteris fuit initio mundi hominibus præscriptus.

At, inquies, si sanctificatio diei Sabbati fuerit ab initio mundi divinitus præscripta, censenda foret inter leges naturales, proindeque invariabilis: porro talis non est, utpote cum fuerit in diem Dominicam a Christianis conversa: igitur &c.

Distinguo Majorem, Sabbati observantia censenda esset inter leges naturales, quatenus lex naturalis distinguitur a lege Mosaica & Evangelica, concedo: quatenus lex naturalis denotat ea præcepta quæ ingenito rationis & conscientiæ dictamine singulis hominibus innotescunt, qualia sunt, *Numen aliquod est colendum super omnia*: *Alteri non faciendum, quod quisque sibi fieri non vult*. Nego. Ratione quidem naturali manifestum sit supremum aliquem esse totius orbis Opificem, ac subinde omnium entium præstantissimum; ideoque summo cultu esse honorandum. Quod autem hoc aut illo tempore & die sive hora, cultus ille ipsi sit impendendus, hoc pendet ex peculiari illius mandato, aut ex hominum judicio & constitutione.

Itaque tria sunt in Sabbati observatione distinguenda. 1. Aliquid morale, seu naturaliter insinuatum, nempe Deum aliquo determinato die, & quidem cultu publico ab hominum cœtu esse colendum. 2. Aliquid Ceremoniale, quatenus dies ille Sacer, Judæis in Mosaica lege inter hebdomadæ dies, septimus erat præscriptus. 3. Aliquid mixtum ex utroque, nimirum hunc cultum tali vel tali die, hoc vel illo ritu esse peragendum. Primum spectat omnes prorsus homines. Secundum solos Judæos qui ad Mosaicæ legis observantiam adstringebantur. Tertium vero prorsus erat indifferens, pendebatque vel ex speciali Dei mandato, vel ex hominum instituto. Inde est quod Apostoli diem illum, in quo specialiter Deus esset colendus, propter Christi Domini Resurrectionem statuerint esse alterum a Sabbato, hoc est, diem Dominicum. Qui qualiter esset pie ac devote peragendus, præscripsit Ecclesia, nimirum in audiendo Missæ Sacrificio &c.

Tradunt Judæorum Doctores observandi Sabbati Deum specimen dedisse in amne seu fluvio quem *Sabbationem* vel *Sabbaticum* appellant, de qua hæc scribit Josephus de bello Judaico, cap. 24. ubi narrans quæ Tito Imperatori Antiochiam e Judæa proficiscenti contigerant; *Conspicit*, inquit, *in itinere fluvium spectatu dignissimum: habet enim proprietatem mirabilem. Nam cum sit, quando fluit, largus & meatu haud segnis, totus quidem inde a fontibus deficiens senis numero diebus siccum exhibet locum videndum; deinde quasi nulla mutatione facta, septimo die similis erumpit. Atque hunc ordinem semper eum retinere accurate observatum est. Unde etiam Sabbaticus est appellatus, a sacro Judæorum septimo die sic denominatus*. At Plinius lib. 31. historiæ cap. 2. prorsus contraria Josephi narrationi refert; *in Judæa*, inquit, *rivus Sabbatis omnibus siccatur*, quæ certe multo credibiliora videntur, quam illa Josephi. Unde Plinio Elias Levita in *Thisbite*, consentit, de amne Sabbatione asserens illum fluere sex diebus tanta celeritate, ut etiam saxa præcipiti cursu secum rapiat; Sabbati autem diebus omnino quiescere; quod utique magis congruit ipsius appellationi; vox enim *Sabbatum* cessationem & quietem significat.

At vereor ne hæc narratio putidum Rabbinicum commentum redoleat; fluvius enim ille nec observatur a Cosmographis, nec memoratur ab iis qui itineraria per Palæstinam conscripserunt.

DE PARADISO TERRESTRI.

PRosequitur Moses in hoc capite Paradisi terrestris situm & amœnitatem describere his verbis: *Plantaverat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis a principio.* In quibus tria potissimum veniunt discutienda & statuenda. I. Qualis fuerit ille Paradisus. II. Ubi constitutus. III. Utrum adhuc perseveret?

QUÆRITUR I.

Qualis fuerit ille Paradisus?

SAnctus Augustinus lib. 8. Genes. ad litt. cap. 1. observat tres ea de re celebriorum Scripturæ sacræ Interpretum diversas esse Sententias. *Una*, eorum qui Mosis verba litteraliter & historice scripta existimantes, Paradisum hunc hortum floribus ac plantis eximiis refertum, atque sensibilem fuisse contendunt. *Altera*, illorum qui hanc Mosis de Paradiso narrationem mystice tantum ac spiritualiter intelligendam esse arbitrantur. *Tertia*, eorum est qui utroque sensu litterali ac mystico descriptionem illam accipiendam esse putant; cui postremæ sententiæ subscribit ipse S. Augustinus.

Priorem vero propugnat Philo lib. 1. allegoriarum legis ubi scribit: *Ne tanta occupet mentem nostram impietas, ut putemus, Deum colere & plantare Paradisum... Dei enim neque universus mundus digna sedes est & commoratio. Nam ipse sibi locus & ipse sui plenus & sufficiens Deus.* Verum impense fallitur Philo dum duplici ratione putat nullum litteralem esse in Mosis narratione sensum. 1. Quia, inquit, Deus loco non continetur, nec locum amœnum corporalem requirit ad habitationem & voluptatem; perinde ac si Deus sibi, non vero hominibus Paradisum illum paraverit & constituerit. 2. Cum ait Deum nec plantare, nec serere: neque enim Moses repræsentat Deum ut Agricolam plantas & arbores opere manuali excolentem, utpote cum affirmaverit Deum imperiali sua voce, nempe solo voluntatis suæ nutu & arbitrio cuncta condidisse: *Nam ipse dixit, & facta sunt; ipse mandavit, & creata sunt.*

Simili errore peccavit Origenes, qui omnem de Paradiso Mosaicam narrationem allegorice intelligendam esse voluit, ut ex Methodio refert S. Epiphanius hæresi 64. Unde in Anchorato num. 64. scribit: *Plerique de Paradiso allegorice disputant, atque inter cæteros furiosus Origenes adumbratam nescio quam speciem pro veritate in mundum invexit.* Quo errore etiam laborabant Seleuciani, nam S. Aug. lib. de hæresib. n. 59. inter illorum errores hunc recitat, quod Paradisum a Mose descriptum visibilem & corporalem esse negaverint.

Sunt etiam qui in eandem Sententiam traducere nituntur SS. Basilium & Ambrosium, aliosque eorum æquales, aut antiquiores Patres, puta, Gregorium Nyssenum, Macarium &c.

Denique sunt qui videntur asserere Paradisum a Mose memoratum allegorice accipiendum esse, sive pro cœlesti habitatione; sive pro recta morum institutione.

Verum, quantum hallucinentur hi conjectores, apparet ex S. Basilio; ille namque libro de Paradiso tria potissimum docet. I. Paradisum non una cum primaria terræ germinatione fuisse conditum; *Nam*, inquit, *si in primigenia illa generatione fuissent hæ arbores quæ in præsenti loco commemorantur, a Deo opus non habuissent eximia hac & a cæteris selecta plantatione.* II. Paradisi amœnitatem describit, aitque *locum esse præcellentem & admirabilem pulchritudine, in conspicuo situm, tenebris non obumbrabilem ob altitudinem, omnibus siderum ortibus collustratum, illuminatum undique, horum suavissimam temperiem habentem, aere limpidissimo circumfulgentem &c.* III. Adiicit, in eum locum a Deo translatum esse primum hominem, cuncta animalia ad eum divinitus adducta ut singulis nomina præscriberet, & ibi ex ejus costa productam fuisse Evam: quæ omnia litterali sensu & historico quemadmodum Moses, non autem allegorico & mystico recenset.

Addit vero deinde, quod etsi quæ de Paradiso scripsit, revera sint intelligenda de loco sensibili & corporali, nihilominus ea omnia posse etiam mystice & allegorice exponi, ejus autem verba sunt. *Neque corporalia abiicimus & spiritualia requirimus. Quemadmodum enim in lege & sensibilia erant; sed exemplaria illa esse fecit spiritualium: ita & paradisum corporaliter quidem consideramus, per allegorias vero spiritaliter interpretamur.*

Ex quibus manifeste patet illum. 1. Supponere tanquam certum ea omnia quæ de Paradiso refert Moses, esse corporaliter & litteraliter accipienda; tametsi etiam mysticum in sensum possint exponi, quod & ipse deinde exequitur: sicut ea quæ in veteri lege historice narrantur, symbola fuerunt, ac figuræ eorum quæ fierent sub lege Evangelica.

Ad S. Ambrosium, dico librum, quem scripsit de Paradiso, collectum videri ex concionibus quas habebat ad informandos Christianorum mores, atque ad refellendam hæreticorum, præsertim Manichæorum insaniam, qui Mediolanensem Ecclesiam tunc temporis gravissime vexabant; cum enim illi

illi admitterent duo rerum omnium principia; bonum alterum, alterum pessimum: contendebant Vetus Testamentum non ab optimo, sed a perverso principio fuisse suggestum. Unde omnia quæ referuntur a Mose de mundi Genesi, hominisque formatione & prævaricatione, pravum in sensum detorquebant: quibus ut obviam iret S. Ambrosius, *& ne*, inquit cap. 5. *Simplices mentes malitiosa interpretatione traducant*, cum supposuisset narrationis litteralem sensum & veritatem; deinde cuncta quæ a Mose referuntur, vel de Paradisi constitutione, vel de tentatione & lapsu hominis, Philonis instar cuncta allegorice & mystice exponit.

Unde cap. 2. cum dixisset, *Itaque neque dubitandum, neque reprehendendum quod in Paradiso diabolus erat*, adiicit, *plerique tamen qui volunt in Paradiso diabolum non fuisse, licet in cœlo adstantem cum Angelis legerimus, ne nostro sermone videantur offendi, secundum suam accipiant voluntatem interpretationem istius lectionis. Namque ante nos fuit, qui per voluptatem & sensum prævaricationem ab homine memoraverit esse commissam, in specie serpentis accipiens delectationem; in figura mulieris, sensum animi mentisque constituens.* Quibus verbis Philonem in lib. de mundi opificio denotat: ille namque, ut dictum est, Mosis narrationem de prima rerum origine mysticum in sensum exponit.

Porro S. Ambrosius hanc optionem non facit, ut sensum litteralem excludat: sed eo præsupposito tanquam certo, ad pleniorem Auditorum informationem, ea omnia quæ a Mose narrantur, in mysticum sensum traducit.

Quod autem S. Ambrosius ea omnia, quæ a Mose narrantur censuerit, esse etiam litteraliter & historice accipienda, inde evidentissime constat, quod prævaricationem primorum parentum, ac peccati originalis veritatem constantissime adstruat; tum in hoc libro de Paradiso, tum pariter alibi, ut constat ex omnibus illius Sententiis quas ad astruendum peccatum originale S. Aug. producit.

Ad S. Gregorium Nyssenum, dico eum non aliam habuisse de Mosis narratione sententiam, quam habuit S. Basilius, scribit enim: *Hoc mihi testificatum ante aggressionem est, nihil antidogmatizare nos sancto Basilio quoad illa quæ Philosophatus est de ortu Mundi, neque si in diversam expositionem ex quadam consequentia sermo devenerit &c.* Constantissimum ergo esse debet quod etsi Mosis historica narratio mystice possit exponi: nihilominus sensum litteralem tanquam constantissimum præ se fert, ac supponit; *Neque enim*, ait S. Aug. [a] supra laudatus, *propterea Paradisus corporalis esse non potuit, quia potest etiam spiritualiter intelligi: tanquam ideo non fuerint duæ mulieres Agar & Sara; & ex illis duo filii Abrahæ, unus ex ancilla, alius de libera, quia duo Testamenta in iis figurata dicit Apostolus &c.*

Unde ipsemet S. Augustinus [b], ipsam Mosis narrationem etiam spiritalem in sensum exponit. „ Adeo, ut inquit, Paradisus significet vitam Justorum & Beatorum; Quatuor ejus flumina, quatuor virtutes, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, atque justitiam: *& ligna ejus*, omnes utiles disciplinas, & lignorum fructus, mores piorum: *& lignum vitæ*, ipsam bonorum omnium matrem sapientiam; *& lignum scientiæ boni & mali*, transgressi mandati experimentum, pœnam enim peccatoribus bene utique, quoniam juste, constituit Deus, sed non bono suo experitur homo. Hæc etiam de Ecclesia mystice exponi posse ibidem indicat.

a *Lib. de Genesi ad hist.*

b *Lib. 13. de civit. Dei cap. 21.*

QUÆRITUR II.

In qua mundi regione Paradisus fuerit conditus?

PAradisum terrestrem, seu hortum amœnissimum exquisitis plantis & floribus vernantem, in quo Deus primum hominem recens conditum constituit, revera extitisse clarioribus verbis, Mosis calamo expressit divinus Spiritus, ut fidelium quisquam ea de re jam possit ambigere. Quis vero fuerit illius situs, & in qua regione conditus, ex innumeris propemodum viris clarissimis, & doctissimis qui argumentum hoc versarunt, quot capita, tot pene sunt diversæ sententiæ. Prætermissis autem vanis ac inanibus plurium conjecturis, quæ Mosis narratione facili negotio diffIantur, tres sunt communiores quæ nonnullam veritatis speciem præ se ferre videntur.

Prima eorum est, qui censuerunt illum in ea Mesopotamiæ regione constitisse, quæ media jacet inter Tygris & Euphratis effluxum, cujusque limites ab utroque flumine alluuntur; quæ etiam nostra prior fuit in Scoto Academico sententia. Verum ut ab ea nunc resiliamus, plurima inducunt; maxime quod Tygris & Euphrates ex Mosis narratione originem & nomen non obtinuerint ante suum in Paradisum influxum; sed ex ingenti illo fluvio qui in ipso Paradiso erumpebat, & extra illius septa in quatuor nominata flumina scindebatur; ac proinde Paradisus anterior erat istis regionibus quæ Tygri & Euphrate alluuntur. Hæc evidentius constabunt ex dicendis.

Secunda sententia præcedenti proxima illorum est qui Paradisinum situm constitutum volunt in Babylonia, quam Geographi communiter tres in partes distribuunt. 1. In *Araunitidem*, Euphrati conterminam, quæ regio etiam Audanus, & *a* duplici in duplici *e* commutatis, Eden ab ipsis dicitur. 2. *Medianam*, quæ Chaldæam complectitur

ad

ad Arabiam Desertam usque. 3. *Infimam* circa sinum Persicum, in quem Tygris & Euphrates sese exonerant. Inde triplex emergit de situ Paradisino quorundam auctorum Sententia: alii in superiori, alii in media, nonnulli in infima constitutum fuisse asserentes; quod, inquiunt, tres illæ Babylonicæ regiones Euphrate & Tygride alluantur, sintque feracissimæ & uberrimæ.

Verum refelluntur iisdem rationibus, quibus & præcedens opinio, nam Tygris & Euphrates regiones illas alluunt quidem, sed in iis non oriuntur; nullusque est fluvius qui extra Paradisi septa in eos effluat: nulli pariter Gehon & Phison, qui memoratas a Mose regiones alluant.

Reponunt Calvinus, & Nuperus Auctor libelli *de Paradiso* Gallice scripti, quatuor illos fluvios a Mose nominatos, non alios esse quam Tygrim & Euphratem, qui ante suam in media regione Babylonica conjunctionem, propriis nominibus appellantur: post coitionem vero, rursum in duos fluvios distincti, quorum alter *Phison*, alter *Gehon* dicitur; adeo ut, aiunt, in illa Babylonica regione quatuor revera sint fluviorum capita; duo quidem desinentia, nempe *Tygris* & *Euphrates*, qui commixtis aquis perire videntur; duo vero nascentia, scilicet *Phison* & *Gehon*, qui ex Tygridis, & Euphratis commixtione exurgunt.

Ut autem appareat hanc conjecturam ex Calvino fuisse depromptam, illius verba subiicio. „ Observa, *inquit*, 1°. Nullam fieri „ scaturiginis, vel fontis mentionem, sed „ tantum dici fluvium unum. Quatuor vero „ capita intelligo tam principia ex quibus „ nascuntur fluvii, quam ostia quibus se in „ mare exonerant. Jam ita confluenter Tygridi conjunctus fuit Euphrates olim, ut „ flumen unum merito dici potuerit in quatuor capita secari: præsertim si mihi conceditur, quod omnibus palam est, Mosem non acute, neque Philosophico more, sed populariter loqui ut rudissimus „ quisque intelligat. Adde quod scrupulum „ omnem tollere videtur ubi dicit fluvio „ quatuor fuisse capita, quia ex eo loco „ dividebatur. Quid hoc sibi vult, nisi ex „ uno confluxu, vel supra, vel infra Paradisum divisos fuisse alveos? Quomodo „ autem fluvius in quatuor fuerit divisus „ capita? non obscurum est. Duo enim „ sunt amnes qui in unum coeunt, deinde „ abeunt in diversas partes, ita flumen „ unum est in confluente; duo autem in „ superioribus alveis sunt capita, & duo „ versus mare, postquam rursus longius „ dividi incipiunt. *Hæc ille*.

At effugium hoc aperte refellitur Mosis verbis; diserte namque pronuntiat Paradisum irrigatum fuisse a fluvio, qui *deinde*, hoc est extra Paradisi claustra, dividitur in quatuor fluminum capita, Tygrim, Euphratem, Phisonem, & Gehonem; igitur ante hunc effluxum nulli erant Tygris & Euphrates, sicut neo Gehon & Phison.

Accedit quod Tygris & Euphrates desinentes, ridicule dicantur *fluviorum capita*; vox enim *caput* in fluviis denotat eorum originem, non finem; quis enim nisi emotæ mentis dixerit fluviorum in mare exonerationem, eorum esse capita?

Tertia conjectura eorum est, qui cum Heideggero, Joanne Herbinio, aliisque suadere nituntur Paradisum situm fuisse in ea regione quæ postmodum terra *Chanaan*, *Palæstina*, & *Terra-Sancta* dicta est, quod utique his argumentis confirmant. 1°. Ex ethymologia nominum *Genesaris*, & *Jordanis*, vox enim Hebræa *Genesar*, inquiunt, composita est ex duabus vocibus Hebræis *hortum principis* significantibus; quod Adamus hominum Caput & Princeps habitaverit in illa celebri & peramœna valle ubi a tempore Diluvii lacus seu stagnum *Genesaret* extitit.

Jordanis vero a Geographis dicitur nomen accepisse a duobus fontibus emanantibus e monte Libani; quorum Orientalis appellatur *Jor*, Occidentalis autem *Dan*. At, inquiunt, si ad Hebræam ethymologiam attendas, Jordanemque a *Jaar* & *Eden* derivaveris, tunc *Jeor Eden* fluvium locum voluptatis interfluentem invenies, fluviusque Paradisinus in Jordane apparebit. Nam quicumque fluvius, ex regione *Eden* dicta, oritur, ille est fluvius Paradisi: at Jordanis oritur ex regione dicta *Eden*: igitur Jordanis est fluvius Paradisi. Majorem docet Moses Genes. 2. v. 10. Nam ubi Vulgatus interpres habet: *Fluvius egrediebatur de loco voluptatis &c.* Textus Hebræus fert, ex *Eden*. Minorem suadet prædicta vocis Jordanis derivatio.

Probant 2. in qua terra facta est executio promissionis Adamo & illius uxori datæ de semine contrituro caput serpentis *Genes.* 3. de ea etiam facta est promissio: at in Palæstina facta est executio istius promissionis tum in Christo D. tum in ejus Matre Virgine: igitur ibi facta est illa promissio. Porro hæc fuit data in Paradiso: ergo Palæstina fuit illius situs.

3. Ea fuit terra Paradisina, quam præ cæteris dilexit Deus, cui majora contulit beneficia, & quam populo sibi plurimum dilecto destinavit: at talis fuit regio quæ postmodum *Chananæa*, *Palæstina*, & *Terra-Sancta* dicta est: igitur ibi fuit Paradisus. Major constat ex Mosis verbis *cap.* 2. ubi Paradisus dicitur a *Deo plantatus*, hoc est, exquisitioribus plantis, floribus & fructibus exornatus; in eo, tanquam in loco omnium amœnissimo constitutus homo, creaturarum nobilissimus & Princeps; positum in illo lignum vitæ, & arbor scientiæ boni & mali; Deus dicitur in eo, ut in horto jucundissimo, deambulasse ad meridiem, &c. Quæ omnia indicant locum illum a Deo præ cæteris dilectum, & divinis muneribus decoratum.

Minor vero, inquiunt, fit manifesta, nedum ex Mosaicis, sed & Evangelicis, & Apostolicis libris, in quibus apparet Terram Chananitidem fuisse sanctissimis Patriarchis eorumque posteris Deo dilectis repromissam in hæreditatem: illam pariter selectam

ctam ut ibi Deus præcipue coleretur, sacra in ejus honorem fierent, divina per Angelos, & Prophetas funderet oracula, mirabilia innumera patraret, & miraculorum omnium maximum, summumque illius erga homines amoris argumentum præberet in Incarnatione & mysteriis dilectissimi Filii sui. Quæ omnia probant illam terram præ cæteris majori in pretio fuisse habitam a Deo; non alia certe ratione, quam quod eadem erat, in qua Paradisum constituerat. Hæ sunt potissimæ rationes quibus auctores illi suam sententiam, fulcire nituntur, maxime Heideggerus.

Sunt quidem illæ rationes speciosæ, sed sacro Textui, & Mosis narrationi minus consentaneæ. *Prima* quidem, quia a nominum etymologiis, & allusionibus vel levissimæ & inanes rationes deducuntur; quippe quæ sint arbitrariæ, & pro cujusque genii dexteritate, & fœcunditate diversæ possint elici.

Nemo enim non ridet ludicrum commentum illius Flandri qui Paradisum Adamicum circa urbeculam Flandriæ *Hedinam* situm esse voluit; allusione facta nominis *Edin* ad regionem *Eden* in qua Paradisus extitit. Adde quod vox *Genesar* recens fuerit, & temporibus Mosis ignota, utpote cujus in libris Veteris Testamenti nulla sit mentio, præterquam in 1. *Maccab. cap.* XI. *v.* 67. Quod tamen a Mose, aut Josue, aliisque Scriptoribus sacris, non erat prætermittendum, si revera in eo loco Paradisus extitisset.

Accedit quod *Genesar* aut *Genesaret* sit lacus nullam horti Regii speciem aut leve indicium referens. Talis, inquiunt, non erat locus ille ante diluvium, sed planities amœnissima. Verum quo argumento id probant? nullo certe: quamobrem, ut sine fundamento profertur, ita facile contemnitur, & negatur.

Ad ethymologiam *Jordanis* quod spectat, nemo non videt eam esse violentam & contortam; imo qui Hebraice tantillum noverit, illam impense ridebit; si enim liberum sit nominum litteras commutare, aut demere, ut unum nomen inferatur ex alio, quis ex anno non faciat anum, aut asinum?

Secunda ratio non majoris est roboris; neque enim necessum est ut quæ promittuntur, impleantur eodem in loco ubi facta est promissio. Spondet Deus Abrahamo cum esset in Haran, se eum facturum in gentem magnam: neque tamen ibi multiplicatum est Abrahæ semen; nullus enim ex illius posteris ibi habitavit. Mitto innumera ejusmodi exempla, quæ præfatam rationem penitus evertunt.

Tertia pariter nil quidquam urget: si enim terra Chanaan tantopere Deo cordi fuerit, quod ibi Paradisus extiterit, ut voluerit illam a gente sibi charissima habitari, cur passus est per tot annorum centurias terram illam, ut volunt, tantopere dilectam, incoli & pollui a progenie Chanaan, pessimi parentis pejore sobole? Quis nisi delirans, aut somnians existimabit Sodomitas, omnium hominum deterrimos, fuisse a Deo præordinatos, & selectos ut pinguiorem regionis paradisinæ partem occuparent? Plurima, inquiunt, erga terram illam suæ dilectionis Deus dedit argumenta: quid tum? longe majora præbuit erga montem Sinai, & Horeb, ubi se præsentem, & visibilem præbuit, legem Israelitis præscripsit, & plurima contulit beneficia; indene sequitur Paradisinum situm in illo sterili deserto Arabiæ esse statuendum?

Si Jordanis fuit fluvius Paradisum irrigans, qua ratione distribuitur in quatuor flumina a Mose memorata? illabitur enim in Lacum Asphaltiten, seu Mare-Mortuum, nullumque inde illius vestigium apparet.

At, inquiunt, ante Diluvium, imo recentius ante Sodomicum excidium ita non erat; nam Jordanis planitiem illam traiiciebat & irrigabat; nullumque tunc extabat Mare-Mortuum, quod non nisi ex subversis quinque civitatibus exortum est. Esto: indene sequitur Jordanem modicum fluvium post varios circuitus quatuor ingentia illa a Mose memorata flumina a se longissime dissita procreasse?

Ita res erat ante Diluvium, inquiunt. Unde Ecclesiastici 24. v. 41. conjungitur aliis fluviis, quibus divina Sapientia assimilatur, nempe Phisoni, Euphrati, Tygri, & Gehoni; igitur in illos olim effluebat?

Egregia sane consequentia! Ibidem fit mentio *laci*, *lucis*, atque *aquarum Diorix*; ergo Jordanis in hæc sese effundit, quam absurda sequela! Cætera non insequar, ne tempus perdam.

Itaque repudiatis præcipuis aliorum conjecturis, jam nostra statuenda est, quæ ut evidentior fiat & firmior, quædam sunt prælibanda.

Certum est I. Paradisum constitutum fuisse in ea regione quæ Orientalis erat respectu vel Ægypti, vel Arabiæ Petreæ seu Desertæ, ubi degebat Moses dum Israelitis Mundi genesim, & priorum ætatum seriem scriberet.

Certum II. Regionem illam appellatam esse *Eden*, ut habet Hebræus Textus. Quæ vox ambiguæ est significationis; nam interdum delicias, ac voluptatem, alias certam regionem denotat: nam *Genes.* 4. v. 16. Cain profugus dicitur tandem domicilium sibi statuisse ad Orientalem plagam *terræ Eden*, & 4. *Reg.* cap. 12. *Isaiæ* 37. *Ezechiel* 27. &c. Fit mentio incolarum & negotiatorum *regionis Eden*. Vulgatus autem interpres in utroque sensu vocem illam usurpavit, nimirum, & pro loco voluptatis, ac deliciarum, & pro certa regione quæ omnium amœnissima esset & florentissima.

Certum III. Paradisum terrestrem non tantæ fuisse extensionis & amplitudinis ut maximam orbis partem occuparet, nam *Genes.* 2. v. 15. Adamus dicitur in eo voluptatis loco a Deo constitutus, ut illum excoleret & custodiret: non potuisset autem locum vastissimum sedulo excolere, & custodire; tantus enim labor, tantæ vigi-

liæ

liæ jucundum & pacificum innocentiæ statum non decebant.

Neque tamen erat adeo arctis limitibus circumscriptus, ut modicam terræ partem occuparet; tum quod verisimile sit plurimos Adami filios, & nepotes illius ad tempus futuros esse incolas, si innocens ille stetisset: tum quod amplissimus fluvius terram illam Paradisinam allueret, qui deinde in quatuor ingentes fluvios exundabat.

Certum est IV. nullum jam apparere fluvium qui in quatuor a Mose memorata flumina sese exoneret: imo nulli jam sunt fluvii qui *Gehon & Phison* appellentur: Extant quidem *Tygris, & Euphrates*, sed tanta inter utriusque scaturiginem occurrit distantia, ut 680. leucas Gallicas, & 510. Germanicas excedat. Igitur ex quatuor illis fluviis e Paradisino flumine emergentibus a Mose memoratis nullum jam nobis certum adest indicium, quo certo deprehendere valeamus quo in loco Paradisus fuerit constitutus.

Quoniam itaque solis conjecturis, a Mosis narratione non alienis, hac in re agendum est; censerem ego Paradisum constitutum fuisse intra montes Armeniæ Majoris, ubi nunc extat ingens lacus *Lictene* dictus ex quo verisimile est Tygrin & Euphratem per subterraneos meatus erumpere. I. Quia planities illa jucundissima est, & plantarum, florum, ac fructuum amœnitate referta.

II. Quod altissimis montibus coronetur ac cingatur. Verisimile enim est Paradisum fuisse vallatum, non sepibus, & muris, sed montibus, ut ad eum aditus undequaque non pateret: unde ad illius introitum constitutus fuit a Deo Cherubinus cum gladio flammeo ac versatili, ad arcendos homines ab illius ingressu; maxime a via ligni vitæ. *Genes.* 2. v. 24.

III. Arca Noe, peracto Diluvio, requievit in montibus Armeniæ, *Genes.* 8. v. 5. voluit nempe Deus ad misericordiam conversus ut illa regio, quæ non procul a Paradiso Patriarchis antediluvianis primum fuerat domicilium, iterum ab hominibus sibi gratis & reconciliatis incoleretur.

IV. Tygris & Euphrates oriuntur ex montibus Armeniæ, diversis nunc quidem locis, sed nihilominus probabile est olim hunc utrumque fluvium ibi eandem habuisse scaturiginem ex illo Paradisino fluvio, qui per subterraneos meatus in illos influebat, sicut in Phisonem & Gehonem, qui vel temporum successu disturbati sunt ac dissipati; vel alias longe dissitas habent origines, aliisque nominibus appellantur.

Accedit quod Moses non dixerit fluvium illum statim a suo e Paradiso egressu findi in quatuor illos fluvios: sed *qui inde dividitur*, hoc est, non ante, quam post suum e Paradiso egressum in quatuor alveos sese exonerat: quod utique verum esse potuit, tametsi longius a Paradiso ea divisio fuerit facta.

Hac ratione ducti nonnulli putant *Phisonem esse Gangem* Indicum in quem Paradisinus fluvius per longos subterraneos meatus influit. Unde vulgaris apud Indos traditio est, Gangem e Paradiso oriri; atque hanc ob causam eum magna religione colunt, ac frequentant; existimantque se illius aquarum lustratione a peccatis mundari: quin etiam mortuorum cadavera genu tenus in eum immergunt, ut inde ad beatas Paradisi sedes demigrent: quæ licet vanam superstitionem redoleant, nihilominus avitam traditionem ex parte denotant Gangem e Paradisino fonte & fluvio emanare.

Hæc eadem persuasio Judæorum animos occupavit: nam Josephus libro primo Antiquit. cap. 2. diserte scribit Phisonem, non alium esse quam Gangem, cui plures e veteribus, & recentioribus adstipulantur: e veteribus quidem, *S. Ambrosius* de Parad. cap. 13. *S. Epiphan.* in Ancor. cap. 58. *S. Hieronymus*, Epist. 4. ad Rust. cap. 1. *S. August.* lib. 8. de Genesi ad litter. cap. 7. &c.

Verum plurimi e Recentioribus cum accuratissimo Geographo Cluverio, suam sententiam firmant hac ratione; quod Gangi conveniant ea omnia quæ de Phisone narrat Moses. I. Quod alluat terram Hevilath; quo nomine Indiam a Gange irrigatam significari putat Jonathan Hierosolymitanus Paraphrastes, qui loco *Hevilath*, Indiam reddit. II. Quia aurum plurimum, exquisitæque gemmæ reperiantur in ea regione, quam Phison alluit: nullus vero nescit Indiam auri gemmarumque esse feracissimam. III. Quod ibi inveniatur Bdellium, quo nomine sive gummis aromatica, sive uniones, & lapilli intelligantur; certum est ea copiose in India reperiri. IV. Quod ibi extet lapis, Hebraice dictus, *Sohan*, quo nomine *Onychinum* significatum esse volunt plurimi, cum vulgato Interprete: aliqui *Sardonycem* cum S. Hieronymo Ep. ad Fabiolam: nonnulli *Beryllum* cum Paraphraste Chaldæo; utrovis autem modo sumatur, citra dubium est gemmas illas frequentius in India, quam alibi reperiri.

At, inquies, Ganges Indicus ex horridis Caucasi montibus erumpit: sed si esset Phison, ex fluvio paradisino in Armenia Majori derivatus, ascendendum ei esset contra naturæ genium versus Orientem, inter juga montium altissimorum, per colles terrarum Assyriæ, Parthiæ, Persiæ, perque media Tauri juga, aliaque abrupta loca, quæ natura in fluviorum effluxu non patitur.

Deinde longius distat Gangis origo a scaturigine fluviorum e flumine paradisino emanantium, nempe Tygris, & Euphratis, ut aliquod cum illis possit habere commercium; nam a monte Caucaso, ad cujus radices erumpit Ganges, ad montes Armeniæ, ex quibus Tygris & Euphrates oriuntur, sunt plusquam 680. leucæ Gallicæ, & 510. Germanicæ, juxta recentem observationem eorum, qui ejusmodi regiones perlustrarunt. Quis vero sanæ mentis existimabit fluviorum tantopere distantium eandem esse originem?

Respondent, illius sententiæ assertores. I. Istud quidem mirum videri, si talis effluxus

xus inter ardua tot montium, & collium fieri deberet exterius, & super faciem terræ; at cum fiat per meatus subterraneos qui planiores sunt, nil obstat qui in longe dissitis locis erumpat. Neque id mirum videbitur iis, qui asserunt Jordanem fluvium illum esse paradisinum, qui extra paradisi septa terram subiens post varios mæandros in Tygrim, & Euphratem emergat.

Unde perdoctus Scherlogus. II. Negat Gangis in Caucaso statuendam esse originem; „ Non itaque, *ait*, Gangis incunabula quærenda inter Caucasi horrenda „ saxa, non Euphrates cum Tygri in Armeniæ rupibus, non Nili in Æthiopia ad „ montis Lunæ fundamenta. Progrediendum ulterius in immensum fere, per canales subterraneos, quibus interlabuntur, „ donec paradisus attingatur, ibi seminarium, & conjunctio; ibi, non nimium „ separatis, atque contrariis itineribus tamdiu decurrunt, quoad flumini suffocare „ non placeat; postquam vero carceri mancipat, & subtus terram pergere mandat, „ divellitque societatem; fluentum variat, „ & alibi, propter flexuosos mæandros, „ Septentrionem idem flumen, alibi Meridiem a tergo relinquit, &c. *hactenus* „ *Scherlogus*.

Instant, Phison circuiebat terram *Hevilath*, quæ est Arabiæ pars: at Ganges non alluit Arabiam: igitur non est Phison.

Respondent, duplicem esse regionem appellatam *Hevilath* ab ejusdem nominis duobus Capitibus familiarum, quorum unus erat filius *Chusi*, nepos Chami, *Genes.* 10. v. 6. alter Hevilath filius *Jectanis*, nepos Heberi e stirpe Semi, ibidem v. 21. & 29. prior Arabiam incoluit: posterior vero regiones Orientales, v. 30. hoc est, Indiam quam Ganges alluit.

Neque his obstat quod Semus dicatur inhabitasse eam regionem quæ postmodum Palæstina dicta est; nam ibi non degit cum universis suis posteris, sed quædam illius posterorum Capita, cum suis familiis, in alias plagas demigrarunt, uti contigit posteris Chami, quorum aliqui Chananitidem, nonnulli Ægyptum, alii Arabiam occuparunt; qui postea Ismaelitis, & Madianitis commixti, dicti sunt *Arabes*, & deinde *Saraceni;* non quidem a *Sara* uxore Abrahami, ut falso jactitant: sed a voce *Saraka*, quæ significat *Latrocinari*, quod isti populi latrociniis, & furtis olim, sicut & nunc, fuerint imprimis dediti. Igitur ex his nil obstat quominus Ganges unus sit e paradisinis fluviis, atque is quem Moses *Phison* appellat.

Pari ratione *Nilus* a nonnullis dicitur *Gehon;* idque plurimis argumentis probat perdoctus Kircmayer in sua Dissertatione *de Paradiso*; maxime vero, quia Moses ait Gehon alluisse terram *Chusi*, quam vulgatus Interpres *Æthyopiam* appellat: est autem duplex Æthiopia, Magna una Africæ pars, & Minor altera Arabiæ contermina; unde Sephora Mosis uxor, quæ Madianitis erat, dicitur Æthiopissa, *Num.* 12. v. 2. quod oriunda erat ab urbe Madian in Arabia Petrea, juxta Mare rubrum. Nilus autem irrigat Æthiopiam Majorem, & Ægyptum.

At, inquies, fontes Euphratis, & Tygris fluviorum paradisinorum distant a montibus Lunæ, e quibus emergit Nilus, plusquam 520. leucis Gallicis, & 315. Germanicis; ac proinde verisimile non est illos eandem habuisse originem.

Respondent, id recte quidem colligi, si res in sua prima constitutione stetissent: cum vero plurimum per diluvium fuerint inversæ, jamque fluvius paradisum irrigans, & in quatuor nominata fluviorum Capita erumpens, non appareat, nec Tygris, & Euphrates eandem nunc habeant originem; quid mirum si fluvius ille paradisinus intra terræ viscera jam effluens, post varios subterraneos mæandros, tandem diversis in locis erumpat, aquas partim ejaculans in una regione, partim in diversis; id ita procurante divina Providentia, ut situm paradisi hominum vanæ curiositati, & temerariæ inquisitioni subducat.

Qui de his plura requirit, conveniat nostrum Scotum Academicum, ubi abunde actum est de paradisinis fluviis, deque illius amœnitate, & plantis.

Petes, quo die creationis Paradisus sit conditus? *Respondeo*, Judæorum Doctores more suo delirantes, asserere septem res a Deo ante mundum visibilem fuisse creatas. 1. Hortum Edenis. 2. Legem. 3. Justos. 4. Israelem. 5. Solium gloriæ. 6. Jerusalem. 7. Messiam Regem: quibus ex parte præluxisse videtur Auctor libri quarti apocryphi nomine Esdræ, ait enim cap. 3. v. 6. Deum induxisse Adamum *in paradisum quem plantaverat dextera ejus, antequam terra adventaret*; his adde S. Hieronymum quæst. in Genes. ubi exponens hæc verba: *Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio, &c.* ait, *Hinc manifeste comprobari, quod priusquam cœlum & terram Deus conderet, paradisum antea condiderat.*

Sed missis Judæorum nugis & deliriis, communior Interpretum sententia est, paradisum conditum fuisse tertia die mundi, in qua productæ arbores, & plantæ, & terra jussa ut produceret herbam virentem; paradisus enim nil aliud erat, quam locus herbarum, plantarum, & florum, ac fructuum exquisitissimorum mirabili gratia & decore concinnatus.

S. Basilius lib. de Paradiso, existimat illum non esse conditum nisi post absolutum creationis opus; eumque, mundi die tertio, arboribus, & plantis præstantioribus ornatum, Dei jussu, terra ediderat: „ Nam, *inquit*, si hic Paradisus lignis consitus esset „ universo orbi communibus, utique in „ primigenia illa generatione contineretur; „ nec hæ arbores, quæ præsenti loco commemorantur a Deo in paradiso plantatæ, „ opus habuissent eximia hac, & a cæteris selecta plantatione. Jam quidem tanquam inter utrasque discrimen sit, præter præinducta plantarum genera, Scri-

„ ptu-

„ pturæ verbis docetur, in paradiso arbo- „ res fuisse a Deo præcipua quadam, & pe- „ culiari diligentia constitutas. Nam quem- „ admodum hominem a cæteris animanti- „ bus discreta, ac singulari dignatus est „ formatione, itidem & homini apparavit, „ suaque condidit manu peramœnam, ac „ deliciis omnifariam diffluentem mansio- „ nem.

Deinde cum egregie descripsit Paradisi amœnitatem, addit etiam in eo fuisse diversa ab aliis mundi partibus animantium genera. „ Illic, *inquit*, & avicularum omni- „ genum sunt genera, quæ alarum flore, & „ nativa musica, admirabilem quandam per „ se ipsas oblectationem offerunt spectan- „ tibus, ita ut per omnes sensus jucunde „ afficiant hominem, alia visu, alia audi- „ tu, alia tactu, quædam olfactu, aliqua „ gustu. Sunt illic & variorum animantium „ spectacula, quæ omnia sunt mansueta, „ omnia eorumdem morum, quæ omnia & „ audiunt inter se, & loquuntur sensate.

Verum hæc existimatio abludit a Mosis mente; asserit namque Moses sexto die consummatum esse creationis opus, septimo vero Deum quievisse ab omni opere quod patrarat, eo scilicet quietis genere superius designato; neque enim, ut jam diximus, Deus a mundi gubernio, ejusque partium conservatione desistit, ut explicat Claudius Marius Victor lib. 1. in Genesim his versibus,

Sic cessare Deus, sic otia sumere novit,
Plus ut agat cessans, pariter sine fine quiescens:
Ac sine fine operans; seriemque & tempora miscens,
Cessando consummat opus, quodcunque crearat.

Unde ad quartum librum Esdræ dico illum esse apocryphum, ac propterea nullius auctoritatis.

Ad S. autem Hieronymum dico illa potius ex Judæorum mente, quam ex sua sententia protulisse.

Hæc vero dicta sint absque cujusquam præjudicio; siquidem dubias, cuique liberum est, pro arbitrio, suas proferre conjecturas, dummodo nec fidei, nec probis moribus adversentur; nec est quod de his anxie fusius disputemus, ait namque S. Augustinus lib. 8. de Genes. ad litt. cap. 9. *Præstat dubitare de occultis, quam litigare de incertis.*

QUÆRITUR III.

Utrum Paradisus terrestris adhuc subsistat?

ILlum in integro servatum esse docent plurimi veteres: imprimis *S. Irenæus*, lib. 5. adversus hæref. cap. 5. *Tertullianus*, lib. de anima, *Severianus Gabal.* orat. 5. *Methodius*, apud S. Epiphan um, hæref. 64. & alii bene multi, contendentes in illum Enoch, & Eliam esse translatos, ibique vivos consistere, ut circa mundi finem Antichristi impietati obsistant; atque de illo intelligenda esse Christi D. morientis ad Latronem pœnitentem verba, *Hodie mecum eris in Paradiso.*

Verum, ait Vincentius Lirinensis in Commonit. *Antiqua Sanctorum Patrum consensio, non in omnibus divinæ legis quæstiunculis; sed solum in fidei regula, magno nobis studio, & investiganda est, & sequenda.*

His accedit quod eorum plurimi; qui paradisum superesse contendunt; ideo id asserant, quod inescantur opinione Millenariorum existimantium justos homines, post generalem resurrectionem cum Christo in terrestri Paradiso per mille annos victuros, omnique terrena voluptate fruituros: quæ existimatio, cum jam ab omnibus proscripta sit; quidquid ex illa elicitur, nullius est roboris, & momenti.

His adde quod regiones illæ, quas Tygris, & Euphrates alluunt, jam incolis refertæ sint, ubi tamen nullum est amplius aliud Paradisi vestigium, quam ex ubertate & amœnitate terræ. Confirmat hoc argumentum diluvii generalis narratio, qua constat illius aquas quindecim cubitis elevatas supra celsissimos quosque montes, ut refertur *Genes.* 8. ubi ergo tunc Paradisus terrestris?

Dices, fortassis aquas diluvianas divinitus fuisse prohibitas, ne in illum erumperent: egregia quidem exceptio, si legitimo, & firmo fundamento niteretur; verum qua facilitate fingitur miraculum, eadem negatur. At de his plura ubi sermo erit de translatione Enochi.

De Arboribus Paradisinis.

SEverianus Gabalitanus apposite observat, *orat.* 5. in Paradiso triplicis generis fuisse arbores: quarum aliquæ erant destinatæ ad incolarum communem esum & oblectationem, ut fructiferæ, floridæ, & frondosæ: *una* ad obedientiæ probationem, arbor scilicet, *boni & mali*, cujus prohibitus erat fructus: *altera*, ad obsequii præmium, & remunerationem, nempe, *arbor vitæ*, cujus fructus tantæ virtutis erat, & efficaciæ, ut hominum vitam vividam semper, ac florentem in plurimas annorum centurias posset prorogare, donec a Deo ad immortalitatem cœlestem assumerentur; & ut ait S. Aug. in melius converterentur; non morte hominis qua corpus ab ani-

anima deseritur, sed beata commutatione a mortalitate ad immortalitatem; ab animali ad spiritualem qualitatem. Insuper dicta est arbor vitæ quod, ait S. Augustinus, symbolum esset vitæ præsentis cum meliore commutandæ: erat homini ex lignis aliis alimentum; in hoc Sacramentum. Symbolum etiam erat vitæ spiritualis, quam Adamus jam per Christum obtinebat, & illius quam post lapsum ab illo erat recuperaturus.

Tertia dicta est arbor, *scientiæ boni & mali*, non quod esus illius fructus scientiam ingereret: sed quod per illius esum innotesceret discrimen bonum inter & malum.

Hujus autem arboris fructus esum vetuit Deus, ut inde probaret hominis obsequium. Ne autem custoditæ legi præmium, aut temeratæ pœna deesset; addidit, quod si homo obtemperaret prohibitioni, viveret in æternum; si vero denegaret obedientiam, mortis legibus subjaceret.

Quæ & qualis fuerit illa Arbor?

MUltiplex circa hujus quæsiti resolutionem est Interpretum sententia. Plurimi existimant fuisse, *Ficum*, hac inducti ratione quod illius fructus suavissimus sit, quodque statim atque ejus vetitum fructum primi parentes comederunt, suam nuditatem erubescentes, *consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata*, cap. 3. v. 7. ex proximioris videlicet arboris foliis: ad idque plurimum conducebant folia ficus, quæ omnium arborum foliis ampliora videntur, & latiora; nam ait Theophrastus, lib. 4. de Plantis: *Arbor fici comam superne lascivam gerit, totaque fornicato ambitu pulchre orbiculatur, & magnitudine vehementer excellit... Folium pelta non minus habet*: cui suffragantur alii Scriptores, maxime, *Plinius*, lib. 12. Historiæ naturalis, cap. 5. ubi de ficu loquens, ait, *In excelsum emicant sylvosa multitudine, vasto matris corpore, ubi sexaginta plerumque orbe colligant: umbra vero bina stadia cooperiant; foliorum latitudo peltæ Amazonicæ effigiem habet; rarusque est fructus, sed prædulci sapore*. Huic accedit Solinus Polyhistor, cap. 65. ubi de ficu Indica inter cætera scribit; *Illius caudices in orbem spatio 6. passuum extuberantur, ramorum umbræ ambitu bina spatia consumunt: foliorum latitudo formæ Amazonicæ peltæ comparatur, pomum eximiæ suavitatis*. Inde est quod hujusmodi ficus circa Babylonem latissima folia gerentes, etiam nunc dicuntur *ficus Adamicæ*.

His suffragatur Isidorus Pelusiota, lib. 1. Epist. 51. ubi inquirens cur Christus D. *Marc.* 11. *v.* 13. maledixerit ficui infrugiferæ; respondet hanc transgressionis arborem fuisse, ac proinde Christus humano, ac misericordi animo hoc ei imprecatus est, ut ne posthac fructum peccati causam proferret.

His etiam accedit S. Irenæus, lib. 3. cap. 37. scribens, idcirco Adamum potius sibi confecisse subligacula ex foliis ficus, quam ex foliis aliarum arborum, quod illa essent asperiora, atque ad agendam pœnitentiam convenientiora; *Etenim*, inquit, *per succentorium in facto ostendit suam pœnitentiam, foliis ficulneis semetipsum contegens, existentibus & aliis foliis multis quæ minus corpus ejus vexare potuissent: condignum tamen inobedientiæ amictum fecit, conterritus timore Dei, & retundens petulantem carnis impetum.*

Confirmat ista Theodoretus, q. 5. in Genes. scribens, eos qui aliam arborem, quam ficum opinantur, *errare nimia simplicitate*.

Verum salva his SS. Patribus debita reverentia, in eorum sententiam vix descendere possum; neque enim producte rationes sat videntur urgere, ut illam arborem scientiæ boni & mali, fuisse ficum existimem; potuit enim vetitæ arbori vicina esse ficus, cujus cum latiora essent folia, hæc in tegumentum arripuerunt. *Deinde*, non constat Evam juxta illam arborem stetisse; imo verisimile est eam absentem maritum convenisse, ut arreptum fructum vetitum ei præberet. *Denique*, si ex illius esu statim erubuit ob suam nuditatem, utique abhorrere debuit a funesta illa arbore, seseque longius ab ea proripere, velut ab occasione suæ cladis, & fœlicitatis jacturæ.

Sunt qui arborem illam scientiæ boni & mali, *pomum* seu *malum* fuisse credunt; quod Cant. 8. v. 5. Divinus Sponsus suæ Sponsæ dicat, *sub arbore malo suscitavi te, ibi corrupta est mater tua, &c.* At non constat per *matrem*, ibi Evam significari; & vox *Malum* generalis est, plurimisque etiam specie diversis arboribus convenit, est enim Malum Persicum, Indicum, Assyrium, commune, &c.

Proinde recte dixerimus Mosem usum generali voce *arboris* seu *ligni*, tum ut curiositatem nostram cohiberet; tum ut nullam arborum speciem haberemus horrori, & execrationi, quod ejus fructus nostræ perditionis, & calamitatis fuisset occasio.

Dicta vero est, *arbor scientiæ boni & mali*, non a *natura*, & *forma interna*, quasi ipsa esset intellectu prædita sciens bonum, & malum. Neque *ab effectu*, quasi esset scientifica per se, & vim habens ingerendi scientiam primis parentibus, prius enim scientiis omnibus fuerant referti: sed *ab eventu* quem hac appellatione Deus pronuntiavit se acturum, si homo ab illius esu non abstineret; futurum nempe, ut contra Dei interdictum ex illa comedens, damno suo, & acceptorum beneficiorum, & sui fœlicis status jactura, experiretur quam grave malum sit Deo non obedire.

Sciebat quidem Adamus ab exordio quid bonum esset, quid malum; noverat quippe bonum esse obtemperare Deo supremo rerum omnium opifici, & moderatori; proinde-

indeque ingens esse malum ipsius divinis mandatis reluctari.

Ista, inquam, noverat, sed speculative; nec satis credebat Deum propter levem pomi esum adeo commotum iri, ut illum tot collatis beneficiis orbaret. At in prævaricatione sua expertus est miser, qualis & quantus esset fœlicitatis status, a quo exciderat; & quanta sit mali acerbitas, quam experiebatur.

Verum, inquies, arbor illa sic nominata est priusquam Adamus injunctum sibi præceptum violaret, atque sua experientia dignosceret, quid interesset inter bonum quod amiserat, & malum quod sentiebat.

Respondet S. Aug. „ Lignum illud tale „ nomen accepisse, ut eo secundum prohi- „ bitionem non tacto, caveretur, quod eo „ contra prohibitionem tacto, sentiretur. „ Neque quod inde contra præceptum man- „ ducaverunt, ideo factum est illud lignum „ dignoscentiæ boni & mali: sed utique, „ etiamsi obedientes essent, & nihil inde „ contra præceptum usurpassent, id recte „ vocaretur, quod ibi eis accideret, si usur- „ passent. Quemadmodum si vocaretur *ar-* „ *bor saturitatis*, quod inde possent homi- „ nes saturari; numquid si nemo accessis- „ set, ideo tamen illud esset incongruum? „ Quandoquidem cum accederent, & satu- „ rarentur, tunc probarent quam hoc no- „ mine recte arbor illa vocaretur.

Explicat ista Severianus Gabalorum Episcopus, plurimis quidem ex Scriptura depromptis exemplis; maxime vero ab illis aquis, percussione Virgæ Mosaicæ, e silice erumpentibus, quæ dictæ sunt *aquæ contradictionis*: non quod ejusmodi aquæ vis naturalis esset, ut populum ad contradicendum Deo stimularet; Moses enim illis potatus, Deo non contradixit: sed ab eventu, quod nimirum populus Israeliticus ibi adversus Mosem insurrexerit, & Deo contradixerit.

PETES I. Cur Deus hujus arboris usum prohibuerit?

Respondeo, id factum esse multis de causis. I. Ut hoc interdicto significaret homini, omnia ei collata beneficia fuisse gratis, & a munificentissimo largitore liberaliter concessa, utpote qui aliarum rerum, & arborum, sicut hujus, usum poterat interdicere. II. Ut ostenderet se supremum omnium rerum Dominum, & Dispensatorem, qui pro nutu & arbitrio bona sua concedit, aut reservat. III. Ut probaret hominis obsequium & obedientiam: *Arbor hæc* (ait S. Aug. [a]) *erat interdicta; non quia erat malum; sed propter commendandum puræ & simplicis obedientiæ bonum, quæ magna virtus est rationalis creaturæ sub Creatore Domino constitutæ.*

a *Lib. 13. de civi. Dei cap. 20.*

Dedit autem Deus Adamo legem de re nec magna, nec difficili, quatenus facilior esset obedientia; vel si homo transgrederetur, omni prætextu vacaret. Id egregie docet S. Aug. [b] qui cum dixisset: „ Non de- „ bere existimari leve, ac parvum illud fuis- „ se commissum; quia in esca factum est; „ non quidem mala, nec noxia; nisi quia „ prohibita. Neque enim quidquam mali „ Deus in illo tantæ fœlicitatis loco crea- „ ret, atque plantaret: sed obedientia com- „ mendata est in præcepto: quæ virtus in „ creatura rationali mater quodammodo „ est omnium custosque virtutum.

b *Ibidem lib. 14.*

Addit. „ Hoc itaque de uno cibi gene- „ re non edendo, ubi aliorum tanta copia „ subjacebat, tam leve præceptum ad ob- „ servandum, tam breve ad memoria re- „ tinendum; ubi præsertim nondum volun- „ tati cupiditas resistebat, quod de pœna „ transgressionis postea subsecutum est, tan- „ to majore injustitia violatum est, quan- „ to faciliore posset observantia custodiri.

PETES II. Utrum Evæ significatum fuerit hoc interdictum, sicut Adamo? Ratio dubitandi est; quod mulieris formationem, nonnisi post hoc præscriptum de non edendo fructu scientiæ boni & mali, referat Moses cap. 2. v. 18.

Respondet S. Augustinus, dici posse, ea quæ prius gesta narrantur primo capite, nempe creationem masculi & fœminæ, in secundo per recapitulationem plenius & distinctius exprimi.

Addit etiam asseri posse Evam ab Adamo hoc divinum mandatum accepisse; *Deus*, inquit, *sciens quod ei* (Adamo) *facturus erat mulierem, ita præcepit ordinatissime, ut per virum præceptum Domini ad fæminam perveniret: quam disciplinam in Ecclesia servat Apostolus* 1. ad Cor. 14 DICENS, SI QUID AUTEM DISCERE VOLUNT, DOMI VIROS SUOS INTERROGENT. Utraque responsio mihi videtur probanda, sed prior magis arridet.

Itaque hanc naturalem & genuinam rerum gestarum seriem arbitror esse servandam: nempe quod *sexto* die mundi Deus primo creavit Adamum e limo terræ, eumque in paradiso, tertio die mundi condito, locavit: *Deinde* animalia ei adduxit, ut illis nomina imponeret, videretque inter illa nullum esse illi simile, quamobrem Deus mulierem ex illo formavit, eique sociavit in uxorem: *tandem* facultatem eis fecit vescendi omni herba & arborum fructibus, unica excepta, *scientiæ boni & mali* dicta.

Quod autem hoc Mandatum utrique fuerit a Deo præscriptum, aperte testatur Eva, dum ait Serpenti tentatori cap. 3. *de fructu lignorum, quæ sunt in paradiso vescimur; de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus, ne comederemus*, &c. Igitur ipsa etiam mulier audierat Deum ista prohibentem.

Nec refert quod *cap.* 2. *v.* 16. Deus Adamo dicat, *de ligno scientiæ boni & mali ne comedas*: ubi solum Adamum videtur alloquutus. Hoc, inquam, non officit; dirigitur enim hoc præceptum, non solum ad virum, tanquam ad caput, sed etiam ad mulierem: non quidem absentem, sed præsentem, & auscultantem. Unde LXX. Interpretes, *v.* 16. tria verba, quæ in editione Vulgata sunt singularia, verterunt pluraliter: quos etiam S. Augustinus sequitur, lo-

co mox laudato: sic enim verba refert: *Præcepit Dominus Deus Adæ dicens, de omni ligno quod est in paradiso, edes; de ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabitis de illo: qua die autem ederitis de illo, morte moriemini.*

Petes III. Quo sensu præfata verba sint accipienda, cum post esum fructus vetiti Adamus, & Eva diutissime vixerint?

Respondent SS. Irenæus [a], & Justinus [b], revera Adamum, & Evam mortuos esse eadem die qua peccaverunt; si dies illa consideretur, non humano more, & ut constat 24. horis: sed respective ad Deum, cujus ante oculos *mille anni, tanquam dies hesterna, quæ præteriit;* nam uterque illorum infra millesimum annum vitam cum morte commutavit.

a *Lib.* 5. *ca.* 23.
b *In dialo.* 80.

Addit Theodoretus, illos esse mortuos eadem die; quia peccando, deperdita justitia originali, qua intime conjuncti Deo vitæ fonti, fiebant immortales; inevitabilem contraxerunt moriendi necessitatem: *Et Dei sententia obnoxii fuerunt supplicio mortis; & per singulos dies & horas, velut rei mortis, ipsam mortem expectabant.*

At omnium optime *S. Augustinus* respondet, quadruplex distinguendum esse mortis genus. I. *Animæ*, dum per peccatum separatur a Deo. II. *Corporis*, cum corpus privatur anima. III. Dum anima a Deo & a corpore sejuncta pœnis & cruciatibus inferni addicitur. IV. Cum post resurrectionem anima cum corpore æternas luit pœnas; quam ultimam dicit apellari *mortem secundam.* Concludit autem, Dei comminationem quadruplex istud mortis genus complecti.

Addit tamen *cap.* 15. potissimum designatum esse primum genus mortis, cum anima deseritur sua vita, quod illi Deus est. *Ac si*, inquit, *dixisset Deus; qua die me deserueritis per inobedientiam, deseram vos per justitiam.*

Profecto in ea morte etiam cæteræ denuntiatæ sunt, quæ proculdubio fuerant secuturæ.

Adjicit: *Vivebat itaque homo in paradiso sicut volebat, quandiu hoc volebat, quod Deus jusserat: vivebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: vivebat sine ulla egestate: ita semper vivere habens in potestate. Cibus aderat ne esuriret, potus ne sitiret, lignum vitæ, ne illum senecta dissolveret.... summa in carne sanitas, in anima tota tranquillitas, &c.*

At tantæ fœlicitatis fuit invidus Dæmon, qui (ait ibid. S. Aug.) e sua exciderat....,
„ In hominum sensus serpere affectans, Co-
„ lubrum, animal scilicet lubricum, & tor-
„ tuosis anfractibus mobile; per quem lo-
„ queretur, elegit; eoque per Angelicam
„ præsentiam, præstantioremque naturam
„ spirituali nequitia sibi subjecto, & tan-
„ quam instrumento abutens fallacia, ser-
„ mocinatus est fœminæ. A parte scili-
„ cet inferiore, illius humanæ copulæ in-
„ cipiens, ut gradatim perveniret ad to-
„ tum: non existimans virum facile credu-
„ lum, nec errando posse decipi; sed dum
„ alieno cedit errori. At ea spectant ad
„ sequens caput.

DISQUISITIONES IN CAPUT TERTIUM.

HOc in capite enarrat Moses Proto-parentum nostrorum Adami, nimirum & Evæ, tentationem, lapsum, pœnasque ob prævaricationem inflictas; de quibus, cum satis superque dictum fuerit in secundo tomo, nunc tertio nostræ Theologiæ, ne dicta repetam, hic duntaxat quædam sunt adiicienda.

Orditur itaque Moses præsens caput his verbis: *Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus &c.* Vel, ut vertunt LXX. *Serpens erat prudentissimus bestiarum, quæ erant super terram:* aut, ut habet Chaldaicus; *serpens erat sapientior cunctis bestiis agri.* Unde

QUÆRITUR I.

Quis & qualis fuerit ille serpens?

SErpentem cæteris animantibus sagaciorem esse, nedum constat ex præfatis Mosis verbis: sed & ex Christi Domini oraculis, quibus Discipulis suis imitandam suadet serpentis prudentiam. *Estote prudentes sicut serpentes.*

Apparet autem hæc serpentis prudentia. I. In eo quod reliquum corpus opponit persequenti, ut caput intactum servet & incolume. II. Quia homines, & alia animalia insidiose, & astute aggreditur: unde Poeta:

> *Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.*

III. Quia hyberno tempore profundiora terræ receptacula petit, ut a frigore sese eximat; & convolutus in gyros, diu dormiendo, pinguior fiat. IV. Quia, ut refert Plinius, hyber-

hyberno situ obductam corpori membranam exuit, ut veluti nascens appareat. V. Propter hybernam latebram, obscuratus visus, maratro herbæ se affricans, caliginem dissipat, & oculos refovet: si vero squama obstorpuerit, spinis juniperi se pungit, ut pelliculam auferat: quæ certe omnia miram serpentis industriam, & sagacitatem indigitant.

Verum qualis quantaque sit naturalis hæc serpentis prudentia, nihil quidquam ex se conferre potuit ad primos Parentes tentandos & expugnandos. Inde est quod Origenes, & eum secutus Cajetanus, tentationis historiam illam, quam hoc capite enarrat Moses, Allegoricum in sensum exponendam esse censeant; nimirum ut, nomine *serpentis*, intelligatur Dæmon, qui interna tantum suggestione, & tentatione, Evam aggressus sit.

a *Lib. 3. contra Julian. pag.* 36. S. Cyrillus Alex. [a] indicat Dæmonem serpentis simulachrum induisse, ut sub ea larva mulierem deciperet; nec ab ea sententia abludere videtur S. Ambrosius [b], cum ait, *in serpentis autem figura Diabolus &c.* b *Lib. de parad. cap. 2. num.* 9.

At hanc primorum parentum tentationis historiam litteraliter simul, & allegorice censeo exponendam; adeo ut hic duplex intelligatur serpens, alter *metaphoricus*, nempe Diabolus, qui Apocal. 12. v. 9. dicitur *Draco magnus*, *& serpens antiquus*; alter vero *naturalis* quo Dæmon abusus est, ut Evam aggrederetur, sicut enim per os Asinæ Balaami locutus est Sanctus Dei Angelus; ita (ait S. Augustinus [c]) Dæmon, Angelus ille perversus vero serpente usus est, velut organo, movens illius linguam sicut movere potuit, ad exprimendos verborum sonos, ut signa corporalia, per quæ mulier suadentis intelligeret voluntatem. I. Cui concinnens Theodoretus [d] ait: *Serpens erat organum inimici veritatis*. Sic ergo ait S. Augustinus [e], *Locutus est serpens mulieri, sicut asina in qua sedebat Balaam, locuta est homini: nisi quod illud fuit Diabolicum, hoc Angelicum*.

c *Lib. 11. de Genesi ad litt. cap.* 27.
d *Quæst.* 32.
e *Ibid. cap.* 29.

Quod autem naturali serpente revera usus fuerit Dæmon, apparet ex verbis Mosis dicentis serpentem animalibus terræ fuisse *callidiorem*, seu, ut vertunt Aquila & Theodot. *nequam & versipellem* præ cæteris animantibus; quæ certe verba indicant serpentem unum fuisse ex terræ animantibus; alioqui recte non fuisset instituta comparatio: dum enim Aquila dicitur velocissima omnium volatilium, & Leo fortissimus bestiarum, aperte significatur hæc esse inter animantia computanda.

II. Pœna, quæ inflicta fuit serpenti eum verum & naturalem fuisse serpentem indigitat. Cum enim Eva admissam a se culpam excusare niteretur, dicens, *Serpens decepit me*; continuo Deus ad serpentem conversus, ait: *Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, & bestias terræ: super pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ*.

His in confirmationem potest adjungi de vero illo serpente constans & perennis traditio a Majoribus accepta, quæ etiam apud Ethnicos invaluit; illi enim in suis Orgiis, serpentes cum inclamatione nominis *Evæ* jungebant. Id annotat Demosthenes orat. pro Coro, ubi alacriter perstringit Æschinem Bacchi sacris ministrantem, quod *serpentes, quos parias vocant, allidens, & supra caput efferens, & clamitans Evæ sabæ... mercedem pro istis muneribus capiebat*. Ad quæ verba, ut puto, digitum intendens S. Clemens Alex. ait, *Dionysium Menolem Orgiis Bacchi celebrant... coronati serpentibus ululantes Evam, Evam illam per quam error est consecutus, & signum Bacchicorum Orgiorum serpens mysteriis instructus*. Ad idem alludebat Catullus scribens,

Evæ bacchantes, Evæ capita inflectentes,
Pars sese tortis serpentibus injungebant,
Pars obscura cavis.

Quibus patet bacchantes illos in suis Orgiis, Evam simul cum serpente non abs re junxisse; quod simul universo humano generi exitium intulerint.

Ex his itaque efficitur verum ac naturalem fuisse serpentem illum, quo, velut organo, abusus est Dæmon, ut Evam deciperet.

At, inquies, Serpens rationis expers, nihil peccare potuit; igitur non debuit a Deo maledictione fulminari, nec pœnas dare. *Deinde*, etsi non inservisset Dæmoni ad decipendos primos parentes, non minus reptasset, & terram comedisset; erat enim unum ex reptilibus creatis; proindeque repere non fuit ei pœna, sed natura.

Ad I. Respondet S. Chrysostomus [f], quod cum serpens corpus & linguam Dæmoni accommodasset ad maleficium, jure merito eum fuisse cum illo maledictione fulminatum. Neque enim insuetum est, aut injustum simul cum auctoribus scelerum, organa detestari & punire. Sic Pater execratur & confringit gladium, quo filius ejus trucidatus est: sic Judex falsarium damnat cum suo calamo, quo falsa scripserat, sic: *Levit.* 20. lex jubet exuri bestiam cum scelerato homine, qui illam inierat. Sic Deus reproborum corpora æternis flammis adjudicabit, quod fuerint animarum organa in criminibus perpetrandis. f *Homil.* 17. *in Genes.*

Itaque non immerito maledictione feritur serpens Dæmonis organum, nimirum ait Theodoretus [g], ut Diabolo continuum sit in opprobrium, & nobis serpentes repere videntibus, in assiduam antiquæ prævaricationis recordationem. g *Quæst.* 14.

Ad II. Reponit Theodoretus mox laudatus, Deum non spoliasse serpentem naturalibus proprietatibus: sed quæ ipsi naturalia erant, sicut primis parentibus, in pœnam destinasse. Etenim primos parentes constituerat Deus in Paradiso, ut operarentur, & custodirent illum: ac propterea, licet non peccassent, non minus fuissent operibus dediti: sed labor, qui ante peccatum jucundus erat, & deliciosus, post pecca-

tum in pœnam injunctus est: idem dicendum de serpentis reptatu.

a Lib. 1. antiquit.
b Homil. de paradiso.
c Homil. 6.

Sunt tamen qui cum Josepho [a], S. Basilio [b], Severiano Gabal. [c] existimant serpentem ante fuisse pedibus præditum, his vero a Deo privatum, quod Dæmonis fuisset organum.

d Lib. 2. c. 4.

Docet etiam Plinius [d], visos sibi serpentes anserinis pedibus, quinetiam aliqui sunt alati, ut Dracones, & illi qui dicuntur *jacula*, quod instar sagittæ in homines irruant, eosque traiiciant. Unde Lucanus [e] referens varia serpentum genera, qui victi Pompeii milites Duce Catone per deserta fugientes, invaserant, inter cætera scribit

e Lib. 9. Pharsal.

Ecce procul sævus sterilis sub robore trunci,
Torsit & immisit, jaculum vocat Africa serpens;
Perque caput Pauli, transfactaque tempora fugit, &c.

Igitur non omnes serpentes reptant, sed illa forte duntaxat species, cujus uno abusus est Dæmon, ut mulierem aggrederetur.

Hic tamen observandum est, non omnia Dei serpentem alloquentis verba, ad solum naturalem esse directa; sed quædam potissimum spectare tentatorem; ut docet S. Aug. [f] illa præsertim quibus Deus ait: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem; inter semen tuum, & semen illius*: ubi per *semen Diaboli*, intelligendi sunt, non solum perversi homines, Dæmonum organa, de quibus dicebat Christus, *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria Patris vestri vultis perficere*: sed etiam alios lapsos Angelos, qui illius tentatoris perduellionem sunt secuti: sicut per *semen mulieris*, non omnes intelligendi veniunt homines, sed Christus D. qui in hoc apparuit, ut dissolveret opera Diaboli.

f Lib. 11. de Gen. ad litt. Joann. 8. v. 44.

At, inquies, verisimile non est, Evam cum vero serpente colloquium inire voluisse; hic enim præsentia sua pavorem, & terrorem hominibus incutit; adeo ut Moses, tametsi divina sapientia, & gratia illustratus, videns virgam suam in serpentem conversam, tremens ac timens fugerit.

Respondeo, idcirco Evam non exhorruisse præsentiam serpentis secum loquentis, quod in statu innocentiæ, animalia hominibus non essent noxia; sed eorum voluntati, & imperio in omnibus parerent. Unde Eva serpentem, sicut cætera animalia quasi domestica habebat. Addit S. Basilius, *Serpens tum non erat horrendus, sed mitis ac mansuetus; nec terribiliter in telluris superficie veluti natans reptabat, sed sublimis & erectus, pedibus insistens gradiebatur.* Deinde existimabat mulier bonum aliquod genium in serpente latere, qui sibi fausta denunciaret, & provocaret: itaque nulla ipsi fuit causa horroris, & fugæ.

Instabis, Cum Eva, sicut & Adamus, fuerit in sua formatione, divina scientia illustrata, qui fierit potuit ut illa non hæserit attonita, dum loquentem serpentem audivit? Neque enim ignorabat id esse contra naturam, ut brutum animal loqueretur.

Hanc difficultatem ut præverteret Josephus, dicit serpentem initio humana voce fuisse præditum: *Sed Deus*, inquit *ei vocem ademit, iratus ob malitiam, qua erga Adamum usus est, venenumque linguæ ejus indidit.* Ei prælusit Plato in polytico scribens, *Sæculo aureo cum rerum potiretur Saturnus, homines etiam cum bestiis colloquia miscuisse.* Verum hæc paganica, & poetica figmenta redolent, & indigna prorsus quæ a viris cordatis proferantur.

Ut autem hunc nodum solvat Abarbanel, dicit nec serpentem cum Eva, nec Evam cum serpente revera sermonem fecisse: sed mulierem serpentis exemplo inductam, ut fructum vetitum decerperet, & ederet. Supponit enim Evam vidisse serpentem semel, & iterum arborem scientiæ boni & mali ascendisse, & decerptum fructum comedisse; cumque nihil inde mali esset passus, judicavit mulier, sibi pariter nihil inde mali futurum, si fructum illum decerperet & comederet: idque perinde fuisse, ac si mulieri dixisset serpens, *cur præcepit vobis Deus &c.* quæ hoc tertio Genesis capite mulieri locutus scribitur.

Verum hæc omnino abludunt a veritate & sinceritate historiæ, in qua Moses refert quæ gesta sunt, ea serie qua fuerunt peracta.

Deinde, si serpens non fuerit locutus cum muliere, nec illius deceptionis fuerit instrumentum, cur punitus est, & a Deo maledictus?

Reponit Abarbanel, illum idcirco punitum, quod graminibus, & herbis, sibi, sicut & aliis bestiis, in cibum a Deo concessis non contentus, pro callido suo genio arborem ascenderit, ut fructum decerperet, & ederet: quod ne fieret in posterum, injunctum ei est in pœnam, ut super pectus gradiatur, & terram comedat.

At responsio hæc purum putum est, & Rabinicum commentum nullo Scripturæ sacræ textu firmatum; nec proinde admittendum.

Itaque verosimilius dicendum existimo, quod etsi maxima cum judicii rectitudine, rerumque cognitione creata fuerit Eva; eam tamen non accepisse illam scientiæ plenitudinem quæ perfectam de rebus singulis, & individuis notitiam includeret: hanc enim si habuisset, errori, & seductioni non fuisset obnoxia; neque Deo dixisset, *serpens decepit me.*

Quod si dixeris ignorantiam esse animæ vitium, quod non minus innocentiæ statui repugnabat, quam corporis dolores, & morbi.

Respondebo, duplicem distinguendam esse ignorantiam, alteram *puræ negationis*, alteram *pravæ dispositionis*, qua falsa pro veris, & vera pro falsis approbantur. Hæc statui innocentiæ repugnabat; non autem illa; si enim ille status perseverasset, plura potuissent homines ignorare, quæ successu temporis per experientiam habuissent comperta. Potuit ergo Eva hanc habuisse ignorantiam, quæ potius mentis inapplicationem,

nem, quam solidum judicium denotat: attendit itaque duntaxat ad verba loquentis, non inquirendo quis, & quomodo loqueretur.

His accedit quod priusquam mulier a Dæmone tentaretur, jam a sua rectitudine per inordinatum amorem sui, & nimiam in suis præcellentiis complacentiam deflexerat, ut egregie docet S. Augustinus: *In occulto autem* (inquit de Adamo & Eva) *mali esse cœperunt, ut in aperto in inobedientiam laberentur: non enim ad malum opus pervenirent, nisi præcessisset mala voluntas. Porro malæ voluntatis initium quod potuit esse, nisi superbia? initium enim omnis peccati superbia est. Quid autem est superbia, nisi perversæ celsitudinis appetitus? perversa enim celsitudo est, deserto eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodammodo fieri, atque esse principium. hoc fit cum sibi nimis placet.*

Petes I. Cur Moses hominis tentationem, & expugnationem potius in serpentem, quam in Dæmonem refuderit.

Respondeo, Mosi quidem notum fuisse, Dæmonem præcipuum illius tentationis auctorem; sed cum rudiori populo scriberet, & ad Idololatriam proclivi, etiam sermonem suum accommodavit ad popularem Israelitarum captum: quamobrem abstinuit a nominando Dæmone, ne forte inde Israelitæ occasionem captarent, Dæmonis veluti Numinis alicujus venerandi; quemadmodum deinde contigit Manichæis, qui ex hac Mosis narratione occasionem sumpserunt statuendi duo rerum principia, alterum bonum, malum alterum; nec non & fingendi, Dæmonem Deo non subesse, quod, inquiebant, eo invito, struxisset homini insidias: sicque non solum homine, sed & ipso Deo fuisset superior.

Petes II. Cur Deus permiserit hominem tentari, quem prævidebat lapsurum?

Respondet S. Augustinus [a]: *Altitudinem quidem consilii ejus penetrare non possum, & longe supra vires meas hoc esse confiteor.* Addit tamen quantum Deus donat sapere vel sinit dicere, illum hanc tentationem permisisse triplici de causa: I. Ad comprimendam hominis superbiam: *Nec arbitrandum est* (inquit cap. 5.) *quod esset hominem dejecturus iste tentator, nisi præcessisset in anima hominis quædam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumpserit, disceret.*

Idem de muliere docet [b]: *Quomodo*, inquit, *his serpentis verbis crederet mulier a bona, atque utili de re divinitus se fuisse prohibitos, nisi jam inesset menti amor ille propriæ potestatis, & quædam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat convincenda & humilianda.*

[a] Lib. 40. de Genesi ad litt. cap. 4.

[b] Lib. 11. de Genesi ad litt. c. 30.

II. Quia ait *cap. 6.* Per tentationem probatur, & exercetur virtus *& est palma gloriosior, non consensisse tentatum, quam non potuisse tentari.* Nam ut dixerat *cap. 4.* „ Non mihi videtur magnæ laudis futurum „ fuisse hominem, si propterea posset be„ ne vivere, quia nemo male vivere sua„ deret, cum & in natura posse, & in „ potestate haberet velle non consentire „ suadenti, adjuvante tamen illo qui su„ perbis resistit, humilibus autem dat gra„ tiam. Cur itaque tentari non sineret „ quem consensurum esse præsciebat, cum „ id facturus esset propria voluntate per „ culpam, & ordinandus esset illius æqui„ tate per pœnam &c.

III. Lib. 14. de Civit. Dei cap. 27. tertiam profert rationem, nempe ut Angelorum & hominum libertatem, ac malitiam, & gratiæ suæ efficacitatem ostenderet: *Quis*, ait, *audeat credere, aut dicere, ut neque Angelus, neque homo caderet, in Dei potestate non fuisse? Sed hoc eorum potestati maluit non auferre; atque ita, & quantum malis eorum superbia, & quantum bonis sua gratia valeret, ostendere.*

Petes III. Utrum Adamus fidem dederit Serpentis tentatoris verbis?

Respondet, S. Augustinus ibidem cap. 11. „ Adamum id nequaquam credidisse; nam „ Apostolus, 1. Tim. 2. 14. dicit Adamum „ non fuisse seductum, sed mulierem. Sicut „ enim Aaron erranti populo ad Idolum „ fabricandum non consensit inductus, sed „ cessit obstrictus: nec credibile est Salomo„ nem errore putasse idolis esse serviendum, „ sed blanditiis fœmineis ad illa sacrilegia „ fuisse compulsum: ita credendum est illum „ virum suæ fœminæ, uni unum, hominem „ homini, conjugem conjugi, ad Dei legem „ transgrediendam, non tanquam verum „ loquenti credidisse seductum, sed sociali „ necessitudine paruisse.... Ille ab unico „ noluit consortio dirimi, nec in societate „ peccati.... & inexpertus divinæ severi„ tatis, in eo falli potuit, ut veniale cre„ deret esse commissum.... etsi credendo „ non sunt ambo decepti; peccando tamen „ ambo sunt capti, & Diaboli laqueis im„ plicati. *Ita S. Augustinus.* Itaque Ada„ mus non peccavit errore, fidem faciendo „ verbis serpentis sibi ab uxore recitatis; „ sed nimia in uxorem complacentia, quam „ noluit exacerbare, & contristare repu„ gnando illius voluntati.

Addit Moses, vers. 7. *Et aperti sunt oculi amborum: cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus &c.*

At, inquies, erant-ne prius cæci? Minime; *Nam*, inquit S. Augustinus [c], *quomodo vidit mulier quia bonum est lignum in escam, & quia placet oculis ad videndum, & decorum est cognoscere, si eorum clausi erant oculi?* Videbant itaque prius, & se nudos esse cognoscebant, sed suæ nuditatis eos non pudebat. *Ante quidem nudi erant* (inquit S. Ambrosius [d]) *sed non sine virtutum integumentis. Nudi erant propter morum simplicitatem, & quod amictum fraudis natura nesciret.* Vel, ut ait S. Chrysostomus in præfata verba: *Non esus ex eo ligno oculos eorum aperuit; nam & ante ipsum videbant: sed quia gustus ille inobedientiæ erat argumentum, & prævaricatio mandati a Deo traditi; ideo postea ablata est gloria quæ illos circundabat, quia se indignos tali honore fecerunt &c.*

[c] Lib. xi. de Gen. ad lit. cap. 31.

[d] Lib. de Paradiso. cap. 13.

Alia

Alia igitur fuit nuditas ante, & alia post peccatum: illa fuit innocentiæ, sanctitatis, & gloriæ; hæc fuit turpitudinis & miseriæ: per peccatum illam amiserunt, hanc contraxerunt.

Illa in quatuor prærogativis consistebat. 1. In integritate mentis & voluntatis: 2. In pulchritudine corporis & partium. 3. In harmonia appetitus & virium inferiorum cum ipsa mente: 4. In impassibilitate corporis. At post prævaricationem Adamus & Eva experti sunt se quatuor istis nudatos: nam rectitudini mentis & voluntatis successit utriusque depravatio; in corpore fœditas partium genitalium, propter libidinem in eis regnantem; pugna exterioris hominis cum interiori, seu sensualitatis cum ratione; in corpore tandem passiones variæ, tum ab humoribus contrariis, tum ab elementorum impressionibus. *Amisso illo statu* (inquit S. Aug. lib. XI. de Gen. ad litt. cap. 32.) *corpus eorum duxit morbidam & mortiferam qualitatem, quæ inest etiam pecorum carni; ac per hoc etiam eundem motum, quo fit in pecoribus concumbendi appetitus &c.* Quæ vero, quales, & quantæ Adamo, Evæ, & Serpenti tentatori pœnæ fuerint a Deo inflictæ, fuse declaravimus in nostro Scoto Academico, ideo, ab illis hic expendendis supersedeo.

Petes IV. Quandiu Adamus steterit in Paradiso?

Respondeo, id prorsus esse incertum, cum Spiritus-Sanctus istud distincte non declaraverit nec per Mosem, nec per alios Scriptores sacros.

Unde SS. Patres, & sacri Interpretes diversas eunt in sententias; Quidam enim cum SS. Cyrillo, Epiphanio, & Diodoro Tancensi, quibus subscribit Moses Barcæpha, lib. de Paradiso, qui sibi adstipulantes citat Philoxenum, Ephremium, Jacobum Sabugensem, & alios Syros, existimant Adamum eadem die, qua conditus fuerat, & peccaverat, ejectum fuisse de fœlicitate Paradisi in hanc lacrymarum vallem.

His consentire videtur S. Irenæus, lib. 5. cap. 23. ubi scribit Adamum peccasse, ac moriendi necessitatem incurrisse sexta die mundi in qua fuerat conditus; quamobrem ait idcirco Christum Dominum mortem esse passum die sexta, quod illa ipsa die Adamus peccaverat. *Manifestum est*, inquit, *quoniam in illa die mortem sustinuit Dominus obediens patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo... Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus, venit ad Passionem pridie ante Sabbatum quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est &c.* Quibus significat hominem conditum fuisse die Veneris, & in eodem peccasse, ac proinde eodem die quo inductus fuit in Paradisum, ex eo ejectus est; alioqui in eo per octo dies stetisset.

Sunt tamen qui existimant, Adamum per aliquot dies in paradiso hæsisse, hac nixi ratione, quod quæ de eo feruntur, non potuerint unico die perfici, nimirum: 1. Illius formatio, & in paradisum traductio. 2. Cunctorum animalium coram se convocatorum inquisitio, & nominum impositio. 3. Illius sopor, & Evæ ex deducta ab eo costa formatio, atque initum cum ea connubium. 4. Permissio edendi fructus ex omni ligno paradisi, solo interdicto fructu arboris scientiæ boni & mali. 5. Serpentis tentatio, & Evæ cum eo colloquium. 6. Adami per Evam ad esum fructus vetiti invitatio, & persuasio, quæ vix paucis verbis, & momentis fieri potuit &c. Hæc, inquam, omnia peragi debuissent intra octo circiter horas; etenim ad auram post meridiem, hoc est, circa horam tertiam apparuit illis Dominus, sententiamque in prævaricatores tulit. Quamobrem existimarem ego Adamum per octo dies in paradiso stetisse, & recurrente die sexto, ab eo fuisse dejectum.

Cum hoc tertium caput claudat Moses his verbis: *Ejecitque Adam* (e Paradiso) *& collocavit ante Paradisum voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque versatilem ad custodiendum viam ligni vitæ:* Quæritur quis fuerit ille Cherubim? quisve gladius flammeus?

Respondeo, omissis variis vocis *Cherubim* derivationibus & ethymologiis, quas refert Augustus Pfeifferus centur. 1. loco 10. eo nomine significari, non Dæmonem aliquem divinæ justitiæ lictorem, ut nonnulli putant; quippe cum Scriptura illustri Cherubinorum titulo nullibi Dæmones cohonestet: sed bonum aliquem Angelum custodiæ Paradisi præfectum, qui flammis fulgureis, seu igneo gladio, hinc inde vibrato hominibus terrorem incuteret, eosque ab ingressu Paradisi in perpetuum arceret; bonos enim Angelos gladio armatos sæpissime hominibus apparuisse constat. *Num.* 23. v. 22. *Josue*, 6. v. 13. lib. *Paralip.* 21. v. 16. &c. Quæ vero fuerit illius Cherubini forma? humana, an leonina, aut Vitulina, seu Aquilina, quales erant illi quos conspexit Ezechiel, *cap.* 1. cum Moses non explicet, temerarium esset definire.

Non improbabile tamen existimo Cherubinum illum humana quidem forma, eaque terrifica fuisse conspectum; gladius enim convenientius humana manu, quam belluinis unguibus tractari solet.

Quis vero fuerit ille flammeus gladius? Multi multa opinantur. Tertullianus, & S. Thomas putant fuisse Zonam torridam ob nimium æstum inhabitabilem, & naccessam. Verum ejus regiones plerasque habitabiles esse, & satis amænas, ac temperatas testantur ii omnes, qui de rebus Indicis scripserunt, easque regiones lustrarunt.

Lyranus, & Tostatus in hoc capite arbitrantur esse ignem undique paradisum ambientem. Grotius per flammantem gladium, perpetuos ignes intelligit & cavernas bitumine ac sulphure stagnantes, quales in Babylonicis campis, aliisque locis Scriptores produnt. At Mosis narrationi, & textus sinceritati magis congruit asserere, gladium illum flammantem fuisse ensem, fulminis instar, ignem undique ejaculantem, & in ipso paradisi aditu ab Angelo diu noctuque vibratum, quo hominibus spem illuc imposterum intrandi penitus adimeret.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN CAPUT QUARTUM.

HOc in capite incipit Moses recensere humani generis propagationem, atque primorum Adami filiorum nativitatem, indolem, & gesta: illudque auspicatur his verbis: *Adam vero cognovit uxorem suam Evam &c.* Cognoscendi autem verbo, potiusquam alio usus est, ad denotandum congressum viri cum uxore, multiplici de causa. I. Ut rem alioqui turpem & obscænam honeste, ac verecunde exprimeret. Quamquam coitus fœditas numeranda sit inter peccati appendices, quia oritur ex libidinis intemperie.

II. Ex proprietate linguæ Hebraicæ, quæ res pudendas castis, & pudicis vocabulis circumloquitur; ac propterea dicitur *lingua Sancta*; quod (inquiunt Judæi) careat vocibus, quæ coitus, & partium genitalium fœditatem exprimant.

III. Ut significaret eos non coiisse ex impetu prurientis libidinis, & causa percipiendæ vesanæ voluptatis; sed ut parerent mandato Dei, qui eis ad imaginem suam formatis dixerat Genes. I. vers. 28 *Crescite, & multiplicamini &c.* cujus utique divini mandati memor Adamus, cum aliunde nosset Evam sibi ad humani generis propagationem in adjutorium a Deo concessam, cum ea rem habuit, ut Deo obsequeretur.

QUÆRITUR AUTEM I.

Cum hoc divinum mandatum ante suam prævaricationem acceperint, cur illico isti non paruerunt?

a Lib. 9. de Genesi ad litt. c. 4.

REspondet S. Augustinus a, idcirco eos non coiisse in paradiso: „ Quia, *inquit*, mox creata muliere, priusquam coirent, facta est illa transgressio, cujus merito in mortem destinati, & de loco illius fœlicitatis exierunt. Non enim Scriptura tempus expressit, quantum interfuerit inter eos factos, & ex eis natum Cain. Potest etiam dici, quia nondum Deus jusserat ut coirent. Cur enim non ad hanc rem divina expectaretur auctoritas, ubi nulla concupiscentia tanquam stimulus inobedientis carnis urgebat?

b Lib. 14. de Civitat. c. 23.

Nihilominus citra dubium est, quod si perseverasset fœlix ille innocentiæ status, etiam in ipso paradiso; non solum Adamum cum Eva, sed etiam ejus posteros cum suis uxoribus fuisse coituros, ut egregie docet S. Augustinus b. „ Quisquis autem dicit non fuisse coituros, nec generaturos, nisi peccassent; quid dicit, nisi propter numerositatem Sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? Si enim non peccando soli remanerent, quia sicut putant, nisi peccassent, generare non possent; profecto, ut non soli duo justi homines possent esse; sed multi, necessarium peccatum fuit. Quod si credere absurdum est; illud potius est credendum, quod Sanctorum numerus, quantus complendæ illi sufficit beatissimæ civitati, tantus ex steret, & si nemo peccasset, quantus nunc per Dei gratiam de multitudine colligitur peccatorum, quousque filii hujus sæculi generant, & generantur. Et ideo illæ nuptiæ dignæ fœlicitate paradisi, si peccatum non fuisset, & diligendam prolem gignerent, & pudendam libidinem non haberent: *Inde concludit initio cap.* 24. Seminaret igitur prolem vir, susciperet fœmina genitalibus membris, quando id opus esset, & quantum opus esset, voluntate motis, non libidine concitatis.

Itaque certum est primos parentes, quandiu steterunt in Paradiso, virgines permansisse; quod egregie declarat S. Chrysostomus, *homil.* 18. *in Genes.* „ Post inobedientiam, *inquit*, post Paradisi amissionem, tunc primum usus rei venereæ cæpit. Ante inobedientiam enim Angelicam vitam imitabantur, & nullus de re venerea sermo erat. Qui enim potuit? cum neque corporalibus necessitatibus obnoxii fuerint? itaque ab initio virginitas palmam principatus accepit: sed postquam per desidiam intravit inobedientia, & aditus patefactus est peccato, illa quidem avolavit, utpote ab his qui indigni tantæ virtutis magnitudine facti erant, subintravit autem rei venereæ lex.

Ipsi præiverat Tertullianus, qui demonstrans nomen *mulieris* etiam posse competere Virgini, ait *de Eva*: *Fœmina illa statim mulier est cognominata, adhuc fœlix, adhuc digna Paradiso, adhuc virgo.* Quibus significat illam paradisi incolatu fuisse indignam, si procreandis liberis operam dedisset; quod non approbo.

Succenturiatur etiam S. Hieronymus, lib. I. contra Jovinianum scribens: *De Adamo quidem & Eva illud dicendum, quod ante offensum, in Paradiso virgines fuerint; post peccatum autem, & extra Paradisum nuptiæ.*

Hinc apparet quantum delirent Judæi, qui, referente Paulo Fagio ad hoc Genesis caput, fabulantur quod ante prævaricationem, & ejectionem Adami & Evæ de Paradiso, & statim atque Eva ad Adamum

fuit

fuit adducta, eam fuisse ab illo cognitam, & primo congressu multos concepisse, & edidisse filios; unde illis vulgare, *bini ascenderunt lectum, & septem descenderunt*.

Sed hoc figmentum confutatur ipsa Mosaica narratione, ex qua manifestum fit Cainum fuisse Proto-parentum primogenitum: Abelem vero secundogenitum. Idque confirmatur ex ethymologia nominis *Cain* petita ex Evæ verbis quæ nato Caino exultans, & gratulabunda dixit, *possedi hominem per Deum*: vox enim *Cain* derivatur a verbo *Kana*, quod possidere seu acquirere significat, unde Cain dictus est quasi acquisitus, vel in possessionem datus; quod certe non dixisset Eva, si alios ante Cainum filios possedisset; in illos enim, potiusquam in ipsum nomen istud quadrasset.

Petes, Cur Eva primogenitum suum appellaverit *Cain?* secundum vero natu *Abelem?* Dixit enim Eva, *possedi hominem per Deum*, ut cum S. Hieronymo fert editio Vulgata: aut ut exponunt alii, *a Domino*; vel *cum Domino*, vel *per Dominum*; cujus expositionis diversitas oritur a voculis Hebræis יהוה את, *eth Jehova*, quæ significant vel *a*, vel *per*, vel *cum Domino*. At variæ expositiones illæ in idem tendunt; nimirum ut aperiant Evæ mentem, quæ dum sibi gratulatur de nato filio, eum tanquam suæ fœcunditatis primitias Deo obtulit. Noverat quippe propter suam in Deum perduellionem, se non minus dignam quæ mulctaretur sterilitate, quam vitæ calamitatibus, & interitu; quamobrem natam sobolem, singulari Dei beneficio acceptam refert, dicens: *Possedi hominem per Deum*; *ac si diceret*, ait S. Chrysostomus, *non natura puerulum mihi dedit*, *sed divina gratia*: Adeo ut qui solus me-ipsam, maritumque meum effingere dignatus est, nos in propagando humano genere, ex infinita sua bonitate & misericordia, cooperatores adscribere voluerit. Non etiam abludit a genuino sensu Rabbi Salomonis expositio, qui præfata Evæ verba sic reddit: *Possedi hominem, ut sit coram Domino*: Hoc est, filius iste loco nostri, debitum Deo cultum impendet; ut cum vita fuerimus functi, nostri vice colat Creatorem.

Non sunt vero audiendi qui cum Fagio; Forstero, & Isidoro Clario vertunt, *possedi virum Dominum*; ac si putasset Eva se jam habere promissum illud benedictum semen, quod erat contriturum serpentis caput; & futurum hominum reparatorem ac redemptorem; ita quod illa errore decepta tribuerit Caino, quæ de venturo Messia fuerant prænuntiata.

Hæc, inquam, expositio non est admittenda; I. Quia abludit a genuino Scripturæ textu, qui habet particulam *eth Jehova*, id est, *cum Deo*. II. Messias futurus promittitur oriundus tantum ex semine mulieris, *Genes.* 3. 15. At Cainus formatus est etiam ex semine viri. III. Insulsum prorsus est existimare Evam adeo crassa, & stupida ignorantia laborasse, ut Sacro-Sanctum *Jehovæ* nomen soli Deo proprium, voluerit tribuere filio, quem cernebat miseriis & calamitatibus refertum, & in quo ne leve quidem divinitatis signum effulgere cernebat; standum igitur in prima expositione Sacro Textui magis consona.

Posset tamen adiici quod cum Eva memoria teneret, celebrem sibi factam a Deo promissionem de nasciturо ex ejus posteris Messia, videndo se enixam filium, in ea spe fuisse confirmatam, & præ gaudio dixisse: *Possedi virum Dominum*, hoc est, fide jam teneo, ac possideo Messiam certissime ex meis posteris nasciturum: in cujus fidei monumentum perpetuum, volo ut primus hic filius meus appelletur *Cain*, seu *Dominus possessio mea*.

Altero partu editum secundum filium appellavit *Abel*: quæ vox, testibus Origene, tract. 20. in Matth. S. Hieronymo, de nominibus Hebraicis; & Theodoreto, quæst. 59. *Luctum* significat; perinde ac si Eva jam futurorum præscia, in prospectu haberet mortem ipsius Abelis, a Caino fratricida, cruenta cæde perimendi.

Petes, Quo jure Eva filiis suis nomen imposuerit? nam *imponere nomen*, *dominii signum est*, ait S. Chrysostomus: unde *Genes.* 2. v. 20. & *cap.* 3. 20. jus hoc soli Adamo videtur acquisitum.

Respondeo, quod cum liberi sint utriusque parentis, nec minus a matre quam a patre pendeant; imo plus debeant matri, quæ illos per novem menses in utero formavit, enutrivit, & in lucem editos lactavit; idcirco jam olim id factum videmus, ut plerumque matres filiis nomen imponant. Adde quod Adamus videns uxoris in partu angustias, & dolores, hoc illi in mœroris lenimentum concedere potuit, ut sola filiis nomina inderet.

Quo autem mundi conditi anno geniti sint illi duo fratres, cum Moses non referat, certo definiri nequit. Narrat quidem auctor Historiæ Scholasticæ, *cap.* 25. Methodio Martyri propter fidei confessionem in carcere vinculis constricto fuisse divinitus revelatum, Adamum & Evam fuisse virgines e Paradiso ejectos, & per quindecim annos abstinuisse copula carnali, suam in Deum perduellionem, & tantorum bonorum jacturam assidue deplorantes: anno autem decimo-quinto genuisse Cain, & sororem ejus nomine Carmanam. Deinde vero quindecim annis exactis, genuisse Abelem, & sororem ejus Delboram.

Verum his adduci non possum, ut credam primos illos parentes, ætate matura, & ad generandum idonea creatos, & memores illius divini mandati: *Crescite, & multiplicamini &c.* tanto tempore a multiplicando humano genere abstinuisse; maxime cum naturalis prolis desiderio tenerentur, visque concupiscentiæ carnalis post peccatum in illis plurimum effervesceret. Neque proposito & instituto agendæ pœnitentiæ adversabatur ipsa prolis generatio, cum res esset per se honesta, & a Deo præcepta; atque ad humani generis propagationem in ipso mundi exordio pernecessaria.

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Cui-nam operæ addicti fuerunt Cain & Abel?

ID manifeste indicat Moses, scribens: *Fuit autem Abel pastor ovium, & Cain agricola.* Hoc autem utrumque munus per se laudabile est, honestum, & operantium moribus accommodatum. Terræ enim cultura a Deo mandata erat; nam creatum Adamum Deus posuit in Paradiso, *ut operaretur & custodiret illum.* Pascendi autem pecoris cura non minus est utilis, & divinæ ordinationi consentanea; siquidem Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam effinxit, ut præesset bestiis, *Genes.* 1. *v.* 26. iis maxime quæ ex nativa lenitate obsequiores erant, & humanæ vitæ sublevandis necessitatibus aptiores, quales sunt oves, quæ & suis velleribus, & lacte, & carne sua hominibus operiendis & nutriendis plurimum inserviunt. Itaque ambo illi fratres se exercuerunt in operibus a Deo probatis, & ad communem humanæ vitæ usum necessariis.

Verisimile autem est diversa hæc munia fuisse eis ab Adamo parente consignata & præcepta, secundum utriusque indolem & genium. Cum enim nosset Adamus Caini animum ferocem esse, agrestem, & superbum, censuit eum esse terræ cultura frænandum ac domandum. Cum autem videret Abelem lenioris esse genii, & pietati ac rerum cœlestium contemplationi imprimis deditum, ad quod opportunum erat pastorale munus, hoc illi imposuit, quo liberius divinis meditationibus operam daret. Opiliones enim cum in solitudine assidue versentur, & ab hominum contubernio, ac negotiorum tumultu sejuncti sint, facilius a terrenis ad Cœlestia promoventur, & Dei ejusque beneficiorum memores, divino cultui sese totos facilius mancipant.

Ex eodem præfato Genesis textu Præ-Adamitarum fictor [a] nititur confirmare suum de hominibus longe ante Adamum formatis ridiculum systema; expendens enim hæc verba, *fuit Cainus agricola*, scribit, „ Qui dicit aratoriam artem, multas alias supponit artes: & qui dicit agricolam, innumeros fere præsupponit artifices. At si nulli præter Cainum agricolam fuere tunc temporis artifices: maximus sane fuit ardelio Cainus. Ergo sibi solus fodit ferrarias; fornaces excitavit; sibi incudem & malleos fabricavit, & alia ferramenta, quibus vomerem cuderet & procuderet; secures sibi acuit, quibus cæsæ arbores formas acciperent, vel aratri, vel rostri, vel plaustri, vel cætera id genus. Tum sibi ex farre, quod messuerat, panem, ut credibile est, confecit: sibi solus ergo cavavit lapidicinas Cainus, unde molas erueret: vel si tunc temporis nullus erat molendinorum usus, eo deductus fuit, ubi fient nequam homines qui polentam pinsitant, & sibi pistrinum construxit, ubi panes torreret. Fuit ergo Cainus, solus arator, messor, & pistor: eas ergo Cainus artes solus exercuit, ad quas innumeri pene, & servi, & artifices requirebantur: quæ non nisi longa meditatione & longissimo usu reperiri potuerunt.

„ Adiicit vero de Abele, scriptum est eum fuisse pastorem ovium. At qui pastor ovium, idem est qui custos ovium. Pascebat & custodiebat Abelus oves suas. Sed quare custodiebat illas Abelus? quos fures timere debuerat, præter patrem, matrem, & fratrem, si nulli præterea fuissent in terris? lupis autem, & feris rapacibus quæ gregem suum invasissent, plus Abelo ipsi, quam ovibus suis, timendum fuisset &c. Ex quibus concludit necessario admittendos esse alios homines, ab Adami progenie distinctos, qui hæc necessaria subministrarent.

Verum impense desipit, cum enim Adamus supra mortales omnes, dempto Salvatore Christo Domino, perfectissimam scientiarum & artium omnium notitiam obtinuerit, earum maxime quæ ad sustentationem vitæ & infirmitatis humanæ levamen spectabant, potuit ista filios suos docere, ut sibi suisque consulerent. Deinde falso supponit Peyrerius Adamum & Evam nullos alios præter Cainum & Abelem liberos postmodum genuisse, qui parentes & fratres in terra excolenda, aliisque obeundis muniis vitæ humanæ propagandæ necessariis adjuvarent. Cum enim Adamus & Eva perfecta & ad generandum valida ætate formati fuissent, ad idque sollicitaret eos, non solum humani generis multiplicandi necessitas; sed & plurimum evervescens concupiscentia & libidinis pruritus, verosimile non est eos ab opere conjugali tandiu abstinuisse.

Denique quidni Cainus potuisset arare, serere, metere, & fruges colligere, absque ullo ferreo instrumento, cum videamus Indos, quibus olim nullus usus erat ferri, terram coluisse, & fruges collegisse? quinetiam veteres Germaniæ incolæ, referente Tacito, rarum aut nullum ferri usum habuerunt, qui nihilominus terram excolebant. Potuit itaque Cainus alio instrumento, quam ferro, proscindere terram; & Abel excoriare animalia; nam Galli Cybeles Sacerdotes (referente Juvenali) lapide sibi genitalia secabant, & Judæi cultro lapideo in circumcidendis masculis utebantur. *Josue* 5.

Addit Moses: *Factum est autem post multos dies, ut offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui*; unde

[a] *Lib.* 3. *cap.* 4.

QUÆRITUR III.

A quo illi duo fratres hujus divini cultus ritum acceperint?

DUplex hac de re capitalis est Auctorum sententia. *Prima* eorum qui contendunt Cainum & Abelem, cæterosque homines, qui ante legem per Mosem traditam Deum sacrificio coluere, id muneris nullo Dei explicato jussu, sed pia animi sui inductione, ut ingenito conscientiæ dictamine præstitisse. *Alii* vero docent Adamum, ejusque posteros non suo nutu ac arbitrio; sed Deo mandante & præcipiente victimas illi obtulisse, ut publicum ac commune esset suæ pietatis, religionis, & gratitudinis monumentum & exercitium. Idque probant

I. Ex Apostolo; *Fide plurimam hostiam Abel, quam Cain, obtulit Deo per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo.* Ex hoc enim præclaro testimonio colligitur Abelem ex Dei mandato sacrificium obtulisse; nam ait alibi idem Apostolus, *fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Cum igitur Abel non nisi fide illustrante, ac dictante sacrificium obtulerit; fides autem Dei verbo & mandato nitatur; argumentum est ipsum hoc suæ pietati & gratitudinis monumentum ex Dei præcepto & institutione exhibuisse. *Accedit* quod virtute hujus oblationis Abel obtinuerit testimonium suæ justitiæ: porro nemo suæ justificationis testimonium potest assequi, nisi ea præstando, quæ ad hominum justificationem Deus instituit, & fieri mandavit.

Deinde tres ob causas homines Deo hostias immolare cœperunt. I. Ut debitum ejus divinæ Majestati cultum & honorem impenderent. II. Ut pro beneficiis acceptis publicas ei referrent grates, & se suaque ipsi referrent accepta. III. Ut ea oblatione ipsum sibi redderent propitium, & peccatorum veniam obtinerent. Porro nemo scire potest quo ritu Deus digne sit colendus, nisi ipse declaraverit; ut enim solus ipse novit quantus sit, ita & solus potest hominibus præscribere modum & ritum, quo velit ab eis honorari.

Possunt quidem homines solo rationis dictamine incitari ad rependendas debitas Deo grates: at quod id exequantur per oblatos fructus, pecudum mactationem, sanguinis effusionem, ambustas carnes, fumum adipum, aliaque ejusmodi, nisi divinum mandatum intervenerit, nec Deo, nec rationi videtur consentaneum. Qua enim fronte auderent homines concessam a Deo creaturis tam vegetantibus, quam sensitivis vitam adimere, fiducia Deo gratificandi, nisi ad id aggrediendum ab ipso Supremo rerum moderatore incitarentur?

Ad tertium vero offerendi Sacrificii motivum quod attinet, certum est solum Deum statuere posse media quibus homines rei, in quos ob eorum prævaricationem irascitur: in ejus gratiam & benevolentiam possint recipi; igitur ab eo pendet Sacrificiorum institutio, quibus & placari, & hominibus reconciliari potest. *Accedit* in confirmationem, quod peccati remissio, maxime quæ conceditur habito respectu ad victimam, peccatoris, loco morientem, a mera Dei & libera voluntate pendeat: igitur oportuit ut Deus mentem suam de remittendo peccato, deque acceptanda vita ac morte pecudis, loco hominis peccatoris, revelatione aliqua significarit.

Declarat ista egregie Eusebius, lib. I. Demonstrationis Evangelicæ, cap. 10. ubi docet Sacrificiorum oblationem, Deo inspirante, factam, potissimum ad remissionem peccatorum. *Hujus rei consilium*, inquit, *non fortuitum humanitusve ortum judico, sed divina quadam ratione excogitatum; quandoquidem enim viri pii, Deoque familiares, Spirituque Divino illuminati, magno opus esse remedio viderent, ad mortifera peccata expianda; Deo, vitæ, animæque datori λύτρον, dandum esse judicabant, salutis impetrandæ causa, & quidem cum animabus suis nihil melius & præstantius quod Deo consecrarent, haberent, earum loco bestias immolabant: ita scilicet animarum suarum vice, alienas animas offerentes.*

Ipsi concinit Rabbi Abarbenel, *præfatione in Levit.* ubi docet Deum peccatorum misertum, docuisse ritum offerendi Sacrificia, ut mortem, quam suis criminibus, meruerant, morte victimarum eluerent; *Dignus erat offerens*, inquit, *cujus sanguis funderetur, corpusque cremaretur pro peccato suo. Deus autem pro clementia sua, ut ipsi vicariam, & ut λύτρον ejus, hanc ab eo accepit hostiam, cujus sanguis effusus est, sanguis ejus vice, animaque vice animæ ejus.*

Dices fortassis, Gentilibus sua pariter fuisse Sacrificia, qui tamen non veri Dei, sed Dæmonum erant cultores. Habuerunt, fateor, non ab ingenito lumine, sed a reliquiis traditionis a primis parentibus acceptæ, vel a Dæmonum Dei æmulatorum opera; Satanas enim impudentissimus Dei simia, suis quoque cultoribus talem serviendi sibi rationem suggessit, qualem a Deo vero populo suo præscriptam esse noverat, ut præclare docet Tertullianus. *Ipsas res, ait, de quibus Sacramenta Christi administrantur, æmulanter affectavit* (Diabolus) *exprimere in negotiis Idololatriæ. Tingit enim & ipse quosdam, uti credentes & fideles suos: celebrat & panis oblationem. Cæterum si Numæ Pompilii superstitiones revolvamus, si sacerdotalia officia, & privilegia, si sacrificalium ministeria, & instrumenta, & vasa ipsorum sacrificiorum ac piaculorum, & votorum curiositates consideremus, nonne manifeste Diabolus morositatem illam Mosaicæ legis imitatus est? Porro inter*

ter alia Sacramenta nulla magis quam Sacrificia Judæorum affectavit.

Obiicies I. Plures SS. Patrum sententias quibus constare videtur Abelem, Noachum, aliosque Patriarchas Mose vetustiores, sponte sua sacrificasse; adeoque sacrificandi ritum, non e præcepto aliquo Divino, & instituto, sed ex arbitrio humano originem duxisse. Profert autem imprimis testimo-
a Lib. 6. c. 20. nium Auctoris Constitut. Apostolicarum [a], qui diserte scribit, *Dei amantem Abelem, & Noe, & Abraham, atque alios deinceps non justos, sed naturali aliquo instinctu, & lege motos sponte sua, & grato favoris divini sensu; victimam Deo obtulisse.*

Ei succenturiatur S. Justinus Martyr,
b Quæst. 83. vel quisquis auctor est responsionum ad Orthodoxos [b]. *Si divinitas brutorum victimis non delectata est.... quæ causa est, cur ante legem latam, ipsi Noe, ut victimas sacrificaret, in mandatis datum sit, cum præsertim Sacrificia idololatrica nec dum essent?* Respondet: *Nemo eorum qui bruta ante legem immolavit, id Dei jussu fecit, quamvis constet Deum etiam tum Sacrificium accepisse, & acceptatione illa commonstrasse sacrificantem sibi gratum advenisse.*

c Homil. 11. ad pop. Ipsis concinit S. Chrysostomus [c], de Abele loquens: *Nec ab ullo edoctus, nec lege accepta, quæ de primitiis statuebat; sed magistro domestico, anima officii conscia, instructus Sacrificium illud offerebat.* Similia habet, homil. 27. in Genesim de Sacrificio a Noe oblato; *Considera*, inquit, *diligenter, charissime, ex præsentibus verbis quomodo in natura nostra Conditor omnium insevit certam virtutis scientiam. Unde enim, dic oro, justo illi hoc in mentem venisset? Nullus erat alius, quem videbat, vel a quo discebat. Sed sicut principio dixi, Abel ille primigenii hominis filius a se ipso commonitus, magna diligentia oblationem perfecit: sic utique nunc & justus ille, sua voluntate & arbitrio sano, quantum humanis viribus potuit, censuit Domino per sacrificia gratiarum actionem offerendam.*

Valida sunt quidem in speciem hæc testimonia: Verum his occurrere non erit operosum. Primo quidem cum Auctor ille Constitutionum Apostolicarum, sub larvato nomine S. Clementis, omnino incertus sit, ita ejus testimonium levioris est ponderis, ut argumentorum nostrorum gravitatem elevet.

Similis ad Auctorem Quæstionum nomine S. Justini, proferri potest responsio; ut enim de Auctore non convenit, ita nec de testimonii veritate & auctoritate conveniendum est.

Ad S. Chrysostomum dico, eum quidem in illa fuisse sententia quod Abel, Noe, aliique ante Mosem Patriarchæ solius rationis dictamine moti, & excitati fuerint, ad offerenda Deo sacrificia; at rationis illius dictamen non ex solo naturæ impulsu, sed ex accepta a majoribus traditione, maxime vero ab Adamo excitatum esse verosimile est; ut nimirum filii patrum vestigiis insistentes, id senserint exequendum, quod, Deo dictante & operante, majores eorum præstiterant. Ita docet S. Athanasius [d] scri- d Epist. de Nicæna Synodo.
bens: *Quæ enim Moses docuit, eadem ab Abrahamo observata sunt; quæ porro Abraham custodivit, eadem Noe & Enoch agnoverunt, distinguentes munda, & immunda, & gratiosi apud Deum fuerunt. Abel quoque hujus rei testis habendus est, eorum instructus cognitione quæ ab Adamo acceperat; Adam autem magisterio Dei imbutus fuit.* Quæ apertissime nostram sententiam confirmant.

Accedit quod omnia veterum Patriarcharum Sacrificia, præludia fuerunt, & figuræ futuri Christi Sacrificii, ut testatur Apostolus in Epistola ad Hebr. Hanc autem præsignandi vim non obtinuissent, nisi Deus eorum Sacrificiorum fuisset auctor; quis enim hominum Christi futuri Sacrificii potuisset esse præscius, nisi Deus revelasset? quemadmodum Evæ prædixerat per illius semen conterendum esse serpentis caput.

Instabis. Si sacrificiorum oblatio fuisset a Deo instituta, & præcepta, Adamum non latuisset: at eum institutionem illam non agnovisse, argumentum est, quod oblata ab eo sacrificia Scriptura nullibi referat.

Respondeo, argumentum hoc negativum esse, cujus vis elumbis est, & nullius roboris, ac efficacitatis; neque enim ea omnia quæ a Veteris, aut Novi Testamenti viris illustribus gesta sunt, in tabulas fuere recepta; quippe cum nec ipsius Christi D. miranda opera omnia scripto fuerint consignata, teste S. Joanne Evangelista, cap. 21. *Sunt*, inquit, *& alia multa quæ fecit Jesus; quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.*

Itaque verosimillimum est ab Adamo plurima quidem oblata fuisse sacrificia, ut debitum Deo cultum impenderet, ipsumque sibi propitium redderet, & debitas referret grates, ut docet Hugo a S. Victore, Comm. in Genesim. Idcirco autem Adami sacrificia non referuntur in Scriptura: quia eorum duntaxat sacrificia in sacra Historia memorantur, in quibus aliquid evenit divinitus mirabile admodum, cujusmodi cum nihil in Adami sacrificiis occurrerit, propterea nihil de illis proditum est.

Urgebis. Si Sacrificia inspirante Deo fuissent instituta & oblata; illa Deus non improbasset, nec respuisset; at ex plurimis Scripturæ S. textibus constat Deo ingrata fuisse sacrificia; sic 1. Reg. cap. 15. v. 22. Samuel, Saulem alloquens ait: *Numquid vult Dominus holocausta & victimas?* & Psal. 39. v. 7. *Sacrificium & oblationem noluisti:* & v. 8. *Holocaustum & pro peccato non postulasti:* & Jerem. 7. v. 22. *Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis de verbo holocaustorum & victimarum.* Et Micheæ, 6. v. 6. *Numquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? numquid placari potest Dominus in millibus arietibus, aut in multis millibus hircorum?* Ex quibus omnibus manifestum fit Deum non approbare sacrificia sibi oblata, ac proinde illa non fuisse eo auctore instituta.

Nego hanc ultimam consequentiam, & Minorem distinguo. Deus improbat omnia sacrificia ipsi debite & religiose oblata, nego; aliqua indebito cultu ipsi exhibita, concedo. Sic improbavit sacrificium a Saule destinatum ex ovibus Amalecitarum servatis contra mandatum Dei, qui præceperat nedum homines & mulieres; sed & boves & oves absque delectu interfici; unde Samuel addidit verbis laudatis: *melior est obedientia, quam victimæ &c.* Quo sensu cæteri Scripturæ textus sunt etiam intelligendi, ut apparet ex antecedentibus, & consequentibus.

Itaque Deus improbat sacrificia oblata. 1. A peccatoribus, quia *dona iniquorum non probat Altissimus*. 2. A transgressoribus divinæ legis, quia, ut dictum est, melior est obedientia, quam victimæ. 3. Comparative ad præstantiora, quo sensu improbavit sacrificia Veteris Legis respective ad sacrificium legis Evangelicæ infinite præstantius iis omnibus, quæ antea ipsi fuerant oblata, ut egregie docet Apostolus in Epistola ad Hebræos cap. 8.

Petes II. Quis fuerit Caini & Abelis sacrificiorum eventus? Declarat id Moses eodem cap. 4. Genesis vers. 4. & 5. scribens: *Respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus, ad Cain vero, & ad munera ejus non respexit.* Hoc est, Abelis sacrificia habuit grata, Caini oblationes respuit. Cur autem eas reprobaverit? plures proferuntur causæ. I. *Quia*, inquit Sapiens, proverb. 19. *dona iniquorum non probat Altissimus*. Cainus autem erat pessimus, ut indicat S. Joannes, epistola 1. cap. 3. *Non sicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum; & propter quid occidit eum? quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem ejus justa.*

II. Quod exteriori tantum ritu; non autem interno mentis affectu, sua munera Deo obtulerit. Egit itaque Cain, quod agere solent hypocritæ; nempe honorare Deum perfunctorie voluit externis sacrificiis, se autem totum illi dicare minime curavit; perinde ac si non magis offerentis cor & animum requireret Deus, quam externa munera. Unde non abs re refert Scriptura, Deum prius respexisse ad offerentium personas, quam ad eorum munera; quia dignitas oblationis pendet ab offerentis affectu.

Tria igitur in oblatione sua peccavit Cainus.

I. Quod, inquit S. Ambrosius [a], rarius & tardius id præstiterit, idque indicat Moses cum ait, *factum est autem post multos dies &c.* Sacrificium autem, ait S. Ambrosius, *& celeritate commendatur & gratia.*

[a] *Lib. de Cain & Abel cap. 7.*

II. Quod, ait idem S. Ambrosius, cap. 10. *Primitias sibi prius vindicare, Deo autem sequentia deferre voluerit.*

Secus autem egit Abel, nam etsi referatur simul sacrificium cum fratre fecisse; id tamen antea frequentius ab eo præstitum indicat Apostolus [b], dicens: *Fide plurimam hostiam Abel, quam Cain, obtulit Deo.* Ac si diceret; nedum ampliores & pinguiores, sed & frequentiores hostias immolavit. Unde adscriptum Abeli quod dixerit: *Sacrum pingue dabo, nec macrum sacrificabo.* Quæ verba inverso ordine resumens Cain supponitur, dixisse: *Sacrificabo macrum, nec dabo pingue sacrum.* Quia videlicet minus selecta, eaque parca, & non liberali manu obtulit.

[b] *Ad Hebr. 2.*

III. Abel obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum: similia vero de Caino non referuntur. „ Considera (inquit S. Ambrosius, cap. 10.) quia non de insensibilibus, sed de animantibus obtulit. Deinde obtulit non secunda, sed prima; non exigua, sed pinguia: talia enim lex probavit, & jussit offerri.

Petes III. Quo signo, & indicio hoc eis manifestum fuerit?

Respondeo, quod cum Moses de his taceat, facile non est indicare. Existimant quidem nonnulli Judæi, Cainum agnovisse Abelis sacrificium esse Deo gratum, suum vero ingratum & repudiatum, quod ex incenso fratris sacrificio, fumus suavissimus recta in cœlum assurgeret; vapor autem oblatarum & crematarum a se frugum retorqueretur in terram, & tetrum spiraret odorem. At Rabinicum est commentum.

Quidam vero Christiani Interpretes opinantur Cainum id fuisse suspicatum, ex eo quod animadverteret cuncta fratri advenire prospere; sibi vero prorsus infauste.

At rectius augurari mihi videntur, qui cum *S. Chrysostomo*, in epist. ad Hebr. *Cyrillo* in Glaphira, *Procopio* in Genes. & *S. Hieronymo* in quæstionibus Hebraicis, asserunt Abelis Sacrificium igne cælitus emisso fuisse consumptum. Caini vero intactum stetisse. Quod utique confirmat Theodotionis Versio, qui præfatum textum sic reddit: *Et inflammavit Dominus super Abel, & super sacrificium ejus: super Cain & super sacrificium ejus non inflammavit.* Quod autem hoc indicio Deus sæpissime testatus fuerit se gratum habere oblatum sibi sacrificium, apparet ex *Judic.* 2. vers. 6. *Paralipp.* 7. vers. 3. *Regum*, 18. &c.

QUÆRITUR IV.

Quæ præcipua fuerint Caini crimina, quæve divina eorum vindicta & mulcta?

RESPONDEO, quinque potissimum a Mose indicari: quorum primum ac capitale fuit execranda illius in Deum impietas & irreverentia; quippe cum, ut diximus, non nisi specie tenus, & perfunctorie debitum ei cultum impenderit; nec optima, ut de-

cebat, sed abjecta & sibi minus utilia sacrificarit: unde non immerito hypocritarum & impiorum omnium dicitur Antesignanus & Princeps; quippe qui eis ad larvatas virtutes, & Dei despectum viam straverit. Quamobrem S. Judas illis imprecatur his verbis; *Væ illis, quia in via Cain abierunt.*

Secundo, dira & acerba in fratrem exarsit ira & invidia, quod fratris oblationibus suæ fuissent post habitæ: *Iratusque est Cain vehementer, & concidit vultus ejus.* Ubi videre est naturam hypocrisis, quæ Dei erga alios benignitate & munificentia irritatur. Dolet vehementer Cainus suis sacrificiis non haberi honorem, idcirco in fratrem furiose irascitur. Tantus vero erat ipsius in fratrem livor, tantaque iracundia, ut eam interius cohibere non valens, externis signis prodiderit; scilicet oculorum & vultus in terram demissione. Cadere enim vultus dicitur, cum quis demisso capite cogitabundus & crudelia meditans incedit. Unde David, *Proiicientes me nunc circumdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram.*

Hoc autem animadvertens Deus, eadem, qua erga Adamum prævaricatorem usus fuerat misericordia, Cainum conveniens ait: *Quare iratus es? & cur concidit facies tua? nonne si bene egeris, recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.* Quæ verba expendens Rupertus ait: „ Quia videlicet iratus fuerat „ invidendo, & conciderat facies ejus fra„ tricidium meditando. Ita percunctando „ vocat illum mitis ad misericordiam, ad „ conscientiam suam, invitat eum ad cor „ suum; ut videat ipse numquid cogitet, „ bonum scilicet sit, an malum. Amplius „ autem subjungendo, *nonne si bene egeris,* „ *recipies &c.*

Præfata Dei ad Cainum verba sic reddunt LXX. Interpretes, & cum eis S. Chrysostomus, homil. 17. *Quare concidit vultus tuus? nonne si recte obtuleris, recte vero non diviseris, peccasti? quiesce.* Ac si diceret, inquit S. Chrysostomus, „ Quare „ tanta detinueris tristitia, ut & in facie „ mœroris magnitudinem ostendas... Qua„ re non a te ipso quod oportebat fieri „ considerasti? num homini sacrificium ob„ tulisti, qui falli possit? ignoras quod mihi „ non est opus ut aliquid offeratur: sed sa„ nam offerentium voluntatem volo.. opor„ tet enim offerentem Deo, in discernen„ do magnam adhibere diligentiam: & quan„ tum differunt qui offert, qui accipit; tan„ ta & in discretione facienda diversitas. „ At nihil horum tu cogitasti, sed ut for„ tuito contigit, obtulisti: atque idcirco „ non potuerunt esse accepta. *Hæc ille.* Vide cætera egregia quæ subiicit.

Tertio. Videtur dubitasse de Dei providentia, & existimasse eum res terrenas non curare, cum ad fratrem ait: *Egrediamur foras,* ut fert Editio Vulgata; vel, ut legit S. Ambrosius, *Eamus in campum;* ut etiam habent Samaritana, & Græca. „ Nam, „ inquit, S. Salvianus, ad perpetrandum „ maximum nefas sufficere sibi credidit, si „ aspectus vitaret hominum, fratricidium, „ Deo teste, facturus; unde puto, quod „ hæc in illo jam tunc opinio fuerit, quæ „ nunc in multis est: Deum terrestria non „ respicere, & actus sceleratorum homi„ num non videre. Nec dubium est, cum „ post facinus admissum, Dei sermone con„ ventus; nihil se de fratris cæde conscium „ responderit: adeo inscium facti sui Deum „ arbitrabatur, ut crederet feralissimum ne„ fas tegi posse mendacio.

Hebræi Doctores in Thargo, seu paraphrasi Hierosolymitana referunt colloquium Caini cum Abele, his verbis: Dixit Cain ad Abel fratrem: *Veni, & egrediamur foras; cum egressi essent ambo in agrum, respondit Cain; non est judicium, nec judex, nec sæculum aliud, nec merces bona pro justis, nec pœna pro impiis; nec Dei misericordia, creatus est mundus; nec Dei providentia regitur, eo quod suscepta est oblatio tua cum beneplacito.* Respondit Abel, *est judicium, est judex, est sæculum aliud, est merces pro bonis, & pœna pro impiis; misericordia quoque Dei creatus est mundus, & providentia ejus gubernatur; quia vero meliora sunt opera mea, tuis, suscepta est oblatio cum beneplacito, tua autem non est suscepta cum beneplacito. Cumque duo isti contenderent in agro, insurrexit Cain contra Abelem fratrem suum, & occidit eum.*

Hic autem observandum est verba hæc Caini, *egrediamur foras,* abesse a textu Hebræo, quem nunc habemus, ubi legimus quidem: *Locutus est Cain ad Abel,* sed quid dixerit, non exprimitur. *Verum* cum LXX. & Samaritanus Codex verba illa habeant, indicium est illa in Hebræo textu olim extitisse; alioqui mutila, & imperfecta esset sententia.

Putat autem perdoctus Fagius verba hæc: *Egrediamur foras:* desumpta esse ex paraphraste Hierosolymitano: unde addit; „ Qua„ re satis temere agunt qui sic ubi Lati„ nam illam Vulgatam Editionem, non ad „ litteram per omnia Textui Hebraico cor„ respondere vident, exsibilant eam, dam„ nant, reiiciunt, atque penitus explo„ dunt; non attendentes quid, vel quem „ secutus fuerit ejus auctor. Hoc enim fere „ semper deprehendo, quod si quando, a „ veritate Hebraica dissentire videtur, eum „ vel LXX. vel paraphrasim Chaldaicam, „ vel aliquem ex Rabbinis Hebræorum se„ cutum fuisse. Non est ergo temere nata vulgata Latina Editio, ut quidam scioli stulte & impudenter clamitant. *Hæc ille.*

Quarto. In impietate & feritate sua pertinax, & obduratus extitit, dum Deo benigne ab eo requirenti: *Ubi est Abel frater tuus?* audacissime respondit: *Nescio.* Etsi enim Deus ob horrendum illud piaculum habuerit unde summopere in illum fratricidam excandesceret, nihilominus quia (inquit Propheta Joel, 2. 13.) *Benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ,*

& præ-

& præstabilis super malitia: Fratricidam illum convenit, ut ad delicti confessionem & pœnitentiam provocaret. „ Hunc enim mo-„ rem habet, ait Sanctus Chrysostomus, „ *Homil.* 19. ut ab initio a nobis peccato-„ rum exigat confessionem, ut veniam præ-„ beat; ita & nunc rogat Cain, & in-„ quit; *Ubi est Abel frater tuus?* ignoran-„ tiam simulat benignus Dominus, hac in-„ terrogatione eum, qui talia commiserat, „ præparans, ut ad peccati confessionem ad-„ duceretur, possetque veniam, forte & mise-„ ricordiam assequi. *Confessio enim* (ait S. „ Ambrosius) *pœnarum compendium est. Inde injudiciis sæcularibus impositi equuleo torquentur negantes, & quædam tangit judicem miseratio confitentis, Est quædam in peccatis verecundia, & pœnitentiæ portio crimen fateri, nec derivare culpam, sed recognoscere. Mitigat judicem pudor reorum, excitat autem pertinacia denegantium. Vult te provocare ad pœnitentiam Deus, vult de se sperari indulgentiam, vult demonstrare tua confessione quod non sit auctor malitiæ.*

Verum tantum abest ut impius ille fratricida Deo paterne ad pœnitentiam provocanti cesserit; quinimo benignam illius admonitionem repudiat, procaciterque respondet: *Nescio, numquid custos fratris mei sum ego?* Quo cavillo judicium Dei effugere se putat, existimans de occiso fratre non esse reddendam rationem, quia non expressum habebat custodiæ mandatum.

Sed dissimulantem crimen urget Deus: *Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* „ Non frater clamat, „ (ait ibidem S. Ambrosius:) hoc innocen-„ tiæ & gratiæ germanitatis etiam in ipsa „ morte servat. Non accusat frater Abel, „ ne videatur Parricida. Non accusat vox „ ipsius, non anima ejus, sed vox sangui-„ nis accusat: simul querela criminoso adi-„ mitur. Non potest de alieno testimonio „ queri, qui crimen proprio facinore con-„ titetur. Minor est sermo, quam factum, „ Est tamen etiam terra testis, quæ cœpit „ sanguinem: & bene ait: *Vox sanguinis* „ *fratris tui de terra clamat.* Etsi frater „ parcit, terra non parcit. Si frater tacet, „ terra condemnat. Ipsa est in te & testis, „ & judex: testis acrior, quæ adhuc par-„ ricidii tui sanguine madet: judex aspe-„ rior, quæ tanto scelere coinquinata est, „ ut aperiret os suum, & exciperet san-„ guinem fratris tui.

Hujus piaculi atrocitatem magis exprimit Hebræus textus, qui fert קול דמי, *Kol deme*, id est, *vox sanguinum*, quod Chaldæus interpretatur de posteris ab Abele procreandis, si diutius vixisset; Unde sic vertit, *vox sanguinis generationum, quæ ex fratre tuo erant futuræ, clamat coram me de terra.*

Ubi obiter licet observare, quatuor esse peccatorum genera tantæ enormitatis, ut Deum criminum vindicem ad ultionem provocare, & sollicitare videantur, nimirum. I. Homicidium, vox sanguinis &c. II. Nefandum & contra naturam sodomiticum scelus. Genes. 18. III. Infirmorum, & insontium oppressio. Exod. 3. IV. Retentio, ac defraudatio mercedis operariorum. Jacob. 5.

Quinto peccavit desperando veniam se posse consequi. Cum enim Deum in se his verbis fulminantem audiisset: *Maledictus eris super terram &c.* Statim exclamavit, *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear.* Quæ verba diversimode quidem ab Interpretibus exponuntur. I. Nam S. Chrysostomus, Homil. 19. Dicit cogitari posse illa indicare plenam & absolutam peccati confessionem; sed propterea inutilem quod intempestiva nimis, & sera fuerit: „ Hoc „ enim, inquit, facere oportebat tempore „ congruo, quando adhuc impetrari pote-„ rat a judice misericordia... oportebat „ enim tunc cum interrogaretur a Domino, „ *ubi est Abel frater tuus?* confiteri pec-„ catum, & procidere, & orare, & ve-„ niam petere. Ipse vero tunc quidem me-„ dicinam rejecit; nunc autem post senten-„ tiam, post finem omnibus impositum, post-„ quam clara voce accusatus est a sanguine „ in terra jacenti, confitetur; nihilque inde „ lucri facit.

At hæc sententia minus probanda videtur; tum quod minime congruat cum antecedentibus, & consequentibus; tum quod vera & sincera peccatorum confessio, quandiu quis mortalem vitam agit, sera & intempestiva, nusquam censeatur.

II. Putant nonnulli Cainum verbis istis adversus Deum expostulasse, & conquestum esse de judicii atrocitate, & nimia severitate: ac si diceret, pœna longe culpæ gravitatem excedit, majusque supplicium injungitur, quam ut par sim ferendo. Sic Dæmones & damnati, quamvis se juste puniri sentiant, non desinunt obstrepere Deo vindici, & illi crudelitatem obiicere.

At rectius opinari videntur, qui cum S. Hieronymo, Theodoreto, & aliis Patribus censent ea verba esse hominis plane desperantis de venia, & misericordia Dei; putantisque nullum sibi jam superesse indulgentiæ locum, quod suis criminibus cumulum fecisset.

Cainus itaque evidenti & ineluctabili nedum suæ conscientiæ, sed & effusi fraterni sanguinis, atque Dei testimonio convictus; nec emendatus, quadruplici pœna mulctatur. I. Divina maledictione, & imprecatione fulminatur. *Maledictus eris super terram.* II. Labor ejus in excolenda terra denuntiatur futurus infructuosus & irritus. *Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos.* III. Proscribitur a facie & conspectu Domini, hoc est, exauctoratur ac destituitur dignitate & officio sacerdotali, ut non audeat amplius offerre sacrificia, *Eiicis me hodie a facie terræ, & a facie tua abscondar;* id est, pellis me a locis illis sacris in quibus convenire solebam ad offerendas tibi victimas, nec imposterum mihi liberum erit coram te me præsentem sistere ad persolvendas tibi laudes, & oblationes faciendas. IV. Damnatur exilio, & ab omni certo domicilio interdicitur, *vagus & profugus eris super terram.*

Ex

Ex quibus apparet Cainum multo graviori pœna quam Adamum fuisse mulctatum. I. Deus namque non maledixit Adamo, sed terræ. II. In Adami sententia terra non prohibebatur edere fructus, sed quod eos fructus non obtineret Adamus nisi cum labore & sudore. III. Adamus quidem ejectus fuit e Paradiso, non vero a facie Domini, nec sacrificandi facultate fuit destitutus. IV. Adamus certum habuit domicilium in terra Eden, non procul a Paradiso terrestri.

Cainus vero longe ab hac amœnissima regione ejectus est, unde conqueritur his verbis: *Ecce eiicis me hodie a facie terræ, & a facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra: omnis igitur qui invenerit me, occidet me.* Ac si diceret: non absque causa nulla mihi superest spes consequendæ veniæ, quandoquidem eliminas me, & eiicis ex solo natali, in quo dulcissime hactenus sum versatus cum Parentibus meis; & me exturbas ex amœnissima terra Paradiso proxima, quam tibi consecrasti ut in ea fierent oblationes & sacrificia; subindeque *a facie tua abscondar*, habeboque te semper iratum & infensum, omni tutela & protectione tua destitutus.

Quinetiam ita cunctis propter admissum fratricidium ero execrandus, ut *omnis qui invenerit me, interficiat me.* Quibus verbis genuinam improborum hominum imaginem refert; nimirum non dolet culpæ turpitudinem, aut offensam Dei, nec futura inferni supplicia perhorrescit, sed duntaxat præsentis vitæ ærumnas & calamitates, necnon acerbitatem mortis: quod utique fuit perversi, & abjecti animi indicium: nam ut ait S. Ambrosius, *Angustæ mentis homo præsentem mortem veretur, perpetuam negligit, & divinum judicium non reformidat: interitum solum corporis deprecatur.*

Licet autem indignissimus esset Cain, qui violentam mortem effugeret: nihilominus Deus ipsi indulgens adiicit; *Nequaquam ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur*; seu, ut vertunt septuaginta Interpretes septem vindictas exolvet, hoc est, gravissime punietur: solet enim Scriptura numero septenario designare rei alicujus gravitatem, seu consummationem: sic Psal. 11. v. 6. *Argentum igne examinatum, & purgatum septuplum*, hoc est perfectissime defœcatum: & Psal. 78. v. 13. *Redde vicinis nostris septuplum*, id est, gravissime eos crucia &c. Itaque *septuplum punietur*, non aliud significat, quam gravissimo, & severissimo supplicio afficietur, quisquis Cainum interfecerit; non solum quia hominem occidet, sed quia contra publicam fidem securitatis ipsi a Deo datam eum trucidaret.

Ut autem hæc divina ultio facilius caveretur, *Posuit Dominus in Cain signum, ut non interficeret eum omnis qui invenisset eum.* Quodnam vero fuerit illud signum, cum Moses non aperiat, Interpretes varias eunt in sententias.

Nugantur Hebræi, ejus fronti impressam unam ex litteris nominis Dei: alii positum in ejus fronte cornu, quasi diceret: *Cornu ferit ille, caveto.*

Verum iis prætermissis, sentio cum illis, qui existimant signum illud nihil aliud fuisse, quam ingentem totius corporis, maxime vero capitis tremorem, animique pavorem; quasi hominis ubique & ab omnibus insidias vitæ suæ fieri metuentis. Quam sententiam sic exponit S. Chrysostomus, inducens Deum Caino dicentem: *Ne hoc metuas: ecce enim & signum in te pono, ita ut nullus qui te invenerit, ignoret. Nam ista, in toto vitæ tuæ decursu, nervorum resolutio posteritati utilis erit, & id quod solus, nullo præsente, operatus es, hoc discent omnes qui gementem & trementem videbunt, & quasi per corporis tremorem clamantem, & omnibus dicentem: nullus talia audeat, qualia ego, ut ne in eandem pœnam incidat.* Similia habet S. Augustinus, lib. 12. contra Faustum, cap. 12.

Quibus præivit Philo Judæus, *lib. de* præmiis, ubi de Caino, ait: *Quoniam novum erat facinus, oportebat novam pœnam in id statui: & quam tandem? Ut semper moribundus viveret, quodammodo damnatus morte infinita.* Nempe admissi fratricidii continua recordatione, tanquam furiis exagitatus. Nam præclare ait Sapiens, c. 17. v. 10. *Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis: semper enim præsumit sæva, perturbata conscientia.*

Petes. Cur Deus Cainum fratricidam occidi noluerit, cum deinde jusserit homicidas capitali supplicio esse afficiendos?

Respondeo, causam non esse, ut putavit Josephus; quod Deus, oblato a Caino pœnitente sacrificio, fuerit placatus; hujus enim Sacrificii, & Caini pœnitentiæ nullum est in Scriptura indicium. *Neque* quod nullus esset qui hoc supplicium inferret: erant enim plurimi ex Adamo alii procreati, qui possent effusum Abelis sanguinem & mortem vindicare; quos ipse Cainus metuebat. *Neque* necessitas propagandi humani generis; quia ab aliis fieri poterat ista propagatio. Hujus ergo servatæ Caino vitæ alia non occurrit ratio convenientior, quam Dei benignitas & misericordia quæ scelerati illius vitam prorogare voluit, ut illum ad pœnitentiam invitaret. *Sic sustinet in multa patientia, vasa iræ apta in interitum, ut ostendat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.* Rom. 9. v. 21. Prævidebat enim e Caini posteritate quosdam futuros electos, quorum intuitu, Caino vitam servare voluit.

QUÆ-

QUÆRITUR V.

Utrum Cain & Abel fuerint conjugati?

DE Caino res est constantissima, Moses enim postquam dixisset eum egressum, & ejectum a facie Domini, & habitasse profugum in terra ad orientalem plagam Edem, addit: *Cognovit autem Cain uxorem suam, quæ concepit, & peperit Henoch*; ex quibus verbis colligere licet Cainum, priusquam fratricidium patraret, uxorem duxisse; neque enim verosimile est mulierem aliquam inventam esse adeo emotæ mentis; ut assumere vellet in conjugem eum, quem fraterno sanguine pollutum, Dei interminatione fulminatum; & toto corpore tremulum ac profugum novisset. At cum ante patratum scelus, illa Caino matrimonii fœdere esset conjunctissima, non renuit ipsi alias in plagas migranti una cum familia sese comitem adjungere; maxime cum nosset debere conjuges duos esse in carne una.

Quæ vero fuerit illa uxor; & unde assumpta, luculenter aperit S. Chrysostomus: „ Verisimile est, *inquit*, Evam filiam pepe-„ risse post Cain & Abel, quam in uxo-„ rem acceperat Cain. Nam quia initia „ erant, debebatque augeri genus huma-„ num, sorores ut acciperent, concedeba-„ tur, & ideo consectanea hæc nobis re-„ linquit Scriptura, & hoc solum narrat „ dicens: *Cognovit Cain uxorem suam &c.*

Eadem de Abele sentit S. Augustinus, duos, inquit, illos fratres, non alias, quam sorores habuisse uxores. „ Cum igitur, in-„ quit, genus humanum post primam co-„ pulam viri facti ex pulvere, & conjugis „ ejus ex viri latere, marium fœminarum-„ que conjunctione opus haberent, ut gi-„ gnendo multiplicaretur; nec essent ulli ho-„ mines, nisi qui ex illis duobus fuissent, „ viri sorores suas conjuges acceperunt: „ quod profecto, quanto est antiquius, „ compellente necessitate, tanto postea fa-„ ctum est damnabilius, religione prohi-„ bente.

„ Hoc ipsum confirmat Theodoretus: „ Tunc, *inquit*, sorores in uxores assume-„ re non erat crimen, cum nulla lex in-„ terdiceret. Erat alioquin impossibile, ali-„ ter augeri genus humanum. Voluit au-„ tem Deus ex uno viro & una muliere „ excitare omnes gentes hominum. Primo „ ut scirent generis unitatem tanquam ex „ uno jugo prognati. Deinde in concordiam „ coirent, ut qui ab una radice effloruis-„ sent. Si enim & his sic ab universi Deo „ gubernatis infinitæ cædes committantur, „ quid non fuissent ausi si se diversis ortos „ patribus putassent? Hujus rei gratia „ unum quidem e terra formavit virum, „ & ex eo unam struxit mulierem. Ex his „ autem universum orbem genere replevit. „ Ob hanc igitur causam concessit in prin-„ cipio fratrum sororumque connubium. „ Postquam autem genus auctum est, ut ne-„ farias, tales interdicit nuptias, ideo cum „ Noe & filiis etiam eorum uxores con-„ servavit in arca, ut horum filii consc-„ brinis jungerentur.

Cum autem neque uxoris, neque filiorum Abelis, Moses meminerit, plurimi sunt qui asserant eum permansisse virginem, & a conjugio abstinuisse. Genebrardus scribit S. Irenæum tribuere Abeli titulum Virginis, Sacerdotis, & Martyris, at hæc in Irenæo quæsita non comparuerunt. Scribit quidem Auctor libri Mirabilium S. Scripturæ: *Tota justitia hæc est, Virginitas, Sacerdotium, & Martyrium, quæ triplex justitia in Abel primo fuit.* At sicut dubius auctor, ita & dubia auctoritas, & assertio; nullusque præter unum S. Epiphanium ex SS. Patribus mihi occurrit, qui Abelem virginem mansisse doceat.

Hinc S. Hieronymus probans statum virginitatis Deo semper fuisse gratissimum, plurima ex Veteri Testamento profert exempla virorum Sanctorum, qui semper virgines extiterunt; nempe Josue, Melchisedech, Elias, Elisæus, Daniel, Ananias, Azarias, Misael; At Abelis non meminit. Similiter S. Augustinus, lib. 15. de civit. Dei. cap. 20. cum dixisset Gymnosophistas apud Indos a generando abstinuisse, addit; hoc tamen nemo fecisse ante diluvium reperitur; quandoquidem etiam ipse Enoch septimus ab Adam, qui translatus refertur esse non mortuus, genuit filios & filias antequam transferretur; in quibus fuit Mathusalem, per quem generationum memorandarum ordo transcurrit.

Accedit in horum confirmationem ipsa multiplicandi humani generis tunc urgens necessitas, atque obedientia præstanda Deo dicenti: *Crescite, & multiplicamini &c.* neque divinæ providentiæ & ordinationi conveniebat, augescere ferarum numerum, hominum vero, qui eis dominari & imperare debebant, imminui.

At, *inquies*, non memoratur Abelis conjugium, nec soboles. Quid tum? neque etiam alii præter Sethum, nominantur ab Adamo deinde procreati liberi, qui tamen *cap.* 5. v. 5. dicitur genuisse filios & filias. Nihilominus non obscure Abelis progeniem indicat post fratricidium ipse Caini metus, ne ab occurrente occideretur: *Omnis qui invenerit me, occidet me.* Non enim videbatur timendum a propriis, sed ab ipsius Abelis filiis, ne quis eorum occisi parentis vindex esset, ut amplius infra constabit.

Peter, quomodo Cain totus tremulus ad gignendam sobolem animum applicaverit? Cum enim sibi totidem fingeret hostes, quot erant homines in mundo, sibi magis consultum videbatur in aliquam solitudinem procul secedere, & ibi latere; nec facile con-

concipitur qua ratione Deum sentiens sibi adversum & iratum, ullam potuerit admittere voluptatem.

Verum respondeo ad filiorum procreationem duo illum stimulasse; primum, multiplicandi humani generis, & in posteris vitam & nomen propagandi innatum desiderium: alterum, procurandæ sibi protectionis & tutelæ consilium; censebat enim procreandos filios, & nepotes totidem sibi futuros defensores adversus omnes vitæ suæ insidiantes.

Utrum vero Cainus ante patratum fratricidium aliquos liberos procreaverit, cum Moses sileat, dubium est. Nihil tamen erit absurdi hoc asserere, maxime cum multiplicandi humani generis necessitas urgeret: Moses vero solum Henochum hic refert, tum quod ille sanguinarium patris genium & mores efferatos imitaretur: tum quod Mosis consilium fuit unam tantum lineam prosequi ad Lamech usque, propter notandam, quam de illo historiam mox subiicit. Magis ergo populosa fuit Caini familia, quam referat Moses: sed alios silentio præterit, quod nihil memorabile fuerit ab illis actum.

QUÆRITUR VI.

Quo consilio, quove auxilio Cain urbem condiderit, & non suo, sed filii sui nomine appellatam esse voluerit?

ENarrato Caini crimine, & expressa ejus in exilium ejectione, atque Henochi nativitate, addit Moses: *Ædificavit Cain civitatem, vocavitque nomen ejus, ex nomine filii sui Henoch.* Unde non abs re quæritur, qui fieri potuit, ut Cain, quem Deus fugitivum vagari jusserat, non contentus privata domo, urbem extruere cogitaverit? Cum Adamus & reliqua ejus familia, in antris, & privatis domibus agerent, facile non est divinare: nisi forte quod pessimus ille homo sibi male conscius, cum privatis domus suæ parietibus se tutum minime confideret, novum excogitavit munitionis & defensionis genus, nimirum condendæ urbis propositum; ut collecta in unum locum sua familia, tutius ibi degeret, minusque timeret non solum ab infestantibus feris, sed & ab hominibus tum ab Adamo, cum ab Abele progenitis, qui eo tempore in ingentem numerum jam excreverant. Hanc sententiam suo calculo confirmat Rupertus, lib. 4. in Genes. cap. 10. *Quia*, inquit, *Cain fratrem suum occiderat, & ob hoc omnibus odiosus, vagusque & profugus super terram erat, idcirco civitatem qua tutaretur, ædificavit.* Ad id etiam, eum stimulare potuit ambitio, nimirum, ut generi suo in urbis nomine perpetuum monumentum statueret.

Quorsum vero potius filii, quam suo nomine hanc civitatem appellari voluerit; plures proferri possunt conjecturæ. I. Quod sciret nomen suum, propter admissum fratricidium, omnibus odiosum esse, & in contemptum. Ne igitur suæ molitionis gloriam infandi nominis appellatione labefactaret, potius filii, quam suum proprium nomen indidit.

II. Ut Henoch conditæ urbis ampliationi, magnificentiæ & decori, eo studiosius & vigilantius incumberet, quod illa ejus nomine esset inscripta, & plurimam ipsi apud posteros suo splendore famam conciliaret.

III. Ut suo exemplo doceret parentes non tam sibi, quam suis filiis consulere; filiorum namque nominis dedecus, aut gloria in parentes ipsos refunditur, ipsorumque memoriam aut labefactat, aut illustrat.

Obstrepit hic Peyrerius Præ-Adamitarum fictor; unde, inquit, architectos & artifices conducere potuit Cain ad urbem extruendam? Unde Cives accersivit qui eam incolerent, si non alii quam ab Adamo procreati tunc homines extiterint?

Respondeo, ex ipsa Caini familia tum fuisse sufficientem hominum multitudinem, quæ & urbem condere, & incolere posset. Non enim cæpta est ædificari illa Civitas ante annum mundi 130. quo occisus est Abel, ut constat non solum ex Chronico Alexandrino; verum & ex cap. 4. Genes. v. 25. ubi refertur Sethi nativitas, & dicitur a Deo concessus Adamo & Evæ in solatium mœroris ex Abelis nece concepti. Porro ex cap. 5. v. 3. apparet Sethum genitum esse anno 130. vitæ Adami; *Vixit autem Adam centum triginta annis, & genuit ad imaginem & similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth.* Cum autem hic datus sit in lenimentum doloris ob Abelis mortem, verosimile est cum intra ejusdem obitus annum esse genitum; quo tempore unam Caini familiam ad quadraginta & amplius hominum millia succrevisse, fit ex eo credibile, quod ab ingressu Israelitarum in Ægyptum, ad eorum egressum, per spatium ducentorum forte, & quadraginta vel quinquaginta annorum, ex uno Ruben Jacobi primogenito, orti numerentur bellatores ad quadraginta sex millia & quingentos in lib. Num. cap. 1. quo numero nec fœminæ, nec pueri, nec infantes continebantur: ex Juda longe plures alios bellatores traditur ejusdem capitis v. 26. nimirum septuaginta quatuor millia sexcenti. Cum ergo & major putetur fuisse fœcunditas ante diluvium, longior vitæ cursus, ac vetus Hebræorum traditio doceat tunc partus fuisse continuo geminos, aut tergeminos, non alienum a vero videbitur, ad quadraginta circiter millia excrevisse Cainitas, dum civitas Henochia cœpit ædificari.

At, inquies, Henoch videtur Caini primogenitus, & eo duntaxat tempore editus in lucem, cum civitas illa cœpit extrui, ut colligere est ex verbis jam laudatis; & *cognovit Cain uxorem suam &c.*

Verum Respondeo, ex illa Scripturæ phrasi, & loquendi formula non indicari primogeniti conceptum; nam de Seth eodem modo legimus, *Cognovit Adam uxorem suam, & concepit, & peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth:* qui tamen Adami non fuit primogenitus: „ Unde (inquit, „ S. Augustinus) intelligitur ita solere il- „ lam Scripturam loqui, quamvis non sem- „ per, cum in ea legitur factos hominum „ fuisse conceptus, non tamen solum cum „ primum sibi sexus uterque miscetur. Nec „ illud necessario argumento est, ut primo- „ genitum patri existimemus Henoch quod „ ejus nomine civitas illa nuncupata est. „ Non enim abs re est, ut propter aliquam „ causam, cum & alios haberet, diligeret „ eum pater cæteris amplius. Neque enim „ & Judas primogenitus fuit, a quo & Ju- „ dæa cognominata est, & Judæi. Hæc S. „ Augustinus: qui ibidem adiicit, ex eo „ quod Enochi nomen illi civitati fuerit in- „ ditum, inde non esse consequens eum tum „ esse natum: potuit enim illius jam gran- „ dævi nomen urbi adscribi.

Urgebis Sethus non scribitur natus, nisi post propagatam Caini prosapiam usque ad septimam generationem. Nam post enumeratos Caini posteros, subdit Moses, ut diximus, *Cognovit quoque adhuc Adam uxorem suam, & peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth*: igitur nulli erant ex Adamo, & Caino procreati alii homines, præter Henochum, eo tempore quo condita est Henochia civitas; ac proinde ex Adami prosapia non potuit Cainus advocare opifices, & incolas, qui civitatem illam conderent, & inhabitarent.

Respondeo, Sethum quidem natum anno mundi 130. eodem videlicet, aut sequenti quo interfectus fuerat Abel. Quod enim quidam asserunt Adamum & Evam luxisse Abelis mortem per centum annos, & totidem a procreandis liberis abstinuisse, purum est commentum, quod exploditur per hæc Evæ, in Sethi nativitate, verba: *Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain*. His enim ait S. Chrysostomus significare voluit Eva sibi a Deo concessum hunc filium in lenimentum doloris ob Abelis mortem. *Vidisti*, inquit, *benignitatem Domini, quomodo acceleratam illis consolationem excogitavit*: Non fuisset autem accelerata consolatio, si (ut volunt Hebræi) tandiu luctum produxissent, & a generatione abstinuissent.

Quod autem Sethi nativitas non referatur nisi post contextam Caini genealogiam ad Lamechum usque, inde non est consectarium, ipsum nonnisi post a Lamecho genitos filios, in lucem prodiisse. Sed prudentissime voluit Moses, una serie & linea referre quæ in impii Caini familia occurrebant scitu & notatu digna, priusquam ordiretur texturam generationum sanctarum, ex quibus oriundus erat Christus; nam ait apposite Rupertus de Setho: *Ab hoc principium sumitur texendarum generationum, per quas derivati sunt Patres nostræ fidei, ex quibus Christus secundum carnem &c.* Hebræorum omnium consensu, septima generatione periit Caini progenies: cujus filios ac pronepotes, alicujus nominis ac celebritatis, una serie recensuit Moses *cap.* 4. priusquam Adami per Sethum propagationem ordiretur capite sequenti. Hanc autem Cainitarum genealogiam sic texuit.

1. Adam genuit Cain.
2. Cain genuit Henoch.
3. Henoch genuit Irad.
Irad genuit Maviael.
Maviael genuit Mathusael.
Mathusael genuit Lamech.
Lamech genuit Jabel, Jubal, & Tubalcain, & Noema.

Non refert Moses quot annis eorum quisque vixerit; tum quod indigni erant ut eorum texeretur genealogia: tum quod hæc nihil conducebat ad illam seriem hominum per quos humanum genus aquis diluvii absorptum, erat reparandum.

Petes cur hi tres una cum sorore potissimum memorentur?

Respondeo, illos memorari, quod fuerint inventores artium ad humanæ vitæ utilitatem, aut delicias plurimum inservientium. Nam *Jabel* excogitavit tentoria & tabernacula sub quibus pastores, antea in antris, aut sub condensis arboribus degentes, a solis ardoribus & aeris inclementia tuti ac securi quiescerent. Is primus fuit (inquit R. Salomo de Jabele) qui pecudes pavit in locis desertis, & sub tentoriis degens, loca mutabat pro ratione pascuorum gregis sui, ita ut pascuis in uno loco absumptis, in alio figeret tabernaculum suum. Et ex hoc Jabelis instituto factum est procedente tempore, ut qui pecuariam artem exercuerunt, usum tentoriorum retinuerint. Unde Apostolus ad Hebræos XI. v. 9. observat Patriarchas, utpote pastores, in tentoriis degisse.

Jubal vero citharam, organa & alia instrumenta musica ad demulcendos hominum efferatos animos, & leniendos angores invenit. Utrum vero hoc inventum retulerit Jubal in rectum finem, nempe Dei gloriam, incertum est. Cum enim esset Caini & Lamechi progenies, Majorum suorum pravis moribus adhæsisse videtur; adeoque inter eos censendus, qui suis criminibus Deum provocarunt, ut humanum genus, sola salva Noemi familia, diluvio extingueret.

Conducit quidem musica ad Dei gloriam, cum divinæ illius laudes voce canora celebrantur. Atque hinc est quod successu tem-

po-

porum homines pii instrumenta musica excogitarunt in Dei præconium: quo nomine præsertim laudatur David, qui nedum manu sua pulsabat citharam cum psalmos caneret, sed cantores instituit, 1. *Paral.* 6. v. 3. & cap. 25. 1. qui prophetarent, hoc est, Dei laudes canerent, in citharis, & psalteriis, & cymbalis &c. Unde Amos, c. 86. v. 5. *Qui canitis ad vocem psalterii, sicut David &c.* & Eccles. 47. v. 11. maxime laudatur quod *stare fecit cantores contra altare, & in sono eorum dulces fecit modos &c.* quinetiam 1. Reg. cap. 16. v. 23. refertur tanta arte citharam pulsasse, ut spiritum malum a Saule expelleret.

Valet enim musica, non per se, quia Dæmon spiritualis est; sed per accidens, contra Dæmones, quia mitigat affectus per quos Diabolus per se in homines insinuat, & mœrorem, ac furorem pulsat, quo in hominis perniciem Dœmon abutitur. Idcirco monet Apostolus, Ephes. 4. v. 27. ne iracundi dent locum Diabolo; hinc enim per iracundiam in hominem subit, & qua arte hic motus & affectus demulcetur, eadem Dæmon excluditur. Unde Hermogenes, libro de Ideis scribit, aiunt Pythagoreos, siquando ipsis affectus concitarentur, aut alios viderent iis correptos, per tibiarum & citharæ modulos, animum ad meliorem statum reducere. Plura tibi subministrabit ea de re Martianus Capella, libro 9.

Tubalcain autem æris & ferri varios in hominum usus cudendi non auctor, sed expolitor extitit. *Noema* denique dicitur lanificii texturæ inventrix; quia linum & lanam in fila deduxisse fertur, & pannum texuisse, cum homines antea corticibus & foliis arborum, aut belluarum pellibus nuditatem suam tegerent. Verum Noemam quidem nominat Moses, at quid egerit non indicat.

Petes utrum soli Cainitæ fuerint artium inventores?

Respondeo, Verisimilius esse inter alios Adami filios, ac nepotes plures etiam extitisse homines solertes, qui suam industriam in artibus inveniendis, & excolendis exercuerint: a Cainitis vero excogitatas artes idcirco commemorat Moses, tum ne familia illa propter parentis scelus crederetur bonorum omnium sterilis & vacua: tum ne nimium tribueremus artium inventoribus; cum non solum mœchanicæ, sed & liberales artes, & scientiæ plurimæ ab infidelibus & prophanis hominibus fluxerint. Deus autem illis hoc speciale beneficium contulit, ut minus excusationis haberet eorum infidelitas, & impietas, sinon resipiscerent.

Præter hos autem memoratos Caini nepotes, nulla amplius illius posterorum fit expressa mentio: unde nonnulli existimant in hac septima generatione penitus extinctum Cainitarum semen. At verisimilius est eos ad diluvium usque perseverasse; sed propter morum improbitatem, a fidelium, hoc est, a posterorum Sethi, Dei & justitiæ cultorum cœtu fuisse repudiatos & rejectos.

QUÆRITUR VII.

Quis sit horum Lamechi ad uxores verborum sensus: Occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in livorem meum: septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech vero septuagies septies?

HIc Textus adeo obscurus & abstrusus visus est Origeni, ut in eo exponendo, duodecimum & decimum tertium librum Commentarii in Genesim insumpserit, teste S. Hieronymo, epist. 125. ad Damasum. Idipsum constat ex multiplici & plerumque opposita Interpretum ea de re sententia. Primo namque plurimi Protestantes, cum Calvino, Junio, & Tremellio censent verbum præteriti temporis, *Occidi*, in futurum, *occidam*, esse resolvendum, ac si Lamechus jactaret sibi sat esse roboris & virtutis ad fortissimum quemque hostem vitæ suæ insidiantem occidendum. Supponunt enim Lamechum hominem fuisse adeo crudelem ac sanguinarium, ut omnibus terrori esset ac formidini; quamobrem timebant summopere illius uxores, ne facta conspiratione, omnes eum opprimerent & trucidarent; quem timorem ut dissiparet Lamechus, jactat sibi sat esse virium ad quoslibet sternendos, sive maturioris, sive juvenilis sint ætatis, si qui in eum insilire audeant: ac si diceret; si quis me aggrediatur, etiam si vulnere & livore afficiat, sentiet cum viro adhuc fortissimo, & ad resistendum paratissimo sibi esse negotium; nec impune evadet, qui me læserit. Sic hominum crudelium feritas magis ac magis semper insolescit.

Verum hæc expositio aliena est; nec convenit Textui Sacro, qui rem narrat aperte gestam; & præteritum, *occidi*, quod omnes antiqui, & pene recentiores omnes retinent, illius sententiæ assertores commutant in *occidero*; atque ita communissimum Ecclesiæ, atque Doctorum sensum evertunt.

Secunda expositio communis apud Hebræos Doctores quam prolixe refert Jarchius: brevius autem R. Ghedaliath hæc est: Lamechum fuisse deditum venationi, & etiam in senili ætate in ea assidue versatum. Cum autem præ senio caligarent ejus oculi, puerum habebat ducem, qui & prædam deteгeret,

geret, & quo jaculanda esset sagitta, demonstraret. Contigit autem (inquiunt) ut offenderet Cain inter densissimas sylvas, ferarum more, latitantem; quem puer feram esse existimans, ut in eum locum Lamechus sagittam emitteret, ejus manum direxit: ea autem sagitta confixus Cain, interiit: quod deprehendens Lamechus, veritus ne divina interminatio de septies puniendo Caini interfectore, in suum caput recideret; tanta in puerum exarsit ira, ut eum multis ictibus, & plagis vulneratum occiderit.

Hoc cum Lamechi uxores accepissent, timerentque ne propter hoc duplex homicidium Lamechus multo graviori pœna, quam Cainus a Deo mulctaretur, aut interficeretur ab hominibus: ut earum mœrorem & pavorem deliniret Lamechus, dixit nihil eis esse timendum; nam si Cain voluntarius fratris interfector, & tanti criminis impœnitens, nihilominus Deum habuerit ita propitium, ut ne a quoquam occideretur, vetaverit, & signum quo dignosci & mortem effugere posset, ei indiderit: multo magis de Dei benignitate sibi sperandum erat, qui ignarus, & sui non compos utrumque homicidium fecisset, atque admissi reatus eum valde pœniteret.

At licet huic expositioni plurimi Interpretes subscribant; eam tamen inter Rabinica commenta referendam existimo. I. Quia repugnat verbo Dei, qui imposito signo, Cainum securum fecit ne ab aliquo interficeretur. II. Verisimile non est Cainum tot filiis ac nepotibus auctum, qui sibi ad majorem tutelam, & securitatem amplissimam urbem condiderat, ita desipuisse, ut ferarum instar, ab omnibus desertus inter vepres & dumeta degeret. III. Quis non rideat hominem cæcum venationi ita deditum, ut solo puero duce, inter sylvas & vepres errare non exhorresceret; nec pertimesceret ne feras insectando, ab illis voraretur? IV. Perperam ex privilegio Caini, Lamechus immunitatem sibi polliceretur, si ipse Cainum occidisset.

Tertiam expositionem exhibet S. Chrysostomus dicens, hæc a Lamecho quidem pœnitente dicta; sed ut sui criminis gravitatem confiteretur & exponeret, quo facilius veniam a Deo posset consequi: „ Considera, inquit, obsecro statim ab initio „ quantum illi profuerit pœna Caino irrogata; non solum enim non expectat, ut „ ab alio arguatur, quod in idem, & gravius peccatum lapsus sit: sed nullo vel „ accusante, vel increpante, ipse semetipsum manifestum facit, & confitetur quæ „ facta sint; mulieribusque narrat delicti „ magnitudinem: quasi illud quod a Propheta dictum est, implens: *Justus sui ipsius accusator est in principio sermonis;* „ plurimum enim ad emendanda peccata „ valet confessio &c.

Existimat ergo S. Chrysostomus ista verba a Lamecho pœnitente, & admissi duplicis criminis atrocitatem deplorante, esse prolata, ut testaretur se Caino graviori pœna mulctandum, quod hic unicum, ille vero duos homines occidisset. Cui sententiæ subscribit etiam Theodoretus: negat tamen duos homines a Lamecho occisos, sed unicum, qui *vir* dicitur propter maturam ætatem; & *adolescentulus* ob præstantes corporis vires.

At si ista a Lamecho pœnitente fuerint dicta, cur non ad Deum, potiusquam ad uxores prolata? *Deinde*, cur Cainum in exemplum divinæ benignitatis, & justitiæ laudasset? cum non Cainus ipse, sed ejus interfector septies esset pœnas daturus?

Quarta expositio eorum est, qui Lamechi verba censent per interrogationem esse legenda. Supponunt enim Lamechi filios, invento ferri & armorum usu, passim hominum cædes patrasse: quam ob causam ejus uxores verebantur, ne Deus filiorum crimina in patris caput refunderet; illumque propterea gravi pœna mulctaret: timorem ut pelleret Lamechus, ait: num ego occidi virum ætate florentem, ut Cain Abelem? Si igitur Deus dixerit septies esse puniendum, qui fratricidam illum occideret; quanto severius animadvertet in eum, qui mihi mortem inferret?

Sunt tandem qui censent, quod cum Lamechi uxores ex Majorum traditione accepissent, Caini facinus, in septima ejus progenie esse puniendum, viderentque Lamechum septimum ab ipso esse prognatum, illius concubitum respuebant, ne generarent filios statim perimendos. Quarum terrorem ut dissiparet Lamechus, ait: Deum non esse puniturum suam progeniem; quippe cum non occiderit virum, aut juvenem, sicut Cain; qui tamen impunitus vixit. Ita Lamechi verba exposuit Onkelos, in sua Chaldaica paraphrasi. Verum hypothesis de terrore uxorum Lamechi est incerta: & Deus non dixerat Cainum esse puniendum in septima generatione; sed quod ejus interfector septies daret pœnas.

Joannes Lightfort observatione IV. In Genesim aliam expositionem subministrat scribens; Lamechus conscientiæ horrore perculsus propter polygamiam suam, quæ jam in exemplum trahi incipiebat ad corruptionem mundi universalem, agnoscit peccatum suum septuplo gravius peccato Caini: Cain enim unum hominem occiderat, & solum ejus corpus; at ille pravo suo exemplo occiderat; juvenesque, senesque, atque ipsas eorum animas. Ideoque expostulat de eo cum uxoribus suis, quæ ipsum eo induxerant.

Verum hæc moralis expositio non convenit litterali & historico Scripturæ sensui; instituitur enim ibi comparatio Cainum inter & Lamechum; atque inter homicidium unius & alterius: non esset autem legitima collatio, si occisio ab uno patrata esset intelligenda in sensu reali, & litterali; altera vero in sensu metaphorico & morali.

Mitto plures alias obscurissimi hujus loci expositiones cum textu minus concordantes; ex præmissis vero, quam eruditus Lector seligere voluerit, per me licet.

QUÆ-

QUÆRITUR VIII.

Utrum Lamechus duas uxores licite duxerit?

LAmechum pravam Caini progeniem primum hominum polygamiam in mundum induxisse narrat Moses cap. 4. v. 19. his verbis: *Mathusael genuit Lamech, qui accepit duas uxores; nomen uni Ada, & nomen alteri Sella*; Quod utrum fecerit immodico propagandæ domus suæ, & ampliandæ familiæ studio, ut elati homines & ambitiosi solent; an vesana libidine abreptus & stimulatus, parum ad rem attinet: quia utroque modo violavit sanctam conjugii legem, quam Deus in terrestri Paradiso sanxerat, unam uni viro uxorem concedens.

Igitur peccavit primo, contra divinam institutionem & ordinationem; idcirco enim Deus plures initio feminas non effinxit, sed unicam, quæ esset viro in adjutorium; quia unam uni voluit adhærere, ut videre est Genes. 2. v. 22. *Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem: & adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit uxori suæ; & erunt duo in carne una.*

In quibus tria veniunt notanda quæ uxoris unitatem testantur: *Primo* quidem unicam initio formatam fuisse mulierem, sicut & unicum virum; ut argumentum esset, quod quemadmodum mulier una non debet habere plures maritos; ita nec vir plures uxores.

Secundo, quod vir debet relinquere patrem & matrem, & adhærere uxori suæ; igitur uxorem magisquam parentes debet diligere: cum autem amore parentum nihil sit sanctius, nihil intimius a natura, hominum, imo & belluarum cordibus infixum; inde consectarium est, Maritum in uxorem debere totum cordis affectum refundere; quod cum erga plures fieri nequeat, sequitur quod ex primaria institutione matrimonii, tenetur maritus unicam uxorem ducere.

Tertio, quod vir & uxor debent esse *duo in carne una.* Porro duorum in una carne conjunctio, alterius societatem non admittit; ac proinde polygamiam excludit.

At, inquies, vox, *duo*, non est in Hebræo textu; ibi enim solum legitur, *erunt in carne una*: igitur inde inferri nequit conjugium debere tantum esse duorum. *Deinde* verba, *adhærebit uxori suæ &c.* Non sunt Dei imperantis; sed Adami loquentis: igitur illa conjugii institutio divina non est; sed solum humana, ac proinde variabilis.

Resp. ad I. Quod etsi vox, *duo*, in Hebræo textu non appareat quoad litteram, in eo tamen est quoad sensum; quippe præter Adamum & Evam nulli erant quos Deus indissolubili matrimonii vinculo in unam carnem conjungeret, quamobrem continuo additur, *erat autem uterque nudus, Adam scilicet & uxor ejus*: ubi vides de duobus tantum ibi esse sermonem.

Ad 2. dico Adamum ea verba, nonnisi inspirante Deo, protulisse; unde quemadmodum sacræ Scripturæ divino suggerente Spiritu conscriptæ, recte dicuntur, *verbum Dei*: sic & illa conjugii duorum institutio, potius dicenda est divina, quam humana; cum Adamus eam proferens, divini Spiritus fuerit organum, & præco.

Confirmat hoc utrumque responsum Christus D. *Matth.* 19. *v.* 4. ubi demonstrans Judæis libellum repudii tantum ad duritiam cordis eis fuisse permissum, ait; *Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & feminam fecit eos? & dixit: propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro?* Ex quibus verbis ita argumentari videtur. Si homo deserere debet patrem ac matrem, & adhærere uxori, ut duo sint una caro; non igitur licet uxori repudium mittere; non licet eam deserere; non licet, nisi uni fœminæ, matrimonii vinculo cohærere.

Urget egregie hoc argumentum Tertullianus qui licet contra Catholicum dogma, polygamiam quoque successivam, & secundas, tertiasve nuptias improbet, nihilominus plures simul habere uxores, contra divinam institutionem esse præclare demonstrat, his verbis: „ Ad legem, *inquit*, semel nubendi dirigendam, ipsa origo humani generis patrocinatur, contestans quid Deus in primordio constituerit, in formam posteritati recensendam. Nam cum hominem figulasset; eique parem necessariam prospexisset, unam de costis ejus mutuatus, unam illi feminam finxit; cum utique nec artifex, nec materia defecisset. Plures costæ in Adam; & infatigabiles manus in Deo; sed non plures uxores apud Deum. Et ideo homo Dei Adam, & mulier Dei Eva, uni inter se nuptiis functi, formam hominibus Dei, de originis auctoritate, & prima Dei voluntate sanxerunt. Denique, *erunt duo*, inquit, *in carne una*; non tres, neque quatuor. Alioquin jam non una caro; nec duo in unam carnem.... numerus matrimonii a maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in unam carnem effecit.

„ Ei subscribens S. Hieronymus, ait: „ Etiam de paradiso expulsus Adam unam uxorem habuit; primus Lamech maledictus & sanguinarius, & de Cain stirpe descendens, unam costam divisit in duas; & plantarium bigamiæ protinus diluvii pœna subvertit. Idem habet lib. I. contra Jovinianum. Itaque uxorum pluralitas dire-

directe adversatur primariæ institutioni matrimonii, & ordinationi divinæ.

Dices, idcirco Polygamia adversaretur primariæ Matrimonii institutioni, quia dictum est, *erunt duo in carne una*: at hæc unitas non obstat, quin ducta una uxore, cum qua vir fit una caro, aliæ superinducantur, cum quibus pariter fiet una caro: igitur ista ratio polygamiam non excludit. Major constat ex dictis. Minor probatur ex Apostolo, 1. Cor. 6. v. 16. ubi loquens de adulteris & fornicatoribus, ait, *An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur?* quod ut probet, adducit verba Genes. 2. *Erunt enim*, inquit, *duo in carne una*. Ex his elicitur hoc argumentum: non obstante unitate carnis mariti cum legitima uxore, potest ille fieri unum corpus cum meretrice; multo magis idem fieri poterit cum uxoribus superinductis: ac proinde ex illis verbis Genesis e primaria institutione matrimonii Polygamia non excluditur.

Distinguo majorem, si ex utraque parte cuncta sint paria, concedo: secus, nego: porro unitas corporis scortatoris cum meretrice longe diversa est ab unitate viri cum legitima uxore; illa enim licita est; hæc prohibita: illa fit ex divina institutione, & actu, ac reipsa; hæc actu quidem, sed contra Dei voluntatem & intentionem: igitur &c.

Confirmantur ista ex verbis quæ Christus Dominus subdit, tum Mathæi 19. v. 9. tum Marci 10. v. 11. *Quicumque dimiserit uxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit*. Unde sic licet argumentari; adulterium committit qui dimissa priori uxore, aliam ducit: igitur similiter peccat qui, retenta priori uxore, alteram superinducit. Antecedens constat ex verbis Christi; consequens est etiam evidens; adulterium enim non committitur ob dimissionem prioris uxoris, sed ob insecutam agglutinationem cum altera: igitur ex Christi D. sententia polygamia adversatur primariæ matrimonii institutioni & ordinationi divinæ.

Probatur 2. Matrimonium symbolum est conjunctionis Christi cum Ecclesia, teste Apostolo in *Epistola ad Ephesios cap.* 5. ubi cum præmisisset prædicta Genesis verba, *propter hoc relinquet homo patrem &c.* adjicit; *Sacramentum hoc magnum est*, *ego autem dico in Christo & in Ecclesia*, quibus indicat matrimonium esse præstantissimum Christi cum Ecclesia confœderationis symbolum. Unde conficitur, quod sicut Christus non plures, sed unicam habet Ecclesiam sponsam; similiter vir quicumque unicam debet habere uxorem.

Declarat ista egregie S. Hieron. *Epist. ad Agerruchiam*: ubi cum laudasset præfata Genesis verba; ait: *Quod testimonium Paulus edisserens, ad Christum refert, & ad Ecclesiam: ut primus Adam in carne, secundus in spiritu monogamus sit: una Eva mater cunctorum viventium, & una Ecclesia parens omnium Christianorum; sicut illam maledictus Lamech in duas divisit uxores: sic hanc hæretici in plures Ecclesias lacerant.*

Tertio Polygamia repugnat juri naturæ non quidem primario, sed secundario. Quod ut distinctius percipiatur, observandum est aliquid dici posse adversari juri naturæ tripliciter. *Primo*, quia per se intrinsece habet malitiam adjunctam, ut odium Dei, mendacium &c. *Secundo* quod ita ei non repugnat absolute, quin licite quandoque fieri possit, ratione alicujus adjuncti; sic homicidium dicitur pugnare contra jus naturæ, quia per illud vis & injuria summa fit proximo; si tamen Deus, aut Magistratus illud imperet in vindictam admissi criminis, vel Reipublicæ securitatis & tranquillitatis servandæ causa, vitio carebit. *Tertio*, aliquid censetur esse contra jus naturæ, ratione periculi peccandi; quod periculum si absit, nulla tunc erit cum jure naturæ pugna. Sic in jus naturale militaret, qui familiariter versaretur cum impiis, quorum consortio in vitium ipse rueret, & scandali occasionem præberet aliis: si tamen nullum secuturum esset incommodum congressus ille cum malæ famæ hominibus, expers esset omnis culpæ.

Fateor equidem Polygamiam non adversari juri naturæ primo modo sumpto; quia unius duntaxat uxoris cum unico viro conjunctio non continetur in primis naturæ principiis, quæ homini cuique ex rationis dictamine sunt pervia: at ipsi adversatur secundo, aut tertio modo accepto, ut his argumentis demonstratur.

Primo jus uni quæsitum eripere, & in alium transferre, manifeste vim infert juri naturæ; at polygamus, qui, prima uxore ducta, alteram superinducit, jus ipsum, quod prima uxor quæsitum habet in ejus corpus, aufert ab ea, & in aliam transfert; nam, inquit Apost. *Mulier sui corporis potestatem non habet*, *sed vir*: *similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet*, *sed mulier*. Igitur &c.

At inquies, uxor potest cedere suo juri, & marito permittere ut alias mulieres adsciscat in societatem conjugalem: sicut Sara suasit Abrahamo, ut Agaram in uxorem duceret; & Lia & Rachel Jacobum incitarunt, ut thoro conjugali suas ancillas adjungeret.

Respondeo, quod cum Polygamia divinæ institutioni matrimonii adversetur, nemini liberum est ipsi reluctari absque speciali Dei ordinatione, & inspiratione; neque enim creaturæ est adversus Dei placita, & præscripta insurgere.

Ad Exempla autem producta, dico sanctas illas mulieres nonnihil impotentiæ muliebris iis in factis passas esse: *Sara* quidem, quod cum summo benedicti seminis desiderio urgeretur, se vero senilem, & infœcundam intelligeret; ut votis suis omnino non fraudaretur, consilium cœpit de ancilla in lectum conjugalem marito adjungenda; *Rachel* etiam desiderio sobolis, atque etiam nonnihil zelotypiæ in sororem suam fœcundam agitata, ne absque sobole e vivis excederet, illam ex ancilla, tanquam sibi propriam suscipere voluit. *Lia* vero, licet liberis non

desti-

destitueretur; cum tamen jamdudum non pareret; partim ex æmulatione, & invidia erga sororem, partim desiderio multiplicis prolis, qua sorori præponeretur, Jacobo suasit ut ancillam suam etiam in uxorem duceret.

Accedit quod Abrahamum, & Jacobum, cum essent Deo eximia sua pietate & observantia devincti; nonnisi Deo permittente & consulente polygamiam hanc admisisse, credibile est.

Oppones, quod lege divina licitum fuit, a Deo concessum, & a viris sanctissimis usurpatum, id censeri non debet esse contra jus naturæ; at plures uxores ducere, divina lege licitum fuit, a Deo concessum, & a sanctissimis viris usurpatum; igitur &c. probatur Minor, quoad singula capita. *Primo* namque, *Deuteronomii* 17. *v.* 17. Regi super Israelitas constituendo prohibetur quidem habere uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus; sed de numero certo, quem excedere non debeat Rex, lex non loquitur. Hunc autem numerum Judæorum Magistri uxoribus octodecim circumscribunt: legimus enim in Misena *titulo Sanhedrin cap.* 2. *Non multiplicet sibi Rex uxores ultra octodecim.* Addit tamen Rabbi Jehuida, Regi licitum fuisse multo plures ducere uxores, dummodo cor ejus non averterent a lege Domini.

Quinetiam Rabbi Maimonides scribit: „ Licet homini ducere quot voluerit uxo-„ res; etiam centum, idque sive simul, si-„ ve alteram post alteram. Neque impedi-„ re potest eum uxor ejus (quam ante ha-„ buerit) modo scilicet ei suppetat unde „ singulis victum, vestitum, ac debitum „ conjugale præstet.

Insuper *cap.* 21. *v.* 15. *Deuteronom.* statuitur, *si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, & fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam inter filios suos dividere: non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odiosæ, sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia: iste est enim principium liberorum ejus, & huic debentur primogenita.* Itaque ex Lege, liberum erat Israelitis plures simul habere uxores.

Similiter *lib.* 2. *Regum cap.* 12. Deus David per Nathan Prophetam exprobrans ingratitudinem, quod, contra ejus mandatum, vim intulisset Uriæ, ipsi necem inferendo, & abutendo ejus uxore, ait: *Ego unxi te in Regem super Israel, & ego erui te de manu Saul, & dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui in sinu tuo.* Ubi vides a Deo David concessum plures simul habere uxores.

Nec est quod quis reponat, Davidi quidem concessas esse Saulis uxores; non in conjugium, sed in dominium: nam verba illa *in gremium tuum*, conjugium denotant: sic dum Sara, *Genes. cap.* 16. Abrahamo exprobrat, *dedi ancillam meam in sinum tuum*, non dominium intelligit, sed conjugium; nam v. 3. legimus: *Dedit eam viro suo uxorem.* Et Deuteronomii 13. v. 6. quando Deus ait: *Sive uxor quæ est in sinu tuo;* non dominium in ancillam, sed conjugium intelligit. Similiter *Proverb.* 5. v. 20. Sapiens admonet ne adolescens seducatur ab aliena, & foveatur in sinu alterius, non a dominio, sed ab adulterio eum revocare intendit.

His accedit quod si Nathanis exprobratio intelligenda esset de solo dominio in uxores Saulis, habuisset David quod reponeret; quid prodest uxores Saulis mihi datas esse in dominium, cum illis frui in legitimo connubio mihi non liceat? Itaque revera Davidi uxores Saulis Deus in connubium concesserat, ideoque uxorum pluralitatem approbavit.

Tandem viri sanctissimi polygamiam observarunt, ut constat exemplo Abrahami, qui tres duxit uxores, scilicet, Saram, Agaram, Ceturam. *Genes.* 16. & 25. Jacob pariter duas Labani filias, Liam, & Rachelem, uxores habuit: mitto cæteros Patriarchas, virosque Sanctissimos a Spiritu Sancto in Scripturis celebratos, qui licet non essent ignari eorum quæ lege naturali prohibentur, plures tamen habuerunt uxores: igitur Polygamia Legi naturali non videtur adversari.

Respondeo ad primum, nullo unquam legis articulo polygamiam esse permissam. Ad id autem quod profertur ex Deuteronomii cap. 17. apparet ex Textu uxorum pluralitatem Regi interdictam, multo magis inferioribus & subditis.

Quod autem adiiciunt Rabbini, putidum est eorum commentum, nulla prorsus ratione firmatum. Quinetiam ex eis magistris non defuere, qui ex ipsa lege etiam binas uxores Israelitis simul retinere fas non putarent; nam in Gemara Babylonica ad titulum *Jabimoth*, cap. 6. legimus: *Quisquis uxori uxorem superinduxerit, oportet cum priorem divorcio eiicere cum dote.*

Ad alia duo objectionis capita, dico primo a nullo, præter Lamechum, hominum antediluvianorum polygamiam, usurpatam fuisse. Si enim ab aliquo fuisset usurpanda, maxime ab ipso Noe, ejusque filiis, humano generi per diluvium pene extincto propagando destinatis; hi tamen singuli singulas tantum habuerunt uxores, ut colligitur ex cap. 7. Genes. v. 7. *Et ingressus est Noe, & filii ejus, uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam, propter aquas diluvii.* Et 1. S. Petri, cap. 3. v. 20. *In diebus Noe, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam*, nimirum, Noe cum uxore sua, & tres ejus filii cum suis uxoribus: igitur illi plures uxores non habebant.

Qua vero auctoritate, quove motivo id usurparint, postmodum viri Sanctissimi, non ita facile est definire: communior tamen Auctorum sententia est, cum ipsis a Deo naturæ Legis auctore, fuisse dispensatum, ut plures simul ducerent uxores: neque enim vero-

verosimile est viros istos pietati & divino cultui deditissimos, impii Lamechi exemplum secutos esse; nisi aliunde novissent istud Deo non fore ingratum; maxime cum primarium matrimonii finem per polygamiam assequerentur, scilicet procreationem & educationem prolis; cum vir unus per plures mulieres gignere possit multos liberos, qui humano generi propagando, & divino cultui ampliando deserviant. Si autem requiras unde constet illa dispensatio,

Respondebo, eam colligendam esse ex ipsis sanctorum illorum exemplis, qui contra Dei voluntatem nihil quidquam ausi fuissent attentare, nec usurpare aliquid insolitum, nisi ex familiari eorum cum Deo conversatione audiissent id sibi esse permissum. Idque hoc argumento confirmari potest. Illi enim vel sciverunt polygamiam esse peccatum; vel nescierunt: eos id nescivisse nemo sanæ mentis existimare potest, maxime cum eorum aliqui præstantissima Dei, omnisque boni & mali cognitione excelluerint, præsertim David, qui Psal. 118. v. 99. diserte pronuntiat: *Super omnes docentes me intellexi*; *quia testimonia tua meditatio mea est: super senes intellexi &c.* Atque incredibile videtur Abrahamum, Isaacum, & Jacobum, qui frequenti Dei apparitione, & colloquio fruebantur, ignorasse ea quæ Deo grata essent, aut ingrata.

Si autem sciverint Polygamiam Deo displicuisse; aut propter illam admissam, pœnitentiam egerunt, vel non egerunt: eos non egisse pœnitentiam, si se peccavisse noverint, nullus arbitror affirmabit; quippe cum viri illi percelebres Deo ad mortem usque acceptissimi fuerint.

Quod autem propter Polygamiam, pœnitentiam non egerint, inde constat, quod uxores superinductas non abjecerint, sed ad finem usque eis cohabitaverint: ac proinde conficitur Polygamiam illis fuisse licitam; alioqui in argumentum pœnitentiæ & resipiscentiæ debuissent superinductas illas mulieres e contubernio suo eliminasse, ut apparet Esdræ 1. lib. cap. 10. vers. 16. adeoque inferendum est polygamiam illam fuisse illis a Deo permissam.

At, *inquies*, potuerunt propter hoc pœnituisse, licet in Scriptura non fuerit exaratum: Nam Lothum pœnitentiam egisse propter ebrietatem suam, & abominandum incæstum, verisimile est; tametsi nulla istius pœnitentiæ in Scriptura fiat mentio.

Verùm hic considerandum non est quid esse potuerit; sed quid revera fuerit; neque enim a posse ad esse valet consequentia. Accedit quod si istiusmodi a Patribus acta fuisset propter polygamiam pœnitentia, haud dubie eam nobis revelasset Deus: maxime cum Patriarcharum mores, virtutes, & vitia acuratissime describi curaverit.

Quod autem ejusmodi nuptias cum aliis uxoribus ingratas non habuerit Deus, apparet ex eo quod Ismaeli ex Agara, secunda Abrahami uxore genito, sicut & Isaaco ex Sara oriundo benedixerit, spoponderitque Abrahæ, Genes. 21. *Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam*, *quia semen tuum est*; non est autem verosimile Deum Ismaeli in parentis gratiam ita benedixisse, si Abrahamus eum ex adulterino commercio suscepisset. Igitur verisimile est sanctos Patriarchas, nonnisi ex divina permissione plures uxores duxisse.

DISQUI-

DISQUISITIONES
IN CAPUT QUINTUM.

IN hoc capite Moses texuit Adami posterorum per Sethum genealogiam ad Noachum usque, eamque orditur his verbis: *Hic est liber generationis Adam. In die qua creavit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum; masculum & fœminam creavit eos, & benedixit illis: & vocavit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt.* In quibus verbis quædam veniunt notanda,

I. Quod Adamus non fuerit aliorum hominum instar, humano semine genitus: sed a Deo formatus ex gleba, quantum ad corpus; & ex nihilo, quantum ad animam: non ab æterno, sed *in die*, nempe, sexto mundi: non infirmus, mortalis, aut peccatis inquinatus, sed rectus, immortalis, & gratiis, ac virtutibus illustratus; nempe, *ad imaginem & similitudinem Dei.*

II. Quod non solum hominem, sed & fœminam Deus produxerit, ad generis humani propagationem via naturali: quodque tam virum, quam uxorem apellaverit *Adam*, quia vir ex terra rubea immediate; fœmina vero, mediante viro, sumpta est.

III. Quod, enarrata Caini progenie usque ad quintam generationem; aliam Adami genealogiam orditur Moses per Seth: *Hic est*, inquit, *liber generationis Adam &c.* Idque duplici de causa, ait S. Chrysostomus, homil. 21. in Genes. *Primo quidem, ut significaret a Deo repudiatos omnes Adami per Cainum posteros, quod prava suorum parentum vestigia sectantes, in graviora crimina ruerent.*

Secundo, dicit id esse factum ad leniendum ingentem Adami mœrorem. „ Quia, „ *inquit*, magna ignavia, posteri illius paulatim gravius peccabant; volens, ut ita „ dicam, solari Adamum, qui non solum „ ob suam transgressionem adeo mœrebat: „ sed & ob flagitium Cain, luctum gravissimum habebat, eo quod viderat mortem suis oculis (neque enim mortis speciem scierant, tametsi lata esset sententia) unde duplex eorum, ac triplex luctus est factus; quia & primum viderant mortem in vitam introductam; & „ violentam mortem, & a filio perpetratam; & in fratrem eodem patre, eadem „ matre natum, & qui in nullo nocuerat. Volens ergo benignus Deus parem „ pro tristitia afferre consolationem; alium „ illi dat filium; Seth videlicet. Quo, ut „ ipsum satis solatus est, ab illo postea generationis initium ducit. Propterea & „ beatus Propheta sic exorsus est, dicens: „ *Iste est liber generationis hominum.*

Petes, Quo sensu Moses scripserit Adamum genuisse Seth *ad imaginem & similitudinem suam*, cum similia de Caino & Abele non dixerit?

Respondeo, hæc non esse intelligenda de similitudine secundum naturam; siquidem hac ratione Cainus etiam patris imaginem referebat: neque de similitudine secundum pietatem, & morum probitatem: Abel enim ea ratione patri erat simillimus. Itaque dicendum arbitrarer, hæc ideo dicta, quod per Sethum conservata sit Adami posteritas, & humanæ naturæ species, & Ecclesia propagata; nam omnes Caini, &, si qui fuerint, Abelis posteri diluvio absorpti sunt; solaque Sethi posteritas in familia Noe servata est, & per universum orbem disseminata.

Consulto autem dixit Moses ab Adamo genitum Seth, non *ad similitudinem Dei*, secundum quam ille formatus fuerat; sed *ad similitudinem suam*, quia divinam similitudinem sua prævaricatione amiserat; nec eam poterat amplius ad posteros traducere, quippe qui jure hæreditario, illius criminis essent participes. Itaque peccator peccatores, mortalis mortales, miser miseros sibi similes genuit; & licet per pœnitentiam renovatus, attamen sui criminis reos, & iisdem, quibus ipse, calamitatibus addictos genuit.

Pergit Moses in hoc quinto Genesis capite enarrare annos generationis & vitæ Patriarcharum antediluvianorum, in cujus Chronologiæ textura tres occurrunt codices inter se variantes, nimirum *Hebræorum*, *Græcorum* ex versione LXX. & *Samaritanorum*; quorum discrimen & varietatem uno intuitu in sequenti tabula conspicies.

DIVERSITAS CODICUM.

CODICES.	PATRES.	Anni quibus genuerunt.	Anni quos deinceps vixerunt.	Anni omnes vitæ integri.	Obierunt anno Mundi.
Cod. Hebr.	ADAM.	130	800	930	
Sept.		230	700	930	
Sam.		130	800	930	930
Cod. Hebr.	SETH.	105	807	912	1042
Sept.		205	707	912	1142
Sam.		105	807	912	1042
Cod. Hebr.	ENOS.	90	815	905	1140
Sept.		190	715	905	1340
Sam.		90	815	905	1140
Cod. Hebr.	KAINAN.	70	840	910	1235
Sept.		170	740	910	1535
Sam.		70	840	910	1235
Cod. Hebr.	MALALEEL.	65	830	895	1290
Sept.		165	730	895	1690
Sam.		65	830	895	1290
Cod. Hebr.	JARED.	162	800	962	1422
Sept.		162	800	962	1922
Sam.		62	785	847	1307
Cod. Hebr.	ENOCH.	65	300	365	987
Sept.		165	200	365	1487
Sam.		65	300	365	887
Cod. Hebr.	MATHUSALA.	187	782	969	1656
Sept.		187	782	969	2256
Sam.		67	653	720	1307
Cod. Hebr.	LAMECH.	182	595	777	1651
Sept.		188	565	753	2227
Sam.		53	600	653	1307
Cod. Hebr.	NOE.	500	450	950	2006
Sept.		500	450	950	2612

QUÆRITUR I.

Unde proveniat illa codicum diversitas?

R*Espondeo* 1. eam non esse repetendam ex originali & authentico textu, sive Hebræo, sive Græco; utrumque siquidem initio perfecte consentiebat; sicut enim LXX. Interpretes ab Eleazaro tunc temporis Judæorum Pontifice integerrimum ac defœcatissimum nacti sunt sacrorum Bibliorum Hebræorum exemplar, ut Ptolemæi Philadelphi votis annuentes, illud Græce redderent, sic & fidelissime suo munere defuncti, quidquid ad litteram præ se ferebat textus Hebræus, Græce transcripserunt. Unde summopere tam a Judæis quam a Christianis laudata est eorum versio; quod egregie originali

ginali concordaret; ut dictum est in priori volumine; ac proinde illa, quæ jam occurrit inter utrumque sacrum codicem Hebræum & Græcum diversitas, præsertim in numerandis Patriarcharum annis, aliunde est repetenda. Neque enim existimare fas est, aut a Mose eam minus accurate textam; aut illos LXX. Senes, a contexta per Mosem chronologia, tantopere deflexisse; maxime cum eos divino Spiritu afflatos plurimi cum S. Augustino statim laudando, arbitrentur, nullaque occurreret hujus mutationis necessitas.

Responde 2. diversitatem illam esse potissimum repetendam ex Amanuensium, & Exscriptorum incuria, & oscitantia: ita expresse docet S. Augustinus qui propositam quæstionem expendens, cum dixisset: „ Si „ quæram quod sit credibilius Judæorum „ gentem, tam longe lateque diffusam, in „ hoc conscribendum mendacium uno con„ silio conspirare potuisse, ut dum aliis in„ vident auctoritatem, sibi abstulisse verita„ tem; an septuaginta homines, qui etiam „ ipsi Judæi erant, in uno loco positos, „ quoniam Rex Ægypti Ptolemæus eos ad „ hoc opus adsciverat, ipsam veritatem „ gentibus alienigenis invidisse, & com„ municato istud fecisse consilio: quis non „ rideat quid proclivius faciliusque cre„ datur?

„ *Respondet;* sed absit ut prudens quis„ piam, vel Judæos cujuslibet perversita„ tis, atque malitiæ tantum potuisse cre„ dat in codicibus tam multis, & tam longe „ lateque dispersis; vel Septuaginta illos „ memorabiles viros hoc de invidenda Gen„ tibus veritate unum communicasse consi„ lium. Credibilius ergo quis dixerit, cum „ primum de Bibliotheca Ptolemæi describi „ ista cœperunt, tunc aliquid tale fieri po„ tuisse in codice uno, scilicet primitus „ inde descripto, unde jam latius emana„ ret, ubi potuit quidem accidere etiam „ scriptoris error.

Deinde proposita discrepantia inter He„ bræum & Græcum textum circa annos „ quot erat natus Mathusala dum Lame„ chum genuit, & eos quos deinde vixit; „ *concludit*: „ Itaque illa diversitas nume„ rorum aliter se habentium in codicibus „ Græcis & Latinis, aliter in Hebræis, ubi „ non est ista de centum annis prius addi„ tis, & postea detractis, per tot genera„ tiones continuata parilitas, nec malitiæ „ Judæorum, nec diligentiæ, vel prudentiæ „ septuaginta Interpretum, sed scriptoris „ tribuatur errori, qui de Bibliotheca su„ pradicti Regis codicem describendum pri„ mus accepit... Censet igitur sanctissimus Doctor, totam illam discrepantiam inter sacros codices in statuenda Patriarcharum genealogia, esse refundendam in Exscriptorum Græcorum ignaviam aut inscitiam; ac proinde Græcos codices hac in parte minus esse sinceros quam Hebræos. Quæ sententia ut verisimilior appareat,

QUÆRITUR II.

Utrum in numerandis Patriarcharum annis Hebraici textus Chronologia, Græcæ LXX. Interpretum sit anteponenda?

Etsi merito scripserit S. Hieronymus, Epist. 132. ad Vitalem: *Hujusmodi hærere quæstionibus, non tam studiosi, quam otiosi hominis esse censetur*; nihilominus, quæ olim inter eruditos rerum Ecclesiasticarum Scriptores ea de re gravis excitata est controversia; hisce diebus inter viros pietate & doctrina celebres ita recruduit, ut licet plurima hinc inde edita sint opuscula, non tamen defervescere, sed magis ac magis inflammari videatur. R. P. Paulus Pezron Ordinis Cisterciensis Religiosus, vir apprime doctus Isaaci Vossii, & Joannis Morini, aliorumque vestigiis insistens, paucis abhinc annis librum accuravit hoc titulo inscriptum: *Antiquitas temporum adversus Judæos & recentiores Chronologos &c.* in quo potissimum collimat, ut demonstret in recensendis Patriarcharum annis potius adhærendum esse LXX. Interpretum sententiæ, quam Hebræorum calculo, quem omnino vitiosum arbitratur, & Judæorum fraudibus interpolatum; unde elicit mundum antiquiorem esse mille quingentis annis, quam vulgo credatur ab iis omnibus qui Hebraicæ Chronologiæ adhærescunt.

At infaustis auspiciis in publicum prodiit liber iste. Statim enim atque diem salutavit, tot pene censores & impugnatores habuit, quot eruditos Lectores, contendentes in numerandis Patriarcharum annis textum Hebræum Græco esse anteponendum; quam sententiam, ut prius dixi, verosimiliorem existimo, his potissimum inductus argumentis.

I. Auctoritate S. Hieronymi, quem in hisce rebus versatissimum fuisse nemo eruditorum est, qui possit ire inficias. Porro hic sanctissimus Doctor *quæstionibus in Genesim* cum exposuisset discrepantiam inter textum Hebræum & Græcum LXX. circa annum quo natus erat Mathusala quando genuit Lamech, atque apertissime demonstrasset codicem Græcum asserentem Mathusalam tunc natum esse annos 187. & supervixisse annis 782. ab errore non posse vindicari; quia inde consectarium esset, ipsum Mathusalam, quatuordecim annos vixisse post diluvium, quod repugnat S. Petro scribenti *epist.* 1. *cap.* 3. octo duntaxat animas salvas esse per arcam, nimirum, Noe cum sua conjuge, & tribus filiis cum suis uxoribus, inde concludit: *Restat ergo*, ut

ut quomodo in plerisque, ita & in hoc sit error in numero; siquidem & in Hebræis, & in Samaritanorum libris, ita scriptum reperi, & vixit Mathusala postquam genuit Lamech, septingentos octoginta duos annos, & genuit filios & filias; & fuerunt omnes dies Mathusala anni nongenti sexaginta novem, & mortuus est. Et vixit Lamech centum octoginta duobus annis, & genuit Noe: a die vero nativitatis Mathusala, usque ad diem nativitatis Noe, sunt anni trecenti septuaginta novem; his adde sexcentos Noe, quia in sexcentesimo vitæ ejus anno factum est diluvium: atque ita fit; ut nongentesimo sexagesimo anno vitæ suæ Mathusala mortuus sit, eo anno quo cœpit esse diluvium. Ubi vides ab ipso manifeste reprobari septuaginta Interpretum calculum, ut Hebræo textui adhæreat.

Ei subscribit S. Augustinus qui eandem difficultatem expendens, cum utriusque sententiæ assertorum judicium exposuisset, nec quidquam ipse ea de re voluisset statuere; nihilominus concludit: *Hanc opinionem, vel suspicionem accipiat quisque, ut putaverit: certum est tamen non vixisse Mathusalam post diluvium; sed eodem anno fuisse defunctum, si verum est quod de numero annorum in codicibus Hebræis habetur.* Suam vero mentem distinctius explicat cap. 5. *Cum*, inquit, *diversum aliquid in codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguæ potius credatur, unde est in aliam per Interpretes facta translatio.*

Utramque auctoritatem suo calculo firmat Venerabilis Beda in præfatione libri de temporum ratione.

Probatur 2. auctoritate Concilii Tridentini decernentis sess. 4. *Ut ipsa Vetus & Vulgata Editio* (*Latina*) *quæ longe tot sæculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus pro authentica habeatur; & ut nemo illam reiicere quovis prætextu audeat, vel præsumat*: At, qui spreto Hebraicæ Editionis calculo, censent adhærendum esse LXX. versioni in numerandis Patriarcharum annis, reiiciunt Vulgatam Editionem Hebrææ consentientem; igitur Tridentini Concilii sanctioni adversantur; ei vero religiose obsequuntur, qui Hebræam Chronologiam legitimam esse propugnant.

Reponunt Græcæ Editionis propugnatores, Vulgatam versionem eatenus tantum approbatam, quatenus & fidem, & bonos mores spectat; atque etiam ut certum esset nullo eam fœdatam errore, ex quo perniciosum aliquod dogma in fide & moribus colligi posset; ut docet Andreas Vega ex mente Cardinalis a S. Cruce Concilii Præsidis, & Jacobi Laines Societatis Jesu qui Concilio interfuit.

Verum hæc expositio directe adversatur verbis, mentique Concilii decernentis Editionem hanc esse authenticam, ac proinde purum ac sincerum Dei verbum, & Spiritu-Sancto dictante conscriptum referre; ideoque omni ex parte summa cum veneratione excipiendam; nec sine culpanda temeritate aliquid ex ea quovis prætextu posse reiici, aut improbari. Igitur qui contextam in ea ex Hebraico textu derivatam Chronologiam respuunt, & LXX. Interpretum calculum ei anteponendum esse contendunt, Tridentini Concilii definitioni manifeste contradicunt, & Editionem Vulgatam falsitatis insimulant.

Probatur 3. ratione: textus originalis purus & integer Editioni ex eo derivatæ, & ipsi non consentienti, est anteponendus: at sacrorum Bibliorum Codex Hebræus nobis exhibet ac repræsentat textum originalem, ex quo cæteræ Editiones prodierunt: Igitur ille his est præferendus, nisi manifesta appareat illius interpolatio. Major propositio sua luce fit evidens; nemo enim ambigere potest fontem rivulis, Solem radiis ab eo defluentibus, & originale quodcumque omnibus exemplaribus ab eo depromptis præstare. Minor vero est citra controversiam; ac subinde conclusio est per se manifesta.

Reponunt adversarii, revera fontes esse anteponendos rivulis, & originalia exemplaribus, quandiu a pristina puritate, sinceritate, & integritate non degenerant: porro, *inquiunt*, codex Hebræus a Judæis plurimum fuit interpolatus, testibus *S. Justino* in Dialogo cum Triphone: *S. Irenæo*, lib. 3. cap. 24. *Tertulliano*, lib. de habitu muliebri cap. 3. *Origene*, homil. 12. in Jeremiam, & Epist. ad Africanum. *Cypriano*, in præfat. lib. de exhort. Martyrii. *Chrysostomo*, homil. 5. & 9. in Math. *Juliano Toletano*, lib. 1. & 3. imo & ipso S. *Hieronymo* quamvis Hebræis codicibus addictissimo, ut apparet ex ejus comment. in Michæam, ubi, inquirens cur Propheta designans locum futuræ nativitatis Messiæ in tribu Juda, vocat eum *Bethleem Ephrata*, ut hanc civitatem distingueret ab alia ejusdem nominis, quæ extabat in Galilæa: quam tamen vocem *Ephrata* non habent Hebræi codices servavit vero Græcus LXX. Respondet: *Sive de veteribus libris erasum sit malitia Judæorum ne Christus de Tribu Juda ortus videretur; sive a LXX. additum, nequaquam liquido cognoscentes, certum quid novimus*.

Respondent aliqui SS. illos Patres de textu Hebraico authentico & primigenio sermonem non facere; sed de versionibus editis a quibusdam Judæis in versionis LXX. & Christianæ Religionis odium, quas Editiones ex Hebraicis fontibus expressas jactitabant esse sinceram Scripturam sacram. Primus eorum fuit *Aquila* ex Ethnico Christianus, & ex Christiano Judæus, qui cum ejectus esset ab Ecclesia, quod judiciariæ astrologiæ nimium esset addictus, ut Christianis adversaretur, Vetus Testamentum ex Hebræo Græce reddidit, sub Hadriano circa annum Christi 130. hoc est, annis 400. aut amplius post Editionem LXX. *Theodotion*, primum Marcionita, postea Judæus, aliam Editionem concinnavit circa annum Christi 180. *Symmachus* vero Proselytus al-

teram

teram versionem aggressus est circa annum Christi 200. Hi vero nonnullos textus prætermiserunt, aut mutarunt, ex quibus Christi D. adventus, divinitas & majestas facile poterat colligi ac demonstrari. Hos autem cum præfati Patres, qui Hebraicam linguam non callebant, legissent, & animadvertissent eos in plurimis a versione LXX. ipsis familiari, & Ecclesiæ usu ac consensu probatæ, plurimum deflectere, constanter pronuntiarunt a Judæis, nimirum, his recentioribus Interpretibus, textum Hebræum interpolatum fuisse.

Non abnuo tamen ego a Judæis, post ipsorum per Titum vastationem & dispersionem, animadvertentibus Legem Evangelicam ubique Gentium disseminari ac propagari; cum sacros Hebræos codices exscriberent, nonnulla mutata in iis textibus ex quibus evidentissime licebat colligere Messiam advenisse; ut apparet ex iis quæ diximus in præcedente volumine, ubi sermo est de Editione Latina. At nulla erat causa cur interpolationem inferrent in enumerandis Patriarcharum annis; quid enim illa mutatio ad pravum eorum intentum & consilium contulisset?

His accedit quod Græci Codices facile potuerint corrumpi in Patriarcharum antediluvianorum annis; eratque causa cur istud fieret. Siquidem Judæus Hellenista, qui LXX. Interpretum codicem in celebri Bibliotheca Ptolemæi Philadelphi repositum primus exscripsit, animadvertens Ægyptios suis antiquis Regibus annos vitæ mille & amplius tribuisse, ne his Patriarchæ veteres longævitate viderentur inferiores, illorum singulis centum annos, plusquam ferebat Hebræus codex Ægyptiis ignotus, censuit tribuendos; ne sapientes Ægyptii haberent unde Majores suos Hebræorum Patribus anteponerent. Quod si istud, non industria, sed casu, factum fuerit; error ille facile non potuit emendari; cum vix illa exemplaria Græca potuerint conferri cum originali LXX. Interpretum, maxima cura & vigilantia ab Ægyptiis asservato, & nonnisi summa cum difficultate exteris exhibito.

Inde est quod in argumento præsenti tanta sit LXX. Græcorum codicum varietas: nam ii quos Africanus, & S. Augustinus viderunt, Mathusalæ ultra assignatos in Hebræo codice annos, tribuunt 187. Illi autem quibus usus est Eusebius, annos 167. Complutensis vero 165. *Insuper* variæ computationes Græcorum Historicorum Eupolemi, Alexandri, Polyhistoris, & aliorum, quos referunt Eusebius, & Clemens Alexandrinus, aperte designant variantes Lectiones Græci textus, quo illi usi sunt. Quæ ergo illi fides? At non eadem occurrit variationis ratio in codice Hebræo; nulla enim erat probabilis causa, cur Patriarcharum annos minuerent Hebræi.

Reponit 1. R. P. Pezron *cap.* 4. *pag. mihi* 57. eam interpolationem ideo factam, ut demonstrarent Judæi Messiam nondum apparuisse; etenim persuasum illis erat ex Talmude sex esse distinguenda annorum millia durationis mundi. Messiam vero in sexto tantum millenario venturum. Cum autem a Christianis urgerentur ex sacra Chronologia, jam sextum millenarium decurrere juxta Editionem LXX. ac proinde Christum advenisse; ut hoc telum repellerent, quindecim sæcula ex Patriarcharum Chronologia suis e codicibus expunxerunt, ut sextum illud millenarium nondum incoeptum esse demonstrarent; ac proinde nil mirum quod adhuc Messias non advenerit: quippe qui sexto duntaxat millenario debebat apparere.

Hac arte, inquit, anno 686. quo Hispanias frequentissimi incolebant Judæi, convenerunt Ervigium Regem adversus Christianos, eosque insimularunt erroris, & imposturæ, quod assererent Messiam advenisse, cum nondum decurreret sextum millenarium, quo ille venturus denuntiabatur. Quorum os temerarium & blasphemum ut chamo & freno constringeretur, S. Julianus Toletanus Archiepiscopus, ejusdem Ervigii Regis jussu, ut hanc Judæorum argutationem refelleret, tres edidit libros; in quorum tertio, cum proposuisset illam codicum Hebræorum & Græcorum discrepantiam in recensendis Patriarcharum annis, quæsivissetque *quibus codicibus debeatur major auctoritas?* respondet; *illa nobis & sola pro his annis est observanda auctoritas septuaginta Interpretum, quæ merito omnibus Editionibus & Translationibus antefertur; quam etiam usque in hodiernum diem omnes Doctores Ecclesiastici tenuerunt, & in hac præcipue annorum supputatione secuti sunt.* Igitur e re Judæorum erat suos violare codices, ut Christianorum de adventu Messiæ argumenta diluerent & elevarent.

Respondeo, hanc exceptionem nullius esse momenti. I. Quia commentum illud de sex annorum millibus, quibus mundus duraturus est, ignotum prorsus fuit prioribus Ecclesiæ sæculis; nec prius innotuit, quam in lucem prodiret Talmud Babylonicum innumeris putidis Rabinorum figmentis refertum. Prodiit autem illud septimo æræ Christianæ sæculo, ut ex ipsis Judæorum traditionibus & scriptis evidentissime probat Doctiss. Morinus; non est autem verosimile a Judæis anterioribus sacrum Textum interpolatum, & Patriarcharum annos abbreviatos esse, ut isti futuro commento ansam præberent & fidem conciliarent.

II. Si serio Talmudis verba expendantur, concludendum erit Messiæ adventum non in sexto, sed quarto effluente, aut saltem quinto ineunte sæculo statuendum; in eo namque legimus: *Traditio domus Eliæ: mundus sex annorum millibus consistet: duobus millibus inanitatis; duobus millibus Lex; & duobus millibus tempus Messiæ*: unde conficitur quod quemadmodum Lex cæpit vigere tertio ineunte millenario; ita & Messias advenire debuit quinto exoriente, ut duo cuique millenaria constarent; hinc Salomon Iarchi, referente Galatino, *lib.* 4. *de arcanis. cap.* 4. Traditionem illam exponens, fate-

fatetur quidem Messiam debuisse apparere illo effluente quarto millenario; sed majorum suorum peccatis provocatum Deum ut ejus adventum in aliud tempus differret. Nullum igitur ex illo Rabinico figmento antiquitatis prætenso Restauratori patrocinium accedit; nec inde colligere licet illius commenti stabiliendi & confirmandi gratia sacrum Bibliorum textum Hebræum violatum esse.

III. Si protrahendi Messiæ adventus causa Judæi suos temerassent codices, id fecissent maxime eis in locis ubi perspicue designatur tempus illius accessus, ut *Genes.* 49. & *Danielis* 9. at hos intactos servarunt; igitur non est verisimile eos violasse in constituendis Patriarcharum annis.

Ad Julianum Toletanum quod attinet, dico quod etsi Judæis opponat Chronologiam LXX. Interpretum, ut demonstret sextum millenarium jam decurrere, ac proinde ex eorum sententia Messiam advenisse: Attamen hoc argumentum parvi ducens, altero eos aggreditur; demonstrando Christum venisse in sexta mundi ætate, ex qua potius quam ex sexto millenario ejus adventus est colligendus: *Quid enim* (inquit in præfat.) *anni faciunt, si generationes succumbant? in generationibus ergo ætatum nativitatis Christi quærenda est veritas, quæ per legem monstratur, & per Evangelium noscitur.*

Porro Christus natus est in sexta mundi ætate; *ab Adam enim*, inquit, *usque ad diluvium ætas* Prima, *porrigitur, quæ denis generationibus terminatur* Secunda, *post diluvium usque ad Abraham similiter per decem generationes evolvitur*. Tertia *deinde ætas sæculi usque ad David, quatuordecim generationibus protelatur.* Quarta, *post hæc similiter denis & quaternis generationibus a David usque ad transmigrationem Babylonis producitur.* Quinta *dehinc ætas sæculi sequitur a transmigratione Babylonis, usque ad Christum, quæ & ipsa similiter denis & quaternis generationum articulis terminatur. Jam deinde sexta ætas sæculi sequitur in qua Christus Dei Filius ex Maria Virgine nascitur: quæ ætas quot annis, quotque generationibus protrahatur, a nullo hominum comprehenditur.*

Igitur S. Julianus Toletanus prætenso restitutæ temporum antiquitatis Reparatori nullatenus suffragatur; quippe cum sacram Chronologiam non juxta LXX. Interpretum calculum, sed juxta diversas Patriarcharum ætates censeat esse texendam. Quod vero ait versionem LXX. cæteris esse anteponendam, utpote magis ab Ecclesia probatam; non tam ex propria, quam ex aliorum ipsius adhuc ætate in Hispaniis vigente sententia scripsit; minus quidem consulto: maxime cum SS. Hieronymus & Augustinus multo magis quam alii Patres, hac potissimum in re audiendi, aliter censeant, ut supra demonstratum est.

Opponit præterea, idem antiquitatis temporum Restaurator, testimonium insignis inter Arabes auctoris, nomine Abulpharagii a Doct.ss. Pokokio Latine donati, qui in sua Dynastiarum historia Dynast. VII. *pag.* mihi 72. scribit: „ Ab initio mundi usque „ ad *Messiam*, secundum computum Legis, „ quæ in manibus *Judæorum* est, anni sunt „ fere quatermille, ducenti viginti; at se- „ cundum computum legis (*ex versione* „ *Septuaginta*) quæ in manibus Græcorum, „ & reliquarum Christianorum sectarum, „ exceptis *Syris*, anni fere quinquies mille „ quingenti octoginta sex; deficiente com- „ puto priori a secundo annis mille trecen- „ tis septuaginta quinque, qui defectus as- „ cribitur Doctoribus *Judæorum*: nam cum „ pronuntiatum esset in Lege & Prophetis „ de *Messia*, missum iri ipsum ultimis tem- „ poribus; nec aliud esset Rabbinis anti- „ quioribus commentum, quo Christum „ reiicerent, quam si hominum ætates, qui- „ bus dignosceretur mundi Epocha, muta- „ rent; subtraxerunt de vita *Adami*, donec „ nasceretur Seth, centum annos, eosque „ reliquæ ipsius vitæ addiderunt; idemque „ fecerunt in vitis reliquorum Adami filio- „ rum usque ad *Abrahamum*; atque ita fa- „ ctum est, ut indicet ipsorum computus „ manifestatum esse Christum millenario „ quinto prope accedente ad medium anno- „ rum mundi, qui omnes secundum ipsos „ futuri sunt septies mille; dixeruntque: „ nos adhuc in medio temporis sumus, & „ nondum adest tempus adventui Messiæ „ designatus. At computus (septuaginta „ Seniorum) indicat manifestatum esse Chri- „ stum millenario sexto, atque adfuisse tem- „ pus ipsius.

Respondeo, hujus Scriptoris Arabis auctoritatem non esse magni ponderis: *tum quod* recentior est, utpote qui solum a quadringentis annis scripserit: *tum quod* plurima congerat tam ex sacris, quam ex prophanis, minus accurate librata, quæve nullam veri speciem præ se ferunt; puta cum *Dynast.* I. *pag.* 4. dicit Adamum non genuisse Cainum & Elimiam sororem, nisi anno 30. post suam e Paradiso ejectionem, & post alios 30. annos genuisse Abelem & Lebicdam sororem, quam post 60. annos cum Adamus vellet Caino in uxorem tradere, renuit Cainus, gemellam suam petens; at repulsam passus, propterea furore abreptus in fratrem Abelem, eum occidit; quæ narratio Rabbinicum commentum sapit. Mitto innumera ejusmodi figmenta quæ pro veris historiis obtrudit. *Tum denique quod* ipso fatente Pokokio, ille peritissimus quidem fuit medicus; at in rebus sacris parum eruditus, quippe qui nec Hebraice, nec Græce, nec Latine, sed Arabice tantum noverit.

Opponit III. Josephum, qui cum recensuisset sacros Libros, & celebrasset Judæorum diligentiam in eis conservandis; scribit: *Apud nos*, inquit, *nequaquam innumerabilis est librorum multitudo dissentientium, atque inter se pugnantium: sed duo duntaxat & viginti libri, totius præteriti temporis historiam complectentes, qui merito creduntur divini. Ex his quinque quidem sunt Mosis, qui & leges continent, & seriem rerum gestarum, a conditu generis humani, usque*

que ad ipsius Mosis interitum. Atque hoc spatium temporis tria propemodum annorum millia comprehendit. Similia habet *lib.* 1 *Antiq. cap.* 4. *&* 7. nam cap. 4. ab Adamo ad diluvium numerat annos bis mille ducentos quinquaginta; & *cap.* 7. a diluvio ad Exodum computat septingentos nonaginta septem annos: igitur reprobato Hebraici codicis calculo, adhæret Chronologiæ LXX. Interpretum.

Respondeo, Josepho nullam hac in re deberi fidem, ut pote cum sibi non constet: Nam *lib.* 8. *cap.* 2. referens annos qui effluxerunt a vocatione Abrahami ad exitum Israelitarum de Ægypto, & ab illo exitu ad fabricam templi Salomonis, scribit: *Ædificationem templi Salomon cæpit exactis annis post exitum Israelitarum ex Ægypto quingentis nonaginta duobus: post Abrahami migrationem ex Mesopotamia in Cananæam mille & viginti; a diluvio mille quadringentis quadraginta. Ab Adamo usque ad tempus, quo ædificavit Salomon templum, in universum effluxerunt anni ter mille centum & duo*. Si igitur annis 3102. qui in universum (juxta Josephum) lapsi sunt a conditu mundi ad ædificationem usque templi, subducantur anni 1440. qui inter diluvium, & templi fabricam fluxerunt; residui erunt a mundi initio ad diluvium usque, anni mille sexcenti sexaginta duo: qui quidem calculus minime convenit cum LXX. Senioribus; proxime autem accedit ad fontes Hebræos, quippe quorum summam superat annis sex tantum. Mitto plures alios ejusdem Josephi in Chronologia lapsus.

Opponit IV. Morinus auctoritatem Ecclesiæ Romanæ, quæ licet Vulgatam Editionem Latinam ex Hebræo textu derivatam authenticam declaraverit; nihilominus in hunc usque diem LXX. Interpretum calculum Judaico prætulit; idque probat ex Kalendario Romano, quod in Ecclesia quotidie publice decantatur. Octavo enim Kalendas Januarii nativitatem Domini quotannis annuntiat, his verbis: *Anno a creatione mundi, quando in principio Deus creavit Cœlum & terram, quinquies millesimo centesimo nonagesimo nono. A diluvio vero anno bis millesimo nongentesimo quinquagesimo septimo &c.* quæ computatio LXX. Interpretum calculo concordat, & ab Hebræo recedit. Igitur ille huic est anteponendus.

Respondeo, Ecclesiam hanc computationem primitus observatam adhuc retinere, ne videatur a Majorum instituto in sacris ritibus variasse. Qua ratione Psalterium & Gradualia juxta veterem versionem ad Græcam Editionem LXX. accuratam in officio divino celebrando servari voluit; ne fideles his decantandis assueti, scandalum paterentur, si his substractis, adjecta fuisset a Sancto Hieronymo ad Hebræum textum concinnata versio. At cum, his non obstantibus, Vulgatam hodiernam Editionem a Græca LXX. Interpretum in plurimis abludentem, authenticam esse pronuntiaverit; eamque in *lectionibus*, *prædicationibus*, *disputationibus*, *& expositionibus sequendam jusserit*; liberum nobis facit a LXX. Interpretum Editione in rebus Chronologicis discedere, & Hebræi textus computationem illi præponere.

Sunt & aliæ his similes Adversariorum objectiones, quas propter levitatem missas facio; nam, recte admonet. *Apostolus*. Epist. ad Titum: *Stultas quæstiones & genealogias, & contentiones & pugnas legis devita. Sunt enim inutiles, & vanæ*. Quæ verba expendens S. Hieronymus: *Quid enim mihi prodest scire quot annos vixerit Mathusalem? quoto ætatis suæ anno Salomon sortitus sit conjugem: ne forsitan Roboam undecimo ætatis illius anno natus esse credatur? & multa istiusmodi, quæ aut difficile est invenire propter librorum varietatem, & (dum paulatim de inemendatis inemendata scribuntur) errores insolitos: aut etiam si inveniremus magno studio & labore, nihil profutura cognovimus*.

QUÆRITUR III.

Quæ fuerint causæ tantæ longævitatis in hominibus ante-diluvianis?

„ Plurimas profert & breviter ac perspi-
„ cue tradit Lyranus noster. „ Ad hoc,
„ *inquit*, potest ratio multiplex assignari.

„ *Prima*, est ex bonitate complexionis
„ primorum parentum; fuerunt enim a Deo
„ immediate formati, & per consequens
„ optime complexionati; & sic ad longio-
„ rem vitam dispositi. Et illa bonitas com-
„ plexionis magis venit ad homines propin-
„ quos illius temporis, quam ad remotos
„ temporis moderni.

„ *Secunda*, est ex modo vivendi: quia tem-
„ perate vivebant.

„ *Tertia*, est ex bonitate nutrimenti: quia
„ ante diluvium terræ nascentia fuerunt me-
„ liora, quam post. Quia inundatio diluvii
„ fuit, pro majori parte, ex aquis Oceani:
„ secundum quod dicitur. *Rupti sunt omnes*
„ *fontes abyssi magnæ*. Aquæ autem salsæ
„ inducunt sterilitatem terræ; & per con-
„ sequens reddunt terræ nascentia pejora,
„ ex quibus abbreviatur hominis vita.

„ *Quarta*, ex scientia Adæ, quia forma-
„ tus fuit in perfectione scientiæ & ideo
„ cognovit virtutes fructuum, herbarum,
„ & lapidum, quæ faciunt ad conservandam
„ sanitatem, & vitam prolongandam, & hæc
„ filiis insinuavit.

„ *Quinta*, ex bono aspectu syderum super
„ illam regionem, in qua manebant; qui
„ aspectus multum facit ad longitudinem vi-
„ tæ: sed per motum Cæli continuum mu-
„ tatus est a tempore præcedente.

„ *Sexta*, ex divina dispositione hoc ordi-
„ nante, ut per longam vitam hominum
„ cito multiplicaretur genus humanum.

„ Item

„ Item, ut homines illius temporis per longam vitam possent habere experientias de cursu Cœli & effectibus sydcrum, & aliarum rerum; quæ experientiæ sunt principia artis & scientiæ, &c.

Similes pene hujus longævitatis causas profert Josephus, lib. 4. Antiquit. cap. 3. ubi quæ Moses de primorum illorum hominum longævitate narravit, exterorum testimonio confirmat; introduxit enim consentientes illius longævitatis auctores *Berosum* in Chaldaicis, *Manethorum* in Ægyptiacis, *Hieronymum* in Phœniciis, *Hæstiæum*; *Hecatæum*, *Hellanicum*, in Græcanicis, *Acusilaum*, *Ephorum*, *Nicolaum Damascenum*; quorum plerumque libri tempore adhuc Josephi superstites fuerunt.

His adiicere licet longævitatem illam fuisse necessariam institutioni hominum; ut nimirum, per Adamum edocti, posteris traderent quæ ab eo acceperant de mundi exordio, hominis formatione, tentatione, lapsu, pœnitentia, & sponsione facta futuri hominum Reparatoris & Salvatoris; quod utique facili negotio actum est: nam *Lamech* pater Noe, ipsum Adamum docentem audivit; *Abrahamus* vero cum *Semo* Noe filio potuit conversationem inire, & ab eo accipere sacra documenta, quæ ad posteros suos traduceret.

Sunt qui Patriarcharum longævitatem non in speciale Dei prudentiæ beneficium refundunt, sed in recentem mundi procreationem; aiuntque mundum tunc proximum suæ formationi, maioribus ac veluti juvenilibus viribus valuisse; procedente vero tempore ad senilem ætatem declinasse: unde, inquiunt, non mirum quod primis temporibus longior ætas, proceriora corpora, vires ampliores hominibus obtigerint; sequentibus vero temporibus mundo ad senectam præcipitante, hæc omnia magis ac magis deficient. Ita præ cæteris senserunt Poetæ, Homerus, Horatius, Juvenalis, & Lucretius.

Illum pariter amplexus est S. Cyprianus, respondens enim Ethnico calamitatum publicarum causas Christianorum novæ Religioni, & Deorum cultus neglectui imputanti, inter cætera ait; „ Illud primo loco scire debes, senuisse jam mundum; non illis viribus stare, quibus prius steterat; nec vigore & robore eo prævalere, quo antea prævalebat..... Putasne tu tantam posse substantiam rei senescentis existere, quanta prius potuit novella adhuc, & vegeta juventa pollere? Minuatur, necesse est, quidquid fine jam proximo in occidua & extrema devergit. Sic Sol in occasu suos radios minus claro & igneo splendore jaculatur: sic declinante jam cursu exoletis cornibus Luna tenuatur *&c.* Hoc (*subdit*) nobis tacentibus mundus ipse jam loquitur, & occasum sui rerum latentium probatione testatur. Hæc sententia mundo data est: hæc Dei lex est, ut omnia orta occidant, aucta senescant, fortia infirmentur, & magna minuantur.

At, inquit apposite perdoctus Henricus Heigdeggerus, excusandus venit S. Cyprianus, quod incidisset in tempora dura, bello, fame, peste sævientia, quorum causam in suorum Numinum adversus Christianos iram derivabant Idololatræ: ut autem ipsorum criminationi occurreret S. Cyprianus, eas calamitates in mundi senescentis defectum censuit esse refundendas.

Verum inanem istam esse sententiam aperte demonstrant hæ rationes. I. Si longævitas fuit primis hominibus a recenti vigore naturæ, brevior autem vita ex mundi ad senectam declinante, cum naturæ vires, non nisi successive, deficere debuerint; cur a termino 900. annorum, tam subito defiit in 400. ab his ad 200. dein ad 100. hinc ad 80. & 70.

II. Cur a tempore Davidis ad nostram usque ætatem per decursum tot sæculorum idem vitæ cursus perseverat? Dixit enim ille de hominibus ætate sua consistentibus: *Si in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor:* Porro plurimi sunt etiam nunc viri octogenarii adhuc pollentes viribus, & integra sanitate; ego enim ipse, qui hæc enarro, natus pene 80. annos, absque ullo exteriori subsidio legere & scribere valeo: igitur quo major fit mundi annositas, hominum status non fit debilior & infirmior.

III. Si cum mundo senescente semper decresceret hominum ætas, inde fieret ut quo mundus magis tendit ad senectam, eo brevior esset hominum vitæ periodus; ac proinde continuo detractis ab Adamo ad nos usque calculis, jam vix per mensem vivere liceret: quæ, quantum absurda sint, nemo est qui non videat.

QUÆRITUR IV.

Utrum anni illi, quos vixerunt homines antediluviani, fuerint pares nostris?

DOlebat, nec abs re, S. Augustinus, *Annorum numerositatem cujusque hominis, quæ temporibus illis* (ante-diluvianis) *fuit, nullis nunc talibus documentis venire in experimentum posse;* ut eorum exemplo reprimeretur sciolorum quorumdam supercilium, qui cum Mosis auctoritatem deprimere non possent, ejus narrationem ita interpretari laborarunt, ut ingens ille annorum numerus, quos homines antediluviani vixisse referuntur, nihil insolens & inusitatum præter communem hominum jam viventium sortem continere viderentur, affirmantes annos illos longe nostris breviores esse; ac pro-

proinde illorum vitam nostra non fuisse longiorem. Hanc temeritatem & inscitiam S. Aug. castigat libro mox laudato *cap.* 12. ubi prolixe refellit illos, *qui putant*, *aliter annos illis temporibus computatos*, *quapropter*, *inquiunt*, *cum audierit quisque*, *vel legerit nongentos annos quemquam vixisse; debet intelligere nonaginta. Decem quippe illi anni*, *unus est noster; & decem nostri*, *centum illi fuerunt. Ac per hoc*, *ut putant*, *viginti trium annorum fuit Adam quando genuit Seth; & ipse Seth viginti habebat annos & sex menses*, *quando ex illo natus est Enos: quos appellat Scriptura ducentos & quinque annos*.

Horum igitur opinione annus Patriarcharum illorum absolutus fuisset spatio dierum circiter triginta tres, qua anni menstrui mensura usos fuisse quondam Ægyptios affirmat Plinius qui cum recensuisset plurimos homines, qui diutissime, etiam ad octingentos annos adiicit: *Quæ omnia*, *inscitia temporum acciderunt*; *annum enim alii æstate unum determinabant*, *& alterum hieme*: *alii quadripartitis temporibus*, *sicut Arcades*, *quorum anni trimestres fuere*: *quidam Lunæ*, *senio ut Ægyptii. Itaque apud eos aliqui & singula millia annorum vixisse produntur*.

Quod etiam observant quidam Hebræorum Magistri, præsertim Abarbanel ad præsens quintum Genesis caput, & Rabi Ganz in Zemach David ad an. 1656. scribens: *Erronei quidam spiritus*, *vel hæretici existimant*, *primævos illos homines adeo dies suos prolongasse*, *quia non habuerint mensuram annorum juxta dimensionem annorum nostrorum*, *ut forte mensem unum vocaverint annum*, *aut revolutionem quadrimestrem*, *vel tempus aliquod determinatum: quia sicut invenimus in Josippo*, *& Kabala seu traditione R. Abraham filii David*, *Græcos divisisse annum in octo menses*; *ita fieri potuit*, *ut primævis alia fuerit anni determinatio*; *neque repugnare hoc sanctæ nostræ legi*, *nec effatis sapientum nostrorum 6. M.* quam autem absurda, ne dicam insana, sit illorum existimatio.

Probatur. I. Si eorum Patriarcharum anni fuissent menstrui, & adeo breves, ut decem ex illis unum ex nostris non excederent, consectarium esset quosdam ex illis procreasse liberos quinto, sexto, aut septimo eorum ætatis anno: nam Cainan dicitur genuisse Malaleelem, cum esset annorum septuaginta; Malaleel & Henoc nati erant tantum sexaginta quinque, dum ille Jaredum, hic Mathusalem genuit: si igitur Moses annos menstruos designasset, sequeretur Malaleelem, & Henochum anno suæ ætatis quinto, & Cainan sexto operam liberis dedisse; quod, quam erroneum sit, nemo adeo cæcus qui non videat.

II. Eadem enumerandi ratione Moses annos intellexit in texenda Patriarcharum Genealogia, qua usus est in recensenda diluvii historia: at in hac annos, non menstruos, sed vere solares, ac nostris similes accepit. In ea namque meminit mensis secundi, septimi, & decimi, atque etiam diei 27. ejusdem mensis, quæ certe de anno menstruo, quo Luna suum pervolvit orbem, non possunt intelligi; sed de anno solari nostris persimili.

„ Demonstrat ista egregie S. Augustinus „ libro laudato cap. 14. „ Sexcentesimo, „ *inquit*, anno vitæ Noe, scriptum est, fa- „ ctum esse diluvium. Cur ergo ibi legitur: „ *& aqua diluvii facta est super terram sex-* „ *centesimo anno vitæ* Noe, *secundi mensis*, „ *septima & vicesima die mensis*; Si annus „ ille minimus, quales decem faciunt unum „ nostrum, triginta sex dies habebat? Tan- „ tillus quippe annus, si antiquo more hoc „ nomen accepit, aut non habet menses, „ aut mensis ejus est triduum, ut habeat „ duodecim menses. Quomodo igitur hic „ dictum est, *Sexcentesimo anno*, *secundi* „ *mensis*, *septima & vicesima mensis*, nisi „ quia tales, quales nunc sunt, etiam tunc „ erant menses? nam quo pacto aliter vi- „ cesimo & septimo die secundi mensis di- „ ceretur cœptum esse diluvium? Deinde „ in fine diluvii ita legitur: *Et sedit arca* „ *in mense septimo*, *septima & vicesima die* „ *mensis super montes Ararath*. Aqua au- „ tem minuebatur usque ad undecimum „ mensem: in undecimo autem mense, pri- „ ma die mensis, apparuerunt capita mon- „ tium. Si igitur tales menses erant, tales „ profecto & anni erant, quales nunc ha- „ bemus. Menses quippe illi triduani, vi- „ ginti & septem dies habere non pote- „ rant. Aut si pars tricesima tridui tunc „ appellabatur dies, ut omnia proportione „ minuantur: ergo nec toto quatriduo no- „ stro factum est illud tam grande dilu- „ vium, quod memoratur factum quadra- „ ginta diebus & quadraginta noctibus. „ Quis hanc absurditatem & vanitatem „ ferat? &c.

III. Eodem sensu Moses intellexit annos vitæ Patriarcharum ante-diluvianorum, quo post-diluvianorum: at horum annos intellexit vere solares, & nostris æquales; igitur & illos. Major constat, nihil enim esset absurdius, quam in eodem capite, & in eadem narrationis serie, qua mundi ætates, & Adami posterorum genealogia continuo texitur, annorum vitæ mensuram immutare, nulla inter illos distinctione facta. Minor vero probatur. *Sem* dicitur vixisse sexcentos annos, *Arphaxad* trecentos triginta octo: *Heber* quadrigentos sexaginta tres. *Phaleg* ducentos triginta novem. *Reu* ducentos triginta septem. *Sarug* ducentos & triginta. *Nachor* centum & quadraginta octo. *Thare* ducentos quinque. *Abraham* centum septuaginta quinque: At horum anni fuerunt vere solares. Si enim fuissent menstrui, & ad Lunæ revolutionem censendi; exiguo temporis spatio vixissent qui Hebero successerunt; Phaleg enim, Reu, & Sarug non amplius quam viginti quatuor e nostris absolvissent; Nachor quindecim, Thare viginti, Abraham septemdecim, qui tamen *Genesis* 25. 7. obiisse dicitur *in senectute bona*, *provectæque ætatis*, *& plenus dierum*. Insuper cum Nachor dicatur genuisse Thare anno ætatis suæ 29. si hi anni fuerint

fuerint menstrui, sequitur eum genuisse anno solari vitæ suæ tertio, quo nihil insulsius cogitari posset.

IV. Certum est priorum temporum homines longævitate suis successoribus fuisse superiores, ut Genes. 47. 9. Jacob fassus est coram Pharaone; ab eo enim inquisitus quot annos esset natus, respondit: *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum sunt, parvi & mali, & non pervenerunt usque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt.* At si eorum anni fuissent tantum menstrui, omnino falsa esset illa Jacobi assertio; nam Mathusalem, qui inter Patriarchas longissimam vitam egisse dicitur, ipse Jacobus anteivisset integros triginta annos.

Deinde in sequioribus temporibus plurimi supergressi sunt annum centesimum. Nam ut missa faciam quæ de Macrobiis & longævis hominibus narrat Plinius lib. 8. cap. 48. adiicere placet ea quæ Josephus Scaliger scribit in Elencho orationis chronologicæ, „ In partibus Maroci, *inquit*, Fessæ „ & tractibus montis Atlantis hodie cre- „ brius est homines CXX. annorum videri, „ quam hic mulierem gemellos parere. Lu- „ dovicus Vartomannus in Arabia se mul- „ tos vidisse dicit, qui post CXXV. annum „ adhuc vivebant, lib. II. c. VIII. in Insula „ Hispaniola homines indigenæ CXX. ann- „ ut plurimum excedebant, quando illas „ regiones Hispani armis occuparunt. Su- „ perioribus annis Hollandi nostri Argonau- „ tæ regem viderunt annorum CL. in par- „ tibus Javæ, qui pugnando periit, &c.

At, *inquies*, Moses recensuit annos secundum morem & temporis mensuram quam Israelitæ ab Ægyptiis acceperant. Porro Ægyptii consueverant annos duntaxat menstruos & Lunares, usurpare, ut constat ex Plinio supra laudato, & ex Plutarcho in Numa: *Romani*, inquit, *initio decem mensibus in anno usi sunt; sicut ex Barbaris quidam tribus; ex Græcis vero Arcades quatuor; Arcananes vero sex; Ægyptiis menstruus annus erat. Postea quadrimestris, ut dicunt. Ideoque quamvis regionem minime antiquam occupent: antiquissimi tamen esse censentur; incomprehensibilem namque annorum multitudinem in Genealogiis habent, quod menses, pro annis numerent.* Igitur eos pariter intellexit Moses in contexta chronologia.

Respondeo I. negando majorem, cujus falsitas apparet ex rationibus præmissis, quibus constat, annos quos Moses in texenda Patriarcharum Chronologia recenset, non menstruos, sed nostris æquales intellexisse. *Deinde* etsi Israelitæ in Ægypto diutissime steterint, distinctam & diversam ab Ægyptiis plagam incolebant; & priusquam a Pharaone eorum persecutore vexarentur, nullum, aut rarum cum eis habebant commercium: suorumque majorum institutis ac documentis morem gerentes, non solum lingua, sed & sacris ritibus, ac vivendi genere ab ipsis Ægyptiis omnino erant distincti.

Ad minorem dico, Ægyptios in statuendis annis variasse, initio quidem annos metiebantur ad Lunæ decursum: at cum breviores essent, deinde trimestres; demum lunares plenos, hoc est 354. dierum habuerunt, ut docet Africanus productus ab Eusebio Chronic. 1.

Oppones II. Si Patriarcharum anni fuissent solares, aut lunares magni, sequeretur eos diutissime a generanda prole abstinuisse; Sethus enim Enosum genuit anno vitæ suæ 105. Enosus Cainam anno 90. Jaredus Henochum anno 162. &c. at incredibile est Patriarchas illos tandiu continuisse, eo præsertim tempore, quo multiplicandi humani generis necessitas urgebat.

Hanc difficultatem proponit S. Augustinus, eamque solvit duobus modis. *Primo* quidem dicit posse reponi, eos homines diu abstinuisse a procreandis liberis, quod eorum *tanto serior fuit proportione pubertas, quanto vitæ totius major annositas.* At cum hæc solutio rei veritati minus consentiret, alteram subiicit, nempe eos omnes, qui dicuntur geniti, non fuisse familiarum primogenitos; certum enim est Sethum non fuisse Adami primogenitum; „ Cum, *inquit*, sa- „ cræ Scriptor Historiæ, ad ortum vitam- „ que Noe, cujus tempore diluvium factum „ est, per successiones generationum, no- „ tatis temporibus, intenderet pervenire; „ eas utique commemoravit, non quæ pri- „ mæ suis parentibus fuerint, sed quæ in „ propagationis ordinem venerint. Exem- „ pli gratia, quo id fiat apertius, aliquid „ interponam, unde nullus ambigat fieri „ potuisse quod dico. Evangelista Matthæus „ generationem Dominicæ carnis per seriem „ parentum volens commendare memoriæ, „ ordiens a patre: *Abraham*, inquit, *ge-* „ *nuit Isaac*; cur non dicit *Ismahel*, quem „ primitus genuit? *Isaac autem*, inquit, *ge-* „ *nuit Jacob*, cur non dixit Esau, qui ejus „ primogenitus fuit? quia scilicet per il- „ los ad David pervenire non posset. Dein- „ de sequitur: *Jacob autem genuit Judam &* „ *fratres ejus*: numquid Judas primogeni- „ tus fuit? *Judas*, inquit, *genuit Phares &* „ *Zaram*; nec istorum geminorum aliquis „ fuit primogenitus Judæ, sed ante illos, „ jam tres genuerat. Eos itaque tenuit in „ ordine generationum, per quos ad Da- „ vid, atque inde quo contenderat, perve- „ niret. Ex quo intelligi potest, veteres „ quoque homines ante diluvium, non pri- „ mogenitos, sed eos fuisse commemora- „ tos, per quos succedentium ordo gene- „ rationum ad Noe Patriarcharum ducere- „ tur, ne feræ pubertatis illorum obscura, „ & non necessaria quæstio, nos fatiget. *Hæc S. Augustinus.*

QUÆRITUR V.

Utrum Adamus omnium hominum fuerit longævior.

RESpondeo, quod si vitæ seriem spectaveris, tres homines inveniri Adamo longæviores; hic enim vixit duntaxat nongentis triginta annis. At Jaredus vitam produxit ad nongentos sexaginta annos. Mathusala vero ad nongentesimum, sexagesimum nonum annum; Noe ad nongentesimum & quinquagesimum annum; ac proinde hi tres secundum vitæ durationem fuerunt Adamo longæviores.

Verum, si consideretur ætas perfecta & idonea ad generandum, qua creatus fuit Adamus; apparebit illum productioris fuisse vitæ quam ullus hominum. Cum enim ætas virilis hominum viventium centum annos, vulgo censeatur triginta annorum, consectarium est ætatem virilem hominum viventium ferme ad mille annos, statui debere ad minus sexaginta annorum. Cum igitur Adamus in ætate virili ad generandum idonea fuerit conditus; ac subinde supponatur in suo ortu quasi sexagenarius; cum postmodum vixerit nongentos & triginta annos, censeri debet ejus vitæ seriem fuisse nongentorum nonaginta annorum; ac proinde cæteris hominibus fuisse longæviorem.

Hic autem obiter notandum est, non abs re neminem mortalium annum millesimum attigisse; hoc enim, Deo ordinante, ita factum est, ut intelligerent homines quantocumque tempore viverent, eorum tamen vitam, etsi longissimam, ne unius quidem esse diei respective ad divinam æternitatem, dicente Davide, Psal. 89. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quæ præteriit.* Unde S. Irenæus, lib. 5. adversus Hæreses cap. 23. ait quosdam censuisse propterea dictum fuisse Adamo, *in quocumque die comederis, morte morieris:* quoniam enim, inquit; *dies Domini sicut mille anni; non superposuit autem mille annos; sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam.* Est igitur (ut recte observat Pererius) vita hominis, quantacumque sit, velut dies unus: cujus *mane*, est tempus ab ortu usque ad juventutem: *meridies*, juvenilis, & virilis ætas: *vesper*, senectus usque ad mortem. Cui congruit illud Davidis: *mane sicut herba transeat, mane floreat, & transeat: vespere decidat, induret & arescat.*

QUÆRITUR VI.

Utrum Adamus suæ prævaricationis salutarem poenitentiam egerit, & veniam ac salutem fuerit consecutus.

TAtianus S. Justini martyris discipulus, & vexillifer eorum hæreticorum, qui dicuntur *Encratitæ* (hoc est *continentes*, quod a conjugiis, vino, & carnibus, tanquam natura malis omnino abstinendum censerent) docuit Adamum fuisse addictum æternis suppliciis.

Verum hanc assertionem erroris, & hæresis arguit divinus Spiritus *cap. 9. lib. Sapientiæ*, ubi diserte pronuntiat, *per sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi Domine a principio*, statimque caput decimum auspicatur his verbis: *Hæc illum, qui primus formatus est a Deo, Pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, & eduxit illum a delicto suo: & dedit illi virtutem continendi omnia.*

Eandem veritatem egregie probat S. Irenæus, lib. 3. adversus hæreses sextuplici ratione. I. Quod si primi Parentes non essent salvi, victus esset Deus, & Diabolus victor, quam rationem produxit *cap.* 33. „ Si „ enim, ait, qui factus fuerat a Deo ho„ mo, ut viveret, hic amittens vitam, læ„ sus a serpente qui depravaverat eum, jam „ non reverteretur ad vitam, sed in totum „ projectus esset morti; victus esset Deus, „ & superasset serpentis nequitia volunta„ tem Dei. Sed quoniam Deus invictus, „ & magnanimus est, magnanimem quidem „ se exhibuit ad correctionem hominis, & „ probationem omnium, quemadmodum „ prædiximus. Per secundum autem homi„ nem alligavit fortem, & diripuit ejus va„ sa, & evacuavit mortem, vivificans eum „ hominem, qui fuerat mortificatus &c.

II. Quia si Protoparentes non essent salvi, recte non posset afferi genus humanum „ redemptum esse & salvum: „ Cum au„ tem salvatur homo (*inquit cap.* 34.) opor„ tet salvari eum, qui prior formatus est „ homo; quoniam nimis irrationabile est, „ illum quidem, qui vehementer ab inimico „ læsus erat, & prior captivitatem passus „ est, dicere non eripi ab eo, qui vicerit „ inimicum; ereptos vero filios ejus, quos „ in eadem captivitate generavit: nec victus „ quidem adhuc (parebit) inimicus, ipsis „ veteribus spoliis manentibus apud eum. „ Quemadmodum si hostes expugnaverint „ quosdam, & victos duxerint captivos, & „ multo tempore in servitute possederint „ eos, ita ut generent apud eos, & aliquid „ dolens pro his qui servi facti sunt, eosdem hostes expugnet; non tamen juste fa„ vet, si filios quidem eorum, qui captivi „ ducti sunt, liberet de potestate eorum, „ qui in servitutem deduxerant Patres eo„ rum;

„ rum; ipsos vero qui captivitatem sustinuerunt, subjectos relinquat inimicis, propter quos & ultionem fecit, consecutis libertatem filiis, ex causa paternæ vindicationis, sed relictis ipsis patribus, qui ipsam captivitatem sustinuerunt. Neque enim infirmus est Deus, neque injustus, qui opitulatus est homini, & in suam libertatem restauravit eum.

III. Quia Deus suam erga Adamum ostendit misericordiam & spem veniæ fecit, cum ipsi non maledixerit, sed terræ & serpenti: „ Propter hoc (inquit cap. 35.) in initio transgressionis Adæ, sicut enarrat scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus ejus; quemadmodum ex veteribus quidam ait: quoniam quidem transtulit Deus maledictum in terram, ut non perseveraret in homine: condemnationem autem transgressionis accepit homo tædia & terrenum laborem, & manducare panem in sudore vultus sui, & converti in terram, ex qua assumptus est: similiter autem & mulier tædia, & labores, & gemitus, & tristitias partus, & servitium; id est, ut serviret viro suo, ut neque maledicti a Deo in totum perirent; neque sine increpatione perseverantes Deum contemnerent: omnis autem maledictio decurrit in serpentem, qui seduxerat eos.

„ Ipsi concinit Tertulianus, *ideo*, inquit, *nec maledixit ipsum Adamum & Evam*, ut restitutionis candidatos, ut confessione revelatos.

„ IV. Quia illi severissimam pœnitentiam, egerunt: Etenim (*inquit de Adamo cap.* 37) per succentorium in facto ostendit suam pœnitentiam, foliis ficulneis semetipsum contegens; existentibus & aliis foliis multis, quæ minus corpus ejus vexare potuissent; condignum tamen inobedientiæ amictum fecit, conterritus timore Dei, & retundens petulantem carnis impetum; quoniam indolem & puerilem amiserat sensum, & in cogitationem pejorem venerat, frænum continentiæ sibi, & uxori suæ circundedit &c.

V. Quia si Adamus non fuisset solutus a peccato, plena & perfecta non fuisset Christi de Dæmone & morte victoria: victus (*inquit cap.* 38.) fuerat Adam, ablata ab eo (omni) vita: & propter hoc, victo rursus inimico, recepit vitam Adam: novissima autem inimica evacuatur mors, quæ primum possederat hominem. „ Quapropter liberato homine, fiet quod scriptum est; *Absorpta est mors in victoria: ubi est mors victoria tua? ubi est mors aculeus tuus?* quod non poterat juste dici, si non ille liberatus fuit, cui primum dominata est mors. Illius enim salus, evacuatio est mortis. Domino igitur vivificante hominem, id est, Adam, evacuata est mors.

VI. Quia decuit Christum bonum pastorem hanc ovem quærere & salvare: „ Mentiuntur omnes (ait cap. 39.) qui contradicunt ejus (Adami) saluti, semper se ipsos excludentes a vita, in eo quod non credant inventam ovem quæ perierat. Si autem illa non est inventa, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio: mendax ergo qui prior hanc sententiam, imo hanc ignorantiam & cæcitatem induxit Tatianus &c.

S. Irenæo subscribunt alii plurimi SS. Patres infra laudandi, qui asserunt idcirco Christum D. fuisse crucifixum in monte Calvariæ, ubi sepultum jacebat Adami corpus, ut Christi secundi Adami sanguis de cruce stillans, primi Adami peccata dilueret.

Oppones I. Si primi parentes suæ prævaricationis pœnitentiam egissent; proculdubio Moses illius meminisset; at de illa penitus silet: igitur argumentum est illos de agenda pœnitentia ne cogitasse quidem.

Respondeo I. argumentum esse negativum, ac proinde levioris ponderis & momenti; neque enim omnia quæ diuturno vitæ suæ tempore egit Adamus, in tabulas retulit Moses, quæ tamen non videbantur prætermittenda, puta filiorum ac nepotum institutio, eisque de rebus naturalibus & divinis tradita documenta; fusæ ad Deum preces; oblata sacrificia &c. neque enim verosimile fit, eum, qui filios Deo sacrificare docuit, ab oblationibus impendendis, toto vitæ tempore abstinuisse.

Respondeo II. cum S. Augustino, epist. 99. ad Evodium, ubi agens de descensu Christi ad inferos, & de iis quos inde liberavit, scribit: *De illo quidem primo homine patre generis humani, quod eum ibidem solverit, Ecclesia fere tota consentit: quod eam non inaniter credidisse, credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiamsi canonicarum Scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Quanquam illud quod in libro sapientiæ scriptum est; hæc illum, qui primus factus est, patrem orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, & eduxit illum a delicto suo, & dedit ei virtutem continendi omnia: magis pro hac sententia, quam pro ullo alio intellectu facere videatur.*

Instabis, ut pœnitentia sit salutaris, correspondere debet gravitati culpæ, & ut Clerus Romanus scribit ad S. Cyprianum, epist. 31. inter Cyprianicas, *Non debet esse minor medicina, quam vulnus est; nec esse debent minora remedia, quam vulnera*: & ipse S. Cyprianus serm. de lapsis: *quam magna deliquimus, tam granditer defleamus; alto vulneri diligens & longa medicina non desit, pœnitentia crimine non minor sit.*

Porro Adami peccatum tantæ fuit gravitatis & enormitatis, ut nulla condigna pœnitentia & satisfactione videatur ab eo expiari & deleri potuisse: neque enim ipsum solum, sed & universum humanum genus labefactavit & infecit: igitur quanta quanta fuerit Adami pœnitentia, insufficiens videtur illius expiando delicto.

Admitto equidem Adami prævaricationem immensæ ac infinitæ propemodum fuisse enormitatis & culpæ, quippe cum omnes ejus posteros ad mundi finem via seminali (unica dempta Virgine Deipara) reos effecerit,

cerit, & divinam in eos iram & animadversionem excitarit; nec proinde ipsius horrendum crimen condigna satisfactione, & pœnitentia ab ullo prorsus homine, puro & solis naturæ viribus posse unquam expiari & elici. Verum cum copiosa sit apud Deum redemptio, & miserationes ejus super omnia opera ejus; ubi abundavit delictum, superabundavit & gratia Christi Redemptoris ac Mediatoris; qua fit, ait S. Paulus 1. Cor. 15. 21. & 22. *ut sicut per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum & sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificantur;* non solum qui a tempore ejus incarnationis & passionis vixerunt, & ad mundi finem victuri sunt; sed & illi omnes, qui ab origine mundi ejus adventum & nativitatem antecesserunt. *Jesus-Christus enim*, ait Apost. *heri & hodie: ipse & in sæcula*; quoniam meritum ejus passionis, etiam ad antecessores homines, sicut & ad subsequentes refusum est; *Ut sicut per unius delictum*, (ait Apost. Roman. 5. 18.) *in omnes homines in condemnationem; sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ*. Quamobrem dicitur, *Agnus qui occisus est ab origine mundi*. Quia ait Apostolus, *eum proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum*. Hinc idem Apostolus, 1. ad Cor. 10. 1. *Patres nostri omnes sub nube fuerunt.... & omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequente eos petra; Petra autem erat Christus*. Quibus significat omnes homines qui Christi adventum antecesserunt, eadem ipsius gratia, qua successores, illustratos fuisse, & ad salutem consequendam excitatos & roboratos; quod utique prius dixerat David, Psal. 21. *In te speraverunt patres nostri, & salvi facti sunt*.

Exponit, & expendit ista egregie S. Leo, sermone 3. de Nativitate Christi; ubi declarans nullam esse ansam quærendi quod Christus suum in mundum adventum tandiu distulerit, ait: „ Cessent igitur illorum „ quærelæ, qui impio murmure divinis di„ spensationibus obloquentes, de divinæ „ Nativitatis tarditate causantur: tanquam „ præteritis temporibus non sit impensum, „ quod in ultima mundi ætate est gestum „ Verbi incarnatio hæc contulit facienda, „ quæ facta, & sacramentum salutis hu„ manæ in nulla unquam antiquitate ces„ savit. Quod prædicaverunt Apostoli, hoc „ annuntiaverunt Prophetæ; nec sero est „ impletum, quod semper est creditum.... „ Non itaque novo consilio Deus rebus hu„ manis, nec sera miseratione consuluit: „ sed a constitutione mundi unam eandem „ omnibus causam salutis instituit. Gratia „ autem Dei, qua semper est universitas ju„ stificata Sanctorum, aucta est Christo na„ scente, non cæpta: & hoc magnæ pie„ tatis sacramentum, quo totus jam mun„ dus impletus est, tam potens etiam in „ suis significationibus fuit; ut non minus „ adepti sint, qui in illud credidere promis„ sum, quam qui suscepere donatum. *Hæc* „ *S. Leo*.

Hac igitur Christi Domini gratia confortatus Adamus, debitam Deo satisfactionem continua sua pœnitentia exolvit, & veniam ac salutem obtinuit.

Urgebis ille non est censendus per Christi gratiam salutem consecutus, qui directe opponitur Christo, & proponitur Christi sectatoribus, ut exterminandus, & extirpandus: at ita est de Adamo: ergo &c. Minoris primam partem egregie declarat Apostolus ad Rom. ubi cum dixisset Adamum cunctis hominibus auctorem fuisse mortis & peccati, addit v. 15. *Sed non sicut delictum, ita & donum, si enim unius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Jesu-Christi in plures abundavit &c.* Quibus & sequentibus verbis declarat omnimodam oppositionem Adamum inter & Christum. Alteram vero minoris partem, scilicet Adamum Christianis proponit ut extirpandum, docet idem Apostolus ad *Ephes.* 4. 22. ubi dicit Christi auditores & discipulos teneri deponere *veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris: & induere novum qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate*. Et ad Coloss. 3. 9. *Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis*. Ubi per *veterem hominem*, non alium designat, quam Adamum, qui suis posteris causa fuit mortis, erroris & delicti: igitur ille non est censendus condignam egisse pœnitentiam, & debita satisfactione suum peccatum diluisse; quippe qui adhuc ut peccator, fugiendus proponatur.

Respondeo, hæc omnia esse vere dicta de Adamo; non ratione ipsius personæ, sed ratione prævaricationis, qua deperdita est originalis innocentia, quam ad posteros, si stetisset Deo fidelis & obediens, hæreditaria dote transfundere debebat: quæ cum per illius inobedientiam perierit, & ille suo crimine omnes posteros peccati veneno infecerit; inde est quod, etsi proprium & personale crimen assidua sua pœnitentia expunxerit; non valuit tamen resarcire justitiæ originalis jacturam: cum autem ea careant omnes illius posteri, idcirco ipsius crimine censentur rei per originale peccatum in ipsos diffusum: cujus remedium cum solus Christus Dominus humani generis reparator conferre valuerit, sive per Baptismi sacramentum, sive per salutaria documenta, quibus & gratia sanctificans restituitur, & hominum mores ad pietatem informantur; inde est quod maxima sit inter Christum obedientem, & Adamum prævaricatorem oppositio; & cur Christi sectatores continuo debeant incumbere in exterminando vetere homine, hoc est, in abiiciendis & extirpandis originalis peccati appendicibus; præsertim vero in frænandis concupiscentiis, quæ in homine, etiam per baptismum regenerato, subsistunt ad agonem, ut prosint ad coronam & triumphum.

QUÆ-

QUÆRITUR VII.

Quando mortuus fuerit Adamus, & ubi sepultus?

ADamum vita functum esse anno mundi 930. cum sex diebus aperte indicat Moses initio capitis quinti, hoc est, anno vitæ suæ 930. quippe cum ipse formatus fuerit die mundi Genesis sexta: quo vero mense, quove die obierit, Moses non aperit. Narrat autem Eutychius Patriarcha Alexandrinus (referente Seldeno de anno Judaico) ex antiquis monumentis Adamum decessisse feria sexta Lunæ decimæ quartæ: *& obiit Adam die Veneris Lunæ decimæ quartæ, qui sextus dies erat mensis Nisan*, hoc est, die 24. mensis Martii, qui eo anno erat feria sexta, sive dies Veneris. At de his fides sit penes Auctorem.

Ad Adami vero sepulchrum quod attinet, communis est nobilium Auctorum, nedum Judæorum, sed & Christianorum sententia, ipsum fuisse tumulatum in monte Golgotha, ab ipsius cranio, *Calvaria* nuncupato, Quod utique suo calculo firmat Origenes, tract. 35. in Mathæum scribens: *Venit*, inquit, *ad me traditio quædam talis, quod corpus Adæ primi hominis ibi sepultum est, ubi crucifixus est Christus: ut sicut in Adam omnes moriuntur; sic in Christo omnes vivificentur: ut in loco illo, qui dicitur Calvariæ locus, id est, locus capitis, caput humani generis resurrectionem inveniat cum populo universo, per resurrectionem Domini Salvatoris, qui ibi passus est, & resurrexit. Inconveniens enim erat, ut cum multi ex eo nati remissionem acciperent peccatorum, & beneficium resurrectionis consequerentur, non magis ipse Pater omnium hominum hujusmodi gratiam obtineret.*

Eum consequitur Auctor, quisquis est, carminum adversus Marcionem ad calcem operum Tertulliani, is enim lib. 2. cap. 4. canit.

Golgotha locus est, capitis Calvaria quondam,
Lingua paterna prior sic illum nomine dixit;
Hic medium terræ est, hic est victoriæ signum:
Os magnum hic veteres nostri docuere repertum,
Hic hominem primum suscepimus esse sepultum,
Hic patitur Christus, pio sanguine terra madescit,
Pulvis Adæ ut possit veteris cum sanguine Christi
Commixtus, stillantis aquæ virtute lavari.

Consentit etiam S. Chrysostomus, homil. 84. in hæc verba Evangelii S. Joannis, *Exivit in eum qui dicitur Calvarius locus.* Ad quæ ait: *Quidam dicunt Adam & mortuum & sepultum esse; & Jesum, ubi mors dominata est, ibidem trophæum erexisse per crucem quam tulit, contra mortis tyrannidem.*

Concinit his S. Ambrosius in cap. 10. S. Lucæ, num. 114. *Ipse autem crucis locus, vel in medio, ut conspicuus omnibus: vel supra Adæ, ut Hebræi disputant, sepulturam. Congruebat quippe ut ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, ubi fuerant mortis exordia.*

Succenturiatur S. Augustinus, sermon. 71. de tempore: *Etiam hoc antiquorum relatione refertur, quod & Adam primus homo, in ipso loco ubi crux fixa est, fuerit aliquando sepultus: & ideo Calvariæ locum dictum esse, quia caput humani generis, ibi dicitur esse sepultum. Et vere fratres non incongrue creditur, quia ibi erectus sit medicus, ubi jacebat ægrotus: & dignum erat, ut ubi occiderat humana superbia; ibi se inclinaret divina misericordia: & sanguis ille pretiosus, etiam corporaliter dum dignatur pulverem antiqui peccatoris stillando contingere, redemisse credatur.*

Subscribit etiam S. Hieronymus, qui, licet alibi censeat Adamum fuisse sepultum in Hebron, attamen in Epist. 17. quam nomine Paulæ & Eustochii scripsit ad S. Marcellam, loquens de Jerosolymis, ait: *In hac urbe, imo in hoc tunc loco, & habitasse dicitur & mortuus Adam, unde & locus, in quo crucifixus est Dominus noster,* CALVARIA *appellatur; scilicet quod ibi sit antiqui hominis Calvaria condita; ut secundi Adam, id est, Christi, sanguis de cruce stillans, primi Adam, & jacentis protoplasti peccata dilueret.*

Obiicies illud Josue, cap. 14. *nomen Hebron ante vocabatur Cariath-Arbe, Adam maximus inter Enacim ibi situs est.* Hic S. Hieronymus in Epitaphio Sanctæ Paulæ: *Cariath-Arbe*, inquit, *idem est, ac civitas virorum quatuor, Abraham, Isaac, Jacob, & Adam magni, quem ibi conditum juxta librum Jesu Nave Hebræi autumant, licet plerique quartum putent Caleb, cujus ex latere memoria monstratur.* Ergo Adamus in Hebron fuit tumulatus. Deinde cum per diluvium plures deportati fuerint terrarum aggeres, montesque plurimi hinc inde distracti; verisimile est pariter diruta fuisse mortuorum sepulchra omnia, ac proinde ipsorum ossa disjecta ac dissipata. Quonam itaque modo factum est, ut Adami, ossa in Golgotha perseverarint ita integra, ut postmodum ibidem ejus cranium tempore Christi passionis extaret?

Respondeo ad 1. nomen *Adam* non semper esse proprium primo parenti, sed cuilibet homini concessum; ut constat ex his verbis Genesis cap. 5. *Masculum & fœminam creavit eos, & benedixit illis: & vocavit nomen eorum Adam.* Ac proinde, Josue 14. tribuitur cuidam homini cujus peculiare nomen erat Arbe, qui sicut legitur ibidem cap. 15. v. 13. erat pater Enac gi-

gan-

gantis: cum autem Arbe fuerit statura major suis filiis, qui cap. 13. Numerorum dicuntur *monstra quædam de genere giganteo*; is Arbe merito dicitur *maximus inter Enacim*, hoc est, inter gigantes.

Ad 2. dico falsum esse diluvio omnes depertaros montes, in eisque locata sepulchra fuisse dissipata; plures enim steterunt inconcussi montes, puta, montes Armeniæ, in quibus arca Noe, finito diluvio, hæsit.

Addere possem ex Mose Barcepha in lib. de parad. 1. p. cap. 14. *Quod cum Noe impendens diluvium cerneret, secum intulit ossa Adami in arcam, eaque deinde post diluvium arca egressus suis filiis distribuisse prout orbem terrarum inter illos habitandum partiebatur: Verbi gratia Calvariam Adami dedisse primo-genito suo Sem, & terram assignavit ei Judæam; atque ita posteritas Semi cum in Judæam hæreditatem suam venisset, illam Adæ Calvariam quæ illi de Adæ ossibus ex paterna distributione obvenerat, in Adæ sepulchro, quod jam tam illic extabat, reposuisse.* Hæc illæ; at vereor ne genium & commentum Rabbinicum ista redoleant.

QUÆRITUR VIII.

Quis & quantus fuerit Seth tertius a Mose memoratus Adami filius.

Egregias Sethi dotes, ac præcellentias non obscure indicat Moses, cum de eo unice scribit fuisse ad patris Adami perfectissimam similitudinem genitum, hoc est, referentem patris, per gratiam & pœnitentiam renovati optimam indolem, & ad pietatem & sapientiam conformatam. Hoc vero distinctius explicat Josephus scribens: „ Unus e compluribus Adami liberis fuit „ Seth: qui a patre educatus, ubi eo ætatis „ venit, ut jam quod rectum est discernere „ valeret, virtutis studiis se totum dedit. „ Et cum ipse vir optimus evasisset, etiam „ nepotes sui similes post se reliquit: qui, „ quoniam erant omnes bona indole præditi, & patriam absque seditione incolebant, in perpetua fœlicitate vitam exegerunt, & syderalem scientiam, ac cœlestium rerum cognitionem excogitaverunt.

„ Ne autem inventa sua ex hominum notitia dilaberentur, & prius perirent, „ quam pernoscerentur; scientes Adamum „ duplicem generalem hominum interitum „ prædixisse; unum incendio; diluvio alterum: excitatis duabus columnis utrique „ sua inventa inscripserunt: ut si lateritiam „ diluvio deleri contingeret, lapidea superstes, hominibus discendi copiam faceret, „ & quæ inscripta continebat, expectanda „ exhiberet. Aiunt enim lapideam illam ab „ ipsis dedicatam, quæ & nostris temporibus extat in terra Syriæ. *Hæc Josephus.*

Hujus autem Sethi posteri dicti sunt *Sethitæ*; sicut a Caino, *Cainitæ* appellati, qui & moribus & religione & habitatione erant distincti. *Moribus* quidem; quia Sethitæ sui parentis vestigia sectantes, placidi, pacifici, & sua sorte contenti; virtutibus excolendis, & rerum cœlestium contemplationi vacabant. Cainitæ vero, omnibus molesti, nec invicem consentientes, nihil nisi terrena sapiebant, & una cum suæ originis capite, rapinis, vexationibus, & latrociniis erant dediti: nam, ut narrat Josephus, cum Cainus ejectus esset e terra Paradiso terrestri vicina, *Accitis undique latrociniorum, & nequitiæ sociis, magister illis ad facinorosam vitam effectus est.*

Pugnabant etiam illæ duæ familiæ religione: nam Sethitæ veri Dei cultores, ejus divinæ majestati debita exhibebant obsequia: Cainitæ e contrario, nonnisi pravis artibus, & ut plurimi existimant, Dæmonum evocationi & cultui vacabant. Sejuncti pariter *habitatione*. Nam Cainus a facie Domini & nativo solo ejectus, habitavit profugus in terra *Nod*, ubi civitatem nomine filii sui appellatam ædificavit: Sethus vero cum suis posteris in terra patria, & in conspectu parentum hæsit.

Hinc ab utroque fratre duas exortas esse civitates, alteram Dei, alteram Diaboli, docet S. Aug. civitatis *Diaboli* exordium statuit in Caino fratricida, qui Abelem, Civem æternæ civitatis in hac terra peregrinantem, invidia victus occidit. Civitatis vero *Dei* propagatorem statuit Sethum, qui pietati deditus, se suosque divino cultui devovit. Habuit enim Enosum filium eximium Dei cultorem, ut apparebit ex quæstione sequenti.

QUÆRITUR IX.

Quanta fuerit Enosi pietas, & quod ejus præmium.

Scribit de Enoso Moses ad finem, cap. 4. *Seth natus est filius, quem vocavit Enos: iste cœpit invocare nomen Domini.* Cujus quidem textus diversa est versio, occasione Hebrææ vocis הוחל *Huchal*, a radice חלל *Chalal*, quæ ut apposite observat Rivetus cum Oleastro & Pererio, significat. 1. Dolere, violatum esse, sauciatum &c. 2. Secare, incidere, perforare. 3. Prophanare, corrumpere, contemnere &c. 4. Incipere, exoriri. Prima significatio, inquit Rivetus, in hoc argumento nemini arrisit; nec etiam secunda, de quibus nulla est plane difficultas. Tertia, & quarta in controversiam venerunt, & utraque suos habet fautores inter veteres & novos Interpretes.

Pri-

Primam significationem ex illis duabus, quæ *prophanare* reddit, tribuerunt Paraphrastæ Onkeloso, cujus verba sic vertit Paulus Fagius: *Tunc, in diebus ejus, incœperunt filii hominum, ut non orarent in nomine Domini.* Vel ut fert alia similis versio: *Tunc prophani fuerunt in diebus illis filii hominum, ad non invocandum in nomine Jehovæ.*

Chaldaica tamen editio Complutensis convenit cum textu Hebraico, sic enim ad verbum, si latine reddatur, habet: *Tunc cœperunt homines orare in nomine Domini*: Hinc Tremellius, & Junius qui in prima editione sua scripserant, *Tunc cœptum prophanari in invocando nomine Jehovæ*; in posteriori, mutata sententia, verterunt: *Tunc cœptum est invocari nomen Jehovæ*: ut sit sensus, Adamum & Sethum animadvertentes Cainitarum perversos mores magis ac magis in deteriora prorumpere, & Dei cultum spernere, suis adhortationibus & piis monitis effecerunt, ut suam familiam in officio erga Deum continerent, & debitum supremæ illius majestati cultum impenderent.

Hoc tamen insigne pietatis monumentum, non Adamo & Setho, sed Enoso, in Græca & Latina versione tribuitur; illa namque habet: *Hic speravit invocare in nomine Domini*: hæc vero; *iste cœpit invocare nomen Domini*: quia certos quosdam ritus, diesque constituit quibus ab hominum cœtu, & publice Deus pie, ac religiose coleretur.

Existimat Bolducius idcirco Enosum dictum esse primum invocasse nomen Domini, quod religiosam sodalitatem hominum instituerit, qui, a rebus terrenis & mundialibus subducti, non aliis vacarent, quam cœlestium contemplationi, & Dei laudibus assidue decantandis. Quod etiam antea docuerat Thomas Waldensis, & Essenos tantopere apud veteres laudatos, eosdem cum Enossæis esse putant; aiuntque hos post diluvium, idem religiosum institutum restaurasse; ac propterea appellatos a Plinio *gentem æternam*, quod nimirum ab ipsa mundi origine ortum habuerit.

Tandem quidam putant præfata verba sic esse vertenda, *Tunc cœptum est appellari in nomine Domini*, quam versionem confirmat Aquilæ interpretatio, eamque secutus est Auctor homiliarum sub nomine Eusebii Emisseni; *Speravit*, inquit, *vocari nomine Domini, hoc est, Deus dici, & Filius Dei; justi enim qui erant ex Seth, filii Dei vocabantur.* Ita quod Enosi & Sethi temporibus, jam incœperit ista nominum distinctio, cujus postmodum meminit Moses dum ait: *Videntes filii Dei*, nimirum Sethiani, & Enossæi, *Filias hominum &c.* hoc est Cainitarum. *Acceperunt eas in uxores &c.*

Hæc Suidas sic exponit: *De hoc Setho*, inquit, *dictum est, & filii Dei ingressi sunt ad filias hominum, videlicet ad filias Caini. Illius enim sæculi homines Sethum vocabant Deum, quod invenisset, & Hebraicas litteras, & stellarum appellationes: præterea vero, quod magnam hujus pietatem admirarentur, adeo ut etiam primus & cognomento & nomine Deus vocatus fuerit. Quemadmodum & Moysi dicit Dominus;* TE PHARAONI DEUM DEDI: *& de virtute præditis & spiritualibus viris, & de judicibus dixit:* DEOS NON CONTEMNES, &, TUI POPULI PRINCIPIBUS NON MALEDICES. *Juste igitur filii Sethi, & Enosi, & Henochii, filii Dei, & filii Deorum, secundum Symmachum intelliguntur, qui intemperantia capti, ad Caini filias ingressi sunt.*

Itaque cum Sethi posteri animadverterent Cainitas semper in deterius abripi; suadente Enoso, se se ab illorum prava societate subducendos esse statuerunt, ut Dei cultum a Cainitis pessundatum restituerent, ac palam & publice agerent. Qua de causa dicebantur *homines*, & *filii Dei*, hoc est, illius honoris & gloriæ zelotes. Quæ expositio cæteris mihi videtur probabilior; non enim credibile est Mosem tam prolixe studia pravæ generationis enarrasse; nihil autem de studiis piorum erga Dei cultum & veram religionem commemorare voluisse.

Enosi pietatem & religionem in primis ejus æmulatus est illius Abnepos Henoch a Jaredo Patre genitus, anno mundi 622. de quo Moses, cap. 5. v. 22. & 24. scribit: *Ambulavitque cum Deo, & non apparuit; quia tulit eum Deus.* Unde

QUÆRITUR X.

Utrum Henoch nondum sit mortuus.

EXimiam Henochi pietatem, & singularem illius erga Deum observantiam paucis quidem, sed efficacissimis ac facundissimis verbis expressit Moses, cum ait: *Ambulavit cum Deo*; perinde enim est, ac si diceret: præscriptas a Deo, quibus e terra itur ad cœlum, vias tenuit & calcavit, sectando videlicet observantiam Dei mandatorum prout a majoribus acceperat, & fideliter ea exequens, quæ ad divinam ejus gloriam magis conducere videbantur.

Unde merito jure ab omnibus viris cordatis respuitur quorumdam Judæorum impietas, qui in *Bereschit Rabbath* audent asserere Henochum hypocritam, nunc justum, nunc improbum; & idcirco Deum illum, cum justus esset, sustulisse, ne rursum deficeret. Quibus subscribit Jarchius hæc verba exponens, *Ambulavit cum Deo*: „ Id est, „ *inquit*, justus fuit; sed levis tamen & in- „ constans, solitus cito ad malum deflectere; ideo festinavit Deus benedictus, „ & transtulit eum, & ante tempus mori „ fecit. *Hæc ille.*

Verum *ambulare cum Deo* per trecentos annos, ut de Henocho refert Moses; & ipsi placuisse semper, ut alii sacri Scriptores testantur, non est indicium inconstantis & hy-

& hypocritæ; non enim placet Deo hypocrisis, & animi levitas; sed sinceritas, & animi constantia. Hæc vero quanta fuerit in Henocho, apparet ex eo quod illa ætate plures extiterint veri Dei cultores, nempe Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared &c. at peculiariter de Henocho dicitur *eum ambulasse cum Deo*, quibus verbis significatur eum fuisse zelantissimum Dei cultorem. Utrum autem revera mortuus fuerit; an vivus perseveret, jam statuendum est.

Illum esse vita functum contendunt plerique Hebræorum Magistri; quos laudat R. Manasses ben-Israel, lib. *de fragilitate humana*; cui subscribunt e Protestantibus Calvinus in hoc caput, Oecolampadius in cap. 5. Epist. ad Rom. & alii bene multi, quorum sententiam acriter propugnat Joannes Drusius in hoc Genesis caput.

Verum Henochum nondum e vivis excessisse, constat. I. Ex præfatis hujus capitis verbis, quibus dicitur placuisse Deo, ac propterea ab ipso fuisse translatum; hæc enim translatio refertur, ut insigne illius pietatis & meriti præmium: quale autem fuisset virtutis præmium homini nondum vitæ medium decurrenti, vitam eripere? viris pacificis & suis cultoribus spondet Deus longævitatem: de impiis vero per Davidem, *Psalm.* 57. minatur: *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos*. Quorsum attinebat præmittere: *Ambulavit cum Deo*; nisi quod sequitur, habeat rationem insignis gratiæ? quæ autem gratia, citius quam par esset, mori?

II. Ecclesiastici cap. 44. *Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, ut det Gentibus pœnitentiam*, nempe ut circa finem mundi rursus appareat, invitaturus ad pœnitentiam eos omnes qui ab Antichristo fuerint seducti. Nec excipere juvat in editione LXX. hæc verba, *In paradisum &c.* non haberi. Hanc enim editionem ea parte mutilam esse apparet ex SS. Patribus mox producendis, qui illa editione usi, præfata verba retinuerunt.

III. Hoc ipsum evidentissime confirmat S. Paulus ad Hebræos 11. v. 5. *Fide Henoch translatus est ne videret mortem &c.* Quid est autem non videre mortem, nisi mortis legibus non subjacere? in hunc sensum dictum est a Davide, Psalm. 88. v. 49. *Quis est homo qui vivet & non videbit mortem?* & Math. 16. v. 28. Christus dixit Apostolis, *Sunt de hic stantibus qui non gustabunt mortem, donec &c.* ubi de morte vera, quæ fit per separationem animæ a corpore loquitur.

Nec argumenti vim evertit Drusii exceptio; nempe verba S. Pauli intelligenda esse de morte spiritali animæ, qua per peccatum separatur a Deo ipsius vita: eo sensu, quo de viro justo præmatura morte subducto, dicitur Sap. 4. *Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius*; Adeo ut, inquit Drusius, Henoch fuerit ereptus e vivis, ne sui corruptissimi sæculi pravis moribus inficeretur.

Hæc, inquam, exceptio penitus abludit a mente Apostoli, qui singulari Dei beneficio dicit Henochum ideo translatum, quia, inquit, *ante translationem testimonium habuit placuisse Deo*.

Igitur ex mente Apostoli illa Henochi translatio fuit illius innocentiæ argumentum & præmium: quale vero præmium fuisset præcipitata mors, ea præsertim ætate, in qua longævitas censebatur singulare Dei beneficium: accedit locus parallelus raptus Eliæ 4. Reg. cap. 2. v. 12. ubi dicitur raptus nec amplius ab Elisæo visus: certum est autem Eliam vivum fuisse sublatum a Deo; igitur idem de Henocho censendum.

Idipsum confirmat universus Ecclesiæ Doctorum sensus. Nam S. Irenæus diserte scribit: *Enoch placens Deo, in quo placuit corpore, translatus est, translationem justorum præmonstrans. Et Elias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem Patrum prophetans.*

Ei concinit Tertullianus: *Translatus est*, inquit, *Enoch & Elias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Cæterum morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant.* Et lib. de Resurrectione carnis: *Quod hodie Enoch & Elias nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, qua tantum de orbe translati, & hoc ipso, jam æternitatis candidati &c.*

Subscribit eis S. Chrysostomus: „ Placuit „ enim, *inquit*, Henoch Deo, & non inven- „ tus est; eo quod transtulit illum Deus. „ Vides sapientiam Domini? viventem trans- „ tulit, non immortalitatem largitus est; „ ne peccandi metum enervaret, sed morti „ in humanum genus suum jus reliquit &c.

His concinit S. Epiphanius ubi Henochum vocat *nostræ resurrectionis in præputio symbolum, in Circumcisione Eliam.*

Succenturiatur S. Hieronymus, Epist. 61. ubi ait: *Henoch translatus est in carne: Elias carneus raptus est in cœlum: necdum mortui, & Paradisi jam coloni. Habent quoque membra cum quibus rapti sunt, atque translati. Quod nos imitamur jejunio, illi possident Dei consortio: Vescuntur cælesti pane, & saturabuntur omni verbo Dei, eundem habentes Dominum, quem & cibum.*

Adstipulatur etiam S. Augustinus ubi diserte pronuntiat: *Heliam & Henoch non dubitamus in quibus nati sunt corporibus vivere.* Et lib. 1. de Peccatorum meritis & remissione, cap. 3. ubi cum plurimis probasset Deum, hominem, si non peccasset, diutissime in hac vita servare potuisse, & quo tempore vellet ad immortalitatem sine languore & morte media perducere adiicit: *Neque enim Henoch & Elias per tam longam ætatem senectute marcuerunt: nec tamen eos credo jam in illam spiritalem qualitatem corporis commutatos, qualis in resurrectionem promittitur, quæ in Domino prima præcessit: nisi quia illi fortasse nec his cibis egent, qui sui consumptione reficiunt; sed ex quo translati sunt, ita vivunt, ut similem habeant satietatem illis quadraginta diebus*, qui-

quibus Elias ex calice aquæ, & ex collyride panis, sine cibo vixit: aut si ex his sustentaculis opus est, ita fortasse in paradiso pascuntur, sicut Adam priusquam propter peccatum exinde exire meruisset. Habebat enim, quantum existimo, & de lignorum fructibus refectionem contra defectionem; & de ligno vitæ stabilitatem contra vetustatem. Est igitur antiquissima fideque dignissima Ecclesiæ traditio, Henoch nondum esse mortuum, sed adhuc in vivis persistere. His concinit Sedulius:

> *Primus ab usque chao meritis vivacibus Enoch,*
> *Multa per innumeros jam sæcula contigit annos,*
> *Natura perdente modum, quem jure creandi*
> *Terra tulit, genitum sed mors miratur ademptum.*

Opponunt adversæ sententiæ assertores, ex Apostolo ad Rom. 5. v. 12. *In omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Et ad Hebræos 9. v. 27. *Statutum est omnibus hominibus semel mori.* Hæc admitto: sed quid inde? Igitur, inquiunt, Henoch est mortuus: nego hanc sequelam: est quidem mortalis, & mortis legibus adhuc subjectus, sed nondum eas expertus. *Instant*, qui dicitur a Deo sublatus, revera est mortuus; at de Henocho dicitur: *Non apparuit, quia tulit eum Dominus;* Igitur &c. Major patet ex Job 32. v. 22. *Nescio quamdiu subsistam, & si post modicum tollat me factor meus.* Psal. 48. v. 16. *Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me:* & 3. Reg. cap. 19. Elias tædio persecutionum & vitæ affectus, ait, *Domine tolle animam meam; neque enim melior sum, quam patres mei!* quibus verbis mortem exoptat.

Distinguo majorem, absolute nego, cum quibusdam circumstantiis, concedo. Tolli enim a Deo, non est mortem obire; sic Genes. 2. 15. *Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit in Paradiso voluptatis.* Unde voces *tollere aliquem*, præcise non significant inferre mortem; sed duntaxat cum addito, & ex circumstantiis: sic *tollere animam, tolle, tolle, crucifige eum &c.* veram mortem designent.

Urgent si viveret adhuc Henoch, vera non essent hæc quæ de illo hic scribit Moses: *Facti sunt dies Henoch trecenti sexaginta quinque anni*; nam ultra sex annorum millia jam vixisset. Igitur, aut falsa est illa vitæ Henochi computatio; aut Henoch jam obiit.

Nego antecedens. Moses enim recenset duntaxat annos, quos in hominum societate egit Henoch; non vero eos quos ab hominum consortio subductus agebat; quia hi non erant hominibus noti, nec conducebant ad stabiliendam sacram Chronologiam.

QUÆRITUR XI.

Quem in locum translatus sit Henoch.

Asserit quidem Moses Henochum a Deo translatum: at cum locum non indicet, inde gravis & anxia inter auctores ea de re oritur disputatio. Eam quidem inutilem & vanam esse diserte pronuntiat S. Chrysostomus laudata homil. 21. in Genes. Cui subscribens Theodoretus quæst. 45. ait: *Non inquirenda sunt, quæ silentio sunt tradita; sed veneranda quæ scripta sunt.* Quibus consentiens S. Augustinus ait hanc quæstionem unam esse ex iis, *In quibus salva fide, qua Christiani sumus, aut ignoratur quid verum sit, & sententia definitiva suspenditur: aut aliter quam est, humana & infirma suspicione conjicitur.*

Conveniunt quidem omnes passim cum Ecclesiastico Henochum translatum esse in paradisum. Verum cum *Paradisi* vox in sacris Litteris ambiguæ sit significationis; inde gravior exurgit controversia. Paradisus enim sumitur. I. Pro loco amœnissimo plantis, floribus & suavissimis fructibus referto; sic universa Jordanis regio dulcissimis aquis irrigata, *Genes.* 13. *v.* 10. dicitur *Paradisus Domini.* Et lib. Canticorum, cap. 4. v. 13. Divinus sponsus sponsæ spiritalis encomia celebrans, ait: *Emissiones tuæ Paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus.*

II. Pro illo voluptatis loco, in quem Deus Adamum recens conditum transtulit, *Genes.* 2. *v.* 15. & alibi sæpe.

III. Pro conscientiæ tranquillitate, qua justi homines Dei cultores ferventissimi impense fruuntur; sic Ecclesiastici, cap. 40. v. 28. *Timor Domini sicut Paradisus benedictionis.*

IV. Denique pro fœlicissimo Beatorum statu, qui æternum cum Christo triumphaturi sunt, sic Lucæ, cap. 23. v. 33. & Apocalypsis 2. v. 7.

Communis fuit inter veteres Ecclesiæ Patres sententia Enochum & Eliam translatos esse in paradisum, ex quo Adamus fuit ejectus: ita imprimis *S. Hippolytus Martyr* oratione de Antichristo. S. Ambrosius in cap. 4. Roman. *S. Athanasius I.* quod Nicæna Synodus, S. Gregorius in 18. c. Job; & Homil. 12. in Ezechiel. *Hieronymus* in epist. ad Pammachium adversus errores Joan. Hierosol. *Damascenus*, lib. 4. cap. 28. &c.

At cum incertum sit, utrum Paradisus ille adhuc subsistat, anve diluvii aquis obrutus & dissipatus fuerit; hinc est quod nonnulli, maxime ex Protestantibus, contendunt Henochum translatum esse in Paradisum cœlestem, in quo fruitur visione Dei; ita

ita *Heideggerus* exercit. num. 9. *Christianus Schotanus* in Severi Sulpicii historiam cap. 7. *Rivetus* exercit. 49. in cap. 5. Genes. &c.

Verum hanc sententiam esse erroneam, probatur; I. Quia teste Christo. D. Joann. 3. v. 13. *Nemo ascendit in Cœlum, nisi qui descendit de Cœlo Filius hominis qui est in Cœlo:* Quibus significat nullum hominem in Cœlum fuisse receptum, priusquam illud ipse conscenderet. Unde Apocalypf. 3. v. 7. dicitur habere clavem David, *Qui aperit & nemo claudit &c.* Quam expositionem confirmat Apost. ad Ephes. 4. 9. *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia descendit primum in inferiores partes terræ?* Quibus indicat neminem in Cœlum fuisse receptum ante Ascensionem Christi. Hinc de Christi in Cœlum triumphali receptione dictum esse putant sacri Interpretes hæc Psalmistæ 25. v. 7. verba: *Attollite portas principes vestras &c.* ut indicetur antea nemini mortalium Cœlum patuisse.

II. Apostolus ad Hebræos. 9. extollens Christi sacrificium & sacerdotium super pontificatum & sacrificia Mosaicæ legis, inter cætera ait ipsum primum ingressum esse, *In Tabernaculum non manufactum, id est, in ipsum Cœlum &c.* Quia ut dixerat antea, *nondum propalata erat Sanctorum via, adhuc priore Tabernaculo habente statum.* Igitur nemo prius Cæleste sanctuarium introierat.

Confirmat hæc ibidem v. 15. dicens a Christo moriente novum conditum esse Testamentum, & illud sua morte confirmatum, *Ut repromissionem acciperent, qui vocati sunt æternæ hæreditatis.* Itaque nullus antea hominum hujus divinæ hæreditatis fuerat particeps. Idipsum distinctius explicat, *cap. 11. v.* 39. ubi cum magnifice commendasset fidem, pietatem, ac constantiam virorum illustrium, qui a mundi exordio ad Davidem usque floruerunt; adiicit: *Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem; Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.* Ubi dubio procul sermo est de æterna fœlicitate, quam dicit Apostolus viros sanctissimos Christi adventum antecedentes, non prius fuisse adeptos, quam Christi Domini sequaces, qui in ejus fide & gratia decesserant.

Nec juvat reponere cum Riveto, Apostolum ibi intelligendum esse non de gloria cœlesti, sed de repromissa possessione terræ Chanaan, quam veteres Patriarchæ Mosis antecessores non sunt adepti. Hæc, inquam, exceptio prorsus insulsa est & evanida: etenim Apostoli effatum generale est, omnesque viros sanctissimos tam *ante-diluvianos*, quam *post-diluvianos*, complectitur. Porro eos omnes non spectabat terræ Chanaan repromissio, quæ primum fieri cæpit Abrahamo, deinde vero confirmata Isaaco ejus filio, & Jacobo, illiusque successoribus Israelitis, qui ea tandem potiti sunt.

Opponunt adversarii nonnullos sanctos Patres affirmantes Henochum & Eliam translatos esse in Cœlum, imprimis S. Irenæum jam a nobis laudatum, qui diserte pronuntiat: *Justis hominibus & spiritum habentibus, præparatus est Paradisus, in quem & Paulus Apostolus asportatus, audivit sermones inenarrabiles, quantum ad nos in præsenti; & ibi manere eos qui translati sunt usque ad consummationem eo auspicantes incorruptelam:* At S. Paulus 2. ad Cor. cap. 12. v. 2. & 4. dicit se raptum usque ad tertium Cœlum, & in Paradisum, ubi audivit arcana verba quæ non licet homini loqui; igitur revera Henoch & Elias in Cœlum fuerunt translati.

Idem censet S. Hieronymus in epist. ad Pammachium præcedenti quæstione a nobis laudata in qua diserte scribit Henochum & Eliam raptos esse in Cœlum, ibique frui Dei consortio. Idem cecinerunt Christiani Poetæ. Sedulius operis pasch. lib. 1.

Aurea flammiferis evectus in astra quadrigis
Sydereum penetravit iter.

Alcimus Avitus de Henocho, lib. 4. cap. 6. scribit:

Quem prisca fides & conscia virtus
In Cœlum sine morte tulit.

Claudius Marius Victor de eodem lib. 2. carm. in Genes.

Vivit adhuc, & habet vitæ jam regna futuræ.

Respondeo, idcirco a sanctissimis illos Patribus, & Scriptoribus Ecclesiasticis dici Henochum & Eliam aliosque viros piissimos Christi adventum antecedentes in aliquam Cœlorum regionem fuisse deportatos, ibique humani generis redemptionem per Christum pacifice præstolari; quod ipsorum eximiorum virorum quieti & tranquillitati convenientiorem locum, quam Cœlum excogitare non possent. Verum in re adeo dubia & incerta consultius est, nihil absolute statuere. Certum quidem est ab hominum in terra degentium consortio subductos esse Henochum & Eliam: at quem in locum fuerint deportati? quid agant? & quibus cibis alantur? supervacaneum est requirere, ut supra diximus.

Neque his obstat quod asserat S. Irenæus ea quæ de Eliæ & Henochi raptu & in Cœlum translatione scripsit, se accepisse a presbyteris Apostolorum auditoribus. *Nam*, inquit Viegas in cap. 11. Apocalyp. v. 5. *Illi ipsi presbyteri pleraque omnino falsa, & cum divinis litteris pugnantia tradiderunt*, ut ibi videre est apud S. Irenæum, lib. 2. cap. 39. Cujusmodi est illud, Christum Dominum annos prope 50. in terris vixisse &c. Quare non est quod multum nos moveat ea presbyterorum traditio.

Instabis, Elias aliorum Sanctorum instar colitur & invocatur: igitur intra Beatorum sortem est receptus: ac proinde idem de Henocho ferendum est judicium.

Respondeo, Eliam quidem coli Beatorum instar, quod sit consummatus in gratia, Deoque charissimus & conjunctissimus; ac proinde plurimum apud ipsum suis precibus valeat; si enim tot miraculis ac prodigiis inclaruit dum inter mortales degeret; multo major & efficacior est illius apud Deum intercessio, cum, ut loquitur Tertullianus, jam est *candidatus æternitatis*.

QUÆRITUR XII.

Quid sentiendum sit de prophetia Henochi.

HEnochum prophetico spiritu & dono claruisse conveniunt omnes tam Judæi, quam Christiani.

Judæi quidem, tanta veneratione eum excipiunt, ut etiam Mosi & Eliæ (referente Heideggero) illum anteponere non vereantur. Christiani vero illum insignem fuisse prophetam docent S. Judæ epistola v. 14. & 15. his verbis: *Prophetavit autem, & de his septimus ab Adam Henoch, dicens: Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere judicium contra omnes &c.* Cum autem epistola S. Judæ sit canonica, ac proinde nihil falsi contineat, quam citat, Henochi prophetiam, certa & indubitata debet censeri.

Unde vero hanc prophetiam exceperit S. Judas, non una est Auctorum sententia. Tria vero possunt excogitari ex quibus illa in Apostoli notitiam venerit. 1. Quidem traditio aliqua a majoribus accepta & propagata. 2. Liber aliquis aut ab ipso Henocho exaratus, aut ab aliquo vetustissimo auctore qui Henochi res descripserit, & ejus nomine librum evulgarit. 3. Revelatio aliqua singularis ipsi a Deo facta.

Hanc prophetiam ex libro Henochi nomine exarato depromptam esse, censuerunt omnes illi SS. Patres: Justinus Martyr, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, & quotquot Angelorum seu Dæmonum cum filiabus hominum, connubium, ex quo procreati sint gigantes, asseruerunt. Quin etiam Tertullianus librum Henochi ætate sua adhuc persistentem, plurimis sed levioribus argumentis canonicum asserere conatur.

Meminit pariter prophetiæ Henochi ut ab ipso scriptæ, S. Augustinus, etsi enim eam, quæ circumferebatur prophetia Henochi, genuinam fuisse neget: *Quia*, inquit, *quædam contra fidem canonicorum Scriptorum in ea legebantur*: attamen, quod aliquid Henochus scripserit, non dubitat: *Scripsisse nonnulla*, inquit, *divina Henoch illum septimum ab Adam, negare non possumus; cum hoc in epistola canonica Judas Apostolus dicat*.

Insuper in vetustissimo volumine cujus titulus est, *Testamentum duodecim Patriarcharum*, quod sæpe Origenes & Procopius citant, multa ex scriptura Henochi inferuntur vaticinia; videlicet de his, *quæ eventura fuerunt filiis ac nepotibus 12. Patriarcharum: de futuris Hebræorum sceleribus & pœnis: de mundi Salvatore ab Hebræis occidendo: de reversione Hebræorum*. Pariter Henochi scripturæ citat locum Clemens Alexandrinus, pag. 801. *Etiam Henoch dicit transgressores Angelos docuisse homines astronomiam, & præstigiatoriam, aliasque artes.*

Refert etiam Origenes, lib. 5. contra Celsum, quod cum hic illi objiceret auctoritatem libri Henochi respondit, *Quod non magna librorum Henochi in Ecclesia sit auctoritas:* quibus verbis agnoscit quidem scripturam Henochi nomine exaratam; at librum authenticum esse pernegat.

Ex quibus omnibus manifeste constat primis Ecclesiæ temporibus scripta quædam fuisse Henochi nomine evulgata, quorum fragmentum Græce editum, & a Josepho Scaligero latine factum & insertum in notis suis ad græca Eusebii, hic ex parte repræsentare juvat, quo facilius judicet Lector an talis liber ab Henocho scriptus sit, & ab Apostolo S. Juda laudatus?

Scribit autem Angelorum viginti Principes convenisse; ac juramento se obstrinxisse ut ex hominum filiabus sibi uxores ducerent: *Tunc omnes juramento præstito se obligarunt. Erant autem, inquit, viginti, qui ascendentes in diebus Jared summitatem montis Hermoniim, quem a jurejurando ita appellarunt, ibi fœdere per juramentum inito, se invicem obstrinxerunt. Nomina autem Principum sunt sequentia. 1. Semixas Princeps eorum. 2. Atarhuph. 3. Arabiel. 4. Chababiel. 5. Orummame. 6. Rhamiel. 7. Sapsich. 8. Lakiel. 9. Balkiel. 10. Azalzel. 11. Pharmarus. 12. Amariel. 13. Anagemas. 14. Thausael. 15. Samiel. 16. Sarinas. 17. Cumiel. 18. Tyriel. 19. Tamiel. 20. Sariel. Sic & reliqui omnes anno 1170. mundi, acceperunt sibi ipsis mulieres, & inceperunt contaminari in ipsis usque ad diluvium, peperuntque ipsis tria genera* (hominum) *Primum genus erant* Gigantes *magni; Gigantes autem generabant* Naphilim: *ex τοῖς Naphilim nati sunt* Eliud*; & multiplicabantur juxta magnitudinem eorum, & docebant fœminas eorum magiam, & incantationes, sive artem præstigiatricem &c.*

Sequentia verba silentio prætereo, quod tantum referant primo noxias, aut curiosas artes, quas illi spiritus nequissimi dicuntur docuisse filias hominum quibuscum miscebantur; deinde justam ultionem quam per sanctos Angelos de perditissimis illis sumpsit Deus: hæc inquam, prætermitto, quod inane commentum sapiant; ac ne leve quidem præ se ferant indicium illius effati prophetici, quod laudat S. Judas.

Plurimi tamen, nec abs re, existimant a S. Apostolo hoc vaticinium ex libro, qui Henochi nomine ætate sua circumferebatur, de-

depromptum esse. Cujus quidem sententiæ fuit S. Hieronymus qui libro de Scriptoribus Ecclesiasticis agens de Epistola S. Judæ, ait: *Parvam quidem, quæ de septem catholicis est, epistolarum reliquit; & quia de libro Enochi, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque reiicitur.* Ipsum tamen excusat in comment. ad 1. Caput Epist. ad Titum, ubi dicit, quod etsi quis liber sit apocryphus, inde non sequi eum nihil veri continere: quemadmodum enim in prophanis quædam possunt esse vera, quæ ipse Spiritus S. suo testimonio per Scriptorem sacrum confirmet, ut Act. 17. in *Arato*. 1. Cor. 15. in *Menandro*: ad Titum in *Epimenide Cretensi* vel *Callimacho*, sic in apochryphis contingere potest, ut plurima vera sint quæ a Scriptoribus sacris usurpentur. Nam S. Paulus apocryphorum dictis nonnunquam fuit usus; sic in 1. ad Cor. cap. 2. v. 9. ait; *Oculus non vidit, nec auris audivit &c.* quæ ex apocrypho sub nomine Heliæ videntur deprompta: sic ad Galat 6. v. 15. ex libro inscripto, *Revelationes Mosis*, hæc exscripsisse videtur; *Neque Circumcisio aliquid valet &c.* & in epist. ad Ephes. 5. v. 14. ex apocryphis Jeremiæ adscriptis recitat. *Surge qui dormis, & exurge a mortuis &c.* pari jure S. Judas potuit divino suggerente Spiritu exscribere ex libro apocrypho qui Henochi nomine circumferebatur, ea quæ profert.

Verosimilius tamen dicendum arbitror a S. Apostolo vaticinium istud non ex aliquo libro ejus temporibus extante depromptum esse. 1. Id ipse non asserit, sed solum ait: *Prophetavit autem &c.* prophetare autem potuit ore tenus, & præconio publico in tabulas non recepto; ejus autem vaticinium nosse potuit S. Judas divino id ei suggerente Spiritu, qui in Apostolos illapsus, ut Christus D. spoponderat, docuit eos omnem veritatem. *Secundo* (ait Heideggerus exercit. 10.) cum antiquissimus fuerit Henochus, si quam is prophetiam scripto mandasset, dubium non est, quin posteriores sacri Scriptores, Moses vel Prophetæ, ejus mentionem alicubi fecissent: at in veteris Testamenti tabulis nullum ejus vestigium, apex nullus apparet. *Tertio* cum populus Dei, sanctorum Patrum memoriam charissimam habuerit, & Henoch ipse Propheta fuerit, si quam prophetiam scripsisset, illa Judæorum Canoni primo loco fuisset inserta. Nihil autem tale in Judæorum canone unquam extitit. Igitur &c.

QUÆRITUR XIII.

Cur Lamech sibi natum filium appellaverit Noe: & quos hic habuerit filios.

Rem sic enarrat Moses circa finem capitis quinti Genes. v. 29. *Vixit Lamech centum octoginta duobus annis, & genuit filium: vocavitque nomen ejus Noe, dicens: iste consolabitur nos &c.*

Hic Lamechus diversus est ab alio ejusdem nominis ex Caini prosapia, de quo actum est supra: hic enim erat vir piissimus a Setho Patriarcha oriundus, qui cum animadverteret hominum impietatem (mortuis Adamo, & sanctissimis Patriarchis vita functis) magis ac magis invalescere, speravit natum filium virtutis, ac pietatis fore studiosum; effecturumque tum verbis, cum exemplis, ut homines meliorem in frugem revocarentur: quo fieret, ut placatus Deus, maledictionem, ob Adami peccatum, terræ inflictam, revocaret, & priorem benedictionem restitueret: quamobrem appellavit eum *Noe*, id est, *Cessatio*, vel *Requies*.

Adiicit Moses: *Noe cum quingentorum esset annorum, genuit Sem, Cham, & Japhet.* Quo autem anno eorum quisque natus sit, incertum: Nec tamen anceps & dubia est Chronologia sacra, quæ deducitur per Semum; siquidem colligi potest hunc natum esse anno Patris quingentesimo secundo; nam *cap.* 11. *v.* 10. legimus, biennio post diluvium, Semum fuisse centum annorum dum ei natus est Arphaxad; diluvium autem incidit in annum Noachi sexcentesimum: unde sequitur Semum natum anno 502. Noachi, & sic certo procedit temporum series.

Cur autem tandiu a procreandis liberis Noe abstinuerit, cum anteriores Patriarchæ citius genuerint, multiplex potest proferri conjectura. I. Quod cum divinitus admonitus fuisset de futuro diluvio, ingenti mœrore confectus, omnem voluptatem abdicaverit, totum se pœnitentiæ permittens, ut divinam iracundiam declinaret. II. Cum certo nosset brevi interituros homines, essetque dubius num aliqui forent servandi, noluit operam dare liberis; ne cum aliis, divinæ ultioni subjacerent. Ubi vero, Deo revelante, novit se suosque salvatum iri, tunc sese accinxit ad procreandos filios, qui humani generis post diluvium essent seminarium & hominum propagationi incumberent. III. Tandiu continere voluit, ut divino cultui, & animo virtutibus excolendo liberius vacaret. Hinc cap. 5. v. 9. prius celebratur eximia illius pietas & justitia, quam recenseatur filiorum series; ait enim Moses: *Hæ sunt generationes Noe; Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulavit; & genuit tres filios Sem, Cham & Japhet*, quæ verba expendens S. Ambrosius scribit: *Ad condemnationem autem cæterorum, & ad expressionem pietatis divinæ, dicitur Noe apud Deum gratiam invenisse: simul ostenditur quod hominem justum non*

obum-

obumbret aliorum offensio; quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ & perfectionis merito laudatur: Probati enim viri genus virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus, homines; ita animarum genus, virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur; animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.

Quæritur insuper quis trium illorum fratrum fuerit major natu? nam etsi dignitas primogenituræ cesserit Semo; sunt tamen qui Japhetum natura primogenitum fuisse ex eo probant, quod *cap.* 10. *v.* 21. legimus: *De Sem quoque nati sunt, Patre filiorum omnium Heber, fratre Japhet majore*, ut habet Editio Græca ἀδελφῷ ἰαφὲθ τοῦ μείζονος: aut ut Tremelius & Junius vertunt *natu maximi*. Ideo sic ratiocinantur: Noe incœpit gignere anno ætatis suæ quingentesimo, ut fertur in hoc capite v. 31. porro non genuit Chaim, quia minor natu dicitur *cap.* 9. *v.* 24. neque *Sem* qui infra *cap.* 11. *v.* 10. Sem biennio post diluvium genuit Arphaxad anno suæ ætatis 100. Si vero natus fuisset anno Noe 500. ille non genuisset Arphaxad anno vitæ suæ 100. sed 201. inde constat Semum non fuisse natum anno patris 500. sed 502. nec proinde illum esse primogenitum. Igitur inde liquet Japhetum esse natu maximum.

Alii vero existimant Semum esse, non prærogativa tantum, sed etiam natura primogenitum, & Scripturam non designasse præcise numerum annorum Noe dum genuit; sed tantum significare illum non prius genuisse, quam quingentesimum annum implevisset; & ideo præfata capitis verba, secundum Editionem Vulgatam esse legenda censent, *fratre Japhet majore*; adeoque existimant mendum esse in præfata Editione Græca. Putarem ego Japhetum fuisse quidem natura primogenitum, sed Semo primogenituræ jus concessum, quod ex ejus semine nasciturus erat Messias. Id enim sæpenumero agit Deus, ut qui posteriores sunt naturæ ordine, eos sibi deligat; ne sese efferant homines inani carnis primogenituræ fiducia. Sic Abrahamum prætulit Nachor, Isaac Ismael, Jacob Esau, Judam Simeoni, non naturæ & originis, sed dignitatis, & cœlestis prærogativæ rationem servans.

DISQUISITIONES
IN CAPUT SEXTUM.

SExtum Caput orditur Moses his verbis, *Cum cœpissent homines multiplicari super terram, & filias procreassent, videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant.*

QUÆRITUR I.

Quinam fuerint illi filii Dei, qui cum hominum filiabus fuerunt commixti.

CIrca hujus quæstionis resolutionem mirum in modum sese torquent Interpretes, variasque in sententias abeunt. Plurimi namque per *filios Dei* intelligunt bonos Angelos, Dei conspectu fœlicitate fruentes, qui filiarum hominum pulchritudine illecti, vesana concupiscentia in eas exarserunt; easque sibi desponsantes, nefarie cum eis fuere commixti: ac propterea e Cœlo dejecti: Ita docent *Josephus* lib. 1. Antiq. cap. 3. & 4. *Philo*. lib. de Gigantibus. *S. Justinus* Apol. 1. *Athenagoras* oratione 269. pro Christianis. *Clemens Alex.* lib. 3. strom. *Lactantius* lib. 2. de orig. erroris. *Tertullianus* lib. de Idololatria cap. 9. & lib. de cultu fœminarum cap. 21. nec non & lib. de Virginibus velandis cap. 7. ubi dicit merito ab Apostolo præceptum esse, ut mulieres non nisi velato capite Ecclesiam ingrediantur, propter Angelos: *Quos*, inquit, *legimus a Deo, & Cœlo excidisse ob concupiscentiam fœminarum. Quis potest præsumere quales Angelos, maculata jam corpora & humanæ libidinis reliquias desiderasse, ut non ad Virgines potius exarserint, quarum flos etiam humanam libidinem excusat? Debet ergo adumbrari facies tam periculosa, quæ usque ad Cœlum scandala jaculata est, ut Deo assistens, cui rea est Angelorum exterminatorum; cæteris quoque Angelis erubescat &c.*

Eis consentit *S. Ambrosius* dicens: *Non Poetarum more Gigantes illos terræ filior vult videri divinæ Scripturæ conditor: sed ex Angelis & mulieribus generatos asserit.* Et lib. 1. de Virginibus: *Quam præclarum autem*, inquit, *Angelos propter intemperantiam suam in sæculum cecidisse de Cœlo, virginem propter castimoniam in Cœlum transiisse de sæculo.* Idem docuerunt *Eusebius Cæsariensis* [a], *Methodius* [b], *Sulpitius Severus* [c], & alii e veteribus bene multi, qui censent quosdam Angelos e sua dignitate & cœlesti sede excidisse propter concupiscentiam fœminarum.

[a] *Lib.* 5. *de præp. Evan. c.* 4.
[b] *Orat. de Resur.*
[c] *Lib.* 1. *Hist. c.* 3.

In hanc autem sententiam descenderunt, quod usi fuerint Græca versione LXX Interpretum, cujus aliqui codices tunc habebant *ἄγγελοι τοῦ θεοῦ*, *Angeli Dei*. Nunc vero scriptum legimus, *οἱ τοῦ θεοῦ Filii Dei*, utriusque vero nominis eadem est significatio, ut observat S. Aug. scribens: „ Aquila, „ quem Interpretem Judæi cæteris antepo- „ nunt, non *Angelos Dei*, nec *filios Dei*, sed „ *filios Deorum*, interpretatus est. Utrum- „ que autem verum est; nam *& Filii Dei* „ erant; sub quo patre, suorum patrum „ etiam fratres erant: *& filii Deorum*; quo- „ niam a Diis geniti erant, cum quibus „ & ipsi Dii erant, juxta illud, Psalm. 81. „ *Ego dixi Dii estis &c.*

Tametsi vero S. Augustinus aliquando dubius hæserit, utrum Angeli omnino sint incorporei; imo juxta Platonicorum sententiam Dæmones appellarit *aeria animalia* lib. 1. contra Academ. cap. 7. quin etiam lib. 15. de Civit. cap. 23. judicium ferre nolit utrum Dæmones, quos silvanos & faunos appellant, seu incubos & succubos, possint coire cum mulieribus, & viris, ejus verba sunt; „ Quoniam creberrima fa- „ ma est, multique sese expertos, vel „ ab eis qui experti essent, de quorum „ fide dubitandum non est, accidisse con- „ firmant, *Silvanos & Faunos*, quos „ vulgo *incubos* vocant, improbos sæpe ex- „ titisse mulieribus, & earum appetiisse ac „ peregisse concubitum: & quosdam Dæ- „ mones, quos *Durios* Galli nuncupant, „ hanc assidue immunditiem & tentare & „ efficere, plures talesque asseverant, ut „ hoc negare, impudentiæ videatur; non „ hic aliquid audeo temere definire, utrum „ aliqui spiritus elemento aereo comparati, „ possint etiam hanc pati libidinem; ut „ quomodo possint, sentientibus fœminis „ misceantur. *Attamen*, inquit, *Angelos* „ *sanctos nullomodo illo tempore labi posse* „ *crediderim*.

At S. Chrysostomus contrariam & veram sententiam tuetur scribens *quanta dementia plenum fuerit, dicere angelos dejectos, ut cum mulieribus rem habeant, & incorporea illa natura copuletur corporibus &c.* Ei concinit S. Cyrillus Alexandrinus: *Quo pacto*, inquit, *non stultitiæ proximum sit dicere, spiritus carne superiores, ab eaque semotos carnalium amore tangi &c.*

Neque his obstat quod Job. 1. v. 6. & 38. v. 7. Angeli dicantur *filii Dei*; præfata enim Mosis verba, de Angelis sive bonis, sive malis non esse intelligenda convincunt hæ rationes.

I. Illi qui vetitas illas nuptias cum filiabus contraxerunt, iidem sunt, quibus iratus Deus dixit, in eis non permansurum suum Spiritum: at illi non fuerunt Angeli, sed homines; ait enim: *Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est*, igitur, &c.

II. Qui speciosarum mulierum pulchritudine, & illecebris illecti sunt, iidem sunt, qui infaustas cum illis nuptias inierunt: at Angeli matrimonia non contrahunt; hoc enim tanquam testatissimum assumit Christus D. ut probet nulla post resurrectionem futura matrimonia: *In resurrectione*, inquit, *non nubent; neque nubentur: sed erunt sicut Angeli Dei in Cœlo*: quod utique argumentum esset elumbe, si Angeli matrimonii fuissent capaces.

III. Infaustæ illæ nuptiæ, & nefariæ cum filiabus hominum commixtiones, divinam in humanum genus ita excitarunt iracundiam, ut Deum pœnituerit, quod hominem fecisset, dixeritque: *Delebo hominem, quem creavi a facie terræ*. At si prævaricatores illi fuissent Angeli, nulla suberat causa, cur Deus in humanum genus tanta iracundia effervesceret, statueretque illud penitus extinguere, solæ enim filiæ hominum cum Angelis commixtæ tanti sceleris fuissent reæ; ac proinde solæ cum ipsis Angelis fuissent puniendæ. Quid enim peccassent mares, ut pœnas luerent? constat igitur per *filios Dei*, non Angelos, sed homines a Mose intelligi & designari.

At, inquies, S. Judas in Epist. Canonica v. 6. ut eis, qui & gratia Dei abutuntur ad lasciviam, & solum Dominatorem & Dominum nostrum Jesum-Christum negant, terrorem incutiat, ante oculos statuit Angelorum prævaricatorum atrocem pœnam: *Angelos vero*, inquit, *qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub Caligine reservavit*. Quibus verbis S. Judas significat Angelos quosdam prava libidine abreptos cœlesti domicilio deturbatos esse: quod utique præfatis Mosis verbis concinit.

Idque confirmat versu sequenti in quo illos Angelos lapsos assimilat Sodomitis: *Sicut*, inquit, *Sodoma, & Gomorrha, & finitimæ civitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes*. Hic Sodomam & Gomorrham, & finitimas Civitates scortatas esse asserit, & post carnem alienam ivisse, non secus ac illi Angeli, quorum mentio proxime facta est: Quæ si apta sit comparatio, sequitur etiam Angelos scortatos esse, & post carnem alienam ivisse; id autem non alio tempore factum putare licet, nisi eo quo *Filii Dei videntes filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant*.

Respondeo, S. Judam istis verbis Angelorum lapsum, hominis lapsu anteriorem descripsisse, & dixisse illos fuisse duplicis criminis reos: primum, quod non servaverint principatum suum, seu originis suæ dignitatem; idest, quod *in veritate non steterint*, ut loquitur Christus D. *Joan.* 8. *v.* 44. alterum, quod domicilium suum dereliquerint, scilicet incolatum cœlestis Paradisi, a quo per suam prævaricationem exciderunt propria sua voluntate; quatenus scilicet voluntarie peccaverunt. Sicut Adamus dici potest, Paradisum reliquisse, qui tamen inde a Deo fuit expulsus.

Ad exemplum autem quod assumit Apostolus ex Sodoma & Gomorrha, Dico ejus mentem non esse, quod, qui ita comparantur,

tur, simili modo fornicati sint, & abierint post carnem alteram: sed comparatio in eo viget, quod sicut Judæi Idololatræ & increduli, perierunt: & quemadmodum Angeli prævaricatores pœnis æternis sunt addicti, & turpissimi Sodomorum incolæ pœnam ignis sustinent: sic etiam impii illi, qui gratia Dei abutuntur ad vesanas voluptates, ignis æterni cruciatibus subjacebunt. Itaque comparatio tantum instituitur inter vindictam & vindictam; non vero inter eandem criminum speciem & circumstantiam.

Itaque dicendum arbitror cum SS. Chrysostomo, homil. 22. in Genes. Augustino [a], Cyrillo [b], Ruperto [c], & Cassiano [d], per *filios Dei*, Mosem Sethitas intellexisse; qui cum, vivente Enoso, ejusque Patribus ac Majoribus, divino cultui probisque moribus religiose vacarent, & impiorum Cainitarum consortia refugerent, ab eorumque connubiis & affinitatibus abstinerent; postea refrigescente zelo, & religionis studio, Cainitarum mulierum pulchritudine illecti, atque earum vesano amore inflammati, illarum connubia ambierunt & mores imbiberunt; procreata ex illis prole simili, quæ in omnem iniquitatem delapsa, iram Dei acceleravit.

[a] *Lib.* 15. *de civit. c.* 23.
[b] *Lib.* 9. *contra Julian.*
[c] *Lib.* 4. *in Genes.*
[d] *Lib.* 8. *c.* 21.

Mosis enim scopus est, ostendere qua ratione factum fuerit, ut non solum Caini, sed etiam Sethi posteritas corrupta & polluta, diluvio fuerit absorpta; uno dumtaxat excepto Noacho cum sua familia.

Rem istam perbelle exponit Patricides Patriarcha Alexandrinus ab Heideggero productus, qui cum dixisset Cainitas in planitie commorantes sejunctos fuisse a Sethi posteris in Monte-Sancto consistentibus, addit de Cainitis „ Adhinniebant viri mulieribus „ instar equorum; eodemque modo absque „ pudore viris fœminæ, scortantes, aliique „ cum aliis turpia patrantes, palamque congredientes; eadem cum fœmina viris duobus, aut tribus rem habentibus. Erantque vetulæ juvenibus salaciores; patres „ cum filiabus, juvenes cum matribus suis „ venere promiscua utebantur; adeo ut nec „ liberi patres suos, nec patres liberos dignoscerent.

„ Omnibus interim instrumentis musicis „ utebantur: adeo ut clamoris & lusus „ ipsorum sonus ad fastigium Montis-Sancti ascenderet; quem cum audivissent Sethi posteri, convenerunt ex ipsis centum „ viri ut e monte ad posteros Caini maledicti descenderent; quos juramento per „ sanguinem Abelis obstrinxerat Jared, ne „ de Monte-Sancto descenderent. Ipsi tamen dictum ejus nihil morati, descenderunt: cumque descendissent, filias Caini „ maledicti specie pulchras, & sine pudore „ nudas conspicientes, cupidine exarserunt. „ Eos similiter conspicientes Caini filiæ, „ viros specie pulchra, statura Gigantea, „ in ipsos ferarum instar insilientes, corpora eorum inquinarunt: atque ita cum „ filiabus Caini scortando perierunt filii „ Sethi. Pepererunt autem filiæ Caini maledicti, filiis Sethi Gigantes. *Hæc ille.* Cum autem vox *Gigas*, Hebraice *Nephilim*, sit ambiguæ significationis.

QUÆRITUR II.

Quinam fuerint illi Gigantes.

MUltiplex ea de re est Auctorum sententia, quibus ansam præbuit Hebræa vox, נְפִילִים, *Nephilim* a radice *Naphal* quæ, ut observat Buxtorfius in Lexico, multiplicem habet significationem; idem enim denotat, ac *cecidit*, *ruit*, *defecit*, *procubuit*, *dejecit &c.* Unde varie vocem illam *Nephilim* reddiderunt Interpretes; nam Græci & Vulgatus transtulerunt *Gigantes*. Chaldæus & Syrus *fortes*, *robustos*: Arabs habet *præpotentem & validum*. Symmachus reddidit *violentos*. Aquila Ponticus *irruentes*.

Hinc pro gentium & idiomatum diversitate, Gigantes varia sortiti sunt nomina. Siquidem a Moabitis dicebantur *Emim*, id est, terrentes: ab Ammonitis *Zanzumim*, Sapientes, astuti: a Chananæis, *Raphaim*, restauratores; ab Hamæis, *Zuzim*, illustres; ab aliis *Gibborim*, robusti, potentes, ut videre est *Genes.* 14. *v.* 5. & *Deuteron.* 2. *v.* 10. 12. & 20. his ita præmissis tres potissimum occurrunt de Gigantibus illis auctorum Sententiæ.

Prima eorum est, qui Gigantes illos, volunt esse Dæmones, ex Angelorum cum filiabus hominum commixtione genitos; quibus hæc asserendi occasionem subministravit apocryphus liber, inscriptus nomine *Henoch*, in quo legimus; *& nunc Gigantes nati e spiritibus & carne..... propterea quod ex hominibus orti sunt & Egregoris id est, Angelis malis.*

Ejusdem sententiæ fuisse videtur Sanctus Ambrosius [e] exponens enim hæc Genesis verba: *Gigantes autem erant in terra, in diebus illis: ait, non Poetarum more Gigantes illos terræ filios vult videri divinæ Scripturæ conditor: sed ex Angelis & mulieribus generatos asserit, quos hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere corporis magnitudinem.*

[e] *Lib. de Noe c.* 4.

Ei concinit Sulpitius Severus [f], *Qua tempestate*, inquit, *cum jam humanum genus abundaret, Angeli, quibus Cœlum sedes erat, speciosarum forma virginum capiti, illicitas cupiditates appetierunt: ac naturæ suæ originisque degeneres, relictis superioribus, quorum incolæ erant, matrimoniis se mortalibus miscuerunt; Hi paulatim mores noxios conferentes, humanam corrupere progeniem. Ex quorum coitu Gigantes editi esse dicuntur; cum diversæ inter se naturæ permixtio monstra gigneret.*

[f] *Lib.* 1. *Hist. c.* 8.

Expo-

a Lib. 2. de Origin. error. c. 14.

Exponit ista distincte Lactantius [a], qui cum dixisset a Deo delegatos Angelos ad hominum custodiam, ne Dæmonum artibus dementati a virtutis tramite deflecterent: Addit Angelos ipsos mulierum pulchritudine illectos cum illis esse congressos; *Qui autem*, inquit, *ex ipsis sunt procreati, quia neque homines fuerunt, sed mediam quandam naturam gerentes; non sunt ad inferos recepti; sicut in Cœlum parentes eorum. Ita duo genera Dæmonum facta sunt, unum cœleste, alterum terrenum. Hi sunt immundi Spiritus, malorum, quæ geruntur, auctores; quorum idem Diabolus est Princeps.*

His adstipulatur Paulus Burgensis Episcopus in sextum Caput Genesis, ubi ait, *Nephilim* fuisse Dæmones humana specie larvatos; argumento ab Etymologia vocis *Nephilim* ducto, quæ *cadere*, *corruere*, *& procidere* significat; quo designari Dæmones colligit, qui e Cælo lapsi sunt, juxta illud Isaiæ 14. 12. *Quomodo cecidisti de Cœlo Lucifer*. Et Lucæ 10. 18. *Videbam Sathanam sicut fulgur de Cœlo cadentem*.

Verum in ista sententia, duo proferuntur æque absurda. *Primum*, Quod ex commixtione Angelorum cum filiabus hominum nati sint *Nephilim*, hoc est, ut volunt, *Dæmones*. Quid autem absurdum magis quam æstimare Dæmones, natura sua incorporeos ex fœda corporum viri ac mulieris commixtione prodiisse? Nisi forte velint, Nephilim illos tantæ fuisse impietatis, crudelitatis, ac malitiæ, ut merito Dæmonibus fuerint assimilati, & vulgo *Dæmones* dicti.

Alterum non minus absurdum, nempe *Nephilim* extitisse tantum post lubricam Filiorum Dei cum filiabus hominum copulam; tametsi enim Vulgatus Interpres *Gigantum* meminerit duntaxat post expressam illam commixtionem: attamen illos antea extitisse aperte satis indicat dum scribit: *Gigantes autem erant super terram in diebus illis;* Ac si diceret, quando facta est fœda illa permixtio, jam Gigantes extabant, nempe a maledicta Caini prosapia geniti, qui sua ferocitate homines infestabant.

Non abnuo tamen ex illa conjunctione Fliorum Dei cum filiabus hominum, quosdam etiam ortos fuisse Gigantes; quorsum enim nuptias illas referens Moses, Gigantum meminisset; nisi quosdam præaltæ stupendæque staturæ homines etiam ex istis matrimoniis oriundos esse voluisset indicare? Favet etiam textus Hebræus; sic enim habet, vertente Pagnino, *Gigantes fuerunt in terra in diebus illis; & etiam posteaquam ingressi sunt Filii Dei ad filias hominum, & genuerunt eis*. Cui versioni adstipulatur Tremelliana. Constat itaque nomine *Nephilim* seu Gigantum, non Dæmones, sed homines excelsæ & inusitatæ staturæ significari: maxime, cum propter eorum pravitatem & malitiam; non quidem Dæmonum, sed hominum, diluvium fuerit immissum.

Nec oppositam sententiam juvat vocis *Nephilim* Etymologia; nam ut observat Aben Esra *Nephilim dicti sunt, quod concideret cor videntis eos, & admirantis altitudinem eorum*. Unde vulgo dicebantur *irruentes*, *dejectores*, *prosternentes*. I. Quod cæteri homines stupendam eorum corporis proceritatem, & Mosem intuentes, attoniti ac tremebundi in terram caderent, quo spectasse videtur Job. 16. v. 15. ubi agens de plagis sibi a Deo immissis, ait: *Concidit me vulnere super vulnus; irruit in me quasi Gigas*. II. Quod ipsi Gigantes diluvio fuerint absorpti, quo referri potest etiam illud Jobi, cap. 26. *Ecce Gigantes gemunt sub aquis.*

Secunda sententia eorum est, qui *Nephilim* interpretantur, non de Gigantibus: sed de primis ante diluvium Dei cultus ac pietatis Restauratoribus: ita præ cæteris Bolducius, lib. 1. de Ecclesia ante Legem, cap. 9. & sequentibus, ubi contendit viros pietate celebres, aut dignitate & auctoritate famosos antiquitus dictos fuisse *Nephilim*, seu *Gigantes*, quod cæteris religione & auctoritate eminerent. *Nephilim*, inquit sic dicti sunt, *quod ob Dei cultum a reliquis in eo distinguerentur, & Deum prostrationibus adorarent: eo fere modo quo patres Ordinis sancti Francisci de Assisio ab aliis distingueres, cum eos sese prosternentes ante Sacramentum altaris, & terram deosculantes aspicis*. In eam fortassis vir ille summe religiosus, & perdoctus sententiam descendit, quod vox Hebræa *Nephilim* a radice *Naphal* significet *cadere*, aut *se prosternere*.

Verum huic expositioni obstat. I. Quod ex ea sequeretur omnes fideles veros Dei cultores dicendos esse *Nephilim* & *Gigantes*; quod est absurdum: *Deinde* illa expressis Scripturæ sacræ verbis refellitur. Nam eodem, *cap. 6.* facta de Gigantibus mentione, continuo adiicit Moses: *Videns Deus quod multa hominum malitia esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod hominem fecisset in terra*.

Quibus significat eo tempore homines, maxime Gigantes, corruptissimis fuisse moribus, & divinam iracundiam provocasse.

Unde merito Philo Judæus, lib. de Gigantibus vocat Gigantes *homines terræ*, distinguens nempe eos ab hominibus *Cœli & Dei:* Cum enim dixisset Mosis de Gigantibus narrationem, nihil redolere de Poetarum fabulis, addit: „ Nullam igitur de „ Gigantibus affert fabulam; sed illud te „ docere vult, alios esse Terræ, alios Cœ„ li, alios Dei homines. *Terræ* quidem, „ eos qui venantur voluptates corporis; & „ harum usum-fructum quærendo undecun„ que singularum materiam. *Cœli* autem „ eos qui tenent artes ac scientias, aut eas „ sectantur: quod enim nostri cœleste est, „ mens est: quæ & motus Cœli conside„ rat, & in reliquis exercet se artibus li„ beralibus, acumen intelligendis hujusmo„ di rebus sibi comparans. *Dei* vero ho„ mines Sacerdotes & Prophetæ sunt, quo„ rum major est dignitas, quam ut se mi„ sceant humanæ reipublicæ & mundi ci„ ves sint: sed sublimiores omnibus rebus „ sen-

„ sensibilibus, migrarunt in mundum intelligibilem, ibi fortiti domicilium, adscripti reipublicæ idearum incorporearum & incorruptibilium. *Hæc Philo Judæus.*

Ex quibus apparet Gigantes illos terrenis rebus & corporeis voluptatibus deditos, omnibusque etiam animi vitiis inquinatos fuisse. Unde Sapiens, cap. 14. vocat eos superbos; *Ab initio*, inquit, *cum perirent superbi Gigantes.* Primum itaque in illis vitium fuit superbia, quod robore suo, suaque proceritate freti, plus sibi arrogaverint, quam fas erat. Sic igitur fastu inflati, jugum omne excutere cœperunt, Deique leges, & a Majoribus accepta divina mandata contemnere. Fuerunt etiam in homines contumeliosi & sævi; quia fieri non potest, ut modeste erga homines se gerat, qui parere Deo non sustinet. Hinc apposite Ecclesiasticus, cap. 16. v. 8. *Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui Gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti.*

Sunt etiam qui vocem *Nephilim* seu Gigantes exponunt de Magnatibus & Principibus, qui auctoritate & potentia cæteris eminent. Verum non ex sola denominatione, & solo imperio Magnatum & Principum in subditos, homines illius temporis dictos fuisse Gigantes, ex eo maxime constat, quod plurimi tunc fuerint viri Sanctissimi aliis præpositi, ut Patriarchæ omnes; qui tamen Gigantis nomine non fuerunt appellati.

Itaque verosimilius dicendum arbitror, *Nephilim*, seu Gigantes a Mose memoratos, fuisse homines nedum feritate & violentia; sed & insolita corporis magnitudine, & statura formidandos; ad quorum præsentiam & aspectum homines terrore percussi, corde deficerent, & in terram ruerent. Hanc enim genuinam esse vocis, *Nephilim*, significationem aperte declarat Propheta Baruch, cap. 3. v. 26. ubi de his insolitæ staturæ hominibus agens, ait: *Ibi fuerunt Gigantes, nominati illi, qui ab initio fuerunt, statura magna, scientes bellum.*

Quin etiam eadem voce *Nephilim*, utitur Moses, quoties stupendæ proceritatis homines describit. Sic Numer. 13. v. 34. exploratores, ut terram Chanaan lustrarent ab eo delegati, reversi dixerunt: *Terra, quam lustravimus, devorat habitatores suos; populus quem aspeximus, proceræ staturæ est. Ibi vidimus monstra quædam filiorum Enac de genere* (Nephilim) *Giganteo: quibus comparati, quasi locustæ videbamur.* Ubi vox *Nephilim*, significat homines staturæ prædaltæ, sicut & *Deuter.* 3. v. 11. ubi fit sermo de Og rege Basan staturæ prædaltæ.

Hanc eandem veritatem confirmat plurimis exemplis S. Augustinus, qui arguens eos qui negabant Gigantes fuisse aliis hominibus altiores, ait: „ De corporum magnitudine plerumque incredulos nudata per vetustatem, sive per vim fluminum, variosque casus, sepulchra convincunt; ubi apparuerunt, vel unde ciciderunt incredibilis magnitudinis ossa mortuorum. Vidi ipse non solus; sed aliquot mecum, in Uticensi littore, molarem hominis dentem tam ingentem, ut si in nostrorum dentium modulos minutatim concideretur, centum nobis videretur facere potuisse: sed illum Gigantis alicujus fuisse crediderim &c.

Ex his manifestum fit vanam esse eorum existimationem, qui putant priorum hominum communem fuisse Giganteam staturam; atque primos parentes creatos esse procero & alto corpore. Si enim ea consueta & ordinaria tunc fuisset hominum statura, absurde Moses eam, ut rem valde notandam enarrasset; quod enim commune est & vulgare, id certe nulla consideratione dignum censetur.

Horum itaque Gigantum, sicut & aliorum hominum, improbitate & nequitia ad iram & ultionem provocatus Deus (subdit Moses) *Pœnituit eum quod hominem fecisset in terra. Et tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo*, inquit, *hominem, quem creavi, a facie teeræ &c.*

QUÆRITUR III.

Quo sensu Deum pœnituisse dicat Moses.

HUic quæstioni jam ex parte feci satis in Conciliatorio Biblico.

Verum ut ordine rem planius ac plenius hic explicem, præmittendum est præfata Scripturæ verba, non ad litteram, sed tropice esse intelligenda. Neque enim Deus hominum more, vere ac proprie pœnitere potest. Siquidem ad proprie dictam pœnitentiam tria potissimum desiderantur. 1. Detestatio de præterito; seu de re indebite peracta aut neglecta. 2. Dolor & horror de præsenti, seu de idea gravitatis offensæ & prævaricationis. 3. Propositum de re simili non admittenda in futurum. At Deus hisce tribus animi motibus & affectibus subjacere non potest; quippe cum sit omni ex parte immutabilis, omniaque habeat ab æterno sibi præsentissima.

Itaque Deus ea ratione dicitur pœnitere & dolere, quod per immutabilem suam naturam & voluntatem talia faciat, qualia homines talibus affectibus ducti, facere solent; sicut enim quem pœnitet facti, id tanquam malum aversatur, & pro viribus revocat & dissipat: sic Deus intoleranda hominum malitia provocatus, statuit diluvio illos perdere, quos prius creaverat.

Egregie explicat ista S. Ambrosius, lib. de Noe & arca, ubi referens hominum antediluvianorum perversitatem & Dei in illos iracundiam, adjicit: *Neque tamen Deus cogitat sicut homines, ut aliqua nova ei succedat sententia; neque irascitur quasi mutabilis: sed ideo hæc leguntur, ut exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quæ divinam*

meruit

meruit offensam; tanquam eo usque increverit culpa, ut etiam Deus, qui naturaliter non movetur aut ira, aut odio, aut passione ulla, provocatus videatur ad iracundiam. Unde S. Augustinus, lib. 15. de Civit. cap. 25. *Ira Dei non perturbatio animi ejus est: sed judicium, quo irrogatur pœna peccato.* Hinc lib. 1. Confes. cap. 4. *Quæris cum tibi nihil desit; amas, nec æstuas; zelas, & securus es; pœnitet te, & non doles; irasceris & tranquillus es; opera mutas, sed non mutas consilium.*

QUÆRITUR IV.

Quo sensu debeant intelligi hæc Dei in homines exacerbati verba. v. 3.

ERUNTQUE DIES ILLIUS CENTUM VIGINTI ANNORUM.

Respondeo, verbis istis non præfigi humanæ vitæ terminum, ut existimarunt *Josephus*, lib. 1. Antiq. cap. 15. *Philo*, lib. 1. de Gigantibus: *Lactantius*, lib. 2. cap. 15. & alii bene multi: hanc enim existimationem refellunt exempla plurimorum hominum, qui etiam post exactum diluvium præfatum spatium sunt supergressi: Sem enim post diluvium vixit quingentis annis, Arphaxad, Sale, & Heber plures, quam quadringentos egerunt; reliqui Patriarchæ ad Abrahamum usque, ducentos excesserunt: quin etiam Joiadas Hebræorum Pontifex, longe post diluvium, vixit 130. annis, ut refertur lib. 2. Paralip. cap. 24.

Itaque illud 120 *annorum*, non ad futuram hominum ætatem circumscribendam refertur; sed ad tempus agendæ pœnitentiæ hominibus ante-diluvianis concessum. Ita docet S. Chrysostomus, homil. 22. in Genes. ubi Deum sic loquentem inducit: *Interminatus sum, & manifestavi meam indignationem, quam propter multitudinem peccatorum, quæ operati estis, vobis inferri justum est: sed quia etiam eos, qui incurabiliter peccaverunt, salvari volo, nullumque perire; idcirco vobis indulgeo centum viginti annos; ut, si volueritis, & peccata abjeceritis, resipiscendoque, & ad meliora vos convertendo, virtuti studueritis, pœnas & pericula effugiatis.*

Ei concinit S. Hieronymus, lib. 9. traditionibus Hebraicis, ubi expendens præfata verba: *Porro*, inquit, *ne videretur in eo esse crudelis, quod peccantibus locum pœnitentiæ non dedisset; adiicit illud:* SED ERUNT DIES EORUM CENTUM VIGINTI ANNI: *Hoc est, habebunt centum viginti annos ad agendam pœnitentiam. Non igitur humana vita, ut multi errant, in centum viginti annos contracta est: sed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt: siquidem invenimus, quod post diluvium Abraham vixerit annos centum septuaginta quinque, & cæteri amplius ducentis & trecentis annis.*

Id ipsum confirmat ex his verbis: *Facti sunt omnes dies Noe nongenti quinquaginta anni:* ex his enim infert: *Ecce post diluvium trecentis quinquaginta annis vixit Noe: ex quo perspicuum est, centum viginti annos generationi illi, ut supra diximus, ad pœnitentiam datos, & non vitæ mortalium constitutos.*

Hanc etiam sententiam confirmare videtur S. Petrus, Epist. 1. cap. 3. v. 19. ubi dicit Christum prædicasse iis qui fuerant increduli, *Quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe*: Quibus Dei longanimitatem commendat, non alia certe ratione, quam quia diuturnum tempus ad agendam pœnitentiam indulsit.

At, inquit Valesius, spatium illud 120. annorum intelligi nequit de tempore hominum pœnitentiæ præfinito: igitur debet intelligi de contracto vitæ humanæ ad 120. annorum termino. Probat Antecedens: cum futurum diluvium Deus Noe prænuntiavit, jam Noe habebat filios, qui etiam duxerant uxores; at vero Noe erat quingentorum annorum, dum genuit Sem, Cham, & Japhet; cæpit autem diluvium, ruptis fontibus, & apertis Cœli cataractis, anno sexcentesimo vitæ Noe; non ergo est prænuntiatum diluvium centum viginti annis antequam fieret; igitur, inquit, illa Mosis verba non sunt intelligenda de spatio pœnitentiæ, sed de humanæ vitæ termino præfixo.

Hanc difficultatem præviderunt S. Chrysostomus, *homil. 25. in Genes.* & S. Hieronymus *in traditionibus Hebraicis*, respondentes a Deo quidem concessos 120. annos illis hominibus ad agendam pœnitentiam: sed cum illam sprenerent, tempus illud destinatum, amputatis viginti annis, breviatum esse; *Quia vero*, inquit S. Hieronymus, *pœnitentiam illi agere contempserunt; noluit Deus tempus expectare decretum: sed viginti annorum spatiis amputatis, induxit diluvium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato.*

Respondent alii centum illos viginti annos non esse computandos ab eo tempore quo Noe cœpit filios gignere: in illa siquidem Mosis narratione tria tempora sunt distinguenda: *Primum*, quo Deus Noe revelavit se centum viginti annos indulsisse hominibus ad agendam pœnitentiam: *Secundum*, quo imperata est arcæ structura: *Tertium*, quo jussus est Noe cum sua familia arcam ingredi. Primum tempus antecessit filiorum procreationem viginti annis, ac subinde illi 120. exacti erant dum factum est diluvium.

Urget Valesius, Moses *cap. 31. Deuteron.* causam proferens, cur ipsi mors immineat; non aliam indicat, quam quia natus erat centum viginti annos; nec proinde posset amplius vivere: igitur censebat spatium 120. annorum divinitus esse præfixum humanæ vitæ agendæ.

Respondeo, Mosem instantem sibi mortem non refundere in illos 120. annos, quos erat natus; sed in duplicem aliam causam, alteram quidem petitam a gravissimis labo-

ribus perpessis in anteacta administratione, *Centum*, inquit, *viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi, & ingredi:* hoc est, deficiunt vires & imminentem mortem præsentio, non solum propter provectam ætatem; sed maxime propter ingentes exantlatos labores. Alteram vero petitam ab ordinatione divina, qua prohibitus erat; *Præsertim*, inquit, *cum & Dominus dixerit mihi, non transibis Jordanem.*

Quod autem imminentem mortem non refunderet in 120. annos quos erat natus, tanquam in certum humanæ vitæ terminum, apparet ex querela quam instituit, *Psalm.* 89. ejus nomine inscripto, ubi luget imminutionem virium & humanæ vitæ: *Dies*, inquit, *nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditabuntur: dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus, octoginta anni, & amplius eorum, labor & dolor.* Non existimabat ergo a Deo præfixum esse humanæ vitæ terminum ad 120. annos. Dicit quidem vitæ vigorem in dies imminui: at non designat tempus ultra quod illa protendi nequeat.

Itaque dicendum, est eos 120. annos, quos Moses commemorat, intelligendos esse de spatio ad agendam pœnitentiam hominibus ante-diluvianis concesso.

At, *inquies*, præsciebat Deus illos pœnitentiam non acturos; igitur frustra, & illusorie hoc interstitium ad pœnitendum concessisset.

Respondeo, id quidem a Deo prævisum ex consequente eorum perversa voluntate, & in malo pervicacia, quam non efficiebat ejus præscientia, sed supponebat: paratus enim erat eis indulgere, si resipuissent, sicut pepercit Ninivitis pœnitentibus; tametsi eis denuntiasset, post 40. dies futurum eorum exterminium. Itaque per eum non stetit quin pœniterent, & misericordiam consequerentur; quippe ad id gratias fuerat largitus & insuper ad id hortatus per Noe qui denuntiabat futurum tremendum Dei judicium: quapropter eum *justitiæ præconem* appellat S. Petrus, quia non solum hominibus denuntiabat futurum exitium; sed etiam animantium omnium exterminationem. At

QUÆRITUR V.

Quibus de causis cum reis hominibus Animantia innoxia Deus voluerit extinguere.

Etsi Deus operum suorum solus sit arbiter, ejusque judicia hominibus sint incomprehensibilia, & investigabiles viæ; proindeque nullus præcise detegere possit quorsum hominum impiorum exterminium decernens, etiam in animalia innoxia animadvertere voluerit; nihilominus, quantum ad res divinas explorandas assurgere potest humanæ mentis imbecillitas, nonnullæ proferri possunt rationes, quæ una cum hominibus, etiam justo Dei judicio, animalia extingui debuisse suadeant.

Primo, namque divinæ æquitati erat consonum, ut ea omnia quibus fuerat abusus homo ad nefarias voluptates implendas, & divinas temerandas, proculcandasque leges, una cum ipso reo interirent; ne reis extinctis, scelerum instrumenta subsisterent.

Secundo, terra hominum habitationi deputata, erat eis instar domus omnigena supellectilis copia, & varietate distincta; quoniam autem homo domum istam suis sceleribus inquinaverat; & omnes, quibus referta erat, divitias fœde corruperat: illic quoque pœnæ monumentum extare voluit Deus.

Tertio: „ Cum homo gratus est Deo, „ creatura quoque humanæ fœlicitatis par„ticeps est; quemadmodum Beatus Paulus „ ait: *Et ipsa creatura liberabitur a servi„tute corruptionis in libertatem gloriæ filio„rum Dei:* sic & nunc homine ob multi„tudinem peccatorum puniendo, & uni„versali perditioni tradendo, etiam jumen„ta & reptilia, & volatilia cœli simul pe„reunt diluvio, quod totum orbem inva„surum erat. Et sicut in domo, quando is „ qui præest, in indignationem Domini in„cidit, verisimile est comministros omnes „ ei condolere: ita & hic quasi in domo, „ hominibus pereuntibus, omnia quæ in „ domo, & quæ sub illius sunt dominio, „ necesse est in eandem pœnam incidant.

Quarto, quia (inquit S. Ambrosius, lib. de Noe & Arca cap. 4.) *Propter hominem illa facta erant, eo utique deleto propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa delerentur; quia non erat qui his uteretur.*

Quod diutissime denuntiarat & minitatus fuerat Deus, futurum scilicet hominum & belluarum exterminium, opere tandem implevit, immisso diluvio, quod Moses describit, cap. 7. v. 17. his verbis: *Factumque est diluvium quadraginta diebus super terram; & multiplicatæ sunt aquæ, & elevaverunt Arcam in sublime a terra. Vehementer enim inundaverunt: & omnia repleverunt in superficie terræ.... Et aquæ prævaluerunt nimis super terram: opertique sunt omnes montes excelsi sub universo Cœlo.* Quæ verba licet perspicue declarent universam terram fuisse aquis diluvii coopertam, nihilominus, ut nihil adeo sacrum est in quod impias manus audacia humana non iniiciat; ita nulla est adeo constans veritas, quam suis argutiis convellere non tentet.

Inde est quod Præ-Adamitarum fictor, de quo supra, omnem suam posuit operam, ut demonstrare conaretur diluvium Noacicum non fuisse universale, nec effusum super omnem terrarum orbem; sed tantum super Palæstinam, ut Judæorum Majores perderet, non autem ut omne genus humanum extingueret.

Itaque contendit, terram aquis coopertam, non aliam fuisse quam *Palæstinam*: per animalia extincta, significari *Gentiles*, seu Præ-Adamitas Judæorum Majoribus permixtos. Nomine *Abyssi magnæ* designari mare Galilææ: per *Montes aquis opertos*, intelligendos esse Montes Palæstinæ, nempe Thabor, Hermon, Libanum &c. quod insanum commentum, ut ordine refellam,

QUÆRITUR VI.

Utrum Noacicum diluvium universas orbis regiones occupaverit.

AFfirmant omnes tam Judæi, quam Christiani; idque apertissime declarat Moses & confirmat plurimis momentis. I. Quidem ex motivo, quo provocatus Deus diluvium immisit; nimirum quia *omnis caro corruperat viam suam super terram.* Unde ipse-met Deus dixit ad Noe: *Finis universæ carnis venit coram me; repleta est terra iniquitate a facie eorum; & ego disperdam eos cum terra.* A qua corruptione, cum solum Noe ejusque familiam immunem fuisse significet, his verbis: *Noe vero invenit gratiam coram Domino, quia vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis, & cum Deo ambulavit:* Inde argumentum est, omnes aliorum hominum, nullo altero dempto, corruptis moribus divinam iracundiam provocatam esse; ac proinde omnes prorsus, salva sola Noemi familia, divinæ subjacuisse ultioni, & diluvio periisse.

In quibus maxime celebranda venit Noe pietas, & constantia; quod undique scelerum colluvie circumdatus, maculam inde & contagionem nullam contraxerit. Experientia namque patet quam difficile sit versari inter impios; nec pravis eorum exemplis a virtutis tramite abduci. Noe vero temporibus tanta, tamque generalis erat hominum improbitas & corruptio; ut ille ne unum quidem, præter suam familiam, haberet in Dei cultu, & virtutis studio socium. Quamobrem inter tot hominum milliones, quibus tunc mundus abundabat, solus dicitur invenisse *gratiam coram Domino*: quæ verba non sic intelligenda sunt, ac si propriis viribus, suaque industria Dei benevolentiam quæsierit, & invenerit; sed quod, Dei præventus & fultus auxilio, probe & pie vivendo propitium illum & sibi faventem habuerit; ut sua cum sola familia ab inundante diluvio salvus fieret.

II. Ex comminatoriis Dei verbis, quibus scilicet præsignificavit a se exterminandum omne prorsus humanum genus, sola Noemi excepta familia; sic *cap. 6. v. 7. Delebo*, inquit, *hominem, quem creavi, a facie terræ, ab homine usque ad animantia &c.* & v. 13. *Dixit ad Noe, finis universæ carnis venit coram me.* Audis universam carnem exterminandam? quod insuper confirmatur ex v. 17. *Ecce ego adducam aquas diluvii super terram, ut interficiam omnem carnem, in qua Spiritus vitæ est subter cœlum: universa quæ in terra sunt, consumentur.* Porro qui dicit omnem carnem interficiendam, & omnia sub cœlo viventia exterminanda, illis duntaxat exceptis qui ad Noe familiam spectabant, dubio procul significat a se exterminandos omnes prorsus homines, omnesque belluas.

III. Ex prænuntiatorum eventu; ait enim *cap. sequenti v. 21.* & sequentibus: *Consumptaque est omnis caro quæ movebatur super terram, volucrum animantium, bestiarum, omniumque reptilium, quæ reptant super terram: universi homines, & cuncta in quibus spiraculum vitæ est in terra, mortua sunt.... Remansitque solus Noe, & qui cum eo erant in arca.* At si solus Noe, & qui cum eo erant, tam homines quam brutæ animantes post cataclismum remanserunt superstites, quis nisi protervus, aut stolidus negare poterit cæteros omnes fuisse extinctos?

IV. Diserte ait Moses, cap. 7. v. 19. *Aquæ prævaluerunt nimis super terram, opertique sunt omnes montes excelsi sub universo cœlo.* Nullus itaque fuit mons cœlo subjectus quem aquæ diluvii non operuerint; subdit enim: *Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes quos operuerat;* ac proinde aquæ diluvii per universam terram exundarunt.

V. Docet Moses, *cap. 8. v. 9.* a filiis Noe *disseminatum esse genus hominum super universam terram:* & *cap. 10. v. 5.* de eisdem, eorumque nepotibus sermonem faciens, ait: *Ab iis divisæ sunt insulæ Gentium in regionibus suis &c.* Itaque post diluvium terra erat incolis & habitatoribus vacua: igitur in ea omnes omnino homines fuerant extincti, sola superstite Noemi familia.

VI. Talis tunc fuit per diluvium hominum exterminatio, qualis erit in fine sæculorum, per mundi conflagrationem, ut docet S. Petrus, epist. 2. cap. 3. *Cœli*, inquit, *erant prius de aqua & per aquam consistens Dei verbo: per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit. Cœli autem qui nunc sunt, & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem Judicii, & perditionis impiorum hominum:* Porro certum est hanc conflagrationem fore universalem; tale igitur diluvium extitit.

VII. Si extra Palæstinam diluvium non emanavit, cur Noe jussus est arcam tot impensis

pensis & tanto labore ac tempore, struere; cum itinere mediocri extra Palæstinam migrando, vitæ suæ & familiæ consulere posset? Si aqua celsissimos Palæstinæ montes excesserit: qua vi, & quibus machinis retenta, ut extra illius regionis claustra non erumperet? Cum Noe jussus sit ex animantibus mundis assumere septena & septena; ex immundis vero duo & duo; quomodo hoc Gentilibus potest applicari? Quinam ex eis mundi, cum omnes supponantur a veri Dei notitia & cultu alieni? hæc quisquis æqua æstimatione pensabit, nostri nugatoris inane commentum dubio procul ridebit.

Iis adde generalem de diluvii universitate apud omnes mundi Nationes traditionem propagatam, ut constat ex plurimis Ethnicorum veterum testimoniis. Josephus enim lib. I. adversus Appionem pag. 1044. Refert Berosum antiquissimum Chaldæorum Scriptorem eadem de diluvio pene ac Mosem scripsisse. „ Berosus, *inquit*, antiquissimas secutus historias de facto diluvio, „ & hominum in eo interitu, sicuti Moses, ita conscripsit simul & de arca, in „ qua generis nostri princeps servatus est „ cum illa ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset. Idem Josephus *lib. I. Antiquit. Judaicarum cap* 4. distinctius hæc exponit & confirmat. Cum enim universale diluvium descripsisset, addit: „ Hujus „ tum diluvii, tum arcæ meminerunt, quotquot Barbarorum historias conscripserunt. „ Quos inter Berosus Chaldæus, in ea „ quam habet diluvii narratione, ita scribit. Atque hujus navigii partem etiamnum aliquam in Armenia, circa montem „ Cordyæorum servari ferunt, ex qua derasi bituminis aliquid, loci ejus indigenæ „ instar amuleti uti solent.

„ Ejusdem rei mentionem quoque facit Hieronymus Ægyptius, qui priscam „ Phœnicum historiam conscripsit, itemque „ Mnaseas, aliique complures. Quibus Nicolaum Damascenum adde, qui *libro 96.* „ sic habet; Est, inquit, supra Minyadem „ mons ingens in Armenia, Barin vocant, „ ad quem plerique cum diluvii tempore „ confugissent, eos periculum effugisse narrant. Præterea certum quemdam Arca „ vectum, summum ad montis verticem appulisse, ac lignorum ibi reliquias conservatas fuisse. Is vero non alius utique „ fuerit, quam qui a Mose Judæorum Legislatore memoratur. *Hæc Josephus.*

His accensendus est Abydenus Medorum & Assyriorum historicus qui similia cum Mose de universali diluvio scripsit, mutato nomine Noe in Sisithri, ut videre est apud Eusebium, libro 9. præparationis Evangelicæ, cap. 12.

Eadem ex Alexandro Polyhistore producit S. Cyrillus, in libris contra Julianum. Plutarchus pariter tractatu de industria animalium, refert factum columbæ emissæ a Noe, quem nomine *Deucalionis* appellat: *Columbam*, inquit, *ajunt ex arca emissam certum indicium detulisse Deucalioni, cum rediret, tempestatis ubi emanebat sereni.*

His adjici possunt Varo qui plerumque Cataclysmi mentionem facit: At omnium distinctius, *Lucianus Samosatensis* qui in libro *de Dea Syria*, diluvium Noe sub nomine *Deucalionis* ferme ac Moses his verbis describit: *Contumeliosi homines cum essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum servabant; neque excipiebant hospites; neque curabant supplices: ob quas res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi de Cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipsum superfusum est terris; ita ut res omnes aqua fierent; homines vero perirent omnes. Solus tunc, ad secundi generis exordium, Deucalio relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam quam habebat, liberos, mulieresque domus suæ imposuit, ipseque eam ingressus est: quod cum faceret, venere Apri, & Equi & Leonum genera, & Serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque. Ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: sed magna ei eum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in Arca navigarunt omnes, quandiu aqua super terras fuit.*

Horum Ethnicorum Scriptorum, qui diluvii meminerunt, agmen claudet Ovidius, lib. I. Metamorphoseon, ubi inter cætera scribit:

Expatiata ruunt per apertos flumina campos,
Cumque satis arbusta simul, pecudesque virosque,
Tectaque, cumque suis rapiunt penetralia sacris.
Si qua domus mansit, potuitque resistere tanto
Indejecta malo, culmen tamen altior hujus
Unda tegit, pressæque latent sub gurgite turres.
Jamque mare & tellus nullum discrimen habebant.
Omnia pontus erat, deerant quoque littora ponto
Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda Leones.
Unda vehit tigres, nec vires fulminis apro
Crura nec ablato prosunt velocia cervo:
Quæsitisque diu terris ubi sistere possit,
In mare lassatis volucris vaga decidit alis.
Obruerat tumulos immensa licentia ponti,
Pulsabantque novi montana cacumina fluctus,
Maxima pars unda rapitur, quibus unda pepercit
Illos longa domant inopi jejunia victu.

Etsi vero tot momentis hæc veritas constantissime firmetur, nihilominus ut suo erroneo dogmati præsidium quærat novator noster.

Reponit I. Deum quidem decernere a se delendum hominem quem creaverat: at homo ille quem dicitur creasse, non alius est quam

quam Adamus ab ipso e limo terræ formatus, cujus posteritatem idcirco censuit extinguendam, quod divina ejus mandata violasset, & teterrima quæque flagitia admitteret. Comminationes autem non spectant alios homines ab ipso Adamo non prognatos, quique ejus ortum antecesserant.

Verum de hominibus Præ-Adamitis ludicrum ac inane commentum cum antea difflaverimus, refutaverimusque omnes argutias quibus illud fulcire nisus fuerat; ad præsentem ipsius exceptionem diluendam & evertendam, sat est attendere ad ipsa Dei verba, quibus dicit se pœnitere quod fecisset hominem; & a se delendum hominem quem creaverat. Cum enim nullus esset hominum qui ab eo non fuisset conditus, illa divina comminatio omnes omnino spectabat, qui ab eo producti corruperant vias suas, erantque ipsius divinæ legis violatores: nulli autem erant homines qui eum non haberent Auctorem: a quo enim alio suam hausissent originem? Num ut fungi e terræ madore & luto formati? Nonne Deus omnium hominum, sicut & aliarum rerum conditor & auctor est censendus? Igitur illa divina comminatio spectabat omnes omnino homines, sola dempta justi Noe familia. Cum igitur quæ prænunciata fuerant in prævaricatores supplicia, executioni demandata sint, citra dubium est præter Noemi familiam, omnes omnino homines fuisse diluvio extinctos.

Reponit II. Has propositiones universales, *Omnis caro corruperat &c... Delebo omnem hominem* &c. *Interficiam omnem carnem &c... Sub universo cœlo &c.* Dictas esse per Synecdochen, quæ figura Mosi familiaris est, eaque persæpe utitur, puta cum ait Genes. 2. v. 6. *Fons ascendebat e terra, irrigans universam superficiem terræ:* Quod utique de sola terra paradisina, eique vicinis plagis dictum esse constat; neque enim fieri potuit, ut uno fonte totus terrarum ambitus irrigaretur. Similiter, *Genes.* 41. de illa fame quam Josephus Pharaoni prædixit, sermonem faciens Moses, ait, v. 54. *In universo orbe fames prævaluit.* Et cap. 43. initio: *Interim fames omnem terram vehementer premebat.* Totum autem orbem, & omnes terræ regiones hac fame fuisse vexatas, non est verisimile. Hæc itaque per Synecdochen & hyperbolice sunt accipienda: sicut & illud cap. 41. v. 57. *Omnesque provinciæ veniebant in Ægyptum, ut emerent escas:* Certum enim est homines ex omnibus mundi regionibus in Ægyptum non ivisse ad emendas escas; plurimi enim an esset Ægyptus, ignorabant; nec illa regio, quantumcumque ferax, singulis hominibus per universas mundi partes dispersis ad victum, etiam pro unico die sufficeret.

Adjici possunt in confirmationem plurimi alii similes Scripturæ sacræ Textus per Synecdochen intelligendi: sic 2. *Regum*, *c.* 30. *v.* 16. de Amalecitis, qui vastaverant Israelitarum regiones, dicitur; *Ecce illi discumbebant super faciem universæ terræ, comedentes & bibentes &c.* Quæ per Synecdochen dicta esse nullus dubitat. Mitto plurima his similia.

Veteri autem Testamento consonat Novum, in eo namque etiam plurima occurrunt exempla, quibus voces generales, *Omnis*, *Universus &c.* per exaggerationem & hyperbolice scriptas esse citra dubium est. Sic Lucæ 2. v. 1. *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis.* Quæ verba per Synecdochen, qua major pars pro toto accipitur, intelligenda esse, monent omnes pene Interpretes; cum notum sit permultas fuisse tunc temporis nationes, & orbis partes, quæ Romano Imperio non parebant. Scythia eorum audivit, non sensit arma; Armenia, Assyria & quidquid est extra Euphratem, eos non vidit unquam. Quin & America tota ipsis fuit ignota. Igitur per *universum orbem*, Augusti Imperio describi jussum, nihil aliud intelligendum venit, quam Romanorum ditio. Quin & aliquos esse, ait Maldonatus, qui existimant ne totum quidem Romanum orbem tunc fuisse descriptum, sed tantum Syriam, in qua Judæa censebatur.

Aliud simile exemplum nobis exhibent S. Matthæus, *cap.* 27. Marcus 15. & Lucas 23. qui referentes Eclypsim, quæ contigit tempore passionis Christi D. aiunt tenebras esse factas per *universam & totam terram.* Attamen gravissimi Interpretes una cum Maldonato, freti auctoritate Origenis, *Tract.* 35. *in Math.* non dubitant asserere tenebras illas in sola Judæa contigisse, similiter Actorum 2. dicitur Hierosolymis ad festum Pentecostes adfuisse homines *ex omni natione quæ sub cœlo est*, quæ solum debent intelligi de Judæis per nonnullas orbis partes dispersis.

Itaque propositiones universales, quæ in Scriptura sacra occurrunt, non debent semper absque ulla restrictione, & modificatione accipi: maxime vero in Historia diluvii, in qua plurima hyperbolice dicta videntur; puta id quod extat, *cap.* 6. *v.* 18. ubi Deus diluvii minas intentans, postquam multa figurate dixisset, addit: *Universa, quæ in terra sunt, consumentur;* cum tamen plurima in illa eluvione steterint illæsa, ut arbores non prægrandes modo illæ ac prædure ut Quercus, Cedri, aliæque id genus: sed etiam teneriores, ut olivæ, e quarum una decerptum virentem ramum columba a Noe emissa ad eum retulit, cum nondum aquæ diluvii penitus defecissent. Cum ergo dicitur: *Universa, quæ in terra sunt, consumentur*, hyperbole est, qua divina in humanum genus indignatio summa exprimitur. Ejusdem rationis habendum est quod addit, cap. 7. v. 4. *Delebo omnem substantiam, quam feci, de superficie terræ*; neque enim perierunt montes, metalla, plantæ, virgulta &c. Igitur potest etiam asseri, dictum a Mose hyperbolice, diluvii aquis universam terram fuisse inundatam, opertosque omnes montes sub cœlo, ut denotaret hujus diluvii amplitudinem, & maximam Dei in homines iracundiam.

Gravia quidem in speciem videntur hæc momenta: sed si serio & sigillatim expen-dan-

dantur, facili negotio abibunt in fumos. *Primo* namque falsum est Mosem in texendis suis narrationibus, usum esse persæpe figura Synecdoche, quæ quidem Rethores, Historicos vero nullatenus decet. Neque contrarium evincunt producta ab adversario exempla tam ex ipso Mose, quam ex aliis Scriptoribus sacris deprompta. Illæ enim propositiones, vel nullam restrictionem admittunt, & universaliter sunt intelligendæ; vel si quam habeant adjunctam, illa facile apparet ex orationis contextu.

Ad primum enim exemplum, dico irrigationem illam non solum paradisinam, sed & universam terram alluisse: sive enim vocem אד *ed*, quam habet Hebræus Textus, interpreteris *fontem* ut habent LXX. Interp. & Vulgata Latina Editio: sive *Vaporem*, ut Aquila & Chaldæus paraphrastes; certum est alterutrius superinfusione terram, priusquam plueret, fuisse initio mundi impinguatam. Si enim *fontem* dixeris, sensus erit secundum S. Augustinum fontes ubique terrarum exertos, tantam eructasse aquarum copiam, quæ sufficiens esset ad eam irrigandam, temperandumque vehementem Solis æstum: facile enim fuit terram undique tunc fontes eructare, cum ab aquis eam antea operientibus, vix esset libera. Neque his obstat quod *fontem* in singulari numero dixerit; familiare enim est Hebraicæ linguæ, ut singulare pro prurali, & plurale pro singulari usurpet.

Si autem *Vaporem*, isto nomine *ed*, significari contendas: sensus erit terram tunc impinguatam fuisse per vaporem ex ea ebullientem, & in eam roris instar refluentem, cum nullæ adhuc eam irrigarent pluviæ, nec extarent homines qui illam opera sua excolerent. Vapor autem ille e terra erumpens, & in eam recidens, merito *fons* potuit appellari, eo sensu, quo Aristoteles pluviam, *circularem & perennem quemdam fluvium* appellat. Cum autem vapor ille ex singulis terræ partibus erumperet, in easque reflueret, merito dicit Moses terram universam ab eo fonte terreno simul ac aereo fuisse irrigatam.

Ad duo sequentia exempla, nullus est qui non videat ex orationis contextu propositiones illas universales esse restringendas, *Primam*, quidem ad terram Ægypti & vicinas regiones, in quibus fames grassabatur, *Secundam*, pariter ad eam terræ plagam, in qua Amalecitarum & Syrorum militum agmen jacebat. Nullus enim adeo hebes ac stolidus est, qui ex simplici lectione non percipiat, agmen illud, quantumcumque numerosum, modicam partem illius regionis, in qua consistebant, occupasse: ac proinde terminum universalem, hic tantum designare milites illos longe lateque dispersos, ac ab invicem sejunctos jacuisse, quo facilius genio indulgerent, ibi ergo nulla Synecdoche, exaggeratio nulla.

Idem dicendum ad Textum ex S. Luca productum; facile enim est intelligere, Edictum illud Cæsaris ad solas spectasse orbis regiones quæ Romano parebant Imperio; nec ultra protendi, quippe cum illa descriptio fieret tantum eo fine, ut manifestum esset quot hominum millia Romanorum dominationi essent subdita; & quanta proinde esset illius imperii majestas & amplitudo.

Ad postremum vero exemplum, dico eos nullatenus esse audiendos, qui tenebras illas Christo Domino patiente exortas soli Palæstinæ regioni incubuisse pronunciant; ex ipso siquidem SS. Evangelistarum contextu manifestum fit, universum terrarum orbem fuisse per tres horas omni prorsus cœlesti lumine orbatum; sic enim scribit S. Matthæus, cap. 20. v. 45. *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram, usque ad horam nonam.* Et Lucas, cap. 23. *Erat autem fere hora sexta, & tenebræ factæ sunt super universam terram, usque in horam nonam: & obscuratus est Sol.* Et Marcus, cap. 15. *& facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram, usque in horam nonam.* Ubi voces *per universam*, & *per totam terram*, dubio procul universum orbem his circumfusum tenebris aperte declarant, ut testantur omnes Interpretes, tum Veteres, tum Moderni (si cum Origene sæpissime hallucinante, nonnullos Recentiores, qui nolunt sapere ad sobrietatem, excipias.) Constans enim est saniorum Interpretum ac SS. Patrum sententia, universum mundum tunc fuisse per tres horas densissimis tenebris offusum, adeo ut etiam in regionibus, quibus eo tempore nox incumbebat, nullum effulserit Cœleste lumen.

Confirmatur præterea hæc eadem veritas testimonio gravissimorum Auctorum, qui ea ætate, aut ei proxima in variis mundi partibus floruerunt. Prodit imprimis S. Dionysius Areopagita, cujus Scriptorum sinceritatem, a recentiorum Criticorum argutiis, & criticis vindicavimus; hic autem vir sanctiss. in celebri illa epistola, quam direxit ad S. Polycarpum, agens de Apollophane celebri Philosopho sibi prius amico, sed ob ejuratam Christi nominis confessionem deinde infensissimo adversario, scribit: „ Dic „ illi quid sentis de illa solis defectione, „ quæ accidit in cruce salutari. Tunc enim „ ambo juxta Heliopolim præsentes simul „ & adstantes, mirabili ratione Soli Lunam „ coincidere cernebamus (neque tamen tempus conjunctionis erat) ipsamque rursus sub horam nonam vespertinam diametro soli oppositam supernaturaliter restitui; quin etiam in memoriam illi revoca quiddam aliud: scit enim, quomodo viderimus illum Lunæ occursum ab „ Oriente cœpisse, & usque ad Solis extremitatem pervenisse; ac tum demum „ resiliisse, & rursum, non ex eadem parte „ occursum illum, & recessum extitisse, „ sed ex adverso diametri. Ista sunt quæ „ tunc supra naturam omnino contigerunt, „ & a solo rerum omnium conditore Christo fieri possunt, qui facit magna ac stupenda quorum non est numerus. Hæc, „ si fas est, ei dicito: Tuque Apollophanes „ refelle si potes, idque adversum me, qui „ tunc præsens una tecum adfui, & simul

„ aspe-

„ aspexi, & observavi omnia cum admiratione. Denique tunc, nescio quo Spiritu afflatus, in divinationem quoque Apollophanes prorupit, & ad me conversus, ista inquiebat, o præclare Dionysi! divinarum sunt vicissitudines rerum. *Hæc ille.* Similia habet in Epistola ad ipsum Apollophanem, in qua pariter demonstrat illam Cœlestis lucis interceptionem, non ex naturalis eclypsis ordine, sed divinitus factam.

Ejusdem pariter universalis luminarium cœlestium defectionis meminerunt plures Ethnici Philosophi, imprimis Phlegon, quem Vopiscus in vita Saturnini dicit fuisse libertum Adriani Imperatoris: is vero lib. 13. Chronographiæ suæ in Olympiade 103. cujus verba nobis exhibet Eusebius in Chronico: *Quarto autem anno*, inquit, *ducentesimæ secundæ Olympiadis, magna & excellens inter omnes, quæ ante acciderant, defectio Solis est facta: dies, hora sexta, ita in tenebras versus, ut stellæ in Cœlo visæ sint: terræque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subverterit.* Ita Phlegon [a] apud Eusebium.

Quod autem de eclypsi, quæ contigit tempore mortis Christi locutus fuerit Phlegon, testatur *S. Maximus* [b]: cui præluxerant *Origenes* [c]; & *Tertulianus* [d], referens prodigia, quæ evenerunt in morte Christi, inter cætera ait; *Eodem momento, dies, medium orbem signante Sole, subducta est: Deliquium utique putaverunt, qui id quoque super Christum prædicatum non scierunt; & ratione non deprehensa, negaverunt. Et tamen eum mundi casum relatum in archiviis vestris habetur.*

Ejusdem pariter defectionis Solis meminit Thallus [e], teste Julio Africano, qui illum arguit, quod existimaverit illam Solis defectionem tribuendam esse causis naturalibus. Hanc autem Solis defectionem egregie describit Sedulius [f], his versibus:

Interea horrendæ subito venere tenebræ
Et totum tenuere polum, mystisque nigrantem
Exequiis texere diem; Sol nube coruscos
Abscondens radios, tetro velatus amictu
Delituit, tristemque infecit luctibus orbem &c.

Itaque vides communiorem, ac solidiorem graviorum Auctorum sententiam esse, eas tenebras per universum mundum fuisse diffusas; Ac proinde Evangelistarum verba significantia eisdem universam terram opertam fuisse, secundum genuinum & naturalem sensum esse accipienda, absque ulla restrictione, cum nulla sit causa ea coarctandi.

Ad alia vero quæ Novator adjicit, nimirum in ipsa diluvii narratione plures occurrere hyperbolicas phrases; dico, ex antecedentibus & consequentibus facile intelligi generalem illam eorum, quæ in terra sunt, consumptionem & exterminationem, spectare dumtaxat ea quæ Deus distincte pronunciaverat se extincturum, nimirum homines & animalia; non vero cætera, quæ divinæ interminationes illæ non tangebant. Unde nulla in eis textibus extat hyperboles.

Reponit III. Fieri non potuisse ut esset tanta aquarum moles & copia, quæ altissimos quosque montes transcenderet, & inundaret; ut enim, inquit, altissimis montibus hæc aquarum moles innataret, necessum fuisset aquas in orbem compactas, & circumquaque ambitu expansas, Oceanos decem, atque etiam amplius æquasse, ut in tantam altitudinem & latitudinem assurgerent: cum enim Oceanus quantumcumque altus, demissiores terræ aggeres non transiliat, oportuisset eum plurimum excrescere, ut altissimos quosque montes excederet; quod utique fieri non potuisset absque procreatione ingentissimæ substantiæ fluidæ, plurimisque intervenientibus miraculis, ad quæ recurrere frustraneum est, & minus religiosum, quando nulla ad id (ut in præsenti negotio) urget necessitas: facile enim, ait, cohærebunt omnia, admittendo diluvium in solam Palæstinam fuisse effusum.

Respondeo, ex ipsa Mosis narratione satis superque constare generalem illam eluvionem nullis causis naturaliter agentibus, sed divinæ virtuti & omnipotentiæ esse tribuendam; illam enim in Deum iratum & vindicem unice refundendam esse docet Moses cum inducit Deum, *cap. 6. v. 5.* pœnitentem, quod fecisset hominem, & tactum dolore cordis intrinsecus dicentem. v. 7. *Delebo hominem, quem creavi, a facie terræ &c..* & v. 13. *Ego disperdam eos cum terra &c.* His namque, & aliis similibus verbis aperte significat Deum esse diluvii auctorem, qui aquis, tum terrestribus, tum aereis usus sit ad extinguenda omnia animantia, universosque homines, excepta Noemi familia, præfocandos.

Duas vero causas naturales a divina omnipotentia ad efficiendam illam generalem terrarum inundationem potissimum assumptas refert Moses, nimirum aquarum omnium ex terræ meatibus eruptionem; & nubium, quæ per aerem errabant, in pluvias contractionem: *Rupti sunt*, inquit, *fontes abyssi magnæ, & cataractæ cœli apertæ sunt, & facta est pluvia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Ubi per *abyssum magnam* designat profundissimam illam aquarum voraginem in terræ penetralibus consistentem, quæ per illius terræ scissuras in fontes, & fluvios solito erumpit.

Dicit autem harum scaturiginum, & scissurarum factam esse maximam diruptionem; ita quod non per modicos anfractus & meatus, uti solebat; sed maximis hiatibus, & scissuris aqua illa e terræ visceribus magno impetu eruperit, & exundaverit; adeo ut rivuli in flumina, & fluvii instar stagnorum terram operuerint; quibus accedentibus Oceani fluctibus, ventorum concitatione inflatis, aquæ illæ terrenæ in ingentem molem excreverint.

[a] *In Chronico ad ann. Christi 33.*
[b] *In Scholiis ad præf. Epist. S. Dionysii.*
[c] *In libris contra Celsum.*
[d] *In Apologetico.*
[e] *Lib. 3. historial.*
[f] *Lib. 5. Paschalis.*

Per cataractas vero, seu *fenestras Cœli*, ut ferunt Chaldaica, & Arabica Editiones, nihil aliud significare voluit Moses, præter nubes imbriferas & nimbosas aquis plurimis fœtas, quibus dissolutis, ac veluti effractis, tanta vis pluviæ profusa est, ut quasi e fenestris & portis apertis ruens fluminum instar, præcipitari videretur. *Cataractæ* enim vocis Ethymon, ut notat Joannes Herbinius [a], ex primigenio Græcorum usu, significat alicujus fluminis prægrandis per rupes in scopulosam vallem cum magno fragore præcipitationem: a cujus similitudine Moses cataractas cœli apertas esse dicit, hoc est, nubes immensa aquarum mole aggravatas, jussu Dei dissolutas fuisse; adeo ut non gustatim, ut assolebant antea; sed per quadraginta dies totidemque noctes flumina effundere, & evomere viderentur: unde hæ cœlestes aquæ terrenis mirum in modum intumescentibus permixtæ, in tantum aquarum cumulum assurrexerint.

a *Dissert.* 1. *de Cataractis.*

Ut autem hæc evidentiora fiant, & creditu faciliora, in memoriam revocandum est, quod initio mundi tanta creata fuit aquarum moles, ut terram universam operiret, & obrueret: atque ideo *abyssus* diceretur, *tenebræ erant super faciem abyssi.*

Ut vero terram hoc aquarum operimento liberaret Deus, duo præstitit: *Primo* condidit Firmamentum, hoc est, aerem crassiorem, ut divideret aquas ab aquis: id est, jussit ut istius molis aquæ partes subtiliores sursum ascenderent, diffunderenturque per aerem, ut ibi condensatæ oportuno tempore depluerent; crassiores vero in terra subsisterent. Cum tamen earum tanta adhuc non esset copia, ut terram tegerent, imperavit Deus, ut illarum pars intra terræ viscera sorberetur; altera vero in terræ angulum sese reciperet. Inde mirum videri non debet, quod aquæ illæ cœlestes & terrenæ, Deo jubente, iterum coeuntes, denuo terram operuerint, montes celsissimos quindecim cubitis excedentes.

Opponit IV. Novator, eas terræ regiones obruere ac dissipare debuit diluvium, ubi degebant homines divinæ Legis prævaricatores: sed illi, tunc temporis, omnes terrarum orbis regiones non incolebant: igitur diluvium per universas terræ plagas non debuit grassari. Major constat ex pluries laudatis Mosis verbis, quibus indicat Deum idcirco diluvium induxisse, ut homines plurium criminum reos extingueret. Minorem affirmant illustriores Hebræorum Magistri, qui cum Rabbi Isaac [b], & Mose Barcepha [c], contendunt primos Patriarchas vitam traduxisse primum in terra circa paradisum extante: deinde vero ad regionem usque Damascenam progressos.

b *Exposit. in Genesim.*
c *Lib. de Paradiso c.* 14.

Ipsis concinunt permulti Auctores Christiani: imprimis Eugubinus [d], Genebrardus [e]. Nondum, *inquit*, extremas Asiæ oras ab hominibus fuisse occupatas palam est; nam prima hæc ætas traducta est in Syria & locis vicinis, *id est*, *Ægypto*, *Arabia petræa*, *Chaldæa*, *Mesopotamia*, *Assyria*, *Armenia*, & *ejusmodi Asiæ mediterraneis.*

d *In Cosmopeja cap.* 9.
e *In Cronolog. ad annum mundi* 1656.

Hanc autem veritatem præ cæteris confirmat Abulensis Antistes, *quæst.* 112. *in cap.* 13. *Genesis*, „ Non concedimus, *inquit*, „ quod humanum genus dispersum est ante „ diluvium. *Primo*, quia non apparebat „ aliqua causa dispersionis, sicut postea. „ *Secundo*, quia non proderat talis disper- „ sio, cum postea in diluvio reuniendi es- „ sent; & frustra erat fieri duas dispersio- „ nes, cum una sufficeret. *Tertio*, quia „ causa dispersionis fuit diversitas linguæ, „ cum se non intelligerent; & qui non „ participabant mente, & sermone, non „ poterant cohabitare: isti enim ponitur „ causa dispersionis *supra* 11. *cap.* & tamen „ ante diluvium, & post, usque ad ædifi- „ cationem turris Babylonis, semper fuit „ lingua una, & sermonum identitas, *eo-* „ *dem capite*; ergo non fuit facta dispersio „ ante diluvium. *Quarto*, quia dispersio „ humani generis erat aliquid magnum, „ cum pertineret ad totum humanum ge- „ nus: talia autem omnia accidentia nar- „ rat sacra Scriptura; sicut narrat dilu- „ vium, & dispersionem post diluvium, si- „ militer divisionem linguarum: non narrat „ autem aliquam divisionem hominum, nisi „ post diluvium; ergo non fuit aliqua prius. *Ita Abulensis Præsul.*

Cum igitur homines, qui propter scelera sua diluvio erant perimendi, nondum essent per universas terras dispersi, frustra omnes amplissimæ terrarum orbis regiones, ubi nulli extabant homines, aquis fuissent opertæ.

Respondeo I. Incertum esse utrum homines ante diluvium extra Asiæ limites non processerint: Cum enim, eo tempore, fœcundiores essent, ac vegetiores, summaque eis inesset multiplicandi humani generis proclivitas & cura; verosimile fit eos per mille sexcentos annos in tantum numerum excrevisse, ut eis necessum fuerit ad alias regiones progredi: Tum ut divino parerent mandato primis parentibus præscripto Genes. 1. 28. *Crescite*, & *multiplicamini*, & *replete terram*. Tum ut eorum quisque ampliores terræ portiones excolendas suscipiens, sibi suisque ad vitam fovendam subsidia necessaria compararet.

II. Non solum homines, sed & bestiæ omnes erant diluvio extinguendæ; *A reptili*, *usque ad volucres cœli*; cap. 6. v. 7. Cum autem belluæ & volucres per universam terram essent dispersæ, necessum fuit ut Cataclysmus omnes terrarum regiones obrueret. Si enim cuncta animantia per omnes terrarum plagas dispersa, diluvio non erant perimenda, quorsum jussus est Noe aliqua secum in arcam inducere, ut specierum suarum essent Seminarium?

At, *inquies*, si in Cataclysmo illo, cum universis hominibus extincta fuere omnia animantia, iis demptis, quæ cum Noe familia in arca recludebantur; qui fieri potuit, ut hæc per universum terrarum orbem deinde fuerint disseminata? Aut enim in remotioribus insulis, terrarumque plagis ab Asia, Africa, & Europa longo maris tra-

tractu undequaque diffidentibus; Deus iterum ejusmodi animantium species de novo procreasset: aut ex longa diuturnaque progenie ex iis, quæ in arca Noe servata fuerant, ad illas remotiores insulas pervenissent. Primum gratis asseritur & fingitur. Secundum probari nequit, aut enim ex Palæstina, & Syria, aut ex Armenia, in qua quievit arca, ad eas plagas pervenissent natando, aut navigio deportata; *Primum* factu erat impossibile: quonam enim pacto tot tamque immensos marium tractus absque ulla requie, ulloque cibo potuissent enatando trajicere? *Secundum* respuit ratio; ecquis enim furentes leones, lupos voraces, validos tigres, dracones horrendos, cæteraque portentosa, & hominibus infestissima animantia secum voluisset navigio has in plagas deducere? Ergo necesse est illa animantia in illis plagis, Noacico diluvio prorsus intacta vixisse.

Nego sequelam. Primo namque nemini adhuc compertum est, ex Tartaria, aliisque ab Asia, & Africa dissitis terris nullum esse pedestre iter in Americam; licet nemo adhuc illud detexerit. *Secundo* detur nullum nunc concedi pedibus iter ex Tartaria in Americam, quis probabit a diluvio nusquam extitisse? cum plures noverimus nunc insulas sævientis maris irruptione a terris esse dissitas, quæ olim fuerant contiguæ; pluresque terras mare inundante obrutas cum suis incolis, quæ populis ac civitatibus refertæ fuerant. Adde quod Deus potuerit cohibere ferarum sævitiam, ut pacifice ab hominibus, qui earum utilitatem noverant, secum in longe distantes terras navigio deportarentur; sicut earum temperaverat inclinationes in arca Noe per annum integrum.

Opponit V. Præ-Adamitarum fictor: Moses ipse non obscure significat diluvium Noacicum non fuisse universale, dum refert columbam a Noe mane emissam, & vespere ad eum redeuntem, rostro detulisse ramum olivæ virentibus foliis. Vel enim, *inquit*, ramus ille avulsus fuerat ex oleis, quas diluvium obruerat; vel ex eis quæ fuerant ab eo intactæ: at primum dici nequit, qua enim ratione oleæ per annum integrum ingenti aquarum æstuantium mole, & limo gravatæ, virentes ramusculos servassent? Igitur, inquit, verosimilius est columbam e montibus Armeniæ, in quibus tandem hæserat arca, emissam, aquas diluvii omnes transvolasse, & in campis superioris Asiæ elatioribus legisse ex olea quadam Cataclysmi & limi pura, ramum illum virentibus foliis; quo virentem, nec marcidam salutis spem Noe ostenderet. *Hæc ille*.

Respondeo, hoc momentum refelli ex ipsis Mosis verbis, qui *cap.* 8. *v.* 8. duplicem distinguit a Noacho emissionem columbæ, *Ut videret si jam cessassent aquæ super faciem terræ*. In priori, cum ipsa columba non invenisset ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad eum in arcam: *Aquæ enim erant super universam terram*. Ex quibus sic argumentari licet: Si Cataclysmus ille universam terram non inundasset, pluresque regiones Palæstinis vicinæ, illis aquis non fuissent obrutæ, cur illa columba, prima vice emissa, non invenit ubi pedem figeret? Cur ad arcam revertens, similem ramum ex oleis, aut aliis arboribus decerptum non retulit? rationem apertam profert Moses; quia, inquit, *Aquæ erant super universam terram*. Nulla igitur terræ regio, nulla portio ab illis innatantibus aquis adhuc erat libera.

Potuit autem columba, secunda vice emissa, hunc ramum excerpere supra Taurinos montes, non longe ab Armenia distantes; cum enim ad eorum montium verticem inundatio serius pervenerit, putandum citius, non modo quam valles, sed & quam cæteros montes inferiores ipsum cœpisse siccari; ac proinde ex eis virentem ramum potuit excerpere.

Ad id vero quod obiicit hariolator noster, oleas per annum solidum, quo diluvium terras obruisse legitur, non potuisse virere, & virere sub ingenti hac cænosa aquarum mole; dico non solum oleas, sed & quasdam arborum species, sub aquis crescere, & virentes servari, teste Plinio *lib.* 13. *cap.* 25. ubi de Mari rubro sermonem faciens, scribit *In eo Sylvas vivere, laurum maxime, & olivam ferentem baccas, &c.* Unde non alia ratione, Hebræi Mare rubrum appellant, *Mare Suph*, hoc est, *Mare Herbidum*, quam quia illorum Majores herbis refertum (cum medios inter illius vortices transirent) fuerant experti.

Neque vero soli Mari rubro proprium est plantas alere. Plutarchus enim libro de facie in orbe Lunæ, scribit *Gedrosiæ, & Tregloditivæ regionis pars quæ ad Oceanum pertingit, cum sit omnino sterilis, ob siccitatem, & arboribus careat: in mari vicino, quo alluitur, inusitatæ magnitudinis plantæ nascuntur, & ex profundo pullulant, quarum alias oleas, alias lauros, alias crines Isidis nominant*. Cum igitur ex his auctoribus constet in mari vivere & virere posse arbores; quid obstat quominus columba, revocatis in suos alveos aquis, & terra exsiccata, potuerit hunc ramum ex virente olea decerpere, & ad Noe deferre?

Opponit VI. Plurimi sunt montes tantæ altitudinis ut mediam aeris regionem, in qua imbres, nives, ac venti generantur, omnino transcendant; puta Olympus, Caucasus, Taurus, Athos &c. igitur aquæ diluvii non potuerunt eos quindecim cubitis excedere; proindeque illa Mosis narratio solos spectabat Palæstinos montes, istius diluvii aquis opertos. Probat Antecedens auctoritate plurium Scriptorum, præsertim Solini asserentis Olympum altitudine sua nubes excedere; cujus argumentum esse dicit, quod sacrificiorum in ejus cacumine oblatorum cineres, nec ventorum flatibus dissipati, nec pluviis diluti ac macerati anno sequenti reperti sint.

Id ipsum affirmat Lucanus qui lib. 6. de magicæ artis virtute, ac portentis loquens, ait, illius opera nubes supra Olympi montis cacumina transcendisse, *Nubes*, inquit, *suspe-*

suspexit Olympus. Ipsi concinit Claudianus in panegyri Manlii Theodori....

Sed ut albus Olympi
Vertex, qui spatio ventos hyemesque relinquit,
Perpetuum nulla temeratus nube serenum;
Celsior exurgit pluviis, auditque ruentes
Sub pedibus nimbos, & rauca tonitrua calcat.

Eadem docet S. Augustinus: „ Mons, „ *inquit*, Macedoniæ, qui Olympus vocatur, tantæ altitudinis esse dicitur, ut in „ ejus cacumine nec ventus sentiatur, nec „ nubes se colligant, quia excedit altitudine sua totum istum aerem humidum in „ quo aves volant; & ideo nec aves ibi volare asseverantur, quod ab eis proditum „ dicitur, qui per singulos annos solebant, „ nescio quorum sacrificiorum causa memorati montis cacumen ascendere, & aliquas notas in pulvere scribere, quas alio „ anno integras inveniebant; quod fieri „ non posset, si ventum, aut pluviam locus ille pateretur. Deinde quia tenuitas „ aeris illius qui ibi est, non eos inspirabat, durare ibi non poterant, nisi spongias humectas naribus applicarent, unde „ crassiorem & consuetum spiritum ducerent. Hi ergo indicaverunt se etiam nullam avem in eo loco aliquando vidisse. „ *Ita S. Augustinus.*

Respondeo I. certo non constare montem aliquem esse tantæ altitudinis, ut mediam aeris regionem, quo tendunt vapores, & in quo nubes procreantur, illius vertex excedat; constat enim communi Mathematicorum, Meteorologorumque calculo, supremam mediæ aeris regionis portionem quinquaginta milliaribus Italicis a terræ superficie distare: vix autem in orbe mons aliquis tantæ altitudinis reperitur qui ad eam pertingat. Pitagoras enim (referente Plutarcho in Æmiliæ) Olympi altitudinem geometrice dimensus, reperit eam esse ad perpendiculum decem stadiorum cum sextante; & Franciscus Philelphus qui ejus verticem conscendit, teste Ludovico Vives comment. ad cap. 27. lib. 15. de civitate Dei, asseruit eum esse nubibus obductum, & media aeris regione inferiorem.

II. Cosmographorum testimonio constat nullos in orbe montes altiores esse montibus Andiis in America meridionali: attamen qui ut ex regno Chile, in regnum Paraquaiæ migrent, horum montium verticem conscendere tenentur, experiuntur eos nubibus, vaporibus, & nivibus esse persæpe confertos; tametsi tempore sereno aer interdum adeo subtilis & exilis aspiretur, ut spongias aceto, aut optimo vino refertas opus sit naribus adhibere.

III. Quo montes sunt altiores, eo magis nivibus, & nebulis obtectos esse quotidiana docet experientia. Porro quid aliud sunt nubes, quam aqueus vapor? aut quid nives, nisi aqua crassioribus, ac terrenis partibus defœcata, & in candidos floccos condensata? cum itaque altissimi quique montes perpetua nive candentes conspiciantur; nix autem & grando sint pluvia condensata, nullus (nisi penitus hebes, aut protervus) qui rem serio ponderaverit, illuc pluvias cadere posse denegabit. Unde ad S. Augustinum dico, ista ab ipso referri, non ex propria, sed ex aliorum sententia, qui rem ex opinione vulgi acceptam non expenderant.

Adde quod ipsemet S. Augustinus melius consultus, lib. 15. de civitate Dei existimationem illam refellat, irridendo eos: „ Qui, *inquit*, opinantur tam magnum „ fieri non potuisse diluvium, ut altissimos „ montes quindecim cubitis aqua crescendo transcenderet, propter Olympi verticem montis, supra quem perhibentur „ nubes non posse concrescere, quod tam „ sublimis, quam Cœlum sit, ut non ibis. „ Sit aer iste crassior, ubi venti, nebulæ „ imbresque gignuntur: nec attendunt omnium elementorum crassissimam terram „ ibi esse potuisse. An forte negant esse „ terram verticem montis? cur igitur usque „ ad illa spatia terris exaltari licuisse, & „ aquis exaltari non licuisse contendunt; „ cum isti mensores & pensores elementorum, aquas terris perhibeant superiores „ atque leviores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra gravior & inferior „ locum Cœli tranquillioris invaserit per „ volumina tot annorum; & aqua levior „ ac superior permissa non sit hoc facere „ saltem ad tempus exiguum? *Hæc S. Augustinus.*

QUÆRITUR VII.

Utrum ex Deo peccatorum vindice: an ex causis naturaliter agentibus diluvium prodierit.

Cur hanc quæstiunculam ejusque responsionem hic attexam, efficit quorundam astronomorum audacia, qui contendunt generalem illam aquarum illuvionem in astrorum concursum, seu conjunctionem esse refundendam: quam cum Noe perfectus astronomus prævidisset, arcam paravit ut una cum sua familia, & quibusdam animantibus interitum declinaret. Ita finxerunt ex Judæis Aben-Ezra, & ex Arabibus Albumazar asserentes ex conjunctione *Saturni* & *Jovis* in signo *cancri* hunc stupendum aquarum effluxum prodiisse. Quibus consentiens Annius Viterbiensis suo suppositio Beroso adscribit *lib.* 1. hæc verba de Noe, *Is timens, quam ex astris futuram pro-*

prospectabat cladem, anno septuagesimo octavo ante inundationem navem, instar arcæ, coopertam fabricare cœpit.

Verum quam ridiculum & absurdum sit hoc commentum, difficile non est demonstrare. 1°. Namque nulla ratione colligi potest Saturnum & Jovem in signo cancri tempore diluvii fuisse conjunctos; ut enim illa conjunctio dignosci posset, certo constare deberet illa duo astra initio mundi fuisse in signo cancri condita & constituta; atque ex vario & multiplici eorum circuitu, tandem, circa generalem illam cladem iterum simul in eodem signo convenisse. Porro id nullatenus certo colligi potest: cum incertum sit, qua tempestate mundus fuerit conditus: alii enim contendunt mundi exordium assignandum esse Verno tempori; alii vero Autumnali: igitur incertum est quæ primordialis fuerit astrorum constitutio & conjunctio.

II. Ut certo constaret illam fuisse Jovis & Saturni post varias revolutiones in signo cancri conjunctionem, tempore quo diluvium accidit. 1°. Certum fieri deberet quot anni a mundo condito ad illam cladem effluxissent, in Hebræo nempe Textu refertur hanc cladem contigisse anno mundi 1656. ut etiam habet Vulgata Latina. Editio vero septuaginta Interpretum illam assignat anno mundi 2242. Textus vero Samaritanus anno 1307. Aben-Ezra cum Judæis primum computum sequitur; Albumazar vero cum Arabibus secundum, qui licet opinione diffideant; nihilominus simul contendunt, illuvionem illam in conjunctionem Saturni cum Jove esse refundendam, cum tamen ex unius sententia contingere debuisset anno mundi 1656 ex alterius vero opinione anno 2242. quæ sane contradictio vanas eorum conjecturas aperte demonstrat.

Nec magis solida, minusque ridenda aliorum quorumdam Astronomorum existimatio, qui refundunt illam cladem in planetarum conjunctionem in signo piscium, hujus enim opinionis falsitas ex duabus præcedentibus rationibus apparet.

III. Plurimi Astronomi cum Cardano existimant conjunctionem Saturni cum Jove non fieri, nisi per decursum 795. annorum: quæ si vera sint, cum ista revolutio semel & iterum facta fuerit ante Noe, cur diluvium illud prius non accidit? deinde cum eadem conjunctio pluries deinceps occurrerit, qui fieri potuit, ut eundem non haberit effectum? Itane est quod astra illa omnem suum effluxum, omnemque virtutem in priori illuvione consumpserint & evacuaverint?

Certe non minus incerta est hæc Astronomorum fictio, quam fuerit illa Stoflorini & quorumdam aliorum prædictio, qui prænuntiaverant futurum aliud diluvium universale mense Februario anni 1524 eo quod illo tempore multiplex fieret astrorum conjunctio in humido signo piscium; cui prædictioni plurimi fidem facientes in Italia, Germania, Gallia, & Hispania sibi refugium paraverant in celsissimis montibus atque ad id navibus comparatis. Quod autem futilis fuerit illa prædictio, eventus demonstravit; etenim illo anno rarissimæ fuerunt pluviæ: unde Odecardanus *Aphorismo* 34. illam expendens astrorum conjunctionem a prædictis astronomis & conjectoribus memoratam, scribit, *Hæc est illa Syderum constitutio, in quo Stoflorinus vituperio exposuit Astrologos existimans diluvium portendi eo tempore, quo maxima fuit serenitas.* Itaque generalis ista aquarum eluvio, non in aliam causam, quam in Deum propter hominum scelera offensum & iratum est refundenda.

QUÆRITUR VIII.

Quanta fuerit arcæ Noeticæ capacitas & amplitudo.

CUm proposuisset Deus Noemum sibi gratum una cum ipsius familia a diluvio salvum & incolumem servare, ut restaurandi humani generis esset Seminarium; imperavit ei ut arcam construeret, ejusque constructionis & fabricæ normam eum docuit, quam refert Moses cap. 6. his verbis: *Fac tibi arcam de lignis lævigatis: mansiunculas in arca facies, & bitumine linies intrinsecus & extrinsecus &c.* Ex quibus verbis Christianæ religionis cavillatores ansam arripuerunt impugnandæ sacrorum Librorum sinceritatis & divinæ auctoritatis: „ Apelles enim (*inquit Origenes homil. 2. in Genes.*) non qui fuit discipulus Marcionis, sed alterius hæreseos inventor, adversus structuram arcæ disputat, probare volens scripta Mosis nihil habere divinæ Sapientiæ; nec esse a Spiritu Sancto profecta: disputat autem nullomodo fieri potuisse, ut tam breve spatium arcæ tot animalium genera, eorumque cibos, qui per totum annum sufficerent, capere potuerit. Cum enim bina & bina ex animalibus immundis, hoc est, bini masculi, & binæ fœminæ; ex mundis vero septena & septena in arcam dicantur inducta, quomodo fieri potuit ut spatium illud arcæ descriptum a Mose, vel quatuor tantum elephantos capere potuisset?

Has & similes criminationes & argutias ut refellerent sacri Doctores & Interpretes, censuerunt triplicis generis distinguendos esse cubitos: Vulgares, Sacros, & Geometricos. *Vulgares* appellant, qui fiunt a flexura brachii ad extremam manum, quorum quilibet quinque palmos, & viginti digitos continet; isque videtur esse, qui Deuteronomii 3. v. 11. vocatur *cubitus virilis manus.* Sacer vero sex erat palmorum, & communem quatuor digitis excedebat, quem designat Ezechiel, cap. 43. *Istæ autem*

tem mensuræ altaris in cubito verissimo, *qui habebat cubitum & palmum*, id est, quatuor digitos: loquitur enim de palmo minori seu Mathematico, non de majori, seu, ut vocant, *Romano*. Unde S. Hieronymus palmum hic definit sextam partem cubiti. *Geometricus* vero, qui sex communibus cubitis constat.

Contendit autem Origenes Mosem, cum esset omni sapientia Ægyptiorum eruditus, secundum artem Geometricam, quam præcipue Ægyptii callebant, cubitos geometricos in arcæ constructione intellexisse. Verba autem Origenis Græca non amplius extant; aut saltem nondum mihi apparuerunt: Latina vero quæ Interpres reddidit, quisquis ille fuerit, sive S. Hieronymus, sive Rufinus, hæc sunt; *Aiebant ergo majores* (nempe Hebræorum Doctores) *quod Moyses, qui ut de eo Scriptura testatur, omni sapientia Ægyptiorum fuerit eruditus, secundum artem Geometricam, quam præcipue Ægyptii callent, cubitorum numerum in hoc loco posuit. Apud Geometras enim secundum eam rationem, quæ apud eos virtus vocatur, ex solido & quadrato, vel in sex cubitos unus deputatur, si generaliter, vel trecentos, si minutatim deducatur. Quæ utique ratio si observetur in hujus arcæ mensura, invenientur latitudinis & longitudinis tanta spatia, quæ vere totius mundi reparanda germina & universarum animantium capere rediviva semina potuerint.*

Quæ verba expendens S. Augustinus cum proposuisset objectionem eorum, qui dicunt Arcam Noe non potuisse capere animalium genera tam multa in utroque sexu; bina de immundis: & septena de mundis, respondet, „ Si cogitemus quod Origenes non „ ineleganter adstruxit, Moysem, scilicet „ hominem Dei, *eruditum*; sicut scriptum „ est, *omni sapientia Ægyptiorum* qui Geo- „ metricam dilexerunt, geometrica cubita „ significare potuisse; ubi unum quantum „ sex nostra valere asseverant; quis non „ videat quantum rerum capere potuit illa „ magnitudo?

Verum cubitos geometricos, ut illos describit Origenes, nec a Mose in arcæ constructione intellectos, nec a Noe servatos esse, suadetur. I. Quia hujusmodi cubitorum nullus unquam meminit, nec potest aliquis certo probare eos apud Ægyptios, aut Hebræos aliquando fuisse in usu. II. Verisimile est, Mosem in arcæ descriptione locutum esse de illis cubitis, quos passim memorat in suis libris; si enim alios designasset, debuisset eorum ab aliis indicare discrimen, ut æquivocationem præcaveret; porro quoties cubitorum meminit, nullibi Geometricos, quales eos definit Origenes, sed tantum communes & vulgares intelligit. Jubet Deus Moysi Exod. 27. v. 1. *Facies & altare de lignis setim quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id est, quadrum & tres cubitos in altitudine.* At si cubiti illi essent geometrici, debuisset altare illud constare triginta cubitis vulgaribus in longitudine, & totidem in latitudine, hoc est, fuisset longum & latum quadraginta quinque pedibus; quæ certe magnitudo nec ad majestatem rei sacræ, nec ad sacrificia facienda quidquam conducebat. Altitudo autem ejus fuisset quindecim cubitis ordinariis, ac proinde 43. non nisi plurimis gradibus & scalis patuisset ad illud accessus, quod districte prohibet Deus, Exod. 20. v. 26. *Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitudo tua.*

His adde, quod non ea fuerit Origenis mens in arcæ Noeticæ descriptione, quæ vulgo existimatur. Verisimile enim est illum usum fuisse voce Greca πυχυς, quæ varias habet significationes: interdum enim *cubitum*, seu cubiti mensuram; alias *Citharæ manubrium*, arci *capulum*, *gnomonem*, & *rectangulum* necnon *extensionem* duarum dimensionum in longitudinem & latitudinem; quæ variæ significationes cum Interpretem hærentem effecerint; inde factum est, ut Origenis verba Græca obscure reddiderit Latine; vix enim deprehendi potest harum latinarum vocum significatio, *Vel in sex cubitos unus deputatur, si generaliter; vel trecentos, ut minutatim deducatur.* Unde probabile est Origenem voce πυχυς usum fuisse non ad denotandum cubiti geometrici in sex cubitos divisionem: sed ad significandum mensuram cubiti, deinde vero duarum dimensionum rectangulum, hoc est, nunc quadrata longa, nunc quadrata perfecta, uti colligitur ex iis Interpretis verbis, *Et longitudinis & latitudinis tanta spatia, quæ consequuntur*: ac consequenter explicant has voces, *Vel in sex cubitos unus deputatur*; *vel trecentos, si minutatim deducatur*: Igitur ex his omnibus concludendum est Mosem non attendisse ad cubitos geometricos in arcæ Noeticæ delineatione.

Verisimile est pariter, eum in mente non habuisse cubitos sacros: Tum quia ante legem a Deo datam, & a Mose scriptam nulla *Cubiti sacri* extat mentio: Tum quia hic cubitus, adhibitus est tantum in mensurandis rebus sacris, puta Tabernaculo, altari &c. Tum quia, arcæ fabricam enarrat Moses more historico porro historicorum est res enarrare juxta communem & vulgarem loquendi modum, igitur concludendum est ab ipso in ea delineatione, non alios quam communes cubitos intelligi. Maxime cum illi vulgares cubiti sufficientes essent ad istius arcæ amplitudinem, quæ & Noemi familiam, & numerata animalia posset capere. Cum enim ipsius longitudo esset 300. cubitorum æquivalentium 450. pedibus; latitudo vero 50. cubitorum continentium 75. pedes; & altitudo 30. cubitorum constantium 55. pedibus. Hi omnes cubiti invicem collati efficiebant amplitudinem 457000. cubitorum, ut colligit perdoctus Anastasius Kircherus, lib. de Arca & Noe pag. 30.

Porro hæc arcæ amplitudo capacissima erat ad excipiendam non solum Noemi familiam, & continenda memorata animalia; sed etiam alimenta ipsis congrua, ut perspicue demonstrat mox laudatus Kircherus, &

& Joannes Buteo Delphinas in libello de Arca Noe quem habes tomo 8. Critic. sacr. pag. 83. aliique viri doctissimi; quod ut aperte demonstrent; *Supponunt I.* cum sagacissimis Auctoribus Aria Montano, Gesnero Aldroando, aliisque, animalium terrestrium species numerari 30. aut ad summum 50. Reptilium, serpentumve vix 30. cum autem ex mundis animantibus septena paria debuerint in arca recipi; ex immundorum vero qualibet specie tantum duo: inde efficitur, ex terrenis, universim admissa fuisse 175. inter quæ, cum tantum sex sint species majores equo, paucæ æquales, multæ minores ove; potuerunt omnes in una arcæ contignatione stabulare, licet unicuique speciei peculiare domicilium, latum sex cubitorum, longum totidem, altum vero 10. cubitorum concesseris, quod tamen minime necessarium fuit.

Supponunt II. Arcam divisam fuisse in tres contignationes, seu tria tabulata, quæ discriminans quaterna spatia, in quorum infimo erant foricæ, seu sentina expensa per totam arcæ longitudinem & latitudinem, quatuor vel quinque cubitis alta, ad sordes undique, per meatus ad id comparatos; illuc defluentes excipiendas, quæ antliis, vel sportis & funibus in altum eductæ, per fenestram superiorem ejiciebantur, ne homines & animantia excrementorum fætore & corruptione interirent.

Prima contignatio erat inter infimum hoc tabulatum; & secundum, ubi locata erant cuncta animalia terrestria in cellis utrimque dispositis, & altis novem circiter cubitis; nullum enim animal terrestre adhuc visum est altius octo cubitis.

Secunda contignatio continebat Apothecam, seu penuarium omnium cibariorum, puta carnium fumo exsiccatarum, & sale conditarum, frumenti, hordei, fructuum pro hominibus; variaque fœni, paleæ, frugum, leguminum, & seminum, una cum doliis aqua dulci refertis, pro animalibus reconditoria; quæ uti magnam altitudinem non requirebant, ita quoque hanc contignationem nonnisi altam octo cubitis conjicimus, qua, ait Kircherus, tantum commeatus condi poterat, ut ex eo, etiam vel ingens civitas, diu sustentari potuisset.

Supra hanc erat tertia contignatio habitationi hominum, & avium assignata, novem vel decem cubitis alta, ac proinde sufficientissima ad omnes designatas aves locandas. Cum enim Ornithologi nonnisi 150. avium species numerent, arcaque esset longa 300. cubitis, manifestum est hanc contignationem satis superque amplam fuisse, quæ octo homines in distinctis cellulis contineret, sed & omnes avium species, quæ licet longe plures essent quam 150. cum pleræque parva sint corporis mole, facili negotio distinctas suas habere potuerunt mansiunculas, præsertim cum non solum in arcæ medio, sed & in nidis & loculis ad arcæ latera appensis reponi potuerint, & quiescere.

„ Addit Kircherus circa finem, *cap.* 2. „ Fuisse pariter in hac contignatione, præter dictas avium caveas, varias officinas „ hinc inde dispositas, uti culinam cum foco „ ex lapide strato; reconditoria salis, vini, „ olei, aceti, carnis, similiumque; quidquid „ tandem ad vitam humanam unius anni „ decursu sustentandam, necessarium erat, „ congestum esse, ex ipsis sacræ Scripturæ „ verbis patet. Molas quoque trusatiles, „ cum clibano lignorum ἀκαπνῶν, id est, pene „ siccatorum, ne fumo *arcæ* claustra cum „ detrimento hominum animaliumque infe- „ starentur; carbonum quoque congeriem „ hic collectam cernere liceat.

„ Ne vero ex ingenti animalium anheli- „ tu, & sordium, quisquiliarumque expi- „ ratione aer vitiaretur; nulli dubium esse „ debet, in remedium spiracula facta cum „ subgrundiorum exphoris, seu projecturis, „ quæ quidem eo artificio constitutæ fuerint, „ ut ex una parte mephitim arcæ fumo- „ sasque excrementorum expirationes, fo- „ ras, veluti per caminos quosdam egere- „ rent: ex altera vero parte per alia spi- „ racula seu pneumateria novi aeris frigi- „ dique deforis attracti, auram interiorem „ attemperarent.

Ex his omnibus colligitur arcam communibus cubitis constantem, fuisse capacissimam ad excipiendos destinatos homines & designata cujusvis speciei animantia, cum multiplici necessario alimento; etiam citra ullum miraculum; ac proinde multum insanire ac turpissime hariolari eos omnes, qui hanc Mosis de cujusvis speciei animantibus in arca reclusis narrationem, & ludicram & fabulosam impie sugillant.

Neque incredibilis venit stupenda illa arcæ Noeticæ vasta capacitas & amplitudo, quippe cum Deum habeat auctorem, ac illius efficiendæ & conformandæ designatorem; homines enim, etsi limitatæ intelligentiæ, naves maximæ amplitudinis & ad Noeticæ magnitudinem pene accedentes excogitaverunt & fabricarunt. Refert enim Theodorus Sesostrim Ægyptiorum regem imperasse ut conficeretur navis ex lignis cedrinis 280. cubitorum longitudinis; Narrat etiam Plutarchus in vita Demetrii Ptolemæo Philopatore curante constructam fuisse remigem ejusdem longitudinis constantem 40. ordinibus remorum, quam quadringenti nautici operarii regebant, & quatuor millia remigum movebant; atque in summo navigii tabulato tria militum armatorum millia complectebatur.

Refert etiam Moschius apud Atheneum Hieronem Syracusarum regem imperasse Archimedis consilio, ut construeretur navis tantæ magnitudinis, ut ex qualibet parte triginta haberet cellulas, unamquamque earum quatuor lectulis constantem absque aliis receptaculis pro nauticis operariis. Illæ vero naves quantæ quantæ fuerint, ad Noeticam quidem ex parte accedebant, non vero illam æquabant: hæc enim prædictis longe amplior erat. Inde tamen inferre licet, quod si homines tantæ molis naves potuerint excogitare, mirum videri non debet quod Deo suggerente amplior fuerit extructa.

Petes I. Quis fuerit cibus pro animalibus carnivoris tempore diluvii?

Hanc eandem quæstionem his verbis proponit S. Augustinus quæst. *6.* super Genesim: *Quæritur*, inquit, *quomodo in Arca Leones & Aquilæ, quæ consueverunt carnibus vivere, pasci potuerint? Utrum & animalia præter illum numerum propter aliorum escam fuerint intromissa: an aliqua præter carnes (quod magis credendum est) a Noe viro sapiente, vel Deo demonstrante, provisa sint, quæ talium animantium escis convenirent?* Sic ibi. Sed idem paulo distinctius ac dilucidius hanc ipsam quæstionem enodatim proponit lib. 15. de Civitate Dei, cap. ult. „ Solet, *inquit*, movere nonnullos, genera „ escarum quæ illic poterant habere anima„ lia, quæ nonnisi carne vesci putant: utrum „ præter numerum ibi fuerint sine transgres„ sione mandati, quæ aliorum alendorum „ necessitas illic coegisset includi: an vero, „ quod potius est credendum, præter car„ nes, aliqua alimenta esse potuerunt, quæ „ omnibus convenirent. Novimus enim „ quam multa animalia, quibus caro cibus „ est, frugibus pomisque vescantur, & ma„ xime ficis atque castaneis. Quid ergo mi„ rum, si vir ille sapiens & justus, etiam „ divinitus admonitus quid cuique congrue„ ret, sine carnibus aptam cuique generi „ alimoniam præparavit & recondidit? quid „ est autem, quo vesci non cogeret fames? „ aut quid non suave & salubre facere pos„ set Deus, qui etiam ut sine cibo vive„ rent, divina facultate donaret, nisi ut „ pascerentur etiam hoc implendæ figuræ „ tanti mysterii conveniret? Indicat his „ verbis S. Augustinus animalia carnivora „ etiam aliquando vesci frugibus, maxime „ pomis, castaneis, & ficis; quod variis et„ iam exemplis confirmat Sulpicius Seve„ rus [a].

Confirmantur etiam ista a Theodoreto [b], qui docet animalia omnia, ab initio mundi ad diluvium usque, pasta fuisse fructibus & herbis, uti statuerat Deus, qui Adamum & Evam alloquens, ait: *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & universa ligna quæ habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam: & cunctis animantibus terræ, omnique volucri cœli, & universa quæ moventur in terra, & in quibus est anima vivens, ut habeant ad vescendum.*

a *Dialogo* I. *cap.* 7.
b *Quæst.* 51. *in Genes.*

Ex his apparet quod initio mundi, animalia omnia herbis & fructibus vescebantur. Quod etiam diutissime post diluvium factum esse indicium est; quod si ferocia animalia carnibus pasta fuissent, plures devorassent mitiorum animalium species, quæ proinde penitus fuissent extinctæ; nec profuisset illas in arca Noetica ad multiplicandam conservandamque suam speciem recondi.

Adde quod etsi animantia rapacia carnibus necessario pasci debuerint, facili negotio potuit Noe de eorum alimentis providere; nam ut observant Kircherus & Pererius lib. 11. in Genes. animalium carnivororum triginta quinque duntaxat species numerat Aristoteles lib. 8. cap. 30. at supponamus eas esse numero quadraginta, quorum pauca duplo majora sunt lupis; non multa illis paria; quam plurima vero minora. Sed demus ea ad mensuram luporum, ut quantum ad occupationem spatii, in arca instar fuerint quadraginta parium luporum, cuilibet autem lupo octava pars ovis in quotidianum alimentum supponatur necessarium; inde fiet, inquit Pererius, ut ad quotidianum centum luporum alimentum, ovibus duodecim & dimidia opus fuerit: qui numerus per unius anni trecentos sexaginta quinque dies multiplicatus, oves quater mille quingentas sexaginta duas & dimidiam continet. Quarum ovium, præter centum septuaginta paria animalium quæ supponuntur in arcam esse ingressa, capacem fuisse arcam, eo licet intelligere, quod de trecentis mansionibus habitationi animalium comparatis, vacuæ relictæ sunt centum triginta, in quibus magna pars istarum cibariarum ovium stabulari potuit: cum quælibet earum mansionum alta novem cubitis, longa sex, totidemque lata, multarum ovium capax esset. Quæ autem superessent oves, eas in variis arcæ locis vacantibus, quæ multa erant, collocare licuit; maxime vero in habitatione hominum, ut quæ amplissima esset, & expeditissima. Adde quod, numerus illarum cibariarum ovium multum in dies singulos decresceret; quotidie scilicet deficientibus plus duodecim ovibus, quæ quotidiano carnivororum animalium cibatu absumebantur.

Petes II. Qua parte arcæ ostium fuerit constitutum. Præceperat Deus Noe, arcæ fabricam delineans, cap. *6.* Genesis v. 17. *Ostium autem arcæ pones ex latere*, ut habet vulgata, hoc est in latere, vel a latere arcæ. Cum autem fuerint ipsius quatuor latera, duo longitudinis & totidem latitudinis, quæritur in quonam ex iis janua fuerit constituta?

Respondeo, duplicem esse hac de re Auctorum sententiam, alii enim januam illam censent esse positam in medio alterutrius latitudinis: alii in alterutra longitudinis parte. Verum mihi perinde videtur quanam ex parte fuerit in arcam illam ingressus, cum indistinctis contignationibus fuerint ordine constituta, non solum domicilia, sed & ambulacra, per quæ non tantum animalia sese recipere poterant in sibi destinata loca; sed & homines ambulare, ut singulis animantibus alimenta necessaria subministrarent.

Rem gravioris momenti, majorique meditatione dignam adiicit Moses, cum ait, cap. 7. v. 16. *Inclusit eum Dominus de foris.* Quæritur enim quorsum Deus voluerit arcam extrinsecus claudere, ne liberum esset Noe illam pro libito & nutu aperire? Etsi vero curiosius non sit de rebus divinis inquirendum; sed religiose captivandus sit intellectus noster in obsequium fidei; nihilominus quædam proferri possunt rationes hujus extrinsecæ occlusionis. I. Ut significaret Moses non humano artificio, sed divina

vina virtute factum esse, ut arca, tametsi per annum aquis diluvii hinc & inde jactata, ab eis tamen fuerit immunis, quia Deus eas aquas divina sua manu cohibebat, ne in arcam irrumperent. Cum enim janua illa debuerit esse amplissima, ut commode Elephantes & grandiora animalia caperet, dubitare quis posset qua arte tam firma tamque tenaci picatione potuisset Noe ejus rimulas obstruere, ut nulla, quantumvis immensa vis aquæ, eam penetraverit; præsertim in tam violenta jactatione, & irruptione tam sæva. Hoc dubium ut præverteret Moses, & vanis quæstionibus ansam prescinderet, ait arcam fuisse extrinsecus a Deo clausam hoc est, non tam pice & bitumine, quam divina ex virtute obseratam.

II. Dicere quis posset arcam fuisse extrinsecus clausam, ne forte Noe suorum parentum aut amicorum pereuntium sortem miseratus, januam reserasset, ut eos exciperet. III. Adiicere possumus arcæ januam fuisse forinsecus clausam, ne Noe videns generale hominum & animalium interitum dolore conficeretur, & mœstitia tabesceret. *Quamquam enim* (ait S. Chrysostomus homil. 25.) *essent improbi qui peribant: attamen bonorum virorum animæ magnam compassionem habere solent, si quando vident puniri homines, & invenies omnes Prophetas & justos plurimum pro illis Deo supplicare, sicut Patriarcha pro Sodomitis faciebat; sicut & Prophetæ continuo facere solebant. Etenim unus quidem dicebat heu mihi Domine, delebis tu reliquias Israel? &c.*

Petes III. Quantum temporis in arca fabricanda impenderit Noe?

Respondeo, communiorem SS. Patrum & sacrorum Interpretum sententiam esse, Noe per centum annos isti cudendo operi studium & laborem impendisse. Id asserit imprimis Origenes [a], qui respondens Celsi Philosophi criminationi, qua dixerat arcam Noe omnino absurdam, & ridicula continentem. *Quid enim absurdi est*, inquit Origenes, *cum centum annis fabricata dicitur &c.* Et S. Augustinus [b] similem refellens objectionem ait: *Nam illud quod quidam disputant tantæ magnitudinis arcam non potuisse compingi, ineptissime calumniantur; cum sciant immensas urbes fuisse constructas, nec attendant centum annos quibus arca illa est fabricata.*

[a] *Lib. 4. contra Celsum.*

[b] *Lib. 15. de civit. ca. ultimo.*

Idem supponit tanquam verissimum in quæstionibus in Genesim, quæst. 5. ubi quærit, quomodo potuerit arca tam magna fieri centum annis a quatuor hominibus, puta Noe & tribus filiis, & respondet: *Non magnum esse Noe fabros alios conduxisse; qui tamen mercede accepta, nihil aliud curantes ob eorum incredulitatem non intraverunt.*

Id vero non absque fundamento proferunt: etenim Noe natus erat annos quingentos cum mandatum a Deo accepit de fabricanda arca; nec credibile est virum justum divinorumque mandatorum observantissimum diu hanc executionem distulisse; imo illico paruisse non est absimile: at natus erat annos sexcentos cum diluvium accidit, ut constat ex *Genesis cap. 6. v. 7.* hoc autem contigisse statim ac fabricata fuit arca, colligere licet ex continuata serie narrationis a Mose institutæ. Ergo in fabricanda arca annos circiter centum intercessisse fatendum est.

Dices, quando Deus præcepit Noe ut arcam construeret, jam nati erant ejus filii, & uxorati: igitur arca non fuit centum annorum spatio constructa. Patet antecedens. Dum enim Deus Noe imperavit arcæ fabricam; sic eum affatur cap. 6. v. 18. *Ingredieris arcam tu, & filii tui, & uxores filiorum tuorum &c.* Igitur Noe tunc habebat filios uxoribus conjunctos. Consequens probatur. Biennio post diluvium Sem erat tantum natus centum annos, ut constat ex cap. 11. v. 10. Itaque si dum cœpta est arcæ fabrica, jam esset uxoratus, inde fit consequens non amplius quam duos annos effluxisse in istius arcæ fabrica.

Respondeo, negando antecedens; & ad illius probationem dico, non legitime inferri jam uxoratos fuisse Noe filios dum ille de arca construenda mandatum a Deo accepit. Neque id significare voluit Moses: quinimo contrarium indicat; nam in fine, *cap.* 5. ait: *Noe cum quingentorum esset annorum, genuit Sem, Cham, & Japhet.* Quibus verbis docet Noe non prius genuisse, quam esset natus annos 500. Cap. vero 7. ait: *Eratque Noe sexcentorum annorum quando diluvii aquæ inundaverunt super terram:* proindeque inter nativitatem illius filiorum & diluvium, effluxerunt centum anni; quo temporis intervallo constructa fuit arca.

Certum quidem est, Noe filios uxores duxisse antequam fieret diluvium: sed quo suæ ætatis anno illas duxerint, omnino incertum. Sunt quidem qui arbitrantur, illos non ita pridem ante diluvium fuisse uxoratos, eo quod nondum filios genuissent. At quam levis sit hæc conjectura, apparet ex eo quod illorum pater Noe, filios non genuerit ante quingentesimum suæ ætatis annum; quid ergo mirum si illius filii prolem non habuerint instante diluvio, cum nondum implessent vitæ suæ centesimum annum?

Petes IV. Ex quo ligno constructa fuerit arca?

Respondeo, id facile non posse definiri, quippe cum Hebraica vox *Gopher*, quæ nusquam alibi occurrit, varie ab Interpretibus accipiatur: LXX. transtulerunt *ξύλα τετράγωνα ligna quadrata*: Unde Latinus Vulgatus reddit *ex lignis lævigatis*; ligna enim dolando quadrata, seu lævigata, & complanata, aptissime inter se committi & compingi possunt; quamvis ea dici possint *lævigata*, quæ vel cera, vel pice, vel bitumine sunt illita. At hæc expositio generalis non indicat distinctam ligni speciem. Hinc Chaldæus Interpres cum veteribus Rabinis, nomine *Gopher*, Cedrum intelligit; firmissima namque & incorruptibilis est materia: sed navigio minus apta. Ita-

Itaque mihi probabilius videtur arcam illam Noeticam fuisse fabricatam ex *Cupresso*. I. quia vox *Gopher* juxta R. Kimchi significat *lignum leve in superficie aquarum*: at juxta Plinium, Cupressinum lignum leve est & rarum, proindeque facile aquis supernatat. II. Ex avorum traditione Cupressus in funebre signum assumpta est, & ideo *Diti sacra*, eodem Plinio teste; non quod semel excisa non renascatur, ut fingit Pompeius Festus scribens *Cupressi mortuorum domibus ponebantur, ideo quia hujus generis arbor non renascitur*; *sicut ex mortuo nihil jam est sperandum*; falsa enim est hæc existimatio, quippe cum teste Petro Martyre ab Angleria Sylvas cupressinas habeant Cretenses, & illis arboribus domos & naves construunt. Sed ideo inveterata traditione Cupressus feralis est, quia arca Noetica ex cupresso fabricata per annum integrum immensis diluvii fluctibus jactata, luctuosum veluti humani generis, omniumque bestiarum & volatilium sepulchrum fuerit.

Petes V. Quomodo tot diversarum specierum animantia congregari potuerint, ut arcam intrarent.

Respondeo ea de re duplicem esse auctorum sententiam: quidam enim cum Philone lib. 2. de vita Mosis, existimant Noe per centum annos, quibus sese ad declinandum diluvium & arcam fabricandam præparabat, etiam operam & laborem impendisse in exquirendis & colligendis illis animantibus, quæ essent apta ut arcam intrarent; eaque animantia etiam ferocia & sæva, deposita ferocitate, ipsum veluti pastorem quocumque ducebat, esse secuta.

Verum sententia illa, etsi revera fuerit Philonis, non minus censenda est absurda; neque enim verosimile est Noe, qui arcæ fabricandæ cum suis totus erat deditus, potuisse peragrare omnes terrarum regiones & marium insulas, ut ibi degentes terrestrium animantium diversas species, aliis in locis non reperiendas, in unum veluti gregem colligeret, & ad eam regionem, in qua fabricabatur arca, deduceret; hoc enim fieri non potuisset nisi diutissimo tempore, & molestissima immensi laboris angustia.

Hugo Victorinus *lib.* I. *de arca Morali cap.* 3. insinuare videtur animantes omnes, invalescente diluvio & terras operiente, ut exitium effugerent, ad arcam, tamquam ad Asylum, alia natando, alia volando accessisse; & ex eis destinatum numerum collegisse Noe, alia vero rejecisse. Verum hæc opinio minus quam precedens videtur probanda, utpote cum manifeste repugnet Mosis narrationi *cap.* 7. qua constat animalia prius una cum Noe familia ingressa fuisse in arcam, quam incœptum fuisset diluvium; & priusquam exundarent aquæ super terram, Deum arcæ ostium clausisse deforis, ne quid amplius in eam illaberetur. Accedit quod credibile non sit, animantia ex remotissimis terræ plagis potuisse natando ad arcam accedere, eo præsertim tempore, quo terrestres & cœlestes aquæ inundantes vehementem excitabant tempestatem, & omnia undique evertebant.

Verosimilius itaque dicendum arbitror animalia propria sponte, & movente Deo accessisse ad Noe, ut docet S. Augustinus lib. 15. de Civitate Dei cap. 27. *Ista cura*, inquit, *non fuit illius hominis*, *vel illorum hominum*: *sed divina*: *non enim ea* Noe *capta intromittebat*; *sed venientia & intrantia admittebat*. *Ad hoc enim valet quod dictum est*: *intrabunt ad te*: *non scilicet hominis actu*, *sed Dei nutu*.

Neque hoc incredibile videbitur ei qui memoria repetet, quod prius dictum fuit a Mose, initio mundi omne genus animalium sese obtulisse Adæ, ut illis nomina imponeret. Eamdem sententiam indicat Græca & Hebraica Editio; nam ubi Vulgata nostra ad finem, cap. 6. habet, *Bina de omnibus ingredientur tecum*, *ut possint vivere*; Græce & Hebraice legimus, *ingredientur ad te*, hoc est, sponte sua venient; & non tuo labore, tuaque opera quæsita.

Petes VI. Qua ratione dicantur quædam animalia *munda*, alia *immunda* ante diluvium, cum illa mundorum & immundorum animalium distinctio statuta fuerit per legem Mosis, *Levitici* 11. & *Deuter.* 14. octingentis post diluvium annis?

Huic quæstioni respondet S. Chrysostomus mundorum atque immundorum animalium discrimen fuisse compertum Noe, vel naturali rationis judicio: vel particulari Dei revelatione. Tametsi enim omnia Dei opera sint perfecta, nihilque perversum ab optimo rerum opifice prodierit: *Vidit* quippe *Deus cuncta quæ fecerat*, *& erant valde bona*. Attamen hominum judicio quædam animalia censentur immunda, hoc est, inepta ad hominum usum & esum, puta Bufones, Serpentes, &c. Unde pro hominum diversitate, diversoque judicio, quædam animalia assumuntur ad cibum, alia vero reprobantur, ut observat ibidem S. Chrysostomus: *Considera*, inquit, *quomodo in nonnullis locis ab aliquibus abstinent aliqui*, *ut immundis*, *& non probatis*: *alibi illis ipsis vescuntur*, *consuetudine se ad hoc inducente*. Hinc Judæis Suilla caro abominabilis erat; tametsi ad hominis alimentum eam aptissimam dixerit Hypocrates libro de affectionibus: *Suillæ carnes*, ait, *& ad bonum habitum*, *& ad robur conferunt*. Cui subscribit Galenus lib. 7. meth. cap. 6. *Omnium*, inquit, *quos novimus ciborum*, *maxime alit caro Suilla*.

Similiter ex Dei revelatione quædam animalia ab ipso mundi exordio, post admissum Adæ peccatum, dicta sunt immunda; quæ videlicet minus erant apta ad sacrificia peragenda; verisimile enim est sanctissimos Patriarchas divinitus edoctos fuisse, quædam judicasse animalia aliis aptiora ad impendendum Deo obsequium, divinumque cultum peragendum; unde fit probabile ritum a piissimis viris acceptum invaluisse, ut in victimas tantum assumerentur boves, oves, capræ, turtures, & columbæ.

Itaque animalia quædam dicta sunt munda, vel immunda, triplici de causa: *Primo*, ex

ex opinione & instituto hominum, habito respectu ad eorum usum & esum. *Secundo*, ex Dei mandato, in ordine ad divinum cultum, & offerenda Sacrificia. *Tertio*, propter mysticam & moralem significationem: nimirum ut homines ab immundis abstinendo discerent quæ vitia potissimum essent ab eis fugienda. Sic animantia rapacia censentur immunda, quia symbola sunt ferocitatis, gulæ, & intemperantiæ; mitiora vero, quales sunt oves, capræ, columbæ, moderationem, clementiam & sobrietatem quandam præ se ferunt. At de his plura in 11. cap. Levitici.

Petes VII. Cur ex immundis animantibus tantum bina: ex mundis vero septena: ex iis autem, quare non ampliori, vel minori numero in arcam induci & a cataclysmo salvari voluerit Deus?

Respondet S. Chrysostomus, idcirco tria paria mundorum animalium salvata esse; duo vero tantum immundorum; quod mas & fœmina animantium immundorum sufficerent ad speciei propagationem: munda vero tres ob causas essent necessaria: *primo* quidem ad propagandam speciem, ad quod sufficiens erat mas & fœmina cujusque speciei. *Deinde* ad esum & cibum hominum; peracto namque diluvio vescendi animalibus libertatem publicam fecit Deus; quamobrem opus erat ex mundis animalibus plura conservari ad hominum cibum, donec alia propagarentur. *Tertio*, denique ad usum sacrificiorum, nimirum ut ex eis mundis animantibus aliqua in victimas offerendas in suæ conservationis gratitudinem assumeret Noe.

Quæ singula egregie declarat Theodoretus: „ Mandavit, *inquit*, Dominus Deus, „ bina ex unaquaque specie animalium quæ „ habebantur immunda servari, & mundo- „ rum animalium septena. Nam cum homi- „ nibus esset permissurus manducare car- „ nes, & homines pii sacrificaturi essent „ illi, majorem numerum mundorum ani- „ malium custodiri jussit: nempe tres con- „ jugationes, ad augmentationem generis, „ unum vero animal reliquum, ad sacrifi- „ candum. Statim enim ubi cessavit ultio, „ Noe sacrificium obtulit Deo, gratiarum „ actioni conveniens: *Ex omnibus*, inquit, „ *pecoribus mundis, & ex omnibus volatili-* „ *bus mundis*. Ita ut certum sit, hac de „ causa Deum jussisse ex unaquaque specie „ mundorum animalium septena in arcam „ introduci: ut Noe unum animal offerens „ ex unaquaque specie, non tolleret con- „ jugationes.

Petes VIII. Quo sensu debeant accipi hæc Dei ad Noe verba: *Ex omnibus animantibus mundis, tolles septena & septena, masculum & fœminam: ex animantibus vero immundis, duo & duo, masculum & fœminam?* Utrum videlicet ex immundis animantibus duo tantum fuerint in arcam recepta? scilicet unum mas, & alterum fœmina: an vero quatuor nimirum duo mares, & duæ femellæ. Similiter utrum ex mundis fuerint tantum septem paria, an vero quatuordecim; cujus utique dubii ansam præbent hæc geminata verba *bina & bina*, *septena & septena*; siquidem bina & bina quatuor efficiunt: septena vero & septena quatuordecim.

Hanc quæstionem ut solvant Interpretes duplicem in sententiam scinduntur: nonnulli enim cum Origene existimant quatuor fuisse immunda animalia, & quatuordecim munda. Alii vero cum S. *Chrysostomo* supra laudato, *Augustino* & *Theodoreto* paulo ante memorato, censent duo tantum ex immundis animantibus in arcam esse recepta; marem videlicet & fœminam: ex mundis vero, tria paria, scilicet tria mascula, & tres fœminas, & unum masculum sine consorte, destinatum videlicet ad sacrificium: quam posteriorem sententiam probabiliorem existimant Lyranus, Tostatus, aliique recentiores.

Posset etiam moveri dubium, cur Deus cum primo præcepit Noe de numero animalium quæ in arcam introducenda erant, dixerit circa finem capitis sexti: *De cunctis animantibus bina induces in arcam*: initio vero capitis septimi, jubeat introduci. *De immundis bina; de mundis vero septena?* At solutio in promptu est, quia circa finem capitis sexti, non expressit Moses numerum cujusque speciei animalium introducendorum; sed tantum dixit masculis addendas fuisse fœminas suas comites. Ac si dixisset jussum fuisse Noe, non promiscue coacervare animalia: sed paria ex illis deligere ad propagandam sobolem. Initio vero capitis septimi, distincte significat quanto numero ex paribus immundis, & mundis, deberent admitti; ne videlicet dubius & anceps hæreret Noe circa numerum animalium introducendorum. Ita respondet S. Augustinus quæst. 8. in Genesim.

QUÆRITUR IX.

Quandiu Noe fuerit in arca reclusus.

Communis est sacrorum Interpretum sententia, Noe cum sua familia, & selectis animantibus, in arca stetisse per integrum annum. Idque manifeste colligitur ex diluvii historia, & Mosis narratione. Ait enim cap. 7. v. 6. & 11. Noe natum fuisse sexcentos annos cum cœpit inundatio; *Anno sexcentesimo vitæ* Noe, *mense secundo, septimo decimo die Mensis, rupti sunt omnes fontes Abyssi magnæ, & cataractæ Cœli apertæ sunt: & facta est pluvia super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus. In articulo diei illius ingressus est Noe, & Sem, & Cham, & Japhet, filii ejus; uxor illius, & tres uxores filiorum ejus, in arcam &c.* cap. autem 8. v. 13. legi-

legimus; *sexcentesimo primo anno... mense secundo, septimo & vigesimo die mensis, arefacta est terra. Locutus est autem Deus ad Noe, dicens: egredere de arca &c.* Ex quibus apparet eum per annum solidum, & dies aliquot in arca fuisse reclusum.

Utrum autem annus ille solaris fuerit, id est, constans 365. diebus: an vero lunaris, diebus undecim solari minor, invicem dissentiunt Interpretes; quidam pro solari, alii vero pro lunari pugnantes. Verum omissis inanibus & levioribus his contentionibus, ex præcedentibus Scripturæ sacræ verbis aperte colligitur Noe plusquam per integrum annum solarem in arca fuisse reclusum; siquidem in eam ingressus est anno vitæ suæ 600. mense secundo, septimo decimo die mensis: ex ea vero egressus est anno vitæ suæ 601. mense secundo, vigesimo septimo die mensis: ac proinde fuit in arca non solum 365. diebus, sed 370. nempe per integrum annum solarem, additis quinque diebus.

Cum vero apud Judæos duplex anni ordiendi & computandi sit ratio, duplexque annus, quorum unus dicitur *sacer*, alter *civilis*; quæritur ad quem eorum attenderit Moses in hac diluvii narratione. Cui quæstioni priusquam fiat satis, observandum est annum *sacrum* incipere ab æquinoxio verno, hoc est, a mense Nisan qui Martio nostro ex parte respondet. *Civilis* vero ortum ducebat a mense Tisri cum nostro Septembri coincidente. Ille dicebatur *sacer*, quod omnia ad divinum cultum spectantia juxta ejus decursum ordinabantur: hic vero *Civilis*, quia juxta illius computum omnia civilia, & politica negotia statuebantur. Uterque vero annus constabat duodecim mensibus, quorum primus anni civilis erat *Tisri*: secundus *Marchesvan*; tertius *Casleu*; quartus *Thebeth*: quintus *Shebat*, sextus *Adar*: septimus *Nisan*: octavus *Icar*: nonus *Sivan*: decimus *Tamus*; undecimus *Ab*: duodecimus *Elul*.

Anni vero sacri primus mensis erat *Nisan* quem cæteri sequebantur.

Est autem verisimile Mosem in computandis Patriarcharum annis potius attendisse ad annum sacrum, quam ad Civilem. Ipsi namque Patriarchæ annos suos numerabant juxta seriem annorum a mundo condito quem formatum esse probavimus verno tempore: quæ computandi ratio apud Israelitarum majores invaluit, usque ad eorum ingressum in Ægyptum. Quandiu autem steterunt in Ægypto, videntur se accommodasse calculo Ægyptiorum, qui una cum Chaldæis annum suum inchoabant a mense *Thoth*, qui mensi septimo Hebræorum respondebat, & fere nostro Septembri, quem post captivitatem Babylonicam, Hebræi *Tisri* dixerunt.

At simulatque Hebræi ex Ægypto egressi sunt, jussit Deus ipsis, ut caput anni sui rursus ab ineunte vere accerserent ita præcipiens Exodi. 12. v. 2. *Mensis iste* (Nisan) *vobis principium mensium primus erit in mensibus anni*, scilicet *anni sacri*, secundum quem festa & Neomeniæ ac sacra omnia celebrari debebant.

Itaque cum hic annus ante, & post egressum ex Ægypto Hebræis fuerit sacer, magisque spectabilis; verosimilius est Mosem hujus rationem habuisse tum in computandis Patriarcharum annis, tum in recensenda diluvii duratione. Idque duplici de causa; *Primo*, quia solebant Judæi annum sacrum usurpare in supputationibus, ubi de rebus sacris & Ecclesiasticis agebatur: hic autem narrantur res sacræ & ad Dei judicium, sapientiam, ac providentiam spectantes; scilicet animadversio in sceleratos, piorum conservatio, & propagatio Ecclesiæ; *Secundo*, quia scopus Mosis est ostendere diluvium illud non fuisse ex naturalibus causis, sed speciali Dei justitia, & providentia immissum; quippe cum vehemens ac stupenda illa pluvia sub initium æstatis inceperit, quando incipiunt calores & siccitates; nam secundus mensis anni sacri in Maium incurrit.

Hic pariter advertendum cum Benedicto Pererio, Mosen in hac diluvii recensione, non omnes menses istius anni, quo facta est illa aquarum inundatio, dinumerasse; sed eos tantum in quibus aliquid insigne contigit. Nominavit enim *decimum septimum diem secundi mensis;* quia eo die fieri cœptum est diluvium: Recensuit *quadraginta dies pluviæ:* unde incrementum diluvii accidit: commemoravit *centum quinquaginta dies*; quod per eos diluvium stetit; post eos vero cœperunt diminui aquæ diluvii: nominavit *vigesimam septimam diem septimi mensis;* quia tunc primum arca resedit super montes. Mentionem fecit *primi diei decimi mensis:* quod eo die primum apparuerunt cacumina montium.

Post hæc supputavit *quadraginta dies*; quod illis transactis, Noe aperiens fenestram Arcæ, dimisit corvum & columbam ad explorandum utrum diluvium cessasset. Adjecit deinde *quatuordecim dies*, in quibus columba primum revertens ad arcam, ramum oleæ virentibus frondibus ore tulit; at iterum remissa, nec regressa, tandem siccatæ jam ab aquis terræ indicium fecit. Quoniam autem aliis diebus & mensibus nihil horum simile, id est, nihil memorabile acciderat, propterea Moses putavit ea tempora non esse percensenda.

Petes utrum omnes homines diluvio extincti, ut corpore, ita & anima perierint.

Respondeo probabilissimum esse multos ex eis resipuisse, & pœnitentiam egisse, dum irruente diluvio, & per quadraginta dies paulatim ingravescente, viderent jam impleri, quæ Noe tum suis verbis, tum arcæ mirandæ fabrica futurum prædixerat; scilicet omnium hominum, & animantium extinctionem; idque colligere licet ex verbis S. Petri dicentis animam Christi in triduo mortis descendisse ad inferos, & *prædicasse* (hoc est, lætum redemptionis & eductionis e lymbo nuntium attulisse) etiam *his spiritibus, qui increduli fuerant aliquando, in diebus Noe cum fabricaretur arca.* Quibus

bus verbis significat plurimos eo tempore homines, qui prius fuerant increduli, cum Noe futuram Dei in eos animadversionem, & generalem hominum per diluvium extinctionem prænuntiaret, ad Deum fuisse conversos dum per vehementem aquarum illapsum, id quod dixerat Noe viderent impleri; & pœnitentiam agentes, veniam obtinuisse.

DISQUISITIONES IN CAPUT OCTAVUM.

EXacto autem diluvii universam terram inundantis anno, subdit Moses: *Recordatus est autem Deus Noe, cunctorumque animantium, & omnium jumentorum, quæ erant cum eo in arca &c.*

Citra dubium est prioribus illis verbis figurate ac metaphorice Mosem esse locutum; cum enim Deus infinita sua intelligendi virtute cuncta habeat ab æterno in prospectu, & sibi intime præsentia; nec ulla sit apud eum transmutatio, ac vicissitudinis obumbratio; nullius etiam proprie potest oblivisci ac reminisci; sed dicitur *oblivisci* piorum hominum, dum eos ad tempus anxie, ac misere cruciari permittit: eorum vero *recordari*, dum illos e periculis eripit, & feliciorem in sortem restituit.

Porro dubium non est, quin Noe, ejusque uxor, ac filii per annum in arca reclusi, summo tædio & animi angore fuerint affecti; maxime cum immenso labore in curandis animalibus, & eorum sordibus evacuandis pene fuerint exanimati; viderentque commeatum deficere, nec quo tempore essent liberandi, notum haberent. Attamen Noe summam habens in Deum fiduciam, illos consolari non desistebat, hortabaturque ut fusis ad Deum continuis precibus, ipsius divinæ misericordiæ viscera sollicitarent.

Itaque eorum votis tandem annuens Deus, statuit eos eripere e carcere, & pristinæ libertati restituere: quamobrem, sicut paulatim & successive diluvium induxerat, sic & revocavit; nam addit Moses: *Adduxit spiritum super terram, & imminutæ sunt aquæ... euntes & redeuntes; cœperunt minui post centum & quadraginta dies.* Quibus verbis duas causas diminutionis, & cessationis diluvii indicavit, *unam* quidem *positivam*, scilicet spiritum vehementem, & siccandi virtute pollentem, non quidem Spiritum-Sanctum, ut putant aliqui; neque Solem, ut nonnulli existimant: sed ventum validum, qui aquarum subtiliores partes in aerem resolvebat; crassiores vero in gurgites & terræ viscera propellebat. Alteram negativam, nimirum prohibitionem pluviæ; & occlusionem fontium Abyssi; & cataractarum Cœli, unde S. Ambrosius lib. de Noe & arca cap. 17. *His causis minuitur*, inquit, *diluvium quibus crevit. Erupti erant fontes aquarum, apertæ fuerant cataractæ Cœli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur: debuerunt claudi ea, ex quibus diluvii origo manavit, ut ejus inciperet esse defectus.*

QUÆRITUR I.

Quibus indiciis noverit Noe diluvii decrementum & finem.

R*Espondeo*, id primum deprehendisse ex arcæ, qua includebatur, & in qua per annum a fluctibus jactatus fuerat, consistentia; addit enim Moses: *Reversæque sunt aquæ de terra euntes & redeuntes requievitque arca mense septimo, 27. die mensis, super montes Armeniæ.* Vel, ut habet Hebræus textus, *super montes Ararat:* aut ut fert Chaldaica lectio, *super montes Kordu:* montes enim Ararat, Chaldæi vocant *Kardu*, Arabes vero *Karud: Cardeos* vero appellat Quintus Cursius.

Haito Armenus cap. 9. observationum in cap. 14. Originum S. Isidori, scribit: *In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararat vulgariter nuncupatur; & in cacumine illius montis post diluvium arca primo sedit.* Idem testatur Chardinus eques in suo Persidis itinerario, ubi scribit, montem illum *Ararat* duodecim leucis ab Eriva distantem, tantæ esse altitudinis, ut etiam a quinquaginta tribus leucis Parisiensibus possit videri. Idem refert *la Bouleye le Gouzz* in suo itinerario. His succenturiatur Pater *Philippus a Sancta Trinitate* in relatione suæ peregrinationis, ubi ait montem illum, a nonnullis vocari *Periardum*, ab aliquibus *Gordianum*; sed ab Armenis nominari *montem Noe*.

Joannes Struis de hoc pariter monte sermonem faciens in suo intinerario, dicit, illum esse multo altiorem Caucaso & Tauro: narratque quod cum esset captivus, jussus fuit ab hero suo prædictum montem conscendere, cum alio servo, & asino deferente necessaria ad victum; septemque dies insumpsisse, ut pertingeret ad montis medium, ubi residebat heremita quidam nomine *Dominicus Alexander*, origine Romanus, infirmitate laborans, ad quem condicto pretio delegatus fuerat ille Struis, ut suppetias illi ferret. Additque medium illius montis transcen-

scendere nubes, atque aerem ibi esse perpetuo serenum, ut affirmabat ipse heremita; sed multo suaviorem in cacumine illius montis, quam ipse Dominicus Alexander dicebat se conscendisse, atque ibi vidisse arcam Noe adhuc pene integram; sed fides sit penes auctores.

Ut ut sit, citra dubium est, montem illum esse altissimum; ubi arca Noetica primum hæsit, ex cujus consistentia judicavit Noe imminutas esse aquas diluvii.

Etsi vero arcam in solido loco hærentem sensisset Noe, non est tamen ausus ante diem quadragesimum explorare, utrum omnino defecissent aquæ; non quod exanimis torperet, sed quod illud formidabile vindictæ Dei exemplum tanto eum metu percusserat, ut in arcæ suæ latibulo quiescendum censeret, donec certo constaret terram aquis esse nudatam; & ad egressum haberet divinum mandatum, sicut habuerat ad ingressum.

Interea vero arcæ fenestram aperiens, corvum emittit, ad explorandum aquarum decrementum: corvus autem, ut fert Latina, & Græca Editio, *Egrediebatur, & non revertebatur, donec siccarentur aquæ:* Hebræa vero, & Chaldaica habent: *Exiit egrediendo, & regrediendo donec siccarentur aquæ.* Ubi vides inter hos textus apertam contradictionem, de qua plenissime jam actum est in priori nostro volumine.

Ut autem eam paucis hic elevemus, dico corvum emissum, simul reversum fuisse, & non reversum: rediit quidem cum post longum volatum non reperiens ubi quiesceret, ultro citroque volando, rediit, non quidem in arcam per fenestram, qua fuerat emissus, sed ad arcæ tectum; unde ex fluitantibus cadaveribus pastum quærebat, donec terra exsiccata, egrediens Noe cum animantibus, ipse corvus pariter cum sua consorte inde evolavit. Dicitur vero non reversus: Tum quia, non functus fuerat eo munere, propter quod fuerat emissus; scilicet ut petens longinqua loca signum cessationis diluvii secum afferret: tum quia arcam non intravit.

Emisit pariter, post corvum, columbam: quæ cum non reperisset ubi pes ejus requiesceret, ad arcam rediit; eamque manu apprehensam Noe in arcam intulit. Transactis autem ultra septem diebus, iterum columbam emisit, quæ ad eum ad vesperam reversa, jamdudum pacis ac tranquillitatis optatum augurium, viridem olivæ ramum rostro suo attulit: non proprio quidem instinctu; sed inquit S. Chrysost. homil. 26. *Totum hoc factum est dispensatione divina, & quod columba invenerit, & quod ore tulerit ad Noe; quamquam hæc arbor semper virens est. Unde verisimile est quod cum aquæ redierunt, arbor hæc adhuc habuerit foliorum comam.*

At, inquies, quid opus erat corvum & columbam emitti, ut exploraret Noe cessationem diluvii? nonne ipsemet poterat per fenestram aspicere & deprehendere num terra esset exsiccata?

Respondent aliqui, id Noe non potuisse exequi, propter arcæ situm; cum enim ejus tectum trecentis cubitis longum esset, & ad curvitatem declinans, vix ad fenestram potuisset consistere. Verum hujus responsi levitas, & falsitas apparet, ex eo quod ipse Noe ad fenestram illam steterit, ut prima vice reversam columbam manu apprehenderet, & induceret in arcam. Itaque satius dicendum arbitror, id totum Dei nutu & inspiratione esse peractum, neque Noe voluisse per semetipsum inquirere, quonam in statu res consisterent, ne forte videndo fluitantia hominum, animaliumque cadavera, & decliviores terræ partes adhuc aquis immersas, præ nimio terrore cor ejus tabesceret, ac deliquium pateretur.

QUÆRITUR II.

Qua ratione Noe fuerit ex arca egressus, & quid inde egerit.

TAmetsi ex conspectu virentis olivæ surculo certum ac exploratum haberet Noe jam desiisse diluvium; & quanquam cœlum sua serenitate ipsi arrideret, & terra ab omni humiditatis illuvie libera, ipsum ad egressum invitaret; attamen egredi non est ausus, nisi prævio divino imperio.

Itaque Moses refert Deum ad Noe dixisse: *Egredere de arca, tu & uxor tua, filii tui & uxores filiorum tuorum tecum, & cuncta animantia quæ sunt apud te.... educ tecum, & ingredimini super terram*, nimirum ut qui arcam cœlesti ingressus fuerat mandato, nonnisi cum ipsa divinæ voluntatis significatione egrederetur. *Recedente aqua* (ait S. Ambrosius) *& exsiccata terra exire potuit Noe de arca: sed justus nihil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui cœlesti ingressus fuerat oraculo, cœleste debuit, ut egrederetur, expectare responsum. Verecunda enim justitia est, quia inverecunda iniquitas, quæ usurpat indebita, nec reveretur auctorem.*

Egressus ergo Noe ex illo ergastulo, *Ædificavit altare Domino; & tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis, obtulit holocaustum super altare:* nimirum ut grati & pii erga Deum animi clarissimum specimen exhiberet.

Quam autem Deo gratum & acceptum fuerit sacrificium istud, explicat Moses his verbis: *Odoratusque est Dominus odorem suavitatis*: non quidem propter animalia oblata, sed propter affectum devotæ mentis offerentium; siquidem Noe se ipsum, suosque, pleno intimæ devotionis sensu, in perfectum holocausti thymiama Deo obtulit; seque perpetuo ejus divinæ Majestati, ac voluntati devovit. *Legimus*, inquit Tertullianus lib. 1. adversus Marcionem, *Deum ad*

ad oblationes Abel advertisse, & holocausta Noe odoratum esse libenter. Verum quæ jucunditas sive viscerum vervecinorum, sive nidoris ardentium victimarum esse potest? animus igitur simplex, & Deum metuens offerentium ea, quæ a Deo habebant, & pabuli, & suavis olentiæ gratia apud Deum deputabatur.

Quantopere autem Deus hujusmodi sacrificio delectatus fuerit, apparet ex his verbis quibus Moses inducit Deum dicentem ad Noe: *Nequaquam ultra maledicam terræ propter homines: sensus enim, & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia, &c.* Quibus verbis duo spondet Deus. 1°. Se nequaquam amplius terræ maledicturum, hoc est, non inducturum rursus illam animadversionem in peccatores quæ interitum afferat tam humano generi, quam reliquis animantibus. Cujus utique promissi rationem hanc profert, quod nimirum misericordia & clementia moveatur in humanum genus; quia illud vitiatum per originale peccatum, proclive est ad malum, ex ingenita videlicet concupiscentia, & pugna spiritus adversus carnem, & carnis contra spiritum. Ex quibus manifestum fit concupiscentiam ipsam, licet ad peccatum inclinet, non esse tamen peccatum formaliter: id enim propter quod Deus homini parcit, & indulget, censeri non potest formale peccatum; tantum enim abest ut peccatum iram Dei mitiget; quin immo eam irritat & accendit. Pronitas autem illa ad vitia ex parte excusat hominum culpas, quia imminuit rationem voluntarii, & liberi, quod requiritur ad rationem peccati. Itaque Deus misericordia motus in hominum infirmitatem, promittit se imposterum pœnas quidem de sceleribus sumpturum; ea tamen lege, ut non extinguat humanum genus, nec terram suis incolis & dotibus omnino spoliet ante extremum judicium.

Spondet deinde mundum deinceps ex integro instituendum; ita ut restituantur, quæ prius erant, eædem temporum vicissitudines, quæ in anno diluvii fuerant intermissæ: desierant enim, diei, & noctis successio, nullaque tempestatum hyemis, & veris, æstatis, & autumni distinctio, nulla sementis, messisque perficiendæ occasio; at omnia hæc consueta lege restituentur, nusquam simili modo interturbanda.

DISQUISITIONES
IN CAPUT NONUM.

Ut suam benignitatem erga Noe, ejusque filios plenius ac distinctius manifestam faceret Deus: *Benedixit eis, dixitque ad eos: crescite, & multiplicamini, & replete terram, & terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ. Omne quod movetur & vivit, erit vobis in cibum.* Quibus verbis significat a se eadem hominibus restitui beneficia in renascentis mundi primordiis, quæ in ejus exordio concesserat; nimirum naturæ fœcunditatem; qua factum est, ut ex illis octo servatis, tam viris, quam mulieribus, tanta fuerit humani generis propagatio, ut intra trecentos annos, qui numerantur a finito diluvio ad quadragesimum tertium annum Abrahæ, adeo numerose propagatum sit humanum genus, ut auctore Ctesia, narret Diodorus Nino, Abrahami æquali, in exercitu suo peditum decies septies centena millia, equitum vero ducenta millia; currus autem falcatos paulominus decem millibus & sexcentis, & Zoroastri Bactrianorum Regi illius adversario, in exercitu fuisse quadringenta millia hominum; ex quibus conjicere licet quanta fuerit tunc temporis hominum multitudo, utpote cum duo tantum Reges adeo numerosos habuerint exercitus.

Quoniam vero Noe ejusque filii metum concipere potuissent, ne sibi, propter paucitatem, ex animantibus, naturalem ferocitatem ac sævitiam resumentibus, aliquid exitii & detrimenti accideret; hunc metum ac terrorem prævertens Deus, ait, tantum abest ut vobis terrorem incutere debeant animalia; quinimo illis formidabiles ac terribiles estis futuri. Quod utique non solum de ipsis, sed etiam de eorum posteris dictum est; nam omnia animalia hominem metuunt, ac reverentur, nullumque est adeo sævum, ac truculentum, quod hominem invadere audeat, nisi vel ab eo lacessitum, vel aliqua perturbatione occupatum, aut fame exagitatum.

Grassantur quidem sævæ bestiæ, & in homines multis modis sæviunt; quia nos adversus Deum vitiis nostris insurgimus; interim Dei providentia cohibet earum impetus: unde enim fit ut non lanient, discerpant, ac devorent quidquid est hominum, Tigres, Leones, Ursi, & alia ferocia animalia; nisi quod Deus singulari præsidio ac tutela nobis est pro clypeo, illis vero ut repagulum?

His duobus, tertium suæ erga homines bonæ voluntatis signum adjicit Deus, dices: *Omne quod movetur, & vivit, erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidi vobis omnia: excepto quod carnem cum sanguine non comedetis.* Quibus verbis non solum herbas, legumina, lignorumque fructus, sed & quædam animalia in cibum hominibus concedit, videlicet ut eorum carne pascantur; ea tamen lege ut carnem cum sanguine non edant. Unde quemadmodum initio mundi, concesserat quidem ho-

homini recens formato, ut de omni ligno paradisi ei liberum esset comedere, interdicto tamen esu arboris scientiæ boni & mali; nimirum ut inde ejus obedientiam & obsequium probaret: sic in hac mundi renovatione, concedit Noe ejusque posteris esum animalium; prohibet tamen ne cæsorum animantium carnes sanguine cruentatas comedant; unde

QUÆRITUR I.

Utrum esus carnium nonnisi post diluvium fuerit concessus.

VAriant hac in re Theologorum, & Interpretum sententiæ: sunt enim qui affirmant, hominibus ante diluvium nefas fuisse vesci carnibus; sed nativos tantum fructus terræ illis fuisse pro cibo. Affirmant alii id fuisse liberum, tametsi Scriptura sacra distincte non exprimat. Media vero inter utramque pugnantem, sententia contendit esum carnium fuisse quidem licitum homini ante diluvium; ab eo tamen pios viros & virtuti studentes temperasse: quæ postrema sententia mihi videtur probabilior; cumque duabus partibus constet.

Probatur prima, nempe esum carnium ante diluvium fuisse in usu apud homines. Si enim ea non fuissent usi, maxime, vel quia esset prohibita, vel quia non erat eis utilis; vel quia carnium vis nutritiva eis non fuit eo tempore cognita, *non primum*, nulla siquidem hac de re prohibitio legitur in Scriptura; concedit quidem Deus Adamo facultatem edendi fructus arborum, nec non & cujusvis speciei legumina; at nullibi vetat comedere carnes.

Accedit quod si accurato judicio expendatur textus Hebræus, cap. 1. v. 29. apparebit illis verbis *erunt vobis in escam*, non excludi, sed potius includi etiam animalium esum; si nempe præpositio in voce לכל *lecol* sumatur inclusive, ut efficiat hunc sensum *cum omni*; non vero ut legi solet, *& omni*; tunc enim hic erit genuinus sensus: *Ecce dedi vobis omnem herbam... & omne lignum... ut sint vobis in escam, & cuncta animantia terræ &c.* Ita legendum censent viri linguæ Hebraicæ callentissimi Jacobus Capellus, [a] Samuel Bochardus &c.

[a] *Hist. sacr. p. 14. l. 1. Hierozoicon p. 11.*

Nulla pariter causa probabilis esse potuit cur eo tempore esus carnium non esset conveniens & utilis homini, cum experientiæ documento constet, ad alendum & roborandum hominem, cibum ex carnibus, magis quam ex plantis, esse conducibilem.

Neque etiam credibile est, toto eo tempore, quod præcessit diluvium id est, per annos 1656. vim carnium ad alendum hominem accommodatissimam non fuisse experiendo compertam; cum enim homines illius temporis plura animalia excoriarent, ut eorum pellibus vestes sibi, & tabernacula conficerent, verisimile non est, eorum carnes semper ad aerem projecisse; imo credendum est eas, ne putrescerent, & inficerent aerem, igne consumpsisse; ac proinde ex earum assatarum odore ad gustum invitatos eas suaves ac utiles agnovisse.

His accedit quod omnia animalia a Deo producta sint propter hominum usum: sunt autem multa quæ nullis hominibus possunt esse usui præter cibum, vestitumque; puta ovium genus, nec non & volucrum, uti columbarum, perdicum, turdorum, similiumque species, quarum carnes in nullum alium usum, præter quam in cibum cedunt.

Adde quod eo tempore homines humano generi multiplicando maxime incumbere debuerint, qua de causa diuturna ipsis vita servanda erat; igitur pariter eis licitus esse debuit esus earum rerum, qui prolificationi magis esset accommodatus: talis autem proculdubio est carnium esus, ut omnes Medici etiam admittunt; hancque rationem proferunt, quod unumquodque vivens, maxime similibus nutriatur. Siquidem alimentum in id quod alitur, commutari debet: inter similia vero facilior est transmutatio. Carnes autem animalium similiores sunt humano corpori, & convenientiores, quam natura plantarum; animalia enim cum sint sensibilia, magis conveniunt cum hominibus quam plantæ. Insuper cum humanum corpus mixtum sit calido & humido, magis ei convenit alimentum eisdem pollens virtutibus, eadem calidi & humidi temperatione donatum, qualia sunt animalium corpora; plantæ enim vel nimio calore aut frigore, vel siccitate & humore abundant; subindeque humano corpori nutriendo & fovendo minus idoneæ censentur.

Præterea si Deus Adamo innocenti non concessisset facultatem vescendi carnibus animalium, sequeretur meliorem fuisse hominum sortem post peccatum quam antea: habuissent enim ampliorem in illa auctoritatem, & dominium locupletius; siquidem illis nedum ad obsequium, sed etiam ad cibum poterant uti, quod homini innocenti non fuisset liberum: absurdum autem est credere meliorem fuisse conditionem lapsi, quam innocentis hominis: igitur &c.

Denique citra dubium est, ab hominibus ex Dei instituto sacrificia illo tempore oblata: porro hoc usitatum fuit semper in plerisque sacrificiis, ut victimæ oblatæ partem offerentes comederent, quod ex lege postea promulgata constat. Igitur &c.

Dices 1. Esus carnium non potuit ante diluvium censeri licitus, nisi ex speciali a Deo facta licentia: at nusquam Deus id concessit: imo prohibuisse videtur cum assignavit hominibus in cibum, *Omnem herbam afferentem fructum super terram, & universa ligna quæ habent in semetipsis sementem generis sui*, nulla facta animalium & carnium eden-

edendarum licentia. Insuper quod Deus tantum post diluvium concessit, illud antea fuisse licitum & concessum non est asserendum: sed Deus tantum *edendas animalium carnes* post diluvium concessit. Probatur ex laudatis verbis: *Omne quod movetur & vivit, erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidi vobis omnia:* acsi diceret juxta Lirani, Tostati, & Carthusiani commentaria: Quemadmodum in exordio mundi tradidi vobis in cibum omnia quæ nascuntur; ita nunc, quia imminutæ sunt plantarum virtutes, pleniorique cibo indigetis, victui vestro destino & assigno animalia omnia vitæ vestræ fovendæ apta.

Nego minorem: illa enim prior cibi taxatio non erat exclusiva alterius qui posset majorem suavitatem procreare; sed tantum designatio illius, qui ad hominis victum necessarium & temperatum sufficeret. Nec pariter posterior, fuit nova indulgentia vescendi carnibus: sed explicatio necessitatis. Ante peccatum enim explicata est materia necessaria humani cibi in solis vegetalibus, post peccatum autem in animalibus. *Deinde*, non ut edendi carnes novam licentiam faceret Deus, illa protulit: sed ut prohiberet ne ederentur cum sanguine; subdit enim; *Excepto quod carnem cum sanguine non comedetis &c.*

Dices 2. Usus vini non fuit ante diluvium: ergo nec esus carnium. Utramque partem ut certissimam supponit S. Hieronymus lib. 1. adversus Jovinianum, ita scribens: *Ante diluvium quidem nec fuit esus carnium, nec repudium uxorum, nec circumcisio, nec potus vini.*

Distinguo, non fuit esus carnium, nec potus vini, immoderatus & illicitus concedo: licitus nego. S. autem Hieronymum non aliud voluisse exinde colligo, quod inferat. Illa pariter nobis modo non licere: prædictis enim verbis addit: *Postquam autem Christus venit in fine temporum, & α revolvit in ω, & extremitatem retraxit ad principium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, nec bibimus vinum, dicente Apostolo: bonum est vinum non bibere, & carnes non comedere. Vinum igitur cum carnibus post diluvium dedicatum est.* Quæ verba simpliciter intelligenda non sunt de abstinendo penitus ab omni usu vini, cum illius modicum usum suadeat Apostolus Timotheo propter stomachi debilitatem: sed tantum de immoderato illius, carniumque usu.

Dices 3. Earum rerum Deus Adamo usum & esum concessit, quæ erant in paradiso: at in paradiso duntaxat arbores extitisse refert Moses, nulla facta mentione animalium: igitur fructuum, non vero carnium Deus usum concessit.

Respondeo ad minorem, quod etsi Moses in descriptione paradisi, animalium non meminerit; inde non esse consequens in paradiso nulla extitisse animalia: non meminit herbarum & florum, ideo ne inferre licet in paradiso nullos extitisse flores, qui visum oblectarent, nullas herbas esui pergratas? quod autem in paradiso animalia etiam extiterint, apparet. 1. Ex serpente qui mulierem tentavit & seduxit.

2. Deus omnia animalia & volatilia cœli quæ creaverat, adduxit ad Adamum adhuc in paradiso consistentem, ut singulis eorum speciebus nomen imponeret; verisimile autem non est illa e remotis terræ partibus adducta fuisse, ut acceptis nominibus illuc sese reciperent; imo rationi videtur consentaneum ut ex singulis eorum speciebus in paradiso extantibus, aliqua individua coram Adamo convenirent nomen suæ naturæ ac speciei conveniens acceptura.

3. Adamus dominatum & imperium obtinuit in universa animantia: qua autem ratione imperare potuisset animantibus longe dissitis, & consistentibus extra paradisum, e quo nisi peccasset, non erat exturbandus? Idcirco autem Moses mentionem specialem fecit arborum, & fructuum, quia statim expressurus erat interdictum de non comedendo fructu arboris scientiæ boni & mali. *His accedit* quod cum in paradiso tanta fuerit plantarum fructuumque varietas, & ex eorum suavitate delectatio & salubritas, quæ ad manum facile occurrebant, potius eorum Moses meminerit, quam esus carnium, quæ non ita prompte poterant apparari. *Adde quod*, cum ex sententia S. Justini martyris dici possit a Deo non creata bruta animantia, nisi masculum unum & fœminam unam in qualibet specie; mirum non est quod ea in hominis cibum initio distincte non assignaverit; quia nolebat illa mactari, donec in plura individua excrevissent, tametsi etiam illa in hominis cibum destinasset.

Secunda nostræ assertionis & sententiæ pars colligitur ex eo quod abstinentia a carnibus plurimum conducat ad compescendos effrænos concupiscentiæ motus, & vesanas carnis illecebras, corporeosque affectus voluntatis imperio subiiciendos. Unde merito præcipitur in jejuniis Ecclesiasticis tanquam efficax medium agendæ pœnitentiæ, & conciliandæ divinæ misericordiæ: verisimile autem est homines ante-diluvianos, qui virtuti & pietati studebant, id vivendi genus fuisse sectatos, eosque usos alimento, quod sectandæ virtuti magis congruebat; ac proinde rationi consentaneum videtur, eos abstinuisse ab animalium carnibus edendis. Unde ut scrupulum omnem tam Noe, quam ejus filiis submoveret Deus, significavit eis liberum esse, ac citra conscientiam, animalium carnibus vesci.

Nolim tamen existimes dictum illud, divinum fuisse præceptum, quo injungeretur hominibus animalium carnes in cibum assumere; indulgentia tantum, qua Dei benignitas consulebat humanæ indigentiæ, & infirmitati, largiendo post diluvium, quo imminuta fuerat plantarum virtus, cibum quem humanæ vitæ fovendæ utiliorem & salubriorem esse noverat.

Etsi vero Deus liberum fecerit hominibus, maxime post-diluvianis, esum carnium animalium; districte tamen prohibuit ne sangui-

guinem cum carne comederent; ait enim cap. 9. v. 3. *Omne quod movetur & vivit, erit vobis in cibum.... excepto quod carnem cum sanguine non comedetis.* Non prohibet quidem ne sanguis animalium fundatur; alioqui quomodo ederentur? sed interdicit crudelitatem ferinam, ne videlicet homo ad morem bestiarum cruentas animalium carnes voraret: prævidebat enim fore gentes aliquas quæ immani feritate, minus homines, quam bestias referentes, carnem crudam & calido cruore adhuc palpitantem vorarent.

Quadruplicem hujus interdicti expositionem producit Nicolaus Lyranus noster: „ Exponitur, *inquit*, a Judæis *uno modo* „ sic: *carnem cum sanguine &c.* hoc est: „ membrum abscissum de animali vivo: quia „ istud videtur crudele & inhumanum. „ *Alio modo*, ut per hoc intelligatur pro- „ hibitum strangulatum, submersum, & per „ se mortuum: & hujusmodi quod moritur „ absque sanguinis effusione. *Tertio modo* „ intelligitur, ut per hoc intelligatur pro- „ hibitus esus sanguinis separatim a carne: „ ac si diceretur: *Carnem cum sanguine &c.* „ Id est, licet esus carnium sit vobis con- „ cessus; non tamen esus sanguinis. *Quarto* „ *modo* sic exponitur Levitic. 17. Quod si „ quid acciperetur venatione, vel aucupio, „ prius deberet effundi sanguis, quam co- „ mederetur. Sed de his plenior sermo erit in sequentibus.

Hujus interdicti occasione; docent Judæorum Magistri plurima fuisse tam Noe quam ejus filiis a Deo consignata præcepta, unde

QUÆRITUR II.

Quot, & quæ fuerint vulgo dicta Noachidarum præcepta.

SEptem assignant Hebræi Doctores. I. De cultu extraneo vitando, hoc est, de fugienda omni idololatria. II. De sanctificatione, & benedictione nominis divini, deque cavenda omni blasphemia. III. De effusione humani sanguinis, seu vitando homicidio. IV. De non revelanda turpitudine, seu vitando concubitu illicito. V. De cavendo furto ac rapina. VI. De administrando judicio. VII. De membro animalis viventis non comedendo.

Asserunt autem ex iis septem, sex priora esse data Adamo suis ab ipso consignanda posteris, ut docet Moses Maimonidis filius in Halacha Melachim cap. 9. *Præcepta*, inquit, *accepit Adam primus de idololatria, de benedictione numinis, de effusione sanguinis, de revelatione nuditatum, de rapina, de judiciis.... Addit ipsi Noe de membro vivi animalis... Ita inveniuntur septem præcepta & sic fuit verbum usque ad Abraham. Venit Abraham, & accepit præceptum supra ista de circumcisione.*

Ipsi concinunt Thalmudistæ in Gemara Babylonica ad titulum *Vanhedrin cap. 7.* & in Beresith, Rabba. Quibus subscribit Illustriss. Gilbertus Genebrardus Archiepiscopus Aquensis litteris Hebraicis apprime eruditus, qui libro 1. Chronologiæ ad annum mundi 1656. scribit: *Septem præcepta dantur, quæ Hebræi partim præcepta filiorum Noe: partim præcepta naturæ appellant, & obligare etiam Gentiles scribunt: isto ordine. I. Non colere idola. II. Benedicere Deum. III. Servare jus publicum. IV. cavere ab incœstu, alioque nefando concubitu. V. Non fundere humanum sanguinem. VI. Non rapere. VII. Non tollere membrum de animali viventi.*

Hæc autem septem præcepta egregie expendit & exponit perdoctus Joannes Seldenus in libro quem scripsit de jure Naturali & Gentium juxta disciplinam Hebræorum; ubi docet præsertim, *lib. 3. cap. 5.* ab Israelitis ad horum præceptorum observantiam adstrictos esse Proselytos domicilii, & mercenarios; non vero Proselytos justitiæ.

Triplex enim genus erat Proselytorum. Primum eorum qui dicebantur *Proselyti justitiæ*, qui videlicet zelo colendi veri Numinis, Judaico more Mosis legem profitebantur; & suscepta circumcisione Hebraico populo accensebantur. *Proselyti domicilii*, vocabantur illi qui ex Gentibus ad Israelitas confugientes, cum eis perpetuo commorari peroptabant. *Proselyti* vero *Mercenarii* dicebantur illi mechanici peregrini, qui patria relicta, inter Judæos habitabant, artis mechanicæ addiscendæ, aut exercendæ causa; qui licet essent mercenarii, nihilominus quodammodo Proselyti censebantur, quia illis a Judæis leges & conditiones erant præscriptæ, quibus servatis illi tuto in Palæstina habitare, atque operam suam Israelitis locare poterant.

Hujus autem triplicis Proselytorum generis distinctionem profert Moses, Exodi 12. v. 44. & 45. ubi agens de Paschate comedendo, *Omnis*, inquit, *alienigena non comedet ex eo: omnis autem servus emptitius circumcidetur*, id est, fiet Proselytus justitiæ, *& sic comedet: advena*, hoc est, Proselytus domicilii, *& mercenarius non edent ex eo.*

Unde Maimonides in *Halach Menakin, cap. 12.* dicit Proselytum justitiæ adstrictum esse observationi universæ legis; alios vero Proselytos, sicut & Gentiles, reos esse mortis, si Mosaicam legem observarent; eis quippe tantum observanda erant septem præcepta Noachidarum, seu omnibus hominibus communia: quod etiam præscribit Gemara Babylonica ad titulum Sanhedrin, cap. 7. ubi dicitur: *Legem præcepit nobis Moses in hæreditatem: nobis est hæreditas; non Gentilibus; quibus meditandum est de præceptis suis septem.*

Horum autem septem, aut saltem sex priorum præceptorum observantiæ specimen nobis

nobis præbet Jobus, vir simplex ac rectus, timens Deum, & abstinens a malo; nam, inquit Seldenus, præter plurima pietatis atque humanitatis officia declarat se præsertim cavisse. I. A cultu extraneo, cap. 31. v. 26. *Si vidi Solem cum fulgeret, & Lunam incedentem clare: & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum*, solebant enim idololatræ manum versus numen suum extendere & eam deinde osculari, ut refert Minucius fœlix &c.

II. A blasphemia, cap. 1. v. 5. *Cumque in Orbem transissent dies convivii, mittebat ad eos Job, & sanctificabat illos, consurgensque diluculo offerebat holocausta pro singulis. Dicebat enim: ne forte peccaverint filii mei, & benedixerint Deo in cordibus suis.*

III. Ab homicidio, cap. 31. 29. *Si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat, & exultavi quod invenisset eum malum. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus.*

IV. Ab adulterio ibidem v. 9. *Si deceptum est cor meum super muliere, etsi ad ostium amici mei insidiatus sum: Scortum alterius sit uxor mea; & super illam incurventur alii. Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima.* Similia habet, cap. 24.

V. A furto, cap. 24. v. 3. *Alii terminos transtulerunt, diripuerunt greges, & paverunt eos. Asinum pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bovem viduæ &c.* & cap. 31. v. 7. *Si declinavit gressus meus de via, & si secutum est oculos meos cor meum, etsi manibus meis adhæsit macula. Seram, & alius comedat, & progenies mea eradicetur.*

VI. De judiciis agit, *cap.* 27. ubi egregie describit qualiter ad portam civitatis sederit ut judex, & liberaverit pauperem vociferantem, & pupillum cui non erat adjutor. Ex quibus omnibus apparet ipsum fuisse Noachidarum præceptorum observantissimum.

QUÆRITUR III.

Qua de causa Deus interdixerit esum sanguinis.

PRohibitum sanguinis esum legimus in triplici hominum statu, nimirum sub lege Naturali, Mosaica, & Evangelica: in Naturali quidem, verbis supra laudatis, quibus Deus indulget hominibus vesci animalium carnibus, *Excepto quod carnem cum sanguine non comedant.* In lege Mosaica, multis quidem in locis: sed præsertim *Levitici, cap.* 17. In Evangelica vero *Act.* 15. in celebri videlicet illa Apostolorum Synodo, in qua decreverunt suggerente divino Spiritu, ut fideles abstinerent, *Ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato &c.*

Hujus autem prohibitionis duplicem causam profert Moses capite Levitici mox laudato, vice Dei dicens: *Homo quilibet de domo Israel, & de advenis qui peregrinantur inter eos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, & disperdam eam de populo suo, quia anima carnis in sanguine est: & ego dedi illum vobis, ut super altare expietis pro animabus vestris, & sanguis pro animæ piaculo sit.... homo quicumque de filiis Israel, & de advenis qui peregrinantur apud nos, si venatione atque aucupio ceperit feram, vel avem, quibus vesci licitum est, fundat sanguinem ejus, & operiat illum terra.* Quibus verbis duæ prohibiti esus sanguinis assignantur causæ. Prima *quia anima carnis in sanguine est*: hoc est, animalis vita præcipue consistit in sanguine, quod etiam docet Aristoteles triplici ratione. 1. Quia, inquit, animalis vita consistit in temperamento calidi & humidi: talis autem maxime est sanguis. 2. Vita consistere non potest sine alimento; ultimum vero alimentum sanguis est. 3. Spiritus vitales, quibus maxime vita fovetur, præsertim ex sanguine formantur, in ipsoque resident; imo sunt ipsæ tenuiores, puriores, ac ferventiores sanguinis partes.

Idcirco autem vetat Deus edere sanguinem animalis, quia comedere sanguinem, idem videtur esse, ac comedere ipsum animal vivum, quod utique inhumanum esset & omnino ferinum.

Alteram profert rationem, quod sanguis animalium super altare deberet effundi pro expiatione criminum; cum enim propter admissa ab hominibus crimina, eorum vita profundi deberet, ac Deo litari, Deus ex clementia simul & justitia indulsit, ut salva hominum vita, mactarentur animalia, & in criminum expiationem eorum sanguis circa altare funderetur: Unde S. Chrysostomus, *Carnem*, inquit, *animalium indulsit homini, quod id pertineret ad ejus utilitatem: sanguinem autem sibi reservavit in sacrificiis immolandum.*

His tertia adjicitur ratio, nempe ut ab humano sanguine fundendo magis præcaverent homines sanguine. Scopus enim Dei in istis & sequentibus verbis, alius non est quam ut distincte homicidium interdicat; quamobrem subjicit: *Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus est homo.* Timendum autem erat ne homines brutorum sanguinis edulio assueti etiam humanum expeterent. Sed de his plura in Levitico.

DE IRIDE.

Alterum suæ erga homines benignitatis ac benevolentiæ signum præbuit Deus, dicens: *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & inter terram &c.* Nomine autem *arcus*, iridem denotat Deus quod ad arcus similitudinem curvata sit; *Suum* vero appellat, propter eximiam illius iridis pulchritudinem, quam commendat Ecle-

clesiasticus, cap. 43. his verbis; *Vide arcum & benedic eum qui fecit illum: valde speciosus est in splendore suo: gyravit Cœlum in circuitu gloriæ suæ; manus Excelsi aperuerunt illum.*

Hanc autem iridem voluit Deus signum esse firmissimæ suæ sponsionis, quod nusquam deinceps simili vindicta, qualis apparuerat in diluvio, hominum vitia esset ulturus.

Iris est nubes roscida, polita & densa, quæ solares radios in eam incidentes multiplici colorum varietate reverberat.

Unde quatuor ad eam efficiendam, requiruntur: scilicet ut nubes sit. 1. Æqualis. 2. Partim opaca seu densa, partim tenuis & conspicua. 3. Continua, & ad orbicularitatem deflexa. 4. Radiis solaribus exposita & opposita. Est autem communis auctorum sententia illam quidem ante diluvium sæpius apparuisse, sed novam significandi rationem hic a Deo illi fuisse adjunctam: nam, inquiunt, verisimile non est, per sexcentos & mille annos, nusquam pluviosam & roridam nubem soli fuisse adversam & oppositam.

Verum ut illis non subscribam, efficiunt hæ rationes. I. Ex Mosis recensione apparet iridem antea non extitisse, id enim indicant hæc Dei ad Noe verba: *Arcum meum ponam in nubibus: cum obduxero nubibus Cœlum apparebit arcus meus &c.* Verba enim *ponam*, & *apparebit*, significant rem, non quæ extiterit, aut quæ extet; sed quæ extabit. Quo sensu eandem vocem *ponam* sæpissime usurpat Deus in Scriptura sacra, maxime Psalmo 88. ubi de venturo Messia, Deus ait v. 26. *Ponam in mari manum ejus &c.* v. 28. *Primogenitum ponam illum &c.* v. 30. *Ponam in sæculum sæculi semen ejus &c.* Quæ certe non de præsenti, & de extante Messia; sed de futuro prænuntiata esse nullus est qui dubitet. Quidni igitur eodem sensu accipienda sint illa, *Ponam arcum meum &c.*

II. Iris illa signum erat novi initi fœderis Deum inter & homines, ut manifestum fit ex Dei ad Noe verbis: *Hoc erit signum fœderis quod do inter me & vos.... Arcum meum ponam &c. Apparebit arcus meus in nubibus, & recordabor fœderis mei vobiscum &c.* Porro novum fœdus novum requirebat signum ut esset veluti sacramentum fœderale: sic circumcisio ante non frequentata, signum fuit initi fœderis & pacti Deum inter & Abrahamum, ejusque posteros.

III. Idcirco Deus spondet se positurum arcum suum, seu iridem in nubibus, ut certi essent homines ab ipso imposterum exitiale diluvium non esse immittendum; utque hac sponsione mœstum adhuc ac trementem Noe, ejusque familiæ animum solaretur: at qua ratione illi potuissent esse de ista divina sponsione securi, si signum hoc in fœderis tesseram assumptum ante in nubibus conspexissent? Nonne liberum ipsis erat dicere, tam sæpe iridem vidimus, qua licet existente, diluvium universale contigit: quidni Deus iterum in humanum genus iratus, illud generali illuvione adhuc extinguet?

IV. Iris naturaliter portendit pluviam; igitur tantum abest ut hoc signo conspecto securi fuissent homines a futuro diluvio, si hoc signum jam extitisset; imo habuissent unde exitiales cataclysmi pluvias iterum pertimescerent; igitur argumentum est signum hoc antea non fuisse visum.

At, *inquies*, I. A mundo condito ad diluvium usque nubes rorida ac pluviosa potuit persæpe soli obversari: igitur & iris apparere.

II. Post absolutam per sex dies mundi genesim, nullam novam rerum speciem Deus produxit; ut supra probatum est: igitur nec iridem: ac proinde illa ante diluvium extabat. III. Deus non dixit *creabo*; sed *arcum meum ponam &c.* nihil autem ponitur nisi jam extet: igitur iris erat antea.

Respondeo, ad. I. Id quidem fieri potuisse: quod autem factum fuerit, unde constabit? revera a facto ad posse valet consequentia: at posse ad factum esse, non ita; maxime in re de qua agitur, cum persæpe nubes pluviosæ obversentur Soli absque iride.

Ad II. Dico, iridem non esse novam creaturam specie ab aliis distinctam; sed novum Solis, & nubium solares radios reverberantium effectum, quales sunt alii diversi colores, qui in nubibus cernuntur.

Ad III. Retorqueo argumentum: si iris erat antea, maxime in nubibus: igitur in eis non erat ponenda; nihil enim dicitur alicubi poni, ubi jam extabat. *Addo* vocem *ponam*, hic idem significare, ac efficiam, eodem videlicet sensu quo 1. cap. v. 17. Deus dicitur posuisse duo luminaria in firmamento, hoc est, illa in eo formasse; neque enim ea formavit extra cœlos: sicut nec iris extra nubes efficitur.

Ex iis conficitur iridem non esse signum naturale nusquam deinceps futuri diluvii, quippe cum illa pluviarum sit prænuntia, denotat enim copiam nubium jam ex parte liquescentium. Est igitur duntaxat signum arbitrarium, ex beneplacito Dei, qui plerumque ad finem obtinendum adhibet media, quæ naturaliter videntur contraria. Habet igitur duplicem significationem, naturalem unam, imminentis pluviæ: alteram ficitatis, ex constitutione Dei.

Idcirco autem iridem præ cæteris elegit in signum nusquam futuri diluvii, eo quod in rerum natura nullus esset pulchrior sublimiorque effectus, utpote quæ exorta vario suo colore ac splendore omnium in se oculos & admirationem rapiat. Unde Ecclesiasticus 43. 12. *Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum: valde speciosus est in splendore suo &c.* Juxta autem diversam suam constitutionem diversa portendit; nam ut apposite notat Seneca lib. 1. Quæstionum naturalium, cap. 6. *Arcus non easdem, undecumque apparuerit, minas affert: a meridie ortus magnam vim aquarum vehet; vinci enim non poterunt vehementissimo Sole, tantum est illius virium: si circa occasum, tonabit & leviter impluet: si ab ortu circave surrexerit, serena portendit.*

Ha-

Habet etiam iris mysticam significationem: nam, ut notat S. Gregorius homilia 8. in Ezechielem: „ In arcu cœlesti, ait, color „ aquæ & ignis simul ostenditur: partim „ enim cœruleus est, partim rubicundus, „ ut utriusque judicii testis sit, unius vide- „ licet faciendi, & alterius jam facti, nec „ amplius faciendi. Siquidem mundus in „ finem igni judicii cremabitur, qui diluvii „ aqua olim deletus est. Declarat quoque „ cœlestis arcus baptismum Christi, qui fit „ per aquam & ignem, id est, Spiritum- „ Sanctum, instar ignis, intima cordium „ purificantem, & vitia consumentem, se- „ cundum illud Domini: Nisi quis renatus „ fuerit ex aqua & Spiritu-Sancto &c. Qui „ arcus in nube apparet, qua Salvatoris „ nostri caro signatur: siquidem virtus ejus „ in dominica Incarnatione, & in effusio- „ ne prædicationis ostenditur, ut ad veniam „ corda credentium, Domino parcente, re- „ vocentur.

His expositis, subdit Moses ea quæ Noe gessit post egressum ex arca, & qualiter ab ejus filiis propagatum ac multiplicatum fuerit humanum genus: *Erant ergo*, inquit, *filii Noe qui egressi sunt in arca Sem, Cham, & Japhet.... tres isti filii sunt Noe, & ab iis disseminatum est omne genus hominum super universam terram*: quorum verborum occasione

QUÆRITUR IV.

Utrum Noe post diluvium filios genuerit.

ID affirmant nonnulli cum Beroso Anniano dicente a Noe cumplures filios genitos post diluvium, eosque Gigantes, quos ex nomine uxoris *Tithæam* appellatæ *Titanas* nominavit. Hanc vero suam affirmationem probat ex eo quod Noe una cum filiis mandatum acceperit a Deo multiplicandi humani generis; ad quod utique munus implendum, viribus adhuc pollebat Noe, utpote qui post diluvium adhuc trecentis & quinquaginta annis vixerit. In eam pariter sententiam propendet Cajetanus, aitque idcirco tres tantum filios Noe memoratos, quod illi soli cum patre de arca fuerint egressi, atque humani generis restaurationi & multiplicationi operam primi navaverint.

Etsi vero sententia hæc sua probabilitate non careat, nihilominus in oppositam eo facilius descendo, quod verosimile non sit Mosem alios Noe filios prætermissurum, si revera genuisset: maxime cum eorum Patriarcharum, qui Noe antecesserunt, universum vitæ tempus describens, adiicere fuerit solitus: *Genuit filios & filias*; sic de Adamo: *facti sunt dies Adæ postquam genuit Seth, octingenti anni, genuitque filios & filias*: idemque dixit de aliis omnibus qui ab Adamo ad diluvium usque ab eo memorantur: recensens vero omnes annos quos vixit Noe clausulam illam *genuit filios & filias*, non adiicit; nempe quia id verum non erat.

Accedit in confirmationem, quod a memoratis tribus filiis Noe asserat Moses propagatum ac disseminatum esse humanum genus: porro si præter illos tres, alii filii Noe extitissent, non minus illis, quam tribus prænominatis tribuenda esset humani generis restauratio, & multiplicatio, neque enim credibile est, eos omnes fuisse steriles & eorum prolem omnino defecisse. Adde quod Noe post diluvium, natus jam fuerit sexcentos annos, quæ ætas jam erat effœta, nec videbatur ad generandum idonea; præsertim tot tantisque ærumnis ac calamitatibus exagitata. Unde trecenti illi anni quos deinde vixit, erant senectuti deputandi: siquidem in vita prope mille annorum, ad minus trecenti senectuti sunt adjudicandi.

Hic pariter observandum venit tam Noe quam ejus filios per integrum annum in arca reclusos, nullosque procreasse liberos, abstinuisse ab opere conjugali; siquidem non plures ex arca egressi sunt, quam fuerant ingressi. Temperarunt autem ab opere conjugali, quod præsentissimum haberent formidabile Dei in homines voluptati deditos, judicium.

Addit Moses: *Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, & plantavit vineam: bibensque vinum, inebriatus est*. Hinc

QUÆRITUR V.

Unde Noe vites habere potuit, quas plantaret, & coleret.

CErtum enim est immediate post diluvium, neque vites, neque fructiferas alias arbores Noe habere potuisse, cum omnia limoso sedimento recedentibus aquis sepulta squalerent. Sunt qui existimant præcipuarum fructiferarum arborum surculos cum radicibus & adjacente terra in arcam a Noe deportatos, eosque integros ac salvos per annum excultos; nimirum ut exacto diluvio, eos terræ insereret. At cum hæc sententia nullo solido & legitimo fundamento nitatur, ut sine ratione profertur, ita cum ratione reiicitur.

Verisimilius igitur dicendum arbitror, vites ficut & alias arbores fructiferas a mundi primordio extitisse; rerum enim natura ab earum conditore constituta, semper eadem & immutabilis perstitit, & ad ultimam consummationem perseveratura est.

Itaque sicut ab initio Deus homini ad vitam fovendam necessaria alimenta subministravit; ad escam quidem, non solum arbo-

rum

rum fructus, & plantarum vires; sed & frumentum, quo panis conficeretur, ut ipsemet Adamo reo & pœnitenti indicavit Genesis 3. *In sudore vultus tui vesceris pane tuo;* sic & ad potum, nedum aquam naturalem sed etiam vinum ex virium uvis exprimendum, atque etiam alios liquores ex pomorum, pirorum, similiumque fructuum expressione providere dignatus est.

Neque enim verisimile est ante-diluvianos homines per sexcentos supra mille annos solius aquæ naturali potu vixisse; sed existimandum potius eos etiam succis ex variis fructibus expressis, potum sibi confecisse. Cum enim illi fuerint longæviores, & solertiores, quam eorum posteri; non minus cautiores fuerunt ad ea excogitanda, & exequenda, quæ ad ipsorum vitam servandam & jucundius traducendam poterant conducere, cujus generis est vinum, aliique ex fructibus expressi liquores.

Testatur Christus Dominus Matthæi 24. v. 37. & Lucæ 17. v. 27. homines ante-diluvianos deliciis & conviviis indulgere solitos, *Sicut*, inquit, *in diebus Noe, ita erit & adventus filii hominis: sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes nubentes, & nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam &c.* Itaque homines illi agebant convivia solemnia, quis autem sibi persuadeat eos solo fructuum, herbarumque esu, aut solo aquæ potu celebria hæc simposiorum festa peregisse? igitur quemadmodum tunc temporis verisimile est ab hominibus ex collecto, & in similem molito frumento confectum fuisse panem, quo cibarentur; ita etiam ab eisdem vinum ex vite expressum, sibique ad potum comparatum esse, nemini dubium videri debet.

Erant itaque ante diluvium vineæ, quæ, cum sicut & aliæ arbores frutices, herbæ, & plantæ ex divina benedictione efflorescerent; Noe, ipsis peculiarem curam impendit: nisi enim vineæ colantur, degenerant in labruscas, & uvæ in omphaces. Itaque Noe vineas coluit, liquorem expressit, confecitque vinum, cujus suavitate allectus, dum nimium potaret, inebriatus est.

QUÆRITUR VI.

Utrum culpanda sit Noe ebrietas.

MIrari subit, cur hanc unicam in homine, aliunde sanctissimo, ebrietatis noxam, æterno propterea silentio consignandam, posteritati perpetuo memorandam scriptis mandare voluerit Moses. At id multiplici de causa præstitit. *Primo* quidem ut ostenderet suam in scribendo sinceritatem, & veritatem, dum nihil suis etiam in Patriarchis dissimulat: sed eorum & lapsus, & virtutes ingenue recenset.

Deinde, ut id documentum esset aliis; si enim Sanctiss. Patriarcha, insignis frugalitatis & temperantiæ exemplar, turpem ac pudendum in modum sui oblitus, & in ebrietatem lapsus, nudum se in terram projecit ita ut pateret filii sui Chami ludibrio: quanto majori studio colenda nobis est sobrietas ne quid simile, vel etiam deterius contingat?

Itaque *non propter invidiam* (ait in hanc historiam S. Chrysost.) *Justorum virtutes præterit, neque propter gratiam peccata adumbrat, sed omnia in medium nobis proponit, ut præscripta & doctrinas quasdam habeamus; ut si quando etiam nos per socordiam in id vitii inciderimus, cautiores simus postea: & denuo non incidamus.*

Tandem id notare voluit Moses, non tam ut commemoraret ebrietatem Noe, quam primam originem damnationis gentis Chananeæ; contumeliam videlicet patris eorum *Cham*, qua patrem suum Noe turpiter affecit; dum eum, propter ebrietatem nudatis pudendis jacentem, despectui & irrisioni habuit.

Utrum vero graviter peccaverit Noe ex intemperata illa vini potatione, diversi diversa sentiunt. Plurimi quidem existimant inculpatam fuisse prorsus illam ebrietatem, quod vini vim ignorasset, ut pote qui solo aquæ potu antea fuisset usus: *Ab inexperientia* (inquit Theodoretus quæst. 65. in Genesim) *profecto ebrietas Noe, non ab intemperantia: nam ille primus hominum compressis uvis, ignorans non solum quantum esset bibendum; sed etiam quomodo, nempe aqua temperatum, incidit in ebrietatem:* unde colligit ebrietatem illam non esse Noe vitio vertendam, quod incautus; & vini vim inexpertus, in eam fuerit lapsus.

Verum quam frigida sit hæc ratio, apparet, ex dictis, quibus constat, & vites, & vinum hominibus ante-diluvianis fuisse in usu. Insuper qui vineam præ cæteris arboribus & plantis refertur coluisse, non potuit esse omnino inexpertus suavitatis, & efficaciæ fructus illius; quorsum enim suam huic plantæ, potiusquam cæteris operam navasset?

Itaque par est credere, Noe compertam quidem fuisse vini suavitatem & efficaciam; sed forte ipsum esse deceptum in eo recenti vino quod liberius potavit ad leniendas laboris, & mœroris angustias, cujus vim nondum satis habebat exploratam. Cum enim vina sint alia aliis generosiora, suisque vaporibus igneis ad ebrietatem magis conducentia, forte majorum virium, quam credebat Noe, fuit illud quo usus est. Idque colligere licet ex eo quod terra, durante diluvio marinis simul ac fluvialibus aquis inundata, ac nitroso limo superstrata, & magis fœcundata, vim etiam majorem germinandi obtinuerit; ac propterea anno sequenti, non solum fructus in majori copia, sed etiam amplioris virtutis & efficaciæ ediderit. Proinde decipi potuit Noe, potando vinum eadem mensura, & quantitate qua prius; quod existimaret illud non esse ma-

gis

gis, quam antea fervidum & vaporiferum.

At licet ea ex parte excusabilis veniat Noachi ebrietas; non arbitror tamen eam omni culpa carere, ex eo quod ille potius suavitate allectus, paulo liberius eum sumpserit, cujus sane vim sufficienter non habebat exploratam. Unde etiam Deus hanc probri maculam perpetuam ei inesse voluit, ut ejus ebrietas sacris esset inscripta literis; quatenus illius posteris fieret nota; omnibusque retro sæculis compertum esset qualiter vir tantus pudendum in modum, sui oblitus, prostratus fuerit humi, fœdissima corporis nuditate omnium oculis expositus, & proprio filio in ludibrium factus.

Refert enim Moses: *Quod cum vidisset Cham pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nunciavit duobus fratribus suis foras. At vero Sem & Japhet, pallium imposuerunt humeris suis, & incedentes retrorsum, operuerunt verenda patris sui; faciesque eorum aversæ erant, & patris virilia non viderunt. Evigilans autem Noe ex vino, cum didicisset, quæ fecerat ei filius suus minor, ait, Maledictus Chanaan &c.*

Petes. 1. Qua ratione hanc injuriam sibi a filio Chamo irrogatam cognoverit Noe?

Existimant aliqui id fuisse illi insinuatum a Japheto & Semo: at non arbitror viros illos sanctissimos data opera id patri renunciasse, ut fratrem onerarent, & accusatione sua iram patris in eum excitarent; hoc enim charitati fraternæ penitus adversatur. Insuper illa accusatio, eorum patri fuisset in contumeliam & probrum; ei videlicet exponendo statum inverecundum in quo jacuerat.

Itaque verisimilius existimo, quod cum Noacus expergefactus vidisset se alieno pallio coopertum, inquisitione facta, comperit quinam illud officium ipsi exhibuissent; illi vero paternis interrogationibus oppressi, celare non potuerunt causam cur in ejus tabernaculum ingressi, ipsius nuditatem contexissent. Quinetiam fieri potuit quod impius ille Cham, ipsam patris infirmitatem inter famulos divulgaverit, a quibus Noe rem gestam didicerit.

Petes 2. Cur Noe in filium Chamum exacerbatus, ab eo tamen maledicendo abstinuerit, & severitatem pœnæ, qua ille dignus erat, in nepotem suum, nempe Chanaan strinxerit?

Respondent. I. Hebræi, Chanaan idcirco fulminatum, quod ipse primus omnium, Noe nuditatem & turpitudinem viderit, ac irriserit, & patri suo Cham nuntiaverit; quod resciens Noe, in ipsum, ut in contumeliæ præcipuum auctorem excanduerit.

II. S. Chrysostomus hunc nodum solvit dicendo Noe Chamo non maledixisse, quod in egressu ab arca fuisset cum aliis a Deo benedictus. *Ne eum*, inquit, *cui Deus semel benedixerat, videretur maledicto proscindere, ipsum quidem contumeliæ auctorem præterit; cæterum maledictionem in filium derivat.*

Adjiciunt aliqui maledictionem in Chamum non fuisse fulminatam, ne tota ejus posteritas diris esset devota: Chamus enim præter Chanaan tres adhuc habuit filios nimirum *Chus*, *Mesraim*, & *Phut*, nedum diversarum familiarum, sed etiam Gentium capita: Chamum autem potius quam alios maledictio feriit, quod omnium fratrum esset pessimus.

IV. Solidiorem existimo sententiam S. Augustini [a], & Theodoreti [b] dicentium, præfatis Noachi verbis, non tam imprecationem, quam prædictionem futurorum denotari; nempe Chami per Chanaanem posteros tum propter sua, tum suorum ob Majorum crimina, divinæ interminationi subjiciendos, & e sua regione deturbandos per Semi successores; nimirum Israelitas. *Quæritur* (inquit S. Augustinus) *cum peccans Cham in patris offensa, non in se ipso, sed in filio Chanaan, maledicitur? nisi prophetatum est terram Chanaam, ejectis Chananæis inde & debellatis, accepturos esse filios Israel, qui veniunt de semine Sem.* Similia pene hic habet Theodoretus. Hanc autem prophetiam idcirco hic recenset Moses, ut Israelitis spem & animum adderet jamjam adesse tempus quo Chananæi posteris Semi succumberent.

a *Quæst.* 17. *in Genes.*
b *Quæst.* 58.

Observandum autem est in hac Noemi in Chanaam fulminatione primum designari servitutem in homines invectam, his verbis: *Sit Chanaan servus Sem*: nam inquit S. Chrysostomus [c], *ante non ita molliter homines solebant deliciari, & aliorum ministeriis indigere: sed quisque sibi ministrabat, eratque par omnium honor. Peccatum autem ubi intravit, libertatem perdidit, & corrupit potestatem naturæ datam: servitutemque introduxit: ut continua sit doctrix & monitrix humanæ naturæ, ut fugiamus servitutem peccati, & ad virtutis libertatem redeamus. Hinc enim si volunt & Dominus, & servus continuam habent utilitatem. Cogitet itaque servus, ideo servitutem incœpisse, quod Cham in tantam pervenerit temeritatem. Et Dominus quoque cogitet, quod non aliunde subjectio & servitus cœperint, quam quod ille perversam habuerit voluntatem, & a pari fratrum dignitate exciderit.*

c *Homil.* 29. *in Genes.*

Post maledictionem fulminatam in Chami posteros addit Noe: *Benedictus Dominus Deus Sem, sitque Chanaam servus ejus. Dilatet Deus Japhet, & habitet in tabernaculis Sem.* Quæ postrema verba non levem Interpretibus crucem inferunt: qui enim fieri potest ut Japheth habitaverit in tabernaculis Semi, cum ejus posteri partem mundi septentrionalem occupaverint, longe ab Assyria & Palæstina, quam a Semo prognati filii & nepotes incoluerunt?

Hunc nodum ut solvant aliqui, reponunt verba ista *habitet &c.* intelligenda esse de persona Japheti, ejusque filiis, qui ante confusionem linguarum, cum unius essent moris & probitatis, cum Semo ejusque filiis, unanimiter agebant, & habitabant. Cham vero cum suis nonnihil remota a suis fratribus habebat Tabernacula.

Verum hoc divinare, & a sensu Scripturæ sacræ alienum est; ista namque Noe in Semum & Japhetum benedictio, nedum eo-

eorum personas, & præsentem familiam spectabat: sed & feros eorum nepotes, universamque progeniem; sicut intelligitur Jacobi suos erga filios benedictio.

Itaque verisimilius dicendum existimo, verbis istis ad literam prænuntiari aliquando Israelitas Semi posteros eiiciendos esse suis e tabernaculis, & Japheti nepotes in illa introducendos: quod utique impletum fuit, dum pulsis e sua patria Judæis, Romani & Europæi, Japheti progenies, eam occuparunt: quod etiam nunc fit a nostris Franciscanis. Potest etiam adiici verba illa mystice esse intelligenda: nimirum ut illa Semi *Tabernacula* significent Ecclesiam, & fidelium cœtum, ut Zachariæ 12. v. 7. Malachiæ 11. v. 12. & Apocalypsis 2. v. 3. atque futuram Gentilium maxime ex Japheto oriundorum conversionem ad Christum: hi namque una cum Israelitis a Semo prognatis in idem Ecclesiæ tabernaculum erant recipiendi, eandemque fidem Evangelicam professuri. Sic præfatum oraculum exponit S. Hieronymus in quæst. sive Traditionibus Hebraicis: *De Sem*, inquit, *Hebræi: de Japhet populus Gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentium, a* LATITUDINE *quæ Japhet dicitur.* LATITUDO *nomen accepit. Quod autem ait*, ET HABITET IN TABERNACULIS SEM, *de nobis prophetatur, qui in eruditione & scientia Scripturarum, ejecto Israel, versamur.*

At, inquies, etiam ex Chami posteris plurimi ad Ecclesiam & Christi fidem accesserunt, ut constat ex Ægyptiis, & Africanis apud quos numerosissimi fuerunt fideles, plurimæque percelebres Ecclesiæ.

Id quidem admitto: sed cum a majori parte fieri debeat denominatio, multoque plures ex Japheti, quam ex Chami posteris in Ecclesiæ sinum fuerint admissi; eamobrem illa benedictio magis in Japhetum, quam in Chamum quadret. *Deinde* cum sanctissimus Noe, spiritu prophetico, prævideret maximam Chami posterorum partem Christi fidem abnegaturam, & ad impuri Antichristi Mahumetis castra declinaturam ut jamdudum de Ægyptiis & Africanis constat; inde est quod illorum fœdifragorum non meminerit.

DISQUISITIONES
IN CAPUT DECIMUM.

CUm in præcedentibus dixisset Moses omne humanum genus restauratum ac propagatum a tribus filiis Noe; ut id aperte demonstret, tam in hoc, quam in sequenti capite describit illorum genealogias, eorumque præcipua familiarum capita recenset. Neque tamen omnes omnino numerat: hoc enim operosum fuisset minusque necessarium: sed tantum eos laudat, qui fuerunt diversarum Gentium & Nationum principes & capita; vel a quibus quidpiam memorabile & scitu dignum gestum est.

Filios enim Japhet dumtaxat septem recenset; nec eorum posteros omnes, sed duorum tantum, nimirum *Gomeris* tres, & *Javanis* quatuor; adeo ut totam progeniem *Japheti* quatuordecim viris circumscribat.

Chami vero quatuor tantum filios enumerat, & trium duntaxat ex illis posteros omnesque progenitos ex Chamo unius & triginta numero complectitur. Denique *Semi* quinque filios enumerat, de quibus trium tantum posteritatem exponit.

Quod autem attinet ad singula Noe nepotum nomina, a quibus prognatæ sunt, & denominatæ nationes per universum orbem dispersæ; cum ea fuse explicet Josephus, idque a plurimis postea Interpretibus non sine aliqua variatione notatum sit; idque ad rem theologicam, quam potissimum in hoc opere attendimus, parum conducat; ideo in talibus discutiendis operam ponere non est animus; sed cum Moses hoc in capite præcipue hæreat in describendo Nemrodi nepotis Chami gesta, de eoque scribat: *Chus genuit Nemrod; ipse cœpit esse potens in terra &c.* In his verbis exponendis paululum immorandum est. Itaque

QUÆRITUR I.

Quis, & qualis fuerit Nemrod.

NEmrod Chusi filium, & Chami nepotem, distincte asserit Moses: & Josephus supra laudatus cap. 5. ejus animum geniumque describens, ait: *Superbiam, Deique contemptum excitavit in hominibus Nemrod, nepos Cham, vir audax, & manu promptus; subinde jactans, non Deo, sed propriæ virtuti præsentem fœlicitatem eos debere: atque ita paulatim rem ad tyrannidem trahebat: ratus fore ut homines ad se deficerent a Deo, si se illis ducem præberet.*

Hæc pariter insinuat Moses cum ait: *Ipse cœpit esse potens in terra;* ac si diceret, familiarem ac humilem tunc fuisse hominis statum, ut si qui aliis præessent, non tamen dominarentur, nec sibi regium imperium fumerent: sed talis eorum erat moderatio, ut æqualitatem & humilitatem colerent cum suis inferioribus, qui sponte magis & amore eis parebant, quam timore & imperio coacti.

Hujus autem moderationis & tranquillitatis fines turbavit, fregitque superbia & ambitio Nemrodi, quem truculentum, imperiosum, ac aliena rapientem significare voluit Moses, cum dixit, ipsum fuisse *robustum venatorem coram Domino.*

Ubi hæ voces *coram Domino*, juxta Scripturæ sacræ stylum, & phrasim Hebraicam, significant illum revera fuisse talem, qualis depingitur: cum enim Deus sit hominibus multo perspicacior, nec ejus judicium possit falli; certum est rem in se talem esse, qualis ipsius status divino conspectui apparet.

Erat igitur Nemrod viribus ac fortitudine præstantissimus; unde factum est ut id cederet in proverbium, & de viro forti vulgo diceretur: *Quasi Nemrod robustus venator coram Domino.* Unde qui virorum nominatorum mores & genia sectantur, eorumdem nominibus solent apellari; sic ventri deditus, dicitur *Sardanapalus, & Epicurus*: opibus abundans, *dives ut Cresus;* homo sævus & ferox, *alter Nero* &c.

Consulto autem observat Moses Nemrodum fuisse *potentissimum venatorem*, ut indicaret qua via ille sibi gradum fecerit ad imperium; cum enim frequentem venationem exercendo, regionem illam, quam cuncti Noe filii, ac nepotes nondum dispersi incolebant, liberaret ab occursu ferarum homines infestantium, facili negotio sibi omnium animos conciliavit; eosque induxit ad ædificandas civitates muris circumdatas, quatenus securi essent a noxiorum animantium infestatione. Quæ omnia cum illius consiliis & opera fuissent peracta; & aliunde præ cæteris polleret viribus, haberetque sibi adjunctam selectam juventutem, quibus utebatur in venationibus, nemine obsistente, dominatum arripuit. *Fuit autem*, inquit Moses, *principium regni ejus Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar*, in quam scilicet ex Orientali plaga convenerat hominum multitudo, ut refertur capite seq. vers. 1. & 2.

Hæ vero civitates ædificatæ sunt ante Gentium dispersionem, ac proinde Nemrodus principatum exercuit ante confusionem linguarum, & omnium hominum in varias orbis partes dispersionem, & migrationem ut indicat S. Aug. lib. 16. de civit. Dei.

Neque his obstat, quod nomen *Babel*, non fuerit inditum urbi nisi post divinitus confusas omnium linguas: in hac enim recitatione, usus est Moses figura prolypsi, seu anticipatione, tribuens civitati, cui dominabatur Nemrod, nomen Babel, *Quia ibi confusum est labium universæ terræ.* Ipsi enim Mosi non est insolitum interdum breviter attingere per anticipationem, quæ fusius deinde est narraturus.

Opponet fortasse aliquis plurimos auctores præsertim Herodotum, Strabonem, Justinum & S. Hieronymum * dicentes Babylonem esse conditam a *Semiramide*: Josephus vero lib. 1. adverf. Appionem contendit Babylonem ædificatam a rege *Nabuchodonosore*, idque approbare videtur Daniel referens illum regem gloriantem de Babylonis ædificatione: *Nonne* inquit, *hæc est Babylon civitas magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* igitur illius civitatis Nemrod non est censendus conditor.

* *In 2. cap. Ozeæ.*

Respondeo tres distingui posse Babylonis conditores Nemrodum, Semiramidem & Nabuchodonosorem: sed ea demum ratione, ut Nemrodus primus illius urbis auctor fuerit & fundator: at cum civitas illa per continuas Euphratis inundationes, variasque bellorum direptiones pœne fuisset eversa, & vastata; eam ex integro restauravit Semiramis, & magnificis ædificiis ornavit. Sed cum temporum lapsu, qui post Semiramidem consecuti sunt Assyriorum reges, posthabita Babylonica, sedem regiam Niniven contulerint, hancque regni Assyriorum caput instituerint, Babylone a regibus deserta, & præcipuis orbata incolis, cum a primœva sua magnificentia excidisset, eam denuo reparavit Nabuchodonosor, in eaque imperii sedem collocavit. Hic autem observandum est duplicem esse distinguendam Babylonem, unam in Chaldæa conditam a Nemrodo, & post ducentos & amplius annos restauratam & ornatam a Semiramide Nini uxore; ac tandem funditus eversam a Cyro Persarum ac Medorum Imperatore, ut prædixerat Isaias his verbis: *Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta superbia Chaldæorum, sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorrham. Non habitabitur usque in finem, & non fundabitur usque ad generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi ululæ in ædibus ejus, & sirenes in delubris voluptatis.* Alteram quam Cambyses condidit in Ægypto ad imitationem & æmulationem prioris, sed ipsa longe inferiorem, a qua Saracenorum princeps dictus est *Soldanus Babylonis*, quam nonnulli volunt nunc *Cairum* seu *novam Memphim* appellari. Verum non longe a Cairo videntur etiam nunc hujus Babylonis antiqua vestigia & rudera.

Hic obiter advertendum præsenti, quem exponimus, Scripturæ textu Anabaptistas abuti, ut inferant dominationem Regum & Principum ut pote cœptam a viro nequissimo, esse contra Dei ordinationem & voluntatem. Unde hoc argumentum eliciunt. Quidquid a malo principio ducit originem, illud non est a Deo constitutum, ac proinde est abrogandum: sed imperium in homines ortum habuit ab Nemrodo homine nequissimo & oppressore. Igitur &c.

Respondeo 1. Negando majorem, non enim omnia quæ malum habent principium, mox sunt auferenda: imo interdum illa probantur a Deo. Regnum enim Israeliticum malum habuit initium, nempe superbiam & rebellionem populi adversus Samuelem, & Deum: illud tamen Deus confirmavit. *Ex malis moribus bonæ leges natæ sunt*, inquit Te-

Terentius: an ideo tollendæ sunt bonæ leges, quia occasione mali principii ordinatæ? Unde major illa propositio ea duntaxat ratione est admittenda, quando orta ex malo principio, etiam ipsa ex se mala sunt, & perniciosa.

Minor pariter est neganda, tametsi enim Nemrodus fuerit nequissimus; attamen potestatem non obtinuit, nisi a Deo: Nam, ait S. *Paulus*, *non est potestas nisi a Deo: quæ autem sunt a Deo, ordinata sunt &c.* Pravi quidem homines abutuntur interdum auctoritate sibi concessa, ut fecit Nemrodus; sicut avari divitiis; sed hæc non minus Dei dona sunt, qui pro summa sua potestate & liberalitate illa improbis, sicut & probis largitur. *Nam*, ait S. Augustinus, *qui Mario imperium dedit, ipse etiam Caio Cæsari: qui Augusto, ipse & Neroni: qui Vespasiano vel patri, vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse etiam Domitiano crudelissimo.*

Fuit itaque Nemrodus post diluvium, sicut & Cainus ante diluvium, primus condendarum urbium, nec non polytici regiminis auctor. Quandiu vero imperio suo in universos Noe filios & nepotes in terra Sennaar collectos potitus fuerit? incertum est. Id vero diu non obtinuisse colligere licet, ex eo quod Moses cum narrasset capite sequenti qua arte, quave ex materia condita fuerit civitas Babel, & aliæ: addit illos opifices, quibus haud dubie præerat Nemrod, statuisse pariter ædificandam esse turrim tantæ altitudinis quæ ad Cœlum usque assurgeret; quorum insaniam ut reprimeret Deus, linguarum confusionem induxit; qua factum est, ut singulæ illorum hominum familiæ quæ eadem utebantur lingua, diversas in regiones abierint. Imo ipsum Nemrodum alio etiam perrexisse colligitur ex his verbis, quæ Moses subiicit in hoc cap. x. v. 1. *De terra illa egressus est Assur & ædificavit Niniven, & plateas civitatis &c.* quæ ut comperta fiant,

QUÆRITUR II.

Quo sensu hæc verba debeant accipi.

Communis est Veterum, nec non quorumdam recentiorum Interpretum sententia, nomine *Assur*, hic non regionem Assyriæ, sed personam hoc nomine appellatam designari; ac propterea hic significari Patriarchæ Semi filium natu secundum, nomine *Assur*, qui vel tyrannice a Nemrodo ejectus; vel proprio genio, ut etiam sibi nomen faceret, e terra Sennaar egressus, perrexerit in eam regionem, cui nomen suum indiderit.

At quominus huic sententiæ subscribam, obstant hæ rationes. I. Narrationis series, sermo enim ibi tantum est de Nemrodo, deque Cainanis familia, ut apparet ex textu: nec verisimile est Mosem nulla facta distinctione, Cainanis nepoti adjungere voluisse Semi filium, cujus nativitatem & ortum non nisi postea indicat, vers. 22. hæc enim fuisset insignis histerologia, tanto viro indigna.

II. Nulla occurit ratio cur tanquam quid insigne & observatu dignum fiat mentio egressus Assuri filii Semi e terra Sennaar; cum idipsi non fuerit peculiare, sed commune cum innumeris aliis familiis, quas linguarum confusione facta dispersit Deus in varias regiones. At res erat observatu digna, quod Nemrodus conditas a se civitates stabilitumque in eis suum imperium deseruerit, ut alias ædificaret civitates, & novum regnum in illis erigeret.

III. Frustra dixisset Moses de Nemrodo loquens: *Fuit autem principium regni ejus Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne, in terra Sennaar:* nisi continue addendo: *De terra illa egressus est Assur &c.* Significare voluisset, ipsum Nemrodum cœptum suum in terra Sennaar imperium propagare voluisse in Assyria, ibi condendo famosissimam urbem Niniven, Babylone multo majorem. Quorsum enim annotare alicujus regni principium, nisi consequentia adiiciantur?

His accedit quod Assyria interdum appelletur *terra Nemrod*. Sic Micheæ v. v. 5. minitatur Deus se ulturum Israelitas de infestatione quam ab Assyriis passi fuerant: *Suscitabimus super eum septem pastores & octo primates homines, & pascent terram Assur in gladio, & terram Nemrod in lanceis.* Ubi vides Assyriam vocari *terram Nemrod*, particula enim *&*, hic non est disjunctiva, sed conjunctiva; ac proinde *Assur* & terra Nemrod idem sonant.

At, inquies, vox *Assur* scribitur hic absolute & sine particula: quæ prætermitti non debuerat, ut significaret egressum *in Assur*: igitur vox *Assur* hic non regionem, sed viri nomen indicat.

Respondeo, illam particulam hic præsupponi per ἔλλειψιν, quæ figura Hebræis non est insolita, quæque hic facile subauditur ex narrationis contextu, ut patet ex dictis. Unde plerique præfata verba sic vertunt cum Junio: *De terra illa egressus est in Assyriam.*

DIS-

DISQUISITIONES IN CAPUT XI.

HOc in capite tria potissimum enarrat Moses. 1. Civitatis & turris Babylonicæ ædificationem, cujus occasione confusæ sunt & divisæ hominum linguæ. 2. Genealogiam Semi ad Abrahamum usque. 3. Ipsius Abrahæ ortum, conjugium & migrationem ex Chaldæa, in Mesopotamiam. De priori capite plenissime jam actum est in præcedenti parte, ubi sermo fuit de primæva hominum lingua, ejusque deinde in varias matrices linguas, earumque in diversa idiomata, divisione. Quamobrem nihil occurrit quod de illo capite hic differamus.

Ad secundum quod spectat, de progenie Semi non nihil dixerat Moses in præcedenti capite: At in hoc ejus filiorum, nepotumque genealogiam distincte recenset, singulis assignans annos quos vixerint; nimirum ut inde certam haberemus annorum mundi seriem.

Scripserat quidem quot intercesserint anni a mundo condito ad diluvium usque; hic vero quot sint numerandi ab exacto diluvio ad Abrahamum, edocet: nisi enim brevis hæc extaret descriptio, nobis non esset compertum, quantum temporis a diluvio intercesserit ad eum usque diem, quo fœdus suum pepigit Deus cum Abrahamo.

Voluit autem Deus, honoris causa, annos mundi per progeniem Semi computari; quemadmodum solent historici annales suos Regum, vel consulum nominibus computare & distinguere. Neque tamen enarrat omnes ipsius Semi nepotes, quoniam plurimi ab unius veri Dei cultu ad idololatriam deflexerant: sed observandam tantum voluit lineam Arphaxadi & ejus filii Sale; tametsi etiam nonnulli eorum posteri fuerint idololatriæ dediti.

Quoniam autem in hac texenda Genealogia variant invicem Hebræus, & Græcus textus; nam Hebræus, cui concordant Paraphrasis Chaldaica, & Latina Editio Vulgata, Arphaxado Sale accenset, dicendo: *Arphaxad vixit triginta quinque annis, & genuit Sale.* Textus vero Græcus LXX. Interpretum Cainam inter utrumque constituit, dicendo: *Arphaxad vixit centum triginta quinque annis, & genuit Cainam: Vixit autem Cainan centum triginta annis, & genuit Sale.* Hunc etiam Cainam admittit S. Lucas, cap. 3. ubi Christi Domini Genealogiam describens ordine retrogrado, hoc est, ascendendo a posterioribus ad priores, ait: *Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad.* Unde

QUÆRITUR I.

Utrum inter Arphaxadum & Salem admittendus sit Cainan.

NOn levis certe, imo gravissima inter cæteras quæ in sacro Textu elucidando difficultates occurrunt, mihi videtur præsens controversia. Vel enim Cainan ille medius intercessit inter Arphaxad & Sale, vel non: si *prius*, quam ob causam illum prætermisit Moses, cum ex illius omissione turbaretur sacra Patriarcharum series, & annorum a mundo condito certa recensio? Si *posterius*, cur a LXX. Interpretibus & a S. Luca adiicitur? inde enim conficitur aut a Mose omissa, quæ non erant prætermittenda; aut a LXX. & S. Luca adjecta quæ erant silenda.

Hunc nodum ut solvant sanctarum Scripturarum Expositores, varias eunt in sententias, quas tamen omnes duas ad classes revoco. *Altera* eorum qui Cainan admittendum esse contendunt; *Altera* qui eum furtim ac falso in sacrum S. Lucæ textum irrepsisse putant.

Sententiæ prioris assertores his potissimum nituntur momentis. 1. Auctoritate LXX. Interpretum qui constanter tribus in locis nomen Cainan habent medium inter Arphaxad & Sale, nempe Genes. x. v. 24. xi. v. 12. & 1. Paralip. 1. v. 18. quinetiam referunt quo anno ille Cainan natus est, qua ætate genuerit Sale, & quot annis post illius generationem vixerit. Porro hoc LXX. Interpretum testimonium eo majoris debet esse ponderis, quod inquit S. Augustinus, *Spiritus qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in septuaginta viris, quando illa interpretati sunt.* Et alibi, *Merito creduntur LXX. Interpretes accepisse spiritum propheticum, ut siquid ejus auctoritate mutarent: atque aliter, quam erat quod interpretabantur, dicerent, neque hoc divinitus esse dictum dubitaretur.* Unde Bellarminus asserere non dubitat illos *non tam Interpretes fuisse, quam Prophetas.*

Ad silentium autem Mosis de hoc Caino, duobus modis reponunt hujus sententiæ assertores; *Primo* quidem illum Cainanum a Mose consulto fuisse prætermissum, quod in animo habuerit duas generationum decades constituere; alteram ab Adamo ad Noachum: alteram a Noacho ad Abrahamum; ne autem hic numerus excederet, in secunda decade censuit prætermittendum unum generationis gradum: qua ratione S.

Matthæus etiam prætermisit tres Reges: & S. Joannes e numero signatorum, tribum Dan prætermisit.

Secundo reponunt alii Cainanum illum scriptum quidem fuisse primitus a Mose, sed vel fraude Judæorum expunctum, vel Librariorum & Scriptorum incuria prætermissum: *Non enim credibile est*, inquit Cardin. Toletus, *non solum numerasse Cainan, sed etiam annos vitæ ejus, si non legissent in Hebræo: legerunt ergo, & illa exemplaria ita habebant; nec novum est illos etiam alia tunc legisse, quæ nunc non habentur, vitio scriptorum &c.* Idem habet Cajetanus in idem cap. S. Lucæ.

Confirmantur ista auctoritatibus: *Polyhistoris*, qui hujus Cainanis meminit. Eum etiam Patriarchis accenset *S. Epiphanius* in Ancorato semel atque iterum; & in hæresi 66. licet hæresi 55. eum prætermittat, quod ibi disputet contra Melchisedecianos qui solis Scripturis Hebraicis utentes LXX. Interpretum Editionem non admittebant. Idem censet *S. Augustinus* pluribi, ac præsertim *lib. 16. de civit. Dei cap.* 10. ubi hujus Patriarchæ annos, sicut & aliorum enumerat. Idem pariter *Gregorius Syncellus* in Chronographia pag. 77. & 85. ubi scribit: *Cainan istum Eusebius: corrupto Hebræorum exemplari usus, non recensuit; ac propterea annis* 130. *hallucinatus est. Affricanus similiter eodem secundo Cainano non numerato, a vero aberrat.*

At summum huic sententiæ pondus adiicit auctoritas S. Lucæ, qui, ut dictum est, hujus Cainanis expresse meminit; unde plus auctoritatis ejus affirmantis testimonio tribuendum est, quam Mosis silentio; cum enim divino suggerente Spiritu S. Lucas scripserit, plurima ab aliis prætermissa, potuit adiicere; quemadmodum multa recensuit quæ ab aliis Evangelistis non fuerunt commemorata, puta Genealogiam, Conceptionem Nativitatem, & vitæ genus S. Joannis Bapt. sed ordine retrogrado ad Adamum usque &c. Itaque eodem dictante divino Spiritu, potuit hujus Cainanis generationem & nomen adiicere, licet a Mose, & a Scriptore Paralyppomenon prætermissam.

Posterioris sententiæ fundamenta sunt. 1. De hoc Cainane Mosis silentium, vel enim illum extitisse scivit Moses; vel nescivit. Ipsum id ignorasse utrum extiterit, nemo citra crimen & injuriam asserere audebit; quippe cum vir ille sanctissimus omnium Prophetarum fuerit præstantissimus: si novit, cur illius generationem prætermisit, cum illa conduceret ad certo statuendam sacram Chronologiam, & ad annorum seriem a mundo condito?

Quod autem adiiciunt oppositæ sententiæ assertores, Mosem videlicet idcirco generationem Cainanis siluisse, quod respexisset ad constitutionem duarum decadum; ut gratis plane dicitur, & absque ullo legitimo fundamento, ita constanter negatur: contrarium enim apparet ex Mosis mente. Institutum quidem ejus erat perfectam & absolutam posterorum Adami genealogiam recensere; subindeque nullam Patriarcharum generationem prætermittere debuit. Exemplum autem a S. Matthæo productum inane prorsus est, quippe cum S. Matthæus nec temporum, nec annorum rationem haberet describendam, proindeque in sua tesseradecade concinnanda divino suggerente spiritu potuit aliquos Reges prætermittere; cur autem tres siluerit nimirum Ochosiam, Joasum, & Amasiam potius quam alios qui pariter graviorum criminum erant rei, non alia sancto Hilario can. 1. in Matth. & S. Hieronymo occurrit ratio, quam quod Joram cum impio Rege Achab affinitatem contraxerit, seseque miscuerit generi impiissimæ Jezabel, ducta Thalia filia ejus, & sic sanguinem Regium Judæ polluerit: quam ob causam ira Dei & maledictio quæ ob peccata parentum sese interdum effundit in sobolem, in ipsius Jorami progeniem ad tertiam & quartam generationem effusa est, juxta legis effatum. *Exod.* 20. At similem non habuit rationem Moses, cujus scopus erat mundi ætatem per Patriarcharum generationes statuere.

2. Siquam rationem habuisset Moses prætermittendi generationem Cainan, non eadem movisset auctorem Paralipp. ad ipsam silendam, qui tamen illius nullatenus meminit.

3. Paraphrastes Chaldæi Onkelos & Jonathan qui textum Hebraicum, ætate sua purissimum extantem, suis commentariis elucidarunt, istius Cainanis generationis nullam fecerunt mentionem; illius pariter non meminerunt Josephus, neque Philo Judæus.

4. S. Irenæus scriptor antiquissimus a generatione Christi D. ad Adamum usque, tantum septuaginta duas generationes ex S. Luca enumerat: *Propter hoc*, inquit, *Lucas genealogiam quæ est a generatione nostri Domini, usque ad Adam: septuaginta duas generationes habere ostendit:* At si Cainan inferatur, numerandæ erunt septuaginta tres: igitur colligendum est Cainanum illum nec in Editione LXX. Interpretum, nec in textu S. Lucæ temporibus S. Irenæi comparuisse.

Id insuper confirmatur ex vetustissimo Manuscripto Codice quatuor Evangeliorum, & Actorum Apost. quem ex Græcia olim in Galliam delatum, & ex dissipata per Calvinistas Bibliotheca Ecclesiæ Lugdunensis a Theodoro Beza acceptum nunc obtinet & servat Bibliotheca Cantabrigensis. In hoc autem Codice nulla de hoc Cainano fit mentio.

5. Berosus Chaldæus productus a Josepho [a], & ab Eusebio [b], sermonem faciens de Abrahamo ait: *Post diluvium decima generatione vir quidam extitit justus, eximius, & cœlestium peritus.* Cui concinit Eupolemus ab Alexandro Polyhistore laudatus apud eundem Eusebium: Porro si Cainan ille admittatur, consequens erit Abrahamum non decima post diluvium generatione, sed undecima vixisse: igitur argumentum est hunc Cainanum veteribus prorsus fuisse ignotum.

[a] *Lib.* 1. *antiquit. cap.* 8.

[b] *Lib.* 9. *præpar. Evang.*

In

In hac autem sententiarum diversitate quid certo sentiendum sit, difficile est statuere. Mea tamen existimatio est, nec Mosis, nec S. Lucæ textum esse vitiatum; sed a LXX. Interpretibus, quibus potissimum adhæsit S. Lucas, Cainanum a Mose prætermissum, divino suggerente spiritu fuisse adjectum; neque enim insolitum est Scriptoribus sacris eadem de re tractantibus, ut unus adiiciat, quæ fuerant ab alio prætermissa. Id compertum habemus in duobus libris Paralippomenon, qui sunt veluti librorum Regum appendices & supplementa. Idipsum confirmant Evangelistæ qui licet eandem Christi D. historiam & vitam enarrent, attamen plurima sunt in eorum quolibet capita, quæ ab aliis non memorantur.

Nihil itaque mirum quod LXX. Interpretes Cainanum a Mose omissum substituerint: *Spiritus enim*, inquit S. Aug. *qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in septuaginta viris quando illa interpretati sunt. Qui profecto auctoritate divina & aliud dicere potuit, tanquam Propheta ille utrumque dixisset, quia utrumque idem spiritus diceret, & hoc ipsum aliter, ut si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere: etiam ut hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitutem, quam verbis debebat Interpres, sed divinam potius potestatem, quæ mentem replebat, & regebat interpretis.* Igitur ex mente S. Augustini potuerunt Septuaginta Interpretes nonnulla adiicere, quæ a sacris Scriptoribus fuerunt omissa. Quidni hoc in Cainano nostro factum esse suspicari liceat?

At inquies: hæc Cainani generatio ignota fuit Mosi, aut cognita: ignotam fuisse quis audeat asserere? cum ille fuerit Prophetarum omnium veteris Testamenti præstantissimus, ut jam dictum est.

Respondeo, generationem illam non fuisse Mosi ignotam, sed ab eo ex condicto suppressam, quod forte putarit eam non plurimum conducere ad integritatem Chronologiæ sacræ. Potest etiam adiici hunc Cainanum a Mose fuisse quidem memoratum, sed prætermissum ab Amanuensibus, quod jam alius ejusdem nominis, & filius Enos, in Adami filiorum genealogia occurreret.

Ad tertium negantis sententiæ momentum reponi potest, a Josepho & Philone idcirco Cainanum hunc prætermissum quod morem gererent Hebraico textui; vel uterentur Græcis codicibus, in quibus illius Cainani nomen non occurrebat. Nam aliquos septuaginta Interpretum codices hujus Cainani Genealogiam non habuisse argumentum est, quod Eusebius in Chronico suo annos Patriarcharum ex triplici textu Samaritano, Hebræo, & Græco recensens, ex nullo eorum Cainanum hunc posuit. At exinde non debet inferri, quod in communi Editione Cainanus non extiterit.

Ad quartum dico S. Irenæi textum dubio procul mendosum esse; nam apud S. Lucam ab Adamo ad Christum Dominum non tantum septuaginta duæ, sed septuaginta sex generationes occurrunt; ac proinde in illa non solum redundaret Cainan, sed & tres alii essent expungendi, si audiendus esset S. Irenæus: igitur aut textus illius deficit; aut forte hæc scribens alio respexit.

Nihil etiam movere nos debet vetus ille Græcus quatuor Evangeliorum Codex; ille enim, ipso teste Beza, ad 23. v. cap. 3. S. Lucæ, suspectus esse omnino debet, quia genealogiam Christi a S. Luca conscriptam in pluribus immutat.

Ad Berosum & Eupolemum dico, eorum auctoritatem non esse hac in re magni momenti, ut pote qui fuerint exteri, rerum Judaicarum inscii, & qui extremis tantum labiis mundi historiam ex Mose delibaverint, in plurimisque interpolaverint.

Ex his apparet negantis sententiæ fundamenta cæteris non esse firmiora: ac proinde alterutram sententiam affirmantem, aut negantem citra veritatis periculum posse propugnari. Utriusque vero momenta idcirco proponenda censui, ut liberum sit lectori quam voluerit partem amplecti.

Adiicies tandem, Africanus & Eusebius, qui exactam a mundo condito Chronologiam texuerunt, hujus Cainanis non meminerunt; igitur argumentum est, illorum ætate altum fuisse de illo Cainane silentium. *Respondet*, Georgius Syncellus pag. 54. *In recensendis a diluvio ad Abraham & Moysem annis utrumque* (Africanum & Eusebium) *hallucinatum esse annorum* 130. *errore, omisso Cainan secundo Arphaxadis filio, id est, una generatione, ordine ab Adamo* 13. *apud sacrum Evangelii Scriptorem S. Lucam posita.* Ideoque illi hac in re non sunt audiendi. (*a*)

At

(*a*) Postquam tot insignium virorum tentamina hinc, & utrinque instituta vel ut a mundi Chronologia, & Patriarcharum serie Cainanis II. ætas eliminetur, atque persona, vel in tuto tandem aliquando ponatur utraque, Auctor noster serio perpendit animo, ejus sibi pro unaquaque opinione adhuc visa sunt ponderis rationum momenta, quod lectoris judicio controversiam reliquerit dirimendam, aut saltem pro libito quam potius velit quisque amplectatur sententiam. Nos tamen cum in tabulis Chronologicis hunc omittendum Cainanem satius duxerimus, qua ad id faciendum de causa permoti simus explicare hoc in loco nequaquam piget, non eo tamen animo, ut quempiam in nostram compellamus opinionem. Irrefragabili profecto vi LXX. Interpretum, multoque magis Evangelistæ Lucæ auctoritas mentem nostram pro Cainanis II. existentia pertraheret, si de illius textus, in quo Cainan commemoratur, authentia nulla dubietas, suspicio nulla, vel levis animum pervadere potuisset. Quis tamen veluti legitimum amplecti queat textum, cujus canonicitas tot concutitur argumentis? Fatemur quidem a plurimis, magnisque viris tam LXX. Interpretum quam S. Lucæ lectionem in qua Cainanis fit mentio veluti authenticam, divinaque auctoritate suffultam jam fuisse receptam; Patriarcharum autem censum a Mose in Genesi & ab Auctore libri I. Paralipomenon elaboratum, vel in authographo mancum, vel ab Amanuensibus mutilatum ad nos per-

venis-

At prætermissis illis omnibus tricis quæ circa quædam alia hujus sacræ Genealogiæ capita, operose a nonnullis excitantur, præstat Mosem audire hanc genealogiam his verbis claudentem: *Vixit Thare septuaginta annis & genuit Abram, & Nachor, & Aran.* Ex quibus verbis duplex exurgit quæstio: prima, utrum Abram primus inter fratres nominatus, sit eorum primogenitus: altera, utrum ipso vitæ Thare anno septuagesimo fuerit natus; quæ ut paucis expendam,

QUÆ-

venisse maxima cum libertate defendi, quinimmo ab istorum nonnullis, ut ab Antonio Contio universalis Ecclesiæ comprobationem, interponi pro Cainanis existentia haudquaquam nescimus: scripsit enim laudatus Contius in notis ad Caput II. Chronic. Nicephoriani, hoc modo „ Cum computationi LXX. Interpretum suffragetur Divi „ Lucæ Evangelistæ genealogia a Christo ad Adamum replicata, nefas duxit tam Græca, quam „ Latina Ecclesia hebraicam sequi numerationem, „ ac non potius eam amplecti, quæ ex Evangelio „ auctoritatem accipit. Eant nunc novi Pseudo-„ Christiani, & hebraizzantes molestissimi, qui Ju-„ daica obstinatione, & nuda literarum, atque „ apicum auctoritate freti adversus divinam LXX. „ Interpretum Translationem, & cum Translatione conjunctam Prophetiam, & Hebræorum „ mendorum emendationem quotidie blasphe-„ mant „. Confirmat deinde Ecclesiæ Latinæ usum in Notis ad Caput præcedens Nicephori his verbis Contius „ Ecclesiæ occidentales Chronogra-„ phiam ex vetere LXX. Interpretum editione „ mordicus retinuerunt, ut testantur Beda, Isido-„ rus, Auctor *Fasciculi temporum*, Hugo, & alii „ passim Auctores; sed & argumentum hujus rei „ evidentissimum præbent Tabulæ, quæ quotan-„ nis in Ecclesiis Cathedralibus Franciæ cum ce-„ reo paschali publice proponuntur „.

Hæc attamen Contii momenta, & alia, quæ a Frasleno pro Cainane proposita sunt, minime de illius existentia dubitandi rationes avertunt, cum longe robustiora ab aliis, præsertim ab Jacobo Usserio in sua de Cainane peculiari dissertatione, proponantur argumenta ex Patriarcharum numero, & serie Cainanem istum exturbantia.

Cainanem itaque post diluvianum in LXX. Interpretum textum irrepsisse, nec tamen heri, vel nudiustertius, sed in aliquibus saltem codicibus, etiam ante Christi ortum fuisse descriptum eruditi quam plures, sed Usserius præsertim demonstrari posse arbitratur ex Demetrii libro *de his, qui in Judæa regnaverunt Chronologia* ab Eusebio Libro 9. Evangelicæ Præparationis ex Alexandro Polystore proposita. In ea quippe ab Adamo usque ad Jacobi, & filiorum ejus in Ægyptum descensum anni 3624, a diluvio 1360, vel 1362, ab Abrahami ex Charane in Chananæam adventu 215. dinumerantur; unde 130 annorum Cainanis interpositionem in eadem necessario requiritur; in aliquibus ergo codicibus tunc temporis, dum videlicet scribebat Demetrius, in quibus LXX. Interpretum versio continebatur, Cainanem istum fuisse recensitum videtur credibile. Ex istis autem corruptis exemplaribus in eam paulatim LXX. editionem, quæ *communis*, seu *vulgata* appellabatur, fuisse translatum non leves conjecturæ demonstrant. Primo in emendatioribus codicibus apud eruditos homines, in bibliothecis insignioribus asservatis Cainanis, ejusque ætatis nequaquam mentio fuit habita. In aliis deinde codicibus summa cum diversitate Cainanis anni cum computentur non leve conficitur argumentum ad Cainanem istum explodendum a Sacro textu. Eam in primis conjecturam infititium esse Cainanem II. demonstrantem ex eo proponemus, quod Cainanis istius anni in variis, & quidem venerandæ antiquitatis Græcorum codicibus diversimode recenseantur. In V. profecto editione Græca, quæ LXX. nomen præfert locus ille Cap. XI. Geneseos ita legitur καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἑκατὸν τριακονταπέντε ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνᾶν. Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ μετὰ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Καϊνὰν ἔτη τετρακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε. Καὶ ἔζησε Καϊνᾶν ἑκατὸν καὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Σαλα. Καὶ ἔζησε Καϊναν μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Σαλὰ ἔτη τριακόσια καὶ τριάκοντα καὶ ἐγέννησεν υἱὰς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε. Et vixit Arphaxad 135. annos, & genuit Cainan, & vixit Arphaxad postquam genuit Cainan annos 400., & genuit filios, & filias, & mortuus est. Et vixit Cainan 130. annos, & genuit Sala, & vixit Cainan postquam genuit Sala annos 330., & genuit filios, & filias, & mortuus est. Quamvis Flaminius Nobilius in sua ex Græca LXX. Interpretum latina versione Arphaxado trecentos præscripserit annos, postquam Cainanem progenuit, Græca tamen Romana editio, quam Usserius secutus est, annos 400 præsefert; Aldina autem editio cum Germanicis, & omnium antiquissimo exemplari Cottoniano, Syro Chronographo Usserii, & Fastis siculis annos habet 330. Georgius Syncellus 355. Arabicus Interpres Usserii 363 Complutensis cum Alexandrino 430. Unde quæso tanta ad hunc locum Græcæ lectionis est inconstantia? In annis pariter, qui Cainani post genitum Salem tribuuntur computandis, mirum in modum Codices variare comperiuntur: quamvis enim Syncellus pag. 115. Chronic. in nonnullis exemplaribus annos 330. legi animadvertat, ipse nihilominus ea sequitur exemplaria, quæ legunt 430., quod & a suo Syro Chronographo, cui Georgius pariter nomen fuit, factum esse adnotat Usserius, cujus tamen Arabicus Geneseos Interpres hic etiam, ut in Arphaxado & Sala annos 363. recenset. Si in autographis ergo LXX. exemplaribus Cainan, ejusque anni legebantur, quis hanc enormem diversitatem intrusit? Si autem hisce omnibus adiiciamus Bellarmini, Gordoni, Tornielli, Saliani, Samerii, Harvilliæi, Henrici, Philippi, & aliorum, præsertim Pererii *Lib. 7. comment. in Genesim disput. de Chronologia ab exordio mundi usque ad diluvium quæst. 3., & Lib. 16. in Genes. disputatione 12.* opinionem contendentium centum annorum additionem ætati Arphaxadi, & Cainanis factam antequam filios generarent esse mendose intrusam, nulloque modo a LXX. Interpretibus derivandam, quamvis apud antiquissimos Ecclesiæ Patres perlegatur; cur eam magis quam hanc de Cainane totam laciniam vitiose in Translationem LXX. aliunde intrusam fuisse dicamus, inquit Usserius in sua de Cainane dissertatione? Aliæ interim *variantes* in annorum computo adinventæ brevitatis causa prætermittuntur, atque ad ostendendum defuisse Cainanem in LXX. Autographo transimus.

Compertum in primis est in pluribus exemplaribus pervetustis adhuc existentibus haberi quidem Cainanem in Libro Geneseos, deesse tamen in Libro I. Paralipomenon: ita se habent codex Græcus Vaticanus, versio Arabica Bibliorum Jayanorum, & Ruthenica, sive Illyrica vetus translatio, ut Jacobus Usserius testatur; exemplaria ergo, ex quibus istæ versiones fuerunt expressæ Cainane II. destitutæ erant in Libro I. Paralipomenon. Quis modo sibi suadeat LXX. Interpretes in Libro Geneseos unum posuisse Patriarcham, quem postea in Paralipomenis prætermiserint? Hæc in prædictis codicibus ad locum citatum Cainanis prætermissio argumento fuit eruditis coniiciendi, ab aliquo sciolo intrusum fuisse Cainanem secundum, a Noe quartum in libro Genesis, sicut alter Cainan quartus ab Adam legitur ibidem, quod postea mendum paulatim in primum Paralipomenon Librum fuerit transvectum, ac tandem in editionem LXX. quæ communis dicebatur, transmissum. Ad hujuscemodi deinceps mendosa exemplaria Christi genealogia a S. Luca descripta, cum comparata fuerit, in eadem assutus est Cainan iste, qui in LXX. vulgata editione jam legebatur; in codice quippe vetustissimo S. Evangelistæ Græco-Latino in membranis literis majusculis perantiquis sine spiritibus, & accentibus descripto ita græce legimus του φαλεκ του Εβερ του Σαλα του Αρφαξαδ του Σημ. Joannes Cordesius pariter in suo libello *de Christi Genealogia* Gallice conscripto in vetustis S. Lucæ codicibus Cainanem II. non extitisse pronuntiat. Si tamen quispiam obstinate contendat a S. Evangelista Cainanem istum fuisse

in

QUÆRITUR II.

Quo parentis Thare ætatis anno Abraham fuerit genitus.

a Quæst. in Genes. b Lib. 16. de civit. Dei cap.

UT huic quæstioni (quam S. Hieronymus a, & S. Augustinus b, fatentur esse indissolubilem) aliquam pro modulo nostro lucem afferamus, quædam sunt prælibanda.

Audiendus imprimis Moses qui cum dixisset Thare anno septuagesimo vitæ suæ genuisse Abram, Nachor, & Aram, claudit caput 11. his verbis: *Tulit itaque Thare Abram filium suum, & Lot filium Aran, filium filii sui.... & eduxit eos de Ur Chaldæorum, ut irent in terram Chanaan: veneruntque usque Haran, & habitaverunt ibi. Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, & mortuus est in Haran.* In quibus verbis tria sunt notanda. 1. Quod Thare non genuerit filios ante 70. vitæ suæ annum. 2. Quod Abrahamus primus inter fratres nominetur. 3. Quod Thare vixerit tantum 205. annos.

Audiendus pariter S. Stephanus qui in præclara illa oratione quam habuit coram Judæorum Senatu, inter cætera ait: *Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, & dixit ad illum: exi de terra tua & de*

in Christi genealogia computatum, quis nos impediat ne dicamus cum S. Hieronymo Comment. in Evangelium Matthæi Cap. 4. ℣. 9. scribente = Consuetudinis Scripturarum est ut opinionem multorum sic narret historicus, quomodo illo tempore ab omnibus credebatur. Sicut Joseph ab ipsa quoque Maria appellatur Pater Jesu; ita & Herodes dicitur contristatus, quia hoc discumbentes putabant = In caput Jeremiæ 28. ℣. 10. pariter scribit S. Pater = LXX. prophetam non dixere Ananiam: ne scilicet Prophetam viderentur dicere qui Propheta non erat. Quasi non multa in scripturis sanctis dicantur juxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur, & non juxta quod rei veritas continebat = Libro tandem secundo adversus Helvidium concludit „ Evangelistas opinionem vulgi exprimentes, quæ vera historiæ lex est patrem dixisse Joseph Salvatoris „ Quidni Evangelista Lucas Cainanem secundum juxta comuniorem tunc temporis opinionem, & juxta vulgatam LXX. editionem, in qua legebatur, inserere in Christi genealogia potuerat? Neque nobis quis cum Spanhemio reponat non de eo quod agere potuit Evangelista, sed potius de eo quod factum est disputari. Etenim advertat necesse est hoc in loco non opponentium partes a nobis, sed respondentium esse susceptas, dicere possumus cum Usserio, unde satis nobis est, si ratio sufficiens tradi possit quod diversimode res esse quiverit quam ab opponente supponitur, corruunt igitur acerbæ illæ Antonii Contii declamationes, quas in negantes Cainanem II. extitisse, loco a nobis superius enarrato, pronunciavit; nec eidem suffragantur Bedæ, & aliorum, quos citat, auctoritates, neque Tabulæ, quæ in Ecclesiis Cathedralibus Franciæ publice quotannis proponuntur; notat enim Usserius Bedam in Martyrologio (nam extra illud ubi de temporum ratione ex professo agit hebraicam illum veritatem secutum esse constat) Isidorum, aliosque ab eo (Contio) nominatos Auctores, ipsasque illas ab eodem productas Tabulas Ecclesiasticas, ejusmodi ex LXX. editione petitam Chronographiam retinuisse, quæ Cainanem tamen, ejusque annos prorsus e medio sustulerit. Talem enim ab Eusebio acceptam numerandi annos mundi rationem non Martyrologia solum Romanum, Usuardi, Rabani, Adonis, & aliorum usurparunt, sed Latini etiam Chronologi, & Historici Hieronymus in Chronico, Orosius lib I., Idacius, & quotquot alii, vel a diluvio ad Abrahamum annos 942, vel ab Adamo ad Christum annos 5199. numerarunt: Quodnam ergo ex istis haberi queat pro Cainanis existentia patrocinium quisque dignoscit.

Robustius adhuc superest argumentum ad ostendendum in Autographo LXX., aliisque intemeratæ lectionis editionibus eorundem nunquam extitisse Cainanem istum. Dositheus temporum Apostolicorum Auctor in textu, quem interpolatum Samaritanis suis dedit hebraico a patrum post diluvium annis ante παιδογονίαν ex LXX. editione desumptis, Cainanem cum suis annis eliminavit. Theophilus Antiochenus Libro 3. ad Autholicum temporum Epilogismum juxta LXX. instituens, omisso Cainane Arphaxadum facit Patrem Sala. Josephus pariter in suo Hipomnestico Usserii ætate nondum edito, annorum calculum quamvis juxta LXX. Interpretes elaboraverit Cainanem omnino prætermisit. Cainanis in suis annorum computis non meminere Julius Affricanus, cui ad Bibliothecam Alexandrinam, in qua Codices emendatiores asservabantur, patebat aditus; Eusebius in omnibus suis temporum Epilogismis, & in recensione annorum Patrum ex triplici textu, Samaritano videlicet, Græco, & Hebraico confecta; qua de re a Syncello, & Chronographis Alexandrinis, Aniano, & Panodoro reprehensus fuit, licet injuste, quasi depravatis codicibus esset usus. Quid modo dicemus de S. Hieronymo sedulo adnotante in Hebraicis Traditionibus sicubi differant Græca, & Hebraica exemplaria, post confectam ad invicem collationem? qui tamen simpliciter scribit Arphaxad genuisse Salem, nulla inter codices inventa discrepantia. Quid de S. Epiphanio ad Hæresim 55. diserte pronuntiante Arphaxadum genuisse Salem quomodocumque LXX. lectionem retineret? Quid tandem de Origene in cujus Hexaplis Cainanem extitisse negant eruditi, quem & si aliquando Origenes ipse, ut invenit recensuerit, tamen obelo prænotavit. Hæc ad Cainanem veluti insititium statuendum nos permovere potuerunt, quibus non leve adiiciunt robur Codices omnes hebraici, & Vulgatæ editionis exemplaria, in quibus omnibus desideratur. Nec aliquid facit ad Mosis silentium, quam tradere solent, responsio a Frasleno indicata, cum Auctor saltem Libri I. Paralipomenon eum recensere debuisset, nulla quippe Auctor iste Sacer ad ipsum prætereundum ratione ducebatur. Merito ergo cum Petro Possino Dialect. Theogenealogia. Cap. 2. concludi posse videtur præsens disputatio „ Magnis viris assentior Abulensi, Eugubino, Cajetano, Jansenio Episcopo Gandavensi, Sixto Senensi, Pererio, Petavio, Genebrardo, Cornelio a Lapide, aliisque Antiquioribus, & Recentioribus multis nullum unquam fuisse inter homines Cainanem, qui Arphaxad quidem filius, Salei vero Pater extiterit. Id invicto argumento conficere mihi videor affirmatione diserta Mosis genitum ab Arphaxado Saleum narrantis: quod testimonium quin prout sonat, ac pro ut jacet accipiendum sit causa nulla idonea potest afferri „. Et sane ex Massoretarum critica non solum Cainanem defuisse in Hebraico textu non evincitur, sed potius demonstratur oppositum, cum nullam inter Arphaxad, & Sale generationem deesse significaverint. Legitima ergo Hebraica, & Vulgata lectio Cainanem II. minime proferens habenda est; eodemque destitutam germanam LXX. Interpretum versionem fuisse adfirmare posse videmur; quamvis in nonnullos Græcorum codices, & quidem antiquos mendose tamen irrepserit. (W)

& de cognatione tua, & veni in terram quam monstravero tibi. Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitavit in Charan: & inde postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis. Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis: sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini ejus post ipsum, cum non haberet filium.

Observandum insuper Mosem & S. Stephanum in aliquibus consentire: in nonnullis autem dissentire videri. Conveniunt. I. Deum apparuisse Abrahamo, eique jussisse ut relicta terra natali, & omni cognatione sua, pergeret in regionem quam ipsi erat monstraturus. 2. Quod Abrahamus, una cum suo patre Thare, atque suo nepote Lot filio Aran, habitaverit in Haran, seu Charan extrema parte Mesopotamiæ versus Chananitidem. 3. Quod mortuo Thare, & vocante Deo, Abrahamus reliquerit regionem Haran, ut pergeret in terram Chanaan; ita enim scribit Moses, cap. 12. v. 5. *Egressus est itaque Abram sicut præceperat ei Dominus, & ivit cum eo Lot, septuaginta quinque annorum erat Abram cum egrederetur de Haran. Tulitque Sarai uxorem suam, & Lot filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran; & egressi sunt ut irent in terram Chanaan.*

Dissentire autem videntur, *primo* in eo quod Moses referat divinam vocationem post mortem Thare, & dum Abrahamus una cum sua familia habitaret in Charan: S. vero Stephanus dicit, Abrahamum a Deo vocatum cum esset in Mesopotamia, & priusquam moraretur in Charan. *Secundo*, indicat Moses facta illa divina vocatione Abrahamum exiisse ex Haran; sicut præceperat ei Dominus, tulisseque secum Sarai uxorem suam & Lot filium fratris sui, universamque substantiam, quam possederant, & animas quas fecerant in Haran, *Ut irent in Chanaan.* S. vero Stephanus ait, vocationem illam factam esse Abrahamo, priusquam moraretur in Charan; unde subdit: *Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitavit in Charan.*

Quæ pugna, ut concilietur, duplex videtur admittenda Abramo facta divina vocatio: una, cum esset in Chaldæa, vivente adhuc patre, altera, cum mortuo patre, moraretur in Charan. Nam quod S. Augustinus ait a Mose hanc divinam vocationem referri per recapitulationem, minus videtur seriei historiæ consentire; tametsi enim illa recapitulationis figura interdum in sacro Textu occurrat; inde non est consequens, illam esse hic admittendam.

Ex his præjactis fundamentis, duplex capitalis exurgit opposita Interpretum sententia. *Altera* eorum, qui cum Josepho contendunt Abrahamum revera fuisse Thare primogenitum, natumque anno patris 70.

Altera eorum, qui docent Abrahamum esse fratrum natu minorem, natumque tantum anno vitæ Thare patris sui 130. hoc præsertim nixi invictissimo argumento. Thare vixit tantum 205. annis: at cum, eo vita functo, Abrahamus egressus ex Haran, ut in Chananitidem pergeret, agebat duntaxat annum 75. Igitur oportet illum natum fuisse anno sui patris, non 70. sed 130. Major & Minor constant ex Mosis verbis supra laudatis. Consequentia patet, nam si ex 205. subducas 70. supererunt 130.

Accedit quod si Abraham natus esset anno patris 70. vixisset cum patre suo annis 135. atque adeo, moriente Thare, jam habuisset filium Isaac annum agentem 35. illum enim genuit cum esset centenarius; at id directe repugnat Scripturæ S. tum *Genes.* 12. tum *Actorum* 7. ubi refertur eum exiisse de Haran, translatumque esse in terram Chanaan, & tum promissionem illi factam cum nondum haberet filium. Igitur &c.

Hoc telum ut declinent adversæ sententiæ assertores, quidam eorum reponunt cum S. Hieronymo, illos 70. annos Abrahæ, non esse computandos ab illius nativitate; sed ab ejus miraculosa liberatione ex incendio, in quod (ex Hebræorum traditione) injectus fuerat a Chaldæis, quod veri Dei cultor, & avitæ religionis retinentissimus, noluisset adorare ignem ab illis pro numine cultum. Idque firmare nituntur his argumentis. I. Ex Hebræa voce *Ur* quæ ignem & lucem denotat. II. Ex *cap.* 25. *Genes.* ubi Deus Abrahamum alloquens ait: *Ego sum Dominus, qui eduxi te de Ur Chaldæorum.* Quæ verba divinam liberationem ab imminente periculo æque sonant; ac hæc Exodi 20. *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Ægypti.* III. Id expresse declaratur 2. Esdræ, cap. 9. v. 7. *Tu ipse Dominus Deus qui elegisti Abraham, & eduxisti eum de igne Chaldæorum.*

His addunt S. Hieronymum loco supra laudato: ubi quamvis dixisset: *Tradunt autem Hebræi hac occasione istiusmodi fabulam, quod Abraham in ignem missus sit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus, de igne Idololatriæ aufugerit.* Attamen subdit, *Vera est illa Hebræorum traditio quam supra diximus, quod Abraham Babylonio vallatus incendio, quia illud adorare nolebat, Dei auxilio sit liberatus: & ex illo tempore ei dies vitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confessus est Dominum, spernens Idola Chaldæorum.* Ei subscribit S. Augustinus, *Manifestum est*, inquit, *domum Tharæ persecutionem passam fuisse a Chaldæis pro vera pietate.* His consentit Maimonides qui scribit *Abrahamum quod Solem adorare recusaret, incarceratum fuisse, dein bonis spoliatum a Rege, & exterminatum in Chanaan.*

Verum respondeo. I. Perperam Scripturæ sacræ sensum litteralem & historicum, in mysticum detorqueri, maxime in iis quæ ad Chronologiam, & Patriarcharum ætatem spectant; alioqui nulla illius haberetur ratio & certitudo.

II. Vox *Ur*, hic non ignem, sed locum & civitatem significat, quam Josephus οὐρὴν, Plinius *Uram*, apellat; unde Thare dicitur hoc capite eduxisse familiam suam *de Ur Chal-*

Chaldæorum, ut iret cum ea in terram Chanaan: illam autem non eduxit ex igne.

Quod vero adiiciunt, Abrahamum divinitus eductum ex igne, in quem a Chaldæis fuerat injectus, hoc unum est ex Rabinicis figmentis. Neque enim Moses, & Ecclesiasticus, *cap.* 45. & S. Paulus, *cap.* 11. *Epist. ad Hebræos* ubi Abrahami egregia facinora, & divina ei collata beneficia referunt, tantum miraculum tacuissent, cum multo minora recenseant.

Ad Esdræ textum dico eum intelligendum esse metaphorice, nempe de igne tribulationis, quo Dei amicos & filios examinari & purgari Scriptura persæpe memorat: sic Psalmista: *Igne me examinasti & non est inventa in me iniquitas. Et Transivimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.*

His adde quod S. Hieronymus præfatæ expositioni non ita confidat: subdit enim: *Si quis ergo huic expositioni contrarius est, quærat aliam solutionem, & tunc ea recte quæ a nobis dicta sunt, improbabit.*

Inde est quod S. Augustinus qui *quæst.* 25. *in Genes.* hanc solutionem proposuerat existimans illam esse minus consentaneam, tam ibi, quam præfato *lib. de civit. cap.* 15. tres alias producit. 1. Dicit Mosis verba fuisse scripta per figuram *recapitulationis*. „ „ Sicut, *inquit*, cum filios filiorum Noe commemorasset, dixit illos fuisse in Gentibus, „ & linguis suis: & tamen postea quasi hoc „ etiam in ordine temporum sequeretur: „ *Et erat*, inquit, *omnis terræ labium unum* „ *&c.* Quomodo ergo secundum suas linguas „ erant; si una erat omnibus: nisi quia ad „ illud, quod jam transierat, recapitulando „ est reversa narratio? sic ergo & hic est „ dictum, & fuerunt *dies Thare in Charra* „ 205. *&c.* Deinde Scriptura redeundo ad id „ quod ideo prætermiserat, ut prius de Thara „ id quod inchoatum fuerat, compleretur: „ *Et dixit*, inquit, *Dominus ad Abraham*, „ *exi &c.* ita S. Augustinus: in quibus significat a Mose ea referri quæ ad Thare spectabant, priusquam ordiretur historiam „ Abrahami.

Verum etsi figura recapitulationis hic locum aliquem habere posset, circa vocationem Abrahami (ex hypothesi quod fuerit unica) quam S. Stephanus dicit ei fuisse factam cum esset in Mesopotamia, cujus pars Orientalis est Chaldæa, & antequam habitaret in Charan, superstite adhuc patre: non tamen ita admitti potest in annis 75. Abrahami; tot enim annos dicitur fuisse natus, non cum vocaretur a Deo, aut cum egrederetur ex Chaldæa; sed dum exiret ex Haran. Mosis enim verba hæc sunt: 75. *annorum erat Abram cum egrederetur de Haran.* Adde quod non sit egressus de Haran patre superstite & agente ætatem annorum 145. ut suponit recapitulatio, sed patre mortuo, uti distincte docet S. Stephanus: *Postquam*, inquit, *mortuus est pater* (Deus) *transtulit illum in terram in qua nunc habitatis.*

Hinc S. Augustinus alteram solutionem adiicit distinguendo inter profectionem & collocationem; adeo ut Abrahamus censeatur profectus in Chananitidem, ex eo ipso tempore quo divinum mandatum accepit, & ex quo e Chaldæa exiens cum patre totaque familia, progressus est in Haran, cum animo semper & voluntate pergendi in Chanaanitidem in qua nonnisi post mortem patris collocatus est.

Verum solutio hæc non minus adversatur menti S. Stephani, quam præcedentes; quid enim est translatio, seu collocatio Abrahami in Chanaan fuit, nisi ejus migratio ex Haran in Chananitidem Dei jussu, & vocatione suscepta? Adde quod, tametsi Abraham post egressum suum ex Haran diu steterit in Chananitide; tamen revera non potuit dici in ea a Deo collocatus; quippe cum perpetuus in ea peregrinus fuerit; & ut loquitur S. Stephanus: *Deus non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis: sed repromisit dare illi eam in hæreditatem.*

His ita perpensis nonnulli Interpretes cum Pererio, nodum hunc solvi putant, dicendo Abrahamum bis, imo sæpius ex Haran in Chananæam venisse: *Primo* cum esset annorum 75. vivo adhuc patre, eoque annum 145. agente; post hunc vero primum in Chananæam adventum, in eadem per annos 60. peregrinatum esse; interim tamen multoties fortasse patrem invisisse. *Tandem* vero reversus Charan, ut morti, & funeri patris sui interesset, vel ut hæreditatem adiret; vel bona sibi testamento legata reciperet: inde eo animo discessit, ut nunquam in Mesopotamiam deinceps ire statuerit.

Verum duplex, aut multiplex illa profectio gratis fingitur; cujus nullam sane in tota Scriptura apparet vestigium: imo Scriptura testatur aperte Abrahamum ab eo tempore, quo primum egressus est de Haran, habitasse constanter in terra Chanaan cum omni familia sua; plurimasque hinc & inde illius demigrationes refert, ut legere est, *cap.* 12. *a. v.* 5. *Genes.* Quorsum ergo primam illam profectionem tacuisset Moses? Cum præsertim illa maximam Abrahamo gloriam comparare poterat; si nempe idcirco exulasset lubens a nativo solo, ne patris idololatria inficeretur, ut fingunt Pererius, & Tostatus, aliique non pauci moderni.

Insuper aut Abrahamus prima vice veniens de Haran in terram Chanaan, duxit omnem suam familiam: aut non; si dicas eam ab ipso ductam non fuisse, manifeste contradicis Scripturæ, *Genes.* 12. *v.* 5. ubi asseritur secum duxisse omnem suam familiam. Si respondeas duxisse, quæram cum reversus est in Haran causa visendi patrem, aut funus ejus curandi, vel omnia sua secum duxit illuc; vel non: si illuc non duxit secum omnem suam familiam, sed eam reliquit in Chananitide, qua ratione iterum ex Haran in Chananitidem reversus, dicitur in ea *collocatus*, *inquilinus* factus & *peregrinus*, dum ad suos jam ibi constitutos rediret? nemo enim ad aliquam regionem accedens ubi suam jam habebat familiam, dici-

dicitur in ea constitui & peregrinari. Si dixeris eum cum universa sua familia, iterum in Haran perrexisse, cum jam natus esset annos 130. & 60. egisset in Chananitide. Qui fieri potuit, ut ibi constitutus, aliquam ex suo genere filiam non tradiderit Isaaco filio suo in uxorem; in illa namque Auctorum sententia, Isaacus jam debuisset esse nubilis, utpote agens annum 30. natus enim est anno patris sui 100.

His adde quod sive solus, sive cum sua familia Abrahamus post mortem patris redierit Haran; quæro qui factum sit, ut ille nescierit fratri suo Nachori esse ibi amplissimam familiam, in eaque esse Rebeccam filiam Bathuelis filii Nachor, & forte plures alias virgines aptas connubio? quod autem ista nescierit, apparet ex eo quod cum delegavit œconomum domus suæ in Mesopotamiam ut ex cognatione sua compararet uxorem filio suo Isaac, non misit illum directe ad domum fratris sui, nec ullatenus Rebeccæ, aut alterius puellæ ex sua cognatione meminit. Id pariter ignorabat œconomus ille, ut apparet ex Genes. cap. 24. Igitur secunda illa Abrahami e Haran in Chananitidem migratio prorsus ficticia est, & ne leve quidem in Scriptura sacra habet fundamentum.

Concludendum itaque Abrahamum non fuisse Thare primogenitum, nec natum anno patris sui 70. sed 130. Fuit autem suis fratribus præpositus, non ordine nativitatis: sed dignitatis, & eminentiæ virtutis, ut etiam docet ipsemet S. Augustinus jam laudata quæst. 25 ubi præsentis difficultatis hanc pariter solutionem addit. „ Potest etiam & sic solvi: quoniam Scriptura quæ „ dicit, cum esset Thare annorum LXX. „ genuit Abram, & Nachor, & Aran: „ non utique hoc intelligi voluit, quia eo- „ dem anno septuagesimo ætatis suæ omnes „ tres genuit; sed ex quo anno generare „ cœpit, eum annum commemoravit Scri- „ ptura. Fieri autem potuit, ut posterior „ sit generatus Abraham: sed merito ex- „ cellentiæ qua in Scripturis valde com- „ mendatur, prior fuerit nominatus: sicut „ Propheta priorem nominavit minorem: „ Jacob dilexi, Esau odio habui. Et in Pa- „ ralippomenon cum sit quartus nascendi „ ordine Judas, prior est nominatus, a „ quo Judaicæ genti nomen est datum pro- „ pter Tribum regiam.

Opponunt 1. adversarii cum Scaligero in Elencho. Nunquam Scriptura filios aliter numerat, quam ut quisque genitus fuerat; nec modo primogenitum primo loco scribit; sed etiam quis sit primus, quis secundus, quis tertius, designat, ut videre est. 1. *Reg. cap.* 16. *v.* 10. primo *Paralipp.* 1. *v.* 28. igitur cum Abrahamum inter Thare filios primum enumeret, censendus est eorum primogenitus.

Nego antecedens, cujus contrarium apparet ex Genesi, cap. 5. v. 32. ubi Sem primus numeratur inter filios Noe tametsi posterior sit natu, ut jam dictum est; idque constat hac evidenti ratione. *Noe cum quingentorum esset annorum genuit Sem, Cham, & Japhet.* At Sem erat tantum centenarius sexcentesimo secundo patris anno, & altero post diluvium, ex Genesi 11. v. 10. Igitur primus non fuit a Noe genitus. Unde S. Augustinus jam laudata quæst. 25. in Genes. *Pietas*, inquit, *vel ipsa potius electio divina quæ comitem semper trahit pietatem & Dei timorem, primas partes dat Semo in liberis Noachi, & Abrahamo in liberis Thare.*

Adde quod cum Moses suscepisset texendam sacram Chronologiam ab Adamo in ordine ad Messiam venturum, eos, primum nominatim enumerat ex quibus recta serie oriundus erat; Messias oriundus autem erat ex Semine & linea Semi per Abrahamum, ut constat ex 1. Paralipp. ubi propter eandem rationem Isaac præponitur Ismaeli, quanquam hic esset prior natu.

Instant. Moses distincte scribit Thare habuisse tantum 70. annos dum genuit Abram: igitur ei non est refragandum.

Nego antecedens, Moses, quidem scribit Thare natum esse 70. annos dum cœpit gignere; ac tres genuisse filios; non autem distincte indicat quis eorum filiorum fuerit primogenitus; sed id relinquit colligendum ex iis quæ erat dicturus.

Urgent. Aliorum Patriarcharum annos nativitatis, & mortis Moses distincte exprimit, ut sacræ Chronologiæ seriem contexeret & indicaret: quidni idem fecisset in Abrahamo?

Deinde, quinquies exprimit annos ætatis Abrahæ 75. 86. 99. 100. 175. Cur igitur annum quo natus est non exprimeret? Itaque dicendum est illum esse natum anno Thare 75. alioqui sacra Chronologia deficiet.

Nego consequentiam; satis enim aperte annum nativitatis Abrahæ indicavit Moses, cum ait illum tantum esse natum annos 75. dum ejus pater Thare vita functus est, qui vixit 205. annis: ex his enim facile constat sacræ Chronologiæ series. Nam Thare natus est anno mundi 1878. quibus si adiicias 205. ejus vitæ, habebis annum mundi 2083. ab his vero demas 75. vitæ Abrahami, dum mortuo patre egressus est ex Haran, habebis anno mundi 2008. diem natalem Abrahæ; sicque ut prius, series annorum mundi per ætates Patriarcharum procedet per annos vitæ Isaaci, Jacobi, &c. idque dubio procul significare voluit Spiritus Sanctus cum ætatem integram Thare distincte per Mosen consignari voluit.

Adiiciunt. Moses exactissime annotavit varias Abrahami ætates, diversosque illius vitæ annos puta 75. 86. 99. 100. & 175. igitur annum, quo natus est etiam exprimere distincte debuit: at ita non esset, nisi Abrahamus natus fuisset anno patris 70. igitur eo anno natus dicendus est.

Distinguo consequens, declarare debuit annum nativitatis explicite, & totidem syllabis ac verbis distincte id significantibus, nego: saltem implicite, & ex consequenti, concedo. Satis enim habuit Moses declarare quot annos vixerit Thare, quotque natus

tus erat Abraham, dum ejus pater vita functus est: inde enim facile erat colligere, quo patris anno fuerat genitus.

At inquiunt, in Patriarcharum generationibus, maxime post diluvium, distincte annotatur annus quo quisque genitus est: igitur id potissimum observari debuit in nativitate Abrahami Patriarcharum præstantissimi.

Respondeo 1. Antecedens universaliter non esse verum, neque enim distincte exprimitur annus quo natus est Semus, aut Jacobus; neque declarantur dies, & anni in quibus hic filios suos totidem Patriarchas genuit.

Respondeo 2. Temerarium esse inquirere cur Spiritus-Sanctus sic, aut aliter, voluerit res a Mose conscribi: quis enim ei leges posuit? satis autem fuit Mosi designare distincte quot annos illi vixerint, ut inde colligi posset eorum nativitatis periodus.

Urgent vehementius. Si natus esset Abraham anno patris 130. non habuisset unde Angelo ei denuntianti futuram nativitatem Isaaci cum admiratione diceret: *Putasne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? &c.*

Respondeo. Abrahamum non hæsisse dubium, utrum ipse centenarius posset gignere; plures enim ipse etiam post aliquot annos, ex Cetura uxore juvene filios genuit. Sed miraculo deputat, quod Sara nonagenaria fieri possit mater. Sæpe quidem accidit, ut homo senex ex juvene uxore filios suscipiat: at citra miraculum non evenit; ut mulier annosa conciperet, nisi fœcunditate divinitus accepta, ut contigit Saræ, Rebeccæ, Annæ matri Samuelis, Elizabethæ S. Joannis-Baptistæ parenti, & aliis bene multis.

Instant insuper. Idcirco Abrahamus censeretur esse natus anno patris 130. non vero 70. maxime quia post mortem patris dicitur tantum agere annum 75. Sed hæc ratio nulla est: igitur &c.

Probatur minor: illi 75 anni Abrahæ conferendi non sunt cum morte Thare; sed cum divina vocatione, qua Abrahamus jussus est *exire de terra sua & de cognatione sua &c.* Porro hæc divina vocatio Thare mortem longe præcesserat: facta enim fuit dum Abrahamus adhuc cum patre & universa sua familia apud Chaldæos consisteret.

Quod probatur I. Ex verbis quibus hoc divinum mandatum exprimitur: jubetur enim Abrahamus exire *de terra sua, & de cognatione sua, & de domo patris sui:* illius autem natale solum erat Ur Chaldæorum; ibi namque natus est, ibi cum parentibus diutissime vixit: ibi degebat illius cognatio, nimirum fratres, nepotes, cognati &c. ibi erat paterna domus ab avis accepta &c. II. Ex S. Stephano qui dicit Deum gloriæ apparuisse Abrahamo *dum esset in Mesopotamia*, hoc est, in Chaldæa, quæ est Mesopotamiæ pars Orientalis, *priusquam moraretur in Charan: & dixit ad eum: exi de terra tua &c.* III. Ex oratione quam Achior princeps Ammonitarum habuit coram Holoferne; *Judith* 5. in qua de populo Judaico ait: *Populus iste ex progenie Chaldæorum est.... Unum Deum cœli coluerunt, qui & præcepit eis, ut exirent inde, & habitarent in Charan &c.*

Ex quibus manifestum fit, divinam illam Abrahæ vocationem a Mose, S. Stephano & Achiore memoratam, fuisse factam dum Abrahamus apud Chaldæos in domo paterna, & inter cognatos consisteret: quo tempore natus quidem erat tantum 75. annos: sed multo antiquior erat, dum illius pater excessit e vivis.

Respondeo 1. Negando minorem; nempe illos 75. Abrahæ annos non esse conferendos cum morte Thare illius patris; Moses enim narrata morte Thare, & divina vocatione Abrahæ, statim addit: *Egressus est itaque Abram sicut præceperat ei Dominus... Septuaginta quinque annorum erat Abram cum egrederetur de Haran.* Igitur illi 75. anni conferendi sunt cum morte Thare, & cum exitu Abrahæ ex Haran; non vero cum divina vocatione ei facta dum adhuc inter Chaldæos subsisteret.

Respondeo 2. duplicem, imo multiplicem divinam vocationem factam fuisse Abrahæ; nec eandem esse a Mose memoratam cum ea quæ a S. Stephano, & ab Achiore narratur. Hæc enim facta fuit dum Abrahamus una cum patre & universa sua familia inter Chaldæos in civitate Ur consisteret; & antequam ad Haran accessisset: hoc enim aperte constat ex eorum verbis. Moses vero dicit Abrahamum a Deo vocatum dum, patre mortuo, esset in Haran, ex qua statim exiit ut divino mandato pareret, id enim significant illa Mosis verba, *Egressus est itaque &c.* hoc est nulla interposita mora.

Insuper, oportuit aliam factam fuisse a Deo Abrahæ vocationem & allocutionem; quomodo enim scivisset Abraham exeundo sive ex Ur Chaldæorum, sive ex Haran, pergendum esse in terram Chanaan, nisi specialiter Deus id indicasset? significaverat quidem Abrahamo in præcedentibus apparitionibus, & vocationibus eundum esse in terram, quam erat ei monstraturus, ut expresse annotant Moses, & S. Stephanus; at quæ esset terra illa non indicarat: debuit ergo altera fieri Dei ad Abrahamum apparitio & allocutio, ut distincte aperiret ei quo esset eundum. Igitur non unica, sed multiplex debet admitti Dei ad Abrahamum allocutio & vocatio: quibus admissis, facile conciliantur dicta a Mose & S. Stephano: etenim S. Stephanus loquitur de vocatione facta Abrahamo dum cum patre esset in terra Chaldæorum: Moses vero de ea vocatione quæ facta est in Haran post mortem Thare.

At inquies. In utraque vocatione præcipitur Abrahamo ut exeat de cognatione sua, & de domo patris sui; porro Haran non erat Abrahæ natale solum, nec ibi consistebat illius cognatio, & paterna domus: igitur vocatio a Mose memorata fieri non potuit in Haran.

Nego antecedens, & ad illius probationem dico: Deum non dixisse Abrahamo ut exiret de natali solo; sed *de terra sua*; porro Haran censeri poterat ipsius Abrahami terra, paterna domus, & ibi esse illius cognationem; siquidem Thare cum universa sua familia per aliquot annos domicilium statuerat in Haran, ibique tanquam in paterna domo Abraham steterat; cujus utique argumentum est quod Moses subjiciat. *Tulitque* (Abraham) *Sarai uxorem suam, & Lotb filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran; & egressi sunt ut irent in terram Chanaan.*

Ex quibus verbis necessario inferendum est illos in Haran stetisse non unico anno, ut volunt aliqui; sed duobus vel tribus ad minus annis; imo forte per quinquennium: neque enim pauco tempore tot comparari potuissent facultates, tot servi & ancillæ; per *animas* enim non sunt intelligendi liberi, sed *servi*, *vernæ ancillæ & pecora*. Abraham enim ibi nullos procreavit liberos. Loth pariter non videtur conjugatus, nec liberos tunc habuisse; id enim non tacuisset Moses hoc loco. Illius quidem filiarum fit mentio infra *cap.* 19. quæ dicuntur fuisse nubiles tempore excidii Sodomorum. Verum potuerunt gigni post egressum ex Haran; ab illo namque exitu ad illud excidium, fluxerunt anni circiter 22.

Ibi pariter erat Abrahami cognatio cum universa sua familia, quæ ibidem continuo habitavit; ut constat ex *cap.* 24. œconomus enim Abrahami jussus ab hero suo, perrexit in Mesopotamiam, ut compararet Isaaco uxorem ex Abrahami cognatione, Rebeccam videlicet filiam Bathuelis filii Nachoris fratris Abrahæ, qui habitabat in Haran, ut evidenter constat ex *cap.* 29.

DISQUISITIONES IN CAPUT XII.

Quatuor hoc in capite annotat Moses. I. Egressum Abrahami cum universa sua familia ex Haran, Deo imperante, & illius progressum in terram Chanaan. II. Varios illius in ea regione circuitus, atque oblata Deo sacrificia. III. Quod fame urgente coactus fuerit tendere in Ægyptum. IV. Quid actum fuerit circa Saram egregia forma & pulchritudine præstantem, tum ex Abrahami consilio, tum a Pharaone Ægypti principe.

Ad primum caput quod spectat, satis superque de illo actum est in præcedenti capite. Ad secundum vero, nempe ad varias Abrahami in Chananitide peregrinationes, diversosque circuitus, observat Moses illum primo accessisse *ad locum Sichem usque ad convallem illustrem*. Sichem autem locus erat ubi ædificata est civitas, quæ a Sichem filio Hemor nomen accepit; ubi stuprum passa est Dina Jacobi filia, quod ejus fratres cruenta cæde vindicarunt. *Genes.* 34. Eandem esse quæ postmodum dicta est Sichar. *Joan.* 4. Apparet ex circumstantiis prædii, & putei Josepho a patre Jacob donati, ut constat *Genes.* 33 & 48.

Addit Moses Abrahamum tentorium finxisse in convalle illustri, seu ut vertunt alii in planitie *Moreb*, sic dicta a nomine viri Chananæi; sicut & alius locus vocatur planities *Mambre*, a viro Amorrhæo ejusdem nominis; est autem illa planities Moreh in Sichem, ubi sunt quoque montes *Garisim* & *Ebal*, de quibus *Josue* 8.

Eo autem in loco apparuit Dominus Abrahamo, dixitque ei: *Semini tuo dabo terram hanc*; ibi autem Abrahamus erexit altare, obtulitque sacrificia Deo, tum ut gratitudinem & religionem suam ob factam promissionem Deo testaretur; tum ut terram suis posteris promissam jam occuparet & veluti consecraret. Mox tamen discessit hinc, occupavitque montem, quem ab occidente urbs *Luza*, postea *Betbel* dicta: ab Oriente vero *Hai* claudebat. Ubi pariter altare condidit, Deoque dicavit. Rursus inde promotis castris ad partes regionis australes iter contulit. Quorsum vero toties mutavit hospitium? An causa perlustrandæ terræ donatæ suis posteris? An quærendi jumentis pabuli, intemperie hujus anni sterilescente terra? An hospitum inhumanitate coactus? An quo latius dispergeret cultus divini semina, & suæ pluribus in locis relinqueret sanctitatis vestigia? silet quidem Moses; sed nunquam aberratur, Deo duce.

Cur autem voluerit Deus Abrahami familiam subducere a Chaldæorum consortio etsi non exposuerit Moses; ex aliis tamen Scripturæ sacræ textibus, maxime *Josue* 24. *v.* 2. constat, id potissimum factum, ut illos ab impio Idolorum cultu revocaret. Unde

QUÆ-

QUÆRITUR I.

Utrum Thare, & Abrahamus una cum suis Majoribus fuerint aliquando idolorum cultores.

AFfirmant plurimi his potissimum inducti rationibus.

I. Quidem auctoritate Scripturæ sacræ, nam *Josue cap. ult. v.* 2. inducit Deum dicentem populo Israelitico; *Trans fluvium habitaverunt Patres vestri ab initio, Thare pater Abraham & Nachor: servieruntque Diis alienis. Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Mesopotamiæ finibus &c.* Quibus verbis non obscure significatur eos, de quibus loquitur, idolorum cultui deditos fuisse, dum trans fluvium Euphratem habitarent. Nec est, aiunt, quod quis existimet Abraham inter idololatras hic non recenseri; contrarium enim, inquiunt, apparet ex orationis contextu; siquidem in Dei beneficiis erga Israelitas hoc potissimum commemorat, quod cum Majores eorum, nempe uterque Israelis avus paternus & maternus, Abraham & Nachor, cum patre suo in Chaldæa degentes, alios Deos colerent; Deus Abrahamum ex mera gratia, non illius merito assumpserit, eique hæreditatem & hæredem dederit. Idque confirmatur ibidem *v.* 14. ubi Deus Judæos adhortatur: *Nunc ergo timete Dominum, & servite ei perfecto corde, atque verissimo: & auferte Deos, quibus servierunt Patres vestri in Mesopotamia & in Ægypto.* Qua censura cum Israelitarum Majores feriat, nemine excepto, non solum Thare, sed & Abrahamum, quem Judæi primum & potissimum Patrem sibi vindicabant, indicat fuisse idolorum cultores.

II. Idipsum etiam significare videtur S. Paulus *ad Romanos* 4. *v.* 5. ubi sermonem instituens de justificatione Abrahæ virtute fidei, qua firmissime Deo credidit, *& reputatum est illi ad justitiam*, ait: *Credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratiæ Dei.* Quæ verba non obscure indicant Abrahamum prius fuisse *impium*, quam crederet Deo promittenti eum futurum Patrem multarum gentium, & oriundum ex ipso semen benedictum: quæ utraque divina promissio ei duntaxat facta est, cum jam ex Chaldæa migrasset.

III. Idem docent præcipui Judæorum Doctores, qui asserunt Thare, non solum fuisse idolorum cultorem; sed & effictorem: utpote qui arte sculptoria & statuaria egregie polleret, pluresque effinxerit statuas, ac auctor fuerit cur plurimum inter Chaldæos propagata fuerit idololatria, ut disertis verbis docet Philo. Idipsum affirmat de Abrahamo in libro quem de eo conscripsit, ubi inter cætera ait, ipsum longo tempore *Chaldæorum delirio, de astrorum divinitate, imbutum fuisse: sed tandem post altum somnum, aperto mentis oculo, postquam puram lucem pro densis tenebris cæpit intueri, secutum ejus splendorem, animadvertisse quod prius non viderat: scilicet, præesse mundo quemdam Aurigam gubernatoremque, qui sui operis saluti provideat.*

Idem docet Maimonides qui cum dixisset Zabios seu Ethnicos inanium Deorum cultum incœpisse a syderibus & astris, addit Abrahamum in ea religione fuisse educatum. *Sed postquam*, inquit, *columna illa mundi* (Abrahamus) *egressus est, & didicit Deum esse a materia sejunctum, & incorporeum, vanitatumque istarum, quas ab infantia imbiberat falsitatem deprehendit, cœpit sententias illas, ac dogmata refutare, & publice se illis opponere.*

IV. In eandem sententiam descendunt plurimi Patres: imprimis S. Gregorius Nazianz. [a] qui ait *Abrahamum, patrium errorem reliquisse.* Sanctus Chrysostomus [b] dicens, *cum infidelitate peccasse.* S. Ambrosius [c], *Evocatum fuisse a Deo ut Chaldæorum errores relinqueret.* Sanctus Augustinus [d] & S. Epiphanius initio panarii, ubi scribit Thare, *Æmulum Deo per propriam versutiam, commentum erexisse, id est, idolum.* De Abrahamo vero scribit S. Ephrem [e] illum *initio fuisse Gentilem.*

a Orat. de S. Basil.
b Homil. 6. de Pœnit.
c In Psal. 108. oct. 17.
d Lib. 6. de civit. Dei. cap. 13.
e Serm. 2. de pœnit.

Nec ab ea sententia abludunt nonnulli celebres moderni Catholici Scriptores; præsertim Genebrardus [f] qui in huius assertionis confirmationem producit testimonium Johænanis & Aninæ Doctorum Hebræorum, a quibus proditum fuit Abrahamum anno ætatis suæ 48. cæpisse agnoscere verum Deum, omnemque superstitionem abjecisse. Ei concinit *Andreas Masius* [g], qui protestatur se eos audire non posse, qui magno conatu, Abrahamum ab hoc turpissimo idololatriæ crimine vindicare, nescio quibus argutiis student: mitto plures alios idem asserentes.

f Lib. I. Chronol.
g Comment. in Josue ca. 24.

Verum tametsi hæc sententia, tot firmata momentis, sua probabilitate non caret: contraria tamen videtur mihi magis probanda, his potissimum argumentis.

I. Quod Ecclesia initio mundi constituta ad ipsius finem sine ulla interruptione propagari debuerit per fidem & pietatem eorum, qui unicum verum Deum firmissime credebant, & colebant religiosissime: nulla autem apparet familia, præter ipsius Abrahami domum, in qua consistere potuerit perfecta fides & religio. Igitur verisimile non est Abrahamum ipsum fuisse idololatria inquinatum.

II. Plurimum celebratur Abrahami pietas & fides a Scriptoribus sacris: *Abraham*, inquit Ecclesiasticus, *Magnus pater multitudinis Gentium, & non est inventus similis illi in gloria: qui conservavit legem Excelsi, & fuit in testamento cum illo:* Qua autem ratio-

tione similem non haberet Abrahamus in gloria, si nefando idololatriæ crimine fuisset maculatus? Quomodo celebrandus esset quod conservaverit legem Excelsi, si illam turpissimo idolorum cultu temerasset? Essetne dicendus constantissime stetisse in testamento Domini, si desciviisset ab eo, ut idola veneraretur?

Similiter sanctus Paulus egregie celebrat fidem Abrahæ, cujus virtute sanctificatus est, & præ cæteris electus a Deo, ut esset pater omnium credentium: at non erat cur tot encomiis celebranda esset ejus fides, si abjecto unius veri Dei cultu, dæmonum cultor aliquando extitisset.

III. S. Augustinus qui cum dixisset Abrahamum natum esse in Chaldæa, ubi superstitiones impiæ prævalebant, quemadmodum per cæteras Gentes, adiicit: *Una igitur Thare domus erat, de quo natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus, & quantum credibile est, in qua jam sola etiam Hebræa lingua remanserat.* Adiicit quidem: *quamvis & ipse, sicut jam manifestior Dei populus in Ægypto, ita in Mesopotamia serviisse Diis alienis, Jesu Nave narrante referatur.*

Quod autem hæc non de universa Thare familia, sed duntaxat de familia Nachoris, ejusque domo intellexerit, declarat ipse tribus rationibus, quibus veluti totidem argumentis hanc nostram sententiam firmat. Primo: *Sicut*, inquit, *per aquarum diluvium una domus Noe remanserat ad reparandum genus humanum; sic in diluvio multarum superstitionum per universum mundum, una remanserat Domus Thare, in qua custodita est plantatio civitatis Dei.*

Deinde cum quæsivisset, cur Nachor non exierit cum patre suo & Abrahamo fratre de terra Chaldæorum, ut cum eis iret in Mesopotamiam, quo tamen eum deinde profectum esse, & ibi habitasse constat ex sequenti, cap. 24 v. 10. respondet: *Cur putamus, nisi forte quod a paterna & fraterna pietate desciverat, & superstitioni adhæserat Chaldæorum; & postea inde sive pœnitendo, sive persecutionem passus, quod suspectus haberetur, & ipse emigravit?*

Denique id probat ex historia Judith, cap. 5. ubi Holophernes requirens ab Achiore duce Ammonitarum quænam esset Israelitarum gens? Respondit ille: *Hæc progenies populi est Chaldæorum, & antea habitaverunt Mesopotamiam, quia noluerunt sequi Deos Patrum suorum: & adoraverunt Deum Cœli quem cognoverunt; & projecerunt eos a facie Deorum suorum, & fugerunt in Mesopotamiam & habitaverunt ibi dies multos &c. Unde manifestum est*, addit S. Augustinus, *domum Thare persecutionem passam fuisse a Chaldæis pro vera pietate, qua unus & verus ab eis colebatur Deus.* Itaque ex ejus mente, Thare & Abraham eorumque familiæ, uno forte Nachore dempto, ab idololatriæ crimine fuerunt immunes.

Unde ad adversæ sententiæ fundamenta respondeo: Ad textum quidem Josue, in eo duo esse distinguenda: primum, habitationem trans flumen: secundum, idolorum cultum. *Primum* quidem vere dictum est tam de ipso Thare, ejusque familia; quam de ipsius Patribus: *Secundum* vero, tantum spectat quosdam ipsius Thare Majores, qui nedum inter Chaldæos orti sunt, & steterunt; sed etiam eorum sectati sunt superstitionem & idololatriam.

Ad Apostolum dico, has voces, *qui justificat impium*, non esse dictas de Abrahamo, sed de universis peccatoribus etiam impiissimis, qui justificantur gratia Dei, dummodo instar Abrahæ vivam & perfectam in Deo habeant fiduciam, & ipsi religiose obsequantur.

Ad SS. Patres isti sententiæ faventes: dico in eam idcirco fuisse propensos, quod existimarent Dei ad Israelitas verba a Josue relata, spectasse Thare & Abrahamum, sicut & aliquos eorum Majores, quod tamen, ut diximus, minus est probabile.

Neque enim omnes Abrahami & Thare Majores, aut æquales, unius veri Dei cultum abjecerant: siquidem adhuc in vivis erant Sem, Arphaxad, Sale, Melchisedech: aliique bene multi veri Dei cultores egregii, ac proinde minus probabile est quod S. Augustinus scribit a solo Abrahamum cum sua conjuge Sara tunc temporis Ecclesiam sustentatam, quippe cum alii plurimi essent vere fideles.

Petes, cur Deus Abrahamum ejusque patrem evocaverit a Chaldæis idololatris; consultius enim videbatur eum apud illos consistere, ut ipsos ab idololatria revocaret, & vera religione imbueret?

Respondeo. verisimillimum esse ab Abrahamo omnem curam & sollicitudinem impensam esse, ut concives suos meliorem in frugem reduceret, & ab idololatria ad verum Dei cultum revocaret: sed cum frustraneus esset illius labor, cum obduratis & desperatis illum amplius certare noluit Deus.

At inquies: potuit Deus illis dare spiritum pœnitentiæ. Potuit, fateor: cur autem non dederit, sicut deinde Ninivitis, & aliis bene multis concessit; ad arcanum illius judicium referendum est, de quo Apostolus: *Miseretur cujus vult, & quem vult indurat.*

Adiicies, cur Abrahamum a Chaldæis idololatris ad multo pejores Chananæos Deus evocaverit? *Respondeo* id factum quod Chananæos impiissimi Chanaan nequissimam progeniem exterminare decreverat, ubi patrum suorum impietatis mensuram implevissent, eorumque regionem Israelitis tradere, cujus possessionem pro suis posteris Abrahamus jam inibat.

Abrahamus itaque paruit Deo vocanti, & relicti paterna domo, missisque omnibus popularibus & cognatis, tam in Chaldæa, quam in Mesopotamia, ubi diutissime habitarat, cum universa sua familia & una cum nepote suo Loth filio Aran in Chaldæa defuncti, perrexit in terram Chanaan. At cum ibi aliquandiu stetisset, famesque vehementissima per omnem terram grassaretur, perrexit in Ægyptum; *Cumque prope esset ut ingrederetur Ægyptum, dixit Sarai uxori suæ: novi quod pulchra sis mulier: & quod*

cum

cum viderint te Ægyptii, dicturi sunt, uxor ipsius est: & interficient me, & te reservabunt. Dic ergo, obsecro te, quod soror sis, ut bene sit mihi propter te, & vivat anima mea ob gratiam tui. In quibus verbis plurima occurrunt notatu dignissima: unde

QUÆRITUR II.

Quomodo Sara jam vetula tantæ fuerit pulchritudinis, ut ad sui amorem potuerit viros pellicere.

QUo tempore Abrahamus in Ægyptum descendit, Saram jam natam esse plusquam sexaginta annos inde manifestum fit, quod nonagenaria esset dum Abrahamus esset centenarius: Abraham autem, dum egressus est ex Haran, & terram Chanaan ingressus, natus erat septuaginta quinque annis, ut dictum est; ac proinde Sara tunc plusquam sexagesimum annum agebat. Non apparet autem qua ratione tot annos nata, potuerit esse tantæ pulchritudinis, ut merito metueret Abraham ab illius amatoribus sibi periculum imminere.

Reponunt aliqui, pulchritudinem Saræ celebrari, non absolute; sed comparate ad Ægyptias mulieres, quæ cum omnes fere deformes essent, earum respectu Sara videri poterat formosissima. At non solos Ægyptios: sed etiam Palæstinos in admirationem rapuit Saræ pulchritudo: quamobrem etiam rapta fuit ab Abimelecho Geraris Principe, ut legitur cap. 20.

Tametsi vero paulo vetula esset Sara, nihilominus conservatæ illius pulchritudinis triplex proferri potest causa. *Prima* quidem, quod illo tempore major esset, quam hodie, corporum vivacitas: plurimum autem confert vigor ad fovendam florentem formam. *Secundo*, conducebat ad id Saræ sterilitas; nihil enim est quod magis debilitet ac frangat in mulieribus totum corporis habitum, quam frequentes conceptus, & partus: Unde fit, ut steriles mulieres, etiam in ætate provecta, interdum eximii sint decoris. *Tertio*, cum ex ordinatione divina destinata esset, ut in senectute Isaacum pareret, non abs re credendum est ipsi divinitus servatas esse juveniles vires, & florentem corporis formam; ut & marito esset gratior & munus, ad quod erat ordinata, præstantius exequeretur.

QUÆRITUR III.

Utrum Abrahamus citra culpam suaserit Saræ, ut se illius uxorem esse dissimularet.

HIc non est locus inquirendi, & definiendi utrum Sara fuerit revera Abrahami soror; convenientius namque infra, *cap.* 20. proponetur ac solvetur hæc quæstio: sed admisso quod aliquo sensu, illius soror dici potuerit, quæritur utrum ille ei recte suaserit, ut dissimularet se illius esse sponsam, & sororem diceret.

Quater namque hoc in facto peccasse videtur Abrahamus. Etenim. I. Reus apparet admissi *judicii temerarii*, dum Ægyptios, non solum libidinis insimulat, sed etiam suspectos habet homicidii. II. *Simulationis*, & *mendacii*, dum suadet uxori ut dissimulato conjugio, se illius sororem profiteatur. III. *Prostitutionis*, & *Lenocinii*; nam cum uxorem suam esse dissimulat, eam exponit periculo ut ab alio assumatur in conjugem ejusque pudicitiam legitimo præsidio defraudat.

Quapropter Faustus Manichæus, teste S. Augustino (lib. 22. contra ipsum, cap. 23.) Abrahamum appellabat *infamissimum matrimonii sui Nundinatorem*; qui avaritiæ, ac ventris causa, duobus Regibus Abimelech, & Pharaoni, diversis temporibus Saram conjugem, sororem mentitus venditavit.

IV. *Timiditatis*, & *abjecti animi*; tanto siquidem mortis horrore fuit perterritus, ut neque uxoris pudori, neque suo honori consultum esse voluerit. Unde S. Chrysostomus homil. 32. in Genes. expendens verba quibus Abrahamus uxorem suam affatus est: *Miserabilia*, inquit, *sunt hæc verba: sed & multus erat timor propter insaniam Ægyptiacam.* Cujus utique vehementissimi timoris hanc profert rationem: *Quia nondum mortis soluta erat tyrannis; propterea in adulterium uxoris consentit justus, & quasi servit adulterio, in mulieris contumeliam, ut mortem effugiat. Erat enim adhuc terribilis facies mortis; nondum erant ex ære portæ confractæ; nondum erat mortis aculeus hebetatus.*

Verum operosum non est Abrahamum ab istis objectis criminibus eximere. Ad 1. enim quod spectat, non immerito habuit Abrahamus unde sibi metueret ab ea Gente, de qua multa sinistra audierat: & cum aliunde hominum malitiam fuisset expertus; non abs re quidvis timere potuit ab iis, quos sciebat esse prophanos, & Dei contemptores, & a dæmonibus ita dementatos, ut tamquam numina, turpissima quæque, etiam bruta animantia, colerent. Neque tamen quidquam contumeliosum de istis Ægyptiis pronuntiat: sed sapienter prævidens, ac præcavens quæ poterant accidere, maturo ac sapien-

pienti consilio censuit his esse occurrendum.

Porro Deus quidem jubet abstinere nos a malignis sinistrisque judiciis, ut tamen cavere ab ignotis & pessimis hominibus permittat. Itaque in his nihil peccavit Abrahamus, dum ea prævertere voluit, quæ eventura prævidebat.

Ad II. Dico ab Abrahamo suadente Saræ, ut dissimulato uxoris nomine, se ejus sororem, diceret; nullum admissum mendacium; nam ut plenius exponetur infra, Sara patrio idiomate vere dicebatur ipsius soror; solebant enim istius familiæ homines, neptes suas, dicere sorores; & nepotes fratres appellare. Nec obstat quod Ægyptii eam vocem, non de nepte, ut censebat Abrahamus; sed de germana sorore intelligerent; non enim tenebatur ad eorum mentem loqui, cum ipsos hac in re legitimos judices non haberet, sed timeret ut pravos.

Ad alia duo capita respondet S. Augustinus præfato libro 22. contra Faustum, cap. 36. quod cum Abrahamo in Ægyptum ingredienti duplex immineret periculum; unum vitæ propriæ: alterum pudicitiæ uxoris: de priori cavendo sollicitum fuisse; pudicitiam autem uxoris, Deo commisisse. Debuit quidem uxoris suæ pudori & castitati consulere: at debuit pariter vitæ propriæ servandæ invigilare; maxime cum, Deo revelante, novisset, in se suisque posteris repositam esse Ecclesiam, & nisi vivat, frustra sibi & semini suo toties a Deo promissam esse benedictionem.

Unde non tam privato carnis affectu vitam suam æstimabat, quam pio erga Deum amore fervebat; ne scilicet ejus Ecclesia extingueretur; neve illius promissa evanescerent. Cum autem alterutrum periculum esset subeundum, puta aut vita perdenda; aut exponendam uxoris castitatem; esset autem in potestate Abrahæ ex his duobus primum cavere, conjugium dissimulando, aliud autem minime, quia præpedire non poterat, quin Saram viderent Ægyptii, videntes concupiscerent, concupiscentes auferrent; prudenter egit, illud vitans quod poterat; aliud vero commendans Deo, quem sibi in omnibus propitium & ducem fuerat expertus.

At, inquiebat Faustus, an Deus non poterat ab illo repellere mortem quam timebat, eumque cum conjuge sua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, ut nec uxor ejus, quamvis esset pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec propter illam ipse necaretur?

Respondet S. Augustinus, „ Poterat sa-
„ ne hoc efficere Deus: quis ita sit demens
„ ut hoc neget? sed si interrogatus Abraham,
„ illam fœminam indicaret uxorem, duas
„ res tuendas committeret Deo, & suam
„ vitam & conjugis pudicitiam. Pertinet
„ autem ad sanam doctrinam, quando ha-
„ bet quod faciat homo, non tentare Do-
„ minum Deum suum. Neque enim & ipse
„ Salvator non poterat tueri discipulos suos,
„ quibus tamen ait: *Si vos persecuti fuerint*
„ *in una civitate*, *fugite in aliam*. Cujus
„ rei prior exemplum præbuit. Nam cum
„ potestatem haberet ponendi animam suam,
„ nec eam poneret, nisi cum vellet, in Æ-
„ gyptum tamen infans portantibus paren-
„ tibus fugit: & ad diem festum non evi-
„ denter, sed latenter adscendit; cum alias
„ palam loqueretur Judæis irascentibus, &
„ inimicissimo animo audientibus; nec ta-
„ men valentibus in eum mittere manus,
„ quia nondum venerat hora ejus.

Instare poterant Manichæi: duplicis generis mala sunt; alia naturæ seu pœnæ: alia vitii seu culpæ: ex his est adulterium; ex illis mors: at exponere se periculo admittendi malum culpæ, ut malum pœnæ vitetur, grande peccatum est; vita enim animæ quæ per crimen extinguitur, multo præstantior est vita corporis quam mors adimit: igitur a peccato non fuit immunis Abrahamus, dum uxorem periculo adulterii exposuit.

Respondeo, non esse quidem admittendum malum culpæ, ut pœnæ malum evitetur; quando alterutrius admittendi certa necessitas urget: at non ita in eo casu premebat Abrahamum; tanta enim illius erat in Dei protectione fiducia, ut illius curæ committendo uxoris pudicitiam, non dubitaret illam fore intactam.

Accedit, quod si aliter egisset, & sese commisisset mortis periculo, fuisset etiam in causa cur Ægyptii grande malum culpæ admisissent, nempe homicidium: quamobrem ut utrumque vitaret, consulto & se, & uxorem commisit divino præsidio.

Hæc autem quamvis vera existimem, non abnuerem tamen hac in occasione Abrahamum nonnihil humanæ infirmitatis passum esse: ex quo tamen nihil hæreticis lucri obtigit, vel pietati damnum; etenim ex optimorum virorum ac Patriarcharum in Scriptura relatis infirmitatibus, & noxis, documenta licet nobis salutaria elicere: *primo* namque ex hac relatione commendatur sacræ historiæ sinceritas, & fides quod nulli blandiatur, nullius dissimulet silentio peccata. *Deinde* illa piorum hominum errata, cautiores reddere debent eos, qui sunt imbecilliores; ne probantur incidantque in scopulos, in quos fortissimos viros impegisse vident. *Denique* nobis resipiscentibus spem faciunt consequendæ veniæ, quam aliis a Deo datam cognovimus.

QUÆ-

QUÆRITUR IV.

Utrum Abrahamus intactam a Pharaone sponsam receperit.

QUod non frustra timuerit Abrahamus ne sua conjux raperetur ab Ægyptiis eventus docuit; addit enim Moses: *Cum itaque ingressus esset Abram Ægyptum viderunt Ægyptii mulierem quod esset pulchra nimis, & nuntiaverunt principes Pharaoni, & laudaverunt eam apud illum, & sublata est mulier in domum Pharaonis* &c. Utrum vero Pharao ejus pudicitiam violaverit, cum Moses hac de re nihil aperte pronuntiet, putare quis posset, illam fuisse ab eo temeratam?

I. Quia vix credibile est hominem voluptati deditum, quales ut plurimum sunt Magnates, & Principes, maxime Pharao ille, qui propter æstuantem regionem ingenti libidine fervebat, habuisse in sua potestate mulierem exteram, eximia pulchritudine florentem, & eam dimisisse intactam.

II. Id significare voluisse videtur Moses, dum ait eam esse deductam in domum Pharaonis. Quorsum enim ob præstantem ejus formam deportata fuisset in Principis palatium, nisi ut ille hujus formosissimæ mulieris illecebris inescatus, rueret in ipsius amplexus.

III. Non alia ratione dicuntur Ægyptii *bene usi Abrahamo propter illam*; quam quia hæc summa apud principem auctoritate pollebat; quamobrem satagebant omnes Abrahamo conferre munera, ut Saræ, quam ejus sororem existimabant, gratiam inirent; qui autem fieri potuit, ut mulier extera tantum valeret apud Ægyptiorum Imperatorem, nisi quia ipsi in deliciis erat?

Hæc imaginaretur quidem aliquis; sed absurdissime.

I. Quia tametsi Moses distincte non exprimit a Pharaone Saræ pudicitiam non violatam, id colligendum præbet ex his quæ subiicit. *Flagellavit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, & domum ejus, propter Sarai uxorem Abraham.* Hæc enim plaga quæ mox sequuta est, satis ostendit, Sarai curam fuisse a Domino, ut intacta perseveraret. Quid enim ad Saræ tutelam profuisset immissa plaga, si jam violata esset ejus pudicitia? non passus est Deus eam temerari a Rege Geraris, ut videbimus infra *cap.* 20. an Pharaonis libidini expositam putabimus? plurisne duxisset Deus semel corruptam eximere secundo probro, quam ire obviam priori periculo? & intactam servare eam quæ semper caste, & illibate vixerat?

II. Cum subiiciat Moses Pharaonem, ejusque Principes bene usos Abrahamo, hoc est, liberaliter & humaniter erga eum se habuisse, Saræ causa; inde colligere licet, eam a Pharaone honorifice fuisse exceptam nec ut Scortum habitam; sed in uxorem destinatam, ut ipsemet Pharao dixit Abrahamo, eum objurgans his verbis, *Quam ob causam dixisti esse sororem tuam; ut tollerem eam mihi in uxorem?* Non igitur Pharao prius cum ea voluit congredi, quam esset ei matrimonio conjuncta: porro verisimile non est, Deum, qui indissolubile matrimonii vinculum statuerat, permisisse, ut quod ratum erat Abrahamum inter & Saram, tam impie & fœde a Pharaone hujus rei inscio frangeretur.

III. Etsi Pharao una cum universa familia graviter a Deo percussus, in Abrahamum vehementissime fuerit commotus, quod sua dissimulatione hanc ei plagam induxisset; non est tamen ausus quidquam ei molestiæ inferre; sed liberum, & divitiis cumulatum cum uxore dimisit: non alia ratione, ut coniicere licet, quam quia Deus ita injunxerat: quis autem credat eum passum, ut continuo secum haberet uxorem ab alio temeratam, & fædo adulterio conspurcatam? his accedit quod Sara dicitur introducta, non ad Regem: sed *in domum Regis*, hoc est, in gynæceum regium; ubi pro more exornaretur, donec Rex sibi in uxorem illam posceret, ut deinde factum legimus in historia Esther *cap.* 2. At ne eam duceret & contaminaret, gravi plaga percussus est, sicut infra *cap.* 20. Abimelechum Deus prohibuit morbo, ne illam tangeret.

IV. Hanc nostram assertionem suo calculo comprobant nobiliores Scripturæ sacræ Interpretes: imprimis S. Chrysostomus. „ Quando, *inquit*, apud homines desperatum est, tunc invictam in omnibus potentiam suam Deus declarat. Enim vero „ sicut admirabile, & rarum erat videre „ virum desideriorum stare in medio ferarum „ & nihil pati: sed quasi oves eum circumstetissent, ita illæsum egredi e lacu; & „ tres pueros in camino, quasi in prato & „ Paradiso versari, & nihil ab igne lædi, „ sed egredi inde tanquam statuas: ita admiratione dignum est & hoc facinus, quod „ justi uxor nullam contumeliam expertam „ a Rege Ægyptio, tyranno imperante, „ exivit salva. Deus enim erat qui faciebat omnia, & in inviis viam dabat, & „ spem bonam semper in rebus deploratis „ afferre valet.

Omnia adversæ sententiæ momenta uno verbo refellit S. Chrysostomus dicens a Pharaone idcirco nullam vim illatam Saræ, quod *acerbissima pœna concutiens ejus mentem, discedere fecit ab nefario flagitio, coercuit ab irrationali impetu, cohibuit incontinentem mentem, alligavit concupiscentiam, indomitam, refrænavit furoris insaniam &c.*

Petes quid peccaverit Pharao, ut immissa divinitus plaga puniretur? nihil namque iniqui hoc in negotio videtur admisisse: quod enim jusserit ad se adduci Saram ut eam in uxorem assumeret; id fecit per errorem conditionis illius, non facturus, si conjugatam esse novisset. Unde expostulat adversus Abraha-

hamum, quod uxorem Saram, vocavisset *Sororem*.

Respondeo, quod etsi ea in re palam non apparet Pharaonis culpa; fatendum tamen est Deum justa de causa in illum animadvertisse. Neque enim nostro judicio semper æstimanda sunt hominum facta; sæpe enim accidit, ut reperiat Deus quæ in nobis juste puniat, dum nobis videmur omni culpa carere.

Accedit quod libidinis æstu videatur abreptus, dum adeo promptus fuit ad simplicem suorum relationem, exteram mulierem sibi ignotam, suum in palatium adducere, ut ea frueretur: quod utique fecisset, nisi divinitus fuisset prohibitus.

Petes II. Cur cum Principe plexi fuerint domestici?

Respondet S. Chrysostomus *loco laudato*, culpæ magnitudinem graviori pœna fuisse plectendam; adeo ut a Rege in domesticos & aulicos redundaret. Etsi enim inferiores & subditi nullam in peccatis suorum Principum & superiorum partem habent; nihilominus cum eis plerumque puniuntur: ut acerbior sit principum cruciatus, dum vident subditos propter se torqueri. *Addit*, Pharaonis domesticos non solum punitos fuisse propter ipsius iniquitatem; sed etiam propter improbitatem propriam; quia nimirum lenonum egerant officium, in Principis gratiam, Saræ pulchritudinem coram eo mirum in modum efferentes, ut illum ad ejus concupiscentiam & amorem provocarent.

Petes III. Quænam fuerint plagæ quibus Deus Pharaonem ejusque familiam vexavit?

Respondeo, quod cum eas non expresserit Moses, Interpretes diversi diversa sentiant. Existimant nonnulli eos territos fuisse spectris quibusdam horrendis illos infestantibus, ita S. Augustinus: Putant alii cum nonnullis Hebræorum Doctoribus, supplicium illud fuisse quoddam ulceris genus, quod inter viginti quatuor ulcerum genera gravissimum est; quodque vehementissime vexat eos qui rem cum mulieribus habere cupiunt idque indicare videntur S. Chrysostomi verba superius laudata. Ut ut sit, certum est plagas illas idcirco inflictas, ut infamiam Saræ præverteret Deus, eamque servaret intactam & illibatam.

Quibus autem indiciis resciverit Pharao Saram alterius esse uxorem, & ob hanc causam in seipsum suosque animadvertisse Deum; cum ea de re sileat Moses, temerarium esset definire; sufficitque quod id ipsi Pharaoni notum fuerit, etsi modus ignoretur. Scribit quidem Josephus; *Huic malæ libidini Deus obstitit, pestilentia & seditione res regis infestans: consultique de remedio Sacerdotes, quove modo placandum esset numen, hanc mali causam responderunt, quod hospitis matrimonio injuriam inferre paravisset. Rex territus primum sciscitatur, quænam sit, quisve ejus comes: cognita deinde rei veritate, Abrahamo satisfecit; sororem se putasse non uxorem, & affinitatem contrahere, non injuriam inferre, voluisse &c.*

Existimant aliqui cum S. Chrysostomo id ipsi divina revelatione innotuisse: Volunt alii id notificatum fuisse per confessionem ipsius Saræ, quæ vel ultro, vel interrogata tam subiti mali causam aperuit.

At quidquid sit, constantissimum est Pharaonem plagis illis divinitus immissis eruditum pœnituisse propositi, & Saram intactam reddidisse Abrahamo, eique non solum facultatem fecisse libere exeundi, sed & dedisse operam ut abeunti nemo fieret molestus additis ei custodibus, ne quis illis vim inferret. Cum enim Abrahamus esset multis auctus divitiis, Ægyptii vero crudeles essent & avaritiæ dediti, periculum erat, ne eorum violentiæ & prædæ exponeretur; sicut & latronibus Arabibus qui Ægypti fines persæpe infestabant.

Petes IV. Quis fuerit ille Pharao qui Abrahamo fuit beneficus?

Respondeo, Pharaonis nomen ex Josepho lib. 8. antiq. cap. 1. *Regem* significare, omnibusque Ægypti summis Principibus, peculiari nomine distinctis fuisse commune: ut Romanis Imperatoribus nomen *Cæsaris*. Bochartus tamen ex lexicographis Arabibus scribit: vocem *Pharao* significare *Crocodilum* quod animal hoc ab Ægyptiis, ut cæterorum princeps haberetur, & coleretur. Verum prior expositio verisimilior apparet.

Ægyptum primus incoluit Mesraim Chanii filius, unde regio illa in Scriptura sacra persæpe dicitur *Terra Cham*. Cum autem ab ipso Mesraim ortæ fuerint septem gentes, quæ regionem illam fertilissimam incoluerint; inde factum est, ut Ægyptus in quatuor regna distributa fuerit, nempe regnum THEBANORUM, cujus caput *Thebais* ad Nili ripam sita, ob magnitudinem & antiquitatem celeberrima. Regnum THINITARUM, cujus Metropolis erat *This* prope Abydum posita; unde illius Reges Thinitæ dicti sunt. At cum a Memmone Abydus Regia fuerit instituta, tandem *This* periit, fuitque Abydus urbs magna & *secunda post Thebas*. Regnum MEMPHITARUM, cujus Regia erat *Memphis*, supra Delta posita, in Occidentali Nili ripa. Huic regno præerat Mencheres dum Abrahamus Ægyptum & hoc Memphitarum regnum intravit; neque enim verisimile est illum Thebas adiisse, cum hæc urbs longius a Chananitide distaret, in qua Abrahamus peregrinabatur.

Quartum Regnum dictum est inferioris Ægypti, cujus caput erat *Heliopolis*, seu *Civitas Solis*, Arabiæ contermina. Ægyptus itaque primum distribuebatur in quatuor regna, quæ tandem in duo coaluerunt, nempe Thebaidis, & Ægypti. Huic autem, ut dictum est, præerat Pharao Mencheres duodecimus inter Memphiticos Reges.

Petes V. Quandiu Abrahamus in Ægypto steterit, & quid ibi egerit?

Respondeo a Mose neutrum indicari: Josephus autem lib. 1. hist. cap. 9. dicit illum tantisper ibi stetisse, & facultate data a Pharaone congressum esse cum Ægyptiorum doctissimis circa veri Dei notitiam & cultum, eorumque vanam & perversam de divini-

vinitate sententiam redarguisse: quinetiam docuisse eos Arithmeticam, Astronomiam & anni solaris rationem; quippe doctus ipse a suis parentibus & Chaldæis. Unde scientiæ illæ a Chaldæis ad Ægyptios, ab Ægyptiis ad Græcos, a Græcis ad Romanos & Latinos derivatæ dicuntur.

Confirmat ista Eupolemus apud Eusebium lib. 9. de præpar. Evang. cap. 4. *Vixit autem*, inquit, *Abraham in Heliopoli cum Sacerdotibus, a quo Astrologiam didicerunt, qui tamen non eam invenisse, sed ab Henoc accepisse per successionem sibi traditam fatebatur.* Artapanus quoque ibidem ait Abrahamum ad Pharetatem Ægyptiorum Regem migrasse, & Astrologiam illi tradidisse: ac post 20. annos rediisse in Syriam. Verum tanta Abrahæ in Ægypto mora pugnat cum Mosis narratione: alioqui Ismaelem in Ægypto genuisset; pugnasset contra reges Sodomorum vastatores; & ibidem occurrisset Melchisedecho: quæ Scripturæ sacræ adversantur. Unde probabilius est Ægyptios ista a Josepho aliisque Patriarchis apud eos morantibus didicisse.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XIII.

ABrahamus itaque plurimis divitiis auctus, recepta uxore, & libertate a Pharaone facta, & adjuncto militari præsidio, ne quis ei abeunti noceret, in Chananitidem, unde accesserat, revertitur; seu fame per id tempus sublata, seu commeatu probe instructus. Habebat autem in comitatu nepotem suum Loth, plurimis pariter divitiis & gregibus affluentem, quæ cum essent communi societate parta, ac proinde intimæ animorum conjunctionis, perpetuæque amicitiæ vinculum esse debuissent, dissentionis ac separationis ab invicem fomitem & ansam præbuerunt.

Narrat enim Moses in hoc capite, quod cum inter utriusque pecuarios, sive pastores, ortæ essent lites & contentiones, Abrahamus mitissimus, pacisque studiosissimus, ejusmodi rixas & jurgia præcavere cupiens, divortium suasit nepoti; optione ipsi data, ut quam vellet terræ partem ac regionem prior eligeret, in eamque suis cum armentis & possessionibus secederet.

Levatis itaque Loth oculis, (ait Moses) *vidit omnem circa regionem Jordanis quæ universa irrigatur.... Sicut Paradisus Domini*, illucque profectus est, existimans se beatum, quod sibi tam opima contigisset habitatio.

Hanc separationem ab Abrahamo propositam, acerbam habuit sanctissimus Patriarcha, quod sejungendus esset a suo charissimo nepote, cui plurimis annis convixerat. Quamobrem ut eum solaretur Dominus, rursus ipsi apparuit, dixitque: *Leva oculos tuos, & vide a loco, in quo nunc es, ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occidentem. Omnem terram, quam conspicis, tibi dabo & semini tuo usque in sempiternum. Faciamque semen tuum sicut pulverem terræ: si quis potest hominum numerare pulverem terræ, semen quoque tuum numerare poterit &c.* In quibus verbis quædam veniunt notanda.

Quæritur enim I. Qua ratione promittat Deus Abrahamo ei daturum terram quam conspiciebat, cum ne latum pedem in ea possederit; nisi speluncam, quam emit in Hebron ad sepulturam Saræ?

Respondeo, promissionem illam non esse de præsenti: sed de futuro; nec tam Abrahamum spectare, quam ejus posteros, qui parentibus suis divinitus consignatam Chananitidem hæreditario jure tandem obtinuerunt: nam ait S. Chrysostomus in 2. cap. sancti Matthæi: Prophetiæ & promissiones aliis dantur, in aliis plerumque implendæ: sic Genes. 27. vers. 29. Isaacus denuntiat filio suo Jacobo illum futurum Dominum fratrum suorum, qui tamen non per se, sed in filiis dominatus est filiis Esau, & Israelis.

Quæritur 2. Quam ob causam Deus promittat Abrahamo se daturum illius posteris omnem Chananitidem? ea namque promissio impleri non poterat, nisi prius ejectis istius regionis incolis, & legitimis possessoribus, quod prorsus iniquum videbatur.

Quamobrem Manichæi inde non leve argumentum eruebant ad suum stabiliendum pestilentissimum dogma de duobus supremis Diis, quorum unus optimus legis Evangelicæ conditor, alter pessimus Mosaicæ legis, omnium malorumque auctor.

Quod enim veteris legis promulgator non posset dici bonus & justus, sed pessimus & iniquus; hoc inter cætera argumento probabant, teste S. Epiphanio: *Præclarum legis Deum, qui & Ægyptiorum opes prædatur est, & Amorrhæis, Gersezeis, ac reliquis gentibus ejectis, agros illorum Israelitis attribuit &c.*

Ut hoc telum a Manichæis vibratum repellant SS. Patres, & Theologi, communiter reponunt, merito has gentes ab ea regione fuisse expulsas, quod execrandis suis criminibus eam polluissent & contaminassent. At S. Epiphanius rem maturius expendens, illam, istorum populorum exterminationis, & Israelitarum in eorum locum inductionis causam altius repetit; illi enim Manichæorum objectioni respondens ait: *Adeo vero rudis est*, (nempe qui istud obiicit) *ut non videat Israelitas terram suam recuperasse, quam illi per vim eripuerant.* Quod ut probet, subdit: *Etenim Noe a diluvio cum*

cum uxore, tribusque filiis, ac totidem nuribus servatus orbem terrarum universum solus in tres liberos Sem, Cham, & Japhet partitus est, jactis apud Rhinocoturorum oppidum sortibus, ut consentanea fama vulgatum est, cui nihil varium subest, aut temere confictum. Addit paulo post: *Semo altera sors in latitudinem porrecta contigit, eaque Palæstinam complectitur & Phœnicem, & Cœlesyriam, Commagenam, Ciliciam, Cappadociam, Galatiam &c.*

Quibus verbis tria distincte declarat S. Epiphanius. 1. Factam Noe fuisse totius terrarum orbis distributionem in tres partes singulis suis filiis consignatas. 2. Distributionem illam sorte fuisse factam juxta locum Hebraice dictum *Nebel*, id est, *fortem*, postmodum appellatum *Rhinocoturam*, non longe a finibus Ægypti, & Syriæ, ubi deinde ædificata fuit populosissima civitas *Gazæ*. 3. Addit *distributis hunc in modum sortibus, Noemus convocatis tribubus sacramento illos adegit, ne quis fratris sui sortem invaderet.* „ At Chanaan filius Cham, alienarum rerum cupidus, relicta regione sua, quæ ob Solis ardorem minus esset commoda, Palæstinam, quæ intra Patriarchæ Semi portionem cesserat, occupavit; & ejectis incolis, ibi filios genuit Amorrhæum, Gergæseum, Phæresæum, Jebuseum, Æveum, Samorrheum &c. Tot familiarum & nationum capita, qui bellum inferentes posteris Sem, illos e sedibus suis ejecerunt; unde factum est ut universæ illæ regiones occupatæ essent a Chanaani posteris. „ Ex quibus concludit Israelitas a Semo per Arphaxadum oriundos, Palæstinam obtinendo, *Propriam terram recepisse; non modo nulla cujusquam injuria, sed justo etiam Dei judicio.*

De his autem ita firmiter persuasus erat S. Epiphanius, ut eadem iterata narratione in suo Ancorato num. 114. & 16. sententiam suam claudit his verbis: *Hos itaque* (Israelitas) *a Semo prognatos, cum posteri Cham per injuriam oppressissent eorumque possessionem usurpasſent, Deus tandem vindicavit, ac Chananæos ex concepta jusjurandi formula funditus extinxit. Ita Semi progenies in proprias sedes postliminio restituitur.*

Neque vero ea est duntaxat S. Epiphanii sententia, nam Auctor Recognitionum sub nomine S. Clementis referens ea quæ Deus gessit in favorem populi Israelitici inter cætera scribit: *Decima nona generatione posteri illius, qui post diluvium maledictus est, proprios terminos excedentes, quos in Occidentalibus partibus sorte susceperant; eos, qui medium terræ fuerant sortiti locum, in terras Orientis expellunt; & usque ad Persidem fugant; ipsique in expulsorum locis iniqua sorte succedunt....* Adiicit paulo post, *Vigesima prima generatione extitit vir quidam sapiens, ex genere eorum, qui fuerant expulsi, ex semine primogeniti filiorum Noe nomine Abraham, a quo nostrum Hebræorum ducitur genus.* Addit postmodum Ægyptios obstitisse Hebraico populo, *ne rediret ad patriam terram.* Ubi vides auctorem illarum Recognitionum, eadem asserere, quæ S. Epiphanius; nempe Palæstinam & Judæam revera fuisse sortem consignatam Semo, & ejus posteris; eam vero Tyrannice occupatam fuisse a filiis Chanaan.

Idipsum distinctius enarrat Cassianus ex relatione Abbatis Serapionis: *Quantum*, inquit, *docet Vetus Traditio, has easdem terras Chananæorum, in quas introducuntur filii Israel, filii Sem fuerant quondam in orbis divisione sortiti, quas deinceps per vim atque potentiam posteritas Cham pervasionis iniquitate possedit. In quo & Dei judicium rectissimum comprobatur, qui & illos de locis alienis, quæ male occupaverant, expulit; & istis antiquam patrum possessionem, quæ prosapiæ eorum in divisione orbis fuerat deputata, restituit.*

Confirmat ista egregie S. Augustinus serm. 104. de temp. quem novi illius operum Editores, nescio quo argumento, in appendicem tomi quinti serm. 34. relegarunt, & Cæsario adscribere videntur. In eo autem sermone legimus: „ Tradunt Majores nostri, quod quando filii Noe omnem terram inter se invicem diviserunt, terra ista quæ dicitur Chananæorum in divisione orbis, seniori filio Noe, id est Sem in possessionem obvenerit, & eam tempore non parvo possederit. Postea vero increscentes populi Chananæi de illo utique filio qui a patre fuerat maledictus venerunt ad loca illa, & per violentiam expulsis fratribus suis; id est filiis Sem, terram eorum more barbarico possederunt. Et quia beatus Abraham de genere Sem legitur fuisse filii ejus, id est, populi Israelitæ, non alienam terram, tradente Domino, pervaserunt, sed suam propriam, quam per violentiam patres eorum perdiderant, receperunt. Et quia Chananæi excepto illo peccato, quod possessionem alienam invaserant, multa nefanda & inaudita crimina committebant, in tantum, ut quando Dominus Sodomam & Gomorrham subvertebat, dixisse legatur: *Necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum*: & expectabat Dominus ut, aut converterentur, & agerent pœnitentiam, aut certe si converti nollent, crimina criminibus cumulantes, & peccandi mensuram implentes, justissimam Dei sententiam sustinerent. Quia ergo eos dupliciter invenit reos divina censura, pro eo quod & terras alienas invaserant, & postea scelera & crimina inaudita commiserant, justo judicio puniuntur & Israelitico populo antiquorum patrum possessio reformatur.

Ex his omnibus manifestum fit, constantem apud Veteres fuisse traditionem, Israelitas Chananitidem occupantes, non alienum domicilium invasisse: sed proprium & avitum injuste possessum recuperasse.

Quæritur 3. Qui fieri potuit, ut terra Chanaan repromissa fuerit Abrahamo ejusque posteris usque in sempiternum; cum ab ea Israelitæ adducti fuerint per Babylonicos; & tandem penitus ab ea expulsi per Romanos Principes, ut jam ab annis 17004. ab ea exularint?

Re-

Respondeo, promissionem illam fuisse conditionatam, nempe ea lege, ut Abrahamitæ fideles essent Dei cultores, sicut Moses aperte declarat Deuter. 4. v. 23. & seq. ubi cum dixisset populo Israelitico: *Cave ne quando obliviscaris pacti Domini Dei tui quod pepigit tecum;* adiicit v. 26. *Quod si* secus feceritis.... *cito perituros vos esse de terra, quam transito Jordane, possessuri estis.*

Quæritur 4. Quomodo dixerit Deus Abrahæ multiplicatum iri ejus semen *sicut pulverem terræ &c.* cum nequidem omnes Adami posteri, ad usque mundi finem, numerum pulveris terræ, & arenæ maris possint æquari?

Respondet S. Aug. locutionem illam esse hiperbolicam, qua plus verbis effertur, quam significetur. *Verum* cum in hiperbolis quædam videatur mendacii species; potius dicendum arbitror comparationem illam non esse ad perfectam æqualitatem; adeo ut tot futuri essent Abrahæ posteri, quot sunt arenæ maris & terræ pulvisculi, sed tam fore illos innumerabiles, quam hæc, quæ videntur omnem numerum excedere respectu hominum; tametsi Deo sint numerabiles & definiti; sicut enim ipse *numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat*, sic in numerato habet omnes arenas maris, & terræ pulvisculos.

Hac itaque divina promissione recreatus Abrahamus, constanter tulit separationem sui nepotis Loth, qui tandem proprio damno didicit regionem illam, ad quam inconsulto non minus quam cupide festinaverat, infœliciter sibi cessisse. Transactis enim aliquot annis, contigit, ut Chodorhasomor Elamitarum Rex, conjunctis copiis aliorum quatuor Regum sibi subditorum armata manu vicinas regiones invaderet: quibus obviam ierunt quinque urbium præfecti seu Reges scilicet Sodomorum, Gomorrhæ, Adamæ, Seboim & Balæ. At his devictis, & prostratis, Victores abduxerunt Loth sua cum universa familia, aliisque captivis.

Hoc cum accepisset Abraham, numeravit, & armavit expeditos vernaculos suos trecentos decem & octo, adjunxitque subsidiarias copias sibi confœderatorum Principum Mambre, Escol, & Aner, habitantium in Hebron; qui cum novissent Abrahamum virum potentem, sapientia celebrem, ac bello fortem, fœdus cum ipso non ita pridem inierant. Itaque conjunctis copiis victores insecutus est Abrahamus, in eosque nocte irruens, omnem ipsorum profligavit exercitum, Lothque nepotem suum cum universa familia, aliisque captivis reduxit.

Quæritur 5. Utrum Abrahamo licuerit armare *familiam* contra Reges, & publicum bellum suscipere?

Sunt qui factum istud cum Anabaptistis improbant, his ducti rationibus. I. Quod Abrahamus fuerit homo privatus; & advena, nullam ea in regione terræ portionem & dominium jure sibi vindicans. II. Quod ab illis Regibus nullam acceperat injuriam nullumque detrimentum; igitur justam non habebat eos impugnandi causam. III. Quod etsi Loth ipsius nepos fuisset in captivitatem abductus, prius tamen armorum vi non fuit repetendus, quam oblatum esset & recusatum pro ejus redemptione pretium; & frustra proposita ad eum revocandum, pacifica media.

Verum his non obstantibus, rationibus, dico Abrahamum eos Reges justissime esse aggressum, & expugnasse. I. Quia de lege naturæ, & Gentium est, ut unusquisque sua injuste & per vim ablata, omni qua potest via, repetat: porro Loth Abrahami nepos, quem ut filium diligebat, injuste fuerat captivus abductus, sua cum universa familia; utpote qui in illa regione esset pacificus advena, nullamque partem in ea Regum contentione habebat, nec quidquam læserat impugnatores. Unde si sola communis hominum conditio ad opem ferendam sufficit; quia, teste Seneca: *Homo in adjutorium mutuum generatus est*, quis patruum culpabit quod nepotem dilectum sua, & cum universa familia & substantia inique abductum ex usurpatorum manibus eripuerit?

II. Hominis prudentis est prævertere mala quæ sibi suæque familiæ incumberent: porro timendum erat Abrahæ, ne si prædatores illi abirent impune, etiam in se suosque amicos, nimirum Aner, Escol, & Mambre, quibuscum pepigerat fœdus, deinde irrumperent, eosque nedum captivos abducerent; sed & omnibus facultatibus spoliarent. Itaque sapientissime se gessit Abraham damna propulsando, quæ sibi, suisque amicis imminebant.

III. Verisimile ab est Abrahamum, non proprio quidem genio, sed Deo interius stimulante & vocante, bellum illud susceptum esse, ut eventus docuit: Neque enim, ait S. Chrysostomus, frustra Scriptura notat ab ipso duntaxat cum 318. vernaculis oppugnatum esse quinque Regum exercitum: sed scias quod non corporali robore eos devicerit Patriarcha, sed sua in Deum fide, & superno præsidio adjutus omnia illa gesserit... *Et vide obsecro miram Dei potentiam quanta velocitate contigit victoria: irruit enim, inquit super illos nocte ipse & servi ejus, & percussit eos & persecutus est eos; erat enim manus superna quæ adjuvabat & commilitabat.* Quod etiam significavit Melchisedech cum Abrahæ benedicens inter cætera ait: *Benedictus Deus Excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt.* Nullus vero dubitat, bellum Deo inspirante & cooperante susceptum esse justissimum; ut egregie docet S. Augustinus cujus verba; quoniam justi belli normam exacte præscribunt, hic operæ pretium duxi adscribere.

„ Interest, *inquit*, „ Quibus causis, qui„ busque auctoribus homines gerenda bella „ suscipiant: ordo tamen naturalis ille mor„ talium paci accommodatus, hoc poscit, „ ut suscipiendi belli auctoritas, atque con„ silium penes Principem sit; exequendi au„ tem jussa bellica ministerium milites de„ beant paci salutique communi.

„ Bellum autem, quod gerendum Deo „ auctore suscipitur, recte suscipi dubitare

fas

„ fas non eſt; vel ad terendam, vel ad obterendam, vel ad ſubjugandam mortalium ſuperbiam: quando ne illud quidem quod humana cupiditate geritur, non ſolum incorruptibili Deo, ſed nec ſanctis ejus obeſſe aliquid poteſt, quibus potius ad exercendam patientiam, & ad humiliandam animam, ferendamque paternam diſciplinam, etiam prodeſſe invenitur. Neque enim habet in eos quiſquam ullam poteſtatem, niſi cui data fuerit deſuper. Non eſt enim poteſtas niſi a Deo, ſive jubente, ſive ſinente.

„ Cum ergo vir juſtus, ſi forte ſub Rege homine, etiam ſacrilego, militat, recte poſſit illo jubente bellare, civicæ pacis ordinem ſervans; cui quod jubetur, vel non eſſe contra Dei præceptum certum eſt, vel utrum ſit, certum non eſt; ita ut fortaſſe reum Regem faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem oſtendat ordo ſerviendi: quanto magis in adminiſtratione bellorum innocentiſſime diverſatur, qui Deo jubente belligerat, quem male aliquid jubere non poſſe, nemo qui ei ſervit, ignorat. Cum ergo Abrahamus, nonniſi Deo movente & adjuvante pugnam illam inierit, citra dubium eſt eum illa in re nihil quidquam iniqui geſſiſſe.

Ad fundamenta autem adverſæ ſententiæ facilis eſt reſponſio. Ad I. Quidem, etenim licet Abrahamus in regione illa nullum dominium obtineret; in illius tamen terræ poſſeſſionem jus habebat quæſitum, etſi in aliud tempus prorogatum; jam enim tertio Deus ſpoponderat ſe univerſam illam terram Chananitidem, illi ejuſque poſteris daturum in poſſeſſionem perpetuam.

Accedit quod Abrahamus privatum hominem non agebat, utpote cum inſignitus eſſet ſolemni præfectura; non ſolum Eccleſiaſtica, cum ſacris præeſſet apud ſuos, pluraque jam inſtituiſſet altaria & ſacrificia obtuliſſet: ſed etiam civili & politica, quam exercebat in tantam tamque numeroſam, familiam, ut ex illa 318. vernaculos armaverit, ſeligendo ſcilicet quos ad pugnam noverat aptiores. Accedit quod in ea regione nullus eſſet ſupremus Princeps, a quo alii penderent, & qui cum Abrahamo potuerit expoſtulare de uſurpata ſibi poteſtate.

Ad II. dico: Quod etſi Abrahamus nullam in perſona ſua, ſuaque familia injuriam paſſus eſſet ab illis Regibus, attamen læſus fuerat in amico & nepote ſuo injuſte abducto: potuit ergo in illius gratiam bellum recuperatorium ſuſcipere.

Ad III. Conditiones quidem illas eſſe ſervandas, quando juſtum eſt bellum, & ab utraque parte voluntarie ſuſceptum, & poſtquam utrimque conventum eſt de captivorum reſtitutione, & pro eis ſatisfactione: ſecus vero eſt, ubi quis in alium manufacta de repente irruit, nulla præmiſſa denunciatione; ut qui belli calamitates evadere cupiunt, ab adverſariis recedant: quod utique contigit in præſenti negotio; ſi enim talis facta fuiſset denunciatio a Regibus oppugnantibus dubio procul ab ea regione receſſiſſet Loth, utpote cum in ea eſset inquilinus & advena.

Enarrata Abrahami pugna & victoria, pergit Moſes deſcribere ejus triumphum, & referre acclamationes & benedictiones quibus eum exceperunt Sodomorum Rex, & *Melchiſedech* Rex Salem, qui *proferens panem & vinum, erat enim Sacerdos Dei altiſſimi, benedixit ei*, ab eo vero decimas accepit ſpoliorum omnium, quæ ex devictis Regibus reportaverat: *Eum* (inquit Philo) *ſuſpicatus redeuntem reducentemque ſuos omnes ad unum incolumes & victores, attonitus tanti facinoris magnitudine, & id quod verum erat, cogitans, præſentem ei opem divinam adfuiſſe, manus ad Cœlum tendens fauſta illi precatus eſt, mactatiſque victimis ſplendidum epulum ſuis omnibus dedit.*

Hunc autem Melchiſedechum plurimis encomiis celebrat, una cum Moſe S. Paulus ad Hebræos 7. I. Enim uterque eum appellat *Regem Salem*, hoc eſt, *Regem pacis*: vel ut interpretatur Apoſtolus, *Regem juſtitiæ*. II. Sacerdotem Dei altiſſimi: Sacerdotem quidem *perpetuum*, ait Apoſtolus. III. Idem S. Paulus dicit eum *ſine patre, ſine matre, ſine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitæ habere.* IV. Adiicit illum *aſſimilatum eſſe Filio Dei.*

V. Ipſum eſſe majorem multoque præſtantiorem Abrahamo; quod his rationibus comprobat. 1. Quia Abrahamus decimas dedit ei de præcipuis; inferioris autem eſt decimas ſuperiori proferre; quod probat exemplo Sacerdotum tribus Leviticæ decimas accipientium a fratribus ſuis. 2. Quod benedixerit Abrahæ; *Sine ulla autem contradictione*, inquit, *quod minus eſt, a meliore benedicitur*. 3. Quod aliorum Sacerdotum mors memoretur; hic autem in Scriptura teſtimonium habet *quia vivit*. Poſtremo quia Melchiſedech figura fuit Sacerdotii Chriſti, qui Sacerdos eſt in æternum, non ſecundum ordinem Aaron, ſed *ſecundum ordinem Melchiſedech*. Cum autem tot encomiis & elogiis celebretur.

QUÆRITUR II.

Quis fuerit ille Melchiſedech.

Quæſtionem hanc non eſſe facilis expoſitionis & reſolutionis, indicat Apoſtolus *ad Hebr.* 5. v. 11. ubi ſermonem faciens de Melchiſedecho ait: *De quo nobis grandis ſermo, & ininterpretabilis ad dicendum &c.* Non quod Apoſtolus non potuerit id exponere; ſed quia tanti myſterii audiendi nondum capaces erant illi, ad quos ſcribebat, ut ipſemet ibidem ſubiicit. Unde S. Hieronymus *epiſt. ad Evagrium*, qui illum

lum de præsenti quæstione rogaverat, ait: *Si vas electionis stupet ad mysterium, & de quo disputat, ineffabile confitetur; quanto magis nos vermiculi, & culices solam debemus scientiæ inscitiam confiteri &c.*

Verum, licet quis præcise fuerit Melchisedech, certo definire operosum sit, cum perpauca de illo Spiritus-Sanctus revelare & scribi voluerit; tamen quæ fuerit de illo veterum Scriptorum sententia, conveniens est aperire.

I. Itaque extiterunt quidam hæretici auctore *Theodoto Trapesita*, qui Melchisedecum, cœlestem quamdam ac supernam virtutem esse Christo majorem asseruerunt, testibus *Tertulliano* lib. de præscriptionibus adversus hæreticos *S. Epiphanio* hæresi 55. *Theodoreto* lib. 2. hæreticarum fabularum cap. 6. aliisque; idcirco hæretici illi dicti sunt *Melchisedeciani*.

II. Fuit alter hæresiarcha nomine *Hierax* natione *Ægyptius*, vir eruditus, qui commentaria in Vetus & Novum Testamentum docta quidem, sed hæresibus inquinata edidit: in eis enim contendebat Melchisedechum fuisse Spiritum-Sanctum qui Abrahamo humana carne vestitus apparuerit, & ei benedixerit: cujus errorem sectatus est Auctor ille anonymus, cujus librum refellendum Evagrius misit ad S. Hieronymum, quemque ille S. Doctor Epistola. 126. ad ipsum Evagrium, diserte confutavit. Eandem erroneam sententiam propugnavit Auctor quæstionum Novi & Veteris Testamenti S. Augustino perperam adscriptarum, earum enim scriptorem Hylarium Sardum Romanæ Ecclesiæ diaconum, non abs re existimant recentiores S. Augustini operum Editores.

III. Plurimi sunt qui arbitrantur Melchisedechum fuisse ipsum Dei filium, qui in assumpto umbratili corpore, non solum ipsi Abrahamo, sed & aliis Veteris Testamenti Patribus visus fuerit. Quam opinionem pridem extinctam excitavit Petrus Molineus Calvinista; eamque propugnavit Petrus Cunæus in libro de Republica Hebræorum.

IV. Origenes & Didymus ejus discipulus teste S. Hieronymo loco mox laudato, existimavit Melchisedechum fuisse Angelum illum, qui vice Dei, Patriarchis visus fuerit & eis locutus.

V. Samaritani contendunt ipsum fuisse Sem Noe filium, teste S. Epiphanio hæresi 55.

VI. Judæi putant Melchisedechum eundem esse cum Semo Noe filio, ita Jonathan; *Et Rex justus*, inquit, (nempe *Sem* filius Noe) *Rex Jerusalem exiit in occursum Abrahæ &c.* Targum Jerosolymitanum: *Melchisedech est Sem magnus*. Et R. Salomo ex Midras Agada: *Melchisedech Rex Jerusalem est Sem magnus &c.* Verum quantum hæ omnes sententiæ alienæ sint a veritate, & genuino Scripturæ sensu, apparebit in sequentibus paragraphis.

§. I.

Melchisedech non fuit aliqua cœlestis virtus Christo Domino præstantior.

PRobatur I. Nulla cogitari potest virtus eo præstantior, qui verus est Deus super omnia benedictus; & supremam in omnes prorsus creaturas auctoritatem, & potestatem habens: at Christus, teste Apostolo [a], est *Deus magnus, super omnia benedictus in sæcula.* [b] *Splendor gloriæ Patris, & figura substantiæ ejus* [c]: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* [d] Qui in principio erat apud Deum, & Deus ipse, per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Igitur Melchisedech iste non erat Christo major & præcellentior.

(a) *Ad Titum*. 2. 13.
(b) *Ad Rom.* 9. 5.
(c) *Ad Hebr.* 1. 3.
(d) *Joan.* 1.

II. Qui assimilatus est Filio Dei (ait S. Epiphanius hæresi 55.) ei, non est æqualis; multo minus superior: sed ex Apostolo, [e] Melchisedech *assimilatus est Filio Dei*: igitur non fuit eo superior.

(e) *Ad Hebr.* 7.

III. Qui decimas accipit ab alio virtute suæ dignitatis, suique ministerii, in proprios usus insumendas, censeri non potest aliqua virtus cœlestis; cœlestia namque terrenis non indigent, sed Melchisedech decimas accepit ab Abrahamo: igitur ille non fuit aliqua cœlestis virtus.

IV. Omnes cœlestes virtutes intra aliquem Angelorum ordinem censentur; nullus autem Angelus, quantumvis sublimis & præcellens, Christo major est; imo longe inferior, ut plurimis argumentis probat Apostolus ad Hebræos cap. 1. igitur &c.

§. II.

Melchisedech non fuit Spiritus-Sanctus.

PRobatur I. Qui nusquam humanitatem induit, nec inter homines humana carne velatus apparuit, ille dici non potest Melchisedech: at Spiritus-Sanctus nullibi dicitur factus homo, nec inter homines humanitate vera, aut umbratili assumpta, conversatus; nullus siquidem Scripturæ textus id indicat. Insuper *si secundum carnem natus est Spiritus-Sanctus*, (inquit S. Epiphanius) *cum Maria Salvatorem ediderit, dicat nobis Hyeracas, ubi nam Gentium ea sit, quæ Spiritum-Sanctum pepererit?*

II. Melchisedech erat Sacerdos Dei altissimi, qui nimirum cum Angelis Deum lauda-

daret, eique sacrificium offerret: sed (ait S. Cyrillus Alexandrinus) Spiritus-Sanctus nec Deo sacrificare, nec Deum laudare potest: qui enim sacrificium offert, non sibi, ipsi, sed Deo, ut superiori sacrificat. Nullus pariter legitime seipsum laudat; igitur quisquis dicit Spiritum-Sanctum Sacerdotio fungi, pariter asserere debet eum esse natura divina inferiorem, & creatis accenseri; quod asserere de Spiritu-Sancto blasphemum est. Unde cum idem S. Cyrillus probasset Christum Dominum non esse Sacerdotem, nec Sacerdotio functum, præcise ut est Filius Dei, sed ut Deus homo: colligit quod si Spiritum-Sanctum sacrificio functum dicamus, divina ipsum gloria privamus; atque in iis quæ Deo inferiora sunt, constituimus, quod est impium: igitur &c.

His autem adversæ sententiæ propugnator opponit. I. Qui alteri propria auctoritate, non vero a Deo delegata benedicit, ille censendus est aliquid esse supra sortem creaturarum: sed Melchisedechus ille benedixit Abrahamo auctoritate sibi propria, non vero ministeriali; ait enim Moses absolute: *Benedixit ei;* igitur, &c.

II. Qui & virtute & dignitate major & præstantior est Abrahamo, Deus est censendus: sed Melehisedech major & præstantior fuit Abrahamo: igitur &c. Majorem probat auctor ille; quia, inquit, nullomodo fieri potest, ut homo putetur, qui præponitur tanto amico Dei, & adeo fideli, ut propter ejus amorem, ne suum quidem filium charissimum dubitaverit occidere. Minorem vero probat, ex eo quod Melchisedech Abrahamo benedixerit: porro teste S. Paulo: *Quod minus est, a meliore benedicitur.* Insuper Abrahamus dedit illi decimas tanquam superiori & præcellentiori, quo se multo inferiorem existimabat: igitur censebat illum supra hominum sortem; ac proinde unam e divinis Personis, non Patrem, quia nusquam apparuit: non etiam Filium, quia non erat natus: igitur Spiritum-Sanctum.

III. Melchisedech dictus est *Rex pacis, & justitiæ*, hoc est, utriusque auctor & largitor: sed solus Deus, non autem homo quantæquantæ dignitatis, sit, potest esse pacis & justitiæ auctor, igitur &c.

IV. Nullus similis Filio Dei dici potest, nisi qui sit ejusdem cum ipso naturæ: at Melchisedech dicitur similis Filio Dei: igitur ejusdem est cum ipso naturæ: alia his similia subiicit argumenta, quæ in sequenti paragrapho proponentur, & dissolventur.

Ad præfata vero objecta facilis est responsio; nam ad duo priora, neganda est minor; nullo siquidem argumento probari potest Melchisedechum non ministeriali, sed propria auctoritate Abrahamo benedixisse; imo contrarium indicat Moses, cum ait, illum idcirco benedixisse Abrahamo, quia *Sacerdos erat Dei altissimi*: hinc non dixit; *tibi benedico*: sed ait: *benedictus a Deo excelso*: hoc est, precor Deum excelsum, ut tibi benedicat.

Ad III. Dico Melchisedechum esse dictum Regem *pacis & justitiæ*, non quod utriusque esset propria auctoritate largitor: sed quod, ad utramque obtinendam a Deo, esset ex officio sacerdotali mediator. Adde quod phrasi Hebraica, Rex *pacis & justitiæ*, idem sit, ac Rex justus & pacificus, quibus nominibus, propterea quod esset tranquillitatis & virtutis sectator, merito potuit donari. Insuper dictus est *Rex justitiæ* ex etymologia sui nominis; *Melchisedech* enim, nomen est compositum ex duabus vocibus, quarum prima scilicet *Melech* significat Regem; & *Sedech*, justitiam. Dictus est etiam *Rex pacis*, quia præerat civitati Salem, quæ vox pacem denotat.

Ad IV. Dico falsum esse aliquem non posse dici similem Filio Dei, qui non sit ejusdem cum ipso naturæ: imo, ubi est naturæ identitas, ibi nulla simplex similitudo: idcirco Ecclesia merito damnavit Semi-Arianos, quod dicerent quidem Filium Dei esse Patri similem; nollent tamen consubstantialem admittere; hoc est, confiteri quod ejusdem esset cum Deo Patre essentiæ, majestatis & potestatis.

§. III.

Melchisedech non erat Dei Filius, qui in umbratili carne assumpta, Abrahamo apparuerit.

PRobatur I. Christus Dominus Psalm. 109. v. 17. dicitur *Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*: at qui Sacerdos est secundum ordinem & ritum alterius, non potest idem censeri cum ipso; absurde enim quis diceretur Sacerdos suum secundum proprium ordinem: igitur Filius Dei non erat ipse Melchisedech.

II. Melchisedech tempore Abrahami fuit Sacerdos Dei altissimi *Genes.* 14. *v.* 18. ac proinde ex hominibus assumptus; *omnis enim Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur; ut offerat dona, & sacrificia &c.* Hebr. 5. 1. porro tempore Abrahami Filius Dei dici non potuit ex hominibus assumptus, cum nondum esset homo: nec obtulisse sacrificia, quippe id nullibi Scriptura indicat: imo *Novi Testamenti Sacerdos & Mediator* apellatur, Hebr. 9. igitur &c.

III. Melchisedech ab Apostolo dicitur *assimilatus Filio Dei:* porro nullus dicitur assimilatus sibi ipsi: igitur Melchisedechus distinctus erat, longeque diversus a Filio Dei.

IV. Qui Rex est unius civitatis, habetque populum sibi subditum cui præsit, quique fungitur officio Sacerdotis, & omnia implet Sacerdotalia munia, ille censeri non potest umbratili carne ad modicum duntaxat tempus larvatus: Porro Rex & Sacerdos erat Melchisedech, ut constat ex dictis: igitur

non

non umbratili, sed vera carne constabat; eratque, non ipse Dei Filius, sed verus & purus homo.

Opponunt I. Adversæ sententiæ propugnatores, quod si Melchisedech revera fuisset alicujus civitatis & populi Rex & Sacerdos, cum populus ille fuisset veri Dei fidelis cultor, dubio procul ad eos potius declinasset Abraham egressus ex Ægypto, quam ad Aner, Escol, & Mambre, qui erant Principes Ethnici: verum secus factum est: igitur Melchisedechus ille non erat verus Princeps & Sacerdos: sed hæc Christo metaphorice fuerunt adscripta, quod nimirum tunc in assumpta umbratili carne delineabat id quod erat in vero quondam sumendo corpore facturus; nimirum impleturus officium Regis justitiæ & pacis & Sacerdotis Dei altissimi.

Respondeo quod cum Moses & S. Paulus constanter asserant Melchisedechum occurrisse Abrahamo; eumque fuisse Regem Salem, & Sacerdotem altissimi, cumque eorum verba meram narrationem & historiam indicant, citra injuriam non possunt a sensu litterali, ad solum mysticum detorqueri; alioqui nulla censenda esset in sacris libris genuina historia: quippe cum in ea nihil ita litterale occurrat, quod hominum criticorum argutiis, tropice non possit exponi.

Ad id vero quod adiicitur, Melchisedechum non potuisse dici Sacerdotem populi fidelis; quia si hic populus extitisset potius ad eum, quam ad Ethnicos declinasset Abrahamus: dico illationem illam nullius esse momenti; siquidem potuit hic populus ignotus esse Abrahamo, antequam illi occurrisset Melchisedech, utpote cum Abrahamus esset recens inquilinus & advena in illis regionibus. Deinde cum numerosam haberet familiam, gregemque copiosissimum, apud eos considere debuit, qui eum amice & benevole volebant excipere; ut exceperant Aner, Escol & Mambre quibuscum fœdus pepigerat. Adde quod verisimile sit hos Principes fuisse veri Dei cultores.

Opponunt II. Melchisedech dicitur *Sacerdos in æternum*: sed Sacerdos in æternum nulli alteri, quam Christo Domino convenit: igitur Melchisedech ille non alius fuit, quam Dei Filius, qui assumpto umbratili corpore se visibilem Abrahamo præbuerit.

Respondeo, Melchisedechi Sacerdotium æternum dici non litteraliter; sed typice & figurative, quod scilicet æterni Christi Domini Sacerdotii typus & figura fuerit; ea scilicet ratione, inquit S. Epiphanius hæresi 55. quod ipse: „ Post se nullum successorem habuit, nec ei Sacerdotium est „ abrogatum, sed Sacerdos toto vitæ suæ „ tempore mansit: quare adhuc in sacris litteris eadem Sacerdotii dignitate celebra„ tur. Cum nemo ei successerit; aut illam „ Sacerdotii functionem, quam suo tempo„ re nactus est, everterit. Eodem plane mo„ do Dominus noster non nudus homo; sed „ ex Deo Deus Verbum, Deique Filius, „ ab eodem nullo initio aut tempore geni„ tus, sacerdotale Patri suo munus offert, „ accepta natura ex hominum massa, ut pro „ nobis Sacerdos secundum ordinem Mel„ chisedech successione omni carentem con„ stituatur. Manet enim & assidue dona „ pro nobis offert... Ipse sacrificium; ipse „ Sacerdos; ipse altare; ipse Deus; ipse homo; „ ipse Rex; ipse Pontifex; ipse Ovis; ipse „ Agnus; adeoque omnia in omnibus propter „ nos est factus; ut modis omnibus nobis vi„ tam suppeteret; ac Sacerdotii sui constan„ tem & immutabilem firmitatem in sempi„ ternum statueret.

Urget: Aut Melchisedech Sacerdos, unus idemque erat cum Filio Dei Messia venturo, aut persona & officio ab eo distinctus: si primum, igitur falsa est nostra assertio: si secundum, itaque duo admittendi sunt diversi Sacedotes perpetui, sicque duo erunt perpetua, & æterna Sacerdotia, quod certe nemo veterum antea, neque e recentioribus quisquam hactenus, vel per somnium, dixit.

Respondeo, Melchisedechum a Christo Filio Dei distingui & persona & officio; nec tamen exinde sequi duo perpetua & æterna esse Sacerdotia; quippe cum Melchisedechi Sacerdotium fuerit tantum typus Sacerdotii Christi Domini: typus autem accedente veritate, dissolvitur, ac evanescit. Melchisedechi autem Sacerdotium non alia ratione dicitur perpetuum ab Apostolo, ut jam observatum est, quam quia fuit figura Sacerdotii Christi Domini in æternum permansuri; cum autem typus & figura in veritatem, quam præsignabant, commutentur tandiu censeri possunt subsistere, quandiu veritas permanebit.

Opponunt III. Qui veros ac legitimos habuit characteres Filii Dei, ille revera Filius Dei est dicendus: at Melchisedech talis extitit: igitur &c. probatur Minor: triplici potissimum charactere illustratur Dei Filius. I. Quod sit sine patre, sine matre, sine genealogia; neque enim matrem habet in æterna sua generatione; nec patrem in temporali; nullamque habet genealogiam, quippe qui nullos filios genuerit. II. Quod sit *Alpha & Omega*, principium & finis; *Apocal.* 1. Hoc est, neque initium dierum, neque finem vitæ habeat. III. Quod tot ac tantis ornatus sit dotibus, ac præcellentiis, ut hominum nullus eos deprehendere possit, & exponere. Porro tria hæc Melchisedecho attribuit Apostolus: duo quidem priora *ad Hebræos* 7. *v.* 2. 3. ubi Melchisedech dicitur *sine patre*, *sine matre*, *sine genealogia; neque initium dierum*, *neque finem vitæ habens*. Tertium vero *cap.* 5. *v.* 11. ubi de Christo loquens: *Appellatus*, ait, *Pontifex juxta ordinem Melchisedech: de quo nobis grandis sermo*, *& ininterpretabilis ad dicendum: igitur &c.*

Distinguo minorem. Tres illi characteres tribuuntur Melchisedecho secundum quamdam similitudinem & appropriationem, seu quatenus typus fuit Christi, Concedo: secundum rei veritatem, & eandem eminentem perfectionem quæ Christo Domino propria est, Nego. Christus quidem absolute dici potest sine patre, & sine matre, quia nec in æterna generatione matrem habuit, nec in temporali patrem; tametsi revera patrem

patrem æternum, & matrem temporalem agnoscit. Melchisedech vero, licet patrem & matrem habuerit temporalem; quia tamen eorum nomina non referuntur in Scriptura sacra; idcirco hac ratione eum Christo Domino assimilat Apostolus; dicitque ipsum non habuisse patrem, nec matrem, nec genealogiam; quia in Scriptura non memorantur: *Cum enim* (inquit Theodoretus *Dialogo* 2. ubi hunc Apostoli textum exponit) *historia sacra Patriarchæ Abraham patrem nos docuisset; Isaac vero patrem & matrem, & Jacob similiter, atque hujus filiorum, sed & priscorum quoque Patrum seriem exposuisset, Melchisedech patrem & matrem non nominavit, neque illum ab aliquo ex Noe posteris genus ducere docuit, ut esset typus illius qui vere est sine patre & sine matre.*

Simili ratione dicitur neque initium dierum, neque finem vitæ habere; quod ejus ortus, & interitus non referantur. *Antiquam Genealogiam* (inquit Theodoretus mox laudatus) *conscribens divinus Moyses, docuit Nol quod Adam, cum tot esset annorum, genuit Seth: & cum tot vixisset annos, vitæ finem accepit. Sic etiam de Sebt, & Enos, & reliquis dixit. Melchisedech vero & ortus principium, & vitæ finem silentio præteriit. Quare secundum historiam nec initium dierum nec vitæ finem habet: at secundum veritatem unigenitus Dei Filius nec cœpit esse, nec finem habiturus est.*

Ad tertium dico, verba illa Apostoli: *De quo nobis grandis sermo & ininterpretabilis*, non spectare præcise personam ipsius Melchisedechi, sed analogiam quam ejus Sacerdotium habebat cum Sacerdotio Christi, quem ibidem verum esse Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech, Sacerdotibus Aaronicis multo præstantiorem demonstrat. Dicit autem illam convenientiam & analogiam inter utrumque Sacerdotium Melchisedechi & Christi, esse ininterpretabilem; non quod ipse non potuerit tunc illam exponere: sed quia illi ad quos scribebat, ut addit: quoniam *Imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus; rursum indigetis, ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei; & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.*

Opponunt tandem. Certissimum est ab Abrahamo visum Christum Dei Filium, ipsomet Christo Domino teste Joan. 8. v. 56. *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum, vidit & gavisus est:* at non alia ratione Abrahamus censendus est vidisse Christum, nisi quando occurrit ipsi Melchisedech: igitur Melchisedech ille, idem erat Christus D. umbratili corpore tunc velatus.

Nego minorem; convenientiori siquidem ordine dicendus est Abraham vidisse Christum in celebri illa apparitione, quæ refertur, *cap.* 18. Tametsi enim tres virili specie tunc conspexerit, unicum tamen eorum, *Dominum*; appellavit, adoravit, & ut Sodomitis parceret, deprecatus est. Nulla autem mentio visionis Dei refertur in occursu Melchisedech: at in illa trium diversatione in ædibus Abrahami, dicitur apparuisse Deum: ibi igitur dicendum est potius vidisse diem Domini.

Adde quod præcise non dicatur ab Abrahamo visum esse Christum; sed visum esse diem ejus, hoc est, futuram ipsius in carne manifestationem, quam non oculis corporeis sed mentis & fidei intuitus est. Quod etiam concessum fuit omnibus fidelibus Veteris Testamenti, qui omnes Christum venturum credebant, & in eum sperabant; tametsi visio illa major, minorque fuerit, juxta eorum fidei majorem vel minorem perfectionem.

§. IV.

Melchisedech non erat Sem Noe filius.

PRobatur I. Ex Apostolo supra laudato Melchisedech dicitur, *sine patre, sine matre, sine genealogia*, quod videlicet ipsius patris & matris, atque antecessorum & successorum nomina Scriptura sacra non memoret: at ista de Semo non possunt affirmari; quippe cum ejus parentes, nativitatem & genealogiam, nedum Moses, sed & auctor lib. I. Paralippomenon enarrent. Igitur &c.

II. Idem Apostolus dicit generationem Melchisedechi extraneam esse & omnino distinctam a genere & gente Levitarum: *Cujus autem*, inquit, *generatio non annumeratur ab eis, decimas sumpsit ab Abraham &c.* At si Melchisedech fuisset Sem, ipsius generatio non fuisset Israelitis, ac Levitis extranea; nam Israelitæ Semum suos inter majores recta ferie numerabant.

III. Sacerdotium Melchisedechi penitus distinctum fuit a Sacerdotio Levitarum, ut ibidem demonstrat Apostolus: at si Melchisedech ille fuisset Sem, ipsius Sacerdotium non fuisset omnino a Sacerdotio Levitico Semi distinctum, siquidem Levi, Semi nepos non minus fuisset decimatus in illius, quam in lumbis Abrahæ ipsius atavi.

IV. Si Melchisedech fuisset Patriarcha Sem, cum illius nomen plurimum contulisset ad illustrandam Judaicæ gentis historiam dubio procul non fuisset illud a Mose prætermissum; neque enim congruum erat virum æterna laude & memoria dignum, tum propter Regiam dignitatem tum ob veri Dei cultum inter Idololatras, obscuro & novo nomine indicasse.

Ex his omnibus manifestum fit Melchisedech non fuisse Semum: quamquam communis fit Hebræorum sententia hunc vixisse nedum ad Abrahami, sed etiam ad Isaaci tempora, ut observat S. Hieronymus quæstionibus in Genesim. Itaque improbatis aliorum sententiis, superest ut quid hac in re probabilius nobis videatur, jam statuamus.

§. V.

§. V.

Verisimile est Melchisedechum fuisse unum ex Patriarchæ Semi posteris.

PRobatur I. Quia, ut dictum est, ad *cap.* 13. in divisione & distributione totius terrarum orbis a Noe tribus filiis suis facta Palæstina in Semi partem cessit, ut docet S. Epiphanius num. 116. *Cum*, inquit, *Palæstina in Semi partem cessisset cum adjacentibus regionibus, Chanaan filius Cham alieni cupidus & injurius, eam quæ postea Palæstina dicta est Judæa, invadit, ac per vim eripuit &c.* Idem habet in recensione & refutatione Hæresum, cap. 66. Cui, ut dictum est, subscribunt nedum e veteribus, sed etiam ex recentioribus plurimi: maxime perdoctus Clarius: Unde peritissimus Geographus N. *Samson*, in suis tabulis & descriptionibus totius orbis distributi inter Noe filios, regionem Palæstinam una cum aliis plurimis versus Orientem Semi posteris assignat.

Idque confirmatur *Genes.* 10. ubi cum Moses enumerasset plures Semi posteros & nepotes, addit v. 30. *Facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem orientalem.* Palæstinæ autem regio, & aliæ, quæ in partem Semi cesserant, orientales erant respective ad illas regiones, quæ Japheto & Chamo fuerant assignatæ.

II. Tametsi Christus Dominus Dei Filius in sua nativitate temporali venerit quærere & salvum facere quod perierat; ac propterea non fuerit dedignatus ex ea nasci progenie, quæ nonnullos e suis Majoribus impios & peccatores habuerat; attamen cum proximos parentes noluerit habere, nisi Justos & Sanctos, uti Joachimum & Annam; atque ex eis beatissimam Virginem Virginum omnium purissimam unaque virtutibus ac cœlestibus dotibus ornatissimam; volueritque Evangelii sui disseminandi non alium habere Prodromum & præcursorem quam S. Joannem-Baptistam sanctificatum in matris utero, a puerili ætate in deserto agentem, ne ex hominum commercio levi saltem maculare vitam famine posset; & quo inter natos mulierum, ipso Christo teste, nullus umquam major extitit: quis rationis compos existimare poterit, ab ipso sibi in plurimis assimilandum, & in æterni sui Sacerdotii præcursorem, ac præstantissimam figuram, selectum hominem ex Chanaanis (ut vulgo creditur) execranda progenie natum? Non alios in sua temporali nativitate proavos habere voluit, quam a sanctissimo Patriarcha Semo prognatos; ita ne est, ut ex maledicta Chami familia selegerit hominem qui incruentum & illibatum ac perpetuum suum sacrificium ad vivum adumbraret? id credat quisquis voluerit; at non ego.

III. Hæc peculiaris fuit Semi prærogativa, quod præ cæteris fratribus, fuerit eximius atque zelantissimus Dei cultor; quod utique manifestum fit ex Noe verbis; cum enim hic S. Patriarcha, in Chamum iratus propter contumeliam sibi ab illo factam, imprecationem in illius Chami filium fulminasset, ad Semum conversus ait, *Benedictus Deus Sem; sit Chanaan servus ejus:* quibus verbis Deum appellando *Deum Semi*, tacite innuit, Semum esse fidelem Dei cultorem; atque idcirco Deum ipsi in omnibus fore propitium.

Egregium quippe alicujus hominis pietatis est indicium, necnon Dei erga illum amoris & benevolentiæ argumentum, cum peculiari titulo Deus se illius fore Deum profitetur. Unde Psalmista: *Beata gens cujus est Dominus Deus ejus;* proinde cum Deus hic appelletur *Deus Semi*, colligere licet ex illius Patriarchæ posteris semper aliquos esse futuros veri Dei cultores: at id inferri nequit nisi ex Melchisedecho, ejusque Majoribus. Tametsi enim Abrahamus, Isaac, & Jacob, ejusque filii, & eorum nepotes a Semo per lineam Heber prognati verum Deum coluerint; attamen a nonnullis ex illorum avis & proavis, Deos alienos cultos esse, constat ex Josue, *cap. ultimo.* Cum autem Melchisedechus nedum fuerit veri Dei cultor, sed etiam Sacerdos; inde inferre licet illum hoc utrumque beneficium a suis Majoribus Semi nepotibus, continua successione obtinuisse.

Repones fortassis, hanc illationem pugnare adversus ea quæ dicta sunt in prima probatione: si enim verum sit a Chananæis e Palæstina exturbatos fuisse omnes Semi posteros; qua ratione ibi perstitissent Melchisedecis Majores, veri Dei cultores?

Respondeo a Chananæis eos duntaxat exturbatos fuisse Semi posteros per lineam Arphaxad, Sale, & Heber, hujusque filiorum ac nepotum Majorum Abrahami; non vero eos omnes qui a Semo ex alia linea, aliisque filiis erant oriundi: illi enim in mente S. Epiphanii, & aliorum citatorum, censendi sunt expulsi, quorum filiis ac nepotibus, aut saltem illorum aliquibus, spondet Deus se illos revocaturum in terram patrum suorum: at id spondet Deus Abrahamo ejusque successoribus per lineam Heber a Semo prognatis igitur &c.

Accedit quod Chami progenies, quæ regionem Ægypti primum occupavit & incoluit, præ sua multitudine in alias plagas irrumpens, ut commodam habitationem sibi compararet, eas invaserit terras Ægypto viciniores, a quibus longe distabat *Salem*, quam incolebat, & ubi regnabat Melchisedech, ut ex infra dicendis constabit. Si Israelitæ a Deo in mandatis habentes exterminandi omnes Chananitidis incolas, plurimos tamen reliquerunt intactos, quidni ipsi Chananæi a Semo prognatos aggressi, nonnullos viribus ac multitudine præstantes, quales æstimari possunt Melchisedecis majores, non ausi fuerint impugnare?

Instabis. Ii, quibus præerat Melchisedech, erant oriundi ex Chanaan: igitur & ille. *Probatur antecedens*; urbs cui imperabat, erat *Salem*: At Salem incolæ erant Chanaanis progenies. *Probatur*; Urbs quæ Melchisedecis ætate dicebatur *Salem*, deinde dicta est *Jebus* a Jebusæis illam incolentibus; unde conflatum est nomen *Jebus-Salem*, seu *Jerusalem*, Josue 18. 28. & 1. Paralipp. 11. 4. At Jebusæi erant filii Chanaan, ut constat ex Genes. 10. 16. igitur &c.

Respondeo, probabilius mihi videri urbem *Salem*, cui præerat Melchisedech, non eam fuisse, quæ postmodum dicta est *Jerusalem*: 1. Quia id aperte negat S. Hieronymus *Epist. ad Evagrium*, ubi scribit: „ Salem „ non, ut Josephus, & nostri omnes arbi„ trantur, esse *Jerusalem*, nomen ex Græco „ Hebraicoque compositum: quod absur„ dum esse peregrinæ linguæ mixtura de„ monstrat; sed oppidum juxta Scytho„ polim, quod usque hodie appellatur *Sa„ lem*: & ostenditur ibi palatium Melchi„ sedech, ex magnitudine ruinarum, veteris „ operis ostendens magnificentiam: de quo „ in posteriore quoque parte Geneseos scri„ ptum est *Venit Jacob in Socoth, id est, in „ tabernacula, & fecit sibi domos, atque ten„ toria; transivit in Salem civitatem regio„ nis Sichem, quæ est in terra Chanaan*; „ Adiicitque se hæc ab eruditissimis illius „ Gentis didicisse.

Non me latet illum in Traditionibus Hebraicis de Melchisedecho scribere: *Porro Salem, Rex Jerusalem dicitur, quæ prius Salem appellabatur*. At id non refert ex sua, sed ex Judæorum sententia, ut ipsemet significat: porro verisimile est Judæos non minus in hoc hallucinatos esse, quam cum asserunt Melchisedechum esse Semum Noe filium, ut ibidem S. Hieronymus indicat; igitur illis nulla fides.

II. Urbs quæ dicta est *Jerusalem*, nondum erat condita temporibus Abrahami & Melchisedecis: igitur hic in ea non regnabat. *Probatur antecedens*: Jerusalem extructa fuit intra tres montes seu colles, nempe *Sion* & *Moria*, in hujus enim planitie ut refertur 2. Paralipp. 3. *Cœpit Salomon ædificare domum Domini in Jerusalem in monte Moria*; porro temporibus Abrahami in monte Moria nullæ erant extructæ domus, nulli incolæ; proindeque nulla ibi civitas. *Probatur*: Abraham a Deo jussus ut filium suum immolaturus pergeret *in terram visionis*, eumque jugularet super uno monte quem ei Deus monstraturus erat *Genes. 22. 2.* ascendit in montem *Moria*: nam, inquit S. Hieronymus: *Ubi nunc dicitur, vade in terram excelsam; Hebræus textus habet Moria*: unde Jerusalem dicta est *visio pacis*, quod Abraham appellaverit nomen loci illius, *Dominus videt &c.* v. 14. at tunc in monte Moria nulla erat urbs, nulli habitatores. *Probatur*, tum quia, verisimile non est, Deum voluisse ut sacrificium illud ex humana victima fieret coram populo, qui execrationi & horrori habuisset quod pater propriis manibus filium innocentem in eorum conspectu jugularet, maxime cum Abrahamus ne suos quidem servos itineris comites, voluerit hujus sacrificii esse testes, v. 5. Tum quia Abrahamus ab Angelo prohibitus ne filium feriret, *Levavit oculos suos, viditque arietem inter vepres hærentem cornibus, v.* 3. Quis autem ita levis erit ut credat in Regia civitate, ut erat illa cui Melchisedech præerat, fuisse vepres, & in illis implicatum arietem? nonne potius hæc designant, locum illum fuisse incultum & incolis vacuum? igitur urbs Salem, cui imperabat Melchisedech non fuit illa quæ dein Jerusalem dicta est. Confirmabuntur hæc ex mox dicendis.

Tertiam rationem subministrat S. Hieronymus in eadem Epistola ad Evagrium: „ „ Considerandum quoque ast, *inquit*, quod „ Abrahæ a cæde hostium revertenti: quos „ persecutus est usque Dan, quæ hodie Paneas appellatur, non de via Jerusalem; sed „ de oppido Metropoleos Sichem, in itinere „ fuerit: de quo in Evangelio quoque legi„ mus: *Erat autem Joannes baptizans in „ Ennon, juxta Salim, quia aquæ erant mul„ tæ ibi*. Nec refert, utrum *Salem* an *Sa„ lim* nominetur, cum vocalibus in medio „ litteris perraro utantur Hebræi, & pro „ voluntate lectorum, atque varietate re„ gionum eadem verba diversis sonis atque „ accentibus proferantur. Hæc ab eruditis„ simis Gentis illius didicimus. *Ita S. Hie„ ronymus*.

Quod autem Abrahamo victori occurrere non potuerit Melchisedech ex Jerosolyma, inde constat, quod Abrahamus maneret in convalle Mambre; hostes autem insecutus est, non usque *Dan* Jordanis originem, 50. leucis distantem; sed usque *Danna* septem aut octo leucis inde constitutam, ut probavimus in priori Volumine. Non potuit autem ei victori revertenti occurrere Melchisedech ex Jerosolyma, quæ 20. plusquam leucis inde distabat, nec inter Danna & Mambre erat media, ut ex tabulis Geographicis constat; igitur &c.

Urgebis idem S. Hieronymus in illa ad Evagrium Epistola declarat Melchisedechum fuisse hominem Chananæum & Regem Jerusalem, eamque esse communem SS. Patrum sententiam, scribit enim: „ Verti me „ ad Hippolytum, Irenæum, Eusebium Cæ„ sariensem, & Emissenum, Apollinarium „ quoque nostrum, & Eustathium, qui pri„ mus Antiochenæ Ecclesiæ Episcopus, con„ tra Arium clarissima tuba bellicum ceci„ nit: & deprehendi horum omnium opi„ niones diversis argumentationibus ac di„ verticulis ad unum compitum pervenisse, „ ut dicerent Melchisedech hominem fuisse „ Chananæum, Regem urbis Jerosolymæ, „ quæ primum *Salem*, postea *Jebus*, ad ex„ tremum *Jerusalem* appellata sit.

Respondeo, a S. Hieronymo, istis verbis, aliorum quidem recenseri opinionem: non vero suam exponi; quippe qui paulo post, ut dictum est, contrariam sententiam statuat & confirmet. II. Dico idcirco a prædictis Patribus & Auctoribus Melchisedechum appellari *Chananæum*, quod occuparet par-

partem regionis illius, quam Chananæi incolebant, quæque a majori parte, & incolarum multitudine terra Chananæorum dicebatur: uti nunc omnes in Germania consistentes generatim dicuntur *Alemanni*; quamquam diversos habeant Principes, etiam diversam religionem profitentes, distinctisque nominibus appellentur: puta *Austriaci*, *Bavari*, *Brandeburgenses* &c. III. Unus S. Hieronymus nobis debet esse pro mille; quippe qui in Palæstina diutissime versatus, res Judaicas melius noverit, quam cæteri Patres, & eorum quæ narrat testis fuerit non solum auritus, ut alii; sed & oculatus; eaque, quæ recenset, testetur se audisse ab eruditissimis illius gentis magistris.

Adjicies. Si Melchisedech unus fuisset e Semi posteris, cum pariter ab hoc prodierint Israelitæ; dubio procul id non siluisset Moses, cum hæc narratio plurimum contulisset ad suæ gentis gloriam illustrandam: cum autem de his tacuerit, indicium est rem ita non esse.

Respondeo, nil mirum quod id Moses non expresserit, quippe qui solum susceperit referendos suæ gentis Majores a Semo per lineam Heber prognatos; de aliis vero, licet veri Dei cultoribus, nil nisi obiter scripserit, prout suæ ad historiæ seriem occasio ferebat. Inde est quod nil de Sanctissimo Jobo nisi obscure dixerit quamvis hic ex eodem Patriarcha Semo per lineam *Hus* Arphaxadi filio prodierit.

Urgebis tandem. Si Melchisedech fuisset Chananitidis incola, cum esset Rex & veri Dei cultor & Sacerdos, inde sequeretur ipsi fuisse fidelem populum, ac proinde Abrahamum non esse patrem omnium credentium; quod quam plurimis repugnat Scripturæ textibus.

Respondeo, Abrahamum non dici patrem credentium, quod omnes credentes essent ex ejus familia: plurimi namque verum Deum colebant, quibus nullum cum Abrahamo erat commercium: sed quod I. Fuit primus qui ex infidelibus Chaldæis a Deo peculiari gratia fuit eductus. II. Quod ipsi primo facta fuerit Messiæ ex illius sanguine promissio. III. Quod parens fuit Hebræorum populi, in quo fides & veri Dei cultus perseveravit ad Messiæ adventum, quemque Deus in peculiarem populum sibi adlegit.

Hic esset locus demonstrandi Sacerdotium Melchisedechi multo præstantius fuisse Aaronico, multis de causis; maxime vero quod adumbraverit incruentum Christi in Eucharistia sacrificium: sed quoniam de his abunde dictum est in nunc quinto Theologici nostri operis volumine, ubi agitur de augustissimo Missæ sacrificio, illuc lectorem remittimus.

DISQUISITIONES IN CAPUT XV.

NArrat hoc in capite Moses duplicem Dei manifestationem Abrahæ factam; in quibus quatuor promissis ipsius animum recreavit & confirmavit. *Primo* namque spondet se perpetuum ipsius futurum protectorem, & remuneratorem: *Ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis*. *Secundo* daturum se ei filium, qui sit ipsius hæres & cujus posteritas esset stellarum instar multiplicanda. *Tertio* daturum se ei ejusque semini terram in qua versabatur; cujus limites longe lateque patentes præscribit. *Quarto* prædicit ejus posteros peregrinos fore per quadringentos annos in terra aliena, & vexatum iri durissima servitute.

Verum spondet se eorum oppressores puniturum, & captivos illos ad promissam terram & regionem revocaturum, ut illam in hæreditatem perpetuo possideant. Quoniam vero de his dubius esse poterat Abrahamus, publica suarum promissionum symbola Deus illi præbere dignatur.

Ait itaque Moses: *Factus, est sermo Domini ad Abraham per visionem dicens; ego protector tuus sum &c.* Hæc est quarta Dei ad Abraham manifestatio & allocutio. *Prima* enim fuit quando in Chaldæa Deus apparens ei, dixit: *Egredere de terra tua &c. Secunda*, cum ei terram Chanaan ingresso, eamque peragranti Dominus dixit: *Semini tuo dabo terram hanc &c.* Quamobrem Abrahamus *ædificavit ibi altare Domino qui apparuerat ei*, ibidem v. 7. *Tertia* postquam Loth ab eo divisus est, eique Dominus dixit cap. 13. v. 14. *Leva oculos tuos, & vide a loco in quo nunc es, ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occidentem. Omnem terram, quam conspicis, tibi dabo & semini tuo.* Igitur ea quæ hoc capite memoratur, est ordine quarta.

Quomodo autem hæc divina manifestatio facta fuerit? an per somnium, ut plurimis Prophetis contigit: an per internam inspirationem, & impressas ipsius Abrahami imaginationi, aut intellectui rerum similitudines? an vero per Angelum, qui specie quidem & figura sensibili referebat hominem, auctoritate vero loquendi, Dei vices agebat? invicem non consentiunt Interpretes. Quartus vero modus mihi videtur probabilior; siquidem ea in apparitione fuerunt mutua Dei & Abrahæ colloquia & pacta; atque etiam ipsius Abrahæ vota & postulata: Dei vero varia promissa & prænunciata.

At, *inquies*. Cum jam præcessissent tres Dei ad Abraham manifestationes & promissiones, quid opus erat illas quarto iterare? Insuper quid ita timendum erat Abrahamo hostium victori ac debellatori, ut necessum fuerit Deum illi apparere, ut ejus terrorem de-

depelleret, dicens: *Noli timere Abraham &c.*

Respondeo, quod etsi timoris causam non aperiat Moses; coniicere tamen licet, quod quamvis undique plausus darentur Abrahamo propter insignem ab eo reportatam victoriam; nihilominus variæ cogitationes ejus animum cruciabant. Timendum enim erat ne quinque illi devicti Reges collectis novis copiis, & viribus refectis, rursus terram Chanaan, aggrederentur, & in ipsum Abrahamum suum debellatorem impetu facto irruerent.

Quinetiam cum insignis illa victoria, quam de victis quinque Regibus reportarat vicinis populis eum formidabilem ac suspectum reddidisset, eorum in ipsum conflaverat odia, atque suspiciones, ne forte vires quas contra Reges extraneos expenderat, in vicinos & hospites converteret. Cum itaque videret plurimos maligne obstrepere suæ victoriæ, timeretque ne manu facta in ipsum insurgerent; necessum fuit, ut novo oraculo dejectum ejus animum Deus erigeret, spondens se futurum ejus protectorem, atque amplissimam laborum mercedem.

De protectione quidem securus erat Abraham, ut qui jam non semel eam fuisset expertus: de mercede vero videtur fuisse dubius; nam ait: *Domine Deus, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis.* Hoc est, quid mihi proderunt divinæ tuæ sponsiones, cum jam laboribus & ætate fractus, ad mortem & sepulchrum accedam absque ulla prole, quæ bonorum eorum possit hæres constitui?

Inquies iterum qua ratione potuit Abraham conqueri de sua orbitate, atque veluti obstrepere Deo, quod ei prolem non dedisset cum jam semel & iterum Deus fuisset obtestatus: *Semini tuo dabo terram hanc &c.* Item: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.*

Respondeo, excusari posse illam Abrahæ querimoniam, non solum quod curas ac molestias, quibus angebatur, filiali velut affectu in Paternum Dei sinum videbatur effundere: sed insuper cum omnium divinarum promissionum effectum pendere videret a prole & semine, non immerito tam necessarium pignus sibi concedi postulat. Unde tantum abest ut ingratam servi sui querimoniam habuerit Deus, quin imo ejus preces propitius statim exaudivit dicens, non alium futurum ipsius bonorum heredem, quam qui egressurus esset ex ejus utero, cujus tam numerosa futura erat posteritas, ut stellarum multitudinem coæquaret.

His auditis, inquit Moses v. 6. *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam.* Unde

QUÆRITUR I.

Cur potissimum hoc loco Abrahamus dicatur credidisse Deo.

R*Espondeo*, id a Mose non esse scriptum ut significaret tunc primum Deo dicenti Abrahamum credidisse: si enim divinis verbis & mandatis antea fidem non dedisset dubio procul, ut Deo jubenti pareret, non esset egressus de patria & cognatione sua, ut terram Chanaan sibi prorsus ignotam peteret; in eaque peregrinus & advena huc & illuc discurrens, multis cum laboribus & angustiis versaretur. Unde S. Paulus ipsum encomiis celebrat quod: *Fide*, inquit, *qui vocatur Abram, obedivit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit nesciens quo iret.* Igitur præfata Mosis verba eo sensu non sunt accipienda, ac si primum Abrahamus Deo dicenti credidisset: sed quod ea in occasione, multo præstantius, quam in præcedentibus, præbuerit eximiæ suæ fidei, & singularis in Deum observantiæ argumentum.

Sive enim illius fidei objectum spectes, sive modum; sive circumstantias, fides illa omni ex parte est præstantissima. Ex parte quidem *objecti*, res erat valde difficilis: & si naturæ vim & ordinem attendas, prorsus incredibilis: proponebatur enim credendum quod licet grandævus, ac pene centenarius, gravissimisque laboribus exantlatis omnino fractus, ex Sara sterili & nonagenaria generaturus esset filium, cujus posteritas instar stellarum cœli & pulveris terræ foret innumerabilis: porro id non solum credidit; sed firmissime id persuasum habuit. Quapropter Apostolus ejus fidem celebrat, quod, inquit, *contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: sic erit semen tuum. Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum cum jam fere esset centum annorum, & emortuam vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissime, sciens quia quæcumque promisit, potens est & facere: ideo & reputatum est illi ad justitiam.*

Denique in eo maxime fides ejus apparuit præstantissima, quod nedum ad generationem & propagationem corpoream; sed & spiritualem & mysticam suum intuitum direxerit. Siquidem Deo interius illuminanti & revelanti credidit se futurum patrem eorum omnium, qui ex cunctis Gentibus & mundi regionibus credituri essent in Christum suo ex semine aliquando oriundum. Unde Apostolus ad Galatas 3. *Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat Gentes Deus, prænunciavit Abrahæ: quia benedicentur in te omnes Gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.*

Celebratur itaque fides Abrahæ, quod Dei promissionibus constantissime crediderit eaque ad ampliorem ejus sanctificationem plurimum contulerit; addit enim Moses: *Et reputatum est illi ad justitiam.* At

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Quo sensu verba illa debeant accipi.

CUm in hominis justificatione tria sint maxime spectanda: *Primo* quidem, dispositiones præviæ, quibus gratiæ auxilio revocatur ab affectu peccandi, & ad Deum convertitur: *Secundo*, ipsa gratia sanctificans, qua diluitur peccatum, & per quam Deo gratus & acceptus efficitur: *Tertio*, ejusdem sanctificantis & justificantis gratiæ augmentum, quo ipse homo magis ac magis removetur ab affectu peccandi, & per adjectos novos gratiæ sanctificantis gradus, Deo fit acceptior.

Quæritur quonam ex illis modis Abrahæ fides reputata sit illi ad justitiam? certum est autem fidem unam esse e præcipuis dispositionibus requisitis pro justificatione, ut docet Concilium Tridentinum his verbis: „ „ Disponuntur autem ad ipsam justitiam, „ dum excitati divina gratia, & adjuti, fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum, credentes vera esse, quæ „ divinitus revelata & promissa sunt, atque „ illud in primis, a Deo justificari impium „ per gratiam ejus per redemptionem quæ „ est in Christo Jesu &c.

Inde fit ut hominis justificatio, plerumque in Scriptura sacra, fidei dignitati & excellentiæ tribuatur, quod scilicet fides una sit ex præcipuis dispositionibus necessario prærequisitis ad gratiam sanctificantem.

Verum illa dispositio non est unica, nam aliæ etiam virtutes ad id plurimum conferunt.

Unde quemadmodum fidei merito tribuitur interdum hominis justificatio; sic Scriptura sacra aliis quoque virtutibus eam sæpe assignat. Etenim de spe dixit Apostolus: *Spe salvi facti sumus. &c.* De *Timore* vero Ecclesiasticus. 1. *Timor Domini expellit peccatum*: De *humilitate* pariter scripsit Sanctus Jacobus, cap. 4. *Deus superbis resistit; humilibus autem dat gratiam.* De *charitate* S. Petrus: *Charitas operit multitudinem peccatorum.* Eleemosynis etiam purgari & remitti peccata legimus apud Tobiam & Danielem.

Igitur licet per fidem quandoque dicatur quis justificari; exinde recte non concluditur, sola fide hominem justificari apud Deum; cum idem de aliis quoque virtutibus æque proferatur. Sed duntaxat inferendum est, fidem esse unam ex præcipuis dispositionibus ad justificationem prærequisitis; quia, inquit Apostolus: *Sine fide impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit.*

Fides etiam non est ex se sufficiens ad justificationem; nam ait idem Apostolus: *Si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.* Quibus verbis docet, non fidem; sed charitatem esse causam & rationem formalem nostræ justificationis. Hinc ad Galatas, cap. 5. v. 6. ait *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium; sed fides quæ per charitatem operatur.* Adeo ut fidei meritum ex charitate pendeat. Hinc laudato mox ad Chorinthios loco v. 13. diserte ait: *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc: major autem horum est charitas.* Cui concinens S. Jacobus, cap. 2. v. 14. *Quid proderit*, inquit, *fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat?* Unde concludit v. 17. *Fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa.* Quod insuper confirmat v. 26. *Sicut*, inquit, *corpus sine spiritu mortuum est, ita & fides sine operibus mortua est.* Idque probat exemplo ipsius Abrahæ: *Vis autem scire, o homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est; Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est, & suppleta est Scriptura dicens: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam, & amicus Dei appellatus est. Videtis quoniam ex operibus justificatur homo, & non ex fide tantum.*

Quibus verbis distincte pronunciat Abrahamum non fuisse justificatum solius fidei merito: sed maxime virtute ardentissimæ charitatis, & eximiæ suæ in Deum observantiæ; quæ utique tanta extitit, ut paratus fuerit etiam proprium filium, unicum bonorum suorum hæredem, unicumque suæ senectutis solatium, jugulare & mactare: idque dubio procul executioni mandasset, nisi coelitus fuisset prohibitus.

Itaque cum Moses, & post eum Apostolus dicunt Abrahami fidem reputatam esse illi ad justitiam, non eo sensu veniunt intelligendi, quem ipsis affingunt heterodoxi; nimirum Abrahamum fuisse justificatum virtute illius fidei, qua Dei promissionem sincero corde amplexus est; siquidem antea justificatus erat; alioqui nec tantopere Deo gratus fuisset, nec divinis ejus apparitionibus, alloquiis & promissis dignus extitisset: sed in id unicum collimant, illo fidei actu sinceræ ipsius & religiosæ in Deum observantiæ conjuncto, plurimum esse consequutum sanctitatis & meritorum incrementum; ita quod cum jam justus esset, illo tam insigni actu fidei eximiæ charitati juncto promeritus sit justitiam & sanctitatem ampliorem.

Falluntur enim vehementer qui contendunt aliquem non fieri ex justo justiorem, cum Sanctus Joannes, imo S. Spiritus pronunciet Apocalyps. 22. *Qui justus est, justificetur adhuc; & Sanctus sanctificetur adhuc.* Et Apostolus II. Corinthiorum 9. v. 10. *Augebit incrementa frugum justitiæ vestræ.* Sunt igitur in justitia & sanctitate gradus, quibus nedum alter altero justior & sanctior esse

esse queat; sed idem ipse ampliorem gratiam & sanctitatem possit adipisci, dicente Christo Domino, Matthæi 25. v. 29. *Habenti dabitur, & abundabit.*

Verum, *inquies*; si tanta fuerit, adeoque perfecta Abrahami fides, & religiosa ipsius in Deum observantia, quorsum Deo terræ Chananitidis possessionem ipsi promittenti reposuit: *Domine Deus unde scire possum quod possessurus sim eam?* Si enim simplici Dei verbo firmam fidem prius habebat, cur nunc quæstionem movet de promissionibus sibi datis, & sponsionis symbolum sibi tribui exigit?

Respondeo, interrogationem istam, fidei potius esse testimonium, quam incredulitatis signum; non enim, inquit S. Augustinus, dubitabat de promissione Dei; sed modum, ordinem, & tempus istius implendæ promissionis nosse cupiebat: quemadmodum, nulla fuit in beata Virgine Maria diffidentia, cum Incarnationis mysterium annuncianti Angelo dixit: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Oraculo quidem fidem dabat; sed modum, quo fieret, inquirebat. Similiter Abrahamus videns se jam senio confectum, nihilque nisi mortem & sepulchrum præ oculis habere; non abs re inquirit qua ratione consecuturus esset summum istius terræ dominium, quam a Chananæis videbat occupatam.

Addit Rupertus hac interrogatione Abrahamum scire voluisse num ista promissio conditionalis tantum esset: & utrum illius executio a posterorum suorum culpis meritisve dependeret, an vero immutabiliter id decreto Dei esset definitum? Non ergo, *inquit*, tamquam incredulus infirmata fide dubitavit: sed tanquam pius pater futuris filiis providit; ne forte peccantibus illis, pœniteret Deum hujus sui promissi &c.

Hinc est quod non ingratam habuit Deus illam Abrahami interrogationem; quinimo, continuo docet possessionem illam suis posteris esse reservatam: non tradendam tamen, nisi post quadringentos annos; cujus remoræ hanc rationem profert: *Necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque ad præsens tempus:* Amorrhæi occupabant regiones tam citra, quam intra Jordanem, qui communi nomine *Chananæi* dicebantur: Unde

QUÆRITUR III.

Utrum recta sit illa ratio quæ innuit non aliter Abrahæ filios Chananitidem possessuros, quam aliis gravius peccantibus & pereuntibus.

RESpondeo, rationem illam esse congruentissimam; perinde enim erat ac si diceret. Terra quam tibi promitto, ab Amorrhæis, seu Chananæis nunc quidem occupatur: tametsi vero, sua propter scelera, ejus possessione jam videantur indigni: eos tamen ab illa non expellam, donec impleverint mensuram criminum suorum, quod utique non continget, nisi post quadringentos annos.

Voluit autem Deus Chananæorum exterminationem tandiu differre, duplici de causa, *Primo* quidem ad declarandam suam longanimitatem, & justitiam illustrandam; diu namque sustinet peccatores, eisque pœnitendi tempus largitur, ut impii ansam non habeant conquerendi nimia festinatione cum eis actum esse. At quo benignius peccatores ad pœnitentiam expectat Deus, si tandem non resipiscant, sed obstinati maneant eo severius eorum ingratitudinem ulciscitur ut docet Apostolus ad Romanos 2. v. 4. ubi de peccatore Dei patientia & misericordia abutente, ait: *An divitias bonitatis ejus & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei.* Utitur insuper hac dilatione Deus, ad manifestandam suam misericordiam erga Electos; quia etsi plerique peccatores abutantur patientia ejus; sunt tamen nonnulli qui Dei benignitate invitati, per ejus gratiam tandem resipiscunt, & condignam agunt pœnitentiam. Itaque dum impletur numerus rebellium, subducuntur a Deo nonnulli, qui invitanti ad conversionem gratiæ obsequentes, meliorem in frugem sese recipiunt, ne cum aliis pereant. Duplicem hanc Dei erga peccatores longanimitatis causam declarat Apostolus: *Deus*, inquit, *volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta in interitum: ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam.*

His auditis divinis promissionibus, nihil prius, neque antiquius habuit Abrahamus quam gratitudinis suæ testimonium Deo exhibere sacrificium ei offerendo. Cujus internum animi affectum & piam voluntatem intuitus Deus, ut offerendum illud sacrificium simul esset signum pacti & fœderis quod cum ipso Abrahamo inire volebat, ait: *Sume mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. Qui tollens universa hæc, divisit ea per medium, & utrasque partes contra se altrinsecus posuit; aves autem non divisit.*

Cur autem Deus hæc animalia, potius quam alia delegerit, ex Theodoreto quæst. 65. in Genes. & Diodoro in Catena Lipponani, egregiam hanc rationem profert Delrio: Quadrupedia, *inquit*, hæc parantur pro fœdere, & sacrificio: aves pro sacrificio tantum: cuncta vero simul significant statum & conditionem futuram Abrahami posterorum: *Juvenca indomita*, significat primam ge-

nerationem, in qua Israelitæ in Ægypto libere ac delicate egerunt. *Capra*, secundam generationem, cui jam Ægyptii aliquid servitutis imponebant, & sic aliquem ex eis fructum percipiebant. *Aries*, qui quantus quantus est, & Domino suo utilis est, denotat tertiæ generationis tempus, quo ibidem duram & iniquam Hebræi servitutem & solis Dominis utilem, servierunt. *Volucres duæ*, tempus, quo anno ex Ægypto se proripuerunt. *Turtur*, tempus mansionis querulæ in deserto. *Columba*, sociale animal tempus quo in promissionis terra domicilia fixerunt.

Quadrupedia *trima* deliguntur, quod cum in iis tres ætates distinguantur, trium generationum servitutem facile repræsentant. Nam in quarta spondet Dominus eos reversuros in terram Chanaan: in avibus hujusmodi discrimen ætatum non reperitur. Dissectio quadrupedum significat afflictiones varias, quas in Ægypto pertulerunt: aves integræ, finem harum afflictionum. Volucrum volatus ad cadavera, Ægyptios, & Amalecitas Israeli proficiscenti molestos repræsentant: Abraham has abigens, Dei providentiam suos defendentem, propter Abrahæ merita, ut notat S. Hieronymus, ipsaque sæpe Scriptura.

Hæc ergo animalia assumens Abraham & jugulans, ea per medium a capite ad caudam divisit, & utrasque partes destinato in loco, fortassis juxta altare, ita composuit, ut medietates sibi invicem responderent, relicto in medio spatio, per quod transirent, qui fœdus inibant: Quod ita factum, ait S. Chrysostomus: *Quia olim eis* (Chaldæis apud quos Abraham educatus fuerat, aut Chananæis apud quos tum habitabat) *ita mos erat paciscendi, & pacta firmandi; ideo & ipse Dominus via hac ingreditur.* Quibus consentanea sunt quæ habent Theodoretus, Procopius & S. Cyrillus. Dominus quidem sub specie ignis, inter illas divisiones transivit, ut habetur v. 17. & apparet idem ab Abrahamo factum. *Quem morem a Domino*, ut Josephus ait, *Abrahæ præceptum, Judæi deinceps servarunt*, ut intelligitur ex Jeremia, *cap.* 34. *v.* 18. ubi Deum ita loquentem inducit, *non observarunt verba fœderis quibus assensi sunt in conspectu meo. Vitulum quem conciderunt in duas partes &c.*

Victimarum illarum cadavera toto die sic in partes discerpta permanserunt, expectante Abrahamo Dei adventum; & hinc inde advolantes prædatrices volucres abigente, donec sub occasum Solis, Abrahamum sopore gravatum horror magnus & tenebrosus invasit, & Angelus, Dei vices agens, eum iterum conveniens dixit, *Scito prænoscens &c.* Quibus verbis Angelus Deum repræsentans tria denunciat Abrahamo; *Primo* futuram illius posterorum per quadringentos annos peregrinationem; *Secundo*, eorum servitutem: *Tertio*, afflictionem priusquam Chananitide potirentur. Gravis quidem est inter Chronologistas & Interpretes de istius peregrinationis, servitutis, & afflictionis duratione controversia; sed cum jam de ea actum sit in priori parte, ubi sermo est de Conciliatorio Biblico, illuc lectorem remittimus.

Addit Moses: *In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphraten, Cinæos, Hethæos, & Pherezæos, Raphaim quoque, & Amorrhæos, & Chananæos, Gergesæos, & Jebusæos.* Hujus repromissæ possessionis limites præscribit Deus; ita quod secundum longitudinem ad meridiem sese protenderet usque ad fluvium Ægypti: a Septemtrione vero usque ad Euphraten, paululum tam vergendo & declinando ad Orientem: fines autem ejusdem terræ secundum latitudinem, hic prætermittuntur; sed aliis in Scripturæ sacræ textibus designantur, potissimum Josue. 1. v. 4.

Fluvius ille Ægypti non est Nilus, quo exundante tota Ægyptus alluitur; alioqui magna pars Ægypti, imo Arabia, & Madianitis in Israelitarum possessionem, & jus cessissent. Sed, inquit S. Hieronymus in cap. 6. Amos, & in libello de locis Hebraicis; *Est rivus Nili de Eremo veniens, atque inter Phinocoluram, & Ægyptum in mare ingreditur Mediterraneum.* Ab aliis vero dicitur *Sichor* qui Ægyptum a Chanitide disterminat. Dicitur autem *fluvius Ægypti*, quia ortum habet in Ægypto & emanat ex Nilo, qui Ægyptum perluit. Aliis etiam nominibus in Scriptura sacra exprimitur; nam Numerorum 34. & Isaiæ 27. vocatur *Torrens Ægypti*: non quod torrentis instar interdum aquis careat; perennem enim habet effluxum, cum ex Nilo aquas suas hauriat, & devehat: sed quod propter varia & subita aquarum incrementa, aut ex imbribus, liquatisque nivibus, aut aliarum aquarum affluxu, velut torrens intumescat & exundet: quam ob causam Josue 13. appellatur *fluvius turbidus*, quod luto permixtas aquas devehat.

QUÆRITUR IV.

Cur tam late patens describatur Israelitarum regio, quam ex integro nusquam incoluerunt.

CErtum est ab Abrahami Posteris, omnes terrarum tractus hoc in capite descriptos ad fines usque Euphratis nusquam occupatos fuisse; imo *Numerorum cap.* 34. ubi terra ab eis possidenda exactissime, & per partes determinatur, illa non ultra Emath extenditur; & universa Israelitarum habitatio, qua longissime patebat, solet in Scriptura definiri, *a Dan usque Bersabee*; quæ, ait S. Hieronymus Epistola ad Dardanum,

Vix centum sexaginta millium in longum spatio tenditur: neque enim David & Salomon potentissimos Reges, exceptis iis, quos post victoriam in amicitiam receperunt, plus tenuisse Scriptura testatur.

Hunc nodum ut solvant Interpretes, varii varia respondent. *Primo*, namque S. Augustinus dicit terram Israelitis promissam fuisse in duplici differentia: alia enim, inquit, concessa est in hæreditatem, ut exterminatis illarum regionum incolis, eam inter se sorte distribuerent: cujus terræ tractus latius longiusque quam a *Dan* usque *Bersabee*; vel ab introitu Emath usque ad torrentem Ægypti non protendebatur. Altera vero quæ ultra Chananitidem extendebatur usque ad Euphratem, cujus incolas exterminare non debebant Israelitæ; sed armis illos suo subiicere imperio; ut ipsos haberent vectigales & tributarios.

Verum huic sententiæ repugnant varii Scripturæ textus, quibus terra dicitur Hebræis promissa, non ut foret subdita, & vectigalis; sed ut esset ipsis hæreditaria possessio, sicut videre est *Deuteronomii cap.* 19. *v.* 8. ubi Deus Israelitis imperat, ut cum obtinuerint terram patribus suis promissam tres in ea constituant civitates refugii. Et maxime *Josue* 1. ubi Deus Israelitas alloquens ait: *Omnem locum, quem calcaverit vestigium pedis vestri, vobis tradam sicut locutus sum Moysi. A deserto & Libano usque ad fluvium magnum Euphraten, omnis terra Hethæorum usque ad mare magnum contra Solis occasum erit terminus vester.* Quibus verbis significat Deus terram illam non minus Israelitis fuisse propriam & hæreditariam, quam Chananeæ Regio.

Reponit S. Augustinus, suamque sententiam confirmat ex 3. *Reg. cap.* 9. *v.* 21. ubi de populis, quos non potuerant filii Israel exterminare dicitur: *Fecit Salomon eos tributarios, usque in diem hanc.* Et cap. 4. v. 21. *Salomon autem erat in ditione sua, habens omnia Regna a flumine terræ Philisthiim usque ad terminum Ægypti, offerentium sibi munera.* Unde colligit S. Augustinus: „ Ecce, „ *inquit*, impletum est, quod in Genesi Deus „ ad Abraham loquens, promittensque præ„ dixerat. A flumine quippe hic intelligi„ tur, ab Euphrate: magnum enim flumen „ in illis locis, etiam proprio nomine non „ addito, potest intelligi. Neque enim de „ Jordane hoc accipi potest, cum & citra „ Jordanem, & ultra Jordanem jam terras „ Israelitæ obtinuerant, & ante Regnum „ Salomonis. Ergo a flumine Euphrate ex „ partibus Orientis, usque ad fines Ægypti, „ quæ pars illis erat ab Occidente, Regnum „ Salomonis Scriptura Regnorum dixit fuis„ se porrectum. Tunc ergo amplius subju„ gatum est, quam septem illæ Gentes te„ nebant, ac per hoc tunc in servitutem „ redactæ sunt, non septem, sed undecim „ Gentes. Quod enim in Regnorum libris „ scriptum est: *Usque ad fines Ægypti a* „ *flumine*, cum Scriptura ab Oriente usque „ ad Occidentem, quantum porrectum esset „ Regnum vellet ostendere: hoc idem in „ Genesi, cum ab Occidente usque ad Orien„ tem præfiniretur, dictum est, a flumine „ Ægypti usque ad flumen magnum Eu„ phratem.

Verum, tametsi certum sit Davidem & Salomonem ultra fines a Josue designatos plurimis provinciis partim armis subactis, partim voluntarie subjectis fuisse dominatos; attamen probari non potest eas provincias fuisse genti Judaicæ vectigales, & ad eorum imperium spectasse. Etenim eodem capite libri 3. Regum v.25. legimus: *Habitabat Juda & Israel absque timore ullo, unusquisque sub vite sua, & sub ficu sua, a Dan usque Bersabee, cunctis diebus Salomonis:* Et cap. 8. v. 65. ubi describitur Salomonis Imperii amplitudo & magnificentia, in templi dedicatione, legimus: *Fecit Salomon festivitatem celebrem, & omnis Israel cum eo, multitudo magna ab introitu Emath, usque ad rivum Ægypti.* Igitur præfata verba capitis noni, non significant populos illos, qui ibi memorantur, vectigales fuisse Salomonis imperio: sed tantum quod earum regionum principes Salomoni offerrent munera, & pacem ac tranquillitatem cum eo servarent.

Reponunt alii cum Doct. ss. Andrea Masio universas quidem regiones illas fuisse promissas Abrahæ posteris, sed duplici modo: scilicet aliquas absolute, alias vero conditionate. *Absolutam* dicit fuisse promissionem de terra Chanaan, quæ proinde Josue temporibus in duodecim partes divisa, totidem tribubus Israeliticis fuerit distributa. *Conditionatam* vero, de reliquis regionibus ad Euphraten usque; nimirum, si Israelitæ essent divinorum mandatorum observatores; quam conditionem, cum in Deum prævaricatores non servaverint; idcirco hujus promissionis effectu non fuerunt potiti.

Verum cum hujus distinctionis in promissionem partim absolutam, partim conditionatam, nullibi in Scriptura vestigium appareat; sed ea semper absolute a Deo proferatur: distinctio illa promissionis in absolutam & conditionatam, gratis & sine ullo fundamento fingitur. Accedit quod si promissio illa fuisset conditionata, Abrahami fides de consequendo illius promissionis effectu hæsisset prorsus fluctuans & dubia; nisi Deus eum fecisset certum de suorum posterorum perseverantia in pietatis studio: quod cum non fecerit, citra dubium est promissionem illam nulla ex parte fuisse conditionatam. Adde quod, ut eam sponsionem faceret Deus, nullatenus videtur ad posterorum merita vel demerita respexisse; sed tantum ad ipsius Abrahami fidem & pietatem; cujus perseverantiam habebat exploratam: quamobrem non opus erat, ut prohibitionem illam faceret sub conditione.

Itaque, his posthabitis sententiis, dicendum existimarem, absolute quidem concessas & promissas illas omnes regiones in hoc capite memoratas ab Abrahæ posteris occupandas, ex hypothesi quod tanta fieret eorum multiplicatio, ut intra Chananitidis fines quiete & pacifice non possent consistere: quo in casu, a Deo ipsis erat liberum

occu-

occupare cæteras memoratas in possessionem & hæreditatem; eodem jure, quo terram Chanaan possidebant. Idcirco enim amplissimæ illæ Chananitidis regiones eis divinitus concessæ sunt, ut multiplicati eorum nepotes convenientia ad incolendum haberent spatia. Unde fit, ut eorum accedente numerosiori cœtu, ampliores etiam regiones illis erant concedendæ, quatenus felicius & tranquillius in eis degerent.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XVI.

QUatuor hoc in capite recenset Moses. I. Connubium Abrahæ cum Agara Ancilla, id suadente & deprecante Sara, ne irritæ fierent Abrahamo factæ divinæ promissiones. II. Ipsius Agaræ uterum ex Abrahamo gestantis, in suam heram ingratitudinem, & contemptum. III. Saræ ea de re expostulationem cum Abrahamo, & ejusdem in Agaram animadversionem. IV. Agaræ fugam, revocationem per Angelum, ex eaque natum Ismaelem.

Cum Sara animadverteret jam elapsos esse decem annos ab eo tempore, quo Abrahamo factæ fuerant, & pluries iteratæ divinæ promissiones de multiplicando ipsius semine instar stellarum cœli, & pulveris terræ; videretque se sterilem esse, & maritum sex supra octoginta annos natum; & insuper sciret in illis divinis promissionibus nullam sui mentionem esse factam; nec dictum ex qua muliere Abrahamus suscepturus esset numerosam illam prolem, existimavit se huic muneri a Deo minime destinatam: sed alteram quampiam mulierem, cujus ipsa fœtum in filium adoptaret. Itaque ne Abrahamus repromissa sibi illa multiplici prole careret, Sara suasit ipsi, ut in uxorem duceret ancillam nomine Agaram, genere Ægyptiam religione Hebræam (ut ait Philo libro de Abrahamo) in Ægyptiaca pridem peregrinatione acquisitam, & ad gignendum habilem: *Ecce*, inquit, *conclusit me Dominus, ne parerem: ingredere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filias*. Id est, ut interpretatur Philo, ut tui nativi liberi mei fiant adoptivi.

Ejus adhortationi acquiescens Abrahamus, Agaram in uxorem duxit, & ad eam ingressus, impraegnavit.

QUÆRITUR AUTEM I,

Utrum licite hoc consilium dederit Sara, & Abrahamus impleverit.

MUltiplex crimen hoc in facto admisisse videntur Abrahamus & Sara, ut contendebat Faustus Manichæus, referente S. Augustino lib. 22. adversus illum edito, cap. 30. Abrahamus quidem reus videtur, I. Turpis & nefariæ libidinis, quod, inquiebat Faustus, *prolis insana flagrans cupiditate, cum pellice volutatus sit*. II. *Infidelitatis*, quod Deo minime credens, prolem de Sara promissam, ex alia muliere suscipere voluerit. III. *Adulterii*, & violati matrimonii, quod jamdudum conjugatus, vivente adhuc uxore, rem habuerit cum altera muliere. IV. *Prævaricationis in legem naturalem*, quod primus post diluvium, polygamiam a natura prohibitam invexerit.

Peccasse etiam videtur Sara I. *Diffidentia in Deum*, quod sterilitatem & ætatem suam provectam putavit obstaculum esse, ne divinæ promissiones Abrahamo factæ de multiplicando illius semine, implerentur. II. *Impatientia*, quod moræ impatiens destinatum a Deo tempus pro exequendis illis promissionibus antevertere tentaverit. III. *Ambitione & superbia*, utpote quæ legi connubii marito subdita, ei imperare præsumpserit, ut cum sua ancilla rem haberet IV. *Defectu pietatis, & charitatis* quippe quæ mariti saluti & sanctimoniæ consulere debuerat, eum ad rem nefariam & illicitam, nempe transgressionem legum matrimonii induxerit: quæ omnia momenta efficiunt ut nonnulli Protestantes, cum Calvino, existiment, Abrahamum & Saram hoc in facto graviter deliquisse.

Eos quidem excusare nititur S. Ambrosius lib. 1. de Abrahamo cap. 4. At illius rationes difficultatem prorsus non elevant; ait enim cap. 4. 1. Idcirco Abrahamum non peccasse quia tunc adulterium nondum erat prohibitum: *Abraham*, inquit, *ante legem Moysi, & ante Evangelium fuit: nondum interdictum adulterium videbatur, &c.* Quæ, salva tanto Ecclesiæ Doctori debita reverentia, minus consulto dicta mihi videntur: licet enim nondum vigerent pœnæ in adulteros per legem Mosaicam, & Evangelicam præscriptæ; nihilominus vigebat adulterii prohibitio, etiam apud Ethnicos; ut constat exemplis Regum Pharaonis, & Abimelechi, qui in ipsum Abrahamum conquesti sunt, quod insinuando Saram esse sororem suam, eis peccandi occasionem præbuisset, cum vellent eam sumere in uxorem, quæ jam erat conjugata.

Quod vero adiicit, adulterium in Paradiso non fuisse damnatum; liberius dictum videtur: dum enim Adamus de viro, Deo in-

inspirante, dixit: *Adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una*, copulam cum altera muliere, vivente uxore, interdictam esse significavit; quia quæ Deus universaliter præcipit, eorum contraria prohibere censetur; & quæ prohibet, opposita præscribit. Igitur ea duntaxat ratione valet hæc excusatio, quod Abrahamus ob initum cum Agara connubium non incurrerit pœnas in adulteros deinde per Mosaicam legem præscriptas.

Excusat. II. *Quod non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit torum; sed studio quærendæ posteritatis, & propagandæ sobolis.* Hæc quidem ratio præcedenti videtur solidior. Verum multiplicandæ prolis desiderium liberum non est infringere sanctissimas matrimonii leges, quibus unus cum una, & una cum uno conjuge sociari debent, ut sint duo in carne una.

Adiicit III. Connubium hoc non esse improbandum, quod interprete Apostolo epist. ad Galatas cap. 4. esset rei futuræ mysterium, nimirum duorum Testamentorum Veteris & Novi, diversique status Synagogæ & Ecclesiæ. *Quod ergo*, inquit, *putat peccatum, advertis esse mysterium, quo ea, quæ in posterioribus erant futura temporibus, revelabantur.... Agnoscamus ergo quoniam hæc, quæ in figura contingebant, illis crimini non erant.* Verum reponere quis posset etiam illa quæ Deus improbat, assumi ad allegorice præsignificanda ea quæ facturus erat; sic idem Apostolus ad Rom. 9. reprobationem Esau & Pharaonis dicit fuisse figuram reprobationis eorum qui justos & innocentes inique persequuntur.

Ex his omnibus efficitur, a S. Ambrosio ita hoc factum Abrahami & Saræ excusari; ut tamen nonnihil eos accusare videatur; quamobrem initio præfati cap. 4. ingenue ait: *Non abnuo quod Abraham de ancilla susceperit filium, ut cognoscas quod non superioris cujusdam naturæ ac substantiæ fuit Abraham, sed unus e numero, & fragilitate universorum hominum.*

Etsi vero non abnuam veteres illos homines sanctissimos non nihil interdum humanæ fragilitatis fuisse passos; attamen nihil in isto ineundo connubio ab Abrahamo & a Sara peccatum fuisse contendo cum S. Augustino libro præfato contra Faustum. Cujus utique assertionis argumenta sunt.

I. Quod propter hoc initum connubium & invectam polygamiam, nec Abrahamus, nec Sara usquam a Deo fuerint reprehensi: Deus autem æquissimus & zelantissimus legum suarum vindex, non fuisset passus hominem secundum cor suum irreprehensum & impunitum abire, si quid in hoc connubio tam ille, quam Sara deliquisset.

II. Illius causam gratam habuit Deus, cujus effectum probavit, cuique benedixit: sed Ismaelem ex hoc Abrahami cum Agara connubio natum, Deus gratum habuit, ipsique propter Abrahamum illius patrem, numerosam posteritatem repromisit: nam cap. 21. Abrahamum alloquens, eique ex Sara plurimam sobolem promittens ait: *Sed & filium ancillæ faciam in Gentem magnam, quia semen tuum est.*

III. Quia (inquit S. Augustinus, lib. 16. de civit. Dei cap. 25.) *Abrahamus ancilla usus est quippe ad generandam prolem, non ad explendam libidinem, nec insultans, sed potius obediens conjugi, quæ suæ sterilitati credidit esse solatium, si fœcundum ancillæ uterum, quoniam natura non poterat, voluntate faceret suum; & eo jure quo dicit Apostolus: similiter & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier, uteretur mulier ad pariendum ex altera, quod non poterat ex seipsa. Nulla est hic cupido lasciviæ, nulla nequitiæ turpitudo.* Et in fine capituli: *O virum viriliter utentem fœminis, conjuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter.*

IV. Quia non prius ad Agaram accessit, quam illam, consentiente, imo & sollicitante Sara, in uxorem duxisset; ut fertur v. 2. ubi de Sara legimus, *Tulit Agar Ægyptiam ancillam suam... & dedit eam viro suo uxorem, qui ingressus est ad eam &c.* Fuit igitur inter Abrahamum & Agaram verum matrimonium: ac proinde inter eos nullum admissum est adulterium, nullaque damnanda copula.

Oppones I. Agar hic, & infra sæpe, vocatur *ancilla*: igitur non erat uxor legitima.

Respondeo, duplex fuisse apud veteres tam fideles, quam Ethnicos, uxorum genus: alterum earum quæ liberæ erant, & matres-familias; & hæ bonorum omnium erant consortes, & *Dominæ* vocabantur: alterum earum, quæ quidem, manente servili conditione in uxores assumebantur; nec tamen erant matres-familias, nec illarum filii erant hæredes cum liberis matrum-familias. Unde, *cap.* 21. Sara loquens de Isaac filio suo, & de Ismaele filio Agaræ, dicit Abrahamo: *Eiice ancillam hanc, & filium ejus; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Qua de causa uxores hujus generis, dicebantur etiam *concubinæ*; quia videlicet non assumebantur ad hæreditatem, & regimen familiæ.

Oppones II. Polygamia proscribitur jure naturæ: igitur tam Abrahamus, quam Sara graviter peccarunt: ille assumendo aliam uxorem, hæc suadendo.

Respondeo, præcepta juris naturæ esse in duplici differentia: alia quæ immediate oriuntur ex æterna Dei lege; quæ, ait S. Augustinus laudato jam libro 22. contra Faustum, cap. 30. *Est ratio divina vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans*: tam in iis quæ Dei cultum & amorem spectant, quam in iis quæ servandam cum proximo perfectam æquitatem & confœderationem attinent; puta, non alteri faciendum, quod tibi ex æquitate fieri non vis. Alia vero sunt quæ, velut conclusiones ex illis primis principiis, derivantur; puta Deum esse colendum tali ritu publico, tali solemni & festivo die &c. opitulandum esse proximo hac vel illa urgente necessitate, prout recta ratio dictaverit.

Æterna quidem lege primario cautum est, ut consulatur humani generis per carnalem generationem propagationi, quod ut fieret, voluptas illi actui indita est, ratione temperanda: quod luculenter S. Augustinus indicat ibidem cap. 30. *Lex illa æterna*, inquit, *seu voluntas Dei creaturarum omnium conditoris, conservando ordini naturali consulens, non ut satiandæ libidini serviatur; sed ut saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodo propagandam, mortalis carnis delectationem dominatu rationis in concubitum relaxari sinit.*

Prima itaque Dei in æterna lege invariabilis intentio est, ut fiat humani generis propagatio, per viam seminalem: an autem illa fieri debeat a viro per unicam, aut per plures uxores, hoc sibi reservavit Deus libere statuendum, prout opportunitas & necessitas postularet.

Quamobrem initio quidem mundi decrevit humanum genus propagandum esse a viro uno & unica uxore, ut firmior esset inter utrumque confœderatio. Verum, cum elapsis aliquot annis a diluvio, magis ac magis invalesceret hominum iniquitas, & ad malum propensio, nec non Ecclesia in dies decresceret, paucis remanentibus veri Dei cultoribus; ne tandem illa penitus deficeret, permisit Deus Abrahamo, vere fidelium Patriarchæ, plures uxores ducere, quatenus ex illo prognati, & in unius veri Dei cultu educati Ecclesiam propagarent, ac dilatarent.

At, inquies; si qua fuisset ea de re Dei permissio, extaret aliquod illius in Scriptura sacra indicium; porro nullum apparet: igitur nulla fuit.

Respondeo I. non omnia quæ gesta sunt a Sanctis Patriarchis fuisse litteris consignata; sicut nec singula Christi Domini dicta & facta, ut observat S. Joannes, cap. ultimo. II. Abrahamum & Saram id non fuisse aggressos Deo inconsulto, argumentum est, quod factum istud Deus non improbaverit, nec ob id Abrahamum & Saram minus habuerit gratos: nihil igitur peccatum est in hoc inito matrimonio; ac proinde Abrahamus & Sara propter illud non sunt culpandi.

Sed nec insimulandi sunt infidelitatis & diffidentiæ erga Deum, quasi non credidissent promissioni toties iteratæ de multiplicando Abrahami semine per Saram; quia, ut apposite observat S. Augustinus libro laudato, cap. 32. *Nondum fuerat patefactum quomodo illius seminis futura esset propagatio: utrum ex carne Abrahæ, si de se ipse generaret; an ex voluntate, si aliquem forte adoptaret: Deinde si de carne ipsius, utrum ex Sara, an ex alia, prorsus nondum manifestum fuit.* Etenim Deus non indicavit hanc seminis Abrahæ multiplicationem futuram ex Sara, nisi dum Abrahamus Deum alloquens ait, de vernaculo suo: *Hic hæres meus erit*, ut refertur, cap. 15. v. 3. Unde colligit S. Augustinus *Faustum aut falli imprudenter, aut fallere impudenter*; cum Abrahamum & Saram arguit infidelitatis & diffidentiæ.

Oppones III. Adulterium ex sua natura nulla ratione fieri potest licitum: sed teste S. Ambrosio, ipsius Abrahæ cum Agara commixtio, erat adulterium; a cujus reatu non alia ratione censet eum eximendum, quam quia tunc temporis adulterium non videbatur interdictum: *Consideremus primum*, inquit, *quia Abraham ante legem Moysis, & ante Evangelium fuit: nondum enim interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit: nec ante legem ulla rei damnatio, sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham sed legem prævenit. Deus in Paradiso licet conjugium laudaverit, non adulterium damnaverat.*

Respondeo, S. Ambrosium idcirco dixisse tunc temporis adulterium non fuisse interdictum non quod crimen non censeretur; contrarium enim ipsemet S. Ambrosius docet, *cap. 2.* ubi de Pharaone rescientе Saram esse Abrahami uxorem, quam ipse desponsare voluerat, ait: *Etsi natura ferox ac barbarus, tamen significat etiam exteris ac barbaris moribus esse curam pudoris; & adulterii crimen etiam sibi cavendum; qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum, si barbarus jus novit naturæ, cum multa animalia, licet nullis constringantur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum paribus suis copulæ servent fidem verum etiam coitus unius castitatem custodiant: ita major lex naturæ, quam legum præscriptio est.*

Igitur cum S. Ambrosius dicit tunc temporis nondum interdictum fuisse adulterium nihil aliud intendit, quam quod nondum essent præscriptæ adversus adulteros pœnæ illæ, quas postmodum Deus in lege Mosaica constituit: Itaque concludendum est, ab Abrahamo licite Agaram ductam uxorem, ex eaque filium genitum.

Concepit itaque Agar & fortunatior effecta, facta est insolentior; & ancillam sese oblita, atque arbitrata matrem se fore benedicti seminis, de quo a suis heris inaudierat, animum extulit; & inquit Moses hoc capite 16. v. 4. *Concepisse se videns, despexit Dominam suam.* Addunt Hebræi summate illam excepisse Saram, quod refert R. Rasi: *Sara talis non est, qualis apparet: speciem præfert justitiæ, cum sit iniqua; utpote cum non sit merita conceptionem, tot annis quibus convixit marito: at ego prægnans facta sum ab uno congreßu cum eo.*

Prodebat igitur contemptum suum erga Saram Agar, & manibus in sequiori obsequio, & toto corpore in coacta veneratione, & servilibus officiis impendendis: *Ille enim ferme servorum mos est*, inquit S. Chrysostomus, *ut cum parum prosperitatis eis aspiravit, nequeant intra suos limites manere: sed statim sui ordinis obliviscantur, & in ingratitudinem propensi sint: id quod & huic ancillæ accidit. Nam ut vidit uteri sarcinam neque Dominæ admirabilem honestatem; neque suæ conditionis vilitatem cogitavit: sed inflata & superbiens contempsit Dominam, quæ illam tam commendatam habebat, ut & in viri thalamum admitteret.*

Hanc

Hanc igitur morum mutationem in ancilla sua non ferens Sara, suspicata quod mariti erga illam gratia & affectus audaces hos ei animos facerent, querelam ad eum defert, dixitque ei: *Inique agis contra me: ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ videns quod conceperit, despectui me habet*, *Judicet Dominus inter me & te*: ac si diceret, de alienis in me injuriis tu judex & ultor esse debes: ac de tuis contra me, Deus judex erit; ipsum appello causæ meæ vindicem. Cui respondens Abraham: *Ecce*, ait, *ancilla tua in manu tua est*, *utere ea*, *ut libet*.

QUÆRITUR II.

Quid observandum sit in præfatis & sequentibus verbis.

RESpondeo in illis tria esse notanda. 1. Placidum Abrahami responsum. 2. Saræ muliebris impotentia. 3. Agaræ ancillæ protervia. Apparet, inquam, eximia Abrahami prudentia & moderatio; non enim irritatur injusta uxoris expostulatione, nec se purgat fretus sua innocentia; nec corripit iniquam Saræ objurgationem: videbat enim vir justus & sapiens quod quidquid horum fecisset, malum potius exacerbasset, quam curasset. Unde S. Chrysostomus, hoc placidum & prudens Abrahami responsum expendens, ait: „ Ingens lucet in viro justo virtutis studium: mira æquanimitatis excellentia. Non solum enim non ægre tulit ea quæ Sara dixerat, sed & oppido mansuete respondit; Et, *inquit*; suspicaris me auctorem esse contumeliarum quibus affecta es, & putas me oblectari in his quæ ancilla adversum te ausa fuit, quoniam semel communicavit mihi in lecto? disce quod & primum nisi hoc suscepissem, ut tibi gratificarer; nunquam admisissem ancillam in lectum meum. Veruntamen ut reipsa certior fias; ecce in manibus tuis est, utere ea ut tibi placuerit *&c.*

Plurima autem hoc in facto peccasse videtur Sara. 1. *Temeritate & audacia*, exprobrando marito beneficium, ut putabat, a se collatum, quod ille non nisi, ipsa suadente acceptarat. 2. *Animi levitate & imprudentia*, Deum contra se judicem interpellans: cum enim ipsi nihil injuriæ fecisset Abraham consectarium erat ut illa Deum suæ in maritum iracundiæ ultorem sentiret. 3. *Muliebri impotentia*, quod æquo & constanti animo ancillæ suæ petulantiam non substinuerit & spreverit. In hoc tamen excusanda venit Sara, quod in ancilla sentiret ingrati animi vitium, quo nullum odiosum est magis; præsertim in ancilla, quam ad uxoris dignitatem promoverat. In eo pariter laudanda, quod cum ancillam suam marito dedisset uxorem, illam castigare noluit nisi prius accepta ab eo potestate, quam si petiisset moderatius, & sine mariti in ea re innocentis sugillatione, nihil esset in hac ejus querela culpandum.

Docemur inde etiam inter sanctissimos cujuges interdum aliqua suboriri jurgia; non defectu matrimonii quod per se amoris & concordiæ vinculum est: sed vel Deo id permittente in ultionem levium delictorum conjugum; vel instigante Dæmone, qui in agro cœlestis patris-familias non cessat sua superseminare zizania. Familia quidem Abrahæ domestica erat Ecclesia, sed zizaniis paleisque non vacua: Agara namque natione Ægyptia nonnihil suæ Gentis, etiam in fidelium cœtu, perversitatis retinuit; nec Sara omnem sui sexus exuit infirmitatem, imo muliebrem & impotentem suum animum acrius exeruit.

Addit enim Moses, quod Sara accepta ab Abrahamo omnimoda in ancillam potestate, *afflixit eam*, & duriuscule verbis & minis in eam egit, ut illam ad officia ancillaria revocaret, ipsiusque protervam frangeret. Agar autem, ut servilis erat ingenii, exulceratum erga se Saræ animum experta, fugam meditari maluit, quam humili culpæ agnitione redire in gratiam: „ Talis scilicet „ servorum mos est, (inquit sanctus Chrysostomus eadem *homil.* 38.) quando non „ permittitur eis more suo agere, sed impediuntur eorum conatus, statim domino„ rum ruptis frenis fugam capessunt.

Igitur illa correctionis impatiens secreto *fugam iniit*, per desertum Sur, via qua itur in Ægyptum; putans in deserto, aut sylva melius se habituram; quam in domo herili atque haud dubie in patriam redire cogitans; *Sur* enim, teste S. Hieronymo, desertum est Judæam inter & Ægyptum, pertenditque ad mare rubrum.

At cum in illo deserto siticuloso per aliquot dies oberrasset Agar, in eo fontem invenit inter *Cades & Barad*, qui quidem fons etiam ibidem dicitur *puteus* tametsi duo hæc differre videantur, omnis enim puteus est fons: sed non omnis fons est puteus; fons enim aquas fundit ex plano aut eminentiori loco; puteus vero in profundo. Fons autem ille dictus est puteus, quod forte aquas ex profundo ejacularet.

Erat autem ille inter *Cades & Barad*, inquit Moses. *Cades* autem est Barnea illa, ubi aqua fluxit ex petra *Num.* 20. juxta urbem *Petram*, Arabiæ Petreæ Metropolim. Illo autem in loco Agaræ apparuit Angelus Domini, suasitque ut deposita protervia, ad domum herilem rediret, & Saræ dominæ suæ famularetur. Ad quæ verba S. Chrysostomus ait: *Vide quomodo ancillæ supernum auxilium non deest, quo justus* (Abraham) *in majori sit honore: nam quia justi semen intra se gerebat, ideo Angeli aspectum videre meruit*.

QUÆRITUR III.

Quis fuerit Angelus ille qui apparuit Agaræ, & ista ei denuntiavit.

COmmunis est sententia Veterum Patrum Angelum illum non fuisse aliquem ex Angelis seu spiritibus creatis, sed Christum Dominum seu Dei Filium qui in umbratili carne Patribus Veteris Testamenti apparuit, ut in figurato corpore futuræ suæ Incarnationis mysterio proluderet. Id egregie docet Tertullianus, lib. contra praxeam, *cap. 6.* ubi cum dixisset Patrem Divinum omnia per Filium operari, concludit: „ Filius itaque „ est qui ab initio judicavit, turrim superbissimam elidens, linguasque dispertiens, orbem totum aquarum violentia puniens, „ pluens superSodomam&Gomorram ignem „ & sulphurem: *Dominus a Domino*. Ipse „ enim & ad humana semper colloquia descendit, ab Adam usque ad Patriarchas „ & Prophetas; in visione, in somno, in „ speculo, in ænigmate, ordinem suum præstruens ab initio semper, quem erat persecuturus in finem. Ita semper ediscebat „ & Deus in terris cum hominibus conversari, non alius potuit quam sermo qui „ caro erat futurus &c.

Eadem docent *S. Justinus Martyr* in dialogo adversus Triphonem, & Apolog. 2. *S. Irenæus* lib. 3. cap. 6. & lib. 4 cap. 17. *Origenes* in Isaiam homil. 1. *S. Cyprianus* lib. 2. adversus Judæos. *Eusebius* lib. 1. hist. cap. 2. *Basilius* lib. 2. adversus Eunomium. *Athanasius* orat. 4. contra Arianos. *Gregorius Nazianzenus* orat. 36. & 40. *Ambrosius* in Epist. ad Corint. cap. 1. & alii bene multi.

Confirmant ista Patres Concilii Antiocheni in Encyclica sua Epistola quæ de Christo hæc habet: *Qui implet voluntatem paternam, Patriarchis apparet, & cum eis loquitur, in eisdem clausulis, & eisdem capitibus, aliquando quidem tanquam Angelus, quandoque vero tanquam Dominus, quandoque autem Deus esse affirmatur. Deum enim universi impium est existimare Angelum. Filius vero Angelus patris est, qui est ipse Dominus & Deus. Scriptum est enim, Angelus magni consilii.*

Quod autem is qui Agaræ apparuit, non fuerit Angelus creatus, haud obscure indicat Moses dum illum vocat *Jehova*, quod est ita proprium Dei nomen, ut nulli unquam creaturæ fuerit concessum, sicut demonstravimus in Scoto nostro Academico, ubi actum est de nominibus Dei. Hoc pariter agnovisse censetur Agar, cum attonita quod Deum vidisset: exclamavit: *Tu Deus qui vidisti me?* Quibus verbis significabat se mirari plurimum Dei mansuetudinem, qui se mortali fœminæ conspiciendum præbuisset. Addit vero *Profecto vidi posteriora videntis me*. Hoc est: argumentum & effectum jam habeo illius erga omnes creaturas vigilantis providentiæ; & quem conspiciendo & vivendo, quis esset, ignorabam; jam abeuntem agnosco esse Dominum & Deum meum.

Deus itaque, sive per se, sive per Angelum Agaræ apparens, & loquens, ei plurima prænuntiat. I. Quod conceptura esset filium quem vocaret Ismael, *eo quod*, inquit, *audierit Deus afflictionem tuam*; Ismael enim significat, *audiet Deus*. Fuit autem Ismaelis hoc singulare privilegium, quod ante illius ortum nomen illi Deus dederit. II. Prænuntiatur Ismaelem futurum hominem agrestem, sylvarum, & solitudinis incolam, ferarum venatorem, inurbanum & moribus incultum.

Præsignabantur pariter ejus posterorum mores & affectus; Ismaelitæ namque seu Saraceni (ait Ammianus Marcellinus lib. 14. de studiis, moribus, & institutis Saracenorum) „ Omnes pari sorte sunt bellatores, „ seminudi, coloratis sagulis pube tenus amicti, equorum adjumento pernicium, graciliumque camelorum per diversa reptantes, in tranquillis æque ac turbidis rebus „ &c.

Insuper de Ismaele denuntiatur: *Manus ejus contra omnes, & manus omnium contra eum:* hoc est, negotium omnibus facesset, & alii ipsi; vir bellicosus & inquietus cum nemine pacem habebit; nullusque vicissim cum ipso pacifice victurus est.

At inquies. Cum pace nihil magis sit expetendum, qua ratione inter Dei beneficia Ismaeli, ejusque posteris conferenda, censetur eos futuros bellatores omnibus infensos, & ab omnibus impetendos?

Respondeo, quod etsi optabilius esset summa pace & tranquillitate frui cum omnibus; attamen quia prævidebat Deus Ismaelem, ejusque posteros propter eorum agrestes & efferatos mores ab omnibus oppugnandos; hoc in gratiam patris Abrahæ habituri erant solatii, quod hostibus suis non forent impares; sed tanta virtute & fortitudine prædi ti, ut oppugnantibus resistere, eorumque vim & insultus repellere possent.

Agar itaque excussa animi ferocia, & in aliam mutata juxta Dei monitum, ad Saram reversa, suis humilibus & assiduis obsequiis, ipsius gratiam redimere satagit, narratque (ut coniicere licet) ea omnia quæ sibi in solitudine contigerant; quorum argumentum est, quod natum postmodum ab ea filium Abrahamus Ismaelem vocaverit, quemadmodum Deus ipsi Agaræ præceperat.

DISQUISITIONES IN CAPUT XVII.

ABrahæ annum nonagesimum agenti denuo se conspiciendum Deus præbens, tria potissimum ei hoc in capite significat. I. Cum hortatur ad suæ divinæ voluntati præstandum obsequium; *Ambula coram me*, inquit, *& esto perfectus*. Spondetque ejus semen velut arenas maris ac cœli sydera multiplicandum, atque pollicetur a se ipsi illiusque posteris dandam esse terram Chanaan in æternam possessionem.

II. Pactum init cum Abrahamo, cujus symbolum voluit esse Circumcisionem: *Hoc est pactum meum*, inquit, *quod observabitis inter me & vos, & semen tuum post te: circumcidetur ex vobis omne masculinum. . . . ut sit in signum fœderis inter me & vos*.

III. In rei promissæ fidem, Abrahami & Saræ mutat nomina; prius enim ille dicebatur *Abram*, id est, *Pater excelsus*; jam vero apellatur *Abraham*, addita littera H. quæ una est ex sacratioribus quibus sacro-sanctum nomen *Jehovæ* effertur, bisque in divino & ineffabili nomine scribitur: quo factum est, ut Abrahamus ex vi & Etymologia sui nominis dictus sit *Pater excelsus multitudinis*. Nomen enim *Abraham* Hebraice componitur ex *Abram* & *Hamon*, quæ vox multitudinem significat. Unde dicendum erat *Abrahamon*: Verum ad tollendam cacophoniam, quædam litteræ tolluntur, sicut fit in plurimis aliis nominibus, quo lenius & facilius pronuntientur.

Fuit autem revera Abrahamus *pater multarum Gentium*, non solum generatione carnali, qua ex Ismaele, & Isaaco, filiisque Cethuræ plurimæ Gentes prodierunt; sed maxime generatione spirituali, qua dictus est Pater omnium credentium, ex Apostolo ad Rom. v 4. 11.

Mutatum est pariter nomen *Saræ*, quæ antea Hebraice dicebatur *Sarai*, hoc est, ut observat S. Hieronymus, *princeps mea*, quod esset tantum unius domus mater familias & domina; subducta vero ex ejus nomine Hebraica littera • i addita est ex nomine divino littera H. ut Hebraice diceretur *Sarah*; quo significaretur illam pariter futuram matrem multarum Gentium, omniumque credentium in Christum.

Hæc autem omnia ut informaret Deus, Abrahamumque certiorem faceret, omnia quæ pollicebatur, fore implenda, promissionem orditur ab his verbis: *Ego Dominus omnipotens*: nimirum ut interposita sua omnipotenti virtute, omnem ab Abrahami animo dubitationem submoveret. Duo nempe spondebat Deus, quæ creditu difficilia videbantur. *Primum*: quod Abraham centenarius, & Sara nonagenaria futuri essent pater & mater multarum gentium: *Alterum* vero quod eorum posteri accepturi essent Cananitidem in perpetuam possessionem; cujus promissionis executio non ita facilis videbatur; quippe cum regiones illæ refertæ essent incolis potentissimis, & validissimis bellatoribus.

Utrique vero divinæ promissioni constantissimam fidem adhibuit Abrahamus; his enim auditis, ut refert Moses, *cecidit Abraham pronus in faciem*; nimirum ut significaret se non solum humillimum supremæ Dei majestatis adoratorem; sed & quæ dixerat, & quæ dicturus erat, reverenter suscipere & studiose amplecti; hoc autem egregie declarat Apost. *ad Rom.* 4. ubi in hanc Dei promissionem digitum intendens, de Abrahamo scribit: *Non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum fere esset centum annorum, & emortuam vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia; sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissime sciens, quia quæcumque promittit, potens est & facere &c.*

Hac itaque Deus Abrahami religione & observantia provocatus, init cum eo fœdus tam ab ipso, quam ab ejus posteris inviolabiliter servandum: *Hoc* inquit, *est pactum meum quod observabitis inter me & vos, & semen tuum post te: circumcidetur ex vobis omne masculinum, & circumcidetis carnem præputii vestri*; *ut sit in signum fœderis inter me & vos*. Solebant olim homines fœdera inita non modo in publicas tabulas referre; sed in æs incidere, vel insculpere lapidibus, quo magis testata & constans esset eorum memoria; at Deus in Abrahæ, ejusque posterorum carne fœdus suum insculpi voluit, quasi solemne monumentum eorum adoptionis & electionis in peculiarem sibi populum maxime eos, qui per Isaacum & Jacobum erant propagandi.

QUÆRITUR AUTEM I.

Cur sacrum fœdus, quo justitia & salus promittitur, statuere voluerit Deus in illis partibus nonnisi cum pudore nominandis.

ABsurdum prima fronte, ac ridiculum videri potuit divinum hoc mandatum. Initur sacrum fœdus quo discerni debeat semen Abrahæ a reliquis Gentibus, utque ejus posteri sint populus Dei, & oves pascuæ ejus: tanti vero mysterii symbolum & insi-

insigne statui in pudendis partibus, quis rationi consentaneum esse dicat? Verum cum Deus sit infinita sapientia præditus, nihil nisi rationabili de causa statuere potest; quæ licet nos lateat, nihilominus gravissimam esse existimandum est.

Etsi vero Moses illam non expresserit, multiplex tamen inter signum visibile & rem signatam effulget analogia. Illas erudite aperit Philo in brevi dissertatione quam instituit de usu Circumcisionis. *Ridetur*, inquit, *Majorum nostrorum Circumcisio: quamvis ea non in mediocri honore habita est, etiam apud Gentes alias, præsertim vero Ægyptiacam, præcellentem non minus hominum sapientia quam frequentia*; idque multis de causis quas perstringo. I. Quo facilius caveretur morbus ægre curabilis, quem vocant *carbunculum*: sic appellatum, quod urat inflammatione, quod tam præputiatis, quam circumcisis frequentius contingit.

II. Ut totum corpus esset purius, nec officia impediret sacerdotalis Ordinis.

III. Pars hæc corporis circumcisa, cum cordis similitudinem habeat, indicat generationem ex corde profluere.

IV. Ob majorem fœcunditatem, quia hac parte resecta, facilius fit generatio; & ideo Gentes circumcisæ, fœcundissimæ sunt & populosissimæ.

V. Ejus membri Circumcisio, excisionem significat voluptatum, quæ mentem fascinant. Et quia inter voluptatum illecebras principatum tenent, quæ illam corporis partem titillant, & afficiunt; idcirco justum est illas mutilare.

VI. Ut deprimeretur hominum arrogantia, qui quod alios homines generare possint superbia intumescunt; dissimulato vero humani generis Auctore & Propagatore.

Addit Josephus lib. I. Antiquitatum: „Voluit Deus corporali hac nota insigniri „Gentem nostram, quo scilicet manifeste „secerneretur & segregaretur a cæteris „Gentibus; scilicet ne cum illis permixta „& confusa, flagitiosos quoque earum mo„res, fœda instituta, iniquas leges, impias „superstitiones, prava æmulatione sequi „vellet. Quam rationem etiam proferunt „*S. Chrysostomus* homil. 39. in Genes. *S. Hieronymus* in cap. 3. Epist. ad Galatas. *Theodoretus* quæst. 65. in Genes. „Quoniam „*inquit*, prædixerat Deus futuram seminis „ejus quadringentorum annorum peregri„nationem in terra aliena; pietati conser„vandæ velut custodiam quandam præmoli„tus est Circumcisionem: ne posteri Abra„hæ, impiis hominibus permixti, macula„rent peternam nobilitatem; sed signum „illud Circumcisionis intuentes, indelebi„lem ejus memoriam, qui tale signum eis „dederat, conservarent.

QUÆRITUR II.

Utrum Circumcisio fuerit revera divinæ Institutionis: an Traditionis humanæ.

Etsi Moses distincte asserat, verbis supra laudatis, Deum esse unicum Circumcisionis auctorem, ejusque ab ipso observantiam & ritum Abrahamo, illiusque posteris præscripsisse: Nihilominus, ut temerarii semper quorumdam hominum ausus non defuerunt olim, nec desunt modo, qui Israelitarum ritus, maxime Circumcisionem, ab Ægyptiis & Chaldæis, quorum doctrina imbutus erat Moses, acceptam referunt. Prodiit enim olim Celsus, qui, referente Origene, asserebat Judæos Circumcisionem ab Ægyptiis mutuatos fuisse.

Nostris etiam temporibus eandem sententiam innovare voluit Joannes Marshamus natione Anglus, titulo Eques Auratus, qui in Canone Chronico Ægyptiaco &c. *pag. mihi* 73. *&c.* videtur insinuare Israelitas circumcidendi masculos morem ab Ægyptiis hausisse, eamque assertionem confirmat testimonio Herodoti, *lib.* 2. *cap.* 104. dicentis: *Soli omnium hominum Colchi, & Ægyptii, & Æthiopes ab initio statim pudenda circumcidunt. Nam & Phœnices, & Syri, qui sunt in Palæstina, didicisse id ab Ægyptiis & ipsi confitentur &c.* Producit etiam Diodorum Siculum: lib. I. pag. 17. ubi cum dixisset Judæos & Colchos ex Ægypto deductos esse, subdit: *Ideoque Gentilibus illis ex antiqua traditione in usu est, ut circumcidant, statim a partu pueros, ritu ab Ægyptiis derivato.* Ex his colligit Marshamus Circumcisionem non fuisse primum ab Israelitis usitatam, sed ab Ægyptiis ad eos derivatam.

Verum cum Moses distincte pronunciet Deum Abrahamo Circumcisionem præscripsisse, ut esset symbolum & signum fœderis & pacti initi cum ipso, ejusque posteris, *Eritque pactum meum* (inquit Deus) *in carne vestra in fœdus æternum*; satis aperte significat tum primum institutam fuisse Circumcisionem: si enim hæc fuisset jam apud alias nationes in praxi, non recte assumeretur a Deo tanquam symbolum pecularis suæ erga Abrahæ posteros dilectionis & protectionis; nec esset ipsa Abrahamitis signum repræsentativum ac demonstrativum perpetuæ suæ in Deum religionis & observantiæ.

Hoc ipsum confirmat Christus Dominus *Joan.* 7. *v.* 22. ubi Judæos alloquens ait: *Propterea Moyses dedit vobis Circumcisionem non quia ex Moyse est, sed ex Patribus.* Quibus aperte indicat Circumcisionem non ab Ægyptiis, sed a Patribus esse derivatam; nimirum ab Abrahamo Israelitarum parente.

Confirmatur testimonio filiæ Pharaonis quæ cum in ripa profluentis fluvii puerulum Mosem conspexisset, e vestigio circumcisum agnoscens, fœtum gentis Hebraicæ pro-

pronuntiavit: si autem Circumcisio pariter fuisset ab Ægyptiis frequentata, vanum fuisset illud indicium.

His accedit exterorum etiam testimonium, qui res Judaicas, melius quam Herodotus, & Diodorus Siculus, calluerunt: nam Artapanus (productus ab Eusebio) in eo opere, quem scripsit de Judæis, distincte scribit, Æthiopes Circumcisionem a Mose: *Æthiopes autem ipsos* (inquit) *hostes, tam propenso tamen in Moysem animo fuerunt, ut ipsius quoque Circumcisionis ab eo ritum acciperent.* Similia habet Theodotus ab eodem Eusebio productus *lib. 9. cap. 22.* hic enim cum enarrasset Sichemi cum civibus suis Circumcisionem, ut obtineret Dinæ nuptias, ad primam hujus ritus originem digitum intendens, scribit: *Qui magnum patris Abrahamum eduxit ab oris, cœlitus hunc tota jussit cum stirpe recurvo, glande sub extrema, præputia demere ferro? paruit atque Dei verbis immotus inhæsit.*

His adiicere licet Veteres Ecclesiæ Doctores expresse docentes Circumcisionem idcirco Judæis traditam, ut signum esset demonstrativum initæ perpetuæ suæ in Deum observantiæ; atque symbolum, quo ab aliis Gentibus distinguerentur. Sic imprimis S. Justinus Martyr, qui cum dixisset, non omnibus necessariam esse Circumcisionem, sed solis Judæis; idque probasset exemplo Adami, Abelis, Lothi, Noe, aliorumque Patriarcharum, qui sine Circumcisione salvi facti sunt, adiicit: *Abraham (qui primus Circumcisionem carnis accepit) benedictione ab eo auctus... Vobis ergo solis necessaria fuit Circumcisio ista, ut populus, fieret non populus; & gens non gens, sicut & Oseas ait &c.*

Ei subscribit S. Irenæus, qui ait: *Quod autem Circumcisionem, non quasi consummatricem justitiæ fidei, sed in signum dederit eam Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ ex ipsa scriptura discimus: Dixit enim Deus ad Abraham, circumcidetis carnem præputii vestri, & erit signum Testamenti inter me, & vos &c.*

Adstipulantur cæteri Ecclesiæ Patres idem afferentes prælertim S. Chrysostomus: *Quemadmodum* (inquit) *vir aliquis temperans & lenis, ancillam habens petulantem terminos & regulas illi dat, ne unquam extra vestibula prodeat; neque cum prætereuntibus conveniat; & nonnunquam pedibus compedes addit, ut sic illius intemperantiam coercere valeat: ita & benignus Dominus Circumcisionis signum carni eorum indidit, quasi pedibus vinculum quoddam: ut domesticum habentes signum non ultra doctrina aliorum opus habeant.*

Videsis etiam S. Augustinum *lib. 15. de civitate Dei*, ubi dicit idcirco præceptam Abrahamo Circumcisionem, ut esset signum regenerationis per Christum futuræ: & *lib. 11. de nuptiis & concupiscentia*, ubi dicit institutam esse a Deo Circumcisionem, tanquam remedium ad purgationem peccati originalis. *Ex quo*, inquit, *instituta est Circumcisio in populo Dei; quod erat tunc signaculum justitiæ fidei, ad significationem purgationis valebat parvulis originalis, veterisque peccati: sicut & Baptismus ex illo valere cœpit ad innovationem hominis, ex quo est institutus.*

Ex his omnibus apparet quam turpiter hallucinentur ii qui obtrudere volunt Circumcisionis ritum Judæos ab Ægyptiis hausisse. Nec iis quidquam suffragatur Herodoti testimonium; nam Josephus ex Manethonis scriptis probat *Herodotum frequenter in rebus Ægyptiacis ignoratione mentitum*. Idque Diodorus Siculus lib. 1. pag. 63. confirmat: *Nos autem*, inquit, *quæ Herodotus, & nonnulli rerum Ægyptiarum Scriptores, portenta narrationum pro veritate sponte amplexi, & voluptatis gratia fabulas commenti blaterarunt, missa faciemus.*

Porro hic præsertim plurimum errasse Herodotum, manifestum fit, ex eo maxime, quod afferat Syros, qui in Palæstina sunt, fateri se Circumcisionem ab Ægyptiis & Colchis habere. Nam ex Palæstinæ incolis, soli Judæi circumcidebantur, teste Josepho mox laudato. At Judæi nusquam asseruerunt se Circumcisionis ritum ab Ægyptiis accepisse; quinimo Ægyptios fuisse mutatos ab Israelitis hunc morem contendunt.

Multominus danda est fides Diodoro Siculo, qui Julii Cæsaris, & Augusti temporibus scripsit; hic enim cum esset Ethnicus, in historia Judaica penitus rudis & ignarus fuit; quique Ægyptios de antiquitate suæ Gentis nimium gloriantes asserit, *Multa ambitiose, magis quam vere sibi tribuere, quæ nec firmis demonstrationum argumentis, nec idoneorum testimoniis auctorum subnitantur.*

Cum itaque Ægyptii plurima ad suæ nationis commendationem fuerint commenti, quidni pariter fabulati sint se Circumcisionis primos auctores, quam tamen ab ipsis Israelitis hauserant, eo forte tempore, quo ipsis dominabatur Josephus: quem ut sibi redderent magis propitium, verisimile est eosdem ritus, quos ille, tunc fuisse sectatos & imitatos; maxime vero Circumcisionem quam videbant ad gentis multiplicationem plurimum conducere. Ita docet eruditissimus Rabbinus ille, cujus extat liber nomine *Aruch*:

Ne autem viderentur hunc ritum hausisse ab exteris, eum in plurimis deinde interpolarunt. Nam Judæi ex Dei mandato pueros circumcidebant octavo eorum nativitatis die: Ægyptii autem appetente anno decimo quarto, ut narrat S. Ambrosius, lib. 2. de Abrahamo, cap. XI.

Deinde Judæi omnes omnino mares circumcidebant: at Ægyptii eos tantum qui vel inanium Deorum cultui & ministerio erant addicti; vel qui Philosophiæ & Mathematicis operam navabant, teste Origene: „ Apud „ Ægyptios, *inquit*, qui in superstitionibus „ vetustissimi & eruditissimi habebantur, „ & a quibus cæteri pene omnes ritum sa- „ crorum, & cæremonias mutuati sunt, „ nullus aut Geometriæ, aut Astrologiæ „ studebat, aut Geneseos secreta rimabatur, „ nisi circumcisus esset. Nemo item apud „ illos Sacerdos esse poterat, neque Aru- „ spex, neque quorumlibet sacrorum mini- „ ster, nec, ut illi appellabant, Propheta, „ nisi

„ nisi antea Circumcisione quasi purgatus, „ atque initiatus fuisset. Omnes hierophantes, omnesque vates, atque omnis, sive „ Cœli, (ut putabant illi;) sive inferni „ Mystes, & conscius, nullam apud eos fidem & auctoritatem habet, nulloque in „ honore est, si hoc careat Circumcisionis „ insigni. *Hæc Origenes*. Unde S. Clemens Alexand. 1. strom. pag. 302. scribit: *Pytagoras cum Ægyptiorum Prophetis congressus esse dicitur: per quos etiam circumcisus fuit, ut adyta ingrediens, mysticam Ægyptiorum disceret Philosophiam.*

Denique solos mares circumcidebant Judæi; Ægyptii vero, ut docet Strabo lib. 16. etiam fœminas circumcidere solebant. Unde diversus erat omnino Ægyptiorum ab Hebræis circumcidendi ritus.

Hic ergo Circumcisionis fuit processus: illam Abrahamus a Deo accepit: ab Abrahamo, per Ismaelem Agaræ filium *Arabes* & *Æthiopes*: ab Arabibus, *Saraceni* & *Turcæ*: per Cethuræ filios, plurimæ nationes ab eis exortæ: per Isaacum, *Edomitæ* Esau posteri: & *Israelitæ* Jacobi filii & nepotes. Ægyptii ab ipso Abrahamo, vel Josepho; ab Ægyptiis vero Colephi, & sic de cæteris.

Opponet fortassis quispiam, illud Josue 5. v. 9. ubi postquam circumcisi fuissent ii omnes Israelitæ, qui nati fuerant tempore peregrinationis in deserto: *Dixit Dominus ad Josue: hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis*; quibus significare videtur, etiam ante Josue & Mosis tempora, ab Ægyptiis ignobilitati & infamiæ illorum deputatum, qui non essent circumcisi: Igitur signum est Ægyptiis etiam antequam Israelitis Circumcisionem in honore fuisse; ac proinde illos hunc ritum ab Hebræis non fuisse mutuatos.

Respondeo, his vocibus, *opprobrium Ægypti*, ex mente Theodoreti (*quæst.* 4. *in Josue*,) significari liberationem ab Ægyptiaca servitute, & promissæ terræ consecutionem; non vero Circumcisionis defectum. Fuerant quidem per plurimos annos Hebræi sub duræ servitutis jugo in Ægypto gementes; fuerant & per quadraginta annos per desertum errantes: at cum jam ingressi essent terram benedictionis, patribus suis a Deo repromissam, merito Deus illis significat se ab eis abstulisse opprobrium Ægypti: tum quod plena jam libertate donarentur; tum quod propter observatam ab eo sancitam Circumcisionis legem, admissa ab eorum patribus in Ægypto delicta, ipsis non esset imputaturus; imo eorum memoriam omnem aboleret. Itaque verba hæc, *opprobrium Ægypti*, non sunt intelligenda de Circumcisione; quasi illa a Deo Israelitis verteretur in probrum, ac si ritum illum ab Ægyptiis accepissent; cum enim illi omnes recens essent circumcisi, tantum abest ut ab eis esset ablatum opprobrium Ægypti, imo istius opprobrii perpetua in proprio corpore tulissent stigmata & insignia: igitur nihil est in istis verbis quod Marshami erroneo dogmati faveat.

Instabis. Illi censendi sunt primi Circumcisionis auctores, qui inter circumcisos primum ordinem obtinent: at ita esse de Ægyptiis apparet ex his Dei verbis apud Jeremiam, cap. 9. v. 2. & 26. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & visitabo super omnem qui, circumcisum habet præputium, super Ægyptum & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto: quia omnes Gentes habent præputium; omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde*. Ubi vides Ægyptios inter circumcisos primos numerari.

Respondeo, Ægyptios illo in ordine non idcirco primos recenseri, quod primi Gentium omnium Circumcisionem corporis admiserint: sed quod inter incircumcisos corde pejores essent, & multiplici idololatriæ crimine magis contaminati. Quamobrem primi erant inter quos Deus propter horrenda errorum scelera ad iracundiam provocatus animadvertere decreverat. Vel si mavis, verba illa intelligenda esse respective ad Israelitas, quos ibi per Prophetam compellat Deus: eorum sensus hic erit, ut exponit S. Hieronymus, nimirum quod Judæi non habeant unde plurimum sese efferant de sua Circumcisione, cum plurimæ sint aliæ nationes puta Ægyptii, Ismaelitæ &c. quæ Circumcisionem admittunt; quæ tamen cum in Deum non credentes, nec eum colentes, magis Circumcisionem cordis non habent, quam aliæ nationes præputium habentes. Vult itaque Deus verbis istis significari Circumcisionem carnis nil prodesse ad justitiam, absque Circumcisione cordis & spiritus, quæ sola conducit ad vitam æternam. Cum autem Moses inducat Deum asserentem Circumcisionem carnis symbolum esse fœderis æterni: *Eritque pactum meum*, inquit, v. 13. *in carne vestra in fœdus æternum*.

QUÆRITUR III.

An publicata & firmata lege Evangelica, licite omissa fuerit illa carnalis Circumcisio.

Contendunt Judæi perperam a Christianis præter mitti Circumcisionis ritum, quem Deus in signum æterni fœderis cum fidelibus initum esse voluerat. At Christiani omnes merito jure propugnant abrogatam esse Circumcisionis carnalis legem, utpote quæ nihil quidquam jam ad hominum justificationem & salutem conferat, his potissimum rationibus.

I. Idcirco (ut docet S. Chrysostomus) præcepta fuerat Circumcisio carnalis, ut signum esset distinctivum populi fidelis ab infide-

fideli; ne ille cum aliis Gentibus impiis permixtus & confusus, illibatum Dei cultum & veram religionem non custodiret; at ritus ille Circumcisionis omnino cessare debuit, promulgata & stabilita lege evangelica, quæ non alicui populo; sed universis mundi nationibus erat præscribenda, ita mandante Christo suis Apostolis. Marci ult. *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ*, ut significaret accedente lege Evangelica, nullam apud Deum futuram esse distinctionem *Judæi & Græci*, ut diserte probat Apostolus ad Romanos cap. 1. & 2. Quia ait primæ ad Timotheum 2. Hoc præsertim tempore manifestavit Deus se velle *omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*.

II. Tandiu vigere debebat Circumcisionis præceptum, quandiu pactum Dei cum Abrahamo ejusque posteris erat servandum: porro pactum illud dumtaxat servandum erat donec novum, per Evangelii prædicationem statueretur, ut egregie demonstrat S. Paulus ex vaticino Jeremiæ, cap. 31. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Juda Testamentum novum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum; pactum quod irritum fecerunt. Sed hoc erit pactum quod feriam domui Israel post dies illos: dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Ex quibus Apostolus colligit; *dicendo novum, veteravit prius; quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.*

III. Omnes a Deo Patriarchis præscripti ritus, per Mosaicam legem collecti & innovati, signa erant & figuræ eorum quæ in adventu Messiæ essent implenda, ut docet Apostolus: adveniente autem veritate evanescere debent figuræ; nulliusque sunt amplius ponderis & momenti: igitur omnes illi veteres ritus nullum deinceps obtinere debebant vigorem, adveniente Christo, & stabilita lege Evangelica. Confirmabuntur ista in refutatione eorum quæ Judæi solent obiicere.

Opponunt itaque Judæi. 1. Præceptum de servanda Circumcisione præscribitur in perpetuum, ut constat ex verbis Dei Abrahamum alloquentis: *Statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno: ut sim Deus tuus & seminis tui post te.* Quod vero hujusce ne ineundi perpetui fœderis symbolum sit Circumcisio carnalis, declarat Deus v. 13. *Circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & vos.., eritque pactum meum in carne vestra, in fœdus meum:* igitur Circumcisio non debuit abrogari.

Respondeo I. duplicem distinguendam esse Circumcisionem; carnis alteram, alteram cordis: prior ad tempus duntaxat instituta fuerat; posterior vero ad mundi finem perseveratura: hanc posteriorem in mente habuit Deus ineundo fœdus cum Abrahamo, qui idcirco dictus est *Pater credentium*, quod ipsius ex sanguine & prosapia oriundus esset non solum Judæorum, sed & omnium prorsus hominum Salvator & Redemptor, in quem credentes tam ex Gentibus quam ex Judæis, vitam æternam divinæ gratiæ beneficio suis bonis operibus possent promereri. Si vero urgeas perpetuam illam Circumcisionis durationem adscribi non solum rei significatæ, nempe Circumcisioni cordis & spiritus, sed etiam signo & symbolo quod tanquam signum perpetuum divini fœderis in sua carne perferre debebant Abrahæ posteri.

Respondeo II. voces illas *perpetuum & sempiternum*, Hebræa voce עולם *olam*, triplicem in Scriptura habere significationem: vel enim indicant rem, quæ nec finem nec principium habitura sit; quo sensu soli Deo tribuuntur, sic Psal. 86. *A sæculo & usque in sæculum tu es Deus*. Vel indicant infinitam durationem (ut loquuntur Theologi) *A parte post*, illius rei, quæ exordium quidem habet, nullum vero finem sit habitura, sic Proverb. 10. v. 30. *Justus in æternum non commovebitur*. Vel denique denotant diuturnam perseverantiam alicujus rei absque ulla interruptione, quo sensu, *perpetuum* idem significat, ac *continuum*; sic Ecclesiastes 1. v. 4. terra dicitur *stare in æternum*. Porro vox illa עולם *olam*, qua usus est Moses, loquendo de Circumcisione, significat durationem, non quidem aliquando non finiendam; sed quæ longa sit, nec habitura finem, nisi aliqua interveniat notabilis conversio rerum, qualis fuit in mutatione Circumcisionis & præceptorum cæremonialium Mosaicæ legis per adventum Messiæ.

His Addo quod similes voces *in perpetuum, in æternum &c.* æque proferantur de festo Paschatis, de sacrificiis, de asservatione mannæ, de oleo unctionis, & aliis id genus; quæ tamen Deum haudquaquam perpetua esse voluisse rerum eventu satis compertum est; cum septingenti quatuor supra mille jam sint anni, quibus istis omnibus Abrahæ posteri secundum carnem, penitus destituuntur, ut perspicue demonstrabimus in nostra panoplia catholica, ubi sermo erit adversus Judæos.

Nec est quod reponant Judæi, se quidem istis omnibus orbari, quod ipsis liberum non sit accedere ad locum in quo ista omnia ex Dei præscripto erant peragenda: hæc enim responsio nostram assertionem confirmat; nimirum Dei voluntatem non fuisse, ut ista in perpetuum observarentur; sed duntaxat quandiu illi divinarum legum essent zelatores; & donec advenisset Messias, qui novam legem conderet; quique, antiquis illis ritibus præfigurata, accedente earum veritate, compleret, ut vaticinati fuerant Prophetæ. præsertim Jeremias, *laudato cap.* 31. ubi pactum vetus prædicitur abrogandum, ac proinde etiam abroganda ist us fœderis signa & symbola.

Reponunt Judæi promissiones illas de ineundo novo fœdere, non esse intelligendas de institutione fœderis quo aboleatur Mosaica lex & Circumcisio: sed quo compleantur,

& ef-

& effectum obtineant promissiones illæ, quibus Deus pollicetur a se liberandum esse populum suum ab exteris nationibus, & restituendum in terram promissionis, ut ibi vivat tranquillius, utque divino cultui religiosius ac pacatius, quam antea incumbat.

Respondeo I. Novo fœdere ea tantum ratione confirmatum esse Vetus, quod quæ in hoc promittebantur, in illo completa fuerint; cessant vero promissiones, ubi res promissa confertur: hinc Christus Dominus Matthæi 5. v. 17. merito dicebat: *Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut Prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* His addo falsum esse nihil aliud novo fœdere promissum, præter liberationem Israelitarum a Gentibus, & eorum restitutionem in terram benedictionis; contrarium enim constat ex omnibus vaticiniis, quibus promittitur novum fœdus ineundum, non solum cum ipsis Israelitis Abrahæ filiis carnalibus, sed etiam cum omnibus prorsus Gentibus quæ in venturum Messiam credituræ erant, & leges ab eo sanciendas observaturæ.

Opponunt II. Judæi, plurima Prophetarum vaticinia quibus spondet Deus adveniente Messia restituendam in integrum Israeliticam Gentem, nec amplius e suo statu patriaque disturbandam; illud potissimum Isaiæ 52. v. 1. *Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion: induere vestimentis gloriæ tuæ, Jerusalem, civitas sancti; quia non adiiciet ultra ut pertranseat per te incircumcisus & immundus.* Unde inferunt a venturo Messia non abrogandos esse Mosaicos ritus, maxime vero Circumcisionem; sed potius confirmandos.

Respondeo, ista Prophetarum oracula non esse intelligenda de civitate Sion & Jerusalem terrena; nam eventus docet ex ea jamdudum exulare Judæos; neque ulla spes affulget futuræ eorum restitutionis: sed exponenda esse de Sion & Jerusalem spirituali, nempe Ecclesia, quæ cum omni ex parte sancta sit, & munditiam undique spiret, in illam intrare non debet corde pollutus & incircumcisus.

Urgent. Vaticinia ista intelligenda sunt de omni Dei sanctuario ut demonstratur ex illo Ezechielis 44. v. 9. *Omnis alienigena incircumcisus corde, & incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum.* Igitur sicut licitum non erat incircumcisis carne ingredi sanctuarium legis Mosaicæ; ita nec eis liberum est ingredi sanctuarium legis Evangelicæ scilicet Ecclesiam.

Respondeo, in eis oraculis sermonem non fieri de sanctuario novi fœderis; sed de templo Hierosolymitano post captivitatem Babylonicam restaurando. Adde quod etiamsi de Ecclesia essent intelligenda, illa carnis Circumcisio requirenda in illam ingredientibus, non esset accipienda de Circumcisione quæ fit per ablationem præputii; sed de ea quæ fit per mortificationem carnis ad quam hortatur Apostolus 2. ad Corinthios 4. v. 10. ubi ait: *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.*

Adiiciet aliquis Circumcisionem *non esse ex Mose, sed ex Patribus*, Joannis 7. v. 22. igitur licet per Christum abrogatæ fuerint leges cæremoniales a Mose præscriptæ; inde non debet esse consequens Circumcisionem etiam fuisse abrogatam.

Respondeo, quod quamvis Circumcisio ante Mosem præscripta fuerit, cum tamen inter ritus Leviticos a Mose præscriptos fuerit inserta, una cum eis debuit expungi: non quod esset res mala, & a malo principio, ut volebant Manichæi, quos refellit & impugnat S. Augustinus, & Encratitæ apud Clementem Alexandrinum: sed quia instituta fuerat ad certum tempus, nempe pedagogiæ Israelitarum, quo transacto, cessare debuit. *Deinde* cum Messiam ex Abrahami semine nasciturum præsignificaret, eo adveniente cessare debuit. *Denique.* Illa etiam instituta fuerat ut distingueret populum Israeliticum ab aliis Gentibus: porro cum adveniente Christo *non sit amplius distinctio Judæi & Græci, nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum*, inquit Apostolus, non debuit amplius subsistere symbolum illud distinguens & divellens, maxime cum omnes in Christum credentes, sint spirituales filii Abrahæ, baptismusque in locum Circumcisionis successerit. Conveniunt quidem Circumcisio & Baptismus in præcipuis finibus. 1. Quod utrumque sit obsignatio gratiæ justificantis, & regenerationis per Sanguinem Christi. 2. Quod in utroque contrahatur obligatio solemnis ad fidem, & obedientiam fœderis Deo præstandam. 3. Quod utrumque sit symbolum fidelium, horumque distinctivum ab extraneis.

Differunt vero in plurimis. 1. Quod Circumcisio cruenta fuerit corporis læsio, & sanguinis effusio: Baptismus vero, illæso corpore & superinfusa aqua celebratur. 2. Illa solos ad masculos; hic ad omnes utriusque sexus fœderatos spectat. 3. Illa infantibus solum octavo die esset conferenda; hic statim a nativitate legitime confertur. Illa signum esset futuri adventus Messiæ, & infusionis illius gratiæ; hic utrumque præsens denotat. 4. Illa obligaret solos Abrahæ posteros; iste quoscumque Ecclesiæ filios &c.

Post expressum de Circumcisione præceptum, illudque executioni demandatum, addit Moses Deum Abrahamo dixisse: *Benedicam te, & ex illa* (Sara) *dabo tibi filium cui benedicturus sum, eritque in nationes, & Reges populorum orientur ex eo.* Quibus auditis, *cecidit Abraham in faciem suam, & risit in corde suo dicens: Putasne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet?* Unde

QUÆ-

QUÆRITUR IV.

Utrum ea in occasione Abrahami fides cespitaverit.

Existimat S. Chrysostomus Abrahamum ea in re nonnihil infidelitate peccasse; ac propterea ejus posteros hujus infidelitatis per quadringentos annos servitutis pœnas luisse: *Permisit Deus* (inquit Chrysostomus) *viros justos, proprium penes arbitrium humanis erroribus incurvari: non ipse quidem ad peccandum eos impellens; sed arbitrio quemque suo permittens, sinensque secundum proprium nutum ambulare. Sic itaque infidelitate sanctus peccavit Abraham, & propterea pœnam non effugit a Deo, ut serviret ejus semen quadringentis annis &c.* Ipsi concinit S. Hieronymus lib. 3. dialog. adversus Pelagianos, ubi exponens causam risus Abrahæ, ait: *Conscentia fragilitatis suæ cecidit pronus in terram, risitque dicens: si centenario nascetur filius? &c.*

Verum adversus istam sententiam reclamat Apostolus, *Rom.* 4. ubi de Abrahamo ait: *Non est infirmatus in fide; nec consideravit corpus suum emortuum &c.* Unde S. Chrysostomus priorem suam sententiam revocavit, illa enim verba expendens: *Cecidit in faciem suam &c.* Ait: „ Videns excellentem promissionem, & magnitudinem „ ejus promiserat cogitans, *Qui cecidit in faciem suam, & risit*, hoc est, voluptate „ perfusus est. Et in animo cogitabat, quomodo juxta humanum morem hoc fiat aliquando, & num centenario nascatur filius, & num sterilis & nonagenaria repente possit idonea fieri ad partum: & „ cum hæc animo cogitasset, non audebat „ tale quiddam lingua effari: sed monstrata „ sua gratitudine oravit pro Ismaele, &c.

Censet igitur S. Chrysostomus risum illum Abrahæ tribuendum esse ingenti illius animi & cordis exultationi, quod audiret etiam ex Sara suscipiendum esse Filium, qui divinarum promissionum, Deique beneficiorum esset futurus hæres.

Itaque risus ille Abrahami non fuit irrisio divinæ promissionis quasi Deus rem vanam, aut impossibilem promitteret, sed potius gaudentis apud se & admirantis bonitatem & potentiam Dei, seu ut loquitur S. Ambrosius: *Risus ille non incredulitatis, sed exultationis fuit indicium.* Vel ut addit S. Augustinus, lib. 16. de civit. cap. 26. *Risus Abrahæ exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis.* Existimabat enim Abrahamus sufficientem, imo amplissimam suæ erga Deum religionis & observantiæ mercedem se assecutum in nativitate Ismaelis: quamobrem nihil ultra audebat sibi a Deo promittere. Unde cum audivit Deum spondentem quod etiam ex Sara susceptururs esset Filium, eximiam erga se divini beneficii magnitudinem demiratus, incredibili gaudio exultans ait: *Putasne centenario nascetur filius?* Non quod diffideret promissioni divinæ, sed quod miraretur omnipotentiam Dei ejusque erga se munificentiam, & nosce cuperet qua ratione promissum illud, quod humanas vires excedebat, esse perficiendum.

Quamobrem adjecit Deus: *Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, & constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum.* Unde merito exclamat Rupertus lib. 5. „ O virum æterno risu vere dignum, & sempiternæ jucunditati bene præparatum, qui ita cecidit in faciem, ut rideret: ita risit, ut in faciem caderet: illius utique adorans omnipotentiam, in „ cujus promissione audierat singularem gratiam. Ergo illud quod in corde suo dixit: *Putasne centenario nascetur filius?* „ non dubitando dixit, sed suam ipse fœlicitatem ineffabiliter admirando.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XVIII.

Quinque hoc in capite recenset Moses. I. Deum duobus Angelis comitatum in peregrinorum habitu iterum apparuisse Abrahæ, ad hospitalitatem ipsius explorandam. II. Humanitatem ipsius Abrahæ, illos advenas ad convivium invitantis, illumque ipsis ministrantis. III. Promissionem prolis a Sara suscipiendæ. IV. Manifestationem divinæ in Sodomitas iracundiæ, & imminentis eorum excidii. V. Ipsius Abrahami intercessionem pro Sodomitis.

QUÆRITUR I.

Quinam fuerint illi tres viri qui Abrahamo apparuerunt.

Citra controversiam est duos ex illis esse Angelos; cum enim hoc in capite narrasset Moses eorum duos profectos Sodomam, initio capitis sequentis, distincte illos appellat Angelos: *Venerunt*, inquit, *duo Angeli Sodomam vespere.* Et v. 15. Illi duo juve-

juvenes quos Loth hospitio exceperat, appellantur Angeli: *Cogebant*, inquit, *eum Angeli*, *dicentes: surge*, *tolle uxorem tuam & duas filias quas habes &c.* Idque non obscure significat S. Paulus, Epist. ad Hebræos, cap. 13. ubi hospitalitatem commendans, ait: *Hospitalitatem nolite oblivisci; per hanc enim latuerunt quidam*, *Angelis hospitio receptis:* ubi dubio procul spectat historiam Abrahæ & Loth Angelos sub humana specie hospitio excipientium.

At difficultas est de tertio qui Abrahamum allocutus est, quemque ipse constanter *Dominum* appellavit. S. Justinus Martyr in disputatione contra Triphonem non dubitat asserere eum, qui cum Abrahamo conversatus est, fuisse *Dominum Deum Angelorum*, *quibus progredientibus*, *ipse relictus est cum Abraham*, *& collocutus*, *quæ descripta sunt a Mose*. Idem docet Tertullianus, lib. 3. contra Marcionem, ubi cum probasset Christum Dominum idcirco veram carnem induisse & ex carne nasci voluisse: *Ut nativitatem nostram sua nativitate reformaret atque ita mortem nostram morte sua dissolveret*, *resurgendo in carnem in qua natus*, *est ut mori posset*. Addit: *Ideoque & ipse cum Angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit sed nondum natæ*, *quia nondum moritura: sed discentis jam inter homines conversari*. Ei succenturiatur.

S. Chrysostomus homil. 42. in Genesim: *In tabernaculo Abrahæ*, inquit, *& Angeli & eorum Dominus per idem tempus visi sunt*, *postea vero illi quidem ut ministri missi sunt ad subversionem illarum civitatum: ipse autem Dominus mansit*, *& quasi amicus amico justo communicabat quænam facturus esset*. Explicat ista egregie S. Paulinus, Epist. ad Pammachium, *Pater Abraham dum peregrinos suscepit*, *excepit & Dominum cum Angelis Christum & in hospitali tabernaculo*, *illum quem in Evangelio coram*, *in semetipso salvator exhibet*, *diem vidit*. Mitto cæteros Patres eamdem sententiam comprobantes, quam etiam confirmasse videtur S. Stephanus in præclara illa oratione quam habuit ad Judæos, Actuum 7. cum eum *Dominum*, qui apparuit Abrahæ, nominat *Deum gloriæ*, quem certe titulum nullus est Angelorum qui audeat sibi vindicare. Id insuper confirmatur ex eo quod hoc Genesis capite 18. v. 22. cum dixisset Moses duos Angelos versus Sodomam profectos, addit: *Abraham vero adhuc stabat coram Domino:* ubi Hebraice scribitur, *coram Jehova*; qui titulus ita Deo proprius est, ut nulli creaturæ unquam concessus videatur.

Insuper. Ille probavit se *omniscium*, quippe Saram nomine suo non ita pridem mutato compellavit, *v.* 9. Futura suis in causis adhuc delitescentia prædixit, *v.* 10. Occultum Saræ risum, & tacitum sermonem, *v.* 12. 13. 15. Futuram Abrahami sedulitatem in erudiendis suis filiis, *v.* 19. Numerum justorum in regione Sodomorum distincte novit, *v.* 26. *& sequentibus*. Probavit pariter *se Omnipotentem*, apud quem nihil sit factu difficile, *v.* 14. qui potestatem habeat servandi & perdendi, *v.* 26. *& sequentibus & judicem universæ terræ*, *v.* 25. At nihil simile de Angelis puris creaturis affirmari potest: igitur fatendum est illum fuisse revera supremum Deum.

Neque his obstat quod illi tres, dicti sint Angeli; sicut dicuntur tres *viri*; quia cum ille qui stetit cum Abrahamo, dixerit se Jehovam, & ea fecerit quæ Dei sunt, etsi diceretur Angelus, id non obstat quin esset Filius Dei, qui a Malachia dicitur, *Magni consilii Angelus;* eo quod a Divino Patre in terram missus sit, ut hominum saluti incumberet.

Excipit quidem adversus ista S. Augustinus, lib. 16. de civitate Dei, cap. 19. ubi dicit, a Lotho pariter Dominum appellatum esse unum ex illis Angelis, qui apud ipsum diverterant; nam cum eis pluraliter dixisset cap. 19. v. 2. *Obsecro*, *Domini*, *declinate in domum pueri vestri:* subjungit v. 19. *Quæso Domine mi*, *quia invenit servus tuus gratiam coram te*, *& magnificasti misericordiam tuam*, *quam fecisti mecum*, *ut salvares animam meam &c.*

Verum advertere debuerat S. Augustinus, quod etsi hæc Lothi deprecatio sit singularis; nihilominus ad duos illos Angelos dirigitur; cum enim de illis duobus scriptum esset: *Eduxeruntque eum*, *& posuerunt extra civitatem ibique locuti sunt ad eum*, *dicentes: salva animam tuam &c.* Additur: *Dixitque Loth ad eos*; *quæso Domine mi &c.* ubi vides deprecationem illam ad duos simul Angelos dirigi; ipsum vero Loth idcirco in singulari dixisse: *Domine mi:* quia in ipsis Angelis Deum spectabat, cujus illi erant legati & vices implebant.

Abrahamus igitur statim atque conspexit tres illos advenas, cucurrit illis obviam, rogavitque, ut ad eum refectionis & quietis causa declinare dignarentur. Quos audiens oblatam hospitalitatem non dedignari, festinavit in tabernaculum ad Saram, jussitque tria sata farinæ similaginæ protinus commisceri, ac placentas fieri. Inde in stabula perrexit, vitulumque tenerum servo tradidit apparandum: quibus confectis, placentas, & carnem vitulinam cum butyro & lacte hospitibus proponit, qui astante Abrahamo comederunt sub arbore e regione tabernaculi.

Quæritur autem utrum revera apparatos ei isque propositos cibos illos illi hospites comederint?

Id affirmare videtur S. Augustinus. Cum enim dixisset corpora justorum post resurrectionem nullis corporalibus alimentis egere, ut famem sitimque depellant: *Quoniam* inquit, *certo & omnimodo*, *inviolabili munere immortalitatis induentur*, *ut nonnisi velint*, *possibilitate*, *non necessitate vescantur*. Adiicit, „ Quod Angeli quoque visibiliter & „ tractabiliter apparentes, non quia indi- „ gebant: sed quia volebant, & poterant „ ut hominibus congruerent, sui ministerii „ quadam humanitate, fecerunt. Neque „ enim in Phantasmate Angelos edisse cre- „ dendum est, quando eos homines hospi- „ tio

„ tio susceperunt; quamvis utrum Angeli „ essent, ignorantibus, consimili nobis in- „ digentia vesci viderentur. Unde est quod „ ait Angelus in lib. Tobiæ: *Videbatis me* „ *manducare, sed visu vestro videbatis*: id „ est; necessitate reficiendi corporis, sicut „ vos facitis; me cibum sumere putabatis. *Ita S. Augustinus* quibus significare videtur tres illos hospites revera comedisse, tametsi non ex necessitate, ut solent homines.

Verum comestionem illam non fuisse veram & realem, sed duntaxat apparentem demonstravimus in nostro Scoto Academico, Tractatione de Angelis, ubi probatum est, Angelos revera in corporibus assumptis non comedisse, quia in vera comestione cibus converti debet in substantiam comedentis, quod ab Angelis natura spiritualibus fieri non potuit. Itaque illi cœlestes Abrahami hospites videbantur quidem manducare, quia cibos manu sumebant, & in os traiiciebant: sed proprie illos non edebant.

Illi nihilominus Abrahami & hospitalitate & humilibus obsequiis provocati, ut beneficia beneficiis compensarent, absoluto prandio dixerunt Abrahæ: *Ubi est Sara uxor tua?* ille respondit: *Ecce in tabernaculo est:* qui majestate & dignitate inter eos præstabat, adjunxit: *Habebit filium Sara uxor tua*. Quo audito Sara risit, occulte dicens: *Postquam consenui, & Dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?*

Hic autem observandum est non abs re a Sara appellatum esse Abrahamum *Dominum suum*; Sic enim antiquitus viros suos nominabant uxores, memores illius Dei ad Evam: *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui*. Genes. 3. 16. Unde S. Chrysostomus, in 1. ad Corinth. cap. 9. *Quia*, inquit, *uxores viris subditas esse oportet, apud veteres illæ maritos suos Dominos vocabant*. Ut etiam videre est Judicum 19. v. 26. & 27. Apud Romanos tamen usus invaluit, quemadmodum & apud varias nationes, ut viri conjuges suas appellarent *Dominas*, ut legitur apud Guidonem Pancirollum. Unde Virgilius, lib. 6. Æneid. ubi sermo est de Theseo & Pirithoo qui Proserpinam rapere voluerant, ait:

> *Hi Dominam Ditis talamo deducere*
> *adorti.*

Et Epictetus in Enchirid. cap. 70. mulieres statim ab anno decimo quarto, a viris *Dominæ* vocantur.

Advocata autem Sara & interrogata cur risisset? negavit se risisse dicens: *Non risi*; *timore perterrita*. Dominus autem eam redarguens ait: *Non est ita, sed risisti*.

Quæritur autem utrum risus ille Saræ fuerit culpabilis?

Respondet S. Ambrosius illum non modo omni culpa vacuum, sed etiam prophetiæ spiritu & magnitudine mysterii excitatum, existimat. *Risit enim*, inquit, *licet adhuc nesciens quid rideret; quod publicam esset in Isaac paritura lætitiam: Ideo negavit se risisse, quia nesciens prophetavit*.

At cum Dominus ipsius risum redarguerit, argumentum est illum fuisse incredulitatis indicium, quam culpam addito mendacio non modicum auxit: Unde S. Augustinus quæstione 36. in Genes. *Quæritur*, inquit, *quare risum Saræ redarguit Dominus, cum & Abraham riserit, nec reprehensus fuerit? nisi quia risus Abrahæ fuit admirationis & lætitiæ: Saræ autem risus fuit dubitationis; id vero discerni & dijudicari ab eo potuit, qui solus novit corda hominum*. Idem lib. 16. de civitate Dei, cap. 31. sic ait: *Risit Abraham admirans in gaudio: risit Sara dubitans in gaudio; nam ex Angelica ex probatione apparet, quod risus ille, etiamsi gaudii fuerit; plena tamen fidei non fuerit*.

> *Saucia jam vetulæ marcebant viscera*
> *Saræ,*
> *Grandævoque contempta situ, prolemque*
> *negabat*
> *Frigidus annoso moriens in corpore san-*
> *guis:*
> *Cum seniore viro gelidi præcordia ventris*
> *In partum tum vere nonum, tremebunda-*
> *que mater*
> *Algentes onorata sinus, spem gentis*
> *opimæ*
> *Edidit, & ferum suspendit ad ubera na-*
> *tum.*

Peracto prandio, tres illi hospites, comitante Abrahamo iter fecerunt versus Sodomam: dimissis autem duobus Angelis Sodomam, hæsit aliquantulum Dominus medio in itinere cum Abrahamo, eique indicavit quam ob causam accessisset, quidque per Angelos erga Sodomitas, eorumque sceleris vicinos participes erat acturus; scilicet horrendum illorum exitium & omnimodam exterminationem. *Num celare potero*, inquit, *Abraham quæ gesturus sum?*

Voluit autem Deus sui divini consilii & secreti Abrahamum esse participem. 1. Ut eximiam suam erga illum benevolentiam testatam faceret; solet enim Deus dilectos suos servos præmonere eorum quæ præter naturæ ordinem acturus est. Ut testatur Propheta Amos. *Non facit Dominus Deus verbum nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas*.

2. Censuit illi sua aperire secreta, ut ipsa suis posteris manifesta faceret; quamobrem addit: *Scio enim quod præcepturus sit filiis suis, & domui suæ post se*. Solebant enim SS. Patriarchæ, non solum exemplis, sed etiam viva voce docere filios, & posteros suos Dei beneficia & judicia; unde David. *Quanta audivimus, & cognovimus, ea; & Patres nostri narraverunt nobis &c.*

3. Ratio hujus manifestati consilii fuit, ut nossent homines Sodomitarum incendium & exterminationem, a causis naturalibus non processisse. Cum enim ignes sint subterranei qui flatibus vehementer impulsi, magno impetu erumpentes, aliquando vicinas plagas devorant; existimare potuissent homines, Sodomorum incendium, non Deo criminum vindici, sed ipsi e terræ visceribus erum-

erumpenti igni esse tribuendum. Quam existimationem ut præverteret Deus; illius incendii causam Abrahamo declarare voluit, dicens: *Clamor Sodomorum &c.* Quibus verbis Deus indicat quam horrenda fuerint & execranda, tam Sodomorum, quam vicinarum civitatum scelera. *Non solum enim* (ait Philo Judæus) *in fœminas insaniendo, alienos polluebant thoros; verum & mares contra naturæ legem, cum maribus miscebantur, execranda libidinis fœditate, atque irrito naturæ proposito.*

Addit S. Crysostomus, præter has spurcitias fuisse etiam in illis civitatibus magnatum & potentium cruentas vexationes & oppressiones pauperum. Unde magnus ubique erat planctus & ejulatus patientium; tamque horrenda ab eis Sodomitis, eorumque vicinis admittebantur crimina, ut divinam provocaverint animadversionem.

Licet autem omne grande peccatum *in Cœlum clamare dicatur*, quod gravitate sua Dei provocet vindictam: tritum tamen est quatuor esse peccatorum genera in Cœlum clamantia. Quorum *primum* est effusio sanguinis innocentis: unde *Genes.* 4. *v.* 10. Cainum fratricidam Deus compellans, ait: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Secundum*, masculorum concubitus, quo præsertim infamabantur Sodomitæ. *Tertium*, violenta infirmorum oppressio; unde de Israelitis in captivitate Ægyptiaca lugentibus, Deus Moisen alloquens ait: *Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & clamorem eorum audivi, propter duritiam eorum, qui præsunt operibus. Quartum*, mercedem defraudantium; de quibus S. Jacobus: *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat; & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.*

At non solum illa quatuor peccatorum genera; sed & alia quæcumque gravia, dicuntur *in Cœlum clamare*, & Dei vindictam interpellare. Unde Jonas de Ninivitis ait: *ascendisse malitiam eorum coram Deo.* Ubi septuaginta Interpretes legunt, *ascendit clamor malitiæ ejus.* Quamobrem Salvianus Massiliensis apposite scribit: *Quare peccata hominum quasi clamare testatur? scilicet quia cœdi aures suas Deus dicit clamoribus peccatorum, ut non differatur pœna peccantium. Et vere clamor, & grandis clamor est, quando pietas Dei peccatorum clamoribus vincitur; ut peccantes punire cogatur. Ostendit ergo Dominus quam invitus puniat, etiam gravissimos peccatores: dicens quod clamor Sodomorum ad se ascenderit: hoc est dicere, misericordia quidem mea mihi suadet ut parcam: sed tamen peccatorum clamor cogit ut puniam.*

Quod autem addit Moses Deum dixisse: *Descendam & videbo &c....* Ea verba non sic veniunt accipienda, quasi Deus rerum esset inscius, dubiusque de iis quæ in mundo aguntur; ac proinde opus haberet se præsentem sistere, ut præmissa inquisitione de eis certior fieret. Hæc, inquam, existimatio nullatenus venire debet in mentem. Cum enim Deus Cœlum & terram impleat, & ubique sit præsens per essentiam, potentiam & providentiam; cumque ab æterno habeat in prospectu ea omnia, quæ in diversis temporum differentiis debent contingere; nullo eget adminiculo ut plenam & perfectam de rebus notitiam assequatur.

Loquitur itaque Deus more hominum, qui si æqui sint judices, neminem debent condemnare, nisi causa prius examinata & perfecte cognita, ut suo exemplo doceret, non nisi præmissa matura deliberatione, de quibuscunque ferendum esse judicium.

Aliam quoque rationem profert S. Chrysostomus: nimirum ista verba a Deo præmitti, ut præverteret eorum querimoniam, qui blaterare possent, ipsum nimia festinatione in Sodomitas animadvertisse: *Quasi*, inquit, *satisfactionem quamdam offert iis, qui posthac impudenter accusare volunt, & monstrando eorum pervicaciam, & virtutis penuriam, tanta usus est longa nimitate.*

Adjicit etiam alteram rationem: *Fortassis autem*, inquit, *non propter hoc solum: sed ut justo* (Abrahæ) *detur occasio declarandi mentem suam condolentem, & erga alios bene affectam.*

Ex hoc autem familiari cum Deo colloquio allectus, & velut audacior factus Abrahamus, nisus est vicinos suos ab interitu eripere. Quod ut obtineret, preces suas orditur a commendatione divinæ æquitatis & justitiæ: *Numquid*, ait *perdes justum cum impio?* ac si diceret; Itane erit ut boni pariter ac mali eodem supplicio opprimantur? Nonne divinæ tuæ justitiæ, & bonitati convenientius est, ut propter bonos, etiam impiis indulgeas, quam ut in sceleratos animadvertendo, una cum eis probos extermines?

Hanc Abrahami compellationem cum non improbaret Deus, imo illi promitteret se reis illarum civitatum incolis parciturum, si ut proposuerat Abraham, in illis invenirentur *quinquaginta justi*: quinetiam se id facturum propter *quadraginta quinque*: atque etiam propter *quadraginta*: pariter propter *triginta*: insuper propter *viginti*: tandem etiam propter *decem*: sic enim permisit Deus viro sibi dilecto ut interrogationes suas multiplicaret sexies, & ut ex majori numero ad minorem procederet. Porro in denario numero hæsit Abraham, quod tametsi Sodomam fœtidissimis sceleribus refertam sciat non potuit tamen in animum inducere sic per totum corpus grassari scelerum colluviem, ut membra singula inficerentur.

Ex quibus certe apparet quanta fuerit civitatum illarum perversitas & corruptio, cum ex tot hominum millibus qui eas incolebant, ne quidem decem justi reperti fuerint, in quorum gratiam, sceleratis parceret Deus: sed unus tantum Loth cum uxore & duabus filiabus in eis justi reperti sint qui propterea urgentibus Angelis, inde educti sunt. Nam ad infantulos quod spectat, ne ipsi quidem innocentes & justi erant, cum essent omnes peccato originali obnoxii & consequenter filii iræ. Neque enim parentum suorum infidelium meritis, neque sacrificiis Dæmonibus oblatis, isti misselli poterant justificari.

QUÆRITUR VI.

Quo affectu excitatus fuerit Abraham ut pro Sodomitis intercederet.

QUidam existimant ipsum de unius nepotis Lothi hominis scilicet magna secum necessitudine conjuncti, & propter diuturnum contubernium & convictum charissimi salute, magis fuisse anxium, quam de Sodomitis, aliarumque civitatum incolis ex verecundia tamen Lothi memoriam non fecisse, ne magno populo neglecto, unum hominem, ejusque familiam nominatim sibi dari poscer t. At verisimile non est, virum sanctissimum, tali simulatione usum, erga eum quem noverat scrutatorem cordis & renum. Probabilius itaque dicendum arbitror multis aliis de causis, hisque non injustis, permotum fuisse Abrahamum, ut pro illarum civitatum incolis divinam implorarer clementiam.

I. Ex affectu, quo in eos propendebat: Tum quod nepotem suum charissimum una cum ingenti sua familia inter suos cives benigne & honorifice excepissent: eique pacifice convixissent. Tum quod non ita pridem eos eripuisset ex hostium manibus; putabatque istius recentis liberationis memoriam apud illos adhuc vigere; quamobrem dolebat vehementissime eorum exterminationem quos recens salvos fecerat.

II. Ad veniam pro reis exorandam percellebat nedum humanus affectus, quo fit ut condoleamus miseris; sed etiam eximia, qua fervebat, charitas: non poterat enim vir justus summa charitate flagrans, vehementissime non dolere, cum videret tot hominum millia æternæ damnationi statim adjudicanda.

III. Habebat etiam unde sibi suisque prospiceret: cum enim non longe distaret a Sodomitarum regione, degeretque inter Chananæos plurimis etiam sceleribus inquinatos habebat unde timeret, ne Sodomitarum supplicium & incendium in vicinas quoque regiones erumperet.

Finito colloquio, abcessit Dominus, & ex Abrahami conspectibus sese subduxit; hic vero totus cogitabundus domum repetiit.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XIX.

HOc in capite quinque enarrat Moses. I. Duorum Angelorum Sodomam accessum, eorumque apud Lothum hospitium. II. Sodomitarum petulantiam, duos illos hospites ad libidinem postulantium. III. Liberationem Lothi cum sua familia. IV. Horrendum Sodomitarum totiusque illius Gentis ac regionis incendium & excidium. V. Lothi a filiabus decepti incœstum, præ nimio generandæ prolis desiderio.

Cum duo Angeli Sodomam ingrederentur, tunc in illius porta forte considerat Lothus, Hospites, si quidam advenirent, benigne excepturus: conspectis autem duobus Angelis egregia forma præstantibus, vultu in terram declivi, illis fit obviam, & enixe deprecatur, ut apud se diversari dignentur; *Qui dixerunt: minime sed in platea manebimus*. Non ut ibi civium mores explorarent; sed ut hospitalem Lothi humanitatem acuerent, palamque facerent. *Hoc autem faciebant Angeli* (inquit S. Chrysostomus) *virtutem justi manifestare volentes, & nos omnes docere, quanta fuerit ejus hospitalitas. Postea autem non jam verbis contentus est exhortari; sed & vim fecit*. Ait enim Moses: *compulit illos oppido ut diverterent ad eum; ingressisque domum illius, fecit convivium, & coxit azima: & comederunt*.

Peracta cœna nondum illi hospites cubitum ierant, cum vis foribus fit a Sodomitis turmatim irruentibus, & pulchros aspectu juvenes ad libidinem exposcentibus; Lothus domo egressus immane probrum eis obiicit, & ut a concepto facinore abstineant hortatur; quin etiam duas, quas habebat nubiles filias virgines, eis offert, ut si velint, cum ipsis libidinem expleant.

QUÆRITUR AUTEM I.

Utrum hac in propositione graviter peccaverit Loth.

HOc facinus non solum excusant, sed & præconiis celebrant aliqui SS. Patres præsertim S. Chrysostomus: „Quanta justi virtus? omnem virtutem hospitalitatis „superavit. Quid enim quis justi hujus be„nignitati sat dignum attulerit, qui neque „filiabus parcere voluit, ut servaret hospi„tibus honorem, & liberaret eos a per„versitate Sodomitarum? Et ille quidem „filias suas prostituit ut hospites viatores „(iterum eadem dico) omnino ignotos eri„peret ab impiorum contumelia.

Ei concinit S. Ambrosius: „ Offerebat, „ *inquit*, S. Loth filiarum pudorem. Nam „ etsi illa quoque flagitiosa impuritas erat; „ tamen minus est secundum naturam coire „ quam adversum naturam delinquere. Præ- „ ferebat domus suæ verecundiæ hospita- „ lem gratiam, etiam apud barbaras Gentes „ inviolabilem. Denique illic quoque inof- „ fensa hospitalitas est, ubi nec germanitas „ satis tuta est.

Quin etiam eandem sententiam firmare videtur S. Petrus Lothum his verbis commendans. *Justum Loth oppressum a nefandorum injuria ac luxuriosa conversatione eripuit: aspectu enim, & auditu justus erat: habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant.*

Dubius quidem hac in re videtur S. Augustinus qui de hoc Lothi proposito disputans, ambigue loquitur; nec distincte resolvit utrum debeat Loth verti in probrum, an ipse excusari, quod animo perturbato, menteque confusa id egerit: concludit tamen factum hoc nullomodo esse imitandum.

At lib. contra mendacium *cap 9.* melius consultus, sententiam suam de hoc Lothi proposito distinctius exponens, cum dixisset: „ Ille vir justus aliena timendo pec- „ cata, quæ nisi consentientes non pos- „ sunt, perturbatus, non attendit suum, „ quo voluit subdere filias libidinibus im- „ piorum. Addit Lothum potuisse his ad- „ moneri verbis. *Age quidquid potes, ne fiat quod merito times; sed non te timor iste compellat, ut facias quod in se filiæ tuæ, si voluerint, facient cum Sodomitis te auctore nequitiam: si autem noluerint, patientur a Sodomitis te auctore violentiam. Noli facere magnum scelus tuum, dum majus horrescis alienum: quantum enim distet inter tuum & alienum, hoc erit tuum, illud alienum.*

Verisimilius itaque dicendum arbitror Lothum proponendo, & exponendo filias libidini Sodomitarum, nonnihil peccasse. I. Contra charitatem & prudentiam; quia ex harum virtutum præscripto, nullus debet committere aliquid ex natura sua vitiosum & inordinatum, ut præcaveat majus peccatum alterius; quia nullus tenetur magis diligere proximum, quam se ipsum: diligeret autem magis alterum, si ut illum graviori peccato eximeret, sese divini mandati transgressioni exponeret: at Lothus volendo prostituere filias Sodomitarum libidini, agebat directe contra Dei mandatum, quo prohibetur non solum adulterium, sed & omne aliud genus propudiosæ libidinis: igitur &c.

II. Non sunt facienda minora mala, ut graviora caveantur, sicut docet Apostolus ad Romanos 3. v. 8. ubi improbat sententiam eorum qui dicunt: *Faciamus mala, ut veniant bona: quorum damnatio justa est.* At Lothus in eo proposito intendebat cavere gravius peccatum, minus admittendo; nempe quia intendebat virginum constuprationem quæ minus est crimen illo, quod admittere volebant Sodomitæ: igitur non est censendus immunis ab omni crimine.

III. Citra peccatum inferri non potest innocenti gravis injuria: at Lothus gravissimam injuriam & infamiam suis filiabus innocentibus, & nihil simile merentibus intulisset, scilicet constuprationem: igitur istud citra peccatum tentare non potuit.

Attamen cum Scriptura sacra ob istud facinus Lothum non arguat; imo S. Petrus loco supra laudato, in hanc historiam digitum intendens, Lothum appellet *justum*, quo etiam titulo eum decorat Sapiens, cap. ult. v. 16. ubi loquens de Sodomitis Lothi portas frangere conantibus, ait: *In foribus justi subitaneis cooperti sunt tenebris.* Dicendum censeo, factum illud, etsi ex natura sua esset peccatum grave; attamen ex circumstantiis fuisse levissimum. *Primo*, quidem ratione ingentis animi perturbationis quæ mentis judicium sæpe ita præoccupat, ut plena non sit in dictis & factis advertentia & voluntas: gravem autem fuisse Lothi perturbationem facile est conjicere ex eminenti periculo.

II. Excusandus venit Lothus ex intentione, quia tametsi filias offerret, non tamen credebat efferatum illum populum propositionem illam accepturum sed sperabat illum placatum iri sua submissione; adeo ut illi ab incœpto desisterent; maxime cum scirent ipsius Lothi filias primariis Sodomæ civibus esse desponsatas.

III. Multum etiam ejus culpam imminui non dubito, flagrantissimo illo studio erga suos hospites, ut illos a tam nefaria injuria liberaret, quod ut obtineret, omnia quæcunque erant sibi charissima, paratus erat impendere. Hæc attendisse videntur illi SS. Patres, qui Lothum ea in re ab omni culpa immunem existimant; maxime S. Chry. sostomus, qui inde suos auditores sic compellat: „ Qualem habebimus excusationem „ cum justus neque filiabus parcat, ut ho- „ spitum servet curam; Nos autem ita im- „ misericorditer erga fratres nostros efficia- „ mur, & sæpe frigida illa & absurditatis „ plena verba proferamus? Quid enim, in- „ quit, mihi cum eo commune? Mihi non „ est curæ, nihil mihi negotii cum eo. Quid „ dicis homo, nihil tibi commune cum eo? „ Frater tuus est, ejusdem tecum naturæ, „ sub eodem es his Domino, sæpe etiam ejus- „ dem particeps mensæ; spiritualis, illius „ (inquam) & terribilis, & dicis: Nihil „ commune habeo cum eo: & immisericor- „ diter præteris; & non porrigis jacenti „ manum!

Cum Sodomitæ persisterent in sua petulantia, & Lotho vim intentarent, Angeli eum propere intra ædes ad se raptum ab injuria vindicarunt, & Sodomitas percusserunt cæcitate, *ita ut ostium invenire non possent.* Eorum vero impietatem experti Angeli, Lothum admonent, ut si quid in urbe charum, filios, filias, aut generos haberet, protinus educeret; excidium enim urbis imminere, & sceleratos brevi daturos esse pœnas.

His auditis Loth continuo convenit viros illos qui suas desponsarant filias, eosque admonet instantis excidii, atque citissime ex

urbe egrediendum: at illi monita cum risu & ludibrio excipiunt.

Interim Lothum urgent Angeli, ut cum suis quamprimum urbe excedat; ipsum vero nonnihil tergiversantem & moras ducentem, una cum uxore & duabus filiabus, manibus apprehensos illico rapiunt extra urbem, eisque præcipiunt ut montem proximum subeant. Rogante vero Lotho ut in vicinam civitatem, quæ prius *Bela*, postmodum vero *Segor* dicta est, posset sese recipere, & ibi stare salvus & incolumis; id, permittente Deo, concesserunt Angeli, monueruntque ne procedendo retrospicerent.

At Lothi uxor sive divini mandati immemor; sive quod invita patriam ac parentes relinqueret; sive Dei judicia curiosius observaret, dum Sodomam respicit, in salis molem vertitur, servatis tamen omnibus corporis lineamentis; cujus sortem his versibus describit Auctor Carminum ad calcem operum Tertulliani.

> *Fœmina non patiens, divina ad munera cœli,*
> *Audaces oculos necquicquam sola retorsit;*
> *Non habitura loqui, quod viderit & simul illic,*
> *In fragilem mutata salem, stetit ipsa sepulchrum,*
> *Ipsaque imago sibi formam sine corpore servans;*
> *Durat adhuc etenim nuda statione sub æthram,*
> *Nec pluviis dilapsa situ, nec diruta ventis:*
> *Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,*
> *Protinus ex sese suggestu vulnera complet.*
> *Dicitur & vivens alio jam corpore, sexus,*
> *Munificos solito dispungere sanguine menses.*

Sedulius quoque sic de ea canit

> *Loth Sodomæ fugiente chaos, dum respicit uxor,*
> *In statuam mutata salis stupefacta remansit,*
> *Ad pœnam conversa suam: quia nemo retrorsum*
> *Noxia contempti vitans discrimina mundi,*
> *Respiciens salvandus erit, nec debet arator,*
> *Dignum opus exercens, vultum in sua terga referre.*

Auctor libri Sapientiæ de eadem uxoris Lothi in statuam salis conversione scribit cap. 10. v. 7. *Incredibilis animæ memoria stans figmentum salis.* Quam memoriam etiam Christus Dominus refricat, Luc. 17. v. 31. *Memores estote*, inquit, *uxoris Loth*: nimirum ut ex divina in illam animadversione & vindicta, homines sibi præcaventes, evadere possint pœnas peccatoribus & incredulis decernendas in extremo judicio.

Illam autem salis statuam, adhuc ætate sua consistere, ex oculari inspectione testatur Josephus. Idem asserit R. Eliezer in Capitulis num. 25. *Facta est*, inquit, *statua salis, ac etiamnum hodie persistit: lambunt eam boves, & iterum stans super pedes mane effloresci.*

Id ipsum confirmat R. Beniamin in itinerario suo. Quin etiam adhuc perseverare testantur Brocardus, Breindembachius, Saligniatus & multi ex nostris Fratribus, qui plurimos, quos in Palæstina habemus, Conventus incolunt, omnes hujus veritatis sunt testes oculati, asserentes statuam illam extare inter Mare Mortuum, & montem Engaddi.

At, inquies, gravior videtur istius mulieris punitio, quam fuerit culpa; retrospectio enim ex se res erat prorsus indifferens.

Verum facta est illicita per divinam prohibitionem, quam ubi trangressa est illa mulier, non leviter peccavit; etenim mandatum expressum etiam sub gravi interminatione flocci pendit; unde eam *incredulam* appellat Sapiens, *cap.* 10. *v.* 7. imo & ingrata dicenda est, quippe quæ pro tam ingenti beneficio, quo pene ex inferni faucibus erepta fuerat, in re adeo facili obedientiam denegavit.

Cur autem potius in statuam salis, quam in lapideam, aut metallicam aliquam mutata fuerit? multi multa confingunt. R. Raschi, quod illa pridie suis hospitibus, nempe duobus Angelis in cœna sal non apposuerit. Scriptor Pentateuchi Ionsinæ productus ab Hottingero: Quod illa convenisset cum vicinis, ut dum apud maritum suum essent hospites, illos indicaret pulsando parietem, & dicendo: *Date mihi sal.* At hæc otiosa sunt & vacua Rabinorum commenta.

Serius sapit Aben-Esra, cui subscribit Grotius, nempe eam ex parte punitam esse supplicio Sodomitarum consumptorum pluvia sulphurea, cui sal erat admixtum. At rectius opinantur alii dicentes, eam prævaricatam esse defectu sapientiæ, cujus *sal* est symbolum ac idcirco conversam in statuam salis, ut ex illius exemplo alii saperent. Ideo autem statua illa perseverat, quia non constat ex communi sale, & arte confecto ex maris spuma, quod aqua & pluviis dissolvitur: sed ex minerali, quod instar petræ durissimæ ædificiis quoque possit esse materies, teste Plinio, lib. 31. cap. 7.

Vix Loth cum suis ingressus fuerat civitatem Segor, cum repente, *Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem* superque alias urbes, nimirum Adamam & Seboim, quæ facto terræ motu subversæ sunt, locumque fecerunt Pelago, cui nomen est *Mare Mortuum*; quod nec fœtas aquis volucres, nec pisces ullos fert, nec aliud quidquam generat, præter bitumen, quod e fundo suo eructat; unde lacus ille, a bitumine *Alphaltites* nominatur.

Illius autem aquæ spissæ sunt ac fœtidæ; tam tetrum & pestiferum eructant vaporem, ut in vicinis locis arbores ac plantæ nihil vividum ac salubre progerminent.

Apparuisse quidem, ait *Egesippus*: *Eis in locis ad speciem poma viridantia, formatos uvarum racemos, ut edendi generent spectantibus*

tibus cupiditatem: at si carpas, fatiscunt, ac resolvuntur in cinerem, fumumque excitant, quasi adhuc ardeant. Ei concinit *Josephus. Denique adhuc in ea divini reliquias ignis, & oppidorum quinque videre licet imagines, & renascentes in fructibus cineres, qui colore quidem sunt edulibus similes, carpentium vero manibus in fumum dissolvuntur, & cinerem.* Justo autem Dei judicio pessimi illi Sodomitæ sulphure perierunt; *Sulphur quippe* (ait S. Gregorius magnus) *fœtorem habet, ignis ardorem; qui itaque ad perversa desideria ex carnis fœtore arserant, dignum fuit ut simul igne & sulphure perirent, quatenus ex justa pœna discerent, ex injusto desiderio quid fecissent.*

Interim Loth urbem Segor ingressus, animi anceps num flamma, quæ magnas civitates depopulata fuerat, huic urbeculæ parceret, cujus incolæ non minus, quam Sodomitæ, eorumque vicini erant scelerati, iisdemque horrendis implicati criminibus; montem sibi primum ab Angelis designatum, cum duabus filiabus ascendit, profundam specum, in salutem, ingressus. At dum illi soli otiantur, curasque & mœrorem ex comportatis cibis, & vino liniunt; fœminæ illæ, mortalium genus incendio, ut in diebus Noe diluvio extinctum, ut aliqui putant, ratæ; de eodem propagando consilium ineunt. Cumque nemo præter patrem occurreret; qui eas posset fœcundas reddere, vino sopitum ad incestos concubitus, alternis vicibus, stimulant.

Ex pudendo autem illo complexu, ambæ filios, major Moabum, Ammonem junior pariunt: qui duo numerosarum Gentium capita & patres extitere Moabitarum nempe & Ammonitarum, qui Dei mandato, a fidelium cœtu in perpetuum exclusi sunt, *Deuter.* 23. & *Nehem.* 13. Ex quo facto videre est, nullum locum vitio immunem, ipsamque solitudinem non minus dæmonum insidiis, quam hominum frequentiam patere. Loth quidem inter perditos homines intactus & justus extitit; suis vero cum filiabus temulentus ac incestus.

QUÆRITUR AUTEM II.

Utrum illa Lothi ebrietas, & cum utraque filia commixtio, a crimine possit excusari.

Causam Patris & filiarum tuendam suscipiunt plurimi SS. Patres: imprimis S. Irenæus, tam patrem quam filias, ab omni crimine vendicat: „ Loth, *inquit*, non „ ex sua voluntate, neque ex sua concu„ piscentia carnali, neque sensum, neque „ cogitationem hujusmodi generationis acci„ piens; sed consummavit typum. . . . *De* „ *filiabus vero ait*: Illæ quidem filiæ secun„ dum simplicitatem & innocentiam pu„ tantes universos homines periisse, que„ madmodum Sodomitas, & in universam „ terram iracundiam Dei supervenisse, di„ cebant hæc. Quapropter & ipsæ excusa„ biles sunt, arbitrantes se solas relictas cum „ patre suo ad conservationem generis hu„ mani; & propter hoc circumveniebant „ patrem &c. *Ita S. Irenæus.*

Origenes homil. 5. in Genes. Lothum partim accusat, partim excusat. Illum excusat ab incestu. „ Non enim, *inquit*, invenio eum insidiatum esse, aut violenter eripuisse pudicitiam filiarum, sed magis insidias „ passum, & arte circumscriptum. Sed ne„ que rursum circumventus fuisset a puel„ lis, nisi inebriari potuisset. Unde mihi „ videtur in parte culpabilis, in parte excu„ sabilis inveniri. Excusari namque potest, „ quod a concupiscentiæ & voluptatis cri„ mine liber est; & quia neque ipse voluis„ se arguitur, neque volentibus consensisse. „ Subjacet vero culpæ, quod decipi potuit „ quod vino nimis indulsit; & hoc non se„ mel, sed iterum fecit. Nam & ipsa Scri„ ptura mihi videtur pro eo quodammodo „ satisfacere, cum dixit: *Nesciebat enim cum* „ *dormiret cum eis, & cum surgeret.*

Filias vero excusat, quod istud egerint animo conservandi humani generis. Appa„ ret namque, *ait*: „ filias Loth didicisse quæ„ dam de consummatione mundi, quæ im„ mineret per ignem: sed tanquam puellæ „ non integre perfecteque didicerant, nescie„ runt quod Sodomitis regionibus igne va„ statis, multum adhuc spatii integrum re„ sideret in mundo. Audierunt in fine sæ„ culi terram, & omnia elementa ignis ar„ dore decoquenda. Videbant ignem; vide„ bant sulphureas flammas; videbant cuncta „ vastari. Matrem quoque suam videbant „ non esse salvatam: suspicatæ sunt tale „ aliquid factum, quale in temporibus au„ dierant Noe & ob reparandam morta„ lium posteritatem, solas esse cum paren„ te servatas. Recuperandi igitur humani „ generis desiderium sumunt, atque instau„ randi sæculi ex se dandum opinantur exor„ dium. Et quamvis grande eis crimen vi„ deretur furari concubitum Patris, gran„ dior tamen eis videbatur impietas, si hu„ manæ (ut putabant) posteritatis spem „ servata castitate delerent. . . . Singulis in„ gressæ noctibus suscipiunt ab ignorante „ conceptum. Ultra non repetunt, non re„ quirunt. Ubi hic libidinis culpa? Ubi in„ cesti crimen arguitur? Quomodo dabitur „ vitio, quod non iteratur in facto? Ve„ reor proloqui quod sentio: vereor, in„ quam, ne castior fuerit harum incestus, „ quam pudicitia multarum.

His adstipulatur S. Chrysostomus factum hoc discutiens, ait: „ Quid igitur & de hac „ dicemus? non tam ex ebrietate & incon„ tinentia hæc facta sunt, quam ex tristitia. „ Nul-

„ Nullus igitur audeat aut justum aut justi filias condemnare. Quomodo enim non esset „ extremæ dementiæ & desipientiæ, ut eos „ quos divina Scriptura ab omni liberat cri„ mine; imo pro quibus tantam Apologiam „ componit, nos innumeris peccatis, pleni, „ condemnemus; & non audiremus Paulum „ dicentem: *Deus qui justificat, qui est qui* „ *condemnet?*

His addere licet S. Ambrosium: „ Excu„ santur autem, *inquit*, filiæ S. Loth, quia „ putaverunt non vicinæ regionis; sed to„ tius orbis fuisse illud excidium, & se solas „ cum patre superstites & omnibus populis „ remansisse. Et ideo ne genus deficeret hu„ manum paternum petiisse concubitum, ut „ semen generationis humanæ de patre suo „ resuscitarent. Non ergo libidinis vitium „ fuit; sed generationis remedium, quod „ non puto criminis duci loco &c.

„ Eandem sententiam propugnat Theodo„ retus, *quæst.* 70. *in Genes.* ubi tam Loth „ quam filias excusat. Loth atque Theo„ doretus quidem, quod inscius & ebrieta„ tem & incestum admiserit: „ Ebrietas vero „ illa, *inquit*, quam habet reprehensionem „ venia temperatam. Siquidem anxius val„ de ac mœrens, utpote omnibus simul „ bonis, & uxore etiam sua spoliatus, „ permisit ut filiæ vinum largius effunderent, „ & quod struebatur ignorans, ad lenien„ dam mitigandamque tristitiam id fieri su„ spicabatur.

Verum pace & venia tot illustrium Scriptorum, potius dicendum arbitror cum S. Augustino contra Faustum qui hoc factum contra divinæ Scripturæ puritatem obiiciebat; nec Loth, nec ejus filias ab ebrietatis & incestus crimine posse penitus excusari. Loth enim ebrietatis reum probat, quod passus fuerit a filiabus suis crebra vina sibi porrigi, quod certe virum justum nullatenus decebat. *Deinde*, quod si culpa immunis hoc in opere fuisset Loth, dubio procul Scriptura sacra hoc annotasset: inde colligit adversus Manichæos: „ Cum ergo, „ *inquit*, in litteris, quas isti reprehendunt „ Deus huic facto nullum justitiæ testimonium „ perhibuerit, qua dementia temeritatis hinc „ illas litteras accusare contendunt, cum „ in aliis earum locis apertissime invenian„ tur divinis præceptis ista prohiberi? „ Itaque ex mente S. Augustini Loth ab il„ lo ebrietatis & incestus vitio omni ex „ parte non venit excusandus.

Addit S. Hieronymus *in quæst. Hebraicis* Loth pariter fuisse reum incredulitatis in Deum, quod non crediderit Deo per Angelos spondenti illum fore salvum in Segor. Existimavit enim S. Hieronymus quod cum Segor frequenter terræ motu subversa *Bale* primum, & postea *Salissa* appellata sit: timueritque Loth dicens: „ Si cum cæteræ „ adhuc urbes starent, ipsa sæpe subversa „ est: quanto magis nunc in communi rui„ na non poterit liberari? Et hanc occasio„ nem infidelitatis, etiam in filias coitus de„ disse principium. Qui enim cæteras vide„ rat subrui civitates, & hanc stare, seque „ Dei auxilio erutum; utique de eo quod „ sibi concessum audierat, ambigere non „ debuit. Illud igitur quod pro excusatio„ ne dicitur filiarum, eo quod putaverint „ defecisse humanum genus, & ideo cum „ patre concubuerint, non excusat patrem. „ *Hæc ille.*

Idem esto judicium de illius filiabus. I. Quia verosimile non est tam crasso errore illas fuisse deceptas, ut putarent universum humanum genus una cum Sodomitis fuisse extinctum. . . . Recens enim habitaverant in Segor, cujus incolas scire poterant non interiisse. *Deinde* cum mons, in quo stabant esset integer, argumentum erat universum orbem igne non conflagrasse. *Denique* sub oculis patebant longe distantes amœnæ regiones incolis nequaquam vacuæ.

II. Meminisse debuerant Angelos eis dixisse solas regiones in convalle existentes exitio esse devotas; non vero totum terrarum orbem: & idcirco ab Angelis jussum ut fugerent in montem, quo tutiores, quam in planitie existerent.

III. Ignorare non poterant Abrahamum virum esse justum ipsumque cum universa sua familia divino cultui esse addictissimum ac proinde ratum habere debebant ipsum cum suis incolumen superesse. Unde nullatenus ea ratione veniunt excusandæ.

IV. His adde quod ipsæmet satis aperte indicant rem, quam meditabantur, esse nefariam, & immane facinus; cur enim patrem inebriant, nisi quia satis coniiciunt eum sui compotem non esse tantum scelus admissurum? Nullo igitur modo sunt excusabiles, quod obscœnum concubitum ambierint a quo naturaliter Gentes omnes abhorrent.

Sunt etiam plurimum arguendæ, quod eas non puduerit incestus sui probrum palam vulgare, & posteris consignare; filiis enim suis, vel potius populis ex eis oriundis imposuerunt nomina quibus nemo nesciat eos adulterinam esse progeniem & incesto coitu ortam. Prior enim appellat filium suum *Moab*, id est *de patre*: Junior, *Ammon*, hoc est, *ex propinqua cognatione*; ita ambæ facinus suum sine pudore divulgant. Nec contentæ sæculi sui infamia scelus suum in alias ætates traducunt. Junior nihilominus verecundior apparuit, dum vocavit filium suum *Ammon*, hæc enim vox idem præcise significat ac *filius populi mei*.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN CAPUT XX.

QUatuor potissimum hoc in capite repræsentat Moses. I. Abrahami recessum a planitie Mambre, quam annis viginti tribus incoluerat; & accessum in Geraram Palæstinæ Metropolim Abimelecho Regi subditam. II. Initum Abrahami cum Sara consilium, ut dissimulato conjugis nomine, se ipsius sororem esse diceret. III. Ipsius Saræ ab Abimelecho raptum, ut eam duceret in uxorem. IV. Dei in Abimelechum animadversionem, ut Saram intactam Abrahamo restitueret.

Quorsum autem Mambre planitiem viginti trium annorum amœnissimam sedem hoc tempore deseruerit Abrahamus, multi multa opinantur. Judæi quidem recte satis Abrahami hospitali animo tribuunt, quod Sodoma, totaque regione subversa nulli viatores illac essent transituri, nullusque Abrahamo, superesset exercendæ charitatis & hospitalitatis locus. Putant aliqui Abrahamum inde migrasse ad vitandam graveolentiam & halitum pestilentem ex fœtidissimo Sodomico lacu emanantem; at planities Mambre & Ebronis regio multo remotior erat, quam ut vaporum insalubrium inde sentiretur molestia.

Nonnulli existimant illum recessisse a suavissimo incolatu declinandæ illius famis causa, cujus est mentio initio capitis 26. Verum probabile non est regionem illam aliunde fœcundissimam tam cito exaruisse, & collectas fruges ita defecisse, ut eorum penuria, illa in uberrima regione fames grassaretur. Addunt alii idcirco Abrahamum migrandi consilium iniisse, ne semper haberet præ oculis horrendum & triste divinæ justitiæ spectaculum in consumptis vicinis urbibus; planities enim illa quæ nuper aspectu tam amœna fuerat & multiplici frugum copia referta, mutata fuerat in deforme chaos.

Verisimilius ego crediderim non alia ratione Abrahamum inde migrasse, quam ut pareret Dei jussioni, qui voluit eum esse in Chananitide inquilinum, quatenus plurimos populos veri Dei cultum & morum sanctimoniam exemplo suo doceret.

Utut sit, certum est referente Mose Abrahamum relicta statione Mambre perrexisse in Regionem Australem, inter *Cades & Sur* solitudine, habitaturus. Cum autem Gerara Abimelechi regno ipsi transeundum esset, dubiusque quinam essent illius regionis incolarum mores, & pertimescens ne propter Saræ pulchritudinem sibi periculum esset, apud hos alienigenas; ut sibi caveret, idem consilium iniit, quod ei bene successerat in Ægypto; nimirum ut dissimulato conjugis nomine, Sara illum fratrem, & ille ipsam sororem, diceret.

Cum itaque Abrahamus copiosam haberet familiam, illius in regnum Geraræ accessus latere non potuit principem, qui advocato Abrahamo requisivit quænam esset mulier quam habebat sociam, & cujus pulchritudine Abimelechus ille captus erat? Reponente autem Abrahamo illam esse sororem suam, Abimelechus eam duxit in palatium pro uxore habiturus.

Deus vero hanc illatam Abrahamo injuriam impune non tulit; Abimelecho namque protinus morbum inflixit, omniumque Geraræ mulierum divina quadam vi uteros obstruxit ne concipere & parere possent liberos. *Deinde* in somnis Abimelecho minitatus est mortem, propterea quod alienam abduxisset uxorem; nisi quamprimum illam intactam marito suo restitueret; quæ ut planiora fiant.

Hic obiter observandum est, Mosem dixisse hanc apparitionem factam esse *per somnium:* hic enim unus est ex variis modis quibus olim usus est Deus, ut divinam suam voluntatem hominibus significaret, quatenus eos in officio contineret. Eum divinæ manifestationis modum describit Eliu, Job. cap. 33. v. 14. *Semel*, inquit, *loquitur Deus, & secundo idipsum non repetit: per somnium, in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo suo: tunc aperit aures virorum & erudiens eos, instituit disciplina. Ut avertat hominem ab iis quæ fecit, & liberet eum de superbia: eruens animam ejus a corruptione, & vitam illius, ut non transeat in gladium...* Sic plurimis Prophetis, aliisque viris inter dormiendum secreta sua manifestavit, ut ipsemet declarat *Num.* 12. v. 6. *Si quis inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, per somnium loquar ad illum.*

Cujus rei varia habemus exempla tam in Veteri quam in Novo Testamento: hinc per Joelem Prophetam, cap. 2. v. 28. de fidelibus Novi Testamenti prædicit: *Prophetabunt filii vestri, senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt.* Notum est exemplum S. Josephi sponsi Deiparæ Virginis, quem dormientem Deus per Angelum admonuit, Matth. 1. v. 20. ut non repugnaret Mariam accipere conjugem suam: & cap. 2. v. 13. ut acciperet puerum & matrem ejus, & fugeret in Ægyptum.

Fit autem illa divina revelatio per somnium duplici modo, scilicet obscure & per imaginarias quasdam similitudines quæ repræsentant res venturas, cujusmodi fuit somnium Pharaonis de septem spicis & septem bobus futuram ubertatem, & famem per septem annos, designantibus, *Genes.* 41. Et primum somnium Regis Nabuchodonozoris de miranda illa statua quam describit *Daniel* *cap.*

cap. 2. Fit etiam illa revelatio per somnium distinctiori & nobiliori modo, cum Deus vel per se, vel per Angelum aperte demonstrat quæ ventura sunt sine ullo ænigmate, ullisque ambagibus, quemadmodum Abimelecho mentem suam aperuit.

Neque tamen putandum est omnia quæ de ista apparitione referuntur, esse peracta inter dormiendum. Quinimo Abimelechus videtur ad priores Dei voces omnino expergefactus; etenim suum excusat factum dicens: *Domine, num gentem ignorantem & justam interficies?* ac si diceret: Domine, non me latet quantum adulteria abhorreas, & acriter punias; sed itane ira tua se in homines innoxios effundet, qui errore potius lapsi sunt, quam scientes ac volentes peccaverint? *Nonne ipse dixit mihi; soror mea est: & ipsa ait; frater meus est? simplicitate cordis mei, & munditia manuum mearum feci hoc:* Quam excusationem admisit Deus dicens: *Scio quod simplici corde feceris: & ideo custodivi te, ne peccares in me, & non dimisi ut tangeres eam.*

Interea præcepit ei Deus, ut sine mora uxorem restitueret. Abrahamumque conveniret ut pro ipso interpellaret; *quia*, inquit *Propheta est*, id est, vir eximiæ virtutis, qui suis meritis ac precibus plurimum apud Deum valeat.

Quibus auditis Abimelech statim e lecto consurgens, cuncta narravit suis aulicis, & accersitum Abrahamum acribus verbis objurgavit, quod se Regnumque suum absque ullo demerito in gravissimi delicti discrimen exposuisset: *Quid fecisti nobis*, inquit, *quid peccavimus in te? quia induxisti super me, & super regnum meum peccatum grande &c.* Ubi adulterium vocat *grande peccatum*, quod non modo unum hominem; sed totum populum quasi piaculo obligat: maxime cum admittitur a Principe.

Hanc objurgationem ut deliniret Abrahamus, duo respondit: *Primo*, fatetur se metu inductum fuisse ut conjugium suum tegeret: *Deinde* se nullatenus esse mentitum: cum dixit Saram esse sororem suam; *Vere enim*, inquit, *soror mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ.*

QUÆRES III.

Quo sensu Abrahamus hæc verba protulit.

MUltiplex, sed potissimum triplex est hac de re Auctorum sententia. *Prima* quidem S. Clementis Alexandrini sub finem secundi libri Stromatum, & S. Hieronymi lib. de Traditionibus Hebraicis, Quibus subscribunt plurimi Recentiores, asserentes Saram fuisse veram & germanam Abrahæ sororem; non tamen uterinam, utpote quæ ex secunda Tharæ uxore nata esset.

Secunda sententia eorum est, qui asserunt Saram uterinam fuisse Abrahami sororem, quam nihilominus duxit in matrimonium, quod, inquiunt, tunc temporis permissa essent conjugia fratrum cum sororibus.

Verum hæ duæ sententiæ refelluntur per ipsa Abrahami verba: *Non filia matris meæ.* Adde quod si illo tempore ex Gentium æstimatione licuisset inire tale conjugium fratris cum sorore; ut suum cum Sara tegeret Abrahamus, frustra dixisset illam suam esse sororem: igitur fatendum est Geraræ incolas, ita abhorruisse a conjugio cum propria sorore, ut audito nomine *sororis*, statim crediderint Saram non esse Abrahæ conjugem.

Itaque facilius eorum in sententiam descendo qui existimant Saram eadem ratione dici sororem Abrahami, qua Loth dicitur ejus frater; nimirum quod esset illius consanguineus, & ex fratre nepos. Probabilissimum enim est Saram fuisse filiam Aranis Abrahæ fratris, quæ priusquam nuberet Abrahamo, dicebatur *Sara*, & *Jescha*: legimus enim *Genesis* 5. 29. quod mortuo Arane duxerunt Abraham, & Nachor uxores: *Nomen uxoris Abram, Sarai; & nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran, patris Melchæ, & patris Jeschæ; erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos.* Quorsum enim post mentionem duorum fratrum, qui uxores duxerant, adderentur nomina duarum filiarum Aranis, quarum una nupserat Nachoro, nisi ambæ illæ sorores, duobus fratribus, de quibus actum fuerat, nimirum Abrahamo & Nachoro conjunctæ fuissent? Quorsum immediate subiiciatur Saram fuisse sterilem, nisi illa fuisset ista Jescha de qua mox factus fuerat sermo? Quorsum duntaxat hoc loco adiiceretur *Jeschæ* nomen, nisi una eademque esset cum Sarai Abrahami conjuge, quæ erat binominis? Quis enim existimet a Mose patrem uxoris Nachoris nominatim, & consulto quidem exprimi, de patre vero Sarai uxoris Abrahami, ex qua oriunda erat gens benedicta altum illi fuisse silentium?

Verosimile est igitur duas illas sorores duorum fratrum fuisse uxores, quæ patre orbatæ, a fratribus in conjuges assumptæ fuerant juxta morem Gentis suæ, quo sancitum erat, ut non ex aliena, sed sua ex familia uxores viri sibi eligerent.

Neque his obstat quod de Sara dixerit Abrahamus: *Vere soror mea est*, quia ista non protulit Abraham, ut significaret Saram esse veram & germanam sororem suam, id enim verum non erat; sed hæc dixit secundum morem suæ Gentis, in qua tritum erat, ut non solum ejusdem patris filii, aut filiæ, verum etiam patruelis avunculi, & fratrum filii, ac filiæ nominarentur fratres, ac sorores. Quare adverbium illud, *vere*, non jungitur cum sequenti vocabulo, *soror*, quasi denotetur eam fuisse veram & germanam sororem Abrahæ; sed pertinet ad veritatem sententiæ, quam dixerat Abraham; ut hic sit sensus: non sum mentitus, cum dixi, eam esse sororem meam; nam secundum con-

fue-

suetudinem Gentis nostræ, cum ea sit filia fratris mei, vere dici potuit soror mea.

Jam vero illud: *Filia patris mei, & non matris meæ*, hanc habet sententiam: omnes qui erant ex familia Thare, ipsum appellabant patrem, & idcirco inter se appellabantur fratres & sorores. Cum autem duæ illæ Arani filiæ patre orbatæ, Thare avum suum, patrem nominare solitæ essent, merito dixit Abrahamus, Saram esse *filiam patris sui, non vero matris suæ*; quia Thare duas habuerat uxores: quarum quidem ex altera Aran, ex altera vero Abrahamus natus erat.

QUÆRITUR IV.

Qua ratione Deus Abrahamum Prophetam appellaverit, cum nullum legatur editum ab eo vaticinium.

Respondeo cum Pererio *Prophetæ* nomen varie, sed præsertim sex modis in Scriptura sacra accipi. I. Ex Philone Judæo lib. de præmiis & pœnis: *Propheta est interpres Dei dictantis intus oracula*. Unde qui divina mysteria & arcana, humana ratione incomprehensibilia cognoscit, & aliis enunciat, vere dicendus est Propheta. II. *Prophetare*, interdum significat, divinas laudes psallere certis quibusdam modulis & instrumentis musicis: sic *lib.* 1. *Paralip. cap.* 5. filii Asaph & Heman dicuntur prophetasse in citharis, cymbalis, & psalteriis &c. quo etiam sensu *lib.* 1. *Regum*, *cap.* 10. de Saule dictum est: *Et Saul inter Prophetas*. III. *Prophetæ* vox ab Ethnicis tribuitur Poetis, quod crederent eos divinitus afflatos, versus tanquam oracula edere: quo sensu S. Paulus *Epimenidem* appellat Cretensium Prophetam. IV. Prophetare nonnunquam idem significat ac desipere, furere, & more arreptitiorum aliena, & rationi minus consentanea loqui: sic 1. Reg. cap. 18. cum Saul agitaretur maligno spiritu, dicitur *Prophetasse in medio domus suæ*.

V. Vox prophetandi aliquando denotat miraculum editum ad declarandam insignem alicujus virtutem. Sic *Ecclesiast.* 48. mortuum Elisæi corpus prophetasse dicitur, quod cum alterius hominis cadaver in illius sepulchrum illatum fuisset, contactu ejus corporis, ad vitam revocatum est. VI. Prophetare in divina Scriptura plerumque idem significat ac interpretari, & exponere res divinas, & ab humana intelligentia remotas; quo sensu S. Paulus conferens donum prophetiæ cum dono linguarum, dicit multo esse præstantius & utilius munus prophetandi, quam variis linguis loquendi; quod qui variis linguis loquitur, admirandus magis auditoribus sit, quam utilis: qui vero Scripturas interpretatur, erudit audientes, eosque in fide confirmat, & ad virtutem accendit.

Porro Abrahamus primo & secundo modo revera fuit Propheta; quippe qui frequens esset in divinis laudibus decantandis; & insuper Deo revelante, plurima novit divina arcana, resque venturas suis indicavit, puta futuram posterorum suorum per quadringentos annos peregrinationem, atque servitutem, eorumque stupendam multiplicationem & benedictionem omnium Gentium per Christum ex semine suo oriundum; cujus etiam Incarnationem & Nativitatem præcognovit, dicente Christo D. *Abraham exultavit ut videret diem meum, vidit & gavisus est*.

Capitulum hoc claudit Moses his verbis: *Orante autem Abraham sanavit Deus Abimelech, & uxorem, ancillasque ejus, & pepererunt. Concluserat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abrahæ*.

QUÆRITUR AUTEM V.

Quomodo contingere & deprehendi potuerit illa sterilitas in Abimelechi familia.

Ratio difficultatis petitur ex modico tempore quod effluxisse videtur raptum inter & restitutionem Saræ: quomodo enim sterilitas omnium mulierum familiæ Abimelechi tam exiguo temporis intervallo potuit deprehendi? Sunt qui existimant hic inversam fuisse historiæ seriem; nam, inquiunt, si antequam Abrahamus exiret ex regione Mambre, & transiret in terram Geraræ, gravida jam erat Sara & partui proxima, quomodo eam esse conjugatam non deprehendit Abimelechus? Et si ea omnia quæ hic narrat Moses, impleta sunt eodem ordine, quo hoc in capite recensentur; qui fieri potuit, ut tam exiguo tempore apparuerit sterilitas mulierum illarum? Videtur itaque Abrahamum jam tunc in terra Geraræ habitasse, cum illi fuit promissus & concessus Isaac; atque hanc historiæ partem quæ prius omissa fuerat, a Mose nunc recenseri. Verum, si hic inversa esset historiæ series, ejus de sinceritate constare non posset; quippe cum similia obiici liceret de aliis narrationibus.

Hebræi, referente Mercero, dicunt in *Beresith Rabba*, sterilitatem illam fuisse deprehensam ex eo quod, nec viri, nec mulieres ex familia Abimelechi, possent cibum ca-

capere, & egerere excrementa, nec invicem congredi. Hoc quidem postremum videtur rationi consentaneum: priora vero Judaicum commentum & nænias redolent.

Crederem itaque viros ac mulieres plaga cœlitus immissa sic esse affectos, ut rem conjugalem nullatenus possent exercere; ac propterea censerentur steriles ab eo tempore, quo ab Abimelecho assumpta fuit Sara: idque significare videtur Moses, dum ait: *Concluserat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abrahæ*: quid enim est concludere vulvam, nisi rem conjugalem impedire?

Cum salvam & integram suam familiam recepisset Abimelechus, *Tulit oves & boves & servos & ancillas, & dedit Abraham: reddiditque illi Saram uxorem suam, & ait: Terra coram vobis est, ubicumque tibi placuerit habita. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt, & quocumque perveneris: mementoque te deprehensam.*

Petes I. Quanta pecuniæ summa fuerint *mille argentei?*

Respondeo, loco *argenteos* hebraice esse vocem *ceseph*, quæ, teste Josepho lib. 3. antiquitatum, idem significat ac *siclus* & *stater*: unde etiam septuaginta Interpretes eodem modo loquuntur de argenteo, atque de siclo; utrumque enim appellant *didrachmam*, & loco *mille argenteos*, scripserunt illi *mille didrachmas*; quod nimirum existimaverint didrachmam constare viginti obolis, quibus etiam siclum constare scribit Ezechiel, cap. 45. Igitur donum illud *mille argenteos*, quod Abimelech contulit Abrahæ, æquivalebat ad minus quadringentis scutis aureis Gallicis.

Petes II. Quid significare voluit Abimelechus per præfata verba ad Saram: *Hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes &c.* Vel, ut legit S. Chrysostomus: *Ea quæ dedi fratri tuo, erunt in honorem vultus tui, & omnia vere dici.* Cum autem inquisivisset *quid sit in honorem vultus tui.*

Respondet hæc ab illo dicta, tum ut Sara testaretur Abrahamo se nihil contumeliæ ab Abimelecho passam: Tum ut Abrahamus vir justus pro illo preces ad Deum funderet. Addunt alii eam pecuniæ summam Abrahamo dedisse, ut deinceps se Saræ maritum non dissimularet; essetque ei quasi velamen oculorum: dum videlicet illam intuentes, Abrahamumque illius conjugem esse audientes, oculos ab ea averterent. Sunt qui cum Vatablo existimant Abimelechi verbis denotari objurgationem, quod Sara se in mariti potestate esse dissimulaverit: maritus enim uxori debet esse instar veli: hinc S. Paulus, 1. *Cor.* 1. *v.* 7. dicit velum, quo teguntur mulieres, subjectionis esse indicium. Unde Sara se conjugatam non esse simulans, mariti præsidio se nudaverat, atque ita in sua dissimulatione fuerat deprehensa.

Existimarem ego quod, cum eo tempore mos invaluisset ut conjugatæ mulieres velarentur; virgines autem detecto incederent capite: quod etiam ætate sua viguisse declarat Tertullianus; Sara, ut conjugium dissimularet, nuda facie procedebat in publicum: quod ne ulterius illa faceret, Abimelechus pecuniæ summam dedit Abrahamo, ut ex ea emeret vela, quibus Sara, ejusque ancillæ tegerentur; ne aliis essent in offendiculum.

Petes, quo animo Abimelechus Saræ dixerit, *quocumque perrexeris, memento te esse deprehensam?*

Respondeo, verba hæc non esse exprobrantis & redarguentis; quasi Sara suam ob dissimulationem rea fuisset: ista enim redargutione opus non erat, cum Abrahamus illam excusasset, asserens vere esse sororem suam. Adde quod Abimelechi propositum non erat Abrahæ & Saræ animos objurgationibus exulcerandi: quinimo volebat eos muneribus sibi conciliare, ut suis precibus Deum illi propitium redderent, unde licet primum de Abrahamo visus fuerit conqueri; verba tamen ejus non tam sunt objurgantis, quam exponentis, quod sua simulatione ipsi fuissent in periculum.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXI.

TRia potissimum occurrunt hoc in capite spectanda I. Isaaci nativitas, circumcisio & ablactatio. II. Ismaelis cum matre sua Agara e paterna domo ejectio, accretio, & nuptiæ. III. Initum fœdus Abrahamum inter & Abimelechum Palæstinæ Regem.

Primo itaque, quod summis plurimisque votis optaverant Abrahamus & Sara, Deo tamen bene propitio assequuntur, filium scilicet qui futurum hæredem virtutum & facultatum. Riserat Sara cum denunciavit Deus fore ut ipsa pareret; & tunc quidem ita ridebat, ut deridere videretur, tanquam impossibile: jam vero cum impletum videt id, quod vix sperare audebat, dat gloriam Deo, & serio tota in gaudium effusa, ait: *Risum fecit mihi Deus, quicumque audierit, corridebit mihi.* Hoc est: mirandum illud factum, quod mulier nonagenaria viro centenario filium pepererit, quicunque audierint, mecum stupebunt & congaudebunt. Sic Lucæ 1. v. 58. postquam Elizabetha Zachariæ Sacerdotis conjux peperisset filium, *audierunt vicini & cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei.*

Habemus itaque in istis Saræ verbis ingens illius cordis tripudium, quod filium peperisset: at præclarum etiam fuæ erga Deum fidelitatis & observantiæ argumentum præbet

bet Abrahamus, cum filio nomen in speciem ridiculum imponit, vocando illum *Isaac*, id est, *risum:* non suo arbitrio, sed Dei jussu: Tum ut perenne esset monumentum risus parentum suorum, qui audita promissione futuræ illius nativitatis, riserant *cap.* 17. & 18. Abrahamus quidem ex stupore tanti promissi beneficii: Sara vero ex levitate & incredulitate, quod nonagenariæ filius esset futurus. Tum ut præsignaretur illum esse futurum mundi gaudium, quod per eum propagandum esset benedictum semen, ex quo generis humani Redemptor & Reparator esset oriundus.

Aliud insuper obedientiæ præstantioris specimen præbuit Abrahamus, cum filium suum adhuc tenellum octavo ab illius nativitatis die circumcidit. Tametsi enim timendum erat, ne inflictum vulnus exitiale foret puerulo; nihilominus, ut a Deo imperatum erat, corpusculum vulnerare non dubitavit, ut charissimus ille Filius hoc cruento, sed divinitus imperato signaculo, non tantum bonorum, sed & fœderis benedictionis hæres esset.

Natum autem & circumcisum puerum mater non negligit, sed propriis uberibus lactat: in quo sane aliud Dei grande beneficium observare licet, quod mulier nonagenaria jamdudum effœta, & carens muliebribus, quæ lactis materiam præbent; nihilominus lacteos fontes habuerit, qui sufficerent ad pueri nutritionem. Propter hoc, inquit S. Chrysostomus, *dati sunt ei lactei fontes, ut partum magis credibilem faciant, & ne quis suppositititium esse putaret puerum: fontes enim lactis prædicabant omnibus genuinum esse partum, & præter humanam expectationem evenisse.* Inde vero maxime celebrandus venit Saræ maternus amor, quod licet senio confecta, nutricis onera & incommoda lubens susceperit. *Provocantur ejus exemplo fœminæ* (inquit S. Ambrosius,) *ut meminerint dignitatis suæ, & lactare filios suos; hæc enim matrum gratia; hic honor &c.* Unde ait Phavorinus apud Gellium: *Matres quæ filios suos non lactant, non sunt totæ, aut integræ matres; sed imperfectum quoddam, atque dimidiatum matris genus.* Cum vero puerulus ille solidioris cibi jam esset capax, cum ablactavit Sara: hunc vero ablactationis diem magnifico convivio celebravit Abrahamus.

QUÆRITUR AUTEM I.

Cur Abrahamus convivium potius in ablactatione filii, quam in ejus Nativitate, aut Circumcisione instauravit.

Respondent S. Ambrosius [a], S. Augustinus [b], & Rupertus [c]: non aliam hujus rei proferri posse rationem, quam moralem & mysticam: nimirum ut hoc convivio significaret Abrahamus tunc fidelibus deberе magnum inesse gaudium, quando homo factus in Christo nova creatura, eousque crevit in vita spirituali, ut jam non sit similis illis, de quibus Apostolus: *Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.*

Ita hunc locum ex S. Augustino exponit Rupertus: „ Quid opus est, *inquit*, in die „ ablactationis fieri tam grande convivium, „ aut scribi a Mose, nisi quia certi subest „ pulchritudo mysterii, quæ lactentes adhuc „ parvulos ad solidum cibum provocare pos„ sit? est enim quoddam lac, & quædam in„ fantia, quam verus Isaac, scilicet Chri„ stus cito excessit: & quam supergredi opor„ teat quemque idoneum Christi imitatorem, „ in quo qui tardiores existunt, redarguun„ tur per Apostolum dicentem ad Hebræos „ 25. *Cum deberetis jam magistri esse &c.*

Hujus tamen instaurati in die ablactationis convivii proferri potest naturalis & litteralis ratio, nempe Abrahamum secutum esse morem a Majoribus acceptum, ut ob tempora lactationis fœliciter elapsa, festivus dies ageretur a pueri parentibus & eorum amicis: quod etiam ab Ethnicis observatum fuisse notant *Plato* [d], *Synesius* [e], *Lucianus* [f]. *Afer* autem *comœdus*, Phorm. act. 1. refert tria festa ab Ethnicis propter pueros celebrata; nimirum. 1. Die quo in lucem prodierunt. 2. Eodem die anno recurrente. 3. Die quo divorum tutelæ post ablactationem committebantur....

> *Porro autem Geta*
> *Ferietur alio munere Hera peperit:*
> *Alio autem ubi erit puero natalis dies:*
> *Ubi initiabunt.*

Gentiles autem inanium Deorum fictores & cultores solebant pueros ablactatos initiare divis *Educæ*, & *Potinæ*, sic dictis ab esu, & potu, quibus puer in posterum alendus erat.

Quam utique consuetudinem a Majoribus acceptam & ex se piam, Dæmon, operum Dei interpolator & corruptor a se dementatis Gentilibus malitia sua nonnihil depravatam instillavit. At viri sanctissimi eam illibatam servarunt: nimirum ut quo die infans primogenitus solidiorem cibum comedere inciperet, id etiam commune multorum convivantium lætitia celebraretur, immolatis prius in gratiarum actionem Deo victimis. Quem utique morem postea invaluisse apparet ex 1. *Reg. cap.* 1. Ubi Anna uxor Elcanæ, & mater Samuelis, postquam hunc infantulum ablactavit, illa & vir adduxerunt illum in Domum Domini in Silo & immolaverunt vitulum, & obtulerunt puerum Heli. Ex quibus apparet tempus ablactationis olim sacrificiis, conviviisque fuisse celebratum.

Unde colligitur, rem non esse illicitam, nec indignam sanctis hominibus, ut interdum ami-

a *Lib.* 1. *de Abrah. cap.* 7.
b *Quæst.* 50. *in Genes.*
c *Lib.* 7. *in Genes.*
d *In Theæteto.*
e *In encomio Calvitii.*
f *Dialog. in Charon.*

amicos ad communem lætitiam invitent, ut Deo simul gratias agentes, solito hilarius opulentur. Colenda est quidem semper temperantia & sobrietas, dandaque opera ut tam apparatus ipse sit frugalis, quam modesti convivæ. Cum enim Moses convivium ab Abrahamo celebratum non improbet, inferre licet Deum non ita austere nobiscum agere, quin liberalius interdum & lautius amicos excipiamus: cavendum tamen est, ne talium exemplorum prætextu, abusus irrepat frequentius, & magnificentius mensas instruendi; ne Deus excessibus nostris irritetur, & extrema gaudii luctus occupet; uti contigisse videtur in hoc Abrahamico convivio, tametsi moderato & composito.

Addit enim Moses: *Cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: Eiice ancillam hanc, & filium ejus: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Quibus verbis videtur Moses non alia ratione meminisse istius convivii, quam ut aperiret occasionem deprehensæ Ismaelis malitiæ, qua fratri suo Isaac illudebat. Licet enim nonnulli Interpretes velint ea quæ adiiciuntur alio tempore contigisse, nec esse connectenda cum præfato convivio: attamen cum Ismaelis in fratrem petulantiæ narrationem recitationi convivii attexat Moses, verosimile est quod quamvis antea Ismael fratrem suum Isaac subsannasset, attamen post exactum hoc convivium insolentius in eum insurrexerit, eumque, quod esset adhuc puerulus, indigne contempserit, ut apparet ex violenta exacerbatione Saræ tam in ipsum Ismaelem, quam in Agaram ejus matrem.

QUÆRITUR II.

Qua de causa Sara, aliunde mitissima, adeo in Ismaelem irritata fuerit.

CUm Moses non aliam hujus Saræ commotionis causam proferat, quam quod viderit Ismaelem *ludentem cum filio suo Isaac*: ex stimarunt nonnulli lusus pueriles inter duos fratres fuisse institutos, ac displicuisse Saræ quod filius ancillæ cum suo luderet, seseque illi parem faceret. Verum hæc expositio omnino jejuna videtur, & a genuino Scripturæ sensu prorsus aliena; Ismael enim agebat annum decimum septimum, proinde verisimile non est eum, maxime cum agrestis esset genii, ita se demisisse, ut pueriles lusus cum infantulo ageret.

Expositionum diversitati occasionem præbet Hebræa vox מצחק *Methsachek*, quæ cum sit significationis æquivocæ, interdumque designet *ludere*: alias vero *illudere*: hic proprie pro subsannatione potest accipi, quemadmodum eandem vocem usurpat Latinus Interpres, Genes. 39. ubi uxor Putipharis de ipso conqueritur, v. 14. *Introduxit virum Hebræum ut illuderet nobis.*

Itaque voces illas *ludentem cum filio*, non existimo aliam hic habere significationem, quam illusionem & derisionem, qua Ismael insultabat Isaaco; tum quod esset adhuc puerulus: tum quod esset minor natu, ac proinde perperam primogenituræ jura sibi divinitus repromissa vindicaret; ad eam enim usque ætatem pervenerat Ismael, ut minime ignarus esset divinarum benedictionum Isaaco repromissarum, ob quas tanto gaudio efferebantur ejus parentes Abrahamus, & Sara. Quam promissionem & spem, cum ludo faceret Ismael; merito in ipsum tantopere excanduit Sara, ut juberet eum sua cum matre e domo eiici. Nihil enim sancto cordi acerbius est, quam Dei gratiam despectui, & subsannationi expositam videre.

Hinc est quod S. Paulus ad Galatas 4. v. 29. hanc irrisionem appellat persecutionem: *Quomodo*, inquit, *tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum; ita & nunc.* Unde constat malitiosam fuisse, & Sarcasticam irrisionem, quæ non sine ratione *persecutio* dicitur: cum enim ex odio & contemptu proficiscatur, homicidii species est, ita docente Christo D. Matth. 5. v. 22. *Qui dixerit fratri suo raca, reus erit concilio:* ubi per *raca*, intelliguntur omnia signa quæ contemptum innuunt.

Addunt Hebræi, referente S. Hieronymo in Traditionibus Hebraicis, Ismaelem cum Isaaco ludentem idola fecisse, quinetiam, ut illa coleret, eum impulisse; nec non & obscæna quædam verba per ludum & jocum protulisse.

At utut sit, certum est Saram in Ismaelem plurimum fuisse commotam & exacerbatam quippe quæ maritum suum iracundia adhuc abrepta conveniens, dixerit: *Eiice ancillam hanc, & filium ejus: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Unde

QUÆRITUR III.

Utrum verbis illis rationem & modum non excesserit Sara.

ILlam *aliquid humanum passam* ista in commotione dicit S. Chrysostomus, & *Ægre tulisse parem filiorum honorem.* Durum etiam & æquitati minus consentaneum videtur ejus postulatum. I. Quia Ismaelis, qui Abrahami legitimus erat filius, potuisset aliter coerceri petulantia, cum præsertim in ea adhuc versaretur ætate, quæ correctione posset emendari. II. Etsi reus esset filius, non videtur propterea juste cum eo puniendam esse matrem, quæ ab ea culpa erat immunis. III. Cum conjugium Agaræ cum Abrahamo ini-

tum

tum fuisset ipsius Saræ consensu, non debuit hæc absque gravissimis causis illius vinculi dissolutionem expetere. IV. Alia via impediri poterat, ne Ismael etiam in paterna domo existens, involaret in hæreditatem, si nempe id caveretur testamento, ut hæreditas integra penes Isaacum consisteret; Ismaeli dumtaxat concessis aliquibus muneribus; quemadmodum inter Isaacum ipsum & susceptos ex Cethura filios, Abrahamus ipse deinde disposuit.

Hæcquidem cum aliqua probabilitatis specie possent obiici, nisi his occurrisset Deus approbando Saræ postulatum, & dicendo Abrahæ: *Non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla tua: omnia quæ dixerit tibi Sara audi vocem ejus.* Quibus verbis significat nonnisi legitima de causa Ismaelem una cum matre sua paterna domo esse eiiciendos, ne diutius in ea permanentes causæ essent rixarum, & contentionum. Etenim ad Agar quod spectat, verisimile est illam filii petulantiæ ansam præbuisse eique addidisse animos ut majora auderet: quamobrem conveniens erat, ut unam cum filio recederet, quæ aliunde nonnisi ægre tulisset se ab eo divelli. Etsi vero hæc abscessit, non propterea matrimonii vinculum ipsam inter & Abrahamum fuit dissolutum; licet quoad contubernium & convictum facta sit inter eos separatio.

At, inquies, si hæc ex Dei ordinatione gesta sunt, quomodo Abrahamus, cum esset Propheta, non intellexit petitionem Saræ de eiiciendo Ismaele cum ejus matre, fuisse a Deo inspiratam?

Respondeo I. Non semper Prophetis præsto fuisse spiritum prophetiæ quotiescumque optarent, vel ad suam, vel ad aliorum utilitatem eo uti; ut constat ex 1. Reg. cap. 14. v. 37. &c.

Respondeo II. Cum S. Augustino, ex divina quidem inspiratione, quam etiam Abrahamus postmodum agnovit verba illa fuisse prolata a Sara. Cum enim propter hanc uxoris petitionem in partes scinderetur ejus animus, cogitaretque non præjudicare divinis promissionibus in Isaaco factis, si domi maneret Ismael cum matre sua; & utrumque filium in eadem familia posse vivere sine præjudicio juris cujusque; censuit hac de re Deum esse consulendum; qui cum ei respondisset standum esse judicio & petitioni uxoris suæ, statim assensus est: addit enim Moses: *Surrexit itaque Abraham mane, tollens panem & utrem aquæ imposuit scapulæ ejus Agaræ, tradiditque puerum, & dimisit eam.*

Citra dubium est Abrahamum accepto hoc divino responso variis curis tota nocte æstuavisse, & secum varie luctatum, ingentes perpessum esse cruciatus. Deus tamen illius angorem animi delinire dignatus est, innovando jam factam sponsionem, quod ambo illius filii futuri essent patres numerosissimæ posteritatis: Isaac quidem populi Israelitici; Ismael vero plurium nationum, quæ ex ipso erant oriundæ; quinetiam Reges & Principes inter nepotes esset habiturus.

His confirmatus & excitatus divinis promissis, surgit summo mane, & advocatis Agaræ & Ismaeli exitum denuntiat; lagenam aquæ & panem Agaræ humeris imponit, eisque valedicit.

QUÆRITUR IV.

Cur Abrahamus plurimis auctus divitiis, tam tenui viatico uxorem & filium instruxerit.

Existimant aliqui cum Cajetano ab Abrahamo copiosissime provisum fuisse, tam uxori, quam filio de necessariis ad victum, & vestitum, oneratis ad utrumque plurimis jumentis, additis pariter famulis & ancillis, quorum curam & regimen Agaræ commisit: eum vero meminisse tantum *panis* & *aquæ*, locutione metaphorica, ut significaret nihil eis contulisse ad pompam & magnificum apparatum; sed tantum providisse de necessariis.

Verum cum Moses hæc historice, non autem oratorio modo recenseat, ejus verba, ut sonant, & in propria ac litterali significatione sunt accipienda; idque maxime confirmatur ex eo quod subiicitur, Agaræ fuisse *utrem aquæ*, qua suum potabat filium donec defecisset; *Cumque consumpta esset aqua in utre, abiecit puerum subter unam arborum quæ ibi erant &c.* Nihil ergo ad potum habebat aliud, quam aquam, nec ad cibum, quam acceptum panem.

Quod autem tam modico viatico eos donare voluerit Abrahamus, omissis aliorum conjecturis, id tribuendum puto paterno Abrahami affectui quo censuit modico viatico onerandos, ut non procul a domo consisterent, ut quibus esset opus, officiis eos juvaret. *Deinde* illius pronitati ad obediendum Deo, nam ut divinum impleret mandatum, voluit quamprimum Ismaelem & Agaram subducere Saræ oculis, nec moras nectere in parandis omnibus ad migrationem necessariis: aliunde ratus Ismaelem & Agaram divinæ providentiæ esse commendatos & Deum de utroque curam & sollicitudinem habiturum.

Quæ est etiam Theodoreti sententia, scribit enim: „ Etsi Abraham, *inquit*, valde diligeret Ismaelem; prompte tamen & alacriter facit quod Deus præceperat: adeoque divinis de Ismaele promissis credidit, ut non datis illi servis, vel ancillis, non auro vel argento; sed cum sola matre, paucisque panibus, & utre aquæ, domo amandaverit. Nimirum certus erat, haud dubie præstiturum Deum, quod de puero promiserat, facturum se eum in gen-

„ tem

„ tum magnam. Quocirca cum in solitudi-„ ne puer sit vexatus, aquam desideraret, „ missus a Deo Angelus, puteum aquæ po-„ tabilis ostendit.

Abierunt ergo Agar, & Ismael in desertum, quod postmodum vocatum est *Bersabee*, occasione fœderis inter Abimelechum & Abrahamum initi: Cumque per aliquot dies in ea solitudine errassent, aqua defecit in utre. Unde cum Ismaelem puerum gravissima siti confectum ac poene deficientem aspexisset Agar, tota in lachrymas effusa, dimisit eum subter arborem, ut saltem umbra ejus tegeretur; & inde se præripiens, ejulando ait: *Non videbo morientem puerum*.

Cum autem illa solveretur in clamores & gemitus, Deus utriusque misertus, maxime vero gementis & animam poene exhalantis filii, misit Angelum, qui & fontem proximum ostendit, unde sitim suam possent restinguere; & insuper Dei nomine, Agaræ denuntiavit, puerum illum futurum aliquando patrem numerosissimæ familiæ.

Sunt qui existimant fontem illum e repente divinitus emersisse: At cum Moses dicat: *Aperuit oculos Agaræ Deus, quæ videns puteum &c.* Manifestum fit puteum illum seu fontem præextitisse; sed Agara mœrore confecta & attonita, quod præ oculis habebat, non deprehensum. Ita hæc exponit S. Chrysostomus: „ Aperuit oculos „ ejus, *inquit*, id est, indicavit ei ignoranti „ & mentem ejus excitavit, viamque ei o-„ stendit, ut videret locum in quo fontes a-„ quæ scaturiebant. *Et vidit*, inquit, *fon-„ tem aquæ viventis, ut ivit & implevit „ utrem, & potavit puerum.* In inviis viam „ præbuit, & perplexæ menti, nullamque „ salutis spem habenti suam liberalitatem „ exhibuit, simul eam consolans, & pueri „ curam agens. Sic quandocumque voluerit „ Deus, licet in solitudine simus, & in ex-„ tremis afflictionibus, nullamque spem sa-„ lutis habeamus, nullo alio opus habebi-„ mus, divino auxilio nobis omnia suppe-„ ditante.

Hic etiam observandum est quod ubi nos sua gubernatione destituit, suamque gratiam submovit Deus; subsidiis omnibus, etiam quæ ad manum suppetunt, non secus nos privari, quam si procul remota essent. Itaque rogandus est, non tantum ut nobis largiatur quæ nobis usui sunt: sed ut simul eisdem utendi prudentiam conferat: alioqui clausis oculis siti tabescere inter medios fontes continget.

QUÆRITUR V.

Quænam deinde fuerit Ismaelis sors, quæ occupatio, qui mores.

EXponit ista Moses his verbis: *Crevit, & moratus est in solitudine; factusque est juvenis sagittarius. Habitavitque in deserto Pharan; & accepit illi mater sua uxorem de terra Ægypti.* Quibus verbis tria significantur. I. Ismaelis cum dura Agara matre desertis in locis vita dura peneque Sylvestris ad virilem usque ætatem; non procul ab ea regione quam incolebat Abrahamus.

II. Ab eodem ducta uxor Ægyptia, id suadente & procurante matre, quæ origine pariter erat Ægyptia; ex quo apparet Ismaeli nullum amplius fuisse cum Abrahamo patre commercium; neque enim hic piissimus vir, unius veri Dei cultui religiosissime deditus, passus esset a filio suo uxorem assumi ex Gente quæ Dæmonum cultui esset imprimis dedita; ut coniicere licet ex ea adjuratione, qua domui suæ præpositum obstrinxit, ne filio suo Isaac uxorem acciperet de filiabus Chananæorum, seu posterorum Cham, & Chanaan, ex quibus erant Ægyptii: sed ex cognatione sua, ut refert Moses *cap. 24.*

III. Ismaelis exercitium in deserto & mores describit Moses, dicendo eum fuisse *sagittarium*, hoc est, venationi imprimis deditum; unde sibi & matri victum comparabat. Quinetiam R. Rasi addit, traditionem esse Hebræorum, Ismaelem in deserto latrocinando victum quæsivisse, quamobrem dictus est *sagittarius*, hoc est, crudelis cunctisque infensus: quo sensu exponitur oraculum Angeli Agaræ de filio quem utero gestabat prænuntiantis: *Hic erit ferus homo; manus ejus contra omnes, & manus omnium contra eum.*

His subiicit Moses Abrahamum post recessum Ismaelis, abiisse ex regione Geraræ in solitudinem Bersabee, ubi ipsum convenerunt Rex Abimelech, & Phicol Princeps militiæ ejus, inituri cum eo fœdus; ut tam inter se, quam suos inter posteros mutua esset & pacifica confœderatio. Juratum ab utrisque: & idcirco initi fœderis locus dictus est *Bersabee*: „ Duplex autem causa est (inquit „ S. Hieronymus in quæst. Hebraicis) cur „ ita appellatus sit: sive quia septem agnas „ Abimelech de manu Abrahæ acceperit; „ septem enim dicuntur *Sabee*. Sive quod „ ibi juraverint, quia & juramentum, *Sabee* „ similiter appellatur. Quod si ante hanc „ causam, supra nomen hoc legimus, scia-„ mus per prolepsin (hoc est anticipationem) „ dictum esse; sicut & *Bethl*, & *Galgala*: „ quæ utique usque ad tempus quo ita ap-„ pellatæ sunt, aliter vocabantur.

Abrahamus itaque pacto inito cum Abimelecho comparavit ibi terræ agellum, ut tandem post exactos in assidua peregrinatione labores, aliqua stabili mansione quiesceret. In eo autem loco *plantavit nemus, & invocavit nomen Dei altissimi.*

QUÆ-

QUÆRITUR VI.

Quem in finem nemus ibi plantaverit Abrahamus.

TRadunt Hebræi in Thargo Jerosolymitano ideo hortum instructum arboribus fructiferis consitum ab Abrahamo, ut peregrinis esset in umbraculum & refrigerium; utque eos hospitio suscipiens, optimis fructibus recrearet, nihil aliud exigens pro pretio, nisi ut Conditorem, Rectoremque cœli & terræ agnoscerent, & colerent; cujus bonis & donis fuissent refecti: ut hac urbanitate & beneficentia eos unius veri Dei cultum edoceret, & ad melioris vitæ instituta adhortaretur.

Verosimilius existimant alii Interpretes ab Abrahamo nemus hoc plantatum esse, non modo commodioris amæniorisque habitationis gratia, verum etiam ut esset locus divino cultui sacratus, ad quem ipse Abrahamus sua cum universa familia statutis horis, & diebus, conveniret ad divinas laudes celebrandas, offerendaque sacrificia: & in quem ipse res divinas meditaturus, quieto atque tranquillo animo frequenter accederet. Unde nemus illud erat tam ipsi Abrahæ, quam ejus domesticis velut oratorium, & templum: idcirco dicitur ibi *invocaße nomen Domini Dei æterni.*

Ejus fortassis exemplo inanium Deorum cultores sacra omnia, dæmonum instinctu pervertentes, cœperunt in sylvis, subque umbriferis arboribus idola sua locare & venerari; priusquam publica ipsis construxissent templa; nam ait Plinius: Hæc fuere quon„dam Numinum templa: priscoque ritu, „simplicia rura: etiam nunc Deo præcel„lentem arborem dicant: nec magis auro „fulgentia atque ebore simulacra, quam lu„cos, & in iis silentia ipsa adoramus. Ar„borum genera, numinibus suis dicata, per„petuo servantur, ut *Jovi* Esculus, *Apol„lini* Laurus, *Minervæ* Olea, *Veneri* Myr„tus, *Herculi* Populus: quin & sylvanos „faunosque, & dearum genera sylvis, ac „sua numina non secus ac coelo attributa „credimus. *Sic Plinius delirans.*

Eadem paucioribus verbis describit Seneca: *Si*, inquit, *tibi occurrit vetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis, frequens lucus, & conspectum Cœli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens; illa proceritas sylvæ, & secretum loci, & admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ; fidem tibi Numinis facit.*

His concinit Tacitus, lib. de moribus Germanorum, ubi inter cætera scribit: Cæte„rum nec cohibere parietibus Deos, nec in „ullam humani oris speciem assimilare, ex „magnitudine cœlestium arbitrantur. Lu„cos ac nemora consecrant, Deorumque „nominibus appellant secretum illud, quod „sola reverentia vident.

Quoniam autem solebant Gentiles circa numinum suorum templa lucos & arbores conserere: Inde Strabo lib. 9. scribit: *Poeta propter consitarum arborum juxta templa perpetuam consuetudinem ornandi gratia, omnia templa lucos appellant, etiam arboribus carentia.*

Notat etiam Servius, manes & herouum animas, qui lares vitales dicebantur, lucos tenere. Unde illæ apud Virgilium, *lib. 6. Æneidos*, aiunt:

Nullis certa domus, lucis habitamus opacis.

Ipsi concinit Lucanus, qui veteres Massiliensium ritus describens, lib. 3. Pharsaliæ canit:

Lucus erat longo nunquam viduatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aera ramis,
Et gelidas alte summotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Sylvani, Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra Deum, structæ sacris feralibus aræ,
Omnis & humanis lustrata cruoribus arbos....
Arboribus suus horror inest. Tum plurima nigris
Fontibus unda cadit: Simulacraque Mœsta Deorum
Arte carent, Cæsisque extant immania truncis.

Idem lib. 1. de Druidis Gallis scribit:

Et vos barbaricos ritus, memoremque sinistrum
Sacrorum Druidæ positis repetistis ab armis.
Solis nosse Deos, & Cœli numina vobis,
Aut solis nescire datum: nemora alta remotis
Incolitis suis &c.

Hinc Plinius Druidas existimat dictos ἀπὸ τῆς δρυὸς a quercetis inhabitatis, & cultis. Solebant enim Druidæ singulis annis querci viscum inquirere, & tametsi ex palumbarum & turdorum fœce natum, e cœlo missum pignus putantes, religioso cultu inventum scindere aurea falce; tum demum immolare humanas victimas precantes, ut suum donum Dii prosperum iis facerent, quibus dedissent.

Neque vero existimes solos Occidentales & crassioris genii tunc populos hac agresti religione dementatos: eadem enim etiam infatuati erant Orientales, præsertim vero Chananæi, qui lucos pariter, templorum loco plantabant, in eis suosque fictitios & inanes Deos colebant. Quamobrem Deus *Deuteronomii*, *cap.* 12. Israelitis præcipiens ut

ut ex terra, quam eis daturus erat in possessionem, exterminarent omnem idolorum cultum, inter cætera ait: *Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt Gentes, quas possessuri estis, Deos suos super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum. Dissipate aras earum, confringite statuas, lucos igne comburite, & idola comminuite: disperdite nomina earum de locis illis. Vos autem non ita facietis Domino Deo vestro:* Quamobrem cap. 16. districte prohibet Israelitico populo: *Non plantabis lucum, & omnem arborem juxta altare Domini Dei tui.* Hinc Ahias Propheta prænuntiat Israelitis a Jeroboamo ad nefarium idolorum cultum concitatis, eorum in captivitatem abductionem, *quia fecerunt sibi lucos, ut irritarent Dominum:* & Jeremias cap. 2. eidem Israeliticæ Genti exprobrans idololatriam, v. 20. ait: *In omni colle sublimi, & sub omni ligno frondoso, tu prosternebaris meretrix.*

Eandem ob causam his verbis eos objurgat Oseas: *Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiama; subtus quercum, & populum, & Terebinthum, quia bona erat umbra ejus; ideo fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt.*

Itaque quoniam religiosus ille ritus ab Abrahamo constitutus, Deum in sylvis & nemoribus colendi agente Dæmone depravatus fuerat; idcirco merito Deus vetuit suis cultoribus, ne idololatrarum instar, divinos ipsi honores in abditis sylvarum & nemorum impenderent.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXII.

HOc in capite quatuor complectitur Moses. I. Explorationem fidei & obedientiæ Abrahami, cui Deus imperavit ut dilectissimum filium suum Isaac offerat in holocaustum. II. Promptum ac religiosum ipsius Abrahami divino mandato parentis obsequium, seseque ad immolationem accingentis. III. Substitutionem arietis in locum & vices Isaaci ad immolationem jam parati. IV. Insignem Dei Benedictionem.

Primo itaque ait Moses a Deo tentatum esse Abrahamum, eique dictum: *Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis Isaac, & vade in terram visionis: atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium quem monstravero tibi.* Mirum fortassis videbitur, quod Moses scripserit a Deo tentatum fuisse Abrahamum, cum S. Jacobus, cap. 1. diserte scribat: *Nemo cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est: ipse autem neminem tentat.*

Verum sciendum est duplex esse tentationum genus, ait S. Ambrosius, alterum a Deo, alterum a Diabolo: tentat quidem Diabolus *ut subruat*; Deus vero, *ut coronet*. Vel, inquit S. Augustinus, serm. nunc 11. de tempore: *Deus tentat, ut doceat; Diabolus ut decipiat.*

Quod autem non omnem tentationem ex parte Dei excludere voluerit S. Jacobus, apparet ex eodem capite; nam, v. 2. vult ut fideles pro summo gaudio tentationem habeant: *Omne gaudium*, inquit, *existimate fratres mei, cum in varias tentationes incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur.* Et v. 12. addit: *Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.* Quam tentationem exorabat David, Psalm. 25. v. 2. *Proba me, Domine, & tenta me: ure renes meos & cor meum.* Igitur tentatio divina est ad probationem & gloriam; Diabolica vero ad subversionem & ruinam: porro tentatio qua Deus adduxit Abrahamum ad serium examen, fuit ut fidei & obedientiæ experimentum in suo servo caperet. Verum

QUÆRITUR I.

Cur Deus iterum explorare voluerit fidem & obedientiam Abrahami, quam plurimis argumentis satis superque jam habebat compertam.

PLurima jam in toto vitæ suæ decursu egregia fidei & obedientiæ argumenta præbuerat Abrahamus; noviesque jam fuerat a Deo tentatus. 1. Cum jussus est exire de patria. 2. Dum fame cogente, compulsus est in Ægyptum migrare. 3. Uxor abducta. 4. Bellum cum quatuor Regibus, ut Lothum recuperaret, 5. Saræ infœcunditas ad decrepitam ætatem usque. 6. Imperatum Circumcisionis vulnus, cum jam senex esset. 7. Uxor iterum abducta. 8. Expulsio Agaris jam matris. 9. Illius abdicatio cum filio Ismaele. At nulla acerbior fuit tentatio, quam imperata occisio proprii filii unigeniti. Quid enim alienum magis ab affectu patris, quam proprium mactare filium? quod utique nobis facillime persuasum erit, si hujus *divini* mandati singula verba paucis expenderimus.

I. Nam-

I. Namque ait Deus: *Tolle filium tuum*, in ætate provecta ac pœne decrepita genitum, ut esset baculus senectutis, laborum merces, familiæ decus, virtutum æmulus &c. mactare hominem atrox est. amicum & proximum, atrocius: at proprium filium, atrocissimum.

II. *Unigenitum*, quem nullus ex proprie dicta uxore præcesserit, nullusque sit secuturus: qui proinde unicus esse debuerat paternorum bonorum hæres, unicum utriusque parentis solatium; quo vivente, futura est numerosissima & benedicta posteritas: at eo moriente, nulla spes gignendæ sobolis affulgebat; sola supererat orbitas luctuosa. Si primogeniti filii mors esse solet acerbissima, qualis esse debuit Abrahæ luctus?

III. *Quem diligis*, non illo solum amore a natura insito, quo parentes filios habere solent in deliciis, sed amore cælitus indito, quo justus quisque vehementissima charitate flagrat erga alterum quem scit Deo dilectum, & ab ipso plurimis donatum gratiis. Cum itaque Abrahamus sciret Isaacum omni virtutum genere instructissimum, & a Deo destinatum ut esset futurus pater non modo numerosissimæ prosapiæ; verum etiam benedicti seminis, seu Messiæ, & Salvatoris mundi ex ejus stirpe aliquando oriundi, toto cordis affectu eum prosequebatur, proindeque ingens illi inesse debebat dolor tam amantissimo filio se proxime orbatum iri.

IV. *Isaac*, hoc est, *risus*, & gaudium, omnisque parentum voluptas; quo admonebatur Abrahamus nusquam sibi aliquam fore lætitiam: sed in ingenti mœrore, & animi angustiis reliquum vitæ tempus esse traducendum.

V. *Vade in terram visionis*; itinere scilicet trium dierum: noluit enim Deus eum statim filii sui mactatione defungi; sed cogit toto triduo futuram filii mactationem animo suo revolvere, quo gravius torqueretur.

Expendit ista egregie Origenes. *Homil.* 8. ubi inter alia multa: „ Non suffecerat, *inquit*, dixisse filium; sed adiicitur, & charissimum. Esto & hoc, quid adhuc additur? & quem diligis; sed vide tentationis pondus, caris & dulcibus appellationibus iterum ac sæpe repetitis, paterni suscitantur affectus; ut amoris evigilante memoria ad immolandum filium paterna dextera retardaretur, & adversus fidem animi, tota carnis malitia repugnaret &c.... Propterea ergo etiam via injungitur (*& quidem tridui*) & montis ascensio, ut in his omnibus spatium certaminis accipiat affectus & fides; amor Dei & amor carnis; præsentium gratia, & expectatio futurorum. *Hæc Origenes*. Gravis itaque Abrahamo fuit tentatio unico filio privari: gravior illum sibi eripi violenta morte: at gravissima ipsummet patrem filii sui constitui carnificem qui propria manu illum mactaret.

Accedit ad Abrahami obedientiæ commendationem, quod audito hoc divino mandato quantumvis acerbo; attamen nihil excusat, nihil obmurmurat, nihil obsecrat, in tam luctuoso negotio; ne hiscit quidem, & pene præcepti novitatem, atque admirabilitatem non admiratur: plurima occurrebant momenta quæ hujus mandati fidem dubiam efficere videbantur. Cogitare namque poterat Abrahamus: Deus prohibet fundere humanum sanguinem innoxium, igitur ille non est qui jubet mactare filium innocentem. *Insuper* Deus sibi ipsi contrarius non est: at promisit in Isaaco multiplicandum semen sicut stellas cœli, & per eum futurum illud divinum semen in quo benedicendæ sunt omnes Gentes: igitur non ille est qui Isaaci jugulationem imperat. Hæc & similia illi venire poterant in mentem, quæ ab implendo hoc mandato illum deterrerent, quod non a Deo, sed a Dæmone suggestum videretur. At eximia illius in Deum fides & fiducia, omnia ista retinacula scindunt; & cœlesti illustratus lumine, continuo ad obediendum se accingit, de nocte consurgit tacitus, parat quæ sacrificio erant necessaria, addit ad Isaacum comites duos, ac statim dat sese in viam.

Itaque duplicem ob causam hac tentatione voluit Deus explorare Abrahami fidem & obedientiam. I. Ut utramque notam faceret, & immortalem apud posteros laudem ipsi conciliaret, illæque cederent in aliorum eruditionem & exemplum. II. Ut per propositam illam immolationem Isaac, præfiguraretur illud pietatis sacramentum, quod Deus Pater in loco proximo unigenitum filium suum, hominem factum, vere immolaturus erat aliquando pro humani generis redemptione.

Hanc duplicem causam sic exposuit Theodoretus. „ Tentavit, *inquit*, Deus Abraham, non ut disceret ipse quæ sciebat; sed ut ignorantes doceret quam justa de causa Patriarcham diligeret. Hac de causa tres dies & totidem noctes amoris divini periculum in eo fecit. Nam Patriarcha medius inter naturam constitutus & fidem, cum utrinque stimularetur, fidei dedit palmam victoriæ. Deus autem patefaciens ejus pietatem, sacrificium cohibuit.. Verum hæc erant umbra dispensationis pro nobis factæ. Pater siquidem filium dilectum obtulit pro mundo. Isaac enim typus erat divinitatis, aries autem humanitatis. Tempus autem ipsum æquale, quia tres dies & tres noctes & hic & illic.

Stupendum autem hoc, & insolitum facinus Saræ celat, quam etsi divini numinis amantem nosset, matrem sciebat, quæ tam dilectum filium sine lachrymis ad victimam non dimisisset. Pergunt itaque itinere trium dierum, ut per prolixum hoc spatium, curis recursantibus, viscera paterna cruciarentur; utque filium dilectissimum Pater diu aspiceret, cum eo vesceretur, & tot noctibus filii amplexibus implicitus imminentis orbitatis dolorem acrius sentiret.

Tandem perveniunt ad montem Moria, locum a Deo idcirco huic sacrificio designatum, quod ibi Templum aliquando construendum, & suo cultui dedicandum selegisset. Legimus enim lib. 2. Paralipomenon cap. 3.

Cœpit Salomon ædificare domum Domini in Jerusalem, in monte Moria: qui potissimum dictus est *terra visionis*, quod cæteris illius regionis montibus emineret, unde Septuaginta vertunt εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλήν terram excelsam. Tametsi enim Jerusalem ædificata esset in loco eminentissimo, adeo ut undequaque in eam urbem ascenderetur, unde Christus Dominus, Matth. 20. v. 18. discipulos alloquens, aiebat: *Ecce ascendimus Jerosolymam &c.* Attamen templum in loco erat aliis eminentiori.

Totus autem ille mons in plures colles, vallium interjectu distributus, varia sortitus est nomina: nam qui meridiem respicit, dictus est *Sion*: qui occasum, *Golgotha*, sive *Calvaria;* qui ortum, *Moria*, communi totius loci nomine; qui Septemtrionem, *Acra*, ut observat Vilalpandus in descriptione Terræ Sanctæ, quidam Moria dictum putant ab aromatibus aloe, cinnamomo, & præsertim mirrha quæ tunc ibi crescebant, atque de illo dictum putant, Cantic. 4. *Ibo ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.*

Priusquam hunc montem ascenderet Abrahamus, servos subsistere jubet ad illius radices cum asino, spondens se peracto sacrificio cum filio reversurum: *Expectate*, inquit, *hic cum asino: ego & puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos.*

QUÆRITUR II.

Utrum Abrahamus ista proferendo non fuerit mentitus.

MUltiplex est ea de re Auctorum sententia. *Prima* quidem S. Chrysostomi, & S. Ambrosii dicentium ab Abrahamo hæc fuisse prolata spiritu prophetico, quamvis inscius esset de futuro eventu. *Altera*, S. Augustini sermone qui primus est de immolatione Isaac, ubi dicit ipsum Abrahamum credidisse a Deo suscitandum Isaacum, seque proinde cum eo reversurum. Idque docere videtur Apostolus ad Rom. 4. v. 17. cum de Abrahamo ait ipsum credidisse Deo *qui vivificat mortuos.*

Verum etsi talis fuerit Abrahamo fides, non apparet unde sciverit Isaacum resuscitandum statim atque fuisset immolatus, ut cum eo posset ad servos redire. Adde quod hæc expositio nonnihil videatur detrahere gloriæ & merito fidei, ac obedientiæ ipsius Abrahæ: si enim certo credidisset Isaacum statim atque jugulatus fuisset, esse vitæ restituendum; inde non videretur plurimum celebranda ipsius erga Deum obedientia.

Tertio. Censent aliqui hæc verba, *revertemur ad vos*, esse dicta per *prolepsin* sive *Enallagen* numeri, qua plerumque in Scriptura, pluribus tribuitur quod uni duntaxat convenit. Sic *Joann.* 12. 4. querela solius Judæ adversus Magdalenam effundentem unguentum ad Christi Domini pedes; *Matth.* c. 26. v. 8. & *S. Marc.* cap. 14. v. 3. cæteris Apostolis tribuitur; aiunt enim: *Videntes autem discipuli, indignati sunt dicentes: ut quid perditio hæc &c.* Potuit ergo, inquiunt, Abrahamus dicere in plurali, *revertemur ad vos*; tametsi crederet se solum esse reversurum, ne serius proderet mysterium, quod non erat detegendum.

Existimarem ego Abrahæ verbis contineri seriam promissionem de suo, suique filii reditu; quacumque ratione Deus id efficeret: sive filium sub cultro, & in igne vivum servaret: sive statim mortuum revocaret in vitam. Cum enim sæpius iteratam haberet Dei, mentiri & fallere nescientis, promissionem de suo multiplicando semine per Isaacum; totum ex corde se commisit divinæ providentiæ; atque, veluti clausis oculis, in divinam potentiam & veracitatem recumbens, ad executionem divini mandati, securus perrexit, de reditu quomodocumque futuro nullatenus dubitans.

His itaque dictis, *Abrahamus tulit ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum: ipse vero portabat in manibus ignem & gladium. Cumque duo pergerent simul, dixit Isaac patri suo: Pater mi, ecce ignis & ligna, ubi est victima holocausti?* „ Considera, inquit „ S. Chrysostomus, quo modo probatur ju„ stus? Quomodo tulit auribus? Quomodo „ potuit respondere puero? *Deus provide„ bit victimam holocausti, fili mi.* Pergit „ Moses. *Venerunt ergo ad locum quem ostenderat ei Deus, in quo ædificavit altare, & desuper ligna composuit; cumque alligasset Isaac filium suum, posuit super struem lignorum.* Hæc verba egregie expendens Auctor sermonum sub nomine S. Zenonis Episcopi, inter cætera ait: „ Lætatur pater, filio quo„ que gaudente; & cum gaudio, unici pi„ gnoris illigat manus, quas ille vinciendas „ libentius offert. Pedes quoque constringit; „ ne in exitu mortis, concitata victima cal„ citraret Quid est pater? ecce sub ocu„ lis jacet filius vinculis adstrictus: ubi sunt „ lacrymæ? ubi dolor qui in humanis sensi„ bus versari consuevit? In tantis filii casi„ bus lætatur, & gaudet: & se Dominum „ promeruisse triumphat.

Addit sermone 2. „ Dominum filio, sacer„ dotem prætulit patri; nec pium se credi„ dit, nisi probasset fidelem &c.

Adiicit Moses Deum per Angelum clamasse Abrahamo: *Ne extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi quod times Deum.* Ad quæ verba S. Chrysostomus ait: „ Quid igitur: Igno„ rabatne ante hoc justi virtutem? Et nunc „ cognovi omnium Dominus? Non hoc, in„ quit, dicens: Nunc ipse cognovi; sed nunc, „ inquit, omnibus declarasti, quomodo sin„ cero timore Deum colas. Nam ego no„ veram famulum meum: quæ autem nunc „ a te facta sunt, in doctrinam sunt tam „ præsentibus, quam futuris. Notum enim „ se-

„ fecisti nunc omnibus quod timeas Deum, „ & mandata ejus opere cures implere: quia „ non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Insigne hoc Abrahami fidei & observantiæ argumentum quam gratum habuerit Deus, aperte testatus est, amplissima illa benedictione, qua illum cumulavit. Hæc autem est septima Dei benedictio erga Abrahamum. 1. Enim fuit cum egrederetur ex patria. 2. Post separationem Loth. 3. Post victoriam ex Regibus. 4. Cum circumcideretur. 5. In convivio quo Angelos excepit. 6. Post ejectionem Ismaelis: hæc vero. 7. Post paratam immolationem, quæ cæteris amplior addita est, *Tum* ut Abrahami fides toties jam firmata, nunc tandem hac iterata promissione, constantissima fiat: *Tum* ut Isaac qui ejusmodi promissiones divinitus factas nondum audierat, nisi forte a patre, jam de eis cœlitus fit persuasus: *Tum* denique ut præcedentes Abrahamo factæ divinitus promissiones & benedictiones hac cæteris ampliori firmarentur.

Neque enim solum hic promittitur seminis multiplicatio secundum multitudinem stellarum, & pulverem terræ, aut arenam maris, sed insuper adiicitur: *Possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Quibus verbis præsignatur 1. Abrahamitas triumphaturos esse de suis hostibus; nam *possidere portas*, phrasi hebraica est imperare, dominari, vincere & expugnare: in portis enim erant urbium propugnacula, & in eis solebant veteres judicia exercere, & leges ferre. Insuper antea quidem dictum fuerat Abrahamo *cap.* 12. & 18. *Benedicentur in te omnes Gentes;* hic vero distinctius declaratur, non in persona ipsius Abrahami; sed in ejus posteris per Christum ex illius semine oriundum, benedicendas esse omnes Gentes.

Dum Abrahamus vultu retorto in Angelum clamantem erigitur, en ob oculos implicitum vepreto cornibus arietem conspicit, quem prehensum, loco filii Domino immolat: quo præfigurabatur Christum Dominum spinis coronatum aliquando pro humani generis salute in ligno crucis immolandum.

QUÆRITUR III.

Utrum aliquo Ethnicorum exemplo inductus fuerit Abrahamus, ut filium suum immolaret.

HOc insinuare videtur Marshamus in Chronico ad sæculum quintum pag. 77. Ubi cum dixisset: *Oblatio Isaaci mirum fuit fidei experimentum & ab humana ratione alienum; sive mandatum spectemus; sive obedientiam;* addit: *Non tamen novum & Abrahamo inauditum fuit hujusmodi sacrificium.* Quod a se probari putat auctoritate Philonis Judæi qui libro de Abrahamo pag. 294. scribit: *Quid attinet illum* (Abrahamum) *laudare tanquam novi facinoris auctorem, quod & privati & Reges, & Gentes integræ ex occasione faciunt?* Unde concludit Marshamus: *Feralis iste sacrificandi ritus, Abrahami temporibus vetustior erat.* In cujus rei probationem ex Eusebii lib. 1. de Præpar. Evangel. cap. 10. producit Philonem Biblium qui ex Sanchuniathone in Phœnicum historia, refert a Saturno, ut grassantem pestilentiam averteret, filium suum unigenitum cœlo patri in holocaustum fuisse immolatum. Quam autem frequens fuerit apud veteres hominum immolandorum consuetudo, non solum ex Philone Biblio: sed & ex Porphyrio, & Clemente Alexandrino declarat ibidem *lib* 4. *cap.* 10. Unde Marshamus videtur colligere, hanc Isaaci ab Abrahamo patre immolationem, ad pristinos Gentilium præsertim Chananæorum mores esse referendam.

Verum ipse Philo Judæus, ipsum aperte refellit. Cum enim dixisset, Gentiles a Dæmone dementatos, filiorum suorum Diis immolatores fuisse, vel ut mala arcerent; vel invitos & ad id coactos a potentioribus; vel cupidine gloriæ illectos; vel ex inveterata consuetudine: Demonstrat deinde Abrahamum nullo ex his motivis inductum esse ut filium suum immolaret, sed tantum ut Deo præcipienti pareret. *Cum enim*, inquit, *nulla consuetudo esset in illa regione* (*sicut fortasse apud quosdam immolandi liberos*) *ipse primus auctor futurus erat novi & inusitati exempli.* Fallitur ergo quisquis Abrahamum ex Gentilium consuetudine fingit inductum, ut filium suum immolare voluerit.

Tantum enim abest ut ad id Abrahamus fuerit motus Gentilium exemplis; quinimo ea consuetudo hominės immolandi, longe est ipso recentior: quin etiam illa quæ de Saturno filium suum ex legitima uxore unigenitum immolante, atque sibi verenda præscindente narrat Philo Biblius, ipsissima est Abrahami historia filium suum unigenitum ex Sara immolantis, & virilia circumcidentis; sed vanis Ethnicorum figmentis interpolata.

Idque multa evincunt. Primo namque Saturnus iste a Sanchuniathone memoratus qui filium suum unigenitum in holocaustum offert, dicitur etiam pudenda sibi circumcidisse, & commilitones suos, ut idem præstarent, adegisse; quod utique Abrahamo convenit. *Deinde* Saturnum illum a Phœnicibus *Israelem* dictum esse codices Eusebiani habent; ubi Abrahamus confunditur cum Jacobo, ut sacra permiscere solent Ethnici. Reponit quidem Marshamus [a] Vossium secutus pro Israele *Ilum* legi, qui alibi apud Sanchuniathonem Saturnus nominatur *Ilus*. At vox *Ilus* videtur derivari ex *El* seu *Elohim*, id est, Deus, quo nomine illustrabatur Abrahamus a Phœnicibus seu Chananæis: quod ut refertur *Genes.* 23. *v.* 6. Fi-

[a] *Lib.* 1. *de Idolol. cap.* 18.

lii Heth Abrahamo dixerint: *Princeps Dei es apud nos.* Nec mirum quod ex *principe Dei*, fabulosa posteritas principem Deum fecerit.

Tertio, filius hujus Saturni a Sanchuniathone dictus fuit *Jeud*, quod Phœnicum lingua *unigenitum* sonat, quo nomine designatur Isaacus Genes. 22. v. 2.

Quarto, hic unigenitus dicitur natus ex *Nympha*, quod convenit Saræ eximiæ pulchritudinis fœminæ. Insuper Nympha illa a Sanchuniathone memorata dicitur *Anobret*, id est, Hebraice *ex gratia concipiens*, quod apprime quadrat in Saram, quæ nonnisi divinitus concessa fœcunditate filium peperit. Itaque ex his manifestum fit, ea omnia quæ sub Saturni nomine fabulose a Sanchuniathone narrantur ex interpolata Abrahami historia esse desumpta, uti etiam censuerunt Scaliger, Seldenus, Bochartus, Grotius, qui dicit Abrahamum idcirco dictum fuisse Saturnum ab Ethnicis, quod ejus posteri die sabbati feriabantur.

At, inquit Marshamus, *Jeud* Saturni filius, vere mactatus est: non item Isaac.

Respondent prænominati auctores, Diabolum idcirco credi voluisse Isaacum revera fuisse mactatum; ut ex illo exemplo, Gentiles a se delusos induceret ad mactandos filios suos falsis numinibus.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXIII.

TRia sunt hoc in capite spectanda. I. Mors Saræ. II. Abrahæ planctus. III. Acta ad ejus sepulturam. Ad primum quod spectat, cum Sara fidelium mater nata esset 127. annos, post tot peregrinationes, totque calamitates, ac varias sortes una cum Abrahamo conjuge perpessas; tandem Hebrone, ubi aliquandiu habitaverat, e vivis excessit. Cujus obitum cum audisset Abrahamus in alio tabernaculo non procul ab ea degens, cum numeroso servorum & ancillarum cœtu *venit ut eam fleret, atque plangeret.*

QUÆRITUR I.

An legitimus fuerit ille fletus & planctus.

MIrabitur fortasse quispiam, qua ratione Abrahamus vir aliunde constantissimus, qui tot in ingruentibus periculis nusquam animum despondérat, quique sui in unigeniti filii mactatione nullas emiserat lachrymas, suspiria nulla; in annosæ, sibique jam inutilis conjugis orbitate, sic animum deiiciat, ut solvatur in gemitus & planctus.

At mirari desinet, dum cogitaverit, quam fervens fuerit utriusque conjugis amor, quam strictum inter utrumque conjugale vinculum, nonnisi summa vi, ingentique dolore solvendum.

Accedunt ad mœroris fomentum, innumera ipsius Saræ erga maritum singularis observantiæ argumenta: „ Illa namque (ait „ Philo) relicta sua cognatione, peregrina- „ tionis fuerat comes individua: continuos „ errores alios super alios, fames, egestates „ expeditiones una cum eo pertulerat: nam „ ubique adsuerat, in omni loco, fortuna- „ que: vere consors vitæ ac negotiorum „ ad victum pertinentium, prosperæ adver- „ sæque fortunæ ex æquo particeps: nec „ enim, ut quædam, ærumnas fugiebat, ser- „ vans se fœliciori tempori: sed utramque „ sortem, sicut uxorem decet, subibat ala- „ criter.

Pie igitur ac juste illius obitum flevit ac planxit Abrahamus, cujus dulci societate tandiu fuerat recreatus; nempe homo erat nec quod humanum est, a se alienum putavit. Nihil enim tristitiæ ex charorum interitu sentire, barbaries est magis ac stupor quam animi fortitudo: pias esse lachrymas in amicorum interitu, suo nos exemplo docuit Christus Dominus qui ad monumentum Lazari flevit. Ex quo Judæi collegere ejus amorem erga defunctum. Quem textum expendens S. Cyrillus apposite scripsit: *Erudiit nos Dominus suis lachrymis, quonammodo charos nostros vita functos moderatis & lege rationis temperatis lachrymis flere debeamus; nam ex toto nec compati, nec mœrere, ferinum est & durum; horum vero exuberantia, muliebre.*

Porro ab Abrahamo largiores non effusas esse lachrymas, nec ipsum hoc mœrore fuisse animo dejectum, etsi Scriptura sileat, alia quæ in ejus commendationem effert, suadent ipsum non immoderate flevisse.

Quapropter non sunt improbandæ illius lachymæ: *Nam*, inquit S Paulinus, *Pater fidei matrem vocationis nostræ Saram suam flevit, non utique diffidentia recipiendæ, sed prægressæ desiderio: quomodo enim resurrectionis diffideret fidei pater, & repromissionis beatæ primus auditor?*

Quod utique indicat Moses adiiciens, quod cum Abrahamus surrexisset ab officio funeris, convenit Ephron Principem illius loci, emitque ab eo, incolis præsentibus, quadringentis siclis argenti probatæ monetæ publicæ, agrum in quo erat *spelunca duplex*, sic dicta, vel quod duplicem haberet aperturam, & ex duabus partibus ingressum: vel quod spe-

spelunca esset supra speluncam: aut quod sinuosa esset, multaque foramina haberet, multiplicemque concamerationem, in quibus recondi possent mortuorum cadavera.

In eo autem antro sepelivit Saram uxorem suam, *Docens pariter* (inquit ibidem S. Paulinus) *quid sibi isti deberent homines providere; cum is qui ad Dei verbum de terra patriæ cognationis exierat, nihilque præterea de pervagatis natione diversa spatiis comparaverat, omnis terræ advena, solum tamen agrum sepulchro; id est, non temporalem, sed æternam possessionem; nec terram avaritiæ, sed quietis emisset.*

Animo namque sanctissimi Patriarchæ alte infixum erat, nihil nobis ex toto terrarum orbe proprium esse, nisi spatium illud quod nostra corpora post mortem occupant: cætera namque omnia, thesauri, prædia, ædificia &c. quamquam multa, & præclara, hominibus aliis, & forte alienis sunt relinquenda: nobis vero nihil superest, nisi sepulchrum. Unde rident omnes ridiculum illud Sardanapali effatum; *hoc solum habeo, quod edi*: neque enim illud diutius habebat, quam dum illo ad momentum fruebatur.

QUÆRITUR II.

Utrum licita fuerit illa venditio & emptio agri in sepulturam.

SAnctus Hieronymus, in Traditionibus Hebraicis, Ephroni vitio vertit, quod vendiderit locum sepulturæ mortuorum destinatum, dicitque idcirco mutatum fuisse illius nomen: „ Ablata videlicet de ejus no„ mine littera *o*; ut qui dicebatur *Ephron* „ dictus fuerit postmodum *Ephren* significan„ te scriptura, non eum fuisse consummatæ „ perfectæque virtutis, qui potuerit me„ morias vendere mortuorum. Et inde in„ vehitur in eos qui sepulchra venditant: „ *Sciant igitur*, ait, *qui sepulchra venditant*, „ *& non coguntur ut accipiant pretium; sed* „ *a nolentibus quoque extorquent, immutari* „ *nomen suum, & perire quid de merito eo*„ *rum; cum etiam ille reprehendatur occulte*, „ *qui invitus acceperit.*

Verum unde hoc S. Hieronymo venerit in mentem, non video; nam nomen *Ephron* postea quoque eodem, quo ante scriptum erat, modo legitur *cap.* 25. *v.* 29. Adde quod siqua in illa venditione & emptione fuisset culpa, in Abrahamum penitus refundenda videatur, quippe qui ultro & gratis oblatum ab Ephrone sepulchri locum, acceptare noluit, & possessorem coegit ut rei pretium acciperet.

At neque leviter propterea culpandus videtur Abrahamus: siquidem non constat agrum illum & speluncam fuisse mortuorum sepulturæ destinata; imo contrarium conjicere licet, maxime cum Abrahamus noluerit acceptare electissima & magnifica quæque sepulchra ab Ephrone & Hethæis gratis oblata, ut in eis suam sepeliret uxorem; ne videlicet uxoris suæ, cineribus permisceret idololatrarum.

QUÆRITUR III.

Qua ratione conciliari possit hujus emptionis narratio cum verbis Sancti Stephani.

REfert Moses ab Abrahamo emptum esse ab *Ephron filio Seor* agrum juxta urbem Hebron, in quo erat spelunca duplex, ubi Saræ corpus sepelivit. At Beatus Stephanus in illa percelebri concione, quam habuit ad Judæos, *Act.* 7. inter cætera dixit: *Descendit Jacob in Ægyptum, & defunctus est ipse, & patres nostri & translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor filii Sichem.* In quibus verbis, sunt quæ cum Mosis narratione conveniunt. I. Quod Abraham ab utroque dicitur *emptor*. II. Quod res empta sepulchrum appellatur; non enim alium ob finem Abrahamus agrum & speluncam emit, quam ut ibi sepeliret Saram. III. Quod emptio facta sit pretio argenti.

Differunt autem I. Quod Moses sepulchrum illud collocat juxta urbem *Hebron*: Sanctus vero Stephanus juxta Sichem. II. Quod Moses venditorem appellet Ephron filium Seor: S. Stephanus autem dicit ab Abrahamo sepulchrum emptum fuisse a filiis Hemor filii Sichem.

Ut hos pugnantes textus concilient Interpretes, varias eunt in sententias; nonnulli enim cum *Melchiore Cano*, lib. 2. de Locis Theologicis, cap. 18. *Capella* in Spicilegio ad cap. 7. ad Act. Apost. volunt a S. Stephano simul jungi emptionem sepulchri factam ab Abrahamo, cum emptione agri a Jacobo, Genes. 33. v. 18.

Verum cum ex cap. 6. Actuum constet S. Stephanum fuisse plenum Spiritu-Sancto, religiose non potest asseri, quod ipse animo perturbato coram Judæis sapientibus res permutarit & confuderit.

Nonnulli existimant cum *Eugubio*, Calvino &c. *Abrahæ* nomen in Actis Apost. irrepsisse in textum loco nominis *Jacobi* incuria Amanuensium. *Verum* cum omnes codices habeant nomen *Abrahæ*, consultum non est illis fidem detrahere.

Volunt aliqui cum *Riveto* exercit. 102. nomen *Abrahæ* in actis patronymice sumi, ut idem sit quod *Abramides*, id est, *Jacob*; sicut Christus *Isaiæ* 30. dicitur *David*, quia ex ejus

ejus semine erat oriundus: At ista personarum confusio in sincera narratione historica, & in viro divinitus illustrato non videtur admittenda.

Itaque his & similibus prætermissis expositionibus, verisimilius dicendum arbitror veram ac sinceram esse S. Stephani narrationem, distincte enim pronuntiat agrum ab Abrahamo emptum, fuisse in usum sepulchri; non vero, ut prædium esset, in quo figerentur tentoria, qualis fuit ille quem emit Jacob a Sichemitis.

Neque his obstat hominum diversitas in recensione Mosis & S. Stephani; Ephron enim a quo Abrahamus emit agrum, potuit esse binominis, ita ut qui vocatur a Mose *Ephron*, a S. Stephano appelletur *Hemor*; cujus pater fuerit Sichem, quas circumstantias a Mose prætermissas S. Stephanus, suggerente Spiritu-Sancto adjecerit. Neque enim insolitum est in Scripturis sacris, ut interdum aliqui sint binominis, & qui ab uno scriptore sub priori nomine efferuntur, ab alio exprimantur sub altero. Sic *lib.* 4. *Reg. cap.* 23. unus ex filiis Josiæ, qui dicitur *Joachaz*, idem *lib.* 1. *Paralip. cap.* 3. appellatur *Johanan*: Jeremiæ vero cap. 22. nominatur *Sellum*: nisi forte hic fuerit quartus Josiæ filius. Plurima his similia occurrunt, præsertim in Genealogia Christi D. a SS. Evangelistis Matthæo & Luca contexta. Potuit itaque Ephron a Mose memoratus, fuisse binominis; atque etiam Hemor dictus: isque nepos, aut pronepos Sichemi, civitatis Sichem fundatoris.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXIV.

DUo potissimum hoc in Capite narrantur. I. Adjuratio Abrahami, qua domui suæ præpositum adstringit ut Isaaco uxorem comparet, non ex filiabus Chananæorum, sed ex ipsius Abrahami prosapia & cognatione. II. Rebeccæ Nachoris Abrahami fratris filiæ cum Isaaco connubium & nuptiæ. Primum exponitur his verbis: *Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum, Deum Cœli & terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito: sed ad terram & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias uxorem filio meo Isaac.*

QUÆRITUR I.

Quam ob causam Abrahamus servum suum hoc juramenti ritu devinxerit.

OBservandum imprimis hoc esset discrimen inter *juramentum*, & *adjurationem*: quod quisque se juramento obstringit & obligat: adjuratione autem alios devincimus & obstringimus; *adjurare* enim nihil aliud est, quam adigere aliquem ad jurandum: seu ab aliquo jusjurandum accipere. Quomodo Principes & Magistratus adjurant subditos, Judices reos, partesque invicem litigantes. Insuper *adjuratio* supponit in adjurante aliquam auctoritatem, qua jusjurandum non tantum postulat, sed imperat: ita ut non liceat tum, ubi causa est justa, ei qui adjuratur, vel moras nectere, vel renuere. Ex quo intelligimus adjurationem differre a simplici *petitione juramenti*: quod hæc inferiori erga superiorem potest competere; nunquam autem adjuratio, quæ solis competit in dignitate constitutis, ut Principibus, Magistratibus, & Judicibus.

Observandum insuper, *juramentum* apud omnes prorsus nationes inter actus religionis semper fuisse reputatum. Unde Cicero offic. 3. *Est jusjurandum affirmatio religiosa: quod autem affirmate, quasi Deo teste promiseris, id tenendum est.* Causa autem quæ jurisjurandi religionem adeo sanctam, atque inviolabilem apud omnes Gentes fecit, alia non est, quam quod omnibus in universum hominibus per generalia juris naturæ præcepta, propriosque motus innotuit esse aliquem Deum, qui hanc mundi fabricam & quidquid in illa est, ineffabili potentia condidit, ejusque rector est, & arbiter: qui ut neminem fallit, ita nec ipsum justissimum Judicem nemo fallere possit. Quo fit, ut cum in omni juramento familiare ac domesticum sit, datæ, servandæque fidei Deum vocare testem & vindicem; inde creditum est ab omnibus, ut siquis perfidus fefellerit, Deus ipsum omnibus malis afficiet, quapropter apposite Sophocles ait in Hippodamia:

Mens excitari jurejurando solet,
Ut bina diligenter evitet mala;
Culpari amicis, & Deos offendere.

Hinc gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita; ut Hesiodus dixit de juramento:

Clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

Unde constantissime apud fideles omnes utriusque Testamenti viguit semper juramenti religio. Nec in lege Evangelica ulla fuit præ-

præcise unquam juramenti prohibitio, sed tantum non necessarii aut temerarii. Cum enim juraverit hominibus Deus, & velit etiam nunc juramentum suum vim habere inter nos ad faciendam fidem, nullo modo credibile est juramentum esse homine Christiano indignum. Hinc Apostolus agens de juramento divino, cum dixisset: *Abrahæ promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret, Majorem, juravit per semetipsum.* Addit: *Homines etiam per majorem sui jurant: & omnis controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum &c.* Quibus verbis Apostolus dicit Deum promissiones suas voluisse jurejurando confirmari, quemadmodum juramentum usurpant homines ad suorum dictorum confirmationem, quod nec improbat, nec reiicit Apostolus.

Fuit autem varius ac multiplex apud homines jurandi ritus. Communior tamen fuit manus aut digiti ad Deum versus Cœlum erectio. Unde in adagium vertitur, *manum levare*, pro *jurare*: quæ consuetudo etiam hodie viget in Gallia; solent enim Judices, ubi de solemni juramento quæstio est, hoc jubere, *attolle manum*; exceptis tantum Ecclesiasticis, qui manum pectori admovent. Apud Italos vero, Germanos, & Hispanos, jurantes extollunt digitum.

Manum vero inter jurandum Cœlum versus erigere, ab exemplo divino derivatum videtur. Siquidem Deus Exodi 6. v. 8. *Terram super quam levavi manum meam, ut darem eam Abraham, Isaac, & Jacob; dabo illam vobis possidendam, ego Dominus.* Quamobrem hanc jurandi formulam etiam imitati sunt Angeli sub humana specie apparentes: sic ille apud Danielem cap. 12. *Cum elevasset dexteram & sinistram suam in Cœlum, & jurasset per viventem in æternum.* Similiter S. Joannes Apocalypsis 10. v. 5. *Angelus, quem vidi stantem super mare & super terram, levavit manum suam ad Cœlum, & juravit per viventem in sæcula sæculorum.*

Altero autem solemni ritu ad jusjurandum excipiendum usus est Abrahamus, imperando servo ut poneret manum suam subter femur ejus. Cur vero hoc ritu uti voluerit multi multa commentantur. Sunt enim qui volunt morem illum fuisse tunc temporis in usu apud Chananæos. Verum id gratis, & absque fundamento profertur; siquidem Abrahamus primus hunc ritum usurpasse legitur; neque enim Abimelech Philistinorum Rex, amicitiam & fœdus cum Abrahamo juramento firmans, eo ritu usus est; nullusque similem jurandi rationem adhibuisse postea traditur, nisi solus Jacob, Genesis 47.

Putant aliqui hoc ritu usum Abrahamum, ut si servus juramentum non exequeretur, fieret elumbis & infœcundus. *Renes enim*, ait Cassiodorus, *significant fortitudinem corporalem, qui dum bene vigent, corpus nostrum eorum ministerio vegetatur; cum fuerint saucii, imbecilla nimis fragilitate succumbit.* Sunt etiam sedes fœcunditatis, quippe cum ab eis emanet humor prolificus. Unde veteres *lumbos* a libidine dictos existimabant.

Tradunt Judæi, teste S. Hieronymo, ab Abrahamo adhibitam cæremoniam propter symbolum Circumcisionis, quo Abrahamus ejusque posteri ab infidelibus segregabantur, eratque *signaculum justitiæ fidei*, ut loquitur Apostolus *ad Rom.* 4. Verum cum omnibus Abrahæ posteris communis esset Circumcisio, & ab illis religiosissime coleretur, etiam talis jurandi ritus dubio procul apud eos invaluerat, quippe cum illi acceptorum a suis patribus sacrorum rituum fuerint retinentissimi. At præter Abrahamum & Jacobum, a nemine legimus hunc jurandi morem usurpatum esse.

Verisimilius dicendum existimo cum sacris Ecclesiæ Doctoribus, eam cæremoniam idcirco ab Abrahamo adhibitam, quod Messias promissus, esset oriundus ex ejus fœmore, & stirpe: *In semine tuo benedicentur omnes Gentes.* Ita docet S. Ambrosius: „ Per femur, *inquit*, generationem intelligimus: „ generatio autem Abrahæ Christus est. „ Unde Apostolus ait: *Abrahæ dictæ sunt* „ *promissiones, & semini ejus. Non dicit: &* „ *seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno:* „ *& semini tuo, qui est Christus*: Ostendens „ per ipsum nobis sanctum fore sacramen„ tum, per ipsum tutum fore auxilium.

Subscribit S. Hieronymus mox laudatus, ubi cum exposuisset Hebræorum hac de re sententiam addit: *Nos autem dicimus jurasse eum in semine Abrahæ; hoc est, in Christo, qui ex illo nasciturus erat juxta Evangelistam Matthæum loquentem; Liber generationis Jesu-Christi filii David, filii Abrahæ.*

Concinit S. Augustinus; „ Quod Abraham, *inquit*, jubet puero suo, ut manum „ ponat super ejus femore, & sic eum ad„ jurat per Dominum Cœli, & Dominum „ terræ; solet imperitos movere, non at„ tendentes magnam istud de Christo fuisse „ prophetiam: quod ipse Dominus Cœli & „ terræ in ea carne venturus esset, quæ de „ illo femore propaganda erat.

Succenturiatur etiam S. Gregorius: *Manum*, inquit, *sub femore jubet ponere, quia per membrum illud descensura erat caro ejus qui Filius Abrahæ esset ex humanitate, & Dominus ex ejus divinitate.*

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Cur tantopere abhorruerit Abrahamus Chananæorum connubium.

RESpondet S. Ambrosius, id factum duplici de causa. *Prima*, quod Chananæi, posteri essent Chami, ejusque filii Chanaani; qui divina fuerant fulminati maledictione, quod parentem suum Noe despectui habuissent. *Secunda*, quod Idololatriæ admodum essent dediti, fœdissimisque inquinati flagitiis: quamobrem timendum erat, ne mulieres idolorum cultui assuetæ, Isaaci animum inflecterent ad similem nefarium cultum, ut contigit Salomoni de quo lib. 3. Reg. cap. 11. legimus: *Rex Salomon adamavit mulieres alienigenas multas, super quibus dixit Dominus filiis Israel: Non ingrediemini ad eas: certissime enim avertent corda vestra, ut sequamini Deos earum. His itaque copulatus est Salomon ardentissimo amore, & averterunt mulieres cor ejus. Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos &c.*

Adiici potest *tertia ratio*, quod divino oraculo noverat Abrahamus, Chananæorum gentem propter horrenda crimina, funditus aliquando per suos posteros exterminandam; quamobrem nullam cum eis habere voluit affinitatem, quos a Deo sciebat esse reprobatos, & devotos internecioni; ne cum eorum impio sanguine, suus in posteris effunderetur.

Petes, cur hoc in ineundo connubio nulla fiat Isaaci mentio?

Respondeo, quod etiamsi Moses in hac texenda narratione, Isaaci non meminerit, nisi cum adducta Rebecca, eam in tabernaculum suæ matris introduxit: attamen non est existimandum, illo penitus inscio, negotium istud fuisse peractum. Etenim licet maxima sit parentum in filios potestas, possintque pro jure suo, de illorum sorte decernere, dummodo nullum salutis periculum immineat; nihilominus cum Abrahamus optimus esset pater, filiumque suum unigenitum summopere diligeret, verisimile non est ab eo quidquam statutum esse de conjugio Isaaci, tum quadragenarii ipso inconsulto, ad quem res illa maxime spectabat. Forte vero id tacuit Moses, ut significaret Isaacum paternæ sententiæ observantissimum esse, & in omnibus ejus voluntati adeo obsequentem, ut etiam connubium ineundum patris judicio curæque permiserit.

Ut promissis & juratis staret Eliezer Abrahamicæ familiæ œconomus, oneratis decem camelis *ex omnibus bonis Domini sui*, illiusque mandatis instructus, iter capessens, post dies aliquot pervenit ad urbem, quam incoluerat Nachor Abrahami frater, eo tempore quo solebant puellæ ex urbe egressæ convenire ad puteum publicum, ut aquam inde haurirent, & asportarent. Ibi cum hæsisset una cum suo comitatu, ad Deum conversus, his verbis eum oravit: *Domine Deus Domini mei Abrahæ, occurre, obsecro, mihi hodie, & fac misericordiam cum Domino meo Abraham. Ecce sto prope fontem aquæ, & filiæ habitatorum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui ego dixero: inclina hydriam tuam, ut bibam: & illa responderit, bibe, quin & camelis tuis dabo potum: ipsa est quam præparasti servo tuo Isaac: & per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum Domino meo.*

Hac autem in oratione duæ sunt partes: *Prima* quidem, qua petit fœlicem successum negotii sibi ab Abrahamo commissi: *Secunda* vero, qua certum & singulare signum, velut omen proponit, quo possit deprehendere puellam illam, quam Deus Isaaco in conjugem destinaverat.

QUÆRITUR AUTEM III.

Utrum præfatas conditiones recte proposuerit & statuerit Eliezer.

VIdetur primo intuitu arguendus audaciæ, aut superstitionis: *Audaciæ* quidem, non enim hominis est pro suo desiderio legem Deo præscribere; nec rite precatur quisquam, nisi vota sua Deo subjecerit, ut sua pro divina voluntate, quod ad salutem magis expedit conferat, aut deneget. *Superstitionis* vero, quippe qui augurium & omen usurpet, ut rei, quam versabat animo, eventum agnoscat.

Verum cum ejus votum exaudierit Deus, resque, ut illum proposuerat, successerit; argumentum est in secunda hac orationis parte nullum extitisse vitium.

Sane non licet cuivis, & in qualibet occasione signum a Deo petere fausti alicujus eventus; certumque est homines privatos in ominibus & auguriis captandis a regulis pietatis aberrare, maxime cum sæpe, vel incredulitate, vel ex inani curiositate de futuris eventibus inquirunt; idque in rebus etiam minoris momenti. At alia hic erat ratio: res enim de qua agebatur, eo majoris erat ponderis, quod spectaret ad propagandum verum & sincerum Dei cultum in Abrahamica familia, opusque fuit singulari Dei directione homini in aliena regione versanti, in qua omnia ipsi erant incognita; eratque periculum ne si requireret ab hominibus consilium, incideret in eos, qui prave essent affecti, & suscepti negotii exitum præpedirent, aut perverterent. Hinc S. Chrysostomus non solum non improbat, sed laudibus effert istius œconomi consilium, & pruden-

tiam

tiam: *Nam quia sciebat*, inquit, *Patriarchæ hospitalitatem, & quia virginem inde ducendam, conveniens erat iisdem esse preditam moribus, quibus Dominus suus, nullam aliam quærit conjecturam: sed caracterem virginalis animi, ex hospitalitate vult agnoscere.*

Videtur quidem Eliezerus dubiam & incertam conjecturam sibi proposuisse: sed quia in Dei providentia recumbebat, certo persuasus est, propositum indicium instar oraculi sibi fore; quodque Deus, quem habebat expeditionis suæ Præsidem & Rectorem, non fineret eum decipi. In hoc autem maxime laudanda est ejus prudentia, quod signum notitiæ non procul accerserit, sed ex re præsenti; arbitratus puellam ignoto hospiti tam urbanam & beneficam, hoc officio daturam specimen suæ charitatis & probæ naturæ.

Nec certe eum spes fefellit; apparuit enim prompta & officiosa Rebeccæ urbanitas & charitas; in eo quod nec ignotum virum repulerit, nec reliquas puellas quibuscum venerat, recedentes, morata est; sed libenter ac prompte Eliezero potum petenti, urbane & modeste obtulit, dicens: *Et tu bibe, & camelis tuis tribuam potum.* Statimque non expectato Eliezeris assensu, *effudit hydriam in canalibus*, recurrit ad puteum, ut hauriret aquam, & haustum omnibus camelis dedit. Cumque de suo genere interrogata respondisset se filiam esse Bathuelis filii Nachor; nihil cunctatus Eliezer, inaures & armillas ei tradidit, quibus illa caput ornaret.

QUÆRITUR IV.

Utrum ornatus ille & cultus sit probandus.

HAbitus *fœminæ*, inquit Tertullianus, *duplicem speciem circumfert, cultum & ornatum. Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant: ornatum quem immundum muliebrem convenit dici. Ille in auro & argento, & gemmis, & vestibus deputatur: iste in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt. Alteri ambitionis crimen intendimus: alteri prostitutionis.* Quibus verbis damnat & reprobat omnem illum muliebrem ornatum; præsertim inaures & armillas, ut distinctius scribit cap. 8. *Uno lino*, inquit, *decies sestertium inseritur: saltus & insulas tenera cervix circumfert. Graciles aurium cutes calendarium expendunt; & sinistra per singulos digitos de saccis singulis ludit. Hæ sunt vires ambitionis, tantarum usurarum substantiam, uno & muliebri corpusculo bajulare.*

S. Paulus I. ad Timotheum II. cum viris præscripsisset officia, addit v. 9. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se; & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona.* Cui concinens S. Petrus, Epist. I. cap. 3. Christianarum mulierum debitum cultum præscribens, inter cætera ait: *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, vestimentorum cultus: sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.*

Ex iis tamen non est inferendum omnem mundum & ornatum muliebrem esse damnandum ac reprobandum; sed tantum illius excessum, nimiumque affectum & studium, quod nimirum vanitatis & superbiæ esset argumentum: nullus enim est sacrorum Interpretum, qui Rebeccæ vitio verterit, quod inaures & armillas ab Eliezero oblatas acceptaverit, tanquam dona sibi a propatruo missa. Hæc enim statum puellæ nobilis non dedecebant, nec ab ejus conditione erant aliena, quippe cum ornatus ille, non turpis lenocinii causa datus & acceptatus esset: sed quem Rebecca parentibus proferret, quo facilior ad sponsalia esset accessus.

His donis acceptis *cucurrit puella, & nunciavit in domum matris suæ, omnia quæ audierat.* Ex quibus verbis infert Josephus, defunctum jam esse Rebeccæ patrem, ejusque loco Labanum natu majorem, domus curam gessisse idque tota series Mosaicæ narrationis confirmat; in ea namque fit quidem mentio matris duorumque fratrum Rebeccæ, scilicet Labani & Batuelis; at de patre altum est silentium; qui tamen in hoc negotio primarias partes habere debuisset. Insuper Eliezer Rebeccæ dedit munera, ejusque matri & fratribus: nulla patris facta mentione: Eidem Eliezero dimissionem petenti, respondent mater & fratres; at pater nullus auditur. Rebeccæ abeunti fratres precantur prospera sorori suæ; pater, qui deberet ei benedicere nullus apparet: igitur argumentum est, eum amplius non fuisse in vivis.

Observandum insuper, quod etsi quædam occurrant variationes inter ea, quæ ab Abrahamo dicta & imperata fuerant Eliezero; & ea quæ ipse Eliezerus enarrat Rebeccæ parentibus: nulla tamen in eis intervenit pugna & discrepantia, quamvis enim verbis aliquando mutatis, aut contractis, nonnulla repetat; sensum nihilominus servat ubique & clarius exponit. v. g. Abrahamus dixerat v. 4. *Ad terram & cognationem meam proficiscaris:* At Eliezer distinctius v. 38. ait: *Ad domum patris mei, perges, & de cognatione mea accipies uxorem filio meo.* Dixerat Abrahamus, v. 8. *Si autem mulier noluerit sequi te, non teneberis juramento.* Eliezerus v. 41. eadem magis exponit dicens: *Innocens eris a maledictione mea*, ut significaret se maledictum iri nisi jusjurandum impleret. Omittit etiam ritum quem in juramento præstando servaverat, apponendo scilicet manum suam super femur heri sui, quoniam hæc ad fidem faciendam non videbantur necessaria.

Facta abeundi licentia, & Rebecca cum ancillis imposita camelis; Eliezerus, qua acces-

cesserat via, concitato gressu suos ad heros revertitur. Isaacus interim *egressus ad meditandum in agro* (inquit Moses) *inclinata jam die: cumque elevasset oculos, vidit Camelos venientes procul*, illisque it obviam; Rebecca vero eum intuita, famuli indicio quis esset intelligens, protinus descendit, caput peplo obnubit: exemplo suo virgines nubiles docens, verecundiam etiam in nuptiis præire debere. Ipsam autem omni quo decebat honore & affectu excipiens Isaac, cum audiisset ab Eliezero quæ gesta fuerant, *introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ; & accepit eam uxorem: & in tantum dilexit eam, ut dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret*. In quibus verbis quædam sunt annotanda.

Primo quidem, cum nulla hic fiat Abrahami mentio, putant plerique Isaacum tunc seorsim a patre habitasse: quod utrique nimis copiosa esset familia, numerosiorque famulorum turma, & armatorum copia: cumque expectaretur Isaaco adducenda conjux, pater & filius rationi consentaneum censuerunt seorsim habitare, ut inter diversas familias jurgia præcaverent, & domesticæ paci consulerent.

Neque enim existimandum est hanc secessionem ex animorum dissentione contigisse; nihil enim dulcius habebat Abrahamus, quam simul agere cum filio; nihilque antiquius habuit Isaacus, quam omnibus officiis erga patrem defungi.

Verum quin hic conjecturæ subscribam, tria obstant: *Primum*, quod Abrahamus & Isaacus revertentes a Monte Moria, *abierunt Bersabee simul*; nam patrem amantissimum a suo filio unigenito senectutis suæ solatio secessionem fecisse, non est verisimile: *Secundum*, quod cum accessisset Rebecca ad Isaac, ille *introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ*. Saræ vero tabernaculum, fuit Bersabee. *Tertium*, quod ibidem subditur. *Et accepit eam uxorem*. Quis autem existimabit Isaacum patri in omnibus obsequentissimum, eo absente uxorem duxisse, quam Abrahamus tanto studio, totque impensis illi procuraverat? Nulla autem Abrahami hic fit mentio, quod sola Isaaci res agebatur.

Observandum insuper separata fuisse virorum & mulierum tabernacula: & quamvis jam ante triennium obiisset Sara, mansit tamen ejus domicilium supellectile instructum, ut cederet ei matri-familias quæ suo filio erat matrimonio jungenda.

Introductam autem Rebeccam in Saræ tabernaculum Isaacus, tunc natus annos 40. ut refertur cap. sequenti vers. 20. prius fusis ad Deum precibus, & conciliata cum Rebecca amicitia, accepit eam in uxorem; neque enim de utriusque pietate præsumendum est, nonnisi post nominis divini invocationem matrimonium iniisse: hoc etenim postulabat matrimonii sanctitas, ut divina benedictione fulciretur.

Additur autem circa finem capitis: *In tantum dilexit eam ut, dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret*. Ex quibus verbis apparet quanta fuerit Isaaci suos erga parentes observantia, quantusque filialis amor. Jam enim a tribus annis e vivis excesserat Sara: nam Isaac quadragenarius erat dum Rebeccam duxit uxorem, ut constat ex *cap. seq. v.* 20. Sara autem erat nonagenaria quando illum genuit, ut patet supra *cap.* 17. Vixit autem centum viginti septem annis, *cap.* 23. *v.* 1. Si autem ab illis subducas 40. annos quos agebat Isaac dum uxorem accepit, inde fiet manifestum illum jam a tribus annis luxisse matris orbitatem; nec suum potuisse temperare mœrorem, donec in defunctæ matris locum dilectissima uxor accederet.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXV.

Sex sunt potissimum in hoc capite notatu digna. I. Abrahami cum Cethura conjugium, & qui filii ab ea procreati. II. Ipsius Abrahami testamentum & sepultura. III. Ismaelis genealogia. IV. Rebeccæ conceptus & partus. V. Natorum ex ea filiorum diversum genium, oppositaque animorum propensio. VI. Ab Esau primogenituræ juris venditio, & ejusdem a Jacobo fratre emptio.

QUÆRITUR I.

Qua ratione Abrahamus senio confectus juvenculam Chananitidem voluerit in uxorem ducere.

Præsens caput his verbis orditur Moses *Abraham vero aliam duxit uxorem nomine Ceturam*.

Mirum sane videri debet quod Abrahamus, qui quadraginta pene annos supra centum ante mortem Saræ, dictus fuit ab Apostolo, emortuum habuisse corpus, dum gignendus esset Isaac; nihilominus triennio a viduitate sua exacto, jam decrepitus mortique proximus uxorem duxerit, & quinque

ex

ex ea ſuſceperit filios qui diverſarum familiarum & nationum evaſerunt capita.

Cum autem Moſes initi hujus conjugii tempus non indicaverit, quidam ut huic admirationi & difficultati reſpondeant, arbitrantur Cethuram eandem eſſe cum Agara, quam poſt Saræ obitum revocaverit Abrahamus, & alios poſt Iſmaelem ex ea filios genuerit. Verum hæc conjectura diſſlatur ex hoc eodem *capite v. 6.* ubi cum Moſes dixiſſet: *Deditque Abraham cuncta quæ poſſederat Iſaac;* adiicit: *Filiis autem concubinarum largitus eſt munera &c.* Ex quibus apparet illi plures fuiſſe concubinas, ſeu uxores quæ non eſſent matres-familias, quæque cum filiis nullum jus haberent ad paternam hereditatem. Inſuper *lib. 1. Paralip. cap. 1. v. 29. & 32.* Agaræ & Cethuræ diverſa refertur genealogia: erant ergo diſtinctæ conjuges.

Accedit quod expreſſe Moſes pronunciet aliam ab Abrahamo *ductam uxorem.* Quæ verba uxorem recens aſſumptam, & a jam ductis diverſam eſſe denotant. Adde quod non ſit probabile Agaræ nomen, quod hoc in capite v. 12. diſtincte memoratur, initio capitis fuiſſe mutatum.

Arbitrantur alii hic a Moſe admiſſum eſſe ὕστερον πρότερον, ſeu hiſterologiam; ita quod hoc Abrahami cum Cethura connubium, vivente adhuc Sara, & poſt ejectam Agaram, peractum fuerit: ſed a Moſe hic dumtaxat narratum, quod Iſaaci hiſtoriam, ad initum ipſius matrimonium, uno filo ac ſtylo recenſere voluerit.

Verum vivente adhuc Sara ductam fuiſſe Cethuram tot filiorum matrem, ex eo non ſit probabile, quod tam ſollicite poſt ablactatum Iſaacum curaverit Sara, ut eiiceretur ancilla cum filio ſuo; hac addita ratione: *Non erit hæres filius ancillæ cum filio meo.* Non eſt, inquam, veriſimile Saram annuiſſe, ut Abrahamus juvenculam duceret uxorem, ex qua plurimos filios ſuſciperet, eo tempore quo Abrahamus duos jam habebat nubiles filios, Iſaacum & Iſmaelem: Maxime cum ipſa Sara non alia ratione ſuaſerit connubium Abrahami cum Agara, quam quia videbat ſe ſterilem, & ægre ferebat Abrahamum filiis carere.

Itaque veriſimilius dicendum puto, Cethuram nonniſi poſt mortem Saræ ab Abrahamo aſſumptam eſſe; ideoque Moſis hiſtoriam hic, ſicut alibi perfecte cohærere. Nemo autem miretur Abrahamo tunc quadragenario ſupra centum ſufficientem adhuc fuiſſe vigorem, ut ex juvencula quinque filios gigneret; neque enim inſolitum eſt, a viris ſenectute confectis ex puellis forma & decore præſtantibus filios gigni.

Quod autem in ea tam provecta ætate Abrahamus ducere voluerit uxorem, non ſatiandæ libidinis, ſed implendi myſterii cauſa factum eſſe, docet S. Auguſtinus, Quæſt. 70. in Geneſ. nimirum, ut per Agaram & per Iſmaelis poſteros ſignificarentur ſynagogæ, ejuſque carnales filii: per Cethuram vero ejuſque liberos; homines, profeſſione quidem Chriſtiani, ſed non obſervantia; quibus, ut concubinariis filiis, dantur quidem munera, ſed illi non habent partem in hæreditate; ſeu ut loquitur S. Auguſtinus: *Munera quæ acceperunt filii concubinarum, videntur mihi ſignificare quædam dona Dei, vel in ſacramentis, vel in quibuſque ſignis, etiam carnali populo Chriſtianorum, & Hæreticis data, velut filiis concubinarum: cum tamen hæreditatis munus, & charitas, & vita æterna, nonniſi ad Iſaac pertineat, hoc eſt, ad filios promiſſionis.*

Confirmat iſta *lib. 16. de civit. Dei, cap. 34.* „ Quid autem ſibi vult, *inquit*, Quod „ Abraham poſt mortem Saræ, Cethuram „ duxit uxorem? Ubi abſit, ut incontinen„ tiam ſuſpicemur, præſertim in illa jam „ ætate, & in illa fidei ſanctitate. An adhuc „ procreandi filii quærebantur, cum jam, „ Deo promittente, tanta multiplicatio „ filiorum ex Iſaac per ſtellas Cœli, & are„ nam terræ fide probatiſſima teneretur? „ ſed profecto ſi Agar & Iſmael doctore „ Apoſtolo, ſignificaverunt carnales Vete„ ris Teſtamenti; cur non etiam Cethura & „ filii ejus ſignificent carnales, qui ſe ad „ Teſtamentum Novum exiſtimant pertine„ re? Ambæ quippe & uxores Abrahæ, & „ concubinæ ſunt appellatæ: ... Neque enim „ video, cur etiam Cethura poſt uxoris mor„ tem ducta, niſi propter hoc myſterium, „ dicta ſit concubina. Sed quiſquis hæc non „ vult in iſtis ſignificationibus accipere, non „ calumnietur Abrahæ &c.

Duabus itaque potiſſimum de cauſis inductus videtur Abrahamus ut Sara e vivis ſublata, aliam duceret uxorem: *Prima* quidem, ut impleret magnificam illam promiſſionem ſibi a Deo toties factam, quod futurus eſſet *pater multitudinis*, & numeroſiſſimæ poſteritatis. *Secunda* vero, quod ab Iſaaco matrimonio juncto voluerit ſecedere novamque inſtituere familiam, ut pacatius & tranquillius viveret; ac proinde ipſi opus erat novam ducere uxorem, quæ præcipuam haberet curam & rationem ejus ſenectutis, & regendæ ſuæ privatæ familiæ præeſſet. Quæ duæ rationes ducendæ uxoris, cum religioni & honeſtati ſint conſentaneæ, nihil quidquam peccaſſe videtur Abrahamus novam illam ducendo uxorem.

Ad iſtius autem Cethuræ genus quod ſpectat, incertum eſt cujus illa nationis fuerit; illam enim fuiſſe Chananitidem non conſtat etſi vero hac ex regione eſſet oriunda; veriſimile eſt, illam educatam in familia Abrahami, unamque fuiſſe ex illis ancillis quibus præerat Sara; nec proinde infidelem; quin potius unius Dei veri cum cæteris Abrahami familiis cultricem extitiſſe. Perinde vero erat ipſi Abrahamo cujus illa eſſet proſapiæ: cum oriundi ex illa filii, nullam in Abrahami hæreditate partem habere deberent.

Hinc non abs re obſervat Moſes ab Abrahamo morti proximo, *filiis concubinarum data munera.* Cum enim unicum bonorum ſuorum hæredem inſtituiſſet Iſaac, reliquos ſuos filios ab Agara & Cethura genitos, muneribus donatos, a ſe ablegavit in partes Orientales, nondum ab aliis occupatas

& a Chananitide distitas; nimirum ut terra Chanaan a Deo posteris Abrahæ repromissa, solis Isaaci successoribus in hæreditatem cederet; atque etiam ne illi, ab Agara & Cethura, ex Abrahami sanguine prognati, cum Chananæis aliquando ab Isaaci posteris exterminandis penitus interirent.

At, *inquies*, non videtur hæc Abrahami justa agendi ratio, ut filios ex legitimo matrimonio natos, exhæredes faceret; omnis enim filius legitimus facultatum patris hæres est censendus, ait Apostolus, *Rom.* 8. *v.* 17.

Respondeo, Agaram & Cethuram legitimas quidem fuisse Abrahami uxores; non primarias, sed tantum secundarias, ductas absque subarratione & dote; quæ jus quidem habebant thori, sicut & primaria uxor: sed non jus ad hæreditatem & successionem utpote cum non essent bonorum dominæ, sed ancillæ.

Instabis, Jacobi filii ex ancillis nati eandem cum filiis ex Lia & Rachele natis, habuerunt in distributione terræ promissæ hæreditatem & partem. Quidni parem cum Isaaco ex Agara & Cethura nati sortem habuerunt?

Respondeo, rationem hujus discriminis petendam esse ex Dei ordinatione, qua statutum erat, ut solus Isaac hæres fieret; dixerat enim Sara cap. 21. vers. 10. *Non erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac:* Quod Saræ consilium ibidem approbat Deus, *v.* 12. dicens Abrahamo: *Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus, quia in Isaac vocabitur tibi semen:* Hoc est, solus ille, ejusque posteri, jus habebunt ad promissiones tibi factas; maxime cum apud illos mansura sit Ecclesia, & ex eis oriundum sit benedictum semen, in quo benedicendæ sunt omnes Gentes. Itaque Abrahamus summa pietate & prudentia res suas sic ordinavit, tum ut obtemperaret divinæ ordinationi: tum ut filiorum paci consuleret, præscindens inter illos omnem discordiarum fomitem, quæ inter hæredes, mortuis parentibus, sæpius oriuntur.

Addit Moses: *Fuerunt autem dies vitæ Abrahæ, centum septuaginta quinque anni, & deficiens mortuus est in senectute bona, provectæque ætatis, & plenus dierum: congregatusque est ad populum suum.* Quæ singula verba notanda sunt, quandoquidem non sine mysterio fuerint adjecta. I. Namque numerantur omnes anni quos vixit Abrahamus, tum ut certa habeatur sacræ Chronologiæ ratio; tum ut inde constet per Abrahamum ad filios, præsertim Isaacum, transfusam esse mundi historiam, quam a Majoribus acceperat: vixit enim 57. annis cum Noacho: 175. cum Semo: cum Phaleg 48. cum Nachor 49. cum Thare 135. cum Arphaxado 148. cum Isaaco 75. & cum Jacobo 15. juxta supputationem Bucholeri & Sethi Calvisii.

II. Dicitur obiisse propter virium defectum, ut significetur ipsum morte subitanea non fuisse correptum; sed communi senum omnium sorte; præcedente nimirum corporis languore, viribusque paulatim deficientibus fuisse extinctum: ut illius exemplo animentur senes ad constanter perferenda suæ senectutis incommoda; adeo ut exangue & emarcidum corpus, hebetes oculi, tremulæ manus, omniumque defectio membrorum, illos non exanimènt.

III. Dicitur mortuus, *in senectute bona, provectæque ætatis, & plenus dierum:* seu, ut fert alia versio: *Satur dierum:* quibus significatur ipsum placido vultu, & animo tranquillo mortem suscepisse; nec exoptasse vitæ prorogationem: sed sua sorte contentum acceptam a Deo vitam voluntarie reddidisse.

IV. Additur, *Congregatus ad populum suum*; Quibus denotatur animæ immortalitas; nisi enim post mortem animæ essent superstites, fieri non posset talis ad antecessores collectio. Inde non leve argumentum deducitur adversus quorumdam hominum temeritatem, qui audent effutire, Mosem nusquam meminisse immortalitatis animæ, & alterius hominum post hanc vitam status: hæc enim frequens & in Mosaicis, & in aliis sacris libris de hominibus vita functis loquendi formula: *Appositus est ad patres suos*, non obscure significat, homines, bestiarum instar, in morte non omnino perire, nec migrationem e mundo, esse totius hominis interitum.

Mortuus est itaque fidelium omnium pater, & benedicti seminis fons & origo: eumque sepelierunt Isaac & Ismael filii ejus, juxta Saræ uxoris suæ corpus, in spelunca duplici, quam ad sui, suorumque sepulturam Abrahamus ipse pretio comparaverat. Unde apparet, quod etsi Ismael a paterna domo fuit abdicatus, non longe tamen a parentum incolatu recesserat, nec ab eis erat animo alienus; quippe qui in celebrandis patris vita functi exequiis, filii officio una cum suo fratre Isaaco functus fuerit. Qua forte ratione meruit, ut ejus genealogiam, nepotumque nomina sacris libris hoc in capite insereret Moses.

A *vers.* 12. ad 18. nimirum ut significaret, quod etsi Abrahamo repromissa fœderis gratia ad solum Isaacum ejusque posteros spectaret: tamen seminis propagatio & multiplicatio, etiam ad Ismaelem erat transfusa; & quidem uberius quam ad Isaacum, cujus uxor diutissime fuit sterilis, duosque tantum deinde genuit filios. Ismael vero pater fuit duodecim filiorum, qui totidem extiterunt illustrium familiarum capita, diversarumque nationum patres & origines. Sic Deus varie gratias suas dispensat, ut electis plus spiritualium, minus sensibilium; infidelibus vero plus corporalium, minus spiritualium bonorum conferat.

Sepulto itaque parente, ad sua tabernacula reversus est Isaacus, ut a dilectissima sua uxore ingentis sui mœroris de patris morte, lenimentum aliquod acciperet. Verum ut plerumque falsæ sunt & evanidæ hominum spes, non levem ex ipsius Rebeccæ sterilitate habuit tristitiæ fomitem. Licet enim Abrahamo, vel Isaaco repromissa fuisset numerosa posteritas; nihilominus Rebecca per viginti annos sterilis extitit, Deo ita dispo-

disponente, tum ut probaret ipsius Isaaci fidelitatem & constantiam: tum ut constaret sanctum semen non communi naturæ ordine nasci: sed e cœlo donari debuisse. Quamobrem addit Moses: *Deprecatur est Isaac Dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis; qui exaudivit eum, & dedit conceptum Rebeccæ.*

Quanquam autem Moses uno tantum verbo dicit Isaacum suis precibus a Deo sobolem impetrasse; non tamen existimandum est ab illo semel aut iterum ad Deum hac de causa fusas esse preces: sed potius ab ipso per totum illud viginti annorum sterilitatis curriculum, vota precesque crebro fundente Deum fuisse inductum, ut sibi prolem concedere dignaretur. Quem exorantem diutissime sustinuit Deus, ut ejus probaret patientiam, & tolerantiam impensius coronaret.

Observat S. Chrysostomus, *homil.* 49. mulieres sanctissimas, & in sacra Scriptura encomiis celebratas, nimirum Saram, Rebeccam, & Rachelem, fuisse steriles: *Quid sibi vult*, inquit, *ille sterilium chorus? Omnes justi, omnes virtute præditi, omnes a Deo testimonium habentes? Nam de ipsis dicebat: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Beatus autem Paulus: Ideo non confunditur Deus, ut vocetur eorum Deus. Multæ ipsorum laudes in Novo, multæ in Veteri Testamento, undique clari & nobiles, & omnes steriles habuerunt uxores, multoque tempore caruerunt liberis.* Respondet, idcirco id a Deo permissum, ut earum sterilitas præluderet Virginis partui; „ Quando igitur, *inquit*, tibi dicit Judæus, quomodo peperit „ Virgo? dic ei: quomodo peperit sterilis „ & vetula? Duo impedimenta tunc erant, „ & ætas intempestiva, & natura vitiata: in „ Virgine autem unum impedimentum fuit, „ quod non esset particeps concubitus. Sterilis igitur jam viam parat Virgini. Et ut „ scias quod propter hoc steriles prius fuerunt, ut credatur virginitatis partus: „ audi verba Gabrielis, quæ ad Virginem „ dixit. Postquam enim venit, & dixit: *Concipies in utero, & paries filium, & vocabis „ nomen ejus Jesum:* Obstupefacta est, & admirata, ac dixit: *Quomodo erit mihi istud, „ quia virum non cognosco?* Cui Angelus „ duo reposuit, ut futuri virginalis conceptus fidem faceret; *Primum: Spiritus-Sanctus superveniet in te &c.* Alterum exemplum Elizabethæ cognatæ suæ, quæ licet „ diutissime sterilis, filium in senectute conceperat; nimirum ut inde demonstraret „ etiam Virginem posse concipere.

Itaque nonnisi divina ordinatione contigit diuturna illa Rebeccæ sterilitas, ut inde constaret consequentem ejus fœcunditatem, cœleste fore munus. Hinc non unicum: sed duos simul concepit filios, qui adhuc matris utero hærentes, cum invicem de jure primogenituræ & primatu jam viderentur confligere; ac propterea materna viscera gravissime torquerent; Rebecca postquam sæpissime cum lachrymis & ejulatu præ angustia exclamasset: *Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere?* tandem, *perrexit ut consuleret Dominum.*

QUÆRITUR II.

Qua Ratione Rebecca de futuro suo partu Dominum consuluerit, & acceperit Oraculum.

MUltiplex apud veteres Israelitas, (dum vigeret Mosaica lex, & Dei cultus in ea præscriptus solemni ritu persolveretur:) sed potissimum quadruplex erat divina oracula captandi modus. *Primus*, per Prophetas. Sic. 1. *Reg. c.* 9. Saul ivit consultum Samuelem super asinis quos amiserat. *Secundus*, per somnia tum quis enixe Deum precabatur, ut inter dormiendum rei, de qua dubium erat, futurum eventum aperire dignaretur. *Tertius*, per sortes, quibus usus est Samuel in electione Saulis Regis, ut legimus 1. *Reg. cap.* 10. quas pariter adhibuit Josue ut deprehenderet eum, qui contra prohibitionem, aliquid ex spoliis Jericho sibi reservaverat, ut videre est Josue cap. 7. *Quartus* denique, isque frequentior fiebat per Sacerdotes, qui cum applicassent sibi Ephod, divino afflabantur spiritu prophetiæ, ut ad petita responderent. Vel, qui rei eventum deprehendebant per insolitum splendorem eorum pretiosorum lapidum, quos gerebat Pontifex in pectorali, maxime vero per *Urim & Thummim* de quibus dictum est initio præcedentis Tomi, eritque amplior sermo suo loco. Horum quatuor modorum captandi oracula meminit Auctor lib. 1. Regum, cap. 28. ubi de Saule scribit v. 6. *Consuluitque Dominum, & non respondit ei, neque per somnia, neque per Sacerdotes, neque per Prophetas.*

At cum illi modi Deum consulendi nondum videantur fuisse in usu ætate Rebeccæ: ut propositæ quæstioni respondeant Interpretes, varias scinduntur in partes. S. Chrysostomus *homil.* 50. cum de Rebecca dixisset: „ Vide mulieris sagacitatem: quoniam audit, quod qui vulvam ejus reserarat; is „ naturæ esset Dominus, & infœcundum „ ventrem repente ita fœcundum effecisset, „ ut videbat uteri sarcinam magna quædam „ promittentem; *Perrexit*, inquit, *ut consuleret Dominum*. Addit: „ Et festinavit ad „ Sacerdotem Dei ministrum, per quem latentium scientiam volebat discere: & „ enarrans omnia quæ sibi contigerant, di„ dicit diligenter omnia, misericorde Deo „ per Sacerdotis linguam, detegente ei om„ nia manifeste, & alacriorem eam reddente. Et vide quanta & tunc erat Sacer„ dotum dignitas. Nusquam enim dicit „ quoad Sacerdos, ei responderit, sed postquam

„ quam dixit: *Abiit ut consuleret Dominum*; „ subjecit: *Et dixit Dominus ei*, nempe per „ Sacerdotem: *Duas Gentes in utero tuo* „ *contines*.

Quis autem fuerit ille Sacerdos, non indicat S. Chrysostomus. Eusebius vero, Theodoretus, & Gennadius, aliique, tradunt illum fuisse Melechisedechum Regem Salem, qui Sacerdotis officio Dei altissimi fungebatur, huicque opinioni subscribit Paraphrastes Hierosolymitanus qui ita vertit: *Abiit, ut peteret misericordiam a Domino in domo ubi concionabatur Sem; quem Hebræi eundem cum Melchisedecho existimant*. Verum cum ille Melchisedech longe distaret a loco habitationis Isaaci, probabile non est Rebeccam gravidam & partui proximam, tam periculosum iter suscepisse.

Petrus Comestor Auctor historiæ Scholasticæ, putat illam ivisse ad montem Moria. „ „ Ubi, *inquit*, Abraham altare fecerat Do„ mino; & immolatis hostiis, substratis ea„ rum pellibus incubans, per somnium ac„ cepit oraculum. Fortasse etiam more „ Gentium quem viderat apud parentes suos „ in Mesopotamia, speciem lauri, quam „ Tripodem dicunt, capiti supposuit, & ra„ mis arboris, quæ *Agnus Castus* dicitur, „ incubuit ut sic visiones capitis phanta„ sticas dormiens, non sentiret & divinæ re„ velationis rite capax esset. „ *Hæc ille*: At hæc ratio Rabinicum commentum sapit: & præterea Rebecca non erat in eo statu, ut præmisso trium dierum itinere, montem conscenderet, ibique sub dio pernoctaret ad oraculum excipiendum.

Censent alii ab ipsa consultum aliquem Prophetam, cujus tunc in ea regione erat fama celebris. Sed nullus alius videtur tunc temporis extitisse Propheta, præter Abrahamum & Isaacum, qui si ea de re fuissent consulti, haud dubie non siluisset Moses.

Verisimilius itaque censeo subscribendum esse Theodoreto dicenti, quod cum Patriarchæ consuevissent in locis, in quibus habitabant, construere oratoria & altaria quædam; probabile est illam ad unum ex istis supplicasse Deo, a quo accepit quæ erant futura; nimirum: *Duæ Gentes sunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo dividentur, populusque populum superabit, & major serviet minori*. Hoc est in utero tuo duo sunt filii naturali propensione penitus oppositi; qui totidem Gentium ac populorum erunt capita; & quorum sors futura erit inæqualis; nam major & prior natu junioris imperio subjicietur, eique obtemperabit.

QUÆRITUR III.

Quomodo impletum fuerit hoc divinum oraculum.

PEperit itaque Rebecca geminos fratres, quorum prior, quod esset toto corpore hispidus, dictus est *Esau*, hoc est, *faciens & operans*; forte quia pili, quibus erat obtectus, indicia sunt hominis magis ad virilem ætatem vergentis, & ad operationem apti, quam pueri nascentis: alter vero, quod nascendo fratris calcaneum manu teneret, appellatus est *Jacob*, id est, *supplantator*. Prior ferocis & agrestis erat animi, cumque adolevisset, ferarum venationi imprimis deditus, alter mitioris erat genii, necnon patris ac matris obsequiis plurimum addictus. Primogenitum præ minore natu diligebat Isaac; eo quod (inquit Moses) *de venationibus illius vesceretur*: at Jacobum magis, quam Esau amabat Rebecca, quod ipsi esset obsequentior, morumque comitate & lenitate omnibus gratior, & acceptior.

Tametsi vero Esau esset major natu, nihilominus prædicit Deus illum subjectum iri junioris fratris Imperio; quod divinum oraculum qua ratione impletum fuerit, non ita facile est determinare. Nusquam enim legitur in Scriptura sacra Esau paruisse Jacobi sui fratris mandatis: quinimo, ut hic illius declinaret iracundiam, coactus est a paterna domo exulare, & per quatuordecim & amplius annos Labani ovium custodiam in Mesopotamia agere.

Paternam vero domum repetens, cum audiisset fratrem suum Esau copioso armatorum cuneo stipatum venire sibi obviam, hoc nuntio territus, suos duas in turmas distribuit, diversisque viis incedere jussit, quo si alteram ab Esau profligari contingeret, salvaretur altera: ut autem fratris animum iratum deliniret, præmisit ei munera, mandavitque eorum ductori, ut inquirenti Esau, quid hæc essent? responderet: *Servus tuus Jacob munera misit Domino meo Esau. Genes.* 32 v. 18. Quæ certe verba non sunt dominantis & imperantis: sed servientis & subditi.

Cum autem deinde longe ab invicem dissiti, habitaverint; & Esau numerosior ac potentior, quam Jacobo, fuerit prosapia; non apparet, qua ratione major servierit minori.

Hunc nodum ut solvat S. Augustinus, existimat hæc non ad litteralem, sed ad mysticum sensum esse exponenda: „ Secun„ dum litteram, *inquit*, in Esau & Jacob „ non videmus impletum: non enim corpo„ raliter beato Jacobo servisse Esau com„ memorat Scriptura. Et quia, nisi id fieri „ deberet, non commemorasset Scriptura; „ oportere id spiritualiter intelligere. Ergo „ id factum & impletum agnoscimus in Chri„ stianis & Judæis. Major enim, & senior „ populus Judæorum, minori & juniori, „ id est, populo Christiano, servire proba„ tur; dum per totum mundum libros di„ vinæ Legis ad instructionem omnium Gen„ tium portare cognoscitur. Ideo enim per „ omnem terram Judæi dispersi sunt, ut „ cum aliquem paganum ad fidem Christi „ volumus invitare, Christum Dominum

„ ab

„ ab omnibus Prophetis prænuntiatum esse „ testantes, & ille resistens dixerit, a nobis „ potius quam a Spiritu-Sancto libros di- „ vinæ, Legis, & propheticos esse conscri- „ ptos; nos habemus unde eum redarguere „ certa ratione possimus, dicentes: Si de „ meis libris tibi dubitatio nascitur, ecce „ Judæorum libros, utique inimicorum no- „ strorum, quos certum est, si ego conscri- „ bere vellem, mutare non potui; ipsos re- „ lege, & cum in ipsis hoc ipsum, quod „ in meis libris inveneris, noli esse incredu- „ lus, sed fidelis. Hoc igitur ordine major „ populus minori servire cogitur, dum etiam „ per illorum libros, ad credendum in Chri- „ stum Gentium populus invitatur.

Idem habet lib. 12. contra Faustum ubi de Judæorum Gente: *Quid est aliud hodie Gens ipsa*, inquit, *nisi quædam scrinaria Christianorum? bajulans Legem & Prophetas ad testimonium adsertionis Ecclesiæ, ut nos honoremus per Sacramentum, quod nuntiat illa per litteram*. Et in Psalm. LVI *Codicem portat Judæus unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi post Dominos codices ferre, ut illi portando deficiant, illi legendo proficiant*. In hunc pariter sensum exponit hæc verba Psalm. 58. v. 12. *Deus ostendet mihi super inimicos meos, ne occidas eos, nequando obliviscantur populi mei: disperge illos in virtute tua*. Ita hunc contextum exponit S. Augustinus.

Etsi vero hæc mystica expositio textui apprime concordet: nihilominus etiam litteralis, non contemnenda, potest proferri; nimirum ut vaticinium istud, non de personis Esau & Jacob; sed de amborum posteris sit intelligendum. Ut enim Esau viribus corporis & audacia fratrem suum Jacobum superabat, eratque illo robustior; ita populus Idumæorum ab Esau prognatus, multitudine sua, suisque viribus & opibus Israelitis a Jacobo genitis initio potentior erat. Nam cum Israelitæ exeuntes de Ægypto ab Idumæis per legatos peterent licentiam transeundi per regionem ab eis inhabitatam, ut viæ compendio ad Chananitidem sibi repromissam pergerent; respondit eorum Rex: *Non transibis. Statimque egressus est obvius cum infinita multitudine, & manu forti, nec voluit acquiescere deprecanti, ut concederet transitum per fines suos. Quamobrem divertit ab eo Israel*.

Nihilominus tandem Idumæi illi a posteris Jacobi sub jugum redacti fuere: primum quidem a Davide, a quo cum subacti fuissent, diu servierunt Israelitis, ut videre est *lib. 2. Regum cap.* 8 scilicet usque ad Regnum Joram, sub quo jugum excusserant, sicut legitur 4. *Regum cap.* 8. attamen rursus ab Israelitis subjugati fuerunt temporibus Machabæorum, ut refertur *lib.* 1. *cap.* 5. & *lib.* 2. *cap.* 10. idque prædixerat Abdias Propheta, v. 18. *Erit domus Jacob ignis, & domus Joseph flamma, & domus Esau stipula: & succendentur in eis, & devorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Esau*. Quod maxime impletum est imperante Israelitis Hircano ex Machabæorum genere. *Hic enim*, inquit Josephus, *subjugatis omnibus Idumæis, edixit ut circumciderentur; nisi mallent a propriis pelli sedibus. Atque illi amore patriæ, admiserunt & Circumcisionem, & reliquam juxta Judaicos ritus vivendi formulam*. Apparet ergo oraculum illud, quo denuntiabatur majorem subiiciendum esse minori, impletum esse in ipsius Esau posteris; & intelligendum, non de personis Esau & Jacobi; sed de eorum successoribus. Idque indicant hæc oraculi verba: *Populus populum superabit, & major serviet minori:* nimirum populus initio copiosior serviet populo minus numeroso.

Exponit hæc egregie S. Augustinus: „ Quod, „ *inquit*, dictum est: *major serviet minori*, „ nemo fere nostrorum aliter intellexit, quam „ majorem populum Judæorum, minori po- „ pulo Christiano serviturum. Et revera „ quamvis in gente Idumæorum, quæ nata „ est de majore, cui duo nomina erant, „ (nam & Esau vocabatur, & *Edom*, unde „ *Idumæi*,) hoc videri possit impletum; quia „ postea superanda fuerat a populo, qui „ ortus est ex minore, id est ex Israelitico „ eique fuerat futura subjecta: tamen in „ aliquid majus intentam fuisse istam Pro- „ phetiam, qua dictum est: *Populus populum superabit, & major serviet minori*, „ convenientius creditur.

Habuit insuper Jacobus supra Esau quatuor alia sibi divinitus in suis posteris concessa beneficia. *Primum:* quod ex ejus semine innumeri viri pietate & sanctitate celebres orirentur, quales fuere Prophetæ omnes, aliique viri sanctissimi qui in Veteri Testamento celebrantur. Tales vero non referuntur ab Esau progeniti.

Secundum: quod ejus posteros Deus sibi in peculiarem populum elegerit, & paternam erga eos curam ac providentiam habuerit, suis instruxerit legibus, & singulari protectione firmaverit. Unde merito David de se, aliisque Israelitis dicebat, Psalmo 94. *Ipse est Dominus Deus noster, & nos populus ejus, & oves manus ejus*. Et Psalm. 147. *Non fecit taliter omni nationi, & judicia sua non manifestavit eis*.

Tertium: quod pinguiorem, feracioremque regionem ipsis in hæreditatem concesserit. Unde Malachias cap. 1. v. 2. *Dilexi vos, dicit Dominus, & dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus, & dilexi Jacob, Esau autem odio habui? & posui montes ejus in solitudinem, & hæreditatem ejus in dracones deserti. Quod si dixerit Idumæa: destructi sumus, sed revertentes ædificabimus quæ destructa sunt: hæc dicit Dominus exercituum: isti ædificabunt, & ego destruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus usque in æternum*.

Quartum: quod Deus voluerit Jacobum esse prædestinatorum symbolum, Esau vero reproborum; hinc S. Paulus ad Rom. cap. 9. utitur horum duorum fratrum exemplo, ut prædestinatorum a reprobis discrimen statuat: *Non solum autem illa* (Sara inquit) *sed & Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent*

aut

aut aliquid boni egiſſent, aut mali, (ut ſecundum electionem propoſitum Dei maneret) non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei: quia major ſerviet minori, ſicut ſcriptum eſt: Jacob dilexi: Eſau autem odio habui. Quem locum expendens S. Auguſtinus ſupra laudatus ait: „ Paulus Apoſtolus magnum vult „ intelligi gratiæ documentum: quia non- „ dum illis natis, nec aliquid agentibus bo- „ ni ſeu mali, ſine ullis bonis meritis eli- „ gitur minor, majore reprobato: quoniam „ proculdubio quantum attinet ad origina- „ le peccatum, ambo pares erant; quan- „ tum autem ad proprium, nullius eorum „ ullum erat.

Etſi vero prædixiſſet Deus duorum illorum fratrum majorem ſubjectum iri minori; nihilominus Eſau primogenituræ jura ſibi ratione nativitatis vendicabat. At contigit quod cum hic ex venatione fatigatus domum reverti ſſet, fratrem ſuum Jacobum invenit coquentem pulmentum ex lenticulis Ægyptiis, quæ ſuaviores erant. Hujus ergo pulmenti colore & odore captus Eſau, illius cibi partem avide poſtulavit: *Da mihi*, inquit, *de coctione hac rufa, quia oppido laſſus ſum*. Petitioni annuit Jacob ea conditione ut jus primogenituræ ſibi cederet, & ad ſe transferret; annuit Eſau, affirmavitque cum juramento, ſe Jacobo omnes primogenituræ prærogativas ultro concedere: *& ſic accepto pane, & lentis edulio comedit, & bibit, & abiit, parvipendens quod primogenita vendidiſſet*. Inde Eſau dictus eſt Edom, idem rufus, propter videlicet acceptam illam eſcam rufam: Hinc illius poſteri dicti ſunt *Idumæi*; terra autem quam incoluit, dicta eſt *terra Seir*, hoc eſt, *piloſi*; quia Eſau ab utero hirſutus erat & piloſus, non modo aliqua ex parte, ut viri: ſed toto corpore inſtar feræ; quamobrem nonnulli monſtris eum accenſent.

QUÆRITUR IV.

Utrum illa venditio, & emptio fuerint licitæ.

Triplicis criminis primo intuito reus videtur Jacob hanc primogenituræ venditionem a fratre exigens. I. Quidem *Inbumanitatis*, quod fratri violenta fame laboranti, nonniſi ſtatuto pretio, etſi præ manibus ampliſſimum cibum habens, ſuccurrere voluerit. II. *Injuſtitiæ*, quod rem ſummi momenti tam vili pretio, quale eſt lentis edulium, a fratre nihil tale cogitanti extorſerit; non enim veniebat Eſau ferens venalem primogenituram ſuam, vel eam ſponte offerens. *Illius piaculi* quod in Simone Mago deinde damnavit S. Petrus, Act. 8. cum ei dixit, v. 20. *Pecunia tua tecum ſit in perditionem. Quoniam donum Dei exiſtimaſti pecunia poſſideri.* Siquidem juri primogenituræ tunc temporis, adjunctum erat Sacerdotium, quod nullo temporali pretio licite poterat comparari.

Hæc ut planius pleniuſque conſtent, obſervandum eſt apud Veteres, præſertim Abrahami poſteros, primogenitorum ſupra reliquos fratres quinque fuiſſe privilegia. I. Qui erat primogenitus, cæteris prior accumbebat menſæ. Hinc Joſephus Ægypti Prorex, dum fratres ſuos convivio excepit: *Sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita ſua, & minimus juxta ætatem ſuam.* Geneſ. 43. v. 33. Quæ conſuetudo etiam apud exteros erat in uſu, ut videre eſt, Job. 1. v. 13.

II. Aliis fratribus dominabatur, eiſque ut ſuperior præerat, ut declaravit Iſaac benedicendo Jacobo, quem exiſtimabat eſſe primogenitum ſuum Eſau: *Eſto dominus fratrum tuorum, & incurventur ante te filii matris tuæ*. Geneſ. 27. v. 29.

III. Duplex ipſi pars erat in hæreditatem: hinc cum primogenituræ jus ablatum fuiſſet a Ruben, quod thorum patris temeraſſet, & translatum partim ad Judam, partim ad Joſephum: ille imperio in fratres donatus eſt; hic Princeps duarum Tribuum eſt inſtitutus. Eamque conſuetudinem ab Iſraelitis exacte ſervatam ſignificat Moſes, Deuteron. 21. v. 17. ubi de homine duas uxores habente, quarum una eſſet minus grata, & ſuas facultates earum filiis diſtribuente, ait: *Si filium odioſæ agnoſcat primogenitum, dabit ei, de his quæ habuerit, cuncta duplicia: iſte enim eſt principium liberorum ejus, & huic debentur primogenita*. Ad quæ verba Aben-Ezra addit: *Si tres fuerint fratres, putentur ut quatuor; & capiet ille duas partes: ſi fratres ſint bini, illi tres putentur.*

IV. Primogenitus ſingularem patris benedictionem, & longe uberiorem ac fœcundiorem, quam cæteri fratres obtinebat, ut conſtat ex benedictionibus quas Iſaacus dedit filiis ſuis, Geneſ. 27.

V. Denique primogenito cedebat jus Sacerdotii, quod ſimul cum parente adhuc ſuperſtite exercebat, ut conſtantiſſimum habent Hebræi Doctores in Bereehit Rabba, ubi legitur: *Quæ cauſa, cur Jacob primogenituræ jus ita concupiſceret? Quoniam traditur ante tabernaculum conſtructum, altaria fuiſſe in uſu non illicita; atque Sacerdotii munere fungi ſolitos primogenitos. Extructo vero tabernaculo, altaria illicita erant, & functio ſacra ad Sacerdotes ſpectabat.* Idque confirmat S. Hieronymus Epiſt. 126. quam ſcripſit ad Evagrium: *Tradunt*, inquit, *Hebræi, quod uſque ad Sacerdotium Aaron, omnes primogeniti ex ſtirpe Noe, cujus ſeries & ordo deſcribitur in Scriptura, fuerint Sacerdotes, & Deo victimas immolarint; & hæc eſſe primogenita, quæ Eſau vendiderit fratri ſuo Jacob.* Quod etiam repetit in Traditionibus Hebraicis ſuper caput 47. Geneſis. Ei concinit S. Auguſtinus ſuper Pſalmum 46. *Eſau*, inquit, *cupiditate gulæ ſpiritualem, quam naſcendo acceperat, dignitatem vendidiſſe:* Sed quæ, obſecro, erat ſpiritualis dignitas ab Eſau naſcendo accepta, niſi primogenitura con-

conjuncta sacerdotio, sine quo dici spiritualis nullo modo posset?

Idque confirmatur Exodi 19. v. 22. ubi scriptum est: *Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur.* Ubi per *Sacerdotes*, non alii significantur, quam primogeniti; quia nondum erant instituti Sacerdotes Levitici, qui duntaxat cap. 28. ordinantur. Similiter Exodi 28. v. 25. *Misit Moses juvenes de filiis Israel, & obtulerunt holocausta: immolaveruntque victimas Domino.* Ubi Chaldæus Paraphrastes habet *misit primogenitos Israel qui immolaverunt.*

Illa tamen primogenitorum in sacerdotio prærogativa non excludebat alios fratres a sacrificandi munere, dum a paterna domo sejuncti, distinctarum familiarum erant capita: alioqui solus Japhet inter Noe filios, sacrificandi facultatem habuisset, nec Abrahamus, nec Isaac, nec Jacob, qui non erant primogeniti, victimas licite offerre potuissent. Quod tamen persæpe ab eis factum esse Scriptura sacra testatur. Igitur certum est, ante Aaronicum sacerdotium, cuique familiarum capiti liberum fuisse sacrificare, & sacerdotale munus obire. Unde sicut primogenitus succedebat in locum patris, & fiebat familiæ caput, quandiu ipse unam cum fratribus familiam conflabat; sic illi soli hoc jus Sacerdotii conveniebat; non vero aliis: ita tamen ut cæteri fratres, quamprimum aliam in familiam commigrantes, necnon ipsi familiæ caput effecti, idem Sacerdotii jus acquirerent; tametsi non eadem dignitate qua primogeniti, qui in rebus omnibus antecellebant.

Itaque, primogenito, præ cæteris fratribus in jure Sacerdotii, tres erant prærogativæ. *Prima* quidem, ut parente adhuc superstite, ejus loco sacrificare posset. *Secunda*, quod patre defuncto, & fratribus in eadem familia adhuc conviventibus & permanentibus, solus Sacerdos censeretur. *Tertia*, quod fratribus in proprias familias transeuntibus, & Sacerdotii jus etiam sibi vindicantibus, quatenus erant familiarum suarum capita, primogenitus ille in dignitate sacerdotali anteiret.

Hoc autem Sacerdotii jus, idcirco præsertim primogenito addictum erat, quod in more positum esset primogenitos offerri Domino, in gratiarum actionem acceptæ fœcunditatis; quod etiam postmodum Deus lege voluit esse cautum, Mosi præcipiens, Exodi 13. v. 2. *Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vulvam in filiis Israel.*

Observandum insuper primogenitis illis fuisse præterea, ratione suæ sacerdotalis dignitatis, pretiosa & fragmenta indumenta quibus uterentur diebus solemnioribus, & quoties Deo sacrificandum erat ut docet S. Hieronymus in Traditionibus super hoc Genesis caput 27. *Traditum est*, inquit, *ab Hebræis; primogenitos esse functos officio Sacerdotum & habuisse vestimentum sacerdotale, quo induti, Deo victimas offerebant, antequam Aaron in Sacerdotem eligeretur.* Idque non obscure indicat Moses *cap.* 27. *v.* 15. cum ait Rebeccam induisse Jacobum *vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi;* nimirum ut decenti in statu paternam benedictionem primogenito debitam exciperet, ut plenius ibidem in istius capitis discussione expendemus. His ita præmissis.

Ad propositam quæstionem respondeo graviter peccasse Esau. I. Peccato *irreligionis & impietatis*, quod primogenita sua vendiderit, quibus annexum erat jus sacerdotale; sicque rem sacram terreno & caduco bono permutaverit; quod utique grande erat piaculum: cum terrena omnia rebus sacris & spiritualibus comparari nullatenus debeant. Quamobrem S. Paulus cap. 12. Epist. ad Hebræos v. 16. vocat eum βέβηλος PROFANUM: *Nequis*, ait, *sit fornicator aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua.* Ubi vox *fornicator*, non est referenda ad ipsum Esau, quem talis flagitii reum non arguit Scriptura sacra: sed referri debet ad id quod antea dixerat S. Paulus, sanctimoniam esse colendam *sine qua nemo videbit Deum.* Vox autem *profanus* ipsum spectat Esau, qui rem ex parte sacram & spiritualem, nempe primogenituram, cui annexum erat jus sacerdotale, vendiderit.

Verbum enim *profanandi*, in Scriptura significat rem sacram polluere, vel humanos in usus convertere. Hinc Psalm. 88. v. 40. de homine impio dicitur: *Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus.* Et Ezechiel. cap. 22. *Sacerdotes ejus contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuarium meum: inter sanctum & profanum non habuerunt distantiam.* Merito igitur Esau a S. Paulo dictus est *profanus*, quod rem sacram & spiritualem, hoc est, Sacerdotium primogenituræ adjunctum, ut quid corporeum & terrenum irreligiose atque impie vendiderit.

Peccavit II. Peccato *gulæ* & ingluvii, cum ad pulmenti conspectum, & odorem, tanta ventris appetitusque satiandi aviditate abreptus fuerit, ut quidquid ipsi pretiosissimum erat, exigui illius cibi comparandi causa non erubuerit abdicare. Hinc nonnulli Græci Interpretes vocem illam βέβηλος, vertunt *gastrimargum*, id est ventri gulæque deditum: *gastrimargia* enim, (inquit Cassianus initio lib. 5.) significat *gulæ concupiscentiam.*

Exponit hæc egregie S. Remigius Remensis Episcopus, vel quisquis est Auctor Explanationum in Epistolam ad Hebræos, ubi cum Apostoli præfata de Esau verba præmisisset, addit: „ *Fornicator* appellatur Esau, „ qui contra voluntatem patris & matris, „ uxores alienigenas duxit: *profanos* autem „ proprie dicitur irreligiosus, quasi porro, „ id est longe a fano & templo Dei. Hic „ autem pro gastrimargo, sive pro illo qui „ utile pro inutile vendit, ponitur; quod „ bene congruit Esau qui fuit gastrimargus „ atque gulosus, vendens primogenita sua „ pro vili cibo, pro lenticula scilicet rufa: „ primogenita autem appellantur isto in lo- „ co honor & dignitas Sacerdotii: ante „ Sacerdotium autem Aaron, quod a Deo „ constitutum est in Lege, omnes primogeniti, Sacerdotes erant, sicut fuit Sem, qui „ fuit primogenitus filius Noe.

„ Magna etenim dignitas erat habere pri-
„ mogenita, quoniam & de substantia atque
„ hæreditate paterna majorem portionem
„ sumebant, vestimentorumque ornatu lo-
„ cupletiore splendebant. Unde legitur in
„ Genesi, quod Rebecca accipiens vestimen-
„ ta Esau, valde bona quæ apud se domi ha-
„ bebat, induit ea Jacob, sicque adduxit eum
„ ad Patrem; qui, ut sentit odorem vesti-
„ mentorum ejus fragrantium, dixit: Ecce
„ odor filii mei, quasi odor agri. Quia ergo
„ inter Judæos erant quidam sectatores Esau
„ in fornicatione atque gastrimargia, redu-
„ cit ei ad memoriam factum Esau, hortans
„ cavendum ab omnibus illis, nequis simi-
„ lis foret qui pro dilectione temporalium
„ rerum usque ad vendenda sua primogeni-
„ ta pervenit. Propria siquidem negligentia
„ & cupiditate vendidit honorem, quem a
„ Deo acceperat, & pro parva re, magnam
„ gloriam perdidit, postremus enim effectus
„ est, qui erat primus; & qui erat secun-
„ dus, mansit primus.

Peccavit III. Juramento confirmans primogenituræ suæ venditionem, & assumendo nomen Dei in illius testimonium. Vetat enim religio Deum advocari in testem promissionis illicitæ, multo magis sacrilegæ, qualis erat illa venditio ex parte ipsius Esau. Tametsi enim nondum erant constituta Decalogi præcepta, quorum secundo prohibetur ne *assumatur nomen Dei in vanum*; attamen interdictum hoc satis superque notum erat Esau suorum ex majorum institutis & documentis; quippe cum hoc unum esset ex Noachidarum præceptis. Unde mirum non est quod de eo scribit Apostolus ad Hebræos 12. v. 20. *Cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisisset illam.*

Ad Jacob autem quod attinet, non levis est difficultas, utrum in tota hac agendi ratione cum suo fratre, ita sese gesserit, ut expers fuerit omnis omnino culpæ: nam, ut dictum est in hujus quæstionis exordio, tria videtur peccasse in illa primogenituræ emptione. Nec mihi probatur eorum ratio, qui contendunt non fuisse iniquam illam stipulationem ex ejus parte, quod Esau libere venditionem illam fecerit; *Volenti enim*, inquiunt, *non fit injuria*. Verum hoc axioma non debet universaliter admitti. Si quis enim ex imprudentia rem sibi nocivam a viro sapiente exigeret, non propterea hic illam ipsi tribuere deberet: sed effatum illud comparate debet intelligi; nimirum quod injuria volenti non fiat tanta, quanta nolenti & reluctanti.

Felicius & rectius eum excusare videntur, qui sentiunt Jacobo notum fuisse sibi divinitus esse promissum primogenituræ jus. Cum enim Deus revelasset Rebeccæ, quod major ejus filius serviturus esset minori, citra dubium est, quod ipsa divinum hoc oraculum declaraverit Jacobo, quem unice diligebat; ac proinde Jacobus, cum certus esset jus illud ex divino decreto sibi deberi, illud ab Esau, tanquam ab injusto occupatore, quoquo modo posset, redimere potuit: unde licet Esau peccaverit, illud vendendo; non peccavit tamen Jacob, istud ab Esau tanquam ab invasore vendicando.

Unde excusatur: Primo ab *inhumanitate* tum quia Esau non necessitate, sed delectationis causa movebatur; cum enim esset domi, potuisset famem aliter expellere, quam per esum illius pulmenti: tum quia prudentis est negare aliquid occupatori juris sui, quando sese offert occasio hac negatione recuperandi id quod suum erat, & inique ab alio possidetur.

Excusatur etiam ab *Injustitia*, quasi rem summi momenti exiguo pretio comparaverit; hoc namque in negotio personam non induit emptoris quasi acquireret rem non suam sed redemptoris; nimirum ut jus suum ab alio injuste occupatum redimeret. Abusus est quidem verbo *vendendi* propter ignorantiam & malitiam Esau: *ignorantiam* dico, quia Esau forte nesciebat Dei decreto translatum esse primitivorum jus ad Jacob: *malitiam* vero, quia persuasus erat Jacob Esau ita esse pravi & obstinati animi, quod etiam si illud nosset, tamen cedere noluisset.

Tandem excusandus etiam videtur ab *emptione rei sacræ*: Siquidem noluit primogenituram emere cui annexum erat Sacerdotium; sed redimere suam vexationem, & rem sibi debitam recuperare ab injusto possessore. „ Jacob (*inquit* Lipomanus) docen-
„ te matre cognoverat jus primogenituræ,
„ Dei voluntate, & decreto, sibi esse dela-
„ tum, unde suam intelligitur vexationem
„ redemisse, revocando prudenter ad se, quod
„ sibi ex gratia Dei competebat; licet tum
„ ab Esau occuparetur. Dicunt etiam non-
„ nulli, quod sicut jus Patronatus partim
„ est spirituale, & partim temporale; pro-
„ pter quod per se quidem vendi non po-
„ test; sed potest tamen cum fundo vendi-
„ to transferri in alium: ita jus primoge-
„ nituræ: cum redditibus, aliisque bonis tem-
„ poralibus ad se pertinentibus transferri
„ poterat per venditionem.

At, *Inquies*, qui inducit aliquem in peccatum, reus est ejusdem criminis: sed Jacob fratrem suum induxit in peccatum: igitur &c.

Respondet Cajetanus, quod etsi Jacobus fratrem suum Esau excitavit ad illam illicitam venditionem, non propterea peccavit: sicut nullius criminis reus videtur Ecclesiasticus, qui offert pecuniam occupatori sui beneficii; non enim, *inquit*, est hoc inducere ad peccatum; sed alii non solum parato ad peccandum, verum etiam actu peccanti, detinendo scilicet quod suum non est, offerre redemptionem secundum veritatem: quamvis secundum modum loquendi, & secundum intentionem alterius, videatur esse aliud. Unde dicens Jacob: *Vende mihi primogenita tua*, revera hunc sensum facit: Da mihi primogenita, quæ vere sunt mea: & quia non vis gratis dare, offero prandium abs te tantopere expetitum.

Nec obstat, si dicatur, Esau inscium divinæ ordinationis, bona fide tenuisse primogenituram. Hoc, inquam, non obstat, quo-

quoniam etiamsi scivisset Esau divinam ordinationem, non propterea cessisset: sed nihilominus retinere eam voluisset. Siquidem cognita post ordinatione patris, & Dei, dixit: *Venient dies luctus patris mei, & interficiam Jacob*. Licuit ergo redimere vexationem suam ab ignorante; & quidem tanto magis, quanto minus peccandi occasionem accipit ignorans, se possidere alienum, quam sciens. *Ita Cajetanus*.

Verisimiles quidem sunt omnes illæ rationes quibus excusari potest Jacobus in illa primogenituræ proposita & peracta emptione: at efficaciori argumento confirmatur illius ea in re ab omni crimine exemptio, quod Scriptura non referat illum propterea a Deo fuisse reprehensum, & divina ejus dilectione & protectione minus dignum. Insuper eventus probavit, totum istud negotium, non nisi Deo ita disponente, fuisse peractum.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXVI.

Quatuor hoc in capite veniunt notanda. I. Migratio Isaaci in terram Philistinorum, & ad eorum Regem Abimelech propter grassantem in Chananitide famem. II. Ipsius Isaaci cum Rebecca uxore sua pactum, ut hæc se sororem ejus diceret. III. Vexationes ipsi Isaaco factæ a Philistinis, & tandem initum fœdus cum eorum Principe. IV. Esau conjugium & polygamiam cum exteris mulieribus, præter patris & matris voluntatem.

QUÆRITUR I.

Utrum Rex Abimelech, hic memoratus, idem sit qui Abrahamum exceperat, & Saram abduxerat.

Josephus lib. 1. Antiquit. vult hunc Abimelechum eundem fuisse apud quem peregrinatus fuerat Abraham, quia conveniunt nomina tam illius, quam ducis exercitus ejus. Eandem sententiam tuetur S. Augustinus, quam ut afferat, dicit ea quæ hoc in capite referuntur, prius quidem gesta, sed propter historiæ Jacobi & Esau connexionem hic esse postposita, & per recapitulationem commemorata.

Verum hoc S. Augustini argumentum non urget, supponit enim pro certo Regem Abimelech hic nominatum, illum ipsum fuisse cum quo Abrahamus fœdus inierat. At eundem non esse probabile reddit temporis spatium elapsum ab inito illo fœdere ad hanc usque Isaaci profectionem. Nondum enim natus erat Isaacus cum Abraham profectus est Geraram ad Regem Abimelech: Isaacus autem sexagenarius erat, quando nati sunt ei Esau & Jacob: quibus sexaginta annis, si adiiciantur viginti aut faltem quindecim vitæ duorum ipsius filiorum, quando hanc peregrinationem exortus est, efficient annos 75. Porro Abimelech ille quem convenit Abrahamus, erat tunc ad minus natus annos triginta, quippe cum haberet uxores & liberos; igitur si idem esset cum eo, quem adivit Isaacus, sequeretur eum regnasse plusquam centum annis. Quæ ætas, etsi illo tempore non fuit insueta, vix tamen credibile est Regem aliquem tandiu regnare potuisse, & adhuc aptum fuisse rebus gerendis.

Accedit quod si fuisset idem Abimelech, dubio procul meminisset nominis Abrahami, fuissetque conquestus ab Isaaco eadem sibi imposita, quæ ab ejus patre, dum dissimulavit Rebeccam suam esse conjugem: quapropter cum nequidem semel Abrahami nomen proferat, argumentum est illum esse diversum ab eo, quem invisit Abrahamus.

Nec movere debent *Abimelechi* & *Phicol* nomina; Nam, ut observat S. Hieronymus lib. 9. comment. in Ezechielem, nomen *Abimelech* erat tunc temporis commune Regibus Palæstinæ, quemadmodum nomen *Pharaonis* Regibus Ægypti; & nomen *Cæsaris* & *Augusti* commune Romanis Imperatoribus. *Phicol* erat pariter nomen commune, significans *os omnium* & eum denotabat, qui pro omnibus apud Regem verba faciebat, vel qui aliis Regis voluntatem indicabat. Nulla igitur ratio vetat credere historiam hujus capitis suo loco esse narratam.

Cum ad Abimelech pergeret Isaac, *Apparuit ei Dominus & ait: ne descendas in Ægyptum*. Cur autem Deus Isaaco interdixerit accessum in terram Ægypti, quo Abrahamum patrem ejus descendere passus fuerat? Tametsi Moses rationem non exprimit; coniicere tamen licet, id forte prohibitum, quod accessus ille foret filio magis periculosus, quam patri: Vel quod pejores tunc essent Ægyptii: Vel quod plus infirmitatis erat in Isaac, quam fuerat in Abrahamo; idcirco Deus discrimini eum obiici noluit.

At alteri periculo sese exposuit Isaacus ipse: nam, inquit Moses: *Cum interrogaretur a viris loci illius super uxore sua, respondit: soror mea est; timuerat enim confiteri* quod

quod sibi esset sociata conjugio, reputans ne forte interficerent eum propter illius pulchritudinem. Igitur hoc artificio usus est Isaac, Abrahami sui patris incitatus exemplo, qui prospero successu similem dissimulationem obtenderat, vitæ suæ consulturus, imminensque periculum declinaturus.

Nec est quod quis propterea mendacii reum Isaacum putet: hæc enim dicens, non negavit, sed prudenter tacuit Rebeccam esse suam uxorem; quæque cognata sibi erat, more suæ Gentis, sororem vere appellavit. Etenim Bathuel pater Rebeccæ, consobrinus erat Isaac; nam, Nachor Bathuelis pater, erat germanus frater Abrahami. Igitur qua ratione dixit Abrahamus Saram suam esse sororem, Isaac Rebeccam sororem suam appellare potuit.

An vero tali dissimulatione nonnihil peccaverit Rebeccam obiiciens in discrimen perdendæ pudicitiæ, Dei judicio definiendum relinquo. Certum autem est illum ea de re graviter reprehensum esse ab Abimelecho: *Qui*, ait Moses, *prospiciens per fenestram, vidit eum jocantem cum Rebecca uxore sua: & accersito eo, ait: cur mentitus es eam sororem tuam esse.... Quare imposuisti nobis? potuit coire quispiam de populo cum uxore tua, & induxeras super nos grande peccatum.*

QUÆRITUR II.

Quis fuerit ille lusus Isaaci cum Rebecca, quo Abimelech deprehendere potuit illam esse ipsius uxorem.

Difficultati ac quæstioni locum præbet hebræa vox *metsachek* quæ vel *jocum*, vel *lusum*, vel *actum conjugalem* in Scriptura significat. Hinc putant aliqui, præsertim Salaces Judæi, ab Abimelecho idcirco Rebeccam non Isaaci sororem, sed conjugem fuisse judicatam, quod viderit eos invicem coeuntes: cum enim, inquiunt, diuturna experientia persuasus esset Isaacum esse virum probum, & Rebeccam virtuti & pietati studentem, ex eorum commixtione intulit eos esse conjuges; neque enim adeo pravam de illis habere potuit existimationem, ut libidinis furore abrepti incestum admittere non abhorrerent. Eandem sententiam amplectuntur Cajetanus, Tostatus & alii bene multi.

Verum qui rem serio & mature perpendet, nusquam existimabit Isaacum & Rebeccam tantæ fuisse nedum imprudentiæ, & adeo pudoris ac honestatis oblitos, ut conjugalem actum in propatulo inire seseque etiam a longinquo spectandos præbere, veriti non fuerint. Credibilius itaque est ab Abimelecho idcirco deprehensum Rebeccam esse Isaaci conjugem, quod forte viderit eum liberius illam osculantem & amplexantem, quam cum sorore agere deceret.

Cum enim sciret illum esse virum gravem, moribusque compositum & honestum, judicavit eum tanta libertate & familiaritate cum Rebecca non posse versari, nisi revera hæc illius esset uxor.

Declarat ista egregie S. Augustinus: *Forte*, inquit, *studiosorum aliquis quærat, in cujus figuræ sacramento accipiendum sit, quod Rex alienigena Rebeccam viri sui conjugem tunc esse cognovit, quando eum cum illa ludentem vidit, quod non cognovisset, nisi cum conjuge ille sic luderet, quomodo cum ea, quæ conjux non esset, ludere non deceret. Quod cum sancti conjugati faciunt, non inaniter faciunt, sed prudenter. Descendunt enim quodammodo ad fœminei sexus infirmitatem, ut aliquid blanda hilaritate, vel dicant, vel faciant; non enervantes, sed temperantes virilem rigorem; quod tamen ei, quæ uxor non est, qui dixerit, aut fecerit, turpis est.*

Ex his inferre licet. I. Isaacum diutissime cum Rebecca veluti cum sorore pudice & serio fuisse conversatum, & quousque comperiit nil sibi molestiæ ob ejus pulchritudinem, a Philistinis esse timendum.

II. Illum ita sancte & pudice vixisse, ut ne levis etiam de ejus castitate & probitate sinistra suspicio, a Principe Ethnico potuerit haberi.

III. Majorem tunc, quam hoc sæculo, viguisse integritatem; nec ita vulgatas & profusas illo tempore fuisse libidines; quippe cum, ne quidem de hospite, liberius cum fœmina agente, obliqua opinio Regis animum subierit.

IV. Hoc exemplo nos doceri, sic tota vita colendam esse virtutem, ut nequid scelestum, aut turpe de nobis suspicari possint homines: nihil enim felicius ab omni infamiæ labe, & contumeliæ nota vendicat, quam vita pudice & religiose acta.

V. Servos Dei nusquam ab ipso deseri: quin potius imminentibus periculis semper eis opem ferri. Habebat Abimelechus unde excandesceret in Isaacum, quod sub ementito sororis nomine, eum fefellisset. Acriter quidem eum objurgat dicens: *Quare imposuisti nobis? potuit coire quispiam de populo cum uxore tua; & induxeras super nos grande peccatum.* Ejus tamen animum ita inflectit Deus, ut ille edicto publico sub capitali pœna prohibuerit, nequis suis e subditis Rebeccam tangeret, eique fieret molestus. Quod autem pacifice, tutoque apud eos vixerit Isaac una cum numerosa sua familia, apparet ex his quæ Moses adiicit: *Sevit autem Isaac in terra illa, & invenit in ipso anno centuplum: benedixitque ei Dominus.* At

QUÆ-

QUÆRITUR III.

Quomodo hæc cohæreant cum his quæ antea dixerat ei Deus, ut ibi inquilinus esset & peregrinus.

DEus prohibens Isaaco ne descenderet in Ægyptum, sed quiesceret in terra quam ei designaret, adjecerat: *Peregrinare in ea.* Unde moveri potest quæstio, quomodo serere potuerit Isaac quem Deus tota vita, præsertim in regione Philistinorum peregrinari jubebat? Sunt qui existimant, quod cum haberet Regem sibi propitium, ac benevolum, ipso annuente agros quosdam emit, coluit, sevit, ex eisque messem retulit amplissimam.

Verum huic sententiæ repugnat ipsum Dei de continua peregrinatione mandatum, quod ab Isaaco fuisse violatum, non est verisimile.

Repugnat etiam continua ipsius Isaaci in terra illa deambulatio: cum enim propter ingentes illius divitias & populosam familiam, inviderent ei Philistini, quibus Isaac utebatur, ne quid ei deterius contingeret, dixit illi Abimelech: *Recede a nobis, quoniam potentior nobis factus es.* Cui obtemperans Isaacus, inde continuo discessit; nulla facta emptorum agrorum venditionis mentione, quæ tamen venditio non fuerat prætermittenda, si quos agros revera sibi proprios pretio comparasset. *Deinde* post sationem illam, statim recensentur ingentes Isaaci divitiæ, & opulentia his verbis: *Habuit quoque possessiones ovium, & armentorum & familiæ plurimum.* Nulla vero fit agrorum mentio.

Itaque verisimile est sationem hanc in agris conductitiis esse factam: quanquam enim Isaac nullam habebat certam & propriam possessionem; quia tamen e re ipsius, ut patris-familias, erat victum parare numerosæ suæ familiæ, prudentissime censuit agrum esse conducendum in quo sereret, & ex quo messem colligeret. Quod autem Deus hanc agri conductionem non improbaverit, imo habuerit gratissimam, apparet ex eo quod in eo factæ sationi benedixerit, ut illa susceptum semen reddiderit in centuplum.

Quæ hoc in capite supersunt, facilia sunt intellectu: referuntur enim variæ Isaaci migrationes in ipsa regione Philistinorum, propterea quod ab ipsis divexaretur: ipsum inter & Abimelechum initum fœdus: & Esau, contra parentum voluntatem, matrimonium cum duabus Hethæorum filiabus.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXVII.

TRia hoc in capite sunt potissimum observanda. I. Isaaci senio confecti visuque orbati propositum de impertienda paterna benedictione filio suo primogenito. II. Consilium Rebeccæ filium suum Jacobum induentis, ut captata Esau absentia, paternam illam benedictionem præriperet. III. Capitale Esau in fratrem Jacobum odium, propter subreptam illam benedictionem; quam ob causam Jacobus suasu & inductu matris, patrisque consensu, e paterna domo exulare compulsus est, ut vitæ suæ consuleret, fratrisque declinaret iracundiam.

Complebat annum vitæ suæ 137. Isaacus, visusque ipsi defecerat; non tam præ senectute, & ætate decrepita, ut nonnulli putant: cum adhuc fuerit superstes annis 43. sed ex peculiari infirmitate, qua factum est, ut luminibus obductis, videre non posset. Arbitratus autem se morti proximum, quam ab Abrahamo patre benedictionem acceperat, filio suo primogenito impertiri voluit, ut eum hæredem institueret omnium bonorum suorum, tam temporalium, quam spiritualium, hoc est, futuri benedicti seminis.

Quapropter accersit Esau, quem habebat pro primogenito, eique jubet parare cœnam, ut delicatiori cibo recreatus, expeditior esset ad propheticam & solemnem benedictionem ipsi largiendam. Quamvis enim divino Spiritu agerentur sanctissimi Patriarchæ & Prophetæ cum ederent oracula, resque futuras prænuntiarent; existimabant nihilominus ad id non esse inutilem corporis compositionem, & dispositionem organorum, ut expeditior esset animus ad suas functiones exercendas: Hinc Eliseus 4. *Reg. cap.* 3. *v.* 15. requisitus a Regibus Juda & Israel, ut indicaret quis futurus esset ab eis suscepti belli exitus, jussit adduci sibi psaltem. *Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini, & ait* &c.

Observandum insuper duplicem in Scriptura sacra distingui benedictionem: *Ordinariam* unam, *extraordinariam* alteram: illam charitatis; hanc auctoritatis. De priori loquitur Christus D. Lucæ *6. v.* 27. *Benedicite maledicentibus vobis.* De posteriori S. Paulus ad Hebræos 7. *v.* 7. *Sine ulla contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur.* Prior fieri solebat a Sacerdotibus, quibus imperat Deus, *Numer. 6. v.* 23. Ut benedicant filiis Israel, & dicant. *Benedicat tibi Dominus & custodiat te: ostendat Dominus*

nus faciem suam tibi, & misereatur tui: convertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. Talis fuit benedictio quam Melchisedech impertiit Abrahamo, *Genes.* 14 *v.* 16. Talis pariter erat benedictio Principum in subditos, ut 3. *Reg. cap.* 8. *v.* 14. *Convertitque Rex* (Salomon) *faciem suam, & benedixit omni Ecclesiæ Israel:* talis benedictio parentum in filios, cujus exempla frequenter occurrunt.

Extraordinaria benedictio, non tam apprecatio erat, quam affertoria rerum futurarum denuntiatio; qualis fuit Isaaci benedictio erga Jacobum; ipsiusque Jacobi erga suos filios. Hanc ergo impertiri voluit Isaac Esau tanquam primogenito.

QUÆRITUR AUTEM I.

Utrum licite Isaacus id intenderit.

SUnt qui Isaacum triplicis peccati hoc in proposito reum existimant. I. Affectus præposteri, quo nimium amavit filium deteriorem, negligendo meliorem. II. Injustitiæ in Jacobum, dum voluit eum privare benedictione & hæreditate quam ei Deus destinarat. III. Despectus divinæ ordinationis qua Jacobus Esau erat anteponendus.

At facili negotio hæc dissolvuntur. Primum quidem; nam citra culpam majori propensione Isaacus ferebatur erga Esau. I. Quia erat primogenitus, præcipuusque jure naturali facultatum hæres. II. Illius in Sacerdotio, & in familiæ directione coadjutor. III. Ipsius personæ, & obsequio addictior: Jacobus vero in matrem propensior, patrem minus facere videretur.

Ad secundum reponere licet, Isaaco forte latuisse vaticinium, quo prænuntiabatur majorem esse minori subiiciendum: neque enim videtur præsens adfuisse, dum Rebecca oraculum consuleret. Fieri quidem potuit, ut hæc illi Dei ordinationem circa filios declaraverit. At anceps erat quo sensu oraculum illud esset intelligendum; dictum enim fuerat duos populos in utero Rebeccæ contendere, quorum unus, minor nempe majori prævaleret. Porro ignorare potuit Isaacus quis futurus esset ille major populus. *Deinde* si inter populos a duobus filiis suis propagandos debuit hæc esse discrepantia, ignorare potuit eandem incepturam a capitibus: proinde credibile est Isaaco ita non fuisse perspectum sensum oraculi, ut ex eo certo scire potuerit decretam Jacobo prærogativam.

Inde patet etiam Responsio ad tertium momentum: neque enim Isaacus Esaum præponere voluit Jacobo in contemptum divini oraculi, quia hoc satis non habebat exploratum. Quin etiam adiicere licet cum Joanne Ligthfooto observatione 27. in Genes. idcirco ab Isaaco emissum Esau venatum, ut cognosceret inde, ipsene esset benedicendus, an non? Cum enim jam compertum haberet ipsum Esaum, vacuum e venatione reducem, sua primogenita vendidisse; experiri voluit per eventum imperatæ venationis, utrum dignus, an indignus foret suscipiendæ paternæ benedictionis. Inde factum putat Ligthfootus, quod quamvis benedictionem maximam Isaacus deceptus in Jacobum contulisset; attamen audiens Esau domum reversum capta præda, Dei voluntatem esse judicavit, ut aliquam pariter benedictionem huic conferret.

Cum audiisset Rebecca, quæ Isaac præceperat Esau, ut paternam benedictionem acciperet; statim accersivit filium suum Jacobum, quem præ Esau diligebat, cuique sciebat jus primogenituræ divinitus esse repositum; jussitque ut pergens ad gregem afferret ipsi duos hædos optimos, ex quibus ipsa pararet escas, quibus sciebat libenter Isaacum vesci; quatenus illis patri ab eo oblatis, propositam benedictionem obtineret. At Jacobus veritus ne in fraude deprehensus, maledictionem sibi, loco benedictionis accerseret, sese excusavit dicens: *Nosti quod Esau frater meus homo pilosus sit, & ego lenis: si attrectaverit me pater meus, & senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, & inducam super me maledictionem.* Hunc scrupulum ac timorem ut elevaret Rebecca, reposuit: *In me sit ista maledictio, fili mi.*

His verbis animatus, cucurrit Jacob ad ovile, ex quo duos Hædos attulit, quos instar carnis ferinæ aptari jubet Rebecca; interim Jacobum induit vestibus Esau, ejusque collum & manus pellibus hædorum affabre assutis, obtexit; ut si contrectaretur a patre, hirsutus ut Esau appareret.

QUÆRITUR II.

Utrum in his non peccaverit Rebecca.

PEccasse videtur. I. In ipsum jus naturale, quod primogenito filio suo parum æqua, ipsum paternæ benevolentiæ effectu privare intenderit. II. Quod Jacobum filium suum ad fallendum patrem, & mentiendum instruxerit; exposueritque periculo odii fraterni, & paternæ maledictionis. III. Quod præpostero zelo, & muliebri impatientia, Dei propositum dolo & mendaciis promovere cogitat, nec patienter expectat ut promissa sua Deus ipse impleat. Habebat infixum animo, primogenituræ jus divinitus esse decretum filio suo Jacobo: igitur patienter debebat expectare ut ratum ostenderet Deus,

quod

quod semel in se decreverat; maxime cum sciret judicia Dei esse immutabilia.

Excusari tamen potest Rebecca. I. Quia divinitus erat edocta, primogenituræ jus, & consequenter paternam benedictionem & hæreditatem non ad Esau, sed ad Jacobum spectare: proindeque nihil subtrahebat Esau, quod esset ipsi jure naturali debitum.

II. Verosimile est, divino instinctu & monitu inductam fuisse ad ea omnia suadenda, & exequenda; utpote cum fœlici successu ejus propositum Deus coronaverit. Accedit quod cum esset insignis pietatis, & integritatis morum, nosce potuit spiritu prophetico nihil sibi, nec Jacobo timendum esse a paterna maledictione, nec ab aliis infaustis eventibus. Utut sit, aut nullum in isto negotio fuit Rebeccæ peccatum; aut si quod fuerit, prorsus leve fuit, ac omnino veniale, cum propterea Deus ipsi divinis in Scripturis nullatenus succenseat.

Jacob itaque collo manibusque hædinis pellibus tectus, & indutus *vestibus Esau valde bonis, quas apud se Rebecca habebat domi*; hoc est, indumentis quibus Esau sive sacrificando, sive in actione quapiam solemni uti solebat; & accepto quod mater paraverat edulio, accedit ad patrem, dixitque, *pater mi?* Cui respondens Isaacus, *audio, quis es tu fili mi? dixitque Jacob: ego sum primogenitus tuus Esau: feci sicut præcepisti mihi: surge, sede, & comede de venatione mea*.

QUÆRITUR III.

Utrum in istis verbis aliquid peccaverit Jacob.

Triplicis mendacii reus videtur. *Primo*, cum patri quærenti de persona quis esset, ait: *Ego sum primogenitus tuus Esau:* non enim erat Esau, sed Jacob. II. Cum dicit: *Feci sicut præcepisti mihi:* nihil enim ei tunc Isaac de afferendo cibo præceperat; sed tantum id jusserat Esau. III. cum addit; *Comede de venatione mea;* cibus enim quem offerebat, non erat paratus ex animalibus venatione captis, nec ferina, sed hædina erat caro, quam ex grege domestico sumpserat.

Ut Jacobum Patriarcham suum a mendacio excusent Hebræorum quidam Doctores, dicunt cum *Aben-Esra*, & *Rasi*, verba hæc: *Ego sum primogenitus tuus Esau*, cum distinctione fuisse prolata: ita ut duo priora *Ego sum*; spectent ad Jacobum: duo vero sequentia connotent personam Esau. Ac si dixisset Jacobus, ego sum qui tibi cibum attuli: Esau vero est primogenitus tuus. Verum Rabinicum hoc commentum proferre, difflare est; nam, quæ sequuntur, verba illud omnino confutant.

Sunt qui Jacobum a mendacio eximere nituntur, dicendo verbis illis quæ protulit, nihil contra ipsius mentem & propositum significari: ita ut dicendo: *Ego sum primogenitus tuus Esau*, significare voluerit, ego sum loco Esau primogeniti tui, ejusque vices impleo; jam enim ille non est primogenitus, siquidem primogenituræ suæ jura mihi vendidit. Similiter cum addit: *Feci quod jussisti*; intendebat a se ea, quæ alias jusserat pater, impleta esse: hæc autem verba: *Comede de venatione mea*; eo sensu volunt ab illo prolata, ac si dixisset, comede carnes a me paratas, quæ suo sapore & odore carnem venatione captam, aut ferinam referunt & redolent.

Sic eum excusat Theodoretus *quæst.* 81. *in Genes.* Ubi cum quæsivisset utrum Jacob esset mentitus, dicendo *ego sum Esau primogenitus tuus?* Respondet: *Emerat privilegia primogenituræ; vere igitur seipsum appellabat primogenitum.* Ei concinit S. Gregorius Magnus, homil. 6. in Ezechielem: *Jacob*, inquit, *primogeniti benedictionem, non per fraudem surripuit: sed ut sibi debitam accepit, quam concedente fratre, data lentis mercede emerat.* His concinunt Isidorus Hispalensis, Venerabilis Beda, Rupertus, & alii qui Jacobum a mendacio excusant.

Duplex enim, inquiunt, est primogeniti genus; sicut duo sunt filiorum genera: alii enim sunt filii secundum carnem; alii secundum jus, ut docet Apostolus ad Rom. 9. v. 6. *Non omnes*, inquit, *qui ex Israel sunt ii sunt Israelitæ: nec qui semen sunt Abrahæ, omnes filii: sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.* Et statim: *Non solum autem illa, sed & Rebecca ex uno concubitu*, &c. & quia *major serviet minori*, &c. S. Paulus itaque semen Abrahæ vocat, populum Gentium, eundemque fratrem appellat minorem, cui major erat serviturus. Ut igitur sine mendacio, Gentium hic populus in fidem jam & hereditatem Judæorum suffectus, dicere poterat: *Ego semen Abrahæ*: ita & Jacob, quoniam jus habebat ad primogenituram, in quam Deo auctore fuerat substitutus, vere utique dixit: *Ego sum primogenitus tuus Esau.* Quod cum Joannes Baptista *Elias* a Domino vocatus sit, non natura quidem, sed præcursoris officio: num ad eum quoque modum Jacob, qui ad hæreditatem erat destinatus, se esse Esau sine falsitate potuit afferere? *Hæc illi Auctores.*

Verum cum eo fine sint instituta verba, ut mentem nostram proximo exprimamus; quicumque aliter loquitur, quam verba vulgaria sonant, dubio procul fallit ac decipit: licet mendacii reus non dicatur qui contra mentis propositum verba non effert, saltem deceptoris ac versipellis crimen effugere nequit. Quam noxam qui adscribet Patriarchæ Jacobo, quem Moses ob sinceritatem & simplicitatem celebrat, in virum sanctissimum valde contumeliosus erit. Christus D. *Matthæi* 5. *v.* 37. præscribens formam jurandi, atque mentis nostræ sinceritatem testificandi, ait: *Sit autem sermo vester, est, est: non, non.* Quod S. Jacobus repetit in sua Epistola Catholica, cap. ult. qua vocis geminatione

tione usus fuisse videtur Christus Dominus, ut designaret duplicem confirmationem verborum nostrorum; unam cum re, alteram nostro cum conceptu; nimirum ut efferamus quod est, & quod esse sentimus. Unde sequitur Christi Domini præceptum esse, ut lingua menti consonet, nec aliter loquamur, quam concipimus.

Itaque omissis aliorum sententiis qui Jacobum Patriarcham a mendacio excusare nituntur, eis subscribendum censeo, qui illius in præfatis verbis juxta litteralem eorum significationem, dicunt triplex inesse leve saltem mendacium; quod etiam admittit subtilis Doctor *lib. 3. sentent. distinct.* 38. *quæst. un. Num.* 13. ubi varia proferens Patriarcharum exempla, qui mentiti videntur, ait: „ Ad illud de Jacob, licet aliqui conentur multum salvare eum, & aliquos „ Patres Veteris Testamenti non fuisse mentitos; cum tamen in aliis concedant eos „ habuisse legem imperfectam, & gratiam „ modicam respectu nostri, qui & legem „ habemus perfectam, & gratiam superabundantem, & de nostris non negatur „ aliquando mentiri, vel fuisse mentitos, „ non videtur multum rationabile negare „ illos quandoque fuisse mentitos, vel potuisse mentiri. Quod si ita est, etsi laudemus bona facta eorum, & illa sumamus in exemplum; mala autem nec recipimus in exemplum, nec pertinaciter „ excusamus, dicitur tamen quod tales sermones possunt figurative intelligi, vel sub „ alio intellectu, quam verba primo exprimant. Sed circa tales intellectus non oportet immorari. *Ita subtilis Doctor.*

Ei consentit Lyranus in hoc Genes. cap. 27. Ubi postquam nonnulla adduxisset ad excusandum Jacobi mendacium, ait: *Sciendum tamen, quod non videtur mihi magna necessitas excusandi Patres Veteris Testamenti a mendacio, maxime officioso.*

Quod vero dicamus Jacobum & mentitum & fraude aliqua usum fuisse, nihil derogatur gloriæ Dei, quæ potius inde illustratur; nec necesse est ab omni peccato Jacobum excusare. *Si enim omnes sanctos & sanctas* (inquit S. August. lib. de nat. & grat.) *cum hic viverent congregare possemus, & interrogare, utrum essent sine peccato, quantalibet essent sanctitatis excellentia præditi, una voce clamarent: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.* Quæ postrema sententia deprompta est ex cap. 1. prioris epistolæ S. Joannis.

Sunt tamen qui cum S. Augustino, Patriarcham Jacobum ab omni mendacii labe se purgaturos existimant, dicendo in ejus verbis non subesse mendacium, sed mysterium: „ Quod Jacob matre fecit auctore „ (*inquit S. Augustinus*) ut patrem fallere „ videretur, si fideliter & diligenter attendatur, non est mendacium, sed mysterium, &c.

Cum itaque Jacobus inquirenti patri quis esset, constanter asseruisset se esse Esau; quinetiam forte matris consilio vocem suam attemperasset ad vocem Esau: sollicitus, & anxius hærens Isaac, num revera esset Esau, quod loquentis vox tenuior esset, nec Esau vocem rigidiorem exprimeret; jussit eum accedere, ut tactu deprehenderet, quod nec visu, nec auditu certo cognoscere poterat. Cum enim sciret Esau toto corpore, ferarum instar, esse hirsutum; tactu explorare voluit, num talis esset, qui secum loquebatur, & cibum offerebat. Cum autem, ex aptatis circa manus & collum hædinis pellibus, agnovisset eum instar Esau esse hirsutum, ait: *Vox quidem, vox Jacob est: sed manus, manus sunt Esau.*

Neque tamen hoc contactu plene persuasus rursus interrogavit: *Tu es filius meus Esau?* Jacobo autem respondenti: *Ego sum.* Adiicit Isaacus: *Affer mihi cibos de venatione tua, fili mi.* Quos cum oblatos comedisset, haussissetque propinatum vinum, ait: *Accede ad me, & da mihi osculum fili mi! accessit & osculatus est eum, statimque ut sensit vestimentorum illius fragrantiam*, paternam & amplissimam ei benedictionem indulsit, dicens: *Det tibi Deus de rore cœli* &c. In quibus verbis filio tria denuntiat. I. Bonorum temporalium abundantiam. II. Dominationem tam in extraneos, quam in sui fratris posteros. III. Prædicit non defuturos, qui eum maledicant & oppugnent, sed consolationem adhibet, prænuntiando hoc illis male cessurum.

QUÆRITUR IV.

Cum Isaacus proposuisset benedicere Esau, cur passus sit Deus eum decipi.

Certum est ab Isaaco omnem, quam potuit, & debuit adhibitam fuisse diligentiam, ut exploraret, an is qui secum loquebatur, revera esset Esau. Quadruplicem enim ea de re instituit quæstionem. 1. Cum dixit v. 18. *Quis es tu fili mi?* Deinde v. 20. *Quomodo tam cito invenire potuisti fili mi?* Tertio v. 21. *Accede ut tangam te.* Quarto v. 24. *Tu es filius meus Esau?* Ut autem firmior esset persuasio, ad id aliorum sensuum adhibuit operam. Cum enim visus ei defecisset, nec posset auditu certo deprehendere, utrum vox secum loquentis, esset vox Esau; quia forte suspicabatur quod Esau consulto vocem suam remitteret & extenuaret, partim ob reverentiam paternæ auctoritatis; partim ob devotionem percipiendæ benedictionis, atque etiam præ imminutis præ venationis labore & exercitio corporis viribus: idcirco duos alios adhibuit sensus, nimirum *gustum*, oblatam carnem edendo, ut cognosceret an esset ferina, ac per venationem apprehensa: deinde *odoratum*, quo agnovit esse vestes quas Esau diebus solemnibus induere solebat. Mirum itaque quod non obstante tanta diligentia, atque etiam pro-

prophetico spiritu, quo illustrabatur, Deus permiserit ipsum decipi.

Respondet S. Hieronymus, Epist. 124. ad Damasum Romanum Pontificem, qui similem quæstionem ei proposuerat, non soli Isaaco contigisse, sed plurimis etiam Prophetis, aliisque sanctissimis viris, ut non omnia noverint: sed tantum ea quæ, & quando Deus eis voluit revelare & exponere. Ideo Zacharias, Daniel, & S. Joannes rogant Angelos eis loquentes, ut dignentur explicare ea, quæ illis ænigmatice proponebantur. Sic etiam Deus non revelavit Isaaco, quod Jacobus futurus esset legitimus repromissæ benedictionis hæres; donec per fallaciam, cujus ipse Isaacus non esset auctor, id fieret manifestum.

Profuit autem hæc ignorantia tum Isaaco tum illius familiæ tranquillitati; nam si sciens & volens Isaacus benedictionem primogenito debitam, Jacobo fuisset largitus, cum Esau ferox esset & sanguinarius, in patrem aliquid iniqui moliri potuisset; sicut fratris mortem machinabatur, quam ut declinaret Jacobus, coactus est e paterna domo exulare.

S. Chrysostomus ait, hoc ideo factum, ut ita fieret illustrior Dei erga Jacobum cura & providentia; simulque manifestum fieret, quod quæ Deus fieri decrevit, nulla ratione possit impediri, juxta illud Isaiæ 46. *Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet*. Addit Theodoretus, mysterium hoc illo tempore fuisse Isaaco revelatum: quamobrem Jacobum ob fraudem non objurgavit nec benedictionem surreptam revocavit: sed potius confirmavit dicens, vers. 33. *Benedixi ei, & erit benedictus &c.*

Tribus itaque potissimum de causis permisit Deus Isaacum decipi. I. Propter præposterum ejus, in Esau filium deteriorem, affectum paternum, Jacobo meliore neglecto. II. Ne Esau in patrem excandesceret, si nosset ab illo hanc benedictionem quam sibi debitam existimabat, voluntarie in fratrem fuisse translatam. III. Ut inde constaret benedictionem illam, non ex humano affectu & consilio; sed ex Dei ordinatione, & providentia Jacobo esse repositam.

QUÆRITUR V.

Qua ratione benedictio præter intentionem Isaaci eam conferentis accepta Deo, & rata fuerit.

Citra dubium est Isaaco proponenti paternam suam benedictionem impertiri, non alium fuisse in animo, quam Esau; proindeque ab ipso hanc largiente benedictionem, non de alio, quam de eodem Esau cogitatum esse. Qui ergo fieri potuit, ut illa in Jacobo rata, effectumque sortita fuerit? nam in humanis contractibus, error personæ contractus irritos efficit, ut in conjugiis apparet: & defectus intentionis in ministrante sacramenta, hæc reddit irrita. Quinetiam Isaacus ipse illam improbare & revocare videtur, cum Esau dixit v. 34. *Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam.*

Certum est nihilominus Deo benedictionem illam ratam probatamque fuisse, utpote qui illam confirmavit cap. 28. v. 14. Jacobo dicens: *Terram, in qua dormis, tibi dabo & semini tuo; eritque semen tuum quasi pulvis terræ: dilataberis in Orientem, & Occidentem, & Septemtrionem, & Meridiem; & benedicentur in te, & in semine tuo cunctæ Tribus terræ*. Igitur etsi alium affectu paterno in intentione habebat Isaacus, nihilominus cum eo in negotio ageret personam Dei ministri, non in alium illam, quam in quem intendebat Deus, debebat benedictionem dirigere.

Si enim Propheta Balaam, qui suam (ut legimus *Num.* 22. *v.* 12.) linguam venalem prostituerat, ut malediceret Israelitico populo, cohibitus fuit a Spiritu-Sancto; adeo ut præter animi sensum benedixerit Electo populo, quem exitio devovere optabat: quanto magis credendum est ab eodem divino Spiritu linguam S. Isaaci inflexam, ut in illum benedictionem dirigeret, cui ex divina ordinatione erat reposita.

Accedit quod non alium intenderit benedicere, intentione proxima & immediata, quam eum qui ipsi offerebat cibos, quem contrectaverat, & fuerat osculatus: *Nam*, inquit S. Chrysostomus, *ne quis opinetur, quod in personam Esau benedictionem fecerit; sed in illum quem osculatus est: propterea commemorat divina Scriptura, quod osculatus est, & benedixit illum quem osculatus est... Vide quomodo servit justus etiam ignorans Dei voluntati. Omnia enim propter hoc dispensabantur, ut hic propter virtutem dignus recipiat benedictionem*. Igitur etsi anterior Isaaci intentio ferebatur in Esau; proxima tamen & immediata in eum, quem osculatus fuerat, dirigebatur.

Unde, inquit Tostatus: „ Sicut Episcopus conferens Ordines; præmonet ac prænunciat se non intendere conferre Ordines, nisi examinatis & probatis; tamen cum mox præsentes ordinat, etiam revera Ordines confert iis qui furtive, & sine ullo præmisso examine, aliis ordinandis sese inseruerunt; quia ipsius immediata intentio fertur in præsentes. Ita pariter rata fuit Isaaci benedictio accepta a Jacobo, quem proxime benedicere intendebat; etsi eum alium esse putaret: maxime cum jus illius benedictionis nullomodo penderet a voluntate & intentione patris; sed ex divina ordinatione, ex qua petenda est efficacia propheticarum promissionum.

Unde facilis patet responsio ad ea quæ prius fuerant objecta: ad *primum* quidem: alia enim est ratio humanorum contractuum, alia mysteriorum divinorum. Certum quidem est apud homines errore in persona irritari contractum matrimonii; quia nullum est matrimonium, nisi adsit expressus consensus utriusque partis: consensus vero nullus est circa personam ignotam. Idcirco validum non fuisset conjugium inter Jacobum & Liam, quæ loco Rachelis in ipsius thorum fuerat substituta, nisi post fraudem agnitam, Jacobus consensum adhibuisset. Nihil autem tale occurrit in benedictionibus divinis; Deus enim nunquam errat in persona: igitur ut benedictio, quam pronunciaverat Isaac, esset valida, non opus fuit ut accederet Isaaci consensus, quia hæc ante ipsius consensum rata fuerat apud Deum.

Inde est quod statim atque Isaacus divinam hanc ordinationem agnovit, benedictionem illam ratam habuit. Subdit enim Moses quod agnita deceptione: *Expavit Isaac stupore vehementi, & ultra quam credi potest admirans, ait: Quis igitur ille est &c.* Hunc stuporem *extasim* dixerunt Septuaginta Interpretes. *In qua*, inquit S. Augustinus, *intelligendum est factam esse spiritualem admonitionem, ut confirmaret benedictionem suam filio minori, cui potius irascendum fuit, quod fefellit patrem.* Seu ut scribit lib. 16. de civitate Dei, cap. 37. *Miratur, & quisnam ille sit, percunctatur; nec tamen se deceptum esse conqueritur: imo confestim revelato sibi, intus in corde, magno sacramento, devitat indignationem, confirmat benedictionem.* (& mox) *Quis non hic maledictionem potius expectaret irati, si hæc non superna inspiratione, sed terreno more gererentur?* Unde tantum abest ut Isaacus, errore agnito, datam benedictionem revocaverit, quinimo Esau de fratris fraude conquerenti, v. 33. reposuit: *Benedixi ei, & erit benedictus.* Unde merito S. Augustinus loco laudato exclamat: *O res gestas! sed prophetice gestas: in terra! sed cœlitus: per hominem! sed divinitus.*

Ad secundum objectum dico verba illa: *Venit germanus tuus fraudulenter*, non esse ab Isaaco prolata, quasi Jacobo fraudem exprobraret sed ut significaret se illius solertia fuisse deceptum. Unde apposite Lippomanus distinguit triplicem fraudem: „ Unam, *inquit*, eruditionis, qua Joseph scyphum „ suum poni jussit in sacco Benjamin: alte„ ram inspirationis divinæ, qua filii Israel „ mutuati sunt ab Ægyptiis vasa aurea, ac „ tali Jacob usus est cum patre suo Isaac: „ Tertiam noxiæ deceptionis, qua Prophe„ ta Bethel decepit virum Dei de Juda, ut „ secum comederet, & hæc vitiosa est: non „ autem priores duæ.

„ Simulatio item quadruplex est: una „ *providentiæ* & cautelæ, qua usus Josue, „ simulavit fugam: Altera *doctrinæ*, sic Chri„ stus coram duobus discipulis finxit se lon„ gius ire: Tertia *significationis*, de qua hic „ est sermo: *Quarta* duplicitatis, & calli„ ditatis, secundum quam sæpe Angelus Sa„ tanæ transfigurat se in Angelum lucis, „ & hæc censetur culpabilis & damnabilis. *Hæc ille.*

Ex his apparet a Jacobo tuta conscientia conservari potuisse paternam illam benedictionem, tametsi suis artibus comparatam; quippe qui illam sibi deberi persuasus esset; tum quod id ita a Deo fuisse ordinatum, a matre sua Rebecca acceperat: tum quod illam soluto pretio emerat a fratre.

Vix accepta benedictione e patris conspectu sese subduxerat Jacobus, cum statim adfuit Esau patri edulium offerens, ut promissam sibi benedictionem acciperet: cum autem audivisset illam fuisse a fratre præreptam, in ejulatus & plantus abreptus, patrem exoravit, ut sibi quoque benediceret. Quibus commotus Isaacus dixit: *In pinguedine terræ & in rore Cœli desuper erit benedictio tua.*

QUÆRITUR VI.

Quomodo hæc benedictio conciliari possit cum verbis Apostoli.

Sanctus Paulus scribens ad Hebræos cap. 12. inter cætera ait: *Ne quis fornicator, aut profanus ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua. Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem; reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam.* Duo sunt in his S. Pauli verbis quæ cum præcedentibus Mosaicis pugnare videntur. *Primum* quod negat Apostolus Esau benedictionem a patre concessam, qua tamen fuisse donatum præfatis verbis asserit Moses: *Alterum* quod etiam cum lachrymis exoratam pœnitentiam & veniam non obtinuerit. Moses vero refert, quod licet Isaacus semel & iterum rogatus renuerit ei benedicere, tandem tamen ejus precibus victus petitam benedictionem concessit.

Verum hæc utraque in speciem pugnantia verba facili negotio ad unitatem & concordiam revocantur. Etsi enim aliqualem benedictionem suis a patre precibus extorsit; non tamen eam obtinuit Esau quæ erat conjuncta cum hæreditario jure paternarum facultatum, & cum dignitate primogenituræ, quam, inquit Apostolus, *hæreditare cupiebat.* Unde triplex est discrimen benedictionem concessam Esau, inter & eam quam acceperat Jacob. I. Isaacus benedicendo Jacob, ait: *Det tibi Deus de rore Cœli & de pinguedine terræ, &c.* Quibus cœlestia prius ei adprecatur, quam terrena; ut denotaret ejus sortem eandem esse, quæ Electorum, qui juxta Christi monitum, Matth. 6. v. 33. Quærunt primum Regnum Dei, & justitiam ejus, ut ipsis deinde terrena adiiciantur. Secus autem est

est de benedictione Esau, quam Isaac orditur primum a *pinguedine terræ*, ut significaret eum potius de terrenis, quam de cœlestibus bonis conquirendis fore sollicitum. *Secundo* prædicit Isaac Jacobo ejus posteros dominaturos esse, non solum super sibi proximos, sed etiam super exteros; dominatione quidem pacifica & bonis omnibus referta: at Esau ait: *Vives in gladio, & fratri tuo servies*. Tertio tandem, ait Isaacus Jacobo: *Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur*. Quibus fausta omnia ei apprecatur: similia vero non exoptat Esau. Unde merito dici potest ab hoc non obtentam fuisse benedictionem quam exorabat, nimirum similem ei quæ fratri suo fuerat concessa.

His adde quod apparet etiam illum ipsum Esau nunquam fuisse ductum vera & seria pœnitentia; talesque ejus fuisse lachrymas, quæ testarentur quidam nonnullum dolorem de privatione benedictionis, at qui non esset secundum Deum, nec jacturam spiritualem spectaret, sed prærogativam temporalem: si enim vere pœnituisset adjunxisset se fratri, eumque tanquam Deo gratum suspexisset; ut ex intima cum eo conjunctione, veniret in benedictionis illius partem, quæ salutem æternam spectat.

At tantum abest ut eum habuerit animum; quinimo addit Moses, vers. 41. *Oderat semper Esau Jacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater: dixitque in corde suo, venient dies luctus patris mei, & occidam Jacob fratrem meum*; Hoc est, brevi morietur pater meus, & tunc surreptæ benedictionis Jacob pœnas luet; nam interficiam eum. Noluit quidem nefarium illud consilium exequi vivente adhuc patre; ne forte quis ei obiiceret, quod patris canos cum luctu deduxisset ad sepulchrum: Vel ne propter fratricidium, pater maledictione sua eum fulminaret. At non id tantum machinatus est in corde suo: sed quoniam ex abundantia cordis os loquitur; etiam prorupit in audaces minas: quæ cum ad Rebeccam delatæ essent, hæc accersito Jacobo, suasit ut accepta prius iterata patris benedictione, domo egressus, pergeret suum ad avunculum Laban, ut ex ejus familia uxorem duceret.

Hoc autem consilium iniit prudens mulier, arbitrata quod absente Jacobo, defervesceret Esau livor & iracundia; sciebat enim per absentiam objecti, & temporis diuturnitatem, nedum animi mœrorem, sed & iram & odium plurimum relaxari. Timebat insuper ne si Esau in fratrem irrueret utrumque deperderet filium: *Cur*, inquit, *utroque orbabor filio in uno die?* Jacobo quidem si occideretur: Esau pariter, vel quod posset lethali vulnere a fratre repugnante feriri: vel quod ob admissum facinus, fugeret parentum conspectum: vel quod ex Jure Gentium, fratricida admissum crimen morte lueret.

Quoniam autem decens non erat ut Jacobus tantum iter susciperet inscio patre; & aliunde timendum erat, ne si Isaaco ætate confecto Esau crudele propositum detegeretur, bonus ille senex tristitia tabesceret; vel in Esau vehementissime inflammaretur; Rebecca, quæ ita diligebat Jacobum, ut tamen Esau non male vellet, prudenter aliam excogitavit causam instituendæ peregrinationis, quam indicat marito: *Tædet*, inquit, *me vitæ meæ propter filias Heth* (quas Esau duxerat uxores) *si acceperit Jacob uxorem de stirpe hujus terræ, nolo vivere.*

Hoc satis efficax fuit argumentum, ut Isaacus, cui uxoris vita summopere erat in votis, abhorreret ulterius ineundum cum Hetheis conjugium; tum propter earum morum dissimilitudinem; tum quod ab idolorum cultoribus prognatæ, unius Dei invisibilis cultui non nisi ægre assuescerent. Quamobrem Rebeccæ consiliis acquievit; nimirum ut Jacob aliunde sibi uxorem accerseret, uti declaratur in sequenti.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXVIII.

HOc capite describuntur. I. Executio consilii a Rebecca matre Jacobo dati, ut in Mesopotamiam suum ad Labanum avunculum proficisceretur, ejus ex filiabus ducturus uxorem. II. Novum Esau conjugium cum Ismaelita. III. Locus in quo prima suscepti itineris nocte Jacobus sub dio dormivit. IV. Ab ipso inter dormiendum visa scala, terram cælumque pertingens; simul & Angeli per eam ascendentes & descendentes. V. Unctio lapidis quem suo, ut dormiret, capiti supposuerat. VI. Votum ibidem ab eo emissum.

Isaacus itaque dilectissimæ suæ conjugis votis morem gerens, advocato Jacobo præcepit, ut adiret Labanum ex matre avunculum, unam ex ejus filiabus uxorem accepturus. Ut autem fauste cuncta succederent, Isaacus innovavit & ampliavit quam ei concesserat benedictionem; adjecit enim: *Det tibi* (Deus) *benedictiones Abrahæ, ut possideas terram peregrinationis tuæ, quam pollicitus est avo tuo.*

QUÆRITUR I.

Cur iterum Isaacus Jacobo benedixerit.

R*Espondeo*, id ab ipso consulto factum esse. I. Ut certiorem faceret Jacobum a se priorem illi concessam benedictionem, tametsi subreptitie petitam, ratam haberi.

II. Ut certior fieret Jacob se revera esse paternæ benedictionis, & divinitus repromissæ fœlicitatis hæredem. Talia namque passurus erat, quæ videri poterant isti benedictioni non respondere: quippe diutissime futurus erat extra paternam domum duræ servituti per annos quatuordecim mancipatus dum Esau quiete ac tranquille in paterna domo bonis omnibus affluens, videretur benedictionis fructus colligere.

III. Ut firmaretur ejus fides ac spes possidendæ aliquando terræ Chananitidis: neque enim levis eum urgere poterat tentatio, utrum hæc ipsi possessio contingeret; cum videret se in longinquum exilium abire jussum, ab ea regione quæ plusque, a centum annis fuerat in possessionem suis repromissa patribus, sibique, priore patris benedictione in hæreditatem assignata. Isaac vero hac iterata promissione, contra illam tentationem diserte filium suum munit, *terram peregrinationis ejus* vocans, cujus eum constituit Dominum. Nam his verbis admonet, fieri quidem posse, ut vagetur tota vita; verum id non obstare quominus rata sit Dei promissio, ut ea una contentus, pariter tempus executionis expectet.

Ut autem ejus spem magis ac magis obfirmet, animumque erigat, ipsi adprecatur *benedictiones Abrahæ*: hoc est, certum eum facit, ei illa omnia reposita esse beneficia, quæ Deus Abrahæ posteris spoponderat. Quemadmodum enim, etiam si Abrahamus plures filios ex Agara & Cethura habuit; divina tamen illa promissa unicum Isaac ex Sara genitum spectabant; ita licet Isaac duos habuerit filios, Esau & Jacob, solus hic suis in posteris, divinarum illarum promissionum futurus erat particeps, ut egregie docet S. Augustinus: „ Hinc jam, *inquit*, „ intelligimus segregatum semen Jacob ab „ alio semine Isaac, quod factum est per Esau. „ Quando enim dictum est, (Abrahæ) *In* „ *Isaac vocabitur tibi semen:* pertinens uti„ que ad civitatem Dei: separatum est in„ de aliud semen Abrahæ, quod erat in an„ cillæ filio, & quod futurum erat in filiis „ Cethuræ sed adhuc erat ambiguum de „ duobus geminis filiis Isaac, an ad utrum„ que, an ad unum eorum illa benedictio „ pertineret. Etsi ad unum, quisnam esset „ illorum. Quod nunc declaratum est, cum „ prophetice a patre benedicitur Jacob, & „ dicitur ei: *Et eris in congregationes Gen-* „ *tium: Et det tibi benedictionem Abrahæ* „ *patris tui*. Sic S. Augustinus.

At, *iniquies*, Abrahamus, *cap.* 24. *vers.* 6. prohibuerat suæ domus œconomo ne Isaacum reduceret in Syriam propter periculum idololatriæ: peccavit igitur Isaacus illuc Jacobum ablegando, tum contra patris Abrahami voluntatem tum quia filium suum eidem periculo exposuit.

Respondeo, Isaacum in illa delegatione nihil peccasse, neque contra patris consilium, quia Abrahamus vetuit illuc reduci filium eo fine ut ibi perpetuo maneret; non erat autem hæc Isaaci intentio: neque timendum erat Jacobo ab idololatris, quia cum jam esset septuagenarius, in veri Dei fide & cultu plenissime erat confirmatus.

Addit Moses: *Videns autem Esau quod benedixisset pater suus Jacob, & misisset eum in Mesopotamiam Syriæ, ut inde uxorem duceret; & quod post benedictionem præcepisset ei, dicens: Non accipies uxorem de filiabus Chanaan: quodque obediens Jacob parentibus suis ivisset in Syriam: probans quoque quod non libenter aspiceret filias Chanaam pater suus: ivit ad Ismaelem, & duxit uxorem; absque iis quas prius habebat, Maheleth filiam Ismael filii Abraham, sororem Nabajoth*. His verbis docet Moses quale fuerit, Esau genium, quæque ejus humana prudentia. Cum enim adverteret a se alienum esse parentum animum, quod exteras uxores duxisset, putavit se bonam initurum eorum gratiam, si quod jusserat fratri, idem præstaret ipse, assumendo sibi uxorem suis e consanguineis.

QUÆRITUR II.

Qua ratione Esau dicatur ivisse ad Ismael, qui jam erat vita functus.

C Onstat ex vigesimo quinto Genesis capite, quod eo tempore, quo Jacob jussus est a parentibus adire Labanum, jam e vivis excesserat Ismael: enarrata enim ejus genealogia, additur v. 17. *Facti sunt anni vitæ Ismaelis centum triginta septem, deficiensque mortuus est*. Anno scilicet Isaaci 123. Jacob vero ab eo ablegatus est anno illius 137. Igitur 14. annis post Ismaelis mortem. Qua ratione igitur potuit ad eum pergere Esau, ut ex ejus familia uxorem duceret?

Respondeo, Ismaelis nomen hic non proprie pro ipsius Ismaelis persona, sed patronymice pro ejus familia & Gente Ismaelitica poni; quod ut significaret Moses, addidit nomen *Nabajothi* primogeniti Ismaelis qui parentis demortui loco regebat familiam.

Quamquam vero cogitavit Esau hac arte sibi conciliare parentum animos, simul quoque, absente fratre, se posse recuperare paternam benedictionem: tria nihilominus hoc fa-

facto peccavit. I. Quod parentum ea in re non expetiverit consilium, sed sua sponte abierit, ut uxorem sibi acciperet: cum Jacob id non susceperit, nisi prius a parentibus jussus.

II. Quod suam polygamiam auxerit, quæ licet tunc temporis fuerit tolerata in sanctis Patriarchis, quorum intererat multiplicare veros Dei cultores; illa tamen suos habuit defectus, in iis præsertim qui profano imbuti Spiritu, nihil minus quam de propaganda Ecclesia cogitabant.

III. Quod hac superinducta uxore, non tamen ab aliis prius ductis divulsus fuerit, quæ utique parentibus erant ingratæ & molestæ.

Addunt alii quartam illius in hoc facto culpam, quod uxorem ducere voluerit ex Ismaelis familia, quæ licet cognata, impia tamen erat, & adversa veri Dei cultoribus. Verum non existimo illam Ismaelis familiam tum fuisse a suis parentibus plane alienam: Siquidem, ut dictum est, cum Isaaco Ismael interfuit funeri parentis Abrahami; & verisimile est inter fratres & cognatos adhuc bene convenisse: si enim inter eos fuissent simultates, tum certe Esau non studuisset patrem pacare ducta sua patrueli; nec id in se suscepisset, nisi fuisset persuasus Isaacum patrem suum non esse alieno a fratris-familia animo.

Ad pietatem & religionem quod spectat, vix credi potest Ismaelis familiam tam modico temporis intervallo, a veri Dei cultu & morum probitate omnino defecisse; cum Ismael ipse ab Abrahamo edoctus, veri Dei cultor extiterit, & ab ipso benedictus, ut in numerosam Gentem excresceret. *Genes.* 21. *v.* 18.

Jacob itaque accepta patris benedictione, domo egressus solus cum necessario viatico se commisit itineri versus Haran.

QUÆRITUR III.

Cur Jacob sine comite & vehiculo a parentibus in tam dissitum locum sit ablegatus.

NOn abs re mirabitur quispiam quam ob causam sanctissimus Jacob opulentissimi patris filius, ad conducendam uxorem, in longe dissitam regionem missus sit, absque ullo famulorum comitatu, omnibusque destitutus auxiliis, quæ ad iter commode conficiendum necessaria videbantur; necnon & sine pretiosis muneribus quibus Labani, aliorumque cognatorum consequi posset amicitiam. Notum est quanta cum opulentia Eliezer Abrahæ servus eundem in locum ab eo fuerit missus, ut inde uxorem ad Isaacum adduceret. Vidimus enim *Genesis* 24. eum tulisse decem camelos de grege Domini sui, & ex omnibus bonis ejus assumpta copia in Mesopotamiam perrexisse. Quorsum igitur Jacobus Abrahami & Isaaci facultatum hæres, solus, & bonorum omnium inops illuc dimittitur? adeo ut postea rediens, Deo gratulabundus diceret, se *cum baculo transisse Jordanem*; tunc autem cum duabus turmis regredi.

Varias easque satis idoneas hujus solitudinis & inopiæ rationes proferunt sacri Interpretes. I. Nimirum quod fugitivo hic conveniebat apparatus, ut sic facilius latere posset; quamobrem quantum potuit, suum occultavit & festinavit discessum; quo tutius omnes præcaveret insidias, neve flagrante adhuc ira, irrueret in eum Esau, ac perderet.

II. Ut inde appareret, quod licet sanctissimi illi Patriarchæ divitiis abundarent & servis, attamen sua simplicitate, humilitate, & corporis mortificatione, jam præludebant Apostolicæ & Evangelicæ vivendi & agendi rationi; jubet enim Christus Dominus Marci 6. v. 8. suis Apostolis: *Ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum; non peram, non panem, neque in zona æs.* Describit hæc egregie S. Chrysostomus: „ Considera, *inquit*, „ quemadmodum antiqui illi Patres iter faciebant. Jacob vir domi educatus, longe „ peregrinatus, neque jumentis, neque servis, neque viatico usus est: sed jam tum „ Apostolicum morem imitatus, iter fecit: „ & cum occumberet Sol, ibi dormivit, „ ubi eum nox comprehendit, super lapide „ caput reclinans: quoniam igitur bene moralem animam habebat & virilem spiritum ab omni luxu, vanitateque liberum, „ idcirco admirabilem visionem illam meruit. „ Justorum itaque conversio & vita, totius „ Philosophiæ continet doctrinam. Hic juvenis domi educatus, nunquam antea peregrinatus, neque grave quippiam aut durum expertus; longum iter solus, & pauper, omnibusque humanis subsidiis ac solatiis destitutus arripuit. *Hæc S. Chrysostomus.*

Aliam rationem profert Theodoretus, quæst. 82. in Genes. ubi cum proposuisset, cur Jacob tantas benedictiones adeptus fratrem fugit, & solus, rebusque necessariis carens abit peregre? ait: *Nimirum id factum est, quo manifestius divina providentia declararetur in rebus quæ videntur adversæ: nam quibus omnia prospere succedunt, non satis intelligunt quantis bonis fruantur. Hac de causa Jacob aufugit, & solus est peregrinatus; ut locupletissimus postea rediens, & ipse experiretur quanta sit providentia Dei hominum; & alios doceret hanc Dei curam & providentiam.* Itaque singulari Dei providentia Jacob omnibus vacuus, dimissus est; ut experiretur quantum Deo curæ esset, disceretque sese ejus divinæ protectioni & paternæ benevolentiæ totum ex affectu committendum; utpote qui ipsi nusquam defuerit.

His

His adde aliam fuiſſe Eliezeris, aliam vero Jacobi rationem: ſervus ille erat, hic filius; neceſſarium autem fuit ſervo pluribus adminiculis inſtrui, ut adhiberetur fides ipſi dicenti Deum benedixiſſe Abrahamo, huncque plurimis divitiis abundare: Hæc vero in Jacobo ceſſabant; quia Labani jam ſatis ſuperque nota erat Iſaaci familia. *Deinde* ipſe Jacobus ad avunculum miſſus, ei potuit exponere quæ illi mater in mandatis dederat, cauſaſque cur ita ſolus fuiſſet dimiſſus.

Quanta vero fuerit Jacobi itinerantis penuria, apparuit ex prima ejus pernoctatione: *Cum enim* (inquit Moſes v. 11.) *veniſſet ad quemdam locum, & vellet in eo requieſcere poſt ſolis occubitum, tulit de lapidibus qui jacebant; & ſupponens capiti ſuo, dormivit in eodem loco.* Idque ſub dio, quod forte non haberet unde hoſpitium ſolveret; vel quod nocte præoccupatus, non potuerit ad oppidum divertere; non enim inde longe diſtabat oppidum Luza.

QUÆRITUR IV.

Quis fuerit ille locus in quo Jacobus requievit.

COmmunis eſt Hebræorum, necnon quorumdam Chriſtianorum ſententia, eum locum, in quo Jacob primo itinerarii ſui die pernoctavit, & ubi mirabilem illam viſionem habuit ſcalæ a terra ad Cœlum pertingentis, fuiſſe *montem Moria*; ubi Abrahamus filium ſuum Iſaac immolare voluit, ubique multis poſtmodum ſæculis ædificatum eſt a Salomone magnificum illud templum toto terrarum orbe celebratum, ut legitur 2. Paralipp. cap. 3.

Verum huic ſententiæ repugnat primo: quod locum in quo decubuerat Jacob, appellaverit *Bethel*, id eſt *Domum Dei*: Abrahamus quidem *Geneſ.* 12. *v.* 8. dicitur fixiſſe tentoria in *Bethel*; ſed ibi fuit nominis anticipatio per Moſem, aut Eſdram, ut locum Judæis notum deſignaret. Bethel autem longe diſtabat a monte Moria, ut colligitur ex 3. lib. Reg. cap. 12. ubi refertur, quod Jeroboamus primus Rex Iſrael, veritus ne ſibi ſubditi populi, religionis cauſa, aſcenderent in Jeruſalem, & ſic ab eo deficerent; conflavit duos vitulos aureos, & dixit eis: *Nolite ultra aſcendere in Jeruſalem: Ecce Dii tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Ægypti. Poſuitque unum in Bethel, & alterum in Dan.* Diſtabat ergo Bethel a Jeroſolymis; proindeque locus ille, in quo quievit Jacobus, non erat mons Moria unus ex iis, in quibus condita erat Jeruſalem.

Deinde, civitas Bethel occupata fuit a filiis Joſeph, ut traditur in lib. Judicum, cap. 1. & Joſue cap. 16. At Jeruſalem nunquam fuit poſſeſſa a filiis Joſeph, ſed primo a filiis Benjamin; deinde vero a Tribu Juda, ut conſtat ex cap. 18. Joſue. Igitur locus dictus *Bethel* diverſus eſt a monte Moria in templum quo Jeroſolymitanum fuit conſtitutum.

Neque his obſtat quod Jacob ſomno ſoluto, & peracta viſione, dixit: *Terribilis eſt locus iſte, hic domus Dei eſt & porta Cœli &c.* Hæc enim non protulit ſpiritu prophetico, ut volunt iſtius ſententiæ aſſertores, quaſi præſignaſſet eo in loco ædificandum aliquando Jeroſolymitanum templum, quod *Dei domum* plerumque nominat Scriptura ſacra; non enim alio ſenſu hæc protulit, quam ut indicaret mirabilem viſionem illam qua ſe illi Deus manifeſtum exhibuit; ſubdit enim Moſes, quod cum dormiret Jacob, *vidit in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens Cœlum: Angelos quoque Dei aſcendentes & deſcendentes per eam, & Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi: Ego ſum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Iſaac &c.*

Voluit autem Deus hac mirabili viſione recreari ipſius Jacobi extrema neceſſitate & penuria laborantis animum, ipſumque certum fieri, quod licet, ut parentibus obtemperaret, voluntario exilio ſeſe addixerit, omnibuſque facultatibus eſſet nudatus; non propterea deberet corde concidere: *Quoniam*, inquit, *terram in qua dormis, tibi dabo, & ſemini tuo. Eritque ſemen tuum quaſi pulvis terræ: dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septemtrionem, & Meridiem: & benedicentur in te, & in ſemine tuo cunctæ Tribus terræ. Et ero cuſtos tuus quocunque perrexeris: & reducam te in terram hanc: nec dimittam niſi complevero omnia quæ dixi.*

In quibus certe apparet mira Dei erga eos, qui ſincere in ipſo confidunt, benignitas & providentia. Etenim vix Jacobus parentes deſeruerat, cum ſtatim Deus loco parentum, præſentem illi ſeſe exhibet, ut eum certum faceret ſe ſuſcepturum illius curam; adeo ut nuſquam illi quippiam deficeret. Loco fratris in ipſum domi furentis, videt Angelos e Cœlis ad ipſius auxilium & ſolatium deſcendentes, atque illuc remeantes ut omnipotenti Deo illius preces efferrent & vota; loco patriæ terrenæ quam deſeruit, videt ſibi apertum Cœlum, & paratam ſcalam qua poſſit in ipſum conſcendere: tandem loco divitiarum & ſubſidiorum, quibus in domo paterna fruebatur & recreabatur, faventem ſibi experitur divinam providentiam, ipſique ſpondentem ſe in omnibus illi adfuturam.

QUÆ-

QUÆRITUR V.

Quid significaverit scala illa mystica, quam in somnis vidit Jacob.

DIversa somniorum genera distinguit S. Gregorius: *Aliquando*, inquit, *somnia, ventris plenitudine, vel inanitate; aliquando vero illusione; aliquando cogitatione simul & illusione, aliquando revelatione; aliquando autem cogitatione simul & revelatione generantur.* Hæc autem ita explicat, quod duo prima, omnes experimento cognoscimus; subjuncta autem quatuor in Scriptura notamus. Ex *illusione dæmonis* quædam procedere probat, quia Scriptura hoc testatur, dum vana somnia & illusiones reiicit. Ex *illusione & cogitatione simul*, oriri somnia quædam attendit, quia Salomon, Eccl. 5. v. 2. dicit *somnia sequi multas curas*. Ex mysterio autem *revelationis divinæ*, procedere somnia multa expresse docet Scriptura, Num. 12. v. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum:* & 1. Reg. 28. v. 6. de Saule dicitur: *Consuluit Dominum: & non respondit ei, neque per somnia, neque per Sacerdotes neque per Prophetas.*

Cur autem Deus arcana sua potius hominibus dormientibus, quam vigilantibus revelare dignetur? non alia est quærenda ratio, quam divina ejus voluntas: nam, inquit S. Paulus Ephes. 1. v. 11. *Operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Tres nihilominus divinæ hujus dispositionis proferuntur congruentiæ. I. Quod hominis dormientis & quiescentis anima aptior videatur revelationibus divinis recipiendis; quia tum cessante ministerio exteriorum sensuum, non ita distrahitur ex variorum objectorum concursu; neque tot negotiis curisque distinetur: sed tam sibi veluti præsens & parata, suas vires & facultates habet collectas & conjunctas; ideoque mens ad intelligendum videtur aptior.

II. Quod homo dum vigilat, si quid audiat, aut videat, id discutere & examinare solet ad rationis calculos, & consensum suum vel suspendit, vel etiam plane negat; pro ut illa judicio suo convenire, aut dissentire videntur. At quæ homo per somnium videt, eadem citra examen accipit, estque paratior & promptior ad credendum, & obediendum, quod maxime necessarium est, ubi Deus agit aut loquitur; tunc enim hominem agi & regi extrinsecus satius est, quam si seipsum regat.

III. Quod hac ratione velit Deus ostendi quanto sit potentior & efficacior ad docendos homines quam homines ipsi, qui vigilantibus tantum, & attendentibus conceptus suos possunt ingerere; cum tamen Deus altissime dormientem & somniantem possit informare. *Denique* ea insuper ratione confirmatur, non solum animæ immortalitas, sed etiam ejusdem cognitio & scientia, postquam erit a corpore separata; cognitionemque omnem a sensibus non pendere, vel a discursu rationis, cum utrisque cessantibus, sæpe suggerantur homini ea quæ nec sensibus unquam percepit, nec de iis unquam antea fuerat ratiocinatus. His ita præmissis, jam videndum est.

Quid per hanc mirabilem scalam a Jacobo in somnis conspectam Deus significari voluerit; multi multa proferunt: At verisimilius opinari videntur, qui per mysticam illam scalam significari censent divinam providentiam, qua Deus tam cœlestia quam terrena moderatur; per eam enim, inquit Sapiens cap. 8. v. 1. *Attingit a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter:* Et ut addit cap. 11. v. 21. *In mensura, & numero, & pondere disponit.* Cui obsequentes Angeli, ad ejus divina exequenda mandata eunt, & redeunt suorum ministeriorum rationem coram eo reddituri, quod significare voluit Job 1. v. 6. cum ait *Filios Dei*, hoc est Angelos, *venisse ut assisterent coram Domino.* Et Zacharias cap. 1. v. 11. Angelos inducit dicentes: *Perambulavimus terram & ecce omnis terra habitatur & quiescit.* Quamvis enim, inquit, S. Paulus, *Non sit ulla creatura invisibilis in conspectu Dei; & omnia nuda & aperta sint oculis ejus:* ipseque *cœlum & terram impleat*, ut loquitur Jeremias 23. v. 24. & ut ait idem S. Paulus, *Non longe sit ab unoquoque nostrum: in ipso enim vivimus, movemur & sumus;* Adhibet tamen Angelos administros, & testes voluntatis suæ, qui illam hominibus notam faciant.

Sunt etiam plures aliæ hujus mirandæ scalæ mysticæ expositiones: magis autem mihi probanda videtur ea, quæ per hanc mirabilem scalam, Christum Dominum præsignificari existimat: Ille enim est qui per incarnationem suam & hypostaticam unionem divinitatis suæ nostra cum humanitate, Cœlum terræ conjunxit: qui, ut divinus Mediator Dei & hominum; nos, per peccatum a Deo longe positos, divinæ suæ gratiæ beneficio ad divinam societatem revocavit; quique cum sit caput Angelorum, efficit ut membris suis terrenis ministrent. Hinc ipse ait: *Amen, amen dico vobis, videbitis Cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes supra Filium hominis;* qui ut medius Deum inter & homines existit, quinetiam extrema duo solus pertingit divinitatem scilicet & humanitatem habens in seipso conjunctas, Angelis ministeria præscribit in fidelium utilitatem & salutem: *Nam*, inquit S. Paulus, *omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis.*

Huic autem scalæ insidet Deus exercituum; quia, ait S. Paulus. *In Christo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, qui est caput omnis principatus & potestatis.*

Subiicit deinde Moses quæ Jacobus a Deo audivit, nimirum iteratas promissiones, avo suo & patri factas de futura possessione Chananitidis, de copiosa posteritate, deque Messia qui ejus ex semine erat orturus, in quo & benedicendæ essent omnes Tribus terræ: necnon & de peculiari Dei erga ipsum cura & providentia, atque fœlici peregrinationis suæ successu.

Expergefactus autem Jacob intellexit ex divina apparitione, religiosum esse locum illum in quo jacuerat, & a Deo specialiter electum, ut ibi honoraretur; exclamavitque: *Vere Dominus est in loco isto, & ego nesciebam.* Non quod ignoraret Deum esse ubique præsentem; sed quod nesciret locum istum sibi delegisse, ut manifestam faceret divinam suam majestatem, & arcana revelaret: quæ ignorantia in eo culpabilis non erat, cum neque supina fuerit, neque pravæ dispositionis; sed negationis tantum in re quam scire non tenebatur, priusquam Deus ipsi manifestasset. Adiicit Moses: *Surgens mane Jacob, tulit lapidem quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulum, fundens oleum desuper.*

QUÆRITUR VI.

Quem in finem ista gesserit Jacobus.

RESpondeo, id ab ipso præstitum multis de causis. I. Ut certum haberet in suo reditu signum loci illius, in quo Deus apparere ei dignatus fuerat, & fausta prænunciare. II. Ut erectus ille lapis esset in monumentum & memoriale perpetuum accepti ibidem beneficii. Cujus exemplo, Israelitæ ipsius posteri, cum sicco pede transiissent Jordanem, duodecim lapides ex ipsius alveo statuerunt in cumulum, ut signum esset tanti miraculi. Josue 4. v. 8.

III. Cum Jacobus jure comparatæ sibi primogenituræ, Sacerdotis officio & dignitate gauderet, voluit in Dei cultum & honorem altare erigere ex congestis in cumulum ibidem repertis lapidibus; etsi enim unicus duntaxat lapis in singulari videtur ab ipso erectus; verisimile tamen est ab eo plures coacervatos fuisse lapides, inter quos eminebat ille quem sibi pro cervicali straverat.

Quod autem eum in finem lapides congesserit, apparet ex eo quod fuderit oleum desuper; illa enim olei effusio, non fuit communis, sed sacra; quorsum enim rem sibi ad victum & solatium necessariam effundere voluisset, nisi ut Deo litaret?

Duplicem enim in usum effundebatur oleum in sacris ritibus; nempe ad *libamen*: vel ad alicujus rei *consecrationem*. Libamen, ut plurimum, erat appendix sacrificiorum; & vix reperitur aliquando facta libatio, ubi nulla erat alicujus olei oblatio. Hinc *Levitici* 2. *v.* 1. instituitur olei libamen in oblatione ex simila: *Anima cum obtulerit oblationem sacrificii Domino, simila erit ejus oblatio, fundetque super eam oleum.* Verisimile autem est, a Jacobo nihilo tunc aliud habente, quod Deo offerret, effusum fuisse oleum in ipsius honorem.

Est pariter probabile ab eodem oleum hoc super lapidem effusum esse in consecrationem, nempe ut consecraret lapidem istum superpositum in altare. Cujus rei argumentum est, quod locum istum appellavit *Bethel*, hoc est, domum seu templum Domini; atque in suo reditu, ibi altare erexit: seu, prius erectum instauravit & libamina ac oleum super illud effudit, ut legimus, *Genes.* 35. *v.* 14.

Hinc est quod in altarium consecratione, ut docet Durandus [a], postquam Episcopus altare aqua benedicta sæpius abluit, illud deinde ungit in quinque diversis partibus, quo tempore a clero decantatur: *Erexit Jacob lapidem in titulum* &c. Quibus significatur Ecclesiam hunc ritum, altaria consecrandi per infusionem olei, a Jacobi exemplo hausisse. Hoc ipsum aperte tradit Rabanus [b]: *Altare*, inquit, *post aspersionem aquæ, chrismate ungitur ad imitationem Patriarchæ Jacob, qui post visionem illam terribilem erexit lapidem in titulum, fundens oleum desuper; vocansque eum locum domum Dei.* Hoc pariter spectavit solemnis altaria consecrandi per infusionem olei ritus, quem Deus a Mose aliisque Sacerdotibus Leviticis servari voluit.

Quinetiam illuc digitum intendere videntur Ethnici, quibus in more fuit ut statuas & dolatos lapides, aliosque sæpe rudes & impolitos inungerent, & sic inunctos colerent, ut docet Theophrastus [c]. Et Clemens Alexand. [d] ubi de Gentilibus scribit: *Iidem lignum quodlibet, & lapidem omnem, etiam lubricatum dictum adorantes.* Id ipsum se præstitisse dicit Arnobius [e], dum adhuc esset Ethnicus: *Venerabar*, inquit, *o cæcitas! nuper simulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus Deos, & ex malleis fabricatos, elephantorum ossa: picturas veternosis in arboribus tænias, si quando conspexeram, lubricatum lapidem, & ex olivi unguine sordidatum, tanquam inesset vis præsens adulabar, affabar, & beneficia poscebam nihil sentiente de trunco.*

Erecto & uncto lapide adjecit Jacobus: *Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via per quam ego ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum: reversusque fuero prospere ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum, & lapis iste quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei: cunctorumque quæ dederis mihi decimas offeram tibi.*

[a] Lib. 1. de ritib. cap. 7.

[b] Lib. 1. de instit. Cleric. cap. 25.

[c] Lib. de superstitione.

[d] Lib. 7. strom.

[e] Lib. 1. contra gentes.

QUÆ-

QUÆRITUR VII.

Utrum rectum & legitimum fuerit hoc Jacobi votum.

VOtum istud non fuisse legitime factum, & Jacobum in illo formando multa peccasse videtur. 1. Quia vovet sub dubio & in fide hæsitans: *si fuerit*, inquit, *Dominus mecum*; perinde ac si Deus non esset ubique, & cum omnibus. 2. Sub conditione illicita, ac velut impia, *si fuerit mecum* &c. *Erit mihi Dominus in Deum*; ac si diceret, si hæc non præstiterit, ipsi divinos honores non impendam. 3. Votum fieri debet de rebus liberis, & alias indebitis: at liberum non erat Deum colere, vel non colere. 4. Spondet se futurum Dei cultorem, *si dederit panem* &c. Hoc vero mercenarium erat, & Deo contumeliosum.

Verum dico Jacobum nil quidquam in eo voto peccasse; vovet enim pro consequendis beneficiis licitis, & promissis ob finem legitimum, nempe ad majorem Dei cultum & gloriam, & testandam Deo animi gratitudinem.

Unde ad singula respondeo. *Ad* 1. particulam *si*, non esse dubitantis sed exorantis, & gratiam ex animo postulantis, ut Deus ipsi fieret propitius, iterque suum divina sua protectione obsecundaret.

Ad 2. particulam *hic*, non esse conditionalem sed temporis distinctivam, ac si dixisset: Postquam beneficia quæ a Dei bonitate & providentia spero, fuero consecutus, singulare meæ gratitudinis monumentum religioso cultu ipsi præstabo.

Ad 3. dico rem aliunde debitam posse fieri voti materiam: non per se; sed per accidens: nempe dum voto nos constringimus arctius ad id implendum, quod alias debebamus exequi. *Ad* 4. illa *panis* propositio, non fuit facta intuitu consequendæ mercedis, sed obtinendi necessarii subsidii.

Uno verbo Jacobus hoc emittendo votum, nihil aliud intendebat, quam si Deus esset itineris dux & comes, religiose impenderet illi, non solum generalem cultum, quem ei exhibere naturali lege adstrictus erat, sed certam quandam & singularem venerationem duabus in rebus positam, quas mox ipse subdidit; nimirum quod cum locum, in quo divinam visionem habuerat, dicaret & sacraret Dei cultui, quem ipse inibi, post reditum ex Mesopotamia, agitare & celebrare vellet; perinde quasi locus ille esset *Domus Dei*, id est templum divino cultui consecratum. Idque significavit Jacob: nam cum diceret: *Erit mihi Dominus in Deum*, idipsum exponens subdit: *Et lapis iste quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei*. Altera pars specialis illius cultus, quem voverat Jacob, fuit promissio decimarum de omnibus quæ possideret; nam propterea subjunxit. *Cunctorumque, quæ dederis mihi decimas offeram tibi*.

At, inquies, quid opus erat vovere se decimam bonorum suorum partem in Dei cultum esse daturum, quod suorum majorum exemplo jam videbatur lege sancitum?

Respondeo, tunc de Decimis persolvendis nullam adhuc esse constitutam expressam legem, quæ postea in populo Judaico sancita est *Exodi*, 12. *Levit.* 27. *Numer.* 18. *Deuter.* 14. Nimirum ut inde haberent divini cultus ministerio addicti, ad victum & vestitum necessaria. At æquitati & religioni consentaneum judicabant homines ipso lumine naturali, aliquam bonorum a Deo acceptorum partem, in ejus cultum impendere. Decimas enim, quas Abrahamus Melchisedecho tradidit, non eo fine contulit, ut essent in ipsius Melchisedechi subsidium; erat enim Rex; proindeque his opus non habebat ad vitæ sustentationem. Itaque illas decimas eo fine obtulit Abrahamus, ut cederent & offerrentur in Dei honorem & cultum.

Eundem in finem se daturum decimas spondet Jacobus: neque enim tunc temporis erat Sacerdos in cujus vitæ sustentationem illas offerret. His adde quod ipsemet jure suæ primogenituræ esset Sacerdos & Pontifex, qui proinde eo titulo alteri victimas persolvere non tenebatur.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXIX.

QUinque potissimum hoc in capite sunt notanda. I. Jacobi adventus in Mesopotamiam, ejusque occursus, & colloquium cum Rachele. II. Ipsius suo cum avunculo Labano pactum, pro ducenda Rachele in uxorem. III. Fraus Labani Liam Jacobo substituentis in thorum & locum sororis Rachelis. IV. Connubium Jacobi cum Rachele, tametsi sororem ejus antea duxisset; & retineret. V. Rachelis sterilitas, & varii Liæ partus.

Votis itaque ac precibus peractis, susceptum iter versus Haran insequitur Jacob, & Deo duce, tandem incidit in aliquos Haranæ civitatis pastores juxta puteum recubantes, ut statuto tempore greges adaquarent. Neque enim hoc fortuito, sed Dei providentia factum est, ut occurrerent ipsi pasto-

ſtores, qui eum de Labano, ejuſque familia inquirentem pleniſſime inſtruerent, certumque facerent brevi venturam Rachelem cum ſuo grege, ut una cum cæteris adaquaretur.

Ubi obiter obſervanda eſt illius temporis frugalitas & humilis agendi ratio, puellas in luxu, otio & mollitie non educare; ſed mature operibus domeſticis aſſuefacere. Etſi enim Rachel ex ampliſſima eſſet & nobili familia, ovibus tamen paſcendis curam impendit: Lia quidem ejus ſoror natu major domi recumbebat; ſed forte quod, ut dicetur, debiles haberet oculos; nec ſolis ardores, nec aeris æſtum poterat ſuſtinere.

Rachelem ergo egregia forma præditam, ſtatim atque conſpexiſſet Jacobus, ſciens illam ſuam eſſe conſobrinam, & gregem cui præerat, eſſe Labani; ſaxum ingens, quo puteus operiebatur, quodque nonniſi conjunctis plurium manibus poterat amoveri, ſolus ipſe viribus valens elevat, & adaquato grege, oſculatus eſt conſobrinam ſuam, cui etiam indicavit Rebeccæ ſororis ipſius patris, ſe eſſe filium.

QUÆRITUR AUTEM I.

Qua ratione Rachel citra pudorem paſſa ſit ſibi ab incognito dari oſculum.

IGnota quidem illa non erat Jacobo, cum a paſtoribus intellexiſſet illam ſui eſſe avunculi filiam; at cum ante datum illud oſculum, nihil narret Moſes de ſermonibus inter eos commutatis; ſed tantum ea referat poſt oſculi dati mentionem, nempe quod Jacob ei indicaverit ſe illius eſſe cognatum, & Labani ex ſorore nepotem, poſſet aliquis ſiniſtre interpretari, quod Rebecca puella paſſa ſit ſe ab ignoto homine oſculo ſalutari.

Verum hanc difficultatem diluit S. Auguſtinus dicendo in Scriptura narrari per recapitulationem, quod primo factum erat: ita ut prius Jacob indicaverit ei quiſnam eſſet, & poſt expoſitam cognationem, dederit ei oſculum. Eſt igitur in hac narratione figura, quam Rhetores *hyſterologiam* appellant; id eſt, præpoſteram rerum expreſſionem, cum ſcilicet poſterius geſta, prius commemorantur.

Quod autem eo in oſculo ſive dato, ſive accepto, ne leviter quidem peccatum fuerit, apparet ex eo quod natura duce, Gentiumque omnium conſenſu, oſcula honeſtatis & urbanitatis, maxime inter notos & conſanguineos, præſertim aut nunquam, aut jamdudum non viſos, non ſolum non culpantur, ſed & approbantur.

Sunt enim multiplicis generis oſcula, ab Auctoribus cum ſacris, tum prophanis memorata, ex quorum ſententiis integrum volumen *de Oſculis* compoſuit & inſcripſit Martinus Kempius. Eſt enim I. Oſculum *myſticum* quod a divino ſuo ſponſo exorabat ſponſa Cœleſtis, in canticorum exordio: *Oſculetur me oſculo oris ſui*. Quibus verbis juxta graviores Interpretes, Eccleſia exoptat Chriſti Redemptoris præſentiam, favorem & gratiam. Quemadmodum enim pudica ſponſa dilectum ſuum ſponſum, quem per litteras, per nuntios ſibi aliquandiu loquentem audivit, ardentiſſimis tandem ſuſpiriis urget, ut ipſe adſit; quatenus cum oſculis, atque amplexibus recreet: ita Eccleſia poſtquam per Scripturam ſacram, quæ eſt ipſa Dei Epiſtola ad humanum genus; per Angelos & Prophetas, qui ſunt Dei miniſtri & nuncii, diutius audiverat loquentem Dei filium, ardentiſſime & flagrantiſſime exoptabat, ut tandem ipſe humanitate ſuſcepta, adeſſet Redemptor, quatenus gratiarum ſuarum irriguo, fluminis inſtar, ipſam irrigaret & lætificaret.

II. *Oſculum Religionis*, quod ſacris voluminibus jam ab ipſa antiquitate pietatis & devotionis cauſa impendere ſolebant, & etiamnum impendunt fideles; præſertim vero ſacris Evangeliis, ut conſtat ex ſacrificii Miſſæ ritibus. Talia pariter ſunt oſcula quæ venerandæ Chriſti Domini cruci, Sanctorum imaginibus, & reliquiis præbere ſolent Catholici. Unde Prudentius hymno 14. de S. Hyppoliti reliquiis, canit:

Mane ſalutatum concurritur: omnis adorat
Pubes, eunt, redeunt. Solis ad uſque obitum.
Conglobat in cuneum Latios ſimul, & peregrinos
Permixtim populos, Relligionis amor.
Oſcula perſpicuo fingunt impreſſa metallo.
Balſama diffundunt, fletibus ora rigant.

III. Oſculum *Charitatis*, quod ſibi invicem occurrentes præbere ſolebant Veteres Chriſtiani. Ad quod plurimum hortatur Apoſtolus eos, ad quos ſcribit, ſuas omnes pene Epiſtolas claudens his verbis, *Salutate invicem in oſculo ſancto.* Quod præſertim impendebant, dum eſſet peracta publica oratio, ut docet S. Juſtinus martyr in fine ſecundæ ſuæ apologiæ: *Oſculo*, inquit, *nos invicem ſalutamus, quando a precibus ceſſamus.*

Hinc Tertullianus acriter arguit Chriſtianos illos, qui orationem cum fratribus habitam, non conſignabant oſculo pacis. *Alia*, inquit, *jam conſuetudo invaluit: Jejunantes habita oratione cum fratribus, ſubtrahunt oſculum pacis, quod eſt ſignaculum orationis.* Cujus utique piæ conſuetudinis rationem his verbis effert S. Hieronymus: *Veri Chriſtiani ſe invicem oſculantur, ut recordentur Deum nos in Verbo ſuo & Spiritu Sancto ſuaviter oſculari.*

IV. Oſculum *reconciliationis*: ſic Laban, prius iratus Jacobo, quod furtim filias ſuas adduxiſſet, placatus tandem, *Oſculatus*

tus est filios, & filias suas; & benedixit illis. Genes. 31. v. 55. Sic pariter Esau complexus est Jacobum fratrem, Genes. 33. v. 4. *Currens itaque Esau obviam fratri suo, amplexus est eum, stringensque collum ejus, & osculans, flevit.* Hinc Christus Dominus, ut Dei misericordiam in peccatorum poenitentium reconciliatione commendaret, sub parabola patris-familias duos habentis filios, quorum unus post devoratam cum meretricibus substantiam, facti poenitens, ad patrem reverteretur; ait, quod optimus ille pater, ut vidit illum filium prodigum redeuntem, *Accurrens cecidit super collum ejus, & osculatus est eum.*

V. Osculum *proditionis* quale fuit Joabi erga Amasam, II. *Reg. cap.* 20. *v.* 10. & Judæ traditoris, qui osculo Christum Dominum prodidit.

VI. Osculum *honestatis & urbanitatis*, quo homines officiosi sese mutuo adventantes excipiunt. Hinc Christus D. de Pharisæo, qui ipsum ad prandium invitaverat, conqueritur, quod ipsi in domum intranti osculum non dedisset.

Mitto cætera osculorum genera quæ præfatus perdoctus Kempius plurimis exemplis illustrat, & explicat. Satis enim apparet ex dictis, non omne prorsus osculum esse propudiosum; imo aliqua esse laudanda: ea maxime, quæ non solum causa pietatis, & charitatis; sed etiam quæ in signum urbanitatis & amicitiæ conferuntur, quale fuit illud a Jacobo Racheli datum; & quo Labanus ipse Jacobum complexus est: statim enim atque illum venisse audiit, cucurrit illi obviam, & mutuis datis osculis, & amplexibus, induxit illum in domum suam.

Jacob vero, etsi in avunculi domo pacifice versaretur, noluit tamen in otio degere: sed honestis operibus se addixit; ne ignavus alienum panem ederet. Laban autem videns eum esse virum strenuum, & rerum intelligentem, cum eo pacisci voluit de mercede: judicavit enim ex sensu omnium mentibus ingenito, justitiam esse mutuo colendam, & suum cuique reddendum: *Num quia frater meus es*, inquit, *gratis servies mihi?* cui Jacob: *Serviam tibi pro Rachel filia tua minore septem annis.* Quam conditionem audiens Laban, gratam habuit. *Servivit ergo pro Rachel septem annis.*

QUÆRITUR II.

Utrum legitima fuerit hæc conventio.

Respondeo, Labanum in ea, ejusque appendicibus, plurima peccasse: reus enim fuit.

I. *Inhumanitatis, & atrocitatis* in filiam, quam mercedis loco permutavit cum Jacobi obsequiis, nullam ei dotem consignans; sed ut vile mancipium homini, tunc bonis omnibus destituto, in uxorem spondens. Unde merito infra *cap.* 31. conqueruntur Rachel, & Lia: *Numquid habemus residui quidquam in facultatibus, & hæreditate domus patris nostri? Nonne quasi alienas reputavit nos, & vendidit, comeditque pretium nostrum?*

II. *Duplicis, & versipellis animi* erga Jacobum nepotem suum; cui postulatam Rachelem, promittit sub spe illa potiundi post exactum septem annorum obsequium; cum tamen haberet in animo, non Rachelem, sed Liam oculis lippientem, & deformem fraudulenter ei in conjugem substituendi: reticens in animo, quam postmodum excusationem obtendit; scilicet non esse illius regionis consuetudinem, ut juniores filiæ, ante natu majores, traderentur ad nuptias.

III. *Iniquitatis & injustitiæ*, cum abusus occasione ardentis affectus Jacobi erga Rachelem, eum duræ per septem annos servituti mancipat. Debuerat enim attendere Jacobum esse carnem suam, hoc est, ex sorore nepotem, cui filiam suam liberaliter concedere tenebatur, propter jus necessitudinis, maxime cum aliunde nosset Jacobum ipsum, hæredem esse Isaaci facultatum, quæ copiosissimæ erant & amplissimæ.

IV. *Violentiæ* in ipsum Jacobum, cum coegit illum in uxorem accipere Liam, quæ fraudulenter obstrusa fuerat in lectum; cumque adegit eum ad ratihabitionem ingrati matrimonii: necnon ad onus iterum serviendi per septem annos, ut Rachelem obtineret, quam jure sibi jam acquisierat. Debuisset ille ob factam fraudem, Jacobum compensare, & honesta dote animum ejus demulcere, ut minori cum molestia Liam in uxorem retineret: at tantum abest ut ipsi irrogatæ injustitiæ debitam compensationem offerat; quinimo ejus onus aggravat: & sic mulctatur ille, cui facta fuerat gravis injustitia.

V. Denique summæ in filiam suam Liam injuriæ, cum eam induxit ut stuprum pateretur ab eo, qui non erat ejus maritus; eamque in periculum adduxit opprobrii perpetui; si illam vitiatam Jacobus repudiasset. Plurimis itaque titulis culpandus est Laban, maxime vero insignis erga Jacobum injustitiæ, qui septennali labore sibi debitam Rachelem in uxorem postulans, ejus loco furtive subintroductam Liam habuit.

Petes, quo jure dixerit Jacob: *Da mihi uxorem meam: quia tempus jam impletum est ut ingrediar ad illam;* cum nondum eam duxisset, nec venisset in ejus potestatem?

Respondeo, ipsum merito Rachelem nominasse uxorem; quia etsi nondum in thalami communionem venisset; tamen ex inito pacto cum Labano, Jacobus credidit jus sibi esse acquisitum in conjugem; maxime cum ipse stipulatam conditionem implevisset. Quæ enim desponsata est, uxor potest appellari, cum alteri non possit nubere. Unde *Deuter. v.* 23. statuitur: *Si virginem puellam desponderit vir, & invenerit eam aliquis in civitate, & concubuerit cum ea, educes*

utrumque ad portam civitatis illius, & lapidibus obruentur: puella, quia non clamavit cum esset in civitate: Vir, quia humiliavit uxorem proximi sui. Ubi vides desponsatam appellari uxorem; ac proinde Jacobus merito jure Rachelem sibi desponsatam, uxorem nominavit.

Ut Jacobi votis in speciem annueret Laban, seu potius, ut illum majori arte falleret, vocatis multis amicorum turbis ad convivium; fecit nuptias; scilicet ut coram plurimis testibus obstrictum teneret Jacobum, ne conjugium ineundum, & consummandum cum Lia, tametsi deceptus, detrectare auderet. Vespere autem facto, filiam suam Liam introduxit Labanus in Jacobi thalamum; ea vero Jacobus tanquam uxore usus est; nec in tenebris eam a Rachele discrevit.

Petes II. qui fieri potuit, ut Jacobus tota nocte ita in errore versatus sit, ut nullam habuerit fraudis suspicionem?

Respondet Lyranus noster in hoc apparere ipsius Jacobi animi candorem: „ Primo, *inquit*, quod nocte illa forsitan Liam non „ tetigit; sed continens ab ea, orationi vacavit; sicut & de Tobia legitur. II. Quod „ si tetigerit eam carnaliter, ostenditur hic, „ quod non quæsivit in uxore sua blanditias, ut in meretricis tactibus & verbis: „ sed magis ea usus est in castitate maritali. *Hæc ille.*

Addunt Hebræi quod Rachel videns hunc esse sui patris animum, ut sororem suam prius traderet Jacobo, ei dedit signa quæ ab ipso Jacobo acceperat; ut ita Jacobus minus fraudem suspicaretur. Verum si res ita fuisset, non potuisset Rachel in lenocinii partem non venire, quod ipsi maxime fuisset probrosum.

Rectius itaque dicendum arbitror, Jacobo simplicitatis & castitatis amanti, nihil fuisse unde fraudem suspicaretur; cum id prorsus esset insuetum, nullumque rei similis exemplum extaret: nec aliunde posset in tenebris discernere, utrum esset Rachel quæ cum eo decumberet, an vero alia: nullum enim indicium aliud habere potuit quam ex sermone. At potuit Labanus Liam monuisse ut tota nocte sileret; aut si loqui urgeretur, ita submisse vocem ederet, ut sororis loquelam sic temperaret, ut nulla Jacobo fraudis esset suspicio. Utut sit, testatur Moses nonnisi mane facto, a Jacobo deprehensam Liam, quam putabat esse Rachelem.

Hoc autem cum agnovisset, jure expostulavit adversus Labanum de fraude sibi facta: *Quid est*, inquit, *quod facere voluisti? nonne pro Rachel servivi tibi? quare imposuisti mihi?* Respondit Laban non esse consuetudinem istius regionis, locare filias natu minores, majoribus præteritis. Quæ responsio, etsi habeat aliquid coloris, fraudem tamen minime excusat; non enim debuerat dolose spondere Rachelem; sed potius cum illam petiit Jacobus, oportuisset illum monere, ut vel ab utriusque sororis conjugio desisteret: vel animum adiiceret ad Liam, ut regionis consuetudini morem gereret.

Nihilominus, ut eum placaret Laban, simulque matrimonium inter eum & Liam ineundum ex mutuo utriusque consensu suaderet, ac servitutem ipsius sibi maxime proficuam produceret in aliud septennium, promisit se ei daturum etiam Rachelem, ea tamen lege, ut prius impleret hebdomadam solemnitatis nuptiarum cum Lia, & insuper aliis septem annis ei inserviret. Quibus conditionibus acquiescens Jacobus, tandem optatam Rachelem obtinuit.

Petes III. Utrum post transactam illam hebdomadam, & ante septennium servitutis completum, Rachelem obtinuerit Jacob?

Scribit Josephus nonnisi exacto altero septennio, ductam fuisse Rachelem. At rectius censet S. Hieronymus in Quæst. Hebr. scribens concessam esse Rachelem, *Non post alios septem annos servitutis: sed post septem dies nuptiarum uxoris primæ.* Ei subscribit S. Augustinus: „ Quod itaque ait „ Laban (inquit) *consumma septimanam istius*, „ ad nuptiarum celebrationem pertinet, „ quæ septem diebus celebrari solet. Hoc „ itaque ait: imple dies nuptiarum septem „ pertinentes ad istam quam duxisti, & „ dabo tibi & hanc pro eo quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. „ Deinde sequitur: Fecit autem Jacob sic, „ & implevit septimanam ejus, id est, septem dies nuptiarum Liæ, & dedit illi „ Laban Rachel filiam suam sibi uxorem... „ Nimis enim durum & valde iniquum fuit, „ ut deceptum adhuc differret alios annos „ septem, & tunc eam traderet, quam „ primo debuit. Id pariter colligitur ex verbis Mosis, ait enim: *Hebdommada transacta, Rachel duxit uxorem... Tandemque „ potitus optatis nuptiis, amorem sequentis „ priori prætulit, serviens apud eum septem „ annis aliis.* Quæ verba indicant jam in „ uxorem ductam esse Rachelem.

QUÆRITUR III.

Utrum Jacobus Racheli pridem desponsatus, potuerit licite Liam in uxorem accipere.

Citra dubium est a Jacobo illam potuisse reiici, cum inter eos legitimum non intercessisset matrimonium; quia nullus fuerat consensus, quem error in persona penitus excludit: ac proinde, si illam rejecisset, nullatenus peccasset adversus divinas, vel humanas leges; neque aliud potuisset Laban ab eo ex jure requirere.

Cur vero, accedente consensu, illam in uxorem duxerit? duæ potissimum fuerunt cau-

causæ. *Prima* quidem, ingens metus, ne in se sui avuuculi irritaret animum: cum enim ille solus ex sua familia in Mesopotamia versaretur, sub Labani potestate, qui domesticis & amicis plurimum valebat; timendum erat ne si ejus voluntati obluctaretur in respuenda Lia, grande sibi periculum accerseret.

Urgebatur etiam altera consideratione, scilicet ablati pudoris in sua cognata, etsi non sine ipsius culpa; quippe cum illa fraudi consensisset. Cum igitur Jacobus cogitaret illam a se fuisse defloratam & forte imprægnatam, censuit ex conscientia esse retinendam. Adiici potest tertia ratio, nempe ferventissimus amor, quo Rachelem prosequebatur; & quam obtinere non poterat, nisi Liam in uxorem acciperet.

Utrum vero, Lia in uxorem assumpta, licite potuerit Jacobus Rachelem ejus sororem ducere? Sunt qui eum duplicis criminis reum faciunt, nimirum *polygamiæ*, quod plures duxerit uxores; & *incæstus*, quod cum duabus sororibus matrimonium inierit.

At ab utroque crimine illum eximit S. Augustinus; qui cum respondisset Fausto Manichæo polygamiam Abrahamo tanquam grande crimen obiicienti: „ Addit, jam ve-„ ro filio eius Jacob quod pro ingenti cri-„ mine quatuor obiiciuntur uxores, gene-„ rali prælocutione purgatur. Quando enim „ mos erat, crimen non erat: & nunc pro-„ pterea crimen est, quia mos non est. Alia „ enim sunt peccata contra naturam; alia „ contra mores; alia contra præcepta. Quæ „ cum ita sint, quod tandem criminis est, „ quod de pluribus simul habitis uxoribus „ obiicitur sancto viro Jacob? Si *naturam* „ consulas; non lasciviendi, sed gignendi „ causa illis mulieribus utebatur. Si *morem*, „ illo tempore, atque in illis terris hoc facti-„ tabatur. Si *præceptum*, nulla lege prohi-„ bebatur. Nunc vero cur crimen est, si „ quis hoc faciat? nisi quia & moribus, „ & legibus non licet? Quæ duo quisquis „ contempserit, etiamsi tantummodo causa „ generandi, uti possit fœminis pluribus, „ peccat tamen &c.

Igitur non studio libidinis implendæ Jacobum consensisse in polygamiam, argumentum est, quod plurimos annos antea celebs fuisset; nec unquam intemperantiæ fuit in Scriptura insimulatus. Dum enim primum uxorem duxit, natus erat annos circiter 84. Insuper cum Deo gratus fuerit, habueritque promissionem specialis curæ & providentiæ divinæ in sua peregrinatione; tametsi non suppeterent rationes; quibus excusari posset ipsius polygamia, maxime cum duabus sororibus; id nobis debet sufficere illum non potuisse simul esse Deo gratum, & fœdis implicatum nuptiis, in eisque fine ulla pœnitentia per totum vitæ suæ tempus perseverare. Necessario itaque sentiendum est, Deum cum eo in lege communi de unitate uxoris dispensasse; eumque fuisse certissimum se in statu multiplicitatis uxorum, Deo non displicere.

Jacobus tandem *potitus optatis nuptiis cum Rachele* (inquit Moses) *amorem sequentis priori prætulit*. Idque non sine Dei judicio, quod enim minus habetur Lia a marito, non sine eiusdem Liæ culpa accidit; ipsa enim fuerat paternæ fraudis conscia, ut sorori debitum maritum indigne abduceret.

Nihilominus cum in coniugio servari debeat mutuus affectus; hanc in Jacobo erga Rachelem amoris præferentiam, cum ipsius sororis iniuria, cui non habetur debitus honor, Deus ulcisci voluit, Liæ tantam tribuendo fœcunditatem, ut sex filiorum fieret mater, dum Rachel sterilis & infœcunda ingemisceret. Vide (inquit S. Chrysost.) *Omnipotentis Dei sapientiam*; *quoniam illa quidem pulchritudine sua conciliaret sibi gratiam viri*, *qua altera privata*, *odio haberi visa est*, *hanc idoneam facit partui*; *illam vero inutilem: ambo hæc sua misericordia dispensans*, *ut & hæc per liberos*, *qui ex ea nascebantur*, *solatium haberet*, *in sui amorem virum alliciens: & illa non propter pulchritudinem & formositatem adversus sororem insurgeret* &c. Quibus manifestum fit filiorum procreationem inter coniuges peculiare esse donum Dei, qui suo pro nutu uxorum claudit, aut aperit uterum: quodque soboles mutuum esse debeat paterni ac materni amoris vinculum. Unde veteres, liberos communes dixerunt *pignora*, quia ad augendum & fovendum mutuum inter conjuges amorem non parum conferunt.

Hoc ipsum agnovit Lia cum in suæ erga Deum propter datam fœcunditatem gratitudinis argumentum, quatuor filiis cum certo præconio nomen indidit: primumque appellavit *Ruben* dicens: *Vidit Dominus humilitatem meam*, *nunc amabit me vir meus*. Aliis similiter tribus suam gratitudinem testantia nomina imposuit, ut apparet ex textu. Genuit autem eos annis Jacobi 84. 85. 86. 87.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXX.

DUo potissimum hoc in capite narrantur: scilicet multiplicatio uxorum, & filiorum Jacobi, occasione invidiæ Rachelis erga sororem; & facultatum, in re pecuaria, in vindictam injustitiæ & avaritiæ Labani.

Tripudium egerat Rachel in sororis contemptum cum propter eximiam suam pulchritudinem: tum propter sui mariti vehementem affectum. At cum adverteret Liam jam quatuor filiorum matrem, se vero sterilem; *Invidit sorori suæ*, *& ait marito suo: Da mihi liberos*, *alioquin moriar*.

QUÆ-

QUÆRITUR I.

Num in istis verbis peccaverit Rachel.

SUnt qui affirmant ab illa citra ullam culpam ista prolata; perinde enim est, ac si dixisset: Tu qui tua eximia pietate, tuisque precibus plurimum apud Deum vales, effice tuis votis, ut liberos mihi concedat; quemadmodum pater tuus suis orationibus gratiam fœcunditatis Rebeccæ matri tuæ obtinuit.

Verum si is fuisset illius verborum sensus, non habuisset Jacob cur in illam excandesceret, eamque graviter objurgaret: addit enim Moses: *Cui iratus, respondit Jacob: Num pro Deo ego sum, qui privavit te fructu ventris tui?* Ille certe indignationis motus, in viro aliunde patientissimo, illaque gravis in dilectissimam uxorem animadversio, indicia sunt illam in verbis istis non leviter peccasse. Neque vana est existimatio.

I. Namque, rea fuit æmulationis & invidiæ erga sororem suam, quod hæc plures pareret filios; cum potius debuisset ei congratulari, quod Deus ipsi benediceret, quodque sui mariti & familiam & nominis splendorem augesceret, atque posteritati consignaret.

II. Contumeliæ suum in maritum, cum suæ sterilitatis causam in eum refundit, & petulanter in eum insurgens: *Da mihi liberos*, inquit: ac si per ipsum staret, quominus esset fœcunda.

III. Infidelitatis erga Deum, cum inficiatur illum humani generis primarium esse parentem; creditque liberos pro hominum arbitrio formari. Unde merito Jacobus, ut Deo debitum honorem afferat, eam admonet, illius forte in sua pulchritudine complacentiam & animi elationem, in causa fuisse, cur sterilitate illam Deus mulctaverit. Solus enim ille est fœcunditatis auctor. Unde Theodoretus: *Non nuptiæ dant liberos, sed qui nuptiis legem dedit, Deus.* Cui concinit Hebræorum Paraphrastes Hyerosolymitanus referente Paulo Fagio: *Quatuor claves traditæ sunt in manum Domini universi mundi, quas non tradidit Dominus, nec Angelo, nec Serapho: clavis scilicet pluviæ, clavis cibationis, clavis sepulchrorum, clavis sterilitatis.* De clavi pluviæ, Deut. 28. *Aperiet Dominus Cœlum, ut tribuat pluviam terræ tuæ in tempore suo.* Clavem alimoniæ, Psalm. 144. v. 16. *Aperis tu manum tuam & imples omne animal benedictione.* Clavis sepulchrorum, in mortuorum resurrectione, Ezechielis. 37. v. 12. *Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de tumulis vestris.* Clavis fœcunditatis & sterilitatis, ut constat præsenti exemplo Liæ & Rebeccæ. Jure igitur Jacobus Rebeccam arguit, quod tribuat homini virtutem soli Deo propriam ac reservatam. In quibus certe maximum nobis adest humanæ infirmitatis exemplum & argumentum. Rachel formæ præstantia & mariti gratia in tantum efferebatur, ut contemneret sororem suam: at fœcunditate orbata abripitur impatientia in Deum & maritum: sic rebus secundis plerumque insolescimus, adversis nimium deiicimur.

Nihilominus excusari potest Rachel, quod forte audierat marito suo repromissam esse a Deo numerosissimam posteritatem; atque divinum illud semen in quo benedicendæ essent omnes tribus terræ, a cujus gratiæ participatione videbat se propter sterilitatem penitus arceri.

Unde mariti monitis & reprehensioni humiliter acquiescens, ne suscipiendæ prolis spem abiiceret, cum audiisset quod Sara eadem de causa, ancillam suam Agar Abrahamo substituisset in uxorem: sic illa maritum compellat: *Habeo*, inquit, *famulam Balam: ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, & habeam ex illa filios: deditque illi Balam in conjugium: quæ, ingresso ad se viro, concepit* &c.

QUÆRITUR II.

Num recte egerit Jacobus huic Rachelis petitioni annuens.

EA fuit olim Fausti Manichæi in S. Patriarcham Jacobum criminatio, ut ipsum propudiosæ incontinentiæ argueret propter assumptas quatuor uxores. Cujus vestigiis insistens Calvinus, & expendens præfata Rachelis verba, scribere non veretur: „ Itaque „ ad tertium conjugium rapitur Jacob. Unde „ colligimus nullum esse peccatis finem, „ ubi semel neglecta est Dei institutio. Atque hoc est quod dixi, non statim Dei „ ferulis reductum ad sanam mentem. Facit quidem hoc uxoris impulsu: sed an „ uxor illi pro Deo est, a quo solo conjugii lex petenda est? atque ut morigerum se uxori præbeat, vel ejus oportunitati obtemperet, recedere non dubitat „ a Dei mandato. Ei subscribunt ex Heterodoxis plurimi, Jacobum libidinis excessus reum asserentes.

At S. Patriarcham excusat S. Augustinus præfato libro 22. contra Faustum, ubi cum dixisset: *Possunt isti maledici potius calumniatores, quam veridici judices, etiam SS. Apostolos accusare, quod non charitate generandi filios vitæ æternæ, sed cupiditate laudis humanæ popalis tam multis Evangelium prædicaverunt.* Inde concludit: „ Sicut ergo sancti Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam, condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed charitate „ se-

„ seminandæ veritatis: ita sancti Patriarchæ „ conjugibus excipientis semen suum misce- „ bantur, non concupiscentia percipiendæ „ voluptatis; sed providentia propagandæ „ successionis: ac per hoc nec illos ambitio- „ sos multitudo populorum, nec illos libi- „ dinosos multitudo faciebat uxorum. Sed „ quid de viris loquar, quibus excellentis- „ simum testimonium divina voce perhibe- „ tur, cum ipsas fœminas satis eluceat ni- „ hil aliud in concubitu appetiisse, quam „ filios? quippe ubi se minime parere vide- „ runt, famulas suas dederunt viro suo, „ ut illas matres facerent carne, ipsæ fierent „ voluntate. *Ita S. Augustinus*.

At si uxores excusandæ veniunt, quod prolis suscipiendæ desiderio ancillas suas in conjuges Jacobo dederint, exemplo Saræ, quæ Agaram Abrahamo obtulit; ne tantus vir filiis orbatus e vivis excederet, neque divinæ promissiones de multiplicando ejus semine sicut stellas cœli, & sicut pulverem terræ irritæ fierent & prorsus inanes: multo magis excusandus est ipse Jacobus, quippe qui Abrahami avi sui, quem noverat Deo semper fuisse gratissimum, exemplum haberet.

Accedit quod nobiliori fine, quam Abrahamus, uxorum suarum ancillas matrimonio sibi copulaverit; eas siquidem in thalami consortium ea conditione non assumpsit, ut procreandi ex illis filii, instar Ismaelis, paternæ hæreditatis essent extorres: sed ut a prioribus uxoribus adoptati, iisdem juribus ac privilegiis gauderent, quibus frui debebant ex Lia & Rachele geniti, quod utique factum manifeste constat ex ipsius Jacobi testamento, & terræ sanctæ duodecim Patriarchis distributione.

Cum igitur persuasum habeamus Jacobum fuisse Deo gratum & acceptum, neque propter uxorum multiplicitatem unquam ab eo reprehensum; verosimile est Dei extraordinaria indulgentia illum a communibus in matrimonio præscriptis legibus immunem factum, & singulari benevolentia dispensatum. Qua ratione, citra culpam etiam Liæ ancillam ab ea deprecatus in quartam uxorem assumpsit, ne si duriorem se præbuisset in illa reiicienda, augeret invidiam & æmulationem, qua postmodum Lia etiam in sororem Rachelem exarsit: cujus utique non leve præbuit argumentum, cum Racheli petenti ut ipsi partem concederet mandragoris quas Ruben puerulus & adhuc septennis ex agro reversus matri Liæ obtulerat, hæc irata respondit: *Parumne tibi videtur, quod præripueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filii mei tuleris?*

QUÆRITUR III.

Quis sit horum verborum sensus.

IN Hebræo textu, loco mandragoræ, est vox *Dudaim*, cujus cum significatio sit anceps, varia est de illa Interpretum sententia. Piscator & Junius volunt ea voce pluralis numeri designari fasciculum florum amœnissimorum, quos per campum deambulans Ruben adhuc infans, sola varietate coloris & odore inductus collexerit & detulerit domum: At verisimile non est a Rachele tantopere suscipiendæ prolis impatiente, fasciculum florum agrestium adeo ferventer desideratum, ut pro iis obtinendis jus ad thorum conjugale sorori suæ cederet.

Existimant plurimi voce *Dudaim* significari quandam liliorum speciem, quæ sua pulchritudine, & suavissimo odore, Rubenum excitarit, ut hunc florem decerperet. Verum Lilia, Hebraice non dicuntur *Dudaim*; sed *Sosanim*. Adde quod illa *Dudaim* inventio, & decerptio, dicatur facta tempore messis; Lilia autem eo tempore, vel nulla sunt amplius, vel marcescunt.

Itaque securius dicendum arbitror cum LXX. Syro, Arabe, & Vulgato nostro Interpretibus, ea voce *Dudaim* denotari *Mandragoram*, quam Avicenna, & S. Epiphanius in Philologo, cap. 4. dicunt plurimum conducere ad vim generativam, quod summe expetebat Rachel jamdudum sterilis. Advertit tamen S. Augustinus quod cum Rachel non nisi diu postea conceperit, illius fœcunditas mandragoræ non est tribuenda. Quamobrem addit, quod cum ipse mandragoram, fructum rarissimum obtinuisset: *Rem*, inquit, *comperi pulchram & suaveolentem, sapore autem insipido: quocirca cur eam mulier illa* (de Rachele loquitur) *tantopere concupierit, ignorare me fateor: nisi forte propter pomi raritatem, & odoris jucunditatem.*

At, utut sit de significatione vocis *Dudaim*; certum est illum sive fructum, sive florem fuisse Liæ peropportunum ac perutilem; illius enim occasione annuente Rachele, admissa est ad thorum conjugalem, quo diu caruisse videtur, forte quod censeretur effœta; quippe jamdudum nullos pepererat filios: exinde vero duos adhuc genuit & unam filiam.

Tandem Deus etiam Rachelis misertus est, unumque concepit filium, quem appellavit Joseph, hoc est incrementum seu accrescentem, spe nixa quod alteram prolem ipsi Deus concederet. Illo autem in lucem edito dixit: *Abstulit Deus opprobrium meum*; sterilitas enim erat illo tempore in fœminis velut grande probrum; quod non viderentur habere partem in benedictione, quam Deus Adamo & Evæ contulit dicens: *Crescite & multiplicamini &c.* Neque in ea promissione, quam primæ mulieri fecerat Deus, quod illius ex semine Messias esset oriundus.

Inde est quod non solum Rachel sterilitatem suam *opprobrium* appellat: sed etiam Isaias, qui *cap.* 4. *v.* 1. inducit septem mulieres apprehendentes virum unum, & dicentes: *Aufer a nobis opprobrium nostrum:*

& S.

& S. Elizabeth mater S. Joannis Baptistæ, *Lucæ* I. *v.* 25. videns se gravidam, gratias agit Deo, quod, inquit, *respexit auferre opprobrium meum inter homines.*

Jacobus itaque se tot filiis auctum, & jam dudum expertus Labani erga se duritiem ac perfidiam, cogitavit de suo in patriam reditu; & dimissionem ab eo postulat: cujus petitionis æquitatem ei ob oculos exponit, dicens: *Tu nosti servitutem qua servivi tibi:* quibus significabat non amplius se illi esse obnoxium, cum pactis & promissis aliunde satisfecisset.

QUÆRITUR IV.

Quibus artibus Labanus Jacobum detinuerit & luserit.

LAbanus persuasus quantum Jacobi præsentia & opera contulisset ad divitiarum augmentum: avaritia ductus, exorat illum ut sub condicta pro ejus arbitratu mercede, consistere dignaretur. Petit Jacobus ut postquam Labanus separaverit pecudes unicolores a variegatis, variegatas & diversicolores aliis committat, sibi unicolores pascendas relinquat: ex unicoloribus autem, quidquid postea nascetur variegatum, pro mercede ei cedat; quidquid autem nigrum, vel album, id est, unius coloris, maneat Labano: quam conditionem Labanus ambabus, quod dicunt, ulnis amplectitur; quia judicabat multo plures unicolores ex unicoloribus nascituras, quam variegatas: cum id natura comparatum sit, ut ex albis, albi; ex maculosis, maculosi nascantur. Unde illud Tytiri apud Virgilium:

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos.

Hac itaque conditione videbatur optime consultum Labano qui maculis distinctas pecudes filiis suis, unius vero coloris Jacobo pascendas commisit, interposito inter utrumque gregem tridui itinere, ne ex promiscuo coitu versicolor soboles Jacobo nasceretur. Idcirco Labanus conditionem hanc approbans ait, juxta vulgatum Interpretem: *Gratum habeo quod petis. Et separavit in die illa, capras, & oves, & hircos, & arietes varios, atque maculosos: cunctum autem gregem unicolorem, id est, albi & nigri velleris, tradidit in manu filiorum suorum. Et posuit spatium itineris trium dierum inter se & generum, qui pascebat reliquos greges ejus.*

Verum postrema hæc verba non conveniunt textui Hebraico & Græco, nec stipulationi a Jacobo propositæ, & a Labano probatæ. Petierat enim Jacobus ut separarentur unicolores a variegatis, & hæ traderentur filiis ac servis Labani; illas vero susciperet ipse custodiendas; ait enim v. 32. *Quodcumque furvum & maculosum, variumque fuerit, tam in ovibus, quam in capris, erit merces mea.* Quod autem ita factum fuerit apparet ex arte qua usus est Jacobus ut oves variegatas obtineret: si enim ipsi concessæ fuissent diversicoloris, quid opus erat virgas populosas partim corticibus exutas, partim integras in canalibus apponere, ut ex earum conspectu grex diversicoloris gigneretur; cum soleant greges sibi in vellere similes partus edere.

Hunc nodum ut solvant Interpretes, nonnulli dicunt cum Benedicto Pererio hic esse histerologiam, & præfata verba non esse intelligenda de prima illa distinctione post initum pactum; sed de ea quæ facta est post partum pecudum; quo tempore Jacobus accepit unicolores. At expositio hæc non concordat tam cum inito pacto quam cum illius executione.

Cornelius a Lapide existimat a Labano aliquem ex suis servis & filiis adjunctum Jacobo, ne fraus aliqua ex ejus parte in prædicta conventione fieret. Verum huic expositioni repugnat illa Jacobi obtestatio v. 33. *Respondebit mihi cras justitia mea, quando placiti tempus advenerit coram te: & omnia quæ non fuerint varia, & maculosa, & furva, tam in ovibus, quam in capris, furti me arguent.* Hoc enim non dixisset si filios Labani habuisset sibi adjunctos exploratores; neque potuisset in eorum præsentia virgas detractis corticibus adhibere, ut versicolores greges obtineret, hac enim arte usus est Jacobus ante priorem gregis partum.

Igitur his & similibus expositionibus omissis, censerem ego hic adiiciendam esse particulam negativam *non*, ut sit sensus, *cunctum autem gregem unicolorem, id est, albi & nigri velleris, non tradidit in manus filiorum suorum.* Ut autem hæc negans particula prætermitteretur, effecit forte textus LXX. Interpretum, quem S. Hieronymus in traditionibus Hebraicis dicit ita hic esse obscurum & confusum, ut neminem repererit qui illum nitide exponeret.

Subjungit Moses artificium quo usus est Jacobus ad variegatum gregem ex unicoloribus consequendum: nam primo arborum virgulas partim decorticatas apposuit in canalibus, ut cum oves incalescerent, & inirentur, ex illo virgarum diversicoloris intuitu variegatos ederent partus: „ Ex virgis enim (*inquit S. Hieronymus mox laudatus*) in canalibus positis, varius erat „ etiam imaginum color. Nec mirum hanc „ in conceptu fœminarum esse naturam, ut „ quales prospexerint, sive mente conceperint in extremo voluptatis æstu, quæ concipiunt, talem sobolem procreent: cum „ hoc ipsum etiam in equarum gregibus „ apud Hispanos dicatur fieri: & Quintilianus in ea controversia, in qua accusabatur matrona, quod Æthiopem pepererat, pro defensione illius argumentetur, „ hanc conceptus esse naturam, quam supra „ diximus. Et scriptum reperitur in libris

Hyp-

„ Hyppocratis, quod quædam suspicione „ adulterii fuerat punienda, cum pulcherrimum peperisset, utrique parenti generi„ que dissimilem, nisi memoratus medicus „ solvisset quæstionem, monens, quærere „ ne talis forte pictura esset in cubiculo: „ qua inventa mulier a suspicione liberata „ est. Similia profert S. Augustinus quæst. „ 63. in Genes.

QUÆRITUR V.

Utrum in illa conventione, eiusque executione prudenter ac iuste egerit Jacobus.

PEccasse videtur primo contra rationis & prudentiæ dictamen, dum se obstrinxit socero sub conditione mercedis incertæ, cum potuisset, de certo atque determinato aliquo stipendio cum illo pacisci. Similiter in executione reus videtur fraudis & usurpationis alieni boni; quippe artificio usus est ad ampliandam mercedem suam aliter quam cum socero convenerat.

Verum ab utroque reatu facili negotio eximitur. A primo quidem; manifestum enim est quod cum iamdudum expertus esset tenacem & avarum Labani animum, nullaque prorsus humanitate ac iustitia erga suos flexibilem; utpote qui suas ei, filias sine ulla dote in uxores dedisset, illumque durissimis laboribus per quatuordecim annos in custodiendo suo grege diu noctuque mancipasset; non habebat Jacobus unde ei fidere posset. Atque ita de certa mercede cum eo debuit pacisci, ut sine contentione illius executionem a Labano posset sperare; maxime cum in eo loco versaretur extraneus, omni utique humano auxilio destitutus.

Egit ergo consultissime, committendo se Dei providentiæ qui spoponderat se illi semper adfuturum, & a cuius benedictione talem expectabat futuram mercedem, quæ suis laboribus ex æquo responderet. Nihil ergo ab eo temere tentatum; quippe qui sibi proposuerit fidelem curam commissi gregis, sed iustam a Deo expectare mercedem laboris, quam a Labano sciebat se ex æquo non accepturum.

Nihil pariter peccavit in executione pacti; quandoquidem illis artibus adhibitis nihil aliud quæsivit, quam ut sibi debita resarciret, quæ alia via obtinere non valebat:

His adde quod hoc artificium proprio genio non excogitaverit Jacobus; sed Deo per Angelum monente, has artes adhibuit, ut ipsemet Jacobus testatur initio capitis sequentis. Non quod Deus non posset ullo absque artificio humano ex pecudibus unicoloribus variegatas producere: sed quia vult non negligi causas naturales, quando ad intentum effectum possunt concurrere.

Tametsi non existimem adhibitum istud a Jacobo artificium præcipuam fuisse illius varietatis vellerum in gregibus causam; neque enim pecudum imaginatio quovis objecto proposito movetur, cum possit ab alio præoccupari: sed Deus voluit id esse Jacobo veluti signum futuri eventus, ex speciali ipsius providentiæ cura, ut perbelle exponit S. Chrysostomus: „ Hæc faciens ju„ stus, *inquit*, non a seipso movebatur: „ sed inspirante menti eius superna gratia: „ neque juxta naturæ ordinem erat quod „ fiebat; sed valde admirabile, & naturæ „ modum transcendens.

At inquies, impium videtur, fallendi artem in Deum auctorem refundere.

Respondeo, in illo Jacobi facto nullam intervenisse faudem: siquidem non invadebat alienum, sed suum iniuste detentum recuperabat. Ex divina vero iustitia & æquitate erat, ut Labanus alieni boni iniustus detentor puniretur: ea tamen ratione, ut nullatenus posset iuste conqueri; sed cogeretur suam agnoscere in Jacobum iniustitiam, & Dei innocentium protectoris æquitatem.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXI.

QUatuor hoc in capite occurrunt spectanda. 1. Jacobi propositum in patriam revertendi inconsulto Labano. 2. Rachelis furtum, quæ Labani patris sui Teraphim abstulit. 3. Labani in abeuntem & fugientem Jacobum persecutio. 4. Huius adversus Jacobum, & Jacobi in ipsum expostulatio; atque deinde inter utrumque initum fœdus.

Jam viginti annis in Mesopotamia egerat Jacobus ut apparet ex v. 38. & 41. sub dura Labani servitute, imo tyrannide, cuius tandem pertæsus, atque monitus a Deo, convocatis uxoribus significavit sibi animum esse natale solum repetendi; ut illarum exploraret animos, an profectioni libere consentirent. Difficile siquidem ipsi videbatur mulieres, quæ nunquam paterna domo egressæ erant, in longinquam regionem per iter igno-

ignotum traducere, nisi volentes. Deo autem ita suggerente factum est, ut illæ mariti sui votis annuerent; imo conquererentur de sui patris erga se duritie, qui sane illas Jacobo coniunxerat velut ancillas, & nulla concessa dote. Quamobrem Jacobo responderunt: *Quæ præcepit tibi Deus, fac.* Omnibus itaque ad exitum comparatis, cum Labanus occupatus esset in tondendis suis ovibus procul a domo, Rachel, compositis sarcinis, patris Teraphæos, Jacobo inscio, abstulit.

QUÆRITUR AUTEM I.

Quæ fuerint illa Theraphim, & quo animo Rachel illa abstulerit.

VUlgatus Interpres; qui hanc vocem *Theraphim*, Judic. 17. v. 5. & cap. 18. v. 14. nec non Oseæ, 3. v. 4. retinet, hic Idola vertit; an autem revera fuerint Idola, quæ Labanus coleret & qualiter confecta, disquirunt Interpretes.

Hebræi Doctores, maxime Rabi Eliezer, & David Kimki in lib. Radicum, scribunt: Theraphim fuisse imagines futura indicantes. Addit Eliezer & ex eo Kircherus [a] & Tostatus [b], Theraphim confecta fuisse e capite mactati filii primogeniti, & oleo conditi; cuius ori inserta sit lamina aurea, Dæmonis nomine insignita; & coram quo ad parietem posito lampades accendebantur, & interrogantibus responsa dabant.

a *In Oedipo pag.* 261.
b *In cap.* 10. *Zacharia.*

Rem vero aliter exponit Tostatus; *Erant*, inquit, *quædam capita in metallo certo quodam tempore, & sub certis syderum aspectibus & conjunctionibus planetarum facta, ut virtus e cœlo derivaretur in illud caput, fieretque potens respondendi consulentibus & interrogantibus ipsum. Itaque fiebat partim per Astrologiam, partim per Necromantiam.* Verius dixisset ista fuisse confecta ope Dæmonum, qui per istas idololatricas figuras consulentibus responsa dabat. Unde Propheta Zacharias, cap. 10. v. 2. *Simulachra locuta sunt inutile.* Ubi loco *simulachri*, Hebraice est *Theraphim*. Et Ezechielis 21. v. 21. *Stetit rex Babylonis in bivio: in capite duarum viarum, divinationem quærens, commiscens sagittas interrogavitque Idola*, Hebraice *Theraphim*. Ex quibus apparet Idololatras a talibus imaginibus, quæ *Theraphim* appellantur, responsa petiisse in rebus dubiis.

Confirmat ista Mercurius Trismegistus in Asclepio, ubi cum dixisset sicut Deus supremus alios Deos similes effinxit; ita homines Deos suos ex sui vultus similitudine figurarunt. Interrogante Asclepio: *Statuas dicis, o Trismegiste?* hic respondet: *Statuas o Asclepi! Videsne quatenus tu ipse diffidas? Statuas animatas sensu & spiritu plenas, tantaque facientes & talia. Statuas futurorum præscias, ea quæ forte omnis vates ignoret, in multis & variis rebus prædicentes, imbecillitates hominibus facientes, easque curantes, tristitiam, lætitiamque pro meritis.* Quam sententiam producit S. Augustinus, lib. 8. de civit. Dei, cap. 23. eamque ibidem expendit & suggillat. Fatetur tamen capite sequenti, *Dæmones, qui coluntur in templis, per artem nescio quam, imaginibus, hoc est, visibilibus simulachris, ab hominibus colligari.*

Ex his apparet Labani Theraphinos vera fuisse Idola, quibus existimabat ille quamdam divinam inesse vim, quæ ipsi in necessariis sucurreret: unde illa vocabat *Deos suos*.

Non tamen existimo illum fuisse publicum Idololatram, nec ab ipso veri Dei cultu penitus abjectum: non enim verisimile est Jacobum virum sanctissimum tandiu apud hominem inanium Deorum cultorem hæsisse, cujus etiam filias duxit in uxores, si illæ tam nefario cultui fuissent addictæ; maxime cum idcirco noluerit Abrahamus ab Isaaco Jacobi patre uxorem duci ex Chananitidis, quod illæ a vera religione essent alienæ. Itaque dicendum existimo Labanum partim Majorum suorum veræ religioni addictum; partim vero Ethnicorum, apud quos degebat, superstitionibus dementatum, eorum instar magica habuisse simulachra, quæ in dubiis consuleret.

Ex his conficitur non recte satis opinari eos, qui cum S. Chrysostomo [c], & Ruperto [d] existimant a Rachele idcirco sumpta patris sui simulachra, ut ea coleret; illam enim ab hoc crimine vindicat Theodoretus quæst. 89. in Genes. ubi docet ab ipsa ideo Idola ista sublata, quod sic vellet patrem ab impio Dæmonum cultu liberari; nam, inquit, pietatem illius mulieris satis docuit Scriptura dicens, Genes. 13. *Recordatus est Deus Rachelis, & exaudivit eam, & aperuit ejus vulvam.* Cum enim audisset a Jacob: *Numquid ego tibi sum pro Deo, qui te privavit fructu ventris?* Vehementiores Deo preces obtulit, & adepta est quod poscebat. Quinetiam post partum suam in Deum pietatem demonstravit: nato enim filio Joseph, dixit: *Abstulit a me Deus opprobrium, & vocavit nomen ejus Joseph, dicens: Addet mihi Deus alterum filium.* Quomodo igitur talis mulier in Deum affectu prædita, Idolis quæ non sunt Dii, inservire potuisset?

c *Homi.* 57. *in Genes.*
d *In cap.* 42. *Genes.*

His accedit quod si quam vim divinam existimasset inesse istis simulachris, non ita indigne erga illa se gessisset, abscondendo ea super stramenta camelorum, ipsisque incubando; hæc enim fuisset indignitas maxima.

Quamobrem existimarem ab illa ideo ea sublata simulachra, quod forte auro & argento essent conflata, vel ex alia quadam pretiosa materia, nimirum ut essent loco tum mercedis, qua maritum suum Jacobum Laban injuste fraudaverat; tum dotis sibi & sorori suæ debitæ, sed a patre denegatæ.

Neque huic sententiæ obstat quod illam simulachrorum ablationem, *furtum* appellet Moses: revera enim non erat furtum proprie dictum, sed boni violenter & injuste de-

detenti legitima recuperatio, quæ idcirco ad externam facti speciem, & juxta communem hominum opinionem dici poterat furtum, quod illa surreptio furtive & clandestine fuerit facta.

Non abnuerem tamen in ea surreptione nonnihil peccasse Rachelem, quod id fecerit inscio marito; non enim debuit mulier viro subjecta, in negotio tanti momenti quidquam attentare, præter mariti scientiam & voluntatem; qui si ea de re fuisset consultus, dubio procul non permisisset; utpote qui factum improbavit, illiusque surreptionis auctorem, si quis ex suis esset, reum esse mortis constanter pronunciavit.

QUÆRITUR II.

Quid deinde actum fuerit Labanum inter & Jacobum.

CUm post tres dies a Jacobi recessu, Labanus domum reversus esset, cognita sui generis atque filiarum fuga, nec simulachris domi repertis, collecto filiorum suorum, & domesticorum agmine, fugientes insequitur: & septimo tandem die, illos comprehendit in monte, qui deinde dictus est Galaad. At cum nocte præcedente admonitus fuisset a Deo ne quidquam aspere adversus Jacobum ageret, solis verbis contentus, in eum expostulat. 1. Quod clam abiisset. 2. Quod filias suas, suosque nepotes ipso inconsulto abduxisset. 3. Quod Deos suos esset furatus. At Jacobus objurgationem patienter ferens, duo priora accusationis capita diluit: de clandestino quidem discessu, & abductis uxoribus ac filiis modeste ac verecunde excusat, quod veritus esset ne spoliaretur uxoribus; & si profectionem denunciasset, non consensisset Labanus filias suas, suosque nepotes in alienam terram demigrare; *Timui*, inquit, *ne violenter auferres filias tuas. Quod autem furti me arguis: apud quemcumque inveneris Deos tuos necetur coram fratribus nostris. Scrutare, quidquid tuorum apud me inveneris, & aufer. Hæc dicens, ignorabat quod Rachel furata esset Idola.*

Hæc autem ut furtum absconderet, & patris, ac mariti sui reprehensionem, & ultionem declinaret, subter camelorum stramentis abscondit Idola, & ipsis insidens, menstrua se & cruoris effluvium pati simulavit, dicens Labano: *Ne irascatur Dominus meus, quod coram te assurgere nequeo, quia juxta consuetudinem fœminarum, non accidit mihi.*

Cum itaque Labanus perscrutatus esset tam Jacobi, quam ejus uxorum tabernacula, nec quidquam ex iis quæ requirebat invenisset, Jacob animosior factus, Labanum maximæ iniquitatis insimulat, eique exprobrat summam illius tam in se, quam in suas uxores duritiem: arguitque. I. *Crudelitatis*, quod Generum, & filias hostiliter persequatur absque causa, *quam ob culpam, & ob quod peccatum meum sic exarsisti post me?* II. *Calumniæ*, quod illum furti insimulaverit: *Quid invenisti de cuncta substantia domus tuæ?* III. *Inhumanitatis*, quod passus sit nepotem suum per viginti annos durissimam & servilem vitam agere: *Die*, ait *noctuque æstu urebar, & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.* IV. *Injustitiæ* in proprias filias, quod eas indotatas vendiderit ipsi Jacobo pro servitio quatuordecim annorum. V. *Perfidiæ*, quod contra pactam conditionem, & datam fidem, intra sexcennium, decies mutaverit mercedem laboris, illam minuendi causa. VI. *Manifestæ iniquitatis*, quod nepotem & generum suum post tot exantlatos diros labores mercede vacuum erat dimissurus, nisi Deus obstitisset.

His pacatus Labanus, ipsum redarguente conscientia, & persuasus Deum in omnibus Jacobo esse propitium, eum rogavit, ut pacifice invicem convenirent, fœdusque statuerent, ut tam ipsi, quam eorum posteri perpetua ac solida amicitia jungerentur.

QUÆRITUR III.

Quæ in illo inito fœdere sint observanda.

DEclarat ista Moses v. 46. & seq. nimirum quod tam ipse Jacob, quam Labanus, eiusque filii colligentes lapides fecerunt tumulum, comederuntque super eum. Acervus autem ille a Labano lingua Syriaca dictus est *Igar Saadutha*; acervus testimonii: a Jacobo autem *Gal Ed*, id est, acervus testis. Licet enim Labanus esset oriundus ex Hebræis; attamen, inquit S. Hieronymus in tradit. Hebr. *Antiquam linguam patrum, provinciæ in qua habitabat, sermone mutaverat:* lingua autem Syriaca *Igar* significat acervum; *Saadutha* vero testimonium: lingua autem Hebræa *Gal* significat acervum, *Ed* vero testem. Unde acervus ille dictus est *Gal Ed*, quæ vox postmodum inflexa, mutata est in *Galaad*; Unde mons ille ab isto acervo dictus est *Galaad*; tametsi per anticipationem tali nomine paulo antea a Mose donetur.

Ut autem res huius acervi & montis titulo responderet, adjecit Labanus: *Tumulus iste, & lapis sint in testimonium: si aut ego transiero illum per gens ad te: aut tu præteriers, malum mihi cogitans. Deus Abraham, & Deus Nachor, Deus eorum iudicet inter nos.* Quibus non interpellat in vindices Deos suos; sed verum Deum qui ipsi ap-

paruerat in itinere, prohibensque Jacobo noceret.

Rebus itaque sic compositis, & pacifico fœdere inito Labanum inter & Jacobum, ac utriusque familiam; religiose censuit Jacobus pro tanto beneficio gratias esse Deo refundendas. Quamobrem erecto altari Sacrificium obtulit, *Immolatisque victimis in monte: vocavit fratres suos ut ederent panem*. In quo sane apparet mira ipsius Jacobi benignitas, & mansuetudo qui suos affines, a quibus male tractatus fuerat, convivio reficere voluit. Hac autem humanitate ita Labani sibi devinxit animum, ut mane consurgens, *Osculatus sit filios & filias suas, & benedixit illis: reversusque est in locum suum*. In quibus verbis non omittenda est ista circumstantia, quod Laban, licet improbis & sceleſtis esset moribus, & a Maiorum institutis deviasset, ab eis tamen traditum filios benedicendi morem retinuit. Ut inde appareat avitam religionem ab ipso non fuisse penitus repudiatam.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXII.

TRia maxime notatu digna hoc in capite commemorat Moses, I. Angelorum agmina parata in Jacobi tutelam. II. Ipsius ad fratrem Esau delegationem & initam cum eo concordiam. III. Jacobi cum Angelo colluctationem & victoriam.

Cum ad propria rediret Labanus, & Jacobus susceptum iter versus natale solum insequeretur; hic e repente duo conspicit sibi occurrentia Angelorum agmina ad eius protectionem armata, quæ cum fuisset intuitus exclamavit: *Castra Dei sunt hæc*. Locum vero ubi consistebant, Hebraico nomine appellavit *Mahanaim*, numero duali, quod duas acies videret; ac si dixisset, *Mahhane Elohim* id est, *castra Dei.*

Duplex autem fuit hujus visionis utilitas. I. Ut Jacobus constantior fieret in quacumque deinceps occurrente tentatione & angustia. II. Ut præteritæ suæ liberationis e manibus Labani, & futuræ ab atrocitate Esau perpetuam haberet memoriam; utque persuasus esset ex illa visibili Dei per Angelos tutela, non fortuito se nuper ereptum esse ex manu Labani, sed Dei beneficio: Ut etiam certo speraret contra fratris conatus paratum sibi fore Angelorum auxilium.

Igitur illa Angelica apparitio non minus contulit ad firmandam in futurum tempus Jacobi fiduciam, quam ad præteritæ gratiæ recordationem. Hinc duplicem ob finem, locum ubi facta fuerat hæc apparitio, appellavit, *Mahanaim*, id est, *castra*; I. Ut esset quasi perpetuæ memoriæ accepti beneficii symbolum, quo non solum ille, sed & eius posteri omnem suam fiduciam in Dei benignitatem & providentiam reponerent. II. Ut suam hoc nomine testaretur erga Deum gratitudinem, aliosque suo doceret exemplo beneficiorum Dei memoriam esse perpetuo recolendam.

Licet autem Jacobus hac Angelica visione plurimum recreatus, præconceptum de Esau occursu timorem deposuisset; nihilominus quoniam sciebat Deum ita nobis providere, ut tamen velit in rebus gerendis & præcavendis nostram non deesse operam; cum videret sibi in Chananæam eunti transeundum esse per Idumæam quam incolebat Esau, voluit experiri quali esset in se animo, eumque sibi conciliare. Quamobrem delegavit ad ipsum quosdam e suis, qui & ipsius accessum, & familiæ amplitudinem ac statum annunciarent; eiusque gratiam & fraternam amicitiam exorarent. *Admonendi sumus hoc exemplo* (inquit S. Augustinus quæst. 102. in Genes.) *quod quamquam credimus in Deum; tamen facere debemus ea quæ facienda sunt, ne ea prætermittentes, Deum tentare videamur.*

QUÆRITUR I.

Quis fuerit istius delegationis eventus.

REbecca Jacobo filio suo suadens ut declinaturus fratris iracundiam, in Mesopotamiam pergeret, ei promiserat, *Genes.* 27. *v.* 45. quod cum deferbuisset Esau indignatio, se illum inde revocaturam: *Mittam*, inquit, *& adducam te inde huc*. Verisimile autem est illam stetisse promissis, atque de rerum domesticarum statu plenissime instructum fuisse Jacobum, priusquam e Mesopotamia pedem moveret; rescivisse pariter fratris sui e paterna domo egressum, extra Chananitidem, & in terra *Seir* montosa & aspera una cum suis incolatum; neque enim Jacobus illuc ad Esau delegasset, nisi illum ibi habitare fuisset certus.

Non autem absque singulari Dei providentia factum est, ut Esau a Chananitide secederet. Cum enim Deus Jacobi posteris terram illam destinasset in hæreditatem; deletis omnibus ejus incolis, permittere noluit, ut Esau in ea sibi domicilium eligeret; ne temporum successu, ejus posteri cum Chananæis ab Israelitis exterminarentur. Ita-

Itaque, Deo ita disponente, factum est, ut Esau e paterna domo fuerit egressus: sive propter frequentes illius uxorum contentiones, quas ferre non poterat Rebecca: sive quod suum propter animum imperiosum & ferocem, patri ac matri infensus esset, & vicissim sciret se illis esse exosum: sive quod, multis opibus & numeroso grege locupletatus, in paterna domo amplius consistere non posset.

Hæc itaque cum nosset Jacobus, velletque fratris erga se animum explorare, e suis domesticis selectos ad eum delegavit, deditque in mandatis, ut ei exponerent: *Hæc dicit frater tuus Jacob: apud Laban peregrinatus sum, & fui usque in præsentem diem. Habeo boves, & asinos, & oves, & servos, & ancillas: mittoque nunc legationem ad Dominum meum, ut inveniam gratiam in conspectu tuo.* Existimandum vero non est, jactantiæ causa, Jacobum divitias suas prædicasse; sed ut hac ratione fratris sui benevolentiam captaret, testando scilicet se non venire ut patris substantiam colligat, vel ditetur cum fratris jactura; cum ex se satis superque haberet, unde copiose familiam suam sustentaret.

Quid responderit Esau non refert Moses, solumque reversi nuncii ad Jacobum retulerunt: *Venimus ad Esau fratrem tuum, & ecce properat tibi in occursum cum quadringentis viris.* Quibus auditis *timuit Jacob valde* &c.

At, *inquies*, qui fieri potuit, ut Jacobus divinis promissis, Angelorumque ad ejus præsidium armatorum visione de futuris eventibus eruditus, & confirmatus, tanto terrore ad fratris adventum fuerit concussus?

Respondeo, non sine causa ab occursu fratris timuisse Jacobum; noverat enim quanta fuerat olim illius ferocitas, quam truces minæ ex ejus ore prodiissent; cumque audiret eum cum quadringentis armatis equitibus stipatum adventare, nihil humanum ab eo expectabat. Quamobrem ad Deum conversus, illum enixe deprecatur, ut e manibus fratris sui se salvum eriperet.

Ne tamen existimes Jacobum ita fuisse territum, ut spem omnem abiiceret, & consilii adeo inopem ut rerum eventus casui permitteret. Quinimo prudentissime universum comitatum suum duas divisit in turmas, ut præmissis in priori turma, quæ minus ipsi chara erant, in iis experiretur animum fratris: ita ut si sæviret in primos, secundis daretur evadendi locus. Insuper, ut utrique turmæ præcaveret, ex cunctis gregibus selegit aliquem numerum; eumque in varios ordines divisit, præcepitque ductoribus illorum, ut seorsim procederent; interroganti autem Esau, si forte eum haberent obviam, cujus essent ista? quisque responderet: *servi tui Jacob, munera misit Domino meo Esau:* quæ certe omnia non sunt indicia animi præ timore dejecti, sed singula sapientissime ordinantis.

Nec vana fuit illa præcautio; quamquam enim forte Esau non eo animo quadringentos armatos comites assumpserit ut fratri suo noceret, sed ut majori cum apparatu ipsi iret obviam, honorificentiusque illum exciperet: certum est illi non ingratam fuisse Jacobi sibi munera offerentis honestatem; quippe cum ad eum non irato, sed amico & vere fraterno animo accesserit, ut refertur cap. sequenti.

Rebus itaque sic ordinatis, cum in fervente illa oratione quam ad Deum habuit, ita confirmatus fuisset Jacobus de divino sibi adfuturo præsidio, non dubitavit fratri obviam ire. Cum autem iter faciendo pervenisset ad torrentem nomine *Jaboc*, qui e montibus Galaad ortus, in Jordanem juxta mare Galilææ influit, explorato & cognito illius vado, traductisque omnibus, quæ suo erant in comitatu, ipse solus remansit trans torrentem; non ut audita suorum clade effugeret; sed quia solitudo illa ad precandum & meditandum ipsi videbatur aptior. Contigit autem circa noctis medium, ut *vir cum eo luctaretur usque mane. Qui cum videret, quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, & statim emarcuit*, vers. 23.

QUÆRITUR II.

Quis fuerit ille vir: qualisque ipsa lucta.

PUtat Origenes *lib.* 3. *de principiis*, luctam illam Jacobi, non aliam fuisse, quam gravem Dæmonis tentationem, quam *luctam* appellat S. Paulus, cap. 6. ad Ephes. cum ait: *Non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem; sed adversus principes & potestates &c.* In quam pariter sententiam descendisse videtur S. Hieronymus (commentario in præfata Apostoli verba) ubi cum dixisset, Dæmones habere potestatem, ut nos incitent ad peccata, addit: *Talem luctationem & Jacobi Patriarchæ.... fuisse credendum est, qualem hi habent, qui possunt dicere: non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem &c.* Unde verba illa Mosis: *Vir luctabatur cum eo*, non putant esse referenda ad Antagonistam, sive tentatorem: sed ad auxiliatorem Angelum, ut sit sensus: *Vir luctabatur cum eo*, hoc est, bonus Angelus eum adjuvabat præliantem adversus Dæmonem.

Verum colluctationem illam non internam sed externam fuisse, manifestum fit ex serie narrationis. I. Enim Antagonista Jacobum rogat, ut illum dimittat, quia instabat ortus auroræ. II. Jacob postulat, ut ab illo benedicatur; quis autem a Dæmone benedictionem exoraret? III. Ex hac lucta Jacob claudus factus est, quod Antagonista nervum ipsius cruris percussisset: *Quam ob causam* (inquit Moses circa finem præsentis capitis)

non

non comedunt nervum filii Israel; quia emarcuit ex femore Jacob usque in præsentem diem. Quod certe externum fuit ac sensibile.

Putant Hebræi Doctores *in Tanchuma*, Angelum illum cum Jacobo præliantem fuisse *Samuelem*: seu alterum malum Angelum, obsistentem ingressui Jacobi in Chananitidem, ne istius regionis incolas nefario Dæmonum cultui addictos ad veri Dei cultum suis & verbis & exemplis evocaret. Verum figmentum hoc difflant mox productæ rationes.

Communis Christianorum Interpretum sententia est, Angelum istum luctatorem unum fuisse ex sanctis Angelis a Deo delegatum, ut in illo certamine Jacobo vim & animum adderet; quatenus securus & constans fieret adversus omnes ab hominibus inferendas molestias, quas facile erat superaturus, utpote qui Angeli victor fuisset. At Angelo creato tribui non possunt ea omnia quæ de isto Antagonista a Mose referuntur.

Quamobrem verisimilius dicendum arbitror cum Theodoreto illum Antagonistam, non alium fuisse, quam Dei Filium, magni consilii Angelum, qui, ut antea persæpe diximus, futuræ suæ Incarnationi præludens, interdum Patriarchis apparuit. Cuius expositioni subscribit S. August. dicens luctam istam Jacobi, præludium fuisse conflictationis Judæorum adversus Christum: *Prævaluit*, inquit, *Jacob Christo, vel potius prævalere visus est, per eos Israelitas, a quibus crucifixus est Christus &c.* Similia habet serm. 80. de tempore, ubi inter cætera ait: *Luctatur Jacob cum Angelo: quia populus Judæorum luctaturus erat cum Christo: vincebat Jacob Angelum; quia Judæorum populus Christum usque ad mortem persecuturus erat &c.*

Neque vero hæc sententia auctoritate solum nititur; sed etiam his rationibus firmatur. I. v. 28. Jacob dicitur *fortis fuisse contra Deum*: igitur is cum quo pugnavit, Deus erat. II. v. 29. Qui cum Jacobo luctabatur, requisitus quod ipsi nomen erat? respondit: *Cur quæris nomen meum?* quibus tacite significabat illud esse ineffabile. III. Luctator ille benedixit Jacobo; solius autem Dei est ex auctoritate benedicere. IV. v. 30. Jacob dicit se vidisse *Deum facie ad faciem*; igitur vir ille qui cum eo pugnabat, revera Deus erat.

At, inquies, Oseæ 2. Luctator ille absolute dicitur *Angelus*: igitur non erat Deus.

Resp. Christum sæpissime in Scriptura appellari *Angelum testamenti*, & *magni consilii*; Angelum quidem, non natura, sed officio, ratione divinæ missionis & delegationis a Patre, quæ cum voluntaria fuerit, non obest eius divinæ maiestati.

Adiicies, indignum est Deo, ut pugnare dicatur cum homine, & ab eo vincatur. *Distinguo*, si hæc fierent ex infirmitate, concedo: si ex beneplacito, & indulgentia; ut probaretur Jacobi fides, & ut firmior esset illius in Deum fiducia, & in adversis constantia, nego.

Instabis; Verisimile non est Jacobum ausum fuisse luctari cum viro illo, si novisset illum esse Deum. *Distinguo*, si in pugnæ initio id scivisset, concedo: si tantum in fine certaminis, nego. Ignorabat itaque primum Jacobus quis esset luctator ille; at cum conflictus successu agnovisset illum esse Deum: statim se totum illi permisit.

Urgebis, indecens videtur, ut filius Dei luctam corporalem cum homine instituat. Verum, nescis ipsius delicias esse, cum filiis hominum conversari. *Proverb. cap* 8. *v.* 31.

Addes, absurdum est asserere Deum omnipotentem ab homine infirmo vinci & superari, eumque rogare ut dimitteret; quoniam instabat aurora.

Respondeo, 1. Idem dicendum de sancto Angelo; nullus enim est ex sanctis Angelis qui hominibus etiam fortissimis virtute non præcellat. 2. Dico Deum in illa lucta duplicem egisse personam, unam *Agonothetæ*; alteram *auxiliatoris*, qua vires Jacobo suppeditabat ad prævalendum: sic ergo Deus in illa lucta se gessit, ut in corpore assumpto, non maiores exerceret vires, quam soleat habere homo cum altero pugnans. Unde sic omnipotentiam suam moderari voluit, ut tamen virtutem Jacobo adderet, qua constanter posset resistere Antagonistæ: imo etiam prævalere, nimirum ut ipsius animum adversus omnes ab hominibus inferendas molestias erigeret: quamobrem addidit v. 28. *Si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis?* Quod ut confirmaret, quæsivit ab eo: *Quod nomen est tibi?* cui cum respondisset, *Jacob*: ille Antagonista adjecit: *Nequaquam Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel*; ideft, non appellaberis deinceps supplantator, sed *Israel* erit tibi nomen.

QUÆRITUR III.

Quæ sit nominis Israelis Etymologia.

Varia profertur ab Interpretibus. Josephus enim lib. 1. antiq. ait eo nomine significari *reluctantem*, seu *resistentem Angelo*. Philo lib. *de profugis*; Origenes, lib. 4. de principiis cap. 4. S. Basilius 1. Isaiæ: Augustinus, lib. 16. de civitate Dei, cap. 39. aliique benemulti *Virum videntem Deum*: quam expositionem etiam approbat S. Hieronymus in cap. 44. Isaiæ, & 1. cap. Malachiæ: illam vero improbat in Tradition. Hebraicis, ubi ex Grammatica Hebraica demonstrat voce *Israel*, non designari *videntem Deum*: sed *principium cum Deo*: unde concludit quod *quamvis grandis auctoritatis & eloquentiæ sint, & ipsorum umbra nos opprimat: qui Israel virum, sive mentem videntem Deum transtulerunt: nos magis Scripturæ & Angeli vel Dei, qui ipsum Israel voca-*

vocavit, auctoritate ducimur, quam cuiuslibet eloquentiæ sæcularis. At cum S. Hieronymus alteram etiam nominis Israelis Etymologiam nempe *videntis Deum* approbet, consultius existimo standum esse communiori sententiæ.

Neque tamen putandum est omnino interdictum esse, & sopitum *Jacobi* nomen: sæpius enim hoc nomine, tam a Mose, quam ab aliis sacris Scriptoribus, necnon etiam ab ipso Christo appellatur: sed illustratus fuit nomine *Israelis*, ac si dixisset Deus, non solum vocaberis Jacob, sed Israel quoque erit nomen tuum.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXIII.

PRosequitur Moses, & absolvit hoc capite occursum Esau & Jacobi, eorumque confœderationem, & fraternam amicitiam; repræsentatque. I. Qualiter Jacobus statim atque eminus conspexit venientem Esau, illi perrexit obviam, septies ante illius accessum procumbendo in terram. II. Ipsius Esau erga Jacobum fratrem suum humanitatem, & sinceræ reconciliationis amorisque indicia. III. Ipsius Jacobi in terram Chanaan accessum & moram.

Cum Jacobus suam, ut dictum est, universam familiam in tres ordines, velut totidem in agmina distribuisset, quorum in primo statuerat duas uxores, quæ prius erant ancillæ: una cum eorum filiis & asseclis: in secunda vero Liam suis cum liberis & familia; in tertio autem Rachelem cum Josepho, ac utriusque comitatu, omnesque juxta constitutum ordinem iter facerent; ille ut Dux strenuus, ipsis omnibus præivit. Hanc enim curam debet Princeps suis subditis pastor ovibus, maritus coniugi, pater liberis, ut pro eorum salute & vita primus consistat in acie, suoque periculo suorum incolumitati consulat. Ut autem Jacob conspexit venientem Esau; & cum eo quadringentos viros, *progrediens adoravit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater eius*.

QUÆRITUR I.

An hæc Jacobi adoratio fuerit legitima.

SUnt qui putarunt illius adorationis objectum fuisse Deum, quem Jacobus, septies in terram prostrato corpore, voluerit venerari, priusquam accederet Esau; idque tum ut gratias Deo rependeret de promisso sibi divinitus præsidio; tum ut eum in adiutorium instanter advocaret.

Verum colligere licet ex iis quæ præcedunt, quæque sequuntur, Jacobum septies repetita illa humi prostratione, voluisse significare suo fratri, ad eum se non accedere, ut acquisito sibi jure primogenituræ erga eum uteretur, aliquodque in ipsum dominium exerceret; sed potius ut tam ipse, quam sui illi subiicerentur, donec aliter a Deo statueretur. Inde est quod ipsius exemplo, cum approximassent Esau, ancillæ & filii earum *coram ipso incurvati sunt: accessit quoque Lia cum pueris suis, & cum similiter adorasset, extremi Joseph & Rachel adoraverunt*. Ex quibus manifestum fit, idcirco septies se in terram prostrasse Jacobum, ut hac submissione fratris animum sibi conciliaret, *provocaretque per gestus & per adorationem fratrem in sui benevolentiam*, inquit S. Chrysostomus homil. 58. Itaque adoratio illa non fuit actus Religionis, sed reverentiæ, qua fratris animum sibi benevolum reddere studebat Jacobus.

Neque tamen existimandum est Jacobum, hac civili reverentia renuntiasse suo juri primogenituræ: sed cessisse tempori, sibi jus interius reservando donec Deo placeret toties sibi repetita promissa de multiplicando ejus semine, aliisque beneficiis conferendis implere.

Illa igitur Jacobi demissio eo dumtaxat fine exhibita est, ut fratris benevolentiam captaret. Nec certe vana fuit illius spes; statim enim atque illum contingere potuit Esau, *currens obviam fratri suo, amplexatus est eum*: triaque ipsi exhibuit fraternæ amicitiæ signa. I. Cum humaniter recusavit oblata a Jacobo munera, dicens: *Habeo plurima, frater mi, sint tua tibi*: nec ea nisi instantibus Jacobi precibus acceptavit. II. Quod liberaliter sese obtulerit cum suis quadringentis viris fratri suo comitem itineris, ut ipsi esset in præsidium & tutelam; quod cum excusasset Jacob. III. Adjecit Esau: *Oro te, ut de populo qui mecum est, saltem socii remaneant viæ tuæ*: quæ certe evidentia fuerunt signa perfectæ ipsius cum fratre reconciliationis & amicitiæ. *Considera, obsecro* (inquit S. Chrysostomus, in illa verba Esau) *quomodo ex humilitate excellenti fratrem devicerit Jacob; & quem putabat affici erga se hostiliter & atrociter, ita invenit mansuetum, ut voluerit in ministerium ejus omne officium suum declarare*.

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Quo sensu dixerit Jacob fratri suo Esau, Sic vidi faciem tuam quasi viderim vultum Dei.

Sunt qui Jacobum in istis verbis nimiæ adulationis, aut saltem alicujus mendacii insimulent; quia si data fuisset optio, nihil magis optasset quam vitare fratris occursum.

Hunc nodum Interpretes diversimode solvere nituntur. 1. Nam S. Augustinus *quæst.* 105. *in Genes.* dicens hæc a Jacobo prolata, non utique expavente, & præ timore perturbato animo, ut quidam existimant; quandoquidem ipsum antea amplexatus, & osculatus perfectæ suæ cum ipso reconciliationis signum dederat Esau; sed ut magis sibi devinciret fratris animum, ita profunde & humiliter sese illi subiecit, ac si quidpiam divinum in eo fuisset intuitus.

Unde S. Augustinus putat ea verba esse intelligenda, non comparate ad verum Deum: sed ad eos, qui licet puræ sint creaturæ, nihilominus nomine *Dei* donantur & illustrantur: quo sensu Moses, *Pharaonis Deus* dictus est; & secundum quem sensum, dicit Apostolus 1. ad Corint. 8. *Etsi sunt qui dicantur Dii, sive in Cœlo, sive in terra; siquidem sunt Dii multi, & Domini multi*. Atque ita præfatorum Jacobi verborum hic esset sensus; quod Esau intuendo, sic esset affectus, quemadmodum solent ii qui faciem contemplantur alicujus potentis, cujus benevolentiam ambiunt. Eadem paucioribus, complectitur S. Chrysostomus, dicens: *Hoc magni obsequii gratia dictum est a justo, ut eum demulceret, & ad fraternam benevolentiam duceret.*

II. Volunt aliqui Jacobum, illa loquendi formula jam tum usum fuisse, quam deinde sacri Scriptores usurparunt, ut id quod in suo genere eximium est, & valde eminet, nomine *Dei* adjuncto celebretur. sic *cedri Dei*, Psalm. 79. id est proceræ &c. Atque ista prolata a Jacobo, ut testaretur se recreari supra modum, videndo vultum placidum sui fratris, ac si divinum quid conspiceret.

III. Sunt etiam qui sic exponunt: conspectus placidi tui vultus, mihi certum est divinæ protectionis indicium; quasi ipsam Dei faciem quæ me benigne intueatur, contemplarer.

IV. Censerem ego his expositionibus posse adiici Jacobum ita locutum, ut significaret, quod sicut Deus dicitur nobis ostendere faciem suam, dum nobis favet & opitulatur: unde David Psalm. 80. v. 10. *Ostende nobis faciem tuam, & salvi erimus*. Sic Jacob videndo fratrem suum in amplexus & oscula ruentem, atque humaniter, ac benigne cum eo agentem, dicit se pari lætitia perfusum, qua affectus fuerat, dum expertus est summam Dei erga se benignitatem.

Jacobus itaque cum suam suum erga fratrem exhibuisset gratitudinem, & congratulationem, excusassetque oblatum illius comitatum, promisit sane se vestigia illius secuturum; sed pedetentim, pro captu parvulorum & ovium, donec ad eum accederet in Seir. Cum autem illuc non videatur properasse, eo quod post recessum Esau, statim adiiciat Moses: *Et Jacob venit in Socoth.* Et inde *transivit in Salem urbem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan.*

QUÆRITUR III.

Utrum mentitus fuerit Jacob, dum fratri promisit se ad eum venturum in Seir.

Eum fuisse mentitum, & aliud dixisse quam haberet in animo multi existimant; sed volunt leve ac prorsus veniale fuisse mendacium illud. De Jacobo (inquit Tostatus) forte melius dicetur quod ipse nunquam intendit ire in Seir, nec etiam quando istud promisit, & sic mentitus est. Fuit tamen istud mendacium officiosum, quod non est negandum fuisse in Patriarchis; quia non fuerunt viri valde perfecti, quia aliqui eorum mortalia peccata, & satis gravia commiserunt. *Ita Abulensis* præsul, sed minus consultus. Quod Sectarii libenter arripuerunt: Calvinus præsertim, qui sanctum Patriarcham passim vellicat, modo mendacii, modo diffidentiæ illum accusans. Suamque sententiam firmare nituntur; ex eo quod, inquiunt, magnæ fuisset temeritatis & imprudentiæ committere se suosque voluntati fluxæ & inconstanti Esau, qui diu multumque illi fuerat infensus. Insuper timendum erat ne si eorum amplissimæ familiæ simul consisterent, novæ exurgerent contentiones, quibus Esau, homo superbus & ferox exulceratus, pristinas iniurias cum novis in fratrem, ejusque filios & famulos, vindicaret.

S. Augustinus existimat quidem Jacobum cum ista diceret, habuisse in animo ad fratrem suum progredi; sed re serius perpensa ac deliberata, censuit reconciliato hosti non esse fidendum, ne antiquum vulnus recrudesceret; neve fratris odium levi quapiam occasione exsuscitaretur, ex quo etiam fortasse fieret ut eum apud se suis cum omnibus retineret invitum.

Addunt

Addunt alii Jacobum habuisse quidem in animo propositum eundi in Seir; sed Deo suggerente, mutasse consilium. Sicut Magi, qui Christum natum adoraturi venerant, promisere quidem Herodi post inventum & adoratum recens natum Judæorum Regem, se ad illum redituros: sed in Deo per Angelum in somnis admonente. *Ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam*, ut narrat S.Matthæus, cap. 2. v. 12. sic etiam S. Paulus se excusat 2. ad Corinthios, cap. 1. v. 15. quod ad eos non venerit, licet id proposuisset & promisisset; neque propterea se mentitum esse dicit, quia id sincere proposuerat: sed ipsi liberum non fuit illud exequi.

Verum, tametsi probabiles sint exceptiones illæ: nihilominus non invitus descenderem in eorum sententiam, qui existimant, quod etsi Scriptura non memorat Jacobi profectionem & accessum in Seir, non minus propterea censendus sit illuc accessisse: Hunc autem accessum idcirco a Mose non commemorari, quia tantum per occasionem, ut fratri gratificaretur, paucis diebus ibi manserit; non ut in familia propria, sed velut fratri hospes. Sicut non memorat Moses Jacobi accessum ad parentes suos, nisi post Dinæ raptum, & direptionem Sichemis, id est, decennio circiter postquam rediisset ex Mesopotamia. At quis credet illum tamdiu distulisse parentes visitare? id tamen silet Moses, quia Jacob diu non hæsit apud eos, nec forte prius ad eos accesserat cum universa familia.

Adde quod si promissis fratri suo factis non stetisset Jacobus, habuisset Esau unde plurimum in ipsum exulceraretur, & veteres renovaret iras, quod fraternam amicitiam quam Jacob per deputatos & oblata munera ambierat, totque humilibus obsequiis fuerat deprecatus, indigne paulo post violasset.

At, inquies, non debuit reconciliato hosti fidere. Verum fidere debuit Deo, qui illi fratrem benignum reddiderat, suumque divinum præsidium illi non defuturum tot solemnibus apparitionibus spoponderat. *Accedit* quod deflectendo a via, & promissis non stando periculum non vitasset Jacobus; quia Esau videns se a fratre delusum, iterum ad ipsum iam regioni suæ proximiorem, potuisset armata manu accedere, & violatam fidem ulcisci: quod cum factum non fuerit imo simul postmodum pacifice convenerint ad sepulturam patris, argumentum esse debet, integram inviolatamque semper apud eos stetisse reconciliationem.

Itaque dicendum existimo Jacobum subsecutum fuisse fratrem suum Esau, & ad eum venisse; sed ibi diu non substitisse, quia aliter statuerat Deus: nec id conveniebat eorum familiis, quæ cum essent numerosissimæ, vix diu pacifice simul stetissent. Quod autem nullum dein Jacobum inter & Esau dissidium fuerit, colligere licet tum ex Scripturæ sacræ silentio; tum ex eo quod simul amice convenerint in obitu & sepultura sui patris Isaac: ut refertur, cap. 35. v. 19. *Reversus est itaque illo die Esau in Seir; & Jacob venit in Socoth*, id est *tabernacula*, locum sic dictum a tentoriis ibi a Jacobo fixis. Noluit autem recta ire ad patrem Isaac consistentem Hebrone, quia forte aliter ei significatum fuerat a Deo; vel ne ob copiosam familiam gravis esset patri, quem tamen sæpius invisisse ante mortem declarabimus, cap. 35.

Quamdiu autem steterit in Socoth, prorsus incertum: diuturnam tamen ibi moram fecisse inferre licet, ex eo quod ibi domum ædificaverit: neque enim in paucos dies habitationis domus construitur. Incertum pariter cur hac habitatione relicta migraverit *ad Salem urbem Sichimorum*: nisi forte ut parentibus suis esset proximior, tutiusque consisteret juxta urbem, quam media in solitudine. Utut sit, relicta Socoth *transivit in Salem urbem Sichimorum &c.* Ita Vulgatus Interpres.

At cum vox *Salem*, diversam habeat significationem, possitque accipi vel *adjective*, quatenus significat Sanum, integrum, & incolumem esse; vel *substantive*, prout denotat urbem, seu locum habitationis; Inde est quod Interpretes diversimode illam hic accipiant. Hebræi namque, quibus plurimi Christiani subscribunt, nomen illud pro adjectivo usurpant, ut sit sensus: Jacobus salvus & incolumis venit in urbem Sichem: *Salvus* (inquit Rabbi Rasi) *in corpore suo quod sanatus fuerat a claudicatione: salvus in facultatibus, quia nihil deficiebat in omni domo: salvus in lege, quia non fuerat oblitus doctrinam legis in domo Laban.* Huic expositioni favet Chaldæus Paraphrastes, vocem *Salem* vertens per *salvum, & incolumem*.

Alii vero voce illa nomen urbis significari non immerito contendunt; quippe cum consentientes habeant non solum septuaginta Græcos Interpretes, & Latinum Vulgatum: sed & Græcos patres, atque ex Latinis præcipuos, maxime S. Augustinum [a], necnon & S. Hieronymum [b]; quamquam ab aliis dissentiat dicens, civitatem Salem aliam esse a Sichima, & eamdem cum *Salim*, ubi S. Joannes baptizabat. Sed ejus sententiæ repugnare videtur textus; nam si Salem sit proprium nomen urbis, debuit esse proprium urbis Sichimorum; ac proinde non est confundendus hic locus cum ea Salim ubi Joannes Baptismum administrabat; quia Sichimitæ non extra, sed citra Jordanem respectu Mesopotamiæ habitabant. Quamobrem verisimilior videtur Tostati sententia qui *Salem, & Sichem, & Sichar*, pro una eademque civitate accepit variis nominibus significata. Unde cum dicitur Jacobus venisse in Salem urbem Sichimorum, idem est ac si quis diceret, venit Lutetiam civitatem Parisiorum.

[a] *Quæst. 108. in Genes.*

[b] *Ep. 126. ad Evagrium & in Tradit. Hebraicis.*

Utut sit, certum est Jacobum a Socoth egressum venisse habitatum juxta urbem Salem, quæ postea dicta fuit *Sichem*, vel a patre, vel a filio Hemor; nam ut diximus exponendo cap. 23. Genesis, Hemor ille potuit esse filius Sichemi fundatoris hujus urbis, & pater alterius Sichemi violatoris Dinæ, ut refertur capite sequenti.

Notat autem Moses Jacobum non in ea urbe, sed juxta habitasse; forte quia urbs illa, seu oppidum istud capax non erat continendæ ipsius numerosissimæ familiæ cum gregibus: vel quia nolebat societatem inire cum idololatris, vel quia sibi commodius erat habitare in campestribus, ut suis armentis haberet pascua necessaria.

Ne autem quis ipsi molestus fieret propter habitationem, emit partem agri, in quo fixerat tabernacula, *a filiis Hemor:* hoc est, ab ejus subditis, quos filios eo sensu nominat, quo Reges vocantur *patres populorum*, & *patres patriæ*. Dedit autem pro illa agri parte quam occupabat, centum agnos, vel centum nummos agni figura signatos. Quod utique pretium, etsi exiguum videtur, fuisse tamen sufficiens apparet ex eo quod eam duntaxat agri partem sibi comparaverit, quæ sufficeret tum ad tentoria, tum ad altare quod ibi construxit. *Vide* (inquit S. Chrysostomus) *pietatem religionemque viri, qua de causa agrum emere studuerit: & erexit ibi, inquit, altare: & invocavit Deum Israel. Vidisti quare & agri partem emat? ut gratias ageret communi nostri omnium Domino.*

Addit Moses: *Invocavit super illud fortissimum Deum Israel:* hoc est, victimas obtulit omnipotenti Deo, qui ipsi Israelis nomen indiderat. Vel, ut fert Hebræus Textus: *Vocavit illud, fortis Deus Israel.* Quod videlicet altare illud esset ipsi symbolum ad recolenda accepta a Deo beneficia, & ut quoties illud intueretur, Dei meminisset.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXIV.

QUatuor sunt præcipua huius capitis membra. I. Dina filia Liæ rapitur ad stuprum a Sichemo urbis & regionis Principe, quod illa curiositatis causa, relicta patris domo, liberius vagata esset quam oportuit. II. Illa petitur in sponsam a Sichemo, & promittitur a Jacobi filiis ex pacto subeundæ Circumcisionis a Sichemitis. III. Trucidantur Sichemitæ a filiis Jacobi, & civitas diripitur. IV. Jacob acerrime filios increpat propter cruentum illud facinus.

Decennio, aut ad minus, octennio cum Sichemitis pacifice egerat Jacobus, cum Dina Liæ filia vana atque temeraria curiositate videndi mulieres regionis illius, rapta fuit & oppressa a Sichemo Hemoris istius regionis Principis filio. Octo inquam, aut decem annis cum eis egerat Jacobus; dum enim egressus est ex Mesopotamia ut ad suos rediret, Dina erat tantum quinquennis; cum autem rapta est, non minor fuit quatuordecim aut quindecim annis; erat enim nubilis; quippe cum ab Hemore postulata sit in filii sui coniugem.

Similiter Simeon & Levi præcipui Sichimitarum trucidationis Auctores, in exitu e Mesopotamia agebant tantum annum ætatis undecimum. Cum autem rapta fuit eorum soror, non erant minores viginti duobus aut tribus annis: quippe viribus ad trucidandos homines valebant. Itaque jam pene per decennium eam regionem incoluerat Jacobus, quando casus ille cruentus accidit.

Quod autem eorum quæ gesta sunt in Jacobi familia per hoc decennium, nihil referat Moses; forte accidit, quod ea rem domesticam spectaverint, nihil vero conducerent ad historiæ sacræ seriem & scopum. At cum aperienda esset causa migrationis Jacobi ex illa regione, illaque esset magni momenti, noluit eam Moses silentio præterire.

QUÆRITUR I.

Utrum peccaverit Dina e domo paterna egrediens ut videret mulieres Sichimitas.

REspondeo, ipsam graviter peccasse. I. *Vana curiositate*, ut docet S. Bernardus, qui cum oculorum custodiam commendasset, improbassetque vanam quorumdam curiositatem circumquaque oculos obversantium, paulo post exclamat: O *Dina! quid necesse est ut videas mulieres alienigenas? Qua necessitate? Qua utilitate? An sola curiositate? Etsi tu otiose vides; sed non otiose videris. Tu curiose spectas; sed curiosa spectaris. Quis crederet tunc illam tuam curiosam otiositatem, vel otiosam curiositatem fore post sic non otiosam, sed tibi, tuis, hostibusque tam perniciosam?*

II. Peccavit inordinato voluptatis & vanitatis appetitu. Cur enim eo potissimum tempore Dinam incesserit cupido urbem ingrediendi, in quam forte antea non intraverat, sed ut decens erat, sedulo manserat domi reclusa? causam aperit Josephus, *lib. 1. antiquit.* scribens: Tunc festum diem magno illius regionis hominum conventu luxuque celebratum fuisse apud Sichimitas, cuius voluptatis & lætitiæ ut particeps fieret Dina, utque sciret istius urbis mulierum mores, habitum, & cultum, quatenus se in earum consuetudinem & amicitiam insinuare posset; domo forte clam, & insciis

sciis parentibus egressa, ut istius solemnitatis & lætitiæ fieret particeps; se videndam præbuit, & juvenis Principis Sichemi in se oculos & libidinem provocavit. Unde Moses huius flagitii culpam in ipsam potissimum refundere videtur; cum dicit, illam egressam esse ut videret filias regionis, quæ debebat sub matris oculis in tabernaculo latere.

III. Peccavit gravissime in eo quod fuerit in causa, cur tot Sichimitæ, qui nullam in illato stupro partem habuerant, crudelissime fuerint a filiis Jacob trucidati. Nam Simeon & Levi, germani Dinæ ex Lia matre fratres, ira perciti quod Sichemus Hemoris illius regionis Principis filius sororem eorum virginem violasset; capta occasione vehementissimi doloris, quo omnes Sichimitæ mares, ob susceptam Circumcisionem premebantur, armata manu suis cum servis urbem invasere, & masculis omnibus ferro deletis, ipsis etiam trucidatis Hemore & Sichemo, sororem suam domum reduxerunt; quibus auditis cæteri filii Jacob urbem pariter ingressi, eamque civitatem depopulati, mulieres, pueros, armenta, & greges in sua tentoria adduxerunt.

QUÆRITUR II.

Utrum illa Sichimitis civitatis vastatio fuerit licita.

JUstam ac licitam fuisse arbitrantur nonnulli. I. Quod licitum sit ulcisci gravissimam iniuriam quæ in numerosæ familiæ grande probrum, ingentemque contumeliam vergit, qualis erat illa Dinæ violatio, quæ in universæ Jacobi familiæ dedecus redundabat.

II. Quod propter illam Sichimitarum vastationem Simeonis & Levi zelum plurimum celebret Juditha; ait enim, cap. 9. *Domine Deus patris mei Simeon qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione sua, & denudaverunt femur virginis in confusionem: & dedisti mulieres illorum in prædam, & filias illorum in captivitatem; & omnem prædam in divisionem servis tuis, qui zelaverunt zelum tuum: subveni, quæso te Domine Deus, mibi viduæ! &c.* Igitur facinus illud filiorum Jacobi in ultionem stupri illati sorori suæ Sichimitas trucidantium, non reprehensione, sed laude dignum videtur.

III. Jacob suum condendo testamentum & unicuique filiorum paternam benedictionem impertiendo, Josephum alloquens Genes. 48. v. 22. ait: *Do tibi partem unam extra fratres suos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo.* Quem locum LXX. Interpretes ita verterunt: *Do tibi Sichimam præcipuam super fratres tuos: quam accepi de manibus Amorrhæorum in gladio meo & sagitta.* Igitur censuit Jacob illam Sichimitarum vastationem fuisse legitimam; si enim iniustam existimasset, dubio procul sanctissimus ille vir, civitatem illam, & ex ea sublata omnia, velut iniuste comparata legitimis Dominis, nempe Hemoris hæredibus restitui iussisset.

Verum facinus illud grande fuisse piaculum, & ab ipso Jacobo valde improbatum, imo & damnatum, apparet primo ex illa severa increpatione, qua in hoc capite v. 30. perstrinxit Simeonem & Levi huius facinoris primarios auctores: *Turbastis me inquit, & odiosum fecistis me Chananæis, & Pherezæis habitatoribus terræ huius. Nos pauci sumus: illi congregati percutient me, & delebor ego, & domus mea.* Quantum autem in eos propterea fuerit exacerbatus, istudque cruentum facinus ipsi permanserit alta mente repositum, etiam ad ultimam usque vitæ periodum, manifestum fit, ex illis verbis, quibus brevi moriturus Simeonem & Levi obiurgat Genes. 49. *Simeon & Levi fratres*, inquit, *vasa iniquitatis bellantia.... Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura: dividam eos in Jacob, & disperdam eos in Israel.* Quibus verbis significat S. Patriarcha, interprete S. *Hieronymo* in Traditionibus Hebraicis: „ Non sui consilii fuisse, quod illi „ Sichimitas fœderatos viros interfecerint, „ contraque jus pacis & amicitiarum sanguinem fuderint innocentem; & quia „ quodam furore sive crudelitate rapti, muros hospitæ urbis everterint. Illud: Dividam eos in Jacob, & dispergam eos „ in Israel; bene congruit cum eventu. „ Levi enim hæreditatem propriam non accepit, sed inter alias Tribus, paucas urbes ad habitandum habuit. Simeon quoque, ut est in libro Josue, proprium funiculum non est consecutus; sed de Tribu „ Juda quiddam accepit. Et in 1. Paralipomenon, cap. 19. scriptum est: Cum „ multiplicata esset Tribus Simeonis, nec „ haberet possessionis locum exisse in desertum ad quærendum sibi locum.

Apparet itaque ex præfatis Jacobi verbis, illius filios gravissime peccasse in illa Sichimitarum trucidatione & vastatione; atque perperam Hebræorum Doctores cruentum illud facinus excusare conari, sub obtentu zeli vindicandæ violatæ pudicitiæ, & vis illatæ sorori suæ. Porro quam grande, quamque enorme fuerit piaculum illud, colligere licet ex illius circumstantiis.

I. Quod illud fuerint aggressi inconsulto patre, cujus erat irrogatam sibi, suæque familiæ in constuprata filia injuriam, vindicare; aut illius debitam satisfactionem exigere. Fuerat quidem Jacobus flagitio isto vehementissime exulceratus; sed vir cordatus, tametsi ingenti dolore oppressus, attamen cum solus esset domi, injuriam dissimulaverat, & mœrorem suum intus absorbuerat donec redirent filii ex agro. In quo certe maxime laudanda est ipsius moderatio, quod non solum ad tam funestum nuntium non excanduerit; sed benigne, & humaniter exce-

excεperit Hemorem patrem Sichemi postulantem Dinam, tametsi violatam, in filii sui coniugem. Debuerant ergo filii illam sui patris animi moderationem imitari, ad ejusque exemplum proposita honorifica satisfactione esse contenti.

II. Peccarunt mendacio perniciosissimo, imo & horrenda perfidia, pactum Sichimitis proponentes, quod violare decreverant, cum enim audiissent Hemoris propositionem, qua Dinam in filii uxorem postulabat, illi tria responderunt. *Primo*, a se non posse affinitatem contrahi cum præputiatis, eo quod ipsis probrosum esset præputium: *Deinde* obstaculum hoc tolli posse, si tam ipse Hemor, quam ejus filii, & subditi velint circumcidi: quod si fieret, mutua invicem inirentur connubia, & in unam gentem, unumque populum coalescerent. *Tertio*, quod si aliter Sichimitis visum esset, nec propositam conditionem vellent admittere, illi reciperent sororem suam, & inde migrarent; cum tamen aliud prorsus diversum haberent in animo.

IV. Peccarunt impietate, prostituendo religionem, & sacramentum fœderis, ac veræ fidei, nempe Circumcisionem hominibus idolorum cultui deditis, nulla prævia eorum conversione; & quod sceleratius est, eo sacramento utuntur, tamquam medio ad nefariam vindictam.

V. Quod longe graviorem de Sichimitis ultionem sumpserint, quam admissum ab eorum principe facinus mereretur; siquidem solus Sichem Princeps Dinam violaverat, ejus vero pater & subditi nullam in isto piaculo partem habuerant: attamen illi Jacob filii ut se de privato unius hominis delicto ulciscantur, totum populum cum eo trucidant; nec ea immanitate exsaturati, in omnia bona Sichimitarum hostili furore grassantur, captivas rapiunt eorum uxores, diripiunt urbem, muros, domosque dissipant, greges & armenta deprædantur.

VI. Quod istiusmodi facinore tanta temeritate, tantoque furore patrato, sese universamque suam familiam in summum vitæ discrimen exposuerint; futurum enim erat inde ut illius terræ incolæ, finitimæque gentes in unum collectæ ad horrendum illud facinus vindicandum, Jacobum una cum suis delerent & trucidarent: idque dubio procul evenisset, nisi Deo monente, quamprimum inde migrassent.

Unde ab initio objecta, respondeo *ad primum*, licitum quidem esse vindicare irrogatam injuriam maxime contumeliosam, dummodo ultio illa non fiat auctoritate privata, sed publica, nec justitiæ modum excedat, puniendo insontes scilicet cum reis. In his autem omnibus circumstantiis peccarunt Jacobi filii. Istud enim facinus propria auctoritate, & inconsulto patre sunt aggressi; excesseruntque modum in generali illa vastatione qua innocentes cum reis fuerunt extincti.

Ad secundum dico, tria in isto facinore filiorum Jacob esse distinguenda; scilicet motivum, modum, & scopum. *Motivum* erat laudabile, quippe ultio illa suscepta fuit zelo vindicandæ violatæ pudicitiæ, & familiæ suæ, dedecus ulciscendi. *Scopus* pariter non erat improbandus; illo quippe Simeonis & Levi zelo usus est Deus ad resarciendam suam gloriam a Sichimitis idolorum cultoribus, pluriumque criminum reis violatam. *Modus* vero, nempe crudelis illa strages omnino erat damnanda; injustum enim erat pro unius delicto tantam fieri hominum carnificinam. Duo priora in isto facinore laudat Judith, non vero posterius.

Ad tertium dico, a Jacobo legante partem illam extra fratres suos, non intelligi civitatem Sichimam, quam ipse nusquam obtinuit, nec sibi servavit; quippe cum statim atque peracta fuit sæva illa Sichimitarum interfectio, inde continuo discesserit, variasque postmodum egerit peregrinationes. Hinc etiam non ait se portionem illam tulisse de manu Hemoris Sichemi Principis, a quo partem Agri juxta Sichem emerat; sed ait: *Quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo*; quibus indicat aliquam terræ plagam a se prius occupatam, sed deinde ab Amorrhæis usurpatam, ex qua armorum vi fuerant ab ipso postmodum ejecti. Si tamen cum LXX. Interpretibus, & S. Hieronymo velis per *partem unam*, intelligi Sichimam, sensus erit: quod ex illa Agri parte, quam ab Hemore pretio centum agnorum comparaverat, atque etiam forte ex universa illa regione ejecerit Amorrhæos, qui illam invaserant.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXV.

Declarantur hoc in capite quatuor Jacobi migrationes. I. Ex Sichimitarum Regione in Bethel. II. Ex Bethel in Ephratam. III. Ex illa plaga ad Turrim gregum. IV. Inde ad locum ubi degebat Isaac: singulæ autem migrationes illæ habent aliquid notabile annexum hic expendendum.

Cum propter cruentam Sichimitarum stragem, ac eorum urbis depopulationem, mœrore & curis ingentibus torqueretur Jacobus, timeretque ne finitimæ Gentes in ultionem istius facinoris armatæ, ad suæ familiæ extinctionem insurgerent; medias inter angustias fluctuanti adfuit Deus, ut divina sua apparitione eum recrearet, & inde in Bethel migrandum, ibique sacrificandum imperaret.

QUÆ-

QUÆRITUR I.

Cur potius in Bethel, quam in alia loca migrare jusserit Deus.

ASilum Jacobo ejusque familiæ in Bethel potiusquam alibi elegit & assignavit Deus multis de causis. I. Quia ipse loci istius aspectus plurimum valebat ad eximendum terrorem, spemque faciendam de adfuturo divino præsidio; cum scilicet memoria recoleret Jacobus visam illic sibi fuisse mysticam illam scalam a terra ad Cœlum pertingentem, conspectamque majestatem & gloriam Dei ipsi promittenti se eunti & redeunti fore propitium.

II. Quia ibi proximior futurus erat paternæ domui & familiæ, unde opportunum nancisci poterat auxilium adversus eos omnes, qui manu facta ausi fuissent eum insectari.

III. Quia conveniens erat ut Jacobus emissum votum tandem impleret; siquidem cum in Mesopotamiam pergeret pernoctasset que in Bethel, voto se obstrinxit quod si reverteretur prospere, ibi solemnes ageret Deo gratias: in cujus promissionis fidem erexerat lapidem in titulum, eumque oleo perfuderat. Unde, referente Marcero, quidam Hebræorum Doctores existimant Deum idcirco raptum & stuprum Dinæ permisisse, quod diutius distulisset Jacobus votum hoc implere post suum in Chananitidem accessum. Adeo ut necesse fuerit hoc funesto eventu, illum e Regione Sichimitica, ubi nimium suis commodis ob terræ feracitatem inserviebat, avocari, & emissum votum ejus in memoriam reduci.

Verum cum Scriptura hujus obliti voti eum non insimulet, putidum & inane prorsus existimo Rabinicum istud commentum; censeoque Jacobum non sponte sua, sed juxta Dei voluntatem tandiu in partibus Sichimorum egisse, donec opportuna adesset occasio migrandi in Bethel, ut ibi voto satisfaceret, cujus implendi tempus advenisse significavit Deus, cum illuc migrandum jussit, ubi construeret *altare Deo qui apparuit ipsi*.

Hic autem obiter observandum in istis divinis verbis non deesse mysterium. *Quid est* (inquit S. Augustinus) *quod non dixit: Fac ibi aram mihi, qui apparui tibi? sed dixit Deus quasi de alio loquens: Fac ibi aram Deo qui apparuit tibi; verum filio ibi apparuit, & Deus pater hoc dixit:* hunc etiam textum producit S. Hilarius lib. 4. de Trinit. ut probet in Deo personarum pluralitatem, & filium esse revera Deum: „ Deus, *inquit*, „ honorem Deo postulat, & postulat cum „ alterius significatione personæ, *Qui ap-* „ *paruit*, inquit, *tibi cum fugeres Esau*; ne „ qua personæ ejusdem confusio nasceretur. „ Deus ergo & qui loquitur cum Jacob, „ dicitur Deus, & de quo is loquitur; ho- „ noris confessio naturæ nomen non discer- „ nit, quos significatio subsistentes esse di- „ stinguit.

Accepto itaque divino mandato, illico Jacobus se comparavit ad iter. Quoniam vero pergendum erat ad locum quem agnoverat esse sanctum & terribilem; censuit nonnisi puris manibus ac mentibus illuc esse properandum. Quamobrem, *Convocata omni domo sua*, ait: *Abiicite Deos alienos qui in medio vestri sunt, & mundamini; ac mutate vestimenta vestra. Surgite & ascendamus in Bethel; ut faciamus ibi altare Deo, qui exaudivit me in die tribulationis meæ, & socius fuit itineris mei. Dederunt ergo ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures quæ erant in auribus eorum: at ille infodit ea subter terebinthum, quæ est post urbem Sichem.*

QUÆRITUR II.

Quinam fuerint illi alienigeni Dii quos abiiciendos jubet Jacobus.

PLanum est Deos alienos vocari a Jacobo, Ethnicorum simulachra, seu idola, quæ ideo tanquam numina illi colebant, quod divinam quamdam virtutem eis inesse putarent. At difficultas est, unde hæc idola in Jacobi viri piissimi, verique Dei cultoris familiam irrepserint. Josephus, aliique Hebræi Doctores, quibus plurimi etiam Christiani consentiunt, existimant idola illa eadem fuisse quæ Rachel furata fuerat in domo Labani patris sui. Unde Calvinus indigne non Rachelem modo, sed & Jacobum execrandi idololatriæ criminis insimulare non veretur: „ Cæterum, *inquit*, hinc perspici- „ mus quorsum tenderet furtum Rachelis; „ neque enim voluit (ut dictum est) patrem „ a superstitione retrahere; sed in ejus vi- „ tium successit: neque venenum hoc apud „ se continere, sed sparsit in totam fami- „ liam. Sic pessima contagione infecta fuit „ illa sancta Domus. Unde etiam patet „ quanta sit hominum ad impios & vitio- „ sos cultus propensio, quando domestici „ Jacob, quibus pura religio tradita erat, „ tam cupide oblata idola arripiunt. Nec „ vero prorsus inscius fuit Jacob: sed cre- „ dibile est nimis fuisse uxorium, ut sua in- „ dulgentia pestem domi tacitus aleret.

Verum quam injusta sit hæc criminatio, argumentum est ipsius Mosis altum de hoc crimine silentium; qui enim alios Patriarcharum defectus, etiam levissimos non subticet, hunc gravissimum, si verum esset, non tacuisset. *Adde* quod verisimile non sit a Jacobo viro piissimo, & erga unius veri Dei cultum zelantissimo, per decem plusquam an-

annos, ex quibus facta fuerat illa Deorum Labani subductio, ejusmodi idolorum cultum a Rachele, aliisque domesticis aut ignoratum aut toleratum fuisse: neque Deus tot erga eum divinæ suæ benignitatis & protectionis præbuisset argumenta, si ille suo saltem consensu idololatriæ labe fuisset inquinatus.

Probabilius itaque dicendum arbitror, per *Deos alienos*, quos abiiciendos Jacobus imperat, intelligenda esse simulachra quæ tam ejus filii, quam eorum domestici ex Sichimitarum direptione abstulerant, quod ex pretiosa essent materia conflata; hæc vero nolebat Jacobus a suis retineri, ne ipsis essent in laqueum, neve in causa essent cur forte Deus offerendum sacrificium ingratum haberet.

Ejus mandatis obsequentes filii omnes & domestici, non solum idola, sed & eorum ornamenta, puta armillas, inaures, & alia hujusmodi continuo ipsi præbuerunt. Ille vero infodit ea omnia subter terebinthum quæ est post urbem Sichem. *Facta*, inquit Abulensis, *magna fossa; liquefacta tota illa materia metallina infusa fuit in fossam, & penetravit in profundum per viscera terræ, ut nullus eam inde acciperet. Et noluit illud aurum, vel argentum in aliam formam conversum accipere, ut quod semel dicatum fuerat cultui Dæmonum, nunquam applicaretur ad usus hominum.*

Hoc autem, inquit Salianus, videtur ex abundantia fervoris potius, quam ex necessitate factum. Nam tulit David coronam Melchom, Idoli Ammonitarum de capite ejus, & invenit in ea auri talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque inde diadema. Idemque sanctificavit omnem prædam, Regibus Syriæ debellatis, acquisitam in templi fabricam, & usum. In qua vix credibile est nihil templis idolorum ademptum, aut illis parcitum, quos in primis exterminari oportebat.

Addit Jacobus: *Mundamini, ac mutate vestimenta vestra.* Quibus verbis duplicem munditiem imperat, unam exteriorem, interiorem alteram: illam corporis, hanc animi. Idem mandatum Deus legem daturus Hebræis in monte Sina præscripsit Mosi: Exodi, cap. 19. v. 10. *Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, laventque vestimenta sua. Et sint parati in diem tertium.* Hanc autem præparationem externam requirebat Deus, tanquam symbolum renovationis interioris hominis, quam potissimum intendit Deus. Unde apud Isaiam, cap. 1. *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Quo respicit etiam illud Apostoli 11. ad Corinth. cap. 7. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* Etsi vero hæc cordis & corporis mundities in Christianis semper exquirenda; utraque præsertim exigitur cum religiosus cultus sive per orationem, sive per sacrificia, sive per sacramentorum susceptionem est exhibendus.

Sic itaque rebus compositis, viæ ad Bethel cum universa sua familia se commisit Jacob. *Cumque profecti essent, terror Dei pervasit omnes per circuitum civitates, & non sunt ausi persequi recedentes.* Ex quibus verbis colligere licet vicinos populos audito Sichimitarum excidio, in odium & exterminium Jacob, eiusque familiæ exarsisse; quinetiam inito consilio decrevisse armata manu in eos irrumpere, ut eos funditus delerent. Quorum impetus ut cohiberet Deus, omnipotenti sua virtute illos a proposito deterruit; sive illorum emolliendo ferream duritiem, & reprimendo conceptum vindictæ furorem: sive horrendo tonitru & ingeminatis fulguribus, aliisque terrificis signis domi continendo. Quo pariter favore se prosecuturum Israelitas ex Ægypto egredientes promittit *Exodi* 19. exequitur vero Deuter. cap. 2. ubi ait: *Hodie incipiam mittere terrorem, atque formidinem tuam in populis, qui habitant sub omni cœlo: ut audito nomine tuo paveant, & in morem parturientium contremiscant, & dolore teneantur.*

Pacifice igitur & secure susceptum iter absolvit Jacobus, pervenitque in Bethel, ubi extructo altare sacrificium obtulit: quod proculdubio maximam ipsi contulit lætitiam videndo se sanum & incolumem in eum locum reducem cum numerosa & copiosa familia, ubi fugitivus, & ab omnibus destitutus sub dio aliquando pernoctarat.

At ut extrema gaudii luctus occupat, & res prosperæ adversis sunt intermixtæ: *Eodem tempore mortua est Debora nutrix Rebeccæ, & sepulta est ad radices Bethel subter quercum; vocatumque est nomen loci illius, Quercus fletus.*

QUÆRITUR III.

Qua ratione Debora fuerit in comitatu Jacobi.

LEgimus *Genes. cap.* 24. *v.* 59. Rebeccam e Mesopotamia egredientem sibi comitem adjunxisse nutricem suam; non legitur autem hæc in patriam rediisse. Qui ergo fieri potuit ut illa in Jacobi comitatu inveniretur, ibique diem extremam clauserit? Judæi ut sibi nihil ignotum esse, & omnia Scripturæ arcana patere significent, dicunt Deboram a Rebecca missam fuisse in Mesopotamiam, postquam audivisset Jacobum ibi familiam alere, ut eum juvaret in uxoribus instituendis: rediisse vero cum illo in Cananitidem, & ipsius itineris atque mansionis fuisse comitem.

Fingunt alii Deboram cum videret Rebeccam esse sterilem, nec illi necessariam esse suam operam, ab Isaaco & Rebecca licentiam obtinuisse natale solum repetendi. Cum autem audiisset Jacobum Rebeccæ filium illuc adventasse, & familiam institue-

re,

re, ipsi adhæsisse, eique in familia regenda plurimum inserviisse, atque cum ipso perrexisse in Cananitidem.

Verisimilius existimarem ego, illam stetisse semper cum Rebecca ad illius mortem usque. Cum autem e vivis excessisset Rebecca, audiisset que Jacobum ingenti familia donatum in Sichimis habitare, ad ipsum tanquam Rebeccæ dilectissimum filium se contulit, ut quiete ac pacifice cum illo ageret. Hanc autem cum suæ matris charissimam nutricem expertus esset Jacobus, solemnibus exequiis voluit eam honorare, ut matrem in nutrice veneraretur.

Quinetiam sunt, qui adiiciunt in ipsius obitu voluisse Jacobum parentare matri suæ Rebeccæ quæ non ita pridem, ut tradunt Judæi, obierat, fueratque sine ullis solemniis tumulata: „ Propterea quod, inquiunt, „ (referente Burgensi) Isaac non poterat ire „ in sepulturam ipsius, cum jamdiu ante „ senuerat, & caligaverant oculi eius, ut „ dictum est supra cap. 27. Nec etiam Ja- „ cob poterat interesse sepulturæ matris „ suæ, quia adhuc erat in Mesopotamia. „ Esau autem non honorasset eam debito „ modo, propter benedictionem quam perdiderat ipsius causa. Unde ex hoc dicunt, „ quod Isaac senex ordinavit, ut sepeliretur de nocte latenter, ne palam deficeret sibi honor debitus. Et eadem ratio- „ ne Scriptura non facit mentionem explicitam de sepultura Rebeccæ, eo quod fuerat sic latenter facta: sed adhuc implicite „ sacra Scriptura facit mentionem, cum de „ sepultura Deboræ nutricis eius tantam „ fecit mentionem, ut dictum est. Unde vocatum est nomen loci illius, *quercus fletus*: quia ibidem Jacob principaliter flevit matrem suam; pro cuius honore nu- „ tricem eius honorifice sepelivit.

Alterum ingentis mœroris & luctus fomitem præbuit mors Rachelis, quæ dum Jacob a Bethel pergeret Ephrata, seu Bethleem, obiit parturiendo forte ante tempus, propter itineris molestias; etsi fructus esset maturus, quippe qui diutissime perfecta sanitate donatus vixerit.

Verisimile autem est quod hunc partum Jacob vicinum ignoraverit, alioquin tabernacula non movisset, ne tanto periculo exponeret conjugem dilectissimam.

Mortua est itaque Rachel medios inter vehementissimos partus dolores: quamobrem animam pene exhalans, natum puerum appellavit *Benoni*, hoc est, *filium doloris* seu *luctus mei*; quia inter ejulatus matris, & mortis dolores, prodierat in lucem. Pater vero vocavit eum *Ben-jamin*, id est, *filium dexteræ*; forte quia Rachel dulcissima conjux erat ipsi pro dextera; qua amissa, in nato filio renascentem, excipiebat.

Mortuam autem conjugem sepelivit Jacob juxta viam quæ ducit Bethleem; *Posuitque titulum super sepulchrum eius*, *Hic est titulus monumenti Rachel*, *usque in præsentem diem*. Sepelivit, inquam, illam juxta viam, illique monumentum erexit, quatenus viatores illac transeuntes illius meminissent, & suæ imminentis mortis admonerentur. Discrimen enim est inter monumentum, & sepulchrum: *sepulchrum* namque erat arcula lapidea in qua mortuum corpus recludebatur: *monumentum* vero erat præalta lapidum congeries, vel titulus aliquis excelsus, quo viatores admonerentur ibi sepultum esse aliquem, cuius nomen erat ibi exaratum. Unde Hebræi solebant mortuos suos juxta vias sepelire, ut Jacob Rachelem: vel in montibus, sic *Aaron* sepultus est in monte Hor, Num. 20. v. 30. Eleazar eius filius in monte Ephraim, Josue 24. v. 33. Similiter *Josue*, Iudic. 2. v. 9. &c.

Tametsi vero Jacobus summo dolore fuerit affectus propter mortem suæ dilectissimæ Rachelis, is tamen non fuit illius mœroris finis: paulo post enim Ruben ipsius primogenitus paternum lectum temeravit, rem habendo cum una e patris uxoribus, nomine Bala. Quod impium facinus, licet Jacobum non latuerit; illud tamen prudentia tunc dissimulavit, propter varias angustias quibus premebatur.

Ut autem ex tot angoribus aliquod haberet solatium, cum aliquandiu tentoria fixisset circa *Turrim gregis*, ubi nato Salvatore pastores audierunt vocem Angeli: tandem cum universa sua familia perrexit ad patrem suum Isaac Hebroni commorantem.

Tametsi vero hic primum Jacobi ad patrem Isaac accessum post suum in Chananitidem adventum referat Moses, verisimile non est illum antea dilectissimum suum parentem non convenisse: ab illo enim ex Mesopotamia reditu plusquam decem effluxerant anni; intra quod spatium, optimum filium & erga patrem, qui tot impensis benedictionis ipsum fratri primogenito prætulerat, optime & religiose affectum, sese illi non stetisse præsentem, nullus cordatus existimabit. Hunc vero accessum commemorat Moses, quod Jacobus illuc cum universa sua familia sese transtulerit stabili commoratione in paterna domo permansurus.

Licet enim Moses post hunc Jacobi accessum adiiciat: *Completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum*, *consumptusque ætate mortuus est* &c. Attamen existimandum non est, Isaacum paulo post Jacobi adventum, vita fuisse functum: quinimo duodecim, ut vult Salianus; imo tredecim, ut egregie probat Pererius, annos supervixit Isaacus, eique convixit Jacobus; itaut ex duabus familiis una coalesceret. Adeo tamen ut greges & armenta diversis in locis pascerentur, quod eos præ multitudine terra capere non posset: quæ etiam causa fuit, ut licet Esau sepeliendi patris causa ad Jacobum accessisset, ab eo tamen deinde secesserit, ut habetur cap. sequenti.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXVI.

CUm sepulturæ Isaaci occasione Esau meminisset Moses, censuit ejus genealogiam continuo attexere. Quia autem Esau affinitatem contraxerat cum Horæis regionis Seir habitatoribus, quos postmodum Esau posteri sedibus suis expulerunt, eorum etiam ortum & propagationem hoc in capite recensere voluit Moses.

QUÆRITUR I.

Quid conducat duplex illa genealogia ad Historiam sacram.

R*Espondeo*, plurimum conducere: primo, quia multa occurrunt in sacris Libris, quæ facili negotio non possent intelligi, nisi compertus esset status populi Idumæi, ejusque affinium: crebra namque fit a Scriptoribus sacris mentio *Seir*, *Edom*, *Horrhæorum* &c. Qui vero essent illi, nos lateret, si eorum originem & propagationem non docuisset Moses. Fit pariter mentio regionis *Theman*, Amos 1. & alibi; quis vero illam compertam haberet, nisi nosset illam fuisse partem Idumææ occupatæ a nepote Esau filio Eliphas, cui nomen erat Thema? Frequens etiam occurrit de *Amalecitis* narratio, ob varias clades, quas ab eis passi sunt Israelitæ, quasque hi vicissim illis intulerunt. Ignota autem esset gens illa, nisi in hoc capite disceremus *Amalech* fuisse filium Eliphaz nepotis Esau.

Præterea intererat Ecclesiæ scire eventum prædictionum Isaaci; ut inde colligerent fideles, a Deo omnia implenda, quæ per suos servos promissa sunt, etiam perversis: Isaacus enim benedicens Esau, optaverat illi numerosam posteritatem, divitias multas, & quod ex ejus semine orirentur Duces ac Principes.

Hoc autem vaticinium effectum habuisse declarat Moses in hoc capite, enumerando filios, quos suscepit Esau ex tribus conjugibus, in quibus enituit illa Dei benedictio.

QUÆRITUR II.

Cur aliis nominibus Esau uxores Moses appellet hoc in capite, quam appellaverat antea.

CApitibus 26. & 28. trium ab Esau assumptarum uxorum nomina refert Moses, primamque appellat *Judith*, filiam Beeri Hethæi: Secundam *Basemath*, filiam Elon ejusdem loci: tertiam autem *Maheleth*, filiam Ismael. Hic autem refert quidem eundem uxorum numerum; sed neque eodem ordine, neque iisdem nominibus; similiter earum parentes aliter hic atque ibi nominantur. Hæc autem diversitas aliter conciliari non potest, nisi dicatur tam viros quam fœminas tunc fuisse polyonymos; vel quia occasione aliqua eorum mutata fuerint nomina; sed hæc sunt levioris momenti.

At gravior est difficultas de *Ana* quæ v. 2. & 14. dicitur *filia Sebeon*, & v. 18. mater Oolibamæ: v. autem 24. appellatur *Sebeonis filius*, & v. 25. Oolibamæ pater. Hunc nodum ut solvant Interpretes, varias in partes se torquent. LXX. quidem ab eo facile sese expediunt, utroque in loco Anam illum appellantes filium Sebeonis & Oolibamæ patrem. At repugnat Hebræus textus qui v. 2. & 14. habet בת *bath*, id est, *filia*. Cui consonat Chaldæa paraphrasis, & nostra Vulgata, unde apparet hic mendum aliquod in editionem LXX. irrepsisse.

Itaque omissis aliorum conjecturis, dico hic distinguendas esse duas personas eodem nomine insignitas, unam fœminam, alteram virum, quod utique colligitur ex textu, nam prior Ana dicitur patrem habuisse Sebeonem Hevæum: posterior vero Sebeonem Hethæum e Chananeorum gente.

Hic pariter Ana dicitur a Vulgato *Invenisse aquas calidas in solitudine*: In textu autem Hebræo hodierno, *invenisse mulos*: at de hac textuum differentia actum est in præcedenti volumine, ubi de conciliatione textuum pugnantium.

QUÆ-

QUÆRITUR III.

Quo sensu hic dicat Moses Esau abiisse in alteram regionem, & recessisse a fratre suo Jacob, cum alibi jam ipse Esau habitaret.

COnstat ex præcedentibus Esau jamdudum recessisse a Chananitide, & habitationem suam constituisse in terra Seir, in quam ad eum Jacobus e Mesopotamia rediens, legatos miserat; & ex qua Esau cum quadringentis viris fratri suo Jacobo processit obviam. Quid igitur sibi vult Moses dum ait hic v. 6. *Tulit autem Esau uxores suas, & filios & filias, & omnem animam domus suæ, & substantiam, & pecora, & cuncta quæ habere poterat in terra Chanaan, & abiit in alteram regionem.*

Respondeo, hæc nullatenus pugnare cum antecedentibus. Cum enim dictum fuerit Esau accessisse ad funus patris sui Isaac, verisimile est eum non illuc advenisse, nisi maximo cum comitatu uxorum, filiorum & servorum; ut scilicet patris exequias majori cum honore absolveret. Tumulato vero patre, ibi aliquandiu degisse ut illius hæreditatem cum fratre partiretur, resque suas cum ipso componeret. Quibus absolutis cum videret propter numerosam fratris familiam, plurimosque greges, non posse simul cum ipso commode habitare, assumpta portione gregis & facultatum, quæ ipsi paterna ex hæreditate obtigerant, reversus est in terram Seir; spe concepta, fore ut Horræos montana inhabitantes paulatim subigeret, & universam illam regionem sibi, suisque in solidam & perpetuam possessionem vendicaret.

Hanc expositionem approbat S. Augustinus: Quæstio est, *inquit*, quomodo Scriptura dicat, post mortem Isaac, abscessisse Esau de terra Chanaan, & habitasse in monte Seir; cum, veniente de Mesopotamia Jacob, legatur supra jam illic habitasse. Proinde qui fieri potuerit, ut Scriptura nec fallere, nec falli credatur; in promptu est cogitare, quod scilicet Esau post discessum Jacob in Mesopotamiam noluerit habitare cum parentibus suis: sive ex illa commotione, qua dolebat se benedictione paterna fuisse fraudatum: sive quod videret uxores suas odiosas esse suis parentibus, vel ob aliam quampiam causam; & ita cœperit habitare in monte Seir. Deinde post reditum Jacob ex Mesopotamia, facta inter eos concordia, reversus est & ipse ad parentes: & cum mortuum parentem simul sepelissent, quod eos plurimum ditatos terra illa minime caperet, abscessit rursus in Seir, & ibi propagavit gentem Idumæorum.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXVII.

DEscribit Moses hoc in capite Josephi historiam, quam orditur ab ejus venditione, cujus refert. I. Motivum, nempe odium fratrum. II. Modum. III. Eventus.

Tametsi Moses hanc historiam post Isaaci mortem referat, communior tamen est Interpretum sententia eam contigisse priusquam venerandus ille senex e vivis excederet. Imo Isaacum undecim aut duodecim annis supervixisse infra demonstrabimus. Cum tamen hanc historiam Moses post obitum Isaaci & sepulturam recitet, est necessario concedenda hysterologia; cujus ratio hæc fuit, quia cum post adventum Jacobi in Hebron, Moses nihil amplius vellet de vita Isaaci narrare, & ad ea, quæ Jacobo Patriarchæ notanda acciderant, pergere deliberasset, censuit historiam Isaaci concludendam morte ipsius; & ne deinceps cum alia recenseret, dicendorum fieret interruptio, adjecit præcedens caput de iis quæ Esaum spectabant. Postea assumens historiam Jacobi, quia venditio Josephi sequentibus lucem præfert, eam initio præmittere voluit.

Cum itaque Jacobus fixam habitationem constituisset in Hebron, nec gregibus opportuna pascua in locis vicinis inveniret, quosdam e filiis cum armentis dimisit in Sichimorum agrum, in quo prædium ante aliquot annos emerat, simul etiam prudenter existimans, ira incolarum metu compresa, eos magna ex parte rediisse. Nec diu distulit etiam filios Liæ, & ancillarum eo mittere, qui præsidio illis essent, si res postularet, & parentem apud ipsos repræsentarent. Nec minus interea ipse de eorum incolumitate sollicitus, Josephum ad eos invisendos dimittere statuit: *Hæc erat causa*, inquit Rupertus, *paternæ sollicitudinis*, *quia pascebant filii ejus oves in Sichimis*, *videlicet ubi dudum populo terræ illius odiosos fecerat illos furor ipsorum pertinax*, *& indignatio dura.*

Porro Josephum oderant fratres triplici de causa. I. *Quod a patre plus cunctis filiis amaretur.* Jacobus enim præ cæteris filiis diligebat Josephum, non solum eo quod, ut inquit Moses, *in senectute genuisset eum*; agebat enim Jacobus unum annum supra nonaginta dum ei natus est Joseph: verum hac ratione tenerius fuisset diligendus Benjamin, qui fratrum omnium postremus in lu-

cem est editus: sed maxime præ cæteris diligebatur: *Quia*, inquit S. Chrysostomus, *superna quædam gratia fuit, quæ juvenem amabilem reddebat, & propter animi virtutem cunctis præferri faciebat. Hæc autem in Scriptura adjecta est causa, quod filius senectutis fuerit, & ideo magis eum dilexerit, ut non manifeste augeret odium fratrum.*

Secunda causa istius in Josephum odii fraterni fuit, quo Jacobus spiritu prophetico ductus ipsum induerit *tunica polymita*, hoc est, ex filis diversi coloris contexta, quæ distinctas in ea veluti particulas referentia, speciosam ac pretiosam vestem exhibebant, atque futurum illius Josephi in fratres imperium præfigurabant: talibus enim vestibus indui solebant Reges & Principes, maxime in Oriente, ut colligere licet ex cap. 17. Ezechiel. v. 4. Ubi Rex Babylonis designatur sub signo *aquilæ diversi coloris*. & ibid. cap. 26. prædicitur: *Descendent de sedibus suis omnes Principes maris, & auferent exuvias suas, & vestimenta sua varia abiicient.* Et Psalm. 44. *Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate:* Simili tunica talari & polymita induebantur apud Hebræos filiæ Regum quandiu virgines erant: ut refertur 2. Regum, cap. 13. v. 19. Erat itaque illa Josephi tunica talaris & polymita futuræ illius dignitatis faustum omen: sed infaustum odii fraterni incentivum, cui vehementius excitando accedebant ipsius Josephi narrata somnia de futuro illius Principatu.

Tertia vero causa istius fraterni in Josephum odii erat, quod accusasset *fratres suos apud patrem suum de crimine pessimo.*

QUÆRITUR I.

Quodnam fuerit istud enorme crimen, cujus fratres suos reos Josephus ad Patrem detulit.

HEbræi Doctores, referente R. Rasi, existimant Josephum fratres suos ex Lia oriundos, quibuscum versabatur, potissimum detulisse apud patrem. *I. Quod ederent membrum de vivo animali. II. Quod vilipenderent filios ancillarum, appellando eos servos. III. Quod essent suspecti de scortatione.*

Rupertus inquirens de quo crimine accusavit Joseph fratres suos, ait: „ Quia non „ explicuit Scriptura, vagæ opinioni locus „ datus est: multa namque sunt vitia quo„ rum consummatum opus pessimum est; „ aiunt tamen viri illustrissimi crimen So„ domitici fuisse sceleris.

Tostatus vero putat crimen illud fuisse bestialitatem, quod vitium frequens & familiare pastoribus existimat; „ Nec valet, „ *inquit*, ratio dicentium tantam turpitudi„ nem non esse tribuendam illis Patriarchis: „ fuerunt namque illi homines valde imper„ fecti, & in juvenili ætate admodum fla„ gitiosi. Hoc nempe indicat coitus Ruben „ cum Bala uxore patris sui, ipso vivente: „ quantum enim fuisse putamus libidinis „ ejus æstum, quem ab eo flagitio verecun„ dia patris, & talis patris non revocave„ rit? Judas quoque cum nuru sua Tha„ mar, tanquam cum meretrice, quanta „ libertate coivit? cujus filios Her, & Onan, „ qui semen fundebat in terram, antequam „ ad uxorem accederet, ne suscitaret semen „ fratri suo, pessimos fuisse, atque ob id a „ Deo interfectos, testatur Scriptura *Genes.* „ 38. sed quod scelus comparari potest malitiæ istorum filiorum Jacob, qui fratrem „ suum Joseph immerentem, atque inno„ centem, omni non solum fraternæ cha„ ritatis, sed etiam humanitatis sensu pror„ sus abjecto, crudeliter interficere volue„ runt; & pro magno beneficio duxerunt, „ condonata ei morte, vendere ipsum extra„ neis Gentibus? satis igitur probabiliter „ dici potest, crimen illud pessimum fratrum „ Joseph, fuisse bestialem coitum.

In eam etiam sententiam propendere videtur S. Thomas, qui præfatorum verborum: *Accusavit fratres suos crimine pessimo*, expositioni Glossæ interlineari adiicit, quod *cum pecoribus miscebantur.*

Verum cum vox Hebræa *Dibba*, qua hic utitur Moses, proprie significet murmur, sermonem, vel rumorem, dici potest Josephum detulisse ad patrem, quod fratres pro vitiosa, suaque pessima vita apud alios male audiebant: vel quod sermones maledicos & inhonestos proferre solerent: vel quod circa ipsum Josephum iniquiores essent, eumque vexarent contumeliis & dictis mordacibus. Alii alia fingunt: at cum crimen illud Moses non expresserit, quis ergo deteget?

QUÆRITUR II.

Utrum licite Josephus fratres suos ad patrem detulerit.

VIdetur peccasse contra charitatem fraternam, quæ suadet quidem fratrem peccantem arguere: sed clam & secreto, ne si diffametur, amisso pudore, obstinatior in peccato perseveret. Multi enim studio boni nominis, & metu infamiæ a flagitiis coercentur; qui si publicatis vitiis videant se infamatos, quasi rupto & abjecto verecundiæ fræno, toto impetu audacter ruunt in flagitia. Hinc fratrum accusatores assimilantur Diabolo, de quo scribit S. Joannes: *Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri nocte ac die.* Itaque arguendus videtur Josephus

quod

quod fratrum suorum crimina ad patrem detulerit.

Verum in ea delatione, & accusatione nihil peccasse Josephum, nec id malo animo egisse colligitur. I. Ex ipsius indole, quæ in tota hac historia, satis apparet candida, & ab omni simultate, ac malevolo animo prorsus alieno.

II. Ex eo quod non apud alios, fratres accusavit, sed tantum apud patrem, cuius erat filios emendare. Unde potius laudandus, quam arguendus est quod fratrum saluti studuerit: imo culpandum fuisset illius silentium; si ipso tacente fratres in criminibus perstitissent.

III. Ex ipsius Jacobi patris exemplo, qui cum fuerit vir pius & prudens, Josephum propter illam delationem non reprehendit; quod utique non omisisset, si animadvertisset Josephum perversa voluntate fratres suos accusasse; hoc est, vel ut parentem magis devinciret: vel ut fratres suos alienaret ab ejus affectu; quod sæpe fit a pueris ex aliqua linguæ intemperie, & levitate animi, aut invidia in suos fratres.

Quod autem fraternam charitatem in eo facto non violaverit, inde constat. I. Quia nullo argumento probari potest Josephum antea privatim & secreto fratres suos non admonuisse, quamvis de eo nihil expresse referat Moses; neque enim omnia quæ gesta, vel dicta sunt a Patriarchis, ipse recenset. *Deinde* licet concederetur illos non fuisse præmonitos; id referendum non esset ad defectum charitatis; sed ad diffidentiam auctoritatis, & eorum correctionis: potuit enim existimare se suis a fratribus esse deridendum & contemnendum propter juvenilem ætatem, nec non ipsos majore odio in eum exarsuros: quo in casu correctionem omittere, prudentia est. Unde Salomon, Proverb. 9. *Noli arguere derisorem, ne oderit te.*

Itaque non peccavit Joseph fratrum suorum patri peccata denuntiando; quippe qui id non fecerit animo nocendi, sed studio corrigendi imo gravissime peccasset, si tacuisset: siquidem fuisset in causa cur in illo crimine fratres perseverasent, nec a patre fuisent reprehensi, & meliorem in frugem recepti.

Postquam duo priora odii fratrum Josephi in ipsum semina declaravit Moses, altius conscendit, nempe referre ipsum Josephum admirabili Dei consilio inter fratres unum electum fuise ad res maximas; idque somniis fuise præsignatum. Quæ cum simplici animo fratribus recitaset, inde majoris invidiæ in eum jam conceptæ, & truculentioris odii fomes erupit.

Primum somnium sumptum est ex rebus terrestribus, spicis nempe & manipulis. *Putabam* (inquit ille fratres alloquens) *nos ligare manipulos in agro: & quasi consurgere manipulum meum. Quod somnium*, inquit Theodoretus quæst. 93. *denotabat futuram, frumenti causa, adorationem: siquidem frumenti recipiendi gratia, fratres, secundum prophetiam, eum adoraverunt.*

Secundum vero somnium est a rebus cœlestibus; & eamdem prædictionem continet, sed ampliorem: quippe cum parentes etiam ipsius Josephi complectatur sub symbolo Solis & Lunæ: *Vidi* inquit, *per somnium, quasi Solem, & Lunam, & Stellas undecim adorare me*: quæ cum audiisset Jacob, ait: *Num ego, & mater tua & fratres tui adorabimus te super terram?* Quibus verbis apparet Jacobum ancipitem fuisse circa significationem & eventum præfati somnii. Si enim certo credidisset Josephum suis a fratribus aliquando adorandum, non ita facile credidisset eum a mala bestia esse devoratum, ut finxerunt ipsius filii, sicut refertur hic v. 31. & sequentibus.

QUÆRITUR III.

Qua ratione conciliari possint quæ in præfatis somniis videntur pugnare.

TRia potissimum in utriusque somnii recitatione minus cum eventu cohærere videntur. I. Quomodo videre potuerit Josephus fratrem suum Benjamin manipulos cum aliis fratribus ligare, quia adhuc erat puerulus, & forte vagiebat in cunis? II. Qui fieri potuit, ut Jacobus, sub solis symbolo, visus sit filium suum adorare, cum nullibi legatur istud ab ipso factum? III. Quomodo inter futuros Josephi adoratores recenseatur ipsius mater, quæ ante relationem ipsius somnii e vivis excesserat?

Ad duas autem priores difficultates facilis est responsio. Ad primam quidem, quia eventus illius prædictionis seu somnii mystici non spectabat præsentem, sed futurum statum Josephi: frater porro Beniaminus, ut refertur, *cap.* 43. cum cæteris fratribus Josephum adoravit. Igitur merito dici potuit ipsius manipulum cum ipsius fratrum manipulis coram Josephi manipulo procubuisse. Similiter Jacobus Josephum filium veneratus est: quippe ut eodem, *cap.* 43. legitur, ei per filios, quos in Ægyptum misit, Josepho eum honorem detulit, quem ipsi tanquam Pro-Regi cæteri impendebant; ad ipsum enim misit munera: *Sumite*, inquit v. 11. *de optimis terræ fructibus in vasis vestris, & deferte viro munera &c.* Insuper cum interrogarentur ipsi Jacobi filii a Josepho, quem tamen adhuc ignorabant, an pater ipsorum adhuc viveret; responderunt v. 28. *Sospes est servus tuus pater noster, adhuc vivit, & incurvati adoraverunt eum.* Sed ad tertium quod spectat, gravior est difficultas.

S. Augustinus ingenue fatetur se idoneum huius quæstionis exitum secundum historicum sensum, non posse reperire: quamobrem totam hanc historiam dicit esse mystice interpretandam: „ Nisi in aliquo mysterio, „ *inquit*, dictum hoc accipiatur, quomodo „ po-

„ potest intelligi de matre Joseph, quæ jam „ erat mortua? Imo nec in Ægypto cum „ Joseph sublimaretur, putandum est somnium illud fuisse completum, quia nec „ pater eum adoravit, quando ad eum venit in Ægyptum; nec mater ejus adorare „ eum potuit, ut quæ iam olim vita fuisset „ defuncta. In Christi ergo persona facile „ intelligi potest, etiam de mortuis, secundum illud quod dicit Apostolus: *Quia donavit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genuflectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum.*

Hebræi Doctores, referente Rabbi Rasi, ut ab hac difficultate sese expediant tria reponunt. *Primo* quidem, nullum esse somnium sine verbis otiosis; unde contendunt adjectionem illam de Sole & Luna esse otiosam & vanam. *Secundo*, Jacobum data opera meminisse matris Josephi, quam omnes obiisse noverant, ut ea ratione occurreret periculo, mitigaretque exasperatos filiorum suorum in Josephum animos; nimirum ut videntes quam absurdum illud esset, quod jam demortua Josephi mater coram ipso procumberet; idem judicium facerent de aliis somnii partibus quæ ipsos spectabant; sicque talia somnia pro nihilo ducerent. *Tertio* nomine *matris*, a Jacobo non intellectam Rachelem vita functam, sed vel Balam Rachelis ancillam, quæ Josephum instar matris educaverat: vel Liam, quæ defuncta Rachele, in Jacobi familia eminebat, appellabaturque mater-familias.

Contendunt aliqui Interpretes cum Oleastro, & Cajetano, aliisque antiquioribus quorum verba refert Liranus; contendunt, inquam, vixisse adhuc Rachelem cum recitata sunt illa somnia, ac proinde veridicum fuisse Jacobum, cum ait Josepho: *Num ego, & mater tua, & fratres tui adorabimus te super terram?*

Verum, inquit Lyranus: „ Directe repugnat textui Scripturæ Rachelem tunc „ fuisse in vivis; nam in præsenti capite „ dicitur quod Joseph missus fuit de Hebron „ a patre ad visitandum fratres suos. Ex „ quo patet quod ibidem manebat Jacob „ quando Joseph fuit venditus: & certum „ est quod ibidem manebat Isaac quando „ Jacob venit ad eum, rediens de Mesopotamia, ut habetur supra, *cap.* 35. Ex quo „ patet quod Joseph fuit venditus postquam „ Jacob venerat ad Isaac patrem suum: & „ aliquo tempore manserat juxta eum: sed „ mater Josephi mortua fuit antequam Jacob veniret ad patrem, ut habetur supra 35. *cap.* Ex quo patet Joseph venditus est post mortem matris suæ. Item „ hic dicitur, quod Joseph vidit in somnis „ Solem & Lunam & stellas undecim adorantes eum: & per undecim stellas intelligebantur undecim fratres ejus. Ex quo „ patet quod Benjamin, qui erat undecimus „ frater suus jam erat natus. Et certum est „ quod mater Joseph mortua erat in partu „ Benjamin, ut habetur supra 35. *cap.* Et „ sic patet, quod venditio Joseph fuit post „ mortem matris suæ. Nec valet pro dicto „ contrario, quod venditus sit ante mortem Isaac 12. annis: quia per hoc non „ concluditur, quod Rachel adhuc viveret: „ quia ex Scriptura non habetur, quot annis Jacob steterit cum patre, postquam „ venit ad eum: nec ex alio loco Scripturæ potest concludi dictum eorum. *Ita Lyranus.*

Hanc Lyrani sententiam approbat & confirmat Pererius, exponendo omnes Jacobi mansiones a suo e Mesopotamia exitu, usque ad ipsius accessum ad patrem: „ Profectus, „ *inquit*, ex Mesopotamia dicitur, Genes. „ 31. venisse in montem Galaad; ibique comprehensus esse a Laban. Hinc venit ad lo- „ cum nominatum Mahanaim, Genes. 32. „ Inde venit in Bethel. Ex hoc loco egressus venit ad terram, quæ ducit Ephratam, „ sive Bethlehem; & ibi Rachel, in ortu „ Benjamin, egit animam. Egressus inde „ Jacob, fixit tabernaculum trans Turrim „ gregis; Ex quo loco discedens, denique „ venit ad Isaac patrem suum, in Mambre, „ civitatem Arbe, quæ est Hebron. Hæc „ autem omnia disertis verbis ita ut a me „ commemorata sunt, in 35. *cap.* huius „ libri prodita sunt. Intelligit, opinor, „ lector ex hac brevi descriptione Itineris „ Jacob ex Mosopotamia in urbem Hebron, Rachelem esse mortuam priusquam Jacob venisset in urbem Hebron: „ &c. *Hæc ille.*

Unde concludit plenissimam fore illius somnii sententiam & interpretationem, si dicatur hoc somnio significatum esse, Joseph evectum iri ad tantum dignitatis & potestatis fastigium, ut comparatione conditionis & status, in quo erant fratres & parentes ejus, ab illis merito adorabilis & adorandus foret. In tantum enim Rex Ægypti honoris ac potentiæ extulit Josephum, ut ipsum honorari & adorari jusserit ab omnibus etiam Principibus Ægyptiorum.

Itaque sicut fratres ejus, cum in Ægypto, adiissent illum, nescientes esse Joseph, maxima submissione & reverentia ipsum adoraverunt sic quoque pater ejus, si convenisset eum in Ægypto, ignorans esse filium suum Joseph, procul dubio venerabundus adorasset eum. Idemque dicendum est de matre ejus Rachele, si tum vixisset; Vel de aliis uxoribus Jacob, quas nonnulli putant nomine *matris* esse appellatas. Portendebatur igitur eo somnio tanta honoris, & imperii Joseph sublimitas futura, ut habito ejus respectu & ratione, venerandus & adorandus foret non solum ab hominibus, qui essent ejusdem conditionis, cujus erant fratres, & parentes ejus; sed ab aliis etiam longe honoratioris & præstantioris conditionis. Ita Pererius &c.

At S. Chrysostomus exponens hæc verba Genesis, cap. 47. v. 31. *Adoravit Israel Deum, conversus ad lectuli caput*; quæ LXX. Interpretes, & S. Paulus sic referunt: *Adoravit Israel ad fastigium virgæ ejus.* Cum dixisset, *vide Senem, decrepitum, Patriarcham, adoratione honorem in Joseph declarare & reipsa implere visionis eventum. Quando*

enim

enim narravit Joseph visionem: Dixit, inquit, *nunquid ego, & mater tua veniemus, & adorabimus te super terram?* Deinde inquirens, Quomodo impletum est somnium in matre quæ jam ante defuncta erat, & filium non adoravit? Respondet: *Perpetuus Scripturæ mos est, a magis principali totum significare. Quoniam igitur caput mulieris vir* (erunt, inquit, duo in carne una) *cum adoravit caput, manifestum quod corpus totum caput sequebatur. Si enim pater hoc fecit, multo magis illa, nisi ex hac vita prærepta fuisset, hoc fecisset.* Quibus verbis significat Jacobum adorasse Josephum, non quidem illius personam; sed eminentem in eo Regiam dignitatem; atque una cum ipso, virtute saltem, si non actu, idem a Rachele fuisse præstitum. Cui expositioni subscribo.

At, inquies, quorsum hæc somnia immittuntur Josepho, qui ea non intelligit?

Respondeo, id factum esse multis de causis. I. Ut ipsi ac fratribus, necnon & patri deinceps constaret, non casu, sed divinitus ad dominium Ægypti illum esse evectum. II. Ut argumentum essent omnia Dei consilia & decreta, invitis ac repugnantibus licet hominibus, effectum sortiri; juxta illud Isaiæ 46. v. 10. *Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet.* III. Quia prævidebat Deus quod illa somnia fomitem præberent odio fratrum in Joseph, quo magis inflammarentur ad eum perdendum, & vendendum in Ægyptum; sicque divinæ dispositioni etiam nescii, & præter voluntatem inservirent.

Pergit Moses enarrare truculentum Jacobi filiorum in fratrem suum Josephum odii eventum. Cum enim hic mandatum excepisset a patre invisendi fratres suos, & referendi eorum statum, prompto & alacri animo perrexit eos inquirere. Cum autem non invenisset eos in regione Sichimorum, quæ ab Hebrone distabat circiter duodeviginti leucis; audiissetque ab homine, vel, ut aliqui volunt, ab Angelo ipsi in agris erranti occurrente, illos cum grege abiisse in Dothain, totidem leucis a Sichimis dissita, illuc celeriter contendit.

Cum vero eum eminus vidissent fratres, quisque esset agnoscentes ex tunica polymita, hoc est diversi coloris, qua ipsum prædilectionis causa induerat pater; invicem convenientes, consilium ineunt de ipso tollendo. Tria itaque proponunt. I. Cædem innocentissimi fratris. II. Cadaveris ejus dejectionem in cisterna veteri. III. Qua ratione apud patrem factum illud a se perpetratum amoverent, deferendo & mittendo scilicet ipsius Josephi tunicam laceratam, & sanguine tinctam per nuntium qui diceret, illum a fera pessima esse devoratum. Et ne quid ad sceleris atrocitatem deesset, addunt insultabundi: *Tunc apparebit quid illi prosint somnia sua:* Quibus verbis non tantum Josephum, sed etiam ipsum Deum petunt. At, inquit S. Gregorius, *Inde voluntatem Dei peragunt, unde hanc immutare contendunt; & omnipotentis consilio dum resistere nituntur, obsequuntur: quia sæpe & hoc ejus dispositioni apte militat, quod ei per humanum studium frivole resultat.*

Tam horrendi facinoris atrocitate commotus Ruben eorum major natu, fratres ab immani illo flagitio deterrere conatur, eis suadendo, ut Josephum vivum in cisternam veterem projicerent, manusque suas ab effuso fraterno sanguine servarent innoxias. *Hoc autem*, inquit Moses, *dicebat volens eripere eum de manibus eorum & reddere patri suo.*

Quo autem animo consilium istud dederit Ruben, qui omnium nequissimus extiterat; quippe qui effræni libidine & incæstu patris cubile fœdaverat? incertum est. Potuit id sibi proponere. I. Ut servata Josephi vita, & eum patri salvum ac incolumem restituendo, patrati sceleris veniam obtineret, & illud e memoria patris obliteraret. II. Potuit etiam sibi metuere ne qui semel in infando crimine fuerat deprehensus, si Josephi trucidatio in notitiam patris veniret, culpa præcipue ei imputaretur; quippe cum natu major, sua auctoritate alios reprimere debuisset. III. Quod prioris admissi criminis pœnitens, & ut credebat veniam a Deo consecutus, noluit altero non minus atroci scelere contaminari.

Utcumque res se habeat, hæc tamen humanitas quam in fratre liberando præstitit, testis est non fuisse projectum ad omnia scelera. Non ausus est quidem palam se opponere pessimæ fratrum voluntati, neque a scelere dehortari; quia videbat rationibus non esse locum ad eos mitigandos: sed ad barbaros eorum affectus sermonem accommodans, satis judicavit præsentem illorum impetum hoc artificio reprimere.

Illi itaque truculentiores feris, quæ Josepho in desertis erranti pepercerant, statim ac innocens ille in eorum manus venit, exuunt illum tunica polymita, & demittunt in profundam cavernam, eo animo ut ibi fame periret. O *crudelitatem!* (inquit S. Chrysostomus, homil. 61.) *o inhumanitatem! ille quidem tantum itineris confecerat, & tanto studio de eis inquisierat, ut videret & annunciaret patri quomodo se haberent res illorum; iterum illi quasi alieni, & barbari & inhumani, quia consuluerat eis Ruben, ne effunderent sanguinem, fame occidere volebant. Sed benignus Deus statim eum liberavit ab insania fratrum.*

Judas enim, eorum fratrum unus, videns Ismaelitas mercatores transeuntes, dixit fratribus: *Quid nobis proderit si occiderimus fratrem nostrum, & celaverimus sanguinem ipsius? melius est ut venundetur Ismaelitis, & manus nostræ non polluantur.* „ O iniquam permutationem! (*inquit ibidem S. Chrysostomus*) „ o damnosum lucrum! o injustam venditionem! Eum qui vobis sanguine conjunctissimus erat, quem pater maxime amabat, „ qui ad visendum vos venerat, qui nunquam vos, vel in parvo, vel in magno „ offenderat, vendere attentatis? & vendere hominibus barbaris, & in Ægyptum „ descendentibus? Quæ tanta insania? quæ „ invidia? quis livor? &c.

QUÆ-

QUÆRITUR IV.

Qua ratione Moses dixerit Josephum venditum Ismaelitis, ac Madianitis.

ISmaelitas & Madianitas diversos esse populos certissimum est. Madianitæ namque ortum ducebant a Madian filio Abrahami ex Cethura; Ismaelitæ vero ab Ismaele ejusdem Abrahami filio ex Agara. Qui ergo fieri potuit, ut diversæ nationis, & regionis populis venderetur Josephus? hunc nodum ut solvant aliqui Interpretes, dicunt Josephum bis fuisse venditum. I. Quidem Ismaelitis, sed cum ab eis neglecta fuisset emptio, fuisse consignatum Madianitis, qui circa hujus capitis finem, dicuntur ipsum vendidisse Putipharo Eunucho Pharaonis, magistro militum.

S. Augustinus hanc difficultatem proponit quæst. 124. in Genes. eamque solvit dicendo; Ismaelitas & Madianitas, utpote ex eodem patre Abrahamo prognatos, pro una eademque gente reputari.

Verum tametsi Scriptura sacra plerumque nominibus Ismaelitarum, & Madianitarum promiscue utatur, quod ab eadem stirpe prodierint; quodque eamdem Arabiæ regionem incolerent, unde a Philone & Josepho dicuntur *Arabes*; nihilominus erant distincti populi: qui tamen cum essent vicini, commerciique societatem inivissent; in alias regiones mercimonii causa, juncto mutuo comitatu, pergebant. Horum itaque turmam cum transeuntem vidissent Josephi fratres, illum e cisterna eductum eis vendiderunt. Cum autem illis merces essent communes, inde est quod tam Ismaelitæ, quam Madianitæ promiscue dicuntur Josephum emisse & vendidisse.

Interea Ruben, ut quod cogitaverat in Josephi salutem, impleret; simulato aliquo negotio, se subduxerat e fratrum conspectu, & isti venditioni non interfuerat, nihilque de ea audierat; quod forte per diversum iter & per ambages ad cisternam pergeret. Unde cum Josephum in ea non invenisset, scissis vestibus præ dolore ad fratres reversus ejulans ait: *Puer non comparet, & ego quo ibo?*

Ut autem, qui eum vendiderant, tanti sceleris suspicionem a se averterent, exequuntur quod excogitaverant commentum; Josephi tunicam polymitam hœdi sanguine tinctam & laceram mittunt ad patrem, per unum e servis, qui non erat sceleris conscius. „ O insensati (*inquit S. Chrysostomus*) „ licet patrem illum decipere possitis, non „ tamen falletis judicem illum qui decipi ne- „ quit: non ignorabit oculus ille qui nun- „ quam dormitat, quem maxime omnium „ formidare oportebat *&c.* Audito autem „ tam lugubri tamque funesto nuntio, & visa Josephi tunica sanguine maculata, adeo Jacobus perturbatus & dejectus fuit animo, ut nulla facta inquisitione statim pronuntiaverit, filium suum a fera devoratum.

At, inquies, nonne Jacob erat Propheta? Prophetam autem quid occultum latet? Erat quidem; sed penes Prophetam non est pro suo nutu, & quo voluerit tempore, vel occulta nosse, vel futura prævidere; non enim semper Prophetis adest spiritus propheticus: sed Deus illum eis largitur quoties judicat expedire. Certe si Jacobus novisset quid factum fuerat, & quid circa Josephum erat futurum, non tanto mœrore fuisset oppressus: *Adeo ut*, inquit Moses, *noluerit consolationem accipere, sed ait: descendam ad filium meum lugens in infernum.*

QUÆRITUR V.

Utrum ingens ille mœror, & luctus in Jacobo non fuerit culpandus.

NOn abs re quis mirabitur quomodo Jacobus, qui plurimis in tentationibus & angustiis absque ulla querela tot heroicæ patientiæ præbuerat argumenta, tanto dolore in unius filii jactura fuerit abreptus, ut omnem respuerit consolationem; maxime cum undecim alios filios haberet superstites. Nihil enim minus consentaneum est viro piissimo, quam ut sciens & volens dolori indulgeat, & tristitiam sponte alendo, aliquatenus adversus Deum insurgat.

Verum non dubito quin Jacobus, etiamsi humana solatia respuit, se ex corde submiserit Deo, quem toties expertus fuerat in adversitatibus propitium. Nec aliunde culpandus erat ejus dolor; graves enim erant causæ ob quas naturæ vim inferre non debuit, nec humanos patris affectus erga dilectissimum filium exuere quem eximia indoles, & virtutes egregiæ præ cæteris faciebant charissimum. Accedit quod ingenti illo mœrore perstringere voluerit filiorum animos, & damnare malævolam ipsorum erga Josephum voluntatem; quem unum pluris sibi illis omnibus fuisse demonstrat.

Quid vero significare voluerit illis verbis: *Descendam ad filium meum lugens in infernum* gravis est inter Interpretes controversia. Plurimi enim, maxime Protestantes, contendunt vocem שאול *Sceol* qua hic utitur Moses, non aliud significare, nisi *foveam* seu *sepulchrum*; Quibus consentiens Cajetanus, ait: Dictio interpretata *infernum*, fossam, seu sepulchrum sonare dicitur; & „ hoc quadrat sensui germano. Manifesta- „ tur enim quid fuerit Jacob renuere con- „ solationem, videlicet velle perseverare in „ luctu usque ad tempus sepulturæ propriæ: „ hoc enim significatur dicendo: Descendam tristis in sepulchrum, ad filium meum jam defunctum eundo. Eadem est plurium Catholicorum Doctorum sententia.

Ve-

Verum probabilior est expositio Lyrani, qui cum dixisset ab Hebræis illa Josephi verba explicari de fovea vel sepulchro, addit: „ Catholici autem melius exponunt dicentes: in infernum, id est, ad Limbum „ sanctorum Patrum; qui locus est superior „ pars inferni. Eadem fuit S. Hieronymi „ sententia: nam Epist. ad Dardanum, præfatum Genesis locum laudans, ait: *Hæc est terra viventium, in qua sanctis Viris, atque mansuetis bona Domini præparantur, quam ante adventum in carne Domini Salvatoris, nec Abraham, nec Isaac, nec Jacob, nec Prophetæ, & alii viri justi consequi potuerunt. Denique & Abraham licet diversis locis, cum Lazaro videatur apud inferos: & Jacob vir justus dicit, lugens & gemens descendam ad infernum*, ad diversum scilicet ac discretum ab aliis, Abrahæ reliquorumque Justorum locum.

Ipsi adstipulatur S. Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 15. Ubi affirmat animas Sanctorum ante Christi Domini resurrectionem fuisse in inferno, loco tamen ab impiorum tormentis remoto: *Non absurde*, inquit, *credi videtur antiquos etiam Sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem locis tamen a tormentis impiorum remotissimis, sed apud inferos tamen fuisse; donec eos inde sanguis Christi, & ad ea loca descensus erueret*. Itaque Jacobi verborum sensus est. Propter hanc acerbissimam filii mei iacturam, ingenti mœrore confectus e vivis excedam, pergamque ad eum locum, ubi iam filius meus Joseph requiescit cum SS. hominibus vita functis.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXVIII.

DUm in Ægyptum abducitur Josephus, Jacobus eius pater existimans eum mortuum mœrore conficitur, Moses quasi per parenthesim hoc in capite initum enarrat a Juda cum Chananæa coniugium. Ex quo tria occurrunt maxime Judæis probro vertenda. I. Quod Judas connubium inierit cum Chananæis a Deo reprobatis, & Jacobo invisis. II. Quod ex illa uxore Chananæa duo priores suscepti filii, fuerint pessimi, & propter eorum improbitatem a Deo fulminati. III. Quod Judas ipse rem habuerit cum Thamara, nuru sua quam scortum existimabat.

QUÆRITUR I.

Cur prætermissis aliorum patriarcharum conjugiis, & Genealogiis, unius Judæ prosapiam referat Moses.

REspondeo id factum esse ex peculiari sancti Spiritus instinctu, & multiplici de causa. I. Cum Jacobo facta fuisset divina promissio quod ex eius prosapia divinum semen exurgeret, hoc est, Messias esset futurus mundi salus; & in quo benedicendæ erant omnes Gentes: Judamque inter duodecim fratres elegisset Deus, ex cuius familia divinus ille Salvator esset oriundus; operæ pretium erat, ut quamvis aliorum Patriarcharum prætermissæ sint genealogiæ, Judæ prosapia describeretur, ut constaret ex quibus secundum carnem ortum duceret Christus Dominus. Inde est quod etsi Judas ex duabus mulieribus prolem susceperit; attamen, qui ex legitima processerunt filii, primas non obtinuerunt in eius Tribu; neque ex earum serie prodiit Christus: sed ex iis qui orti sunt ex incestu ipsius Judæ cum Thamara.

II. E re divinæ providentiæ erat, notum facere Judæis ex quibus originem ducerent, nempe ex primordiis fœdissimis, & maxime pudendis ac probrosis, ut deprimeretur eorum arrogantia de sui generis claritate inaniter gloriantium. Nam licet ex incestuoso concubitu prodiissent; nihilominus, referente S. Joanne cap. 8. non puduit eos dicere Christo Domino: *Nos semen Abrahæ sumus; & nemini servivimus unquam*: Et Paulo infra: *Nos ex fornicatione non sumus nati*. Quod utrumque effatum, manifestum erat mendacium; nam & sæpissime in captivitatem abducti servierunt Gentibus: & nobilissima inter eos Tribus, quæque plures ex eadem stirpe Reges dedit, ex alienigena muliere, & ex incestu nurus cum socero prodiit.

III. Conducebat hæc historia ad commendandam Christi Domini humilitatem, & misericordiam, qui, ut manifestum faceret se non venisse vocare iustos, sed peccatores; ex proavis maxime peccato inquinatis nasci voluit.

Unde consulto Moses hoc in capite triplex grande enarrat Judæ peccatum: *Primum*, quod a fratribus recesserit: *Secundum*, quod uxorem duxerit Chananæam: *Tertium*, quod rem habuerit sua cum nuru Thamara. Peccavit, inquam. I. recedendo a patre: *Eodem tempore*, inquit Moses, *descedens Judas a fratribus suis* &c. Prius dixerat convenisse omnes Jacobi filios, ut patrem de filii sui Josephi morte lugentem consolarent-

rentur; cur autem Judas a fratribus recesserit, Lyranus noster ex Hebræorum traditione causam sic refert: „ Dicunt, *inquit* Hebræi quod filii Jacob videntes patrem inconsolabiliter afflictum eo quod credebat Joseph esse mortuum, cœperunt esse molesti Judæ, eo quod dedisset consilium de eius venditione, dicentes ei: si consuluisses eum totaliter dimittendum, acquievissemus tibi tanquam principaliori: maxime, quia sedata passione iræ in nobis, fuissemus ei compassi; & sic redditus fuisset patri. Propter quod Judas declinans a fratribus suis contraxit cum aliis amicitiam, & inde accepit uxorem. *Ita Lyranus*. Ex quibus apparet peccasse Judam contra insitam a natura hominibus observantiam erga parentes, cum patrem ingenti mœrore confectum absque solatio deseruerit.

Peccavit II. Ineundo coniugium cum Chananitide; neque enim erat nescius Chananæos Gentem esse a Deo maledictam: ac propterea patrem & avum suum a parentibus jussos non assumere conjuges ex illa reprobata Gente; sed ex sua prosapia, tametsi longe dissita. Inde est, quod etiam ex tali conjugio orti fuerint pessimi homines, & a Deo fulminati. Ex illa enim conjuge Chananæa Judas suscepit tres filios, scilicet Her, Onan, & Sela: *Her* (inquit Moses) *primogenitus Judæ, nequam in conspectu Domini & ab eo occisus est.* De duobus aliis dicemus infra.

III. Gravissime peccavit in Thamar nurum suam; idque multis modis. *Primo*, Quod illam induxerit, ut mortuo Here filio suo primogenito, ob impietatem divinitus occiso, alteri suo filio nomine Onan nuberet; res hactenus inaudita. Quod enim Philo lib. de nobilit. scribit illam ad has nuptias adstrictam ex decreto judicum illius regionis Chananitidis, prorsus commentum est: Moses enim distincte pronuntiat id factum esse ex præcepto Judæ, qui Onano filio suo dixit: *Ingredere ad uxorem fratris tui, & sociare illi, ut suscites semen fratri tuo.* Id quidem deinde præceptum fuit a Mose. *Deuter. cap.* 25. *v.* 5. Verum id temporibus Judæ nondum erat in usu apud fideles, nullum enim a mundo condito extabat illius levirationis exemplum.

Secundo, Peccavit in eam quod etiam divinitus extincto pessimo illo Onano, quia ne liberi fratris nomine nascerentur, congrediens cum Thamara semen fundebat in terram, Judas illam varia spe lactaverit, illi dicendo: *Esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus*; qui fortassis tunc erat circiter annorum duodecim. Verebatur enim ne si tam cito nuberet, ipse quemadmodum fratres ejus, celerius periret. *Tertio*, Injustitia, quod illam sua e domo relegat cum ignominia ad domum patris sui, quasi jam ipsi alienam. *Quarto*, Infidelitate, quippe cum Sela matrimonio jam aptum, non Thamaræ, sed alteri uxori junxerit. *Quinto*, Denique incestu, dum rem habuit cum ipsa Thamara nuru sua, putans illam esse scortum.

Hæc enim, ut vidit se a Juda delusam, plurimis jam exactis viduitatis suæ diebus, cum audisset Judam paratum ire ad tonsores ovium suarum, ut se a luctu propter mortuam uxorem suam tantillum recrearet, hæc, inquam, transformavit se in scortum, deposito videlicet viduitatis suæ lugubri habitu, & assumpta tenui veste, qua æstate utebantur mulieres Palæstinæ, atque velata facie, ne agnosceretur, perrexit in bivium, qua necesse erat Judam transire undecumque veniret. Eam Judas, meretricem ratus, vesana libidine accenditur, concubitum postulat, pretium hœdum offert, pignus postulatum dat; scilicet annulum signatorium, & pallium seu vittam pretiosam, necnon & baculum vel pedum pastorale, & cum illa congreditur. Ex quo concubitu illa fit gravida; atque infandi criminis cum ipso Juda rea.

Non me latet a nonnullis e SS. Patribus utrumque excusari; Judam quidem, quod nescivit esse nurum. Verum in ipso errore grande peccatum fuit, quia voluntarius erat; sua quippe culpa nescivit; facile enim rescire potuerat quænam illa esset, si cæco pravis libidinis impetu non fuisset abreptus. Adde quod neque cum scorto congrediendum naturali & positiva divina lege prohibitum sit.

Thamaram S. Chrysostomus [a], S. Ambrosius [b], Theodoretus [c] nituntur excusare a peccato, duplici ratione. 1. Quod non affectu vesanæ libidinis, sed honesto prolis amore incensa, corporis sui Judæ copiam fecerit: *Neque enim*, ait Theodoretus, *postea Judæ aut alicui alteri copulata est: sed contenta fuit vocari mater eorum, qui ex illo semine nascerentur*. 2. Quod in hoc opere servivit divinæ dispensationi qua sanxerat Deus, ut Christi generatio ex Juda per Pharen Thamaræ filium fieret.

[a] *Hom.* 62. *in Genes.*
[b] *Lib.* 3. *in cap.* 3. *S. Lucæ.*
[c] *Quæst.* 95. *in Genes.*

Verum, salva tantis Ecclesiæ Doctoribus debita veneratione, verisimilius dicendum arbitror cum S. Augustino Judam gravissime eo in facto peccasse, nec Thamaram pariter a crimine fuisse immunem; tametsi minus quam Judas videatur culpanda; nam, ait S. Aug. melius quidem sine filiis remaneret, quam sine vero matrimonio mater fieret. Unde etiam S. Chrysostomus Thamaram non ab omni labe prorsus excusat: nam homil. 1. in 3. cap. S. Matth. Thamaram & Bethsabeam, appellat *mulieres de peccato celebratas*. Commixtionem quoque Thamar cum Juda vocat *adulterium*, homil. 3. exponens enim illa verba: *Judas genuit Phares & Zaran de Thamar*, ait: *Quid agis o homo? quid nobis talis recordationem refers historiæ qua adulterium turpe continetur?*

Tandem gravissime peccavit Judas in Thamaram, dum audiens illam esse gravidam, jussit ex domo paterna ad se adduci: *Producite*, inquit, *eam ut comburatur.* v. 24. sententia enim hæc fuit prorsus iniqua. 1. Quod inauditam damnat, statim atque audivit illam esse gravidam. 2. Quod nullam habuerit rationem fœtus quem erat enixura: hoc autem adversabatur humanitati; debuerat enim

enim supplicium differre donec illa peperisset, ne fœtus innocens cum rea matre periret. 3. Quia nullum jus ad capitalem illam sententiam ferendam videtur habuisse: eam enim protulit vel ut judex, vel ut pater-familias: non ut Judex, quia non legitur ipsum aliqua, vel principis, vel magistratus auctoritate in illa regione fuisse potitum; ut vero pater-familias, potestatem non habuit de alicujus vita decernendi.

4. Denique quod sententia illa modum excedebat; neque enim simplex fornicatio cujus Thamaram ream existimabat Judas, tam gravi supplicio, quale est vivam comburi, erat punienda. Statuitur quidem *Levit.* 21. *v.* 9. filiam Sacerdotis fornicatam, igne comburendam: unde Judæi Thamaram fingunt fuisse filiam Sacerdotis Sem: sed putidum est commentum Rabinicum: nam Sem ante incestum Judæ annis 1146. mortuus fuerat; quomodo ergo Thamar juvencula ejus filia esse potuit? Unde verba Judæ sunt hominis præcipitati judicii, atque injuste damnantis miseram, ut pereat horrendo mortis genere, propter contumeliam sibi & familiæ suæ illatam; persuasus forte quod hac oblata opportuna occasione tolleret eam e medio, ne amplius ipsi propter negatum Selæ connubium fieret molesta.

Neque his obstat quod Jacobus Patriarcha testamentum condens, suisque filiis ventura prædicens, cæteris prætulerit Judam, & felicioribus auspiciis illum commendaverit. Insuper quod a Deo electus fuerit ut ex ejus stirpe Messias nasceretur: inde namque inferre non licet illum fratribus fuisse innocentiorem: non enim propterea ab adulterio, homicidio, superbia, ac vanitate immunis dicendus est David, quod postmodum amplissimis encomiis in Scriptura sacra commendatur.

Neque putandum est S. Petrum gravissime non peccasse dum Christum Dominum abnegavit, quod postea princeps Apostolorum, simulque Ecclesiæ pastor ac rector a Christo fuerit institutus &c. Non enim priora hominum peccata rite per pœnitentiam expuncta Deum removent a conferendis ipsius beneficiis: quin etiam persæpe pravis illorum facinoribus utitur ad divinæ suæ misericordiæ & munificentiæ commendationem; sicut usus est nefario isto Judæ concubitu, ut ex ipso natus Phares, unus esset ex Christi Domini majoribus. Videant itaque Judæi quam habeant occasionem & ansam, ut de suis parentibus tantopere glorientur.

QUÆRITUR II.

Quonam tempore contigerint ea omnia quæ de Juda relata sunt.

POst narratam benedictionem Josephi, illiusque in Ægyptum abductionem, caput 38. sic orditur Moses: *Eodem tempore* &c. quibus verbis significare videtur ea omnia quæ de Juda dicturus erat tum temporis fuisse peracta.

Verum quominus hæc ita intelligenda sint, obstat rerum hoc in capite narratarum series. I. Namque refertur ipsius Judæ a fratribus e domo paterna discessus, & accessus ad Hiram præfectum Odollamitidis oppidi supra Hebron versus Orientem, cujus opera & suasu uxorem duxit nomine *Suam*, origine Chananæam, patre Jacobo inconsulto, forte etiam invito. II. Conceptus & partus trium filiorum, non quidem simul, sed successive, ut indicat Moses his verbis, v. 3. *Quæ concepit, & peperit filium, vocavitque nomen ejus Her. Rursumque concepto fœtu natum filium vocavit Onan. Tertium quoque peperit, quem appellavit Sela:* Ac proinde tres illi nonnisi per triennium nasci potuerunt. III. Oportuit tres illos filios adolevisse, & natos esse ad minus tredecim annos priusquam matrimonio fierent apti. IV. Duo priores successive nupserunt Thamaræ; quibus divinitus extinctis, jussa est a Juda Thamar repetere paternam domum, donec adolesceret Sela. V. *Evolutis autem multis diebus, mortua est sua uxor Judæ: qui post luctum consolatione suscepta, ascendit ad tonsores ovium suarum.* v. 11. & 12. animi scilicet relaxandi causa. VI. Thamar nacta hanc occasionem, scortum se simulans, a Juda concepit Phares & Zara. VII. Hos oportuit adolevisse & matrimonio junctos priusquam Jacob cum universa sua familia descenderet in Ægyptum; nam cap. 46. v. 12. inter descendentes numerantur Hesron & Hamul filii Phares. Hæc autem omnia non videntur potuisse peragi intra 23. illos annos qui intercessere a venditione Josephi ad illum Jacobi cum sua familia descensum in Ægyptum.

Quod autem non plures quam 23. anni intercesserint, manifestum fit; nam Joseph agebat annum ætatis suæ 16. aut 17. inchoabat, dum fuit venditus. Genes. 37. v. 1. At natus erat 30. dum stetit coram Pharaone, cap. 41. v. 46. His successere septem anni ubertatis, & duo sterilitatis priusquam Jacob ad Ægyptum accederet; Joseph enim præcipiens fratribus ut patrem illuc adducerent, dixit: *Adhuc quinque anni residui sunt famis.* cap. 45. v. 11. Igitur Jacob non intravit in Ægyptum nisi circa finem secundi anni sterilitatis, vel in initio tertii.

Ex quibus conficitur a venditione Josephi ad illum ingressum tantum 23. effluxisse annos. Qui autem fieri potuit ut tam modico tempore Judas uxorem duxerit, tresque filios ex illa successive genuerit: deinde ex Thamara multis post hæc diebus susceperit Pharem, qui etiam ante illum descensum genuerit Hesron & Hamul? Neque enim eorum quisque potuit esse aptus connubio & filios gignere, ante annum ætatis suæ 13. aut 14.

Hunc nodum ut solvant Interpretes, communiter reponunt omnia quæ hoc capite narrantur, contingere potuisse intra viginti tres illos annos qui a venditione *Josephi* ad ingres-

gressum Jacobi in Ægyptum, numerantur: quod ut adstruant, dicunt duos filios Phares, *Hesron & Hamul*, qui memorantur *Genes.* 46. cum ingredientibus in Ægyptum, non fuisse natos ante, sed post illum ingressum; numerari vero cum ingredientibus; quia etsi non per se immediate, per suos parentes dici possunt ingressi. Eodem sensu, quo Moses, recensitis Liæ filiis, & nepotibus, subdit eos genitos fuisse in Mesopotamia; quod tamen falsum est de filiis Judæ, Ruben, Simeonis, & Levi, qui geniti sunt in terra Chanaan. Cum enim Jacob ex Mesopotamia discessit, Ruben erat annorum tredecim, Simeon duodecim, Levi undecim, Juda decem, in qua ætate non est credibile jam ab eis filios genitos esse: quam fortasse ob causam supra *Genes.* 35. ubi recensetur progenies Jacob, soli numerantur ejus filii, quorum nullus nominatur filius.

Ergo quod dicitur de filiis & nepotibus Liæ, ab ea genitis in Mesopotamia, interpretandum est de filiis quidem Liæ, per se atque immediate: de nepotibus autem ejus, mediate & in eorum patribus, qui nati fuerant in Mesopotamia. Ad hunc scilicet modum solvit quæstionem istam S. Augustinus, quæstione 151. in Genes. *Magna*, inquit, *quæstio est, quomodo tringinta tres animæ ex Lia genitæ fuerint in Mesopotamia: nisi quia illa locutio confirmatur, tanquam ibi omnes ortæ sint quarum parentes ibi orti sunt.*

Quod autem inter eos, qui dicuntur ingressi in Ægyptum una cum Jacobo, aliqui nondum essent nati, probat Pererius ex recensione decem filiorum Benjamini, qui pariter cum ingredientibus numerantur, secundum textum Hebraicum, & Latinam versionem; quos tamen omnes non fuisse a Benjamino proxime genitos, sed quosdam fuisse nepotes, ac pronepotes ejus, constat ex versione septuaginta Interpretum.

Verum huic sententiæ repugnant Mosis verba *Genes. cap.* 46. Ubi distincte referuntur filii & nepotes Jacobi nati in Mesopotamia, in Chananitide, & in Ægypto. Neque huic sententiæ suffragantur, quæ proferuntur de filiis Benjamini; nam ut diserte probat Usserius in Chronologia sacra, pag. 57. ex tempore, quo Benjamin ingressus est in Ægyptum, natus erat annos 27. qua ætate nihil vetat illum decem filiorum fuisse patrem. Inde colligit Usserius verba illa Mosis: *Eodem tempore descendens Judas &c.*... non esse intelligenda de tempore quo venditus est Joseph, & in Ægyptum abductus; sed de eo quo ipse Judas una cum patre suo, & materna familia in Chananæam advenit; ita quod locutio illa *Eodem tempore &c.* eo sensu accipienda sit, quo Deuteron. 10. v. 10. hæc verba, *In die illo*, hoc est, absque ulla determinati temporis notatione, sicut sedecies in Veteri & Novo Testamento posita legimus. Quæ si ita accipiantur, facile, inquit, cohærebunt omnia.

Et revera quidem; nam fieri potuit ut Judas anno vitæ suæ decimo tertio uxorem duxerit, genueritque sub finem mensis decimi ejusdem anni filium suum primogenitum *Her*: & anno sequente mense circiter octavo alterum nomine *Onan*: tertio autem anno, qui Judæ erat decimus quintus, circiter sexto susceperit tertium filium nuncupatum *Sela*. Anno autem Judæ 27. quando scilicet Her natus erat 14 potuit illum Thamaræ conjugem addere, quo mortuo, mox dederit ipsi Thamaræ secundum filium suum Onan; quo vita functo, Thamar vidua hæsit in domo paterna usque ad Judæ annum 28. quæ cum videret sibi non esse datum Selam in conjugem, scortum, se finxit, ex Juda concepit, & uno partu edidit Pharem & Zaram. Postea vero Phares cum natus esset annum vitæ 13. ducta uxore, genuerit spatio decem & novem mensium Hesron & Hamul; ita ut posterior natus sit paulo ante Jacobi descensum in Ægyptum.

Quæ omnia cohærere videntur consueto naturæ ordini, atque etiam Mosaicæ narrationi, & Chronologiæ sacræ, necnon & S. Augustino, qui quæst. 128. in Genes. dicit hic admittendam esse histerologiam, seu anticipationem: *Quomodo* inquit, *fieri potuerint omnia quæ de uxore & filiis & nuru Judæ narrantur, indagare difficile est; nisi forte ut credamus* (& hoc enim fieri potuit) *mox ut adolescere Judas cœpit, eum incidisse in amorem ejus quam duxit uxorem, nondum vendito Joseph in Ægyptum.* Unde quæ hoc capite narrantur, quædam contigerunt ante venditionem Joseph, alia vero post ipsius in Ægyptum abductionem.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXIX.

Interruptam de Josepho narrationem hoc in capite resumit & prosequitur Moses: & quemadmodum in præcedenti nobis exhibuit tremenda in impuros homines Dei judicia; in hoc exhibet paternam Dei erga castitatis & inviolatæ pudicitiæ cultorem, providentiam. Repræsentat namque duplicem Josephi in servitute degentis statum. Primum quidem prosperum, ex Dei benedictione, qua sibi conciliaverat heri sui gratiam & affectum. Alterum adversum, quo ab utroque excidit per heræ suæ impudentiam, & calumniam; quibus factum est, ut carceri manciparetur.

Nec tamen ibi divina protectione destitutus est; *Dedit enim ei* (Deus) *gratiam in conspectu principis carceris, qui tradidit in manu illius universos vinctos, qui in custo-*

stodia tenebantur; & quidquid fiebat, sub ipso erat &c. Orditur autem hoc caput Moses ab his verbis: *Igitur Joseph ductus est in Ægyptum, emitque eum Putiphar Eunuchus Pharaonis, princeps exercitus.* Unde

QUÆRITUR I.

Quid hic præcise significet vox EUNUCHUS.

Nominis *Eunuchi* multiplex est in Scriptura sacra significatio; sed potissimum duplex: Vel enim hominis statum, vel officium designat. Priori modo significat hominem impotentem ad opus conjugale. Posteriori vero benevolum ac fidelem; quo sensu S. Epiphanius *Eunuchi* vocem derivat ἀπὸ τὸν ἐυνοῦν, quod videlicet nemini fidem frangat & injuriam inferat.

Juxta priorem hujus vocis acceptionem, triplex a Christo Domino distinguitur Eunuchorum genus, Matthæi cap. 19. *Sunt Eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt; & sunt Eunuchi, qui facti sunt ab hominibus; & sunt Eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum Cœlorum.* Unde Eunuchi alii dicuntur *nati*, alii *facti*, alii *mystici*: de quibus Heribertus copiosissime disputat in speciali tractatu quem de triplici Eunuchorum genere inscripsit.

Eunuchi *a nativitate*, dicuntur illi, qui e matris utero in lucem prodeunt virilitate privati; sicut nonnulli sine oculis, auribus, aut aliis corporis partibus nascuntur: *Vel* qui ob præfrigidum temperamentum, & virilium partium pravam constitutionem, sunt incapaces rei venereæ.

Eunuchi *facti*, dicuntur illi quibus vel exsecantur, vel atteruntur, vel debilitantur virilia: de quibus Deuter. cap. 33. *Non intrabit Eunuchus attritis, vel amputatis testiculis, vel abscisso veretro, Ecclesiam Domini;* ut videlicet aliquod in ea ministerium impleat. Quin etiam de victimis offerendis statuitur Levitici 22. *Omne animal quod, vel contritis, vel truncis, vel sectis, ablatisque testiculis est, non offeretis Domino.*

Eunuchi *mystici*, dicuntur illi, qui Evangelicæ perfectionis assequendæ desiderio, & æternæ saluti securius invigilandi proposito, per emissum castitatis votum, omni corporea voluptate, præsertim venerea, toto vitæ tempore constanter abstinent. Unde S. Hieronymus ad Heliodorum ex milite monachum: *Cum derelicta militia*, inquit, *te castrasti propter regnum cœlorum, quid aliud quam perfectiorem secutus es vitam?* De his Eunuchis hic non est sermo, quippe cum Putiphar Josephi emptor uxorem habuerit, quæ Josephum sollicitavit ad concubitum, cap. 39. 12. quæque & filiam genuit.

Itaque dictus est *Eunuchus* secundum statum & ministerium, quod videlicet summa apud Principem polleret auctoritate. Etenim mos erat apud Veteres, Eunuchos adhibere janitores & custodes, non solum Reginæ & concubinarum Regis, sed & ipsorum Regum ac Principum: sic *Judith, cap.* 12. Vagao Eunuchus, custos erat cubiculi Holophernis: & Assuerus habebat septem Eunuchos eorum se ministrantes *Esther, cap.* 1.

Inde factum est, ut ipsi maxima apud Principes auctoritate pollerent, primasque obtinerent dignitates, & illustriora obirent munia. Hinc temporum successu, qui in aulis regiis eminebant nobiliores ministri, ex consuetudine dicti sunt Eunuchi, quod scilicet hujus status homines claris muneribus insigniri solerent. Sicut Senatores quamvis non omnes senes, & marescalli licet non stabularii.

Hac ratione Putipharem dictum esse Eunuchum existimo. Nam quod inquiunt Hebræi ipsum Eunuchum factum fuisse, siccatis per miraculum virilibus, quod Josephum ad detestandam voluptatem emisset, Rabbinicum est commentum.

Confirmatur autem hæc sententia ex illustri titulo quem ei adscribit Moses, dicendo illum fuisse *magistrum militum*. Cum autem vox Hebræa qua utitur, a LXX. Interpretibus exponatur per vocem Græcam *Archimagiros*, quæ proprie significet *mactatorem*; sintque mactatores vel belluarum, ut coqui; vel hominum reorum, ut lictores; vel hostium, ut milites; inde factum est ut Putiphar a quibusdam Interpretibus dictus sit *Princeps coquorum* ab aliis, *Præfectus lictorum:* a cæteris vero, præsertim a Latino Interprete, *Magister militum*. Unde S. Augustinus ait: *Nolunt quidam præpositum coquorum interpretari, qui Græce* ἀρχιμάγειρος *dicitur, sed præpositum militiæ, cui esset potestas occidendi. Nam sic appellatus est etiam ille, quem Nabuchodonosor misit, penes quem potius invenitur primatus fuisse militiæ. Quidam hic edidit rerum capitalium præfectus.*

Decimum septimum ætatis annum tunc agebat Josephus, eximiæ idolis; & quemadmodum animo, sic specie & forma corporis præstantissimus, Deumque habebat in omnibus sibi faventem; quo factum est ut hero suo gratus, servilibus operibus primum exemptus, mox assecla, demum universæ domus præfectus constitueretur: adeo ut herus omnem rem domesticam ipsius arbitrio committeret. *Nec quidquam aliud noverat, nisi panem quo vescebatur*. v. 6. Hoc est, nihil omnino inquirebat de administratione rei domesticæ, nisi an statis horis cibus esset paratus. *Benedixitque Dominus domui Ægyptii propter Joseph.*

Hic dum commissam sibi provinciam strenue exequitur, cum esset omnibus acceptus, Putipharis uxor, mulier impudica, Josephi pulchritudine illecta, eum provocavit ad stuprum, mercedem pollicita si consentiret, supplicium autem minata nisi votis annueret. Qui sceleris odio, & Dei timore, refuatis lascivis amoribus, rejectaque mulie-

lieris impudentia, cum per vim ad stuprum urgeretur, foras erupit, palliolo, quo ab adultera fuerat apprehensus, in illius manibus relicto.

Verum effrænata cupido contempta in furorem abit; & impudens mulier repulsam passa, maritum vix in ædes reversum conveniens, Josephum salacitatis insimulat, & tamquam tentatæ pudicitiæ indicium, pallium ostendit. Putiphar habita uxori fide, & sine ulla inquisitione, Josephum ad regios carceres amandat.

QUÆRITUR II.

Qui fieri potuit ut Putiphar Josephum sibi charissimum inauditum sic damnaverit.

GRavissime peccasse Putipharum citra dubium est. I. Quidem ingratitudinis vitio, utpote qui Josephi sedulitatem, fidelitatem, pietatem ac modestiam decennio fere toto fuerat expertus agnoverat, Domino benedicente in gratiam Josephi, omnes suas facultates plurimum accrevisse ut refert Moses de Putiphare dicens: *Optime noverat Dominum esse eum eo*, (Josepho) *& omnia quæ gereret, ab eo dirigi in manu illius*. In quo certe apparet summa Dei benignitas erga suos servos, cum beneficentiæ suæ partem ab ipsis ad reprobos usque derivet: tota enim illa Dei benedictio, qua paternum suum amorem erga Josephum testari volebat, in lucrum Ægyptii cedebat: eo tamen consilio id factum est, ut humanius & liberalius Josephum tractaret superbus ille homo, qui poterat eum tanquam vile mancipium durius excipere.

II. Peccavit injustitia, quod noluerit Josephi rationes & accusationes expendere, eumque indicta causa carcerem detruserit; neque enim dubium est, (etsi Moses brevitatis causa id non referat) Josephum supplicem factum fuisse, & de fama sua, potius quam de vita sollicitum, excusationem protulisse, ut fœdam hanc maculam a se amoliretur, suamque innocentiam probaret: sed ab hero tanquam objecti criminis rejectum fuisse.

III. Peccavit nimia credulitate, & animi levitate, quod statim audita uxore, excanduerit in Josephum, eumque accusatum pro vere convicto habuerit. Ipsum certe decebat esse minus uxorium, nec ita faciles mulieri, quam dubio procul aliunde noverat esse libidini ac voluptati deditam, aures præbere. Hinc justam nimiæ suæ facultatis & indulgentiæ erga uxorem retulit mercedem, quod uxoris loco scortum honorifice retinuerit domi, & propemodum lenonis partes egerit; seque orbaverit singulari Dei beneficio, servo nempe fideli, cujus gratia tot bonis eum divina providentia cumulabat.

Nihilominus aliqua excusatione dignus videtur: rei enim indignitas, uxoris accusatio, criminis ex relicto pallio indicium poterant primo intuitu, vel patientissimum virum commovere. Primi enim illi motus, maxime in causa Zelotypiæ, vel in prudentissimis vix cohiberi possunt; ut etiam mirum sit a viro militari, in tali potestate constituto, qui nullo Dei timore tenebatur, utpote qui idola coleret, in iracundiæ suæ æstu Josephum non fuisse gladio confossum.

Nec certe dubitandum est ipsum a Deo fuisse cohibitum, ne ulterius in Josephum sæviret: quod etiam agnoscit S. Chrysostomus: „ Considera (*inquit*) hoc loco Dei misericordiam erga Joseph. Sicut enim a fratribus eum eripuit volentibus interficere ipsum: & primo quidem effecit, ut juxta consilium Ruben demitteretur in cisternam, & postmodum ex consilio Judæ negotiatoribus venderetur, ut præsignificatus eventus somniorum compleretur: ita & nunc superna Dei manus barbarum illum detinuit, ne in Justi cædem rueret. Quid enim prohibuisset hoc eum facere, cum intelligeret attentasse eum violare thorum suum? Verum omnipotens Deus tantam fecit illi exhiberi clementiam, ut injectus in carcerem, etiam illic suam declararet virtutem, & sic ad principatum regni perveniret. Si enim ille non credebat reum Joseph, cur in carcerem conjecit? Si autem credebat verum esse quod uxor dixerat, tunc non carcere dignus; sed extremo supplicio, capitalique pœna judicandus erat, &c.

Josephus itaque, tametsi innocens, in carcerem detruditur; nec id solum, sed etiam durissimis vinculis & compedibus constringitur, ut colligitur ex his verbis Psal. 104. *In servum venundatus est Joseph; humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam illius:* Hoc est, ferreis repagulis dirissime cruciatus est. Nec tamen divino destitutus est auxilio; nam, inquit Moses: *Fuit autem Dominus cum Joseph, & dedit ei gratiam in conspectu principis carceris; qui tradidit in manu illius universos vinctos, qui in custodia tenebantur; & quidquid fiebat, sub ipso erat.*

Voluit autem Deus servi sui sic probari constantiam, ut ad illustriora, ad quæ destinabatur, ministeria, dignior appareret. Declarat ista egregie, Sapiens cap. 10. ubi Dei erga fideles suos providentiam, & sapientiam celebrans, inter cætera ait: *Hæc venditum justum* (Joseph) *non dereliquit: sed a peccatoribus liberavit eum; descenditque cum illo in foveam, & in vinculis non dereliquit illum: donec afferret illi sceptrum regni, & potentiam adversus eos, qui eum deprimebant; & mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, & dedit illi claritatem æternam.*

DIS-

DISQUISITIONES IN CAPUT XL.

TRia hoc in capite referuntur. I. Duorum Pharaonis ministrorum incarceratio, quibus Josephus datus est minister. II. Utriusque somnia, & eorum per Josephum interpretatio. III. Eventus interpretationi consentaneus.

Quo tempore Josephus detinebatur in carcere, contigit ut duo Pharaonis Eunuchi, hoc est, præcipui ministri, quorum unus erat Pincerna, sive pocillator, id est, princeps eorum qui vinum Regi fundebant; alter pistor, seu princeps pistorum, quibus commissa erat cura regiæ mensæ panem ministrandi: contigit, inquam, ut uterque Regis offensam incurreret, illiusque jussu in eundem carcerem, in quo degebat Josephus, ambo fuerint amandati. Cumque ibi aliquandiu stetissent, accidit ut eadem nocte, distincta haberent somnia, quibus Deus occultum rei futuræ eventum eis patefacere voluit.

Cum autem eorum somniorum interpretatio ipsos lateret, hærebant mente anxii: quod animadvertens Josephus, cui demandata fuerat eorum cura, mœroris causam sciscitatus, cum illi aperuissent; rogavit ut uterque somnium suum distincte referret, illius manifestam interpretationem spondens. Quod utique præstitit: alteri quidem dicens, suo somnio significari ipsum post triduum pristinæ dignitati restituendum: alteri vero, ipsius somnio designari illum, exacto triduo, supplicio afficiendum. Cujus expositionis veritatem eventus probavit; nam Pharaone post tres dies natalitia sua celebrante, pincerna in priorem honoris gradum, pistor in crucem sublatus est.

QUÆRITUR I.

An licita fuerit illa somniorum expositio.

SUpponendum in primis somniorum esse duo genera: *interna* scilicet & *externa*. *Interna* oriuntur ex principiis internis, vel ex phantasia inter dormiendum operante, variaque effingente ac repræsentante phantasmata: vel ex complexione & constitutione corporis. *Externa* spectant vel corpus, vel animam. Ad corpus pertinent ea quæ oriuntur ex sympathia quadam nostri corporis cum astrorum dominantium influxu. 1. Quæ vero ad animam, illa proveniunt ex causa spirituali: Suntque triplicis generis; alia namque sunt Divina, alia Angelica, alia Diabolica. *Divina*, Deum immediate habent auctorem. *Angelica*, insinuantur per Angelos ex ordinatione Dei. *Diabolica*, ex cacodæmonis malitia suggeruntur.

Has omnes aliasque similes somniorum species exponit egregie S. Gregorius Magnus in illa verba Jobi cap. 7. *Terrebis me per somnia* &c. „ Exquirendum est, *inquit*, quot „ modis tangant animum imagines somnio- „ rum. Aliquando somnia ex ventris ple- „ nitudine; aliquando inanitate; aliquando „ illusione; aliquando cogitatione simul & „ illusione; aliquando revelatione; aliquan- „ do cogitatione simul & revelatione ge- „ nerantur. Sed duo, quæ prima diximus, „ omnes experimento cognoscimus: subjun- „ cta autem quatuor, in sacræ Scripturæ „ paginis invenimus. Etenim nisi somnia „ plerumque a Dæmone per illusionem fie- „ rent, nequaquam sapiens dixisset: *Multos* „ *errare fecerunt somnia, & illusiones vanæ*. „ Nec scriptum esset Levitici 19. *Non au-* „ *gurabimini, nec observabitis somnia*. Qui- „ bus verbis; cuius sint detestationis osten- „ ditur, quæ auguriis conjunguntur.

„ Rursum nisi aliquando ex cogitatione „ simul & illusione procederent, Salomon „ non dixisset: *Multas curas sequuntur som-* „ *nia*. Et nisi quandoque somnia ex myste- „ rio revelationis orirentur, Joseph præfe- „ rendum se fratribus per somnium non „ vidisset: nec Mariæ sponsum, ut ablato „ puero in Ægyptum fugeret, per somnium „ Angelus admonuisset.

„ Rursum nisi aliquando somnia cogita- „ tione simul & revelatione procederent, „ nequaquam visionem Nabuchodonozor „ edisserens, a radice cogitationis inchoasset „ Daniel, dicens: *Tu Rex cogitare cœpisti* „ *in strato tuo, quid esset futurum post hæc*, „ &c. Ergo cum somnia, tot rerum qua- „ litatibus alternent, tanto eis credi diffici- „ lius debet, quanto & ex quo impulsu ve- „ niant difficilius elucet. Sæpe namque ma- „ lignus spiritus his, quos amore vitæ præ- „ sentis vigilantes intercipit, prospera et- „ iam dormientibus promittit; & quos for- „ midare adversa considerat, eis hæc durius „ somni imaginibus intentat: quatenus in- „ discretam mentem diversa qualitate affi- „ ciat; eamque aut spe sublevans, aut de- „ primens timore confundat.

„ Sæpe quoque Sanctorum corda afficere „ somniis nititur, ut ab intentione cogita- „ tionis solidæ, ad tempus saltem momen- „ tumque deriventur, quatenus ipsi proti- „ nus animum ab illusionis imaginatione „ discutiant. Sed hostis insidians, quo eos „ vigilantes minus superat, eo dormientes „ gravius impugnat. Qui tamen talia ma- „ ligne agere superna dispensatione beni- „ gne permittitur, ne in Electorum cordi- „ bus, vel ipse a passionis præmio somnus „ vacet. *Hæc S. Gregorius*. So-

Somnia, quæ a corporis complexione, seu temperamento proveniunt, interpretari licet, ad detegendam prædominantem corporis affectionem, & præcavendos morbos, vel imminentes, vel futuros: dummodo naturæ limites coniector non transcendat, nec prætergrediatur. Plerumque enim accidit ut somnia nonnisi ex humore prædominante oriantur; ut cum *biliosi* somniant cædes, armorum conflictus, &c. *Phlegmatici*, aquas, navigationes, voragines, &c. *Sanguinei*, volatum, saltationes, musicam, convivia, &c. *Melancholici*, mortem, funera, sepulchra &c. quorum expositio licite fieri potest a medicis, ad deprehendendos corporis affectus.

In somniis, quæ phantasiæ & imaginationis opera fiunt exponendis, immorari vanum est & omnino ludicrum; ac proinde culpanda in ea expositione temeraria curiositas, & temporis iactura. Tritum est enim illud Claudiani.

Omnia quæ sensu volvuntur vota diurno,
Pectora sopito reddit amica quies.

Somniorum a Dæmone ingestorum interpretatio, qualem profitentur Magi, artibusve superstitiosis addicti, perniciosa est, & variis Scripturæ textibus proscripta, præsertim *Deuteron.* 18. v. 10.

Somnia vero divinitus immissa per verba distincta, ut fuit somnium Magorum Christi adoratorum, expositione non egent. Quæ autem ingeruntur per symbola, exponi licet ab iis qui ad id muneris a Deo assumuntur & illustrantur: sic Jacobus filii sui Josephi somnium de Sole, Luna & duodecim stellis eum adorantibus exposuit. Sic Josephus ipse duorum Pharaonis ministrorum somnia inquirit, ut exponat. *Numquid Dei non est interpretatio?* inquit. Quæ verba conveniunt cum eis quæ duobus postmodum annis dixit Pharaoni similiter somnium eius interpretaturus. Cum enim ei dixisset Pharao cap. 41. v. 15. *Vidi somnia, nec est qui edisserat: quæ audivi te sapientissime coniicere*; respondit ei Joseph: *Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni*. His quoque consona sunt, quæ Daniel Regi Nabuchodonozori dixit enarraturus eius somnium: *Mysterium* (inquit) *quod Rex interrogat, sapientes Magi, Arioli & aruspices nequeunt indicare Regi: sed est Deus in Cœlis revelans mysteria. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plusquam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est; sed ut interpretatio Regi manifesta fieret.*

Hic insuper advertendum est, quod quoties consilium suum per somnia innotescere voluit Deus, simul indidit certas notas quibus ea a naturalibus & Dæmoniacis discernerentur, ut solida constaret eorum fides & auctoritas. Id etiam peculiare habent somnia divinitus immissa, quod eos, qui somniant, valde sollicitos reddunt; ut apparet in pincerna & pistore Pharaonis; nec non & postea in ipso Pharaone, atque in Babyloniæ Regibus apud Danielem.

Cum fausta pincernæ Pharaonis auguratus fuisset Josephus, adjecit: *Tantum memento mei, cum tibi benefuerit: & facias, quæso, misericordiam; ut suggeras Pharaoni, ut educat me de isto carcere; quia furtim sublatus sum de terra Hebræorum, & hic innocens in lacum missus sum.*

QUÆRITUR AUTEM II.

Utrum istius hominis auxilium implorans Josephus nihil peccaverit.

Eum leviter saltem peccasse existimat S. Augustinus sermone 82. Ubi cum dixisset: *Quamvis servi & amici Dei capitalia crimina vitaverint, & multa opera bona fecerint; eos tamen sine minutis peccatis fuisse non credimus*; adiicit: Hoc autem aperte „ licet intelligere in S. Joseph. Nam cum „ Dominus esset cum eo, & gratiam ei „ apud Dominum suum, & apud principem carceris dedisset, ut ait Scriptura „ *Genes.* 39. & 40. præventus tunc est, ut „ a magistro pincernarum auxilium postularet, dicens ei: *Memento mei cum tibi* „ *bene fuerit; & supplica Pharaoni, ut educat me de isto carcere*. Et quia nondum „ scriptum erat: *Bonum est sperare in Domino, quam sperare in homine*; cum in omnibus Dei gratiam meruisset, subreptum „ est illi ut ab homine auxilium peteret. „ Pro qua re additi sunt duo anni, quibus „ adhuc teneretur in carcere. Tamquam „ diceret ei Deus: Ego tibi ostendo, ut magis a me, quam ab homine debeas auxilium postulare. Sine ulla enim dubitatione credendum, quod pro castigatione facti Joseph, non permisit Deus magistrum „ pincernarum recordari eorum quæ Joseph exeunti ipsi de carcere supplicaverat. „ Et quia etiam ipse Joseph, quamvis Sanctus, tunc sine peccato esse non poterat, „ ideo tanto tempore fuit in carcere clausus, ut in eo impleretur quod scriptum „ est: *Ego quos amo, arguo: & quos diligo,* „ *castigo*. Hæc S. Augustinus.

Verum aliter de Josepho censet S. Chrysostomus, homil. 63. ubi expendens pincernæ oblivionem promissionis factæ Josepho, dicit illam divinitus esse permissam, non in ultionem fiduciæ quam Josephus habuerat in protectione & auxilio pincernæ; sed ut ipsius Josephi probaretur adhuc per duos annos incarcerationis animi constantia, & splendidius illucesceret: „ Oportebat enim, *inquit*, „ expectari tempus opportunum, ut majori „ cum gloria inde educeretur. Si enim præfectus pincernarum ante somnia Pharaonis, recordatus eum subsidio suo liberasset, „ fortassis non tam perspicua fuisset aliis „ ejus virtus. Nunc autem solers & sapiens „ Deus, sciens sicut optimus artifex, quanto

„ to tempore in igne debeat aurum teneri, „ & iterum inde reduci, permittit ad tempus duorum annorum præfectum pincernarum illius oblivisci, ut & tempus somniorum Pharaonis veniat, & compellente necessitate ipsa, justus ille in toto regno „ Pharaonis notus fiat.

Altera adiici potest ratio, nempe Deum duos ulterius annos incarcerationis Josephi idcirco permisisse, ut ipsemet videretur illius liberationis auctor. Nam si pincernæ deprecatione, concessa illi fuisset libertas; vulgo creditum fuisset, non Dei, sed hominis hoc esse beneficium.

Quod autem dicitur pincerna oblitus fuisse Josephi; non sic accipiendum esse censeo, quod sui benefactoris penitus non meminerit: sed, vel quod noluerit ejus mentionem facere, ne peccatum suum revocaret in memoriam, & suæ incarcerationis dedecus & ignominiam refricaret: vel ne quid invidiæ subiret, aut molestus esset Principi: quod utique aulicis familiare est; malunt enim omnia amicitiæ & gratitudinis jura violare, quam Principibus esse molesti.

DISQUISITIONES IN CAPUT XLI.

NArrat hoc in capite Moses. I. Tempus. II. Motivum liberationis Josephi. III. Qua ratione promotus fuerit ad supremam Ægypti præfecturam.

Tempus notat his verbis: *Post duos annos*, &c. sed undenam anni illi sint computandi, non indicat Moses. Hinc quidam cum Josepho lib. 1. Antiq. Jud. existimant biennium illud esse computandum ab eo die quo Josephus in carcerem detrusus est. Verum probabilius existimo duos illos annos inchoandos esse a liberatione pincernæ, de qua proxime dictum fuerat; contextus enim narrationis id indicat, & illa præsentis capitis verba necessariam habent connexionem cum fine capitis antecedentis.

Motivum liberationis Josephi, fuit duplex Pharaonis somnium. Principi enim illi dormienti oblatæ sunt septem vaccæ forma spectabiles, corpore obœso, quæ circa Nili flumen veluti manentes, herbis graminibusque pascebantur. Mox septem aliæ prodiere deformes, confectæque macie, quæ pingues adorsæ, repente deglutierunt, non aucto interim earum utero, nec minus alimentorum avidæ.

Regi expergefacto & rursum dormienti, per somnium apparuerunt septem spicæ plenæ atque fœcundæ, quæ a totidem uredine confectis absorptæ sunt & exterminatæ.

Quid utrumque somnium portenderet, cum anxius hæreret Princeps, accersivit undique conjectores & somniorum Interpretes, qua in arte Ægyptii se cæteris antecellere gloriabantur. Verum accersiti illi Arioli, nihil quod inquietum Regis animum sedaret, effutiunt. *Vide* (inquit S. Chrysostomus) *vide multiplicem Dei dispensationem: prius permittit omnes qui ibi habebantur sapientes, tentari, ut monstraretur eorum ignorantia: & tandem hic vinctus, captivus, servus, Hebræus in medium adductus est, & nota facit multis ignota, quo omnibus manifestetur superna gratia in illo refulgens.*

Cum igitur omnes sapientes venissent, & neque dicere aliquid, neque os aperire possent: tunc princeps pincernarum Josephi recordatus, recensuit Pharaoni ea quæ sibi in carcere contigerant; & inquit: *Confiteor peccatum meum*; narravitque quomodo in carcerem conjectus sit ipse, & præfectus pistorum; & viderint somnia & interpretationem eorum a Josepho acceperint, & quod juxta illius prædictionem, ipsi evenerint omnia.

Quibus auditis, jussit Rex Josephum accersiri, ipseque statim e carcere eductus & honeste vestitus, Regi sistitur: ab eo utrumque somnium audit, & ut cuncta in Dei gloriam refundat, respondet. I. Somnia illa spectare res futuras, quæ Deus esset facturus: postea explicat in specie, quænam essent & quando eventuræ: *Quæ facturus est*, inquit, *Deus ostendit Pharaoni*. Quibus verbis iterum tribuit Deo gloriam omnem, tum significationis, tum impletionis rerum futurarum; ut agnoscat Rex talia casu non eventura, sed ita a Deo fuisse non modo disposita, sed etiam suo tempore perficienda. Innuit autem ea a nemine præterquam ab ipso Deo posse revelari; quandoquidem quid facturus sit, solus ipse novit.

Deinde quid per septem boves pingues, & totidem spicas plenas significaretur, aperuit Josephus septem scilicet annis proxime sequentibus, futuram ubertatem frugum maximam: per septem vero boves macilentas, & totidem spicas grano vacuas, consequentes septem annis inopiæ.

Insuper addit consilium salutare, ne divina illa præmonitio inutiliter cederet: *Nunc ergo*, inquit, *provideat Rex virum sapientem & industrium, & præficiat eum terræ Ægypti, qui constituat præpositos per cunctas regiones; & quintam partem fructuum per septem annos fertilitatis, qui jam nunc futuri sunt, congreget in horrea.*

QUÆRITUR I.

Quomodo quinta pars frugum septennii ubertatis potuerit sufficere septennio sterilitatis.

RESpondet Lyranus noster, sterilitatem non statim a principio fuisse vehementem, adeo ut non liceret arare nec metere quidquam. Quamvis autem messis illa esset modica, nihilominus sufficiebat cum illa quinta parte annonæ reservatæ.

Adiici potest, quintam illam partem frugum collectam quidem esse ut servaretur in horreis regiis; at Ægyptiorum quisque cum audisset septem annos penuriæ secuturos post septennium ubertatis, sibi providit de privatis horreis, ut in futurum haberet alimoniam. Unde in hoc capite v. 55. & 56. legimus: *In universo orbe fames prævaluit: in cuncta autem terra Ægypti panis erat.* Initio scilicet grassantis per regiones vicinas sterilitatis & famis.

At cum omnes Ægyptii non haberent unde possent sibi prospicere in futurum; qui vero frugum abundantia pollebant, tenerentur partem abdicare, ne copia gravarentur; Rex sui populi necessitati, juxta Josephi monitum consulere voluit, & quintam partem proventuum per septem annos uberes, a suis subditis pretio comparari jussit, in horreis regiis reponendam & asservandam.

Quoniam autem per Ægyptum nemo visus est ad id munus obeundum Josepho prudentior & sapientior, Rex habito cum suis magnatibus consilio, constituit eum non solum summum administratorem domus Regiæ; sed etiam totius Ægypti Pro-Regem. Unde detracto suo signatorio annulo, illum in Josephi digitum inseruit, ut auctoritate regia, decreta sanciret: Jussit etiam byssinis vestibus, quæ tunc in deliciis apud Ægyptios erant, eum indui, currumque suum secundum ascendere, præeunte præcone & clamante, ut omnes coram eo genua flecterent, & scirent esse præpositum universæ terræ Ægypti.

Clamabat autem præco: *Abrech:* quæ vox, ait, S. Hieronymus in quæst. Hebraicis, componitur ex duplici Hebræa, nempe *Ab* & *rech*. *Ab* autem significat *patrem*; *rech* vero, tenerum, ut significaretur Josephum esse quidem patrem omnium sapientia; tenerum vero, juvenili ætate. *Ita S. Hieronymus.* Nonnulli vero censent vocem illam esse Ægyptiacam boni hominis & fœlicis opprecationis; ac si diceret: *Vivat fœlix*. At rectius opinantur, qui asserunt ea voce significari reverentiam & obedientiam exhibendam Josepho, uti a Rege secundo: quod nitide expressit Vulgatus scribens v. 43. *Fecitque* (Pharao) *eum* (Josephum) *ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, ut omnes coram eo genuflecterent, & præpositum esse scirent universæ terræ Ægypti*. Itaque præcones Regii ante Josephum curru triumphali vectum clamabant, *Abrech*, id est, *reverentia*, seu incline se quisque, genua flectat, sicut fieri solet coram Rege.

QUÆRITUR II.

Utrum licite honores illos, eaque ministeria ab homine Ethnico admiserit Josephus.

R*Espondeo*, istud ei fuisse liberum, cum ea non offerrentur ut abiiceret unius veri Dei cultum; sed ut eius ordinationi inserviret. Præmiserat enim ei Pharao: *Quia ostendit tibi Deus omnia quæ locutus es: numquid sapientiorem, & tui consimilem invenire potero?* Inserviebat ergo Pharao divinæ Providentiæ, quæ non solum Ægyptiorum saluti invigilabat: sed etiam prospiciebat Ecclesiæ suæ in Jacobi familia tunc temporis potissimum residenti, quæque per Josephum ab imminenti famis exitio erat præservanda.

A servis quidem Dei colenda semper est humilitas & modestia; nihilque illis ad salutem videtur utilius, quam ut dignitates & honores aspernentur: sed cum aliter imperat Deus, acquiescendum est; eiusque divinæ ordinationi reluctari, grande foret piaculum. Igitur non debuit Josephus modum præscribere Pharaonis auctoritati, hac in parte Dei voluntatem exequentis; ut nempe Josephus pro tot laboribus exantlatis, toleratisque calamitatibus debitam mercedem acciperet.

Quatuor autem Josepho & honoris, & sui erga eum amoris argumenta contulit Pharao. I. Insignia regia, scilicet annulum signatorium, torquem auream, vestes augustas, currum secundum e regio & comitatum nobilium ac procerum.

II. Supremam in universam Ægyptum auctoritatem: *Absque imperio tuo* (inquit v. 44.) *non movebit quisquam manum aut pedem in omni terra Ægypti.* Quæ verba expendens Philo, ait: *Quis expectasset intra unam diem e servo Dominum, e vincto præstantissimum omnium, e carcerarii vicario proregem fieri; & Regiam inhabitare pro carcere; extremam ignominiam, versam in honorem maximum?*

III. Cum iis quos summos ad honores evehunt illustria addere nomina consuescant Re-

Reges, Pharao Josephum appellari voluit *Zaphenath-phaanecha*, ut legit S. Hieronymus, *in quæst. Hebr.* Sive, ut Septuaginta transtulerunt ψονθομφανὴχ, quæ vox significat *Salvatorem mundi*, ut fert Editio Vulgata, eo quod Josephus suo consilio ab imminenti famis excidio orbem terræ liberarit. *Ita S. Hieronymus.* Hebræi Doctores hoc impositum nomen volunt esse *Taphenath-paneath*; quod, inquit Kirkerus, idem est, quod Ægyptiacum sive Copticum *Phontom phanik*, aut *Psonton panec*; id est, ut censet Onkelos, *cui retecta sunt occulta*: vel, ut ait Jonathas, *occultorum interpres*. At cum S. Hieronymus diu vixerit in Palæstina, melius novit quid ea vox significet: unde ipsi consentiunt S. August. quæst. 135. in Genes. Rupertus, Tostatus, & alii bene multi. Et merito quidem; si enim Pharao tantum appellasset Josephum *Interpretem*, aut *occultorum enarratorem*, non plurimum condecorasset virum, cui tantam auctoritatem & dignitatem conferebat, hoc enim nomine etiam appellari poterant omnes Magi, & Arioli, quibus Ægyptus abundabat.

IV. Pharao Josephum honoravit nobilissimo conjugio; etenim *dedit ei uxorem Aseneth filiam Putiphare Sacerdotis Heliopoleos*.

QUÆRITUR III.

Quis fuerit ille Putiphar.

Eundem putant Judæi Doctores, referente S. Hieronymo, cum eo qui Josephum ab Ismaelitis emerat, & cuius mandato conjectus fuerat in carcerem. Verum hunc ab illo diversum esse docent S. Chrysostomus, hom. 65. & S. August. qu. 136. in Genes. idque hic probat plurimis argumentis. I. Quia si unus idemque fuisset, id a Scriptura sancta silentio non esset prætermissum; quippe cum ad Josephi gloriam plurimum conduxisset, quod qui captivus fuerat, Domini sui filiam duxisset uxorem. *Deinde*, prior ille Putiphar dictus est *princeps cocorum*: vel ut alii interpretantur, *princeps militiæ*; hic autem dicitur Sacerdos Heliopoleos: verisimile autem non est militiæ præfectum fuisse etiam divinis mysteriis præpositum. *Insuper* hic dicitur Sacerdos in civitate Solis, sive Heliopolis, viginti plusquam milliaribus distantis a civitate Memphis, quæ tunc Regia erat; quomodo igitur derelicto officio Sacerdotii sui, inquit S. Augustinus, potuit strenue Regi servire in militiæ principatu? Adde quod etiam ipsi Sacerdotes nulli alteri inservisse dicantur, nisi suis numinibus, nec aliud quidpiam officium exercuisse.

Accedit quod etsi in Vulgata Editione, & a septuaginta Interpretibus utriusque iisdem syllabis efferantur nomina; tamen in Hebræo textu diversa sunt. Primus enim dicitur *Putiphar*, alius vero *Potipherang*: unde Lyranus noster cum septuaginta Interpretum sententiam protulisset, concludit: *Sed contra hoc videtur quod in Hebræo textu Putiphar iste* (nempe de quo hic agitur) *habet litteram* Ain *in fine, quam non habet præcedens; & ideo videtur esse alius homo a prædicto*.

QUÆRTIUR IV.

Utrum citra culpam Josephus nupserit infideli & filiæ Sacerdotis Idolorum.

Peccasse videtur quod se exposuerit periculo perversionis & depravationis, quæ ex familiari cum infidelibus contubernio & societate solet oriri. Quamobrem *Exodi* 34. *v.* 6. districte prohibuit Deus Israelitis ne acciperent uxores de filiabus Chananæorum, cujus interdicti hanc rationem profert: *Ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in Deos suos*. Et Deuteron. 7. v. 4. *Quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & ut magis serviat Diis alienis*. Et Josue 33. v. 13. *Erunt vobis in foveam, & laqueum, & offendiculum ex latere vestro*. Quæ quam vere fuerint prænuntiata, demonstrant exempla Salomonis, 3. *Reg. cap.* 11. & Jorami, 4. *Reg. cap.* 8. Imprudentiæ igitur, atque temeritatis reus videtur Josephus, cum in uxorem duxit Idolorum cultricem, eamque filiam Sacerdotis inanium Deorum.

Verum ipsum in illo ineundo connubio nil peccasse, plurimæ sunt rationes quæ demonstrant. I. Quia minus decebat ut voluntati refragaretur Principis, cui tantopere devinctus erat; præsertim in re, quæ tunc non erat prohibita, & in qua duces habebat majorum suorum filios, nempe Ismael & Esau. II. Non licebat ei aliunde quærere sibi uxorem, nec id potuisset sine periculo amittendæ dignitatis, quam servare debuit in usum Ecclesiæ. III. Joseph fuit donatus extraordinaria sapientia, qua & periculum præcavere, & prodesse potuit saluti consortis suæ. IV. Non id fecit motus libidine, qui castissimus fuit, sed prolis desiderio, & justis considerationibus politicis adductus. V. Cum Scriptura S. non referat id Deo displicuisse, possumus addere, in id non consensisse Josephum, sine aliquo instinctu divino, vel etiam singulari aliqua revelatione.

Igitur cum operæ pretium esset, ut in eo Regi gratificaretur, quia indecorum fuisset a Rege tantos accepisse honores, & nunc ultro ab eo oblatum conjugium reiicere, consensisse eum credere par est, qui speravit se eam addu&c;turam ad veri Dei cultum; quod etiam factum fuisse maxime probabile est, cum Deus voluerit istam Aseneth inter Matriarchas numerari; ex qua duæ nobibilissimæ Israelitarum Tribus, nempe Manasse, & Ephraim duxerunt originem.

DISQUISITIONES IN CAPUT XLII.

EXacto prænuntiatæ per Josephum ubertatis septennio, cum secuta sterilitas diram famem nedum per Ægyptum, sed & per Lybiam, Æthiopiam, & Chananitidem invexisset; earum provinciarum Incolæ cum accepissent frumentum in Ægypto distribui, illuc turmatim properarunt annonam pretio deducturi. Adsunt & Josephi novem fratres a Jacobo patre emissi, solo Benjamino domi relicto, ne quid funestum in longa illa peregrinatione ei contingeret. Quid autem eis Ægyptum ingressis acciderit hoc in Capite refert Moses. I. Adeunt rei frumentariæ præfectum nempe Josephum, qui ab eis ignotus, qui sint agnoscit. II. Severo & acerbo vultu eos Josephus excipit, & proditionis insimulat eos tanquam Imperii vires, & urbium munimenta venissent exploraturi; utque se de his persuasum demonstret, per vitam Pharaonis, rem ita esse, semel & iterum obtestatur. III. Eos vinculis constrictos, & carceri per biduum mancipatos, tandem dimittit onustos frumento, & pecunia ipsis insciis reddita, solo in vinculis remanente Simeone, donec accederet Benjaminus, ut sua præsentia, quæ dixerant, confirmaret.

QUÆRITUR I.

Cur Josephus per viginti tres annos, quibus abfuit a patre, eum de suo statu certiorem non fecerit.

PRoponit hanc eamdem quæstionem S. Augustinus serm. 82. de tem. ubi cum præmisisset facili negotio Jacobum potuisse informari non solum de vita; sed etiam de honore & gloria Josephi; ab eo enim loco, ubi erat Jacob, ad Ægyptum vix erant trecenta milliaria, & frequentissime ex Ægypto in terram Chanaan, & hinc in Ægyptum magna fiebat hominum commeatio.

Addit, Deum duplici de causa hæc permisisse, imo silentium hoc inspirasse Josepho. I. Ut levia Jacobi peccata hoc mœrore, eaque angustia castigaret: *Quamvis enim*, inquit, *servi & amici Dei capitalia crimina vitaverint, & multa bona fecerint: tamen sine minutis peccatis eos fuisse non credimus; quia non est mentitus ille qui dixit S... septies in die cadit justus & resurgit.* II. Ut exerceret illius patientiam, eique ansam meriti subministraret, nec non in eo impleret quod per Spiritum Sanctum dixerat: *Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis* &c.

Alteram hujus divinæ dispensationis rationem profert Theodoretus: nempe istud a Deo permissum, ut implerentur prædictiones factæ Abrahamo, posteros suos peregrinaturos esse in terra aliena; atque ibi passuros varias calamitates & afflictiones. Addit hoc etiam divino consilio factum esse, ut Joseph e carcere ad Regios honores promoveretur. Etenim si captivum illum scivisset Jacobus, dubio procul omnem impendisset operam, ut illum redimeret, atque ita non fuisset interpretatus Pharaonis servorum somnia, nec assumptus ut ipsius Pharaonis somnium explicaret: *Hoc autem*, inquit, *non facto, regimen Ægypti nunquam illi fuisset creditum: quod nisi accepisset, Patriarcham una cum familia non introduxisset in Ægyptum. Igitur hoc postremo eventu dispensationis divinæ scopus declaratur.*

QUÆRITUR II.

Utrum Josephus non fuerit mentitus dum fratres suos exploratores dixit.

ASserit Moses v. 7. quod dum Josephum adorarent fratres sui, illos ipse agnoverit, nec tamen ab ipsis fuerit cognitus. Facile quidem erat Josepho fratres suos agnoscere. I. Quia Hebraice loquebantur, lingua scilicet familiæ suæ peculiari. II. Quod videret eos jam grandiores & ad virilem ætatem provectos; quo tempore non tanta fit in vultu, statura, & voce mutatio. III. Ex eorum narratione, familiæ suæ statum repræ-

repræsentari videbat; ac proinde nullum ipsi poterat esse dubium illos esse revera suos fratres.

At quod eum illi non agnoverint, mirum videri non debet; quippe cum tunc valde mutatus esset ab eo statu qui fuerat, dum ab eis fuit venditus. Mutatus, inquam, I. In *statura*: tunc enim cum esset dumtaxat natus sexdecim annos, mediocris erat staturæ; jam vero procerus erat & grandis, quippe qui trigesimum nonum circiter annum agebat. II. Mutatus *vultu*: tunc erat imberbis, nunc plurimum barbatus. III. Mutatus *vestitu*: tunc enim simplici, ut pastores decebat, & vili amictu erat indutus; nunc regio & magnifico vestimento ornatus. IV. Dissimulabat se callere linguam Hebraicam; quamobrem, ut observat Moses v. 24. loquebatur eis per interpretem. Hinc facillimum illi fuit se alium fingere. Unde duo hic peccasse videtur, alterum quod simulaverit a se illos non agnosci: alterum quod eos in crimen explorationis vocaverit. Quod ut confirmaret, juravit per salutem Pharaonis.

Verisimile tamen est ipsum nihil quidquam in istis peccasse. Non quidem in simulatione: summæ siquidem fuit prudentiæ & sapientiæ seipsum non statim eis prodere: tum ut exploraret eorum animos, utrum videlicet ipsos admissi criminis in eius venditione pœniteret: tum ut tanquam ignotos interrogando, eos induceret ad narrationem status familiæ suæ: cum enim existimarent se illi esse ignotos, neque illum plurimum esse sollicitum de iis quæ ad eorum familiam pertinerent, candide magis ac sine fuco declaraturi erant ea de quibus inquirebantur.

Præterea, censuit eos aliqua castigatione esse plectendos, ut scelerum suorum quibus indormierant, atrocitatem melius expenderent: unde cum viderent se ad carcerem damnatos, dixere: *Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum &c.* Deinde judicavit rem a se fieri Deo non ingratam, utendo oblata occasione patefaciendæ veritatis oraculorum seu somniorum quæ illis fuerant derisui, quæque tamen executioni demandata esse, ipse suo ex statu erat persuasus.

Merito itaque effecit ut coram ipso se incurvarent, contremiscerent, supplices fierent, ac ejus iurisdictioni submitterentur, ad eius nutum in carcerem coniecti. *Denique* operæ pretium judicavit, per longam dilationem manifestationis suæ pleniori gaudio eos cumulare, postquam aliquandiu eos exercuisset & excruciasset.

Itaque hoc in toto negotio, Josephi propositum fuit animum explorare fratrum suorum, eosque ad pœnitentiam adducere, & ad meliorem frugem. Neque enim putandum est illum malo animo, aut aliqua vindictæ cupiditate, inductum fuisse, ut eos sic vexaret, siquidem contrarium manifeste comprobant illius cordis affectus & motus; quippe cum sæpe coactus fuerit secessum quærere fundendis lachrymis opportunum, quas ex intimo pectore erumpentes amplius continere non poterat. Oportuit certe Divino instinctu, ea in occasione illum fuisse directum, ut non excanduerit, nec in exprobrationes eruperit; cum tot auctores videret ærumnarum suarum; & vindictam haberet præ manibus. Quamvis enim & vultu ad severitatem composito, & acrioribus verbis eos compellaverit, sedato tamen animo, ita modum agendi temperavit, ut videretur ad singula præmeditatus accedere. Igitur nihil in isto negotio peccasse videtur.

At inquies, simulavit se extraneum, cum tamen esset eorum frater: porro *simulatio*, inquit Cicero in Lælio, *vitiosa est*, *quia tollit & adulterat judicium veri*; qui enim dissimulat quod est, simulat aliud quod non est.

Respondeo, non omnem simulationem esse vitiosam; sed eam dumtaxat, quæ manifestam injustitiam habet annexam, & vergit in præjudicium proximi innocentis. Nullus damnat prudentiam ducis exercitus, dum castra in hostium conspectu posita movet, & recessum fingit, ut hostem imparatum adoriatur & vincat.

Adde, discrimen statuendum simulationem inter & dissimulationem. *Simulatio* namque proprie dicta, fit per signa quædam habentia speciem veri cum intentione decipiendi; differtque tantum a mendacio, quod hoc verbis, illa factis indicetur. Unde simulatio est falsorum; dissimulatio autem verorum; qui enim dissimulat, falsum non dicit, sed verum celat; quod aliquando fieri posse opportune, nemo est qui negare debeat: id namque suadent Christi Domini & Sanctorum plurima dissimulantium exempla. Angeli sæpe humana forma visibiles se præbuerunt hominibus, & humanas actiones imitati, qui essent, ad tempus dissimularunt; in quo tamen ab eis nihil est peccatum. Porro Josephus non profitebatur se esse Ægyptium, sed originem suam Hebræam tegebat; quod nondum tempus esset illius aperiendæ.

Verum *adiicies*, non solum dissimulavit a seipso fratres suos cognosci, sed etiam accusavit ut exploratores v. 15. & 16. cum tamen certo sciret illos non eo animo venisse; igitur dissimulationi mendacium & calumniam adjunxit, quod utique peccatum est.

Respondeo, multorum esse sententiam Josephum ista proferendo, fuisse quidem mentitum; sed mendacio, ut aiunt, jocoso: Et ideo peccasse saltem venialiter, quod a Patriarchis non raro factum, supra docebat S. Augustinus.

Verum probabiliorem existimo aliorum sententiam, qui asserunt nullum in Josephi verbis extare mendacium; quia, inquit S. Bonaventura, cum fratres suos, *exploratores* appellavit, hæc non dixit affirmando, sed inquirendo & tentando; eodem utique sensu, quo solent agere judices, ut a reis confessionem extorqueant.

Urgebis. Ista Josephum affirmando dixisse argumentum est, quod ea gravissimo juramento confirmaverit, semel & iterum jurando *per salutem* (seu ut fert Hebræus textus) *per vitam Pharaonis*: quod juramentum,

tum, ait Aben-Esra ex Scriptoribus Ægyptiis, adeo firmum est apud Ægyptios, ut si quis illud violaret, pœnam capitis incurreret.

Respondeo, juramentum illud non fuisse prolatum in confirmationem eorum quæ dixerat; nempe fratres suos esse exploratores; sed quod tandiu manerent in carcere, donec advenisset ipsorum frater minor, quem in suum apud patrem extare dicebant, ut ex ejus præsentia, quæ dixerant vera esse cognosceret, atque ita probarent se non esse exploratores. Licet autem postmodum mutata sententia, non omnes, sed unum tantum ex eis in carcere vinctum detinuerit; prior tamen ejus mens fuerat omnes servare vinctos, uno tantum dempto, qui ad patrem revertendo, natu minimum fratrem adduceret.

Adde quod etsi post triduum omnes solvit e carcere, & ad patriam reverti permiserit, attamen cum Simeonem in vinculis retinuerit, usquequo revertentes, Benjaminum secum adducerent; non tamen censendus est pejerasse; quia non omnes exierunt, quippe cum unus ipsorum vinctus permanserit, pro aliis obses. Non enim dixerat, nullus vestrum egredietur hinc: sed indefinite dixit: *Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc*, *donec veniat huc frater vester minimus*. Ad cujus sententiæ veritatem satis est non omnes rediisse, sed unum eorum obsidem remansisse pro aliis.

Instabis iterum, saltem peccavit Josephus in forma juramenti, nimirum jurando per creaturam, quod non erat licitum; quippe cum Deus sit suprema veritas, summaque justitia, qui possit perjurii pœnas exigere: solus etiam advocandus est in testem veritatis eorum quæ juramento firmantur. Hinc *Deuteronomii 6. v.* 13. statuitur: *Dominum Deum tuum timebis*, *& illi soli servies*, *ac per nomen illius jurabis*.

Respondeo, illa Josephi verba non fuisse juramentum religiosum & proprie dictum: sed potius quandam obtestationem politicam, qua dictis majorem fidem conciliare volebat. Adeo ut hic fuerit illius verborum sensus: tam verum est quod dico, quam verum est Pharaonem vivere, cujus vices impleo; eodem pene modo, quo postea Moses Cœlum & terram obtestatur: *Audite Cœli quæ loquor*, *audiat terra verba oris mei* &c. Ut verbis suis fidem conciliaret, significaretque nullam fore mundi partem quæ adversus Israelitarum ingratitudinem non debeat insurgere, si post tot accepta a Deo beneficia, traditam ab eo legem non impleant.

Hanc eamdem quæstionem proponit S. Augustinus: „ Quid est, *inquit*, quod Joseph vir tam sapiens, atque ita non solum hominum, inter quos vivebat, testimonio; sed ipsa etiam scriptura teste, laudatus, ita jurat per salutem Pharaonis, non exituros de Ægypto fratres suos, nisi frater eorum minor venerit, &c.

Respondet autem a Josepho in istis nullum admissum esse perjurium: „ Tenuit enim, *inquit*, unum eorum fratrum in carcere donec veniret Benjamin, & verum factum est quod dixerat: *Non exibitis hinc*, *nisi venerit frater vester*: Ad omnes enim non potuit pertinere quod dictum est. Nam quomodo esset ille venturus, nisi ad eum ducendum aliqui rediissent.

Sed quod sequitur, magis urget quæstionem, ubi iterum juravit dicens: „ *Mittite ex vobis unum*, *& adducite fratrem vestrum*: *vos autem non educemini quoadusque manifesta sint verba vestra*, *si vera dicitis an non*: *sin autem per salutem Pharaonis*, *exploratores estis*. Huic sententiæ interposuit jurationem, quia si vera non dixissent, exploratores essent, id est, exploratorum pœna digni essent; quos tamen vera dicere sciebat. Neque enim perjurus est quisque, si ei, quem castissimum novit, dicat si hoc adulterium de quo argueris commisisti, damnet te Deus: etsi his verbis adhibeat jurationem, verum omnino jurat. Ibi est enim conditio qua dixit, si fecisti, quem tamen non fecisse ratum habet.

Hic autem obiter observandum est, multiplicem fuisse apud veteres Chistianos jurandi formulam: nempe per Deum, per Christum, per majestatem & salutem Imperatoris, ut colligere est ex militiæ Sacramento, quod milites tunc emittebant, de quibus Vegetius [a]: *Jurant*, inquit, *per Deum*, *& per Christum*, *& per Spiritum Sanctum*, *& per majestatem Imperatoris* &c. Quin etiam jurabant per salutem Imperatoris, ut refert Tertullianus [b] *Juramus*, inquit, *sicut non per genios Cæsarum*, *ita per salutem eorum*: ut prius negat, sic posterius admittit: cuius discriminis hanc profert rationem: *Nos judicium Dei suspicimus in Imperatoribus qui Gentibus illos præfecit*: *id in eis scimus esse quod Deus voluit*: *ideoque & salvum volumus esse quod Deus voluit*, *& pro magno juramento habemus*. *Cæterum Dæmones*, *id est genios*, *adjurare consuevimus ut illos de hominibus exigamus*. Igitur nil peccavit Josephus jurando per salutem Pharaonis, quam ipsi prosperam a Deo optabat.

[a] *Lib.* 2. *cap.* 5.

[b] *in Apolog. cap.* 32.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN CAPUT XLIII.

SUmma hujus capitis complectitur secundam profectionem filiorum Jacobi in Ægyptum annonæ procurandæ causa; tresque sunt præcipuæ illius partes. I. Reluctantia ipsorum filiorum profectionem detrectantium, nisi comitem habeant fratrem Benjaminum, quem tandem Jacobus eis concedit. II. Eorum ad Josephum accessus, a quo benignius excipiuntur. III. Convivium eis instructum; in quo Benjaminus portione aliis majore donatur.

Jacobi filii accepta tandem a patre renitente licentia ducendi secum fratrem suum Benjaminum; iterum in Ægyptum proficiscuntur, conveniuntque Josephum adhuc ipsis ignotum: quos cum ille una cum Benjamino vidisset, præcepit Dispensatori domus suæ, dicens: *Introduc viros domum, & occide victimas, & instrue convivium: quoniam mecum sunt comesturi meridie.*

QUÆRITUR AUTEM I.

Quas victimas manducaverit Josephus, ut tam ipsi, quam suis fratribus essent in ferculum & edulium.

RAtio difficultatis est, quod verisimile sit, Ægyptios non consuevisse vesci animalium carnibus; sed vel oleribus, vel fructibus, & piscibus, ut colligitur ex *Numer.* XI. *v.* 5. ubi Israelitæ, una cum promiscuo vulgo contra Mosem insurgentes, aiunt: *Quis dabit nobis ad vescendum carnes? Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones porrique, & cæpe, allia: anima nostra arida est; nihil aliud respiciunt oculi nostri, nisi man.* Occisio autem victimarum non dicitur fieri ex piscibus, aut oleribus, sed ex animalibus.

Animalia autem illa occidenda non fuerunt oves, neque boves; quia cum illa, ut numina colerentur ab Ægyptiis, piaculum ipsis videbatur, & grande crimen, si quis illa percuteret & occideret, ut constat *Exod.* 8. *v.* 26. ubi cum Pharao diceret Mosi & Aaroni, ut tam ipsi quam Israelitæ Deo suo sacrificarent in Ægypto: illi respondent: *Non potest ita fieri: abominationes enim Ægyptorum immolabimus Domino Deo nostro. Quod si mactaverimus ea, quæ colunt Ægyptii coram eis, lapidibus nos obruent.* Igitur animalia illa jussu Josephi occidenda, ut essent in escam suis fratribus, non fuerunt boves, nec oves, quænam ergo?

Respondeo I. Falsum esse Ægytios nullatenus usos fuisse animalium carnibus; quorsum enim murmuratores illi dixissent: *Quis dabit nobis ad vescendum carnes?* si illis in Ægypto edendis non assuevissent?

Respondeo 2. Quod etsi Ægyptiis interdicta esset caro bovilla & ovilla, aliæ plurimæ erant ipsis permissæ; puta volatilium domesticarum, nempe gallinarum, pullorum, anserum, columbarum, atque venatu, & aucupio comparandarum, quales sunt cervi, apri, perdices &c. ex quibus splendidum poterat apparari convivium. Utut sit, certum est a Josepho fratres suos lautissimis epulis exceptos fuisse, maxime vero Benjaminum, cui duplices dapes jussit apponi.

QUÆRITUR II.

Utrum prudenter egerit Josephus plus largiendo Benjamino, quam cæteris fratribus.

REspondet Alexander Polyhistor productus ab Eusebio, non sine gravi ratione Josephum jussisse quincuplas germano suo Benjamino partes in illo prandio apponi: „ Propterea, *inquit*, id factum est ab eo, „ quoniam septem filios Lia patri ejus pe„ pererat (sex mares, & unam fœminam:) „ Rachel autem mater sua duos tantum. „ Propterea Joseph quinque partes dedisse „ Benjamin, & duas ipse sibi accepisse: ut „ septem etiam ipsi partes, quot & Liæ filii „ haberent, ne domus matris suæ minor vi„ deretur.

Lyranus vero, aliique complures putant id a Josepho factum esse ut animos tentaret fratrum suorum erga Benjaminum, exploraretque num inviderent ipsi, & ægre ferrent sibi prælatum esse in convivio, sicut inviderant sibi, quod plus ipsis diligeretur a patre. Adiici potest id a Joseph factum quod Benjamin sibi conjunctior esset, & charior cæteris fratribus, cum esset frater suus uterinus, & unicus eodem patre matreque generatus: & quod in sui locum successisset apud patrem, quantum ad singularem amorem & curam ejus.

QUÆ-

QUÆRITUR III.

Qua ratione Josephus vir pius & sobrius permiserit fratres suos inebriari.

PRæsens caput claudit Moses his verbis: *Biberuntque & inebriati sunt cum eo.* Quæ significare videntur tam Josephum, quam ejus fratres adeo intemperanter & immodice in eo convivio potasse, ut in ebrietatem fuerint lapsi. At res ita non est; verbum enim *inebriandi* apud Hebræos non semper designat eum potus excessum, qui hominem mente emotum efficiat: sed sæpissime usurpatur in bonam partem, pro satietate; ita ut idem significet, ac epulis, lætitiæ causa, liberalius indulgere, & bibere ad satietatem: ita exponit S. Hieronymus in traditionibus Hebraicis super præfata Genesis verba: *Idioma linguæ Hebraicæ est*, inquit, *ut ebrietatem pro satietate ponat*, *sicut ibi: in stillicidiis ejus inebriabitur germinans: haud dubium quin terra pluviis irrigata significetur.* In eundem sensum S. Augustinus præfata Mosis verba exponit: „ Solent, *inquit*, „ ebriosi homines hinc sibi adhibere testimonii „ patrocinium, non propter illos filios Israel: „ sed propter Joseph, qui valde Sapiens „ commendatur. Sed *inebriandi* verbum, & „ pro satietate solere poni in Scripturis, „ qui diligenter advertit, multis in locis in- „ veniet. Unde est illud: *Visitasti terram*, „ *& inebriasti eam, multiplicasti ditare eam.* „ Et quia in laude benedictionis hoc posi- „ tum est, & tanquam donum Dei com- „ memoratur; satis apparet ebrietatis vo- „ cabulo, ibi satietatem significari. Nam sic „ inebriari, ut inebriantur ebriosi, nec ipsi „ terræ utile est; quoniam majore quam „ sitienti sufficit, humore corrumpitur: sicut „ vita ebriosorum, qui non sitientes se re- „ plent, sed mergunt diluvio. *Sic S. Au-* „ *gustinus.*

Quod autem in eo convivio nec Josephus, nec ejus fratres ita potationi indulserint, ut in proprie dictam ebrietatem fuerint lapsi; argumentum est, quod ipse Josephus vir imprimis continens & castus, passus non esset in mensa sua crapulæ & temulentiæ ita convivas indulgere, ut ex illa immoderata potatione exturbatum fuisset eorum judicium, & temperantiæ metas fuissent transgressi. Possunt ii, qui frugaliter vescuntur, interdum cibo & potu liberiore se exhilarare; præsertim ubi se offert occasio amicos diu non visos excipiendi: sed cum sint continuo temperantiæ memores; ita genio non indulgent, ut vino aut potu inebriante se ingurgitent, sintque mente emoti.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XLIV.

PEracto convivio imperavit Josephus domus suæ præfecto, ut frumento impletis fratrum suorum saccis, receptum ab eis pro annona pretium in singulis saccis absconderet; scyphum autem, in quo bibere solebat, tanquam auguralem, reponeret in Benjamini Sacco.

Illi itaque summo mane dimissi cum suis oneribus, læti in patriam tendebant, cum subito equitum agmine, & duce Josephi domus Præfecto, a tergo premuntur. Crimen Præfectus obiicit, quod liberaliter & magnifice excepti, Josephi scyphum, in quo augurari solebat, furto abstulissent. Duo itaque potissimum hoc in capite referuntur. I. Novum Josephi ad explorandum fratrum suorum animum, artificium. II. Judæ pro Benjamino furti insimulato ad Josephum vehemens intercessio.

Cum itaque perscrutatis singulorum saccis, scyphus ille tandem repertus esset in sacco Benjamini, hic quasi furti reus deprehensus, cum suis fratribus ad Josephum reducitur. Quos omnes in terram prostratos sic auftere compellat Josephus: *Cur sic agere voluistis? an ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia?* Unde

QUÆRITUR I.

Quo animo Josephus has Benjamino innocenti struxerit insidias & criminationes.

REspondet Theodoretus: „ Experiri vo- „ lens Joseph animum fratrum erga „ Benjamin, & liquido noscere an Benjamin „ calumniam passum, & animo, & acriter „ defenderent, ob id in ejus saccum abscon- „ di scyphum imperavit. At ubi eos non „ tantum illi patrocinari, sed etiam pro eo „ vehementer certare, ac se ipsos offerre „ perspexit; persona Principis, & imperan- „ tis deposita, fraternum vultum induit, & bene-

„ benevolentiam ostendit; fratresque trepi-
„ dantes, & tantum non terram sibi dehisce-
„ re exoptantes, ipse bono animo esse jussit
„ dicens: *Nunc igitur ne timueritis: neque*
„ *durum esse vobis videatur quod vendidistis*
„ *me: nam ut viveretis, misit me Deus huc*
„ *ante vos.* Sic Theodoret.

Verum inquies, tametsi bono animo erga Benjaminum hoc commentum meditatus fuerit Josephus; nihilominus immunis a culpa non videtur, dum ait augurandi se artem profiteri: perperam enim & indigne cœlestis gratiæ sibi concessæ laudem transfert ad dæmonia. Prius negabat se idoneum fore somnii interpretem, nisi quatenus veritatem Deus suggereret: nunc autem totum illud beneficium refundit in augurii auctores, nempe dæmones. Ista enim proferendo, vel intendebat significare se augurem esse præstantissimum, & sic Deo vaticiniorum suorum laudem detrahebat: vel ea non erat ipsius intentio; & sic aperte mentiebatur.

Hoc argumentum proponit, & sic diluit S. Augustinus: „ Quod ait fratribus suis
„ Joseph: *Nesciebatis quia augurio augura-*
„ *tur homo, qualis ego*; de hoc augurio etiam
„ mandavit eis dicendum per hominem suum:
„ quid sibi velit, quæri solet; an quia non
„ serio, sed joco dictum est, ut exitus docuit
„ non est habendum mendacium? Mendacia
„ enim a mendacibus serio aguntur, non
„ joco: cum autem quæ non sunt, tanquam
„ joco dicuntur, non deputantur mendacia.
Ita S. Augustinus. Quibus verbis significat Josephum ista verba non serio, sed per jocum & ut figmento suo faceret fidem protulisse.

Asserere tamen quis posset hæc ab eo dicta hoc animo: cogitare debuistis me ob secretorum cognitionem celebratum esse, non modo a Pharaone, sed etiam per universam Ægyptum; ac proinde debueratis esse persuasi a me furtum vestrum posse deprehendi: ideoque a tanto flagitio perpetrando vobis cavendum erat, cum id facile nosse potuerim, & severe in vos animadvertere. Qui utique sensus planus est, nec Josepho contumeliosus.

Neque contrarium inferre licet ex verbo *augurandi*, quo utitur Josephus; vox enim *augurium*, duplicem habet significationem; propriam unam, metaphoricam alteram. Priori modo, *augurari*, significat divinare ex avium vel volatu, vel cantu, vel pastu, ea quæ ventura sunt; quo sensu, *augures* dicuntur dæmonum operarii & ministri; ideoque pluries in Scriptura, & in Ecclesiasticis sanctionibus sub anathemate damnantur. Metaphorice autem *augurandi* verbum significat tantum futurorum prædictionem: atque hoc sensu sanctissimi Prophetæ dici possent Augures, id est, rerum futurarum conjectores & revelatores.

QUÆRITUR II.

Cur toties fratres suos ludificavit Josephus, & tanta expectatione suspendit, priusquam eis aperiret quis esset.

RESpondet S. Augustinus: „ Non ne-
„ gligenter considerandum puto, tan-
„ tam miseriam in hac perturbatione fra-
„ trum suorum, quomodo Joseph quandiu
„ voluit, tenuit; & quanta voluit mora
„ produxit: non eos utique faciens calami-
„ tosos, quando tantæ etiam ipsorum fu-
„ turæ lætitiæ exitum cogitabat; & totum
„ hoc quod agebat, ut eorum gaudium dif-
„ ferretur, ad hoc agebat, ut eadem dila-
„ tione cumularetur: tamquam non essent
„ condignæ passiones eorum in toto illo tem-
„ pore quo turbabantur, ad futuram glo-
„ riam exultationis quæ in eis fuerat reve-
„ landa, fratre cognito, quem a se perdi-
„ tum esse arbitrabantur.

Cum itaque coram Josepho comparuissent omnes, etsi fraudis sibi factæ nonnulla eorum animis suberat suspicio, quia tanti facinoris reum esse Benjaminum sibi persuadere non poterant; attamen factum excusare non audent: sed illius causam in absconditum Dei judicium refundunt: *Deus*, inquiunt, *invenit iniquitatem servorum tuorum*: ac si dicerent, arcano Dei judicio inflictam sibi esse hanc plagam. Quamobrem nihil excusant. Ne autem capitis supplicium de eo sumatur, qui putabatur reus, sicut initio pacti fuerant dicentes v. 9. *Apud quemcunque fuerit inventum servorum tuorum, quod quæris, moriatur: & nos erimus Domini nostri omnes servi.* Quibus profitentur se illius obsequio esse mancipatos: non solum communi hac ratione qua homines inferiores superiorum se servos dicunt: sed etiam peculiari, qua rei sunt in potestate sui judicis, ut pro suo arbitratu possit eos captivitati mancipare.

Cum autem Josephus dixisset injustum esse pro unius crimine omnes plecti, & cum sonte insontes pati; unde liberum ipsis faciebat patriam repetere, ea lege, ut qui furti reus deprehensus fuerat, servituti subderetur: Judas, qui inter fratres jam aliquod obtinebat imperium, cæteris confidentior factus tentavit Josephi exacerbatum in speciem animum demulcere, & ad misericordiam flectere.

Itaque suppliciter impetrata loquendi venia, initio præfatur se non esse nescium quanto honore is cui loquitur excellat in Ægypto, utpote qui a Pharaone esset secundus; tum re ab ovo repetita, recitat qua ratione juxta illius mandatum obtinuerint Benjaminum a suo patre, qui nonnisi summa cum difficultate passus est eum abire, quod unicum illius esset mœrentis animi solatium. Additque se nullatenus posse ad patrem reverti sine Benjamino, duplici de causa. I. Quod lethalem tristitiam afferrent

patri

patri suo, si reversi fuerint absque Benjamino illius corculo. Deinde quod ipse reducendi Benjaminum sponsione privatim se patri obstrinxerit. Unde obtestatur ut Benjamini loco, ipse perpetua servitute mulctetur, quatenus fidem suam apud patrem liberet, nec illius mortis auctor existat.

DISQUISITIONES IN CAPUT XLV.

HOc in capite I. Josepus tandem victus affectu, quis sit fratribus aperit. II. Annuente Pharaone hortatur eos ut patrem Jacobum sua cum universa familia in Ægyptum adducant. III. Ad patrem reversi, ei nuntiant Josephum vivere, & in Ægypto dominari.

Josephus itaque Judæ oratione & fratrum angustiis, præsertim Benjamini lachrymis vehementissime commotus, Ægyptiis conclavi discedere jussis, ut solus cum solis suis fratribus liberius ageret, eorumque honori consuleret, & verecundiæ parceret; non valens ultra ebullientem interius amoris impetum continere, totus in gaudii lachrymas effusus exclamat: *Ego sum Joseph: adhuc pater meus vivit?* Quibus auditis, obstupescentes fratres veluti fulmine perculsos, blanda oratione demulcet, singulos amplexatur, omnibus impendit oscula, & in corde hactenus latentem fraternum amorem, quem verbis exprimere non valet, largo lachrymarum effluvio abunde demonstrat.

Tria itaque Josephus in eo cum fratribus alloquio præbuit eximiæ suæ erga eos fraternæ charitatis indicia. I. Blande eos alloquendo & amplexando. II. Testando se acceptarum ab eis injuriarum non solum nusquam fore memorem, sed & illarum atrocitatem ita minuendo, ut quæ gesta sunt, in paternam Dei providentiam & sapientem ordinationem refundenda esse pronuntiet: *Pro salute vestra* (inquit, vers. 5.) *misit me Deus ante vos in Ægyptum:* Et infra v. 8. *Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum.* III. Eos hortatur ut ad patrem citissime reversi, eum cum universa sua familia in Ægyptum continuo adducant, spondens se daturum eis in habitationem, pinguissimam regionem Gessen.

QUÆRITUR I.

Cum Josephus non ignoraret terram Chanaan fuisse parenti suo divinitus promissam in hæreditatem, cur eum inde abduci voluerit.

COnsultius egisse videretur Josephus patri suo annis gravato, in Chananitide necessaria subministrare alimenta, quam eum inde in Ægyptum adducere, ut grassanti fami occurreret. Periculum enim erat. I. Ne deficeret in via una cum filiorum suorum parvulis. II. Ne a Chananæis ejus recessum ægre ferentibus insidiæ struerentur, aut armata manu oppugnaretur & retineretur invitus. III. Ne ejus posteri terram fœcundam in Ægypto incolentes, in repromissam suis patribus Chananitidem reverti contemnerent, occupata jam commodiori habitatione. IV. Cum illustraretur spiritu prophetico, prævidere debebat futurum aliquando, postquam ipse vivere desiisset, ut sui suorumque fratrum posteri dirissime tractarentur ab Ægyptiis, adeo ut etiam eos vivere tæderet.

Respondeo, Ista quidem omnia perspecta fuisse Josepho quippe qui morti proximus filios ac nepotes, suos eorumque successores adjuravit, ut cum Deus illos ex Ægypto revocaret in Chananitidem, illius secum ossa portarent. Sed cum divinitus esset edoctus suos, fratrumque posteros, sicut eorum majores, diutissime peregrinaturos esse in terra aliena, donec adveniret tempus a Deo præfixum, quo Chananitide sibi in perpetuam hæreditatem destinata potituri erant; merito censuit patrem suum in Ægyptum advocare, ut per quinquennium quo adhuc grassari debebat fames, haberet tam ipse, quam ejus familia, unde vitam suam commode foverent: fuisset autem difficile, ac periculosum, per quinquennium annonam continuo pro tanta tamque numerosa familia transmittere. Quod autem ad id a Deo motus & directus fuerit, videtur ex eo quod Jacobo in Ægyptum properanti apparens Deus; ut refertur capite sequenti, dixit ei: *Noli timere, descende in Ægyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum illuc, & ego inde adducam te revertentem.*

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Utrum recte fecerit Joseph promittendo fratribus suis pinguiorem Ægypti regionem, inconsulto Pharaone.

EA est Principum vices gerentium plerumque agendi ratio, ut auctoritate sibi concredita abutentes, suis nimium indulgeant, & optima quæque eis, tametsi minus dignis, largiantur. In eundem scopulum impegisse videtur Josephus; statim enim atque fratribus se manifestum fecit, & priusquam cum Rege contulisset, eam Ægypti regionem, quæ feracior & pinguior erat, promisit in habitationem, nondum explorata Principis voluntate.

Verum hæc promittendo, nihil revera peccavit Josephus; siquidem tacitam habuit semper apud se hanc conditionem, se hæc omnia facturum cum bona Principis venia; nec prius executioni mandaturum id, quod pollicebatur, quam de voluntate Regis ipsi constaret. Quod utique implevit; cum enim accepisset Pharao venisse Josephi fratres; dixit ad Joseph v. 17. *Ut imperaret fratribus suis dicens: Onerantes jumenta, ite in terram Chanaan; & tollite inde patrem vestrum, & cognationem, & venite ad me; & ego dabo vobis omnia bona Ægypti, ut comedatis medullam terræ. Præcipe etiam ut tollant plaustra de terra Ægypti, ad subvectionem parvulorum suorum, & conjugum, & dicito: Tollite patrem vestrum, & properate quantocyus venientes, nec dimittatis quicquam de supellectili vestra: quia omnes opes Ægypti vestræ erunt; feceruntque filii Israel ut eis mandatum fuerat.*

Itaque tametsi ea promisisset Josephus, nihil tamen executus est inconsulto Rege, & nonnisi accepto ipsius mandato. In quibus certe eximia illius apparet prudentia, & sapiens agendi ratio, utpote cum non solum habuerit faventem Principem: sed &, quod rarum est, omnes regni Magnates, qui solent exteris sibi in dignitate præpositis plurimum invidere. Oportuit ergo Josephum summa æquitate & sapientia præfulsisse, ut omnium sibi, etiam Magnatum devinciret animos, eosque sibi congratulantes & applaudentes haberet.

Ad Jacobum patrem reversi filii, cum Josephum vivere, & in Ægypto secundum a Rege dominari nuntiassent, *quasi de gravi somno evigilans, tamen non credebat eis: cumque vidisset plaustra, & universa quæ miserat,* (Joseph) *revixit spiritus ejus.* Seu, ut ait S. Chrysostomus in hunc locum, *reexcitatus est.* Quem textum sic exponit: „ Sicut, „ *inquit*, ignis in lucerna quando deficit olei „ alimonia, & jam extinguitur; si parum „ quis olei infuderit, repente quod extingui „ putabatur, clariorem emittit lucem: ita „ & senex ille præ tristitia extingui vide- „ batur. Sic enim de eo dicit Scriptura: „ *Noluit consolationem accipere dicens: de- „ scendam lugens in infernum.* Ubi autem „ cognovit quod viveret, & quod domina- „ retur in tota Ægypto, & vidit plaustra, „ quasi reaccensus est, & juvenis ex sene „ factus est. Deposuit mœroris nebulas, „ dispulit cogitationum tempestatem, & in „ magna tranquillitate constitutus est. Hæc „ autem omnia eo destinabat ac dispensabat „ Deus, ut justus laborum suorum consola- „ tionem acciperet, & particeps fieret feli- „ citatis filii sui.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XLVI.

TRia hoc in capite memorantur. I. Jacobi profectio in Bersabeam ibidemque oblatum sacrificium, & acceptum a Deo oraculum. II. Ejus in Ægyptum ingressus cum tota sua familia, cujus singula capita enumerantur. III. Illius cum filiis ad Pharaonem accessus.

Cum Jacobus tandem persuasus fuisset revera carissimum suum Josephum vivere, & in Ægypto dominari, atque ab ipso, sicut & a Pharaone sollicitari ut ad eos accederet; statuit quamprimum illuc migrari. Verum illico multiplex animum ejus subiit cogitatio quæ illum a proposito revocabat. I. Namque, ait Josephus historicus, timebat ne filii, posterique inescati Ægypti deliciis, repetere nollent Chananitidem, sicque exciderent divina promissione suis majoribus facta. II. Ne forte, nolente Deo hanc migrationem, omne illius genus extingueretur. III. Ne Josephum mors raperet, priusquam ad eum salvus & incolumis accederet.

His itaque de causis dubius & anceps hærens Jacobus, utrum illa profectio foret Deo grata, censuit recta pergere Bersabeam, nobilem utique & sanctissimum locum habitatione Abrahami & Isaaci, qui fœdere inito cum Regibus Geraræ, lucos ibi plantaverant, & altaria construxerant in quibus Deum colerent. Cum autem illuc accessisset, antequam ulterius pergeret versus Ægyptum, fecit quod pium virum decebat, sacrificium of-

offerens, ut ipsi suam Deus voluntatem significare dignaretur. Quod utique benigne nocte sequenti præstitit. Cum enim obdormiisset, Deum semel & iterum ipsum vocantem audivit, cui cum respondisset: *adsum*, quatuor ei pollicitus est, quibus totidem timoris causas excussit. I. Se illi futurum in ea peregrinatione comitem & custodem: *Noli timere*, inquit, *descende in Ægyptum*; *ego descendam tecum illuc*. II. Spondet se ibi multiplicaturum illius posteros in Gentem magnam. III. Ipsius progeniem revocaturum in Chananitidem. IV. Josephum fore illi superstitem; & oculos ipsius in morte clausurum.

Jacobus itaque hoc divino oraculo recreatus, & quasi novo vigore cœlitus accepto, cum sua familia continuo perrexit in Ægyptum, in diuturnam plurimorum annorum peregrinationem; cujus ut initia lætissima, ita extrema molestissima fuerunt. Ingressus quidem paucorum fuit; exitus innumerabilis multitudinis. Initium sub mitissimo, ac liberalissimo Rege plenum tranquillitatis, ac benevolentiæ, finis sub tyranno crudelissimo, atque ingratissimo, plenus odii, cædium atque turbarum: hic parvuli & uxores Hebræorum deducuntur in curribus & Plaustris; illic parvuli abiiciuntur in fluctus, & matres fœtibus suis orbantur: hic evocantur ultro Israelitæ ne fame in Chananitide moriantur; illic exire compelluntur ab Ægyptiis metuentibus mortem ab Angelo exterminatore.

Quot autem Jacobo fuerint sui in Ægyptum ingressus familiæ suæ comites, indicat Moses his verbis v. 26. *Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Jacob in Ægyptum, & egressæ sunt de femore illius, absque uxoribus filiorum ejus, sexaginta sex*. Quibus si adjunxeris duos filios Josephi, ipsum Jacobum, & Josephum, fient septuaginta. Unde subditur: *Omnes animæ domus Jacob quæ ingressæ sunt in Ægyptum, fuere septuaginta*. Scilicet familiarum capita: neque enim hic numerantur famuli cum filiis & uxoribus eorum; imo nec filiæ ac nepotes Patriarcharum, præter duas.

Ex hac autem recensione plures emergunt difficultates, in quibus enodandis plurimum laborant interpretes; at quoniam aliquas evolvimus in nostro Conciliatorio Biblico, atque etiam ubi sermo fuit de expositione somniorum Josephi; ut aliarum explanationem habeat lector, audiat Lyranum nostrum eas sic proponentem & dissolventem: Circa „ illos numeros sequentes, *inquit*, varii Do„ ctores varie dicunt & multipliciter: acci„ piam autem duos modos dicendi, qui vi„ dentur mihi probabiliores. LXVI. iste nu„ merus & personarum quæ egressæ sunt de „ Jacob, & cum hoc egressæ sunt Ægyptum „ cum eo, ut patet in littera. Et ab hoc „ numero excluduntur Her & Onam, qui „ non intraverunt Ægyptum; sed mortui „ sunt in terra Chanaan, ut prædictum est „ in isto capite & supra XXXVIII. cap. si„ militer excluduntur Joseph & filii ejus, „ qui erant in Ægypto antequam Jacob „ ingrederetur; & sic de numero isto præ„ dicto remanent LXV. cum quibus si ponatur Dina, quæ fuit exclusa e numero tri„ ginta trium puerorum Liæ, ut supra di„ ctum est, & quæ ingressa est cum Jacob „ Ægyptum: sic habemus LXVI. personas, „ hic numeratas: cum quibus si addantur „ Joseph & duo filii eius & Jocabeth filia „ Levi, quæ concepta erat ante ingressum „ Jacob in Ægyptum nondum tamen nata, „ ut dicunt Hebræi, & sic intravit Ægy„ ptum, licet in utero matris; & sic habe„ mus ultimum numerum, cum dicitur: „ *Omnes animæ domus Jacob*, *quæ ingressæ* „ *sunt Ægyptum*, *fuerunt* LXX. Sed quia „ Scriptura non exprimit quod Levi aliquam „ filiam habuerit, quæ vocata sit Jocabeth, „ quia illa, de qua fit mentio in Exodo, „ non fuit eius filia, ut ibi dicetur, id eo „ hoc dimitti potest, & loco eius poni ipse „ Jacob, quia cum prole sua ingressus est; „ & sic sunt septuaginta. Unde & in hoc „ numero ultimo non dicitur: *Omnes animæ* „ *quæ egressæ sunt de femore Jacob*, quia „ ipse non fuit egressus a se ipso; sed dici„ tur: *Omnes animæ domus Jacob quæ in*„ *gressæ sunt Ægyptum*, *fuere* LXX. & hic „ modus dicendi videtur convenientior.

„ Tamen ingressus ipsius Josephi fuit ante „ ingressum patris, & similiter ingressus fi„ liorum Joseph, qui dicuntur hic ingressi „ ratione patris sui, & sic in eo quodam„ modo ingressi sunt; unde & de personis „ hic ultimo nominatis non dicitur: *Quæ* „ *ingressæ sunt cum Jacob in Ægyptum*; sed „ *quæ ingressæ sunt*, *absolute*. Translatio „ vero LXX. hic habet LXXV. sed secundum „ Hieronymum hic cum prædicto, numera„ verunt quinque filios filiorum Joseph, qui „ tamen nondum erant nati, & hoc factum „ est per anticipationem propter honorem „ Joseph, propter quem alii fuerunt recepti „ in Ægypto, & hanc translationem secu„ tus est, S. Lucas, Act. VII.

Cur autem S. Lucas referendo concionem S. Stephani potius secutus fuerit Editionem LXX. Interpretum in recensione familiæ Jacobi, quam textum Hebraicum, hanc rationem profert S. Hieronymus: Non debuit S. Lucas, qui ipsius historiæ Scriptor est, in Gentes Actuum Apostolorum volumen emittens, contrarium aliquid scribere adversus eam Scripturam, quæ jam fuerat Gentibus divulgata. Et utique majoris opinionis, illo dumtaxat tempore, septuaginta Interpretum habebatur auctoritas, quam Lucæ, qui ignotus & vilis, & non magnæ fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter observandum, quod ubicumque SS. Apostoli, aut Apostolici viri loquuntur ad populos, his plerumque testimoniis abutuntur, quæ jam fuerant in Gentibus divulgata.

„ Quod autem aliqui dicunt nullam mu„ lierem hic computari, patet falsum; quia „ Sara computatur inter filios Zelphæ, ali„ ter non esset XVI. sed XV. tantum, quod „ est contra textum ubi dicitur: *Sexdecim* „ *animas &c.*

„ Con-

„ Considerandum etiam quod cum dicitur „ hic: Animæ egressæ de femore Jacob; „ non est per hoc intelligendum, quod ani- „ ma intellectiva sit per generationem: sed „ accipitur hic anima pro homine, eo mo- „ do quo totum denominatur a parte prin- „ cipaliori, licet autem hoc generetur, ani- „ ma tamen intellectiva non generatur, sed „ creando infunditur. *Ita Liranus.*

QUÆRITUR I.

Qua de causa Moses tanto studio hanc Jacobi familiæ Genealogiam texuerit.

RESpondeo, id fecisse triplici de causa. I. Ut inde facilius constaret quanam ex stirpe oriundus esset Messias, & quinam essent illius nativitatis secundum carnem majores & antecessores.

II. Ut ex illa familiarum distinctione & propagatione apparerent diversæ Tribus, quibus erat aliquando distribuenda terra promissionis; ne scilicet invicem permixtæ familiæ, inducerent permixtionem hæreditatum.

III. Ut inde manifesta fieret mirabilis illa Israeliticæ Gentis multiplicatio, quæ intra 215. circiter annos in tantum excrevit, ut licet cum Jacobo in Ægyptum intrarint tantum sexaginta familiarum capita; nihilominus duce Mose, inde egressæ sint sexies centena armatorum millia, non computatis senibus, pueris, mulieribus, & Levitis. In quo certe mirum in modum elucescit singularis Dei erga ipsos Israelitas benedictio, & impleta promissio facta Patriarchis Abrahamo, Isaaco, & Jacobo, de ipsorum multiplicando semine sicut stellas Cœli, & sicut arenam, quæ est in littore maris.

Hinc stupendam illam propagationem proponit Moses Israelitis, *Deuteronomii* 10. *v.* 22. tanquam argumentum, efficax, ut eos stimulet ad continuo celebrandas Dei laudes, religiosumque cultum ipsi perpetuo impendendum: *Ipse est laus tua*, inquit, *& Deus tuus, qui fecit tibi hæc magnalia & terribilia, quæ viderunt oculi tui. In septuaginta animabus descenderunt patres tui in Ægyptum, & ecce nunc multiplicavit te Dominus Deus tuus sicut astra Cœli.*

Cum Jacobus vicinus esset Ægypto sua cum tota familia, & universis quæ ad eum pertinebant, ne importune, vel in aulam se daret, vel in regnum injussus irruisse videretur, præmisit ad Josephum Judam, qui nunciaret ei adesse patrem, ut sibi mutuo, sub ingressum Ægypti occurrerent. Elegit autem Judam, ut virum præ cæteris industrium, atque honestum, & utrique charum. Futurus autem erat occursus in terra Gessen; illic enim habitaturi erant, ut Joseph fratribus suis cum Regis consensu promiserat.

QUÆRITUR II.

Cur Josephus patri suo ejusque familiæ terram Gessen, potius quam aliam Ægypti regionem in habitationem concesserit.

REspondet Salianus, ad annum mundi 2329. ex Testato & Rabbi Ralbag, id factum esse quadruplici de causa. I. Quia regio illa pinguior erat cæteris & admodum fertilis, vel Regis ipsius testimonio, qui Joseph dixerat: *Terra Ægypti in conspectu tuo est, in optimo loco fac eos habitare, & trade eis terram Gessen.* Et rursum: *Ego dabo vobis omnia bona Ægypti.* Sive, ut est in Hebræo: *Dabo vobis bonum terræ Ægypti.* Id est, optimam partem terræ Ægypti, ac longe fertilissimam, & ut apparet, etiam Cœli temperie saluberrimam; erat enim eminentior reliqua Ægypti regione, statim enim a Nili ostiis ascendebatur in Gessen inter mare rubrum & mediterraneum sitam.

II. Ut quamvis Ægypti essent incolæ, Ægyptiorum tamen pravis moribus & idololatrico ac superstitioso cultu non contaminarentur: sed seorsim ab illis, unum in locum coacti, vero Deo libere fervirent, suamque religionem exercerent: quod imprimis ambiebat Jacobus descensurus in Ægyptum: *Nam* inquit Philo lib. de Josepho, *metu sollicitabatur, ne desererentur mores patriæ: Norat enim juventutis lubricum, & apud exteros peccandi licentiam, præsertim Ægyptiis circa verum Deum cæcutientibus.*

III. Ne Ægyptiis essent infensi ratione pastoritiæ suæ artis, quam illi detestabantur, utpote quibus oves & cætera animalia essent pro nominibus: quapropter hujusmodi animalia non solum occidere aut percutere non audebant; sed insuper ea venerabantur, odioque habebant alienigenas eorum animalium pastores, qui ea occidere & occisorum carnibus vesci sine ullo scrupulo solerent.

IV. Cum terra Gessen vicinior esset terræ Chanaan, facilior ipsis Israelitis ad Chananitidem aliquando repetendam & occupandam patebat aditus.

Petes, qui fieri potuit ut Ægyptii odio haberent pastores ovium, cum ipsi etiam haberent oves? Nam ut legimus cap. sequenti v. 6. Pharao dixit ad Joseph de ipsius fratribus: *Si nosti in eis esse viros industrios,* con-

constitue illos magistros pecorum meorum. Et v. 17. dicitur a Josepho data Ægyptiis *alimenta pro equis, & ovibus, & bobus* &c.

Respondeo, Ægyptiis quidem fuisse oves; verum non ad esum ipsarum: sed vel propter lac, & caseum: vel propter lanam ex eis colligendam; vel forte oblectandi gratia; sicut habentur canes, & alia animalia quæ hominibus non inserviunt ad cibum.

Statim atque Josephus accepit, sive a Juda, sive ab illis nuntiis, quos, inquit Philo, in itinere dispofuerat, patrem suum sua cum universa familia advenisse in terram Gessen, conscenso curru, & assumpto amplissimo comitatu; perrexit illi obviam; quem cum primum contigit, *Irruit super collum eius, & inter amplexus flevit.* Jacobus vero ipsum pariter tenere amplexatus dixit: *Jam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo.* „ Paterna „ vox (inquit S. Chrysostomus) & plena „ dilectione, atque egregie affectionem eius „ animæ declarans: nimirum ut sciamus san- „ ctissimos illos viros etsi virtuti, præser- „ tim moderationi studentes, humanos affe- „ ctus penitus non exuisse.

Absoluto hoc amoris filialis in patrem, & patris amantissimi cum dilectissimo filio colloquio, censuit Josephus quamprimum de sui patris adventu monendum esse Pharaonem. Quamobrem assumpsit quinque fratres, *extremos*, inquit Moses, hoc est, qui minus corporis specie & elegantia præstabant, eosque secum ad Regem duxit; præmonuitque ut ab eo interrogati, quam artem profiterentur, responderent: *Pastores ovium sumus, & nos & patres nostri* &c.

In quibus apparet eximia Josephi modestia cum summa prudentia, conjuncta: non enim puduit eum fortis fratrum suorum; ut plerumque faciunt, qui in aulis ad gradus & honores evecti sunt; quibus nihil, quod magis displiceat, accidere potest, quam si qui vilioris, conditionis, se profiteantur fratres vel affines eorum; maxime si id ad aulicorum aures perveniat, quos habent æmulos. Sciebat Joseph ovium pastores abominationi esse Ægyptiis; vult nihilominus id Regi, & aliis innotescere.

Prudentissime etiam judicavit eos ab aula regia removendos, ne aulicorum moribus corrumperentur, & a statu pristino recedentes, innocentiam cum simplicitate vitæ deperderent. Quæ sane agendi ratio eo magis celebranda est, quod rarissima sit in iis qui apud Reges auctoritate & favore cæteris antecellunt. Peccant enim plerumque in extremis; nam vel suos dedignantur, & longe reiiciunt quos sibi obstare putant, & gloriam suam imminuere: Vel toti sunt in eo, ut suos quantumvis ineptos & indignos ad primarias dignitates promoveant.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XLVII.

HOc in capite tria potissimum repræsentat Moses. I. Executionem propositi Josephi circa habitationem familiæ paternæ in regione Gessen omnium Ægypti partium fertilissima. II. Extremam Ægyptiorum penuriam, non solum pecora sua; sed & agros, & possessiones suas pro annona commutantium. III. Curam Jacobi morituri de transferendo suo corpore, dum e vivis excesserit, in sepulchrum patrum suorum.

Ingreditur itaque Josephus ad Regem cum quinque ex suis fratribus: qui, ut diximus, minus erant inter alios corporis forma spectabiles; ne si præstantiores visendos præbuisset, eos Rex aulicis officiis, vel militiæ adscriberet, illosque a cœtu distraheret aliorum fratrum. Hi autem a Rege interrogati, quid haberent operis; ipsi, ut a Josepho præmoniti fuerant, pastores ovium sese professi sunt; in Ægyptum autem accessisse, ut & pascua pecoribus, & sibi alimenta procurarent, quod ea in Chananitide exaruissent: ptoptereaque orare ut bona cum ejus venia, illic habitare liceret, ubi ex itinere primum substitissent.

Eorum petitionibus lubens acquievit Rex: tum Josephus advocatum patrem, introduxit ad Regem: qui grandævum ac venerabilem senem contemplatus, requisivit ab eo, quot esset annos natus? Cui Jacobus reposuit: *Dies peregrinationis meæ centum & triginta annorum sunt, parvi & mali; & non pervenerunt usque ad dies patrum meorum quibus peregrinati sunt:* Significans se paucis annis vixisse, collatis videlicet cum longissima præcedentium Patriarcharum ætate, sibi proximorum. Cum enim putaret se jam morti proximum, meminerat patrem 180. annis vixisse, avum 175. & sciebat proavum ad ducentesimum quintum pervenisse. Eosque ipsos annos suos *malos*, id est, ærumnosos fatetur, & merito: tota quippe ejus vita laborum atque ærumnarum plena fuit, ut notavit S. Chrysostomus.

Petes, quis fuerit ille Pharao qui tam honorifice & benigne Jacobum excepit?

Resp. Juxta Syncelli Laterculum pag. 101. & 103. illum fuisse *Ramessem Vaphrem* ordine 24. Regem inferioris Ægypti. Plures autem, referente ibidem Syncello, nomine *Ramesses* fuerunt hujusce regni, præfecti; nimirum, *Ramesces; Ramesses-Menes, Ramesses-Seos, Ramesse-Menos, Ramesse-Tubaete, & Ramesse-Vaphres;* sic omnes dicti a fertilissima Ægypti regione *Ramesses* nominata, quam Josephus, annuente Rege, patri & fratribus concessit in habitationem, maxime illius inferiorem partem, *terram Gessen* dictam,

ctam, Syriæ & Arabiæ finitimam, ut Israelitæ faciliorem haberent exitum, & profectionem in Chananitidem.

Josephus itaque accepta a Pharaone auctoritate & licentia, patri ac fratribus suis concessit in habitationem terram Gessen juxta civitatem Ramessem, vel saltem in eo loco ubi ædificata fuit illa civitas, si forte tunc non fuerit condita, ut arbitrantur plurimi, sed dumtaxat eo tempore, quo Israelitæ coacti sunt latomos agere.

Quamquam autem eam Ægypti regionem incoluerint Israelitæ, attamen existimandum non est ibi nullos stetisse Ægyptios. Cum enim terra illa esset uberrima, atque pascuis opportuna, verisimile non est eam fuisse incultam & inhabitatam ab Ægyptiis; sed forte rariores erant incolæ, vel urbaniores. Nam aliquos una cum Israelitis habitasse Ægyptios, argumentum est, quod *Exodi* 12. jussit Deus ut sanguine Agni Paschalis immolati postes tingerent januarum suarum, ut eo signo eorum domus ab Ægyptiorum domibus discernerentur; & Angelus primogenitorum Ægyptiorum exterminator, Israelitarum domos intactas relinqueret: habitabant igitur aliqui Ægyptii cum Hebræis, & permixtus erat eorum incolatus.

Insuper cum urgentibus Ægyptiis festinanter egressi sunt Israelitæ, horum mulieres a vicinis Ægyptiis petierunt vasa aurea & argentea plurimamque eorum preciosam supellectilem: igitur Ægyptii Israelitis erant permixti.

Etsi vero Jacobus cum universa sua familia in uberrima & gratissima regione collocatus est, attamen cum illa non minus, quam cæteræ, aruisset, Josephus patri ac fratribus ex regiis horreis præbebat alimenta necessaria; & quidem ut arbitror, gratis: non enim parcior erat, aut minus liberalis quam duobus annis præcedentibus, in quibus alimoniæ pecuniam in saccis fratrum suorum jusserat recondi.

At ita non egit cum Ægyptiis; pergit enim Moses referre qualiter Ægyptii fame premente coacti sint pro comparanda annona non solum pecora sua, sed & omnes possessiones suas in Regis dominium transferre. In quibus certe tremendum apparet Dei judicium, quod regiones illæ fertilissimæ, quæ jam a tribus annis annonam longinquis Gentibus suppeditabant, ad tantam inopiam fuerint redactæ, ut præ fame tabescentes, omnibus se facultatibus exuerint.

Apparet insuper singularis Dei erga Josephum protectio, in eo quod numerosus ille populus in tali angustia constitutus, non fuerit tumultuatus, cum videret non solum pecuniam suam exhaustam a fisco Regio; sed & quæcunque possidebant, imo & seipsos esse oppignerandos. Tametsi enim verisimile sit a Josepho horrea regia convenienti præsidio munita fuisse; attamen quantumcumque validum illud fuerit, sufficiens non videbatur ut resisteret irruenti universo populo, quem fames ad furorem & rabiem pene concitabat. Itaque singulari Dei ordinatione factum est, ut illi præfixis a Josepho legibus sese sponte submitterent, eumque ut vitæ suæ propagatorem venerarentur.

QUÆRITUR I.

Utrum Josephus licite compulerit Ægyptios ad omnes suas facultates pro annona commutandas.

INhumanitatis & crudelitatis insimulandus videtur Josephus, quod inopibus & pecunia exhaustis, panem petentibus non erogaverit: imo pecoribus & agris etiam spoliare voluerit, ut victum eis famelicis tribueret.

Verum siquis rem serio expendat, deprehendet hoc in Josephi facto nihil esse quod virum justum & prudentem dedeceat. I. Ipsius namque non erat culpa, quod Ægyptii septennio fertilitatis elapso sibi non comparaverint annonam quæ, sequente septennio sterilitatis, sufficeret eis ad vitæ sustentationem; de his enim satis superque ab eo admoniti; imo ad id ipsius exemplo provocati fuerant, cum ab ipso per universum regnum, frumenta colligi & coacervari in horrea Regia viderunt. Igitur eorum inopia in ipsorum imprudentiam & desidiam erat refundenda.

II. Id licet quolibet pretio, sive pecuniæ, sive permutationis pecorum, aut facultatum vendere potuit, quod juste fuerat comparatum: at frumentum in horreis Regis reconditum, juste fuerat comparatum; siquidem non vi, nec tyrannice, ab invitis; sed numerata pecunia illud emerat Josephus: igitur &c.

III. Licitum fuit pretium accipere quod libere & licite offerebatur; nam volenti non fit injuria; porro Ægyptii licite poterant & sua alienare, & se ipsos mancipare, ut vitam suam redimerent: igitur ea in re nihil a Josepho peccatum est; maxime cum non sua; sed quæ Regis erant distribueret; non ut eorum Dominus, sed ut dispensator & œconomus.

At, *inquies*, lege naturali, & charitatis præscripto tenetur quisque subvenire proximo extrema necessitate laboranti: igitur in utrumque peccavit Josephus non largiendo gratis frumentum Ægyptiis, pecunia exhaustis, & fame pereuntibus.

Respondeo, quod si valida foret hæc exceptio, maxima pars emptionum esset iniqua; vix enim est aliquis emptor, qui re, quam emit, non egeat, maxime iis quæ ad victum sunt necessaria. *Deinde* Ægyptii habebant adhuc unde vitæ consulerent, nempe pecora & possessiones, quas pro comparando frumento poterant computare. *Prætere*a

terea justum fuit punire Ægypti populi socordiam, qui tempore fertilitatis neglexit sibi providere de necessariis ad pastum pro tempore sterilitatis, quam certo futuram ex somnii Pharaonis expositione, & Josephi frumenta colligentis vigilantia prævidebat.

His adde eximiam Josephi æquitatem & charitatem in eo plurimum apparere, quod servitutem & necessitatem Ægyptiorum plurimum mitigaverit, in eo quod personas liberas dimiserit; semen ad serendum contulerit, & agros colendos gratis permiserit, addicta tantum Regi quinta proventus parte; quæ ipsis colonis conditio dura videri non debuit; maxime cum in istis sua culpa nullum amplius jus haberent.

His adde quod Moses ea referente, nulla censura Josephi factum perstringit; immo illud cum iis circumstantiis enarrari, quæ Josephi commendent æquitatem & sapientiam; quippe qui eo nomine magnam inivit apud Ægyptios gratiam, qui eum ut vitæ suæ conservatorem, encomiis celebrabant.

Addit Moses ab ea exactione immunes fuisse Sacerdotes Ægyptios, quibus jussu Regis, *cibaria ex horreis publicis præbebantur.*

QUÆRITUR II.

Utrum nihil peccaverit Josephus alimenta gratis præbendo inanium Deorum sacrificulis, qui potius videbantur exterminandi.

Respondeo, nullum ab eo, in illo negotio admissum fuisse peccatum, quippe qui non proprio nutu; sed Regis præcepto id præstiterit tamquam illius minister, cui liberum non erat principis sui mandatis reluctari.

Accedit quod in Josephi potestate non erat ut vetera instituta mutaret; quæque a majoribus religiose sancita erant, rescinderet: porro cum, natura duce, singulis hominum animis insitus sit pietatis sensus, & alicujus supremi numinis cultus, singulari etiam in veneratione semper habiti sunt, qui sacris ministeriis fuerunt destinati. Licet autem pia hæc consuetudo superstitione fœdata sit; non tamen penitus extincta. Unde etsi Pharao alendo sacrificos illos, qui suis imposturis dementabant populum, stultæ superstitioni fovendæ nimium indulsit; in hoc tamen laude aliqua dignus fuit, quod divinum cultum, quamvis perverse impensum, jacere non est passus, quod certe brevi futurum erat, si fame periissent Sacerdotes.

Quo sane exemplo provocari debent Christiani Principes, ut curent ministrari necessaria tum ad divinum cultum, tum eis qui sacris devoventur; maxime vero qui sua munia religiose persolvunt, & cæteros homines verbo & exemplo ad sanctimoniam stimulant. Id dubio procul fecissent Ægyptii Sacerdotes si, quem dæmonibus impendebant cultum, Deo vero exhibuissent; quasque vanitate dementati sectabantur virtutes, divina fide irradiati, in veri Numinis gloriam excoluissent.

Quam enim stupenda fuerit eorum præ cæteris continentia, egregie declarat S. Hieronymus, ubi scribit: „ Cheremon Stoicus, „ vir eloquentissimus, narrat Ægypti antiquos Sacerdotes omnibus mundi negotiis, „ curisque postpositis, semper in templo „ fuisse, & rerum naturas, causasque & „ rationes indagasse; syderum contemplatores esse; nunquam se mulieribus miscuisse; nunquam cognatos & propinquos, „ ac ne liberos quidem vidisse. Ex eo autem „ tempore quo cœpissent divino cultui deservire, carnibus & vino semper abstinebant, propter tenuitatem sensus, & vertiginem capitis; maximeque propter appetitum libidinis, qui ex eo cibo & potu „ nascitur. Raro vescebantur pane, ne onerarent stomachum; etsi quando comedebant tusum pariter in cibo sumebant hyssopum, ut escam graviorem illius calore „ decoquerent. Oleum in oleribus duntaxat noverant, idque parum, propter nauseam & asperitatem gustus leniendam. „ Ovum etiam vitabant & lac: quorum „ alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicebant, colore mutato. Cubile de foliis palmarum quas Bajas vocant, „ contextum erat: scabellum acclive & ex „ una parte obliquum, pro pulvillo in terra, capiti supponebant: bidui triduique „ inediam sustinebant. Humores corporis, „ qui nascuntur ex otio, & ex mansione unius „ loci, nimia victus castigatione siccabant. „ Hæc de continentia veterum Ægypti Sacerdotum ex Cheremone. *S. Hieronymus.*

Addit Perrerius, erant præterea Sacerdotes Ægyptiorum, insignes admodum & celebres studio & professione sapientiæ; ejus maxime quæ ad cæremonias, ritusque colendi Deos pertinebat, & ad scientiam Mathematicarum disciplinarum: imo inventionem earum, Sacerdotibus Ægypti assignare videtur Aristoteles in princ. Metaphysicæ, cum ita scribit: *Circa Ægyptum Mathematicæ artes institutæ fuit, illic enim Gens Sacerdotum vacare permissa est.* Et Strabo lib. 17. ait Gentem Ægyptiorum trifariam esse divisam; & alios quidem esse milites, alios agricolas, & alios Sacerdotes: & hos exercuisse Philosophiam & Astronomiam, & cum Regibus diversari solitos.

Præsens caput absolvit Moses verbis Jacobi; qui decem & septem annis peractis in Ægypto, cum prævideret mortem suam imminere, advocavit filium suum Josephum, eumque rogavit, imo & adjuravit, ut non sepeliret eum in Ægypto: *Sed auferas me ex terra hac,* inquit, *condasque me in sepulchro patrum meorum;* Hoc est, in Hebron, ubi recondita fuerant Abrahami, Saræ, Isaaci & Rebeccæ corpora, & ubi Liam conjugem suam Jacobus ipse sepelierat.

QUÆRITUR III.

Cur tam anxie Jacobus sepulturam cum patribus suis ambierit.

Variæ huius desiderii, & propositi rationes proferuntur ab Interpretibus. I. Namque S. Chrysostomus dicit id exoptasse Jacobum, ut spem bonam filiis suis eorumque posteris faceret, eos aliquando in Chananitidem redituros. Quam etiam rationem profert Theodoretus, ubi cum inquisivisset quare Jacob sepeliri mandavit corpus suum in Hebron? Respondet: „ Non quod „ de sepultura valde sollicitus esset, ut qui„ dam putarunt: sed ut familiam suam con„ solaretur, & doceret Dominum Deum „ traducturum illos omnes ex Ægypto, & „ daturum illis terram promissam. Eundem „ autem sermonem, Joseph clarius expres„ sit qui moriens sic ait: *Cum visitatione vi„ sitabit vos Deus, auferetis etiam hinc ossa „ mea vobiscum.*

II. S. Augustinus alteram profert rationem, nempe quod voluit Jacobus sepeliri in ea terra, quam spiritu prophetico prævidebat aliquando per adventum Messiæ, sanctificandam, quippe qui in ea regione nasciturus erat; sua præsentia eam consecraturus, mundum sua morte redempturus, & denique sua resurrectione spem justis fœliciter resurgendi facturus.

Quoniam autem Josephus reponere poterat, & conqueri, quod matrem suam Rachelem vita functam Jacobus non transtulisset in Hebron sepeliendam in sepulchro Abrahami, & Isaaci, ubi postulabat ipse recondi: hanc filii sui justam querimoniam prævertens Jacobus ait, cap. sequenti, v. 7. *Mihi enim quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque vernum tempus: & ingrediebar Ephratam, & sepelivi eam juxtam viam Ephratæ, quæ alio nomine appellatur Bethlehem.* Quibus verbis significat a se non potuisse transferri Rachelis corpus in sepulchrum patrum suorum, quod esset *vernum tempus*; hoc est, ingruebant vehementissimi calores, quibus defunctorum corpora facile putrescunt, nec diu possunt asservari quin ipsorum fœtore inficiantur omnes. Deinde cum in principio veris fœcunda sint pecora, novosque habeant fœtus adhuc teneros, absque notabili præjudicio non poterat illuc tendere suo cum universo grege; quam excusationem jam prætexerat, ne cum Esau fratre suo pergeret in Seir, ut dictum est cap. 33.

Petes cur Jacobus voluerit Josephum juramento adstringi, ut non sepeliret eum in Ægypto?

Respondeo, id non postulasse, quod in dubium revocaret Josephi fidem, & promissionem; sed cum prævideret translationem illam sui corporis in Chananitidem fieri non posse sine maximo sumptu & apparatu, quem fortassis gratum non haberet Pharao; & aliunde translatio illa exacerbare posset Ægyptiorum animos adversus Josephum, quasi despectui haberet eorum regionem, eam dignam non existimans, quæ sepulchrum idoneum præberet corpori patris sui. Ut ab hac invidia Jacobus levaret filium suum, prudenter voluit ipsum ad eam sui corporis translationem juramento obligari, quo liberius hoc a Rege Josephus, & petere auderet, & facilius impetrare, dicendo se ad id sacramento obstrictum.

Quod cum a filio jure-jurandum accepisset: *Jacobus* (inquit Moses) *adoravit Deum Israel, conversus ad lectuli caput.* Nimirum. 1. Ut Deo gratias ageret, quod sui voti compos factus esset, Deo beneficium illud adscribens. 2. Quod eam Josepho indidisset mentem, ut prompto animo id sibi promitteret &c.

Septuaginta Interpretes præfata Mosis verba sic reddunt: *Adoravit summitatem virgæ ejus*: nempe virgæ quam gestabat Josephus velut insigne supremæ suæ in Ægypto dignitatis & auctoritatis. Quam expositionem approbat etiam S. Paulus ad Hebræos XI. v. 21. *Fide Jacob moriens, singulos filiorum Joseph benedixit: & adoravit fastigium virgæ ejus.* Quia (inquit Theodoretus) videbat virgam illam velut symbolum principatus Christi venturi. Discrimen autem hoc inter Hebræum textum & Græcum, efficit Hebræa vox מטה quæ juxta diversam prolationem, & punctuationem effert vel *mitta*, lectulus: vel *matte* virga: utroque autem modo eam usurparunt septuaginta Interpretes, ut observat S. Hieronymus; priorem tamen significationem censet esse magis probandam, ut sit, inquit, hic sensus; quod *postquam ei juraverat ejus filius securus de petitione quam rogaverat, adoravit Deum ad caput lectuli sui. Sanctus quippe & Deo deditus vir oppressus senectute, sic habebat lectulum positum, ut ipse jacentis habitus absque difficultate ulla ad orationem esset paratus.*

In eandem sententiam descendit S. Augustinus, qui postquam recensuisset varias hujus textus expositiones juxta codicum diversitatem, nempe *adoravit super caput virgæ suæ*: vel, *in capite virgæ suæ*: sive *in cacumine virgæ suæ*, nempe caput suum inclinando supra baculum quem præ senectute ferebat: vel forte quod tenuerit virgam filii sui dum ille juraret, *Non enim pudebat eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi figura magna rei futuræ præsignabatur, antequam autem illam redderet, Deum adoraverit.* Addit: „ Quamvis in Hebræo fa„ cillima hujus quæstionis resolutio esse di„ catur, ubi scriptum perhibent, *adoravit „ Israel ad caput Lecti*, in quo utique „ senex jacebat, & sic positum habebat, ut „ in eo sine labore quando vellet, oraret. Adjicit tamen LXX. versionem non esse contemnendam, propter rationes mysterio velatas. Addo, & propter auctoritatem Apostoli, qui in illam versionem digitum intendit, dum scripsit a Jacobo adoratum fastigium virgæ Josephi.

DISQUISITIONES IN CAPUT XLVIII.

DEclarat Moses in hoc capite. I. Jacobum lethali morbo laborantem, visitatum esse a filio suo Josepho. II. Ab eodem in suos, adoptatos esse duos Josephi filios, Ephraim, & Manassem, eosque Patriarchis & Tribuum capitibus accensitos. III. Horum filiorum natu minorem in concessa benedictione prælatum majori. IV. Josepho legatum agrum quem in Sichimis emerat, & ab aliis injuste occupatum, armorum vi recuperarat.

Cum Josephus audiisset patrem suum Jacobum graviter ægrotare, illumque sciret esse verum Ecclesiæ præsulem, necnon cœlestis doctrinæ & benedictionis custodem, cui benedictum semen erat repromissum, ad eum citissime accessit cum liberis, ut ejus benedictionis fierent participes, ac si illa ex Dei ore immediate procederet. Duos itaque, quos habebat filios Joseph scilicet Manassem, & Ephraim, statuit in conspectu patris: at cum præ senectute caligaret, requisivit a Josepho, quinam essent? Cui Josephus respondit: *Filii mei sunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco*.

Ex quibus apparet eos duos tantum tunc temporis genitos fuisse Josepho: si enim alios genuisset, dubio procul adduxisset ad patrem benedicendos. Hos autem duos cum amplexatus & osculatus fuisset Jacobus, illos in filios suos adoptavit, Jacobo dicens: *Duo filii tui, qui nati sunt in terra Ægypti antequam venirem ad te, mei erunt: Ephraim, & Manaßes, sicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi. Reliquos autem quos genueris post eos, tui erunt; & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis*.

Repetit pariter promissionem sibi divinitus factam de multiplicando suo semine, deque suis a posteris occupanda Chananitide, nimirum ut Josephus his illectus divinis promissionibus, curam & studium non impenderet in procurandis divitiis & dignitatibus filiis suis in terra Ægypti, quibus eorum posteri a suorum parentum societate divellerentur; & ita affixi essent Ægypto, ut inde in Chananitidem cum aliis statuto tempore procedere contemnerent.

Eadem ratione memorat mortem & sepulturam Rachelis, quam dixit obiisse dum reverteretur e Mesopotamia, & sepultam esse juxta Bethleem; ut duplicem tam Josepho, quam ejus posteris stimulum adderet repetendi Chananitidem; nempe quod ibi jacebat eorum mater; & quod hæc, relicta patria, in longinquam terram migraverat: ac proinde illius exemplum non leve debebat esse incitamentum illius posteris, ut Ægypto renunciarent, & dum juberet Deus, ad possidendam Chananitidem repromissam, sese cum aliis Israelitis accingerent.

Observandum est autem, non absque mysterio Jacobum adoptando Manasse & Ephraim in suos filios, dixisse: *Ephraim & Manasses, sicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi*. His enim significabat se ipsis elargiri partem juris primogenituræ debitam Rubeno, & ejus defectu Simeoni. Jura enim primogenituræ e patre, ut dictum est, hæc erant. I. Ut in genealogia primum locum obtinerent. II. Ut duplicem præ fratribus in hæreditate portionem sibi vendicarent. III. Ut auctoritate & dignitate sacerdotali fungerentur. IV. Ut essent familiæ duces ac præfecti. Quoniam autem Ruben incestu suo se hoc jure indignum exhibuerat; ideo triplici illius juris parte fraudatus est, solamque priorem retinuit; nimirum ut primus in Israelitarum genealogiis numeraretur.

Simeon vero, quod in Sichemitarum vastatione, & venditione Josephi præcipuus auctor extitit, idcirco in illo primogenituræ jure nullas partes obtinuit; nam jus principatus & præfecturæ concessum est Judæ: jus Sacerdotii, Levi; duplex vero portio Josepho ejusque posteris.

His itaque duobus filiis Josephi a Jacobo adoptatis, voluit eis insuper paternam suam benedictionem largiri; non solum ut essent cum aliis suis filiis diversarum Tribuum capita, eorumque posteri in distributione terræ Chanaan qualem haberent cum aliis portionem: sed etiam ut essent ex Patriarcharum numero, & honorificum primatum tenerent in spirituali Dei regno.

Josephus igitur duos illos filios suos hinc & inde, juxta patris lectum statuit: ita ut Ephraim minor natu, collocatus esset ad Jacobi sinistram; Manasses vero e regione ad dexteram; quatenus hic præ alio ampliorem benedictionem obtineret.

Verum secus accidit: nam Jacobus divinitus inspiratus, & Deo non solum eius intellectum illuminante, sed etiam manum dirigente, decussatis manibus, dexteram suam extendit super caput majoris. Quod advertens Josephus, arbitratus id ita fieri propter defectum visus Jacobi, & indigne ferens Manassem, qui jure naturæ prior erat, reiici in secundum gradum, *apprehensam manum patris, conatus est levare de capite Ephraim, & transferre super caput Manasse*, dixitque ad patrem: *Non ita convenit, pater; quia hic est primogenitus, pone dexteram tuam super caput eius*. At Jacobus ait: *Scio fili mi! Scio: & iste quidem erit in populos, & multiplicabitur; sed frater eius minor, maior erit illo: & semen illius crescet in Gentes*. Quibus non definit Jacobus uter altero sit dignior: sed tantum pronunciat quid Deus apud se de utroque decreverit; & quid futurum sit longo post temporis successu.

QUÆ-

QUÆRITUR I.

Cur maiori minor frater in ea benedictione fuerit præpositus.

Respondeo, non aliam huius dispositionis quærendam esse rationem, quam Dei voluntatem. Huius tamen divinæ ordinationis quædam proferri possunt congruentiæ. I. Ut inde appareat Deum pro suo arbitrio, nulloque habito respectu ad naturales hominum prærogativas, vel moralia merita, eis divina sua beneficia impendere; & quos vult, pro sua benignitate ac mera voluntate, non solum supernaturalibus, sed etiam naturæ donis cumulare.

II. Ut manifestum faceret diversa esse sua judicia ab hominum sententiis; persæpe enim reprobat eos, qui ab hominibus plurimi fiunt; & qui humano judicio videntur ad dignitates minus apti, eos plerumque ad illas promovet; *Neque enim*; (ut dicebat Samueli. 1. Regum cap. 16.) *juxta intuitum hominis ego judico: homo enim videt ea quæ parent; Dominus autem intuetur cor.*

III. Significare voluit Deus per illam commutationem manuum Jacobi super Ephraim & Manasse, aliquando per Christum crucifixum, populum Gentilium minorem, prælatum iri populo Judæorum, ut docet S. Augustinus: *Secundum hoc enim*, inquit, *significavit aliquid prophetice nimirum quod populus posterior per Christum futurus, generatione spiritali, superaturus erat populum priorem de carnali patrum generatione gloriantem.* Idipsum paulo fusius exponit Rupertus, ubi de Jacobo decussante manus suas scribit: „ Numquid sic commutando manus, casu „ figuravit crucem? Nunquid non pote„ rat Manassem ponere ad sinistram suam, „ Ephraim vero ad dexteram? poterat sane: „ sed Propheta erat, & prophetico spiritu „ sciebat quod per crucem componenda esset „ benedictio, quam venturus legislator da„ ret; vel qua in semine Abrahæ benedice„ rentur omnes Gentes. Nam qui de Chri„ sto prædixerat: *Lavabit in vino stolam* „ *suam, & in sanguine uvæ pallium suum*: „ num poterat nescire, quali torculari uva „ illa esset premenda, & vinum foret expri„ mendum? Ergo tamquam Propheta simul „ & Patriarcha, quemadmodum verbis pro„ phetare potuit, Ephraim qui erat junior, „ majorem futurum Manasse; sic & ma„ nuum positione, crucem Christi præfigu„ rare scivit, per quam utique Judaico po„ pulo seniori præferendus erat junior po„ pulus Gentilis. *Hæc Rupertus.*

QUÆRITUR II.

Quis sit formulæ benedictionis concessæ genuinus sensus.

Quam benedictionem Jacobus Ephraimo & Manasse contulit, his verbis declarat Moses: *Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei Abraham, & Isaac: Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in præsentem diem: Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis: & invocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham & Isaac, & crescant multitudinem super terram.*

In quibus verbis. I. Celebrat supremam Dei majestatem, bonitatem & providentiam. *Majestatem*, quidem, cui Abrahamus, Isaacus, aliique pii homines ab ipso mundi exordio tanta religione famulati sunt, ut Deum semper quasi præ oculis habentes, cunctos suos corporis & animi sensus & affectus in illius obsequium: & gloriam fidelissime impenderint. *Bonitatem*, vero in eo quod Abrahamum, Isaacum, eorumque posteros elegerit in populum sibi peculiarem, cui sua patefaceret arcana, leges præscriberet, documenta præberet, & gratias ac beneficia uberrime conferret. *Providentiam* tandem, cujus divinum favorem a pueritia ad decrepitam, quam agebat, ætatem variis modis assidue fuerat expertus. Ista vero commemorat, ut certos faciat pueros, quibus benedicebat, Deum pariter eis semper affuturum; potentissimum ac benignissimum opitulatorem, modo majorum vestigiis insistentes, ejus divino cultui fideliter intendant.

II. Invocat Angelum, quem habuerat itineris ducem, laborum alleviatorem, & salvatorem in periculis, ut pueris istis pariter adesse & benedicere dignetur. Per hunc vero Angelum, quem in istorum puerorum protectorem advocat, ipsum non alium a Jacobo intelligi, quam Christum, qui Angeli titulo plerumque in sacra Scriptura donatur, plurimi sunt qui existimant. Maxime cum patrum fides in futuram ejus missionem semper fuerit intenta; & S. Paulus testetur Christum fuisse Angelum illum, qui dux & præses fuerit Israelitico populo, ex Ægypto ad terram promissionis properanti.

III. Interpellat Abrahamum, & Isaacum, ut eorum pariter nomina invocentur super pueros istos; hoc est, ut eorum apud Deum intercessio divinam eis obtineat benedictionem, & protectionem; ita quod illorum SS. Patriarcharum meritorum & orationum intuitu, Deus in omnibus eis faveat, sitque potentissimus auxiliator.

IV. Rogat ut Deus etiam dignetur attendere ad suam pro istis pueris intercessionem, sive dum vitam aget, sive dum e vivis excesserit: *Et invocetur*, inquit, *super eos nomen meum* &c. Quibus verbis non solum exoptat ut duo illi suis filiis accenseantur, can-

eandemque cum Patriarchis ineant societatem, & sortem habeant: sed ut eis sua etiam prodesse possit intercessione, possitque invocari a posteris & sua obsecratione eis opitulari sicut intercessiones Abrahami, & Isaaci.

Jacob tandem conversus ad filium suum Joseph, ait: *Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo.* Quæ verba ex communi Interpretum consensu intelliguntur de prædio, quod Jacob juxta urbem Sichem emit, ut ibi tabernaculum secure figeret: idque declaratur his verbis Joann. 4. v. 5. *Venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar* (paululum deflexo nomine pro Sichem) *juxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo.* In hac autem donatione duo veniunt notanda.

Primum, quod illa videatur exigua & indigna quæ tanto principi fieret. Alterum quod prædium illud emptum fuerit centum agnis, non ab Amorrhæis, sed ab Hemor patre Sichem, ut dictum est supra cap. 33. Qua igitur ratione dicit Jacob illam terræ partem sibi comparavisse in gladio & arcu?

Respondeo ad primum, donationem illam intelligendam esse non de solo prædio, sed de toto territorio Sichemitico, quod tandem cessit in possessionem Tribus Manassé ex Josepho oriundæ *Josue* 17. *v.* 7. ibique ossa Josephi condita sunt, tanquam in dominio proprio.

Ad secundum, respondet perdoctus Masius in postremum caput Josue, quod cum illud Sichemiticum territorium vi occupassent Amorrhæi, illos armata manu expulerit Jacob, ut illud sibi, suisque posteris vendicaret. At cum de hac expeditione bellica sileat Scriptura sacra, minus videtur certa; maxime cum sanctus ille senex toto vitæ tempore non bellicosus, sed pacificus & patientissimus extiterit, & in pascendis ovibus, suaque pie & tranquille regenda familia totus occupatus.

Quamobrem omissis aliorum expositionibus, mihi parum aptis & certis: censeo Jacobum metaphorice hic locutum esse Josepho, quem sciebat optime nosse de quibus armis uti soleret in periculis & adversis; nempe ferventi ad Deum deprecatione; quemadmodum hunc textum exponit Chaldæus Paraphrastes: *Quam tuli*, inquit, *de manu Amorrhæi oratione & deprecatione mea*; hæc enim erant ordinaria Jacobi arma: his Labani patrui, & Esau fratris furorem & minas repressit: his illum virum, seu Angelum vicit cum quo tota nocte fuerat luctatus, ut indicat Oseas cap. 12. v. 4. *In fortitudine sua directus est cum Angelo: & invaluit ad Angelum, & confortatus est; flevit & rogavit eum.* His pariter usus est quando ad vastatam, a filiis urbem Sichem verebatur ne vicini populi, inter quos Amorrhæi validiores erant, conjunctis armis in illum insurgerent, ipsumque sua cum familia delerent. Unde factum est, ut immisso divinitus terrore, nullus in Jacobum hiare ausus fuerit, nec Sichemiticum territorium invadere: nam *Genes.* 37. Et si Jacob degeret in Hebron, attamen ejus filii pacifice suos greges pascebant in Sichem, tanquam in territorio adhuc sibi proprio.

Quod autem Jacobus dicit se illud territorium tulisse ab Amorrhæis, quod alibi dicitur emptum ab Hemore Hevæorum principe: dico illum Hemorem forte fuisse gente Amorrhæum, Imperio autem, Hevæorum principem. Adde quod *Amorrhæorum* nomine designabantur omnes illæ pessimæ nationes: quippe *Genes.* 15. *v.* 16. Abrahæ dicitur posteros ejus non esse possessuros Chananitidem, nisi post quartam generationem: *Necdum enim* (ait Deus) *completæ sunt iniquitates Amorrhæorum*, ibi nomine Amorrhæi significantur etiam Chananæi.

DISQUISITIONES IN CAPUT XLIX.

IN more positum erat apud primævos homines, præsertim veri Dei cultui addictos, morte jam impendente, congregare quoscunque curæ suæ commissos, & bene illis precari, atque dare salutaria monita, & aliquando præsaga mente, nonnulla prædicere, illisque benedictionem impertiri. Hoc fecit *Moses* Deuter. 33. & *Josue* cap. 24. & *Samuel* 1. Reg. cap. 12. & *Tobias* cap. 3. & *Matathias* 1. Machab. cap. 2. & *Christus Dominus* cap. 14. & 15. quamobrem Jacobus Mosis aliorumque Prophetarum antecessor, cum videret se morti proximum advocavit duodecim filios suos, quos prænoverat totidem Tribuum futuros esse principes; ut quæ tam illis, quam eorum posteris ventura essent, spiritu prophetico prædiceret. Quæ autem eis dixerit, repræsentat Moses hoc capite, in quo refert Jacobi vaticinia singulis filiis annunciata. Hinc præsens caput inscribi solet *de benedictionibus Patriarcharum.* Ita S. Ambrosius in singulari hujus Capitis expositione: Rufinus Aquileiensis eodem titulo: Theodoretus quæst. ultim. in Genes. Idque confirmare videtur Moses hoc cap. v. 28. Ubi de his Jacobi filiis ait: *Hæc locutus est eis pater suus; benedixitque singulis benedictionibus propriis.*

Verum cum nulli, præter Judæ & Josepho proprie benedixerit: Rubeno vero, Simeoni, ac Levi videatur maledixisse, cæteris

ris autem ventura prænunciare: convenientius hoc caput inscriberetur: *Jacobi vaticinium*, quam ejus *benedictio*. Unde etiam Moses illud auspicatur his verbis: *Vocavit autem Jacob filios suos, & ait eis: Congregamini ut annunciem quæ futura sunt vobis*. Quamobrem idem S. Ambrosius monuit, rei titulum non convenire, quia Rubeno & duobus aliis filiis suis videtur maledixisse. *Prophetia* (inquit S. Ambrosius,) *dicenda est oratio Jacobi, non benedictio; siquidem Prophetia, est denunciatio futurorum, benedictio autem, sanctificationis & gratiarum votiva collatio*.

Accedit quod verbum Hebræum *Berek*, quod significat *Benedicere*, interdum habeat sensum prorsus oppositum, atque maledictionem denotet: sic *Job*. 1. v. 5. & 2. v. 11. & 3. *Reg*. 21. Naboth a falsis testibus accusatur quod *benedixerit Deum, & Regem*, hoc est, utrique maledixerit, ut habent Syrus Interpres, & Arabica versio.

Ea autem quæ hic filiis suis prædicit Jacobus, non eodem tempore contigerunt; sed quædam paulo post ipsius mortem; quædam temporibus Josue: nonnulla deinceps: aliqua ad Messiæ seu adorandi Salvatoris nostri ævum referenda sunt: quædam etiam ad Antichristi tempora: Prophetarum enim mos est, quod cum alicui fausta, vel adversa prænunciant, ea non in eorum personis, quas alloquuntur: sed in successoribus impleantur, ut observat S. Chrysostomus *homil*. 8. *in Matthæum*. Igitur quæ suis singulis filiis prænunciat Jacobus, non tam eos spectabant, quam eorum successores & posteros. Ut autem quæ in singulorum vaticiniorum verbis latent mysteria, quantum nobis datum fuerit, in lucem ordine proferamus, rationi ac ordini consentaneum est, omnia sigillatim expendere.

DE RUBEN.

JAcobus in hac ad filios allocutione observat ordinem generationis & nativitatis quantum ad quatuor priores, & duos ultimos: cæteros vero promiscue affatur.

Itaque Ruben majorem natu alloquitur his verbis: *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei: prior in donis, major in imperio. Effusus es sicut aqua; non crescas: quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum ejus*. Quibus verbis tria indicat. I. Prærogativas quas jure nativitatis & primogenituræ adeptus erat Ruben. II. Amissionem & jacturam eorum omnium. III. Causam cur dotibus istis, quas alioqui possessurus erat, fuerit orbatus.

I. Itaque eum appellat *primogenitum*: non honoris causa, nec ut primogenituræ jura ipsi afferat: sed ut ei exprobraret, & plus pudoris inureret, quod sua culpa, a tanta dignitate exciderit; nempe sacerdotio; duplici portione in hæreditate, familiæ præfectura, aliisque primogenitorum juribus.

II. Eum dicit *fortitudinem suam*. 1. Quod fuisset genitus dum pater ejus florenti adhuc erat ætate; agebat enim tunc circiter octogesimum annum, quæ virilis ac florens æstimari debebat ætas, per respectum ad totam Jacobi vitam, quæ fuit 147. 2. Cum homines in filiis quodammodo reviviscant, merito vigoris principium dicitur primogenitus. 3. Nominatur patris *fortitudo*, quia vivente patre, debebat præ cæteris fratribus ei esse in tutelam & baculum senectutis; eo autem mortuo, debebat esse familiæ caput & patris vices agere.

III. Dicitur, *principium doloris paterni*; non quod Jacobus ante genitum Ruben nullo fuerit dolore perculsus; plures enim ante passus fuerat calamitates & angustias, dum e paterna domo exire coactus, ut fratris Esau declinaret iracundiam exulavit apud Labanum, & duros, diu noctuque in ejus gregis custodia, labores perpessus est. At in eis omnibus angustiis Deum habebat opitulatorem, dumque terrenis angeretur calamitatibus, cœlestis consolationis rore perfundebatur.

Verum dum audiit Ruben incestuoso cum noverca Bala congressu paternum cubile polluisse, tanto istius criminis horrore perculsus est, quod & Deus gravissime fuisset offensus, & execrandus ille incestus in universæ suæ familiæ scandalum, atque suæ propriæ pietatis & gloriæ jacturam & ignominiam redundaret, ut exinde conceptus vehementissimus dolor intimis visceribus semper adhæserit. Adjiciunt alii idcirco Ruben dici principium paterni doloris, quia cum esset primogenitus, primus in causa fuit laboris & sollicitudinis, quam Jacobus habuit, ut familiæ suæ, maxime vero filiorum educationi prospiceret: solent enim parentes statim atque filios genuerunt, majori cura & sollicitudine agitari, ut ipsis consulant, eorumque rebus provideant.

IV. *Dicitur, prior in donis, major in imperio*, (supplendum) *esse debueras*, jure scilicet suæ primogenituræ: quia, inquit Chaldæus Paraphrastes, illo titulo, *decebat ut acciperet tres partes, scilicet, sacerdotium, & Regnum: & ampliorem in bonis paternis portionem*: nam ut diximus, tria præcipua primogenitorum apud Hebræos erant privilegia. 1. Cæteris fratribus debebant præesse loco patris tanquam familiarum capita. 2. Illustrabantur dignitate sacerdotali. 3. Duplicem in hæreditate paterna portionem obtinebant; quod etiam Israelitis præscripsit Deus *Deuter*. 21. *v*. 17. Ubi de primogenito ait: *Dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia: iste enim est principium liberorum ejus*. At Jacobus imperium & auctoritatem in populum Israeliticum Rubenitis debitam, transtulit in Tribum Juda, ut apparet in hoc capite, atque *Judicum cap*. 1. Sacerdotium vero, quæque spectabant ad ministerium sacrum, Levitis attribuit. *Numer. cap*. 18. Denique duplicem hæreditatis paternæ portionem transtulit ad filios Josephi, ut dictum

ctum est *cap.* 48. habuit præterea id infaustum Tribus Ruben, quod longe inferior fuerit in numero cæteris Tribubus Israeliticis, ut apparet *Num.* 2. *&* 26. ubi singularum Tribuum numerus recensetur.

V. *Effusus es sicut aqua*, hoc est, non potuisti cohibere vesanam tuam libidinem; sed voluptatis effusus es impetu, sicut aqua ex vase: idcirco *non cresces*, hoc est, spoliaberis omnibus dotibus & bonis; ita ut quemadmodum aqua e vase effusa, nullum sui in eo vestigium relinquit, non colorem, non odorem, non saporem, sic & tu omnibus exueris bonis: in hoc enim aqua differt ab aliis liquoribus, inquit Lyranus, quod vinum, oleum, atramentum &c. dum ex vase in quo continentur, effunduntur, semper aliquid sui relinquunt inhærens vasi; vel substantiæ, ut mel; vel saporis, ut vinum; vel coloris, ut atramentum; vel odoris & pinguedinis, ut oleum; aqua vero effusa nihil horum relinquit; non saporem, non colorem, non odorem, sed omnino vacuum relinquitur vas. Putat ergo Lyranus eo significari, Ruben scelere suo excidisse omnibus prærogativis primogenitorum. Cujus rationem statim profert Jacobus, nimirum quod Ruben cubile patris sui ascenderit, ejusque stratum polluerit per incestum cum Bala noverca sua admissum. Idipsum inculcat auctor lib. 1. Paralip. cap. 5.

Ex quibus sane apparet quanta fuerit istius criminis gravitas, cum exactis licet ad minus quadraginta annis ab ejus perpetratione, expiatum non fuerit; imo quasi recens exprobratum & vindicatum gravissima quidem pœna, scilicet hac imprecatione: *Non crescas*; Nempe propagatione familiæ numerosæ, & multiplicatæ posteritatis; cum enim ipsius Tribus omnium esset prima, debuisset etiam vi paternæ benedictionis aliis esse amplior, & numerosior: attamen plurimæ fuerunt ipsa copiosiores, præsertim Tribus Juda; & in populi recensione, quæ refertur *Num.* 26. longe Rubeni Tribum excesserunt ac superarunt Tribus Juda, Gad, Ephraim, & Levi. Quapropter Moses *Deuter.* 33. eodem, quo Jacobus, divino Spiritu afflatus, de Tribu Ruben loquens ait: *Vivat Ruben, & non moriatur, & sit parvus in numero.*

DE SIMEONE ET LEVI.

Cum hi duo fratres in Sichimorum exterminatione fuerint ejusdem sceleris consortes, in utrumque simul propterea commotus & exacerbatus Jacobus, sic eis imprecatur: *Simeon & Levi fratres, vasa iniquitatis bellantia: in consilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea; quia in furore suo occiderunt virum; & in voluntate sua suffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax; & indignatio eorum, quia dura: dividam eos in Jacob, & dispergam eos in Israel.* Quibus verbis veluti triplici argumento aperte demonstrat se in admisso a Simeone & Levi cruento facinore adversus Sichimitas, nullam habuisse partem.

I. Namque eorum barbariem & perfidiam aversatur, quod contra datam fidem & juratam confœderationem cum Sichimitis, in eos impotentes, & propter Circumcisionis vulnus, debilitatos, armata manu insurrexerint, eorumque principes cum subditis iniquissime trucidaverint; quamobrem indignabundus appellat eos, *Vasa iniquitatis bellantia*.

II. Ut ostendat quantum eorum sibi crudelitas sit horrori, ait: *In consilium eorum non veniat anima mea*; ac si diceret, absit ut unquam probaverim scelestum scevumque eorum consilium de proditoria Sichimorum strage, *Et in cœtu illorum non sit gloria mea*: hoc est, novit Deus quantum animo alienus fuerim ab eorum vana jactantia, qua de Sichimorum vastatione, quasi de re bene gesta, quod vindicassent violatam sororis suæ pudicitiam, gloriabundi sibi gratulabantur.

III. Eorum criminis atrocitatem repræsentat & execratur dum ait: *In furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum.* Ubi nomine *viri*, per Sinecdochen, Sichimorum Principem ejusque subditos ab eis perverso & bruto iracundiæ impetu jugulatos intelligit: per *murum* autem ab eis perfossum, significat direptionem & eversionem civitatis, quam depopulati sunt, & usque ad murorum subversionem exterminarunt.

Cum satis superque declarasset Jacobus se nullam in illo crudelissimo duorum istorum filiorum facinore habuisse partem, ut confirmet quantum istud toto vitæ suæ tempore fuerit detestatus, duplicem illius pœnam a divina justitia repositam aperit: quarum *prima* est, illorum furoris maledictio, quo ad scelus illud perpetrandum fuerant impulsi; quique eo magis videtur execrandus, quod ab initio violentus, ad finem usque fuit implacabilis: *Maledictus*, inquit, *furor eorum quia pertinax: & indignatio eorum quia dura*.

Ubi prætermittendum non est, maledictionem illam non directe in Simeonem & Levi ferri; sed in iram eorum & furorem; in quibus sane apparet summa Dei æquitas simul & misericordia, ut peccantium quidem scelera condemnet; a personis vero maledicendis abstineat sub spe eorum conversionis & pœnitentiæ. Unde S. Paulus *Rom.* 9. *v.* 22. *Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam; sustinuit in multa patientia, vasa iræ, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.*

Secunda pœna declaratur his verbis: *Dividam eos in Jacob, & dispergam eos in Israel*: hoc est, dum terra Chanaan singulis Israelitarum Tribubus distribuetur; Simeonis & Levi posteri peculiarem non habebunt sortem, ut in uno loco simul consistant, quemadmodum aliorum Patriarcharum filii. De Tribu *Levi* quidem id manifestum est, quia

quia Levitæ cum reliquis Tribubus regionem non habuerunt propriam: sed huc illuc divisi sunt per universas Tribus, ut apparet ex *cap.* 21. lib. Josue; & *lib.* 1. *Paralip. cap.* 6. Cuius quidem dispersionis vera causa fuit peccatum Levi. Quamvis dum ad executionem ventum est, Deus hac ratione dissimulata, aliam aperuit, quæ ipsis fuit honorificentissima; nempe quod *Deus ipse sit sors eorum*; & quod eos voluerit disseminare in populo suo, ut ipsi hac occasione suo ex instituto Israelitas sibi habitatione conjunctos incitarent ad Dei timorem & verum eius cultum.

De *Simeonis* vero posteris eadem non fuit eorum dispersionis ratio. Habuerunt quidem illi habitationem designatam intra Tribum Juda, ut legimus *Josue* 19. quin etiam 1. Paralip. cap. 4. scriptum est, quod cum multiplicata esset Tribus Simeonis, nec haberet habitationis locum sufficientem; eorum quidam exierunt in desertum, ut ampliorem sibi habitationem compararent.

Addunt Hebræi in Targo Jerosolymitano, Simeonitas functos esse ministerio Scribarum, & Doctorum legis; atque ea ratione plures eorum in alias Tribus dispersos ut legem describerent ab aliis legendam, ejusque expositionem traderent. Verum cum Doctores & Scribæ etiam ex aliis Tribubus, maxime ex Levitica fuerint assumpti; infirma videtur illa Hebræorum expositio. Utut sit, certum est nec Levitis, nec Simeonitis parem cum aliis Tribubus in distributione terræ Chanaan facta per Josue, particularem fuisse sortem: ac proinde in eis effectum obtinuit illa Jacobi in eorum parentes fulminatio.

Nec tamen existimandum est Jacobum aliqua vindictæ cupiditate, aut iracundiæ impotentia adductum fuisse ad illam adversus hos duos filios interminationem: paterno namque affectu omnes complectebatur, & dum accepit Simeonem vinculis fuisse in Ægypto detentum, ejus casum deploravit: sed agebat Vatem & Prophetam, cujus est efferre quæ a divino Spiritu suggeruntur.

DE JUDA.

CUm Jacobus tribus filiis prioribus natu qui suis flagitiis gravissime Deum offenderant, patrisque exacerbarant animum, infausta fuisset imprecatus, ad Judam conversus, blandioribus verbis eum alloquitur; ait enim: *Juda, te laudabunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. Catulus Leonis Juda: ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti ut Leo, & quasi Leæna, quis suscitabit eum? Non auferetur Sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium. Ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, o fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Quibus encomiis & vaticiniis Judam celebrat & extollit super illius fratres; idque ab his potissimum rebus. I. A principatu & magistratu, quem præ omnibus fratribus suis habiturus esset. II. A bellis & victoriis, quibus hostibus suis superior esset futurus. III. A regni duratione, securitate & firmitate; cujus auspicia, progressum, securitatem, firmitatem, nec non & finem pulchre ostendit *leonum* similitudine, quibus illum assimilat. IV. Ab ipso Messia qui ex ejus Tribu oriundus sit, ad cujus adventum temporale Israelitarum regnum finem sit accepturum, incipiet autem Regnum spirituale omnibus cœlestibus bonis refertum, cujus nullus unquam erit finis.

I. Eum celebrat a principatu quem suos in fratres consecuturus est: *Juda, te laudabunt fratres tui... & adorabunt te filii patris tui.* Quibus innuit illius posteris divinitus destinatum esse in alios Israelitas imperium. Neque enim hujus vaticinii verba ipsius Judæ personam spectant, cum ipse quandiu vixit, nullam suos in fratres supremam auctoritatem obtinuerit; imo cum ad mortem usque steterit in Ægypto, certum est eum semper subjectum fuisse Josepho qui secundus erat a Pharaone. Oportet igitur hujus vaticinii eventum spectasse Judæ posteros, maxime Davidem, ejusque ex Tribu Judæ successores, qui universis Israelitis auctoritate regia præfuerunt.

Fuit quidem præpostera Israelitici populi Regem postulantis festinatio, ut alium, quam a Tribu Juda primum Regem a Deo in eos irato acceperint. Sed regnum illud inauspicatum fuit, & ut abortivus partus in persona Saulis evanuit. At legitimo ordine, & juxta Jacobi vaticinium Regius principatus Judæ repromissus exordium habuit in Davide, qui illud suos ad posteros traduxit.

Fuit quidem temporibus Roboam maxima hujus Regni Judaici clades & scissura; quippe cum ab eo decem Tribus defecerint, novumque Regem & Regnum instituerint. At hac saltem in parte eminentior fuit Judæ principatus, quod a Deo fuerit destinatus, & probatus.

II. Eum laudat a fortitudine & bellicis facinoribus: *Manus tua*, inquit, *in cervicibus inimicorum tuorum.* Ac si diceret: Manu victrice in fugam vertes & subjugabis inimicos tuos. Quod potissimum temporibus Davidis impletum est; legimus enim 1. & 2. Regum plurimas victorias, quas de Israelitici populi hostibus gloriose reportavit. Idque ipsemet egregie explicat *Psal.* 17. ubi ait: *Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos &c.*

Ut autem Heroicam Judæ fortitudinem in posteris illustrem commendet, utitur verbis metaphoricis, adiiciens: *Catulus Leonis Juda &c.* Nimirum ut hac similitudine sumpta a Leone animalium omnium fortissimo,

& ter-

& terribilissimo prænuntiet quam formidanda sit futura Judaica Gens, maxime temporibus Davidis, & Salomonis: nam per Davidem debellati sunt & expugnati Philistæi, Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi, & Syri usque ad Euphratem. Temporibus vero Salomonis omnes pene Reges & Principes ad Indos usque Judæis tributa pendebant.

A Leonibus vero (inquit Fagius) similitudinem potiusquam ab aliis animantibus traxit, quod ea pulchre faciat ad indicandum Judaici principatus incrementa. Tradunt enim Hebræi de Leonis natura, quod per gradus quosdam ad summum roboris apicem perveniat. In primo enim gradu vocatur *Catulus*: In secundo *Leunculus*: In tertio *Leo*: In quarto *Leo senex*: In quinto *Leo multorum annorum*. Ex his autem quinque nominibus tria scilicet Catulus, Leo, & Leo senex, Tribui Judæ possunt accommodari ut significent quod illa prædis hostium potitura sit, & instar Leonum terribilis sit futura, non solum in hostibus impetendis & expugnandis: sed etiam post eos expugnatos reportatasque victorias, pacifice sit quietura; sicut Leones capta præda, ea secure & tranquille vescuntur: adeo ut ab aliis feris non habeant quod pertimescant, & post cibum dormientes nullum animal citra discrimen eos excitare possit. Quamobrem addit Jacobus de Juda: *Ad prædam, fili mi, ascendisti; requiescens accubuisti ut Leo, & quasi Leæna: quis suscitabit eum?* Ubi illum assimilat Leœnæ, quæ catulos lactans omnibus leonibus sævior est; ut significaret neminem impune bello lacessiturum Judæos, præsertim temporibus Davidis qui contrivit omnes insurgentes in populum Israel.

III. Extollit Judaici populi principatum ab ipsius duratione & firmitate. Tametsi enim aliæ Tribus etiam istius dominationis in Israeliticum populum temporibus Judicum & Saulis partem obtinuerint; eorum tamen dominatio fuit dumtaxat ad breve tempus.

At non ita futurum erat de Tribu Judaica, quæ ubi principatum obtinuit, illum constantissime servavit ad Messiæ adventum. Nam etsi Judæi sua propter gravia scelera plurimis calamitatibus jactati fuerint, & varias in captivitates abducti; stetit tamen firmiter principatus penes Tribum Juda ad Christi Domini nativitatem, ut fusissime a nobis demonstratum est in Scoto nostro Academico, disputatione de adventu Messiæ, quo lectorem remittimus: Idque perspicue declarat Jacobus his sequentibus verbis: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est.* Vel ut exponit Chaldæus Paraphrastes: *Donec veniat Messias cujus est regnum.*

IV. Prænunciat ipsius Tribus Judæ supra cæteras eminentiam, ab ipso Messia, qui ex Tribu Juda oriundus erat, quique non solum Israelitas, sed & nationes omnes habiturus esset subditas; juxta illud Psalmi 71. *Adorabunt eum omnes Reges terræ; omnes Gentes servient ei.* Quamobrem Jacobus adiicit: *Et ipse erit expectatio Gentium.* Hinc apud Aggæum cap. 2. v. 8. Messias appellatur *Desideratus cunctis Gentibus*, quod nimirum tanto affectu, tantaque animi submissione excipiendus erat ejus principatus a Gentibus, acsi diu ab ipsis desideratus & expectatus fuisset.

V. Oraculum suum Jacobus claudit his verbis: *Ligans ad vineam pullum suum* &c. Quibus litteraliter designat eam Chananitidis partem, quæ Tribui Judæ in sortem obventura erat, ita fore vini feracem, adeo grandes fore vites, & tantis uvis onustas ut ad palmitem unum possit quis ex eis asinum suum ligare; hoc est, stantem detinere, ut unius palmitis fructu eum affatim onerare valeat. Quibus per figuram Metalepsis significat in ea regione tantam esse futuram vini copiam, ut Judæ posteris non modo sufficiat ad copiose bibendum: sed etiam supersit, ut velut in aqua lavare possint sua vestimenta. Quin & viri Juda tam largiter vinum bibent, ut oculi ipsorum ignis instar fulgentes appareant & splendide rubescant.

Tanta quoque futura erat in ea sorte lactis abundantia, ut ex ipsius frequenti potu & esu eius incolarum dentes albicare videantur, ut ad litteram exponit Lyranus noster, & ex eo Vatablus, Tirinus, aliique benemulti recentiores Interpretes.

Addunt sacri Doctores singulas huius oraculi partes sensu mystico principaliter a Spiritu-Sancto intento, in Christum Dominum quadrare, ut in Scoto Academico supra laudato exposuimus.

DE ZABULONE.

Generationis & naturæ ordinem hactenus servavit Jacobus prædicendo suis filiis quæ eorum posteris erant ventura: nunc autem inverso ordine Zabulonem Issachari anteponit; Zabulon enim ordine naturæ decimus est tantum inter Jacobi filios, & sextus eorum quos genuit Lia. Cur autem Zabulon Issachari præponatur, non indicat Moses: id tamen absque ratione factum non existimabit quisquis persuasus erit, a Jacobo, nonnisi suggerente divino Spiritu omnia hæc prolata fuisse oracula.

Credunt Hebræi Doctores cum Aben-Esra, idcirco Zabulonem fuisse antepositum, quod Issacharis hæreditas Zabulonem inter & Dan fuerit interjecta.

Existimarem ego idcirco Zabulonem post Judam fuisse memoratum, quod Jacobus benedicendo Judam, præcipue Messiam venturum haberet in animo, quem cum prævideret in Tribu Zabulonis annunciandum, concipiendum, diutius habitaturum, frequentiusque prædicaturum; ideo Zabulonem Judæ subnectere voluit. Certum enim est civitatem Nazareth intra sortem tribus Zabulo-

bulonicæ constitutam, eamque fuisse illustratam ortu Deiparæ Virginis, conceptione, educatione, & diuturno incolatu Christi Domini: maxime vero quod ea in regione cœpit prædicare Evangelium, ut traditur Matth. 4. Quamobrem quasi lætabundus Isaias c. 9. exclamat: *Terra Zabulon & terra Nephthali.... Via maris trans Jordanem Galileæ Gentium. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Quibus verbis prædicit a Christo Domino primum Zabulonitis Evangelium esse prædicandum.

Pauca sunt autem quæ de Zabulone illiusque posteris vaticinantur; ait enim: *Zabulon in littore maris habitabit, & in statione navium pertingens usque ad Sidonem.*

Etsi vero hic dumtaxat prænuncietur futura Zabulonitarum habitatio, quæ nihil rarum & eximium præ cæteris Israelitis continet; hoc tamen ipsis Zabulonitis debebat esse maxime spectandum, quod Deus dignatus sit ipsis præscribere domicilia & inhabitandæ regionis limites figere, quo magis strenue sese accingerent non solum ad terram illam occupandam quasi divinitus sibi concessam; sed etiam ad eam stationem animose conservandam, ne gratia sibi cœlitus data exciderent.

Hoc insuper speciale habebat Zabulonica regio, quod non solum esset maritima; sed etiam portuosa; nam eius terminum conjungit Jacob Sidonis & Phæniciæ finibus, in quo tractu commodi & nobiles portus extiterunt; unde excipi posset ingens bonorum omnium & divitiarum copia.

DE ISSACHARE.

QUalis futura esset Issacharis posteritas, prædicit Jacob his verbis: *Issachar asinus fortis accubans inter terminos. Vidit requiem quod esset bona, & terram quod optima, & supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis serviens.* Dicitur autem Issachar Hebraice *asinus ossis*, id est, prædurus, ac fortis, & aptus ad ferendos agriculturæ labores. Vel quod instar asinorum, Issachariani ignavi essent; non autem bellicosi ac generosi, sicut equi.

Duo autem in hac prophetia continentur. Primum, quod regio assignanda Issacharianæ Tribui futura esset fertilissima & amæna, atque vitæ pacificæ & quietæ commoda. Secundum, quod etsi Issachariani robore pollerent, quietos tamen, magis quam cordatos fore, & ferendæ servituti paratos; non secus atque muli & asini latera sua clitellis accommodant. Cuius rationem profert Jacobus, quod nimirum illi fertili & amœno suo agro contenti suis Regibus, imo & hostibus vicinis pendere mallent tributa, quam procedere in bellum, & sua servitute pacem & quietem redimere.

DE DAN.

DAn, inquit Jacobus, *judicabit populum suum, sicut & alia tribus in Israel. Fiat Dan coluber in via, Cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro. Salutare tuum expectabo Domine.* Quibus verbis allusione facta ad nomen Dan, id est *judicans*. Jacobus prædicit inter illius Patriarchæ posteros, aliquos futuros Israelitici populi judices; quod vaticinium impletum est in Samsone e Tribu Dan oriundo, qui viginti annis judicavit populum Israel, illumque liberavit a servitute Philistinorum.

Quoniam autem Samson non solum fortitudine, sed & dolis Philistæos expugnavit, dicitur: *Coluber in via, Cerastes in semita*: Coluber enim viatores incautos mordet: & cerastes cum non valeat equitem attingere, equi ungulam seu calcaneum venenatæ linguæ spiculo percutit, & sic equum & ascensorem dejicit, & dejectos enecat. Quibus symbolis significat Patriarcha Samsonem maxime terrificum & formidandum fore hostibus; quemadmodum enim nemo audet ingredi per eam viam, & semitam quam scit a venenatis sævisque serpentibus obsitam: ita populum Hebræum duce ac propugnatore Samsone, nullus hostium audebat infestare: aut quia sicut serpentes latent in viis, & inopinato aggressi hominem fuerint mortiferæ; ita Samson incautos nec opinantes aggressus hostes, magnas sæpe eorum strages edidit.

Sunt etiam qui verba illa passive accipienda esse contendant; nempe quod Philistæi videntes a se nulla vi expugnari posse Samsonem, illum dolis profligare aggressi sunt; artibus scilicet Dalilæ quæ colubri & cerastis instar, ipsius cæsariem, ex qua potissimum procedebat insuperabilis illius fortitudo, dolo abscidit, ipsumque reddidit imbellem, necnon vinculis constrictum tradidit in Philistinorum manus, a quibus, oculis orbatus est.

Hanc funestam Samsonis cladem visu Prophetico prospectam habens Jacobus, simulque perpendens quam inconstans & evanida sit per homines restituta libertas & salus, ad Messiam venturum cujus Samson erat symbolum, conversus, exclamat: *Salutare tuum expectabo Domine!* ac si diceret, vana est salus per hominem procurata: idcirco in eam redemptionem, quam mundo per adventum tuum allaturus es, Domine! totam spem meam dirigo. Cui expositioni favet Paraphrastes Chaldæus Hierosolymitanus qui hunc locum sic expendit: *Salutare tuum expecto Domine, dicit pater noster Jacob non expecto salutare Gedeon filii Joas, quæ salus temporalis; neque salutare Samson, filii Manue, quæ est salus transitoria: sed expecto redemptionem Christi David; qui venturus est ad accersendum sibi filios Israel, cujus redemptionem desiderat anima mea.*

Tametsi

Tametsi vero hujus vaticinii expositio textui litterali videatur consentanea: nihilominus plurimi sancti Patres & sacri Interpretes existimant sensu a divino Spiritu directe intento prophetiam illam intelligendam esse de Antichristo, quem dicunt e Tribu Dan oriundum. Ita imprimis S. Irenæus dicens Jeremiam non solum subitaneum Antichristi adventum, sed etiam Tribum ex qua veniet, manifestasse, dicendo cap. 8. v. 6. *A Dan auditus est fremitus equorum ejus* &c. Ei suffragatur S. Ambrosius, qui improbans sententiam dicentium hoc in Samsone impletum esse vaticinium, ait: *Non hunc prophetia significat: sed Antichristum, qui futurus est ex Tribu Dan: Sævus judex, & tyrannus immanis judicabit populum suum. Tanquam serpens in via, sedens in semita, dejicere tentabit eos, qui viam ambulant veritatis supplantare cupiens veritatem. Hoc est enim mordere equi calcaneum, ut veneni suffusione equus saucius, & vulneratus dente serpentis, levet calcaneum suum.*

In eamdem sententiam ivit Theodoretus, qui cum præmisisset aliorum expositionem, ait: „ Ego vero arbitror Spiritum divinum, „ cum per Patriarcham vaticinatus esset, quæ „ spectabant ad Salvatorem nostrum; hac „ prophetia locutum etiam esse, quæ ad An- „ tichristum. Nam illi valde conveniunt; „ quæ scriptæ sunt. *Dan enim*, inquit, *judicabit populum suum, sicut & una Tribus in Israel.* Quemadmodum enim ait Salva- „ tor & Dominus noster ortus e Tribu Juda „ salvaturus est orbem: ita serpens perni- „ ciosus egredietur ex Tribu Dan. Hoc enim „ dicit: *Fiat Dan serpens in via, mordens* „ *calcaneum equi. Et cadet eques retrorsum,* „ *expectans salutem Domini.* Ob id enim „ quod omnimodis circumventionibus utens „ *conatur prædari deceptos in exitium*, assi- „ milat ipsum serpenti cuidam juxta semi- „ tam latenti, & transeuntes inficienti. Pu- „ to autem illum vocare corpus *equum*, „ *sessorem* vero animam, *Retrorsum vero* „ *cadere*, hoc est supinum jacere, denotat „ mortem. Solet enim esse ejusmodi morien- „ tium figura. Per *ungulam* autem dolum „ innuit. Ex eo enim quod quosdam decipit, „ alios vehementer affligit; per equum corpus „ indicat, quo morsu affecto, & labefactato sta- „ tim mors sequitur, quæ spei fructum adfert „ expectantibus: cuius spei fructus est salus.

His adiiciendi sunt *S. Augustinus* quæst. 22. in Josue, *S. Prosper* lib. de promissionibus & prædictionibus Dei parte 4. *S. Gregorius*, lib. 30. Moralium cap. 18. & Recentiores plurimi. Verum expositiones illæ spectant potius sensum mysticum, quam litteralem, cui potissimum exponendo insistimus.

DE GAD.

AD filium Gad conversus Jacobus, & alludens ad eius nomen, quod Hebraice significat *accinctum*, ait: *Gad accinctus præliabitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum*. Quibus prænunciat Tribum Gad juxta sui Patriarchæ nomen, futuram esse pugnacem, & ad arma imprimis paratam; quod utique docuit eventus; nam Tribus hæc, ut refertur *Num.* 32. tametsi stationem suam habuisset cis Jordanem; nihilominus omnes illius viri relictis uxoribus, liberis, & gregibus, armis valide accincti transierunt Jordanem; & reliquas Tribus, quasi earum duces præcedendo, totos quatuordecim annos strenue pugnarunt, donec illæ reliquæ Tribus in suam sortem venirent.

Quæ quidem cum suis in sedibus fuissent collocatæ, Gaditæ rursus accincti & armati ad suam sortem trans Jordanem gloriose regressi sunt, ut refertur *Josue* 22. & multa deinde bella cum Arabibus vicinis feliciter gesserunt, ut videre est. 1. *Paralip. cap.* 5. quod significavit Jacobus dum ait: *Ipse accingetur retrorsum*, hoc est, armatus & iterum pugnaturus revertetur ad propria.

DE ASER.

FIlium Aser alloquens Jacobus, & alludens pariter ad ejus nomen, quod beatum & fœlicem significat, ait: *Aser pinguis panis ejus, & præbebit delicias Regibus:* Quibus denotat ipsius sortis fertilitatem, & terram ab ejus posteris occupandam optimi frumenti & omnis fructuum generis adeo feracem, ut alieno subsidio non indigeat ad victum, qui domi adeo suppetet, ut Regibus Israelitis, & Tyri in deliciis etiam sint futuri. In quibus certe apparet eximia Dei erga Aseritas providentia, quod ipsos locandos esse voluerit in regione uberrima, & omni genere fructuum ita abundanti, ut cæteris etiam fuerit in subsidium, & Regibus in delicias.

DE NEPHTHALI.

FIlium Nephthali hoc vaticinio celebrat Jacobus: *Nephthali, cervus emissus, & dans eloquia pulchritudinis*. Quorum verborum triplex proferri potest expositio. Prima Hebræorum Doctorum, qui existimant vaticinium istud spectare ad Barach, unum ex Israelitis judicibus, qui collectis decem millibus e sua Tribu Nephthali, armata manu, & magno impetu, instar cervi insurrexit in Regem Chanaan, ejusque belli Ducem Sisaram, quem fugavit & interemit. Hoc autem bello feliciter confecto, eum adjuvante & adhortante Debbora prophetissa, cecinit egregium canticum ad referendas Deo grates pro reportata victoria.

Secunda expositio indicat, hic significari ubertatem & fertilitatem sortis ipsius Tribus, quæ in hoc cæteris eminebat, quod in ea

fru-

fructus prius maturescerent, aliarumque regionum anticiparent fœcunditatem; sicut cervus currendi velocitate cætera antecedit animalia.

Tertiam expositionem subministrat Masius, nimirum Nephthalitas constituendos esse in amœnissimo solo, ubi sicut cervus emissus & liber, nullisque jam venatorum indaginibus interclusus, in amœnis herbosisque saltibus pascens, exultim cum aliis ludit: sic Nephthali Tribus in uberi collocata regione, exultabit suavi otio, & grata libertate.

Præterea Nephthalitæ, cum essent facundia & verborum suavitate præditi, tunc blandis sermonibus, cum urbana humanitate, omnium sibi gratiam conciliabant, seseque potius eloquentia & comitate, quam armorum vi & impetu ab hostibus tuebantur. Unde hoc elogio celebrantur quod humanitati, eloquentiæ, & paci fovendæ magis studuerint, quam ut se munierint armorum præsidio.

DE JOSEPHO.

UT Josephum præ cæteris filiis diligebat Jacobus, ita copiosius in ejus laudes & encomia sese effundit. Primo namque alludens ad ejus nomen, quod *incrementum* significat, quia Rachel eum pariens, eique nomen *Josephi* imponens dixerat: *Addat mihi Dominus filium alterum*, ait hic Jacob: *Filius accrescens Joseph*, *filius accrescens*, *& decorus aspectu*. Qua sententiæ geminatione significat maximum Josephi incrementum, non solum in eo quod provectus fuerit ad supremam Ægypti dignitatem; sed etiam quod ipsius progenies & posteritas foret numerosissima: quippe cum duplicem Tribum, Manassem & Ephraim, inter Israelitas complecteretur. Hæc autem paterna Josepho collata benedictio quatuor continet. 1. Extollit illius pulchritudinem & fœcunditatem. 2. Victoriam in omnes ejus adversarios. 3. Charitatem & dilectionem in nutrienda universa patris Jacobi familia. 4. Denique apprecationem omnium bonorum cœlestium & terrenorum.

Itaque celebratur egregia Josephi pulchritudo his verbis: *Joseph decorus aspectu: filiæ discurrerunt super murum*. Hoc est, tanta est Josephi formæ elegantia, ut Ægyptiæ puellæ ejus pulchritudinem admirantes, non contentæ eum semel vidisse in varia loca, per quæ erat transiturus, excurrerint ut jucundo illius aspectu fruerentur. Hunc eumdem textum sic vertunt alii: *Ramus fœcundus Joseph*, *ramus fœcundus ad fontem: imo duo rami; procedit uterque ultra murum*. Ubi ducta metaphora ab arbore quæ in duos ramos, seu duos palmites extenditur, significatur numerosa per duas Tribus Josephi multiplicatio; quam expositionem confirmat Paraphrastes Chaldæus scribens: *Quasi vitis plantata juxta fontem aquarum*, *duæ Tribus egredientur de filiis ejus*.

Etsi vero Josephus formæ elegantia & morum candore esset amabilis; nihilominus ait Jacobus: *Exasperaverunt eum*, *& jurgati sunt*, *inviderunt que illi habentes jacula*: nimirum ejus fratres; qui, quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei pacifice loqui: quin etiam propter enarrata somnia, quibus futura ejus felicitas & principatus præsignabantur, inviderunt illi, ejusque mortem machinati sunt.

Verum, *sedit in forti arcus ejus*, hoc est, licet ipsius fratres sagittis odii, invidentiæ jaculis, & suis perversis machinationibus cruenta morte ipsum perdere conati sint, firmissimam semper spem habuit, & stetit invictus, confidens in præsidio *fortis*, hoc est, Dei de quo Exodi. 15. *Quis similis tui in fortibus Domine?* nec sane vana fuit ejus spes, nam ut adiicit Jacobus, Deo protegente: *Dissoluta sunt vincula brachiorum ejus & manuum illius per manus potentis Jacob:* Siquidem e carcere eductus est in aulam regiam; & vincula, quibus fuerat constrictus, in annulum aureum, torquem preciosam, armillas, aliaque ornamenta, quibus a Pharaone decoratus est, commutata sunt.

III. *Inde pastor egressus est*; hoc est, nutricius & rector factus est Ægyptiaci populi, quem rexit & pavit toto sterilitatis septennio: factus pariter *lapis Israel*, hoc est, firmamentum Israeliticæ gentis, quam inediæ periculo eripiens, diræ grassantis famis tempore uberrime pavit. Unde Ecclesiasticus, cap. 49 v. 17. *Neque ut Joseph*; *qui natus est homo*, *princeps fratrum*, *firmamentum gentis*, *stabilimentum populi*.

IV. Propter tot egregias amantissimi filii prærogativas, totque impensa ab eo patri, & suis fratribus beneficia, ipsi fausta apprecatur: *Deus patris tui*, inquit, *erit adjutor tuus*, *& omnipotens benedicet tibi benedictionibus Cœli desuper*, *benedictionibus abyssi jacentis deorsum*; *benedictionibus uberum*, *& vulvæ*. Hoc est, dabit tibi Deus meus clementem Cœlorum aspectum, beneficos influxus, opportunos imbres, & rores, & flumina e terræ abyssis erumpentia, copiose irrigabunt qui in ingentem numerum excrescent & multiplicabuntur.

Addit insuper Jacobus: *Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum ejus:* hoc est; benedictiones, quas ego tibi tribuo, ampliores sunt illis benedictionibus quas ego accepi a patre meo; nam ut legitur *cap.* 27. Isaac benedixit Jacob tantum *in rore Cœli & pinguedine terræ*; non autem tunc contulit illi benedictionem *uberum & vulvæ*, hoc est, ad multiplicationem prolis, quam tantum, dum pergeret in Mesopotamiam, illi adprecatus est.

Cum autem omnium benedictionum, quas Jacobus a patribus accepit, maxima fuerit promissio venturi Messiæ; qui fuit desiderium Sanctorum omnium ab orbe condito, qui tamquam colles præ cæteris mortalibus pietate & virtutibus eminebant; orat Jacobus ut benedictio, quam Josepho largitur, derivetur ad illius posteros, *Donec veniat desiderium collium æternorum*; hoc est, Messias, desi-

desideratus a Justis omnibus, qui sanctitate & sapientia sublimati sunt supra cæteros, sicut montes & colles vallibus eminent.

Tandem bona quæ precatus est filio suo Josepho, his verbis claudit Jacobus: *Fiant in capite ejus, & in vertice Nazaræi inter fratres suos:* hoc est, omnes cœli & terræ benedictiones cumulatissime profluant in Josephi caput, qui fuit *Nazaræus*, id est, separatus & segregatus a suis fratribus: vox enim *Nazaræus* separatum significat, quod ipse Josephus toto vitæ suæ tempore perfectissime implevit; fuit enim separatus a suis fratribus & ab improbis eorum studiis & moribus aversus: separatus dum venditus est in Ægyptum; separatus etiam ab eorum consortio, quandiu vixit in Ægypto, cum illi consisterent in terra Gessen, ille vero in aula Regia separatus dignitate, potentia, divitiis & paterna benevolentia, aliisque prærogativis quibus fratres suos antecellebat.

DE BENJAMIN.

Benjaminus, ut fratrum erat natu postremus, sic ad eum ultima sua verba dirigit Jacobus dicens: *Benjamin Lupus rapax: mane comedet prædam, & vespere dividet spolia.* Qua figurata oratione prædicit Jacobus Benjamini posteros fore robustos & bellicosos; id enim indicat similitudo deducta a lupo, qui dum fame premitur, prædam inquirit, & inventam violenter aggreditur & rapit.

Hoc autem vaticinium quantumvis plurimi Interpretes ad singularia quædam facta, puta Saulis, & Mardochæi censeant esse referendum; rectius meo judicio videtur spectare universam Benjamini Tribum, omnesque illius posteros, qui imprimis bellicosi fuerunt, deque suis hostibus gloriosam persæpe victoriam reportarunt. Id præsertim manifestum fit in *lib. Judic. cap.* 20. ubi legitur; quod cum grande quoddam crimen admissum fuisset a Gabaonitis intra Tribum Benjamin consistentibus, illudque vindicandi causa armatæ essent aliæ Tribus ad quadraginta millia; Benjamitæ tantum numero viginti quinque millia septingenti, pariter armati eis occurrerunt; & licet numero essent adversariis longe impares, nihilominus in duobus conflictibus eos ita prostraverunt, ut ex eis triginta & octo millia fuerint interfecti. Quamvis autem postmodum, Deo illos in mala causa deserente, profligati fuerint; id tamen non in aperto conflictu, sed astu & ex paratis insidiis contigit.

Chaldæus Paraphrastes, aliique Doctores Hebræi, hoc vaticinium referunt ad templum Hierosolymitanum, quod fuit intra sortem Benjamitarum constructum, in quo cum plurimæ immolarentur victimæ, matutino præsertim tempore, recte inquiunt, assimilabatur lupo rapaci, & omnia devoranti. Cum autem reliquiæ oblationum, quæ Sacerdotes & Levitas spectabant, circa vesperam distribuerentur; dicunt id significari per, *vespere dividet spolia.* At jejunum & Rabinicum commentum sapit hæc expositio.

Si autem a sensu litterali ad mysticum transferenda sit hæc prophetia, & cui privato attribuenda, rectius quadrabit in S. Paulum ex Tribu Benajamin oriundum (ut ipse testatur *cap.* 11. *ad Romanos)* qui priusquam converteretur ad Christum, instar lupi rapacis, atrox erat Christianorum insectator, & spirans minarum & cædis in discipulos Domini; reliquo vero vitæ suæ tempore, dividit spolia, variis Gentibus distribuendo gratias & dona Cœlestia, quibus in sua conversione fuerat cumulatus.

Tribuum Manassis & Ephraim in suis benedictionibus distincte non meminit Jacobus; quoniam eorum sortes designaverat in benedictione Josephi eorum patris.

Postquam singulis filiis suis, quæ essent eis, eorumque posteris eventura, annunciasset Jacobus: *Benedixit singulis benedictionibus propriis*, inquit Moses: quæ verba, licet aliqui Interpretes referant ad præcedentes prædictiones; verisimilius arbitror S. Patriarcham, post ea quæ prophetice filiis denunciaverat, voluisse unicuique paterno affectu bene precari; ut si ex præcedentibus vaticiniis, aliquorum animi fuissent exulcerati, subjunctis paternis benedictionibus mitigarentur: sicque Jacobus cum filiis pacificus extremum emitteret Spiritum.

Subiicit enim Moses: *Finitisque mandatis quibus filios instruebat, collegit pedes suos super lectum, & obiit.* Quibus verbis significatur a sanctiss. Patriarcha plurima filiis tradita mandata, quibus eos ad pacem & concordiam exhortaretur, & verum Dei cultum perpetuo conservandum. Cum autem eum vita deficeret, collegit pedes suos ad lectum, quasi ad somnum capiendum se componeret, ut summa cum tranquillitate in filiorum præsentia expiraret.

Patris vita functi, illius oculos clausit Josephus, ut promiserat *Genes.* 46. *v.* 4. Is enim perantiquus erat mos ut morientium oculi manu charissima clauderentur, quæ consuetudo etiam apud Ethnicos invaluit, ut notat Homerus Odyss. 24. v. 293. & Ovidius Epist. 1. ubi refertur Penelope ad Ulyssem maritum suum de Thelemacho filio suo dixisse:

Ille meos oculos comprimet, ille tuos.

Distracti enim distortique morientium oculi & ora hiantia, anima discedente incutiunt horrorem quemdam intuentibus nisi quamprimum comprimantur.

Quantus autem, quamque Deo charus ex multis encomiis celebrandus fuerit ille sanctissimus Patriarcha, infinitis propemodum sacræ Scripturæ textibus manifestum fit, illis maxime quibus Deus illum appellat *servum suum*, dilectum nempe & observantissimum: atque etiam illo Malachiæ *cap.* 1. *v.* 2. ubi dicit Deus se dilexisse Jacob

cob præ Esau. Quem textum egregie exponit & illustrat Apostolus ad *Rom. cap. 9. v. 12.* Confert maxime ad illius viri sanctissimi commendationem, quod *Exod. cap. 3. v. 15.* voluerit Deus appellari, *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob*; dixeritque hoc esse sibi nomen in æternum, & memoriale in generatione & generationem. Inde est quod plurimis beneficiis sanctissimum hunc Patriarcham præ cæteris cumulaverit & illustraverit Deus, quæ egregie referuntur Sapientiæ cap. 10. v. 10. & *Ecclesiast. cap. 44. v. 25.*

DISQUISITIONES IN CAPUT L.

HOC in capite tria breviter narrantur. I. Ea quæ circa Jacobi vita functi mortuum corpus peracta sunt. II. Quæ Josephum inter & ejus fratres transacta. III. Josephi extrema verba, mors, & sepultura designata.

Cum Josephus amantissimum suum patrem impense diligeret; ut vidit illum obiisse, duo præstitit, quæ narrat Moses his verbis: *Ruit super faciem patris flens; & deosculans eum: deinde præcepit suis servis medicis, ut aromatibus condirent patrem.*

Duplicem itaque luctum in Jacobi morte impensum commemorat Moses, naturalem unum, cæremonialem alterum. Naturalem quidem & serium animæ dolorem, intimorumque viscerum commotionem testatus est Josephus, dum jugi lacrymarum imbre patris faciem rigavit; eique ex intimo corde oscula dedit. Tametsi enim persuasus esset dilectum suum parentem, in Dei gratia & benedictione diem obiisse, animamque ejus in locum quietis & tranquillitatis migrasse; nihilominus comprimere non potuit singulis hominum animis a natura insitum dolorem in morte & amissione charorum. Unde culpandus non venit Joseph, quod mœrorem ex patris obitu conceptum largo fletu declaraverit: quin potius laudanda videtur ejus pietas, & erga piissimum parentem filialis observantia. *Nam*, inquit S. Augustinus, *quorum nos vita propter amicitiæ socialis solatia delectabat, unde fieri potest, ut eorum mors nobis nullam ingerat mœstitudinem? Quam qui prohibet prohibeat, si potest, amica colloquia: interdicat amicabilem societatem, vel intercidat affectum omnium humanarum necessitudinum, vincula mentis immiti stupore dirumpat: aut sic eis utendum censeat, ut nulla ex eis animum dulcedo perfundat. Quod si fieri nullo modo potest, etiam hoc quo pacto futurum est, ut ejus nobis amara mors non sit, cujus dulcis est victor? Hinc est enim & luctus quidam in humano corde quasi vulnus, aut ulcus, cui sanando adhibentur officiosæ consolationes.*

At inquies, viros pios dedecet lugere de executione divinæ voluntatis: porro dum parentes, amici, & benefactores moriuntur, impletur Dei voluntas; ille enim constituit terminos vitæ qui præteriri non possunt: igitur in eorum morte non est lugendum.

Distinguo majorem, lugendum non est de divinæ voluntatis executione, præcise ut est Dei voluntas, concedo: quatenus adjunctum habet indicium iræ Dei in humanum genus propter peccatum; nego: nam *per peccatum mors*, ait Apostolus; & insuper præ se fert imaginem calamitatis & humanæ miseriæ, atque jacturam bonorum, quæ ex illis viventibus nobis obveniebant.

Naturalis est luctus, nec ullo modo culpabilis, dum ex legitimo fonte profluit, modum servat, & in rectum finem dirigitur. Fons justi mœroris & luctus, est consideratio offensæ Dei per peccatum, & omnium humanæ vitæ calamitatum exinde emergentium. Modus servandus, ut non erumpat in voces querulas adversus Deum, imprecationes, impatientiam &c. Sed ita defunctos lugeamus, ut tamen Dei ordinationi ac voluntati ex animo subiiciamur. Finis vero ut luctus ille in testimonium sinceri nostri erga defunctum amoris erumpat: Nec fictitius sit & ementitus.

Hunc a natura suggestum luctum consecutus est cæremonialis, quem cum Israelitis impenderunt Ægyptii. *Nam*, inquit Moses, *flevit eum Ægyptus septuaginta diebus*, ut pro sua in Josephum veneratione defuncto Jacobo cum ipsius filiis parentarent.

Qualis autem & quantus Ægyptiorum esset in illustrium virorum morte ab Ægyptiis impensus luctus, narrat Herodotus *lib. 2.* his verbis: *Quibuscumque*, inquit, *aliquis ex domesticis decessit, homo alicujus momenti, ibi omnes fœminæ illius familiæ, caput sibi, & vultum obliniunt luto. Deinde relicto domi inter cognatos cadavere ipsæ per urbem vagantes, se verberant succinctæ, nudatis mammillis, & cum eis cognatæ omnes: altera ex parte viri, & ipsi succincti se verberant. His actis ista demum demortui corpus ad condituram portant.* Utrum vero hunc ritum in Jacobi funere ab Ægyptiis fieri permiserit Josephus, aliis definiendum relinquo.

Peractis septuaginta diebus in luctu publico prout moris erat apud Ægyptios erga magnates, & aromatibus condito Jacobi corpore; ut Josephus liberaret fidem patri datam de transferendo illius corpore in sepulchrum parentum suorum, Abrahami scilicet, & Isaaci in terram Chanaan, ad commeatum sese accinxit. Verum huic executioni duo obstare videbantur. *Primum*,

res invidia non carebat apud Ægyptios, ut quæ terra viventem Jacobum aluerat, indigna videretur, quæ mortuum conderet. *Deinde*, conveniens non erat ut Josephus Ægypti Pro-Rex, a Rege secundus, quique sub eodem habenas regebat imperii, extra illius limites exiret inconsulto Rege, & non obtenta ab illo abeundi licentia. Quamobrem ut huic utrique obstaculo occurreret Josephus, censuit facultatem hanc petendam a Rege; non quidem per se, sed per aulicos; & primarios Regis Ministros: sive ut honoris causa illos intercessores apud Regem haberet: sive, quod ei in luctu, & circa patris vita functi corpus occupato conveniens non esset præsentem se Regi sistere. Illos autem sic affatur: *Si inveni gratiam in conspectu vestro, loquimini in auribus Pharaonis: eo quod pater adjuraverit me, dicens: En morior, in sepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan, sepelies me.* Quibus verbis duo gravissima momenta proponit, quæ Pharaonem ad petitam facultatem concedendam movere debebant; scilicet Religionem jusjurandi, & pietatem patri debitam. Quibus argumentis commotus Pharao, ait: *Ascende & sepeli patrem tuum, sicut adjuratus es.* Quin etiam permisit Regni proceribus, ut Josepho adessent comites, non tantum ad honorem & funeris decus, sed etiam ad securitatem: ne scilicet eis molestia inferretur a Chananæis; aut si qua vis accideret, vi repelleretur.

Josephus itaque comitantibus Ægyptiis, suisque singulis fratribus splendido cum apparatu Jacobi corpus in Chananitidem transtulit: *Veneruntque ad aream Arad, quæ sita est trans Jordanem: ubi celebrantes exequias plantu magno atque vehementi impleverunt septem dies. Quod cum vidissent habitatores terræ Chanaan, dixerunt: Planctus magnus est iste Ægyptiis* &c. v. 10. & 11. In quibus verbis, duæ occurrunt difficultates. *Prima*, cur transierint Jordanem, cum Hebron, quo transferendum erat corpus, Ægyptiis esset cis Jordanem, & Ægypto decem ad minus leucis propinquior; ut deinde iterum transmisso Jordane accederent ad Hebron? *Secunda*, cur per septem dies steterint ad ripam Jordanis ut celebrarent exequias, quæ videbantur convenientiori loco in Hebron & juxta sepulchra peragendæ?

Ad utramque difficultatem alia, inter plures, solidior mihi non apparet solutio, quam ita factum esse, quod si ex Ægypto recta ivissent in Hebron, transeundum fuisset per medios Chananæos cis Jordanem, Gentem nequissimam & armis potentissimam, qui dubio procul videntes numerosissimum commeatum Ægyptiorum, armatis manibus illis obstitissent. Quamobrem consulto Josephus censuit cum amplissimo suo comitatu declinandum esse ad dexteram per deserta Idumææ, & per Moabiticam Regionem: trajecto autem Jordane in ipso Chananitidis aditu, has celebrasse exequias; quibus expletis, iterum Jordane transmisso, recta perrexisse in Hebron; & inde peracto funere, in Ægyptum. Idque indicare voluit Moses dum absoluto per septem dies planctu trans Jordanem, adiicit v. 13. *Et portantes eum* (Jacob) *in terram Chanaan sepelierunt eum in spelunca duplici, quam emerat Abraham.* Ex his namque colligitur illos non prius ingressos fuisse terram Chanaan, quam peractis alibi illis septem diebus planctus.

Cum autem ad sedes prius occupatas regressi fuissent Josephi fratres, ut admissi semel flagitii remordet semper conscientia; illi, inquam, veriti ne patre sublato, Josephus acceptam ab eis injuriam, quam Jacobi reverentia texerat, tandem ulcisceretur: censuerunt ipsum suppliciter conveniendum, rogandumque nomine patris, ut hoc crimen eis dimitteret, nec imposterum meminisse dignaretur.

Non sine lachrymis Josephus supplices excepit, mox singulos complexus, ut metum exuerent, hortatur. Ut autem tranquillum eorum redderet animum, adjecit: *Nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati? Vos cogitastis de me malum: sed Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, sicut in præsentiarum cernitis, & salvos faceret multos populos. Nolite timere: ego pascam vos & parvulos vestros. Consolatusque est eos, & blande ac leniter est locutus.*

Josephus tandem cum centum & decem annis vixisset, Ægyptique regimen per annos 80. tenuisset sub quinque Regibus, *Mephramuthosi*, qui regnavit ann. 25. menses 10. *Thomosi*, ann. 9. menses 8. *Amenophi* ann. 30. mens. 10. *Ori* ann. 36. mens. 5. juxta Manethonem. Ille, inquam, Josephus mortem sibi imminere animadvertens, vocavit ad se omnes suos fratres; atque etiam, ut verisimile est, nepotes, & præcipua familiarum capita, eosque sub juramento obstrinxit, ut cum, Deo ordinante, ex Ægypto in Chananitidem illos reverti contingeret, illius ossa ibi sepelienda secum asportarent.

Noluit autem sepeliri in Ægypto tribus potissimum de causis: *Prima*, quod terra Ægypti tota esset Idolorum cultu contaminata. *Secunda* ne Ægyptii præ cæteris Nationibus Idololatriæ dediti, & memores beneficiorum quibus eos cumulaverat, illum veluti numen aliquod venerarentur. *Tertia*, quia vel a patre suo Jacobo; vel a spiritu prophetico noverat Messiam in terra Chanaan, suis patribus repromissa, nasciturum, victurum, passurum, & post mortem resurrecturum; atque multa corpora Sanctorum cum eo surrectura; sperabat autem se futurum unum ex illis resurgentibus; maxime cum Deum in omnibus habuisset propitium, & ingentibus gratiis ac benedictionibus dulcedinis fuisset ab illo præventus.

Qamobrem convocatis fratribus ac nepotibus, v. 23. *Post mortem meam Deus visitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista ad terram, quam juravit Abraham, Isaac, & Jacob: cumque adjurasset eos, atque dixisset, Deus visitabit vos; asportate ossa mea de loco isto.* Noluit autem hanc translationem fieri statim post ejus mortem: tum quod hæc translatio nimis gravis & onerosa fuisset suis fratribus, propter summas impensas, quas

quas illi expendere non poterant: tum quod id Ægyptiis, pro sua in Josephum reverentia, foret ingratum.

Porro id executioni fuisse mandatum, his verbis asserit Moses: *Mortuus est*, (Joseph) *expletis* 110. *vitæ suæ annis; & conditus aromatibus positus est in loculo in Ægypto*. Quibus significatur idem pietatis & humanitatis officium exhibitum esse Josepho vita functo, quod ipse mortui patris corpori impendere jusserat; nimirum ut condiretur aromatibus, & diu servaretur, priusquam traderetur sepulchro.

Condire aromaticis unguentis mortuorum corpora mos fuit apud veteres usitatissimus in symbolum & speciem futuræ resurrectionis & incorruptionis: in quo quidem servando ritu, cæteris antecelluerunt Ægyptii, de quibus hæc scribit Herodotus lib. 2. „ Incurvo ferro, *inquit*, cerebrum per nares educentes, ita locum ejus medicamentis expleant. Deinde acutissimo lapide Æthiopico, circa ilia conscindunt, atque illuc omnem alvum extrahunt: quam ubi repurgarunt, ac vino Phœnicio expleverunt, rursus odoribus contusis reficiunt: tum omenta complentes, contusa myrrha pura, & casia, & cæteris, excepto thure, odoribus, iterum consuunt. Ubi hæc fecerunt, saliunt intra abditum septuaginta dies; nam salire diutius non licet exactis septuaginta diebus. Cadaver ubi abluerunt, sindone byssina, totum incisis loris involvunt, gumi illinientes, quo & ipso glutinis loco plerumque utuntur. Eo deinde recepto, propinqui ligneam hominis effigiem faciunt, in quam mox inferunt mortuum, inclusumque thesaurizant, id est, reponunt. *Sic Herodotus*.

Ei concinit Diodorus Siculus *lib.* 2. scribens Ægyptios preciosis unguentis solitos ungere mortuorum corpora dies amplius triginta; additque: eorum qui corpus mortuorum curabant, alii erant scissores, qui lapide quodam Æthiopico latus corporis mortui incidebant, quo alvum exinaniebant & purgabant: Hi non solum comtempti, verum etiam exosi, & execrati erant apud Ægyptios: quapropter facta scissura, inde celeri fuga evadebant, valide insequentibus qui astabant, lapidesque cum execratione in eos jacientibus, scilicet æstimantibus amici corpus, vulnere illato, esse ab illis violatum. Alii erant corporum curatores, quos appellabant *Salitores*, magna sane in existimatione & honore.

Hunc autem ritum a Majoribus acceptum, aromatibus condiendi defunctorum corpora, sectati sunt Græci atque Romani, ut refert Plinius, *lib.* 12. *cap.* 18. Ubi conqueritur plura expendi aromata in condiendis corporibus, vel in eis concremandis, quam Diis impendantur in sacrificiis. Eum etiam præ cæteris imitati sunt Judæi, ut constat tum ex eorum Doctorum scriptis, tum ex Evangelio, ubi legimus Christi Domini corpus, Judæorum more unguentis & aromatibus fuisse delibutum, priusquam tumulo mandaretur; ut ipse prædixerat: Respondens enim Discipulis conquerentibus de muliere, quæ unguentum pretiosum effuderat super caput ejus: *Bonum*, inquit, *opus operata est in me*, *mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum*, *ad sepeliendum me fecit*.

Hunc ritum pariter a Christianis frequentatum asserit, & egregie describit Prudentius, Hymno in exequias defunctorum; ubi cum protulisset rationes cur tumulanda sint corpora; nimirum quod debeant iterum animabus in Resurrectione sociari, addit:

Hinc maxima cura sepulchris,
Impenditur, hinc resolutos
Honor ultimus accipit artus,
Et funeris ambitus ornat.
Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos est,
Aspersaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine servat.
Quidnam sibi saxa cavata?
Quid pulchra volunt monumenta?
Res quod nisi creditur illis
Non mortua, sed data somno?
Hoc provida Christicolarum
Pietas studet, utpote credens
Fore protinus omnia viva,
Quæ nunc gelidus sopor urget.
Qui jacta cadavera passim
Miserant tegit aggere terræ.
Opus exhibet ille benignam
Christo pius omnipotenti.

Eandem piam consuetudinem in Christianis ætate sua celebrat Tertullianus; ubi conquerentibus Ethnicis, quod Christiani thura non emerent Diis offerenda, respondet: *Si Arabiæ quæruntur, scient Sabæi pluris & charioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam Diis fumigandis*. Eadem indicat apud Minutium Felicem Ethnicus ille, qui Christianis obiiciebat, quod, *Floribus capita non necterent, nec corpora odoribus honestarent, sed unguenta funeribus reservarent*. Mitto plurimos ejusdem ritus & praxis assertores. Ut inde appareat nihil quidquam peccasse Josephum, dum patris sui Jacobi corpus aromatibus condi imperavit; nec ejus fratribus ac nepotibus vitio vertendum, quod Josephi sui protectoris & benefactoris corpus condierint pretiosissimis unguentis, ut illud incorruptum, quantum fieri posset, asservarent; donec, Deo ita ordinante, migrandum esset ex Ægypto, & in Chananitidem properandum.

Mortuus est itaque famosus ille ac sanctissimus Joseph, Ægypti Pro-Rex, ac Israeliticæ familiæ protector & promotor; cujus in morte desinit *Genesis liber*, res gestas per annos a mundi exordio 2369. continens. Utrum autem Josephus prior omnium fratrum obierit, cum fuerit natu minor, non declarat Moses: certum est autem Levi ei supervixisse 23. annis. Nam hic refertur mortuus annos natus 137. fuit autem annis quinque major natu Josepho.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN EXODUM.

PRÆFATIO.

INter cæteros divinæ Scripturæ libros, hic ordine ſecundus, plurimis titulis celebrandus occurrit.

I. Quod in eo mirum in modum commendetur paterna Dei erga fideles ſuos ſervulos bonitas & providentia; æquiſſima vero in eorum oppreſſores juſtitia & animadverſio, cum Iſraelitas ſub dura Ægyptiorum ſervitute, & Pharaonis tyrannide gementes, tot prodigiis & miraculis liberos & divitiis onuſtos ex Ægypto eduxit; plurimis cladibus contrivit eorum adverſarios, quos tandem & marinis fluctibus abſorptos voluit.

II. Exactiſſima illius in implendis divinis ſuis promiſſis veritas, & fides; cum Abrahamo, Iſaaco & Jacobo repromiſſam Chanaanitidem in poſſeſſionem & hæreditatem, Iſraelitis eorum poſteris, præfinito tempore contulit; exterminatis prius earum regionum incolis.

III. Summa æquitas cum ſingulari ſapientia conjuncta in ſtatuendis legibus tum ad divinum cultum, tum ad hominum mores pie ſancteque inſtituendos mire conducentibus; uti ſunt illæ, quæ continentur in Decalogo; necnon & eæ quæ ad Tabernaculi conſtructionem, ac Sacrorum Miniſtrorum inaugurationem, & inſtitutum ſpectabant, quæque res ſpirituales in Novo Teſtamento gerendas mirifice adumbrabant.

IV. Miranda bonitas, & clementia in patienter perferendis, & benigne condonandis toties repetitis Iſraelitarum nedum adverſus Moſem, ſed & in divinam ſuam Majeſtatem & providentiam obmurmurationibus, & quærimoniis; quas etſi vindicavit interdum; ſic tamen iracundiam miſericordia temperavit, ut paucorum ſupplicium numeroſiſſimo populo in terrorem fieret & emendationem.

V. Singularis illius erga Iſraelitas cura & vigilantia, cum eos per quadraginta annos cœleſti pane cibavit, per miraculum dulcoratis, & e rupe duriſſima effluentibus potavit aquis: itinerantibus ducem ac protectorem ſe præbuit per columnam nubis & ignis: quæ interdiu umbraculum eis eſſet ab æſtu, noctu vero luce gratiſſima eorum oculos recrearet.

VI. Denique, eximia illius erga Moſem dilectio, utpote cui vices ſuas commiſit; ſuamque, in homines, belluas, & elementa, divinam auctoritatem & omnipotentiam veluti delegavit, qua ſtupendis prodigiis Pharaonis contumaciam frangeret, eumque variis cladibus contereret. Quin etiam ipſum Moſem eum in honoris gradum evexit, ut illum Prophetarum omnium præſtantiſſimum conſtituerit; frequentiſſime cum eo familiari conſuetudine uſus, ſua illi arcana detexerit; & ad illius voluntatem & beneplacitum Iſraelitico populo ſæpiſſime delinquenti toties indulſerit.

Ex his apparet quanto ſtudio divinus hic liber ſit evolvendus, cum in eo tanta eluceat Dei erga homines benignitas, & munificentia; quibus & juſti ad æmulanda meliora chariſmata provocentur, & peccatores de venia ſecuri, ad agendam pœnitentiam ſtimulentur.

Hoc autem in libro Moſes proſequitur, quod in præcedenti fuerat exorſus; quadruplex ſcilicet ſibi divinitus injunctum munus; Prophetæ, Doctoris, Legislatoris, & Hiſtorici: erat enim *Propheta* Dei, mundi *Doctor*, & ſuæ Iſraeliticæ Gentis *Legislator* & *Hiſtoricus*. PROPHETAM agit, non ſolum cum Dei juſſu Pharaonem Ægypti Regem conveniens, exprobrat ei quam in Hebræos exercebat tyrannidem, & niſi quamprimum illis exeundi licentiam faciat, divinam minatur iram & ultionem, brevique futuras horribiles plagas denuntiat; ſed & cum ſub rerum tunc geſtarum integumentis & ſymbolis, aliquando futura in nova Lege myſteria prænuntiat & adumbrat.

Quo enim ſpectabat ſtupenda illa Hebræorum medias inter anguſtias & calamitates multiplicatio, niſi ut præfiguraret mirabilem Eccleſiæ filiorum propagationem, repugnantibus licet mundi Poteſtatibus ad ipſam naſcentem Chriſti Domini ſponſam, velut in cunis extinguendam, igne, ferroque armatis? Nonne fœlix Iſraelitarum per medios maris rubri vortices ſicco pede ambulantium e Pharaonis tyrannide liberatio, prælundium erat futuræ Chriſtianorum ereptionis e captivitate Dæmonum per ſalutiferas baptiſmatis undas, in quibus peccata, ut in mari rubro Ægyptii, merguntur & pereunt? Unde ſanctus Paulus de Judæorum patribus ait: *Omnes in Moyſe baptizati ſunt, in nube, & in mari.*

Agni Paſchalis immolatio figura erat Sacrificii Chriſti Domini pro ſalute hominum in ara crucis peragendi. *Manna* de cœlo ſuper Iſraelitarum caſtra depluens, adumbra-

brabat instituendum Eucharistiæ Sacramentum, in quo Divinus Pater *dat nobis panem de Cœlo*. Verum, ne longius excurram, de his potissimum, quæ de Hebræorum gestis & eventibus hoc in libro narrat Moses, vere scripsit Apostolus, loco mox laudato, v. 6. *Hæc autem in figura facta sunt* nostri causa, *ut non simus concupiscentes malorum* &c.

Mundi Doctorem egerat quidem mirandus ille vir, dum hominibus prius ignota rerum omnium primordia, initio Genesis exposuit: at in hoc libro, per sanctissimas leges Hebræis præscriptas, perque terribiles plagas quibus Deus in Ægyptiorum impietatem & sævitiam animadvertit, omnes ad vitam honeste probeque instituendam stimulat, ne similiter Deum suorum criminum ultorem & vindicem experiantur.

Eum pariter fidelissimum Israeliticæ suæ Gentis *historicum* fuisse, manifeste patebit ex hujus libri decursu. Refert enim in eo varios Israelitarum eventus, tum in eorum ex Ægypto exitu: tum in diuturna illorum per desertum peregrinatione.

Nulla apud Hebræos extat hujus libri nomenclatura, quæ illius argumento respondeat; illuc enim appellant *Veelle schemoth* a primis illius Hebraicis verbis, quæ significant: *Et illa sunt nomina*. A Græcis vero & Latinis dicitur *Exodus*, quæ vox origine Græca, *Egressum* denotat; quod præcipuum hujus libri argumentum sit ipsius Mosis & Israelitici Populi exitus ex Ægypto, ut in terram Chanaan suis patribus in hæreditatem & perpetuam repromissam pervenirent.

Continet autem hic liber res gestas per 145. annos, nimirum a morte Josephi, ad erectum Tabernaculum, ut ex hac enumeratione constat.

A morte Josephi ad nativitatem Mosis sunt anni	64.
A nato Mose ad exitum ex Ægypto, anni.	80.
Ab exitu ad erectum Tabernaculum anni	1.
summa	145.

Quæ si addantur annis 2369. in Genesi comprehensis, erunt a creatione mundi anni 2514.

Hic autem liber tres in partes congrue potest distribui; in quarum *Prima*; referuntur ea, quæ hunc exitum antecesserunt: *In secunda*, quæ a Mose gesta sunt ut Pharaonem cogeret ad libere dimittendos Hebræos: *In tertia*, quæ ex egressu de Ægypto ad Tabernaculi fœderis confectionem contigerunt.

Quoniam autem plurima eorum quæ in hoc libro recitantur, historica sunt & aperta, in his solum disquirendis, & exponendis immorabimur, quæ vel ad rem Theologicam spectant, vel ita reconditum & abstrusum habent sensum, ut egeant interprete.

DISQUISITIONES
IN CAPUT I.

TRia potissimum hoc in capite repræsentat Moses. I. Stupendam Israelitarum in Ægypto multiplicationem. II. Ægyptiorum in eos odium & tyrannidem. III. Ægyptiorum obstetricum in Hebræorum parvulos humanitatem, & acceptam propterea a Deo mercedem.

Orditur autem ab enumeratione eorum qui cum Jacobo intraverunt in Ægyptum: eosque recenset non ordine *nativitatis*, ut Genes. 29. & 30. nec ordine *benedictionis*, ut Genesis 49. nec ordine *dignitatis*, qua Judas cæteris fratribus prælatus est: Sed eo ordine quo singulæ Jacobi uxores ei nupserunt. Hinc 1. Liæ: 2. Rachelis: 3. Balæ ancillæ Rachelis: 4. Zelphæ ancillæ Liæ, filii, eorumque nepotes referuntur, omnes numero septuaginta, qui cum Jacobo in Ægyptum fuerant ingressi, his non accensitis Josepho eiusque filiis, quod ante illum ingressum in Ægypto extitissent.

Optimo autem consilio hanc enumerationem præmittit Moses, ut inde magis stupenda appareret Israelitarum multiplicatio, qui ex paucis illis familiarum capitibus, in tantam multitudinem spatio ducentorum & quindecim annorum excreverant, ut in eorum exitu sexcenta millia, non computatis mulieribus & pueris, numerentur infra cap. 12.

QUÆRITUR I.

Qua ratione fieri potuerit tanta multiplicatio.

R*Espondeo*, eam factam duplici virtute; *naturali* scilicet, & *divina*. Primo quidem *naturali*, neque enim naturæ vires excedit, ut septuaginta homines singulis annis filios procreantes, per ducentos quindecim annos ita multiplicentur, ut tandem immensus propemodum eorum numerus appareat. Maxime cum tres Noe filii post diluvium tanta fœcunditate fuerint donati, ut referente Diodoro Siculo, [a] Ninus, qui regnare cœpit sub annum 250. a diluvio, contra Bactrianos exercitum movens, eduxerit peditum

[a] Lib. 3. cap. 2.

tum decies septies centena millia, & equitum ducenta millia: mirum ergo videri non debet quod tantopere in Ægypto, spatio 215. annorum, Israelitæ fuerint propagati.

Siquidem fieri potuit. 1. Ut Hebrææ mulieres, cum incolerent pinguissimam terram Gessen, omnium Ægypti regionum fertilissimam essent admodum fœcundæ, & singulis annis parerent. II. Potuerunt illæ mulieres citius nubere, & in seram ætatem suos partus producere. III. Tradunt Hebræi, referente Tostato, mulieres illas solitas esse binas, imo ternas, quin & quaternas proles simul parere; quod Ægyptiis mulieribus familiare esse docet Aristoteles scribens quasdam visas esse *quæ quatuor partubus viginti filios ediderint, singulis partubus quinque enixis*. Quinimo & septenos unico partu ab Ægyptiis mulieribus editos filios, asserunt Plinius [a], & Solinus [b].

[a] Lib... cap. 3. [b] cap. 2.

Deinde stupenda illa propagatio non est adscribenda solis naturæ viribus: sed etiam peculiari Dei beneficio; nimirum ut impleret solemnem illam promissionem Abrahamo, Isaaco, & Jacobo factam, se multiplicaturum eorum semen sicut stellas Cœli, & sicut arenam quæ est in littore maris. Cum enim eo tempore Israelitæ diris vexationibus & laboribus premerentur, vix potuissent procreandis filiis incumbere, nisi divinitus fuissent fœcundati, ut docet S. Augustinus [c] idque significari voluit Moses, cum addit v. 12. *Quanto opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, & crescebant*.

[c] Lib. 18. de Civitat. cap. 7.

Quo vero tempore cœperit ista persecutio, & quandiu duraverit; certo vix definiri potest. Eusebius in Chronico, putat eam cœpisse statim a morte Josephi, & durasse 144. annis; tot enim numerantur a morte Josephi ad exitum ex Ægypto. At reclamat Moses dicens *v. 6.* eam non prius exortam, quam defuncti fuissent omnes Josephi fratres, eorumque cognatio; nempe filii qui cum suis Patribus in Ægyptum intraverant; Levi enim vixit annis 137. ut refertur infra [d] ac proinde Josepho supervixit annis 23. Caat autem filius Levi qui unus fuit ex iis qui ingressi fuerant in Ægyptum, vixit annis 133. ut patet ibidem v. 18. Unde sequitur eum supervixisse patri suo annis 16. Jam ergo a morte Josephi ante excitatam illam oppressionem, effluxerant anni 39. quibus si adiicias eos qui Levi ætate erant inferiores, ut Phares, & alii pueruli, qui cum suis patribus intraverant in Ægyptum, inde consectarium erit persecutionem illam cœpisse tantum decem circiter annis ante nativitatem Mosis, & consequenter eam durasse tantum annis 90. aut, ut volunt aliqui, annis 100. nam anno vitæ suæ 80. Moses Israelitas eduxit ex Ægypto.

[d] cap. 6. v. 16.

Hujus autem excitandæ persecutionis causa fuit quadruplex. I. Ægyptiorum metus, ne scilicet Israelitæ peregrina & extera natio mirum in modum multiplicata, tandem in Ægyptios insurgeret, eisque expugnatis & expoliatis repeteret terram Chanaan suis patribus repromissam. Videntur enim Ægyptii hujus promissionis famam audiisse ut apparet ex v. 10.

II. Fuit invidia, ægre enim ferebant se ab exteris Hebræis sobole numerosa, robusta, aliisque animi & corporis dotibus instructa superari.

III. Odium conceptum ex diversitate morum & studiorum, maxime religionis; Ægyptii enim Apim seu Bovem, aliaque animalia veluti numina colebant. Hebræi vero Deum unicum venerantes, boves & oves, ut stupida animalia habebant.

IV. Quod, ut refert Fl. Josephus [e] vates quidam Ægyptius prædixerat brevi quemdam nasciturum ex Hebræis, qui si adolesceret, Ægyptiorum imperium everteret.

[e] Lib. 2. ant. cap. 5.

Petes, cur Deus populum sibi dilectum tam acerba, tamque diuturna servitute opprimi permiserit?

Respondeo, id factum esse multis de causis. I. Quia eorum plurimi imbiberant impios mores & Idololatriam Ægyptiorum, ut indicat Josue *cap. ult.* dum Israelitas alloquens ait: *Auferte Deos, quibus servierunt Patres vestri in Mesopotamia, & in Ægypto: ac servite Domino* &c. Id etiam exprobrat Deus per Ezechielem his verbis: *Fili hominis, duæ mulieres filiæ matris unius fuerunt: & fornicatæ sunt in Ægypto: in adolescentia sua fornicatæ sunt*. Duas mulieres dicit, duas regias civitates Israelitici populi, nempe Jerusalem & Samariam, quæ sedes erant Regum Judæ & Israelis. Quod autem Hebræi in Ægypto idololatriæ fuerint dediti, apparet ex eo quod, altero fere ab exitu mense, vitulum aureum ad instar Apis, quem colebant Ægyptii, fabricarunt, & coluerunt.

II. Hanc oppressionem permisit Deus, ut Israelitas ab effectu incolendi terram Ægypti revocaret, promptioresque redderet qui in Chananitidem suis Patribus repromissam pergerent: Si enim tam dire vexati, nihilominus exoptabant in Ægyptum regredi, quid egissent si in ea pacifice vixissent?

III. Alteram causam profert Moses, nempe subortum Regem novum, qui Josephum non noverat: *Surrexit*, inquit, *interea Rex novus super Ægyptum, qui ignorabat Joseph* &c.

Vel ut refert Josephus: *Cum jam Josephi beneficiorum memoriam tempus obliterasset, regnumque Ægypti in aliam familiam demigrasset, inhumane tractabant Israelitas, & variis laboribus atterebant. Nam & flumen in multas fossas diducere sunt jussi, & mœnia exædificare, & aggeres exstruere, quibus inundationes fluminis arcerentur. Pyramidum etiam insanis substructionibus vexabant gentem nostram, cogendo varias artes ediscere & laboribus ferendis assuescere: atque in hunc modum per 400. annos fuit laboratum.*

At fallitur Josephus cum ait Hebræos ab Ægyptiis vexatos esse per 400. annos; certum enim est Israelitas in Ægypto stetisse duntaxat per 215. annos, ut infra demonstrabitur. Certum pariter illos ab Ægyptiis non fuisse dire acceptos, nisi post mortem Josephi, omniumque illius fratrum; imo & primi ordinis nepotum, ut indicat Moses hoc in cap. v. 6, oportet ergo aut Josephum hic

hic esse hallucinatum, dum ait illos ab Ægyptiis vexatos esse per 400. annos, cum tandiu ibi non steterint; aut nomine *Ægyptiorum*, indicare voluisse primam illam vexationem, quam Abrahamus initio passus est, sublata uxore, dum fame cogente descendit in Ægyptum; tametsi deinde magnifice fuerit ab illis exceptus.

QUÆRITUR II.

Quis fuerit ille Rex, & quibus modis Israelitas vexaverit.

CUm Ægyptiis in more positum esset omnes Reges suos, *Pharaonis* nomine appellare; eorum vero aliqui cognomine proprio ab aliis distinguerentur: Cumque Moses illius Pharaonis Hebræorum persecutoris cognomen non indicaverit, inde multiplex extat de illo Pharaone Interpretum sententia. I. Namque Cajetanus, eo quod Moses Regem illum *novum* appellaverit, putat eum fuisse, non Ægyptium, sed Assyrium; idque probare nititur ex illo Isaiæ 52. v. 4. *In Ægyptum descendit populus meus, & Assur calumniatus est eum.* Verum non ille est, quem fingit, Isaiæ verborum sensus: neque enim Propheta idem tempus, eundemque Hebræorum persecutorem designat: sed duo distinguit tempora, duasque captivitates comparat invicem, ut significet non minori sævitia Israelitas vexatos ab Assyriis in captivitate Babylonica, quam vexati fuerant in Ægypto sub Pharaonis tyrannide.

Putat Josephus Regem illum propterea *novum* appellatum, quod esset ex alia familia quam superiores Reges, qui cum nepotes fuissent & posteri illius Pharaonis, qui Josephum e carcere eductum ad Ægypti præfecturam evexerat; memoresque beneficiorum, quæ Josephus Ægyptiis contulerat, benevolentia & humanitate ferebantur erga Hebræos. Hic autem cum ex diversa esset familia, &, ut ait Josephus, *Obliterata esset apud eum Josephi beneficiorum memoria*, videns Israelitas in copiosissimam multitudinem excrevisse, veritus ne in illum insurgerent, eos laboribus frangere & exterminare aggressus est.

Josephi conjecturam firmare videntur LXX. Interpretes, & S. Lucas Act. 7. v. 18. a quibus ille Rex *novus*, dicitur βασιλεὺς ἕτερος *Rex alius*, id est, *alienus*, quo sensu Judic. 5. v. 8. *Dii novi*, sunt *Dii alieni*.

Quis vero fuerit ille novus Rex, Josephi nescius, non ita facile est definire propter variantia de rebus Ægyptiacis veterum Scriptorum testimonia: illi enim præcipui sunt sex, tres Ethnici, totidem Christiani. Ethnici sunt. I. Auctor anonymus *veteris Chronici*, qui licet maximam antiquitatis speciem præseferre videatur, non excedit tamen tempora Ptolemaica, circiter quindecim annis ante expeditionem Alexandri magni; narrat enim fugam Nectanebi qui ab Alexandro pulsus est ex Ægypto.

II. *Manetho*, qui ait Josephus, vir erat Ægyptius, Græca disciplina eruditus, qui suum de rebus Ægyptiacis librum Ptolomæo Philadelpho dicavit.

III. *Eratosthenes*, qui Regum Thebanorum numero 38. gesta litteris consignavit, & Evergeti, Ptolemæi Philadelphi filio consignavit. E Christianis sunt. I. *Julius Africanus*, qui res Ægyptiacas cum Hebraicis conjunxit juxta narrationem Josephi.

II. *Eusebius Cæsariensis*, qui Chronicum Canonum a natalitiis Abrahæ exhibet, partim Africanum secutus, partim ab eo diversus.

III. *Gregorius Monachus*, ab officio Sincellus dictus, Tharasii Patriarchæ constans a secretis & sigillis. Qui florebat circa annum D. 800. Is animadvertens priores Scriptores in assignandis Ægyptiorum Dynastis & Regibus non consentire, novam eorum seriem instituit, exorsus ab anno mundi 2776. ad annum 4986. hoc est, ad quartum Cambysis Persarum Imperatoris, ac Ægypti domitoris annum. Illius præsertim scopus Eusebium insectari; sed quo fundamento id præstiterit, anve exactius seriem illam texuerit penes eum sit fides.

Quantum vero sex illi rerum Ægyptiacarum Scriptores in ordinandis Regibus & Dynastis invicem pugnent, agnoscet Lector ex illorum ad invicem collatione. Apparet inde quam difficile sit certo statuere quinam fuerint illi Reges qui Ægypto præfuerint temporibus Abrahami, Isaaci, Jacobi, & Josephi; quisque fuerit ille Rex qui collatorum a Josepho beneficiorum immemor Israelitas dire vexaverit.

Contendunt nonnulli ipsum fuisse ex Dynastia pastorum. Manetho namque productus a Josepho: *Erat*, inquit, *nobis Rex Timaiis nomine, sub hoc* (*nescio quomodo*) *Deus iratus fuit, & inopinato ex partibus orientalibus homines genere ignobiles, sumpta fiducia, regionem bello aggressi; illaque facile potiti sunt absque prælio, principibus ejus in potestatem redactis: & insuper urbes crudeliter incenderunt, templa everterunt, incolas trucidantes, filios & uxores in servitutem redigentes, tandem etiam unum ex seipsis fecerunt Regem, cui nomen Salatis.... Hic cum regnasset annis 19. diem obiit: post quam alius nomine Beon regnavit annis 44. post hunc alius Apachas annis 36. & mensibus septem; deinde Apophis annis 61. & Sanias annis 50. & mense uno, post omnes illos Assis ann. 49. & mensibus 2.* Neque tamen sex illi Reges qui regnarunt annis 259. & menses decem tota fuit pastorum Dynastia, Josephus enim subdit Reges pastores regnasse DXI. annis Qui vero fuerint illi pastores, & unde, dicetur ad caput XIV.

Addit Josephus: *Vocabatur gens ista Hycsos, id est Reges, pastores.* Hic enim *sacra* lin-

lingua significat Regem; Sos *vero communi dialecta est* PASTOR. His ultimis verbis putat Josephus significari progenitorum suorum in Ægyptum adventum, quod illi essent pastores; cui subscribens Eusebius in Chron. n. 109. ait: *Reges Ægyptiorum pastores conjicimus nuncupatos, propter Joseph & fratres ejus, qui in principio pastores descendisse in Ægyptum comprobantur.*

Verum hæc utriusque conjectura aperte repugnat Mosis narrationi: siquidem quando Israelitæ descenderunt in Ægyptum, erant tantum numero 70. pastores vero innumera multitudine; & ut ait Manetho 240000. Israelitæ pacifici manserunt in terra Gessen: at inquit, pastorum Rex Salatis occupavit *Memphidem & tributariam fecit tam superiorem quam inferiorem Regionem, præsidia relinquens in locis opportunis*: Israelitæ steterunt tantum in Ægypto annis 215. pastores vero annis 511. Israelitæ dura servitute oppressi sunt sub pluribus Regibus; pastores autem dominati sunt per universam Ægyptum annis plurimis. Tandem Regum pastorum nomina prorsus exotica sunt, nullusque inter Israelitas usquam inventus est qui similibus appellaretur. Igitur illi pastores de quibus agit Manetho, non erant Israelitæ. His adde quod cum pastores occupaverint Ægyptum, undecim supra quingentos annos, oportuit illos diutissime ante adventum Josephi & Israelitarum ibi regnasse. Unde Syncellus *pag.* 61. diserte scribit: *Convenit inter omnes Josephum sub Aphopho potestatem exercuisse in Ægypto.* Erat autem Aphophus ille unus ex Regibus Dynastiæ pastorum, ut Manetho, Africanus, Eusebius, & Syncellus conveniunt; oportuit ergo Regem illum alium qui Josephum nesciebat, fuisse unum ex Thebanis aut Diospolitanis, qui pastores ex Ægypto ejecerunt diu post Josephi mortem, quique deinde universam Ægyptum occupaverunt.

Sed quisquis ille fuerit, cum haberet in animo Hebræos perdere, non judicavit eos opprimendos uno impetu & manu facta; sed variis artibus deiiciendos. *Sapienter*, inquit, *opprimamus eum:* ea videlicet sapientia qua homines hujus sæculi astuta sua & fraudulenta consilia nomine *sapientiæ* solent oblevare. Unde Christus D. Lucæ 16. v. 8. *Filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.*

Quæ vero fuerint artes illæ quibus crudelissimus iste princeps exterminare nisus est Hebræos, distincte quidem non exponit Moses; sed ex iis quæ enarrat, facile est colligere. Primo namque laboribus & oneribus eos frangere tentavit. *Nam*, inquit Philo, *cogebat ad opera servilia homines non solum ingenuos, sed hospites.* Secundo, *imperabat eis graviora quam ferre possent, alios super alios labores cumulans.* Tertio, *si quis labori ob infirmitatem se substraheret, capitalis noxa judicabatur.* Quarto, *operibus præerat immitissimus & crudelissimus quisque, quos proinde exactores vocabant.* Addit ex nimio labore & æstu plurimos peste fuisse correptos, quos insepultos proiiciebant Ægyptii.

Addit Vulgatus Interpres v. 11. *Ædificaruntque urbes tabernaculorum Pharaoni Phithom & Ramesses:* ubi LXX. verterunt πόλεις ὀχυρὰς *civitates munitas.* Vatablus, *civitates thesaurorum*, seu repositoria, granaria, & thecas frumentarias, quæ cum sint Regnis perutiles, & maxime conferant ad illorum tranquillitatem & fœlicitatem, dici possunt illorum thesauri & Tabernacula, in quibus tuto quiescere licet. Una autem ex illis civitatibus dicta est *Rameßes*, nomine, scilicet totius provinciæ, in qua Josephus patrem & fratres constituerat.

Verum hac potissimum in occasione apparuit quam vere scripserit Sapiens: *Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum.* Nam, ut addit Moses, *quanto opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur & crescebant.*

Hinc aliud longe pejus & crudelius propositum iniit Pharao; imperavit namque obstetricibus, quæ parturientibus mulieribus Hebræis aderant, ut omnem fœtum masculum interficerent, fœmininum vero servarent. *At*, inquit Moses, *cum illæ timerent Deum, non fecerunt juxta præceptum Regis Ægypti, sed conservarunt mares.*

Hoc cum accepisset Pharao, vocatas ad se obstetrices illas graviter increpavit, quod regiis mandatis non paruissent. At illæ responderunt: *Non sunt Hebrææ mulieres sicut Ægyptiæ; illæ enim obstetricandi habent scientiam, & priusquam veniamus ad eas, pariunt.* Verum ex præcedentibus verbis Mosis apparet eas revera adfuisse parturientibus Hebræis, & quod timerent Deum, ab eisdem mares conservatos esse. Unde

QUÆRITUR III.

Utrum mulieres illæ aliquid hac in occasione peccaverint.

DUplicis criminis videntur reæ, inobedientiæ nimirum & mendacii. *Inobedientiæ* quidem, quia Regis non paruerunt imperio: *Qui autem potestati resistit, Dei ordinationi resistit*, ait S. Paulus, maxime cum id quod præcipitur, conducit ad Regni tranquillitatem & pacem. Est autem verisimile Pharaonem ista imperantem, ut facti atrocitatem dilueret, ostendisse bonum publicum privato præferendum esse; nec Ægyptiacum Regnum fore pacatum & securum, si Hebræi in majorem multitudinem excrescerent. Fortassis etiam adjecit licere aliquando principibus derogare communibus legibus, & insontes perdere, ut salva sit Respublica; quemadmodum in humano corpore amputatur unum membrum, ut cætera sint sana.

Verum quibus inest aliquis Dei timor, aliter sapiunt; habentque pectori infixum illud dictum Apostolicum: *Oportet obedire Deo magis quam hominibus*; *neque facienda sunt mala ut eveniant bona*. Debent equidem subditi Principibus parere in omnibus quæ spectant ad reipublicæ tranquillitatem & pacem; dummodo quod imperatur, non repugnet Dei legibus; neque enim Principibus licet a Deo latas leges violare; nec concessam habent a Deo potestatem, ut ejus divinæ voluntati reluctentur.

Nec in contrarium juvat exemplum petitum ex humano corpore; nam non solent integra & sana membra resecari, sed putrida & insanabilia: Itaque non est improbanda earum mulierum inobedientia; quia si rem imperatam fecissent, duplex grande commisissent peccatum, interficiendo innocentes & obsistendo Dei dispositioni, qui volebat Gentem Hebræam multiplicari sicut stellas cœli & sicut arenam quæ est in littore maris.

At ita non est de earum mendacio; nam, inquit Sapiens Proverb. 12. v. 22. *Abominatio est Domino labia mendacia:* Et cap. 21. v. 28. *Testis mendax peribit*. Unde David Deum alloquens ait: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. Et sap. 1. *Os quod mentitur, occidit animam*. Mitto cæteros Scripturæ textus ex quibus apparet mendacium omne esse peccatum, & Deo supremæ veritati valde infensum.

Non me latet Joannem Cassianum contendere licitum esse aliquando mentiri, vel mali vitandi, vel lucri acquirendi causa: cui sententiæ prælusisse videntur Clemens Alexandrinus [a], & Origenes [b], contendentes aliquando permissum contra veritatem cognitam verba facere, quod utique hausisse videntur ex doctrina Platonis qui ait: *Mendacio, licet re mala, utendum tamen est quandoque, tanquam elleboro & medicamine. Ergo & Principes urbium, & si quibus aliis id conceditur, oportet aliquando mentiri, vel quando hostes, vel pro patria & civibus; ab aliis vero qui mendacio uti nesciunt, auferendum est omne mendacium.*

a *lib.* 7. *strom.*
b *Lib.* 4. *cont. Celsum.*

At doctrinam istam reprobat S. Augustinus integro tractatu quem de mendacio scripsit, nec non & libro contra mendacium ad Consentium, in quibus probat mendacium omne esse peccatum. I. *Quia*, inquit cap. 15. posterioris tractatus, *qui dicit aliqua justa esse mendacia, nihil aliud judicandus est dicere, nisi aliqua esse justa peccata; ac per hoc aliqua justa esse quæ injusta sunt, quo quid absurdius dici potest?*

Secundo, quæcunque contra legem Dei fiunt, justa esse non possunt: dictum est autem Deo: *Lex tua veritas*: hoc autem, inquit, quod est contra veritatem, justum esse non potest; quis autem dubitet contra veritatem esse mendacium omne: nullum ergo justum potest esse mendacium. Inde concludit: *Quapropter quando nobis de Scripturis sanctis mentiendi proponuntur exempla, aut mendacia non sunt, aut si mendacia sunt, imitanda non sunt; quia justa esse non possunt*. Deinde vero agens de obstetricum Ægyptiarum mendacio affirmat, illud fuisse peccatum.

At, inquies, subdit Moses, quia obstetrices illæ *timuerunt Deum*, *edificavit illis domos:* porro Deus non remunerat peccata: igitur earum mendacium peccatum non erat.

Respondet ibidem S. Augustinus: *Quod scriptum est, bene Deum fecisse cum illis obstetricibus, & cum Raab Jerichuntina meretrice, non ideo factum est, quia mentitæ sunt: sed quia in homines Dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia: benignitas mentis; non iniquitas mentientis*. Subiicit in illo obstetricum facto, duo esse consideranda; scilicet *Factum misericorditer: & Dictum fallaciter*. Primum, bonum; secundum, malum: *bonum remuneravit, & propter hoc bonum, malum istud ignovit*.

Rem paulo aliter exponit S. Gregorius lib. 18. moralium, cap. 26. ubi refellens eos qui asserunt obstetricum mendacium non fuisse peccatum, eo quod ipsis Deus domos ædificarit: *Verum*, inquit, *in ea ipsa recompensatione cognoscitur, quid mendacii culpa mereatur. Nam benignitatis earum merces, quæ eis potuit in æterna vita retribui, pro admissa culpa mendacii, in terrenam est recompensationem declinata: ut in vita sua quam mentiendo tueri voluerunt, ea quæ fecerant bona reciperent.*

Petes an obstetrices illæ fuerint Ægyptiæ, an Hebrææ?

Respondeo, S. Augustinum videri supponere eas fuisse Hebræas, atque de divinis præceptis sufficienter instructas, ac proinde mentiendo graviter peccasse. At Josephus affirmat illas fuisse natione Ægyptias: favet etiam ratio; neque enim opportune sibi consuluisset Pharao, si tam acerbum mandatum dedisset mulieribus Hebræis, quæ istud apud suos populares evulgassent.

Neque his obstabat quod illæ dicantur *obstetrices Hebræorum* v. 15. sic enim appellantur, non quod essent oriundæ ex Hebraica gente; sed quod propter singularem illius artis peritiam vocari solerent ab Hebræis mulieribus, habitarentque cum eis in terra Gessen.

Idque confirmatur ex eo quod Pharao illis obstetricibus facile acquieverit, dum sese excusantes apud eum de non impleto ipsius Regio mandato, dixerunt: *Non sunt Hebrææ sicut Ægyptiæ mulieres, ipsæ enim obstetricandi habent scientiam* &c. si enim illæ fuissent Hebrææ, Rex potuisset illas mendacii arguere, & dicere: si hoc ita sit, quid ergo hanc artem apud vestrates inutilem profitemini?

Hinc apparet putidum Hebræorum commentum quod refert & reiicit Tostatus quæst. 9. super 1. Paralip. cap. 1. nempe duas illas obstetrices fuisse *Jocabet* Mosis matrem, & *Mariam* Mosis sororem: atque Deum illis ædificasse duas domos, regiam & sacerdotalem; hanc Jocabetæ in filio suo Aarone; illam Mariæ quæ nupserit Calebo ex Tribu Juda. Hujus enim commenti falsitas apparet, tum ex eo quod illarum obstetricum una dicitur *Sephora*, altera *Phua*; quibus nominibus Jocabet

cabet, & Maria nusquam leguntur appellatæ: tum ex eo quod Maria neque Calebo filio Hesron, neque Calebo filio Jephone potuerit nubere: nam Caleb filius Hesron erat natus 89. dum nata est Maria, habebat 90. annos. Adde quod Maria soror Mosis ab eo non referatur alicui nupsisse.

Quid de illis obstetricibus statuerit Pharao, non expressit Moses: Ex dictis tamen colligere licet, eas dimissas esse liberas, atque in amplissimas familias excrevisse; id enim significare videntur verba illa: *Deus ædificavit illis domos*: hoc est, fecit eas capita numerosarum familiarum, eisque concessit progeniem amplissimam & diuturnam.

Cum autem Pharao animadvertisset sibi nihil profuisse, ut vulgo dicitur, pellem vulpis; leonis pellem induit, aperte & dirissime sæviendo. Unde ejus crudelitas quibusdam veluti gradibus ad summum impietatis fastigium assurgere visa est. Primo namque aggressus est Israelitas laboribus frangere, & premere oneribus: sed cum res ex animi sententia non succederet, deinde meditatus est infanticidia, occulto tamen consilio: At videns vota sua frustrari: Tandem, inquit Moses, *præcepit omni populo suo, dicens: quidquid masculini sexus natum fuerit* (ex Hebræis) *in flumen proiicite: quidquid fœminini, reservate*. Tyrannicum prorsus crudele edictum quod tamen ad finem usque captivitatis non viguit; nam plurimi parvuli infra vigesimum annum ex Ægypto exierunt, ut infra patebit.

DISQUISITIONES
IN CAPUT II.

Tria hoc in capite referuntur. I. Quidem Mosis nativitas, conservatio, & a filia Pharaonis adoptatio. II. Ejusdem ex aula regia, in qua nutritus & educatus fuerat, voluntarius abscessus, & coacta postmodum fuga extra Ægyptum, quod Ægyptium occidisset. III. Vehementissima Israelitarum calamitas, eorumque ad Deum preces & clamores.

Popularium suorum originem, varios eventus, & res ab eis gestas hactenus recensuit Moses; nunc vero suam historiam, quæque Deus per ipsum patravit prodigia enarrare aggreditur.

Unde hoc caput orditur ab his verbis: *Egressus est post hæc vir de domo Levi, & accepit uxorem stirpis suæ, quæ concepit & peperit filium*. Quæ verba non sic veniunt intelligenda, quasi Mosis pater tunc primum nupsisset; jam enim ab aliquot annis uxorem duxerat, genueratque non solum Aaronem, sed etiam Mariam, Aaron enim erat Mose tribus annis antiquior, & Maria ad minus octo: siquidem hæc a matre jussa est ut staret in ripa fluminis, observaretque quid eveniret de Moise ad ripam fluminis in sista scirpea exposito; apparetque ex illius colloquio cum filia Pharaonis, illam fuisse jam perfectæ rationis compotem. Itaque prædicta verba indicant Mosis patrem aliquot annis abstinuisse a generatione, propter novum mandatum Pharaonis de mergendis & extinguendis Hebræorum pueris masculis: sed demum contempto Regis mandato, accessisse ad uxorem, & ex ea genuisse filium.

Quis autem fuerit ille *vir de domo Levi*, hic non indicat Moses: sed *cap. 6. v. 20.* distincte aperit his verbis: *Accepit autem Amram uxorem Jochabed patruelem suam; quæ peperit ei Aaron & Moisen*; Amram autem erat filius Caath filii Levi.

Quæ autem fuerit Jocabed, an immediata filia Levi, aut illius neptis, non levis est apud interpretes difficultas: cum enim Amram filius esset Caathi secundi filii Levi, si Jocabeda fuisset immediata filia Levi, inde sequeretur Amram duxisse sororem patris sui, qui gradus est inter prohibitos, *Levitici* 18. Difficultatem hanc efficit Hebræa vox דודה *Dodah* fœminina quæ amitam, & patruelem significat: verisimile autem non est Jochabedam fuisse amitam Amrami; conjugium enim nepotis cum amita repugnat honestati naturali, & locum habet inter secundarias naturæ leges; unde Jochabeda potius Amrami patruelis dicenda est, quam amita. Quamobrem LXX. Interpretes illam vocant *patrui Amrami filiam*: Quibus suffragatur Chaldæus Paraphrastes, illam appellans *filiam amitæ Amrami*; quod confirmat Alexander Polyhistor productus ab Eusebio dicens: *Amram duxisse uxorem Jochabedam filiam avunculi sui*.

Neque his obstabat quod *Numerorum cap. 26. v. 59.* Jochabeda vocetur *filia Levi*: inde enim inferendum non est illam fuisse proxime genitam a Levi: sed quod esset oriunda ex stirpe Levitica; frequenter enim nomen patris, & filii, nepotibus & pronepotibus tribuitur, quod ex eodem sanguine orti sint & propagati. Insuper dicta est filia Levi ut inde constaret Mosem tam ex materno, quam ex paterno sanguine e Tribu Levitica esse ortum.

Genuit autem Jochabeda Mosem eo tempore, quo ex sævissimo Pharaonis decreto Hebræorum masculi infantes in Nilum proiiciebantur. At cum hæc natum ex se filium vidisset esse formæ elegantis, apud se celatum trimestri spatio educavit. Fuit etiam ad eum servandum & secreto nutriendum inducta alia de causa, quam prodit Josephus scribens, Amram patrem Mosis anxium de eventu illius fœtus quem uxor utero gestabat, ob Pharaonis infanticidæ edictum, Deum instanter orasse pro illius fœtus salute, Deum

vero

vero illi dormienti adstitisse, eique dixisse: *Scito mihi esse cordi & publicam vestram incolumitatem, & privatam tuam gloriam; puer enim iste, cujus nativitatis metu Ægyptii vestros fœtus ad necem damnaverunt, tibi nascetur, qui gentem suam ex Ægyptiaca servitute liberabit. Mox fidem oraculo fecit mulieris partus, quæ præter morem puerperarum, tam facile est enixa, ut observatores fefellerit.* At hujus oraculi fides sit penes auctorem.

Licet enim Josephus non incelebris, nec indiligens sit historicus; attamen cum suæ Judaicæ Gentis historiam Græce scriberet, nedum suis popularibus, sed etiam exteris communicandam; ut majorem suis scriptis fidem & auctoritatem conciliaret, nonnulla attexuit quæ in Scriptura sacra non comparent: forte quia illa ex majorum Traditione acceperat; vel proprio genio excogitavit, ut quæ narrabat, credibiliora redderet.

Cum autem crescentem puerum, propter vehementiores illius vagitus, amplius celare non posset Jochabeda; verita pœnam mortis in Hebræos, quæ filios abscondebant, arcæ e papyro contextæ, ac pice, ne aquam hauriret, illitæ, inclusum filium ad ripam fluminis Nili in carrecto seu junceto exposuit, eo tempore, quo noverat Thermutem Pharaonis filiam ad fluvium abluendo corpori cum ancillis accedere: filiam autem suam, nomine Mariam, custodem apposuit, ut exploraret quid puero accideret; quod argumento est, illam non omnem de salute filii spem abjecisse. Quin potius hoc servandi filii medium tentavit, ex speciali quodam divini Spiritus instinctu, ut significat S. Paulus [a] his verbis: *Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus &c.* Thermutis igitur, (hoc enim nomine eam appellat Josephus, & eum secutus S. Epiphanius [b]: Hebræi vero *Bitthiam:* Eusebius ex [c] Artapano vocat eam *Merrim*) hæc, inquam, capsulam junceto implexam conspicata, ad se adduci jubet. Videns autem in ea reclusum puerum formæ elegantis, eam moverunt infantis fletus, misericordiam excitarunt lachrymæ, & ne immaniter mergatur impetrarunt.

a *Hebr. cap.* 11. *v.* 23.

b *Hæres.* 77.

c *Lib.* 9. *de præp. Evang. cap.* 27.

Cum autem illa, etsi jamdudum conjugata, liberis careret, hunc puerulum sibi in filium adoptandum censuit: quamobrem advocatæ non procul existenti Mariæ jussit, ut aliquam mulierem Hebræam accerseret, quæ puerum hunc suo nomine lactaret, post ablactationem ipsi reddendum.

Adducta vero Jochabeda proprium suscipit filium; post paucos autem annos ablactatum Thermuti reddidit, quæ curavit illum disciplinis & artibus Ægyptiis erudiri, eumque appellari voluit Moysem e re nata, hoc est, extractum, seu eductum ex aquis. Quod nomen, qualiter in Scriptura legitur, origine Hebræum est; *Moscheh* enim derivatur a verbo *Meschitihu*, id est, *extraxi eum:* quamquam nonnulli Josephum sequuti, velint hoc nomen esse Ægyptium, dicantque *Mo* Ægyptiis aquam significare, & *Yses*, servatum. At fieri potuit, ut nomen Ægyptium sibi a Pharaonis filia impositum, voce Hebræa exposuerit Moses, eaque a suis popularibus appellari voluerit.

Gregorius Abul-pharaius [d] scribit Mosi præceptores consignatos fuisse Jannem & Mambrem sapientes Ægyptios, quorum meminit S. Paulus [e]: sed cum Apostolus dicat eos fuisse ex Magis, qui Mosi coram Pharaone restiterunt; verisimilis non est hæc istius auctoris relatio. Cum enim Moses jam esset natus annos 80. quando stetit coram Pharaone, credibile non est eos Magos fuisse sat provectæ ætatis, ut ipsi puerulo in pædagogos & præceptores assignarentur.

d *In histor. Dynast. pag.* 17.

e 11. *Ad Thim.* 3. *v.* 8.

Philo dicit instruendo Mosi quæsitos fuisse præceptores *Ægyptios* qui eum Geometriam, Arithmeticam, & Hieroglyphica docerent: *Assyrios*, qui suis litteris eum imbuerent: *Chaldæos* qui syderali scientia & modum prænoscendi futura erudirent: & *Græcos*, qui liberalibus suis artibus eum instruerent.

Verum ipsum hac in re graviter hallucinatum apparet, ex eo quod, ut probatum est in præcedenti parte, Moses fuit omnium Scriptorum antiquissimus, præcessitque Græcos omnes sapientes; quippe cum Cadmum, qui primus Græcos litteras docuit, undecim generationibus antecesserit, ut docet Eusebius.

At quidquid sit: certum est ipsum eruditum fuisse omni sapientia Ægyptiorum, & potentem in verbis & in operibus, ut ait S. Stephanus Act. 7. v. 22. Voluit autem Deus Mosem futurum populi sui ducem in aula Pharaonis educari, ut regium animum indueret, regiisque virtutibus & dotibus ab infantia ornaretur; præsertim urbanitate, morum elegantia, animique fortitudine, sibi in Israelitici populi futuro regimine maxime necessariis.

Refert Josephus Thermutim Mosis matrem adoptivam illum obtulisse Pharaoni patri suo & dixisse: „ Hunc puerum ego edu„ cavi non minus indole, quam pulchritu„ dine divina excellentem, quem Nilus ipse „ in sinum meum tradidisse videri potest: „ hunc decrevi adoptare mihi filium, tibi „ vero in principatu ac imperio successorem; „ & dicto patri infantem in manus impo„ suit. At ille postquam acceptum ad pe„ ctus appressisset, filiæ gratificaturus, co„ miter suum diadema ejus capiti imposuit, „ Moyses vero capiti pueriliter detractum, „ prolabi in humum passus, pedibus etiam „ calcavit; id quod mox ominosum est visum, „ & regno nihil boni portendere. Moxque „ ille sacrorum scriba, qui nativitatem ejus „ Ægypto cladem allaturam prædixerat, „ occidere puerum volebat, vociferans: O „ Rex, puer iste per cujus necem nobis se„ curitatem Deus pollicetur, vaticinium jam „ confirmavit, insultando tuo regno & dia„ dema calcando. Hoc interempto tam Ægy„ ptiis metum, quam Hebræis spem & fi„ duciam adime! Thermutis vero confestim „ eum eripit, Rege quoque non invito, cui „ Deus talem animum indiderat, Moysis sa„ luti providens. Itaque educabatur quam „ accuratissime. Quamobrem Hebræi quidem „ fœlicitatem suo generi sperabant, Ægy„ ptiis vero suspecta erat hæc educatio. Sed „ cum nemo extaret, vel e cognatis regiis,

„ vel

„ vel ex aliis optimatibus, qui etiamsi Moy-
„ ses sublatus, magnopere videretur procu-
„ raturus Ægyptiorum commoda, abstinue-
„ runt ab ejus cæde. *Ita Josephus*.

Crevit itaque Moses, & vixit in curia Pharaonis ad virilem usque ætatem. Quid autem interea egerit, Scriptura sacra non memorat, nisi quod ait S. Stephanus: *Erat potens in verbis, & in operibus suis*. At Josephus, & Philo plurima ab eo præclara gesta referunt; Josephus quidem refert bellum a Mose susceptum adversus Æthiopes, qui armata manu Ægyptum populabantur & devastabant; quos Moses collectis copiis, non solum ex Ægypto pepulit, sed etiam in Æthiopiam penetrans per viam desertam, horrendis & noxiis serpentibus refertam, quos per immissas volucres Ibes serpentibus infensissimas fugavit, Æthiopes in suam Regionem ad eam protegendam redire compulit: plurimis autem commissis fœliciter cum ipsis præliis, illos has in angustias redegit; ut Tharbis Æthiopum Regina ab eo pacem exoraverit ea conditione, ut illa ipsius Mosis fieret uxor. *Hæc Josephus*.

Philo vero cum declarasset præclaras Mosis in ætate juvenili animi dotes, egregiaque illius exercitia, addit illum potissimum incubuisse in conciliandis Ægyptiorum & Hebræorum animis, & reddenda cuique justitia: „ Hic, *inquit*, evectus in summum re-
„ rum fastigium, nepos tanti Regis habi-
„ tus, spe omnium destinatus successor aviti
„ Solii, nec aliud quam Rex junior appel-
„ latus, secutus est majorum suorum insti-
„ tuta gentilia, adoptivorum parentum bo-
„ na, etsi splendida, tamen adulterina ju-
„ dicans: e diverso naturalium parentum
„ etsi ad tempus viliora, vera tamen & pro-
„ pria. Itaque utriusque partis judex in-
„ corruptissimus, tum ejus ex qua natus,
„ tum ejus in quam adoptatus fuerat; alteri
„ benevolentiam præstabat, alteri gratitudi-
„ nem &c. *Ita Philo*. Verum cum de his
„ Scriptura sacra sileat, vereor ne ista re-
„ doleant Rabbinica commenta.

Certum est autem Mosem in Pharaonis curia non otiosam & delicatam vitam egisse; quippe cum, ut dictum est, S. Stephanus asserat illum fuisse potentem in verbis & operibus, additque: *Cum autem impleretur quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus ut visitaret fratres suos filios Israel*. Quæ verba non sic intelligenda sunt, quasi Moses tunc primum visitaverit, vel parentes suos, vel populares Israelitas; sed quod hactenus ita cum ipsis egerat, ut tamen Regiam Curiam non desereret. At jam quadragenarius factus, cum ingravescentem Ægyptiorum adversus Hebræos persecutionem & tyrannidem reprimere non posset, tunc animo vere heroico censuit sese Israelitis ad eorum defensionem adjungere, non simplici aliquo humano ductus affectu, sed afflatu divini Spiritus, ut significat S. Paulus his verbis: *Fide Moyses grandis factus, negavit se esse filium filiæ Pharaonis; magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi; aspiciebat enim in remunerationem*.

In his autem Apostoli verbis nonnulla sunt advertenda. I. Quidem quod etsi Moses educatus fuerit in aula Regis Idololatræ, atque inter inanium Numinum cultores adoleverit; nihilominus noverat se origine esse Hebræum, & natum e parentibus unius veri Dei cultoribus; quod dubio procul ei insinuarat Jochabeda illius mater & nutrix, priusquam illum adultum filiæ Pharaoni redderet.

II. Cum diu vixisset medias inter dignitates, divitias ac delicias, ut eas contemneret, declinaretque ad miserum statum Hebræorum suorum popularium dura servitute & tyrannide oppressorum; opus fuit vehementi S. Spiritus illustratione & impulsu. Duo quippe simul obiiciebantur illius animo, nempe ex una parte regia Ægypti majestas &c. ex altera malis opprimi cum popularibus. Ex utraque vero divitiæ ac deliciæ offerebantur; ex priori temporales & peritura; ex posteriori spirituales & in æternum permansuræ. At divina fide illustratus Moses, illas contempsit; ut autem has obtineret, *magis elegit affligi cum populo Dei* &c.

III. *Negavit se esse filium filiæ Pharaonis*; non tam verbo, quam facto; dum aula relicta, suis popularibus adhæsit; ratus divinam adoptionem humanæ, tametsi Regiæ, esse anteponendam.

At, inquies, inconsulto prorsus, & nonnisi cum insignis ingratitudinis labe id egisse videtur Moses. Etenim Thermutis Pharaonis filia ei vitam servaverat, sollicite eum educari curaverat, adoptarat in filium, destinabat in Regis successorem, & per annos quadraginta bonis omnibus cumulaverat: ista autem omnia beneficia spernere, nonne ingrati animi indicium est manifestum?

Esset equidem, nisi *obedire oporteret Deo magis quam hominibus*; & terrena cœlestibus essent postponenda. Nullus dubitat quin Moses semper observantissimus fuerit erga matrem suam adoptivam, eique omnia suæ filialis gratitudinis obsequia impenderit, quandiu hæc subsistere potuerunt cum veri Dei cultu, & vera Religione. At ubi vidit Moses neutrum a se observari posse quandiu consisteret in aula Regia; prudentissime illam deseruit, ut suæ saluti consuleret, nimirum id seria mente jam tum perpendens, quod postmodum Christus D. in Evangelio docuit: *Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?*

Adde quod fieri potuit ut Thermutis tunc fuerit e vivis sublata, qua defuncta Pharao non ita fuerit, ac erat antea, erga Mosem affectus.

Accessit ad irritandum adversus eum Regis animum, quod cum Moses inviseret Israelitas suos populares, animadvertit *Virum Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis. Cumque circumspexisset huc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit sabulo*.

QUÆRITUR I.

Utrum Moses Ægyptium juste ac legitime occiderit.

AFfirmo I. Quia ad id movebatur ex affectu & debito fraternæ charitatis, quo quisque tenetur ad proximum innocentem ab injuria defendere, ut docet S. Ambrosius: *Qui socium*, inquit, *non defendit ab injuria, cum potest; tam est in vitio quam ille, qui facit: hinc tentamenta suæ fortitudinis bellicæ orsus est Moses*. Et in lib. 1. Hexaemeron: *Moses*, inquit, *priusquam ad munus liberandi populum vocaretur, naturali æquitatis studio provocatus, quemdam de suis popularibus accipientem injuriam ultus est*. Idem quoque præcipit divina Scriptura: *Erue*, inquit, *eos qui ducuntur ad mortem; & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses. Si dixeris: Vires non suppetunt; qui inspector est cordis, ipse intelligit, & servatorem animæ tuæ nihil fallit; reddetque homini juxta opera sua.*

II. Verisimile est illum Ægyptium, qui Hebræum percutiebat, unum fuisse ex illis præpositis operum, quos Pharao præfecerat ad vexandos & affligendos Israelitas; illi autem cum iniquissime ac crudelissime in eos agerent, debebant haberi tanquam publici eorum hostes & oppressores: at publicum hostem, & injustum oppressorem modis omnibus reprimere licet, & ab injusta vexatione corripere. Igitur &c.

III. Id non est aggressus proprio genio; neque tantum naturali erga suos populares benevolentia: sed divina motus inspiratione, ut colligere licet ex verbis S. Stephani *Actorum* 7. ubi referens hoc Mosis factum, & digitum intendens in eum Hebræum cum altero rixantem, qui Mosi eum arguenti dixerat: *Quis te constituit Principem & Judicem super nos? num occidere me tu vis Ægyptium sicut heri occidisti?* Addit a Mose idcirco illum obiurgatum, quod existimaret illos Hebræos intelligere, *quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis: at illi non intellexerunt*. Censet ergo S. Stephanus Mosem, istius Ægyptii interfectorem, jam fuisse persuasum se destinatum esse a Deo, ut Israelitas eriperet ex tyrannica Ægyptiorum oppressione.

At, *inquies*, hominis privati & nullam ordinariam potestatem habentis, non est alteri vitam eripere: sed tunc temporis vitam privatam agebat Moses, nullamque authenticam adhuc habebat delegationem. Igitur injusta prorsus & iniqua fuit illa occisio.

Confirmat hæc S. Augustinus, qui comparans actum Mosis cum facto S. Petri, qui Malcho auriculam abscidit, nec non & cum persecutione Sauli seu S. Pauli qui præpostero zelo in Ecclesiam sæviebat Act. 9. ait: *Consulta æterna lege, reperio non debuisse hominem a Mose, qui nullam ordinatam potestatem gerebat, quamvis injuriosum & improbum, occidi. Verumtamen animæ virtutis capaces ac fertiles, præmittunt sæpe vitia quædam, quibus indicent, cui virtuti sint potissimum accommodatæ, si fuerint præceptis excultæ.* Hoc ut insinuet, utitur exemplo agricolarum, qui quam terram vident, licet inutiles, tamen ingentes herbas proferentem, frumentis aptam esse judicant. Unde colligit Mosem, hoc facto rerum a se postmodum gerendarum præludium facere voluisse. Inde S. Petrum cum Mose comparans, addit: *Uterque non detestabili immanitate; sed emendabili animositate justitiæ regulam excessit: uterque odio improbitatis alienæ: sed ille fraterno, ille dominico; licet adhuc carnali, tamen amore peccavit.*

Respondeo, quod etsi Mosi nondum facta fuisset solemnis illa ad Pharaonem delegatio, quam Deus in rubo ardente postmodum declaravit; attamen ex verbis S. Stephani colligere licet ipsum ad id opus peculiari divina inspiratione fuisse incitatum, sicut & postea fuit Samson, dum concussis & eversis columnis, quibus domus fulciebatur, Philistæos secum oppressit.

Ad S. Augustinum dico illum in ea non hæsisse sententia; nam hoc ipsum Mosis factum alibi expendens, cum dixisset a se illud improbatum in scriptis adversus Faustum, addit: *Attamen sicut Stephanus dixit in Actibus Apostolorum, putavit tum Moyses intelligere fratres suos, quod per ipsum Deus daret illis salutem. Videtur itaque per hoc testimonium Moses jam divinitus admonitus, quod scriptura eo loco tacet, juste facinus illud audere potuisse.*

Instabis. Mosem istud factum non ex divino instinctu, sed affectu & motu humano fuisse aggressum, argumento est, quod interfecto Ægyptio *circumspexit huc atque illuc; cumque nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit sabulo*. Igitur timebat ne factum illud innotesceret, ac proinde non existimabat ille hoc facinus esse legitime perpetratum.

Respondeo, illam Mosis circumspectionem non esse indicium operis male facti, sed hominis prudenter agentis: cum enim videret tempus nondum esse opportunum ut fieret publica in Ægyptios Hebræorum tyrannos animadversio; quod licite facere potuit, caute voluit, ne Ægyptii hoc factum audientes, crudelius in Hebræos sævirent; neve ipse periculum capitis incurreret. Egit itaque Moses quod facere solent legitimi judices; qui dum verentur ne rei per vim majorem ex eorum manibus eripiantur, privatim & clam de illis judicium sumunt. Igitur inferendum est Mosem hoc in facto non peccasse. Fateor tamen illius actum non esse trahendum ab hominibus privatis in exemplum. Etenim sub obtentu religionis aut oppressionis proximi, teterrima quæque a sceleratis & fanaticis patrari possent homicidia, & crimina.

Etsi

Etsi vero Moses existimaret hoc a se patratum homicidium omnes omnino latere; attamen paulo post rescivit illud innotuisse, maxime suis popularibus. Cum enim rursum ad eos declinasset, *conspexit duos Hebræos rixantes, dixitque ei qui faciebat injuriam: quare percutis proximum tuum? Qui respondit: quis te constituit Principem & Judicem super nos? num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Ægyptium?*

Quin etiam ista res innotuit Aulicis Mosis invidis, qui hanc eum perdendi occasionem nacti; convenerunt Pharaonem, inquit Philo, eique factum hoc narrantes; illius animum adversus Mosem exacerbarunt dicentes: „ Te ipsum aggredietur; nihil medio- „ cre sapit; semper molitur aliquid; ante „ tempus ad regnum aspirat; aliis pollice- „ tur; alios territat: indemnatos interficit: „ quo quisque est tui amantior, eo magis „ eum persequitur; quid cunctaris? an ut „ quæ conatur, efficiat? proderit insidiatori „ hæc dilatio, &c. Quibus auditis Pharao *quærebat occidere Moysem: qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian.*

QUÆRITUR II.

Utrum citra culpam fugerit Moses.

PEccasse videtur, quod Israelitas suos populares reliquerit absque præsidio; cum enim a Deo destinatus esset & constitutus eorum Dux & pastor, qui illos erueret e dira tyrannide sub qua gemebant; citra culpam non debuit illos suo fraudare præsidio: *bonus* enim *pastor* debet *animam suam ponere pro ovibus suis;* & Princeps pro sibi commissis populis ad mortem usque generose decertare.

Verum hac in re nil peccasse Mosem, ut appareat, advertendum est, licitum esse piis hominibus & pastoribus aliquando fugere: ut constat exemplo sanctissimorum & illustrium virorum, maxime *Jacobi* fugientis e domo paterna, ut declinaret iram fratris sui Esau: *Davidis* fugientis e conspectu Saulis Regis. *Eliæ* declinantis a conspectu Regis Achabi & Jezabelis. Quin etiam *Christi D.* qui licet bonus pastor venisset quærere & salvum facere quod perierat; nihilominus persæpe fugit, ut inimicorum insidias declinaret *Matth.* 2. v. 13. & 12. v. 15. *Joan.* 8. v. 59. & *Lucæ* 4. v. 31. Qui etiam discipulos suos admonet, Matth. 10. v. 23. *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam,* & Matth. 24. v. 16. *Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.*

Confirmantur ista, exemplo SS. Episcoporum, qui licet pro suis tuendis ovibus essent zelantissimi, plerumque tamen sese illis ad tempus substraxerunt, dum a persecutoribus quærerentur ad necem. Ita S. *Polycarpus* referente Eusebio: S. *Athanasius* qui plerumque suam reliquit Ecclesiam, ut Arianorum furorem evitaret. S. *Cyprianus* qui lib. de lapsis monet, *fugam ipsam opportune susceptam, esse speciem confessionis,* &c.

Itaque licitum est pastoribus aliquando fugere. 1. Quando eorum præsentia magis irritaret persecutores adversus fidelium cætum. 2. Quando soli ipsi in causa sunt cur moveatur persecutio; expedit enim tum pastorem fugere, non solum ut se possit Ecclesiæ suæ ad meliora tempora servare: sed etiam ut fideles jactari desinant. 3. Quando id pastoribus suadent fideles, nullumque ex illorum fuga Ecclesiæ accedere potest scandalum & præjudicium. Secus autem est dum persecutio adversus Ecclesiam accenditur; his enim in occasionibus bonus pastor debet pro ovibus suis animam suam ponere, ut egregie docet S. Augustinus: *Cum,* inquit, *non Prælatorum, sed totius Ecclesiæ status quæritur, fides impugnatur, necesse est ut ex adversis accedant, & in die belli se ipsos ut murum opponant pro domo Domini, & animas suas ponant pro ovibus suis; ut exemplo suæ passionis accendant, quos sermone doctrinæ diutius conservare non valent.*

His ita prælibatis, facile colligitur Mosem citra peccatum fugisse a conspectu Pharaonis; quippe solus quærebatur ad mortem: nam, ut constat Exod. 2. v. 15. *Audivitque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere Moysem.* Deinde si stetisset in Ægypto, mortem non evasisset; illiusque præsentia plurimum irritasset Ægyptiorum animos adversus Hebræos; fuissetque in causa, cur aggravaretur eorum servitus. Insuper noverat se aliquando utilem fore suis popularibus; quippe qui a Deo esset ad id destinatus. Igitur se subducendo a conspectu Pharaonis, non tam sibi quam populo suo consuluit, donec, Deo ordinante & imperante, destinatum sibi ministerium susciperet & constanter aggrederetur.

Fugit itaque Moses & declinavit in terram Madian ad sacerdotem, nomine Raguelem, & principem illius Regionis; cujus unam ex septem illius filiabus uxorem duxit: qua autem ratione ad illum accesserit, constat ex textu a versu 16. ad 20. qui Philo præclare his verbis enarrat: „ Arabes „ exercent pecuariam, pascuntque greges „ promiscue viri, mulieres, juvenes, vir- „ ginesque; non plebeii solum, sed & no- „ biles. Septem puellæ unius sacerdotis fi- „ liæ gregem ad quemdam fontem adduxe- „ rant, demissisque per funem urnis, per „ vices certatim hauriebant, fundebantque „ aquam in proximos alveos donec imple- „ rentur. Supervenerunt alii pastores, qui „ contempta debilitate virginum, conati „ sunt eas submovere una cum suis gregi- „ bus: ad paratum potum agentes sua pe- „ cora, fruituri alienis laboribus. Id Mo- „ ses, qui non longe aberat, conspicatus „ confestim accurrit, clamitans: Non desi- „ stetis ab injuriis in solitudine, qua ad „ frau-

„ fraudem abutimini? non pudet vos circumferre ignava brachia, inertesque humeros? capillos, barbas, carnesque viriles video; non viros video. Puellæ juveniliter tractant quæ tractanda sunt: vos juvenes estis puellis delicatiores, non abitis? non ceditis his qui priores venerunt, quæ jus aquæ habent haustæ ipsarum opera, quo uberior esset copia? itane paratam auferetis? Non facietis per cœlestem oculum justitiæ, qui videt quidquid fit etiam locis desertissimis, non auferetis impune! Is me, præter opinionem, misit in auxilium; nec enim deero injuriam patientibus, fretus illa magna manu, quam vos excæcati cupiditate non cernitis: nec fas est vos cernere! Sentietis tamen eam ex occulto ferientem, nisi resipiscitis.

„ His verbis territi, quæ videbantur hominis afflati divino furore, veritique ne vera caneret, paruerunt: admississque virginum gregibus ad alveos, passi sunt earum pecora prius bibere. Illæ domum lætæ reversæ, insperatum casum patri denarraverunt, ita ut caperetur magno desiderio videndi ejus hospitis; Objurgabat igitur earum ingratitudinem; cur dimisistis hominem? quin adduxistis; & si forte recusabat, exorastis etiam? Estisne mihi alicuius inhumanitatis consciæ? Aut non timetis ne iterum incidatis in violentos & injustos alios? necesse est ut auxilio destituamini tam obliviose erga benemeritos. Recurrite unde venistis, donec erratum potest corrigi. Ite propere, vocate non tam ad hospitium, quam ad recipiendam gratiam. Debetur enim. Reversæ ad fontem, in propinquo eum (*Mosem*) inveniunt, & patris verbis persuasum, domum deducunt. Qui primum speciem, mox & mentem ejus admiratus (nec enim opus habet fœlix ingenium longa experientia) dat ei uxorem filiarum formosissimam, hoc uno facto virtutem eius approbans, per seipsam amabilem, ut externa commendatione non egeat, modo innotescere. *Ita Philo*, longiuscule quidem sed perbelle.

QUÆRITUR III.

Utrum Raguel ille, cujus filiam duxit Moses, fuerit veri Dei cultor & Sacerdos.

Difficultatem facit Hebræa vox *Cohen*, quæ, ut notat Fagius, aliquando Sacerdotem tam veri Dei quam Idolorum, alias populi caput & principem significat: nimirum ut vocis significatio utrisque accommodetur, eo quod utrumque officium tam sacerdotale, quam politicum penes eosdem olim fuerit, ut constat de Noe, Abrahamo, aliisque Patriarchis, qui simul fuerunt Dei ministri, & suarum familiarum capita. Unde Artapanus apud Eusebium hunc Raguelem appellat τῶν τόπων ἄρχοντα *in illis locis principem*; & Chaldæus Paraphrastes *principem Madian*; quod videlicet utroque munere fungeretur, regendo populum, & numini hostias immolando.

Quod autem fuerit numen ab eo cultum? utrum verus Deus? an aliquod idolum quod Madianitæ colerent? non una est Interpretum sententia. Ipsum idolorum sacerdotem fuisse contendunt aliqui Hebræi Doctores, inter quos est David Kimchius. Alii autem ipsum fuisse veri Dei cultorem cum Aben-Ezra docent; quorum sententia mihi videtur verisimilior. Neque enim credibile est Mosem, qui divino zelo accensus Pharaonis aulam regiam, & dignitates ac delicias spreverat, *Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem*; inquit S. Paulus: credibile, inquam, non est talem tamque pium virum voluisse per quadraginta annos conversari cum homine idolorum sacrificulo, & illius filiam in uxorem ducere.

Neque his obstat quod ipsius Raguelis filius, aut nepos nomine *Jetro*, ejusdem haud dubie cum patre, aut avo religionis, Mosem in deserto, conveniens & audiens prodigia quæ Deus per ipsum fuerat operatus, vidensque ingentem Hebræorum multitudinem, cui Moses præerat, & quam Deus cibo cœlesti pascebat, exclamarit Exodi. 18. v. 11. *Nunc cognovi quia magnus Dominus super omnes Deos:* hæc enim verba non indicant ab ipso Jetrone, tum primum agnitum esse verum Deum. Quis enim existimet ipsum cum Mose zelantissimo Dei cultore per quadraginta annos conversantem nunquam ad unius veri Dei supremam potestatem & majestatem attendisse?

Sed in hæc verba erupit, quod experientia compertum haberet extraordinariam esse Dei erga Hebræos benevolentiam & curam. Sic David psalm. 19. v. 7. etsi pluries expertus singularem Dei erga se protectionem; nihilominus cum ab imminenti periculo fuisset liberatus, ait: *Nunc cognovi quoniam salvum fecit Dominus Christum suum.* Sic & vidua Sareptana, quæ Eliam verum Dei Prophetam jamdudum agnoverat, unde ei hoc titulo cænaculum in sua domo commodarat; attamen videns ab ipso suscitatum suum filium, exclamavit: *Nunc in isto cognovi quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est.* Itaque hæ, & similes expressiones, non sunt intelligendæ de recenti cognitione, sed de illius notitiæ confirmatione ab aliquo notabili eventu.

Accedit quod eodem *Exodi capite* 18. v. 12. subiicitur: *Obtulit ergo Jetro cognatus Moysi holocausta & hostias Deo; veneruntque Aaron & omnes seniores Israel ut comederent panem cum eo coram Domino.* At si jam tum primum veri Dei notitiam habuisset, ad eumque tunc recens fuisset conversus, Hebræi gratum non habuissent sacrificium illius hominis,

minis, qui pauco antea tempore idolis immolaſſet, nec voluiſſent cum eo menſis accumbere.

Petes, qua ratione Sephora Moſis uxor fuerit Madianitis, cum *Numer. cap.* 12. appelletur *Æthiopiſſa*: ibi enim ſcriptum eſt: *Locuta eſt Maria & Aaron contra Moyſem, propter uxorem ejus Æthiopiſſam;* Æthiopes enim a Madianitis erant diſtincti.

Reſpondet Pererius, a quibuſdam exiſtimari illam ſic appellatam eſſe per ludibrium & contemptum, propter deformitatem & turpitudinem morum, quemadmodum hodieque vocari aliquis ſolet per contemptum *Maurus*, vel *Turca*, vel *Æthiops:* atque id uſitatum eſſe in Scriptura, poſſe colligi ex illis verbis Amos: *Numquid non ut filii Æthiopum vos eſtis mihi, filii Iſrael?*

Alii exiſtimarunt fuiſſe nominatam Æthiopiſſam, per antiphraſim, quod eſſet corpore & animo, moribuſque pulcherrima & amabiliſſima. Ad hanc certe ſententiam Paraphraſis Chaldaica in illo loco Numerorum pro (*Æthiopiſſa*) habet (*pulchram*) & auctor Paraphraſis Hieroſolymitanæ, ſic expreſſit illum locum: *Quemadmodum Æthiops differt cute & colore ab omnibus aliis hominibus; ita etiam Zippora uxor Moſis, formæ pulchritudine, & bonis operibus, mirabiliter ſuperabat reliquas omnes mulieres.* Ita Pererius.

Aliam tamen init ipſe ſententiam, quam excepit a S. Auguſtino, nimirum Madianitas etiam dictos eſſe Æthiopes; quod Æthiopia orientalis vicina eſſet terræ Madianitarum. Idque manifeſtum fit ex verbis Prophetæ Habacuc, cap. 3. ubi ait: *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ: turbabuntur pelles terræ Madian*: eamdem rem videlicet diverſis vocabulis exponens. Illam autem Orientalem Æthiopiam incoluerunt antiquitus variæ Gentes; nimirum Iſmaelitæ, Madianitæ, & Amalechitæ, quæ tum propter eamdem generis originem ex Abrahamo; tum propter vicinitatem habitationis & regionis, promiſcue nonnunquam aliæ pro aliis in Scriptura nominantur.

Moſes itaque humaniſſime a Raguele hoſpitio exceptus, & cum eo habitare conſentiens, illius ovium præcipuus paſtor deſtinatus eſt, ſuiſque fideliſſimis obſequiis tantum apud illum promeruit, ut hic ſuis unam ex filiabus nomine Sephoram ipſi in uxorem conceſſerit: non quidem ſtatim ab illius acceſſu, ut nonnulli exiſtimant; ſed poſt plures tranſactos in illius obſequio & ſervitio annos. Egit enim apud illum annos 40. ſiquidem quadragenarius erat dum fugit ex Ægypto; octogenarius vero dum in Ægyptum reverſus, Iſraeitas inde deduxit.

Suſcepit autem ex Sephora uxore ſua duos filios, quorum primum appellavit *Gerſonem*, dicens: *Advena fui in terra aliena*; vox enim *Ger*, a verbo Hebræo *Gur*, peregrinum ſignificat. Alterum vero *Eliezerum* nominavit, dicens: *Deus patris mei, adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis.* Quod vero pueros illos non genuerit Moſes niſi diutiſſime poſt ſuum ad Raguelem acceſſum, colligitur ex cap. 4. v. 20. ubi legitur, quod Moſes accepta a ſuo ſocero revertendi in Ægyptum licentia, *Tulit uxorem ſuam, & filios ſuos, & impoſuit eos ſuper aſinum, reverſuſque eſt in Ægyptum.* Quibus verbis indicatur filios illos adhuc eſſe pueros, ac proinde non ita pridem genitos: ſi autem paulo poſt Moſis ad Raguelem acceſſum fuiſſent nati, uterque eorum pene quadragenarius eſſet, nec proinde cum ſua matre per unum aſinum potuiſſent deportari.

Itaque Moſes per annos quadraginta apud Raguelem paſtoris ovium fideliſſime munus exercuit. De hoc autem Moſis paſtorali munere ſic ſcribit Philo: „ Poſt eas nuptias, „ præfuit gregibus, ad principatum ſe præ„ parans: nam paſtoralis ars ad regnum eſt „ præludium, hoc eſt ad regimen hominum „ gregis manſuetiſſimi: quemadmodum bel„ licoſa ingenia præexercent ſe in venatio„ nibus; in feris enim experiuntur futuri „ præfecti militiæ, brutis præbentibus ma„ teriam exercitii, tam belli quam pacis „ tempore: nam præfectura manſueti pe„ coris habet quiddam ſimile cum regno in „ ſubditos. Ideo Reges cognominantur pa„ ſtores populorum, non contumeliæ, ſed „ honoris gratia. Imo quantum ego intel„ ligo, non juxta vulgarem opinionem, ſed „ rei veritatem veſtigans (rideat qui volet) „ ſolus poteſt eſſe Rex undequaque perfe„ ctus, qui bene callet artem paſtoriciam, „ & curando minora animalia, didicit quo„ modo debeat præeſſe præſtantioribus: im„ poſſibile eſt enim ut magna, priuſquam „ parva perficiantur: *Hæc Philo.*

Sic Davidem ex arte paſtoritia ad Iſraeliticum regnum evexit Deus, ut qui in regendis & protegendis ovibus vigilantiæ & animi fortitudinis præludium fecerat, in gubernandis & tuendis hominibus miniſterium impleret; quam utique divinæ Sapientiæ agendi rationem celebrat ipſe his verbis: *Elegit David ſervum ſuum, & ſuſtulit eum; de gregibus ovium: de poſt fœtantes accepit eum; paſcere Jacob ſervum ſuum, & Iſrael hæreditatem ſuam &c.*

His addere juvat quæ habet Philo de Joſepho Jacobi filio paſtoritiam vitam exercente: „ Quæ diſciplina, *inquit*, cum civili „ convenit. Et hoc eſt opinor, cur Poetæ „ reges vocant paſtores populi. Nam qui „ ſummus eſt in arte pecuaria, facile bonus „ Rex evadet, pulcherrimo gregi hominum „ præpoſitus, approbata induſtria in minore „ negotio. Siquidem quemadmodum futu„ ro Imperatori neceſſaria ſunt exercitia „ venatoria; ſic admovendis ad curam rei„ publicæ proprie paſtoralis ars congruit, „ velut præludium quoddam magiſtratuum.

DISQUISITIONES IN CAPUT III.

QUatuor sunt potissimum hoc in capite notanda. *Primo*, mirabilis Dei in ardente rubo apparitio. *Secundo*, Mosis vocatio & delegatio ad Pharaonem. *Tertio*, proprii nominis Dei declaratio. *Quarto*, instructio Mosi data de rebus in illa delegatione peragendis, deque illius eventu. Jam pene quadraginta annos egerat Moses in pascendis ovibus Raguelis soceri sui dum certa quadam die, *sive* ut ab aliis pastoribus secessum faceret, liberiusque rerum divinarum contemplationi vacaret: *sive* ut pinguiora suis ovibus pascua quæreret, *cum minasset gregem ad interiora deserti*, *venit ad montem Dei Horeb*: qui dictus est etiam *Sinai*, ut constat ex S. Stephano, *apparuit illi in deserto montis Sina*; adeo ut unus idemque mons duas habuerit appellationes, ratione duplicis illius collis, & verticis; quorum altior dictus est *Sinai*: demissior vero, *Horeb*. Uterque autem illustrabatur nomine *Dei*, non solum hic, sed etiam 3. Reg. c. 9. ubi de Elia dicitur, *ambulavit*..... *usque ad montem Dei Horeb*. Sive, inquit Josephus, *quod vulgato rumore Numen illic habitaret*, *pastoribus hactenus inaccessum ob religionem loci*. Quod etiam confirmatur ex hujus capitis *versu* 5. ubi Deus Mosem ad montem ascendentem compellat his verbis: *Ne appropies huc*: *solve calceamentum de pedibus tuis*: *locus enim in quo stas*, *terra sancta est*. Sive propter utriusque celsitudinem; solet enim Scriptura res præcellentes insignire nomine Dei; *sic cedri Dei*, *viri Dei*, *montes Dei &c.* *sive*, ut verisimilius arbitror, quod in illo monte Deus persæpe apparuerit, Mosi legem dederit, suamque divinam majestatem, & gloriam illi manifestaverit.

Cum autem ad hujus montis radices consisteret Moses, *apparuit ei Dominus in flamma ignis de medio rubi*: *&* (Moses) *videbat quod rubus arderet*, *& non combureretur*. Quam historiam sic describit Philo, *Rubus*, inquit, *ibi erat frutex*, *spinosus & invalidus*, *is nemine ignem admonente*, *subito incensus est*, *correptusque totus a radicibus*, *usque ad cacumen*, *flamma in morem fontis scatente*; *manebatque integer & illæsus*, *quasi non esset incendii materia*; *sed ipse ab igne aleretur*.

QUÆRITUR I.

Cur Deus potius voluerit apparere in rubo, *quam in præcelsa arbore*, *aut altero in loco*.

RE*spondeo*, quod etsi alia congruentior non potest proferri ratio, quam suprema Dei voluntas, id nobis deberet esse satis: nihilominus Hebræorum doctissimus Philo hanc profert, quod *portendebat non perituros*, *qui affligebantur*, *inimicorum violentia*: *sed conatum horum fore irritum*; *illos vero evasuros incolumes* &c. Eadem his verbis complectitur Theodoretus, qui quærens quid sibi vult, *ardere rubum*, & *non exuri?* ait, significari *Hebræorum populum Ægyptiorum injuriis appetitum*, *non fore subjugandum*: *sed adversariis superiorem futurum*.

Possunt & plures aliæ istius apparitionis in medio rubi ardentis proferri mysticæ & symbolicæ expositiones. I. Quod figura fuerit Christi D. qui propter nimiam charitatem qua dilexit nos, & vere divino erga humanum genus amoris igne totus inardescens, spinis coronari voluit, ut nos e Dæmonum captivitate redimeret

II. Fuit symbolum Ecclesiæ, quæ ut scribit S. Hieronymus. *Flammis persecutionum non conficitur*, *nec deficit*, *sed viget magis*, *ac viret*.

Tertiam addit S. Gregorius: quod rubus ardens & non absumptus, præfigurabat legem Mosaicam, quæ demonstrabat quidem peccata: peccatorum vero spinas non consumebat: *Per succensum rubum*, inquit, *Mosem alloquens Deus*, *quid aliud ostendit*, *nisi quod eius populi ductor fieret*, *qui & legis flammam conspiceret*, *& tamen peccati spinam nequaquam vitaret?* Mitto plurimas alias morales eiusmodi expositiones, quæ passim apud Patres & sacros Interpretes occurrunt.

Huius rubi sine consumptione ardentis prodigium sic describit Sedulius.

Ignibus innocuis flagrans apparuit olim
Non ardens ardere rubus, *nec juncta calori*
Materies alimenta dabat, *nec torrida vivens*
Sensit damna frutex; *sed amici fomitis æstu*
Frondea blanditæ lambebant rorora flammæ.

QUÆRITUR II.

Quis fuerit, qui ex rubo Mosem alloquutus est: an Deus an Angelus.

TRiplex potissimum occurrit hac de re Interpretum sententia: sunt enim qui Angelum creatum fuisse putant hac ratione, quod ubi Vulgatus Interpres habet: *apparuit ei Dominus*, Hebræus textus fert: *apparuit ei Angelus Jehovæ*. Quod confirmat S. Stephanus Act. 7. v. 30. ubi de Mose sermonem faciens ait: *Apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi:* quod repetit v. 38.

Plurimi vero sunt e veteribus Ecclesiæ Doctoribus, qui putant eum, qui apparuit, fuisse filium Dei, qui (ut diximus) sæpissime Patriarchis apparuit, ut futuræ suæ Incarnationis, & cum hominibus conversationis præludium faceret. Ita S. *Justinus* [a], S. *Hilarius* [b], S. *Basilius* [c], S. *Athanasius* [d], S. *Chrysostomus* [e], S. *Ambrosius* [f], & S. *Augustinus* [g]: *In hoc loco Exodi*, inquit, *ille, qui apparuit Mosi primo Angelus Domini dictus est, deinde appellatur Deus: numquid ergo Angelus est Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob ut ibi dicitur? Potest ergo recte intelligi & ipse Salvator.*

a In Apol. 2.
b lib. 4. & 5. de Trinitate.
c lib. 2. & 4. contra Eunomium.
d Orat. 4. cont. Arianos.
e In cap. 67.
f Lib. 1. de fide.
g Lib. 2. de Trin. cap. 12

Sed præ cæteris audiendus est Theodoretus, qui *quæst.* 5. *in Exodum*, ex professo docet, eum, qui Mosi apparuit, fuisse non Angelum creatum, sed Dei Filium; idque probat ex eo quod ille Mosi dixerit: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob*. Et iterum: *Ego sum qui sum:* vocavit autem illum *Angelum*, ut cognoscamus, quod is qui visus est, non est Deus Pater: cujus enim Angelus esset pater? sed quod fuerit unigenitus Filius, qui *magni consilii est Angelus:* quippe qui discipulis suis dixit: *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. „ Quemadmodum autem, *in-* „ *quit*, Angelum vocavit, non quidem mi- „ nistrorum quempiam, sed personam Uni- „ geniti demonstrare volens: sic iterum ip- „ sius tum naturam, tum potentiam præ- „ dicat, narrans dixisse ipsum: *Ego sum qui* „ *sum: & ego Deus Abraham, Deus Isaac,* „ *& Deus Jacob: hoc mihi nomen æternum*, & „ monimentum generationum. Hæc vero & „ substantiam divinam prædicant, & æter- „ nitatem demonstrant. *Sic Theodoretus.*

Sunt tandem, qui docent illum qui apparuit, non fuisse quidem Angelum creatum, neque unicam duntaxat divinam Personam: sed ipsam adorandam Trinitatem, seu Deum ipsum, qui idcirco Angelus appellatus fuit, quia futura prænunciavit, & quia se in signo visibili manifestavit, quomodo solebant Angeli hominibus apparere.

Hæ autem tres diversæ sententiæ possunt, meo judicio, ad unitatem revocari, dicendo illas apparitiones factas quidem fuisse per Angelos; nec tamen inde sequi, illos Dei nomen & auctoritatem sibi vindicasse, quasi Dei vices agerent: sed Deum ipsum in eis fuisse locutum.

Neque mirum videri debet quod Deus loquutus fuerit in Angelis, & per Angelos, cum & ipsi Angeli in hominibus existentes, alios alloquantur Angelos, ut testatur Zacharias Propheta. Hanc etiam sententiam approbasse videtur S. Athanasius in laudata Oratione quarta, ubi vult Deum in Angelo locutum fuisse, quemadmodum in columna nubis verba ad Mosem in tabernaculo faciebat; ita quod Angeli sensibili quadam specie hominibus apparuerint, Deus autem in eis & per eos fuerit locutus. Inde mirum non est quod qui hic apparuit, dixerit se Deum Abrahami, Isaaci & Jacobi, quodque Sacro-Sanctum *Jehovæ* nomen nulli unquam puræ creaturæ concessum, sibi vindicaverit, cum revera Deus esset qui per Angelum loquebatur.

Cum itaque Moses procul conspexisset rubum illum flagrantem, igne tamen innocuo, qui fruticem urendo non consumebat; prodigio attonitus, novitatis causam explorandi cupidine stimulatus, propius rem intueri decrevit. At statim Deus e rubo exclamans, eum proprio Mosis nomine semel & iterum compellans, jubet ut calceamenta deponat, quod terra, quam calcabat, esset sancta; additque ejus patrum Abrahami, Isaaci, & Jacobi se Deum esse; atque Israelitici sui populi sub dura servitute gementis misertum, eos in terram lacte & melle manantem, toties eorum patribus repromissam, deducere velle testatur. Quamobrem eum in Ægyptum continuo proficisci jubet, divinum ex pastore ad Pharaonem legatum, ut Hebræi populi dimissionem impetret. Cum autem ad id minus idoneum dixisset sese Moses, spondet Deus se illi ad tantum munus obeundum potentia sua adfuturum; ut Israelitarum a tyrannide liberationem miraculis ac prodigiis extorqueat.

Moses vero, ut instructior esset in obeundo sibi injuncto munere, cum delegantis nomine agere & loqui oporteret, requirit ab eo quod esset nomen ejus? ut inquirentibus Israelitis quis eum delegasset, ejus nomen exprimeret; Deus vero ait: *Ego sum qui sum: sic dices filiis Israel: qui est, misit me ad vos.*

QUÆ-

QUÆRITUR III.

Cur isto nomine potiusquam alio, Deus se appellari voluit.

RESpondeo, quod etsi plurimis nominibus appelletur Deus, quod infinitis dotibus ac præcellentiis illustretur; nullum tamen divinæ illius majestati congruentius nomen convenit, quam ipsum *Esse*: quod, inquit S. Damascenus, *ipsi sit infinitum essendi pelagus*, a quo cætera entia velut a fonte rivuli, & a Sole radii emanant. Quamobrem ipse solus vere dicitur *esse*: quia a nullo suum esse mutuatur, sed a se ipso ab æterno extitit, in æternumque stabit, absque ulla prorsus mutatione & varietate; ut egregie declarat S. Hieronymus in cap. 3. Epist. ad Ephesios: „Loquitur, *inquit*, in Exodo Dominus: *Ego sum qui sum*; Et: *Hæc dices Filiis Israel: Qui est, misit me ad vos*. Numquid solus Deus erat, & cætera non erant? „ Utique Angeli, Cœlum, terra, vel maria, & ipse Moses, cui Dominus loquebatur, & Israel, & Ægyptii, ad quos „ & contra quos princeps & adversarius „ mittebatur, erant. Et quomodo nomen „ commune substantiæ, sibi proprium vendicat Deus? Illa ut diximus causa, quia „ cætera ut sint, Dei sumpsere beneficio: „ Deus vero, qui semper est, nec habet „ aliunde principium, & ipse sui origo est, „ suæque causa substantiæ, non potest intelligi aliunde habere quod subsistit.

Ipsi concinit S. Augustinus, vel quisquis est auctor opusculi in ista verba: *Ego sum qui sum*: „ Ecce, *inquit*, nomen incommutabilitatis; omnia enim quæ mutantur, „ desinunt esse quod erant, & incipiunt esse „ quod non erant. Esse verum, esse sincerum, esse germanum, non habet, nisi qui „ non mutatur. Ille habet esse cui dicitur: „ *Mutabis ea, & mutabuntur, tu autem idem* „ *ipse es*. Quid est *Ego sum qui sum*, nisi „ æternus sum: nisi mutari non possum? „ Nulla creatura, non Cœlum, non terra, „ non Angelus, non virtus, non sedes, non „ dominationes, non potestates, &c.

Unde S. Bernardus: „ Si bonum, si magnum, si beatum, si sapientem; vel quid„ quid de Deo tale dixeris, in hoc ver„ bo instauratur quod *est*, (seu ipsum *esse*) „ nam hoc est ei *esse*, quod est hæc omnia „ esse. Etsi centum talia addas, non recessisti ab esse; si ea dixeris, nihil addidisti: „ si non dixeris, nihil minuisti. *Hæc ille*. At de his plura egimus in nostro Scoto Academico, ubi probatum est genuinum divinitatis caracterem in eo potissimum consistere, quod sit *Ens omnimode infinitum*.

Ut vero convenienti ordine delegationem suam obeat Moses, præscribit ei Deus ut in Ægyptum reversus, priusquam Pharaonem adeat, congreget seniores Israel, suamque delegationem cum delegantis nomine exponat. Ubi *seniorum* nomine, non veniunt intelligendi omnes Hebræi ætate provectiores; operosum namque fuisset, atque periculosum eos omnes in cœtum convocare; sed intelliguntur Tribuum, & præcipuarum familiarum capita. Quamvis enim dura tyrannide vexarentur Hebræi, nihilominus cum peculiarem locum simul incolerent, & religione, ac politia ab Ægyptiis essent discreti; verisimile est eos aliquod inter se a patribus institutum regimen servasse, quosdamque habuisse Tribuum ac præcipuarum familiarum præfectos, qui suborientes lites & contentiones componerent, & jus unicuique dicerent, ut apparebit ex *cap.* 5. *v.* 14. hos ergo convenire jubetur Moses, ut commissum sibi divinitus negotium exponat, quatenus per eos hoc aliis Israelitis manifestum fieret. Qua autem ratione hoc executus fuerit Moses, quæque a Deo certa suæ delegationis habuerit indicia, exponit capite sequenti.

DISQUISITIONES IN CAPUT IV.

REcitat hoc capite Moses quantum ejus animus varias in partes fuerit distractus, cum implendæ sibi divinitus demandatæ legationis discrimina cerneret, quibus superandis se prorsus imparem existimabat. Unde modis omnibus onus illud impositum excutere nisus est; non quidem reluctantis voluntatis pervicacia; sed mentis sibi in re difficili consulentis timiditate & prudentia. Ex parte quidem voluntarius erat ac propensus ad obsequium: sed cum arduæ difficultates contra obsisterent, censuit prius non esse plane acquiescendum, quam omnia tentasset effugia; & non solum verbis, sed etiam miraculis de futuro suscipiendi ministerii prospero eventu fuisset confirmatus.

Itaque caput hoc tribus maxime partibus constat: in quarum *prima* variæ referuntur Mosis tergiversationes, & excusationes ut demandatum officium declinaret. In *secunda*, ipsius ad socerum suum Raguelem seu Jetronem reditus. In *tertia* vero illius in Ægyptum profectio, & quæ in via ei contigerint.

QUÆ-

QUÆRITUR I.

Utrum Moses citra omnem culpam Deo toties fuerit reluctatus.

PEccasse videtur. I. Infidelitate, cum assensum non præbuerit Deo in præcedenti capite promittenti Israelitas eum benevole & benigne audituros; ait enim Moses initio hujus capitis: *Non credent mihi, neque audient vocem meam.* II. *Diffidentia:* videtur enim hæsisse dubius de veritate & sinceritate illius apparitionis, an vere divina esset, an illusoria, quippe cum præter verba, quibus Deus obtestatus fuerat se Deum Abrahami &c. Tribus signis & miraculis opus fuerit ad id persuadendum. III. *Manefesta inobedientia* & pertinaci reluctantia; etsi enim triplici miraculo persuasus esset se vere a Deo delegatum, nec defuturum sibi divinum auxilium ut debite munus impositum impleret; nihilominus Deo obstrepens, ait v. 13. *Obsecro Domine, mitte quem missurus es.* Quapropter subditur *iratus Dominus in Moysem &c.* Igitur ipsum pertinaciæ & inobedientiæ reum esse censuit; neque enim irascitur Deus, nisi adversus peccatores, & divinis suis mandatis obluctantes.

Respondeo, quod etsi quidam Hebræi Doctores asseverare fuerint ausi cum Rabbi Salomone, his in tergiversationibus Mosem graviter peccasse; ac propterea interdictum fuisse ei ingressum in terram promissionis, atque etiam privatum dignitate ac potestate sacerdotali ac pontificali, quæ ab eo ad fratrem eius Aaronem translata est.

Nihilominus ipsum aut nihil animo, aut levissime duntaxat peccasse argumento est, quod munere sibi demandato non fuerit orbatus, sed in eo prodigiis ac miraculis confirmatus: Tametsi enim omnes tergiversandi modos captaverit, ut onus sibi impositum averteret; attamen non habuit in animo imperium detrectare; sed impositi oneris gravitatem reformidans, viriumque suarum imbecillitatem attendens, se tanto muneri obeundo prorsus imparem & indignum ex profundissima humilitate existimavit: quod utique vitiosum non erat; imo laudabile. Nemo enim culpandum censuerit Jeremiam, quod Deo illum ad arguenda sui populi scelera deleganti dixerit, cap. 1. *A, a, a, Domine Deus, ecce nescio loqui quia puer ego sum.*

Ad rationes autem in oppositum productas facilis est responsio. *Ad primam* quidem, & *secundam*, quia dum ait Moses: *Non audient &c.* non attendebat ad id quod dixerat Deus: *Audient &c.* locutus enim fuerat Deus de senioribus, seu præfectis Israelitarum, quos cum Moses sciret esse egregios Dei cultores, atque memores eorum, quæ Deus prædixerat Abrahamo; semen ejus serviturum & afflictum iri in terra aliena, sed tandem ex servitute liberandum, & reversurum in terram promissionis, dubius non erat, quin ipsi lubenti animo audirent jam adesse tempus illud tamdiu desideratum, ut a dira Pharaonis tyrannide liberati, istius divinæ promissionis tandem fierent compotes. Sed loquebatur Moses de Hebræorum Vulgo, quod cum noverat ignavum esse, incredulum, & duræ cervicis, non temere judicavit hujusmodi homines fidem verbis suis non facturos, nisi multis & admirandis prodigiis ad id moverentur.

Unde signa illa non expectabat ex diffidentia & incertitudine divinæ revelationis: sed ex prudentia ac præcautione; nimirum ut signis demonstrare posset missionem suam vere divinam esse. Sciebat enim non esse credendum cuilibet venditanti se missum a Deo, nisi missionis suæ extraordinariæ argumentum præbeat per signa & prodigia, quæ sunt veluti diplomata, & sigilla divinæ missionis: consulto dixit, solis ipsius verbis Israelitas fidem non esse habituros, nisi prodigiis ad id moverentur.

Neque id improbavit Deus, quippe qui exemplo triplex miraculum ediderit, vertendo Mosis virgam in serpentem, & rursus serpentem in virgam; deinde manum ipsius in sinum appositam lepra inficiendo, & iterum in sinum reductam priorem in statum restituendo; quod utique non præstitisset Deus, si revera Mosis excusationem ingratam habuisset.

Ad tertiam vero objectionem, dico duplicem in Deo distinguendam esse iram; unam qua adversus peccatores movetur, ut eos puniat officio judicis: alteram paterno affectu justos increpat, sicut pater filios, ut illos ad officium provocet. Prior, indignationem habet adjunctam, estque prævaricationis indicium: posterior vero amicitiam non solvit, sed confirmat, utpote quæ proveniat ex affectu patris: & magistri erudientis filios ac discipulos, quatenus majori cum alacritate & vigilantia injuncto sibi munere fungantur.

Quod autem Moses in istis Deo pertinaciter non fuerit obluctatus, sed tantum ut discipulis & fidelis servus de rebus gerendis apprime informari voluerit; apparet primo ex eo quod nullam ipsi pœnam inflixerit, nec delegationem injunctam revocaverit, imo confirmaverit, adjuncto ei in coadjutorem & comitem fratre Aarone. Secundo ex eo quod Deo jubenti ut serpentis ex virga facti, ad cujus conspectum metu consternatus nuper fugerat, caudam manu premeret confestim obtemperaverit; quod utique signum fuit fidelis suæ in Deum observantiæ; ac proinde ejus tergiversationes & excusationes non alteri quam ejus humilitati sunt adscribendæ: quod nempe se tanto muneri debite exequendo sufficientem non esse judicaret.

Petes, quid indicare voluerit Moses, cum, ut delegationem declinaret, dixit v. 10. *Non sum eloquens ab heri & nudius tertius: & ex*

ex quo locutus es ad servum tuum, impeditioris, & tardioris linguæ sum.

Vulgo respondent Interpretes his significari Mosem laborasse defectu linguæ & sermonis; sive quod a natura non esset comparatus ad sermonis elegantiam; sive quod balbus esset, & tardus ad loquendum; quod utique ingenitum impedimentum, cum ex colloquio & sermone cum Deo, qui linguas infantium facit disertas, non esset sublatum nec imminutum; imo auctum & aggravatum, merito ait: *Ex quo locutus es ad servum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum:* ac si Moses hac divina visione perterritus majorem contraxisset loquendi difficultatem.

Sunt enim plurima sanctorum exempla, quibus manifestum fit, ex divinis apparitionibus & colloquiis homines tanto terrore corripi, ut in eis deficiant corporis vires, & penitus concidant. Sic Daniel cap. 10. v. 8. cum retulisset visionem sibi divinitus factam, ait: *Non remansit in me fortitudo, sed & species mea immutata est in me, & emarcui; nec habui quidquam virium.* Septuaginta Interpretes, pro *impeditioris linguæ*, vertunt, *gracili voce*, id est, valde exili, ac tenui, quæ audiri non posset a numerosissimo populo.

Censerem ego Mosem istis verbis significari voluisse aptum se non esse ad istam legationem debite implendam, quod facundus non esset & eloquens, qualem illum oportebat esse, qui in aula regia coram principe, ejusque magnatibus divina jussa significaret: hanc enim expositionem confirmare videtur Deus, cum ait v. 14. *Aaron frater tuus Levites, scio quod eloquens sit.... ipse loquetur pro te ad populum: & ipse erit os tuum: tu autem eris ei in his quæ ad Deum pertinent:* quibus verbis inquit S. Augustinus, *satis indicat in Moyse principatum, in Aarone ministerium:* adeo ut Aaron sequester esset, & veluti medius Mosem inter & populum; Moses vero Deum inter & Aaronem: ita quod Moses a Deo, quæ agenda essent acciperet; Aaron vero divina ista oracula a Mose audiret, populo proponenda. Sicque Moses erat velut os Dei erga Aaronem: Aaron vero os Mosis erga populum: Ille ut princeps imperabat; hic ut minister exequebatur.

Cur autem Deus voluerit hominem rudioris sermonis in suum legatum assumere, divino id factum esse consilio docet Theodoretus; nimirum, ut admiranda Hebræorum liberatio non Mosis eloquentiæ, sed Dei omnipotentiæ tribueretur: *Cum Deus,* inquit, *ministerio esset usurus Mosis, cur eum exilis vocis, & tardioris linguæ fecit? Quoniam istud potentiam Dei magis illustrabat. Quemadmodum enim piscatores, publicanos, & cerdones, veritatis prædicatores, & doctores pietatis creavit: sic per vocem infirmam, & linguam tardam confundit sapientes Ægypti.*

QUÆRITUR II.

Quid indicent signa, quæ coram Mose edidit Deus.

Respondeo, istorum duplicem esse sensum, litteralem, & mysticum: virga seu baculus pastoralis in serpentem conversus significabat Mosem, quamvis simplicem ovium custodem, soloque armatum pastorali pedo; licet destitutum opibus & potentia, fore tamen terribilem Pharaoni; adeo ut non esset opus numeroso militum agmine Israelitici populi ab Ægyptiaca servitute liberationem meditanti, cum ad conspectum solius baculi expavescere deberet Pharao: neque opus esset baculum istum agitari & valde concuti, quia simplici sua in terram jactatione, vel erectione in cœlum, stupenda prodigia erat patraturus. Restitutio autem baculi ex serpente priorem formam, indicium erat Mosi, hostibus suis ipsum infestum fore ac damnosum; ipsis vero præsidio & utilitati esse futurum.

Manus autem primum leprosa, deinde sana repræsentabat statum Hebræorum diris & cruentis laboribus vexatorum brevi in libertatem restituendum.

Aquæ autem fluminis in sanguinem convertendæ præsignabant Deum vindicem fore sanguinis infantium Hebræorum, qui ab Ægyptiis in istius fluminis aquis crudelissime fuerant suffocati.

Mystice autem virga crucis mysterium præferebat, ait S. Augustinus: „ Sicut enim „ *inquit*, per virgam Ægyptus decem pla„ gis percutitur; ita per crucem Domini „ totus mundus humiliatur, & vincitur. „ Et sicut Pharao & Populus ejus per vir„ gæ sacramentum affligitur, ut ad servien„ dum Deo dimittat populum Hebræum; „ ita & Diabolus & Angeli ejus per cru„ cis mysterium constringuntur & premun„ tur, ut a Dei servitio revocare non pos„ sint populum Christianorum.

Cum autem serpentes symbola sint prudentiæ, dicente Christo Domino Matth. 10. *Estote prudentes sicut serpentes*, virga in terram conjecta, & in serpentem conversa figurabat Christi crucem & passionem primum quidem fore Judæis in scandalum, Gentibus autem in stultitiam; deinde vero stultitiam hanc illustriorem fore omni mundana sapientia, utpote cum Christi D. crux ab omnibus esset adoranda.

Manus autem primum sana, deinde leprosa, & rursus in integrum restituta, inquit Theodoretus, repræsentabat statum familiæ Jacobi, quæ in Ægypto existens pietatem quam a suis majoribus hauserat, quæque illibata perseveravit quandiu in vivis fuere Josephus, ejusque fratres; sed quæ, illis vita functis, cœperat infici pravis moribus Ægyptiorum; quorum vero a servitute liberata pristinam religionem, & verum Dei cultum erat resumptura.

Duo priora signa exhibuit Deus in monte Horeb; tertium autem, scilicet conversionem aquæ fluminis in sanguinem, peragendum commisit Mosi in Israelitarum & Pharaonis præsentia, una cum aliis portentis & miraculis quæ erat in Ægypto patraturus.

His itaque prodigiis, & Dei verbis confirmatus Moses, reversus est ad socerum suum, qui prius dictus *Raguel*, hic apellatur *Jetro;* erat enim binominis. Eum autem conveniens rogavit ut sibi licentiam faceret revertendi in Ægyptum: *Vadam*, inquit, *& revertar ad fratres meos in Ægyptum, ut videam si adhuc vivant*. Noluit autem ei indicare divinam sibi factam visionem, neque injunctum sibi a Deo præceptum revertendi in Ægyptum, ut populares suos Israelitas inde deduceret; forte quia id non crederet Jetro, putaretque Mosem velle ipsi imponere, & uxorem suam ac filios, non reversurus, abducere.

Deus autem sic Jetronis animum inflexit, ut Mosis postulationi acquiesceret; ait namque: *Vade in pace*. v. 20. Accepta autem hac eundi licentia: *Tulit Moyses uxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinum, reversusque est in Ægyptum, portans virgam Dei in manu sua*. Pedum suum pastorale, seu baculum appellat Moses *Virgam Domini* quæ prius ipsius Mosis erat, dum ei ad communes usus inserviret; cum autem deinceps inservire deberet ad usus divinos, plurimaque patranda prodigia, idcirco appellatur *Virga Domini*.

Pergit itaque Moses cum sua familia, & tendit versus Ægyptum. Cum autem esset in diversorio, *Occurit ei Dominus, & volebat eum occidere*.

QUÆRITUR III.

Qua de causa, & cui mors ista fuerit intentata.

EX orationis contextu apparet manifeste Deum, non alium quam Mosem interficere voluisse; cum enim antea de nullo alio, præterquam de Mose actum fuerit, qui itineri ex Dei mandato se commiserat, non possunt de alio hæc verba, *Cumque esset in diversorio &c.* quam de Mose intelligi; relativum enim sequens, non alium, quam de quo factus fuerat sermo, spectare potest. Unde minus textui convenit expositio Tertulliani, S. Augustini, & aliorum existimantium mortem illam intentatam fuisse Mosis filio, quod esset incircumcisus; de hoc enim filio nullus antea fuit sermo.

Quam autem ob causam Deus Mosem voluerit occidere, etsi textus non exprimit, tamen ex consequentibus judicium facere licet. Cur enim accepto acuto lapide filium circumcidit Sephora, nisi quod sciebat Deum præputio esse offensum?

Divinant quidem Rabbini Mosem idcirco hanc in se divinam vindictam provocasse, quod uxorem & filios secum duceret, inutilem sarcinam, & quæ implendo divinæ sibi commissæ legationis muneri futura esset impedimento.

Ita quoque opinati sunt uterque Eusebius Emissenus & Cæsariensis, necnon S. Augustinus qui expendens præfata Exodi verba, ait: „ Displicuisse Deo quod Moses tanta facturus mirabilia, uxoris impedimentum secum ducere voluerit in Ægyptum. „ Unde datur intelligi, quod ex illo loco „ remiserit uxorem ad socerum, quam tamen ille postea ad Mosen in deserto versantem reduxit. *Sic ibi*. Et in quæst. 12. „ in Exodum: Quomodo, *inquit*, dicitur hic „ Mosen uxorem & filios duxisse in Ægyptum, cum infra scriptum sit, Jethro socerum ejus cum jam Moses populum „ eduxisset ex Ægypto, duxisse ad eum „ uxorem, & filios ejus? Sed intelligendum „ est, post illam quæ ab Angelo futura erat, „ interfectionem Mosis vel infantis, reversam fuisse uxorem cum filiis. Nam quidam putaverunt ob id Angelum terruisse, „ ne ad id impedimentum ministerii, quod „ divinitus impositum Mosi gerebat, fœmineus sexus comitaretur. *Hæc S. Augustinus*.

Verum si fuisset hæc declinandæ mortis causa, cur ad eam avertendam opus erat tanta festinantia filium circumcidere? Nonne præstabat uxorem cum liberis extemplo ad socerum remittere, donec absolutum fuisset legationis ministerium?

Refert Origenes Judæos existimare Circumcisionem nullam habere vim contra Angelum exterminatorem incirconcisorum, nisi facta fuerit octavo die a nativitate. Ideoque Mosem in vitæ periculum venisse, quod neglexisset filium suum circumcidere octavo die, quemadmodum lege sancitum fuerat ab Abrahami temporibus in Israelitico populo.

Cur autem tempore præfixo Eliezerem secundum filium non circumciderit; putant aliqui causam fuisse, quod ille adhuc esset recens natus, dum iter fuit ineundum; ac propterea periculum erat, ne ob inflictum Circumcisionis vulnus, in via deficeret. At verisimile non est Mosem voluisse uxorem suam viæ committere octavum a partu diem agentem. Si autem expectandum fuit donec illa vires resumpsisset, potuisset interea infans circumcidi, & convalescere. Quidquid sit, oportuit Mosem esse in culpa, & aliam ob causam, minus Deo probatam dilatam fuisse Eliezeris Circumcisionem.

Quæ vero fuerit illa causa illius procrastinationis, alia mihi non occurrit probabilior, quam nimia Mosis erga uxorem complacentia. Forte enim accidit, quod circumcisus primus filius graves exinde passus sit dolores; & propterea in vitæ periculum venerit. Unde mater Sephora timens ne idem secundo natu filio contingeret, consentire no-

noluit ut alius circumcideretur: Moses vero, cum esset mitissimus, noluerit uxorem contristari: maxime cum illa apud suos ageret; censuitque expectandum donec vel illam permovere posset: vel postquam rediisset ad Israelitas, quibus erat familiaris, infantium recens natorum Circumcisio, ut id commodius exequeretur. At cum Deus diutius procrastinandum non judicasset, intentata Mosi morte, Sephoram excitare voluit ad continuo circumcidendum filium, ut imminentem conjugi mortem averteret. In eo ergo videtur Moses divinam in se vindictam provocasse, quod ut domesticæ paci & tranquillitati consuleret, paulo negligentius se gesserit in exequendo divino mandato.

Utut sit, Sephora sciens maritum suum in vitæ periculo versari, quod puer esset incircumcisus; *Tulit illico acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui.* vers. 25. Cur autem non cultrum aliquem ex ferro, aut chalybe confectum, sed acutum lapidem ad hanc expeditionem assumpserit; alia mihi non occurrit ratio, quam quod sciret hoc in more apud Hebræos esse positum, vidissetque a Mose in Circumcisione primi filii idipsum factum.

Quod autem ea fuerit apud Hebræos consuetudo, apparet ex eo quod Deus imperans Josue ut curaret omissam per 40. annos ab Israelitis Circumcisionem propter continuas illorum migrationes, in introitu terræ promissionis fieri; ait, *Fac tibi cultros lapideos, & circumcide filios Israel.* Inde est quod Dæmon suis cultoribus similem ritum instillavit: qui enim Cibele inanium Deorum fictitiæ parenti ministrabant Sacerdotes, non alii quam testa abscissi admittebantur, ut refert Juvenalis.

Bellonæ, matrisque Deum chorus intrat, & ingens
Semivir, obcœno facies reverenda minori,
Mollia qui rupta secuit genitalia testa.

Cur autem testa, seu acuta petra potiusquam instrumento ferreo in ista abscissione uterentur, hanc rationem addit Plinius, quod vulnus facilius curaretur; *Samia testa*, inquit, *matris Deorum Sacerdotes, qui Galli vocantur, virilitatem amputant; nec aliter citra perniciem.* At aliam hujusce ritus significationem sacri proferunt Interpretes, nempe idcirco factam fuisse Circumcisionem a Judæis per acutam petram, quod præfiguraretur Christus D. vera *petra*; cujus beneficio & gratia fit spiritalis hominis Circumcisio, & per quem impletur id quod prædixerat Moses: *Circumcidet Dominus Deus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.*

Petes I. Cur Sephora hoc Circumcisionis officium solis viris demandatum usurpaverit?

Respondeo, non aliam mihi hujus facti rationem apparere, quam quia videbat maritum suum in vitæ periculo versari, sciretque non alia de causa mortem ipsi intentari, quam ob neglectam filii Circumcisionem, cui ipsa obstiterat.

At quidquid sit, certum est a Deo factum istud non fuisse improbatum, quippe cum Moses salvus evaserit; & interim præceperit Deus Aaroni in Ægypto existenti, ut fratri suo Mosi iret obviam, eique occurreret in monte Horeb: quatenus simul irent in Ægyptum, convenirentque Israelitarum seniores & præfectos, quibus tam verbis quam signis suaderent jam adesse tempus proximæ eorum liberationis. Quod executioni mandarunt, ut videre est circa finem præsentis capitis.

Petes II. Ad quem dirigantur hæc Sephoræ, postquam suum filium circumcidit, verba v. 25. *Sponsus sanguinum tu mihi es.*

Respondent RR. Aben-Esra *hic*, & Kimchi *lib. radic.* illa dirigi ad filium recens circumcisum, quem Hebrææ mulieres *sponsi* nomine appellare solebant. Communior tamen sententia est illis verbis Sephoram compellasse Mosem: at quo animo? iratone, an gratulanti? primum affirmant nonnulli *hic*, dicentes Sephoram iratam Mosi succensuisse, quod in causa esset, cur illa puerulum ejulantem vulnerasset. Verum ea verba non fuisse prolata a Sephora irata & indignante; sed amica & gratulante, apparet ex textu in quo refertur Mosem exinde a periculo esse liberatum, & reconciliatum Deo. Unde hæc verba, *tetigitque pedes ejus, & ait: sponsus sanguinum* &c. hunc videntur habere sensum, quod Sephora præputium abscissum proiiciens ad Mosis pedes, dixerit: En Arrha qua te denuo sponsum & maritum acquiro, tibique iterum sanguine filii mei ob divinum fœdus effuso, & qui tibi vitam asseruit, ferventiori amore conjugali devincior. *Seu*, sanguis filii mei in sua circumcisione factus est salus patris sui, & sponsi quem mihi dedit Deus. *Vel* jam te sponsum meum eram amissura, nisi te sanguine filii mei redemissem.

Paraphrastes Chaldæus præfata verba sic exponit: „ Tulitque Sephora petram, & cir-„ cumcidit præputium filii sui, & obtulit „ coram Angelo, & dixit, propter sangui-„ nem circumcisionis hujus, detur sponsus „ mihi. Et cum quievisset ab eo, tunc di-„ xit: nisi sanguis Circumcisionis hujus „ (fusus fuisset) condemnatus erat sponsus „ ad mortem.

Additur v. 26. *Et dimisit eum postquam dixerat, sponsus sanguinum, ob Circumcisionem.* Quibus verbis significatur tunc Sephoram cum duobus filiis reversam esse ad patrem suum Raguelem, apud quem remansit donec Jethro illam cum duobus filiis suis deduxit ad Mosem in deserto Sinai cum universo populo Israelitico degentem, ut docet S. Augustinus; *Intelligendum est*, inquit, *post illam, quæ ab Angelo futura, interfectionem Moysis vel infantis* (Sephoram) *reversam fuisse cum parvulis. Nam quidam putaverunt propter hoc Angelum terruisse; ne ad impedimentum ministerii, quod divinitus impositum Moyses gerebat, fœmineus sexus comitaretur.*

In-

Interea Deus præcepit Aaroni consistenti in Ægypto, ut iret obviam fratri suo Mosi, cumque conveniret in deserto montis Sinai: *Qui perrexit obviam ei in montem Dei, & osculatus est eum.* Montem Dei appellat montem Horeb seu Sinai, qui, ut dictum est, appellatus est mons Dei, propter varias Dei ibidem apparitiones.

Cum itaque hoc in monte Aaron occurrisset Mosi proficiscenti in Ægyptum, simul illuc perrexerunt, & congregatis cunctis senioribus Israel, ipsis denuntiarunt quæ Deus Mosi mandaverat. Ut autem ea confirmaret Moses: *Fecit signa coram populo; & credidit populus. Audieruntque quod visitasset Dominus filios Israel, & quod respexisset afflictionem eorum: & proni adoraverunt.*

DISQUISITIONES IN CAPUT V.

HOC in capite incipit Moses exponere suæ ad Pharaonem legationis exordium & eventum; triaque potissimum memorat. I. Pharaonis indomabilem obstinationem & superbiam, illiusque horrendum Dei contemptum. Cum enim audiisset Mosem & Aaronem eum adhortantes ex parte Dei Israel, ut dimitteret populum Hebræorum ipsi sacrificaturum in deserto, impiissime respondit: *Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, & dimittam Israel? nescio Dominum, & Israel non dimittam.* II. Crudele ipsius Pharaonis consilium, de aggravando Israelitarum jugo, quod & opere complevit. III. Hebræorum præfectorum adversus Mosem & Aaronem querimoniam, quod essent in causa cur eorum oppressio ingravesceret.

QUÆRITUR I.

Cur tot instantiis, ac prodigiis Hebræorum libertatem a Pharaone Deus voluerit sollicitare, & obtinere.

POterant quidem Israelitæ dimissionem suam absolute a Pharaone postulare, cum jure hospitii tantum se ad tempus Ægypti principibus subjecissent; habitassentque in Ægypto, non ut municipes, sed ut peregrini: nec, si hoc absolute petiissent, justam habuisset Pharao denegandi causam. Sed quia jam a longo tempore mancipati erant Ægyptiis, ea petitio fuisset obnoxia multis exceptionibus, & conveniens fuit facultatem exeundi in perpetuum non postulare, sed duntaxat ad tempus, idque religionis & pietatis prætextu, ut Pharaonis animum tentarent. Si enim exitum duntaxat ad modicum tempus (Deo sacrificandi causa) non permitteret, inde facile conjiceretur illum plenariam libertatem non esse concessurum. Inde pariter appareret major ipsius Pharaonis iniquitas, & inexcusabilis tyrannis, quod ne tantillum quidem otii permittere vellet hospitibus inique mancipatis, ut cultui Dei vacarent.

Insuper voluit Deus cum obstinato Rege tot modis agere, ut splendidior esset de illius pertinacia & malignitate victoria: quandoquidem si sponte, & ad primam instantiam cessisset Pharao, non tam illustris fuisset divinæ virtutis manifestatio.

Voluit præterea extare hoc celebre divini sui erga electum populum amoris argumentum; quia tam sæpe, tamque valide cum potentissimi Regis pertinacia certando, quanti cultores suos faceret, non obscure probavit.

Voluit pariter ostendere contra omnes Satanæ & impiorum conatus manum suam semper fore victricem, omnesque justorum persecutiones tandem expugnandas.

Postremo voluit Pharaonem & Ægyptios convincere, eorum exterminium non in aliam causam, quam in eorum pertinacem tyrannidem & impietatem esse refundendam.

At, inquies, cum Moses & Aaron a Deo in mandatis haberent non solum ad modicum tempus, sed in perpetuum educere Hebræos ex Ægypto, eosque deducere in terram Chanaan; non potuerunt sine dolo & aliqua fraude commeatum petere duntaxat ad tres dies, sacrificandi causa. *Respondet* S. Augustinus, Deum voluisse a Pharaone postulari tantum triduanam profectionem in desertum, quam sciebat ipsum nequaquam concessurum; quo clarius videlicet appareret inhumanitas & obstinata malitia Regis, tam facili & justæ petitioni superbe repugnantis.

Non sunt autem reprehendendi Moses & Aaron, quod Pharaoni consilium suum de educendo absolute populo non exposuerint; quia ad hoc jure non tenebantur, præeunte præsertim instructione divina, qua jussi sunt dicere Pharaoni populum iturum viam trium dierum in solitudine ad sacrificandum: jussi vero non erant dicere, populum illum non esse reversurum: Cumque de eo dubitaret Pharao, ut refertur infra *cap.* 10. *v.* 27. nihil ad ejus interrogationem respondit Moses, quod nec mentiri vellet, nec æquivocationibus eum ludere: sed potius censuit tacendum, quam contra mentem loquendum.

QUÆRITUR II.

Cum singulis hominibus ingenita sit existentiæ Dei notitia, qua ratione Pharao dixerit se Deum nescire.

SUnt qui affirmant Pharaonem illum tanta impietate fuisse dementatum, ut, nullum numen agnoverit. Verum cum Moses & Aaron ipsum Pharaonem convenissent non tantum nomine Dei, sed nomine *Domini Dei Israel* imperantis ut Hebræos dimitteret; cum hunc verum Deum non veneraretur Pharao, sed cum aliis Ægyptiis infinita coleret idola, impie respondit, se non agnoscere illum Israelitarum Deum; non quod de eo nihil unquam audiisset, sciebat enim Josephum Ægypti Salvatorem semper illi vero Deo fuisse devotum, omnesque, aut saltem plurimos Israelitas, quos vexabat, illius esse cultores. Sed ait se nescire Dominum, quod nec debitum ei cultum & honorem impenderet; nec ejus mandato, quo jubebat dimittendos Hebræos, parere vellet.

In quo certe apparet summa Dei benignitas & patientia, qui quamvis uno momento potuisset blasphemum & superbum illum principem perdere; tamen id noluit, nisi decursu temporis exequi, & post varias consultationes, ut inde manifestior fieret ejus justitia.

Interim hic observandum est, quantum Moses fuerit mutatus ab seipso, cum vocationem & legationem suam detrectaret; tunc enim in suas infirmitates nimium intentus, divinum mandatum refugiebat; nunc autem, omnibus posthabitis, constanter Pharaonem tyrannum adit, maximo cum fidei robore, eique proponere non reformidat, quæ non solum spectabant ad detrimentum & imminutionem regiorum vectigalium; sed etiam ad arguendam ipsius Regis tyrannidem, & damnandam Ægyptiorum superstitionem, eorumque cæremoniarum & sacrorum contemptum. *Idcirco enim exitum in solitudinem petit* (inquit Philo) *ne profanarentur, exterorum oculis parum faventibus sacrificia Hebræorum vero Deo facienda.*

At tantum abest ut eorum votis respondeat Pharao, quinimo acerbius in Hebræos excandescit, jubetque eorum aggravari onera. Unde Hebræorum præfecti & familiarum principes, ac capita, adversus Mosem & Aaronem insurgentes, conqueruntur quod essent in causa cur vehementius affligerentur ab Ægyptiis. *Videat*, inquiunt, *Dominus, & judicet, quoniam fætere fecistis odorem nostrum coram Pharaone & servis ejus, & præbuistis eis gladium ut occiderent nos.*

Ubi certe observanda venit mira Dei agendi consuetudo: solet enim permittere ut quibus magnifica promittit beneficia, ad breve tempus quædam eis omnino contraria datis promissis eveniant; quo videlicet fidei eorum sinceritatem & fiduciæ constantiam magis probet & exerceat. Cum enim Israelitis pollicitus esset se eos brevi in libertatem restituturum, sinit ad solitas exactiones imperari, ut colligerent paleas, & nihilominus parem laterum numerum expenderent. Quo certe docemur, inquit S. Bernardus, [a] eos qui converti ad Deum deliberant, tentari acrius a concupiscentia carnis; & urgeri gravius in operibus luti & laterum, qui ex Ægypto egredi & Pharaonis imperium effugere moliuntur.

[a] *Sermone* 18. *de Convers. ad Clericos.*

DISQUISITIONES IN CAPUT VI.

MOses itaque Hebræorum querimoniis exagitatus Dominum interpellat: *Cur*, inquit, *afflixisti populum istum? quare misisti me? ex quo enim ingressus sum ad Pharaonem, ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum, & non liberasti eum.* Deus autem jubet eum bono esse animo. Hebræorumque diffidentiam arguit, quod non essent memores illius pacti & fœderis initi cum eorum patribus Abrahamo, Isaaco & Jacobo, qui in promissione sibi data perseveranter quieverunt; hi vero, qui gloriabantur se ex sancto illo semine progenitos, verbis illius fidem non faciant, quia non statim apparebat effectus. Atque ut eorum Israelitarum crimen amplificet, ratiocinatur a minori ad majus; quod nempe eorum Patriarchis non manifestaverit sacrosanctum nomen *Jehova*, quemadmodum illud ipsis per Mosem manifestum fecerat. *Ego Dominus qui apparui Abraham, Isaac & Jacob, in Deo omnipotente: & nomen meum* יהוה *Jehova non indicavi eis.*

Petes, utrum revera nomen *Jehova* fuerit ignotum Patriarchis, & nonnisi per Mosem revelatum?

Respondeo, illud ante Mosem fuisse notum; nam in Genesi aliquoties Jehova dicitur allocutus Patriarchas, & vicissim Patriarchæ Jehovam. Sic Genes. 4. v. 26. de Enoso in Hebraico textu dicitur: *Ipse cœpit invocare nomen Jehova.* Et Genes. 14. Melchisedech ait v. 22. *Levo manum meam ad Jehovam Deum excelsum possessorem cœli & terræ.* Et cap. 15. v. 7. Deus Abrahamo dicit: *Ego Jehova qui eduxi te de Ur Chaldæorum*; Igitur

tur hoc sacrum & augustum nomen erat antea hominibus revelatum.

At nomen quidem noverant; sed quid præcise significaret non percipiebant; nec intelligebant illo denotari ipsam Dei essentiam, seu infinitum essendi pelagus, a quo omnes divinæ perfectiones, velut ab oceano rivuli, & radii a sole, derivantur. Formatur enim hoc nomen a verbo & radice הוה *Chavah* quæ significat *est*, *fuit*, Unde Jehova proprie denotat *ens existens ab æterno & in æternum*; ac proinde omnipotentis virtutis, quam brevi demonstraturus erat in stupendis prodigiis quæ liberandorum Israelitarum causa erat patraturus, qualia nec fecerat, nec tantam virtutem & protectionem ostenderat in gratiam illorum veterum Patriarcharum.

Unde sequitur omni excusatione carere socordiam eorum Israelitarum, quos Moses alloquebatur, qui Deum ita familiariter ac benigne se illis insinuantem non audiebant.

Jubet itaque rursum Deus Mosi ut iterum Pharaonem adeat, sollicitetque dimissionem populi Hebraici. Excusat quidem se Moses ab illo obeundo munere: idque duplici ratione: Prima quidem: *Ecce filii Israel non audiunt me: & quomodo audiet Pharao?* quibus verbis argumentatur a Minori ad Majus, ac si diceret, si populus Israelis, cuius res agitur, de cuiusque salute deliberatur, reiiciunt verba mea; quid expectandum erit a Pharaone qui Deum non agnoscit? II. Dicit *se incircumcisum esse labiis*, hoc est, laborare vitio & defectu linguæ; metaphora a Circumcisione desumpta quæ Hebræis familiaris erat, ut opus aliquod injunctum declinarent. Sicut enim iis Circumcisio primum erat sacramentum, quo qui destituebantur, habebantur profani: inde incircumcisum esse dicere solebant eum qui ad rem aliquam exequendam minus videbatur idoneus ob infirmitatem & defectum. Verum hanc excusationem non admisit Deus; quinimo rursus utrique fratri imperavit, ut denuo Pharaonem convenirent.

Petes II. Cur Moses circa huius capitis finem recensuerit Genealogiam Rubeni, Simeonis & Levi?

Respondeo, id factum triplici de causa. *Primo* quidem, cum ejus scopus fuisset aperire quanam ex tribu ipse illiusque frater essent oriundi, ut inde appareret per quos procuranda esset Israelitarum libertas. Cumque Levi tertius esset Jacobi ex Lia filius, modestiæ causa duorum, qui illum præcedebant, meminisse voluit, ne suam Tribum aliis anteponere videretur. *Secundo*, ut ostenderet peculiarem Dei erga Leviticam Tribum benignitatem & clementiam; quod cum hæc tantum esset ordine tertia, ex ea tamen Deus eligere voluit primarios populi sui duces, & in ea constituere Sacerdotium, prorogandum ad Messiæ adventum. Unde Moses in texendo Levitarum Catalogo, rationem potius habuit Aaronis successionis, quam suæ: quia nullus ex filiis eius in assumpto munere ei succedere debebat. *Tertio*, Idcirco tantum Rubeni, Simeonis, & Levi hac in genealogia meminit, ne forte tres istæ Tribus viderentur a Deo reiectæ, quod Jacobus moriens *Genes.* 49. fuisset eisdem male precatus.

DISQUISITIONES IN CAPUT VII.

QUoniam in præcedenti capite duas rationes obtenderat Moses, ut excusaret iteratum suum ad Pharaonem accessum; nimirum imbecillitatem suam, & linguæ defectum: ut illas excusationes elevaret Deus, hoc in capite duo reponit, videlicet: *Ecce constitui te Deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit Propheta tuus:* ac si diceret: non est quod reformides Pharaonis pertinaciam, & crudelitatem; jam enim tibi tantam confero divinæ meæ potestatis participationem, ut per stupenda prodigia, quæ editurus es coram illo, perque terribiles plagas quibus percussurus es Ægyptios, ipse te quasi Deum revereatur & pertimescat.

Non est etiam quod excuses linguæ tarditatem, quoniam Aaron frater tuus tibi loco Prophetæ aderit, qui mea tibi commissa mandata Phraraoni explicet.

Hic enim *Propheta* vox non solum significat eum qui futura prædicit; sed & illum, qui Dei verbum annunciat: quo sensu prophetiam pro prædicatione usurpavit S. Paulus [a]. Unde S. Augustinus [b] dicit: *Nihil aliud esse prophetam Dei, nisi annuntiatorem Dei hominibus, qui Deum vel non possunt, vel non merentur audire.*

[a] *Ad* 1. *cor. cap.* 14.
[b] *Quæst.* 17. *in Exodum.*

Talis fuit Pharao; nam tantum abest ut prodigiis attonitus, & plagis confractus sese emendaverit: quinimo deterior ac obstinatior factus est, uti prænuntiaverat Deus, subiiciens vers. 3. *Ego indurabo cor ejus, & multiplicabo signa & ostenta mea in terra Ægypti, & non audiet vos.*

Petes, quo sensu Deus hic, & pluries infra, dicatur *obdurare cor* Pharaonis?

Respondeo, Deum non efficaciter & impulsive concurrisse ad hanc indurationem & pervicaciam, ut vult Calvinus cum suis asseclis: cujus enim Deus osor est & ultor, ejus auctor perperam asseritur: sed tantum negative & permissive; seu non infundendo malitiam qua pejor fieret; sed non conferendo gratiam qua melior evaderet; quod eam sæpius oblatam pertinaciter respuisset.

Eo

Eo fere modo, quo quis diceretur *obtenebrare cubiculum*, non inducendo tenebras, sed non inferendo lucernam.

Aliam expositionem tradit S. Augustinus. *Ego indurabo*, inquit, tamquam diceret, *quam durum sit demonstrabo*.

Cum Moses & Aaron ejecti fuissent de conspectu Pharaonis, iterum mandante Deo, illius præsentiam adierunt, ut Israelitici populi dimissionem peterent. Præmonuit autem illos Deus, *Cum dixerit vobis Pharao, ostendite signa*: dices ad Aaron: *tolle virgam tuam, & proiice eam coram Pharaone, ac vertetur in Colubrum*, vers. 9. Quærit autem hic S. Augustinus cur virga illa dicatur Aaronis, cum esset Mosis baculus? Respondet virgam illam mirificam utrique fratri fuisse communem; dictam autem virgam Aaronis, quod ut dictum est, Moses vice Dei facienda prodigia imperaret, Aaron vero exequeretur.

Cum itaque stetissent coram Pharaone, illeque signum eorum legationis petiisset; Aaron, ut præmonuerat Deus, virgam suam projecit in terram, quæ extemplo conversa est in ingentem serpentem, qui tortuosis flexibus & sibilo spectantes appetiit, Regique minas intentavit: sed cum ad hoc prodigium parum commotus & attonitus fuisset Pharao, quod pleraque ab Ægyptiis sapientibus solito fieri didicisset, duos eorum præcipuos advocari jussit ut similia patrarent.

Horum vero duorum nomina, sive revelatione, sive traditione accepta scriptis mandavit S. Paulus, eosque vocat *Jannem & Mambrem*: loquens enim de Pseudo-Prophetis qui habent quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegant, ait: *Quemadmodum autem Jannes & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi veritati &c.* Hanc autem traditionem invaluisse apud Judæos, apparet ex Numenio Philosopho Pytagorico, qui libro tertio, quem inscripsit *de Bono*, agens de Mose Judæorum duce ac legislatore, quem Musæum appellat, inter cætera scribit. „ Jannes & Mambres, scribæ rerum Sacrarum Ægyptii; quo tempore Ægypti finibus ejecti Judæi sunt, claruere viri omnium judicio rerum magicarum scientia nemini concedentes. Quippe ambo quidem communi Ægyptiorum consensu delecti sunt, qui Musæo Duci Judæorum, cujus apud Deum potentissimæ preces erant, sese opponerent; adeoque gravissimas quasque calamitates a Musæo in Ægyptum invectas omnium in oculis dissolvere ac dissipare potuerunt. Eorum pariter Magorum nomina expressit Jonatas paraphrastes Chaldæus ex Majorum traditione.

Fallitur autem Numenius in eo quod ait, ab illis Magis dissolutas calamitates quas Moses in Ægyptios invexerat: nonnulla quidem fecerunt portenta similia iis quæ Moses patrarat, ut refertur in hoc cap. v. 11. & 12. *Projeceruntque singuli virgas suas quæ per incantationes Ægyptiacas*, & *arcana quædam* quæ similiter versæ sunt in dracones: At *devoravit virga Aaron virgas eorum*.

Vocantur autem incantationes illæ ÆGYPTIACÆ, sive quod apud Ægyptios essent usitatæ: sive quod earum auctor esset Cham Noe filius, qui cum suis filiis Ægyptum occupavit. Unde quidam putant illum fuisse Zoroastrem, cui, ut refert S. Augustinus, inventio Magiæ tribuitur. Dicuntur pariter *arcana*, quia non omnibus nota sunt verba quæ secreto & submisse a Magis insusurrari & proferri solent ad suas patrandas præstigias. Stupendum hoc virgæ Mosis in serpentem conversæ, & Magorum virgas serpentinas devorantis, prodigium sic egregie describit Sedulius:

Mitis in immitem virga est animata draconem,
Per flexos sinuata globos, linguisque trisulcis,
Squammea colla tumens, inimicos ore Chelydros
Sorbuit, & proprii redit in virgulta rigoris.

Ei concinit Alcianus Avitus Viennensis Archiep. scribens:

Virgam forte manu gestabat legifer heros,
Quo baculo nitens gressum dum dextra regebat,
Excutit hanc valido projectam cominus ictus.
Tum (mirum dictu) commotum serpere lignum....
Fluxit enim reptans mutari & corporis usu
Sensum animumque gerens cœpit decurrere virga
Mox anguem formata refert....

Deinde adiicit qualiter Pharao ad hoc prodigium attonitus, nec tamen illud divinæ virtuti, sed arti magicæ tribuendum existimans, Magos suos ad idem præstigium patrandum excitavit.

Dissimulat peragi cœlesti numine factum,
Nec divina volens, hominum sed gesta putari.
Tunc mandat quoscumque Magos, & carmine ductos
Illicitam diris tentent ut fraudibus artem.
Undique tunc jussi concurrunt, & medicatas
Armant quisque suas noto phantasmate virgas.
Dum jactæ vanas species, anguesque putati,
Illusos terrent oculos, fallente figura.
Nec longum tumuere Magi, consumitur omne
Quod fecisse rati, fictos namque arte dracones
Primus adhuc mordax absorbuit ore cerasta.

QUÆ-

QUÆRITUR I.

Utrum revera Magorum illorum virgæ conversæ fuerint in dracones.

R*Espondeo*, plurimos esse, qui existimant, Magos illos, veros non exhibuisse dracones, sed per præstigias suas illusisse oculis spectantium: vel eis objecisse tantum larvas & similitudines draconum; quomodo ludiones & Agyrtæ mira populo exhibent simulachra rerum quas repræsentare contendunt. Ita Josephus a. & Auctor quæstionum ad Orthodoxos inter opera S. Justini S. Gregorius Nyssenus in vita Mosis. Et alii quibus concinit Tertullianus b, qui de re quæ agitur, ait: *Solent Dæmones Phantasmata præstare; sed Mosis veritas mendacium eorum devoravit.*

a *Lib.* 1. *Ant.*

b *De anima.*

Verum probabilius dicendum arbitror cum S. Augustino c, & Theodoreto d, dracones illos fuisse veros. *Primo*, quia Aaronis virga, in serpentem conversa, Magorum serpentes devoravit: hæc autem devoratio vera fuit; neque enim existimandum est in portentis a Mose & Aarone patratis, aliquam fuisse illusionem: sic enim vanis spectris Deus lusisset Ægyptios, quod existimare blasphemum est.

c *Lib.* 3. *de. Trinit. ca.* 7.

d *Quæst.* 18 *in Exod.*

Secundo, si solam serpentum larvam exhibuissent illi Magi, facili negotio potuissent idem præstare in aliis signis, nec defecissent in tertio signo, nempe in productione cyniphum, quorum speciem pari ratione potuissent exhibere.

Tertio, si non fuissent veri serpentes, dubio procul Moses & Aaron aperuissent eorum fallaciam, ut planius divini operis veritas cognosceretur.

An autem Magorum virgæ, sicut & Aaronis virga, in veros serpentes fuerint conversæ, non una est Interpretum sententia. Sunt enim qui cum Cajetano existimant revera virgas illas Dæmonum opera conversas fuisse in veros serpentes, applicando videlicet illis virgis certa quædam agentia naturalia nobis quidem ignota, Dæmonibus vero probatissima, & ad generandos serpentes potentissima.

Verum hanc sententiam non esse probabilem exinde constat, quod Dæmones ex se non possint aliquod animal producere, sed tantum mediate, adhibendo nimirum naturales causas eorum productivas. Certum pariter, a nullo Agente naturali posse subito induci formam aliquam in materiam, nisi hæc sit apte præparata; porro materia aliqua prædita forma vitæ experte, non potest apta fieri ad suscipiendam formam animalis viventis nisi per varias transmutationes, quæ in instanti fieri nequeunt: igitur Magorum virgæ illæ suæ in terram projectionis instanti, in veros serpentes commutari non potuerunt.

Reponit Cajetanus, quod cum Dæmones prævidissent futuram illam Aaronis virgæ in serpentem mutationem, varias dispositiones in Magorum virgis induxerunt; adeo ut earum materia idonea esset, ut dum in terram virgæ proiicerentur, serpentinam formam induerent.

Ejusdem sententiæ videtur fuisse S. Augustinus, qui cum dixisset Magorum virgas revera conversas fuisse in veros dracones, nam inquit, Aaronis virga in draconem conversa phantastica figmenta non potuisset absorbere; de Magorum virgis addit, „ Demonstrare difficile est, quomodo etiam si „ veri dracones facti sunt e virgis Mago- „ rum, non fuerint tamen creatores draco- „ num, nec Magi, nec angeli mali, quibus „ ministris illa operabantur. Insunt enim „ corporis rebus per omnia elementa mun- „ di quædam occultæ seminariæ rationes, „ quibus cum data fuerit opportunitas tem- „ poralis atque causalis, prorumpunt in spe- „ cies debitas suis modis & finibus. Et sic „ non dicuntur angeli, qui ista faciunt, „ animalium creatores, sicut nec agricolæ „ segetum, vel arborum, vel quorumcum- „ que in terra gignentium creatores dicendi „ sunt: quamvis noverint præbere quasdam „ visibiles opportunitates & causas, ut illa „ nascantur. Quod autem isti faciunt visi- „ biliter, hoc angeli invisibiliter: Deus ve- „ ro solus verus creator est, qui causas ip- „ sas & rationes seminarias rebus ipsis in- „ seruit.

Verum cum ultima dispositio ad formam alicuius animalis inducendam consistere non possit cum re mutanda quæ in suo naturali statu permanet sed variæ prius ea in re fieri debeant transmutationes; non potuerunt illæ virgæ figuram suam & formam servantes, ultimam habere dispositionem dum magorum manibus premerentur, & eo instanti quo proiiciebantur in terram, serpentinam formam induere.

Itaque verisimilius dicendum arbitror; a Dæmonibus insensibiliter & subito subductas Magorum virgas, earumque loco substitutos veros dracones momento aliunde adductos: ita ut quicumque eos conspiceret, Magiæ & fraudis ignarus, putaret a Magis æque ac ab Aarone virgas illas in serpentes conversas fuisse.

Petes, cur Deus passus sit Magorum præstigiis fidem detrahi veris Mosis & Aaronis miraculis?

Respondeo, id permisisse multis de causis. I. Ad majorem Mosis commendationem: *Permisit Dominus*, inquit S. Chrysostomus, *aliquid Magis contra Mosem, ne Magus putaretur Moses. Permisit Magorum exemplo discere omnes, quantum ars magica imponat sensibus: sed non permisit ultra eos progredi, ne ab illis deciperentur homines; sed ipsimet se victos esse a Mose confessi sunt. Nihil nobis nocent impostores: sed meliores potius reddunt, si quis recte consideret.*

II. Ut demonstraret impios justis semper hominibus adversari: Ita Cainus Abelo, Ismael

mael Isaaco, Jacobo Esau, Josepho fratres, Mosi Dathan & Abiron, S. Petro Simon Magus, Apostolis Gentiles Philosophi, Magi, & Hæretici. Hanc causam indicavit S. Paulus: *Quemadmodum*, inquit, *Jannes & Mambres restiterunt Moysi: ita etiam & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem*.

III. Ut magis probaret fidem & constantiam Mosis & Israelitarum, an videlicet videndo signa quæ dixerat profutura ad eorum liberationem, nondum habere suum effectum; attamen animo constanti divinis eius promissis adhærerent.

IV. Denique ad majorem excæcationem & punitionem Pharaonis, qui quæsitis Dæmonum artibus Deo illum ad pœnitentiam vocanti, obsistere ausus est. Unde continuo subditur: *Induratum est cor Pharaonis, & non audivit eos*.

Facili tamen negotio potuit Pharao deprehendere Magorum suorum signa, veras esse Dæmonum præstigias, triplici ratione quas sic exponit Theodoretus: Mutabant, *inquit*, „ illi quidem virgas in serpentes, sed virga „ Mosis virgas illorum devoravit: mutabant „ aquam in sanguinem, sed sanguinem in „ priorem naturam reducere non poterant: „ produxerunt illi ranas; sed molestias & „ incommoda ranarum Ægyptii auferre non „ poterant, sicut fecit Moses. Concessit „ itaque Deus Magis talia facere, ut etiam „ per ipsos castigaret Ægyptios; non tamen concessit ut illatam plagam auferre „ possent. Non ergo fuit contentus Deus „ plagis a Mose illatis; sed illas per Magos adauxit; ac si diceret Regi; quia puniri te delectat, tuorum etiam servorum „ opera, te castigabo & gravius plectam.

„ Secundo, dum videt Regem ob id magis indurari, Magorum facultatem cohibuit, ut qui majora animalia, puta ranas „ produxerant, parvos ciniphes producere non possent, coegitque eos confiteri „ suam imbecillitatem, ac dicere *digitus Dei est hic* c. 8. v. 19.

„ Tertio, Magorum corpora pustulis afflixit; ut tum illi, tum fatuus eorum Rex „ evidenter cognoscerent, quod non solum „ plagas a Deo immissas auferre non possent, sed etiam ipsi cum reliquis plecterentur. *Ita Theodoretus*.

Cum itaque Pharao Magorum suorum præstigiis dementatus magis obfirmatus esset ad retinendos Israelitas, præcedenti signo aliud adhibendum censuit Deus, quod simul esset pœna. Quamobrem Mosi & Aaroni jussit ut die sequenti summo mane starent ad ripam fluminis Nili, ut Pharaoni ad flumen properanti occurrerent, rursumque populi Hebræi dimissionem urgerent: quam si concedere nollet, minitarentur se conversuros aquam fluminis, aliasque per Ægyptum aquas in sanguinem. At cum eorum minas sperneret Pharao, *Aaron elevans virgam percussit aquam fluminis coram Pharaone & servis ejus: quæ versa est in sanguinem. Et pisces, qui erant in flumine, mortui sunt* &c.

QUÆRITUR II.

Cur infligendas Ægyptiis plagas auspicari voluerit Deus ab aquarum Nili in sanguinem conversione.

Respondeo, id factum esse plurimis justissimisque de causis. *Primo*, namque cum inter alia tyrannidis & crudelitatis facta, quibus miseros Israelitas vexarunt Ægyptii, illud gravissimum fuerit, quod eorum masculos filios recens natos in aquis suffocari voluerint, justo Dei judicio factum est, ut ipsi in aquis sanguine infectis punirentur. Hanc rationem profert Auctor libri Sapientiæ cap. 11. v. 7. & 8. ubi Deum alloquens, ait: *Pro fonte quidem sempiterni fluminis, humanum sanguinem dedisti injustis. Qui cum minuerentur in traductione infantium occisorum, dedisti illis abundantem aquam insperate ostendens per sitim, quæ tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, & adversarios illorum necares*. Quibus verbis indicat Hebræis fuisse aquam limpidam, qua satiarentur; dum Ægyptii propter infantium Israelitarum submersionem, mutatis in sanguinem aquis, siti violenta necarentur. Hæc eleganter exponit Auctor quisquis est libri de Mirabilibus Scripturæ sacræ inter opera S. Augustini: *Vindicta*, inquit, *Ægyptiis cum Rege suo convenienter evenit, ut qui populi infantes in flumen jactare præceperat, ejusdem fluminis Aqua in sanguinem versa, excidium bibentibus inferret, & non bibentibus pœnam præstaret*.

Secundo, quia aquis, maxime Nili fluminis, egebant Ægyptii propter ingentem aeris æstum, & terræ siccitatem: unde illa aquarum penuria fuit illis gravissima.

Tertio, Ægyptii, inquit Philo, præ cæteris honorabant aquam, tanquam rerum omnium primam; idcirco ea in sanguinem versa primo uti voluit Deus ad eos plectendos.

Quarto, cum Nilo propter ingentes quas eis commoditates præbebat, divinos impenderent honores; idcirco ad eorum dementiam & idololatriam castigandam, illius aquas in cruorem vertere voluit Deus, ut inde discerent illi miseri quam eis timendum esset ab illius ira & vindicta.

Has rationes probat Theodoretus: „ Cur, „ *inquit*, primam aquæ plagam intulit Deus? „ Quia valde gloriabantur Ægyptii de flumine suo, & hunc pro Deo habebant: „ ut qui parem usum illis præberet, atque „ nubes Cœli. Deinde propter pueros Judæorum in illum demersos: fluvius enim „ ille mutatus in sanguinem, velut conquerebatur de cæde puerorum per Ægyptios „ commissa.

Neque vero putandum est Nili, aliasque per universam Ægyptum aquas solum induisse

duisse colorem & speciem sanguinis; revera enim in sanguinem erant conversæ, ut manifeste apparet ex textu, ubi 1. Aqua dicitur *versa in sanguinem*. 2. *Pisces*, *qui erant in flumine*, *mortui sunt*; quod non solum aggravabat Ægyptiorum pœnam, qui vivere & nutriri solebant ex piscibus fluminis; sed insuper miraculi veritatem confirmabat: potuissent enim pisces in aquis vivere, si vera non fuisset aquarum in sanguinem conversio. 3. *Computruit fluvius*, igitur illius aquæ priorem suum statum non servarunt.

Petes I. Cum v. 21. referatur, *Fuit sanguis in tota terra Ægypti*, idque, *per septem dies* ut dicitur v. 25. Quomodo Ægyptii omnes cum suis animalibus siti non fuerint extincti?

Huic quæstioni occurrit Moses dicendo v. 24. *Foderunt autem omnes Ægyptii per circuitum fluminis aquam ut biberent: non enim poterant bibere de aqua fluminis*. Quibus verbis significatur Ægyptios vehementissima siti vexatos, puteos fodisse juxta flumen, ut inde paululum aquæ potabilis haurirent, qua sitis ardorem nisi extinguere, saltem modicum temperare possent. Ita scribit Auctor responsionum ad quæstionem 26. Orthodoxorum inter opera S. Justini.

Cum adiiciat Moses v. 22. a maleficis Ægyptiis aquas pariter versas in sanguinem.

Petes II. Unde hanc habuerunt aquam in sanguinem vertendam, cum antea dictum sit: *Fuit sanguis in tota terra Ægypti?*

Respondent aliqui aquam illam adductam fuisse ex mari, alii ex terra Gessen quam incolebant Hebræi.

Verum cum ista prodigia patrata fuerint in Urbe Tanis, quæ erat Regia, quamque incolebat Pharao, ejusque Principes & Sapientes, ut ex cap. 19. & 30. Isaiæ cognosci potest: vel in locis isti civitati vicinis, ut indicat David: *Coram patribus eorum*, inquit, *fecit mirabilia in terra Ægypti*, *in campo Taneos*. Et infra: *Sicut posuit in Ægypto signa sua*, *& prodigia sua in campo Taneos*. Cum, inquam, hæc acciderint in urbe regia, vel locis adjacentibus, verisimile non est expectasse Pharonem donec aqua afferretur ex partibus maritimis, vel ex Israelitarum habitatione ab urbe regia longe dissitis.

Hinc nonnulli censent Magos suis illusionibus effecisse ut aqua prius mutata in verum sanguinem, ad modicum tempus apparuerit pura & nitida; deinde vero solutis præstigiis, verus, ut erat antea sanguis fuerit conspectus. At probabilior mihi videtur responsio Auctoris quæstionum ad Orthodoxos, dicentis aquam illam desumptam fuisse ex puteis quos foderunt Ægyptii. An autem vere mutarint aquas illas in sanguinem?

Respondet idem Auctor ad quæstionem 26. non fuisse veram illam a Magis patratam conversionem, sed præstigiosam ac fallacem; quod videlicet Dæmonum opera per suas præstigias spectantium oculis illuserant. At reclamat textus, ubi legimus: *Fecerunt similiter malefici &c.* Quibus significatur ab illis exhibitum verum sanguinem, sicut exhibuerat Aaron. Unde *fecerunt similiter*, quantum ad exhibitionem veri sanguinis, non quantum ad realem aquæ conversionem in sanguinem; potuerunt enim Dæmones aliunde acceptum sanguinem subiicere in locum illius aquæ invisibiliter subductæ, ut nimirum adstantium oculis appareret vera aquæ in sanguinem mutatio.

Petes III. Utrum Nilus omni ex parte conversus fuerit in sanguinem?

Respondet Philo fluvium, quam longus est Æthiopia usque ad mare, totum conversum esse in sanguinem.

Verum ut recte advertit Pererius, cum magna pars Nili supra Syenem, & introitum ejus in Ægyptum, alias Gentes, ut Æthiopes, præterfluat; si totus esset in sanguinem versus, ea plaga non solum Ægyptiis, propter quorum peccata infligebatur, verum etiam aliis Gentibus quæ talium peccatorum adversus Hebræos participes non fuerant, indiscriminatim contigisset, quod credibile non est. *Deinde* Scriptura aperte dicit sanguinem fuisse *in omni Ægypto*, non autem extra Ægyptum: meminitque afflictionis Ægyptiorum tantum, ex penuria aquæ, non aliarum Gentium.

Addimus etiam quod cum Deus voluerit miraculum exhibere in eum finem, ut Ægyptii sentirent quis esset Israelitarum Deus: non conveniebat miraculum illud propagari apud Gentes remotissimas, negotii illius, quod peragebatur ignaras. Deus enim non solet miracula exhibere, ubi nulla est causa. *Denique* cum paulo post aquis in priorem naturam redeuntibus, Nilus ut ante piscibus etiam fuerit fœcundatus; non dubitandum est quin aqua nova ex aliis partibus defluente, simul cum ea sequuta sit piscium multitudo: alioqui creandi fuissent novi pisces, quibus iterum fluvius fœcundaretur: de quo nihil habetur in sacra Historia.

Petes IV. utrum illa aquarum in sanguinem conversio etiam facta sit in terra Gessen quam incolebant Israelitæ.

Respondeo, regionem illam a plagis Ægyptiacis prorsus fuisse immunem, ut colligere licet ex capitibus sequentibus. Nam *cap.* 8. Moses inducit Deum dicentem: *Faciam mirabilem in die illa terram Gessen*, *in qua populus meus est*, *ut non sint ibi muscæ: & scias quoniam ego Dominus in medio terræ. Ponamque divisionem inter populum meum & populum tuum.* Et in *cap.* 9. narrans quintam plagam: *Mortua sunt*, inquit, *omnia animantia Ægyptiorum; de animalibus vero filiorum Israel*, *nihil omnino periit. Et misit Pharao ad videndum: nec erat quidquam mortuum de his*, *quæ possidebat Israel*. Et in eodem capite, exponendo septimam plagam quæ fuit grandinis, sic ait: *Tantum in terra Gessen*, *ubi erant filii Israel*, *grando non cecidit*. Et in cap. 10. memorans nonam plagam, quæ fuit tenebrarum: *Factæ sunt*, inquit, *tenebræ horribiles in universa terra Ægypti tribus diebus. Ubicumque autem habitabant filii Israel*, *lux erat*. Denique in capite 12. exponens plagam decimam, id est, cæ-

cædem primogenitorum: *Et transibo*, ait Dominus, *per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum ab homine usque ad pecus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos: nec erit in vobis plaga disperfionis, quando percussero terram Ægypti.*

Quod autem in his plagis expressum est, idem quoque intelligi oportet esse factum in aliis, ubi est tacitum.

Cur autem Scriptura id primum exponere voluerit in quarta plaga, & in tribus prioribus tacuerit; rationem quandam reddit S. Augustinus ita scribens: „ Quod hic aperuit „ Scriptura, ne ubique diceret, intelligere „ nos voluit idem & in posterioribus, & „ in prioribus signis factum esse, ut terra, „ quam habitabant Hebraei, nullis plagis „ talibus vexaretur. Opportunum autem „ fuit, ut ibi hoc primum aperte poneretur, unde cœperunt signa, quibus Magi „ nec similia fecerunt, nec facere conati „ sunt. Quousque ergo deficerent Magi, „ nihil de distinctione habitationis Hebræorum & Ægyptiorum dictum est: sed ex „ quo cœperunt ea fieri signa, in quibus „ Magi similia facere, nec conari quidem „ ausi sunt. *Sic S. Augustinus.*

Petes V. Utrum Ægyptii habitantes in terra Gessen cum Hebræis, ab illis plagis fuerint immunes?

Respondet S. Augustinus ipsos immunes fuisse ab illis plagis, præter ultimam: „ Ab „ hac decima plaga, *inquit*, non sunt putandi „ immunes fuisse Ægyptii, qui habitabant „ in terra Gessen: hominum quippe erat, „ vel animalium ista plaga, non terræ; id „ est, homines & animalia primogenita mo- „ riebantur occulto, & angelico percussu: „ non autem aliquid in terra vel in Cœlo „ factum erat, sicut rana vel locusta, vel „ tenebræ. Unde, qui habitabant terram, „ affligerentur. A talibus enim plagis cum „ terra Gessen fuisset aliena, proculdubio „ perveniebat beneficium ad eos Ægyptios „ qui in eadem terra cum Hebræis mora- „ bantur. *Hæc S. Augustinus.* Cuius tamen sententia non est plane certa, imo probabilius videtur Tostato, Ægyptios qui habitabant in terra Gessen, fuisse plagis illis percussos: tum quod, inquit, omnes Ægyptii gentilitio quodam odio & malignitate infestarentur Hebræos: tum quod ea re putarent illi maximam se inire gratiam a Pharaone, & quod perniciem Hebræorum sibi profuturam sperarent.

DISQUISITIONES
IN CAPUT VIII.

TRes alias plagas, quas Deus Ægyptiis inflixit, ut Pharaonis contumaciam edomaret, hoc in capite recenset Moses. I. *Ranarum*; quæ terram undique operientes, & in triclinia etiam irrepentes, hominibus fiunt infestissimæ. II. *Sciniphum*, suis venenosis aculeis homines & animalia gravissime pungentium. III. Omnis generis *muscarum & insectorum*, quæ agmine facto, domos, cellas & panarias conspurcant.

Cum itaque Pharao suorum Magorum præstigiis delusus, quæ a Mose gesta fuerant, non Dei potentiæ, sed magicis artibus patrata existimans, divinis mandatis parere abnuisset: Aaron manum & virgam extendit super aquas Ægypti, jussitque ut ranæ in eis consistentes emergerent, & universam terram operirent. Ægyptum, quod regio plana sit & declivis, lacubus & paludibus refertam esse, & ex inundante Nilo plerumque stagnantem luto, ac interdum universi infici, tradunt omnes Geographi. Quamobrem præ cæteris regionibus ranis abundat; solent enim ejusmodi animalia ex humido limo & crassiore materia nasci. Unde Ibis apud Ægyptios peculiari honore culta fuit; non modo quia serpentes tolleret, sed etiam quia ranis vesceretur.

His autem ranis uti voluit Deus ad Ægyptiorum vexationem, suamque potentiam & justitiam per eas his argumentis demonstravit. I. Quod momento ex aquis maxima copia, & velut agmine facto prodierint. II. Quod contra naturæ suæ propensionem, ex aquis & locis humidis emergentes, per terram eo tempore Solis ardoribus exsiccatam & adustam irrepserint. III. Quod superiora ædium tabulata conscenderint; ita ut nullus locus eis esset impervius & occlusus. IV. Quod per sedes, cubilia, mensas, & vasa reptantes, aquas potabiles & cibos omnes spurcitia sua infecerint.

Hæc egregie explicat Philo scribens: *Mosis frater jussus ad fossas, & stagna, paludesque virgam porrexit: vix manum extenderat, cum ranarum tanta vis prorepsit, ut non tantum fora compleret ac loca subdivalia, verum etiam domos villasque, & cuncta ædificia, tam sacra quam profana, tam privata quam publica, haud secus ac si hoc genus aquatilium missum esset in diversi elementi coloniam, natura mutante rerum vicissitudines; nam terra est aquæ contraria. Itaque cum nec foras progredi possent homines viis oppletis; nec intus manere, refertis etiam intimis penetralibus, & ad summas quoque contignationes ranis obrepentibus, ad extremam desperationem redacti sunt.*

Etsi enim fœdum illud animal nec morsu lædat, nec venenum ejaculetur, nec in homines insiliat: attamen illæ ranæ sua coaxatione aures gravabant; super esculenta & po-

& pocula suum fluorem eructantes, omnia reddebant gustui ingratissima. Extinctæ vero, & in cumulum coacervatæ, tetrum spirabant odorem; cumque implerent omnia, vix aliquid tangebatur, quod ab illis non esset conspurcatum; sicque sensus omnes gravissime lædebant. *Fecerunt autem & malefici per incantationes suas similiter; eduxeruntque ranas super terram Ægypti*, v. 7.

Utrum autem suis præstigiis tantum oculis illuserint, ut spectantibus ranæ ab eis eductæ apparerent, tametsi veræ nullæ extitissent; an vero Dæmon ex putri materia ad illorum incantationes ranas produxerit; prorsus incertum est. Dæmonem autem id efficere potuisse, citra dubium est; cum experientia constet aquam pluvialem in terram decidentem, radio Solis interveniente modico tempore in plurimas ranas minutas concrescere: imo & interdum ranas pluere, dum ex putri materia vapores in aerem sublati Solis ardore coalescentes, in ranas figurantur & animantur. Utut sit, in hoc apparuit Magorum impotentia, quod ranas vel a se, vel a Mose, productas subducere non potuerint. Quamobrem Pharao coactus est Mosen & Aaron advocare, quibus dixit: *Orate Dominum, ut auferat ranas a me & a populo meo: & dimittam populum ut sacrificet Domino.... Fecitque Dominus juxta verbum Moysis, & mortuæ sunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris.*

Verum cum perfidus Pharao hac plaga liberatus, magis obduruisset: *Aquis cessare jussis*, ait Philo, *terrestrem pœnam induxit Deus eodem usus castigatore*; nempe Aarone, qui Deo imperante, *extendit manum, virgam tenens: percussitque pulverem terræ, & facti sunt sciniphes in hominibus & in jumentis: omnis pulvis terræ versus est in sciniphes per totam terram Ægypti*. Id animal, ait Philo, est molestissimum, quamvis minutum admodum: nam non solam superficiem cutis lædit pruritu noxio, verum etiam interiora per aures naresque penetrat, involat & in oculos, nisi quis caveat &c.

Vocem Hebræam *Cinnim*, quam hic habet textus originalis, plurimi cum Cajetano, & Oleastro *pediculos* interpretantur: quibus suffragatur Josephus scribens: „ Rursum „ Deos alia clade in hominem fraudulentum „ vindicat: pediculorum enim magna vis e „ corporibus Ægyptiorum scatebat; a quibus „ mali male perdebantur, & neque lavacris, „ neque medicamentorum unctionibus extinguere eos valebant. Qua nova peste „ turbatus Rex, nec magis ipso periculo, „ quam ejus fœditate ac turpitudine territus, nequam cum esset, ægre dimidiata „ ex parte resipuit. *Sic Josephus*.

Verum hallucinatur ille & a Mosis narratione turpiter abludit; Moses enim non dicit ex humanis corporibus, sed ex pulvere terræ animalcula illa fuisse procreata. Neque his obstat, quod sequens plaga facta dicatur, per *omne genus muscarum*; sciniphes enim, ut notat Albertus magnus, simpliciter non sunt muscæ; sed corpore vermes, capite autem & alis muscas referunt, habentes in ore aculeum, quo pungunt, & animalium sanguinem sugunt. Quidquid sit, certum est importunissimum fuisse illud animalculi genus, quod plagam induxit maximam.

Magi quidem Pharaonis enisi sunt similia efficere: *Fecerunt* (inquit Moses) *similiter malefici incantationibus suis, ut educerent sciniphes, & non potuerunt, erantque sciniphes tam in hominibus quam in jumentis.*

Fecerunt, inquam, non quoad effectum; sed tantum quoad conatum: id est, incantationes suas adhibuerunt, ut fecerant antea, quibus possent elevare hujus miraculi fidem, suaderentque ista, non vi divina, sed magicis artibus fieri: At vani fuerunt eorum conatus; dixerunt enim Pharaoni, *digitus Dei est hic*, hoc est, jam irritæ sunt artes nostræ, & vani adversus Deum nostri conatus.

Cur autem, qui majora visi sunt fecisse, aut saltem sunt imitati, minora hæc animalcula producere non potuerint, vel saltem illudere spectatoribus? merito quæsitum fuit. Varii varias causas commenti sunt; nonnulli etiam ridiculas. Talis est illa quam Rabbini & alii ex Hebræorum commentariis referunt, a Dæmone non posse produci animal minus grano hordei; cum autem animalia, de quibus dictum est, minora fuerint, ideo non potuisse illa produci. At hæc sunt otiosorum hominum somnia. Unica saltem ratio eaque legitima, petenda est a voluntate Dei, qui noluit ultra permittere ut malefici illi suis incantationibus homines luderent. Ut tandem impotentiæ arguerentur mendaces Dæmones, eorumque ministri, & notum fieret nihil illos posse sine divina permissione; ita ut ne in parvis quidem nocere possint, nisi quantum Deus illis habenas laxari vult.

His plagis attritus, necdum de sua pertinacia contritus Pharao Deum provocavit, ut graviori pœna eum, ejusque populum plecteret. Eo namque jubente, inquit Moses: *Venit musca gravissima in domos Pharaonis & servorum ejus, & in omnem terram Ægypti: corruptaque est terra ab hujuscemodi muscis*. Hunc textum varie reddunt Interpretes: nam David Kimkius in libro radicum Hebraicæ linguæ, vocem Hebræam ערב *Hadob*, exponit de multis speciebus animalium: Rabbi Salomon intelligit etiam serpentes, scorpiones & alia venenata animalia: Rab. Sepharadi dicit fuisse incursionem leonum, pardorum, luporum, serpentum, & similium bestiarum, cui concinit Aben-Esra.

Verum communior sententia est, fuisse examen insectorum, seu diversi generis muscarum, quæ per domos, vicos, plateas, agros, Ægyptumque universam effusæ, hominibus, animalibus ac fructibus terræ fuerint infestæ. Unde Josephus ita scribit: „ Varias „ & multiformes bestiolarum species immisit, quales nemo ante eam diem unquam „ viderat; tanta copia, ut tota regio repleretur hoc malo: præ quarum item frequentia, & homines plurimi extinguebantur, „ & terra coli nullo pacto poterat: & qui præ-

„ præsentaneum exitium evadebant, infecti „ tamen eorum veneno, a morbis corripie- „ bantur.

Petes, cur Deus tam vilibus animalculis uti maluerit ad vindictam, quam ursis, pardis, leonibus, cæterisque feris carnivoris?

Respondet Philo, „ Deum voluisse incolas „ castigare, non tollere. Nam si eos omni- „ no delere voluisset, non opus erat ani- „ malium opera, sed divinitus immissa fame „ ac pestilentia. Præterea discat & illud in „ omni vita profuturum. Quidnam? Ho- „ mines quando bella gerunt, auxilia sibi „ asciscere potentissima, quibus suam infir- „ mitatem suppleant. Deum vero omnipo- „ tentem, & nullius egentem opera, si quan- „ do vult tanquam instrumentis quibusdam „ uti ad exigenda supplicia, non valida eli- „ gere, quorum robur curat minime; sed „ vilia parvaque instruere invictis viribus, „ atque ita noxios plectere, quod nunc quo- „ que accidit. *Sic ille.*

Iis adde nihil tam minutum esse, quod non possit, jubente Deo, nobis perniciem afferre: nihil tam contemptum quod, eo operante & instigante, nostram non possit retundere superbiam, & gravissimam pœnam infligere; superbo namque maxima crux est, a minimo vinci.

Unde Pharao horum animalculorum aculeis & infestatione victus, Israelitis concessit quidem facultatem Deo sacrificandi, sed in Ægypto. Verum reposuit Moses: *Non potest ita fieri: abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro. Quod si mactaverimus ea quæ colunt Ægyptii coram eis lapidibus nos obruent. Viam trium dierum pergemus in solitudinem: & sacrificabimus Domino Deo nostro, sicut præcepit nobis.*

Quibus verbis declarat Moses fieri non posse ut solemne illud sacrificium, quod postulabat Deus, offerretur in Ægypto, idque probat tribus rationibus. 1. Quia offerrent abominationem Ægyptiorum, quod esset indecens. 2. Quia hac ratione immineret eis periculum ne lapidarentur ab Ægyptiis. 3. Quia obediendum erat Deo, qui volebat illud sacrificium fieri in deserto.

Immolationes autem ovium & boum, *abominationes Ægyptiorum* appellat Moses, *vel* quia Ægyptii his animalibus abutebantur ad horrendam idololatriam, divinosque eis honores impendebant: mactatio abominationi erat Ægyptiis, qui ab eorum esu abstinebant. Unde Juvenalis Satyra 15.

.... *Lanatis animalibus abstinet omnis*
Mensa; nefas illis fœtum jugulare Capellæ.

Et Anaxandrides productus ab Athenæo *lib.* 8. *Deinosop. cap.* 13. Ægyptium subsannans, rationemque proferens cur nullam cum eo societatem inire possit, ait:

Tu bovem adoras; ego illum diis sacrifico:
Maximum esse numen anguillam putas;
Obsonium vero nos multo lautissimum:
A suilla tu abstines; ego vero præcipue
illam appeto:
Canem veneraris, ego verbero
Sicubi offendam vorantem obsonium.

Quæ cum ita sint, necessum erat extra Ægyptum sacrificium a Deo postulatum offerri, ne Israelitæ Ægyptiorum animos acrius in se concitarent & exacerbarent.

Pharao videns se nihil proficere suis cavillis & ambagibus, præsentium malorum sensu dejectus, perfectum obsequium simulat, spondetque se permissurum ut Israelitæ egrederentur ad sacrificandum, ea lege ut se non subducerent ipsius dominationi, nec ultra limites petitos proficiscerentur: oratque ut infectorum examen ambigeretur. Hoc ultimum se facturum promittit Moses; ad conditionem autem propositam de non ulterius quam itinere trium dierum pergendo, silet, quia mentiri noluit, nec tempus erat ut Dei consilium revelaret. Interea monet Pharaonem: *Verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare Domino.* Quibus egregiam suæ virtutis & animi fortitudinis specimen exhibuit, palam & in faciem Tyranno exprobrans sua mendacia, irritasque promissiones; & simul minitans graviores pœnas, nisi a malis artibus & dolis desisteret.

DISQUISITIONES
IN CAPUT IX.

HOC in capite tres alias plagas refert Moses, quibus Deus induratum cor Pharaonis emollire tentavit, scilicet pestem, ulcera & grandinem.

Moses itaque Pharaonem iterum conveniens, ei nomine Dei denuntiat: *Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Quod si adhuc renuis, & retines eos: Ecce manus mea super agros tuos: & super equos, & asinos, & camelos, & boves, & oves, pestis valde gravis.* Hanc plagam sic describit Philo:

„ Post hanc pœnam (quartam scilicet pla- „ gam) successit alia, nemine tunc quoque „ ministro irati Numinis, videlicet interi- „ tus pecorum. Namque armenta & greges „ ovium caprarumque, præterea jumenta „ omnis generis, una die, tamquam ex composito, gregatim moriebantur, portenden- „ tia, paulo post secuturam pestem homi- „ num: quemadmodum aiunt publicas pe- „ stilentias solere primum in bruta sævire „ animalia, & inde mox in homines. *Sic ille.* pag. 482.

Quamvis autem hanc plagam denuntiaverit Moses, non videtur tamen per eum, aut per Aaronis virgæ extensionem inflicta, sicut præcedentes plagæ, ne quis suspicaretur virgæ illi inesse vim aliquam magicam quæ ista miranda patraret; sed immissa fuit vel occulto & invisibili Angeli exterminatoris ministerio; vel potius immediate ab ipso Deo; unde ait: *Ecce manus mea* &c. Pestis enim apposite dicitur *manus Dei*; quia ab ipsius justo valdeque tremendo judicio provenit: quasi dixisset Moses Dei iracundiam manifestandam esse in peste gravissima, ut sentiat Pharao divinum numen sibi maxime infensum.

Licet autem hæc plaga homines in suis personis non attigerit; sed tantum animalia humanis usibus utilia; nihilominus Ægyptiis fuit gravissima multis de causis. I. Quia illis molestissimum erat eis orbari animalibus quæ precipuæ eorum erant divitiæ, & terræ colendæ plurimum inserviebant. II. Non poterat pestis illa sævire in bestias, quin tandem periculum esset contagionis ipsis hominibus. III. Accedebat ad eorum calamitatem & miseriam; quod non solum destituebantur præsidiis & usibus animalium sibi maxime necessariis, sed videbant miserandis suppliciis in ipsorum animalium fœda morte, sua exterminari idola, & sibi proximam cladem similem imminere metuebant.

Quanta vero fuerit illa animalium exterminatio, declarat Moses, cum addit: *Mortuaque sunt omnia animantia Ægyptiorum.* Quæ tamen verba, simpliciter, ut sonant, non sunt intelligenda; nam ex sequentibus patebit plurima fuisse residua, quæ vel grandine deinde fuerunt extincta, vel per Angelum exterminatorem trucidata, unde vox illa *omnia*, intelligenda est per synecdochen; nempe pro *maxima parte*; ita quod lues illa non pauca tantum animalia, nec unius aut alterius loci, ut fieri solet, corripuerit; sed longe lateque populata, ingentem ex pecoribus & gregibus numerum extinxerit, Ægyptumque redegerit ad penuriam.

Cum, Mose denuntiante, audiisset Pharao terram Gessen, quam incolebant Israelitæ intactam fore ab illa gravissima lue; & id accidisse ab aliis fortasse fuisset relatum, misit exploratum an ita esset. Quod cum verum esse certo accepisset, nempe regionem illam pecoribus & armentis abundantem fuisse a peste liberam, in sua pertinacia & in Deum perduellione magis induruit: eo fortasse nomine, quod amissis suis & suorum pecoribus, existimabat se posse in usum suum Israelitarum greges convertere.

Quamobrem magis in eum iratus Deus, absque ulla denunciatione sextam infligit plagam, nempe ulcera & vesicas turgentes, quibus tam Ægyptii, quam eorum pecora cruciabantur. Quod ut fieret, Deus Mosi & Araoni jussit, ut plenas manus cineris de camino tollerent & spargerent in Cœlum, hoc est in aerem, ut sicut priores pœnas intulerat ex aliis elementis, præcipue Aqua & Terra, ita hanc ex aere immitteret. Plagam autem illam fuisse maxime acerbam, ex eo patet, quod Magi, qui Pharaoni adstabant præ dolore ulcerum, non potuerint amplius cum eo consistere. Patet & ex eo quod Deuteronomii 28. vers. 17. inter alias maledictiones quas populo transgredienti legem se immissurum minatur Deus: *Percutiet*, inquit, *te ulcere Ægypti*.

Scabies illa, eaque ulcera quæ universos Ægyptios dirissime vexarunt, ansam præbuerunt nonnullis Interpretibus existimandi inde ortam esse calumniam quorumdam Ægyptiorum Scriptorum, asserentium Judæos, quod scabie & lepra inficerentur, ejectos fuisse ex Ægypto. Ita Manetho, Lisymachus, & Appio Grammaticus, adversus quem scripsit Josephus, eamque calumniam confutavit. Eamdem nihilominus suis scriptis inspersserunt Trogus Pompejus, Diodorus Siculus, & Cornelius Tacitus qui Ægyptiorum scabiem, divinitus immissam ob eorum Tyrannidem, Israelitis attribuerunt, eis imponentes quæ Ægyptii fuerant passi.

Septimam plagam subjungit Moses: nimirum horrendam grandinem, quæ homines & pecora ruri consistentia interficeret. Cum enim ad præfatas plagas, Pharaonis cor nec compunctione scinderetur, nec pietate molliretur, minusque non cederet, severioribus plagis eum castigare voluit Deus, ut superbiam ejus frangeret, & cor obduratum emolliret. *Extendit* itaque *Moyses virgam in cælum, & Dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac discurrentia fulgura super terram: pluitque Dominus grandinem super terram Ægypti. Et grando & ignis mista pariter ferebantur: tantæque fuit magnitudinis, quanta ante nunquam apparuit in universa terra Ægypti, ex quo gens illa condita est. Et percussit grando in omni terra Ægypti cuncta quæ fuerunt in agris, ab homine usque ad jumenta: cunctamque herbam agri percussit grando, & omne lignum regionis confregit.*

Quos itaque præcipuos huius plagæ, effectus adnotat Moses. *Primus* fuit hominum animaliumque cædes, quos illa tempestas in agris, plateis, & extra domos invasit. *Secundus*, omnium herbarum agri tam sponte natarum, quam hominum opera satarum contritio & oppressio, quarum alias clades illa protrivit, ut lignum & hordeum quæ in culmum jam assurrexerant; alias obruit, ut triticum & far; ita ut tamen ea non corruperit; quia, ait Moses, *serotina erant*.

Hac horrenda clade perterritus Pharao, vidensque præcipuas orbis partes adversum se armatas & desævientes, nimirum aerem per tonitrua, aquam per grandinem, & ignem per fulgura; tandem, licet invitus, ad Deum conversus, ait Mosi & Aaroni: *Peccavi etiam nunc: Dominus justus: ego & populus meus, impii: orate Dominum ut deficiant tonitrua Dei, & grando: ut dimittam vos, & nequaquam hic ultra maneatis*. Cum autem ad Mosis & Aaronis preces plagam istam submovisset Deus; iterum suo more Pharao ad priorem audaciam reversus, promissis non stetit: quamobrem illius pertinaciam & obdurationem novis plagis plectere voluit Deus, quas enarrat Moses in capite sequenti.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN CAPUT X.

DUas alias ſequentes plagas in hoc capite recenſet Moſes, nempe *locuſtarum*, *& tenebrarum*, quibus perfidiam impii Pharaonis & obſtinationem ultus eſt Deus. Priuſquam vero eas immittat, Pharaonem per Moſem admonet, niſi reſipiſcat, & Iſraelitas ſacrificaturos egredi libere permittat: *Ecce*, inquit, *ego inducam cras locuſtam in fines tuos: quæ operiat ſuperficiem terræ, ne quidquam ejus appareat, ſed comedat quod reſiduum fuerit grandini. Corrodet enim omnia ligna quæ germinant in agris. Et implebunt domos tuas, & ſervorum tuorum, & omnium Ægyptiorum: quantam non viderunt patres tui, & avi, ex quo orti ſunt ſuper terram, uſque in præſentem diem.* In quibus verbis tria maxime veniunt notanda. I. Admiranda Dei erga peccatores obduratos patientia, quos modis omnibus ad pœnitentiam provocat; quorum tamen indurationem & pertinaciam permittit, ut gloriam ſuam magis illuſtret. Nam, inquit S. Paulus: *Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia, vaſa iræ apta in interitum, ut oſtenderet divitias gloriæ ſuæ* &c. Itaque Pharao ſua obſtinatione Deum laceſſendo, occaſionem præbuit plura prodigia patrandi, quæ non fuerunt edita ut gravaretur ejus cor; ſed potius aggravatum fuit, ut inde occaſio daretur ſignorum multiplicandorum; ſi enim ſtatim obtemperaſſet, nullo fuiſſet opus certamine.

II. Quod vilibus animalculis uti voluerit Deus, ut contumelioſius indomabilem Tyrannum cum ſuis copiis & innumeris ſubditis ſibi rebellibus profligaret.

III. Apparet ex præfatis verbis plagam hanc Ægyptiis viſam fuiſſe præcedentibus graviorem & intolerabiliorem. Communis quidem antea fuerat eorum cum ſuo Rege in retinendis Iſraelitis pertinacia; & veriſimile eſt eos ſerviliter adulando Regi, ipſum in ſua contumacia confirmaſſe. At vero jam perceptis incommodis victi, & deteriorum metu, Pharaonis animum in Iſraelitas exacerbatum mitigare tentant, dicuntque: *Uſquequo patiemur hoc ſcandalum? dimitte homines ut ſacrificent Domino Deo ſuo. Nonne vides quod perierit Ægyptus?* Eorum precibus acquieſcens Pharao, & ipſe tot plagis territus, advocatis Moſe & Aarone permittit quidem ut ſoli viri Iſraelitæ ſacrificatum eant; mulieres vero & parvuli cum pecoribus remaneant. Sic hypocritis mos eſt cum Deo ita tranſigere, ut dimidiam ſui juris partem dimittere eis cogatur.

At cum Pharao accepiſſet lugendam ſtragem quam locuſtæ fecerant per univerſam Ægyptum, adeo ut graminibus & arboribus nihil vividum & viride appareret, feſtinus vocavit Moſem & Aaronem, aitque: *Peccavi in Dominum Deum veſtrum, & in vos. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, & rogate Dominum Deum veſtrum, ut auferat a me mortem iſtam.* Quod utique ad Moſis preces conceſſit Deus: fecit enim *flare ventum ab occidente vehementiſſimum, & arreptam locuſtam projecit in mare rubrum: non remanſit ne una quidem in cunctis finibus Ægypti.*

Verum iterum indurato corde Pharaonis, novam plagam ordine nonam, ſcilicet *tenebrarum* inflixit Deus, quam Auctor libri Sapientiæ cap. 17. egregie deſcribit dicens: Primo, Ægyptios ſtupore & horrore tenebrarum perſtitiſſe immobiles, quaſi eſſent vinculis & catenis conſtricti, & tanquam in carcere vel ſpelunca quapiam recluſi: *Una*, inquit, *catena tenebrarum omnes erant colligati: & longæ noctis vinculis compediti tenebantur in carcere, ſine ferro recluſi.* Deinde cum reliquus terrarum orbis, clariſſimis cœli luminibus frueretur, ſolos Ægyptios cœleſti luce fuiſſe prorſus orbatos. *Omnis*, inquit, *orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur: ſolis autem illis ſuperpoſita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperventura illis erat. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec ſiderum limpidæ flammæ illuminare poterant noctem illam horrendam.*

Præterea, in illis tenebris poſiti Ægyptii, audiebant horribiles ſonitus: & viſa monſtrifica ac terrifica illos præ timore exanimabant. *Sonitus*, inquit, *deſcendens perturbabat illos, & perſonæ triſtes illis apparentes pavorem illis præſtabant; & tranſitu animalium, & ſerpentium ſibilatione commoti, tremebundi peribant.*

Sed dicet quiſpiam, quomodo in tam denſis tenebris Ægyptii poterant iſtiuſmodi horrifica monſtra cernere?

Reſpondet ibidem Sapiens: *Apparebat illis ſubitaneus ignis, timore plenus: & metu perculſi illius, quæ non videbatur, faciei, exiſtimabant deteriora eſſe, quæ videbantur.* Ad extremum, partim ob tenebrarum horrorem, partim etiam propter conſcientiæ morſum (ſemper enim præſumit ſæva, pertubata conſcientia) omnia pavebant & horrebant. *Sive*, inquit, *ſpiritus ſibilans, aut ſpiſſos arborum ramos, aut avium ſonitus ſuavis, aut vis aquæ decurrentis nimium, aut ſonus validus præcipitatarum petrarum, aut ludentium animalium curſus inviſus, aut mugientium valida beſtiarum vox, aut reſonans de altiſſimis montibus Echo; deficientes faciebant illos præ timore.*

Audiendus eſt etiam Philo, qui hanc plagam ſic deſcribit: „ Quia rex manebat ut

„ ante

„ ante difficilis, supervenit calamitas major „ quam ulla hactenus. Sereno enim die re- „ pente offusæ sunt tenebræ, sive ob defe- „ ctum Solis majorem solito: sive continuis „ densisque nubibus cœlum subtexentibus, „ & nimia constipatione interclusis radiis, „ ut dies nihil differret a nocturna caligine: „ qua per triduum continuata, videbatur „ una perpetua non longissima. Tunc, aiunt, „ eos aut non ausos e cubili surgere: aut „ si necessitates naturales urgerent, more „ cæcorum palpando parietes, & si quid „ erat præ manibus, ægre potuisse progre- „ di. Nam ignis, quo utimur quotidie, vel „ aere turbato extinguebatur, vel vincebatur „ a crassissimis tenebris, ita ut salvis oculis „ summe necessarium videndi sensum, ceu „ exoculati, requirerent: quo adempto cæ- „ terorum nullus usus erat. Nam nec loqui, „ nec audire, nec cibis frui licebat; sed per „ silentium fame cruciabantur; nulli vacan- „ tes sensui, præsenti malo prægravante, „ donec Moses miseratione motus Deum exo- „ ravit. Tunc demum successit lux tenebris, „ & nocti dies serenissima. *Hæc Philo.*

At, inquies, si nemo per triduum potuisset se movere, nec surgere e loco suo, qui fieri potuit, ut Pharao Mosem & Aaronem arcesserit? subditur enim: *Vocavitque Mosem & Aaronem* &c.

Hanc difficultatem ut elevent Interpretes; *Respondent* aliqui, id quod dicitur, neminem per triduum se movisse e loco suo, intelligi de publicis actionibus quæ luce egent; ac si dictum esset, Ægyptios per illud triduum cessasse ab omnibus officiis publicis & domesticis quæ lucem requirunt; id autem non obstitisse quominus, jubente Rege, aliqui per medias tenebras Mosem quæsierint. Verum hanc conjecturam refellunt supra producta libri Sapientiæ & Philonis verba, quibus constat Ægyptios densissimis illis tenebris veluti repagulis & catenis constrictos, hoc est, impeditos ne longius pergerent.

Respondent alii, tenebras illas jam fuisse dissipatas cum Pharao Mosem & Aaronem advocavit; idque probari putant ex ipsius Pharaonis silentio, qui præsentes Mosem & Aaronem non rogavit, sicut fecerat antea, ut plaga cessaret; sed, inquiunt, timens ne duriora acciderent, illos accersivit, ut eis aliquid concederet, præter ea, quæ antea spoponderat; nempe, ut nedum viri, sed & mulieres cum suis parvulis possent sacrificatum abire, dummodo remanerent pecora. Verum, cum cessantibus aliis plagis Pharao statim magis induruerit, nec steterit promissis: verisimile non est, quod si dissipatis tenebris plena lux affulsisset, illum adeo clementem & indulgentem fuisse erga Israelitas.

Quamobrem censerem tenebras illas nondum fuisse penitus subductas, sed duntaxat ex parte, quando Pharao Mosem accersivit; & aerem quidem fuisse adhuc obnubilatum, sed aliqua luce circumfusum, qualis est in crepusculo. Potuit enim Deus per gradus lucem restituere; sed cum hæc ea celeritate non redderetur, ut optabat Pharao, advocavit Mosem ut suis precibus plenariam lucem restitueret.

Hanc autem gratiam ut facilius consequeretur, liberum facit Israelitis ut ad sacrificandum progrediantur cum suis uxoribus & parvulis, dummodo armenta remaneant. Arbitratus eos facile revocari posse amore pecudum suorum in Ægypto relictorum, aut saltem leviorem fore jacturam, si amissis hominibus, eorum peculium & bona retineret.

At Moses has exceptiones repudiat: *Cuncti*, inquit, *greges pergent nobiscum: non remanebit ex eis ungula, quæ necessaria sunt in cultum Domini Dei nostri: præsertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perveniamus.* Prætexit quidem opus esse victimis, ut majorem invidiam declinaret; sed interea pactiones omnes excludit, vultque ut liberum sit Israelitis cum omnibus suis bonis egredi. Quibus auditis Pharao, non ferens libertatem dicendi, neque imminentem jacturam tot bonorum & divitiarum quibus abundabant Israelitæ, & quas ipse spe devoraverat, ira abreptus Mosi dixit: *Recede a me, & cave ne ultra videas faciem meam: quocumque die apparueris mihi, morieris.* Cui reposuit Moses, *ita fiat ut locutus es, non videbo ultra faciem tuam.* Prædicens videlicet spiritu prophetico quod futurum erat, a se nusquam Pharaonem ultra videndum, brevi scilicet absorbendum aquis maris rubri.

Non est tamen existimandum sese continuo a Pharaonis conspectu subduxisse; apparet enim ex sequenti capite, illum ei denuntiasse ultimam cladem, qua Deus illius perfidiam & contumaciam erat ulturus; nimirum imminentem omnium Ægypti primogenitorum interfectionem, eique dixisse: *Descendent omnes servi tui isti ad me, & adorabunt me dicentes: Egredere tu, & omnis populus qui subjectus est tibi: post hæc egrediemur.* Ac si dixisset, non vis ut amplius videam faciem tuam, nec ulterius appaream in conspectu tuo, quoniam petitionibus meis tibi sum molestus: ita fiet, ut statuis, quia Deus talem plagam parat adversus Ægyptum, & ut cum eam fueris expertus, mittes ad me servos tuos, qui me tuo nomine rogaturi sint, ut cum toto populo Israelitico e regno tuo egrediar.

Has autem minas cum etiam sprevisset Pharao, Moses divini Spiritus impulsu ita efferbuit, ut exierit a Pharaone *iratus nimis.* Non ex vitiosa animi perturbatione, sed ex zelo justitiæ & gloriæ Dei, quem a Pharaone adeo perfracte & irreligiose contemni videbat. Hac autem animi commotione significabat Moses Deum summopere adversus Pharaonem exacerbatum, nihilque deinceps ab illo expectandum quam extremum flagellum. Hactenus Moses facilem se præbuerat, ut ad Pharaonis preces, peteret a Deo immissarum plagarum cessationem & ablationem: at iratus discedens a Pharaone, indicabat se non amplius pro illo intercessurum.

DISQUISITIONES IN CAPUT XI.

TRes distingui possunt hujus Capitis partes, in quarum *prima* Deus Mosi denunciat imminentem ultimam plagam, quam in Pharaonem, ejusque subditos erat immissurus. In *secunda* legitur mandatum Dei quo jubet ut Israelitæ comparent se ad exitum, mutuenturque ab Ægyptiis vicinis suis vasa argentea & aurea, nec non, ut addunt LXX. Interpretes, pretiosas vestes. *Tertia* continet epilogum, seu brevem repetitionem eorum prodigiorum, quæ coram Pharaone Moses & Aaron ediderant.

Deus itaque Pharaonis perduellione & impia reluctantia summe tandem exacerbatus, Mosi denunciat: *Media nocte egrediar in Ægyptum, & morietur omne primogenitum in terra Ægyptiorum, a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio ejus, usque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam, & omnia primogenita jumentorum. Eritque clamor magnus in universa terra Ægypti, qualis nec ante fuit, nec postea futurus est.*

Utitur autem Deus verbo *egrediendi*, non quod locum sit mutaturus; quippe qui cœlum & terram impleat: & ubique sit præsentissimus: sed metaphora sumpta a principibus, qui e regionibus suis egredientes, hostiles ingrediuntur, earumque Reges ac subditos sibi adversantes adoriuntur & expugnant. Hac etiam voce fortassis usus est, ut significaret se brevi egressurum de terra Gessen, in qua cum Israelitis suis cultoribus habitabat singulari sua protectione, & discursurum per universam Ægyptum, ut singularum familiarum primogenitos trucidet.

In secunda hujus capitis parte mandat Deus Mosi ut suo nomine jubeat Israelitis, ut ab Ægyptiis, qui in eadem cum illis regione Gessen degebant, mutuo peterent vasa aurea & argentea, nec non & pretiosas vestes, sub eo pretextu, quasi his indigerent ad solemne illud sacrificium quod Deus sibi in deserto offerri postulabat. Cum autem vix ulla spes esset obtinendæ petitionis ab Ægyptiis, quos Israelitæ antea iniquissimos fuerant experti, nisi aliqua mutatio in eorum cordibus fieret, promittit Deus se effecturum ut Ægyptii petita liberaliter concederent. Quod & factum est: nam in capite sequenti *vers.* 36. legimus: *Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis, ut commodarent eis: & spoliaverunt Ægyptios.*

QUÆRITUR AUTEM.

Utrum Israelitæ citra omnem culpam id fecerint.

VIdentur enim peccasse mendacio, & furto. *Mendacio* quidem, cum ea petierint mutuo, animo tamen non reddendi; *furto* vero cum aliena invitis dominis abstulerint. Hoc unum erat ex argumentis quæ obtrudebant Manichæi & Marcionitæ, ut Deo auctori Veteris Testamenti detraherent, tamquam mendaciorum, fraudum, & furtorum fautori.

At Fausto hoc telum torquenti respondet S. Augustinus Mosem hæc Israelitis imperando, *Usque adeo non peccasse, ut non faciendo peccaret; Deus enim jusserat; qui utique novit non solum secundum facta, verum etiam secundum cor hominis quid unusquisque, vel per quem perpeti debeat.* Prima itaque ratio quæ tum Mosem imperantem, tum Israelitas exequentes excusat, petenda est ab ipsa Dei voluntate; cum enim sit infinite iustus, bonus & verus; quidquid jubet, æquissimum est; quod facit, optimum; quod dicit, verissimum: unde licet alia ratio hujus facti non occurreret, quam ipsa Dei jubentis voluntas; deberet esse sufficiens ad refellendas infidelium, & impiorum cavillationes; non modo quia supra omnes leges est ejus imperium, sed quia ipsius voluntas perfectissima est legum omnium norma.

His accedit quod cum Deus sit rerum omnium conditor, earum etiam supremus est Dominus; unde merito David Psal. 23. *Domini est terra, & plenitudo ejus; orbis terrarum, & universi qui habitant in eo.* Quod utique supremum jus in alium nec transtulit umquam, nec transferre potest. Unde solus ipse liberrimam habet bonorum omnium dispensationem, & cui vult, ea pro libito concedit, & concessa revocat, absque eo quod aliquis juste possit conqueri. Quamobrem Job omnibus divitiis & bonis, quibus abundabat, quasi una hora spoliatus, in Dei dispensatione acquievit dicens cap. 1. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum.* Quod si viro pio potuit Deus concessa bona eripere absque omni injustitia, quia jure suo utebatur; quid sentiendum est de impiis, qui in Dei contumeliam & offensam istis concessis bonis abutuntur?

Hanc secundam rationem, pro adstruenda illa Dei maxima æquitate in exportandis Ægyptiorum bonis, producit S. Augustinus

stinus mox laudatus: *Carnalis*, inquit, *adhuc ille populus erat*, *& rerum terrenarum cupiditate occupatus: Ægytii vero sacrilegi & iniqui*; *nam & auro illo*, *hoc est*, *Dei creatura*, *male utentes ad Creatoris injuriam*, *suis idolis serviebant*, *& homines peregrinos labore gratuito injuste ac vehementer afflixerant*. *Digni ergo erant*, *& isti quibus talia juberentur*, *& illi qui talia paterentur: & forte secundum suas voluntates & cogitationes Hebræi magis permissi sunt facere ista*, *quam jussi*, *sed eis Deus permissionem suam per famulum suum Moysem innotescere voluit*, *quando mandavit ut diceret &c.*

Tertiam hujus divinæ æquitatis in transferendis Ægyptiorum bonis ad Israelitas rationem proferunt SS. Patres & veteres Interpretes, nempe quod durissimos labores per centum plusquam annos ab Israelitis tyrannice exegerant Ægyptii, eosque bonis suis maxima ex parte spoliaverant: erat igitur divinæ æquitati consonum, ut tot improbe exantlatorum laborum mercedem reciperent, & ablata sibi injuste bona recuperarent. Hanc rationem sic expendit S. Irenæus: *Populus*, inquit, *pessimam servitutem serviebat Ægyptiis*, *quemadmodum Scriptura ait*: *& cum ei potestatem exercebant in filios Israel*, *& in odium eis adducebant vitam*, *in operibus duris*, *luto & latere*, *& omnibus operibus quæ fiebant in campis*, *per omnia opera quibus eos deprimebant cum vi*. *Et ædificarunt eis civitates munitas*, *multum laborantes &c*. *Quid igitur injuste factum est*, *si ex multis*, *pauca sumpserunt*, *& qui potuerunt multas substantias habere*, *si non servissent eis*, *& divites abire*, *paucissimam mercedem*, *pro magna servitute habentes*, *inopes abierunt?* Mitto cæteros patres idem asserentes.

Addit Tertullianus lib. 2. contra Marcionem, cap. 20. traditionem esse ab Ægyptiis legatos missos esse ad repetenda sua, quibus cum Judæi operas suas, & debitam pro eis mercedem opposuissent, Ægyptios tandem æquæ rationi cessisse, & juri suo renuntiasse. *Ajunt*, inquit, *ita actum per legatos utrinque: Ægyptiorum quidem repetentium vasa; Judæorum vero reposcentium operas suas: & tandem vasis istis renuntiaverunt Ægyptii*, *&c.*

Audiendus etiam Philo, qui hanc eamdem rationem egregie explicat: „ Ausi „ sunt, *inquit*, facinus quo injurias acceptas „ rependerent. Multum enim prædæ nacti, „ sarcinas partim suis humeris, partim ju„ mentis imposuerunt, non præ avaritia (ut „ obtrectatores dicerent) aut alienarum for„ tunarum concupiscentia (quæ enim esse „ poterat?) sed primum ut diuturni laboris „ necessariam mercedem reciperent: dein„ de, ut pro acceptis tempore quo servie„ rant injuriis, si non pro merito, aliquid „ tamen damni reponerent. Nec enim est „ par jactura libertatis & pecuniæ, cum „ nemo sanus non malit vitæ quam libertatis „ adire periculum. Itaque utrumque factum „ jure tueri possunt: sive ut in pace mer„ cedem receperunt, qua tandiu fraudati „ fuerant: sive ut bello victores victos bo„ nis spoliaverunt. Ab illis enim orta fue„ rat injuria, qui hospites supplicesque suos „ (ut ante dixi) quasi captivos in servi„ tem redegerant. Tandem ubi se obtulit „ occasio meliorum temporum, populus „ inermis illatam sibi vim ultus est, pro„ tegente ipsa justitia.

Claudam hanc dissertationem verbis S. Augustini loco supra laudato: *Fieri autem potest*, inquit, *ut sint aliæ causæ occultissimæ*, *cur hoc illi populo divinitus dictum sit: sed divinis imperiis cedendum obtemperando*, *non resistendum est disputando*. *Apostolus dixit: Quis enim cognovit sensum Domini*, *aut quis consiliarius ejus fuit? sive ergo ista sit causa*, *quam dixi*, *sive alia qualibet*, *in secreta & abdita dispositione Dei lateat*, *cur hoc per Moysen illi populo dixerit*, *ut ab Ægyptiis sibi commodanda peterent quæ auferrent: hoc tamen confirmo*, *nec frustra nec inique dictum esse*, *nec licuisse Moysen aliter quam Deus dixerat facere*, *ut penes Dominum esset consilium jubendi*, *penes famulum autem obsequium peragendi*.

Petes quonam tempore Israelitæ vasa ista aurea & argentea, vestesque ab Ægyptiis fuerint mutuati?

Respondet, S. Augustinus: *Jam*, inquit, *hoc factum fuerat ante mortes primogenitorum Ægyptiorum*, *sed nunc per recapitulationem repetitur*. *Nam narratum est quod factum est*. *Modo enim fieri quomodo posset ut in tanto luctu*, *ex mortibus suorum*, *ut acommodarent ista filiis Israel*; *nisi forte quis dicat ista plaga non fuisse percussos Ægyptios*, *qui cum Hebræis habitabant in terra Gessen*. At postrema hæc S. Augustini conjectura probanda non est; si enim Deus parcere voluisset Ægyptiis habitantibus cum Israelitis, non fuisset opus Israeliticarum domorum postes aspergi sanguine Agni Paschalis. Communis autem Interpretum est sententia, Israelitas ista ab Ægyptiis mutuo accepisse, medio illo tempore inter immissas densissimas tenebras & cædem primogenitorum. Cum enim Moses, Deo revelante, sciret Pharaonem brevi concessurum Israelitis facultatem exeundi, videretque Primates Ægyptios ad id Pharaonem urgere, significavit Israelitis ut se compararent ad egressum, simulque convenirent in regione Ramesses, & vasa ac vestes ab Ægyptiis postularent. Quod ut possent consequi, Deus Ægyptiorum animos ad id concedendum inflexit, illo scilicet, ut diximus intermedio tempore inter plagam tenebrarum & cædem primogenitorum.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XII.

QUatuor potissimum occurrunt hoc in Capite notanda. I. Tempus & ritus in immolatione & manducatione Agni Paschalis servandus. II. Executio prius denuntiatæ interfectionis primogenitorum Ægypti. III. Israelitarum ex Ægypto exitus. IV. Quandiu ibidem extiterint.

Primo itaque inducitur Deus Mosi & Aaroni præcipiens ut Agni Paschalis præparatio, immolatio, & comestio fieret in primo mense anni. Duplex autem apud Israelitas erat annus, *Civilis* unus *sacer* alius; primus ordiebatur a mense *Tisri*, qui ut diximus antea, nostro Septembri respondet, & proximus erat equinoctio Autumnali, qui partem Martii & Aprilis nostri occupat. Alter vero a mense Nisan, initiumque ducebat ab equinoctio verno. Primus dicebatur *civilis*, quod nempe res forenses, civiles & domesticæ juxta ejus decursum conficerentur & scriberentur. Alius vero dictus est *sacer*, quod exordium duceret ab eo mense in quo Pascha, præcipua Israelitarum solemnitas, celebrandum erat, & aliæ deinde per annum agendæ festivæ celebritates. *Ad priorem annum nempe quo ad nundinationes rerum venalium, reliquam dispensationem attinet, nihil de pristino ritu innovavit Moses*, inquit Josephus lib. I. Antiquitatum cap. 4. At ait ibidem, *Nisan, qui Græcis est Xanticus, mensem primum in suis festis ordinavit, quod in eo Hebræos ex Ægypto eduxisset: eumdem etiam omnium quæ ad rem divinam pertinent, initium fecit.*

Quæritur autem primo utrum revera mensis, in quo celebrandum erat Pascha tum primum fuerit constitutus primus mensis anni, cum Deus Mosi & Aaroni initio huius capitis dixit: *Mensis iste, vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni.*

Respondeo, Hebræorum Doctores recentiores maxime Aben-Esra, Ramban, Bechai, Chaskuni, Abarbanel &c. asserere majores suos ante exitum ex Ægypto, & deinceps constanter initium anni fixisse & habuisse in Autumno, mense quem vocant *Tisri*: Deum autem aliud anni exordium constituisse in ipso ex Ægypto egressu. Eis subscribunt nonnulli Catholici Interpretes, in primis vero Abulensis præsul, qui exponens præfata huius capitis verba scribit: „ *Primus erit in mensibus anni*; id est, ante non „ erat primus in mensibus anni: sed nunc „ mando, quod sit primus in mensibus anni, „ hoc enim ex superiori bene infertur, scil. „ Martius est principium mensium, ergo & „ principium anni: menses enim primitatem aut posteritatem habent secundum „ id, in quo ordinantur. Ordo autem finis „ est in anno: licet ergo ante mensis primus esset September, nunc incipit Martius vocari primus. Ex eventu notabili, „ qui ipsis fuit, sc. quod in illo mense de „ captivitate Ægyptiaca liberati sunt. Et „ hoc faciebat valde ad memoriam beneficii „ divini; cum viderent mensem primum mutatum recordarentur facilius beneficii, „ propter quod ista mutatio facta est. Sic „ enim Hebræi mutantes menses, mutaverunt & computationem annorum: quia „ non computaverunt ab orbe condito, ut „ consueverant, sed ab exitu de Ægypto „ annos computare cœperunt.

Etsi vero hæc sententia non est improbabilis, attamen opposita mihi videtur probabilior, cum verisimilius sit mundum fuisse conditum verno tempore, ut abunde probatum est initio, & in nostra Academica Theologia tomo nunc tertio. Ac proinde anni exordium ab ea ætate a Patriarchis Israelitarum majoribus fuisse computatum, & ad nepotes traductum.

At cum Israelitæ diutissime versati fuissent in Ægypto, & more ejus incolarum dies, menses, & annos computare fuissent assueti; ut servatam ab eorum majoribus annos numerandi consuetudinem revocaret & innovaret Deus, jussit ut mensis, quo exituri erant ex Ægypto, ipsis esset anni exordium, uti fuerat jam ab ipsa mundi creatione.

At, inquies, idcirco Deus voluit ut mensis iste Israelitis deinceps esset anni exordium, quia in eo liberandi erant a durissima & diuturna servitute Ægyptiaca; nempe, ut perpetuum haberent huius liberationis memoriale: Igitur antea similis non fuerat annum ordiendi ratio.

Nego hanc consequentiam, & ad antecedens dico, non esse insolitum ut multiplex ob motivum res aliqua statuatur, aut prohibeatur, tametsi unicum eorum dumtaxat distincte exprimatur, ut constat ex præscriptione legum tam divinarum quam humanarum. Potuit ergo Deus præcipere ut in posterum Israelitæ annum ordirentur ab illo mense in quo ex Ægyptiorum tyrannide erant eximendi; tum ut restitueretur prior ille annos ordiendi a mundi initio usitatus modus: tum ut eis esset perenne istius mirandæ liberationis memoriale. Quod autem hæc liberatio præcipua non fuerit huius annorum novi exordii statuendi causa; inde fit manifestum, quod egressus ille contigerit, non prima die istius mensis, sed tantum decima quinta, die scilicet immediate sequente interfectionem primogenitorum Ægypti, & esum Agni Paschalis; ac proinde si hæc liberatio unicum fuisset statuendi huius annorum exordii motivum, potius exordium illud refundendum esset in plenilunium, quo illa facta est, quam in novilunium quod præcesserat.

Jubet

Jubet autem Deus, ab unaquaque Israelitarum familia decima die istius mensis assumi agnum, aut eo deficiente, hœdum immaculatum anniculum, hoc est, annum circiter a sua nativitate agentem, illumque ab omnibus præparari & servari die decima quarta serotinis horis immolandum. Cur autem per quatuor dies illum servari mandavit Deus, quatuor rationes profert Paulus Fagius desumptas a Doctoribus Hebræis. I. Inquit, ne forte negotiorum turba, quibus se ad profectionem præparabant, mandatum oblivioni traderent. II. Ut eo melius observarent si forte defectus aliquis in agno esset, qui integer & immaculatus esse debebat. III. Ut ex aspectu agni occasionem haberent inter se colloquendi de redemptione sua ex Ægypto: unde ex traditionibus Hebræorum refertur, istum agnum productum, interea temporis donec mactaretur decimo quarto die, in hypocausto ad fulcrum spondæ alligatum fuisse, ut omnium aspectui pateret, atque ita ipsis de redemptione sua, adeoque misericordia Dei, qui illos tam clementer respexerat, inter se conferendi occasionem daret. IV. Ut ista ratione sese ad bonum opus perficiendum accingerent ac præpararent. Dicunt enim Sapientes Hebræorum non minus gratum esse Deo, si quis in tempore sese bono operi agendo accingat, adeoque animum, voluntatem, studiumque ostendat, quam ipsum opus. Unde est apud illos hæc trita sententia: *Qui strenue parat se ad præceptum, seu bonum opus, perinde est atque cum facit.*

Petes II. Utrum ritus ille præparationis victimæ per quatuor dies, fuerit etiam servandus ab aliis Israelitis in sequentibus Paschalibus solemnitatibus, quas Hebræi *Pascbata generationum appellant?*

Respondeo, hac de re triplicem esse sententiam, affirmantem unam, negantem alteram, tertiam inter utramque mediam. *Affirmantem* propugnant *S. Epiphanius* hæresi 50. ubi addit, Judæos sua adhuc ætate per quatuor illos præparationis dies jejunare solitos. S. Chrysostomus laudatus in catena. *Rupertus* in cap. 10. & 11. *S. Anselmus* in 21. Matth. *Beda* homilia in Dominica palmarum. Unde Christus hoc agno figuratus, ingressus est Jerusalem cum ramis Palmarum, immolandus post quartum diem, puta die veneris, ut Toletus in cap. 12. Joannis & alii observarunt.

Negantem vero partem tuentur plerique recentiores Hebræi Doctores, imprimis vero Rabbi Salomo in hunc Textum, ubi dicit hanc præparationem victimæ per quatuor dies pertinere ad pascha Ægyptiacum, non autem ad pascha generationum. Ei subscribit R. Abarbanel, qui cum dixisset in institutione paschatis quædam pertinuisse ad pascha Ægyptiacum, sicut & ad pascha generationum, puta quod assumendus esset agnus aut masculus integer, filius unius anni, quodque immolandus esset inter duas vesperas &c. *Addit*: „ Verum acceptio pecudis in „ decimo mensis, quatuor dies ante mactationem ejus, & datio sanguinis super superliminari, & super duobus postibus, & „ præceptum; lumbi vestri cincti erunt, & „ calcei vestri in pedibus vestris, & baculi „ vestri in manibus vestris: tres (inquam) „ istæ res erant necessariæ in paschate Ægy„ pti, non autem in paschate generationum. „ Ecce enim, omnis res, quæ est de substantia „ paschatis, pertinuit etiam ad generationes: „ sed res, quæ dependent ab individuis (id „ est accidentalia) non pertinent ad gene„ rationes.

Favet etiam huic sententiæ Jonathan in versione sua Chaldaica, ait enim: *In decimo mensis hujus, tempus ejus fixum in hoc tempore seu hac vice, & non in generationes.* Eis etiam ex nostris Interpretibus patrocinantur Abulensis in hunc textum & Cornelius a lapide: in quam etiam inclinat Lyranus noster.

Confirmatur hæc sententia. *Primo*, exemplo Christi D. qui Mosaicam legem exacte servavit ipso dicente Matth. 5. vers. 17 & 18. *Non veni solvere legem, aut Prophetas, sed adimplere: jota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant.* Ipse tamen non misit discipulos suos Jerosolymam quatuor dies ante celebrationem paschæ, ut pararent Agnum paschalem, sed illo ipso die quo agnum illum cum discipulis in cæna legali comesturus erat, ait S. Marcus cap. 11. v. 22. *Secundo*, infra cap. 12. & Deuteronomi 16. ubi de Agno Paschali immolando & comedendo fit mentio, nihil præscribitur de illa præparatione per quatuor dies. *Tertio*, cum agnus ille immolandus & comedendus esset tantum in loco quem specialiter ad suum cultum elegerat Dominus, nempe Jerosolymis, nimis dura & onerosa fuisset Israelitis advenis & a Jerosolyma longe distantibus hujusmodi Agni Pascalis præparatio per quatuor dies.

Unde probabilior mihi videtur media sententia, quæ utramque pugnantem in concordiam revocat; dicendo nempe ritum illum Agnum Paschalem præparandi per quatuor dies, observatum quidem fuisse a Judæis Jerosolymitanis, quibus per tempus licebat huic cæremoniæ incumbere: sed ab eo exemptos fuisse advenas & longe ab Jerosolymis consistentes: quamobrem Christus Dominus necnon & ejus discipuli, cum inter peregrinos censerentur, eodem privilegio usi sunt, omissa illa cæremoniali præparatione quæ huic solemnitati & mysterio erat duntaxat accidentalis.

Præ cæteris autem animantibus Agnus eligitur multis de causis, quas exponit Cornelius a lapide. *Primo*, quia parvi erat pretii, & a qualibet etiam paupere familia emi poterat. *Secundo*, quia agnus est animal mundum & simplex. Hinc Festus Pompeius: *Agnus*, inquit, *dicitur a græco* ἀγνὸν, *quod significat castum; eo quod agnus sit hostia pura & immolationi apta.* Unde S. Cyprian. tract. de livore: *Christus*, inquit, *plebem suam agnos vocat, ut agnorum naturam simplicem, simplicitas mentis imitetur. Tertio*, quia agnus expressus erat typus Christi, qui in paschate quasi agnus mansuetus, innocens & purissi-

rissimus immolatus est pro nobis *Isaiæ* 53. 7. & *Jeremiæ* 11. 19. Unde & S. Joannes Baptista de illo ait: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Denique apposite immolarunt agnum in Nisan; cum Sol est in Ariete.

Cum præcepto de immolando agno adiiciat Deus: *Juxta quem ritum tolletis & hædum.*

Quæritur 3. Utrum hædus debuerit cum agno immolari? Sunt qui asserant id ita fuisse præceptum, duasque fieri debuisse immolationes, unam ex agno a qualibet familia, alteram ex hædo ab universa Israelitarum multitudine.

Verum, inquit Abulensis Antistes, refellitur hæc sententia ex ipso Hebraico textu, ubi legitur: *De arietibus, aut capris tolletis eum:* ac si diceret, immolanda illa victima poterit esse agnus, vel hædus, quemadmodum etiam exponit R. Salomo in hunc locum: *De agnis & hædis*, inquit, *aut de his, aut de illis quandoquidem etiam capra vocatur pecus parva.* Est quidem in Hebræo textu conjunctio copulativa *tolletis & hædum*; sicut & in Vulgata nostra. Verum, ut notant Hebraicæ linguæ peritissimi, vocula, *vau*, *&*, hic non conjunctivum, sed disjunctivum habet sensum; nimirum ut significet, unum aut alterum, quod hœdus tam esset pecus parva, ac agnus, & minoris pretii.

His de victima præscriptis, declarat Deus qui & quales esse deberent illam immolaturi & comesturi, dicens primo vers. 3. *Tollat unusquisque agnum per familias & domos suas.* Cum enim in eadem domo poterant esse plures familiæ, vult ut earum quælibet suum haberet agnum, majorem vel minorem juxta numerum personarum, quæ in ea residebant. Addit vers. 6. *Immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel.* Quibus significat agnum illum, seu hædum, veram fuisse victimam, ejusque immolationem verum sacrificium.

Hæc tamen immolatio facta non fuit ministerio Sacerdotum, ut existimat Abulensis in cap. 16. Exodi; quippe cum Sacerdotes nondum essent instituti, sed per quemque patrem-familias, nomine totius familiæ suæ, ut expresse docent Philo & Josephus, quibus concinit Abarbanel, in hunc locum, ubi cum plures protulisset hujus loci expositiones, subdit: *Omnium optimum mihi videtur, quod præceperit hic, ut unusquisque Pascha suum mactaret.* Unde familiarum capita in hoc ritu antiquum suum munus Sacerdotii retinuerunt.

At inquies, lib. 1. Esdræ, cap. vers. 20. refertur Sacerdotes & Levitas purificatos fuisse, *Ad immolandum Pascha universis filiis transmigrationis, & fratribus suis Sacerdotibus, & sibi.*

Respondeo, nomine *paschatis* hic non intelligi immolationem agni: sed aliarum victimarum, quas soli Sacerdotes & Levitæ poterant offerre.

Secundo, præcipitur ut occisa victima assaretur; & si quid post esum residuum fuisset, igne combureretur. Addit vero Deus ut eam comederent cum panibus azymis & lactucis agrestibus: ut hæc amaritudo refricaret memoriam calamitatum, quas ab Ægyptiis fuerant perpessi.

Tertio, ut stantes, renibus accincti, calceati & baculos præ manibus habentes festinanter comederent; nimirum ut sic essent comparati & prompti ad exitum.

Quarto, ab illius victimæ esu & participatione arcebantur, advenæ, mercenarii, necnon & servi emptitii, nisi fuissent circumcisi.

Quinto, præcipitur ut sanguine occisæ victimæ linirent postes & superliminare domus in qua illam occiderant & comederant, quatenus a clade per Angelum vastatorem infligenda fierent immunes. Fieri autem debebat hæc unctio cum fasciculo hyssopi eo sanguine intincto.

Quærunt Interpretes, utrum hic ritus ab aliis Israelitis in perpetuum servari debuerit? communior sententia, eaque probabilior est, illum non fuisse servandum. I. Quia id communiter docent Hebræorum Magistri, dicentes ritum illum accidentalem fuisse ad immolationem Agni Paschalis, ac propterea mutari potuisse sine ullo sacramenti præjudicio. II. Quia id fuerat præscriptum, ut hoc signo conspecto percussor Angelus Israelitarum domos præteriret & relinqueret intactas; nihil autem ab aliis Israelitis simile quid erat timendum. III. Quia cum Agni paschalis immolatio fieri deberet in loco quem peculiariter ad suum cultum elegerat Deus, *Deuterom.* 16. *vers.* 2. ubi innumera Judæorum multitudo conveniebat, pluresque familiæ in eadem domo conductiva pascha celebrarent, inconveniens valde fuisset si ejusdem domus ostium plurium paschatum sanguine fuisset illitum.

At, inquies, panis azymus perpetuo fuit ab eis usurpatus, quidni & illa sanguinis super ostiis effusio?

Respondeo, disparem esse rationem, nempe quod panis azymus non fuerat præscriptus tantum in recordationem primi paschatis; sed etiam ut esset symbolum illius veri Panis cœlestis, quem Christus Dominus nobis in Eucharistiæ sacramento daturus erat, nempe Corpus & Sanguinem suum, vere panem azymum, expertem omnis omnino fermenti malitiæ. Præsignabat insuper vitam infermentatam & immaculatam Fidelium novæ Legis.

Tandem, præcipitur ut illa victima immolaretur die decima quarta ad vesperam, hoc est *ad solis occasum*, ut habetur *Deuteron.* 16. Hebræus autem Textus fert: *ben Baarbajim* inter *duas vesperas*; seu, ut Chaldæus vertit *inter duos soles.* Quo autem sensu debeat duplex hæc vespera intelligi, non conveniunt Interpretes. Sunt enim qui putant hic significari vesperas dierum decimæ tertiæ & decimæ quartæ; ita quod immolatio illa fieri debuerit initio diei decimæ quartæ. At falluntur; nam initium diei decimæ quartæ, non erat dies azymorum, sed initium diei decimæ quintæ, ut patet ex *Levit. cap.* 23. *vers.* 5. ubi quinta decima Luna dicitur *primus dies azy-*

azymorum. Cum autem eodem capite *Levitici vers.* 32. statuatur ut Judæi suos dies festos agerent a vespera in vesperam, id est, a sole ad occasum declinante unius diei, ad solem occidentem diei sequentis, illa azymorum solemnitas non incipiebat nisi die decima quarta post meridiem; ac proinde agnus, cum azymis comedendus, antea non poterat immolari.

Communior itaque & verior est eorum sententia, qui duas in qualibet die vesperas distinguunt; quarum prima incipiebat post meridiem, dum sol declinat ad occasum; sicut enim *mane* dicitur prima pars diei, etiam post ortum solis; ita *vespera* vocatur pars postrema, etiam ante solis occasum. Cum ergo sol, decursa magna diei parte, ad occasum vergit, verbi gratia, sub horam tertiam a meridie, quæ nona Hebræis dicebatur, vespera vulgo dici solet; quæ prior vespera in Scriptura intelligitur. Posterior autem vespera sequitur occasum solis, sicut aurora illius ortum antecedit. Ergo inter has duas vesperas, nempe solem ad occasum vergentem, & solem occiduum, debuit agnus immolari.

Hanc expositionem approbant etiam Hebræorum Magistri, imprimis R. Salomo: *Inter vesperas*, inquit, *hoc est ab hora sexta & deinceps; nam sol tum declinat versus occasum suum ad occidendum. Cæterum* τὸ INTER VESPERAS, *videtur mihi notare illas horas, quæ intersunt inter vesperam diei & vesperam noctis. Vespera diei incipit ab horæ septimæ principio, ex quo scil. inclinantur umbræ vesperæ; sed vespera noctis a principio noctis.* Eidem sententiæ subscribit Ramban dicens, quod *ab hora sexta & deinceps*, tempus *vocetur inter vesperas*. Hoc est, ut exponit Abarbanel in hunc textum, inter vesperam diei, & vesperam noctis: siquidem nox appellatur vespera; quia dicitur, *in vespera comedetis azyma*, id est, noctis; quandoquidem (iterum) dicatur, *& comedent carnem nocte hac*. Item; *& fuit vespera, & fuit mane*, ubi vespera fit principium noctis. Itaque illa victimæ Paschalis immolatio fiebat die decima quarta post meridiem, hora circiter quarta. Immolatione autem facta, parabatur ut assaretur circa Solis occasum, ut nocte proxime imminente, manducaretur: unde immolatio illa die quidem naturali 14. sed eis horis quæ erant exordium solemnitatis diei 15. fiebat.

Quod autem Judæi soliti essent in unoquoque die duas distinguere vesperas, apparet ex *Matth.* 14. *v.* 15. ubi refertur miraculum multiplicationis quinque panum, & duorum piscium. Cum enim maximam diei partem Christus impendisset in docendis turbis, & curandis infirmis: *Vespere facto accesserunt ad eum Discipuli ejus, dicentes: desertus est locus, & hora jam præteriit* &c. Deinde peracto miraculo additur v. 22. *Et statim compulit Jesus Discipulos ascendere in naviculam... & dimissa turba ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi.* Ubi vides in eodem die duas distingui vesperas, unam quidem ante miraculum cum Sol adhuc illuceret, vel inquit S. Lucas cap. 9. v. 12. *Dies autem cœperat declinare*: alteram vero post absolutam miraculosam illam refectionem nempe post Solis occasum.

Voluit autem Deus, ut ritus ille sacer appellaretur *Phase*, id est, *transitus Domini*, vers. 12. non ut disignaret exitum Israelitarum ex Ægypto; sed transitum Angeli percussoris super domos Hebræorum, quas præteribat intactas, dum Ægyptiorum domos invadens, eorum primogenitos trucidaret. Vox enim Hebræa *pesach*, quam hic habet originalis textus, non tam *transitum*, quam *transultum*, significat: quod percussor Angelus Israelitarum domos immunes præteriit, & transiliit, dum primogenita occideret in universa Ægypto; uti significaverat Deus vers. 13. *In ædibus in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens quando percussero terram Ægypti.* Hinc vers. 27. monet Hebræos ut dum requirent eorum nepotes, quis sit ille ritus immolandi Agni, Respondeant: *Victima transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, & domos nostras liberans.*

Interim vero dum Hebræi jucunde epulantur, & sese comparant ad exitum: *In noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui in solio ejus sedebat, usque ad primogenitum captivæ quæ erat in carcere, & omne primogenitum jumentorum* &c. Quibus verbis etsi dicatur Deus percussisse primogenita; non tamen existimandum est id ab ipso fuisse patratum, sed opera & ministerio percussoris illius, de quo dixerat vers. 23. quod *Dominus non sineret eum ingredi domos Hebræorum*.

Quæritur 4. Quis fuerit ille percussor, an bonus, an malus Angelus? Plurimi quidem cum Ruperto arbitrantur cædem illam primogenitorum Ægypti factam esse per Angelos malos, duplici conjectura ex sacris litteris ducta: in Psalm. enim 77. commemoratis prioribus novem plagis, narraturus David plagam decimam, præmisit illa verba, quæ sunt in versu 49. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem, immissiones per Angelos malos*. Et post hæc, subdit decimam plagam in vers. 51. *Percussit omne primogenitum in terra Ægypti:* Ubi aperte David vocat *Angelos malos*, per quos facta est cædes primogenitorum. Deinde in *cap.* 12. *Exodi*, *vers.* 23. ait Dominus, se non permissurum ut primogenitorum percussor intret domos Hebræorum: quo significatur, Angelum illum sponte sua nociturum fuisse Hebræis, nisi Deus prohibuisset; at verisimile non est bonos Angelos voluisse nocere populo justo quem diligebat Deus. Igitur &c.

Verum duplex hæc ratio facile potest refelli. Prima quidem; Angeli enim illi percussores primogenitorum, dicuntur *mali*, non affectu, sed effectu; non a malitia morali, sed a malo pœnali quod inferebant: Nec

Nec majoris momenti est altera conjectura; cum enim percussor ille nihil sua voluntate arbitrioque faceret, sed omnia ex Dei imperio exequeretur; non debuit illos aggredi, quos Deus volebat immunes ab illa clade. Porro bonos Angelos interdum etiam criminum esse vindices, manifestum fit exemplo Sodomorum, necnon 4. Reg. cap. 19. Daniel cap. 10. & in Apocalypsi.

Quam vero terribilis, quamque lugenda fuerit hæc clades, apparet ex eo, quod spatio tam brevi, omnia primogenita in tota Ægypto trucidata sint, in jumentis & hominibus, ab infimo ad summum usque, nulla nobilitatis, aut cuiusquam dignitatis habita ratione, eadem pœna servum corripuit, & Dominum; plebeius paria cum Rege passus est, ut notat Auctor libri Sapientiæ, cap. 18. v. 11. *Simili*, inquit, *pœna servus cum Domino afflictus est, popularis homo Regi similia passus. Similiter ergo omnes, uno nomine mortis, mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad sepeliendum vivi sufficiebant* &c. Addit terrifica somnia Ægyptiis in illa mortifera percussione fuisse immissa, & Angelos exterminatores aspectu terribili se illis videndos præbuisse, stricto gladio mortem minitantes singulis, dum primogenitos necarent; morientes autem cum acerbo & tristi ejulatu clamasse, ob Israelitarum injustam servitutem, & detentionem se hæc tristia & dira pati. Hanc autem lugendam cladem sic describit Moses verf. 30. *Surrexitque Pharao nocte, & omnes servi ejus, cunctaque Ægyptus: & ortus est clamor magnus in Ægypto: neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus.*

Quæritur 5. Quo sensu hæc postrema verba sint intelligenda? Neque enim verisimile videtur, in qualibet Ægyptiorum domo fuisse aliquem primogenitum. Hunc nodum ut solvat S. Augustinus, dicit præscientia Dei fuisse procuratum, *ut in omnibus omnino essent domibus primogeniti, in quibus percuterentur Ægyptii.* Putant aliqui cum Cajetano nomine *primogeniti*, non intelligi eum solum qui primus erat natus: sed etiam eum qui primo nato mortuo succederet in juribus primogeniti.

Abulensis existimat voce *primogeniti*, hic intelligi omnes qui fuerant primogeniti ex parentibus suis, mares vel fœminæ; sive viverent parentes, sive non. Unde sequitur in eius mente, ut in una domo complures essent primogeniti, scilicet pater-familias respectu suorum parentum; & ejus uxor, quæ pariter a suis parentibus prima fuisset in lucem edita, atque etiam filius ex utroque prior natu.

At verisimilior mihi videtur Hugonis a S. Victore sententia, cui plures Hebræorum magistri, præsertim Rabbi Abraham, & Aben-Esra subscribunt, existimantque propositionem hanc: *non erat domus in qua non jaceret mortuus*, non accipiendam esse universaliter, sed communiter, hoc est, pro maxima parte: ut sit sensus, paucissimas fuisse domos Ægyptiorum in quibus non jaceret aliquis primogenitus occisus. Licet enim forte quædam fuerint familiæ sine liberis, quia illæ paucissimæ erant, idcirco earum non habetur ratio; receptissima namque est regula apud sacros Interpretes, quod ubi plurimi & majori ex parte aliquid egerunt, vel passi sunt, id omnes fecisse vel passos esse dicantur. Sic Psalmo 53. v. 4. cum dicitur de civitate Jerosolymitana: *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum;* non debet intelligi sine ulla exceptione; vix enim credibile est in amplissima illa civitate, in qua numerosissimus erat populus, nullum extitisse Israelitam qui Dei legem impleret.

Triplex autem fuit huius stupendæ & lugendæ cladis effectus; *Primus* quidem, cædes omnium primogenitorum Ægyptiorum, quorum forte plurimi erant unigeniti: unde eorum mors erat acerbissima parentibus, ut fieri solet in morte primogenitorum, maxime si sint unigeniti; hinc Zacharias cap. 12. *Plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Secundus fuit interfectio omnium primogenitorum animalium, quorum possessio eo charior erat Ægyptiis, quod pecudes, maxime robustæ, ut erant primogenitæ, essent potissimæ eorum divitiæ.

Tertius tandem effectus fuit, percussio Idolorum Ægyptiorum, ut prænuntiaverat Deus his verbis verf. 12. *In cunctis diis Ægypti faciam judicia ego Dominus.* Quod autem, & qualiter peractum fuerit illud judicium, non exponit Moses: at S. Hieronymus Epistola ad Fabiolam de quadraginta duabus mansionibus Israelitarum, asserit ex traditione Hebræorum, omnia Ægyptiorum simulachra, ipsa eadem nocte, qua occidebantur primogenita, terræ motu dejecta fuisse, vel fulminibus contrita. Idem docet Artapanus apud Eusebium lib. 9. de præparatione Evangelica cap. ultimo. Chaldæus Paraphrastes quatuor enarrat judicia, ut idola *fusilia* liquefacta sint; *lapidea* confracta, *lignea* in cinerem redacta. Similem plagam Ægyptiis minatur Isaias cap. 19. verf. 1. *Ecce* inquit, *Dominus ascendet super nubem levem, & ingredietur Ægyptum, & commovebuntur simulachra Ægypti a facie ejus.* Sed oraculum hoc de Christi fuga in Ægyptum censerem intelligendum.

Hac acerbissima clade animo dejectus Pharao, subditorum suorumque gemitibus & suspiriis stimulatus, Mosen & Aaronem advocavit, eisque dixit: *Surgite & egredimini a populo meo, vos & filii Israel* &c.

Quæritur 6. Qua ratione cohærere possit illa Mosis a Pharaone advocatio, cum verbis illis quæ Moses in præcedenti capite 10. verf. 28. ipsi Pharaoni eum ab aula regia eiicienti, & prohibenti ne ultra ad illum accederet nec videret ejus faciem, responderat: *Ita fiet ut locutus es, non videbo ultra faciem tuam.*

Respondent aliqui hæc Mosis verba in capite 10. non esse dicta absolute, quasi non esset amplius Pharaonis conspectum aditurus: sed tantum ea sub conditione, quod amplius ipsi non fieret importunus, ut Israelitici populi dimissionem requireret. At

At verisimilius dicendum arbitror revera Mosem amplius coram Pharaone non stetisse; & illa verba cap. 12. vers. 31. *Vocatisque Pharao Mose & Aaron nocte*, ait: *Surgite &c.* sic esse intelligenda, ut Pharao missis ad Mosem aulicis & regni proceribus, eis non solum plenariam facultatem fecerit exeundi cum suis omnibus peculiis; sed & ad promptissimum exitum provocaverit, quemadmodum ei prædixerat Moses cap. 11. vers. 8. *Descendent omnes servi tui isti ad me, & adorabunt me, dicentes Egredere tu, & omnis populus qui subjectus est tibi;* adeo ut Pharao censeatur dixisse & fecisse, quod suos per ministros impletum fuerat.

His enarratis quæ spectant ad immolationem Agni Paschalis, & concessam libertatem Israelitis exeundi ex Ægypto, recenset Moses quæ contigerunt in illo exitu; indicans primo locum unde fuerint egressi, nimirum de *Ramesse*: quo nomine appellabatur tota regio, a præcipua illius civitate; tametsi antiquo nomine vulgo diceretur terra Gessen.

Recitat deinde numerum egredientium vers. 37. nimirum *sexcenta fere millia peditum virorum absque parvulis, sed & vulgus promiscuum innumerabile.* Quibus significat cum ipsis Israelitis plures exiisse Ægyptios, qui forte eorum erant famuli aut cum eis amicitia conjuncti. Potuit etiam misera Ægypti facies post tot acerbas clades movere quosdam ut se Israelitis conjungerent spe melioris fortunæ, & quod viderent Deum illis maxime propitium. Fieri etiam potuit, ut plures Ægyptii videntes prodigia quæ Deus per Mosem & Aaronem in gratiam Israelitarum fuerat operatus, suorumque numinum imbecillitatem & impotentiam, ut similia per magos eorum nequitiæ & fallaciæ ministros ederent, ad unius veri Dei cultum & religionem conversi, eamdem cum Israelitis religionem fuerint professi, quam ne desererent, cum eis solum vertendum esse censuerunt.

Neque vero duntaxat Israelitis concessa est exeundi facultas, sed urgentibus Ægyptiis, tanta cum festinatione coacti sunt egredi, ut, inquit Moses vers. 39. in prima sua statione *coxerint farinam quam dudum de Ægypto consversam tulerant: & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere sinentibus moram.* Ad tempus egressionis quod spectat, declarat Moses his verbis: *Habitatio autem filiorum Israel qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum. Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus Domini.*

Non est tamen existimandum totos hos quadringentos & triginta annos transactos fuisse in Ægypto; sed eorum exordium statuendum esse in prima Abrahami vocatione ex Chaldæa, usque ad Legem promulgatam; nam ab ipsa vocatione ad descensum Jacobi sua cum universa familia in Ægyptum effluxerunt 215. anni, qui totidem juncti annis transactis ab ipso descensu usque ad Legem promulgatam, efficiunt summam 430. ut observat Apostolus ad Galatas cap. 3. vers. 17. ubi, a promissione Abrahamo facta numerat illos 430. annos. Cum enim dixisset: *Abrahæ dictæ sunt promissiones*, addit: *Post quadringentos & triginta annos facta est lex.* Unde LXX. Interpretes præfata Mosis verba sic expresserunt: *Habitatio filiorum Israel quam habitaverunt in terra Ægypti & in terra Chanaan, anni quadringenti triginta;* qui quidem eventus respondet prædictioni quam Deus fecerat Abrahamo, Genesis 15. v. 13. *Scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua; & subiicient eos servituti, & affligent quadringentis annis;* qui anni 400. numerandi sunt a nato Isaaco; triginta autem anni revocandi sunt ad tempus vocationis Abrahami usque ad ipsius Isaaci nativitatem. Hoc enim numero comprehenditur universum tempus peregrinationis Abrahami & posteritatis ejus.

Quoniam autem hi potiorem partem in Ægypto fixa habitatione peregerunt, ubi & dirissima sunt passi; ideo prænunciata illa peregrinatio hic a Mose exponitur per incolatum in Ægypto; quemadmodum postea tempus quadraginta annorum, quo fuerunt in deserto, annumeratur per synecdochen, cum tempore possessionis terræ Chanaan ad quam pergebant.

Qua autem hora fuerint egressi, non omnino liquet: Moses quidem adiiciens appendicem ad paschalis solemnitatis institutionem, addit vers. 42. *Nox ista est observabilis Domini, quando eduxit eos de terra Ægypti: Hanc observare debent omnes filii Israel in generationibus suis.* Quibus innuere videtur, Israelitas ex Ægypto exiisse nocturno tempore. Verum cum primogenitorum Ægyptiorum interfectio facta fuerit tantum media nocte, ut ipsemet Moses refert hoc cap. 12. vers. 29 *Factum est*, inquit, *in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti;* cumque ad clamorem morientium, & eorum parentum plangentium excitatus Pharao, jusserit Proceribus suis ut convenirent Mosem, eique suo nomine significarent liberum esse Israelitis ab Ægypto recedere: Insuper cum necessum fuerit hanc regiam concessionem aliis Ægyptiis notam fieri; neque enim citra Regis imperium ausi fuissent Israelitas ad exitum compellere: ac præterea necessum fuerit, ut Hebræi sese compararent ad exitum, & sua convasarent, oportuit ut altera noctis pars in his motibus insumeretur: ac proinde Israelitæ non potuerunt sese viæ committere, nisi illucescente sole.

Unde Moses cap. 33. libri Numerorum vers. 4. dicit eos egressos esse, *Videntibus cunctis Ægyptiis & sepelientibus mortuos, quos percusserat Dominus;* quæ certe fieri non poterant medias inter noctis tenebras, in quibus liberum non fuisset Ægyptiis Israelitas abeuntes intueri.

Neque his obstant hæc Deuteronomii, cap. 16. vers. 16. verba: *Immolabis Phase ad vesperam, ad solis occasum, quando egressus es de Ægypto;* voces enim illæ *ad solis occasum*, non debent intelligi de exitu pro-

prie

prie dicto, sed de ipsa præparatione ad exitum: statim enim atque Israelitæ manducarunt agnum paschalem, omnia bona sua convasarunt, & in iis alteram noctis partem insumpserunt, ut aurora illucescente possent abire; id enim necessario requirit rerum in ea nocte gestarum series: maxime si verum sit, quod narrat Josephus a Mose præceptum, ut Hebræi per sodalitia distincta convenirent, diversosque instituerent ordines, ne tumultuarie itineri se committerent. Quæ ut exacte fierent, opus erat ut dies illucesceret: hocque indicasse videtur Moses postremis verbis huius capitis: *Et eadem die eduxit Dominus filios Israel per turmas.*

Itaque annus erat a Diluvio 875. a suscepta Abrahami peregrinatione 430. ab ingressu Jacobi in Ægyptum 215. a Josephi morte 143. a nato Mose 80. postquam Israelitæ 77. annis dira tyrannide fuissent oppressi, tandem convasatis rebus, Ægyptiorumque spoliis onusti, ad sexcenta millia virorum, præter mulieres & parvulos, convenirent in Ramesse, & inde militari ordine profecti sunt in *Socoth*, locum sic dictum, a fixis in illa statione tentoriis, ut patebit in sequentibus.

Tantæ vero multitudinis Ductorem & Rectorem Deus Mosen constituit: Nam, „ *inquit Philo*, quia regnum Ægypti dereli- „ querat, cum esset nepos regius, & offen- „ sus incolarum superbia violentiaque ado- „ ptatores suos abdicaverat, simulque spes „ illas abjecerat præ generosa magnanimi- „ tate & amore justitiæ. Visum est omni- „ potenti rerum Gubernatori, frequentioris „ meliorisque gentis regnum ei reponere, „ quæ una omnium erat fundura Sacerdo- „ tio, & vota factura pro universo huma- „ no genere, quibus & mala averterentur, „ & impetrarentur prospera. Assumpto au- „ tem principatu non hoc egit, sicut non- „ nulli solent, ut augeret suam familiam, „ & filios, quos duos habebat, extolleret, „ socios ac mox successores habiturus: sed „ ubique incorrupte se gerens in rebus mi- „ nimis æque ac maximis, superavit natu- „ ralem affectum erga liberos, malens ratio- „ nis obtemperare judicio. Unicum enim „ habebat propositum necessarium, juvare „ subditos, & dictis, factisque utilitati eorum „ consulere, nullam occasionem prætermit- „ tendo in promovendis eorum negotiis &c. „ *Ita Philo.*

DISQUISITIONES IN CAPUT XIII.

MOses in hoc capite quatuor enarrat. I. Dei mandatum, quo jubet sibi offerri primogenita tam hominum, quam pecorum; atque exacte servari ritum vescendi azymis per septem dies, & solemnitas immolationis agni paschalis, in perpetuam recordationem mirandæ liberationis a servitute Ægyptiaca. II. Qualiter Deus se præbuerit ducem itineris Israelitis per nubem & columnam ignis; indicaturque causa cur eos non duxerit recta & breviori via in terram Chananæorum, sed per desertum, ubi plura acerbissima passi sunt. III. Refertur quam ob causam ossa Josephi secum transtulerint in sepulchro majorum suorum sepelienda. IV. Describitur columna ignis, & nubis qua Deus viam in deserto sequendam Israelitis præmonstrabat.

Ad primum quod spectat, quæritur I. Cur Deus primogenita sibi offerri jusserit? *Respondeo*, id factum multis de causis. I. Ut hac oblatione aperte constaret eum esse unicum fœcunditatis auctorem; ille enim est qui vulvam parientium aperit aut claudit, pro suo arbitrio: unde Oseas, cap. 9. vers. 14. Ephraimitis idololatris, & in multitudine filiorum gloriantibus, imprecatur: *Da eis, Domine, vulvam sine liberis, & ubera arentia.* II. Voluit primogenita offerri in testimonium supremæ suæ in omnes creaturas auctoritatis & dominationis; *mea sunt enim omnia*, inquit vers. 1. III. Hoc ritu repræsentari voluit in perpetuum specialem suam erga Israelitas benignitatem & protectionem, qua sublatis & extinctis omnibus primogenitis Ægyptiorum, qui Israelitarum erant, intactos servaverit; ait v. 2.

Ad secundum quod attinet, nempe cur Deus Israelitas in terram Chanaan non deduxerit breviori & faciliori via, scilicet per terram Philistinorum, quæ proxima erat Ægypto; Plures proferri possunt causæ. I. Quia Deus noverat populum Israeliticum meticulosum esse, & levitati ac mutationi obnoxium, quales sunt animi serviles, & oneribus assueti; apparebit enim ex sequentibus, quanta levitate a Dei imperio defciverint, quoties plus oneris & laboris subire tenerentur: persæpe enim eos pœnituit quod Deum secuti essent ducem; pluries parati fuerunt & optarunt redire in Ægyptum, ut facilius genio suo indulgerent.

II. Cum aliunde etiam nosset Philistæos, inter reliquos Chananæos, admodum feroces esse ac bellicosos, noluit Israelitas per eorum regionem transire, quia cum illis statim confligendum fuisset, & grave bellum ineundum, quod dubio procul inire detrectassent Israelitæ, cum bellis gerendis non essent assueti: & sic præcipiti pede in Ægyptum rediissent. Etenim si ducti per alteram viam, magnis terrarum intervallis, vastisque interjectis solitudinibus ab Ægypto distantes, tentarunt tamen reverti in Ægyptum,

&

& ducem eligere sibi voluerunt, qui eos illuc reduceret, ut narratur in Libro *Numerorum cap.* 14. quanto magis id fecissent, si gravissima bella statim in exitu fuissent subeunda; maxime cum nulla occurrerent incommoda quæ a regressu in Ægyptum deterrerent; sed facilis & brevis ad id invitaret via? Hanc rationem potissimum exponit Moses vers. 17. scribens: *Cum emisisset Pharao populum, non eos duxit Deus per viam terræ Philisthiim quæ vicina est: reputans ne forte pœniteret eum, si vidisset adversum se bella consurgere, & reverteretur in Ægyptum.*

At, *inquies*, poterat Deus pavorem immittere in Philistæos, eosque cohibere ne Israelitico populo transeunti adversarentur; poterat etiam illos suis sedibus deturbare, & fugare formidine correptos ad tam numerosi Israelitici populi accessum.

Respondeo, equidem id potuisse Deum, sed noluit uti plenario suo jure; convenientiusque duxit assumere ea media quæ divinæ suæ sapientiæ magis videbantur congrua & opportuna. Voluit autem Philistæos conservari. 1. Ut essent, qui populum Israeliticum bello exercerent, postquam potiti essent terra Chanaan, ne mollitie & ignavia frangerentur.

Addit Rupertus Deum noluisse debellari & exterminari Philistæos, ut essent quasi flagellum quo Hebræos a Dei cultu & observantia legis discedentes, severe castigaret, ut sæpius fecisse legitur in Libris Judicum & Regum. Voluit pariter Deus ut Philistæi illi essent quasi murus & sepimentum Israelitis, ne cum Ægyptiis communicarent: Philistæi namque medii veluti stabant inter alios Chananæos & Ægyptios. Gerara enim, quæ erat urbs Philistinorum, ut apparet ex *cap. 6. libri primi Regum*, vicina erat Ægypto. Unde Isaac volens proficisci in Ægyptum propter exortam famem in Palæstina, ivit Geraram, quod illinc via brevior & directior esset in Ægyptum.

Possunt & aliæ proferri rationes hujus divinæ dispositionis, nempe quod rationi consentaneum erat, ut Hebræi longo itinere valentiores & robustiores fierent, antequam subeundi essent hostium impetus. Utile etiam erat populo adhuc in fide debili, ut confirmaretur in deserto plurimis stupendisque illis miraculis, quæ Deus in eorum gratiam operatus est, ut peculiarem suam erga eos benevolentiam manifestam faceret.

Accedit quod Amorrhæis & reliquis Chananæis concedendum erat spatium, ut vel pœniterent, vel complerent mensuram iniquitatum suarum, ut prædictum erat *Genesis* 15. *vers.* 16. Adde tandem, quod ipsi Hebræi laboribus & longa itinerum fatigatione tentandi erant, atque exercendi, ut hoc pacto digniores essent, qui Chananitide fruerentur. Hanc rationem insinuat Moses Deuteronomi 8. v. 2. *Recordaberis*, inquit, *cuncti itineris*, *per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum*, *ut affligeret te*, *atque tentaret*, *& nota fierent quæ in tuo animo versabantur*, *utrum custodires mandata illius*, *an non*.

Petes quo sensu Moses scripserit v. 18. *Et armati ascenderunt filii Israel de terra Ægypti?* Unde enim illis arma? Itane Pharao passus esset eos armis instructos e suo regno abscedere? Insuper Josephus scribit illos exiisse *inermes*: Et Philo dicit illos valde perterritos, dum viderent Pharaonem eos insequentem cum exercitu, quod *nec arma illis ad defensionem suppeterent*.

Respondeo, vocem Hebræam וחמשים *vachamuschim*, quam Aquila & Symmachus verterunt καθοπλισμένοι *armati*, esse ambiguæ significationis, & communiter significare *quinque*. Unde LXX. Interpretes eam retulerunt ad quintam generationem, ut sit sensus Israelitas exiisse quinta generatione a suo ingressu in Ægyptum. Nam Jacob genuit Levi, hic Caath, ille Amram, hic Mosem & Aaronem. At Theodotio ad verbum vertit πεμπάζοντες *numero quinario incedentes*, more militum qui per quincurias gradiuntur: nimirum, ut significaret Moses illos non confuse & tumultuarie more fugitivorum, sed ordinate ut incedere solent milites, eos processisse ac si fuissent armis instructi. Adde ipsos postera die ab Ægyptiis submersis habuisse arma maris æstu & vento in littus expulsa, ut refert Josephus, lib. 2.

Ad tertium, *dico* ab Israelitis idcirco Josephi ossa secum in Chananitidem translata, ut Majorum suorum fidem liberarent. Legitur enim *Genesis c.* 50. *v.* 24. Josephum morti proximum adjurasse fratres suos, dicendo: *Deus visitabit vos*: *asportate ossa mea vobiscum de loco isto*. Id autem rogavit ut cum suis Majoribus quiesceret, & inter suos posteros honorem obtineret sepulchri benedicti. Vide quæ ad hunc textum diximus. Verisimile est etiam aliorum Patriarcharum ossa fuisse translata; nam S. Lucas *Act.* 7. *vers.* 16. dicit eos sepultos esse in Sichem. Non apparet autem quo alio tempore id fuerit factum.

Fieri etiam potuit ut sancti illi Patriarchæ exemplo fratris sui inducti, pia æmulatione eamdem quam ille, suis a posteris gratiam exoraverint: idque factum arbitror, ut illi viri sanctissimi, in suis reliquiis quasi totidem essent vexilliferi qui singulis Tribubus quæ ex eis prognatæ erant, consequendæ Chananitidis fiduciam ingererent, & spem firmarent. Unde eo detestabilior fuit illius populi socordia, quem toties suscepti itineris turpissime pœnituit, cum ante oculos haberent pios Majorum suorum cineres, insignem fiduciæ fovendæ materiam.

De Nube et Columna ignis.

Quæritur I. Utrum eadem fuerit nubes obumbrans, quæ columna ignis, an res diversæ? *Respondeo*, plurimos arbitrari rem in entitate fuisse eamdem, sed officio diversam, ita ut interdiu fuerit instar nubis operiens castra, eaque protegens & eximens a Solis ardoribus; noctu vero instar flammæ, quæ tenebras arceret, & viam monstraret. Cujus sententiæ fundamentum est, quod utraque vocetur *columna* Exod. cap. 13. 14. & 40.

& 40. necnon Numer. 14. Deuteron. 5. Esdræ 2. cap. 9. &c.

Verum duas fuisse res omnino diversas apparet ex ipsis Scripturæ verbis; nam in hoc cap. 13. vers. 13. legimus: *Dominus præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis: ut dux esset itineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, coram populo.* Ubi vides non unicam, sed duas fuisse columnas; alteram *nubis* quæ per diem obumbraret, alteram *ignis* quæ per noctem fulgeret. Similiter, *cap.* 40. nubes illa ab igne distinguitur his verbis: *Si quando nubes Tabernaculum deserebat, proficiscebantur filii Israel per turmas suas; si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Nubes quippe Domini incubabat per diem, Tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.*

Idipsum videre est Numer. cap. 9. *die qua erectum est Tabernaculum, operuit illud nubes. A vespere autem super tentorium erat quasi species ignis usque mane. Sic fiebat jugiter: per diem operiebat illud nubes, & per noctem quasi species ignis. Cumque ablata fuisset nubes, quæ Tabernaculum protegebat, tunc proficiscebantur filii Israel: & ubi stetisset nubes, ibi castramebantur, ad imperium Domini proficiscebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculum.*

Quin etiam ex his postremis verbis imaginari licet duplicem fuisse nubem interdiu, unam instar lucidæ columnæ cujus basis incumberet Tabernaculo; quæ, quo per diem eundum, & ubi consistendum esset, demonstraret: ut præfato *cap.* 9. *Numeror.* legitur; alteram, quæ instar operimenti obumbraret castris, eaque eximeret a Solis ardoribus; Non quod esset quasi velamentum omnibus castris superne oppansum, hoc enim Israelitis molestum fuisset & acerbum; nam, ait Ecclesiastes, cap. 11. *dulce est lumen, & delectabile est oculis videre solem*; sed arbitrari licet eam fuisse densam nubem in sublimiori aeris regione Soli oppositam, quæ ejus motus insequeretur, ejusque radios & ardores ita reflecteret, ut ad loca, in quibus erant Israelitæ, pertingere non possent. Unde David de illo Israelitico populo canebat: *Dominus protectio tua: per diem Sol non uret te, neque Luna per noctem.*

At, inquies, infra *cap.* 14. *vers.* 20. legimus: *Erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem:* Igitur una eademque erat columna nubis & ignis, quæ secundum partem anteriorem lucida erat, & illuminabat Israelitarum castra: secundum vero posteriorem, obscura ut Hebræos tegeret, ne ab Ægyptiorum exercitu videri possent & apprehendi.

Respondeo, quod etsi hic una duntaxat nubes in singulari numero scribitur; nihilominus cum in aliis Scripturæ textibus supra productis numerentur duæ columnæ, ignis & nubis; dicendum est, idcirco unam hic commemorari nubem; quod utraque columna fuerit ex nubibus formata; una quidem splendidior, ignis speciem & lucem referens, altera vero minus lucida, quæ instar velamenti Israelitarum castra a Solis ardoribus, & ubi opus erat, ab inimicorum aspectu tegeret.

Quæritur II. Quis fuerit utriusque columnæ motus, & motor?

Respondeo, neutrius motum fuisse naturalem. I. Quia ignis ex natura sua directe fertur sursum; & si interdum huc, illuc, discurrat, cito evanescit; nec ordinatum & compositum habet motum, sed ex impetu erumpit quocumque fertur: nubes vero huc aut illuc circumferuntur prout a ventis impelluntur. Motus autem utriusque columnæ regulatus erat, lentus, & accommodatus ad Israelitarum vires & progressum, qui cum plures haberent mulieres, parvulos, senes, & pecudes quarum plurimæ nonnisi lento pede gradiuntur, ut oves & agni; necessum fuit eis remisso motu procedere. II. Utriusque columnæ motus & quies designabat quo gradiendum erat, & ubi quiescendum: quod solo naturæ ductu fieri non poterat. III. Utriusque figura constans erat & perpetua; ignis autem & nubes, diutissime eamdem figuram naturalem non servant. Oportuit ergo motum illum impressum fuisse & regulatum a causa supernaturali.

Hæc vero non alia fuit quam Deus, qui, ut refertur cap. sequenti *vers.* 19. motum hunc regebat & moderabatur. Diximus enim supra ex lib. *Numer. cap.* 9. Israelitarum nusquam castra mota vel fixa, nisi ad *imperium Domini*, hoc est, ad motum & quietem columnarum. Unde plerumque in Scriptura Deus dicitur in deserto præcessisse Hebræos, iter illis ostendendo per columnam nubis & ignis; quod ideo verum est, quia columna illa non ab aliqua causa naturali, sed Dei voluntate, potestate atque imperio per Angelum movebatur. Hoc ipsum sensit & scripsit Philo his verbis: *Fertur, illo tempore accidisse ingens naturæ miraculum, quale nunquam auditum fuerat post hominum memoriam. Præcedebat populum nubes in magnæ columnæ speciem; solari splendore lucens interdiu, noctu autem flammeo: ut ejus ductu absque periculo erroris incederent. Credi tamen potest aliquem e summi Regis præfectis Angelum nube involutum eos duxisse, quem nefas sit aspici mortalibus oculis.*

Quæritur III. Quis fuerit columnarum usus, & effectus?

Respondeo, illos fuisse multiplices. I. Quod fuerint itineris duces: cum enim Israelitis eundem esset per loca deserta, in quibus propter arenas levi ventorum flabro mobiles, nulla extabant viarum vestigia; opus eis erat aliquo ductore qui viam monstraret, & viatorum gradus dirigeret. II. Columna nubis præservabat Israelitas ab æstu Solis, eosque operiebat, ne retro viderentur ab inimicis. III. Designabant quando gradiendum esset, aut quiescendum. IV. Perpetua fuit earum vicissitudo; per diem quippe semper apparebat columna nubis; adveniente autem nocte, recedebat illa, atque in ejus locum succedebat columna ignis. V. Plerumque in co-

columnis illis apparebat Deus, oracula edebat, & consultus respondebat Mosi & populo.

Quæritur IV. Quid opus fuerit columna ignis per noctem, cum eo tempore quiescendum esset, non vero ambulandum?

Respondeo 1. Illam plurimum inservisse ad ea omnia exequenda quæ vespertinis horis facienda erant; nempe figenda tentoria, parandi cibi; animalia curanda, &c. in quibus perficiendis opus erat luce.

Respondeo 2. Etiam interdum opus fuisse Israelitis pro opportunitate aliquantulum nocte ambulare, ut colligitur ex hoc capite v. 21. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis; ut dux esset itineris utroque tempore*; igitur etiam nocturno tempore interdum ambulabant Israelitæ: quod confirmatur ex 2. lib. Esdræ cap. 9. v. 12. *In columna nubis ductor eorum fuisti per diem: & in columna ignis per noctem; ut appareret eis via, per quam ingrediebantur.*

Quæritur V. Utrum columna ignis fuerit ignis elementaris, an vero nubes lucida instar facis?

Respondeo, columnam illam non fuisse naturalem ignem, vi calefaciendi & urendi pollentem: quodnam enim fuisset istius ignis tanto tempore alimentum? continuum autem fuisset aliud miraculum, si absque fomite tandiu perdurasset; sicque citra necessitatem multiplicata fuissent miracula. Censerem itaque columnam illam fuisse nubem lucidam & rutilantem instar pyramidis alte protensam, cujus basis insidebat Tabernaculo, non autem verum ignem elementarem; quod utique colligitur ex cap. 9. Numer. v. 15. *Igitur die, qua erectum est Tabernaculum, operuit illud nubes. A vespere autem super tentorium erat quasi species ignis, usque mane. Sic fiebat jugiter per diem, operiebat illud nubes, & per noctem quasi species ignis.* Ubi vides columnam illam appellari *nubem* & *speciem ignis*, hoc est, ignis instar resplendentem & rutilantem: si autem fuisset verus ignis, Scriptura non assereret columnam illam fuisse igni assimilatam.

DISQUISITIONES IN CAPUT XIV.

TRia potissimum hoc in capite repræsentat Moses. I. Quartam Israelitarum stationem versus mare rubrum. Primus enim eorum conventus fuit in *Ramesse*: Secundus in *Sochot* versus mare rubrum: vox autem *Sochot* significat Tabernacula, quod ibi Israelitæ fixerint tentoria. Tertia statio fuerit *Ethan* II. Refert Moses propositum Pharaonis, Hebræos insequendi, ut illos in Ægyptum revocaret. III. Admirandam maris rubri duas in partes divisionem, & Hebræorum per medios illius vortices sicco pede transitum; Pharaonis autem cum universo numeroso suo exercitu in eis aquis revolventibus submersionem & extinctionem.

Cum proposuisset Deus illustrandæ suæ gloriæ & manifestandæ justitiæ causa, ultimam de impiissimo Pharaone sumere vindictam, voluit ut Israeliticus populus quartam stationem poneret e regione Phihahiroth quæ est inter Magdalum & mare rubrum contra Beelsephon, ubi e regione habebant horrenda deserta, a sinistris vallati erant mari rubro, a dextris vero præruptis montibus & vallibus profundissimis, ut in hac statione Hebræi viderentur undique irretiti. Nam *Phihahiroth* significat speluncam rupibus inclusam: *Magdalum* vero turrim seu castellum vel munitionem quæ fortassis monti proximo erat imposita; *Beelsephon* autem dominum speculæ, quod illic in præcelsa rupe ædificata fuerit specula ad Ægypti tutelam. Rabbi Salomo, aliique fabulantur Beelsephon fuisse canem æneum, seu idolum arte magorum Ægyptiorum comparatum, ibique collocatum ut ex Ægypto fugitivos observaret & retineret.

Pharao autem audiens Israelitas fugere & in arcto positos, concessæ facultatis exeundi pœnitens, atque ægre ferens tot hominum millia cum suis opibus, & Ægyptiorum spoliis suo subducta esse imperio; confestim jussit expediri sexcentos currus militares, numerosumque eduxit exercitum, ut fugientes revocaret. Etsi enim sciebat longe numerosiores esse Hebræos suis copiis, utpote cum essent sexcenta hominum millia, omnes viribus potentes; attamen cum nosset certamen esse cum imbelli turba, & armorum tractandorum rudi, speravit nullo negotio pessumdatum iri ingentem illum numerum, qui & prudentiæ & artis bellicæ inscius erat.

Nec certe spes eum fallebat, nisi obviam ivisset Deus, & Israelitis ad Pharaonis exercitus conspectum trepidantibus animos addidisset, asserendo per Mosem nihil eis a Pharaone timendum; quod etiam eventus probavit: Moses enim jussu Dei virga super mare obvium porrecta, duas illud in partes divisit, aquis hinc & inde in montes statuminatis. Nam utrinque erectæ murorum speciem præseferebant, siccumque medium præbebant iter tamquam in continenti pervio.

Ne autem Israelitas iter illud ingredientes cernerent Ægyptii; ab Angelo columnæ nubis ductore, ipsis præeunte & retro abeunte, densa caligine sunt obtecti, ne ab Ægyptiis videri possent & impugnari. Cum autem dies illuxisset, Pharaoque vidisset Hebræos medias intra aquas ambulantes; continuo idem iter ingressus, fugientes insecutus est. At cum Israelitæ in oppositum littus evasissent; Moses, Dei jussu, præcepit aquis

aquis ut refluerent, & in unum coirent; quod momento factum, Pharao cum universo suo exercitu absorptus misere periit; ne uno quidem nuntio cladis superstite.

Quæritur autem 1. Utrum revera Israelitæ medias inter aquas transierint?

Respondeo, Nonnullos fuisse qui, ut hoc miraculum elevarent, finxerunt Mosem in rebus naturalibus scientissimum novisse quo tempore mare rubrum extra sua septa flueret, suoque fluxu ingentia terrarum loca, quæ prius occupabat, aquis nudata relinqueret: hoc vero temporis intermedio usum Mosem, Israelitas per illa patentia & aquis destituta spatia transmisisse; Pharaonem vero cæterosque Ægyptios hujus fluxus & refluxus nescios, & eamdem viam ingressos, aquis revolventibus obrutos periisse.

Verum tametsi, fluente mari, littus & planities, quam occupabat, aquis destituantur; licet etiam aliquando flante vehementissimo vento, mare ulterius fluat quam ordinarie assolet; numquam tamen visum fuit illo refluxu ita dividi mare, ut aquis hinc inde consistentibus, siccum in medio præbuerit iter, sicut Israelitis contigit, ut manifestum fit ex huius capitis versibus 21. & 22. ubi legitur quod cum Moses extendisset virgam super mare, *Divisa est aqua & ingressi sunt filii Israel per medium sicci maris: erat enim aqua quasi murus a dextra eorum & læva.* Unde Psalm. 135. vers. 13. & 14. *Qui divisit mare rubrum in divisiones... & eduxit Israel per medium ejus.* Et Sapientiæ cap. 10. *Transtulit illos per mare rubrum, & transvexit illos per aquam nimiam* &c. Adde quod credibile non sit Ægyptios, quorum imperium ad illius maris littus protendebatur, ipsius fluxum & refluxum ignorasse, id autem soli Mosi fuisse cognitum.

His accedit testimonium Ethnicorum, maxime Artapani laudati ab Eusebio; qui scribens de Judæis, cum dixisset illos corrogatis Ægyptiorum poculis ac vestibus, aliaque multiplici gaza onustos, ad mare rubrum tertio die pervenisse; addit *Ægyptiorum Regem abeuntes Judæos, quæque ab Ægyptiis mutuo acceperant secum auferentes, ingenti exercitu cum animantibus consecratis persequutum esse. At Moysem uti Mare Virga percuteret divinitus admonitum, aquam Virga tetigisse, ac discedentibus illico fluctibus, copias sicco tramite deduxisse. Eamdem porro viam tentantibus, ac fugientium terga prementibus Ægyptiis, cum adversum repente ignem coruscasse, tum ipsum quoque mare patentem semitam refluentibus undis obruisse: itaque partim igni, partim æstu maritimo Ægyptios ad unum omnes periisse. Judæos vero ab imminenti periculo liberatos, per solitudinem annos triginta continenter vagatos esse* &c.

Idem Eusebius producit Ezechielum tragicum Judæorum poetam, qui in eo dramate, quod *Eductionem* inscripsit, refert Nuntium Ægyptium Scriptorem, qui cum varias clades a Mose suis popularibus illatas recensuisset, adjecissetque Pharaonem cum ingenti exercitu Israelitas ab Ægypto recedentes insequentem, de Mose Hebræorum duce addit.

.... Ductor hic Virgam arripit,
Qua tot gementem mersit Ægyptum malis,
Nostrumque fregit mille portentis genus;
Arripit, & alti verberat dorsum Maris.
Discedit ictu pontus, & salsas gradu
Subit incitato populus Isacidum plagas.
At nos fugaces voce sublata sequi,
Mediaque nocte quam præit Moses viam,
Hanc ultro premere, gravior at subito rota
Victosque currus pondus insolitum tenet.
Igneus repente fulgor e cælo micat,
Ardetque flammæ similis. Auxilium Deus,
Deus ipse miseris dexter auxilium tulit,
Isacia ripis steterat adversis phalanx,
Immane pharios unda jam circum latrat,
Fugiamus eheu, Miles exclamat, Deus
Suos potente dextera Hebræos tegit,
Ferale nobis ultor exitium creat.
Dum loquitur, alto clauditur fluctu via,
Totasque Rubrum copias haurit Mare.

Egregie confirmat ista Philo Judæus lib. 1. de vita Mosis pag 488 *Moses*, inquit, *jussus virga mare percutit. Quo facto aquæ scinduntur, & altera pars in altum tollitur stans mare parietis solida, altera ceu fræno imposito vi occulta retrahitur: media scissura siccata patentem latamque viam præbente ad populi transitum.*

His addere licet quæ de hujus miraculi vestigiis adhuc permanentibus refert Paulus Orosius lib. 1 Historiæ cap. x. „. Extant, „ *inquit*, etiam nunc certissima horum monu„ menta gestorum. Nam tractus curruum, „ rotarumque orbitæ, non solum in littore, „ sed etiam in profundo, quousque visus „ admittitur, pervidentur: & si forte ad tem„ pus, vel casu, vel curiositate turbantur, „ continuo divinitus in pristinam faciem „ ventis fluctibusque reparantur, ut quisquis „ non docetur timorem Dei propalatæ Reli„ gionis studio, iræ ejus transactæ ultionis „ terreatur exemplo.

At inquies, si hæc ita constarent, Josephus rerum Judaicarum Scriptor, dubius non fuisset utrum ille suorum majorum per mare transitus evenerit sponte naturæ, an singulari Dei voluntate: *Nemo autem* (inquit lib. II. Antiq. cap. 7.) *mirari debet tamquam incredibilia, si priscis hominibus, & ad malitiam rudibus, de salute periclitantibus, via per mare patuit sive Dei voluntate, sive sponte naturæ.* Quod autem censuerit id potius naturali rerum ordini, quam Deo supra naturæ leges operanti esse tribuendum addit: *Quando quidem Alexandri ductu Macedonibus Pamphilium Mare cessit, & aliam viam non habentibus illac iter aperuit, cum Deus ejus opera ad destruendum Persarum imperium uti decrevisset: id quod omnes testantur, qui res gestas illius Regis scripto prodiderunt.*

Respondeo, hæc a Josepho scripta, ut temeritatis & imprudentiæ argueret Ethnicos illos qui divinis Scripturis fidem detrahebant, quod

quod in eis incredibilia narrarentur; cum tamen assentirentur suis Scriptoribus similia referentibus.

Quod autem Josephus revera fuerit persuasus suis majoribus nonnisi divina virtute viam per mare patuisse, apparet ex iis quæ ibidem præmiserat; Cum enim dixisset Mosem videntem Hebræos vehementi terrore perculsos propter instantem formidandum Ægyptiorum exercitum, nec patere viam fugæ, Deum exorasse ut periclitantibus succurreret, *addit*: „ Hæc precatus, mare virga percutit: Quo ictu repente scissum, & retrorsum se recipiens, nudum solum Hebræis ad fugam capessendam relinquit. „ Moyses autem videns adesse Deum, & „ Mare de suo solo cessisse, primus progreditur; hortatur Hebræos ut alacriter sequantur per viam divinitus datam, & læti, „ præterito periculo, gratias agant ob tam „ incredibilem salutis rationem tam subito „ exortam. Illis vero impigre subsequentibus, nimirum divina ope fretis, Ægyptii „ primum insanire eos putabant, in manifestam perniciem ruentes. Postquam vero „ viderunt eos longe processisse, & impune „ absque omni impedimento iter facere, impetu facto persequi eos cœperunt, quasi „ & ipsi tutum per mare iter habituri: & „ præmissis Equitibus a littore descendebant. „ Jamque in adversum littus evaserant Hebræi, hostibus a tergo relictis, quos armis „ graves ipsa etiam miraculi novitas nonnihil est remorata: sed cum incolumes illos „ terram tenere viderent, sibi quoque eumdem eventum pollicebantur. Verum fefellit eos hæc opinio, nescientes non quorumvis talem viam esse, sed Hebræorum „ tantum.... Ergo cum jam universus exercitus introgressus esset, refunditur iterum „ Mare, & Ægyptios fluctibus involvit. „ *Ita Josephus*: quibus præmissis, addit neminem Ethnicorum hæc mirari debere tamquam incredibilia, cum eorum Scriptores simile quid Alexandro magno contigisse enarrent.

Quamquam revera non dixerit Alexandrum per maris medium exercitum duxisse, sed tantum quod expeditionem in Pamphyliam parans, Traces breviorem viam ostenderint per radices montis Climacis, quæ Pamphylio mari solebant operiri; flantibus autem Borealibus ventis, aquæ recedentes liberum iter pandebant: earum vero recessus occasionem nactus Alexander hac via exercitum traduxit. Ita *Strabo* lib. 14. Geographiæ: *Plutarchus* in Alexandri vita: *Quintus Curtius* lib. 5. hist. *Arianus* lib. 1. de expeditionibus Alexandri; qui duo postremi peculiari quidem alicujus Numinis favori deputant, quod tunc vehementer Boreales venti maris undas verberantes longius a monte propulsaverint. Eis vero contradicit Strabo dicens: *Contigit ut totum diem milites per aquam iter facerent usque ad umbilicum in eam demersi*. Quæ certe longe abludunt ab iis quæ de mirabili Hebræorum maris transitu refert Moses.

Quæritur II. Utrum revera Hebræi a littore Ægypti ad oppositum littus Arabicum medias inter maris rubri aquas petransierint?

Negant plurimi Hebræorum Doctores, præsertim Aben-Ezra & Hiskuni, quorum verba refert Paulus Pagius, contenduntque Hebræos ab Ægypti littore profectos, via circulari in mari facta, ad idem littus rediisse. Eadem sentiunt Abulensis, Burgensis &c.

Verum isti sententiæ adversatur Sacer Textus, qui ubique distincte pronuntiat Hebræos per medium maris transiisse: præsertim Numer. 23. vers. 8. *Profectique de Phihahiroth transierunt per medium mare in solitudinem*. At is progressus quem Auctores isti volunt, non fuisset transitus, sed circuitus. II. Si tantum aliquem in mari circuitum fecissent, eum non minus indicasset Moses quam Deuteron. 2. vers. 1. *Venimus in solitudinem quæ ducit ad mare rubrum, & circumivimus montem Seir longo tempore*. III. Ex Geographia constat necessum fuisse ut ab uno littore ad aliud oppositum fieret ille transitus: ut enim ex Ægypto, & mari rubro quis perveniat in montem Sinai, cum inter montem illum & Ægyptum interjaceat mare rubrum, necessario transiri debuit; nam licet ex Ramesses in Sinai, pedestris sit via directa quæ relinquit ad latus mare rubrum; est tamen illa rupibus undique ita obsepta, atque prærupta, ut apta non fuerit itineri tanti populi, qui propterea duce Deo flexit iter per mare rubrum, quod in eum finem fuit pervadendum: neque plurimum ponderis habent adversariorum argumenta.

Opponunt enim I. Israelitæ priusquam intrarent in mare, versabantur in deserto *Ethan*, Exod. 13. vers. 20. & Numer. 33. vers. 6. At post ipsum transitum maris inventi sunt in eodem deserto, Numerorum 33. vers. 8. ubi legitur: *Transierunt per medium mare in solitudinem, & ambulantes tribus diebus per desertum Ethan castrametati sunt in mare*. Igitur non perrexerunt in oppositum littus, sed circulari confecto itinere in idem littus & desertum redierunt.

Respondeo, desertum Ethan vastissimum esse, totamque occupare solitudinem, quæ extremam partem sinus Arabici utrimque ambiebat; ita ut eandem pars solitudinis Ægyptiis dicta fuerit, desertum Ethan, Hebræis vero desertum Sur; nam quod Numer. 33. vocatur *desertum Ethan* Exodi 35. appellatur *desertum Sur*. Unde S. Hieronymus Epist. ad Fabiolam idem desertum appellat Sur, & Ethan: *Egressis*, inquit *de mari rubro occurrit eremus Sur, quæ & solitudo Ethan dicitur*.

Opponunt II. Cum Israelitæ exiissent e mari rubro, viderunt Ægyptiorum suffocatorum corpora circa littus, in quo illi stabant ejecta: at littus hoc illud erat per quod Ægyptii mare intraverant ut Hebræos fuerant insecuti: solet enim mare submersorum corpora ejicere ad littus proximius: porro cum statim atque Ægyptii in mare sunt ingressi, aquis refluentibus fuerint absorpti; necessum est illorum cadavera in littus Ægypto

pto proximius fuisse ejecta; igitur in idem littus redierant Hebræi, neque enim ex adverso littore nimium distante potuissent ista cadavera conspicere.

Respondeo I. ab Adversariis supponi, quod erat probandum, nempe Ægyptios ipso in mare ingressu fuisse suffocatos; id enim nullibi Scriptura indicat; quinimo declarat hic vers. 23. Eos concitato gressu fuisse Israelitas in medio maris insecutos; unde inferri licet eos fuisse aquis revolventibus oppressos, non procul a littore, in quod Israelitæ emerserant. Deinde cum aquas refluere viderunt Ægyptii, dixerunt vers. 25. *Fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eis contra nos*. Quæ certe non dixissent, si in Ægyptiacum littus, quod ille repetere nitebantur, tendissent Israelitæ; hoc enim non fuisset eos fugere, sed insequi.

Opponunt III. Verisimile non est quinque horarum spatio Israelitas suis cum armentis, mulieribus, & parvulis tantum spatium conficere potuisse, ut ab uno maris littore, aliud longius dissitum pertingerent. Igitur &c.

Respondeo, sinum Arabicum seu mare rubrum in sua extremitate esse peranguftum, atque ea parte, qua ab Hebræis trajectus est, continere duntaxat novem millia passuum, ut refert Joannes de Baros in suis de Asia historiis decade 2. lib. 8. cap. 1. Adrichomius vero spatium illud non facit latius trium leucarum horariarum: adeoque multo tempore opus non fuit ad illud traiiciendum præsertim cum Hebræis vires adjiceret Deus, nullusque in eorum Tribubus esset infirmus, atque hostium persequentium metus alas adderet, compelleretque gradum maturare.

Quæritur III. Qua ratione fieri potuit, ut Israelitæ, qui ad Pharaonis exercitus conspectum tanto timore fuerant correpti, ut adversus Mosem insurgentes dixerint vers. 11. *Forsitan non erant sepulchra in Ægypto; ideo tulisti nos ut moreremur in solitudine; quid hoc facere voluisti ut educeres nos ex Ægypto?* Illi nihilominus homines meticulosi non exhorruerint ingredi tam stupendum, tamque periculosum iter?

Dicunt Hebræi Doctores Tribum Juda, cæteris paratam viam ingredi recusantibus constanter duce Aminadabo suo præfecto, iter illud aggressam aliis intrandi fiduciam fecisse, ac propterea in cæteras Tribus obtinuisse principatum. At verisimilius dicendum arbitror Mosem primum huic itineri se commisisse, ut aliis animum adderet. Idque declarat Josephus: *Moses*, inquit, *videns adesse Deum, & mare de suo loco cessisse, primus progreditur, hortatus Hebræos, ut alacriter sequantur per viam divinitus datam, & læti, præterito periculo, gratias agant, ob tam incredibilem salutis rationem, tam subito exortam. Illis vero divina ope freti, impigre subsequuntur.* Cum enim a Deo Moses constitutus esset totius populi dux, adessetque proximus mari quod virga sua duas diviserat in partes, parum profuisset Israelitas hortari, ut huic periculoso itineri se committerent, nisi suo eis præivisset exemplo.

Cum Israelitæ omnes sicco & veloci pede mare fuissent emensi, starentque in littore tremuli, quod Pharaonis exercitum cum ingenti boatu & curruum ac armorum fragore proxime eadem via insequentem audirent; summo tripudiarunt gaudio, dum viderunt universum hunc formidandum exercitum aquis revolventibus obrutum. Accessit ad lætitiæ cumulum, quod præter submersorum tribus saltem diebus sub aquis latentium, consuetudinem, Ægyptiorum cadavera cum suis opibus & armis ad littus, in quo stabant Hebræi, Deo ita volente, paucis post eorum suffocationem horis fuerint ejecta, ut hostium suorum divitiis ditarentur; quique maxima ex parte fuerant inermes, armis adversum se destinatis instruerentur, quibus parati & instructi forent adversus alios hostes pugnaturi.

Quærunt IV. Hic interpretes, quis fuerit ille Pharao Ægyptiorum exercitus ductor?

Respondeo, multiplicem ac omnino dubiam esse hac in re Auctorum sententiam. Josephus enim libro 1. adversus Appionem refert hunc asserere, Regem, a quo ex Ægypto pulsi Hebræi, fuisse *Themosim*. At refert alibi Chæremonem asserere id factum per *Amenophim*. Lysimachus vero & Cornelius Tacitus id attribuunt *Bocchori*. Eusebius in suo Chronico dicit illum fuisse *Cheremen*. Syncellus vero pag. 69. & 71. dicit exitum Israelitarum ex Ægypto contigisse sub Rege *Misphragmusthose*, quem Josephus lib. 1. contra Appionem *Alisphragmuthosim* appellat, littera M, in duas distributa nempe λ; idque significare videtur Manetho a Josepho ibidem productus, dum ait sub Rege Alisphragmuthosi victos & expulsos fuisse pastores, & universam Ægyptum profligatam; nempe tum per decem plagas quibus Deus Ægyptios flagellavit, ut illius impiissimi Regis frangeret contumaciam, tum per illius, cum numerosissimo suo exercitu in mari rubro, submersionem. Ita eum in finem Josephus Manethonis verba producit.

Verum, aut Manethonis mentem non est assecutus Josephus, dum per pastores ejectos, Israelitas intelligendos esse voluit: aut Manetho Ethnicorum more veram historiam inanibus commentis & fabulis inspersit, dum ait pastores diutissime per universam Ægyptum fuisse dominatos, & ab Alisphragmutosi victos & ejectos in Syriam, Hierusalem ædificasse: neque enim Israelitæ in Ægypto, nisi vivente Josepho, aliquod habuerunt imperium; neque Hierosolymam ædificarunt: imo nec ea, nisi regnante Davide, potiti sunt. Ex quibus manifestum fit certo non constare quis fuerit ille Pharao Israelitarum persecutor cum exercitu suo in mari rubro demersus.

Quæritur V. Utrum ille Pharao una cum suo exercitu revera in coeuntibus maris rubri fluctibus fuerit extinctus?

Id negabat Appio, asserens Regem illum, qui Israelitas expulit, post eorum ejectionem regnasse annis 25. & mensibus 4. ut vide-

videre est in 1. lib. quem Josephus adversus eum scripsit. Verum, commentum hoc esse falsissimum, apparet ex hoc capite, ubi postremam Pharaonis & Ægyptiorum cladem Mosi denuntians Deus, ait vers. 17. *Ego autem indurabo cor Ægyptiorum ut persequantur vos: glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus, & in curribus & in equitibus illius. Et scient Ægyptii quia ego Dominus, cum glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus atque equitibus ejus.* In quibus verbis apertissime apparet, ipsum Pharaonem ab exercitu suo distingui, & eamdem, cum suis militibus Israelitas insequentibus ad divinæ justitiæ commendationem, pœnam luisse. Cum enim ille Auctor fuisset acerbioris Tyrannidis Ægyptiorum in Israelitas, atque etiam impetus in eos faciendi per exercitum, si apprehendi potuissent, æquissimum erat ut una cum nequitiæ suæ ministris periret. Idque factum manifeste declarat Moses in Cantico, quod, ut refertur cap. sequenti post submersionem Ægyptiorum, cum universis Israelitis cecinit; ait enim vers. 19. *Ingressus est eques Pharao cum curribus & equitibus ejus in mare; & reduxit super eos Dominus aquas maris.* Idipsum confirmat David Psalm. 135. dicens: *Excussit Pharaonem, & virtutem ejus in mari rubro.* Claudam hoc caput versibus Cœlii Sedulii lib. 1. ita canentis.

Pervia divisi patuerunt cærula ponti,
In geminum revoluta latus, nudataque tellus
Cognatis spoliatur aquis, ac turba pedestris
Intrat in absentis pelagi mare, perque profundum
Sicca peregrinas stupuerunt marmora plantas.
Mutavit natura viam, mediumque per æquor
Ingrediens populus, rude jam baptisma gerebat.
Cui dux Christus erat: &c.

Hanc baptismi figuram egregie exponit Theodoretus: „ Cum igitur, *inquit*, Ægyptii „ persequerentur Hebræos; hi mare rubrum „ transeuntes, ab Ægyptiorum prægravi „ Dominio vindicati sunt. Mare præ se fert „ ritum lavacri Baptismi; nubes autem typum Spiritus-Sancti; Moses Christi Salvatoris; virga ejus, Crucis Christi; Pharao diaboli typum gessit. Similiter Ægyptii Dæmonum, vel peccatorum figuram „ præseferunt; Manna figuram cibi cœlestis gessit; & aqua quæ de petra effluxit, typum Sanguinis Christi. Quemadmodum enim Hebræi postquam mare rubrum transierunt, cibo peregrino & aqua „ inopinata fruebantur; ita nos, post salutarem Baptismum, participes sumus divinorum mysteriorum. *Petra* autem vocata „ est Christus, quia typus erat Christi; sic „ & mare dictum est *Baptisma*, quamvis nullus in eo sit baptizatus: nam populus Hebræus, pulvere potiusquam aqua aspersus, illud pertransiit. Manna item, David in Psal. 77. vocavit *panem Angelorum*: „ non quod incorporea natura Angelorum, „ corporali cibo utatur: sed quod Angelorum „ ministerio datum fuerit Hebræis. Sicut appellatur etiam *Panis cœli*, quod desursum „ veniebat; non quidem ex ipso cœlo; sed „ ex aere, qui cœli nomine frequenter appellatur. Dicuntur etiam *volucres cœli*, quæ „ per aera volitant. *Hæc Theodoretus.*

DISQUISITIONES
IN CAPUT XV.

CUm Israelitæ viderent se mirabili Dei virtute & beneficio liberatos; *Vix sui compotes præ gaudio* (inquit Josephus) *ex tam inopinata salute concepto, accedente huc etiam hostium interitu, qua major esset libertatis securitas, nemine superstite, qui eos in servitutem vindicare cuperet.... Quapropter tum de sua salute, tum de inimicorum supplicio læti, magis quam ulli ante hæc homines, in hymnis & hilaritate totam illam noctem exegerunt.* Hymnum autem quem cecinerunt hic refertur a 1. vers. ad 21. Unde tria hoc in capite referuntur. I. Canticum a Mose concinnatum, & ab universo Israelitarum cœtu decantatum. II. Quinta Israelitarum statio in Mara. III. Sexta statio in Elim, & quid in utraque contigerit.

Ad Canticum quod spectat, quamvis Moses dicatur illius Auctor, certum tamen est a Spiritu-Sancto illud fuisse dictatum, non solum in gratiarum actionem acceptæ salutis & libertatis, & in vaticinium consequendæ terræ promissionis, sed etiam in confirmationem historiæ, cujus veritatis tot fuerunt testes, quot Hebræi illum hymnum decantantes. Unde Moses non in sua persona dicit, *cantabo*, sed omnium nomine ait: *Cantemus Domino &c.* Quo autem ordine decantatum fuerit hoc canticum his verbis egregie declarat Philo: „ Ob tantam victoriam, „ *inquit*, Propheta celebravit auctorem tanti beneficii: distributa enim omni Gente in „ duos choros, alterum virorum, & alterum mulierum, ipse viris carmen præivit; sororem autem dedit præcentricem „ fœminis, ut illud in parentem omnium „ conditorem Deum alternis canerent versibus, non discrepante a moribus carmine, dum certatim canunt suis vicibus, & carmen miscetur ex sonis acutis „ atque gravibus: virorum enim voces graves sunt, acutæ mulierum: unde temperamen-

„ ramentum sit commensuratæ, suaviterque „ coaptatæ melodiæ. Ut autem tot homi- „ num millia hymnum eumdem ore conci- „ nerent, in causa fuerunt illa prodigiosa „ miracula de quibus diximus: propter quæ „ Propheta gaudens una cum gaudente po- „ pulo, & lætitiam intra se non continens, „ exorsus est canticum: id vero audiens po- „ pulus in duos choros secessit, & canen- „ tem imitatus est. *Sic Philo.*

Hinc factum putat clariss. Perrerius in hoc cap. disput. 1. morem invaluisse apud Judæos, ut non solum viri, sed etiam fœminæ, Dei laudes, & pro beneficiis ab eo acceptis, dignas gratiarum actiones & voce, & instrumentis musicis cantarent atque celebrarent. Huc spectare videtur quod dixit David in Psal. 67. *Convenerunt principes conjuncti psallentibus, in medio juvencularum tympanistriarum.* Quæ verba explanans Genebrardus ita scribit: Convenerunt cantores, & tibicines utriusque sexus ad personandas Dei victorias, ita ut alii cantu præirent, & alii sequerentur.

Moris enim erat, ut etiam mulieres canerent Epinicia tam voce quam instrumentis musicis: & alludit hoc loco David ad locum Exodi, capite decimo quinto, ubi viri in uno choro cum Mose, & fœminæ in altero cum Maria celebrabant victoriam de Pharaone partam. Apud Esdram quoque legitur, inter Hebræos, qui de captivitate Babylonica redierunt in Judæam, fuisse ducentos cantores & cantatrices; ad itinerum videlicet levandam molestiam, & reducum animos consolandos atque recreandos.

Salomon quoque in libro Ecclesiaste, cap. 2. inter multa quæ fecisse se commemorat, ad magnificentiam regiam & ad varia oblectamenta & delicias pertinentia, & hoc dixit: *Feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum.*

Scribit Josephus mox laudatus canticum hoc hexametro versu a Mose fuisse compositum: Quod si cui videtur *Incredulum* (inquit S. Hieronymus in præfatione Commentarii quod scripsit in librum Job) *mettra scilicet esse apud Hebræos, & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari, & Alcæi, & Sapphu vel Psalterium, vel Lamentationes Hieremiæ, vel omnia ferme Scripturarum cantica comprehendi, legat Philonem, Josephum, Origenem, & Cæsariensem Eusebium & eorum testimonio, me verum dicere, comprobabit.*

Hoc porro Canticum omnium esse antiquissimum docet Origenes in homilia super hunc locum: Multa, *inquit*, cantica esse an- „ tiquitus facta legimus in sacris litteris; „ omnium tamen primum est hoc canticum „ Mosis, quod, Ægyptiis Pharaone & sub- „ mersis, populus Dei post victoriam ceci- „ nit. Moris quippe sanctorum fuit, ubi „ hostes cæsi essent, quod scirent non sua „ virtute, sed Dei gratia partam esse victo- „ riam, hymnum Deo gratulationis offerre.

S. Hilarius autem in Prologo in Psalmos, de nomine *cantici* loquens: *Est*, inquit, *canticum, cum canentium chorus, libertate sua utens, neque in consonum organi obstrictus obsequium, hymno tantum canoræ vocis exultat.*

Hic autem observandum est cum S. Bernardo in sententiis, quatuor esse genera Canticorum a fidelibus usurpata: unum *victoriæ*, quod submerso Pharaone cantarunt Hebræi: alterum *exhortationis*, quod iidem, terram promissionis concinunt intraturi: Tertium *lætitiæ*, quod de susceptione filii cantavit Anna: Quartum *fortitudinis*, quod David cantavit de manu Saulis ereptus.

Cantico finito, profectionem indixit Moses per desertum *Sur*: cujus mentio fit Genesis 16. vers. 8. ubi legitur Angelum inventum ab Agara ancilla Saræ, in deserto *supra fontem in via Sur*, qua scilicet tendebat in Ægyptum, unde erat oriunda. Hoc itaque desertum ingressi Hebræi, confectoque tridui itinere, præ aquarum inopia siti urgentur.

Invenerunt quidem aquas in *Mara*; sed invenisse nihil profuit; aquis enim illis tanta inerat amaritudo, ut ineptæ prorsus essent ad potum; quamobrem ab ipsa amaritudine illis aquis *Mara* nomen inditum est, Strabo lib. 17. p. 804. dicit in illis Arabiæ partibus: *Erant lacus quidam amari vocati quos Sesostris deducto ex Nilo rivulo dulces reddidit.* Fuit quidem Israelitis hæc non levis tentatio, sitim tribus pati in terra arida, nec ullum occurere remedium. Unde populus impotens animi, qui preces ad Deum in tanta necessitate dirigere debuerat, neglecto precandi studio, tumultuose Mosi obstrepit, & aquam petulanter ab eo expostulat, quam sciebant non nisi a Deo dari posse. Moses autem ad Deum conversus & fusis ad ipsum precibus *ligno quodam* (ait Syncellus pag. 128.) *in vivifici ligni crucis figuram cœlitus ostenso, & in aquas misso, amaritudinem ex eis sustulit.*

Quæritur autem utrum lignum istud vim innatam habuerit corrigendi aquarum amaritudinem?

Respondet Theodoretus quæstione 26. in Exod. *Absurdum esse & supervacaneum, quod a Scriptura reticetur, velle inquirere. Satis est didicisse per lignum deposuisse aquas omnem amaritudinem quæ res Salvatorem nostrum præfigurabat; nam & saluberrimo ligno crucis amarum gentium pelagus dulcedinem cum tristitia commutavit.*

Scribit Fagius sapientes Hebræorum referre hoc lignum natura amarum fuisse, & projectum in aquas illas, amariores reddidisse; quo magis in effectu contrario, Dei virtus appareret; solet enim Deus ita procedere, ut daturus effectum vel sanitatem supra naturam, id faciat per media, natura sua non solum inidonea, verum etiam contraria, sic 4. *Reg. cap.* 2. *vers.* 20. inspiravit Elizæo ut salem injiceret in aquas amarissimas quo redderentur potabiles, cum tamen salsugo potui sit ingratissima. Sic *Joannis* 9. Christus Dominus luto linivit oculos cæci nati, ut visum ei conferret.

Verum, etsi Deus contrariis interdum remediis utitur ad suos edendos effectus; nihilominus aliquando ea adhibet media, quæ natura sua vim quamdam habent, ad id efficiendum, quod intendit. Sic 4. *Reg. cap.* 2. *vers.* 7.

verf. 7. Isaiæ jussit ut massam ficorum applicaret tumori Ezechiæ regis, qua applicatione curatus est; licet enim ficis naturalis insit virtus tumores levandi; nihilominus sanatio illa vere fuit miraculosa, quia præter naturam facta fuit brevissimo tempore. Unde licet vis quædam innata fuisset isti ligno secernendi adustas terræ partes, quarum admixtione fit amarus aquæ sapor, vel certe attrahendi & alliciendi ad sese, imbibendique amaritudinem aquæ; attamen illa aquæ ex amara in suavem mutatio vere censenda fuit miraculosa: neque enim lignum exiguum modico temporis spatio tantam aquæ copiam potuisset sanare, quanta necessaria fuit tot hominum ac pecudum millionibus potandis.

Postquam autem Deus aquæ penuria examinavit populum suum, eique miraculosum potum subministravit, verbo quoque ipsum per Mosem admonuit, ut imposterum majori docilitate & obedientia se subiiceret illius imperio; ibi namque *constituit præcepta atque judicia;* quænam fuerint illa præcepta? Scriptura non exprimit. Putant Hebræi tunc latam fuisse legem de *Sabbato servando*, atque etiam præscriptas esse quasdam legales cæremonias, ut de vitula rufa comburenda, quatenus ex ejus cinere fieret aqua lustralis, qua expiarentur immundi, de qua fit mentio *Numerorum* 19. Verum commentum illud erroneum esse demonstrat Abulensis præsul. Censerem ego hic tantum significari admonitionem, ut Israelitæ imposterum majorem in Deo fiduciam haberent; cui si fuerint obsequentes, illum vicissim in omnibus haberent beneficum. Forte etiam ibi novam quandam politiæ formam constituit Moses, legesque præscripsit Israelitis, quibus pacifice & religiose erga Deum & se invicem agerent; quatenus leges illæ rudimenta quædam essent præparatoria ad mandata deinde præscribenda.

Mara fonte relicto, sextam stationem præcedentibus amœniorem constituunt apud *Elim*, locum irriguum septuaginta palmarum arboribus consitum, & duodecim fontibus scaturientem. Quod utique,„ toti Israelitarum „ genti bonum omen fuit, ait Philo; [a] nam „ ea dividitur in duodecim tribus, singulas „ fonti similes, ut quæ pietatis fluentis scateant, unde indesinenter proficiscuntur „ præclara facinora. Principes autem familiarum totius gentis fuerunt septuaginta, „ merito assimilati palmæ: arborum præstantissimæ; quæ aspectu pulcherrima, fructum „ quoque fert optimum, & vitalem vim „ habet, non in radicibus defossam, ut cæteræ, sed in summo, quasi cor, sitam in „ ramorum medio a quibus circumquaque „ stipatur, ceu princeps a suis satellitibus.

Verum magis placet allusio, quam post Tertullianum [b] producit sanctus Hieronymus [c] dicens duodecim illis fontibus præfigurati duodecim Christi Domini Apostolos, *de quorum fontibus*, inquit, *derivatæ aquæ totius mundi siccitatem rigant. Juxta has aquas septuaginta creverunt palmæ, quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca Evangelista testante, duodecim fuisse Apostolos & LXX. Discipulos, minoris gradus quos & binos ante se Dominus præmittebat.*

[a] *Lib. de vita Mosis. p.* 489.

[b] *Lib.* 4. *contra Marc. cap.* 13.

[c] *Epist. ad Fabiolam de* 4. *mansionibus.*

DISQUISITIONES IN CAPUT XVI.

TRia potissimum hoc in capite memorantur. I. Octava Israelitarum statio, septima prætermissa, ut apparet ex cap. 33. verf. 10. lib. Numer. quod forte nihil peculiare in ea acciderit. II. Eorum adversus Mosem impetus & querimoniæ propter ciborum penuriam. III. Cibus cœlitus datus, nimirum ingens coturnicum numerus nocte super castra immissus, atque etiam Manna e nubibus depluens.

Hebræi castra moventes e fontibus Elim, ad mare rubrum reflexo itinere die trigesima a suo ex Ægypto egressu, Tabernacula fixerunt in deserto *Sin*, diverso loco ejusdem vastissimi deserti ab eo in quo Maria Mosis & Aaronis soror e vivis excessit, & ubi percussa petra aquas dedit uberrimas: ibi enim fuit 33. statio, hic vero octava. Cum autem non recta perrexerint ad montem Sinai quo tendebant, cum Scriptura sileat, temerarium esset causam statuere. Quod enim quidam augurantur id factum, ut caverentur Amalecitarum insidiæ, figmentum est, nulla solida conjectura firmatum.

Cum igitur ibi consisterent Hebræi, & consumptis omnibus cibis, quos secum ex Ægypto asportaverant, vehementi fame premerentur, conspiratione facta insurrexerunt adversus Mosem & Aaronem suos duces, eosque objurgarunt quod populum eduxerint ex Ægypto ubi cibis abundabat, ut illum fame interficerent in solitudine. In quo certe longe gravior fuit eorum culpa, quam dum ob aquæ penuriam adversus eosdem petulanter obstrepuerunt. I. Quod Dei benignitatem in conversione amaritudinis aquæ paucis ab hinc diebus experti, omnem suam ad eum fiduciam dirigere, eumque ut beneficum provisorem interpellare debuerant, non autem proterve in eum ejusque ministros insurgere. II. Quod non aliquorum tantum, ut in Mara, sed omnium pene fuit conspiratio; nam *verf.* 2. legitur: *Murmuravit omnis congregatio filiorum Israel* &c. Hoc est, turmatim collecti, vel ut erant in centurias & Chiliadas distributi, uno consensu obmurmurarunt.

Nec tamen putandum est omnes ad unum in hanc impiam & sceleſtam factionem ruiſſe: Credibile enim eſt plures viros pios & fideles, quales erant Joſue, Caleb, Eleazar &c. Dei beneficiorum memores omnem ſuam in eum ſpem collocaſſe: ſed *cœtus omnis* hic fit mentio, quia murmur illud non fuit paucorum, ſed in apertam ſeditionem erupit. III. Eo uſque proceſſit eorum furor, ut illos pœniteret ex Ægypto exiiſſe, quia, inquiunt verſ. 3. Ibi *ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panem in ſaturitate. Cur eduxiſtis nos in deſertum iſtud ut occideretis omnem multitudinem fame?* Ecce Moſem & Aaronem, quorum opera liberati fuerant, ſuos vocant interfectores.

Etſi vero ſtupenda hæc Iſraelitarum petulantia & ingratitudo divinam animadverſionem provocare debebat: nihilominus Deus, qui ſingulari indulgentia ſolem ſuum facit oriri ſuper bonos & malos, & cibum tam improbis quam juſtis hominibus ſubminiſtrat, indigno licet populo cibum ſapidiſſimum ex tempore procuravit. Nam, ut prædixerat Moſes *verſ.* 12. veſpere, ingens coturnicum turba ſuper caſtra advolavit, ibique reſedit tanto numero, ut quiſque quantum vellet capere poſſet, in plures etiam dies aſſervandas. *Mane quoque ros jacuit per circuitum caſtrorum: cumque operuiſſet ſuperficiem terræ, apparuit in ſolitudine minutum & quaſi pilo tuſum, in ſimilitudinem pruinæ ſuper terram: quod cum vidiſſent filii Iſrael, dixerunt ad invicem* MANHU? *quod ſignificat, quid eſt hoc?* v. 14. &c. Illud autem novum Dei beneficium ſic refert Joſephus: „ Interim „ dum Moſes precabundus palmas attollit, „ ros de Cœlo delabitur: qui cum manibus „ ejus hærens concreviſſet, ſuſpicatus ille „ hanc quoque alimoniam a Deo demitti, „ deguſtat: lætuſque re comperta, turbam „ ignaram & putantem hyberna tempeſtate „ ningere, monet opinione falli, nec vulga- „ rem rorem de Cœlo deſcendere, ſed ali- „ moniam, quæ ope alia deſtitutos periculo „ famis eximeret: ac mox prægustatum of- „ fert, ut experto crederent. Illi vero ad „ ejus exemplum novo cibo læti frueban- „ tur, qui ſuavitate ad mellis dulcedinem „ accedebat, aſpectu vero ad aromatis ſimi- „ litudinem quod bdellium dicitur, magni- „ tudine coriandri ſemine ſimilis: eumque „ pro ſe quiſque certatim colligebat.

Rem paulo aliter narrat Philo: „ Poſtri- „ die, *inquit*, diluculo multum roris circum „ caſtra decidit paulatim nivis in morem diſ- „ ſimilis huic vulgari & pene quotidiano, „ quippe qui nec aqua erat, nec grando, „ nec nix, nec glacies, quod genus nubes „ invehunt hybernis tempeſtatibus, ſed in „ milii ſpeciem minutus candidiſſimus, ut „ acervati extra tabernacula jaceret miran- „ do ſpectaculo.

Addit Moſes: *Appellavitque domus Iſrael nomen ejus* MAN: *quod erat quaſi ſemen coriandri album, guſtuſque ejus quaſi ſimilæ cum melle*, verſ. 31. Quibus verbis Moſes de hoc divino beneficio quatuor annotat. 1. Nomen. 2. Figuram. 3. Colorem. 4. Saporem. Ad *nomen* quod attinet, dicit illud ab Iſraelitis dictum fuiſſe *Man*, ab interrogatione hæſitantium quid hoc eſſet? Nam, inquit Joſephus loco mox laudato: *Hæc vox* MAN *in noſtra vernacula, eſt percunctativa, quid hoc eſt interrogans?* Illius figura erat rotunda, utpote ſimilis ſemini coriandri: quæ enim ex aere depluunt & in illo concreſcunt, ſolent eſſe rotundæ figuræ ut pluvia, grando &c. *Color* illius, ut hic dicitur, erat albus, ut aſpectu jucundior oculos magis recrearet. *Sapor* autem naturalis erat mellitus, & guſtui ſuaviſſimus. At de ſapore plenius dicetur infra.

Mirantes autem Iſraelitas & ad rei novitatem ſtupentes, docuit Moſes cibum eſſe vice panis a Deo tranſmiſſum; juſſitque ut ex eo, amphoris ad id deputatis, tantum quotidie colligeretur, quantum pro numero ſingulis ſufficeret, ne fruſto quidem in diem craſtinum relicto. Sexto tamen die duplum uſurparent, Sabbato nonniſi ſacris operam daturi. Verum ut modum populus neſcit, & in vetitum propendet, quidam ſeu diſfides, ſeu nimium de futuro anxii, ex repoſitis in diem poſterum conſulebant. Sed Manna ita collecta fætore gravis, in vermes tumeſcebat, cum ſexto die recondita, & fætoris & vermium expers maneret.

Hoc cœleſti cibo diebus ſingulis ad auroram depluente per annos quadraginta nutriti ſunt Iſraelitæ, nec illis unquam defuit, donec tranſmiſſo Jordane potiti ſunt fructibus terræ Chanaan; legitur enim Joſue 5. v. 12. *Defecit manna poſtquam comederunt de frugibus terræ; nec uſi ſunt ultra cibo illo filii Iſrael.* Quoniam autem nedum panem, ſed & carnes optaverant Iſraelitæ, ut eorum votis ſatisfaceret Deus, *Factum eſt veſpere, & aſcendens coturnix, cooperuit caſtra.*

Quærit hic S. Auguſtinus, qui fieri potuit ut Iſraelitæ carnes optaverint, cum ab Ægypto recedentes ſecum duxerint numeroſa pecorum agmina, ovibuſque, capris, & agnis abundarent?

Reſpondet, magnam eſſe hanc quæſtionem, & ſolutu difficilem, „ Niſi forte dicatur „ (*inquit*,) cum per eremum paſcua tanta „ non eſſent, & ex eo minor futura vide- „ retur fœcunditas pecorum, pepercisse il- „ los pecoribus, ne omnibus deficientibus, „ etiam ſacrificiis neceſſaria defuiſſent. Vel „ ſi quid aliud dici poteſt, unde quæſtio iſta „ ſolvatur. Congruentius tamen creditur, „ non eos carnes deſideraſſe quas de pecori- „ bus habere poterant: ſed eas quæ deerant, „ ex aquis videlicet. Ipſas quippe in illa „ eremo non inveniebant: unde & illis *or-* „ *tygometra* data eſt, id eſt, aves, quas co- „ turnices, multi Latini interpretati ſunt; „ cum ſit aliud genus avium *ortygometra*, „ quamvis coturnicibus non uſquequaque „ diſſimile. Noverat enim Deus quid deſi- „ derarent, & deſiderium eorum quo carnis „ genere ſatiaret. Sed quia Scriptura con- „ cupiviſſe illos carnes dixerat, nec expreſ- „ ſeret cujuſmodi carnes, ideo quæſtio facta „ eſt. *Hæc S. Auguſtinus.*

Etsi vero coturnices cum manna esurienti populo dederit Deus; non tamen eadem fuit alitum, quæ mannæ prorogatio: uno siquidem tantum die concessit coturnices, mannam vero singulis noctibus per quadraginta annos. Legitur quidem *Numer.* 11. *vers.* 33. per mensem murmuranti adhuc populo, vento flante advolasse coturnices super Israelitarum castra: At quidquid nonnulli reclament, quæ in hoc capite refertur concessa gratia, diversa est omnino ab ea quæ facta est in loco, ab eventu, *sepulchra concupiscentiæ* dicto. I. Namque ibi datæ sunt alites populo fastidienti mannam: hic vero prius accesserunt quam manna deplueret. II. Ibi singulis diebus per mensem concessæ sunt, hic vero tantum uno vespere leguntur advolasse. III. Hic Deus non animadvertit in ingratum populum: ibi vero in illum iratus, *percussit eum plaga magna nimis*, *vocatusque est ille locus*, *sepulchra concupiscentiæ; ibi enim sepelierunt populum qui desideraverat carnes*. Unde David Psalm. 77. vers. 26. & sequentibus: *Transtulit austrum de Cœlo: & induxit in virtute sua Africum.. Et pluit super eos sicut pulverem carnes: & sicut arenam maris volatilia pennata.. Et ceciderunt in medio castrorum eorum*, *circa tabernacula eorum.. Et manducaverunt*, *& saturati sunt nimis*, *& desiderium eorum attulit eis; non sunt fraudati a desiderio suo.. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum; & ira Dei ascendit super eos.. Et occidit pingues eorum &c.*

His adde quod si diebus singulis advolassent coturnices super Israelitarum castra, perperam illi exoptassent carnes, cum eas suavissimas præ manibus haberent.

At, *inquies*, si jam concessæ fuissent coturnices populo murmuranti, non erat cur Deo promittente carnes præfato Numerorum loco Moses hæsitabundus diceret: *sexcenta millia peditum hujus populi sunt*, *& tu dicis; dabo eis esum carnium mense integro? Nunquid ovium & boum multitudo cædetur*, *ut possit sufficere ad cibum? vel omnes pisces maris in unum congregabuntur*, *ut eos satient?*

Respondeo, quod quamvis Moses de omnipotenti Dei virtute esset persuasus, nec ex illius animo & memoria excidisset coturnicum in deserto concessio; attamen cum ob oculos haberet stupendam illam populi ingratitudinem, dubius hæsit utrum Deus eamdem, quam antea erga ingratos illos haberet benignitatem & providentiam. Accedit quod licet in deserto datæ fuerint coturnices, non tamen in ea quantitate, quæ per mensem sufficeret ad escam tam prodigiosæ multitudini populi, quemadmodum illo *Numerorum* loco se daturum spondebat Deus.

Petes, utrum ingens illa coturnicum turba supra Israelitarum castra advolaverit casu, an singulari aliqua Dei virtute & providentia?

R*espondeo*, quosdam esse, qui, ut hoc miraculum elevent, afferunt id naturaliter contigisse: experientia namque, ajunt, constat coturnices esse ex eis avibus, quæ certis temporibus locum mutant, pro ratione tempestatum, & regionum temperamento, turmatimque ex una regione remota, in alias migrant, etiam maria aliquando volando superant, & tanto numero in naves impingunt, ut si Plinio fides, in mergendi periculum eas ducant.

Verum tametsi hæc ita sint, certum est nihilominus coturnices illas non nisi singulari Dei voluntate & providentia in Israelitarum castra advolasse, ut manifestum fit. I. Ex divina promissione; Deus enim per Mosen ante prædixerat vespere sequenti se daturum Israelitis carnes, quod utique destinato illo tempore per advenientem coturnicum turbam implevit. II. Etsi aves illæ gregatim ex una regione in aliam transvolant; non tamen tanta est earum multitudo, ut sexcentis hominum millibus ad arma comparatis cum innumerabili populi cœtu ad escam sufficiant, non solum unica nocte, sed etiam per aliquos sequentes dies. III. Quinetiam si agmine facto aves illæ volare consuescant; attamen cum sint frugilegæ, amentque exculta loca, in quibus reperire possunt ad pastum necessaria; desertum non solent petere, nec intra numerosam hominum congregationem quiescere; neque ita venire ad manum, ut ab hominibus capiantur sine ullo labore. Fuerunt ergo coturnices illæ, peculiari Dei providentia & imperio, in Israelitarum castra divinitus immissæ.

Sunt & alii viri profani, qui ut ingenii sui acumen venditent, Mosem arguant, quod mannam rem nihili, aut parvi momenti, magnifice extollat; ajunt enim plurimis in locis Orientalibus & Australibus colligi grana alba, quibus nomen *Man* vulgo imponitur.

Narrant etiam Scriptores Polonici, in sua regione mensibus Junio & Julio, manna noctu depluere, herbisque instar roris incumbere, quod Incolæ ante solis ortum cribro colligunt, excutiunt, tundunt, aqua miscent, pultesque conficiunt, ejusdem saporis ac pultis, quæ ex farina tritici fieri solet. Irradiante autem sole folliculum dissolvitur, & granum in eo inclusum in terram lapsum deperditur.

Verum ab illis in eo differt manna Israelitica, quod pleraque medicamenta sint, non vero cibi. Etsi vero Polonica cibo inserviat, in plurimis tamen ab illa discrepat. I. Quod sit alterius coloris & figuræ; est enim instar milii, sed longior & rubicundior: Israelitica autem *erat quasi semen Coriandri album*, *gustusque ejus quasi similæ cum melle;* ait hic Moses vers. 31. II. Israelitica pluit per 40. annos singulis noctibus: non ita manna Polonica, & aliarum regionum. III. Nulla aeris mutatio obstitit quominus æquabili tenore manna stillaret: non gelu, non pluvia, non æstus, non hyems, non æstas cursum hujus distillationis abrupit. IV. Copia, quæ immensæ multitudini sufficeret, singulis diebus reperta est, quum gomor unum acciperent in singula capita. Ad hæc, die sexto duplicata fuit copia, ut alterum gomor in cibum Sabbati reponerent. V. Si quid servabant præter justum demensum, putredini obno-

obnoxium fuit, cum die Sabbathi integra maneret altera portio. VI. Quocumque profecti sunt, semper eos comitata est hæc Dei benedictio: cum vicinæ Gentes frumento vescerentur, & tantum in castris illis Man esset cognitum. VII. Simulatque ingressi sunt terram fructuosam ac tritici feracem, Man cessavit. VIII. Quod jussus est Aaron in vase recondere, non computruit. His probe expensis, satis superque illustre erit miraculum, suoque fulgore nebulas omnes cavillationum discutiet, apparebitque Israeliticam mannam ab illis rebus, quæ vulgo eodem nomine appellantur, longe fuisse diversam.

Hoc autem Dei beneficium his versibus exponit Sedulius:

Quid referam innumeras cœlesti pane catervas
Angelicos sumpsisse cibos, nimbisque superni
Nectaris, aerea populum dulcedine pastum
In pluviis habuisse dapes, & in imbribus escas?

Nonnulli sunt qui vulgatum Interpretem hic arguant. Quod vocem *Mannam* interrogative reddiderit per *Manhu?* id est, *quid est hoc?* cum, inquiunt, Hebræa vox *Man*, proprie significet *præparatum*, a radice מנה *manach*, quæ in *Piel* efficit *minnah*, id est, *præparare*, *constituere*, *destinare*, unde *Manah*, idem est, ac destinata portio. Hinc Israelitæ concessum sibi divinitus munus intelligentes, esse datum ad escam, neque distincte scirent quidnam esset, generali nomine *Man* dixerunt. Quod etiam nomen permansit postquam cibi istius natura fuisset declarata: quo spectare videtur illud Sapientiæ cap. 16.v. 20. *Angelorum esca nutrivisti populum tuum & paratum Panem de cœlo præstitisti illis sine labore.*

Nihilominus Vulgati Interpretis versionem probant LXX. Interpretes, Paraphrastes Chaldæus, Philo, Josephus, Origenes, Theodoretus, aliique bene multi dicentes interrogationem *Manhu?* conversam esse in nomen *Manna:* quod etsi vulgo censetur indeclinabile, ac propterea neutrius generis: attamen ad faciliorem intelligentiam illo utor tamquam declinabili, & fœminini generis, cum plurimis probatis Auctoribus, maxime Buxtorfio, qui specialem tractatum edidit inscriptum *de Historia Mannæ.*

Ad gustum autem & saporem Mannæ quod attinet: Moses quidem dicit *versu* 31. illius gustum fuisse *quasi similæ cum melle*: quibus significat illius saporem naturalem mellitum fuisse & gustui valde gratum. Auctor vero libri Sapientiæ addit, Mannam omne delectamentum in se habuisse, & omnis saporis suavitatem: *Substantia enim tua* (inquit Deum alloquens) *dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat; & deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod volebat, convertebatur:* ita scilicet, ut talem cuique saporem redderet, qualem optaret comedens, absque tamen cibi mutatione substantiali. Eadem fuit constans Hebræorum Doctorum a majoribus accepta sententia, ut colligere est ex Thalmude, ubi legitur: *Rabbi Asbu dixit; quemadmodum lactens in mamma varios gustat gustus* (pro varietate ciborum scilicet, quibus mater vescitur:) *ita quamdiu Israelitæ comederunt manna, reperiebant in eo varios gustus. Quidam ita explicarunt: quemadmodum mamma convertitur in varias species seu colores, ita manna conversum fuit in varios gustus.*

Similiter in antiquo libro nomine *Zohar*, de manna scribitur: *Appositum alicui ad edendum gustabat in eo saporem quemcumque volebat:* unde Rabbi Abarbanel inter mannæ miracula refert: *quod in manna mutati fuerint sapores, tum respectu Sabbati, & reliquorum dierum: tum ratione comedentium, sicut Rabbini nostri dicunt* &c.

Hanc eamdem sententiam de varietate saporis mannæ ad voluntatem comedentium tuentur quidam ex Patribus, & inde allegorias eliciunt: in primis vero S. Chrysostomus: *Hæc fuit*, inquit, *natura mannæ, cibus quotidie novus, & saporem desiderio vescentium subministrans.* Cui concinens S. Hieronymus ad hæc verba, ADIPE FRUMENTI SATIAT TE, scribit: *Pinguissimus sermo Domini est. Omnes habet in se delicias. Quidquid volueris ex sermone divino nascitur: sicut tradunt Judæi, quod manna, quod comedebant, secundum voluntatem uniuscujusque sic sapiebat in ore: ac si dixisset: qui manna comedebat, si desiderabat mala, si pyrum, si uvam, si panem, si carnes, secundum qualitatem, & voluntatem comedentis; ita sapor & in manna erat*, &c.

At hanc eamdem sententiam plenius explicat & confirmat Auctor homiliæ de Corpore & Sanguine Christi: *Quod si*, inquit, *illius veteris legis manna, de quo legitur:* PLUIT EIS MANNA UT EDERENT; *hoc unicuique sapiebat quod desideriis concupierat, aliudque erat quod sumebatur, aliud quod videbatur, invisibiliterque sapor ille in singulorum sensibus formabatur. Si ergo illud veteris legis manna, cœlitus elapsum, per multimodas suavitates naturæ suæ meritum, & generis sui excedebat intuitum, & si creaturam suam dispensatio largitoris multiplici diversitate condiderat, ut præberet gustus, quod ignorabat aspectus, quia juxta recipientis desiderium, escæ illius novitas & dignitas nascebatur... Quæ cum ita sint, quod illic aviditas faciebat, hic fides faciat: & sicut in corpore cibus sapiebat, in pectore Deus credulitate proficiat.*

Quærunt Interpretes utrum hoc privilegium probis & improbis fuerit concessum?

Affirmant plurimi tam veteres quam recentiores, idque probant ex eo quod cætera Dei beneficia, puta columna, coturnices, aqua ex petra in deserto tam impiis quam piis erant communia; & quia per hunc saporem Deus volebat tam impios quam pios avocare ab ollis Ægypti.

At verisimilior mihi videtur sententia S. Augustini qui dicit gratiam illam *solis ex fide petentibus, non autem illis adversus Deum murmuratoribus* fuisse concessam; quia, inquit,

quit, *non alias escas desiderarent, si hoc saperet iis manna quod vellent*. Idque non obscure confirmat Sapiens eodem cap. *vers.* 25. ubi scribit: *Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deserviebat, ad voluntatem eorum, qui a te desiderabant: ut scirent filii tui, quos dilexisti Domine, quoniam non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conservat*. Huic pariter sententiæ adstipulantur Origenes in hunc locum, & S. Gregorius magnus, neque contradicunt veteres illi in contrarium, laudati præsertim SS. Chrysostomus & Nazianzenus qui generaliter tantum cum Scriptura loquuntur.

Clauditur hoc caput his verbis: *Filii autem Israel comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem, hoc cibo aliti sunt usquequo tangerent fines terræ Chanaan*. Comederunt, inquam, tanquam cibum ordinarium, cui tamen non esset vetitum carnes, aliosve cibos adjungere, si quos vel venatu, vel emptione a vicinis Gentibus consequebantur, ut indicatur clare Deuteronomii *cap. 2. v. 6.*

In hoc autem diutino cibo maximum fuit divinæ potentiæ miraculum, tot annorum spatiis tantum hominum numerum cibare, cui certe nihil unquam simile contigit, sive illius cibi originem, sive copiam, sive sufficientiam, sive saporem spectes.

At inquies, cum Moses per quadraginta illos annos cum Israelitis non steterit, nec attigerit Chananitidem, in qua desiit pluere manna, non potuerunt hæc ab illo scribi quæ post ejus obitum contigerunt.

Respondent plurimi Interpretes, id a Mose scriptum ex speciali revelatione Spiritus Sancti cui præsentissima sunt, non solum extantia, sed etiam præterita & futura. Addunt alii, & quidem rectius, hæc a Josue, aut alio Propheta adjecta esse post rei eventum, quemadmodum & illud *Deuter.* 34. *vers.* 5. de morte Mosis, ejusque abscondito sepulchro; cum enim hæc connectantur cum historica narratione, potius scripta videntur ab homine eodem divino Spiritu afflato; qui quod factum fuerit recitat, quam ab eo qui prædiceret quod erat venturum.

DISQUISITIONES IN CAPUT XVII.

TRia præcipue hoc in cap. recitantur I. Nova Israelitici populi adversus Mosem seditio excitata propter aquarum penuriam, & sitim urgentem. II. Aquarum effluvium ex durissima petra Mosis virga percussa. III. Israelitarum adversus Amalecitas pugna, victoria & gratiarum actio. Vix enim sedata fuerat propter cibi penuriam Israelitarum adversus Mosen & Aaronem seditio; cum aqua ad potum deficiente rursum tumultuantur. Quod Moses his verbis exponit: *Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel de deserto Sin per mansiones suas, juxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo. Qui jurgatus contra Moysen, ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moyses: quid jurgamini contra me? cur tentatis Dominum? Sitivit ergo ibi populus præ aquæ penuria, & murmuravit contra Moysen, dicens: Cur fecisti nos exire de Ægypto, ut occideres nos, & liberos nostros, ac jumenta siti?* In quibus verbis nonnulla occurrunt observanda.

Primo, quidem mirandum venit, quod Moses hujus capitis initio dixerit, Israelitas de deserto *Sin* venisse in *Raphidim*, omissis duabus mansionibus, quas fecerant in *Daphca* & in *Alus*, ut refertur *Num. cap.* 33. Insuper quomodo dicuntur profecti ex deserto Sin, in Raphidim, qui locus in eodem deserto consistebat.

Ad primum, respondet Rabbi Abarbanel a Mose in Exodo recenseri tantum profectiones illas, in quibus aliquid novi & notabile contigit: reliquas autem profectiones, in quibus nihil tale factum est, describi in libro Numerorum. Unde consulto Moses addit: *per mansiones suas*, ut significaret plures profectiones factas fuisse in deserto *Sin*, priusquam perveniretur in Raphidim.

Ad secundum, respondet S. Hieronymus ad octavam mansionem: „ Sciendum est, *inquit*, quod omnis usque ad montem Sinai „ eremus *Sin* vocetur; & ex tota provincia, „ etiam locus, nomen unius mansionis accepit: sicut *Moab*, tam urbis quam provinciæ nomen est. In hac solitudine „ quinque mansiones sunt, Jam *Suph*, & „ eremus *Sin*, & *Daphca*, & *Alus*, & *Raphidim*. Itaque in deserto *Sin* fuerunt quinque Israelitarum mansiones; primæ mansionis locus designatur a maris rubri dicti „ *Suph* propinquitate. Altera *totius deserti Sin* nomine indigitatur; tres sequentes „ propriis nominibus Daphca, Alus, & „ Raphidim sunt notatæ.

In hunc autem postremum locum, Deo imperante, & columna viam monstrante, cum pervenissent Israelitæ, nec occurrerent aquæ quibus tam homines, quam animalia sitim restinguerent, adversus Mosem insurgentes dixerunt vers. 3. *Cur fecisti nos exire de Ægypto, ut occideres nos, & liberos nostros, ac jumenta siti?* In quibus certe apparet stupenda illius populi ingratitudo & pervicacia; ex continuo enim Mannæ depluvio persuasum habere debuerant quod quoties eos premeret necessitas, Deus paratus erat indigentibus & supplicantibus opem ferre; quamobrem decebat, ut cum precibus

cibus convenirent, quatenus siti laborantibus suppetias ferret.

At pro suo ingenio desperatione feruntur ad cæcos strepitus, & impetuosas objurgationes adversus Mosem suum liberatorem & ducem, eumque crudelitatis accusant, quod eos traxisset ex Ægypto, cum liberis & pecoribus in deserto interficiendos: quin etiam eo impietatis progressa est eorum petulantia, ut dubitaverint essetne Deus in medio ipsorum, an non? Sicut refertur vers. 7.

Moses autem ad Deum conversus: *Quid faciam* (inquit vers. 4.) *populo huic? Adhuc modicum, & lapidabit me?* Quibus verbis querebatur se regiminis onere gravari, quod libenter excuteret, si veniam & manumissionem posset impetrare. At Dei jussu e castris egressus, una cum senioribus populi, ubi Horebi montis petram attigit, eandem virga sua percutiens, ac veluti emolliens, aquas uberrimas eduxit; unde David: *Interrupuit petram in Eremo, & adaquavit eos velut in abysso multa; & eduxit aquam de petra: & deduxit tanquam flumina aquas.* Quod utique manifestum fuit miraculum; quippe cum antea ibi non apparuerint aquæ, & sine ullo humano labore ad levem ictus baculi percussionem e petra durissima uberrimæ effluxerint, sive interim ibi latuerint in canalibus subterraneis & occultis meatibus; sive miraculo aliunde momento adductæ; sive in instanti a Deo creatæ.

Novum hoc Dei erga ingratos Israelitas beneficium sic describit Sedulius:

Rursus in exustis sitiens exercitus arvis,
Qua nimium loca sicca diu, qua terra negatis
Ægra jacebat aquis, qua spes ablata bibendi
Vivendique fuit, subitas arente metallo
Hausit aquas, sterilique latex de rupe cucurrit,
Et jejuna novum vomuerunt marmora potum:
His igitur jam sacra tribus dans munera rebus,
Christus erat panis, Christus petra, Christus in undis.

Ut autem signum aliquod perpetuum esset hujus ingratissimæ Isralitarum perfidiæ, & Dei erga contumaces & ingratos beneficentiæ & misericordiæ, stationem illam appellavit Moses locum *tentationis*, & *contentionis*: hujus quidem, quia adversus Mosem contenderant calumniis & jurgiis: illius vero, quia acceptorum beneficiorum oblivione & incredulitate, Deum tentaverant & exacerbaverant.

Deus autem utrumque crimen impunitum non sustinens, hostium sævitia ulcisci paravit. Primi autem, quos eis objecit, fuerunt Amalecitæ, quibus nomen fecit *Amalec* Esau filius ex concubina filii sui Eliphazi *Genes. 36. vers. 16.* qui licet cum Idumæis eumdem haberent parentem Esau, ab eis tamen regione & incolatu erant distincti. Verisimile enim est quod sicut Abrahamus concubinarum filios emiserat e paterna domo cum donis, ut alias regiones incolerent; sic fecisse Esau erga Amalecum ejusque familiam.

Cur autem Amalecitæ non fuerint excepti a nationibus per Israelitas expugnandis, sicut excepti fuerunt Idumæi, quod essent fratres, & ex eodem Abrahami sanguine prognati? causa forte fuit, quod injuste Israelitas fuerint aggressi. Cum enim non procul abessent a deserto, in quo Hebræi versabantur, audirentque ab his castra moveri, a tergo insidiati postremum exercitus agmen aggressi sunt, & trucidarunt aut captivos abduxerunt quotquot tardiori gressu, aut itinere defessi, priores assequi non poterant.

Licet autem nulla justa fuerit hujus impugnationis causa; non tamen putandum est illos sine prætextu id suscepisse: quisnam autem ille fuerit, variæ sunt Auctorum sententiæ. I. Eorum qui putant illos hoc consilio ad arma fuisse impulsos, ut vindicarent injuriam factam suo parenti Esau, cujus benedictionem ab Isaaco patre largiendam præripuerat Jacob Israelitarum Auctor; utque impedirent, ne illi Jacobi posteri fruerentur effectu illius benedictionis, & hæreditatis a qua dejectus fuerat Esau. *Verum* si quos hæc cura tetigisset, plus interfuisset Idumæorum in montibus Seir habitantium hanc vindictam repetere, utpote cum legitimi essent Esau hæredes: neque verisimile est tunc temporis utriusque Gentis homines post trecentos & amplius annos de eo cogitasse, aut fuisse sollicitos.

II. Sunt qui existimant id eos fuisse aggressos, quod vererentur ne Hebræi in suam regionem irrumpentes, multitudine sua illos obruerent; quod periculum ut prævverterent, nec auderent tam numerosum exercitum palam aggredi, dolo & arte id tentarunt: ita Philo: *Regionis Rex*, inquit, *populationem agrorum metuens, excitata oppidatim juventute, opposuit se, ut arceret eos a transitu; quod si armis viam sibi aperire conarentur, aggrederetur integris viribus, & recenti milite fessos itineribus, & commeatuum inopia, aquarumque penuria, quibus illi necessitatibus laborabant, alternantibus.* Verum cum justum sit hostibus invasoribus repugnare, si hanc Hebræos aggrediendi solam causam habuissent Amalecitæ, non erat cur eorum crimen toties in Scriptura exaggeraretur, præsertim *Deuteron.* 25. vers. 18. & 1. *Reg.* 15. 6. 2. & 27. vers. 18. &c. Neque cur Moses in fine hujus capitis scriberet: *Manus solii Domini, & bellum Domini erit contra Amalec, a generatione in generationem.*

Verisimilius dicendum arbitror Amalecitas furto & rapinis deditos ut ex pluribus Scripturæ textibus apparet, spe prædæ inductos, voluisse Israelitas furtive adoriri, quod intellexissent eos ex Ægypto egredientes onustos esse Ægyptiorum spoliis; ac proinde esse prædivites.

Petes, cur Deus Israelitarum protector & defensor permiserit eos ab Amalecitis impugnari, & primo congressu vinci? Res-

Respondeo, quod tametsi non alia nobis occurreret ratio quam ipsa Dei voluntas, existimandum esset id non nisi gravi de causa fuisse permissum. Adiicere tamen licet id multis de causis accidisse. I. Ut de recenti Israelitarum scelere, & rebellione Deus pœnam exigeret. II. Ut eis excuteret servilem animum, bellicosumque & fortem indueret, ut paulatim bellis gerendis assuefacti, comparati essent ad impugnandos validiores adversarios. III. Ut emendaret eorum desidiam, ne forte otio torpentes, peccandi haberent illecebram, & ab hostibus externis securi, inter se contenderent.

Cum hunc Amalecitarum in Israelitas impetum accepisset Moses, ad propulsandam illam injuriam, continuo imperavit Josue, ut ex toto populo colligeret delectos milites qui ad pugnam parati essent in diem sequentem. Noluit autem ipse pugnantibus adesse ductor; forte quia totus populus non deberet opponi Amalecitis; sed tantum ex eis delecta juventus, necessariumque esset ut prospiceret tam pugnantibus, quam remanentibus in castris: voluit etiam ut Josue filius Numi e Tribu Ephraim oriundus: *Vir*, inquit Josephus, *fortis manu*, *ac consilio promptus*, *& pietate insignis*, a Deo designatus qui Israelitas in Chananitidem introduceret; qualis & quantus esset, populo innotesceret, assuesceretque bellis gerendis, & sui animi fortitudinis in hoc prælio specimen exhiberet.

Neque tamen illi certamini se subduxit Moses; ut enim promiserat, vicinum collem ascendit cum virga mirifica, qua veluti signo milites pugnantes confirmaret. Ubi concursum fuit, vicerunt Hebræi quandiu Moses manus in cœlum erigebat; vincebantur autem, dum præ lassitudine demittebat: quod animadvertentes Aaron, & Hur ex tribu Juda princeps: *Sumentes lapidem*, *posuerunt subter eum*, *in quo sedit: Aaron autem & Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum est ut manus illius non lassarentur usque ad occasum Solis*, *fugavitque Josue Amalec*, *& populum ejus in ore gladii.* Hoc est, ad internecionem usque: Gallice: *passer au fil de l'épée*. Non est tamen existimandum tunc omnino deletos esse Amalecitas; eos enim ad Samuelis & Saulis tempora suos habuisse Reges aperte constat primo Reg. cap. 15. sed hic dicuntur percussi *in ore gladii*, illi nimirum, qui ad pugnam contra Israelitas convenerant.

Quod autem addit Deus vers. 14. *Delebo memoriam Amalec sub cœlo;* non sic debet intelligi, quasi nulla unquam superesse debuerit Amalecitarum recordatio, cum ea adhuc perduret, perseverabitque quandiu Historia sacra, & Ecclesia permanebit, hoc est, ad finem usque mundi: sed verbis istis prænuntiari voluit Deus, futurum aliquando tempus, in quo Amalecitarum gens & regnum exterminari debeant, ut non amplius connumerentur inter populos qui speciales regiones incolunt.

Hac autem victoria, ait Josephus, non alia vel magnificentior, vel magis opportuna majoribus nostris contigit. „ Nam & occurrentem exercitum fuderunt ac fugaverunt, & omnibus circumquaque degentibus magnum terrorem incusserunt, & laboris præmium prædam opimam reportaverunt: namque castris etiam hostilibus expugnatis, publice & privatim sunt ditati, qui ad eam diem vix quotidianum victum sibi parare poterant. Nec in præsens tantum ea victoria profuit, sed in futurum etiam: non solum enim corpora adversariorum, sed animi quoque eo prælio sunt fracti, & omnibus circumquaque gentibus ex illo tempore facti sunt formidolosi. Ipsis vero opulentiæ non mediocris accessio est facta. Multum enim auri & argenti in castris fuit repertum, multa æramenta, vel escaria, vel coquinaria, magnus etiam pecuniæ signatæ numerus: ad hæc textilia, & armorum ornatus, aliaque supellex castrensis, & varia præda jumentorum & impedimentorum quæ exercitum sequi solent: quin & audaciores multo successus hic Hebræos reddidit, & fortitudinis ac industriæ magis studiosos nihil non sibi pollicentes si virtutem strenue colerent. Et hoc quidem prælium talem exitum est sortitum. Sequenti vero die Moyses cæsorum cadavera spoliavit, arma quæ fugientes abjecerant, collegit, & illis quorum opera insignior fuerat, præmia distribuit; Jesumque ducem pro concione collaudavit, milite per acclamationes laudem viri comprobante.

Reportata itaque insigni victoria, voluit Moses non solum suo, sed & totius Israelitici populi nomine erga Deum gratitudinem testari; quamobrem erexit altare, non tantum ut in eo victimas in Dei gloriam, & gratiarum actionem immolaret, sed etiam ut monumentum esset posteris reportatæ, Dei adjutorio, insignis victoriæ adversus Amelecitas.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XVIII.

DUæ sunt hujus capitis partes: in quarum *prima* narratur adventus Jethronis cognati Mosis in castra, ejusque gratulatio ob res fœliciter a Mose gestas Dei favente auxilio, cui in gratiarum actionem laudes & sacrificia persolvuntur: In *secunda* vero, consilium a Jethrone Mosi datum pro populi regimine, quo factum est ut eligerentur Tribuni, Chiliarchæ, Centuriones, Decuriones & alii Præfecti, qui rebus minori-

noribus cognoscendis deputati, lites & controversias leviores dirimerent, Moses autem graviores & majoris momenti causas expediret.

Cum insignem victoriam ab Israelitis in Amalecitas reportatam, & stupenda prodigia, quæ Deus Hebræorum gratia in Ægypto fuerat operatus, audiisset Jethro; atque Mosem cum numerosa multitudine a regione, quam incolebat, non procul abesse, censuit ipsum esse conveniendum; tum ut affinem suum inviseret; eique gratularetur; tum ut ad illum reduceret Sephoram uxorem ejus, duosque illius filios quos in Ægyptum rediens cum Pharaone decertaturus, in Madian ad Jethronem uxoris patrem remiserat, quo liberior & expeditior fieret ad pugnam.

Quis fuerit ille Jethro, non conveniunt Interpretes. Volunt aliqui eum esse socerum Mosis, & Sephoræ patrem, qui fuerit trinomius, & dictus Raguel, Jether, & Jethro; his enim nominibus interdum appellatur in Scriptura. At cum Hebræa vox *chosen*, quæ hic scribitur, tam *affinem*, quam *socerum* significet; Vulgatus Interpres illum non *socerum*, sed *cognatum* Mosis hoc in capite nominat; ut significet illum qui Mosem in deserto convenit, non fuisse Mosis socerum, sed hujus ex filio nepotem, qui avo suo in principatu Madian successerat. Neque enim verisimile est Jethronem Mosis socerum, ætate grandævum, voluisse committere se laborioso & multum periculoso itineri inter aspera deserta, ut cum gravi mulieris, ejusque puerorum sarcina generum suum inviseret.

Moses autem cum eos adventantes a nuntio accepisset, perrexit eis obviam, in quo certe præclarum exhibuit suæ humilitatis & urbanitatis specimen; quod vir talis & tantus, tamque numerosi populi dux, non dedignatus fuerit obviam ire cognato suo longe sibi inferiori; quod insuper apertius declaravit, dum eum assecutus *adoravit*, id est, inclinato corpore salutavit & osculatus est, illumque cum honore in Tabernaculum suum deduxit.

Cum autem ei Moses distincte narrasset omnia prodigia quæ Deus in Israelitarum gratiam operatus fuerat in Ægypto; quæque deinde illis beneficia contulit: ad hæc attonitus Jethro exclamavit: *Benedictus Dominus, qui liberavit vos de manu Ægyptiorum, & de manu Pharaonis. Nunc cognovi, quia magnus Dominus super omnes Deos.* Quæ verba non protulit, quasi tunc cœpisset agnoscere, & colere verum Deum; adoleverat enim apud Jethronem avum suum, veri Dei cultorem & Sacerdotem, uti diximus ad caput secundum: Cumque Moses etiam veri Dei cultor, in illa familia vixisset quadraginta annis, credibile non est Jethronem nihil unquam de veri Dei majestate & potestate antea audivisse.

Quæ vero adiicit verba: *Eo quod superbe egerint contra illos*, non levem ingerunt difficultatem. Incertum enim est ad quos referendum sit pronomen *illos*: an ad Ægyptios? an ad ipsos Deos de quibus proxime dixerat? an ad ipsos Israelitas? Censerem ego Jethronem his verbis respexisse Deos Ægyptiorum, seu Angelos malos, qui per Magorum incantationes obstiterant veris miraculis, quæ Deus per Mosem & Aaronem operabatur; quique gloriabantur & superbiebant in præstigiis suis, quibus divinitatis opinionem apud suos cultores sibi conciliabant, hos autem Deus superavit & vicit, cum Magi, illorum ministri, non valentes ciniphes educere, dixerunt: *Digitus Dei est hic*. Itaque verbis istis, Jethro supremam veri Dei majestatem & potestatem professus est.

Ut vero suam circa illum fidem & religionem testaretur, *obtulit holocausta & hostias Deo*, in conspectu nedum Mosis, & Aaronis; sed etiam totius populi Israelitici. Quibus peractis, *venerunt Aaron & omnes seniores Israel, ut comederent panem cum eo coram Domino*; hoc est, ut convivium instruerent, tam in signum communionis & amicitiæ; quam participationis in sacris, pars enim oblatarum victimarum cedebat in usum offerentium. Igitur illi persuasum habebant Jethronem, tametsi alienigenam, esse virum pium, verique Dei cultorem; nam si fuisset Idololatra, ut perperam existimant aliqui cum Tostato ad hunc locum, nec Aaron, nec alii Seniores populi principes voluissent interesse illius sacrificio & convivio, ne contaminarentur; ut supra dictum est.

Die postero cum Jethro Mosem negotiorum multitudine pene obrutum cerneret, & implicitum in componendis populi controversiis: *Non bonam*, inquit, *rem facis: stulto labore consumeris, & tu, & populus iste qui tecum est*, &c. Hoc est: facis quod minus est conveniens, ut singulas lites velis statuere: hoc enim tibi nimis molestum est, & populo minus utile; quippe cum præstoletur a mane usque ad vesperam, ut judicium excipiat: quamobrem sanum dedit ei consilium, ut sibi reservatis, quæ ad Dei cultum spectant, quæque majoris momenti essent negotia; in aliis statuendis constituerct judices, qui leviores controversias dirimerent: *Provide*, inquit, *de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint avaritiam, & constitue ex eis Tribunos, & Centuriones, & Quinquagenarios, & Decanos.* Quibus verbis tres præscribit conditiones in Judicibus maxime desiderandas. I. Ut sint *potentes*, id est, animi constantia & magnanimitate præditi, quatenus nec minis, nec terrore Magnatum a recto justitiæ tramite deflectant. Quo spectat illud Ecclesiastici: *Noli quærere fieri Judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua*. II. Quod sint *timentes Deum*, id est, semper Deum habeant præ oculis velut inspectorem judiciorum, de illis rationem expostulaturum; nam, inquit Psalmista, *Deus stat in Synagoga Deorum: in medio autem Deos dijudicat.* Hinc Sapiens, Judices compellans, ait: *Data est a Domino potestas vobis, & virtus ab*

Al-

Altissimo, qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur: quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, nec custodistis legem justitiæ, nec secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis: quoniam judicium durissimum his, qui præsunt, fiet. III. Quod sint *veritatis* amantes & inquisitores; nec sententiam intempestive & præpropere ferant; sed prius de causa diligenter inquirant, ne re minus perspecta, cuique non reddant quod suum est. IV. *Ut oderint avaritiam;* persæpe enim fit ut Judices divitiarum cupidi, sordida spe lucri abrepti, iniquissime judicent. Quamobrem Judicem sapienter admonet Moses: *Non accipies personam, nec munera; quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba justorum.* Unde David Judicem æterna beatitudine donandum asserit, qui *munera super innocentem non accepit*.

Ex his manifestum fit Jethronem hunc virum fuisse prudentissimum, eximium Dei cultorem, & in dandis saluberrimis consiliis versatissimum. Unde his auditis, Moses nihil cunctatus, *fecit omnia quæ ille suggesserat*, ratus illa fuisse Deo inspirante præscripta; adjecerat enim Jethro: *Si hoc feceris, adimplebis imperium Dei, & præcepta ejus poteris sustentare.* vers. 23. Hoc est, tibi Deus gratias & vires adiiciet, quibus injunctum tibi ministerium debite, & animo constanti impleas.

Petes, cur Deus, qui servum suum Mosem persæpe alloquebatur, eumque de rebus agendis informabat, voluerit eum a Jethrone edoceri modum administrandæ justitiæ?

Respondet, S. Augustinus a Deo id permissum multis de causis. I. Ut nos edoceret *per quemlibet hominem detur, consilium veritatis non debere contemni.* Deinde voluit Deus ab alienigena admoneri Mosem, ne ipsum tentaret superbia, dum videret sibi subjectam & stantem judicandorum multitudinem, cum sederet ipse solus in judiciario throno: unde Jethro eos designavit eligendos populi judices, *qui odissent superbiam.* Denique verba Jethronis dantis consilium Mosi consideranda sunt, inquit S. Augustinus, „ Dicit enim, nunc itaque, *Audi me*, „ *& consilium dabo tibi, & erit Deus tecum:* „ Ubi mihi videtur significari, nimis intentum humanis actionibus animum, Deo „ quodammodo vacuari, quo fit tanto plenior, quanta in superna æterna liberius „ extenditur. *Ita S. Augustinus.*

His peractis, Moses *dimisit cognatum suum: qui reversus abiit in terram suam.* Ipse vero cum universo Israelitarum cœtu perrexit ad montem Sinai.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XIX.

HUjus capitis summa duo complectitur. I. Tempus accessus Israelitarum ad montem Sinai. II. Præscriptas isti populo præparationes, ut leges a Deo ferendas debite & religiose excipiat.

Jam Israeliticus populus undecim posuerat stationes a suo ex Ægypto exitu, cum monente Deo, duodecimam statuit ad radices montis Sinai. Quo vero tempore illuc accesserint, declarat Moses his verbis: vers. 1. *Mense tertio egressionis Israel de terra Ægypti, in die hac venerunt &c.* Quæ postrema verba crucem faciunt Interpretibus; quidam enim volunt, per ea significari primum tertii mensis diem, seu novilunium. At cum certum sit legem datam esse quinquagesimo die ab exitu de Ægypto, in cujus rei memoriam, festum *Pentecostes*, hoc est quinquagesimi diei, institutum est; nec totidem reperiri possint in illo calculo, ideo Abulensis existimat legem esse datam die 48. ab exitu. S. vero Augustinus, ut hos 50. dies inveniat, incipit eos numerare a vespera Paschatis, & singulos menses triginta diebus constare asserit. At excludenda est illa Paschatis vespera, quæ diem exitus antecessit, ut videre est *Levitici* 23. *vers.* 11. & 15. Et insuper Judæorum menses alterni fuerunt 29. & 30. dierum, unde alii opinantur per *diem hanc*, intelligendam diem tertiam, tertii mensis, qui prius memoratur.

Possent tamen hæ duæ pugnantes sententiæ ad unitatem revocari, dicendo Israelitas, primo quidem die tertii illius mensis accessisse circa montem Sinai. Secundo autem die Mosem ascendisse montem ut Dei mandata ad populum deferenda acciperet, sicut refertur vers. 3. Tertio die ad castra reversum, congregasse seniores & præfectos Tribuum, quibus divina mandata exposuit, quique cum pro universo populo respondissent se impleturos, quæ præceperat Dominus; ac id Moses ad Deum retulisset: *die quarta*, præcepit ei Deus vers. 11. *Vade ad populum, & sanctifica illos hodie, & cras, laventque vestimenta sua. Et sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet Dominus* &c. Inde conficitur legem cœpisse dari sexto tantum die accessus ad montem Sinai; tametsi primo die mensis tertii ibi fuerint castrametati.

Præparationes, quas a populo requirebat Deus, hæ potissimum erant. I. Ut lota, & munda essent vestimenta, & corpora. II. Ut conjugati abstinerent a maritali congressu. III. Ne ullus, sub mortis interminatione, monti approximaret, neque illum tangeret. IV. Ut essent omnes animo comparati ad ea opera complenda, quæ divinitus præscriberentur.

Ut autem ad id exequendum essent promptiores, advocato in montem Mosi mandat Deus

Deus ut Israelitis in memoriam revocet. I. Majorum suorum pietatem, & parentis Jacobi fidelem erga Deum observantiam. Quamobrem eos appellat: *Domum Jacob*, & *filios Israel*; ne videlicet a paterna pietate sint degeneres. II. Ea omnia prodigia quæ in eorum gratiam in Ægypto fuerat operatus: *Vos*, inquit, *ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis*, & *quomodo portaverim vos super alas*, & *assumpserim mihi*. vers. 4. III. Spondet quod, si fideliter exequantur, quæ præcepturus erat: *eritis mihi in peculium de cunctis populis*; hoc est, vos præ cæteris nationibus, ut portionem meam & hæreditatem, ac instar pretiosi thesauri habebo.

Unde Deuteron. Israeliticum populum Moses alloquens, ait: *Te elegit Deus*, *ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis*, *qui sunt super terram*. Et cap. 32. vers. 9. *Pars autem Domini populus ejus*, *Jacob funiculus hæreditatis ejus*. Neque hoc tantum: sed insuper *eritis mihi in regnum sacerdotale*; ita ut, quemadmodum apud omnes populos, Reges & Sacerdotes maximo sunt in honore; sic ego vos præ cæteris Gentibus habebo magis in pretio, efficiamque ut sitis honoratiores.

Ad hunc textum allusisse videtur S. Petrus scribens de Christianis e dæmonis captivitate ereptis; *Vos autem genus electum*, *regale sacerdotium*, *gens sancta*, *populus acquisitionis*. Christianos autem omnes *Sacerdotes* dicit; eo sensu, quo *vers.* 5. dixerat eos esse *domum spiritualem*, ad offerendas *spirituales hostias*. Reges etiam eos appellat, vel quatenus sunt Deo subditi, cui servire, regnare est; vel quia suorum affectuum Domini sunt & Reges, mente suum in eis obtinente principatum; vel ideo maxime quia prædestinatione & vocatione reges sunt, utpote filii, & hæredes Dei, cohæredes autem Christi, cum quo & in æternum regnaturi. Lucæ 22. *Et ego dispono vobis*, *sicut disposuit mihi pater meus*, *regnum*. Possunt etiam alio modo fideles omnes dici *Sacerdotes* & *Reges*, quatenus omnes membra sunt Christi Sacerdotis & Regis, cum quo unum corpus constituunt, ut exponit S. Gregorius.

His ita institutis, adjecit Deus vers. 12. *Constituesque terminos populo per circuitum*, & *dices ad eos: cavete*, *ne ascendatis in montem*, *nec tangatis fines illius: omnis qui tetigerit montem*, *morte morietur*. Quæ verba pugnare videntur cum his quæ subjiciuntur vers. 13. *Cum cœperit clangere tuba*, *tunc ascendant in montem*.

Verum hæc conciliari possunt dicendo prohibitum quidem fuisse populo, ne egrederentur e castris, causa curiose inquirendi quod ageretur in monte Deum inter & Mosem, dum illi leges populo denuntiandas præscriberet Deus: At his peractis, & audito clangore tubæ quo populus advocabatur ut scriptas leges a Mose eminus consistente audiret, tunc accesserunt, & *steterunt ad radices montis*, vers. 17. non quidem in planitie; quia montes excelsi spatiosas habent radices, initio quidem parum elatas, ad quas tamen sine ascensu perveniri non potest. Ad has itaque montis Sinai radices accesserunt Israelitæ, extra tamen terminos in clivo montis positos. Unde dici possunt ascendisse in montem, quia illius radices subierunt: & non ascendisse, quia nec ad illius cacumen; imo nec ad clivum pervenerunt.

Tertius itaque dies advenerat quo populus juxta Dei monitum sese paraverat ad divina illius per Mosem excipienda præcepta: *Et ecce cœperunt audiri tonitrua*, *ac micare fulgura*, & *nubes densissima operire montem*, *clangorque buccinæ vehementius perstrepebat* &c. *vers.* 16. *totus autem mons Sinai fumabat: eo quod descendisset Dominus super eum in igne... Eratque omnis mons terribilis vers.* 18. maxime propter terræ motum; nam, ut ait Psalmista: *terra mota est; etenim Cœli distillaverunt a facie Dei Sinai*, *a facie Dei Israel*.

Cum autem Moses ascendisset ad montis cacumen, Deus illi præcepit ut descenderet, moneretque populum ne terminos sibi præfixos transgrederentur, ne perirent. Addit v. 22. *Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum*, *sanctificentur*, *ne percutiat eos*. Ubi nomine *Sacerdotum*, non alios intelligit quam cujusque familiæ primogenitos: hi enim administrabant Sacra, donec eorum in ordinem succederent Levitæ.

Advocato autem rursus ad montis cacumen Mosi, Deus decem præcepta populo declaranda præscribit, quæ sequenti capite enarrantur.

DISQUISITIONES IN CAPUT XX.

HOc in capite continentur decem Dei Mandata, quibus comprehenduntur ea omnia quæ Deo, proximo, & sibi impendere debeat homo, ut sit Deo gratus & acceptus. Hæc autem, ratione objectorum distribuuntur in duas tabulas; quarum prima continet illa quæ Dei cultum respiciunt, eaque sunt quatuor. I. Unicum Deum esse colendum. II. Cavendam omnem idololatriam, & inanium numinum venerationem. III. Habendum divino nomini honorem, nec in vanum & inutile juramentum assumendum. IV. Sabbato feriandum ab omni opere servili, ut solius Dei cultui dies ille impendatur.

Qualiter autem sacrificia sibi fieri velit, declarat versibus 24. 25. & 26. Nempe *Altare de terra facietis mihi* &c. Cur autem id san-

sanxerit, plurimæ proferuntur causæ quas exhibet Serrarius in cap. 8. Josue quæst. 16. *Primo*, ut significaret Veteris Testamenti sacrificia & victimas rudes ac informes fuisse: typos nimirum & figuras unici Christi Jesu sacrificii, quod in crucis ara semel cruente factum, incruente quotidie repeti solet. *Secundo*, ut ostenderet, quam rudis ac impolita, & dura futura esset ejusdem Christi Domini ara, ipsa inquam crux, ut indicat Procopius. *Tertio*, ut veterum altarium nullum fore perpetuum innueret; sed sicut ex terra & scabris lapidibus facile construerentur, ita & facile destructum iri. *Quarto*, ut subito & ubique, cum voluisset Deus, occasio esset altaris ipsi erigendi, cum minime operosum, artificiosumve postularet. *Quinto*, ut se, victimas, & offerentes, potiusquam altaria intueri, magisque illorum puritate ac sanctitate, quam horum pretio & arte oblectari monstraret Dominus.

In secunda tabula continentur ea quæ proximi personam & bona spectant; docetur que mandato quinto quid debeamus parentibus, & eis, qui vel *natura ut pater & mater*; vel *dignitate* ut Principes, Magistratus & Superiores in nos principatum & imperium obtinent: deinde quid universim omnibus nobis æqualibus, aut inferioribus debeamus; nimirum consulendum eorum vitæ, homicidiumque cavendum; non insidiandum eorum thoro: nec temerandæ uxores: non surripienda arte aut furto, eorum bona: famæ & honori non detrahendum: falsum testimonium non proferendum. Quæ omnia cum in tractatu de lege divina abunde expenderim, ne actum videar agere, illuc lectorem remitto.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXI.

CUm Israeliticus populus tubæ cœlestis clangore, horridoque fragore tonitrui, atque monte undique flammis ardente, ingenti pavore esset perterritus, Mosem obsecravit ut imposterum ipse Legislatoris munere functus, leges præscribendas Dei voce exciperet, eisque imperata significaret, ut refertur *Deuter.* 5. *v.* 26. Illorum petitioni annuens Moses, quæ Deus sibi imperanda Israelitis commiserat, sequentibus in capitulis comprehensa ad eos retulit.

In hoc vero referuntur leges spectantes ad conservanda bona corporis, tam in hominibus, quam in pecudibus. Statuitur autem I. Qualiter Israelitæ sese gerere debeant erga servos, vel ex popularibus, vel ab exteris comparatos: quandiu scilicet retinendi sint, & quando manumittendi.

I. Namque jubet ut servus, aut ancillæ, ex Hebræis assumpti postquam suam per sex annos integros suis Dominis operam locaverint, in septimo dimittantur liberi, cum his circumstantiis. Ut donentur veste simili illi qua induti ad obsequium accesserant, hoc est, æque bona. 2. Si vir conjugatus una cum uxore fuerit obsequio mancipatus, ambo simul dimittentur. 3. Sin autem herus dederit illi uxorem ex ancillis suis, *& ipsa peperit filios & filias: mulier & liberi ejus erunt Domini sui*; *ipse vero exibit cum vestitu suo.*

In quibus duo maxime veniunt notanda: primum durissimam fuisse servorum conjugatorum apud Hebræos servilem conditionem; quippe cum servitutis vinculum aliter solvi non potuerit, quam divortio, & cojugii violatione: ista sane separatio dura quidem videtur, dum vir ab uxore, dimidia sui parte, & pater a suis liberis, quasi propriis visceribus divelli debuit: Nulla tamen in illa occasione intervenit injustitia: si enim uxor cum liberis una cum servo conjuge fuisset manumissa, herus non modo ancilla, quæ erat in ejus mancipio, sed etiam liberis, in quorum educationem sumptus fecerat, tamquam proprio dominio fuisset spoliatus: quapropter juri privato hac in parte cessit conjugii vinculum.

Alterum quod notandum hic occurrit, illud est; quod apud Hebræos non solo libello repudii, sed etiam hac servi manumissione solveretur matrimonii vinculum: fuisset enim nimis grave si viro libertati restituto, & alio abeunti, vinculum istud adhuc perseverasset, nec mulier, nec vir aliis potuissent nubere. Hoc tamen servi manumissi habebant solatium, quod illis liberum erat in priori statu manumissionem acceptare; tunc, ut fertur *vers.* 6. herus debebat eum adducere ad judices, qui hic *Dii* appellantur, ut ille coram ipsis testaretur se liberrime in obsequio manere velle: quo facto, herus subula ad fores domus suæ ipsius perforabat aurem in signum acceptæ perpetuæ servitutis. Illa autem confessio coram judicibus necessaria fuit ad coercendam Dominorum tyrannidem; nam si privatus quisque istius rei fuisset arbiter, divites vi miseros servos perpetuis obsequiis mancipassent.

II. *Vers.* 7. Præscribit leges servandas erga filiam Israeliticam, quam paupertate cogente, aut alia de causa, pater vendiderat. I. Illa *non egredietur sicut ancillæ egredi consueverunt*. Nam servis ante septimum annum e domo Dominorum suorum exire non licebat: in septimo autem anno, si servus exire nolebat, eo quod diligeret Dominum suum, perpetuo deinceps usque ad annum Jubilæi, apud illum consistere tenebatur: puellæ vero a patre venditæ semper erat locus redimendi. II. *Si displicuerit oculis Domini sui, cui tradita fuerat, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreverit eam*. Secus autem erat de aliis ser-

vis, qui a suis Dominis poterant exteris vendi: puellas vero Israelitas liberum non erat vendere *alteri populo*, hoc est, qui non esset de familia emptoris: nam aliis Gentibus, seu Ethnicis, ne servus quidem Hebræus vendi poterat, ut notat Josephus.

III. *Sin autem filio suo desponderit eam, juxta morem filiarum faciet ei.* Dum pater vendebat filiam suam nubilem in servam, qui illam emebat, tenebatur eam in uxorem ducere, ut docent Hebræi Doctores, testibus clariss. Vatablo & Paulo Fagio: si vero illam desponsarit filio, debebat ei dotem constituere, ut fieri solebat in nuptiis aliarum Israeliticarum, nihil causans quod illa esset empta ad obsequium. IV. *Quod si alteram ei acceperit; providebit puellæ nuptias, & vestimenta, & pretium pudicitiæ non negabit. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque argento pro sua redemptione.* Hoc est, si alteram ipse quam ejus uxorem filius duxerit, non propterea illa prius ducta debebat esse vilioris æstimationis; si vero illam dimittere voluerit, tenebitur ei vestimenta nuptialia, & convenientem dotem tradere, ut posset nubere alteri.

Referuntur pœnæ capitales infligendæ iis qui patrem vel matrem percusserint, aut illis contumeliam fecerint: atque etiam iis qui voluntarie hominem occiderint. Additur autem *verſ.* 14. *Si quis per industriam occiderit proximum suum; & per insidias: ab altari meo evelles eum, ut moriatur.* Addit R. Salomo, *Si fuerit Sacerdos, & velit sacrificare, rapies eum ad mortem.* Paraphrastes Jerosolymitanus adiicit: *Licet ipse Sacerdos magnus fuerit, qui stet & ministret coram me, inde rapient eum & occident eum.* Apparet inde quantum Deus aversatus fuerit homicidium, utpote qui neminem, quantæ fuerit dignitatis, hujus criminis reum voluerit immunem esse ab hac capitali pœna.

IV. Versu 22. *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortum quidem fecerit, sed ipsa vixerit: subjacebit damno quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri judicaverint. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu* &c. Quæ verba etsi tantum de matre intelligenda velint Rabbini; attamen etiam de infante quem in utero gestat, accipienda esse docent Interpretes Christiani; nam, inquit Tertullianus, *festinatio homicidii est, impedire nasci: nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet. Homo est, & qui futurus est: etiam fructus omnis jam in semine est.* Quibus verbis Tertullianus existimat omnem abortum sive jam animati, sive animandi, seu vivificandi corporis verum esse homicidium. At S. Augustinus sententiam restringit ad fœtum animatum, *Si illud informe puerperium*, inquit, *jam quidem fuerit, sed adhuc qaodammodo informiter animatum... lex noluit ad homicidium pertinere; quia nondum dici potest anima vivens in eo corpore quod sensu caret; si talis est in carne nondum formata, & ideo nondum sensibus prædita.*

V. Neque tantum homines alios occidentes morte puniendos esse vult Deus, sed etiam belluas domesticas hominum interfectrices; statuit enim verſ. 28. *Si bos cornu percusserit virum, aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur: & non comedentur carnes ejus.* Addit S. Augustinus *quod de tauro positum est, a parte totum intelligendum est, quidquid de pecoribus usu humano subditum, infestum est hominibus.*

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXII.

IN præcedenti capite Moses expressit leges spectantes ad conservandam vitam & societatem humanam; in hoc autem præscribit eas quæ conducunt ad justitiam in bonis externis tuto possidendis exercendam. Quamobrem docet qualiter animadvertendum sit in illorum bonorum raptores, sive per violentiam, & furtivam ablationem; sive per fraudulentam ereptionem. Earum autem legum præcipuæ, quæque illustratione indigere videntur, hic exponendæ sunt.

I. Statuitur itaque verſ. 1. *Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, & occiderit, vel vendiderit: quinque boves pro uno bove restituet: & quatuor oves pro una ove.* Quæ verba crucem non levem inferunt Interpretibus. S. Augustinus quærens cur non tot oves, quot boves, pro furtive ablatis, restitui debeant.

Respondet aliquid hic significari: quid autem illud sit, non aperit. S. Thomas scribit idcirco restituendos quinque boves loco unius surrepti, quia sunt quinque beneficia hominibus a bobus exhibita; nam inserviunt ad victimam, præbent carnem ad esum, lac ad potum, corpus ad aratrum & currum, & corium ad pedum operimentum. Ovis autem habet tantum quatuor utilitates, immolatur, nutrit sua carne, lanam præbet, lac profert. Verum etiam pellis ovium plurimis usibus apta est; possent & aliæ illius utilitates proferri. Igitur omissis aliis levioribus his similibus expositionibus.

Censeo dicendum cum Theodoreto hanc legem ideo juste constitutam; *Quia*, inquit, *graviora delicta graviori supplicio sunt punienda*; furtum autem bovis gravius est furto ovis, quia ille majoris utilitatis est & pretii.

His accedit quod cum in pœnis infligendis leges ad tria potissimum attendant. 1. Ad præstantiam & bonitatem rerum illarum quæ per delictum pessundantur. 2. Ad nocu-

cumentum & præjudicium illatum alteri. 3. Ad improbitatem & temeritatem delinquentis: qui bovem furatur, hoc triplici reatu inficitur; abripit enim rem ove multo præstantiorem, eoque majori temeritate & audacia, quod bos difficilius, quam ovis possit abscondi: majus etiam infert damnum bovis possessori; siquidem illum privat illis fructibus quibus bos inserviebat arando agros, vehendo onera, currum trahendo &c. igitur cum gravius peccet, merito graviori pœna mulctandus est; maxime si bovem ablatum occiderit, aut dissipaverit. Si enim res ablata reperta fuerit illæsa & integra apud furem; *vers.* 4. statuitur ut tantum *duplum* restituat. Et hæc quidem præscribuntur adversus furem in actuali furto non deprehensum.

At contra illum qui in furto deprehenderetur, statuitur vers. 2. & 3. *Si effringens fur domum sive suffodiens fuerit inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, & ipse morietur.* Quibus verbis non præcipitur ut talis occidatur; imo sive in nocte, sive interdiu fur ille deprehendatur; conandum erit potius ut capiatur vivus, & ad judices deferatur: sed illius legis mens est, ut si paterfamilias excitato strepitu furem nocturnum vim facientem deprehendat, nesciatque quo fine accedat, an ad surripienda illius bona, aut mortem illi inferendam; nec habeat auxilium quo vivum furem nocturnum possit capere, citra culpam potest illum occidere.

Secus autem est de diurno fure, poterat quippe discerni, inquit S. August. *Quod ad furandum, non ad occidendum venisset; & ideo non deberet occidi*; nisi forte fur ille diurnus armata manu in patremfamilias insurgeret. Ratio autem discriminis inter furem nocturnum, & diurnum est, quod Sole illucescente & per diem paterfamilias potest habere testes, & domesticorum, seu vicinorum auxilium implorare ad furem vivum capiendum. Porro hanc sanctionem imitatæ sunt etiam leges civiles, ut ibidem observat S. Augustinus, *Hoc*, inquit, *in legibus antiquis sæcularibus, quibus tamen est ista antiquior, invenitur: impune occidi nocturnum furem quoquomodo: diurnum autem, si sese cum terrore defenderit jam enim plus est quam fur.*

Cæteræ, quæ in hoc capite præscribuntur leges, exponentur in Levitico una cum aliis ipsis correspondentibus. At hic prætermittenda non est quæ hic exprimitur *vers.* 8. de deposito furtim ablato. *Si latet fur, Dominus domus applicabitur ad Deos, & jurabit quod non extendit manum in rem proximi sui.* Ubi vides Deorum nomine, non alios intelligi quam causarum auditores & judices; eo videlicet sensu quo Psalmista ait: *Deus stetit in Synagoga Deorum: in medio autem Deos dijudicat.* Hinc additur *vers.* 9. de litigantibus circa furtum, *ad Deos utriusque causa perveniet*, nimirum, ut de illa sententiam ferant. Quo etiam sensu intelligenda sunt hæc vers 28. *Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices.* Quibus verbis non interdicitur irrisio & contemptus inanium Numinum a Gentilibus cultorum, ut perperam existimavit Josephus scribens: *Neque ridere, neque blasphemare debemus eos, qui apud alios putantur Dii: id enim Legislator interdixit, propter ipsam appellationem.* Quod quam falsum sit, apparet ex innumeris Scripturæ locis, præsertim ex *Psalm.* 113. ubi Gentium Diis & simulachris dicitur, quod *os habent & non loquuntur* &c. & Isaiæ 41. *vers.* 24. ubi Propheta Deos Gentium sic suggillat: *Ecce vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo quod non est: abominatio est qui elegit vos* &c.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXIII.

IN hoc capite pergit Moses præscribere leges Israelitis necessarias ad servandam justitiam, tam erga populares, quam erga extraneos.

In tribus autem prioribus versibus, Judices informat quomodo sese gerere debeant in administranda justitia. I. Ut serio examinent testes, an eorum testimonia vera sint. *Non suscipies vocem mendacii: nec junges manum tuam, ut pro impio dicas falsum testimonium.* Quibus verbis docet facile non esse acquiescendum testibus, nec eos esse audiendos nisi præmisso juramento. Hinc in more positum erat apud Hebræos, (ut refert perdoctus Fagius) ut nullum admitteretur testimonium, nisi præmisso juramento a teste tangente Librum legis, aut aliquid quod esset sacrum; alioqui juramentum censebant esse nullum. Unde nihili ducunt ea testimonia quæ proferunt coram Judicibus Christianis, etiamsi sciant se falsum jurare: quoniam, inquiunt, hoc illis Deus non imputavit: ad quæ summopere attendere debent Christiani Judices, dum agitur de Judæorum testimonio, ne ab illis illudantur.

II. *Non sequeris turbam ad faciendum malum: nec in judicio acquiesces plurimorum sententiæ, ut a vero devies.* Quibus verbis admonentur judices non esse sequendam sententiam plurium quos in conscientia persuasi fuerint inique judicare: ita quod si unus aut alter tantum ibi videantur juste sentire, eis potius adhæreas, quam plurimis; tametsi noveris tuam sententiam justæ causæ nihil profuturam.

III. *Pauperis non misereberis in judicio.* Psalmista monet quidem Judices, *judicate egeno, & pupillo; humilem, & pauperem justi-*

stificate: dummodo id fieri possit sine læsione justitiæ: si enim justa sit divitis causa, illi jus dicere debet Judex absque ulla erga pauperem compassione: *Ne forte* (inquit S. Augustinus) *cum judicamus... recte facere videamur, si contra justitiam pauperi faveamus causa misericordiæ: Bona est ergo misericordia, sed non debet esse contra judicium.*

His erga Magistratus & Judices præscriptis, docet deinde Moses qualiter quisque erga proximum, etiam inimicum sese gerere debeat: Addit enim vers. 4. & 5. *Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo:* hoc est, manus auxiliatrices dabis inimico tuo, ut sublato onere e clitellis, surgere possit asinus, & onus illi iterum imponi. Similia habentur *Deuteron. 22. v.* 4. Ex quibus manifestum fit a Judæis hanc corruptam legem, dum asserebant sibi licitum esse odisse inimicos. Quod eis exprobrat Christus D. Discipulos admonens: *Audistis*, inquit, *quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum:* ubi consulto dicit *dictum est*, non vero *scriptum est*; ut ostendat hanc existimationem non ex lege, sed ex prava legis interpretatione esse ortum: Quamobrem illam emendat dicendo, *Ego autem dico vobis. diligite inimicos vestros* &c.

Quod autem odium inimicorum per Mosem prohibuerit Deus, apparet nedum ex præfato textu, sed etiam ex Levitici cap. 19. v. 18. *Non oderis fratrem tuum in corde tuo.. non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum:* & continuo additur; *Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ego Dominus.* Unde Sapiens: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitiverit, da illi aquam bibere.* Ex quibus efficitur, dilectionem inimicorum, non solum Christianis; sed etiam Judæis fuisse præceptam.

Vers. 6. Moses admonet Judices, *Non declinabis in judicium pauperis*; hoc est, non favebis diviti in præjudicium pauperis; cum enim Judices Dei nomine præsint justitiæ decernendæ, illum pariter debent imitari, qui ut ait Job: *Non accipit personas Principum: nec cognovit tyrannum, cum disceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus sunt universi.* Quamobrem idem Moses admonet Deuter. cap. 1. v. 17. *Nulla erit distantia personarum; ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujusquam personam, quia judicium Dei est.*

Addit vers. 7. & 8. *Mendacium fugies: insontem & justum non occides: quia aversor impium.* Quibus verbis admonentur Judices, ut alieni sint ab omni falso judicio, quale est cum innocens damnatur, & reus absolvitur; nam ut fertur Proverb. 17. v. 15. *Qui justificat impium, & qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.*

Inde est quod *vers.* 8. sequente, Judicem alloquens Moses ait: *Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & subvertunt verba justorum.* Quibus verbis non prohibetur munerum acceptio extra judicium; Abraham enim & Abimelech sibi invicem munera obtulerunt: similiter servus Abrahami, sui heri nomine munera dedit fratri, & matri Rebeccæ, ut eos haberet sibi faventes: quin etiam 3. Reg. cap. 10. v. 25. singuli Reges deferebant Salomoni munera, vasa argentea, & aurea &c. At distincte prohibetur Judicibus ne accipiant munera a partibus litigantibus, ne judicium pervertant; Nam Isaias cap. 5. v. 23. Dei nomine imprecatur in Judices qui justificant impium pro muneribus, & justitiam justi auferunt ab eo; *Propter hoc*, inquit *sicut devorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi favilla erit, & germen eorum ut pulvis ascendet.*

Vers. 9. hortatur omnes Israelitas, ut peregrinis opitulentur; *Peregrino*, inquit, *molestus non eris, scitis enim advenarum ærumnas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti*; Nimirum ut memores ærumnarum & afflictionum quas eorum decessores passi fuerant in Ægypto, benignos & misericordes sese præberent peregrinis tum inter illos commorantibus, quam ad illos accedentibus.

Vers. 10. & 11. Nomine Dei præcipit Moses, *Sex annis seminabis terram tuam, & congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam, ut comedant pauperes populi tui: & quidquid reliquum fuerit, edant bestiæ agri: ita facies in vinea, & oliveto tuo.* Ne autem anxii essent Israelitæ de opportunis alimentis anno septimo, ait Deus Levit. cap. 25. v. 21. *Quod si dixeritis, quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras?* Respondet Deus, *Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum: seretisque anno octavo, & comedetis veteres fruges usque ad nonum annum: donec nova nascantur, edetis vetera.*

Putat S. Augustinus etiam serendum fuisse septimo, sed non metendum; *Quid enim* inquit, *colligent pauperes, si septimo anno ita parcit terræ, ut nec seminetur quidem... quia de terra non seminata nihil possunt sumere, ubi segetes nasci non possunt.* Verum hæc difficultas facile elevatur, si cogitemus non solum hic agi de agris, sed etiam de vineis & olivetis, qui si anno uno dimittantur nec amputentur, ampliores emittunt palmites, & fructus uberiores proferunt: Quin etiam agri ex decisis granis tempore messis, sufficienter germinant anno sequenti, ut inde nascantur segetes ad usum pauperum.

At inquies, si anno septimo non sereretur, nec meteretur, igitur illo anno non poterant offerri primitiæ, nec decimæ persolvi? Respondeo quod cum anno sexto duplicarentur fruges, etiam duplicandæ erant primitiæ, ac decimæ; quamobrem satis habebant Sacerdotes, unde anno septimo nutrirentur.

Pergit Moses præscribere qualiter servanvandum sit Sabbatum, & celebrandæ sint singulis annis tres solemnitates; scilicet azymorum, Messis primitivorum, seu Pentecostis, & Tabernaculorum in memoriam & gratiarum actionem divinæ protectionis, qua

Deus

Deus Hebræos duxerat & protexerat in deserto peregrinantes, & habitantes in Tabernaculis per quadraginta annos.

Admonet insuper, ut ter in anno nimirum in mox dictis solemnitatibus (puta in Paschate, Pentecoste, & festo Tabernaculorum, sicut distincte exprimitur Deuteronomii *cap.* 16. vers. 16.) familiarum capita præsentes se sistant *coram Domino*; hoc est, conveniant ad Tabernaculum Domini, eum adoraturi, eique pro beneficiis omnibus acceptis gratiarum actiones rependsuri.

Scribunt Hebræi Doctores (referente clariss. Paulo Fagio) plurima intervenisse miracula quandiu tria hæc festa celebrata sunt: maxime tempore Templi Salomonici. Præcipue autem decem miracula commemorant. I. Tametsi tot millia hominum confluxerint ad ista festa; tamen omnes potuerunt habere hospitia; neque unquam auditum est, ut quis conquereretur sibi non esse locum hospitandi. II. Cum in templo starent, se mutuo præ angustia compressisse; cum vero in terram procumberent, adoraturi, & confessionem peccatorum suorum, ut moris erat, facturi, omnes satis spatii habebant, ne alius alium sua delicta Domino confitentem audiret; quatuor autem cubitorum spatium cuique esse oportebat. III. Ignis ille jugis qui erat in altari in quo sacrificia concremabantur, quod sub dio erat, a pluviis nunquam extinctus fuit. IV. Fumum qui ex holocaustomatis ascendebat, nulli venti utcumque vehementes unquam movere, vel impedire potuerunt, quo non semper recta cœlum versus tenderet &c.

Ut panis Deo offerendus sit fermentatus; utque adeps immolatæ victimæ statim adoleatur, & comburatur.

Ut hœdus in lacte matris suæ non coquatur, hoc est, ut exponunt S. Chrysostomus [a] & S. Augustinus, [b] quos sequuntur Vatablus, & Oleaster, hœdus adhuc sugens lac matris suæ, comedendus non occidatur. Quibus prohibet Deus occidi agnos & hœdos teneros; nimirum ut Hebræos doceret humanitatem & benignitatem erga homines, quippe cum ea etiam esset servanda erga pecudes. Quam etiam ob causam, jubet Deus *Levitici* 22. *v.* 27. *Bos, ovis, & capra, cum genita fuerint, septem diebus erunt sub ubere matris suæ: die autem octavo & deinceps offerri poterunt Domino, sive illa bos, sive ovis, non immolabuntur una die cum fœtibus suis.* Quibus verbis nos ad humanitatem erga proximum servandam admonere & adhortari voluit: Etenim si prohibuit animal tenellum subtrahi matri adhuc partus dolores sentienti, & matrem cum suo fœtu simul offerri in sacrificium, quia hæc quamdam crudelitatis speciem redolerent: multo magis tenemur ab iis abstinere, quæ proximum læderent & cruciarent.

a *Homil. de innoc.*
b *Qu.* 90. *in Exod.*

Potest etiam adiici: ænigmatica hac prohibitione Deum consuluisse hominum sanitati: quandiu enim tenellus hœdus, aut agnus lac fugit, illius substantia magis est lactea, quam carnea, adeoque hominum nutritioni minus apta: neque his obstat quod illam in eo statu sacrificio idoneam judicaverit Deus; quia oblata illa victima in holocausto tota cremabatur; nec illius aliqua pars cedebat in usum sacrificantium. Unde agnus Paschalis oblatus, qui debebat comedi ab offerentibus, erat ad minus anniculus, hoc est, unum annum a sua nativitate agebat.

S. Augustinus dubitat an hujus præcepti, *Non coques agnum in lacte matris suæ*; sit aliquis sensus litteralis, *quomodo intelligatur*, inquit, *ad verborum proprietatem, nescio utrum possit reperiri?* Unde subdit „ intellectum tamen de Christo approbo, quod hac „ prophetia prædictus est non occidendus a „ Judæis infans, quando Herodes quærens „ eum ut occideret, non invenit; ut *coques* „ quod dictum est, pertineat ad ignem pas- „ sionis, hoc est, tribulationem. Unde di- „ citur: *Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis.* Quia er- „ go non est tunc infans passus, cum quærente Herode hujusmodi periculum im- „ minere videretur, prædictum est his verbis: „ *Non coques agnum in lacte matris suæ.* At de his iterum sermo erit in Levitico, ubi sermo erit de cibis vetitis.

Ut autem ad exactam horum præceptorum observantiam Israelitas alliciat Deus; spondet, si obsequentes sint, se missurum Angelum qui secure eos introducat in Terram promissam. Quis autem fuerit ille Angelus, disceptant Interpretes: quidam volunt significari Mosem, aut Josue. Verum Moses non introduxit populum in Chananitidem; nec Josue punivit rebelles & inobedientes Hebreæos, ut in eos animadvertere debebat Angelus ille: *Nec contemnendum putes*, ait Deus vers. 21. *quia non dimittet, cum peccaveris.*

S. Athanasius, [c] cui subscribunt Rupertus, Hesychius &c. putat hic significari Filium Dei, *Angelum* ideo vocatum quod divini Patris mandata hominibus perferret; qui, ut alibi dictum est, frequenti apparitione visibili, præludia quædam futuræ suæ in carne manifestationis præmittebat. Quam expositionem approbat etiam R. Moses Gerundensis, cujus verba refert Andreas Masius; scribit enim ille: „ Iste Angelus (si rem ipsam „ dicamus) est Angelus Redemptor, de quo „ scriptum est: *Quoniam nomen meum in ipso „ est.* Ille, inquam, Angelus qui ad Jacob „ dicebat: *Ego Deus Bethel*; ille de quo di- „ ctum est: *Et vocabat Mosem Deus de rubo.* „ Vocatur autem Angelus, quia mundum „ gubernat; scriptum est enim: *Eduxit nos „ Jehova ex Ægypto.* Et alibi: *Misit Angelum suum, & eduxit nos ex Ægypto.* Præ- „ terea scriptum est: Et *Angelus faciei ejus, „ salvos fecit ipsos.* Nimirum ille Angelus, „ qui est Dei facies, de quo dictum est: „ *Facies mea praibit, & efficiam ut quiescas.* „ Denique ille Angelus est, de quo Vates: „ *Et subito veniet ad templum suum Dominus quem vos quæritis, & Angelus fœderis „ quem cupitis.* Hæc Gerundensis, quæ postrema verba nullus dubitat, de Messia & Christo esse intelligenda.

c *Lib. de communi essentia Patris & Filii & Spiritus. S.*

Spon-

Spondet insuper Deus, se daturum eis panis & aquæ abundantiam, perpetuam sanitatem, vitæ diuturnitatem, uxoribus fœcunditatem &c. ad quæ verba S. Augustinus ait: „ Quamvis istæ promissiones possint & spiritaliter intelligi; tamen cum „ secundum temporalem hominum fœlicitatem intelliguntur, ad Vetus Testamentum „ pertinent; ubi quamquam præcepta, exceptis his quæ in sacramento aliquid significant, eadem ad mores bonos pertinentia reperiantur, promissiones tamen carnales atque terrenæ sunt. Unde in Psalmo LXXII. „ pene lapsos & effusos gressus suos homo „ Dei dicit, cum zelaret in peccatoribus, „ pacem peccatorum intuens. Ea quippe „ cernebat abundare impiis, quæ ipse secundum Testamentum Vetus expectabat a „ Domino Deo, cui hac mercede serviebat. „ Et cum hinc ei subrepere cœpisset sensus „ impius, quod Deum non curare existimaret humana, correptum se dicit, dum auctoritatem sanctorum non est ausus improbare, & incœpit cognoscere, & ait: „ Hoc *labor est ante me*, *donec introeam in sanctuarium Dei*, *& intelligam in novissima*. Ibi enim præmia dabuntur ad Novum pertinentia Testamentum, quæ impii „ non accipient: & pœnæ tunc futuræ sunt „ impiorum, quas nullus piorum sensurus „ est. *Ita S. Augustinus*.

Addit Moses, Deum inter alias protectiones quas spondet Hebræis adiicere, se missurum *crabrones ante eos*, *qui fugabunt Hevæum*, *& Chananæum*, *& Hethæum*, *antequam introeas* &c. Quæ Sapiens his verbis exprimit, *misisti antecessores exercitus tui vespas*, *ut illos paulatim exterminarent*. Ad quæ verba S. Augustinus: „ Quæritur, *inquit*, „ de istis bestiis quid intelligendum sit? nam „ & promittit hoc Deus, & liber Sapientiæ „ dicit impletum, ubi ait, *Et misit antecessores exercitus sui vespas*. Non autem legimus factum, neque Moysi temporibus, „ neque sub Jesu Nave, neque sub Judicibus, neque sub Regibus: Ac per hoc vespæ istæ aculei timoris intelligendæ sunt „ fortasse, quibus agitabantur memoratæ „ Gentes, ut cederent filiis Israel: Deus „ enim loquitur, in cuius sermone si figurate aliquid dicatur, quod ad proprietatem non sit impletum; non impedit historiæ fidem, in qua perspicitur veritas narrationis. Sicut nec Evangelistarum narratio secundum proprietatem impeditur, „ si aliquid a Christo dicitur figurate. *Hæc ille*. Spondet insuper Deus se victoriam illis daturum de Chananitidis incolis, nimirum Amorrhæis, Hethæis, Pheresæis, Hevæis, aliisque quos hic non commemorat; nam eo tempore quo Abrahamus accessit in Chanaanitidem, undecim Nationes a totidem Chananis filiis prognatæ, regionem illam incolebant, nimirum *Sidonii* a Sidone, qui Sidonem, Tigrum, Jechonam, & Acron deinde dictam Ptolemaidem, *Hethæi* ab Hethæo quorum præcipua urbs erat Dor; *Jebusæi*, a Jebus, postmodum dicti Philistini, quorum præcipuæ civitates erant Lachis, Geth, Accaron, Azor, Assalon, Gaza, Gerara, & Dabir.

Amorrhæi, ab Amore, qui occupabant urbes Rabba, Hesebon, Bosor, Ramoth, Galaad, Rabba.

Gergesæi a Gerge, quorum civitates erant Damas, Machati, Gessur, Soba, Theman, Astharath, Adra.

Hevæi ab Heve qui incolebant Jerusalem, Jericho, Hai, Bethel, Gabaa, Lebna, Macedo, Bezer.

Aracei ab Arace, quorum præcipuæ urbes erant Esebon, Madian, Petra, & Arac.

Sinæi a Sine quorum civitates erant Sodoma, Gomorrha, Seboin, Segor, & Adama.

Arades ab Arade qui habebant civitates Arad, Herimoth, Hebron, Odolla, & Eglon.

Samarræi a Samare in quorum possessione ædificatæ sunt civitates Taphua, & Tanai.

Amathei, ab Amathe qui habebant civitates Semmeron, Cedes, Asor, & Amath. Quibus adiiciuntur Pheresæi qui incolebant Bostra, &c. Isti omnes manufacta ejectis Semi posteris has regiones occupabant tempore Abrahami: at totidem non erant ætate Mosis & Josue ut constat ex Nationibus Israelitis expugnatis. Victoriam in impugnantes adversarios, eos tamen e sua regione paulatim tantum submovendos, ne terra incolis vacua fieret & infrugifera. Monet tandem ut ab idololatrarum contubernio abstineant, ne in eorum errorem impingant.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXIV.

Cum omnia præfata Dei mandata in monte excepisset Moses, jussus est ad populum descendere, illa ei declaraturus, resciturusque utrum ad eorum observantiam prompto essent animo, ut colligitur ex versu 3. *Venit ergo Moses*, *& narravit plebi omnia verba Domini*. Tria itaque in hoc capite Moses exequitur. I. Exponit populo Dei mandata, quæ in monte audierat & scripserat; requiritque utrum populus ea sit observaturus: nimirum ut fœdus ineatur Deum inter & populum. II. Cum respondisset populus se ea impleturum: in fœderis initi testimonium, & confirmationem, sacrificium fieri mandavit. III. Ut jussus fuerat, Moses, iterum montem ascendit, assumptis secum Aarone, cum duobus ejus filiis Nadab & Abiu, & septuaginta senioribus.

Quæritur autem I. Quinam fuerint illi LXX. seniores, Ros-

Respondeo, Ex communi quidem Interpretum sententia, illos fuisse selectos ex Decurionibus & Chiliarchis, quos Jethronis consilio Moses instituerat Judices, ut leviores populi controversias & lites dirimerent. At censerem ego eosdem fuisse, quos *Num.* 2. *v.* 16. Mosi adjunxit Deus ut in ejus muneris & oneris partes venirent. Mosi namque ibi dicit Deus: *Congrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti* &c. Noverat igitur illos antea Moses, quia nempe illos in montem secum duxerat, ut præscribendorum a Deo præceptorum cum ipso fierent auditores & testes; quibus deinde voluit Deus partem genii, seu sapientiæ Mosis indere, ut cum eo populi regimini & divinorum præceptorum observantiæ incumberent.

Petes II. Quem ritum servaverit Moses in statuendo illo fœdere Deum inter & Israeliticum populum?

Respondeo, Ab illo I. Ædificatum altare ad radices montis Sinai suffultum duodecim columnis designantibus totidem Israeliticas Tribus, & quibus nonnulli volunt inscripta cujusque Tribus nomina vers. 4.

II. Præcepit Juvenibus de filiis Israel, ut offerrent holocausta & victimas pacificas Domino, *vers.* 5. Quinam autem fuerint illi Juvenes: & utrum revera ipsi victimas immolaverint, non conveniunt Interpretes. Quidam cum S. Augustino, existimant illos fuisse Aaronis filios; putant alii fuisse familiarum primogenitos & capita, ad quos, cum nondum institutus esset sacer Levitarum ordo, spectabat jure naturali victimas immolare, & offerre sacrificia; ut etiam constat, *Exodi* 13. Unde Paraphrastes Chaldæus hic vertit: *Misit primogenitos filiorum Israel* &c. Dicerem ego Juvenes illos delectos quidem ut compararent & aptarent victimas per Mosem & Aaronem immolandas; si enim sacrificium illud fieri debuisset per primogenitos & familiarum capita; convenientius erat, ut fieret per seniores, qui ætate & imperio magis erant venerandi.

III. Moses jugulatarum victimarum sanguinem partim fudit circa altare, partim excepit in cratere, quo populum aspergeret, hoc ritu significans sancitum ac confirmatum esse sacrum fœdus Deum inter & Israelitas; altare enim sanguine tinctum significabat Deum spondentem se futurum populi defensorem & protectorem: populus vero sanguine aspersus testabatur se animo promptum ad ea exequenda quæ sibi divinitus fuerant præscripta; in quibus si deficeret, consentiebat sanguinem suum, ut victimarum, effundi.

Hic autem ritus præsignificabat Christi Domini sanguine fœdus novum aliquando confirmandum, ut egregie exponit Apostolus ad Hebræos; qui cum dixisset Testamentum non esse ratum, nisi intercedat mors testatoris, addit: *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est: lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccinea, & hyssopo, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, dicens: hic sanguis Testamenti, quod mandavit ad vos Deus.* In quibus verbis quatuor adjicit Apostolus quæ Moses hic non exponit. I. Hircos cum vitulis fuisse immolatos. II. Sanguinem aqua fuisse admixtum. III. Lana coccinea & hyssopo sanguinis aspersionem factam. IV. Librum divinis mandatis inscriptum, fuisse pariter sanguine aspersum.

Petes III. Unde hæc postrema verba sumpserit Apostolus, cum illa in Mosis narratione non habeantur?

Respondent aliqui, id accepisse ex Hebræorum Doctorum commentariis, in quibus erat versatissimus. Addunt alii, id habuisse ex Majorum traditione, qua etiam factum est, ut 2. ad Thimotheum 3. cap. vers. 8. indicarit nomina duorum magorum Pharaonis Janne & Mambre, de quibus siluerat Moses.

At verisimilior mihi videtur eorum sententia, qui dicunt ab Apostolo in Legis disciplina enutrito ista collecta ex *Numerorum* 19. *vers.* 6. & *Levitici* 14. *vers.* 6. aliisque Scripturæ locis, in quibus fit mentio mixtionis aquæ cum sanguine, & eorum aspersionis cum hyssopo, & lana coccinea.

His ita matutino tempore peractis, populoque in tabernacula sua dimisso, executus est Moses quæ imperaverat Deus, ut iterum montem conscenderet, duceretque secum Aaronem cum duobus ejus filiis, & 70. Senioribus, quos Deus volebat aliquatenus fieri spectatores divinæ suæ majestatis & gloriæ; ut illorum relatione, populus qui ab eorum auctoritate pendebat, in divinum cultum esset promptior & ferventior.

Ascenderunt itaque Moses, & Aaron, Nadab, & Abin cum 70. Senioribus circiter ad medium montis, ut narrat Moses. Quo cum pervenissent, *Viderunt Deum Israel & sub pedibus ejus quasi opus lapidis Sapphirini, & quasi cœlum, cum serenum est*, ut addit ibidem Moses vers. 10.

Petes IV. In qua forma Deus majestatem suam illis ostenderit?

Respondet, Abulensis præsul, Deum apparuisse illis in forma nubis lucidæ, intra quam majestas ejus latere videbatur; ita ut putarent illi in hujus nubis infima parte consistere pedes Dei: cum enim illi adhuc rudes essent, & Deum sibi imaginarentur corporeum; putarunt reliquum corpus esse in superiore nubis parte, cœlum versus. At rectius censent alii Deum in forma humana illis apparuisse, & in speciem magnifici Principis, & Legislatoris, qui visus sit habere pedes, & sub eis Sapphirinum scabellum. Ita Lyranus noster, quem sequuntur Cajetanus, aliique Recentiores.

Nec obstat quod Deuteronomii quarto vers. 15. Moses Israelitas alloquens dicat: *Non vidistis aliquam similitudinem, in die qua locutus est vobis Dominus de Horeb in medio ignis: ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem*; hæc enim verba non ad illos 70. Seniores dirigebat Moses, sed ad universum populum, cujus infirmitati & imbecillitati consulere illa ratione voluit Deus; quia cum esset ad idololatriam pro-

nus, si vidisset in illa nube aliquam similitudinem hominis, aut animalis, illius formasset Idolum; quod periculum non erat in Aarone, ejusque filiis, ac septuaginta Senioribus, utpote viris sapientibus & unius veri Dei cultui imprimis addictis.

Quod autem illi revera divinam majestatem conspexerint sub aliqua sensibili forma, confirmatur ex eo quod adijcit Moses *vers.* 11. nihil damni contigisse illis spectatoribus Dei majestatis; quamvis enim paulo post Dominus Mosi dixerit: *Non poteris videre faciem meam; non enim videbit me homo, & vivet*; unde olim communis fuit sensus, eum qui Deum videret, statim morte percutiendum esse, ut legitur *Judicum* 13. *vers.* 22. & alibi. Impune tamen id istis fuit, quia jussa Dei de non appropinquando ad montem, altius impleverant; unde cum dixisset Moses: *Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israel*; addit: *Comederunt ac biberunt*, suis scilicet locis atque temporibus, sicut cæteri, quibus nihil mali acciderat; neque enim eos in monte comedisse, aut bibisse, significat Moses, cum paulo antea fuissent pransi. Nec est quod dicas hæc esse intelligenda de cæteris Israelitis, non vero de senioribus; nam ex narrationis contextu, manifestum fit hæc esse dicta de iis, qui cum Mose in montem ascenderant; unde Paraphrastes Chaldæus vertit: *Principibus autem filiorum Israel nullum fuit incommodum*.

Absoluta autem hac divina manifestatione, Moses cum comitibus ad populum descendit; cujus argumentum est; quod, ut refertur vers. 12. & sequentibus hujus capitis, jussus fit Moses iterum in montem ascendere cum Josue ejus ministro, quodque senioribus dixerit: *Expectate hic donec revertamur ad vos* (nempe Josue & ego) *habetis Aaron & Hur vobiscum, si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos*.

Ex his enim apparet Mosem & Seniores tunc stetisse cum Israelitis, circa radices montis Sinai, dum hæc diceret, nimirum ut Aaronem & Hur constitueret supremos Israelitarum Judices, qui ejus absentis vices implerent in componendis majoribus populi litibus & controversiis; cum enim totis quadraginta diebus abesse deberet a populo, necessum erat ut interea omnia pacifice componerentur.

Moses itaque una cum Josue in montis medium ascendit, statimque *operuit nubes montem, & habitavit gloria Domini super Sinai, tegens illum nube sex diebus: erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens super verticem montis*.

Quærit Abulensis præsul quid egerit Moses illis sex diebus quibus in monte cum Josue hæsit, & unde pastus fuerit?

Respondet illum cum socio deditum fuisse divinæ contemplationi, ac sese præparasse ad ineundum cum Deo colloquium: pastum vero esse manna circa montem depluente, & potatum aquis e monte scaturientibus, atque in torrentem ad montis radices defluentibus. Verum censeo quidem sex illis diebus Mosem totum quidem deditum fuisse divinæ contemplationi, sed omnino jejunum, qualis stetit per quadraginta dies, quibus Dei colloquio fruebatur; ait enim, Deuteronomii nono capite v. 9. *Perseverans in monte quadraginta diebus & noctibus panem non comedens, & aquam non bibens*. Idem de Josue dicendum; illos videlicet protegente, & fovente Deo.

Cum igitur Moses sex diebus sic hæsisset in medio montis nube circundati, septimo die vocavit eum Deus *de medio caliginis* in cacumen montis; ubi, relicto Josue in montis medio, stetit quadraginta diebus; comprehensis, nimirum illis sex, quibus hæserat in medio montis, ut colligitur ex Deuter. cap. 9.

Cum itaque Moses in montis vertice constitutus, admissus esset ad familiare cum Deo, seu cum Angelo, Dei vices agente, colloquium; post exceptas morales, & judiciales leges, quibus Israelitæ ad vitam probe & pacifice instituendam informarentur: excepit eas, quæ ad Dei cultum debite & religiose persolvendum conducerent: illæ autem referuntur in capite sequenti.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXV.

Cum cunctis hominibus insitum sit a natura numen aliquod esse colendum, illisque ab ipso mundi exordio sacrum fuerit, non solum solemnes aliquos dies festos, sed & particularia loca illi divino cultui destinare, in quibus una convenientes, debitum Deo honorem laudibus, & sacrificiis persolverent; ut hoc divino solamine suas inter diuturnæ & laboriosæ peregrinationis conflictationes, recreari possent Israelitæ, atque ad divinum cultum religiosius exequendum stimulari; voluit Deus ut conderetur Tabernaculum instar mobilis templi, in quo ipse velut in palatio resideret, supplicantium exaudiret vota, sibique debitum honorem per victimarum immolationem exciperet. Qualis autem deberet esse hujus Tabernaculi conficiendi materia & forma, quæque in eo deberent recondi; hoc in capite, & duobus sequentibus declarat Deus.

Itaque Mosi jubet. I. Ut Israelitas hortetur ad ea voluntarie & libere offerenda, ex quibus confici possent tam Tabernaculum ipsum, quam Arca fœderis, & vasa omnia, quibus opus erat ad sacra facienda. II. Præscribit istius Tabernaculi construendi formam juxta similitudinem illius, quod erat ipsi monstraturus. III. Mandat fieri arcam de

ligni

lignis Setim auro circumductis, aurea corona ornatam, & supertectam propitiatorio, duobus Cherubinis suffulto. IV. Mandat fieri mensam auream, vasa sacra, & Candelabrum aureum septem lucernis distinctum; quæ omnia paucis discutienda sunt.

Primo itaque, Mosi jubet Deus ut ab Israelitis excipiat ea quæ prompto & religioso animo offerrent tam ad Tabernaculi, quam ad sacrorum vasorum confectionem, ex iis quæ vel ex Ægypto secum asportaverant; vel quæ tulerant ex profligatorum Amalecitarum spoliis. Licet autem hæc jure & auctoritate exigere posset, maluit tamen liberaliter & voluntarie offerri; ut rebus oblatis offerentium voluntas, quam ipsemet inspirabat, pretium & meritum adderet, Deus enim nihil requirit ex tristitia & necessitate: sed hilarem datorem diligit, inquit Apostolus.

Illa vero tanta largitate & profusione populus largitus est, ut necessum fuerit præconis voce prohiberi ne ultra conferrent, sicut apparet infra *cap.* 36. Hæc autem offerenda vocat Deus *primitias*, vel, quod prima essent quæ Israelitæ ad ejus cultum conferebant: vel quod res illæ essent pretiosissimæ, utpote aurum, argentum &c. vel, quod in gratiarum actionem pro tot acceptis beneficiis primitiarum instar, in sacros usus consignarentur. Bona autem quæ ad id offerri præcipit Deus, sunt,

I. *Aurum*, & *argentum*, & *æs* quæ metallorum omnium sunt pretiosissima; æs enim Ægyptiacum ad auri fulgorem & pretium proxime accedit.

II. *Hyacinthus* quo nomine tria significantur. 1. Flos qui violæ colorem refert. 2. Gemmam ejusdem coloris & splendoris. 3. Lanam violaceo, seu cæruleo colore tinctam, quo sensu hic accipitur; velum enim ex lana & filis sericis hoc colore tinctis fieri debuisse apparet ex cap. 35. vers. 25. Idque confirmatur ex Numer. 15. ubi Israelitis imperat Deus, ut vittam Hyacinthinam insererent fimbriis vestimentorum suorum, quatenus per illum cæruleum colorem essent memores mandatorum sibi cœlitus & divinitus præscriptorum.

III. *Purpura*, id est pannus purpurei coloris. Est autem purpura concha marina cujus in faucibus, teste Plinio, continetur liquor, qui ad nigricantis rosæ similitudinem splendore sublucet, tingendisque vestibus aptissimus & gratissimus est; unde antiquitus, & etiamnum ex pannis illo colore tinctis fiunt Regiæ vestes.

IV. *Coccus bis tinctus*. Coccus vero, referente Dioscoride, est frutex similis ilici, granum proferens in quo generantur vermiculi rubri coloris, qui contusi sanguinem emittunt valde rubicundum; qui idcirco Latine vocatur *Vermiculus*, gallice *vermillon*. Unde Deus Isaiæ 1. vers. 18. *Si fuerint peccata vestra rubra quasi vermiculus &c.* In eo autem sanguine bis tinguntur lanæ ut magis rubeant; diutiusque colorem acceptum servent.

V. *Byssus*, hoc est, linum candidum & tenuissimum, vel gossypium, Gallice *coton*, quod nascitur in nuce ejusdem nominis arbusculæ valde frequentis in Ægypto & Palæstina ex qua lanugine fiunt telæ sicut ex lino. At hic, byssum, telam ex lino, non ex gossypio confectam significari apparet ex sequenti *cap.* 39. *v.* 28. ubi in Hebræo textu *Byssus* vocatur linum. Voluit autem Deus ex his quatuor Tabernaculum confici; quia, inquiunt S. Hieronymus, Josephus, Philo, Theodoretus & alii, cum Tabernaculum speciem mundi referret, quatuor prædicta repræsentabant quatuor elementa. Ex aqua enim purpura; byssus e terra nascitur; Hyacinthus, qui subobscuro colore splendet, aerem; coccus autem ignem referebat; nimirum ut sicut mundus ex quatuor elementis, sic Tabernaculum quatuor coloribus elementa referentibus constaret.

VI. *Pilos caprarum*, e quibus fiebant telæ, imbribus ferendis accommodatæ, quia non tam cito aquam imbibunt. *Cilicinæ* autem dicebantur, quia ex pilis erant confectæ, exterius tamen pulchræ erant & concinnæ, unde mulieres peritæ hos pilos nevisse dicuntur, cap. 35. vers. 25.

VII. *Pelles arietum rubricatas;* hoc est, pelles rubro colore tinctas: pellesque *Ianthinas*, id est, violacei coloris: viola enim, Græce dicitur ἴον ἄνθος autem florem significat. Hebræus autem Textus loco *Ianthinas* habet *Thebaschim*. Cujus autem animalis fuerint illæ pelles, disquirunt Interpretes. Rabbi Salomon scribit, *Bestia est quæ solum ea tempestate inveniebatur, quæ plurimas habebat maculas: ideo Chaldaice vocatur Sasgona, quasi gaudens in coloribus*. R.David Kimki, *Dicunt RR. Tachasech animal tantum in diebus Mosis fuisse, & mundum, habuisseque multos colores: unde & Onkelus vertit Sasgona, id est, lætans & gaudens in multis coloribus suis:* & in alio commentario, *Sasgona vocatur a sex coloribus quos habet*.

Sententia autem receptissima est, animal illud fuisse *Taxum*, seu *Melim*, quod est valde asperum, mordax & mellis avidum; atque propterea alvearibus infestum; ac idcirco *mellim* dictum, magnitudine vulpis; pelles enim mellinæ inserviunt ad involvendum & obtegendum. Unde referente Gernero, hoc etiam tempore ex Taxi, Mellisque pelle conficiuntur sacci, eisque Pastores persæpe utuntur, ut a seipsis pluvias arceant.

Opportunæ autem erant hujusmodi pelles ad Tabernaculum, omniaque sacra vasa operienda, sicut & ad tegendam Hyacinthinam vestem Sacerdotalem, ut patet *Numer.* 4. *vers.* 6. & 9. Scribit Josephus Ianthinas pelles, sicut & rubricatas, fuisse ex ovibus solo colore distinctas; ita ut Ianthinæ, in hoc cum Hyacinthinis in colore convenirent, utriusque enim color aereus erat & cæruleus: sed cum hoc discrimine, ut scribit S. Hieronymus, quod Hyacinthinus color magis temperatus sit albo, Ianthinus vero nigro.

VIII. *Ligna Setim*; cujus autem Arboris fuerit lignum istud, non conveniunt Hebræi Doctores; sunt enim qui cum Dioscoride Cedrum, alii piceam, alii buxum dicant; Aben-Ezra existimat lignum istud crevisse circa montem Sinai ex quo Israelitæ tabernacula ibi fixa fabricarint: Eis subscribunt Fagius & Vatablus. At S. Hieronymus in *vers.* 18. *cap.* 3. *Joel* scribit: „ *Setim* esse genus arboris in eremo, spinæ albæ simile colore & foliis, non magnitudine. Sunt enim tam grandes arbores setim, ut latissima ex illis tabulata cædantur; lignumque fortissimum est & incredibilis levitatis ac pulchritudinis, ita ut ex his etiam vasa torcularia ditissimi quique ac studiosissimi faciant. *Ita S. Hieronymus*, qui similia habet in vers. 19. cap. 41. Isaiæ.

Sunt tamen qui existimant ligna setim intelligenda esse de spina Ægyptia, quæ sicut & Indica, nigra est, & ita ebenum imitatur, ut ad eam proxime accedat, estque durissima, imputribilis, & in aquis incorruptibilis. Quidquid sit, certum est lignum setim fuisse alicujus pretii, & non ubique obvium. Nam si facile potuisset comparari, non erat cura populo illud exquireret Deus; Moses enim ad istud exscindendum & asportandum potuisset fabros lignarios destinare.

Itaque facile in eorum sententiam descendo, qui ligna illa ex Ægypto fuisse ab Israelitis allata, seu in usum suorum Tabernaculorum, seu ob ligni raritatem; quod cum paratum esset & siccum, aptius erat ligno viridi, aut recens exsecto, ad Tabernaculi & Arcæ fœderis constructionem. Quemadmodum enim hoc tempore asservantur ligna quæ sunt alicujus pretii, quæque inserviunt ad conficiendam pretiosiorem supellectilem, qualia sunt ligna Indica variarum specierum; ita verisimile est ab Israelitis ligni illius exquisiti partes quasdam asservatas suos in usus, quas tamen ad Tabernaculi, atque in eo contentorum constructionem lubenti animo contulerint.

IX. *Oleum ad luminaria concinnanda*; *aromata in unguentum*, *& thymiamata boni odoris*. Oleum quidem ad usum luminarium seu lychnuchorum, aut lampadarum manu periti artificis concinnatarum; quæ ut arderent & lucerent, oleo implebantur. *Aromata* vero in unguentum, & in thymiamata; hoc est, ex quibus fieret compositio thymiamatis, seu suffimenti boni odoris.

X. *Lapides Onychinos*; seu, ut vertunt LXX. Interpretes, *Sardios* qui cum Onychibus specie conveniunt; & ex utriusque coitu putant Gemmarii Sardonychem fieri. Addit Deus: *Et gemmas ad ornandum Ephod, ac Rationale*. LXX. autem Interpretes vertunt *lapides in sculpturam*; sic enim vocantur gemmæ quæ auro vel argento includi solent, ut apparet in annulis qui pretiosis lapidibus ornantur.

Voluit itaque Deus hæc ab Israelitis liberrima voluntate offerri ad constructionem Tabernaculi, in quo speciali præsentia habitaret ipse, & coleretur a populo. Tot autem providit species rerum quæ ad hujusmodi confectionem essent utiles, ut quisque ad id posset aliquid conferre, nec esset qui prætexeret inopiam & egestatem; cum non solum pretiosa, ut aurum & argentum; sed etiam vilia, ut pelles arietum & caprarum, acceptare vellet Deus, non tam rationem habiturus doni, quam dantis animi & devotionis.

Neque tantum Deus censuit designandam & parandam materiam, ex qua tam Tabernaculum quam in eo continenda conficerentur; sed insuper formam præscribere & determinare voluit. Etsi enim res illæ essent corporeæ, & humano artificio fabricandæ, noluit tamen earum constructionem Mosis arbitrio relinqui: & licet ille Dei voce edoctus potuisset omnia, ut præscripta erant, exequi; attamen quia illa rerum cœlestium & in nova lege futurorum mysteriorum imagines & figuræ esse deberent; idcirco Deus, qui solus potest efficacem significationem rebus corporeis indere respectu cœlestium & spiritualium, oculis Mosis voluit obiicere archetypum ad quod totum opus debuit exigi; quamobrem ait vers. 9. *Juxta omnem similitudinem Tabernaculi, quod ostendam tibi, & omnium vasorum, in cultum ejus: sicque facietis illud.*

Ex quibus apparet a Deo Mosi ostensum exemplar earum omnium rerum quas ad sui cultum fabricari volebat; nempe, inquit S. Stephanus Act. 7. vers. 44. *Ut faceret Moses secundum formam quam viderat*. Quod etiam indicat Apostolus qui de divino hoc mandato Mosi dato ait: Deum illi dixisse: *Omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte*. Hinc est quod artifices illorum operum implevit Deus suo Spiritu, ut refertur infra *cap.* 31. ne tantillum ab exemplari aberrarent.

His universim de Tabernaculo præscriptis, cujus figura & partes delineantur capite sequenti, prosequitur in hoc Moses descriptionem præcipuarum rerum, quæ ad divinum cultum in illo debebant contineri. Orditurque ab *Arca fœderis*, cujus describit. I. *Materiam*, nempe ut fieret de lignis Setim, de quibus dictum est supra. II. *Mensuram*, nimirum, ut sit longa duobus cubitis cum semi: lata & alta uno cubito cum dimidio. In more namque positum fuit apud veteres, ut rerum mensuras instituerent ad proportionem corporis humani, juxta quam etiam usi sunt iisdem vocibus; ut, quæ est proportio digiti ad palmum, palmi ad pedem, pedis ad cubitum humanum, eadem sit proportio mensurarum quæ iisdem nominibus appellantur; ita ut palmus contineat quatuor digitos, pes quatuor palmos, cubitus pedem cum dimidio, id est digitos viginti quatuor.

III. Jussit Deus ut Arcæ lignum intus, & extra obduceretur lamina aurea, ita ut nihil ligni appareret, sed tota videretur aurum purissimum.

IV. Ut ornaretur in circuitu corona aurea, quæ instar limbi Arcam ambiret, & aliquantulum super eam assurgeret, ita ut operculum Arcæ, seu propitiatorium corona illa etiam concluderetur.

V. Jus-

V. Jussit ut in istius Arcæ quatuor angulis adiicerentur annuli aurei, quibus vectes duo ex lignis setim, sed laminis aureis obducti ita insererentur, ut inde extrahi non possent, quatenus illa Arca facilius asportaretur a Sacerdotibus; neque enim decebat eam plaustro trahi aut vectari.

Quoniam autem Arca illa capax erat quæ aliquid contineret, noluit Deus illam esse vacuam; quamobrem vers. 16. addit: *Ponesque in Arca testificationem quam dabo tibi*; hoc est legem seu decalogum duabus tabulis lapideis inscriptum; Lex enim sæpissime *Testimonium* dicitur, quia per eam testatur Deus id quod vult ab hominibus fieri; unde hæc Arca in Scriptura sæpissime dicitur, *Arca testimonii*; Appellatur pariter *Arca fœderis*, quia continebat eam Legem quæ data fuerat ut medium initi fœderis Deum inter & Israelitas.

Hæc egregie exponit Josephus: „ Ex utroque, *inquit*, longiore latere inerant annuli aurei duo, totum lignum penetrantes, „ & per eos vectes aurati utrimque trajecti, „ ut quoties opus esset, quocumque transportari posset; neque enim a jumentis „ vehebatur, sed Sacerdotum humeris transferebatur. Facta est hæc Arca, ut in ea „ servarentur duæ tabulæ Legis, quas Dominus dedit Mosi, & inde dicta est *Arca* „ *fœderis*, quod in ea esset Lex, per quam „ Dominus fœdus percusserat cum Hebræis, „ se fore eorum Deum, & benefacturum „ eis, si Legem servarent, Exod. 24. *Scribe* „ *tibi hæc verba*, *quibus & tecum*, *& cum* „ *Israel pepigi fœdus &c.*

VI. Præscribit Deus ut fiat *Propitiatorium* de auro purissimo, quod LXX. Interpretes vocant *Superpositum*, nempe supra Arcam seu Arcæ operculum, ejusdem cum Arca longitudinis & latitudinis, & ei cardinibus connexum, *Nulla ex parte ei prominens*, inquit Josephus mox laudatus.

Unde falluntur Interpretes illi qui volunt propitiatorium fuisse prominens & elevatum super Arcam, atque manibus vel alis Cherubim sustentatum; quod utique prorsus absurdum videtur; nam inde esset consequens vel Arcam illam patuisse superne; vel certe duplex habuisse operculum. Primum affirmari nequit, alioqui Arca, sicut & Lex in ea reclusa pulveri, aliisque sordibus fuissent obnoxiæ. Multo minus secundum, cum Scriptura sacra unius duntaxat operculi meminerit: Et hujus cap. vers. 20. nec non Levit. 16. vers. 2. Arca dicitur tecta, seu cooperta propitiatorio; idque indicat hebræa vox *Capporet* quæ proprie significat opertorium, quam Vulgatus Interpres *propitiatorium* appellat, quod Deus ibi residens & loquens propitium se exhibebat in condonandis pœnitentis populi peccatis; quia dum peccata condonantur, quasi obteguntur & obliterantur; unde David Psalm. 131. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.*

At, inquies, dicitur Deus sedisse super Cherubim, & Arcam fuisse scabellum pedum ejus, 1. Paralipp. cap. 28. vers. 2. unde Psalmo 98. *Adorate scabellum pedum ejus*, id est, procidite coram Arca; supra quam reponuntur pedes Dei, qui in Cherubinorum alis velut in Throno sedet. Oportuit ergo propitiatorium fuisse altius Arca; quia si Arcæ duntaxat fuisset operculum, non potuisset esse sedes Dei, & Arca scabellum pedum ejus.

Verum facilis est ad hæc responsio; cum enim suas Cherubini haberent alas expansas & invicem conjunctas supra propitiatorium, Deus in illis, velut in throno residebat; unde David de Deo dicit: *Qui sedes super Cherubim*; pedes autem ejus in Arca ut in throni scabello quiescebant.

Propitiatorium illud dicebatur etiam *Oraculum*, quod ibi Deus ad consulentium petita responderet, suasque inde voluntates hominibus indicaret, ut refertur hic vers. 22. ubi Deus Mosi ait: *Loquar ad te supra propitiatorium*, *ac de medio duorum Cherubim.* Nec Numerorum 7. his verbis: *Cumque ingrederetur Moses Tabernaculum fœderis ut consuleret oraculum*, *audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio*, *quod erat super Arcam testimonii inter duos Cherubim.*

VII. Addit Deus esse duos Cherubim aureos & productiles conficiendos, & constituendos esse in utraque parte oraculi, qui se mutuo respicientes, alas suas super oraculum expanderent, illudque operirent. An autem affixi essent propitiatorio; vel an steterint in pavimento, seu inferiori parte Arcæ, unde assurgentes alis suis propitiatorium tegerent & cooperirent, difficile est statuere. Probabilior tamen mihi videtur eorum sententia qui censent Cherubinos illos affixos fuisse propitiatorio, & institisse ut expansis suis alis, partim illud tegerent, partim veluti thronum Deo præberent.

Quæ autem fuerit illorum Cherubinorum figura, cum non expresserit Moses, inde Interpretes diversas eunt in sententias. Philo Judæus, ait illa fuisse symbola stellatæ cœlorum Spheræ, quam ultimam putat, ac propterea Dei thronum & sanctuarium; sed quæ fuerit eorum species, non exprimit. Josephus ait: *Animantia sunt volucria*, *nova specie*, *nec unquam cuiquam hominum visa*, *quæ Moses in Dei solio viderat figurata.* E Christianis plurimi sunt, qui putant Cherubinos illos similes fuisse iis, quos postmodum vidit Ezechiel, varias referentes formas, scilicet faciem Hominis, Aquilæ, Leonis & Vituli; nimirum ut essent symbola divinitatis eis insidentis, significarentque Deum esse celerem ad benefaciendum & parcendum, tardum vero ad pœnam & vindictam; homo namque bonitatis est symbolum; aquila celeritatis, Leo vindictæ; bovini pedes, tarditatis.

At probabilior mihi videtur illorum sententia, qui Cherubinos illos effigiatos dicunt ad formam & figuram pueri; vox enim *Cherub*, secundum Hebræos, est nomen compositum ex littera servili כ *caph*, & *rub*, quæ simul junctæ significant sicut puer, ut exponit R. Kimki.

Adde

Adde quod Deus & Angeli hominibus semper apparuerint forma humana, non brutorum: ac proinde verisimile est Mosem Cherubinos propitiatorii potius ad formam humanam figurasse, quam ad aliam.

At, inquies, Cherubini quos vidit Ezechiel, diversas habebant facies. *Respondeo*, Cherubinos propitiatorii non omnino similes fuisse propheticis seu hieroglyphicis: hi mentales erant, illi materiales: Mosaici duas habebant alas, Ezechielis, quatuor: illi unicam faciem; hi quatuor diversas: Illi solum faciem & alas; hi alias corporis partes; nam planta pedis erat quasi planta pedis vituli. Cherubini autem propitiatorii sola facie humana præditi, caruerunt cæteris corporis partibus, quod illæ ad Dei thronum constituendum, & propitiatorii operimentum essent inutiles. Addit Rabbi Salomon, duos illos Cherubinos diversi sexus habuisse faciem; unum maris, alterum feminæ; cui subscribit Arias Montanus Libro de Noe, ubi agit de propitiatorio; at veritas illa sit penes Auctores.

His itaque omnibus instructa & ornata illa fœderis Arca, apud Israelitas permansit usque ad captivitatem Babylonicam: quo tempore, sicut refertur lib. 2. Machabæorum *cap.* 2. *vers.* 4. Jeremias Tabernaculum & Arcam jussit secum deportari in montem Nebo; ubi inveniens speluncam, in eam illa deposuit, & ostium obstruxit. Cum autem quidam accessissent ut locum notarent, invenire non potuerunt; quamobrem eorum curiositatem & audaciam culpans Jeremias, ait: *Ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat; & tunc Dominus ostendet hæc.*

Unde quæritur utrum Arca illa post captivitatem Babylonicam innotuerit, extiteritque in Templo secundo, quod Nehemias, Zorobabel, aliique e captivitate Babylonica reduces construi, aut ex veteri restaurari curarunt. Rabbi Jarki in primum caput Aggæi Prophetæ dicit quinque in illo secundo Templo defuisse: scilicet Urim & Thummim, ignem sacrum, Spiritum-Sanctum & *hechina*; quo postremo nomine significat Dei præsentiam, qui maxime residebat in propitiatorio, ex quo divina fundebat Oracula. Addit Rabbi Abarbanel, in eundem Aggæi textum, non solum quinque illas res defuisse in Templo secundo: „ Nam & „ candelabrum & mensa, & omnia vasa „ Tabernaculi, & aulæa, & ejus asseres, „ cum reliquis, quæ Moses fecit in deserto; Urnula item Mannæ, Virga Aaronis, & Oleum unctionis; hæc, inquam, „ omnia abscondita fuerunt, neque redierunt in Templo secundo. Hoc vero ideo „ factum est, quia non conveniebat, ut illis „ Tabernaculi vasis, quæ Moses pro Israelitis fecerat, uterentur in captivitate, sed „ quando Israelitæ omnes essent in terra sua. „ Ideo cum major pars Tribuum erant in „ captivitate, neque reversæ fuerant, pax „ non fuit, ut paucæ Tribus reversæ iis „ uterentur. Sic quia Oleum unctionis sacræ proprium fuit Regum de domo „ Davidis, absconditum manet, donec „ Regnum revertatur ad domum suam. „ Quinque autem rerum deficientium duntaxat mentionem faciunt Sapientes nostri, „ quia illæ erant universales, populo necessariæ, & fundamenta totius sanctitatis „ Templi, divinitatisque ejus. *Hæc ille.*

Dices I. Auctor Libri 4. Esdræ cap. 10. vers. 21. & 22. scribit: *Vides quoniam sanctificatio nostra deserta effecta est, & altare nostrum demolitum est, & templum nostrum destructum est, & psalterium nostrum humiliatum est, & hymnus conticuit, & exultatio nostra dissoluta est, & lumen candelabri nostri extinctum est, & Arca Testamenti nostri direpta est, & Sancta nostra contaminata sunt, & nomen quod invocatum est super nos, pene profanatum est.* Igitur Arca illa simul cum aliis Salomonici templi vasis & ornamentis asportata fuit a Babyloniis.

At ex Lib. 1. Esdræ cap. 1. Cyrus Rex Hebræos e captivitate solvens, eosque remittens in patriam, eis reddidit *omnia vasa Templi Domini quæ tulerat Nabuchodonosor de Jerusalem, & posuerat in Templo Dei sui:* Igitur pariter Arcam reddidit.

Respondeo I. Libros tertium & quartum Esdræ jam ab omnibus haberi ut apocryphos, ac proinde nullius esse auctoritatis. II. Quæ restituta sunt Cyri mandato vasa sacra, ibidem recensentur *vers.* 9. & sequentibus. Porro in eis nulla fit mentio Arcæ fœderis, mensæ sacræ, altaris incensi, & Tabernaculi; igitur exinde colligi non potest hæc cum aliis sacris vasis fuisse deportata in Babyloniam, & inde Jerosolymam reportata, & in Templo secundo reposita.

Dices II. In Templo secundo offerebantur sacrificia præscripta secundum diversas festorum solemnitates; ex iis autem unum erat, ut in festo expiationum, sanguine Juvenci aspergeretur propitiatorium seu operculum Arcæ; igitur necessum fuit ut in illo secundo Templo propitiatorium una cum Arca extiterit. *Deinde:* ex Historia Evangelica, in illo Templo secundo extabat velum, partem Templi sanctam a Sancto-Sanctorum distinguens, hocque abscondens, ut constat præsertim Matthæi 27. vers. 51. ubi legitur quod moriente Christo: *Velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum.* Igitur necesse est etiam in illo Sancto Sanctorum fuisse Arcam; hoc enim nomen locus ille ratione Arcæ & propitiatorii sibi vindicabat.

Respondeo I. Communem Hebræorum traditionem esse, quod licet in Templo secundo non extiterit Arca; nihilominus cum adhuc ex priori Templo permanserit lapis ingens, in quo reposita fuerat, eam Summi Pontifices, sanguine Juvenci & Hirci in die expiationis aspergebant, quemadmodum fieri solebat coram propitiatorio, dum ibi extabat, ut docet Rabbi Levi Ben Gerson, in caput 16. Levitici vers. 3. cui subscribit Rabbi Aaron, Ben Chaiin in suo commentario, ad eumdem Textum Levitici.

Respondeo II. Nonnullos Hebræorum Doctores existimare cum Auctore Libri *Cosri*, a vi-

a viris domus secundæ, seu secundi Templi, aliquid in ea parte Sancti Sanctorum repositum, quod vicem Arcæ suppleret: *Constituerunt*, inquit, *in loco Arcæ structuram quamdam, coram qua suspenderunt velum, ut scirent ibi repositam fuisse Arcam*. Nimirum, inquit Rabbi Judas muscatus, *ut Sacerdos versus illud faciem suam dirigeret in peragendo cultu*. Fieri etiam potuit ut nova Arca instar prioris ibidem reponeretur; quatenus sacra coram Arca fœderis fieri solita, eodem ritu quem Deus per Mosem præscripserat, celebrarentur. Utut sit, conveniunt omnes Hebræi Doctores arcam illam Mosis cura confectam, non extitisse in secundo Templo, sed illam, vel a Rege Josia in crypta sub eodem loco fuisse sepultam, instante Babyloniorum vastatione, ut scribunt Rabbini, *David Kimki* [a], *Abarbanel* [b], *Bechai* [c], & *Talmud Hierosolymitanum:* Vel quod verius est, a Jeremia absconditam in monte Nebo, ut testatur Auctor libri Machabæorum, & Josephus Bengorion lib. 1. cap. 17. unde Sebastianus Munsterus scribit in primo templo fuisse ista quinque, Arcam cum propitiatorio, Cherubim, ignem cœlitus missum, Spiritum-Sanctum, Urim & Thummim, quæ non fuerunt in templo secundo, quia expectabatur tunc Dominus templi, & verus ille propitiator solus hominibus remittit peccata eorum.

a *In comment. super cap.* 35. *lib.* 2. *Paralip.*
b *In cap.* 9. *Danielis.*
c *In legem folio* 199.

Ad secundum dico, duplex in templo fuisse velum; unum quidem in anteriori templi parte, ubi Sacerdotes sacra facere solebant; aliud vero quod sanctum a Sancto Sanctorum sejungebat; ut apparet ex descriptione Tabernaculi. Utrumque vero in templo secundo constituere potuerunt Judæi, ut Tabernaculi & prioris templi majestatem & sanctitatem adumbrarent. Quodnam vero eorum, moriente Christo Domino, scissum fuerit, cum Evangelista non exprimat, curiosius non est inquirendum.

Dices III. Arcam illam fœderis adhuc in templo stetisse, dum oppugnata & expugnata fuit Jerosolyma a Vespasiano & Tito Romanis Principibus, apparet ex arcu triumphali, in honorem eorumdem Principum post debellatos Judæos erecto Romæ, in quo inter cætera templi Hierosolymitani spolia, Arca fœderis etiam repræsentatur, qua de re sic scribit Christianus Adrichomius in descriptione Hierosolymæ, n. 77. „ Porro, inquit, post excidium Jerusalem „ Titus & Vespasianus Arcam fœderis, & „ duas Tabulas Legis, cum virga Mosis, „ & virga Aaron, item Mensam auream, „ & panes aliquot propositionis, candelabrum quoque aureum, ac quatuor co„ lumnas, e Hierosolymorum templo Ro„ mam traducta, in celeberrimo, quem insi„ gni pompa de Judæis egerunt, triumpho, „ tota urbe spectante, inter alia spolia a „ Judæis portari fecerunt; Simone Giioræ „ filio seditiosorum duce, ac septingentis „ Judæis captivis, seminudis, manibusque „ vinctis, triumphatorem & spolia præce„ dentibus. Cujus Triumphi usque hodie „ perenne Romæ, via sacra juxta pacis tem„ plum, extat monumentum in triumpha„ li arcu: qui est supra Ecclesiam S. Ma„ riæ novæ, cujus fronti hæc inscripta sunt „ verba; *Senatus Populusque Romanus Divo „ Tito Divi Vespasiani F. Vespasiano Augusto, „ & ob victoriam & perpetuum*... Reliqua ob „ vetustatem non possunt legi. In quo etiam „ Arca, ex uno quidem latere, ipsum Ti„ tum triumphantem in curru, duobus equis, „ totidemque monocerotibus ducto, conspi„ cere licet; ex altero vero latere, Arcam „ fœderis, & candelabrum illud ditissimum „ septem ramorum, & vasa Templi, quæ „ ante currum Titi portarentur, insculpta; „ Triumpho autem peracto, Vespasianus „ universa Templi Hierosolymitani vasa & „ donaria, Romæ in pacis templo, magni„ fice splendideque a se ædificato, reposuit: „ Legem vero Judæorum, & propitiato„ rium vasa purpurea, in palatio condita „ servari præcepit: quæ quidem omnia, „ Arca videlicet, auro tamen nudata, Ta„ bulæ Legis, virga Mosis & Aaronis, pa„ nes quoque propositionis, ac quatuor co„ lumnæ, Romæ in Ecclesia S. Joannis La„ teranensis adhuc servantur. *Hæc ille.*

Verum quod illuc ante currum Titi portari videtur, non Arcam fœderis, ut dicit Adrichomius, sed mensam auream in qua reponebantur panes propositionis, sentiunt Vilalpandus tomo 7. in Ezechielem, Abulensis in hoc 25. Exodi caput, & alii bene multi. Idque confirmatur testimonio Josephi, qui istius triumphi Titi fuit spectator, ille enim referens solemnem illius pompam scribit: „ Eminebant quæ apud Hiero„ solymam in templo reperta sunt: pri„ mo loco mensa aurea ponderis talenti „ magni; secundo loco erat candelabrum „ similiter auro quidem factum, sed ope„ re commutato ab usus nostri consuetu„ dine, &c. tertio denique loco post hæc „ portabatur Lex Judæorum, novissima „ spoliorum; deinde transibant plurimi, „ victoriæ simulachra portantes omnia ex „ auro & ebore facta. *Ita Josephus*. In cujus erbis nulla fit Arcæ fœderis mentio; ab eo certe non prætermittenda, si revera in illo triumpho deportata fuisset; maxime cum inter cætera sacra primarium locum ratione dignitatis, sanctitatis, & pretii obtineret.

Nec reponere juvat, Josephum de ea siluisse, ne tantum dedecus Genti suæ inferret; aliorum namque meminit quæ non minus ad suæ nationis opprobrium & contumeliam conducebant. His adde, quod si siluisset ipse, de iis non tacuissent Romani Scriptores; quamobrem dicendum arbitror, ea quæ visuntur Romæ, non tam esse Arcæ fœderis partes & fragmenta, quam mensæ sacræ in qua reponebantur panes propositionis: quod etiam ego ipse judicavi, dum trophæum illud inspicerem.

VIII. Præceperat Deus construi mensam ex lignis Setim, auro purissimo obductam: ejusdem mensuræ cum Arca, dempto semi cubito secundum longitudinem, quæ duplici aureo limbo in coronæ modum prominente

nente ornaretur, ne in terram facile deciderent quæ ei debebant superimponi; nimirum panes, qui Hebraice dicuntur *Lechem panim*, hoc est, *panis facierum*, quod semper essent in facie & conspectu Domini, nempe positi juxta Arcam fœderis, ubi Deus oracula promebat. Quamobrem additur v. 30. *Pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper*. Huc respexerunt & LXX. qui vertunt ἄρτους ἐνωπίους id est, *panes præsentes & expositos*. Dicunt autem Hebræi *panem facierum*, appellatos, quod quatuor angulis essent expressi, quos illi *facies* vocant. Sed prior ratio verior est.

Panes autem illi non fermentati, erant numero duodecim, juxta totidem tribus Israeliticas: nimirum ut essent continuæ illorum oblationes: tum ut inde illæ docerentur debere se Levitis & Sacerdotibus de necessariis ad victum providere, Proponebantur autem singulis sabbatis; & qui submovebantur, cedebant in usum Levitarum.

Ad hos autem panes continendos, parata erant acetabula, id est, scutellæ seu crateres; erant & phialæ, seu vascula parva concava quibus panes tegebantur, de quibus audiendus est Josephus, qui cum delineasset mensam auream, addit: „ Hæc solebat deponi in fano versus septemptrionalem parietem non longe ab adyto, & in ea disponebantur duodecim panes non fermentati, seni e regione sibi duobus ordinibus oppositi, mundissimi, confecti e farina duorum assaronum, quæ mensura Hebræorum septem cotylas Atticas continet. Super panes autem ponebantur duæ phialæ aureæ, thure plenæ; post septem vero dies alii panes inferebantur, festo quod nos vocamus Sabbatum. *Ita Josephus*.

Mensura autem illa quam *assaronem* appellat, fuit Hebræorum Gomor, quo excipiebatur singulis diebus manna sufficiens ad victum cujusque hominis per illum diem. *Gomor enim* (inquit S. Epiphanius) *erat pars decima mensuræ magnæ, hoc est, artabæ, quæ continet septem sextarios, & quintam sextarii partem*. Sextarius autem Romanus, novem pendebat libras Romanas, unde colligitur panes illos non fuisse modicos.

IX. Jussit Deus fieri candelabrum ex auro purissimo, non *fusile*, ut vult Josephus; sed *ductile*, ut habet sacer Textus: partibus quinque distinctum, plurimis decoratum figuris, & septem lucernis splendidum: nam præter basim habebat stipitem, ex cujus medio hinc & inde oriebantur sex rami, seu calami ita artificiose compositi, ut unusquisque calamus tres haberet scyphos, seu calices Amygdalis figuræ, quorum unicuique adjuncta erat sphærula, cum plurimis lilii floribus. Unicuique calamo addita erat lampas, seu lucerna, quæ una cum illa stipiti imposita, septem efficiebant lucernas: quæ (ait Josephus mox laudatus) totidem repræsentabat planetas cœlestes; sicut & tabernaculum ipsum speciem exhibebat totius mundi.

Petes, Cur Deus, qui homines vult humilia sapere, omnemque fastum ac ambitiosum apparatum in eis aversatur, tam pretiosum ac magnificum Tabernaculum, ac Templum sibi construi postulaverit?

Respondeo, id factum esse multis de causis. I. Ut homines majorem inde, erga divinam ejus majestatem, existimationem & venerationem haberent. II. Ut significaret se totius orbis Rectorem ac Dominum, cujus sunt omnia quæque quantumvis pretiosa. III. Ut populum Israeliticum a cogitatione, & recordatione templorum, & simulachrorum Ægyptiorum revocaret; nam inquit S. Chrysostomus, *Deus videns illos* (Hebræos) *impietatis* (Ægyptiorum) *reliquias secum habere, rebusque omnibus sub sensum cadentibus ad insaniam usque addictos, templorumque magnitudinis & pulchritudinis admiratione duci; Templum ab ipsis fieri præcepit, quod materiæ magnificentia, artis elegantia, & structuræ forma cætera omnia per orbem terrarum facile superavit*.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXVI.

IN hoc capite & sequenti refert Moses delineationem Tabernaculi, cujus tres constituit partes; scilicet Atrium Sanctum, & Sanctum Sanctorum. Ad *atrium* conveniebant laici, quibus fas non erat sanctuarium ingredi. Hoc autem erat longum quinquaginta cubitis, & totidem latum, quod suis tabulis veluti parietibus, & cortinis ad latera cingebantur; superne vero patebat, ad evaporationem fumi qui e crematis victimis erumpebat.

Duæ autem in eo erant partes; altera *Exterior* pro laicis, qui ibi victimas offerebant, & de iis immolatis epulabantur; *Interior* altera pro Sacerdotibus, & Levitis immolantibus. Extabat enim in hac interiori parte *altare holocaustorum*, non auro, sed ære contextum. Erat & *labrum æneum* ubi manus suas pedesque lavabant Sacerdotes & Levitæ rem divinam facturi; nefas enim erat ad sacra facienda manibus, pedibusve illotis accedere.

Sanctum viginti cubitos in longitudine habebat, latum vero erat decem cubitis. In eo reconditum erat *Altare thymiamatis* quod Deo adolebatur; ad hujus autem altaris dextrum latus constitutum erat candelabrum, ad sinistrum Mensa panum propositionis.

Sanctum Sanctorum vero latum & longum erat decem cubitis, unde perfecte erat quadratum. In eo vero reposita erat *Arca fœderis*

deris continens duas tabulas Legis digito Dei exaratas; ad cujus latus erat Urna repleta manna, quæ per quadraginta annos super Israelitarum castra pluerat, necnon & Virga Aaronis cum qua tot patrata fuerant prodigia. Distinguebatur vero a Sancto per velum ex hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, hoc est diversi coloris avium plumarum instar confecto.

Totum autem Tabernaculum septum erat viginti inauratis tabulis lignorum setim in longum porrectis ad Meridiem, & totidem ad Septentrionem, ad Occidentem vero octo habebat tabulas connectentes eas quæ constitutæ erant in parte Meridionali & Septentrionali. Patebat autem versus Orientem, claudebaturque duntaxat velo quinque columnis ex lignis Setim inauratis sustentato; hac enim parte ingressus erat in tabernaculum velo elevato.

Illa parietum latera, sicut & totum tabernaculum exquisitis aulæis prope terram pendentibus cooperiebantur. His vero adjunctum erat tegumentum ad pluvias arcendas, effictum partim e caprina lana, partim e rubefactis arietum & mellium pellibus.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXVII.

Vigesimum septimum caput sic orditur Moses: *Facies & altare de lignis Setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id est quadrum, & tres cubitos in altitudine. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt: & operies illud ære.* In quibus verbis nonnulla sunt observanda.

I. Duo fuisse altaria in tabernaculo, unum *aureum* in Sancto-S. in quo Thimiamata offerebantur: aliud *æneum* in atrio collocatum, in quo sacrificia ordinaria fiebant. Posterius hoc describit hic Moses, cujus materiam designat, nempe lignum *Setim*, ex quo pariter alia fuerunt in Tabernaculo constructa: ne autem lignum hoc absumeretur igne, jubet Deus illud æneis laminis omni ex parte obduci. Mensuram autem illius altaris distincte declarat; nimirum ut tribus cubitis a terra assurgeret; longum vero & latum esset quinque cubitis, quatenus capax fieret excipiendis victimis.

II. Jubet Deus illius altaris esse quatuor cornua per quatuor angulos, de quibus non una est Interpretum sententia; siquidem nonnulli existimant cornua illa, non alia fuisse, quam quatuor illius altaris angulos; vox enim Hebræa *Keren* tam pro cuspide, radio, & angulo, quam pro cornu accipitur; ita ut cornua altaris dici possint acuminati illius anguli. Verum communior sententia est, cornua illa ab angulis fuisse distincta, idque colligitur ex verbis textus: *Cornua autem per quatuor angulos in ipso erunt.* Ubi cornua ab angulis videntur esse diversa, illaque fuisse instar cornuum tauri e quatuor altaris angulis erecta, quasi e taurino capite nascentia. Quod confirmare videtur Amos de altari Bethel constructi ad formam Mosaici scribens: *Amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.* Quibus significat, non ipsum evertendum altare nec proinde amputandos illius angulos, sed aliquid de eo prominens, quod abscissum rueret.

Idipsum pariter colligitur ex iis qui ad altare velut ad azylum confugientes; dicuntur apprehendisse altaris cornua. Sic 3. Reg. 1. v. 50. *Adonias autem timens Salomonem, surrexit & abiit, tenuitque cornu altaris*, & cap. 2. vers. 28. *Fugit ergo Joab in tabernaculum Domini, & apprehendit cornu altaris* &c. Lippomanus autem mediam sententiam tenens scribit, cornua in quatuor angulis non intelligenda fuisse ad similitudinem cornuum bovis aut hirci, sed Hebraico more radios quosdam elegantes erectos fuisse sursum, cum ornamento aliquo pomelli aut lilii: sicut Moses non erat cornutus, sed apparuit radios effundens e facie, ex Dei conspectu & cum eo colloquio. Utut sit, certum est altare illud fuisse magnificum, atque in hoc a Salomonico diversum, quod hoc longe altius esset, habueritque decem cubitos latitudinis, nempe cum suis vasibus.

Ad finem autem hujus capitis præcipit Deus, ut Israelitæ Aaroni ejusque filiis conferrent *oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contusum, ut ardeat lucerna semper.* Quibus verbis quatuor de lucernis præcipit Deus. 1. Quo oleo sint fovendæ, 2. Quo tempore; 3. Ubi collocandæ: 4. A quibus aptandæ. *Oleum*, non quodlibet ad eum usum imperatur, sed olivarum, omni ab amurca purificatum. *Tempus* erat nocturnum, quo lucernis opus est. *Locus* fuit secunda pars Tabernaculi extra velum, ubi candelabrum positum erat. *Personæ* fuerunt Sacerdotes tantum, quia non licebat aliis locum illum ingredi. Vespere ergo accendebant Sacerdotes lucernas ut tota nocte arderent. Mane vero eas extinguebant sicut nonnulli colligunt ex his verbis: *Ut usque mane luceat coram Domino.*

Dicit tamen Josephus ex septem illis lucernis quatuor duntaxat debuisse a Sacerdotibus illucescente Aurora extingui; tres vero reliquas per integrum diem luxisse, quod Tabernaculum tam diu quam noctu undique obvelatum esset, nullasque haberet fenestras per quas lumen admitteret; quamobrem opus erat ut per diem aliqua lucerna locus ille sacer illuminaretur. Sed de his plenius in Levitic. ubi sermo erit de officiis Sacerdotum.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXVIII.

CUm in præcedentibus abunde descripsisset Moses Tabernaculi, sacrorumque vasorum ad Dei cultum deservientium partes, & ornamenta; rationi consentaneum erat ut etiam de sacris Ministris ageret. Quamobrem hoc in capite refert sibi mandatum a Deo, ut sacris peragendis constitueret Sacerdotes; scilicet Nadabum, Abiu, Eleazarum & Ithamarem Aaronis filios, sed patri subditos, quibus velut Pontifex Summus præficiebatur.

Unde hujus captis tres præcipuæ sunt partes; in quarum *prima* ab initio usque ad versum sextum, describitur quales esse debeant sacerdotalis indumenti materia, forma, & causa efficiens. *Materia*, inquam, scilicet aurum, hyacinthus, purpura, coccus bis tinctus, & byssus. *Artifices* fuerunt Beseleel & Ooliab, eorumque administri quos, inquit Moses infra, Deus *erudivit sapientia, ut faciant opera abietarii, polymitarii, ac plumarii, de hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto, & bysso, & texant omnia, ac nova quæque reperiant.* Quibus verbis significat Deus quod ubi agitur de divino suo cultu, nihil humanum sit admiscendum; quamobrem voluit opifices tam Tabernaculi, quam sacerdotalium vestium cœlesti lumine perfundi, ut apti essent ad ea opera quæ summum artificium requirebant.

Conditio enim populi in Ægypto sub dura servitute, vix permittebat ut iis artibus operam darent, quæ ad ornatum & magnificentiam faciebant; nisi qui fortasse fuerint ab ipsis Ægyptiorum Magnatibus ad id applicati. Præterea locus in quo peregrinabantur, parum commodus videbatur ad opera illa delicata & subtilia: oportuit ergo extraordinario aliquo motu & industria donari eos, quibus hoc munus incubuit.

Ad *formam* vero, sicut & ad singulas sacerdotalis, & pontificalis indumenti partes quod attinet, eas in hoc sicut & in sequenti capite refert Moses inverso tantillum ordine. Siquidem orditur ab *Ephod*, sive *superhumerale*; deinde describit tunicas hyacinthinas & lineas, balteos, & femoralia. Primum autem induenda erant femoralia; deinde tunica, seu subucula linea quæ balteo, seu zona, astringebatur. Accedebat alia tunica hyacinthina, tum superhumerale cui ab anteriori parte annexum erat *Rationale judicii*, ut pars una superhumeralis a tergo, altera a pectore dependeret, & utraque zona erat accingenda. Postremo cidaris in capite, & aurea lamina in fronte statuebatur, ut ex capite octavo Levitici perspicue intelligitur.

Pontificalium vestium descriptionem orditur Moses ab *Ephod*, seu superhumerali, confecto ex auro ductili, hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & bysso retorta, opere polymito, hoc est, varii coloris. Quod his verbis explicat S. Hieronymus; *Auri*, inquit, *laminæ, id est, bracteæ mira tenuitate tenduntur: ex quibus secta fila torquentur cum subtegmine trium colorum, hyacinthi, cocci, purpuræ, & cum stamine byssino, & efficitur palliolum miræ pulchritudinis perstringens fulgore oculos. Itaque Ephod confectum erat ex filis aureis, & sericis trium colorum, ex quibus flores, aliæque figuræ mira varietate erant effictæ.*

Ad *formam* quod attinet; Vestis extima erat brevissima instar pallioli, quam Josephus sic describit: „ Tertiam vestem induitur dictam „ Ephodem, Græcanicæ Epomidi persimi„ lem; fit enim hunc in modum. Conte„ xitur deorsum cubitali mensura, auro va„ riis coloribus intermixto, medium pecto„ ris circumplicatum relinquit, manicisque „ ornata est, omninoque ad tunicæ formam „ confecta. *Sic ille:* Optime quidem quantum ad mensuram; at de manicis non omnes conveniunt.

Constabat itaque Ephod tribus præcipue partibus, nimirum. I. Ipso amiculo, pectus & tergus tegente ab axillis usque ad dimidias nates. II. Humeralibus, scilicet partibus, illisque humeros tegunt ad axillas usque. III. Cingulo quo duæ Ephodi plagulæ invicem nectebantur. Habebat Ephod, inquit Maimonides in Kele Hammikd cap. 8. quasi duas manicas egredientes ex eo, per texturam ex utroque latere quibus eum cingebant: & has (manicas) vocat cingulum Ephodi. Habuit igitur Summus Pontifex duo succinctoria. 1. Balteum quo interior tunica stringeretur. 2. Ephodi cingulum, quo duæ illæ plagulæ, instar duorum succinctoriorum, ad pectus & tergum corpori jungerentur.

Humeralia sive superiores Ephodi partes invicem nectebantur per duas fibulas aureas, duabus gemmis pretiosissimis ornatas, quibus inscripta erant nomina duodecim Tribuum Israeliticarum, sex nomina in lapide uno, & sex reliqua in altero: *Juxta ordinem nativitatis eorum*, inquit hic Moses vers. 10. Audiendus est hac de re S. Hieronymus. *In utroque humero habet singulos lapides clausos & astrictos auro, qui Hebraice dicuntur Soom; ab Aquila, & Symmacho, & Theodotione Onychini; a septuaginta Smaragdi transferuntur; Josephus Sardonicas vocat, cum Hebræo Aquilaque consentiens, ut vel colorem lapidum (ex rubro scilicet alboque temperatum) vel patriam demonstraret. Et in singulis lapidibus sena Patriarcharum nomina sunt, quibus Israeliticus populus dividitur. In dextro humero majores filii Jacob, in lævo minores scripti sunt, ut Pontifex ingrediens Sancta Sanctorum, nomina populi, pro quo rogaturus est Dominum, portet in humeris.* Montanus ait lapides illos

fuisse

fuiſſe *Beryllos*: Philo lib. 2. de Monarchia ſcribit: *Duo Smaragdi pretioſiſſimi eminent in ſummis humeris orbiculares, in ſingulis ſinguli, qui hemiſphæria duo nobis innuunt.*

Quadruplicis autem generis Ephod, juxta diverſitatem perſonarum illud portandum, in Scriptura ſacra diſtinguuntur: ſcilicet Pontificale, Sacerdotale, Leviticum, & Laicum. Primum hoc in capite deſcribit Moſes; SACERDOTALIS plerumque Scriptura meminit; præſertim 1. Regum cap. 22. verſ. 18. ubi Doeg Idumæus juſſu Saulis regis *irruit in Sacerdotes, & trucidavit in die illa octoginta quinque viros veſtitos Ephod lineo*; LEVITICUM, ſeu, quo Levitæ induebantur, erat pariter lineum, ut apparet ex eodem lib. 1. Reg. cap. 2. verſ. 18. ubi legitur: *Samuel autem miniſtrabat ante faciem Domini, puer accinctus Ephod lineo.* Samuel vero tunc non agebat perſonam Sacerdotis, ſed Levitæ.

Laicum Ephod appello illud quo laici, præſertim Reges induebantur, quoties vel conſulerent Dominum, vel coram Arca fœderis apparerent: ſic 1. Reg. cap. 30. verſ. 7. *David* inquiſiturus a Deo utrum perſequeretur Amalecitas, qui eo abſente expugnaverant urbem Siceleg, & duas ejus uxores captivas abduxerant; dixit ad Abiathar ſacerdotem: *Applica ad me Ephod. Et applicavit Abiathar Ephod ad David, & conſuluit David Dominum, dicens: perſequar latrunculos hos, & comprehendam eos, an non? Dixitque ei Dominus: perſequere, abſque dubio enim comprehendes eos.* Similiter 2. Reg. cap. 6. cum David juſſiſſet deportari Arcam fœderis e domo Obededom in Jeruſalem, curavit per vias immolari boves & arietes, ipſe vero, ut refertur verſ. 14. *Saltabat totis viribus ante Dominum; porro David erat accinctus Ephod lineo.* David autem non erat Sacerdos, nec Levita; igitur etiam laicis, maxime principibus, liberum erat interdum Ephod portare. Utrum vero inter triplex hoc poſtremum Ephodi genus, diſcrimen aliquod fuerit, difficile eſt ex Scriptura colligere; dicit quidem illa fuiſſe ex lino confecta, ſed utrum aliquo ſuperaddito ornamento Sacerdotalia diſtincta fuerint a Leviticis, & hæc a Laicis, nullibi (quod ſciam) indicat.

Pontificali Ephodo adjectum erat *rationale judicii*, quod Hebræi *Choſen*, Græci λογιον Latini *Rationale* appellant; quod populum & Sacerdotem admoneret, ut ſumma ratione, prudentia, & religione ſacris faciendis incumberent: vel quod ex eo divina promerentur Oracula de rerum eventibus; quaſi mente aut ratione prophetica præditum eſſet.

Appellabatur autem *Rationale judicii.* 1. Quod per illud ad interrogata & quæſita Deus judicium ferret, & ſententiam diceret. 2. Quod Summus Pontifex Pectorali indutus, Dei judicium tam ſibi quam populo propitium exoraret, averteretque ſupplicium pro iniquitatibus admiſſis inferendum. 3. Cum Hebræa vox *Miſchpat* non judicium tantum, ſed etiam jus, & ſtatutum ſignificet, cumque in hoc pectorali nomina duodecim Tribuum totidem gemmis eſſent inſculpta, ſignificabatur ſingulas Tribus Iſrael habere jus in hæreditate ſuis patribus repromiſſa, unde verſ. 29. dicitur: *Portabit Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali Judicii ſuper pectus ſuum, quando ingredietur ſanctuarium &c.* Ut ſignificetur Pontificem, cauſam totius populi agere coram Domino, quatenus repromiſſa hæreditate fruatur.

Hujus Rationalis judicii *Materia* eadem erat quæ Ephodi, eratque confectum ex filis aureis & hyacinthinis, purpura, cocco, & byſſo retorta, ut apparet ex verſ. 15. *Forma* vero erat quadrata longitudine & latitudine palmæ, ut apparet ex verſ. 16. Dicebatur autem *pectorale* quod pectori adjaceret. Ornatum erat duodecim lapidibus pretioſis, quatuor ordinibus diſtinctis: in quorum primo erant lapides ſardius, topazius, & ſmaragdus, in quibus ſculpta erant nomina Rubenis, Simeonis & Levi: In ſecundo Carbunculus, Sapphirus, & Jaſpis, quibus cælata erant nomina Judæ, Dan, & Nephtali: In tertio Ligurius, Achates, & Amethyſtus, in quibus legebantur nomina Gad, Aſer, & Iſſachar.

Quis vero fuerit *Ligurius*, invicem diſceptant Interpretes. S. Hieronymus putat fuiſſe hyacinthum; cum enim ille ſit lapis pretioſiſſimus, veriſimile non eſt illum ſolum hic fuiſſe prætermiſſum. Adde quod Apocalypſis 21. verſ. 20 ubi 12. illi lapides ordine referuntur, pro Ligurio, ſcribitur hyacinthus: qui teſte Plinio lib. 37. cap. 9. fulgore ſuo violaceo jucunde paſcit oculos.

In quarto tandem ordine erant Chryſolitus, Onychinus, & Beryllus, in quibus ſcripta erant Zabulon, Joſeph, & Benjamin.

Addit Moſes *verſ.* 30. ſibi imperatum a Deo, ut poneret in rationali Judicii *doctrinam & veritatem*, Hebraice *Urim & Thummim*: quarum vocum prima derivatur a radice אור *ur*, id eſt, ignis & lux; ſecunda vero a verbo תמם *Themam* perfectus fuit; unde LXX. Interpretes has voces expoſuerunt per *illuminationes & perfectiones*; vulgatus autem Interpres & S. Hieronymus vertunt *doctrinam & veritatem*: quod nimirum per rationale Deus voluntatem ſuam, rerumque eventus manifeſtaret.

Quid vero fuerint *Urim & Thummim*, vix certo definiri poteſt; nam, ut dixi initio prioris Tomi, tot ſunt ea de re Interpretum tam Hebræorum, quam Chriſtianorum ſententiæ, quot pene capita. *Primo* namque plurimi ſunt qui vocibus iſtis nihil aliud ſignificari volunt, quam duodecim iſtos lapides pretioſos quibus inſculpta erant Iſraeliticarum Tribuum nomina: his potiſſimum nixi rationibus.

I. Quod *cap.* 39. hujus libri, cum Moſes recenſuiſſet nomina & ordinem harum gemmarum, totiuſque pontificalis rationalis ſtructuram expoſuiſſet, ne verbulum quidem facit de Urim & Thummim; ea ſane non prætermiſſurus, ſi aliud quam duodecim illæ gemmæ fuiſſent, præſertim cum alia longe minora & abjectiora exacte recenſeat.

II. Cum Moses magna religione in describenda sacrarum vestium materia & forma versetur; quo singula perspicue exponat, dubio procul si Urim & Thummim aliud quam duodecim illi lapides fuissent, eorum pariter materiam & formam exposuisset, designassetque locum quem obtinuissent in rationali.

III. Proferunt testimonium Hebræorum Scriptorum; imprimis vero Josephi, qui cum dixisset de Sardonice, seu lapide sardio, in primo duodecim lapidum ordine constituto, quod *quoties litatum esset, tantum fulgorem emittebat, ut procul etiam ab intuentibus conspiceretur*; subdit: *Sed mirabilius est quod nunc dicturus sum: per duodecim gemmas, quas in pectore Pontifex insutas esseni gestat in bello victoriam prænunciare Deus solebat; nam priusquam exercitus se moveret, tantus ex eis fulgor emicabat, ut toti populo facile innotesceret adesse Deum, opemque & auxilium suum invocantibus esse allaturum. Quapropter Græci, quotquot a religione nostra non abhorrent, cum hoc miraculum pro compertissimo habeant, ita ut negari non possit*, ESSENA LOGION *vocant, quasi ratione præditum. Desiit tam Essen, quam Sardonix fulgorem emittere annis ducentis antequam hæc commentaremur, irato Deo propter legum suarum prævaricationem*. Quibus significat divinum Oraculum de rerum eventu non aliunde petitum, quam ab ipsorum lapidum varii fulgoris aspectu.

Idem sentiunt Auctores utriusque Gemaræ, & Babylonicæ, & Hierosolymitanæ in Masseket Ioma cap. 7. Quibus subscribunt Maimonides Halak, Kele Hammikd, Abarbanel in cap. 28. Exodi & alii bene multi. Quam in sententiam pariter descendisse videtur S. Chrysostomus, orat. 4. contra Judæos, ubi scribit: *Rursus e lapidibus qui erant in pectore Summi Sacerdotis, quod vocabant declarationem, relucebat fulgor quidam futura significans*. Mitto plures recentiores, ut Jacobum Salianum ad annum mundi 1544. Joannem Braunium de vestibus & sacerdotio Hebræorum, lib. 2. cap. 20. &c. qui eamdem sententiam propugnant.

Verum his adversari videtur ipse textus; nam enumeratis illis duodecim gemmis, earumque in pectorali insertione, addit Moses Deum dixisse: *Pones autem in Rationali Judicii doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram Domino* &c. Quæ sane verba, ut ex narrationis serie apparet, indicant *Urim & Thummim* aliud fuisse præter illas duodecim gemmas, ut merito contendunt alii Interpretes.

Reponunt prioris sententiæ assertores, istis verbis nihil aliud significari, quam anacephaleosim, seu recapitulationem & inculcationem eorum quæ de gemmis istis fuerant imperata; nimirum non sat fuisse istos nominatos lapides in pectorali inserere, sed præterea seligendos, qui essent lucidissimi & perfectissimi: nam, inquiunt, eodem modo repetitur præceptum de annulis, & vectibus, Exod. 25. vers. 14. & 15.

At verba ista: *Pones autem in rationali judicii* &c. indicant aliquid fuisse adiiciendum præter ea quæ prius mandata fuerant; eumdem enim habent sensum, ac illa quæ vers. 17. referuntur: *Ponesque in eo quatuor ordines lapidum &c.* Quibus certe significatur, quatuor illos lapidum ordines fuisse quid distinctum ab ipso rationali, cuius materia & forma immediate antea fuerat præscripta. Idem igitur sentiendum est de Urim & Thummim; quæ post enumeratos lapides præcipit Deus, in rationali apponi. Nec juvat exemplum de inculcatione annulorum; aperte namque apparet ex textu, non iterum inculcari ut fiant annuli; sed ut in eis ita inserantur vectes, ut ab eis nusquam possint extrahi.

Quamobrem, non immerito cæteri Interpretes, existimant *Urim & Thummim* aliud omnino fuisse distinctum a duodecim illis gemmis: quid vero istud fuerit, non invicem conveniunt; nam. I. Chrystophorus a Castro probare conatur Urim, idem esse ac Theraphim; nempe certas quasdam imagunculas seu idolula, quæ ad interrogata respondebant voce manifesta; ita quod Deus has imagunculas Israelitis substituere voluerit loco Theraphim, quibus ope dæmonum Ethnici futura audiebant; quam sententiam tueri conatur Joannes Spencerus in dissertatione quam scripsit de Urim & Thummim; ubi vult utroque nomine significari imagunculas diversas sub duplicatione pectoralis inditas, quibus Deus, aut Angelus responsa daret. Quæ confirmare videtur Origenes: *Gentibus*, inquit, *futurorum cognitionem petentibus, ex oraculis, auspiciis, auguriis, ventriloquis, aruspicibus, Chaldæis, Genethliacis, quæ artes omnes apud Judæos sunt vetitæ; si ipsi nullum solatium habuissent e futurorum præscientia, certe impulsi humana quadam futura cognoscendi libidine, contempsissent res suas, ut nihil divinum in se habentes. Nec alium post Mosem, Prophetam recepissent, nec sermones eorum mandassent litteris, transfugissentque ad oracula Gentium aut ipsi conati fuissent apud se simile aliquid instituere.*

Nec abs re est, quod notavit Genebrardus in sæculo Mosis: „ Uti Deus, *inquit*, „ parturiebat hac tempestate Ecclesiam in „ Abrahæ familia; ita Satanas suam Synagogam in Gentibus. Nam circa hos dies „ monstrata videntur a duabus columbis ex „ Ægypto provolantibus duo oracula Hammonis in Libya, & Dodonæi in Græcia, „ quæ proinde vetustissima omnium esse scribit Herodotus: idque ut duobus Hebraicorum oraculorum generibus responderent, quorum unum Urim & Thummim „ in Ephod erat mutum, perinde ac Hammonium; alterum æque ac Dodonæum „ vocale e viva vel Dei, vel vatis voce. *Hæc ille.*

Verum qua facilitate, & absque fundamento id proferunt Auctores illi: eadem ab aliis negatur; maxime cum summopere præcaverit Deus, ut ab Israelitarum animis omnem idololatrandi occasionem submoveret, districteque vetuerit ne prophanis Ethnicorum ritibus polluerentur. Cen-

Cenſent aliqui voces illas *Urim & Thummim* fuiſſe inſcriptas in rationali, ſicut thiaræ Pontificis fuerunt inſcripta duo nomina, *Sanctitas Domino*, ut habetur verſ. 36. In hanc ſententiam propendet S. Auguſtinus, qui cum dixiſſet difficile prorſus eſſe definire quid illæ duæ voces indicent, addit: *Quamquam poſſit intelligi* DEMONSTRATIONEM & VERITATEM *litteris impoſitam ſuper* λόγιον. Eandem pro viribus tuetur Cornelius a lapide, qui ſuas in partes advocat Philonem, Rupertum, Hugonem Cardinalem &c. Verum *cap.* 39. ubi fit eorum exacta recenſio, quæ erant in Rationali, nullius Scripturæ fit mentio; non tamen prætermittenda, ſi per has voces ſcriptas Deus oracula promere fuerit ſolitus.

S. Epiphanius libro de duodecim gemmis in Rationali inſertis, ſcribit *Urim & Thummim*, nihil aliud fuiſſe, quam poſitum adamantem in medio lapidum illorum; qui quoties Summus Sacerdos in Sanctuarium ingrediebatur, inſolitum fulgorem emittebat, diverſoſque eventus vario ſuo colore prænuntiabat; nam, inquit, ſi Iſraelitæ fuiſſent divinorum mandatorum prævaricatores, mutabatur, ut ferunt, color lapidis, & fiebat niger. Hinc agnoſcebant quod Dominus mortem miſſurus eſſet. Cum vero eos gladio perdere vellet, efficiebatur ſanguinei coloris, ut per Jeremiam (cap. xv.) loquitur: *Emitte populum ipſius & egrediantur: quicumque ad mortem, ad mortem: quicumque ad gladium, ad gladium: quicumque ad famem, ad famem: quicumque ad captivitatem, ad captivitatem:* ſi vero ut nix ſplendebat, agnoſcebant Deum eſſe ſibi propitium, & tunc feſtum celebrabant; quemadmodum Propheta, ait: *Celebra feſta tua, Juda: redde vota tua: Abſtulit Dominus tuas iniquitates: redemit te e manibus hoſtium tuorum: regnabit Dominus in medio tui. Non videbis ulterius mala.*

Idem cum S. Epiphanio ſentit Anaſtaſius Nyſſenus, qui ſignificat Urim & Thummim fuiſſe adamantem, qui Sacerdote Deum ſciſcitante fulgurabat, & ſi Deus eſſet propitius, lucem ejaculans emittebat radios; ſi vero res propoſita non placebat, manebat lapis in ſuo naturali ſtatu; ſi autem bellum adverſus Iſraelitas inſtaret, fiebat ſanguinolentus; ſin autem mortiferum quid & funeſtum erat eventurum, nigreſcebat.

S. Cyrillus in expoſitione Symboli Niceni ait, *Urim & Thummim* fuiſſe duos lapides in medio aliorum duodecim qui Chriſtum repræſentarent in medio duodecim Apoſtolorum. Simile quid habet in cap. 38. Deuteron. Verum quinam illi fuerint lapides, non explicat. His accedit quod ſi duobus iſtis verbis expreſſi fuiſſent alii duo lapides pretioſi præter duodecim aſſignatos, dubio procul earum ſpeciem, formam, & locum quem obtinuiſſent in pectorali, deſignaſſet Moſes; nec eos tacuiſſet cap. 39. Exodi, cum quæ in Ephod extabant, recenſet.

Ex hac opinionum diverſitate apparet adhuc ignotum & incertum eſſe, quid iſtis verbis *Urim & Thummim* ſignificare voluerit Moſes; quamobrem cenſeo ea de re nihil temere definiendum & affirmandum, donec cœleſte lumen hæc indicaverit. Tametſi pro certo tenendum arbitrer, quod licet nulla vis naturalis inſita fuerit Pectorali ad rerum eventus prænunciandos; nihilominus illud erat tanquam cauſa moralis cur Deus Pontifici Rationale geſtanti, & Oraculum exoranti reſponderet, vel per vocem aliquam articulatam emiſſam e propitiatorio; vel per interiorem illuſtrationem & perſuaſionem inditam menti conſulentis, ut quæ futura eſſent perſpecte cognoſceret, & aliis declararet.

Pergit Moſes in deſcribendis aliis pontificalibus ornamentis, nimirum *Tunica*, ſeu ſubucula talari; cujus *materia* fuit ſericum, vel lana hyacinthini coloris, id eſt violacei ſubrubeſcentis. *Forma* vero ſimilis veſti talari paulo ultra genua deſcendenti, opere integro & inconſutili, relinquente foramen in ſuperiori parte, quo Sacerdotis caput erat traducendum. In inferiori vero parte inſerta erant ſeptuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica, inquit S. Hieronymus [a]; at S. Clemens Alexandrinus [b] dicit illa tintinnabula fuiſſe 376. ſed forte hoc numero etiam malogranata aſſerit S. Proſper [c]. Erant autem illa malogranata ex filis aureis & hyacinthinis confecta; tintinnabula vero ex auro ſolido; nimirum, inquit Moſes verſ. 35. *Ut audiatur ſonitus* (Summi Sacerdotis) *quando ingreditur, & egreditur ſanctuarium in conſpectu Domini, & non moriatur*; ſcilicet ut ſonus ingredientis & egredientis audiretur a populo, eoque admoneretur, ut cor & animum præpararet ad excipienda divina beneficia, & monita, quæ Sacerdos ad Deum accedens, poſtulaturus erat, & ab eo recedens, populo denunciaturus.

[a] *Epiſt. ad Fabiolam.*
[b] *Lib. ſtromatum.*
[c] *Parte 3. cap. 3. lib. de prædeſt.*

Addit deſcriptionem *Thiaræ* pontificiæ, quam *Mitram, Cidarim*, vel *pileum ſacerdotalem* appellant: cujus in fronte inſerta erat lamina aurea, his inſcripta verbis *ſanctum Domino*. Hujus formam ſic deſcribit Joſephus: *Porro pileo quaſi cæteri Sacerdotes, utebatur ſuper quem extabat alius conſutilis ex hyacintho variatus: hunc aurea corona triplici circundabat, in qua ſpectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud nos vocatur baccharus, apud Græcorum herbarios hyoſciamus.* Et paulo poſt: *Ejuſmodi corona ab occipitio circum tempora utraque procedebat, nam frontem illi calyculi non ambiebant, ſed cælatum quoddam latum aureum, quod ſacris Caracteribus Dei nomen inciſum habebat.* Audiendus eſt etiam hac de re Philo ſcribens: *Cidaris autem pro diademate imponitur capiti, quia quantiſper Sacerdos honore ſuo fungitur & miniſterio, non ſolum privatis hominibus eſt eminentior, verum etiam cunctis Regibus. Huic præfigitur aurea lamina inſignita quatuor litteris, per quas Entis nomen aiunt indicari, quandoquidem nihil poteſt abſque invocatione Dei ſubſiſtere; nam hujus bonitate favente, integritate ſua fruuntur omnia.*

His

His adjuncta erat *Tunica interior* byssina, ex tela duplicata contexta, quæ non solum Pontifici, sed & aliis Sacerdotibus communis fuit; nam, ut apparet ex *vers.* 40. huius capitis, hi quatuor habebant vestes. 1. Femoralia linea, seu bracchas: quæ, ait S. Hieronymus mox laudatus, usque ad genua & poplites veniunt, teguntque verenda, ne Sacerdotes sacra facientes cadendo, aut vento perflante & vestes submovente apparerent. 2. Tunicam lineam. 3. Zonam. 4. Thiaram, sed diversam a pontificali. Carebant ergo tunica hyacinthina, rationali, & lamina aurea cui sacrosanctum Dei nomen erat inscriptum.

Quo autem ordine Pontifex sacras illas vestes indueret, recenset Maimonides Halacha Kele Hammikd. cap. x. „ Quo ordi„ ne, inquit, vestiuntur vestimenta? primo „ induit bracchas, quas stringit supra um„ bilicum circa lumbos; & postea induit tu„ nicam; postea stringit balteum circa axil„ las, pluribus involucris; postea circum„ volvit thiaram instar cassidis. Summus „ Pontifex, balteo constricto, induit pal„ lium; pallio superinduit Ephodum, & pe„ ctorale, stringitque Ephodum pretioso cin„ gulo Ephodi supra pallium, infra pecto„ rale. Ideo vocatur pallium Ephodi, quod „ Ephodo cingatur Postea involvit (caput) „ thiara, & stringit eam, & laminam su„ pra thiaram. Capilli autem ejus appare„ bant inter laminam & thiaram, in quo „ loco ponebant phylacteria, scilicet inter „ laminam, & thiaram.

Eodem ordine vestes sacræ describuntur a Josepho.

Erant igitur Summi Sacerdotis vestes, numero octo, pectorale, Ephod, pallium, tunica stricta, vel ocellata, cidaris, balteus, lamina, & sublicacula. Inferiorum autem Sacerdotum quatuor, tunica, balteus, thiara & subligacula, seu femoralia. Distinguuntur autem ita, ut aliæ ad ornatum spectarent, aliæ autem ad necessitatem, & turpitudinem tegendam, ut hactenus ostendimus. His autem induebantur, non semper & ubique; sed tantum in Tabernaculo, vel in Templo; quotiescumque ministrabant coram Deo: quod fieri non debuit, nisi ab iis qui ad id fuerant sanctificati & consecrati, ut capite sequenti dicetur.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXIX.

IN præcedenti capite vers. 41. Mosi præceperat Deus ut Aaronem ejusque filios consecraret sanctificaretque, ut Sacerdotio fungerentur: in hoc autem I. Præscribit ritum quo essent consecrandi & inaugurandi. II. Quas Victimas singulis diebus Sacerdotes illi debeant immolare.

Ad sacram inaugurationem quod attinet, jubet Deus ut Moses, quasi Hierarcha, Aaronem suum fratrem consecret in Summum Pontificem, ejus autem filios in Sacerdotes, hoc ritu. I. Lavet eos in introitu Tabernaculi. II. Vestibus sacris eos induat, ungatque oleo sancto. III. Vitulum offerat pro expiandis eorum peccatis, & duos arietes, unum in holocaustum, alterum in hostiam pacificam, cum panibus azymis. IV. Ut per dies septem ungat tam ipsos, quam altare vers. 35. & 37.

Ex quibus apparet Mosem hactenus, non solum supremi Ducis populi munere functum esse, sed etiam Summi Pontificis: unde S. Gregorius Nazianz. [a] & S. Augustinus [b] eum appellant *Sacerdotem Sacerdotum*. At postquam Deus Aaronem & filios, eorumque posteros in Pontifices & Sacerdotes, assumpsisset, Mosis posteri, non inter Sacerdotes, sed duntaxat inter Levitas annumerati sunt, ut patet 1. Paralip. vers. 13.

[a] *Orat.* 22. [b] *Qu.* 20. *in Levit.*

Quoniam vero satis non erat ritum præscripsisse quo initiandi essent Sacerdotes, & consecrandum altare, nisi pariter statueretur quænam esset immolanda victima, & quale celebrandum sacrificium; idcirco Deus Mosi jubet *vers.* 38. ut in illo altari consecrato per singulos dies immolarentur duo agni anniculi, unus mane ante omnia sacrificia, alter vero vespere post ablata cætera sacrificia, Hebraice *inter duas vesperas*, hoc est, eo tempore quo Agnus Paschalis debebat immolari, ut præscribitur *Exodi* 12. quatenus ad initium & finem diei fieret Deo oblatio; auxilium divinum postulando matutinis horis; vespertinis vero gratias agendo pro acceptis per diem divinis beneficiis.

Neque vero duntaxat Deus voluit immolandos esse illos agniculos; sed insuper adiecit ut cum illis offerretur simila oleo permixta, atque etiam vinum ad libandum; nimirum ut sacrificium illud præstantissima esset figura Christi Domini aliquando jugiter in Ecclesia immolandi, tanquam Agni immaculati.

Ut autem propensiori animo ad id exequendum, tam Sacerdotes, quam populus essent comparati, spondet Deus in illo altari ad ostium Tabernaculi constituto, in quo fieri debebat illud juge sacrificium, se peculiari præsentia adfuturum, ibique ad quæ ta responsurum. Duobus ergo locis Deus spondebat se responsa daturum: primo quidem ex Propitiatorio, seu in Sancto Sanctorum; secundo ad ostium Tabernaculi.

DISQUI-

DISQUISITIONES IN CAPUT XXX.

QUatuor hoc in cap. præscribit Deus. I. Quidem construendum esse altare in quo adoleretur thymiama, id est, suffitus incensi seu aromatum odoratorum, cujus confectionem hic docet; non quasi thymiamatum odoratu oblectaretur, sed ut puras fervidasque offerentium preces & orationes exquireret. II. Traditur ritus conficiendi olei, quo Sacerdotes Tabernaculum, & illius vasa erant consecranda. III. Præscribitur ut fieret labrum æneum pro lotione Sacerdotum. IV. Ut pro comparandis omnibus ad Dei cultum & sacrificium necessariis impensis, viginti annis natu majores tributum penderent.

Altaris thymiamatum designatur. 1. *Materia* ex qua erat conficiendum, nempe ex lignis Setim. 2. *Forma*, ut esset quadratum, longitudine & latitudine unius cubiti, altitudine vero duorum cubitorum. 3. *Ornatur*, nam limbo aureo, annulis aureis, & vectibus auro contextis, sicut Arca, decorandum erat. 4. *Locus*, non in Sancto Sanctorum, ut existimarunt Origenes, S. Augustinus & alii; sed juxta velum, quo distinguebatur Sanctum a Sancto Sanctorum, ut manifestum fit ex ultimo capite Exodi a versu 22. usque ad 28. Cujus etiam argumentum est, quod Sacerdotes inferioris gradus, quibus fas non erat Sanctum Sanctorum ingredi, in illo altari adolebant thymiamata, ut constat exemplo Zachariæ patris S. Joannis Baptistæ, qui erat oriundus ex stirpe Abiæ, octava inter Sacerdotales, & tamen incensum adolebat super illo altari. Licet vero hoc altare non esset intra propitiatorium, ipsi tamen erat proximum, velo tantum interposito. Fiebat autem hæc thymiamatis oblatio singulis diebus mane & vespere, nullo prorsus dempto.

Thymiama vero confici debebat. I. Ex *stacte*, quæ teste Dioscoride, est recentis myrrhæ incisæ gutta seu pinguedo. II. O-*nycha*, quam Dioscorides lib. 2. cap. 8. *Unguem odoratum* vocat, dicitque esse conchilii tegumentum in nardiferis Indiæ paludibus; ideoque suavem spirare odorem, eo quod conchilia ibi nardi pabulo vescantur. III. *Galbano*, quod, inquit idem Dioscorides lib. 3. cap. 97. *est succus nascentis in Syria ferulæ, quod nonnulli metopium vocant. Maxime laudatur cartilaginosum merum, thuris effigiem præbens, pingue, minime lignosum, retinens non nihil adjecti seminis, & ferulæ, gravi odore, nec valde humidum, neque nimis aridum.* IV. Thure purissimo & lucidissimo, hoc est, albo; nam thus probatum, album est, gratissimique odoris: hoc autem nunc rarum est, quod Arabes, ex quorum regione asportatur, pini resina, aliisque gummis illud adulterent. A thure autem maxime nomen sumpsit thymiama, sive incensum; unde Sanctus Joannes postquam dixisset, *Datas esse phialas plenas odoramentorum quæ sunt orationes Sanctorum;* addit: *Data sunt illi incensa multa &c.*

Ex unoquoque horum odoramentorum par quantitas erat desumenda ab experto pigmentario, qui ea commisceret. Quanta vero debuerit esse quantitas illa: non declarat Moses. Asserunt quidem Hebræorum Doctores ex quolibet debuisse accipi 70. libras; at cum id non determinarit Moses, rem ut dubiam relinquo.

Prohibetur autem ne quis huiusmodi thymiamatis in alterum, quam in solius Dei cultum & usum usurpet; idque sub pœna exterminationis a populo Dei, id est, sub pœna capitali, ut videre est *vers.* 38. Insuper interdicitur *vers.* 9. ne quis in illo altari thymiamatis, alterius compositionis thymiama offerret.

Cum imperasset, Deus ungendos esse Sacerdotes, atque sacra vasa; in hoc cap. a *vers.* 22. usque ad 30. præscribit ex quibus fieri deberet sacra illa unctio; nimirum ex *Myrrha* quæ sponte sudat ex arbore, sine ulla incisione: *cinnamo* odorifero: *cassia*, non quidem purgativa, quæ siliqua est Ægyptiaca nullius odoris; sed altera, quæ est aromatica. Sub quibus verbis, nonnulli *balsamum* intelligendum esse contendunt; cum enim unguentorum sit pretiosissimum & fragrantissimum, verisimile non est hic fuisse prætermissum.

Voluit itaque Deus ex illis aromaticis liquoribus, qui maximo in pretio erant apud Orientales, unctionem illam confici, qua inungendi erant Sacerdotes, Tabernaculum, Arca fœderis, Mensa, Candelabrum, Altaria thymiamatum & holocaustorum, omniaque sacra vasa, cum hac cautione, ut illo unguento nullus alius tingeretur, alioqui exterminandus de populo, hoc est, capitali pœna plectendus.

Ad labrum æneum quod spectat conflatum dicitur cap. 38. vers. 8. *ex speculis mulierum:* Quæ, ait Philo: „ Mira animi alacritate certatim benigneque contulerant, „ ne viris hac parte viderentur cedere: „ æmulatione longe honestissima, qua dabant operam ne illis inferiores judicarentur in pietatis sanctitatisque studio. Specula enim, ad quæ suam formam curare solitæ fuerant, sponte & nemine jubente, Deo dicaverant, ceu primitias conjugalis pudicitiæ pulchritudinisque animæ decentissimas. Hæc ad se delata opifex in unam massam confudit, ratus nihil inde aptius posse fieri, quam Labrum ex quo se lustrarent Sacerdotes templum ingressuri ad obeunda sua ministeria, præsertim pedes manusque lavando in signum vitæ inculpatæ.

Ma-

Maxime autem hic laudanda venit illarum mulierum pietas, quod rem aliunde sibi charissimam, nullo sollicitante, sed ex sola in Deum observantia, in ejus cultum consecrare voluerint. Erant autem specula ista ærea: cum enim tunc temporis vitrum nondum esset in usu, specula fiebant antiquitus ex ære, stanno, argento, & auro. De æreis constat ex hoc capite: de stanneis Plinius dicit illa fuisse *Laudatissima*; donec argenteis uti cœperunt etiam ancillæ: de argenteis & aureis Seneca, dicens: *Potiente jam rerum Luxuria specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt*. Unde Euripides:

Ego autem comam revinctis
Vittis apte componebam,
Intuens in aureos
Rotundi speculi orbes.

Constitutum autem erat hoc Labrum in atrio inter aram holocausti, & ipsius atrii aream circa partem meridionalem. Effundebat autem aquas per 12. fistulas seu canales, ut totidem Sacerdotes ex aquis superne defluentibus simul possent manus, & pedes abluere, priusquam ad sacra sua ministeria sese accingerent.

Tandem in hoc capite jubet Deus ut universus populus Hebræus cum viginti annos vitæ egerit, tributum persolveret, quo compararentur necessaria ad divinum cultum; nimirum ut sicut cæteri populi, certi pensitatione tributi, se Principibus suis obnoxios profitentur, eosque pro legitimis Dominis agnoscunt; ita Hebræi, certa pecunia persoluta, Deum ut legitimum suum Regem ac Principem agnoscerent, suamque vitam quasi Deo debitam redimerent.

Quoties autem id persolvendum esset, non definit Deus; sed inquit *vers*. 12. Mosem alloquens: *Quando tuleris summam filiorum Israel juxta numerum;* ac si diceret: quoties, vel me jubente, vel publicæ necessitatis causa, vel aliquo urgente bello, recensebis numerum Israelitarum: toties eorum singuli solvent dimidium sicli, juxta mensuram Templi.

Siclus apud Hebræos moneta fuit usitatissima, quæ etiam *stater* dicebatur; appendebat autem quatuor dragmas Atticas, id est, semiunciam, sive esset æreus, sive argenteus, sive aureus; sed in pretio erat differentia auri ad argentum decupla vel duodecupla. Unde cum siclus argenteus dimidiæ unciæ pondus haberet, uncia verò argenti nunc valeat quatuor libras, inde fit consequens dimidium sicli, qui est quadrans unciæ, tunc tantum valuisse, quantum nunc valent 20. asses. In quibus sane mira Dei apparet erga suos fideles benignitas & indulgentia, quod tanta bona eis conferens, tam pauca reposcat.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXI.

CUm præscripsisset Deus omnia quæ ad Sanctuarium ejusque Ministros, & sacra Vasa pertinerent; necnon & quæ requirebantur ad sumptus necessarios in eis conficiendis, declarat in hoc capite quinam debeant esse horum omnium operum artifices, nimirum Beseleelem nepotem Hur de Tribu Juda, cui socium adjungit Ooliabum filium Achisamech de Tribu Dan, quem Josephus Eliabum vocat. Quibus tanquam operum præfectis adjunxit alios inferiores artifices, quos omnes cœlesti sapientia imbuit; nimirum ut non humanæ sagacitati tribueretur Tabernaculi, & omnium in eo contentorum fabrica, sed illustrationi divini Spiritus, qui etiamsi humanis digitis & rebus materialibus uti voluerit, eorum tamen constructio, Deo potiusquam hominibus esset adscribenda.

At ne forte existimarent Israelitæ opera illa ad Dei cultum destinata, quovis tempore executioni posse mandari, nec ullo die ab opere cessandum, quin perfectum esset & absolutum; expresse mandat Deus ab eo opere, sicut & a quovis alio feriandum esse die Sabbati, cujus exactam observantiam & sanctificationem iterum commendat: his potissimum rationibus. 1. Quod Sabbatum signum esset & symbolum initi fœderis Deum inter & Israelitas, quos in populum suum specialem præ cæteris nationibus elegerat. 2. Quod hunc diem suo divino cultui peculiariter addixerat, essetque æquissimum, ut qui sex alios hebdomadis dies nostris laboribus concesserat, cum tamen omnia vitæ nostræ momenta sibi potuisset vendicare, hunc unum suo divino cultui adjudicari voluerit. Tertiam rationem desumit a suo proprio exemplo; cum enim sex dierum spatio mundi creationis opus absolvisset, septimum diem quiete sua sanctum reddidit.

Absolutis & exceptis omnibus hujusmodi divinis præceptis, per quadraginta dies in monte, Mosi dedit Dominus duas tabulas testimonii in quibus scripta erant decem ipsius divina mandata, proprio illius digito exarata; quibus acceptis Moses descensum e monte parabat ut divina jussa populo significaret; cum in ipso montis cacumine clamores audiit e castris: quorum causam cum ignoraret, eam indicavit Deus, ut refertur in sequenti capite.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXII.

CUm per quadraginta dies ab Israelitarum castris absuisset Moses, nullumque amplius in Sinai montis vertice appareret ex illis indiciis, vel tonitru boantis, vel fulgurantis ignis, aut operientis caliginosæ nubis, quibus ibi peculiari præsentia se adesse testatus fuerat Deus: illi Ductorem suum aut igne absumptum, aut a Deo raptum existimantes, & tantæ moræ in solitudine protractæ impatientes, conspiratione facta, Aaronem Mosis Vices gerentem adeunt, urgentque ut ipsis efficiat Deos, qui sint itinerum duces & protectores. Unde tria hoc in capite memorantur. I. Enormia hoc in facto Israelitarum crimina. II. Justissima Dei in eos expostulatio, & iracundia. III. Ferventissimus Mosis erga Dei cultum & gloriam, Israelitarumque salutem zelus.

Apparet, inquam, Israelitas plurima hoc in facto graviter peccasse, I. Quidem horrenda in Deum suum liberatorem, benefactorem & protectorem impietate & ingratitudine, cum aliud præter eum numen exoptant, ut divinos illi honores impendant. An non habebant Deum sensibiliter diu noctuque sibi præsentem in columna nubis & ignis? An non cernebant in manna singulis diebus super eorum castra depluente conspicuam Dei erga eos solicitudinem? An non propinquus eis aderat innumeris modis? cur igitur contemptis tot claris præsentiæ Dei testimoniis, inanis divinitatis figuram appetunt in mortuo simulachro? Hoc autem grande crimen eis obiicit Psaltes 106. v. 20. *Fecerunt vitulum in Horeb, & adoraverunt sculptile: & mutaverunt gloriam suam* (nempe Dei) *in similitudinem vituli comedentis fœnum.*

II. Insigni infidelitate & perjurio, dum immemores recens initi cum Deo fœderis, quo una voce fuerant protestati se constantissime divinis illius mandatis obsecuturos; quod capitale erat, nimirum unicum Deum esse colendum, audacissime contemnunt & conculcant.

III. Manifesta cœcitate & insipientia, cum postulant ab Aarone *fac nobis Deos qui nos præcedant* &c. quasi divinitas penderet ab hominum virtute & arbitrio. Quam stupiditatem insectatur his verbis S. Chrysostomus: *Si Dii, quare dicis fac? quomodo enim Dii, qui fiunt? sic malitia obcæcans, sibi ipsi repugnat, & semetipsam extinguit.*

IV. Contumelia in Mosem; de illo namque contemptim quasi de homine plebeio & vulgari loquuntur, dicentes Aaroni, *Moysi enim huic viro* &c.

V. Seditione & violentia in Aaronem; nam conspiratione facta in eum insurgunt, armatas afferunt preces, eumque in sui criminis societatem & participationem impellunt. Hæc autem licet ita sint; nihilominus non desunt, qui tam Israelitas quam Aaronem, non quidem ab imprudentia, sed ab idololatria, & in Deum contemptu & prævaricatione excusare nituntur; inter quos eminet Franciscus Moncæus Artrebatensis in libello quem inscripsit *Aaron purgatus*, ubi contendit vitulum ab Aarone fabricatum, non aliud fuisse, quam effigiem Cherubinorum quos Israeliticus populus conspexerat circa Thronum Dei majestatis in vertice montis Sinai, & quorum figuræ postmodum super Arcam erant constituendæ: cumque audiissent antea ex Mosis relatione *Exodi* 23. *vers.* 20. Deum non semel promisisse se missurum Angelum qui filios Israel in via præcederet in aliquo signo visibili, eosque in terram Chanaan introduceret; putarunt signum illius Angeli ductoris fuisse Cherubinorum figuram, quorum, inquit, forma erat vitulina. Cum ergo populus peteret signum illud Dei, quo deduceretur in Chananæam absente Mose, nihil aliud egisse videtur Aaron, quam quod Moses facturus erat, erigendo Cherubinos forma vitulina super Arcam fœderis, tanquam signum divinæ præsentiæ. *Ita ille.*

Ut autem hanc sententiam astruat, plures Scripturæ sacræ textus alienum in sensum detorquet, ut egregie demonstrat R. Visorius Theologus Sorbonicus & Canonicus Ecclesiæ Ambianensis in libello cui nomen fecit *Aaronis Purgati, seu Pseudocherubi ex aureo vitulo recens conflati destructio:* Probatque inane prorsus hoc esse commentum.

I. Quod falsum sit Israelitas vidisse Cherubinorum species Dei Thronum ambientes in monte Sinai: nam Moses Deuteron. 4. testatur illos *non vidisse aliquam similitudinem in die qua Dominus eis locutus est in Oreb de medio ignis.*

II. Divinare non potuit populus ille Cherubinos super Arca fœderis esse collocandos, cum nihil adhuc de Arca fœderis, illiusque fabrica audiisset. Certissimum enim est Tabernaculi, eorumque omnium quæ in ipso continebantur, delineationem duntaxat accepisse Mosem, dum Dei contubernio per quadraginta dies frueretur in monte; de his autem sicut antea nihil audierat Moses, ita neque potuit de illis cum populo disserere.

III. Verisimile non est Cherubinos in Arca constitutos formam habuisse potius vituli quam hominis; vitulina siquidem figura longe minus decebat cœlestium spirituum puritatem & intelligentiam quam humana. Adde quod, ipso Moncæo fatente, Cherubini aurei quos Salomon 3. *Reg. cap.* 8. jussit fabricari in ornamentum & decorem Sancti Sanctorum, non belluinam & vitulinam, sed humanam referebant formam; pro-

probabilissimum autem est Salomonem in istis Cherubinis effingendis fuisse Mosem imitatum, & illos ad similitudinem eorum, qui superpositi erant Arcæ, efformasse.

Quod autem tam Aaron, quam populus in facto gravissime peccarint, argumentum est ipsa Dei tam in populum quam in Aaronem exacerbatio, & expostulatio. Adversus quidem populum, ut constat ex versibus 9. & 10. ubi Deus cum Mosi renunciasset quæ Aaron & Israelitæ fecerant, ait; *Cerno quod populus iste duræ cervicis sit: dimitte me ut irascatur furor meus adversus eos, & deleam eos, faciamque te in Gentem magnam.* Similiter Deum fuisse Aaroni vehementissime iratum testatur Moses Deuteron. 9. vers. 20. ubi ait: *Adversus Aaron quoque vehementer iratus Dominus, voluit eum conterere; & pro illo similiter deprecatus sum:* Patet etiam ex eo quod in hoc capite *vers.* 21. Moses Aaronem increpans ait; *Quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximum?* Censuit ergo Moses Aaronem reum esse, & præcipuum auctorem admissi criminis.

Venit tamen aliqua ex parte excusandus; quod, quam potuit, adhibuit operam ut piaculum averteret. Nam I. non æs aut argentum in Idoli materiam postulavit, sed aurum; nec aurum quodvis, sed inaures in uxorum & liberorum auribus dependentes; existimans videlicet id nusquam impetratum iri sine domestica dissensione, cum aliunde novisset mulieres his ornamentis potissimum delectari.

II. Cum ejus expectationem vicisset Israelitarum Deos postulantium improbitas, easque inaures aureas ingenti numero & pondere continuo ad eum detulissent, hoc præsidio dejectus, aliud occupavit in operis ipsius atque artificum procrastinatione; arbitratus tandem venturum Mosem qui nefarium consilium dissiparet.

At ejus sagacitatem vicit tumltuantis populi impietas, illo siquidem urgente, statim quæruntur artifices, paratur fornax, typus ex argillosa terra, media æstate brevi exsiccanda, conficitur, liquefit aurum, & in typum infunditur; refrigerato autem metallo, vitulus apparuit ad imitationem Apis seu bovis quem colere solebant Ægyptii: productum autem vitulum in hominum conspectu, exultantes clamarunt Israelitæ; *Hi sunt Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti!* Nimirum ut Ægyptiorum Idololatriam imitarentur, sicut scribit Philo: *Cum Moses*, inquit, *ascendisset in montem proximum, ibique aliquot diebus sine arbitris colloqueretur cum Deo; quidam inconstantes, tanquam orbati principe, absentiam ejus verterunt in impietatis occasionem, oblitique Dei veri, cœperunt figmenta Ægyptiaca æmulari, facto juvenco aureo ad imitationem animalis ejus regionis sacratissimi; cui profana sacra faciebant* &c.

Duo enim genera boum colebantur olim ab Ægyptiis, nempe *Mnevis*, & *Apis*. Mnevim honorabant Hieropolytani: Apim Memphitæ, ut refert Strabo. Mnevim Soli, Apim Lunæ sacrabant, teste Ammoniano Marcellino. Addit Macrobius Apim præcipue fuisse ab illis cultum, quod Pytagorica Metempsicosi dementati, Osiridis maximi apud illos Dei animam in Apim migrasse somniarunt.

Interea dum Israelitæ huius vitulinæ pseudodivinitatis encomia celebrant sacrificiis, cantibus, ludis, choræis, & epulis, Moses in castra revertitur, & hos idololatras intuitus, indignatione commotus, lapideas legum tabulas digito Dei exaratas abjecit, & confregit, indignam gentem testatus cum qua Deus pacisceretur, aut cui præcepta traderet: Dein zelo accensus vitulum aureum deturbat, & in pulverem comminutum sive malleis tundendo, sive limando, Idololatris illis propinandum porrigit, ut intimis medullis conderent, quem in Dei contemptum appetierant; & gravissime objurgato Aarone, accersitis Levitis imperat, ut armata manu in Idololatras illos indiscriminatim irruant. Hi vero Mosis mandato obsecuti, viginti tria reorum millia, nullo resistente, trucidarunt.

Hebræus textus habet duntaxat *quasi tria millia*, forte quod scriba aliquis litteram *Caph*, quæ ut numeralis, denotat viginti, accepit pro nota similitudinis, *quasi*, ut interdum usurpatur. At S. Paulus 1. ad Corinth. 10. habet etiam 23. millia, nisi forte de alia populi internecione loquatur. His ita narratis,

Quæritur I. Utrum Moses citra culpam fregerit legis tabulas digito Dei scriptas: peccasse namque videtur. I. Contra mansuetudinem & lenitatem, quam in ipso Spiritus-Sanctus commendat *Numer.* 12. *vers.* 3. his verbis, *erat Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra.* Cum tamen illam Israelitarum abominationem intuitus, tanta iracundia fuerit abreptus, ut sacras illas tabulas confregerit. Nec reponere juvat inopinato ira fuisse correptum; Hæc inquam exceptio nulla est; impium enim hoc facinus priusquam e monte descenderet, Deo revelante noverat, Deumque fuerat enixe deprecatus ut iram suam ab illis prævaricatoribus averteret; poterat ergo hos iracundiæ motus & effectus cohibere.

II. Videtur peccasse irreverentia erga Deum, dum sacras Decalogi tabulas a Deo recens acceptas, ipsiusque digito exaratas, in terram projecerit; cum non nisi in sacro & pretioso loco illæ essent reponendæ; quemadmodum in Arca fœderis collocatæ sunt illæ, quæ dein fuerunt elaboratæ.

Respondeo, ne leviter quidem Mosem in eo facto videri peccasse; imo summam sibi comparasse laudem & gloriam, quod ardentissimo erga Dei honorem zelo accensus, juste excanduerit in Idololatras illos initi cum Deo fœderis immemores & fœdifragos, quos censebat indignos, qui legem a Deo præscriptam & conscriptam in divini sui erga illos amoris tesseram susciperent. Unde sacras illas tabellas inspectante toto populo frangere voluit, ut hoc facto ostenderet illos non esse dignos tanto Dei beneficio; quippe

qui

qui primum illius legis præceptum de unico colendo vero Numine, turpissime violassent.

Addit Theodoretus a Mose id merito & juste factum, quod existimaverit hunc populum non esse dignum Legislatione divina. *Cum* enim, inquit, *tabulæ ejusmodi dotalium instrumentorum formam haberent; sponsa vero ante ingressum thalami nuptialis in adulterium declinaverit, jure profecto dotales litteras effregit.*

Ad id etiam divino movente Spiritu videtur provocatus, ut populi criminis ostenderet enormitatem; alioquin si consueta sua lenitate & mansuetudine in reprehendendis illis prævaricatoribus fuisset usus, eisque sacrum illud depositum consignasset, existimassent illi leve fuisse ab eis admissum peccatum, nec Deum multum in eos esse iratum; ut pote qui, licet fabricatum & cultum ab eis vitulum aureum nosset, nihilominus divinam istam legem tanquam benevolentiæ suæ pignus illis consignasset.

His accedit quod Moses, qui alios suos defectus non tacet: nullibi innuat se ob istud factum divinam indignationem sibi accersisse: unde colligere licet, factum istud nullatenus Deo displicuisse. Cuius insuper argumentum est, quod novas, imo etiam & prioribus persimiles ei dederit tabulas; id dubio procul non facturus, si priorum tabularum confractionem habuisset exosam.

Quæritur II. Quomodo & quare Moses vitulum in pulverem redegerit, & pulverem hunc in aquam sparsum Israelitis potandum præbuerit? ut refertur *vers.* 20.

Respondeo, Verisimile esse, quod cum Moses vitulum deturbasset, variasque divisisset in partes, curasse ut mola vel lima tenuissimum in pulverem redigeretur, quem projecit in torrentem ex monte Sinai per Israelitarum castra profluentem, ex quo bibere solebant; nimirum ut suam inde stupiditatem exhorrescerent, quod pro numine coluissent, id quod in viscera sua traducebant per secessum cum fimo emittendum, ut ipsemet Moses testatur Deuteron. 9. vers. 21. *Peccatum autem vestrum quod feceratis, id est, vitulum arripiens igne combussi; & in frusta comminuens omninoque in pulverem redigens projeci in torrentem qui de monte descendit.*

Quæritur III. Utrum licite Moses Levitis præceperit ut eorum quisque, nulla habita ratione sanguinis, affinitatis, aut amicitiæ, omnes sibi occurrentes interficerent?

Respondeo, id a Mose legitime imperatum. I. Quia istius populi Princeps erat & Rector; Principis autem est animadvertere in gravissimorum criminum reos, maxime cum illa crimina in manifestam Dei contumeliam redundant; nam, inquit S. Paulus, Princeps *non sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit.*

II. Id jussit, ut averteret severam Dei in universum Israeliticum populum animadversionem; dixerat enim Deus Mosi *vers.* 9. populum istum esse duræ cervicis, ac propterea velle eum exterminare: quod ut præcaveret Moses, præ tanta multitudine, paucos extingui voluit, ut eorum morte placatus Deus, reliquo populo parceret.

III. Conveniens erat ut horrendum illud crimen non remaneret inultum, ne nimia erga reos indulgentia, gravius peccandi libidinem faceret; quapropter necessum fuit ut paucorum supplicium, in immensæ multitudinis terrorem & emendationem cederet.

IV. Verisimile est Mosem id non imperasse sine prævia Dei suggestione aut revelatione, unde vers. 27. ait: *Hæc dicit Dominus Deus Israel, ponat vir gladium super femur suum &c.* quibus verbis constat hanc interfectionem fuisse a Deo per Mosem præceptam.

Certum autem est id a Mose non imperatum affectu & motu intempestivæ iracundiæ, aut propriæ injuriæ vindicandæ; neque ex defectu humanitatis & charitatis erga Hebræos; nam, inquit S. Augustinus in Psalm. 138. *Quomodo oderat peccantes cum pro eis orabat? & quomodo non oderat, cum eos occidebat, nisi quia perfecto odio oderat illos? ea namque perfectione sic oderat iniquitatem, quam puniebat, ut diligeret humanitatem pro qua orabat.* Quod autem in ea percussione nullum peccatum fuerit, apparet ex *vers.* 29. ubi Levitis illis, post peractam stragem dicit Moses, *Consecrastis manus vestras hodie Domino ut detur vobis benedictio.* Hoc est, reorum sanguine quasi oleo sancto propter zelum vestrum & obedientiam consecratæ sunt manus vestræ, & a Deo designati estis qui sacris ministeriis inserviatis.

Quæritur IV. Cur Levitæ jussi ut in idololatras, præsertim suæ Tribus irruerent, sine ullo discrimine, intactum reliquerint Aaronem ejusque filios; cum tamen ille totius mali fuisset præcipuus auctor; Ipse namque vitulum conflavit, ipse idolo altare erexit, illius encœnia & festum indicavit, eique sacrificia obtulit, ut refertur versibus 4. 5. & 6. unde versu 35. *Percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli quem fecerat Aaron.*

Respondet S. Augustinus hujus difficultatis solutionem refundendam esse in inscrutabile Dei judicium, *Ita*, inquit, *novit ille cui parcat usque ad commutationem in melius; & cui parcat ad tempus, quamvis eum præscierit in melius non mutari; & cui non parcat ut mutetur in melius; & cui non parcat, ita ut nec mutationem ejus exspectet: & totum hoc ad id redit, quod Apostolus* Rom. 11. 33. *dicit exclamans, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus.*

Nihilominus proferri possunt quædam hujus indulgentiæ causæ. I. Quod Deus Aaronem, ejus filios, eorumque posteros jam in Sacerdotes elegerat, quapropter noluit illos exterminari. II. Quod Aaron supremus tunc, absente Mose, fuisset populi Princeps & Judex, solet autem Deus dum animadvertit in populum, temperare a percutiendis principibus, tametsi criminum auctoribus, reservans eos gravioribus suppliciis puniendos, ut constat exemplo Saulis, Davidis &c. III. Quod Aaron frater esset Mosis

sis cujus ob reverentiam noluerunt Levitæ mittere in eum manus.

Quæritur V. Utrum Moses pro populo Deum orans, consulto dixerit, vers. 31. *Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo.*

Respondent S. Hieronymus epist. ad Algasiam, & S. Gregorius lib. moral. cap. 7. Mosem istis verbis nihil aliud petiisse, quam ut Deus aut populo parceret, aut eum e vivis eriperet; nimirum ut bonus pastor animam suam, hoc est vitam temporalem exponens pro salute suarum ovium. At liber ille Dei, qui Daniel 12. vers. 1. Apocal. 13. vers. 8. & alibi dicitur *liber vitæ*, non solet in Scripturis sacris significare vitam mortalem; sed illud Dei decretum quo homines pii destinantur ad vitam æternam. Unde omissis tam eorum SS. Patrum, quam aliorum responsis,

Respondeo, cum S. Augustino Mosem hoc dixisse securum de singulari Dei erga ipsum benevolentia, & quod propterea non esset e prædestinatorum numero exscindendus. *Securus* (inquit S. August.) *hoc dixit, ut a consequentibus ratiocinatio concludatur; id est, ut quia Deus Moysem non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret.*

Quæritur VI. Quo sensu Deus Mosi ipsum pro populo exoranti dixerit vers. 10. *Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, & deleam eos faciamque te in gentem magnam*; nam ait S. Augustinus hæc verba *dimitte me*, aut jubentis sunt, aut petentis. *Utrumque autem videtur absurdum: nam si jubebat Deus, inobedienter famulus non parebat: & Deum hoc a servo pro beneficio petere non decebat, cum præsertim posset eos etiam illo nolente conterere.*

Respondet ibidem S. Augustinus, Deum hæc dixisse, non imperando nec petendo; sed declarando quid ab infligenda prævaricatori populo plaga eum avocaret, nempe Mosis preces & dilectio erga populum: *ut eo modo admoneremur, cum merita nostra nos gravant, ne diligamur a Deo, relevari nos apud eum illorum meritis posse, quos diligit... ita ergo dictum* Sine me, *ac si diceretur, noli eos diligere, & conteram eos; quia ne id faciam, dilectio tua in illos intercedit mihi.* Addit Mosem Dei voluntati propterea non obstitisse, quia inquit, *Deus illos occultius diligebat, qui manifeste voce terrebat*; nempe ut resipiscerent.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXIII.

Deus tandem ferventissimis Mosis precibus ex parte placatus, in hoc capite renovat promissionem toties factam de danda Israelitis terra fluente lacte & melle; spondetque missurum se Angelum, qui istarum regionum incolas exterminet; unum tamen in pœnam adjicit, se non processurum cum eis, quod essent populus duræ cervicis; ne forte in eos exacerbatus, iter faciendo, illos disperderet: si tamen resipiscant, promittit se continuo eis adfuturum. II. Refertur istius populi ad has Dei minas perterriti pœnitentia. III. Quod Moses Tabernaculum extra castra constituerit, ubi litiganti populo jus dicebat. IV. Familiare Mosis cum Deo colloquium, ejusque petitio ut Deus illi faciem suam dignaretur ostendere.

Quæritur autem 1. Qua ratione Deus comminatus fuerit se cum Israelitis non processurum, ne eos exterminaret: missurum tamen Angelum, qui eis esset ductor?

Respondet S. Augustinus istis verbis inesse *magnam sacramenti rationem, & miram profunditatem; tanquam misericordiam majorem Angelus posset habere, quam Deus, qui populo duræ cervicis parceret, cui Deus, si cum illis esset, ipse non parceret.* Addit ibidem S. August.

„ Quid ergo significat? nisi forte ideo se „ non esse cum eis, quia dura cervice sunt, „ quia non eum propitium & salubrem nisi „ humilitas & pietas capit; esse autem Deum „ cum duræ cervicis hominibus, nihil est aliud „ quam vindicando adesse atque puniendo, „ unde cum eo modo malis non adest, par„ cendo facit, quo pertinet illud quod dici„ tur, *Averte faciem tuam a peccatis meis*, „ quia si avertit, evertit. *Sicut enim fluit* „ *cera a facie ignis, sic pereunt peccatores a* „ *facie Dei.*

His addere licet Deum ista dixisse, ut reum istum populum ad pœnitentiam provocaret; quod ut obtineat, ita se gerit ac si revocare videretur solemnem illam promissionem qua spoponderat se continuo habitaturum inter Hebræos, nempe in Tabernaculo illo, quod in castrorum medio collocabatur, & cui columna nubis, atque Angelus ductor in ea residens, dum quiescendum esset, incumbebat. Promittit quidem Deus Tabernaculum hoc eis, quantumvis immerentibus se relicturum; at dicit non expedire ut conficiatur celebre illud Tabernaculum, cujus delineationem Mosi dederat in monte: cum enim promisisset se perpetuo in eo præsentem adfuturum, timendum erat ne in ingratos illos exardescens, eos in via disperderet. Hæc tamen non nisi comminatorie, & sub conditione dicta fuisse, argumentum est, quod cum populus pœnitentiam egisset, Mosi dicenti vers. 16. *In quo scire poterimus, Ego & populus nos invenisse gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum?* Respondit vers. 17. *Verbum istud, quod locutus es, faciam.* Id est, vobis adero semper.

Nihilominus non omnino tunc ab ira quievit; nam eo haud dubie suadente, Moses Ta-

Tabernaculum, in quo Deus promiserat se habitaturum in medio populi, cap. 25. & 29. & supra quod solebat recumbere columna nubis & ignis, transtulit *procul extra castra, vocavitque nomen ejus* TABERNACULUM FOEDERIS.

Quæritur II. Quodnam fuerit illud Taberculum? & cur Moses illud extra castra detulerit?

Respondeo, illud non esse, cujus formam & delineationem in monte susceperat Moses; quæcumque enim hoc capite habentur, gesta sunt ante plenariam populi reconciliationem, & fœderis renovationem, aliasque tabulas Mosi traditas, quæ præcesserunt hujus Tabernaculi confectionem, quod prima vice erectum dicitur infra *cap.* 40. mense primo anni secundi ab exitu ex Ægypto.

Non erat etiam domesticum ac particulare ipsius Mosis Tabernaculum; illud enim non erat publicum Deo sacrum, sed Mosaicæ familiæ habitationi deputatum; neque isti columna nubis & ignis incumbere solebat.

Probabilius itaque censeo, Tabernaculum, de quo hic est sermo, fuisse sacrum eum locum instar ædiculæ sacræ, ad quod populus devotionis causa conveniebat, in quo Aaron Manna reservandum posuit coram Domino *Exod. 16. vers.* 33. in quo Jetro obtulit holocausta *cap.* 18. in quo Dei Leges ac præcepta populo declarabat Moses; quod Josue minister Mosis, quasi æditui observabat, in quod Moses intrabat Deum consulturus, & cui nubes incubabat, ut hic dicitur *vers. 9.* Quando autem Tabernaculum hoc constructum fuerit? incertum est, cum de illius fabrica scriptura sileat: Verisimile tamen videtur tunc fuisse confectum, cum primum columna nubis Israelitis apparuit *cap.* 13. *vers.* 21. ex tunc enim hæc columna dicitur super Tabernaculo resedisse.

Hoc autem extra castra transtulit Moses, ad majorem recentis prævaricationis detestationem, & ut significaret, propter idololatriam admissam, populum esse prorsus indignum in cuius medio Deus consisteret, atque castra esse polluta; ac propterea Deum & Angelum ductorem, & columnam nubis ab eis recessisse, quatenus hoc divino recessu, ad severiorem agendam poenitentiam stimularentur.

Etsi vero Moses proprium domicilium semper haberet in illis castris, ut apparet ex vers. 8. *Cum egrederetur Moses ad Tabernaculum*, hoc est, dum exiret e castris ut Tabernaculum versus tenderet, *surgebat universa plebs, & stabat unusquisque in ostio papilionis sui, aspiciebatque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium:* Nihilominus frequentissime in eo versabatur, ibique cum Deo colloquebatur, *Facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum*, vers. 11. id est, summa familiaritate: unde plures existimant Deum, vel Angelum Dei vices agentem, Mosi apparuisse specie & forma humana; sciens tamen eum non esse hominem; sed vel Angelum Dei vices agentem, vel Deum ipsum, rogavit eum ut ostenderet ipsi *faciem & gloriam suam* vers. 13. & 18. quatenus de eius majestate posset plenius & distinctius populum informare.

Quæritur III. Quam faciem & gloriam sibi manifestari hic rogaverit Moses?

Respondeo, multiplicem esse interpretum hac de re sententiam. 1. Tertullianus lib. 4. contra Marcionem cap. 22. existimat Mosem exorasse visionem gloriæ humanitatis Christi, quam spiritu prophetico futuram prævidebat in monte Thabor. *Cum enim*, inquit, *desideraßet conspectum Domini Moyses dicens, si ergo inveni gratiam coram te, manifesta te mihi; ut cognoscenter videam te; eum conspectum desiderans, in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat. Cæterum, (jam audierat) Dei faciem nullus homo videbit, & vivet. Et hunc*, inquit, *sermonem quem dixisti, faciam tibi; & rursus Moyses*, OSTENDE MIHI GLORIAM TUAM. *Et Dominus similiter de futuro*, EGO PRÆCEDAM IN GLORIA MEA. *Et reliqua. Et in novissimo, &* TUNC VIDEBIS POSTERIORA *mea. Non lumbos, nec suras; sed quam desideraverat gloriam in posterioribus temporibus revelandam.* Verum cum Deus votis ipsius Mosis ex parte annuens, non quidem faciem, sed posteriora ostenderit; inde manifestum fit Mosem non exorasse futuram divinæ gloriæ manifestationem, sed præsentem.

II. Existimant plurimi nomine *gloriæ*, Mosem fuisse deprecatum visionem claram divinæ essentiæ, quæ beatis mentibus in cœlo conceditur, ita S. Irenæus lib. 4. cap. 37. S. Hilarius in Psalmum 118. maxime vero S. Augustinus lib. 2. de Trinitate cap. 16. & lib. 12. de Genesi ad litteram cap. 27. & quæst. 154. in Exodum, quod utique confirmat ex his ad Mosem verbis vers. 19. *Ego ostendam omne bonum tibi.* At cum Deus Mosi deinde dixerit vers. 20. *Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, & vivet.* Inde sequitur Mosem aut petita non fuisse consecutum, aut divinæ essentiæ contemplationem istis verbis non postulasse.

Itaque potius dicendum arbitror, petiisse Mosem aspectabilem quamdam Domini manifestationem; eum enim qui cum eo loquebatur, sive Angelus Domini personam sustinens, sive Deus ipse, cum esset nube tectus, & amictus caligine sicut vestimento, rogavit Moses ut amoto hoc velamine, faciem suam lumine perfusam quam in assumpto corpore habebat, ei manifestam faceret, nimirum ut non tantum ejus voces audire, sed etiam præsentem intueri liceret. At cum assumptum illud corpus, sive ab Angelo, sive a Deo tanta majestate tantoque fulgore coruscaret, ut ejus intuitum humanus oculus in mortali corpore ferre non posset; vehemens enim sensibile organum ac facultatem pessundat, ac perdit, ideo merito reposuit Deus, *non videbit me homo, & vivet.*

Neque his obstat illa Dei ad Mosem promissio, *Ego ostendam omne bonum tibi*, quæ verba indicare videntur intuitum ipsius divinæ essentiæ, cui soli competit ratio *omnis boni*; inde namque non fuit consequens, quod Deus

pro-

promiserit Mosi intuitinam sui visionem in hac mortali vita, quam beatis concedit in cœlis: sed tantum inde sequitur *quod illi eum concessit aspectum, qui sit per altissimam divinitatis contemplationem*, ut exponit Origenes. *Hoc ergo* inquit, *modo Moyses etiam Deum vidisse putandus est, non carnalibus oculis eum intuens: sed visu cordis ac sensu mentis intelligens, & hoc ex parte aliqua*. Sed de his plura in nostro Scoto Academico disputatione de visione beatifica.

Noluit tamen Deus Mosis vota omnino frustrare: quamobrem jussit ut montem Sinai conscenderet, latitaretque in antro *quod*, inquit Deus, *protegam dextera mea, donec transeam, tollamque manum meam, & videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris*, hoc est dextera mea obtegam ingressum speluncæ, ne tu faciem transeuntis contempleris; ubi autem modice prætergressus fuero, amovebo manum meam, & præbebo me tibi a parte posteriore contuendum. Ubi nomine *manus*, nubem aliquam densam intelligit, qua speluncæ ingressum tegeret, quamque transiens amoveret, ut assumpti humani corporis, cœlesti lumine corruscantis posteriora sine periculo Moses intueri valeret; quod videlicet tantus non esset in posteriori parte fulgor, qui oculi aciem hebetaret, quantus in anteriori emicabat.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXIV.

MOsis precibus & populi pœnitentia omnino placatus Deus, novum cum Israelitis fœdus statuere voluit: jubet itaque Mosi, ut novas aptet tabulas, quibus eadem inscriberet, quæ proprio digito in confractis tabulis exararat, nonnullis aliis adjectis quibus deinceps populus suo in officio contineretur. Tria itaque in hoc capite referuntur. I. Iteratus Mosis in montem ascensus cum paratis duabus tabulis, quibus ipse Decalogum inscripsit. II. Mosis cum Deo colloquium, & preces pro populo. III. Peculiares leges quas a Mose conscribi & a populo servari jubet Deus, ut reparatum fœdus inviolabile perseveret.

Præcipit itaque Deus Mosi ut paret sibi duas Tabulas, lapideas instar priorum, quas fregerat: cujus mandato ut paret Moses, *de nocte consurgens ascendit in montem Synai, sicut præceperat ei Dominus, portans secum Tabulas*. v. 4. *Dixitque Deus ad Moysem: scribe tibi verba hæc, quibus & tecum, & cum Israel pepigi fœdus*, v. 17. Ex quibus manifestum fit secundas has tabulas Mosis manibus confectas, fuisse pariter & ab eo in illis descriptas Dei leges. Discrepabant igitur hæ duæ Tabulæ a prioribus, quod priores ipso a Deo confectæ fuerant & descriptæ, ut constat ex cap. 31. v. 18. *Deditque Dominus Moysi... duas Tabulas testimonii lapideas scriptas digito Dei*. Quod confirmatur ex Deuteron. *cap. 9. v.* 10.

Quærit autem S. Augustinus cur priores Tabulæ brevi confringendæ, confectæ fuerint a Deo, & descriptæ illius digito: posteriores vero perpetuo servandæ, ac in Tabernaculo & Templo Dei reponendæ, tam ab homine excisæ fuerint, quam ab homine scriptæ? *Quomodo igitur*, inquit, *hic solvitur quæstio, quare illæ opus Dei, istæ opus hominis?*

Respondet autem, illis prioribus Tabulis significatum esse vetus Testamentum, quia Deus ibi præcepit, sed homo non fecit; Lex enim posita est in Veteri Testamento quæ convinceret transgressores, ut abundaret delictum: non enim implebatur timore, quæ non impletur nisi charitate; & ideo dicitur opus Dei, quia Deus legem constituit, Deus conscripsit; nullum opus hominis, quia homo Deo non obtemperavit, & eum potius reum lex fecit. In secundis autem Tabulis, homo per adjutorium Dei tabulas fecit, atque conscripsit: quia novi Testamenti charitas legem fecit... Dicit enim Apostolus, *Plenitudo legis charitas*; [a] Et *fides, quæ per dilectionem operatur* [b] *&c.* ita S. Augustinus. a Rom. 13. v. 10. b Gal. 5. v. 6.

Quibus potest adjici, quod cum priores tabulas manu & digito Dei paratas fregisset Moses, quod primum & præcipuum illarum mandatum de unico numine colendo violassent Israelitæ, fabricando & colendo vitulum aureum; voluit Deus ut per hominem novæ tabulæ aptarentur & scriberentur, quatenus imposterum homines observantiores essent Legum illarum, quas ipsi descripsissent.

Acceptis igitur his duabus tabulis, summo mane, & albescente vix cœlo Moses ascendit in montem. Quo cum pervenisset statim in nube descendit Dominus, quem Moses compellans ait, *Dominator Domine Deus* &c. quæ verba Hebræus Textus videtur ad ipsum Deum referre, habet enim, *descendit Dominus, & stetit cum eo, & invocavit in nomine Domini, & transivit & clamavit* &c. nimirum ut impleret quod promiserat capite præcedenti vers. 19. ubi dixerat *vocabo in nomine Domini coram te*, &c. id est proferam Sacro-Sanctum nomen *Jehovæ*, & Dei misericordiam prædicabo, quod etiam confirmatur ex *Numerorum* 14. ubi hæc eadem commemorans Moses, Deum rursus in Israelitas iratum placaturus ait, *Magnificetur ergo fortitudo Domini sicut jurasti, dicens: Dominus patiens & multæ misericordiæ* &c. quæ ipsissima sunt verba hic prolata; igitur ab ipso Deo dicta videntur: his adde quod expressis illis Dei elogiis, continuo additur, *festinusque Moses, curvatus est pronus in terram, & adorans ait; si inveni gratiam in conspectu tuo Domine* &c.

At-

Attamen ut Vulgati Interpretis stet auctoritas & Versio, cogitare licet, a Mose hæc, quæ audierat Dei epitheta, recitata, Deumque statim compellatum esse iisdem magnificis titulis, quibus suam erga homines clementiam & bonitatem celebraverat; quatenus petita facilius obtineret; nimirum, I. Ut Deus se continuum in via populi ducem & protectorem præberet. II. Ut initum prius & a populo temeratum fœdus instaurare dignaretur. III. Ut præteritas iniquitates obliterans, eos rursus ut suum populum adoptaret, priusquam conscriptas leges in paratis tabulis iterum exararet.

Tria hæc concessit Dominus, plures leges jam præscriptas innovavit, aliasque adjecit. I. De non ineundo cum alienigenis fœdere & matrimonio. II. De unico numine colendo, exterminandisque omnibus Idolis. III. De celebranda per septem dies azymorum solemnitate. IV. De primogenitorum oblatione, & redemptione. V. De servandis solemnitatibus hebdomadarum, id est Pentecostes, Scenopegiæ seu Tabernaculorum, & die Sabbati. VI. Ut ter in anno masculi convenirent ad Tabernaculum Domini. VII. De non miscendo fermento cum sanguine hostiæ, neque servanda aliqua victimæ Paschalis parte in diem crastinum. VIII. De primitiis frugum Deo offerendis. Jussit autem Deus ut has ad Decalogum appendices scriberet ipse Moses, populo deinde legendas.

Cum ergo iterum quadraginta diebus jejunus cum Domino in monte stetisset, accepissetque duas tabulas Decalogo inscriptas, descendit ad populum, *Ignorans quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini*, vers. 21. ubi vox *cornuta*, sumitur metaphorice, nempe pro radiante seu fulgorem ejaculante, ut exponit S. Paulus 2. ad Corinthios 3. vers. 7. ubi ait: *Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur: quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis gloria est: multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria.* Moses itaque tanto splendore radiabat, ut non solum populus, sed ne Aaron quidem ipse, & alii populi principes tantum fulgorem ferre non valentes, ejus aspectum & consortium perterriti refugerent, donec Moses imposito supra suum caput velamine, eos revocavit, illisque & toti populo mandata divina exposuit.

Petes, qui fieri potuit, ut Moses tanto lumine radians, non deprehenderit ipse fulgentem istam lucem ab ejus capite in aerem diffusam.

Respondeo, id Mosi accidisse, quod evenit iis, qui ex majori lumine in minus incidunt; putant enim se in tenebris versari; cum itaque Moses circumfusus fuisset splendore gloriæ Domini, vix sentiebat scintillam lucis istius in suo vultu permanentem quo aliorum oculos ita perstringebat, ut nullatenus in faciem ejus possent intendere. Voluit autem Deus divinæ suæ lucis quædam vestigia transmittere in Mosis vultum, ut non dubitaret populus Mosem iniisse consortium familiare cum eo qui *habitat lucem inaccessibilem.*

Cum autem divinus ille splendor e Mosis capite radios instar cornuum, emitteret; inde illius facies dicta est *cornuta*; Hebræa enim vox *Karan*, quæ hic scribitur, significat, splendere & radios acutos effundere ad similitudinem cornuum. Inde factum est ut Moses a pictoribus, & sculptoribus cum facie cornuta, seu capillis cornuum instar erectis repræsentetur.

Etsi vero jam per alios quadraginta dies Moses divino conspectu & colloquio potitus fuerat, eodem tamen splendore facies illius non fuit irradiata; quod Deus in tanta majestate & gloria illi prima vice non apparuisset. Cum autem Moses ipsum fuisset deprecatus, ut ostenderet illi faciem suam; licet illius votis omni ex parte non responderit Deus, quippe non faciem, sed sua posteriora conspicienda illi præbuit; attamen tanto splendore circumdatus sese illi videndum obtulit, ut ipsius Mosis facies divina claritate refulgens appareret.

Quandiu autem fulgor ille Mosi adhæserit, prorsus incertum est; sunt qui cum Abulensi antistite existimant splendorem illum tota Mosis vita perseverasse, ac proinde quoties populo loqueretur, faciem velasse. Verum fulgor ille ordinariæ Mosis erga populum functioni plurimum obstitisset, quia nonnisi magna cum difficultate cum populo conversari, nec Israelitæ commode ad eum accedere potuissent. Utilis quidem fuit ille fulgor in promulganda divina Lege, quatenus auditores persuasum haberent legem illam, etiamsi per Mosem promulgatam, fuisse tamen revera a Deo præscriptam: at non eadem videtur istius luminis post legem acceptam & promulgatam.

DISQUISITIONES
IN CAPITA XXXV. XXXVI. XXXVII.

CUm enarrasset Moses mirabilem illam Dei erga populum Israeliticum indulgentiam & misericordiam (qua illos fœdifragos & prævaricatores paternum veluti in sinum suum benigne excepit, pristinum cum eis initum fœdus innovavit, promisit se futurum eorum in itinere ducem & comitem, eis suasque divinas Leges lapideis tabulis inscriptas iterum consignavit) his in capitibus resumit Moses, quæ prius edixerat de

de publico Dei cultu instituendo, tum in confectione novi Tabernaculi; tum in consecratione Sacerdotum & Ministrorum; tum in sanctificatione vasorum, & omnium quæ ad divinum cultum solemniter peragendum conducerent.

Quoniam autem Deus maxime colendus erat die Sabbati, illius exactam observantiam iterum commendat Moses *cap.* 35. deinde hortatur tam viros quam mulieres ut prompto & religioso animo conferant necessaria ad confectionem Tabernaculi & ornamentorum Sacerdotalium; quæ cum ultro fuissent oblata, declarat postremo artifices electos a Domino ad sacrum illud opus perficiendum, scilicet Bezeleelem & Ooliabum, quos divina sua sapientia illustraverat.

Capite autem 36. cum populus summa liberalitate pretiosa quæque ad Tabernaculi & Arcæ fœderis confectionem plus conferret, quam esset necessarium; jussit Moses præconis voce, prohiberi ne vir, nec mulier quidquam offerret ultra in opere Sanctuarii. Refert deinde artifices illos ad id selectos egregiam navasse operam in iis omnibus conficiendis, quæ indicaverat, quemadmodum ipse a Deo fuerat edoctus: quæ, cum superius fuerint explanata, non sunt hic denuo exponenda.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXVIII.

Cum in præcedentibus capitulis exposuisset Moses Tabernaculi sacrorumque Vasorum in eo deservientium fabricam, describit in hoc I. Confectionem altaris holocausti. II. Labri ænei ex speculis mulierum quæ excusabant ad ostium Tabernaculi. III. Viginti columnarum ænearum cum capitellis & basibus cælatura argentea ornatis. IV. Recenset quantum auri & argenti impensum fuerit in his conficiendis & a quibus oblatum, nimirum tam a sexcentis tribus millibus quingentis & quinquaginta hominibus comparatis ad pugnam, & qui viginti annos excesserant, eorum unoquoque dimidium sicli, ut præceptum fuerat, in tributum præbente; quam ab aliorum Hebræorum voluntaria oblatione.

Quæritur autem I. Quænam fuerint illæ mulieres ad ostium Tabernaculi excubantes?

Respondeo, Communiorem SS. Patrum, Sacrorumque Interpretum sententiam esse; has mulieres eas fuisse, quæ spreta mundi vanitate, soli Deo placere studentes, ornamenta sua, maxime specula, divino cultui consecrarunt, quæque diebus singulis ad Tabernaculum confluebant, partim orandi, jejunia celebrandi, aliaque pia exercendi causa, partim legis expositionis audiendæ & exequendæ gratia; vel etiam ut suam in Tabernaculi ornatum operam impenderent, nendo, texendo, lavando, & verrendo, cæteraque præstando quæ ad operariorum levandum laborem, & sacrum ministerium promovendum conducerent.

Hæc vero non perpetuo consistebant circa Tabernaculum, dum incerto adhuc loco consisteret: ubi vero cœpit determinatum & fixum habere locum, ut in Silo & in Templo Salomonico, paratas habuerunt ædiculas juxta Tabernaculum, ubi orationi, jejuniis aliisque piis operibus incumbebant; ut legitur 1. *Reg.* 2. v. 22. 2. *Machab.* 3. vers. 20. *Lucæ* 2. vers. 37. Erant autem piæ illæ mulieres, quasi typus Sacrarum Monialium novæ Legis, quæ se animo & corpore, divino cultui & obsequio per totam vitam devovent, & mancipant.

Quæritur II. Quænam fuerit eorum speculorum materia?

Respondeo, hanc non obscure Mosem indicare cum ait, labrum illud æneum confectum fuisse ex speculis mulierum; inde namque fit manifestum, specula ista ex ære fuisse composita; docet enim Plinius lib. 33. cap. 9. & 34. cap. 17. olim specula ex stanno, & ære terso & pelito concinnata. Itaque somniant, qui censent labrum illud æneum fuisse confectum ex integumentis æneis illorum vitreorum speculorum, cum vitrum eo tempore nondum esset in usu, & specula tunc fierent ex calibe aut ære, aut argento politissimo, ut refert Vitruvius lib. 7. cap. 3. supra laudatus.

Quæritur III. Unde Hebræi, qui sub dura Ægyptiorum captivitate vilissimis & laboriosissimis operibus erant addicti, tot pretiosissimas gemmas, tantamque auri, argenti, & supellectilis copiam sibi comparare potuerint, & ad Tabernaculi ornatum conferre?

Respondeo, Id habuisse I. ex propriis bonis sive hæreditate a majoribus, sive sua industria comparatis. Etsi enim dirissime in eos egerint Ægyptii, nullibi tamen legitur, ab his fuisse suis facultatibus spoliatos. II. ex Ægyptiorum spoliis, quæ, vel mutuo ante exitum acceperant, vel a suffocatis in mari rubro cadaveribus cum eorum vestimentis & armis ad littus, in quo stabant Israelitæ, refluentibus. III. A devictorum Amalecitarum spoliis, ut supra diximus.

Quæritur IV. Cur Vulgatus Interpres post explicatam summam auri, quæ refertur vers. 24. omittit longam periodum, quam habet Hebræus textus, quamque Junius & Tremelius sic vertunt vers. 25. *Item argentum numeratorum a cœtu centum talenta cum mille septingentis septuaginta quinque siclis, prout est siclus sacer, vers. 26. Didragma in singula capita dimidium sicli prout est siclus sacer cujusque transeuntis ad numeratos a nato 20. annos & deinceps, nimirum sexcentorum*

rum

rum trium millium quingentorum quinquaginta. Ex quibus apparet summam illam argenti solutam fuisse in tributum ab iis qui nati erant 20. annos, ut a Deo præscriptum fuerat, nempe ut eorum quisque solveret dimidium sicli.

Vulgatus autem Interpres cum dixisset vers. 24. *Omne aurum quod expensum est in opere sanctuarii, & quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum*, &c. addit vers. 25. *Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum*, hoc est qui numerati sunt *a viginti annis, & supra, de sexcentis tribus millibus, & quingentis quinquaginta armatorum* Ubi illud *oblatum* videtur referendum ad aurum prius enarratum; quod verum non est: nam numerati illi, non aurum, sed didragma seu dimidium sicli argenteum solvere tenebantur, ut videre est supra cap. 30. vers. 13.

Respondeo, illa verba *oblatum est autem* &c. non debere referri ad aurum prius memoratum; sed novam esse sententiam referendam ad oblationem argenti, quæ statim vers. 26. adjicitur *fuerunt praterea centum talenta argenti* &c. quibus addi debent mille septingenti septuaginta quinque, supple *sicli*, qui exprimuntur *vers.* 28. quam totam argenti summam Hebræus textus simul exprimit. Noster autem Interpres in hac secunda recensione summæ expensæ in fabrica Tabernaculi, prolixas repetitiones, ab Hebræis frequentatas, sæpe contrahit, ubi videt eas ex textu facile posse colligi. Hinc verba illa *fuerunt praterea* &c. Sic debent accipi, ac si diceretur; *unde fuerunt praterea*, id est præter aurum, oblata fuerunt centum talenta argenti, quibus adjiciendi sunt mille septingenti septuaginta quinque sicli vers. 28. memorati.

Arguitur insuper Vulgatus Interpres, quod vers. 29. scripserit: *Æris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, & quadringenti supra sicli*, ubi videtur illa duo millia ad siclos, & non ad talenta referre, quod falsum est; nam inde sequeretur minorem fuisse oblatam copiam æris, quam argenti. Deinde 70. talenta æris non fuissent sufficientia ad conficiendas 60. columnas.

Respondeo, textum Vulgati nostri Interpretis sic esse legendum, ut post *septuaginta*, adjiciatur coma ab amanuensibus prætermissum, sitque hic sensus: oblata fuisse talenta septuaginta, & præterea duo millia talentorum, scilicet numerum minorem majori præponendo more Hebræorum, sic enim hic habet Hebræus textus. *Oblata sunt septuaginta talenta & duo millia*, id est 72000.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXIX.

REferuntur hoc in capite confectæ omnes Sacræ Vestes, quæ Aaroni, ejusque successoribus summis Pontificibus in sacris peragendis debebant inservire; quæ cum supra delineatæ fuerint, & satis superque discussæ, nihil hic adjiciendum occurrit, nisi quod, ut diximus, in Rationalis confecti recensione, nulla fiat mentio, *Urim & Thummim*. Unde multi colligunt hæc nil aliud fuisse præter fulgorem & ornatum duodecim exquisitissimarum gemmarum in illo pectorali insertarum. Verum Levit. cap. 8. vers. 8. expresse dicitur in Rationali fuisse *Doctrinam & Veritatem* hoc est *Urim & Thummim*: sed de his supra.

Advertendum pariter a Vulgato Interprete, nonnulla hic contrahi, & prætermitti aliqua, ne inutilis & ingrata prius dictorum fieret repetitio, quæ Hebræis familiaris est, sed aliis minus accepta.

Non est etiam prætermittendum quod tametsi ad Tabernaculi, aliorumque in eo contentorum confectionem, speciales artifices elegisset & destinasset Deus, nihilominus eorum fabrica tribuitur omnibus Israelitis, quod necessariam & convenientem ad id materiam ministraverint. Unde cum ista numeris omnibus fuissent absoluta, Tribuum præfecti ea detulerunt ad Mosem, qui cum opus probasset, Dei nomine eis benedixit, ut refertur vers. ultimo.

DISQUISITIONES IN CAPUT XL.

QUamvis Tabernaculum, & omnia quæ in eo erant recondenda, juxta Dei ordinationem exacte fuissent peracta; illud tamen absque speciali mandato noluit Moses erigere. Præcepit autem ei Deus, I. Ut Tabernaculum elevaret primo die recurrentis anni ab exitu de Ægypto, & omnia sacra vasa in eo reconderet. II. Ut sancta unctione ea omnia consecraret. III. Ut Aaronem, ejusque filios aqua lotis sacris vestibus indueret, adduceretque ad fores Tabernaculi, quatenus essent comparati ad exercendum suum ministerium.

Quæ cum omnia, ut præscriptum fuerat, essent peracta; Deus sensibili testimonio probare voluit se illa habere gratissima. Etenim columna nubis, quæ incubabat illi Taberna-

culo, quod extra castra constituerat Moses, in odium admissæ idololatriæ, hoc relicto, transiit ad novum illud, tantaque caligine illud opplevit, ut *nec potuerit Moses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & majestate Domini coruscante*, vers. 33. nempe quandiu divina majestas fulgorem suum in hoc Tabernaculo emittebat.

Quæres, cur Moses non potuerit in Tabernaculum ingredi propter nubem operientem, & Dei majestatem in Tabernaculo residentem; cum in nubem operientem montem Sinai, fuerit ingressus, & Dei visione ac colloquio potitus?

Respondet S. Augustinus quæst. 173. Mosem in monte Sinai gessisse personam eorum qui participes fiunt intimæ veritatis Dei, id est altissimæ ejus contemplationis, nempe Christianorum: in Tabernaculo vero repræsentasse Judæos, quibus gloria Domini, quæ est in tabernaculo, id est gratia Christi in Ecclesia, tamquam nubes opponitur, quod eam non intelligant, & ideo non intrant in novum hoc Tabernaculum. Adjici potest hoc ideo factum, ut homines intelligerent quanta reverentia debeant accedere ad sacra loca, quibus Deus singulari sua præsentia adest. Si enim vir tantus tamque benigne Deo acceptus, ut erat Moses, dum Tabernaculo adesset Dei majestas, illud ingredi ipsi non fuit liberum; quanto magis a sacris nostris templis arceri debent homines minus religiosi.

Similia contigerunt in dedicatione Templi Salomonici; legitur enim 3. Regum cap. 8. v. 10. quod cum Sacerdotes exiissent de Sanctuario in quo reposuerunt Arcam fœderis, *Nebula implevit domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare & ministrare propter nebulam: impleverat enim gloria Domini domum Domini*; *tunc ait Salomon: Dominus dixit, ut habitaret in nebula.*

DISQUI-

DISQUISITIONES IN LEVITICUM.

DIvinus hic Liber a prima illius voce ab Hebræis dicitur *Vaikra* id est, *& vocavit*: a Græcis autem & Latinis appellatur *Leviticus* quod in illo ea recenseantur quæ spectabant ad sacra ministeria exercenda ab hominibus e Levitica tribu oriundis, quos Deus in peculiarem & publicum suum cultum selegerat & destinarat. Unde tres distingui possunt hujus Libri partes, quarum in *Prima* ritus præscribuntur offerendorum Sacrificiorum, & ex quibus Victimis, idque a primo capite usque ad octavum. In *Secunda* vero usque ad caput 23. traditur qui & quales esse deberent offerentes, ut sua munia debite persolverent. In *Tertia* denique declaratur tempus quo potissimum offerenda essent illa sacrificia, & qualiter vota essent facienda & implenda. Insuper describuntur variæ immunditiæ, & ab eis purificationes: traduntur pariter multa præcepta moralia, & judicialia. Quoniam autem ex simplici lectione pleraque facilem & obvium ingerunt sensum, idcirco a sigillatim expendendis capitibus abstinendum, & in eis duntaxat textibus discutiendis insistendum, quæ aliquam Lectoribus difficultatem possent ingerere.

QUÆRITUR AUTEM

A quo, ubi, & quando conscriptus fuerit hic Liber.

RE*spondeo*, illum fuisse dictatum a Deo, & a Mose conscriptum dum Israelitæ adhuc consisterent ad radices montis Sinai: ut apparet ex hujus Libri fine, ubi legitur: *Hæc sunt judicia, atque præcepta, & leges, quas dedit Dominus inter se & filios Israel in monte Sinai per manum Moysi.* Nec tamen existimandum has Leges dictatas fuisse Mosi dum versaretur cum Deo in monte Sinai, uti Leges judiciales & Decalogus; manifestum enim fit ex primo hujus Libri versu, hæc Mosi fuisse præscripta in Tabernaculo, *Vocavit autem Moysem, & locutus est ei Dominus de Tabernaculo testimonii.* Ubi scilicet Mosi Deus apparere, eique sua arcana detegere solebat.

Cum autem magnum Tabernaculum universim distributum esset in tres partes, nimirum in atrium, in Sanctum, & in Sanctum Sanctorum: cumque Deus solitus esset Mosem alloqui, vel in atrio parvi Tabernaculi, ut observatum est, vel in Sanctuario, dum magnum Tabernaculum fuit erectum, quærunt Interpretes in quonam his ex locis Mosi Leges illas præscripserit? omissis vero aliorum sententiis existimo hæc Mosi a Deo præscripta in Sanctuario, seu in Sancto Sanctorum ubi repositum erat propitiatorium, sicuti promiserat: *Inde præcipiam & loquar ad te supra propitiatorium* &c. Unde apparet Mosem sæpius ingressum esse in Sancta Sanctorum, ut a Deo, vel mandata, vel responsa exciperet.

Neque his obstat quod ex hujus *Levitici cap. 16. vers. 2. 29. & 33.* & distinctius ex epist. *ad Hebræos cap. 9. v. 7.* colligatur soli summo Sacerdoti liberum fuisse semel tantum in anno, scilicet decima die mensis septimi, dum ageretur festum & sacrificium expiationis, ingredi in Sanctuarium: cum enim Moses esset populi dux & princeps, necessum erat, ut frequentius ad Sanctuarium accederet, Dei jussa & oracula exceptūrus.

Ad tempus vero quo scriptus fuit hic Liber, certum est eum fuisse scriptum intra primum diem anni secundi egressus ex Ægypto, in quo die erectum est Tabernaculum, & diem vigesimum secundi illius mensis, quo Isaelitæ discesserunt ex monte Sinai, ut referter *Numer. cap. 10. vers. 11. & 12.* quot autem dies in eo conscribendo fuerint insumpti, certo definiri non potest, cum ea de re Moses omnino sileat. Verisimile tamen est, non unicum, sed plures in eo opere dies fuisse insumptos; neque enim brevi unius diei decursu tot potuissent conscribi divina mandata.

Cum autem omnia quæ hoc divino Libro comprehenduntur ad quinque potissimum capita revocentur, nimirum. I. Ad sacrorum Ministrorum, nempe Levitarum electionem & functionem. II. Ad sacrificiorum & oblationum diversa genera. III. Ad immundiciarum, & ab illis purgationum distinctos ordines. IV. Ad ciborum delectum, seu quibus vesci liceat aut prohibitum sit. V. Ad multiplices leges, variaque præcepta mandata, moralia & judicialia: ut de iis omnibus informari possit lector, singula capita sigillatim expendemus.

PARS PRIMA.

DE SACRIS MINISTRIS.

TAmetsi cujusvis ordinis, sexus, & ætatis homines, dummodo rationis compotes, totius vitæ suæ tempore Deo famulari teneantur, eique continuo, propter accepta singulis momentis beneficia, debitas gratiarum actiones & laudes persolvere debeant: quoniam tamen plerique ita implicantur rerum mundialium curis, ut ab eis nonnisi ægre interdum abducantur. Inde, ipsa naturali ratione dictante, apud quasque excultas nationes sancitum est, ut aliqui designarentur qui ab omnibus publicis negotiis immunes, uni divino cultui, tam suo quam cæterorum nomine, vacarent. Quam piam consuetudinem exemplo suo firmare voluit Deus, seligendo Leviticæ Tribus homines qui sacris ministeriis juxta præscriptos ritus intenderent.

QUÆRITUR AUTEM I.

Quinam fuerint Levitæ quorum nomine hic Liber inscribitur.

LEvitæ dicti sunt omnes propagati a Levi tertio ex Lia Jacobi filio; hic vero tres habuit filios Gersonem, Caathum, & Mararim *Genes. 46. vers.* 1. & 1. *Paralip. 6. vers.* 1. Caathus autem genuit Amramum, Isaarum, Hebronem, & Ozielem. Amramus habuit Aaronem, Moysem & Mariam. Filii autem Aaronis Nadab, Abiu, Eleazar, & Ithamar, qui omnes Aaronitæ, eorumque posteri electi sunt & assumpti a Deo in Sacerdotes, qui nimirum offerrent sacrificia, precesque pro populo funderent; cæteri vero a Levi oriundi inferiora sacra ministeria obirent, ut refertur 1. *Paralip. 6. vers.* 48. & 49. ubi recensitis filiis Levi, adiicitur: *Fratres quoque eorum Levitæ, qui ordinati sunt in cunctum ministerium Tabernaculi domus Domini. Aaron vero & filii ejus adolebant incensum super altare holocausti, & super altare thymiamatis, in omne opus Sancti Sanctorum, & ut precarentur pro Israel, juxta omnia quæ præceperat Moyses servus Dei.*

Leviticam autem Tribum in divinum suum cultum assumpsit Deus loco primogenitorum, quorum a mundi primordio, præcipuum hæreditarium jus erat sacris præesse, & sacrificia offerre, ut refertur *Num.* 3. ubi cum dixisset Moses Deum jussisse ut sibi consecrarentur omnia primogenita tam ex hominibus quam ex pecoribus; ea tamen lege ut ex hominibus primogeniti redimi possent quinque siclis argenteis, ut eorum vitæ parceretur, fierentque liberi a perpetua in divinum cultum mancipatione, ut habetur *vers.* 13. addit vers. 44. & sequentibus, *Locutus est Dominus ad Moysem, dicens: * tolle Levitas pro primogenitis filiorum Israel & pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitæ mei. Ego sum Dominus. * In pretio autem ducentorum septuaginta trium, qui excedunt numerum Levitarum de primogenitis filiorum Israel, * accipies quinque siclos per singula capita ad mensuram sanctuarii. Siclus habet viginti obolos. * Dabisque pecuniam Aaron & filiis ejus, pretium eorum qui supra sunt.*

In hoc autem ingenti Levitarum numero comprehenduntur non solum Levitæ inferioris, sed etiam superioris ordinis, nempe Sacerdotalis, qui omnes dicebantur Levitæ, quod a Levi essent orti. Quoniam vero in hoc libro describuntur ea sacra ministeria circa quæ obeunda Levitæ occupabantur; idcirco ab eis nomen sortitur; tametsi in eo potissimum agatur de ritu offerendorum sacrificiorum quæ spectabant ad Aaronis filios; qui nomine suæ Tribus, etiam Levitæ dicebantur, sicut & eorum pater Aaron dictus est *Levites* a Deo.

Cur autem Deus Tribum Levi, potiusquam alteram, ex undecim aliis divino suo cultui adsciverit, præcipua ratio fuit ejus divina voluntas; operatur enim omnia secundum consilium voluntatis suæ. Potest tamen dici Levitas ad id aliis fuisse prælatos, quod in procuranda Dei gloria, ejusque vindicanda causa cæteris essent promptiores & ferventiores, ut apparuit cum animadvertendum fuit in vituli aurei cultores & idololatras; cum enim Moses divino zelo succensus in castrorum portis clamasset, *Si quis est Domini, jungatur mihi!* hac audita voce, congregati sunt ad eum omnes Levitæ ad arma comparati, qui accincti gladiis per castra excurrentes, obvios quosque, nullo affinitatis & sanguinis habito respectu trucidarunt ad viginti tria millia: qua expeditione peracta dixit eis Moses *Consecrastis manus vestras hodie Domino.* Hoc est, ut bene exponit Abulensis, ex hac die consecratæ sunt manus vestræ in sanguine propinquorum vestrorum, quos pro Dei honore occidistis, ut exinde redditæ sint aptæ ad ministrandum Domino, & *ut detur nobis benedictio*, id est, ut sitis pars benedicta a Domino, & electa in sortem ejus. Quanquam hæc Levitarum separatio, non continuo per Mosem facta fuit, sed multo post, nimirum mense primo anni subsequentis; oportuit enim prius confici Tabernaculum & omnia quæ ad ipsum spectabant, quam deputare ministros, qui in eo sacris inservirent.

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Quæ fuerint Leviticæ Tribus immunitates & privilegia.

Respondeo, hæc potissimum in Scriptura sacra memorari. I. Quod a rerum mundialium cura & sollicitudine abducti, uni divino cultui manciparentur, rebusque sacris peragendis & custodiendis toti incumberent. Unde præ cæteris Israelitis gloriari poterant se esse populum Dei, & oves pascuæ ejus, quod uni Deo inservirent & ejus providentia pascerentur. Nam prædiis & possessionibus terrenis orbati, Deum ipsum habebant in hæreditatem, erantque participes eorum quæ in Dei cultum & honorem ab aliis Tribubus offerebantur, uti Aaroni eorum principi declaravit Deus, *In terra eorum* (Israelitarum) *nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos: Ego pars & hæreditas tua, in medio filiorum Israel. Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israelis in possessionem pro ministerio quo serviunt mihi in Tabernaculo fœderis*; Et vers. 24. *Nihil aliud possidebunt, decimarum oblatione contenti, quas in usus eorum & necessaria separavi* Et Deuter. 10 vers. 9. *Non habuit Levi partem, neque possessionem cum fratribus suis: quia ipse Dominus possessio ejus est;* & cap. 18. v. 1. *Non habebunt Sacerdotes & Levitæ, & omnes qui de eadem Tribu sunt, partem & hæreditatem cum reliquo Israel, quia sacrificia Domini, & oblationes ejus comedent, & nihil accipient de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hæreditas eorum.* Unde Josue 13. vers. 14. cum distribuisset terram Chanaam singulis Tribubus Israeliticis, *Tribui Levi non dedit possessionem sed sacrificia & victimæ Domini Dei Israel, ipsa est ejus hæreditas, sicut locutus est illi.*

Habebant nihilominus intra sortem cujusque Tribus domos, & civitates cum earum suburbanis & villis in quibus alebant sua pecora, uti statuerat Deus Mosi dicens. *Præcipe filiis Israel ut dent Levitis de possessionibus suis urbes ad habitandum, & suburbana eorum per circuitum: ut ipsi in oppidis maneant, & suburbana sint pecoribus ac jumentis, quæ a muris civitatum forinsecus, per circuitum, mille passuum spatio tendentur* &c. quod utique divinum præceptum executioni mandavit Josue, ut videre est in cap. 21. illius libri. Unde vers. 39. legitur: *Itaque civitates universæ Levitarum in medio possessionum filiorum Israel, fuerunt quadraginta octo cum suburbanis suis, singulæ per familias distributæ.*

At, inquies, rationi non videtur consentaneum tot assignatas esse civitates Levitis qui in ultima recensione Num. 16. vers. 62. erant tantum masculorum 23. millia pueris etiam ac infantulis unius mensis computatis, unde vix 400. Singulas civitates ex illis 48. poterant incolere: sicque longe melior erat eorum sors quam aliarum Tribuum quæ has civitates illis concesserant.

Respondeo, convenientissimum fuisse ut viris divino cultui mancipatis liberalissime de necessariis ad vitam commode fovendam provideretur, quatenus curis terrenis minus intenti, sacris officiis sibi præscriptis ferventius intenderent.

Etsi vero haberent determinatas civitates, quas incolebant, poterant nihilominus extra illas habitationem sibi comparare, ut constat ex libro Judicum cap. 17. *Fuit puer de Bethlehem Juda, ex cognatione populi Judæ & Levites, & habitabat ibi. Egressusque de civitate Bethlehem, peregrinari voluit ubicumque sibi commodum reperisset. Cum venisset in montem Ephraim* &c.

Poterant etiam propria pecunia domos & agros sibi comparare non solum in qualibet Tribu Israelitica, sed etiam in exteris regionibus quas incolebant, ut constat exemplo S. Barnabæ qui licet Levites, Cyprius erat genere, habebatque agrum quem vendidit, ejusque pretium attulit, & posuit ante pedes Apostolorum.

Utrum vero earum domorum & civitatum dominium haberent, an duntaxat Usumfructum, dominio penes Tribus quæ eas concesserant, perseverante, adhuc sub judice lis est apud Interpretes. Propenderem ego in eorum sententiam, qui asserunt Levitas earum fuisse dominos, a quibus proprio ac hæreditario jure ad suos posteros transmissæ fuerint: id enim indicant hæc Levitici 25. vers. 34. & 35. verba; *Domus urbium Levitarum pro possessionibus sunt inter filios Israel, suburbana autem eorum non veneant, quia possessio sempiterna est.* Si possessio sempiterna; igitur non erat reversibilis ad eas Tribus, quæ eas concesserant.

II. Eorum privilegium erat, quod licet domus, sive prædium emptum ab aliquo ex aliis Tribubus, non posset exacto ab emptione anno, ne quidem in jubileo, a venditore redimi, ut statuitur Levit. 25. vers. 29. & 30. attamen domus vel possessiones a Levitis vel emptæ, vel dono acceptæ, ubi ab eis venditæ fuerant, poterant semper redimi, ut ibidem præscribitur vers. 32. *Ædes Levitarum quæ in Urbibus sunt, semper possunt redimi: & si redemptæ non fuerint, in Jubileo revertentur ad dominos, quia domus Levitarum pro possessionibus sunt* &c. Hinc apparet Ecclesiastica bona nonnisi gravissima de causa posse in perpetuum divendi.

III. Immunes erant ab omnibus officiis & oneribus publicis, puta tributis, militia &c. ut soli divino cultui, rebusque sacris inservirent. Unde cum *Num.* 1. Deus præcepisset Aaroni & Mosi, ut recenserent Iraelitas, qui apti & comparati essent ad prælium, addit vers. 49. *Tribum Levi noli numerare neque pones summam eorum cum filiis Israel: sed constitue eos super Tabernaculum testimonii & cuncta vasa ejus, & quidquid ad cæremonias pertinet.* IV.

IV. Cæteri Israelitæ nubere non poterant nisi uxoribus a sua Tribu, maxime ubi periculum erat translationis hæreditatum & possessionum ex una Tribu in aliam, ut statuitur *Numer.* 36. *vers.* 7. Levitæ autem assumere poterant uxores ex qualibet Tribu, unde 2. *Paralip.* 22. *vers.* 11. Jojada summus Pontifex uxorem habuit Josabeth filiam Regis Joram, & Judic. 19. *Vir Levites habitans in monte Ephraim accepit uxorem de Bethleem Juda*. Eorum pariter filiæ duci poterant in uxores a viris aliarum Tribuum. Quo factum, ut S. Elisabeth mater S. Joannis Baptistæ quæ erat ex filiabus Aaron, teste S. Luca, cognata fuerit Deiparæ Virginis quæ oriunda erat ex Tribu Juda, quidquid in contrarium reclament nonnulli cum SS. Augustino & Gregorio Nazianzeno; alioqui Christus Dominus censendus non esset ex Tribu Juda, quod adversatur Apostolo scribenti ad Hebræos 7. vers. 14. *Manifestum est quod ex Juda ortus sit Dominus noster*. Unde necessum est aliquem ex Avunculis Beatæ Virginis unam ex Tribu Levi uxorem duxisse.

V. Quod solis ex Tribu Levitica viris licitum erat sacra Vasa saltem mediate & velamine tangere cooperta, & Sanctuarium ingredi: cæteris vero id sub mortis pœna interdictum. *Num.* 1. & 3. unde cap. 8. *Hæc est lex Levitarum, a viginti quinque annis, & supra ingredientur ut ministrent in Tabernaculo fœderis* &c.

Hæc autem privilegia omnibus Levitis cujusque gradus & status erant communia. Diximus enim eos duplicem in ordinem fuisse distributos, sacerdotalem scilicet & ministerialem. Ille spectabat solos Aaronis filios, hic reliquos a Levi originem ducentes, ut pluribi decreverat Deus, præsertim cap. 3. Num. vers. 6. *Applica Tribum Levi & fac stare in conspectu Aaron Sacerdotis ut ministrent ei, & observent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram Tabernaculo testimonii, & custodiant vasa Tabernaculi, servientes in ministerio ejus; dabisque dono Levitas Aaron & filiis ejus &c. Aaron autem & filios ejus constitues super cultum Sacerdotii*. In quibus verbis observandum 1. Aaronem ejusque filios solos in Sacerdotes fuisse electos; Levitas vero reliquos in eorum obsequium esse destinatos, qui eisdem in sacris faciendis inservirent. 2. Ut gratis & sine ullo pretio ad id ministerium assumerentur. 3. Ut id munus obirent in custodiendo & deportando Tabernaculo, quod exequi debuissent Israelitæ. His ita præmissis.

QUÆRITUR III.

Quænam fuerint horum Levitarum Ministrantium officia.

RESpondeo, eorum partes varias fuisse pro diversa temporum ratione. Etenim priusquam Arca fœderis, seu propitiatorium, certam, fixamque haberet sedem, eorum officium erat. I. Dum ex una statione in aliam procedendum esset, Tabernaculum, quæque in eo continebantur deportare, quemadmodum fuerat præscriptum a Deo *Numer.* 4. ubi singulæ Tabernaculi partes deportandæ distribuuntur diversis Levitarum familiis. Erant autem illæ tres juxta totidem filios quos Levi genuit, scilicet Gerson, Caath, & Merari.

Ex Caatho oriundi ferre debebant Arcam fœderis, mensam propositionis cum panibus semper in ea existentibus, candelabrum, altare aureum in quo adolebantur thimiamata, & altare holocaustorum, cum omnibus vasis in eis singulis deservientibus, postquam ea omnia convasassent & ita cooperuissent Sacerdotes, ut nec tangi nec videri possent a Levitis, multo minus ab aliis: prohibitum enim erat sub mortis interminatione ne quis ea, quæ erant in Sancto Sanctorum, præter Sacerdotes, aspiceret aut tangeret. Ut habetur Numer. 4. vers. 15. & 20. *Gersonitæ* deferre tenebantur cortinas Tabernaculi & illius tectum; nec non & cortinas atrii cum velo in introitu Tabernaculi expanso: filiis vero seu nepotibus *Merari*, deferendæ assignabantur tabulæ, columnæ, & earum vasa una cum funibus, paxillis, & aliis Tabernaculi ambitum deservientibus.

Ut autem hæc omnia debite exequerentur, singulis familiis assignati erant Sacerdotes præfecti, qui gerenda imperarent; nam *Eleazar* præerat Caathitis, v. 16. *Ithamar* Gersonitis vers. 28. & Meraritis vers. 33. Jusserat insuper Deus, ut ad id munus obeundum seligerentur, qui annum agerent trigesimum ad quinquagesimum vers. 47. cum enim hæc sarcinarum bajulatio ætatem firmam ac robustam deposceret, firma autem ætas & plene robusta vix adsit ante annum trigesimum; idcirco factum, ut hic ætas annorum triginta exigatur. Quod utique non adversatur his quæ statuuntur Exod. 8 vers. 24. *Hæc est Lex Levitarum, a viginti quinque annis & supra, ingredientur ut ministrent in Tabernaculo fœderis*: Nam his verbis designatur ætas requirenda in Levitis, qui ad consueta in Tabernaculo consistente ministeria implenda admittebantur: supra vero agitur de Levitis ad deportandas omnes Tabernaculi partes selecti, qui recensiti sunt *octo millia quingenti octoginta* vers. 48.

Etsi vero tantus esset ad hanc Tabernaculi bajulationem selectus Levitarum numerus: nihilominus quoniam gravissima erant horum omnium onera, maxime vero quæ ferre debebant filii Gersonis & Merari; idcirco Mosi jussit Deus ut ex sex plaustris & duodecim bobus oblatis a principibus in usum Tabernaculi, Gersonitis darentur duo plaustra & quatuor boves; Meraritis autem quatuor plaustra & octo boves: *Filiis autem Caath non dedit plaustra & boves, quia in*

San-

Sanctuario inserviunt, *& onera portant humeris* vers. 9. quia quæ gerebant, erant maxime sacra, potissimum Arca fœderis quæ nonnisi humeris Sacerdotum aut Levitarum erat deportanda.

Hinc cum David Tabernaculum, ad instar Mosaicum, ædificasset in Jerusalem, ut ibi arca Domini reponeretur 1. Paralip. cap. 15. v. 2. ait: *Illicitum est ut a quocumque portetur arca Dei nisi a Levitis, quos elegit Dominus ad portandam eam*. Et vers. 14. & 15. *Sanctificati sunt ergo Sacerdotes & Levitæ ut portarent arcam Domini Dei Israel. Et tulerunt filii Levi arcam Dei*, *sicut præceperat Moyses juxta verbum Domini*, *humeris suis*. Similia habes 2. Reg. cap. 14. vers. 24. unde plurimi Interpretes non abs re existimant, non alia ratione Ozam Sacerdotem morte divinitus percussum quod arcam tetigisset veritus ne calcitrantibus bobus e plaustro caderet, ut refertur *ibidem cap. 6.* quam quia cum aliis consenserat, ut arca plaustro imponeretur vehenda a bobus, cum potius ille suis humeris eam deferre debuisset.

II. Levitarum munus erat custodire Tabernaculum, & circa illud, cum fixam sedem nondum haberet, diu noctuque accumbere. Omnes quidem Israeliticæ Tribus in Tabernaculi circuitu debebant castrametari eo ordine qui præscribitur, sed paulo remotius a Tabernaculo sua figebant tentoria. Levitæ autem omnes castrametabantur *ante Tabernaculum fœderis ad orientalem plagam habentes custodiam sanctuarii*, ut præscribitur ibidem cap. 3. vers. 38. nimirum, ut excubias agerent ea parte, qua patebat ingressus in atrium.

Neque vero ab istis excubiis agendis defierunt dum Arca reposita fuit in Templo Salomonico: etenim Hebræi Doctores scribunt, *Tribus in locis Sacerdotes excubias agunt in Templo*, *nempe in Beth Abtenes*, *Beth Nitsots*, *& Beth Mokad*; *Levitæ quoque in viginti*. Horum vero custodum viginti quatuor distinctæ erant catervæ, quibus totidem aderant præfecti, qui excubitoribus invigilarent, ut suo non deessent muneri. His autem unus præerat qui idcirco dicebatur montis templi præfectus de quo Middoth cap. 2. *Montis templi præfectus perambulabat per singulas excubias*: *facesque ardentes ante eum. Sique aliquem de custodia*, *qui pedibus insisteret*, *comperiret*, *dixit ei*, PAX TIBI. *Si autem adverteret eum dormire*, *baculo percussit*, *atque ei permissum est vestimenta ejus comburere. Et cum diceretur ab aliis*, *quisnam iste strepitus in atrio? Responsum est*, *Clamor Levitæ vapulantis*, *& cujus vestimenta sunt combusta*, *ideo quod in excubiis dormiret. Dixit R. Eliezer ben Jacob*, *semel invenerunt fratrem matris meæ dormientem*, *& vestimentum ejus combusserunt*. Illud spectare videntur hæc Apocalypsis verba cap. 16. vers. 15. *Beatus qui vigilat*, *& custodit vestimenta sua*, &c.

Hos pariter custodes indicasse videtur Pilatus cum Judæis rogantibus, ut ejus jussu custodiretur sepulchrum Christi Domini usque ad diem tertium, respondit, *Habetis custodiam*, *ite*, *custodite sicut scitis*; neque enim Judæis tunc sub Romanorum potestate constitutis, nec agnoscentibus alium Regem nisi Cæsarem, liberum erat alium habere militum delectum, nisi ad Templi, rerumque sacrarum custodiam.

Agebant autem has excubias per vices, noctemque in quatuor vigilias partiebantur, ut quo tempore vigilabant aliqui, cæteri quiescerent.

Vigiles autem nedum incumbebant Tabernaculi, aut templi custodiæ, sed etiam Dei laudibus decantandis; illos enim spectabat David, cum ait: *Ecce nunc benedicite Dominum*, *omnes servi Domini*: *qui statis in domo Domini*, *in atriis domus Dei nostri. In noctibus extollite manus vestras in Sancta*, *& benedicite Dominum*. Neque vero divinum hoc officium noctu solum, sed & interdiu ab eis persolutum credibile est; hinc referente Genebrardo in Psalm. 89. qui inscribitur *Oratio Mosis hominis Dei*, plures Hebræi Doctores existimant Psalmum istum aliosque decem sequentes fuisse compositos vel a Mose, vel a Levitis, ut eos tempore suæ custodiæ coram Domino decantarent.

III. Eorum capitale munus erat inservire Sacerdotibus *in cultum Domini*, *in vestibulis*, *& in exedris*, *& in loco purificationis*, *& in sanctuario*, *& in universis operibus ministerii Templi*. His verbis comprehenduntur præcipua Levitarum officia, ab eo tempore quo Arca fœderis fixam sedem habuit in Templo Salomonico. Nimirum ut. 1. Templi vestibulis custodes adessent. 2. Ut populum docerent, & Dei laudes canerent in exedris; ex eis enim assumebantur Cantores & Scribæ, ut dicemus infra. 3. Ut aptarent lavacra quibus tam ipsi, quam Sacerdotes debebant ablui, priusquam ad obeunda sua munera accederent. 4. Tenebantur ministrare Sacerdotibus in Sanctuario: non quidem in *Sancto Sanctorum*, in quod soli summo Pontifici liberum erat tantum semel in anno ingredi: neque in *Sancto* solis Sacerdotibus patente; sed in *atrio*, ubi Sacerdotes sacras suas induebant vestes, victimas immolabant, & populi preces & vota, coram Domino in interiori Sanctuario exponenda suscipiebant.

Neque enim assentiri possum præsuli Abulensi dicenti Levitas, dum arca consisteret, nihil muneris exercuisse, nec eis fuisse liberum ingredi in atrium Sanctuarii magis quam reliquo populo, nisi ad offerendas victimas: hanc enim sententiam refellunt ipsa Dei verba præfato *cap.* 18. ubi Aaronem ejusque filios Sacerdotes alloquens ait vers. 3. *Excubabunt Levitæ ad præcepta tua*, *& ad cuncta opera Tabernaculi*: *ita duntaxat*, *ut ad vasa Sanctuarii*, *& ad altare non accedant*, *ne & illi moriantur*, *& vos pereatis simul*. Et vers. 8. *Ego dedi vobis fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel*, *ut serviant in ministeriis Tabernaculi*. Qua autem ratione potuissent inservire in ministeriis Tabernaculi si in illud intrare non licuisset? interdicitur quidem eis sacrorum vasorum contactus, & accessus ad altare, non vero ingref-

gressus in Tabernaculum, ad ministrandum Sacerdotibus suis officiis fungentibus.

Sacerdotum vero officium erat, fovere ignem sacrum, mactare & immolare victimas: in eis autem peragendis egebant Levitarum ministerio, qui ligna ad sacrificia comportarent, aquas præberent ad ablutionem, hostias immundiciis purgarent, ut decentius a Sacerdotibus offerrentur: interdum etiam pelles victimarum detraherent; imo victimas etiam jugularent quando tanta erat earum multitudo, ut eis jugulandis & aptandis ad immolationem Sacerdotes non sufficerent; ut contigit temporibus Regis Ezechiæ cultum divinum restituentis, & rursum tempore Regis Josiæ legitur: *Immolatum est phase, asperserunt Sacerdotes manu sua sanguinem, & Levitæ detraxerunt pelles holocaustorum, & separaverunt ea, ut darent per domos & familias singulorum, & offerentur Domino.*

IV. Varia deinde sortiti sunt officia, scilicet Janitorum Templi, Cantorum, & Judicum; hos enim in ordines omnem Levitarum familiam distribuit David, qui cum senuisset, firmaque pace frueretur, Sacerdotes & Levitas recensuit, *Numeratique sunt Levitæ a triginta annis, & supra: & inventa sunt triginta octo millia virorum.* * *Ex his electi sunt, & distributi in ministerium domus Domini, viginti quatuor millia, præpositorum autem & Judicum sex millia* *, *porro quatuor millia Janitores: & totidem psaltæ canentes Domino in organis, quæ fecerat ad canendum.* *

Cantores erant filii Asaph, Heman, & Idithum qui diversis instrumentis musicis divinas laudes per suas vices resonarent in Dei Tabernaculo, donec Templum ædificaretur. *Fuit autem numerus eorum cum fratribus suis, qui erudiebant canticum Domini, cuncti doctores, ducenti octoginta octo:* Ibidem cap. 25. vers. 7. ad hoc autem divinum munus peragendum conveniebant potissimum mane & vespere, ut habetur ibidem cap. 23. vers 30. *Levitæ ut stent mane ad confitendum & canendum Domino: similiter ad vesperam tam in oblationibus holocaustorum, quam in sabbatis, & calendis, & solemnitatibus reliquis.*

Janitores & Custodes Templi, ac thesauri sacri instituti sunt filii Core, quorum aliqui fuerunt etiam populi Judices, ut videre est, cap. 26. vers. 29. Idem fecere Reges Ezechias & Josias divini cultus suis ab antecessoribus pessumdati restitutores, ut refertur 2. Paralip. cap. 31. & 35.

QUÆRITUR IV.

Quot & quinam fuerunt Sacerdotum ordines.

Constat ex dictis quatuor Aaronis filios, nimirum Nadab, Abiu, Eleazarum, & Ithamarem fuisse a Deo selectos qui Sacerdotum officio apud Israelitas fungerentur: extinctis vero Nadab & Abiu, quod ignem non sacrum, sed alienum sacrificiis intulissent, soli superstites fuere Eleazarus & Ithamar qui duplicem Sacerdotum seriem prodiderunt. Cum autem eorum filii, ac nepotes adeo excrevissent, ut Davidis tempore sexdecim ex Eleazaro essent prognatæ familiæ, octo vero ex Ithamare; ut aliquis inter eos servaretur ordo, illos omnes in 24. classes distribuit David, singulis classibus nomen assignans illius, qui tum familiæ erat caput: hoc ordine qui refertur 1. Paralip. cap. 24.

1. Joarib.	9. Jesus.	17. Jetthi.
2. Jedias.	10. Sichimas.	18. Aphisses.
3. Charim.	11. Eliasib.	19. Phetthias.
4. Seorim.	12. Jacim.	20. Jeziel.
5. Melechias.	13. Epha.	21. Achin.
6. Benjamin.	14. Jesbael.	22. Samuel.
7. Accos.	15. Blega.	23. Dalias.
8. Abias.	16. Emer.	24. Jebeli.

Idcirco autem David has omnes Sacerdotales familias in diversas classes distribuit, ne continuis ministeriis gravarentur, sed alternis vicibus quæque familia ad sacra per hebdomadam facienda accederet. Ne vero de primatu contenderent, voluit eorum functionis vices sorte constitui, ut refertur ibidem a vers. 7. ad 18. declarat etiam ista Josephus: *Licet sint viginti quatuor classes Sacerdotum, quarum singulæ plusquam quinque millia hominum habeant, per certos tamen dies particulares fit observatio. Quibus transactis alii succedentes ad sacrificia veniunt, & convocati in templum meridie a præcedentibus claves templi, & ad numerum vasa omnia accipiunt, nulla re, quæ ad esum aut potum attineat, in templum illata.* Illuc pariter spectat quod S. Lucas scribit de S. Zacharia patre S. Joannis Baptistæ, *Fuit in diebus Herodis, Regis Judææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia .. factum est autem, cum officio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum &c.* His autem singulis Sacerdotum familiis præerant aliqui cum summo Pontifice, Sacerdotum Principes, imo & Pontifices appellati, Matth. 2. vers. 4. 16. vers. 11. Marci 15. vers. 11. Joann. 11. vers 47. & alibi sæpe.

Ut autem Sacerdotes illi certam familiæ suæ seriem haberent, studiosi erant in contexenda sua genealogia, ut narrat Josephus.

„ Non

„ Non solum, *inquit*, ab initio probatis-
„ simos viros, & in Dei placatione præpara-
„ tos, ad hæc exercenda constituerunt, sed
„ quatenus etiam genus Sacerdotum sine
„ permixtione purumque consisteret, provi-
„ derunt. Oportet enim eum qui Sacerdo-
„ tium habiturus est, ex ejusdem gentis nasci
„ muliere: & neque ad pecunias, neque ad
„ honores inspicere, & genus per antiquam
„ lineam & multis testibus approbare. Quod
„ scilicet agimus non solum in ipsa Judæa,
„ sed ubicumque nostri generis constitutio
„ reperitur, etiam ibi integritas ista servatur
„ circa nuptias Sacerdotum: hoc est in Ægy-
„ pto & Babylonia, quocunque terrarum
„ orbe quilibet de Sacerdotum genere sunt
„ dispersi. Mittunt enim in Hierosolymam
„ conscribentes a parte nomen nuptæ, &
„ antiquorum progenitorum, quicunque
„ hujus rei testimonia præbuere. Si autem
„ bella proveniant, sicut jam crebro factum
„ est, dum Antiochus Epiphanes ad nostram
„ venisset regionem, & Papejus magnus,
„ & Quintilius Varus, & præcipue nostris
„ gesta temporibus, tunc hi qui de Sacer-
„ dotibus supersunt, ex antiquis litteris,
„ iterum novas conficiunt, & probant mu-
„ lieres, quæ relinquuntur. Non enim ad
„ captivas accedunt, alienigenarum con-
„ sortia formidantes. Indicium vero inte-
„ gritatis hoc maximum est, quia Pontifi-
„ ces apud nos a duobus millibus annis de-
„ nominati filii a patre conscripti sunt. His
„ autem qui prædicti sunt, si quid præva-
„ ricentur, interdicitur ne vel ad altare ac-
„ cedant, vel alia sanctificatione fungantur.

Confirmantur ista ex lib. 1. Esdræ cap. 2. v. 61. ubi refertur de filiis Accos filii Berzellai, quod *quæsierunt Scripturam genealogiæ suæ, & non invenerunt, & ejecti sunt de Sacerdotio*.

QUÆRITUR V.

Quæ fuerunt Sacerdotum officia.

PRæcipua & quotidiana Hebræorum Sacerdotum ministeria declarat Deus de Eleazaro Aaronis filio dicens: *Ad ejus curam pertinet oleum ad concinnandas lucernas, & compositionis incensum, & sacrificium, quod semper offertur, & oleum unctionis, & quidquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vasorum quæ in Sanctuario sunt.*

Itaque (ut ab ultimis verbis exordiar) eorum officium erat Sanctuario invigilare, quatenus omnia illius altaria vasaque sacra munda essent & nitida, nihilque sordis & immunditiæ in illis appareret.

II. Lucernas aptare, & accendere ut continuo lucerent, quemadmodum statuerat Deus Mosi dicens: *Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum, purissimum, piloque contusum, ut ardeat lucerna semper in Tabernaculo testimonii*, idem repetitur Levit. 24. v. 2. Utrum vero lucerna illa tam diu quam noctu accendi & fulgere debuerit, vix definiri potest. Josephus quidem tradit in candelabro sacro lucernas tres per totam diem coram Deo lucere debuisse, reliquas sub vesperam accendi. Lyranus, Abulensis, & alii multi contendunt noctu quidem septem lucernas fuisse accensas, diu vero nullas, nixi his Mosis verbis, *Ponetque eas Aaron vespere usque ad mane coram Domino*.

Verum hæc verba eo sensu non esse accipienda affirmant plurimi, voluntque eis non significari tempus lucendi, sed componendi lucernas bis in die, nimirum mane & vespere; sicut præcipitur, ita ut non imputaretur Sacerdotis negligentiæ, si lucerna a Sacerdote composita a vespere ad mane, & a mane ad vesperas aliquo accidenti extingueretur: sed ei gravissimo crimini verteretur, si mane & vespere lucernas non composuisset.

Magis itaque arridet mihi eorum sententia qui lumen perpetuum in Tabernaculo & Templo fulsisse contendunt. Tum quia simili ratione ignis perpetuus in eo esse debuit. Tum quia lumen hoc conducebat ad loci majestatem & sanctitatem: cum enim Deus sit lux, habitetque in cœlis lucem inaccessabilem, decebat ut locus, quem in terris peculiari sua præsentia decorabat, continuo splendore fulgeret. Hinc apposite scribit Philo septem lucernas in candelabro accensas repræsentasse septem planetas medium inter Solem perpetuo lucentes. Tres autem alibi rationes profert, cur illæ lucernæ semper debuerint lucere; „ Præcipitur, *inquit*,
„ ut a vespere mane usque lumina intra
„ velum in sacro candelabro luceant mul-
„ tis de causis. Una ut diurnæ luci succe-
„ dant illustratura sacrarium expers semper
„ tenebrarum ad stellarum similitudinem.
„ Nam & hæ post Solis occasum lucem
„ suam proferunt, non deserentes stationem
„ quam in mundo sortitæ sunt. Altera, ut
„ noctu quoque ad Dei cultum fiat oblatio,
„ a diurnis non aliena, nec interrumpatur
„ gratiarum actio, nocturno tempori maxi-
„ me idonea. Est enim genus quoddam sa-
„ crificii, clarissimus hic splendor in pene-
„ tralibus. Tertia vero valde necessaria.
„ Quoniam enim non solum vigilantes,
„ verum etiam dormientes juvantur divi-
„ na beneficentia, relaxati a diurnis la-
„ boribus, & levati curis, animo in se-
„ ipsum secedente a turbis sensuum, & sibi
„ ipsi vacante: merito lex æquum judicavit
„ gratiarum actiones ita distribui, ut sacra
„ fiant pro vigilantibus; pro somno vero,
„ & provenientibus inde commodis accen-
„ dantur sacrata lumina.

III. Adolere debebant incensum, seu thymiama, diebus singulis, mane & vespere super altare ad id designato, ut statuitur Exodi 30. vers. 7. *Adolebit incensum super*

eo Aaron, suave fragrans, mane. Quando componet lucernas, incendet illud: & quando collocabit eas ad vesperum, uret thymiama sempiternum coram Domino. Quod autem hoc munus nedum spectaret Aaronem seu summum Pontificem, sed etiam Sacerdotes inferioris gradus; apparet ex vers. 19. & 20. *Lavabunt in ea* (aqua labri ænei) *Aaron & filii ejus manus suas ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonii, & quando accessuri sunt ad altare, ut offerant in eo thymiama Domino.*

IV. Diebus pariter singulis mane & vespere immolare debebant agniculos [a]. Hoc est sub ortum, & sub occasum Solis, quo tempore fiebat suffitus thymiamatis, ut tradit Josephus [b]. *Oportebat*, inquit, *bis in die suffitum facere ante ortum & circa occasum Solis.* Tria itaque mane & vespere diebus singulis ab ipsis erant præstanda. 1. Componendæ lucernæ. 2. Adolendum thymiama. 3. Offerendi & immolandi duo agniculi. De duobus his postremis sic scribit Philo [c]. *Itaque agni duo jussu legis mactantur quotidie, mane, ac sub vesperam, uterque cum gratiarum actione, alter pro diurnis, alter pro nocturnis beneficiis, quæ indesinenter Deus largitur humano generi... Institutum est etiam ut quotidie bis adolerentur odoramenta fragrantissima in ara quæ intra velum est, oriente Sole, occidenteque, ante matutinum, & post vespertinum sacrificium.*

a Exod. 29. v. 38. 39.

b Lib. 3. antiq. cap. 9.

c Lib. de victim. pag. 647.

Etsi vero tempus immolationis horum agniculorum fuit determinatum, nempe ut illud fieret mane & vespere: non tamen putandum est eam matutinis & vespertinis horis fuisse finitam: etenim statuitur *Hæc est lex holocausti* (jugis scilicet in quo mane unus agnus, alter vespere immolabatur) *cremabitur in altari tota nocte usque mane.* Hoc est, agnus vespertinis horis immolatus, lento igne per partes tota nocte cremabitur: ideoque necesse erat ut Sacerdotes aliqui tota nocte vigilantes, hujus victimæ partes vicissim imponerent altari, ut sic sacrificium ad matutinum tempus perseveraret. Idem dicendum de sacrificio matutino quod per diem integrum deberet fieri, nisi occurrerent alia holocausta eo die facienda; nempe ut Deus tam diu, quam noctu jugiter coleretur.

V. Invigilare debebant Sacerdotes ut sacer ignis continuo arderet super altare, ut statuitur Levit. 6. vers. 12. & 13. *Ignis autem in altari* (nempe holocaustorum) *semper ardebit, quem nutriet Sacerdos, subiiciens ligna mane per singulos dies* &c. Quod autem præcipitur de nutriendo igne, & lignis mane illi subiiciendis dum fiebat holocaustum matutinum, idem intelligendum est de holocausto vespertino, cui pariter magna opus erat lignorum copia, ut per totam noctem arderet; fit autem hic duntaxat mentio matutini temporis, quod longe major comportari debebat lignorum strues, ut ad alia holocausta deserviret.

Hic autem ignis ex altari holocaustorum assumendus erat ad alia sacra facienda, maxime ab eo tempore, quo coelitus emissus, præparatas a Mose & Aarone victimas consumpsit: *Ecce egressus ignis a Domino, devoravit holocaustum, & adipes qui erant super altare.* Unde Nadab & Abiu, quod pro igne ex altari assumendo, ignem alienum in thuribulis intulissent in sanctuarium ut thymiama adolerent, *Egressus ignis a Domino, devoravit eos* in ipso Sanctuario, unde eorum corpora fuerunt exportata, ut legitur ibidem vers. 4. sed de his infra.

Perseveravit autem hujus ignis sacri fovendi cura usque ad captivitatem Babylonicam, qua imminente, Sacerdotes eum absconderunt in profundo puteo, ut refertur 2. *Machab.* 1. *vers.* 18. quo certe refellitur Abulensis assertio, qua contendit ignem hunc sacrum in deserto extinctum fuisse, ac deinde sacrificia igne communi fuisse consumpta. Accedit in confirmationem Philo: „ Ignis, „ *inquit*, iste, qui in vulgari usu est, tam„ quam contaminatus, ablegatus fuit ab al„ tari sanctissimo, & pro eo demissus cœ„ lestis ex æthere, ut esset discrimen inter „ sancta, profanaque; & inter humana ac „ divina. Conveniebat enim sacrificiis attri„ bui naturam ignis incorruptiorem, quam „ hæc quæ fervit quotidianis usibus.

Fuit ergo ille ignis nutritus usque ad captivitatem Babylonicam, vel certe usque ad Salomonicum Templum, quo tempore rursum missus de cœlo ignis ad victimas consumendas, 2. Paralip. 7. vers. 1. eoque igne omnia sacrificia deinceps usque ad illud tempus consumpta: qui cum fuisset captivitatis tempore extinctus, rursum post captivitatem miraculo excitatus fuit.

Sed difficultas esse potest, quomodo hic ignis aleretur in deserto, cum proficiscendum erat, maxime si in ipso altari esset, quod pallio hyacinthino, & ianthinis pellibus tegebatur, ut habetur num. 4. Verum, inquit Bonfrerius, dici potest, hunc ignem quodam in vasculo sacro per id tempus deportari solitum, necnon aliquos fuisse Sacerdotes hujus ignis constitutos custodes, cui & cum res exigeret, semper fomenta subiicerent. Vel, siquis velit hunc ignem cum altari, & in ipso altari deportatum, dici potest hunc ignem intra ipsam altaris cavitatem extitisse, & superius aliquod spiraculum habuisse & partem detectam, qua fomenta subiici possent.

Hujus autem ignis perpetuo fovendi religionem æmulatus est Diabolus apud Ethnicos variis in locis: nam apud Argivos in Apollinis templo summa solicitudine servabatur, quod fama esset, primum Argis ignem cœlitus in terram emissum. Ignem pro numine coluerunt Chaldæi, Medi, Assyrii, & Persæ, ut tradunt Agathus [d], Strabo [e], Maximus Tyrius [f], Procopius [g]. Neque ab hac superstitione immunes fuerunt Romani, nam testibus Plutarcho in *Numa*, Livio lib. 5. &c. ignem a radiis solaribus in vasis cujusdam quod *Scaphium* vocabant, centro conceptum, jugiter fovendum commiserunt Virginibus, quas *Vestales* appellabant ab illo igne *Vesta* nominato, juxta illud Ovidii 6. Fast.

d Lib. 1. hist.

e Lib. 5.

f Serm. 38.

g Lib. 2. de bello Persico.

Nec

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellige flammam,
Nataque de flamma corpora nulla vides:
Jure igitur Virgo est, qui semina nulla remittit,
Nec capit, & comites virginitatis amat.

Hunc autem ignem appellabat Vigilem, immortalem & æternum. Unde Virgilius.

Æternumque aditis effert penetralibus ignem.

Si vero casu aliquo contingeret hunc ignem extingui, quod urbi fatale censebant, non aliter quam e solis flamma restituebant.

VI. Incumbere debebant Sacerdotes offerendis sacrificiis tam pro se quam pro populo, maxime vero pro iis qui victimas offerebant. Quoniam vero diversi generis erant sacrificia, ut plenius ac distinctius appareat qua ratione in hoc debite implendo munere sese gerere debuerint Sacerdotes, nonnulla sunt hic de sacrificiis Leviticis statuenda.

SECUNDA PARS.

De Sacrificiis & oblationibus Leviticis.

CUm, docente S. Augustino lib. 19. contra Faustum Manichæum cap. 11. *In nullum nomen Religionis, seu verum, seu falsum coagulari homines possunt nisi aliquo signaculorum & sacramentorum visibilium consortio colligantur*; operæ pretium erat ut Deus Israelitas ad sui cultum destinans, illis sacrificia simul & sacramenta consignaret, quatenus ejus Divinæ Majestati debitus cultus impenderetur, & homines haberent media, quibus ab eo propter peccatum aversi, possent erratorum veniam consequi, & ei reconciliari.

QUÆRITUR AUTEM I.

Quot & quæ fuerint in Mosaica Lege Sacrificiorum genera.

CUm Sacrificium universim sit oblatio rei sensibilis a legitimo ministro facta Deo, cum immutatione rei oblatæ, tot distingui possunt Sacrificiorum species, quot sunt varii oblationis modi, diversæ victimæ, diversique fines propter quos offeruntur. Hinc Sacrificium omne ratione modi oblationis distinguitur in *incruentum*, & *cruentum*. Primum ita dicebatur quod fieret ex rebus vita carentibus: illudque iterum duplex *liquidum* scilicet seu Libamina quæ fiebant ex oleo, ac vino; & *solidum* nempe ex simila, hoc est, farina purissima, Hebraice *Mincha* dicta, cuius oblatio dicitur Sacrificium, *Anima* (id est homo) *cum obtulerit oblationem sacrificii Domino, simila erit ejus oblatio*: Unde Vatablus *Mincha* vertit *Sacrificium cibarium*.

Quoniam autem alia Sacrificia peculiarem habent appellationem, *Mincham* communi & generico nomine absolute *sacrificium* vocat Latinus Interpres: & merito quidem, quia oblatæ similæ pars quantum manu vel pugillo capere poterat Sacerdos, una cum superinfuso oleo & adjecto thure, cremabatur super altare eratque sicut holocausta *in odorem suavissimum Domino*. Etsi vero quod supererat, cederet in usum Sacerdotum; attamen *Sanctum Sanctorum* appellatur, quia pars erat rei oblatæ, & a solis Sacerdotibus debebat comedi.

Fiebat autem hujus similæ oblatio quinque modis descriptis in capite 2. Levitici a vers. 2. ad octavum 1. Accipiendo pugillum illius farinæ non coctæ, & super altare una cum thure & oleo cremandum. 2. Conficiendo ex ea *panes azymos* oleo subactos, eosque in clibano coquendos. 3. Ex ea efficiendo *lagana oleo illita*. 4. Eam similam subactam in sertagine seu vase frixorio instar placentæ coquendo. 5. Eam subigendo in massam, & coquendo super craticulam. Quovis autem modo fieret? debebat Sacerdos partem illius offerre Domino, eamque cremare super altare. Unde manifestum sit *Mincham* non simplicem fuisse oblationem; in hac enim res integra offerebatur Deo, puta panes propositionis, fruges, fructus, pulmenta, sed erat verum Sacrificium; sic enim appellatur Numer. 15. vers. 4. & apud Malachiam cap. 1. vers. 1. quia similæ oblatæ pars cremabatur in honorem & gloriam Dei.

At, inquies, Mincha non erat holocaustum, nec sacrificium pacificum, nec sacrificium pro peccato: igitur non erat sacrificium proprie dictum.

Nego consequentiam, tres enim illæ Sacrificiorum species sunt tantum rerum animatarum, præter quas aliæ erant inanimes, quæ etiam Deo, ut rerum omnium supremo Domino; debebant immolari; illæque, ut dictum est, erant vel solidæ, ut farina, panis &c. vel liquidæ, ut oleum & vinum. Quamquam liquidarum oblatio & consumptio fuerit potius quædam accessio ad sacrificium, quam proprie dictum sacrificium; quippe cum hæc, non seorsim, sed conjunctim cum rebus solidis offerrentur; ut de oleo constat ex dictis; de vino autem *Num.* 15. *vers.* 4.

Non abnuo tamen interdum similam fuisse pariter sacrificiorum appendicem, ut loco mox laudato; ubi Deus præscribens ritum offerendi sacrificii ait, *Offeret quicumque immolaverit victimam, sacrificium similæ, deci-*

cimam partem ephi, conspersæ oleo, quod mensuram habebit quartam partem Hin: & vinum ad Liba fundenda ejusdem mensuræ dabit in holocaustum sive in victimam, per agnos singulos & arietes erit sacrificium similæ duarum decimarum, quæ conspersa sit oleo tertiæ partis Hin. His addere juvat illud Levit. 9. v. 17. *Addens in sacrificio libamenta, quæ pariter offeruntur.* Mitto plurimos alios Scripturæ textus quibus apparet similam & libamenta fuisse interdum quædam accessoria ad oblata ex solidis sacrificia, & veluti Victimarum appendices, quando simul cum eis offerebantur; quæ tamen non obstant quin oblatio similæ secrsim ab aliis victimis fuerit etiam verum sacrificium.

Ad sacrificia vero *ex animantibus* facta, quod attinet, illa pro diversitate victimarum & finis ob quem offerebantur, multiplicis erant nominis & generis: alia namque dicebantur. I. *Honorifica*, quæ in solius Dei gloriam & honorem cedebant, ut holocausta. II. Alia *impetratoria*, pro obtinendis beneficiis. III. Alia *Eucharistica* in gratiarum actionem acceptorum a Deo beneficiorum. IV. Alia *Expiatoria*, pro eluendis peccatis & delictis. V. Alia tandem *Consecratoria*, quæ in Sacerdotum inauguratione debebant offerri.

Illa vero ad tria capita revocat Philo, *Sacrificia*, inquit, *omnia ad tria redegit Legislator, holocaustum, pacifica sive salutare, & sacrificium pro peccato.* Cujus divisionis rationem hanc profert. *Si quis*, ait, *inquirere velit causas, cur prisci illi sacrificia factitarint, tres inveniet; unam, cultum Dei per se honestum ac necessarium; alteram, utilitatem sacrificantium, quæ duplex est, dum bona impetramus, & a malis liberamur: Primo generi, quod solum Dei honorem sibi proposuit, lex apte* HOLOCAUSTUM *tribuit: quoniam victima integra absumitur, humana cupiditate nihil inde sibi usurpante: Alterum genus lex subdistinguit, ut alio bona quærantur, quæ nominantur,* PRO SALUTE: *alio fuga mali, quæ,* PRO PECCATO *dicuntur. Atque ita holocaustum solius est Dei, cui semper debetur honos, etiam si nihil expectamus ab eo gratiæ. Reliquæ duæ species ad nos proprie pertinent, una salutem postulans, & profectum in melius: altera veniam peccatorum & medicinam eorum, quæ deliquit anima.*

DE HOLOCAUSTO.

HOlocaustum dictum est a vocibus Græcis ὅλον καυτόν hoc est *totum combustum*, quod in eo sacrificio tota victima in Dei honorem & gloriam combureretur; Licet enim omnia sacrificia Dei gloriam spectarent, tamquam primarium oblationis objectum, cætera nihilominus alium etiam finem spectabant; nimirum utilitatem offerentis, vel in comparandis bonis, vel in malis arcendis. Holocaustum vero in unicum Dei honorem offerebatur, nempe ad manifestandum supremum illius dominium in universas creaturas, quas sicut ex nihilo eduxit, sic & in nihilum pro arbitrio reducere potest.

Ritum offerendi Holocausti præscripsit Deus Levit. 1. ubi mandat Mosi quod cum quis accedet ad offerendas victimas: *Si holocaustum fuerit ejus oblatio, de armento masculum immaculatum offeret ad ostium Tabernaculi testimonii ad placandum sibi Dominum, ponetque manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationem ejus proficiens. Immolabitque vitulum coram Domino, & offerent filii Aaron Sacerdotis sanguinem ejus fundentes per altaris circuitum, quod est ante ostium Tabernaculi. Detractaque pelle, hostiæ artus in frusta concident, & subjicient in altari ignem strue lignorum ante composita, & membra quæ sunt cæsa, desuper ordinantes, caput videlicet, ut cuncta quæ adhærent jecori, intestinis, & pedibus lotis aqua: adolebitque ea Sacerdos super altaria in holocaustum & suavem odorem Domino.* In quibus verbis præscribuntur omnes requirendæ & observandæ circumstantiæ in offerendo holocausto.

I. Ex parte victimæ *sive* assumeretur de armento; *sive* de Grege; *Armentum* enim apud Latinos in eo discrepat a *grege*, quod illud sit majorum pecorum, *Grex* vero minorum: *sive* ex avibus: ditiores enim offerebant boves, aut vitulos; alii arietes aut agnos: pauperes vero turturem aut pullum columbæ.

Ex quovis autem assumeretur victima, illa debebat esse mascula, cum enim holocaustum sacrificiorum esset præstantissimum, conveniebat victimam esse exquisitissimam: Porro, inquit Philo, *sexus mas præstantior est quam fœmina, & primæ causæ efficienti propinquior; nam quidquid fœmineum est, imperfectum censetur & subditum, ut quod patiatur magis quam agat.* In cæteris vero sacrificiis, hostia fœminei generis poterat etiam immolari. Deinde victima illa debebat esse *immaculata*, hoc est perfecta, ut fert Hebræa vox *Thamim*; ideo nullo, vel membrorum, vel infirmitatis defectu laborare debebat, ut amplius infra dicetur.

II. Offerri debebat *ad ostium Tabernaculi*, sicut & omnia alia sacrificia, nimirum ut caveretur idololatria, ne si liberum Israelitis fuisset quovis in loco sacrificare, forte declinassent in Dæmonum cultum, qui omnibus in locis sive montibus, sive fontibus &c. cupiebant adorari: Israelitis autem sub pœna capitis vetitum erat alibi, quam in atrio Tabernaculi victimas immolare, ut statuitur Levit. 17. vers 3. *Iste est sermo quem mandavit Dominus, dicens: Homo quilibet de domo Israel, si occiderit bovem aut ovem, sive capram in castris vel extra castra, & non obtulerit ad ostium Tabernaculi oblationem Domino, sanguinis reus erit: quasi, si sanguinem fuderit, sic peribit de medio populi sui.*

III. Victimam holocausti offerens imponere debebat manus suas capiti victimæ, qui

ritus

ritus servabatur quidem etiam in aliis sacrificiis, sed diversum ob finem: in *expiatoriis*, ut offerens, hac manus supra caput victimæ impositione, testaretur se quidem propter admissa peccata mortem fuisse promeritum, sed hanc victimam substituere, ut vice sui mortem subiret. In *pacificis*, ut hanc sui coram Deo humiliatione ad mortem usque, si Deus ita vellet, ipsius benedictionem deprecaretur: in *Eucharisticis*, ut significaret se propter accepta tot beneficia ita Deo devinctum, ut si opus esset, in grati animi signum, vitam profundere esset paratus: in *Consecratoriis*, ut hoc ritu Sacerdos inaugurandus testaretur se prorsus indignum, qui ad tam sublime tamque sacrum ministerium promoveretur, & vitam suam ad mortem usque ita Deo deditam, ut nulli alteri quam ejus cultui & obsequio sit impendenda. At *in Holocaustis* illa manus impositione supra victimæ caput indicabat offerens, se suaque omnia Dei esse, in ejusque obsequium impendi debere, suique loco victimam hanc substitui, quæ sua consumptione idipsum exprimeret.

Conducebat nihilominus Holocaustum etiam *ad placandum Dominum*, ut in verbis supra memoratis additur, hoc est, ad remissionem peccati: Deus enim gratum habens sacrificium, indulgebat offerenti, eique reconciliabatur.

IV. Immolabat, hoc est, jugulabat victimam, non per se, sed per Sacerdotes, quorum erat hostias offerre in sacrificium juxta intentionem victimam proferentis.

V. Unus e Sacerdotibus jugulatæ victimæ sanguinem accipiens *in phiala*, inquit Philo, illum effundebat *circa altaris circuitum*, nempe vel circa altaris basim, seu in fossam illam quæ altare ambiebat; vel circa parietes altare ambientes, unde ad fossam illam decurreret; ut hoc ritu, testaretur offerens, se libenter comparatum esse sanguinem & vitam in Dei honorem effundere, si Deus ita fieri juberet. Aliæ etiam hujus effusi sanguinis rationes infra dabuntur.

VI. Debebant iidem Sacerdotes pellem victimæ detrahere, tum ob munditiam, quia decebat offerri Deo animal prout aptum est ad cibum nostrum; non autem ut esset cibus Dei, sicut quidam pessime exponunt; Deus enim nec eget cibo, nec aliquo utitur. Tum, ut inde doceremur omnes corporeos & terrenos affectus exuere, dum precibus & votis spirituales hostias Deo offerre contendimus: hæ autem detractæ pelles, cedebant in usum Sacerdotum, ut præscribitur cap. 7. Levit. vers. 8. *Sacerdos qui offert holocausti victimam, habebit pellem ejus.*

Solebant etiam Ethnici Sacerdotes victimarum pelles detrahere priusquam eas cremandas altaribus apponerent, ipsisque incubare pellibus, ut inter dormiendum oracula captarent. Unde Virgilius.

. huc dona Sacerdos
Cum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti.
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit,
Multa modis simulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur avernis.

Sic Dæmon sacrorum rituum a Deo institutorum imitatione, suorum cultorum animos ita dementabat, ut suis præstigiis eos ludificaret.

VII. Victima pelle exuta concidebatur in frusta a Sacerdotibus, ejusque partes super altaris craticulam compositæ comburebantur ab igne sacro subtus continuo ardente.

Ignis autem ille, quo consummabantur victimæ, idcirco dicitur *Sacer*, quod cœlitus & a Deo primum fuisset immissus, ut sponderat Moses *Levit. 9.* Ubi cum jussisset Aaroni, ut præpararet victimas offerendas tam pro se, quam pro filiis & toto populo, dixit, *Hodie Dominus apparebit vobis*, hoc est, Dominus suam præsentiam ostendet vobis magno miraculo: quod utique maximum miraculum declarat ibid. his verbis, v. 24. *Apparuitque gloria Domini omni multitudini; & ecce egressus ignis a Domino devoravit holocaustum & adipes qui erant super Altare.* Hoc autem miraculo, seu hac ignis immissione, significavit Deus, se approbare oblatum Sacrificium. Sic approbaverat antea Sacrificium Abelis. *Gen. 4.* Sic in Dedicatione templi Salomonis descendit ignis de cœlo, & devoravit victimas & adipes 2. Paralipp. cap. 7. Sic & Eliæ sacrificium absumptum est igne e Cœlis emisso.

Alius vero erat avium immolationis ritus, eodem 1. Levitici capite vers. 14. his verbis præscriptus: *Si autem de avibus, holocausti oblatio fuerit Domino, de turturibus, aut pullis columbæ, offeret eam Sacerdos ad altare: & retorto ad collum capite, ac rupto vulneris loco, decurrere faciet & sanguinem super crepidinem altaris: vesiculam vero gutturis, & plumas projiciet super altare, ad orientalem plagam, in loco in quo cineres effundi solent, confringetque ascellas ejus, & non secabit, neque ferro dividet eam, & adolebit super altare, lignis igne supposito.* Vesiculam gutturis dicit, quam Latini vocant *ingluviem*, seu saccum in quo prius cibus recipitur, quam trajiciatur in stomachum. Sed cur hæc vesicula potius fuerit abjicienda quam stomachus boum & ovium, in quem cibus primum transmittitur & conficitur? non alia mihi suppetit ratio, quam quia quæ continebantur ista in vesicula, inepta prorsus essent ad hominis esum, non ita stomachus quadrupedum istorum; ac proinde ista indigna erant quæ Deo offerrentur; quæ enim ab hominum mensis solent abjici, etiam removenda erant ab altari, quod per quandam analogiam *Dei mensa* dicitur, Malachiæ 1. vers. 17. quia sicut in mensa homines jucunde reficiuntur; sic sacrificia, præsertim holocausta, erant Deo *in odorem suavitatis.*

DE

DE SACRIFICIO PACIFICO.

CUm pax bonorum omnium temporalium sit maximum, nec jucunda & grata possit esse aliorum fruitio, ubi nulla est animi corporisque tranquillitas; inde est quod Judæi sacrificia ordinata ad impetranda bona, & de concessis agendas gratias, *pacifica* nominarint. Differebant autem hæc ab holocaustis.

I. Ratione *victimæ*, quia in holocaustis victima debebat esse mascula, in pacificis vero etiam fœminea poterat assumi: deinde in holocaustis præter boves, oves & capras, columbæ & turtures poterant etiam offerri; in pacificis autem aves illæ nullum habebant locum: forte quod in holocaustis victima tota cremabatur in honorem Dei; in pacificis autem dividebatur in tres partes, quarum una immolabatur, altera Sacerdoti, tertia offerenti in epulum cedebat: exiguæ autem fuissent avium divisarum partes, & jejuna ex illis esset epulatio.

II. Ratione *loci*, debebat enim immolari in introitu Tabernaculi, hoc est, in parte orientali atrii, seu prope introitum, quæ pars minus erat sancta, cum in eam coniicerentur altaris cineres foras deportandi: Holocaustum autem fieri debebat ad dextrum latus atrii versus Aquilonem, ut habetur *cap.* 1. *v.* 11. ubi pariter immolandæ erant victimæ pro peccato. Adde quod manibus illius qui offerebat hostiam, imponi debebant adeps & pectus, ut ea ipse offerret Deo, e cujus manibus illa accipiens Sacerdos imponebat altari. Offerentes autem Laici non intrabant partem australem atrii quæ sanctior erat, patebatque solis Sacerdotibus & Levitis ministrantibus.

III. In holocaustis tota victima cremabatur in honorem Dei; in pacificis autem dividebatur in tres partes, quarum una Deo, a quo bona sperabantur, vel fuerant accepta; altera Sacerdoti, qui pro bonis consequendis Deum exorabat, vel gratias agebat pro impetratis: tertia cedebat in usum offerentis. Sanguis & adeps, cum renibus, jecore, & cauda, immolabantur Deo: quibus significabatur vitam & omnem humani cordis appetitum & affectum esse Deo perpetuo consecranda: nam sanguis est vitæ sedes, renes appetitus concupiscibilis, & jecur irascibilis receptaculum; cauda vero symbolum est perpetuitatis & perseverantiæ. Unde S. Gregorius scribit, *Præcepto legis cauda hostiæ in sacrificio jubetur offerri; in cauda quippe finis est corporis; & ille bene immolat qui sacrificium boni operis, usque ad finem debitæ perducit actionis*: Pectus, & armus dexter cedebant in usum Sacerdotis, ut significaretur eum debere præditum esse eximia lenitate & animi fortitudine, ut egentibus & infirmis compateretur; superbis autem & in Deum perduellibus animose resisteret. Cæteræ immolatæ victimæ partes concedebantur offerentibus, ut his una cum sua familia vescerentur in signum suæ erga Deum pietatis & gratitudinis pro beneficiis impetrandis, aut concessis. Unde hæc sacrificia dicebantur *salutaria* quia (inquit R. Levi Ben Gerson) *fieri tum solerent, cum quis in gratia apud Deum erat; eoque omnino spectarent, ut offerentes, Sacerdotes, & Deus (cui laus) communi mensa uterentur. Nam sanguis & exta aræ cedebant, pectusculum & armus Sacerdotibus, pellis ac caro offerentibus.*

Dicebantur autem Sacrificia *pacificorum*, tum quod per ipsa homines cum Deo reconciliarentur: tum quod una pars in gratiarum actionem redderetur Domino, altera Sacerdoti; tertia tribueretur offerenti, quod in aliis sacrificiis fieri non solebat: qua de re subscribit David R. Kimki, ubi de Sacrificio pacificorum ait: *Sic vocatur hæc oblatio, quia holocaustum totum concremabatur, & tantum pellis cedebat Sacerdotibus; in Sacrificio item pro peccato, & pro delicto, sanguis, & reliqua quæ in lege connumerantur, in altare ascendebant; pectus vero & armus Sacerdotum erant, sicut & reliqua caro atque pellis. In hostia autem pacificorum sanguis & reliqua super altare ascendebant, & pectus ac armus Sacerdotum erant, atque reliqua caro & pellis offerentibus cedebat: atque ita erat hostia pacis inter eos. Sic explicatur in libro Siphra appellato. Similem ob causam quoque & Milluim*, I. *Sacrificium Plenitudinum* (quod *consecrationis sacrificium* nostri fere reddunt) *vocatur. Aries enim Plenitudinum*, sive *Repletionum dicebatur, eo quod repleret voluntatem omnium: omnes siquidem de eo edebant.* Hæc ille.

Hæc autem sacrificia ordinata erant, vel ad postulanda bona, & sic dicebantur *Impetratoria*: Vel ad gratias agendas pro beneficiis acceptis, & *Eucharistica* vocabantur. Rursus impetratoria erant vel voluntaria, vel votiva: *Post sacra Eucharistica* (ait R. Abarbanel ad cap. 7. Levit.) *Scriptura memorat votiva & voluntaria, quæ quisque ad res secundas impetrandas, tamquam preces & vota adhibebat.*

Etsi vero tam votiva quam voluntaria Sacrificia pro rebus prosperis impetrandis fiebant, alia tamen *Votivi*, alia *Voluntarii* nuncupandi fuit ratio. *Sacrificium votivum* (inquit idem Abarbanel in præf. ad Levit.) *est sacrum generatim nuncupatum; ut si quis dixerit, Ego holocaustum, ego sacrum salutare Deo me facturum sancte recipio. Voluntarium autem, cum quis unum aliquod animal intuetur, manuque ei admota, dicit, hoc animal holocausti nomine, aut nomine victimæ salutaris immolabo.*

Addit hoc insuper inter utrumque fuisse discrimen, quod sacrificia voluntaria fiebant pro liberrima offerentis pietate, & citra omne periculum: Votiva autem ab illis promitterentur qui versabantur in periculis, ut ab eis fierent immunes. Sic fecit Jephte imminente bello Ammonitico, Judic. 11. vers. 30. David, *Reddam tibi vota mea, quæ distin-*

xerunt labia mea, & locutum est os meum in tribulatione mea. Et Psalm. 56. 12. *In me sunt Deus vota tua, quæ reddam laudationes tibi quoniam eripuisti animam meam de morte. &c.*

Observant autem Hebræi, quod sacrificium pro *gratiarum actione*, fieri debebat potissimum ex tribus panum azymorum generibus, videlicet Placenta, Crustula, & pane fricto in sartagine; quibus adhuc quarta species superaddebatur, nempe *placenta fermentata*. Et ex singulis his speciebus accipiebat Sacerdos placentam, unam pro elevatione Domini, *hoc est*, quam Domino levabat, & ex cujus levatione cæteræ placentæ sanctificabantur: Deinde levata Placenta erat Sacerdotis offerentis. Ferunt tamen illum fermentatum panem adhibitum quidem ut a ministris comederetur; non ut offerretur, quia superius prohibitum est fermentum in sacrificiis.

De sacrificio pro expiatione peccati.

SAcrificium hoc dicebatur *pro peccato*, non quod excluderet criminalia supplicia, quæ juxta Legis præscriptum, sceleratis inferri debebant, puta Homicidis, Latronibus, Adulteris, Blasphemis, & id genus aliis peccatoribus, quibus ex lege distinctæ pœnæ erant definitæ: sed institutum erat pro eluendis eorum noxis, qui ex ignorantia, vel incogitantia, seu errore quodam adversus Legem, præsertim cæremonialem deliquerant. Unde *Levit.* 4. Deus mandat Mosi, *Anima, quæ peccaverit per ignorantiam, & de universis mandatis Domini, quæ præcepit ut non fierent.* Quibus verbis (inquit apposite Vatablus) significatur peccatum in quod incogitantia, imprudentia, & errore, (impellente scilicet affectuum mole ac impetu) animus perplexus præcipitatur, quominus rationis ac spiritus judicium audiat.

Hoc autem sacrificium distinguitur duplex. Unum quod absolute dicitur *pro peccato*: aliud quod *pro delicto* nominatur. Quodnam vero discrimen statuendum sit delictum inter & peccatum, Interpretibus hæret aqua. Hebræi plerique existimant *peccatum* dici, quod fit contra præcepta affirmativa, quæ ipsi ex veteri Testamento tot esse afferunt, quot sunt ossa in humano corpore, nempe 248. *Delictum* vero, quod admittitur contra præcepta negativa, quæ ipsi tot numerant quot sunt dies in anno, nempe 365. S. August. e contra putat *peccatum* dici, quod committitur contra legem prohibentem: *delictum* vero, contra legem præcipientem; ita pariter Lyranus, Abulensis &c.

Omissis vero plurimis aliorum sententiis, dico quod peccatum & delictum persæpe pro uno eodemque usurpentur, ut *Levit. cap.* 4. 5. & 6. Nihilominus prout aliquam admittunt discrepantiam, *peccatum* dici id quod scienter & prudenter committitur: *delictum* vero quod per ignorantiam, imprudentiam, & oblivionem contra legem fit: quam expositionem etiam admittit S. Augustinus, eamque probat ex Psal. 18. v. 13. & 68. vers. 6. & ex epist. S. Jacobi: quibus in locis *peccatum* tribui videtur scienter agenti contra legem; *delictum* vero ex ignorantia prævaricanti.

Utut sit, certum est quod etsi peccatum & delictum in Scriptura sacra, præsertim in versione S. Hieronymi, pro uno eodemque usurpentur, hæc tamen ratione expiationis & victimæ a Mose distingui; nam victima pro eluendo peccato cujusque hominis privati, erat agnus vel hœdus; at vero pro delicto offerri debebat aries.

Ad ritum oblationis quod spectabat, similes in utroque sacrificio pro expiandis peccato & delicto servabantur cæremoniæ, ut præscribitur cap. 7. *Levitici* vers. 7. *sicut pro peccato offertur hostia, ita & pro delicto, utriusque hostiæ lex una erit.* In utroque enim sanguis & adeps offerebantur Deo, armus autem & pectusculum cedebant in usum & esum Sacerdotum offerentium: cujus ritus hanc rationem profert S. Gregorius: *Divina*, inquit, lege *armum Sacerdos dexterum in sacrificium accipit & separatum; ut non solum sit ejus operatio utilis, sed & singularis; nec inter malos tantum quæ recta sunt faciat; sed bene quoque operantes, subditos sicut honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat: cui in esu quoque pectusculum cum armo tribuitur, ut quod de sacrificio præcipitur sumere, hoc de seipso discat immolare; & non solum pectore quæ recta sunt cogitet, sed spectatores suos ad sublimia arma operationis invitet: nulla prospera præsentis vitæ appetat, nulla adversa pertimescat.* Nulla vero pars oblatæ victimæ confecebatur offerenti, ne de admisso peccato lætari & gloriari videretur: sed quæ supererant, efferebantur extra castra, ut in loco apto comburerentur.

Insuper victimam offerens pro peccati expiatione, tenebatur confiteri peccatum suum, ut præcipitur *Numer. cap.* 5. *v.* 6. his verbis; *Vir, sive mulier, cum fecerint ex omnibus peccatis, quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum, & reddent ipsum caput, quintamque partem desuper, ei, in quem peccaverint.* Illa autem confessio sic fiebat; offerens imponebat manus capiti hostiæ immolandæ dicens: *Obsecro o Domine! peccavi, inique egi, & prævaricatus sum coram te; sic & sic feci. Ecce pœnitet me & pudet me operum meorum; nunquam revertar ad istam rem.* Hanc autem confessionem, Hebræi vocant, *Confessionem verborum* quod fieret more solemni & certis verbis. Addit tamen Deus Levit. cap. 5. *Sin autem non potuerit offerre pecus, offerat duos turtures, vel duos pullos columbarum Domino; unum pro peccato, retorquebit caput ejus ad pennulas, ita ut collo hæreat, & non penitus abrumpatur.* In qui-

quibus verbis duo maxime veniunt notanda. 1. Summa Dei erga homines benignitas; quippe qui misericordiam suam & justitiam attemperet juxta cujusque conditionem & statum, nec eamdem oblationem requirat a pauperibus, quam exigebat a divitibus pro peccatorum expiatione. 2. Quod in omnibus sacrificiis veteris Legis adumbrari voluerit cruentum sacrificium Christi, qui licet Sanguinem suum in morte pro peccatis nostris effuderit; caput tamen ejus non est avulsum a corpore: ut significaretur ipsum nusquam separari a corpore suo, quod est Ecclesia, sive vivus, sive mortuus sit. Ut indicaret inde maximam esse piorum consolationem in illum credentium: sive enim eorum quis vivus affligatur; sive moriens extinguatur, hanc habet fiduciam, quod divinum ejus caput non est avulsum a membris suis.

Alius vero peculiaris ritus servandus erat pro expiatione peccati summi Sacerdotis, & totius populi, ut præscribitur cap. 4. Levitici v. 3. &c. His verbis, *Si Sacerdos, qui unctus est, peccaverit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato vitulum immaculatum Domino.* Quibus verbis, *qui unctus est*, designatur summus Sacerdos, ut cum Rabbinis annotat Lyranus noster: *Sacerdos*, inquit, *unctus est Sacerdos magnus; quia inferiores Sacerdotes non ungebantur; sed tantum ex quadam commixtione, quæ fiebat ex sanguine victimæ immolatæ, & unctionis oleo, ipsi & vestes eorum aspergebantur: ut* habetur Exod. 29. *Unde in V. Testamento soli Reges & Pontifices dicuntur proprie uncti.* Fagius ex Onkeli paraphrasi *Sacerdos magnus Hebraice Sacerdos unctus, quia summi Sacerdotes ungebantur unctione solemni, non autem alii infimi Sacerdotes.* Hinc 2. *Machab. cap.* 1. *vers.* 10. Aristobulus magister Ptolemæi Regis dicitur de genere *Christorum Sacerdotum*, id est, de genere Pontificum; quia soli summi Pontifices unctione sacra consecrabantur.

Neque his obstat quod *Levit.* 10. *v.* 7. de Eleazaro & Ithamaro Aaronis summi Sacerdotis filiis, dicitur *oleum Sanctæ unctionis est super vos:* & Exod. 30. v. 30. jubet Deus Mosi, *Aaron & filios ejus unges, sanctificabisque eos, ut Sacerdotio fungantur mihi.* Hebræorum enim Doctorum sententia est, verba illa non eo sensu esse intelligenda, ut Aaronis filii, una cum patre, eodemque tempore fuerint uncti: sed quod patre mortuo, essent ungendi, ut illius summi Sacerdotii vices implerent. At censerem ego, in prima illa solemni Sacerdotum inauguratione, Aaronis filios una cum patre fuisse oleo sancto consecratos, tum ut adessent suo patri, ætate jam confecto, in summi Pontificatus ministerio: tum ut ipsi brevi morituro succederent: tum ut majori apud Israeliticum populum essent in veneratione & auctoritate: Hanc vero sacram unctionem solis postmodum summis Sacerdotibus fuisse reservatam.

Cum autem hi Pontifices eminentiori consisterent in loco, intimiusque cum Deo consortium haberent; proindeque major eorum deberet esse sanctitas & puritas cordis & animi: si ab illa degenerarent, longe gravius censebatur eorum peccatum. Quamobrem majori hostia, nempe vitulo erat expiandum hoc ritu. 1 Pontifex ille suam victimam, hoc est, vitulum sine macula adducebat ad ostium Tabernaculi, eique manus imponebat, quasi suum in illum peccatum transfundens, ut ipsius vice, suo sanguine suaque morte illud expiaret. 2. Eum ipsemet ibidem jugulabat & immolabat. 3. Cratere aut aliquo vase mundo excipiens illius sanguinem, inferebat in Tabernaculum; deinde digito suo in eo sanguine intincto septies eo aspergebat velum expansum ante Sanctum Sanctorum, & cornua altaris aromatum, reliquum vero sanguinem referebat in atrium, eumque effundebat juxta basim altaris holocaustorum. 4. In illo altari cremabat adipem & renes hostiæ, reliquum vero hostiæ cum illius pelle, fimo & intestinis efferebat extra castra, eaque cremabat in loco mundo, in quo reponi solebant cineres victimarum.

In expiatione vero peccati totius populi, Seniores ducebant vitulum ad ostium Tabernaculi, ejusque capiti manus suas imponendo, eum jugulandum tradebant Sacerdoti, ut iisdem ritibus immolaretur.

Petes, cur victima pro eluendo Pontificis & totius populi peccato, non sicut aliæ cremarentur in altari, sed extra castra?

Respondeo, id factum multis de causis. I. Ut inde appareret peccati summi Pontificis & totius populi enormitas; quæ licet respectu alicujus privati fuisset levis, tanta erat ratione scandali, vel a Pontifice, vel ab universo populo delinquente dati, ut quamvis intuitu immolatæ victimæ & illorum pœnitentiæ eis majori ex parte indulgeret Deus, nihilominus nolebat majorem victimæ partem super altare cremari, nec eos esse oblati sacrificii participes, ut inde persuasum haberent illum ipsis nondum esse plenissime reconciliatum; ac proinde ampliori pœnitentia illum esse flectendum. II. Vult Deus hostiam pro totius populi & summi Sacerdotis peccati expiatione cremari extra castra, ut hoc ritu intelligerent illi pro quibus offerebatur, eos propter admissum peccatum indignos esse qui inter Dei populum censerentur. III. Posset adjici Deum hac victimæ extra castra deportatione significari voluisse, se comparatum ad plenariam peccati remissionem, dummodo debite resipiscerent; uti populo parcebat dum hircus emissarius illius peccatis oneratus, in desertum dimittebatur. IV. Hoc ritu significabat Christum extra civitatem immolandum, ut docet Apostolus.

Erat insuper peculiaris ritus servandus in sacrificio pro condonatione peccati principis, in his a præcedenti distinctus. 1. Quod in illo offerri debebat vitulus, in hoc hircus. 2. In illo, sanguine intingi debebat altare thymiamatis; in hoc, altare holocausti. 3. In illo, victima cremabatur extra castra; in hoc, super altare holocausti. 4. In illo, tota victima igne absumebatur; in hoc,

car-

carnes comedebantur a Sacerdotibus in atrio Tabernaculi.

Erant & aliæ victimæ piaculares præscriptæ pro privatis hominibus, qui noxam aliquam incurrerant. Ut autem tres sunt ordines hominum qui delinquere possunt, divites, pauperes, & inopes; ita pro ratione singulorum, tria præscripta sunt victimarum genera, nempe *capra* pro divitibus; *turtures* vel *pulli columbarum* pro pauperibus; exigua *simila* pro egenis, absque tamen oleo & thure: Levit. 5. vers. 11. quod inquit Theodoretus, *Oleum lætitiam indicet, thus autem suavem odorem; quorum utroque privatum est peccatum*. Mitto cætera pro levissimis noxis oblata sacrificia, nec non & consecratoria, de quibus actum est in Exodo ad *cap. 29*.

DE FESTO EXPIATIONIS

Revera pro eluendis tam particularium quam totius populi peccatis erant designatæ hostiæ, quæ ubi opus esset, possent immolari. Voluit tamen Deus solemne festum & sacrificium singulis annis celebrari pro expiatione universi populi Israel, uti præscribitur *Levit. 16*. cujus institutionis occasionem præbuisse videtur peccatum irreverentiæ admissum a duobus filiis Aaron Nadab & Abiu, qui in sanctuario divinitus occisi sunt, quod ignem alienum assumpsissent ad adolendum thymiama, ut indicatur in hujus capitis exordio: *Locutus est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum interfecti sunt*. Quamobrem vetat ibidem Deus ne deinceps Aaron omni tempore ingrediatur sanctuarium, sed tantum semel in anno; idque nonnisi summa cum reverentia, nempe indutus pontificalibus, & præmissa immolatione vituli pro peccato suo, & arietis in holocaustum; quibus peractis Israelitæ præ foribus Tabernaculi debebant ei offerre duos hircos pro peccato: ille vero de iis sorte tenebatur decernere uter Deo sacrum piaculare fieret, uter in solitudinem esset amandandus: cui sors obtigerat ut immolaretur, statim mactabatur, ut ejus sanguinis accepta parte, summus sacerdos Propitiatorium a parte orientali septies illiniret: totum vero istius hirci corpus, sicut & vituli oblati pro peccato summi Sacerdotis, deferendum erat extra castra, ut ibi cremaretur.

Interea hircus in solitudinem emittendus, sistebatur coram summo Sacerdote, qui imposita utraque manu supra caput ejus, transmittebat in eum peccata totius populi; hoc est, devovebat eum omnibus pœnis quas populus debuisset exolvere ut Deo offenso faceret satis: deinde ille hircus consignabatur homini ad id designato, qui eum duceret in solitudinem a feris devorandum.

Quoniam autem pro Capro emissario Hebraice scribitur *Azazel*, plurimum laborant Interpretes in hac voce exponenda. Hebræi Doctores, præsertim Aben Esra, David Kimki, Jonathan, & R. Salomon, volunt ea significari nomen excelsi & asperi montis ad quem hircus ille deducendus esset, ut inde præcipitaretur. Eis consentit editio Arabica, quæ loco *Azazelis* ubique habet *montem azaz*, vel *montem asperum*. Unde R. Saadias Gaon, vocem *azazel* compositam esse putat ex *azaz*, & *El*, ut significet *montem asperum Dei*: eodem nempe sensu quo David montes altitudine conspicuos, appellat *montes Dei* Psalm. 36. vers. 7.

Verum, ut apparet ex tot Palæstinæ delineationibus, nullus umquam extitit mons, qui eo nomine apellaretur. *Deinde*, ait Spencerus, si Azazel nomen montis esset, verisimile est Mosem, *montem Azazel* æque ac montem *Abarim*, montes *Ararat*, montem *Ebal*, montem *Garizin*, montem *Galaad*, montem *Hermon*, montem *Hor*, montem *Horeb*, montem *Sion*, dicere, nec, hoc uno in exemplo, ab usu suo recedere voluisse.

Ipse Spencerus aliam, sed absurdiorem, & pietati & religioni Christianæ minus consentaneam, recitat: nimirum nomine *Azazelis*, significari Dæmonem deserti incolam; nam, inquit, Dæmones loca deserta & solitaria incolere multis Scripturæ sacræ testimoniis confirmatur; primo quidem vetat Deus ne quis eo tempore, quo Israelitæ degebant in deserto, ovem & bovem mensæ destinatum, in campis occideret, sed eum ad fores Tabernaculi mactandum adduceret, hac addita prohibitionis causa vers. 6. & 7. *Adolebit adipem in odorem suavitatis Domino, & nequaquam ultra immolabunt hostias suas dæmonibus*: Quia, inquit Maimonides in More nevochim parte 3. cap. 46. temporibus illis opinio invaluerat, Dæmones in desertis habitare, loqui, & apparere; in urbibus vero & locis habitatis nequaquam conspici: ideoque desertum locus erat sacris dæmoni faciendis opportunus, & animalis alicujus (nisi ad ostium Tabernaculi conventus adducti) mactationem in cultus profani suspicionem adducebat: in Terra vero promissa, & Urbibus ibi passim habitatis, nullus huic suspicioni patebat locus, cum Dæmones ibi non adeo frequentes adesse crederentur. Idipsum confirmare videtur Christus D. dicens: *Cum spiritus immundus exierit ab homine, ambulat per loca arida*. Hoc est, deserta & destituta incolis; nam locos aridos & siticulosos non solent homines incolere; in eis vero Dæmones versari communis est opinio. Inde factum quod Magi, Venefici, aliique Dæmonum alloquio & societate frui cupientes, loca plurimum deserta petant & solitaria... Cum itaque Dæmones in locis præcipue desertis, & ab hominum usu maxime sejunctis versari gaudeant; par erat ut hircus ille piacularis, ad Azazelem emissus, ad desertum, vel locum (si quis esset) magis infelicem & ab humano cultu remotum amandaretur. Ita Spencerus.

Verum hanc expositionem ut a pietate & catholica doctrina prorsus alienam esse, nemo cordatus est qui non videat. Illam qui-

dem excogitaverat impius Julianus Imperator & a Christiana religione Apostata, contendens a Mose caprum illum emissarium diis Averruncis devotum esse, ut refert S. Cyrillus Alexandrinus, ex eis quos adversus illum Christianorum infensissimum hostem & persecutorem scripsit: cumque illa erronea existimatio aliquorum etiam mentes rursus occupasset, plurimis argumentis illius opinionis impietatem & stultitiam refellit idem S. Cyrillus Epistola ad Acacium Ecclesiæ Melitanæ Episcopum, qui illius de hirco emissario sententiam rogaverat.

I. Quod universorum opifex, qui omnem mentem ac rationem excedit, solusque est secundum naturam Deus & Dominus, numquam Sathanam Apostatam, regni sui ac gloriæ veluti socium consortemque admissurus sit, maxime cum per Isaiam cap. 42. vers. 8. dixerit: *Gloriam meam alteri non dabo.*

II. Quod absurdissimum esset Mosem virum sapientissimum toties in lege præcipere, ut quæcumque offerre quis voluerit, ea soli Deo offerat; postea manifesto oraculo sanxisse, ut gloria, quæ soli Deo propria est, etiam immundis spiritibus deferatur.

III. Quia Deus Dæmones eorumque cultores ita aversatur, ut Israelitis districte præceperit, ut cum obtinerent Chananitidem, *Perditione perdetis omnia loca, quæ sorte possidebitis, in quibus coluerunt Gentes Deos suos, super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum: & destruetis aras eorum, & confringetis statuas eorum, & lucos eorum excidetis, & sculptilia Deorum ipsorum igni comburetis, & disperdetis nomina eorum de loco illo.* Qua autem ratione fieret, ut qui suos ex gentilitatis errore ad veritatis lumen per Mosem traduci voluit; quique præceperat ut idola una cum illorum templis comburerentur, necnon aræ quoque eorum subverterentur, lucique exciderentur, ne ullæ abominationum istarum reliquiæ superessent, is gloriam suam illis, ut modo aiebam, voluerit impartiri, in eamque sententiam venerit, ut ipsa quoque animantia sibi in sacrificium destinata, illis sacrificare juberet, & alterum hircum eo fine in desertum emitteret?

IV. Quia illi duo hirci erant figuræ Christi D. mortem pro peccatoribus passuri, & ad æternam beatamque vitam resurrecturi. Quamvis (inquit circa finem) usus postulabat ut duo hirci, ac duo itidem passeres ad exprimendum Christi mysterium inducerentur: Unus tamen in utrisque Christus continebatur: hinc quidem ut passioni obstrictus; inde vero ut extra passionem constitutus: hinc rursum morti subjectus: inde vero morte superior, cœlosque conscendens, veluti secundæ quædam humanitatis primitiæ ad incorruptionem instauratæ. Nam ipse nobis viam ad cœlestia innovavit. *Vado*, inquit, *parare vobis locum: & iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum; ut ubi sum ego, & vos mecum sitis.* Et hanc certam spem habemus.

At, inquies, ea fuit plurium Hebræorum Doctorum existimatio quod hircus ad Azazelem vice muneris & oblationis, ad eum nempe placandum, emitteretur: Nam referente Bocharto lib. de animal. part. I. in capitulis R. Eliezer hirci emissarii ratio hæc redditur: *Ideo Samueli dant munus die propitiationum, ne irritam reddat illorum oblationem. Hinc dicitur* una sors Deo, altera Azazeli. *Sors sancti & benedicti Dei, est oblatio holocausti; & sors Azazelis, est hircus peccati.* Ex ea opinione fluit, quod in libro Caphtor legatur, a Judæis ideo Satanæ datum munus, die scil. expiationis, ut illius oculos præstringerent, ne ab illo accusarentur: quia scriptum est, *munus excæcat oculos videntis.* Ei concinens Moses Gerundensis, dicit oblationem illam qua hircus emissarius Dæmoni traditur, non ipsis Judæis, sed Deo adscribendam. *Cæterum*, inquit, *non est intentio in hirco emissario, ut sit oblatio a nobis data illi* Samueli, id est, Diabolo, *absit; sed nostra intentio est facere voluntatem Creatoris nostri, qui tale quid nobis præcepit*, adeo ut Deus ipse, non vero illi donum illud facere Diabolo videatur. Deus bone quanta impietas, quamque execranda blasphemia!

Verum hanc refellunt supradictæ rationes, quibus manifestum fit, Deo majori in odio esse Dæmonem quam ut eum minima etiam ex parte habere velit divinæ suæ gloriæ & munificentiæ participem. Idque confirmatur ex sequenti capite 17. *vers.* 7. ubi cum Deus præscripsisset ritum immolationis sibi faciendæ ab Israelitis, addit: *Nequaquam ultra immolabunt hostias suas Dæmonibus*, ubi Hebraice est vox *schirim*, quæ a radice *Sahar* pilolum significat, hoc est Dæmonem, quod sub hirci vel hœdi figura apparere solitus esset. Unde Arias Montanus *satyros* vertit, Cajetanus *hircos* seu *Deos silvestres*, ut proinde recte scripserit Vatablus: Dicto Hebraica *schirim*, significat quidem Dæmones; sed eos proprie qui hirsuti & villosi, instar hircorum, suis cultoribus apparere solebant in desertis & silvestribus locis, ipso etiam teste Lucretio, qui lib. 4. agens de locis solitariis, sic canit.

Hæc loca capripedes Satyros Nymphasque tenere,
Finitimi fingunt, & faunos esse loquuntur,
Quorum noctivago strepitu, ludoque jocanti
Affirmant vulgo taciturna silentia rumpi.
Cætera de genere hoc monstra ac portenta, loquuntur
(Ne loca deserta ab divis quoque forte putentur)
Sola tenere,

Quæ cum ita sint, nonne mente motum esse eum oportet, qui existimabit a Deo Azazeli Dæmoni devotum esse hircum emissarium in victimam, cui districte inhibet fieri ullum sacrificium? Quamobrem missis omnibus tricis, concludendum arbitror cum Theodoreto quæst. 22. in Levit. ubi agens de hirco emissario, cum dixisset: „ Quod quidam „ non recte intelligentes, emissarium illum, „ esse Dæmonem quemdam arbitrati sunt,

„ quia

„ quia dixit *unum Domino, & unum emissario*; sed hoc præ nimia stoliditate putaverunt: qui enim fieri posset eum qui dixit, Exod. 20. *Non erunt tibi alii Dii præter me: & non adorabis, neque servies altari Deo præter me*, Dæmoni cuidam, parem indulgere victimam; non igitur Deo cuipiam, aut Dæmoni mittebatur, sed ambo quidem offerebantur Deo; sed unus mactabatur, alter autem assumptis peccatis populi in solitudinem emittebatur. Quemadmodum enim in purificatione leprosi, uno passere mactato, alter illius sanguine tinctus liberabatur: ita duobus hircis oblatis pro peccatis populi, unus sacrificabatur, alter emittebatur. Hæc nihilominus typum gerunt Christi Domini, dum tamen hæc duo animalia non pro duabus personis accipiantur, sed pro duabus naturis. Cum enim per unum hircum adumbrari commode non posset tam mortalitas quam immortalitas Christi Domini (nam hircus mortalis est solum) necessario duo mandati sunt, ut ille qui mactabatur, carnis passibilem naturam præfiguraret: qui vero solvebatur, divinitatis indicaret naturam impassibilem.

Ex his itaque manifestum fit impense delirare eos, qui serio contendunt ex duobus illis hircis unum Deo, alterum Dæmoni fuisse devotum; uterque enim offerebatur Domino, ut pro populi peccato debitas & vicarias pœnas lueret; sed unus mactabatur, alter mittebatur vivus in desertum, ut isti duo hirci repræsentarent duplicem Christi D. statum, mortalem scilicet & immortalem, utrumque vero propter hominum salutem, nam, inquit Apostolus: *Traditus est propter delicta nostra: resurrexit propter justificationem nostram*: Id ipsum præfigurabant illi duo passeres Levit. 14. 7. quorum unus immolabatur, alter avolandi libertate donabatur.

Etsi vero hircus ille dictus est *emissarius*, quod vivus & liber dimitteretur; Attamen nonnisi servatis quibusdam ritibus abibat. I. Namque imponebantur ejus capiti manus a summo Pontifice, totius Ecclesiæ seu Israelitici populi personam agente, & hircum substituente, qui debitas tam suis quam totius populi peccatis pœnas lueret, in illiusque caput recideret, quidquid mali propter peccatum populi cervicibus impenderet.

II. Ligatus vitta vel tænia coccinea, ut tradunt Talmudici *eod. joma cap.* 4. tradebatur homini ad id designato, qui illum in desertum locum duceret, ibique vivum & liberum dimitteret; ita tamen ut unde venerat, non posset reverti. Ductor vero referre tenebatur vittam coccineam; quæ, inquiunt, si Deus pepercisset populo, fiebat alba: si vero illi semper esset iratus, rubra perseverabat. Hujus quidem vittæ coccineæ meminit S. Barnabas in Epistola quæ ejus nomine circumfertur, in qua de duobus hircis sermonem faciens, ait, *Sumite duos hircos bonos & similes, & offerte: & accipiat Sacerdos unum in holocaustum, alterum in maledictum & conspuite illum omnes ac lancinate, & imponite lanam coccineam circa caput ejus & sic in desertum emittatur*. At cum de huius vittæ in albam permutatione nullum extet argumentum, censeo hæc inter Judaica figmenta esse deputanda.

III. Ductor ille non poterat ingredi castra, quin prius vestes & corpus suum lavasset; quod videlicet immundus censeretur propter contactum hirci, in quem derivatæ fuerant totius populi fœditates & nequitiæ.

Præter hos ritus in duobus hircis illo Expiationis die observandos, præceperat Deus, ut Israelitæ pœnitentiam agerent: *Affligetis*, inquit, *animas vestras*. Levit. 16. vers. 29. & cap 23. vers. 32. hæc autem animarum afflictio, alia non erat quam animi dolor de peccatis commissis, corporisque per jejunium publicum maceratio, ut indicat Philo, *Quis*, inquit, *jejunium quod vocant, non mirabundus adorat, præsertim quotannis, recurrens, sacrato mense, juxta disciplinam austeram & tetricam*. Et lib. de legatione ad Caium, dicit summum Pontificem semel tantum per annum, in sanctuarium ingredi, nimirum jejunii tempore. Idem tradit Josephus qui agens de sacrificiis in die expiationis offerri solitis, ait: *Decima luna ejusdem mensis, jejunant usque ad vesperam*. Mensis autem ille septimus erat a mense Nisan, ut indicatur cap. 23. Levit. vers. 27. ac proinde erat mensis Tisri, qui septimus erat ab æquinoctio Verno, & mense Nisan, juxta seriem temporis computandi in rebus sacris, ut diximus ad Exod. 12. vers. 22. Etsi vero Judæi per annum plura observarint publica jejunia; quoniam hoc solum a Deo præceptum est, idcirco dictus est absolute *dies jejunii*: sic Jeremiæ 36. hic Propheta jubet Baruch suo amanuensi, ut vaticinia quæ scripserat, legat in templo coram populo, *in die jejunii*; hoc est in solemnitate expiationis.

QUÆRITUR II.

Quot, & quæ Victimæ requirebantur in sacrificiis cruentis.

RESpondet Philo, *Animalia quæ in sacris sunt, alia terrestria sunt, volucria alia. Volucrium cum sint innumera genera, præteritis cæteris omnibus, duo tantum selegit Deus: quoniam columba inter natura mansuetas, & gregatim volitantes est mitissima; turtur vero inter solitarias maxime cicur. Terrestrium quoque innumeris gregibus omissis, tria præcipua secrevit genera, bubulum, ovillum, & caprinum*. Ex quibus apparet tres tantum species ex quadrupedibus, totidemque solum ex volatilibus potuisse in victimas assumi; comprehendendo tamen sub singulis totam speciem: hoc est sub bobus etiam vaccas & vitu-

vitulos; sub ovibus, agnos & arietes: sub capris hircos, capreolos, &c. Unde non omne animal mundum ad esum, erat aptum ad sacrificium; nam præter enumeratas species tam ex pecudibus quam ex avibus, plurimæ adhuc erant quibus vesci licebat, ut videre est toto cap. 11. Levit.

Cur autem potius ex sex illis animantium speciebus, quam ex aliis etiam mundis & humano victui inservientibus victimas assumi voluerit Deus, plurimæ proferri possunt rationes. I. Quia, inquit, mox laudatus Philo, illa sunt mitiora: *Siquidem*, ait, *armenta magna boum, magni greges caprarum & ovium, ab uno quovis aguntur, nec solum viro, sed & puero, dum exeunt in pascua, rursumque suo tempore decenter ad septa redeunt. Quod autem animalia hæc ingenio miti sint prædita vel illud evidens est indicium quod omnia vescantur herbis, non carnibus; nec unguibus aduncis sint armata.*

II. Quia, ut subdit, conveniens fuit Deo immolari ea quæ præ cæteris, hominibus valde sunt utilia: porro tres illæ pecudum species maxima afferunt vitæ commoda. *Arietes* utique vestes præbent, necessaria corporum tegumenta. *Boves* arando, terram sementi præparant, & fruges ipsas tritura reddunt alimento utiles. Ex *pilis caprinis*, tergoribusque contextis & consutis portatilia fiunt domicilia viatoribus, militibus præsertim quos sæpe extra urbes sub dio degere necessitas cogit.

III. Inquit Moses Maimonides in more Nevochim parte 3. cap. 46. cum Ægyptii boves colerent sub nomine *Apis*, & sidus *Arietis*, haberent pro numine; unde oves, illius sideris symbola, tanta habebant in æstimatione, ut eas mactare nefas ducerent; plurimi etiam Ethnici dæmones sub caprina figura venerarentur; unde ab hircorum mactatione abstinebant. Ut ab istis superstitionibus liberi fierent Hebræi, voluit Deus tria illa pecudum genera immolari, ut quorum mactatio ab Ethnicis grande crimen putabatur, ea aditus ad Deum fieret, & peccata expiarentur. *Ita scilicet*, inquit, *pravæ opiniones, quæ morbi sunt humani animi, plane contrariis curari solent.*

IV. Idcirco, ait ibidem, voluit Deus tria hæc animalium genera potiusquam alia in victimas assumi, quod eorum maxima fit copia, faciliorque ex eis domesticis pecudibus victima possit comparari quam ex feris, puta Leonibus, Ursis &c. Quoniam autem bene multi erant, quibus quidem ad sacrificium quadrupes nulla suppetebat, præcepit Deus, ut sacrificia etiam ex avibus deligerentur, ex eis utique, quarum erat & copia major in terra Israelis, & major pulchritudo, & captura facilior. Quales quidem sunt turtures, pullique columbarum.

V. Ut Hebræos averteret ab idololatrico Ethnicorum ritu, nam teste Porphyrio orat. 5. Græci, & Romani, aliique, Soli *equos*, Marti *lupos*, Priapo *asinos*, Dianæ *cervas*, Cereri *sues*, Hecati *canes* immolare consueverant. Deus autem non alias sibi victimas immolari voluit, quam quæ erant domesticæ, & mundæ, quales obtulerant Noe, & Abrahamus.

Neque vero quælibet ex istis animantibus poterant assumi in victimas, sed ea duntaxat quæ perfecta erant, nullisque vitiata maculis, aut corporis partibus mutila; neque enim cæcum, aut fractum, aut verrucosum, aut scabiosum, aut cui testes suppressi, contusi, abrupti, aut effossi erant, ad aram rite admoveri potuit. Bovem etiam, ovem, aut capram cui membrum quodvis præter modum, aut longum, aut curtum erat, ad sacrificium adhibere non licuit, ut statuitur Levit. 22. vers. 21. 22. 23. & 24. quo factum ut quodque animal diligenter explorari soleret, priusquam ad aram admoveretur: *Tantaque cautela*, inquit Philo, *utuntur in hoc negotio, & qui offerunt victimas, & ipsi sacrifici, ut probatissimi Sacerdotum peritissimique ab extremis pedibus exorsi per totum corpus inquirant quæ sunt conspicua, ne ventre feminibusque celetur, vel minima labecula. Adhibetur autem hæc cura non propter victimas, sed ut sine omni culpa sint qui eas mactandas offerunt. Submonentur enim his symbolis, ut quoties accedunt altaria, vel nuncupaturi vota vel reddituri; nullum vitium nullumque morbum afferant in anima, sed conentur omnino nitidam & immaculatam in conspectum Dei producere, ne visam aversetur.*

Neque vero apud Judæos tantum, sed etiam apud prophanas gentes magna diligentia cautum erat, ne quid vitii inesset victimæ; unde Virgilius,

> *Nunc grege de intacto septem mactare juvencos.*
> *Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.*

Unde *Servius*, intacto, id est, *indomito, ut, intacta, totidem cervice juvencas*. Lectas de more bidentes. *De more antiquo, scilicet, quem prætermisit, quasi omnibus notum, id est, ne habeant caudam aculeatam, ne linguam fixam, ne aurem nigram.* Unde *Lucianus* scribit, *sertis coronat pecudem, multoque ante explorant, an legitima sit, & sacris idonea, ne quid forte mactent ex eis, quæ religio repudiat: deinde ad aram adducunt, ac sub oculis Dei jugulant.*

QUÆRITUR III.

Quænam offerri liceret in solidis sacrificiis incruentis.

JAm dictum est incruenta sacrificia duplicis fuisse generis alia ex rebus solidis, alia ex liquidis. Ex solidis erant imprimis panes, qui multiplici ritu offerebantur. Alii enim dicebantur *panes propositionis*, quod semper coram Domino super mensa aurea in sanctua-

ctuario essent positi, juxta illud Exodi 25. 30. *Pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper*. Hi vero erant numero duodecim, juxta totidem Israeliticas Tribus, quarum singulæ ad horum panum confectionem debebant similam, hoc est farinam purissimam Sacerdotibus offerre, ut hac oblatione testarentur se continuo Dei beneficio ali & protegi.

Conficiebantur autem illi panes a Levitis, ut refertur 1. Paralip. 9. vers. 32. qui accepta simila eam subigebant non aquæ, sed olei infusione: ex subacta vero absque fermento, conficiebant duodecim panes, quorum singuli ponderis erant ad minus tredecim librarum cum dimidio, ut colligitur ex *Levit.* 24. *v.* 4. concoctos autem præbebant Sacerdoti, qui eos duos in ordines senos & senos reponebat super mensa aurea in magnis acceptabulis seu crateribus aureis, illos vero superne tegebant vasis, quæ thuribula vocantur, ne a pulveribus & muscis inficerentur.

Submovebantur autem veteres singulis diebus *Sabbati*, ut novi recentesque apponerentur, sicut præscribitur *Levit.* 24. *vers.* 8. hujus vero sacri ritus rationem hanc profert Philo: *Panes*, inquit, *septimo quoque die proponuntur in sacra mensa*, *panes numero mensium*, *in quaque serie seni*, *pro ratione æquinoctiorum. Nam seni menses intersunt vernum inter autumnaleque. Post vernum fruges maturescunt*, *quando fructus arborei se proferre incipiunt. Qui mox post autumnale maturescunt*, *quando sunt sementis initia. Sic natura sempiternis orbibus in sese recurrentibus alia post alia dona mortalibus per vices cumulat*, *quod significatur per bis senos panes propositos*.

Illi vero subducti cedebant in usum Sacerdotum, qui eos comedere debebant in Tabernaculo *vers.* 9. Urgente tamen necessitate poterant etiam his Laici vesci panibus, ut Davidi contigit. Quod Christus D. non improbavit [a]. Horum vero panum oblatio verum non erat sacrificium: cum nihil ex eis cremaretur super altare: sed integri tradebantur Sacerdotibus, ut ederentur ab eis.

[a] *Matth.* 12. *v.* 4.

Idem esto judicium de duobus panibus, quos in festo Pentecostes pro primitiis offerri jubet Deus, cum enim panes illi fuerint fermentati, ut ibidem præscribitur, non erant apti ad sacrificium; ab eo namque arcebatur omne fermentum; *Omnis oblatio quæ offertur Domino* (nempe in sacrificium) *absque fermento fiet; nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domino*.

At novem erant alterius generis panes, seu ferta, quorum oblatio verum erat sacrificium. Quatuor quidem lege erant præscripta. I. In auguratione novi Sacerdotis: *Tollet Sacerdos pugillum similæ quæ conspersa est oleo*, *& totum thus quod super similam positum est*, *adolebitque illud in altari in monumentum odoris suavissimum Domino*: *reliquam autem partem similæ* (in panem seu fertum compactam & concoctam) *comedet Aaron* &c. Quod præceptum de consecratione novi Sacerdotis intelligendum esse docet Maimonides in Maase Korban cap. 12. at censerem ego, hæc esse dicta de oblatione panis a quolibet etiam Laico per Sacerdotem facta; nam oblatio pro Sacerdote tota cremabatur, ut apparet ex sequentibus.

II. Dum Sacerdos cujusque ordinis erat instituendus, ibidem enim vers. 20. 21. 22. & 23. *Hæc est oblatio Aaron*, *& filiorum ejus*, *quam offerre debent Domino in die unctionis suæ. Decimam partem ephi offerent similæ in sacrificio sempiterno*, *medium ejus mane*, *& medium ejus vespere: quæ in sartagine oleo conspersa frigetur. Offeret autem eam calidam in odorem suavissimum Domino*, *Sacerdos*, *qui jure patri successerit*, *& tota cremabitur in altari: * omne enim sacrificium Sacerdotum igne consumetur*, *nec quisquam comedet ex eo*.

III. Fertum offerendum erat ab iis, qui cum alicujus piaculi essent rei, nec possent offerre agnam vel capellam, nec par turturum aut columbarum, quo se purgarent; debebant offerre gomor similæ, quæ erat mensura quotidiani victus, uti fuerat manna: Sacerdos vero ex hac simila nullo thuri & oleo adjuncta *pugillum hauriens cremabit super altare*, *in monumentum ejus qui obtulerit*, *rogans pro illo & expians*; *reliquam vero partem ipse habebit in munere*. Levit. 5. vers. 11. 12. & 13.

IV. Fertum dicebatur *Zelotypiæ*, quod absque oleo & thure vir Zelotypus ad arguendum uxoris stuprum, offerebat Sacerdoti, *decimam partem sati farinæ bordeaceæ*, quam Sacerdos offerebat Domino, aliis deinde adjunctis, ut præscribitur Num. 5. vers. 15. & sequentibus.

Ferta vero quæ nulla lege erant præscripta, sed a pauperibus sponte, vel ex voto offerebantur, ratione diversæ coctionis, quintuplicis erant generis. Aliud enim erat incoctum, seu simplex simila, *Levit.* 2. *vers.* 1. Aliud conspersum oleo & in *clibano* coctum. Aliud illitum oleo & in sartagine frixum. *vers.* 5. Aliud liquidius *platella plana* concoctum *vers.* 6. Aliud denique oleo non tantum perfusum, sed delibutum, & placentarum instar compactum.

Ex quolibet autem Sacerdos partem aliquam assumere debebat & adolere super altare; residuum vero cedebat in usum Sacerdotum. *vers.* 9. *&* 10. Istis omnibus fertis adjungendum erat thus cremandum cum istius similæ particula *in odorem suavitatis*. Admiscendum erat pariter sal, sicut & in omnibus aliis sacrificiis, ut præcipitur eodem cap. 2. vers. 13. *Quiquid obtuleris sacrificii*, *sale condies*; *nec auferes sal fœderis Dei tui in sacrificio tuo; in omni oblatione tua offeres sal*.

Petes, cur Deus omni Victimæ voluerit sal admisceri?

Respondeo, id factum multis de causis. I. Sacrificium erat veluti divinum convivium, nullus autem cibus perfecte sapit absque sale.

II. Quia sal pacis & amicitiæ erat Symbolum, unde Christus D. [b] *Habete in vobis sal*, *& pacem habete inter vos*. Voluit ergo Deus salis admixtione significari nullum sibi gratum fore sacrificium sine perfecta animorum

[b] *Marci* 9. *v.* 49.

rum cum proximo consensione & concordia. Hinc Plato in Timeo sal appellat θεοφίλον σωμα *Corpus Deo amicissimum* quamobrem Christus D. Matth. 5. v. 13. admonet, ut si offerens munus suum ad altare, recordatus fuerit fratrem suum habere aliquid adversum eum, relinquat ibi munus suum, eatque se reconciliare fratri, & deinde veniat suum offerre munus. Unde veteres hospitibus suis in signum amicitiæ sal primum proferebant, ut refert Bernardinus Gomesius in egregio suo Libro de utilitate & præstantia salis.

III. Sal incorruptionem indicat & efficit, carnes enim servat ne putrescant, vinum ne acescat, & mortuorum corpora a putredine vendicat, hinc Philo præclare ait, *Sal conservator est corporum secundo post animam ordine: nam sicut anima causa est incorruptionis corporum: sic sal diutissime tuetur ea, redditque quodammodo immortalia.* Quamobrem Christus D. cum selegisset Apostolos, eosque per universum mundum delegaret, ut Evangelicæ doctrinæ prædicatione homines vitiorum colluvie putrescentes ad virtutis & innocentiæ sanitatem & integritatem revocaret, ait. *Vos estis sal terræ* &c.

Illa itaque salis admixtione admonebantur offerentes, ut mente integra & a vitiorum corruptione libera ad sacrificium offerendum accederent. Mitto plures alias hujus institutionis rationes, quas prolixe exhibet Gomesius: qui sub elegantis sui operis de sale finem, recitat audiente se cum Lutetiæ dixissent multi, præmio proposito, de Deiparæ immaculata conceptione, adjudicatum postremo, qui pro concione, candidum ac pellucidum gemmei salis globulum e sinu cum protulisset, atque ipsum sericea appensum cordula dimisisset, nullum verbum protulit, sed longi sermonis clausulam solemnem tantum pronunciavit, *Dixi*, significans hoc pellucidi salis globuli symbolo Virginem Deiparam ab omni peccati corruptione immunem.

Eundem ritum suis in sacrificiis æmulabantur Ethnici, unde Ovidius fast. 1.

> *Ante Deos homini quod conciliare valeret,*
> *Far erat, & puri Lucida mica salis.*

Et Statius Sylv. I.

> *Sæpe Deis hos inter honores.*
> *Cespes & exiguæ placuerunt sacra salino.*

DE PRIMITIIS.

PRæter illos panes & ferta, debebant Israelitæ singulis annis omnium fructuum primitias deferre ad Sacerdotes, qui eas in altari reponerent quadam oblationis specie. *Exod.* 23. vers. 19. *Numer.* 18. vers. 12. *Deuter.* 18. vers. 3. & præcipue toto capite 26. Vox autem Latina *primitiæ* ambigua est, ut observat S. Augustinus: tribuitur enim 1. Interdum hominum & animalium primitivis Fœtibus. 2. Primis fructibus de terra sumptis. At, inquit, vox *primitiæ* proprie quidem attribuitur primis terræ fructibus: *Sed redactis ab agro, sicut de massa, de dolio, de lacu, de cupa, quæ primitus sumebantur.*

Varia autem fuerunt primitiarum genera: aliud *Novalium*, quod in cartallo deferre debebant, *Levit.* 26. *vers.* 2. Aliud *manipuli* quod altero die paschæ offerendum erat, *Levit.* 23. *vers.* 10. Aliud *duorum panum fermentatorum* oblatorum in die Pentecostes, *ibidem vers.* 16 & 17. Aliud *placentæ* e nova farina confectæ: *Sicut de areis primitias separatis, ita & de pulmentis dabitis primitiva Domino.* Numer. 15. vers. 20. Aliud *granorum* e recentibus spicis parumper adustis excussorum: *Si obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus torrebis igni, & confringes in morem faris, & sic offeres primitias tuas Domino.* Levit. 2. vers. 14. Aliud *frumenti* recens collecti & in farinam commoliti, *Levit.* 23. *vers.* 13. mitto cæteras primitiarum oblationes quæ sparsim leguntur.

Docet autem Maimonides nihil primitiarum ad aram ferri licuisse, nisi e septem frugum fructuumque generibus, nimirum e tritico, hordeo, uvis, ficubus, malis punicis, & dactylis, quarum rerum regio Chananitidis erat refertissima: ea vero nedum e Chananitide, ut vult Abarbanel ad Deuter. 26. sed etiam e Syria debuisse afferri, nimirum e regionibus quas Og rex Basan, & Sehon occupaverant.

Addit unumquemque cujusvis status & conditionis, debuisse curare suas deferri primitias Jerosolymam; ubi vero Templi atrium ingrederetur, sportam in qua repositæ erant primitiæ, tenebatur suo imponere capiti, & eam Sacerdoti offerens, ei dicere: *Profiteor coram Domino Deo tuo quod ingressus sum in terram, pro qua juravit patribus nostris, ut daret eam nobis.* Deuter. 26. vers. 3. Sacerdos vero cartallum de manu offerentis accipiens, illud reponebat ante altare; offerens vero addebat *Syrus persequebatur patrem meum* (Jacobum) *qui descendit in Ægyptum* &c. Quibus verbis Israelitæ testabantur se has divitias, illaque beneficia non obtinuisse jure hæreditario a parentibus: sed ex Dei liberalitate; nam eorum pater Jacob, qui habitavit in Syria, illic laboravit penuria & egestate; ita ut sub dura Labani servitute plures insumpserit annos: Deinde vero fame oppressus descendit in Ægyptum: postmodum in terram Chanaan &c. Quæ omnia eo tendunt, ut significaretur filios Israel non accepisse Terram Sanctam, ut hæreditatem a Patribus acceptam; sed ex Dei dono.

Etsi vero quolibet tempore offerri poterant novorum fructuum primitiæ, tres tamen erant præcipuæ solemnitates, in quibus erant offerendæ: nam tempore *Paschatis* offerebantur primitiæ spicarum: in *Pentecoste*, novorum panum: in *Septembri*, recentium fructuum.

Illa

Illa autem oblatio triplici de causa præscripta erat: *prima*, ut Israelitæ agnoscerent benedictionem frugum non ex hominum labore, aut terræ fertilitate, sed ex divino beneficio & liberalitate, & ut fruerentur collectis frugibus in timore & obedientia Dei. *Alia causa* oblationis fasciculi erat necessitas politica, ut ista ordinatione cogerentur legitimum tempus messis exspectare. *Tertia causa* hujus oblationis fuit, ut ab eo die oblatione fasciculi sic insignito numeraretur festum Pentecostes; *Numerabitis* enim, inquit, *ab altero die Sabbati, in quo attulistis fasciculum movendæ, septem integra sabbata* &c.

Insuper prohibitum erat ne quis de terræ frugibus, aut fructibus ederet, priusquam oblatæ fuissent primitiæ, Levit. 23. vers. 14. *Panem & polentam & pultes non comedetis ex segete, usque ad diem qua offeretis ex ea Deo vestro* &c.

Hunc pariter ritum imitati sunt Ethnici: De Ægyptiis enim scribit Diodorus Siculus lib. 1. *Messis tempore, oblatis spicarum primitiis juxta manipulos, Isidem invocare solent.* Idem Græci præstabant Dianæ, teste Suida; & Romani Cereri, & Baccho, unde Virgil.

> *Ut primas Cereri dare cultor aristas*
> *Posset, & intacto Boromium* (Bacchum) *perfundere vino.*

Hunc etiam ritum indicare voluit Aristoteles, scribens: *Prisca sacrificia & conventus habiti videntur, post fructuum collectionem, quasi primitiæ quædam; nam illis maxime temporibus a negotio rustico feriabantur.* Unde Porphyrius, *a rerum exordio quidem Diis primitiæ de fructibus solvebantur; ut ea religione pro beneficiis acceptis gratias agerent, & anni sequentis fertilitatem procurarent.*

DE SUFFIMENTIS.

QUoniam in singulis Sacrificiis, præterquam in piacularibus seu expiatoriis, thure & suffimenta adhiberi voluit Deus, opere pretium est nonnulla de his adiicere. Erat autem suffitus sacer ex variis aromatibus confectus, ut dictum est ad caput 30. Exodi, vers. 34. Ubi Deus imperat Mosi: *Sume tibi aromata, stacten & onycha, galbanum boni odoris & thus lucidissimum, æqualis ponderis erunt omnia:* * *facíesque thymiama compositum opere unguentarii, mixtum diligenter, & purum, & sanctificatione dignissimum.* * *Cumque in tenuissimum pulverem universa contuderis, pones ex eo coram Tabernaculo testimonii, in quo loco apparebo tibi. Sanctum Sanctorum erit vobis thymiama.* * *Talem compositionem non facietis in usus vestros, quia sanctum est Domino.* * *Homo quicumque fecerit simile, ut odore illius perfruatur, peribit de populis suis.* Quæ verba cum exposuerimus hoc idem caput expendentes, nihil est quod in eis diutius immoremur.

Etsi vero sacer hic suffitus adhibendus erat in omnibus sacrificiis, nec licebat alium in altare thymiama proferre, ut eodem cap. 30. vers. 9. statuitur, his verbis: *Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius.* Attamen divina Lege cautum erat, ut quotannis in intimo sacrario, singulis autem diebus mane & vespere in sancto adoleretur, cum videlicet immolaretur agnus, & componerentur lucernæ, ut præscribitur *vers.* 7. & 8. Ad hunc autem suffitum quotidianum debite faciendum tres adhibebantur Sacerdotes, ut habet Misna, quorum unus cineres e præcedentibus suffimentis residuos amoveret ex altari, alter prunas ex ara victimarum acceptas in batillo quodam positas altari thymiamatum admoveret: tertius vero thymiama e thuribulo manu sumptum, in aræ focum injiceret; quo peracto, & Sancto Sanctorum facta religiosa reverentia, e templo exibat; quod etiam ab aliis templi Ministris, quoties exibant e Tabernaculo vel templo, exacte servabatur.

Summus vero Sacerdos Pontificalibus indutus, in solemni Expiationis die, ut præscribitur *Levit.* 16. Assumpto igne ex holocaustorum altari, & thymiamate, atque sanguine immolati hirci piacularis, in Sancta Sanctorum ingressus, suffitum supra prunas proiiciebat, & sanguine hirci intincto digito, illinibat septies propitiatorium in parte orientali. *vers.* 14. Prius enim ab eo mactari debuit hircus pro eluendis suis & populi peccatis, quam sanctuarium ingrederetur: in illud enim semel tantum in anno ei licitum erat ingredi, ut testatur S. Paulus. Idque districte servatum fuisse scribit Philo, lib. de legatione, ubi agens de sanctuario, ait: *Quod semel quotannis Pontifex introgreditur jejunii tempore, tantum odores incensurus, & ex more vota facturus, ut felix annus & pax contingat omnibus hominibus. De cætero si quis, non dico plebeius Judæus, sed Sacerdos vel a summo proximus, imo is ipse Pontifex si duabus anni diebus, aut eadem die ter quaterve introiverit, capite luet absque venia.* Si vero ante istum ingressum hircus ille non fuisset immolatus, debuisset Sacerdos iterum Sanctuarium ingredi, ut ejus sanguine propitiatorium illiniret, sicque non semel tantum, sed bis in Sanctuarium intrasset, quod erat prohibitum.

De

De oblatione rerum liquidarum, seu de libationibus.

NOn solum res solidas, sed etiam liquidas in sacrificiis peragendis offerri sibi voluit Deus, in testimonium quod esset supremus rerum omnium Auctor & Dominus. Quamvis autem voces *Liba*, *libamentum*, *libamen*, *&* *libatio*, interdum pro *Minchah*, seu simila, aliisque rebus solidis oblatis, in Scriptura usurpentur, ut Levit. 23. vers. 13. *Et libamenta offerentur cum eo, duæ decimæ similæ conspersæ oleo* &c. Et Num. 28. vers. 8. & 31. Nihilominus voces illæ proprie significant oblationem rerum liquidarum, præsertim vini; easque Ethnici derivatas esse volunt a *Libero*, qui vitis usum reperit in Græcia, unde Ovid.

Nomine ab Auctoris ducunt Libamina nomen,
Libaque, quod sacris pars datur inde focis.

Verum vox *Libamen* seu *Liba* antiquius fuit a Mose usurpata: nam eodem sensu accipitur, Exod. 29. vers. 40. *Et vinum ad libandum* &c. Et Numer. 15. vers. 5. *Et vinum ad Liba fundenda ejusdem mensuræ* (quartæ partis Hin) *dabit in holocaustum, sive in victimam.* Et vers. 7. *Et vinum ad Libamentum.... offeret in odorem suavitatis Domino.* Constat itaque vinum præcipuam obtinuisse partem in sacris libationibus, & sacrificiis, atque rationem habuisse victimæ. Nusquam tamen licuit illud solum offerre, sed una cum solidis victimis, nimirum ut sacrificium esset instar sacri convivii cibo & potu eximio instructi.

Hic autem observandum est nusquam Sacerdotes Aaronicos seu Leviticos obtulisse panem & vinum simul tamquam sacrificii materiam unicam, ut fecit Melchisedech; sed offerebant vinum tanquam ritum & appendicem oblationis cruentæ, in qua legis Mosaicæ sacrificia maxime consistebant.

Observandum insuper quod etsi voluit Deus sibi vinum offerri in sacrificium districte tamen prohibuit ne Sacerdotes & Levitæ tempore sui ministerii uterentur vino, *Levit.* 10. *v.* 9. Ubi Deus Aaronem alloquens ait, *Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibes tu, & filii tui, quando intratis in Tabernaculum testimonii, ne moriamini.* Cujus prohibitionis rationem hanc subdit vers. 10. *Ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum & profanum, inter pollutum & mundum: doceatisque filios Israel omnia legitima mea.* Hoc est, ne propter vini alteriusque inebriantis liquoris potationem, minus essent comparati ad discernenda ea quæ in sacrificiis deberent admitti, vel arceri, minusque idonei ad docendum populum ea quæ spectabant ad ritum sacrificiorum debite servandum.

Philo ait, hoc præceptum quatuor ob causas datum: *Scilicet*, inquit, *ut effugiat pigritiam, oblivionem, somnum, amentiam: morum enim laxatis viribus corporis, facit id minus agile, & in somnum velit nolit pertrabit: animi quoque intentionem remittens, fit ei causa oblivionis ac desipiscentiæ. Contra sobriorum & membra sunt leviora habilioraque: & sensus puriores sincerioresque, & mens ipsa perspicacior, ad prospiciendum futuris negotiis, & ad præteritorum reminiscentiam, Itaque in universum vini usus censetur ad vitam inutilis, quandoquidem gravat animam, sensus hebetat, denique corpus onerat. Nihil enim sinit in nobis liberum, sed quidquid attigit, præpedit. At cum puritati sacrisque vacatur, tanto est hoc onus molestius, quanto gravius peccatur in Deum, quam in hominem. Merito igitur institutum est sacrificium abstemium, ut discrimen sit inter sacra & profana, pura & impura, legitima & illegitima.*

Si vero tanta debuit esse sobrietatis cura in Aaronicis Sacerdotibus, quanta debet inesse Christianis, qui tam tremenda tractant mysteria? unde S. Petrus Chrysologus *Ebrietas*, inquit, *in Laico crimen est, in Sacerdote sacrilegium, quo alter animam suam præfocat, alter se profanat, & spiritum sanctitatis extinguit. Ebrietas enim est mater litium, furoris genitrix, petulantiæ magistra. Huic qui obnoxius est, homo non est; hac qui laborat, non modo peccatum facit, sed ipse est peccatum. Hæc enim est rabies voluntatis, pernicies honestatis, & pudoris injuria. Ubi enim regnat ebrietas, ratio exulat, intellectus obtunditur, consilia deviant, & judicia subvertuntur.* Hinc S. Paulus [a] vetat Episcopum esse vino deditum. Unde S. Hieronymus [b], *Vinolentum Sacerdotem, & Apostolus damnat, & vetus Lex.* Idque multis aliis de causis, nempe quod *Vinum apostatare facit sapientes* [c]. Quod *nullum sit secretum, ubi regnat ebrietas, & qui bibunt vinum, obliviscuntur judiciorum* [d]. Unde Sapiens monebat [e] *qui animum transferre vult ad sapientiam, devitareque stultitiam, abstrahit a vino carnem suam.*

His adjici potest quod vinum libidinis & luxuriæ sit incitamentum; unde Apostolus [f], *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria,* id est, vis concitandæ libidinis; quamobrem Tertullianus [g], vinum appellat *comitem scortationis*, S. Aug. *castitatis naufragium*, Hieronymus *libidinis incendium* &c. Erat autem districte prohibitum ne quis immundus ad res sacras accederet [h]. *Anima polluta quæ ederit de carnibus hostiæ pacificorum, quæ oblata est Domino, peribit de populis suis.*

Imo nec liberum erat vesci panibus propositionis, nisi illis qui ab opere conjugali abstinuissent per duos dies, ut apparet ex 1. *Reg. cap.* 21. *vers.* 4. Quapropter ut puriores essent sacrorum Ministri, a vino abstinebant.

Eædem fuerunt causæ quare Ægyptii Sacerdotes parcissime vino uterentur, teste Porphyrio [i], *Vinum enim*, inquit, *alii non omnino, alii parcissime degustabant; causam interponentes quod nervos læderet, caput gravaret,*

[a] 1. *ad Tim.* 3.
[b] *Epist. ad Fabiolam.*
[c] *Eccles.* 19.
[d] *Proverb.* 31.
[e] *Eccles.* 2.
[f] *Ephes.* 5. 18.
[g] *Lib.* 2. *contra Marcion.*
[h] *Levit.* 7. *v.* 20.
[i] *Lib.* 2. *de abstin. animal.*

ret, inventionem impediret: causabantur etiam quod libidines venereas excitaret Ab aris autem etiam apud Ethnicos arcebantur quicumque re venerea essent polluti, juxta illud Ovidii.

Vos quoque abesse procul jubeo; discedat ab aris
Cui tulit hesterna gaudia nocte Venus:
Casta placent superis, pura cum mente venite
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Etsi vero nonnulli Sacerdotes Ethnici temperaverint a vino, nihilominus vini libationem & potum suis in sacrificiis usurpasse testis est Moses in suo cantico, *Deuter.* 32. *vers.* 37. cum eis sacrificulis & Dæmonum cultoribus subsannans, ait: *Ubi sunt Dii in quibus habebant fiduciam de quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum?* Eorum autem idololatricum cultum ut declinarent Hebræi, noluit Deus ut eorum instar, vini parte libata, aliam assumerent sacrificantes; sed jussit ut totum vinum oblatum super altare funderetur, nullaque pars residua cederet in usum Sacerdotum.

Admittebat etiam Deus *oleum* in oblationibus, maxime in oblatione similæ, quam volebat esse subactam, & consperfam, imo & superinfusam oleo, *Levit.* 2. *vers.* 1. 2. 4. 5. 7. & 15. ut significaret charitatis ignem & ardorem nostris in omnibus piis operibus, quæ grata sunt Deo sacrificia, necessario temperandum esse oleo mansuetudinis & lenitatis, ne zelus noster, nimium exardescens ultra moderationis limites erumpat. Hoc etiam ritu Deus non docuit, ait Radulphus Flaviacensis, fraternæ correctionis asperitatem oleo lenitatis esse demulcendum: hanc, inquit, corripiendi formam Apostolus nobis in seipso repræsentat, cum Galatas arguens, nunc in eos acrius invehitur, nunc vero eis paterna pietate blanditur: O *insensati*, inquit, *Galatæ*, *quis vos fascinavit non obedire veritati?* Et post pauca: *Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?* Sed post hujus increpationis asperitatem, qua eorum dilectione ad hujusmodi verba descenderit, eis minime tacuit, cum ait cap. 4. v. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Hæc ille.

QUÆRITUR IV.

Cur FERMENTUM & MEL *in sacrificiis adhiberi prohibuerit Deus.*

PRæcipit Deus secundo capite Levitici vers. 11. *Omnis oblatio, quæ offertur Domino absque fermento fiet, nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domino.* Fermentum autem excludit I. Quia est peccati symbolum, ut docet Apostolus Christianos adhortans, ait: *Epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ; sed in azymis sinceritatis & veritatis.*

II. Quia fermentum fit ex corruptione & acore farinæ compactæ, & panis fermentatio fit per diffusionem istius acoris & corruptionis in massam, unde Apostolus ibidem, *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Deus autem quæ sibi offeruntur, vult esse sincera, incorrupta, & integra.

III. Quia fermentum farinæ subactæ massam inflat, estque propterea superbiæ & hypocrisis symbolum; unde Christus D. discipulos suos monebat: *Attendite a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis*: At Deus grata non habet sacrificia, nisi quæ offeruntur ab humilibus & contritis corde, juxta illud Psalmi 50. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum* &c.

At, inquies, Deus præscribens ritum offerendi sacrificii pacifici, inter cætera, ait: *Panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum quæ immolatur pro pacificis.* Igitur fermentum omnino non excludit.

Distinguo, non excludit ab altari & ab immolatione, nego: ab oblatione in qua simul proferebantur ea quæ Deo deberent immolari, & ea quæ cederent in usum Sacerdotum, concedo: panes autem illi fermentati non debebant super altare cremari in sacrificium; hoc enim expresse vetitum erat tum in præfato textu *Levit.* 2. *tum cap.* 6. ubi de pane offerendo additur, *vers.* 17. *Ideo autem non fermentabitur, quia pars ejus in Domini offertur incensum:* Sed debebant cedere in cibum usualem Sacerdotum, ac proinde conveniens erat, ut essent fermentati. Igitur duo illi textus invicem non pugnant.

Ad *mel* autem quod spectat, multis de causis illud rejectum est a sacrificiis. I. Quod sit quædam fermenti species; nam mel coctum; acorem contrahit; & farinam, cui miscetur, fermentat.

II. Quia (inquit Philo) „ collectrix ejus „ apis, animal est impurum, natum e pu„ tribus boum, ut fertur, cadaveribus, si„ cut vespas, ajunt, ex equinis provenire. „ Sive quod hæc figura doceat, profanam „ ducendam quamcumque voluptatem ni„ miam, dulcem haustu, sed cruciatus affe„ rentem difficiles, a quibus animam con„ cussam labefactari necessum est.

At *prima* ratio minus videtur probanda; constat enim apes ab apibus in alveario generari, idque pure & caste, utpote cum gignentur sine concubitu, *Secundæ* vero Philonis rationi accedit Theodoretus, ubi præmissis & improbatis aliorum de rejecto fermento & melle sententiis, concludit *quamobrem sub nomine quidem fermenti vetustatem nequitiæ significari puto: mellis autem nomine voluptatem prohiberi.* Hanc pariter rationem calculo suo confirmat S. Hieronymus, *quoniam*, inquit, *mel in Dei sacrificiis* non

non offertur nimia dulcedo arte mutata est, & quadam, (ut ita dicam) piperis austeritate condita. Apud Deum enim nihil voluptuosum, nihil tantum suave placet, nisi quod in se habet mordacis aliquid veritatis.

III. Quia hac prohibitione Deus revocari voluit Hebræos ab Ethnicorum impiis sacrificiis; nam, inquit Maimonides in *more Nevochim part.* 3. cap. 46. *Idololatræ res dulces ad oblationes suas eligebant, easque melle inungere solebant.* Vix enim aliquis fuit inanium Deorum, quem mellis oblatione deliniri non crederent Ethnici; a Persis in omnibus libatum esse *oleum cum lacte & melle mixtum* afferit Strabo lib. 15. Pausanias in Eliacis, cum recensuisset varias aras in templo Jovis Olympii diversis nominibus erectas, ait *semel quolibet mense ad omnes, quas recensuimus, Aras Elei sacra faciunt, vetusto quodam ritu thura, & melle subactum triticum adolentes.* Unde Auctor hymni in Mercurium *mel* appellat *Deorum cibum.* Hinc est quod Deus Judæis Idololatris exprobrat, Ezechielis cap. 16. vers. 18. 19. quod Diis Gentium mel obtulerint. *Fecisti tibi*, inquit, *Imagines masculinas, & fornicata es in eis. Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas: & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutrivi te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis.*

QUÆRITUR V.

Quare Adipem & Sanguinem *Victimarum sibi immolari voluerit Deus, eorum autem esum districte Judæis prohibuerit.*

INter tot tantasque prohibitiones, quibus Judaicum populum constringi voluit Deus, nulla videtur frequentior & urgentior, quam adipis & sanguinis ad esum & potum interdictio; nam Levit. 3. v. 16. & 17. *Omnis adeps Domini erit . . . nec adipem, nec sanguinem omnino comedetis.* Et cap. 7. vers. 25. *Si quis adipem, qui offerri debet in incensum Domini, comederit, peribit de populo suo.* Et v. 27. *Omnis anima, quæ comederit sanguinem, peribit de populis suis.* Eadem inculcantur cap. 17. vers. 12. & Deuteron. 12. vers. 16. Etsi vero hujus interdicti ratio alia non est quærenda, quam Dei voluntas; possunt tamen proferri quædam congruentiæ.

I. Ut hoc interdicto significaret Judæis cavendam esse crudelitatem, & voluptatem, quarum Symbola sunt sanguis & adeps; nam animalia quæ sanguine pascuntur, crudeliora sunt; & quæ adipis sunt avida, ad lasciviam quoque sunt proniora.

II. Quia adeps accendendo & fovendo igni est aptissimus, ac proinde plurimum conducebat ad cremandas victimas. Sanguis autem præcipua est animæ sedes, unde Levit. 16. vers. 14. *Anima omnis carnis in sanguine est*, non autem frustra lex (inquit S. Augustinus) animam voluit significari per sanguinem, rem scilicet invisibilem per rem visibilem; quia sanguis per *venas ab ipso corde diffusus in nostro corpore plus cæteris humoribus principatur; ita ut ubicumque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, sed ipse præcedat: ita quoque anima, quia omnibus quibus constamus, invisibiliter prævalet, illo melius significatur, quod omnibus quibus constamus, visibiliter prævalet.*

III. Ut Deus suos cultores revocaret ab impio ritu idololatrarum, qui immolatæ Dæmoni victimæ, sanguinis partem comedebant, aliam vero fundebant in fossam, circa quam convenientes convivia celebrabant, ut dum mortuorum umbræ, vel ipsi Dæmones effuso sanguine pascerentur, ab eis rerum eventus rescire possent, ut refert Maimonides: „ Scito quod licet sanguis immundus & impurus admodum fuerit in oculis „ Zabiorum, tamen ab illis comestus fuerit: eo quod existimarent, cibum hunc „ esse Dæmonum, & quod is qui eum comedit, hac ratione communicationem aliquam cum Dæmonibus acquirat, ita ut „ familiariter cum illo conversentur, & futura ei aperiant, prout vulgus Dæmonibus ista attribuere solet.

„ Fuerunt tamen quidam inter illos, quibus valde durum & difficile videbatur „ sanguinem comedere, (est enim res a qua „ natura Homo abhorret.) Hi mactantes „ bestiam aliquam, sanguinem ejus accipiebant, & in vase vel fossula aliqua colligebant, carnem vero mactatam, circa illum „ sanguinem in circulo sedentes, comedebant; imaginantes sibi, in hoc opere ipsis „ carnem comedentibus, Dæmones illum „ sanguinem comedere, & hunc ipsorum „ esse cibum; & hoc medio amicitiam, fraternitatem, & familiaritatem inter ipsos „ contrahi, quia omnes in una mensa edunt, „ & uno consessu accumbunt: præterea „ opinabantur, Dæmones in somnio sibi comparere, futura indicare, plurimumque prodesse. Idem indicasse videtur Deus dum „ Levit. 19. vers. 26. Israelitis præscribit, „ *Non comedetis cum (aut super) sanguine.* „ *Non augurabimini, nec observabitis somnia.* „ Sicut facere solent Ethnici, ut Deos suos „ sibi redderent propitios.

Nam (inquit Guillelmus Parisiensis Episcopus) adeo placuit sanguis Dæmonibus aliquando, & apud aliquos idololatras, ut nec tangere illum auderent, tanquam partem Diis consecratam, & eis solis debitam. Propter quod & circa sanguinem, vel ante ipsum comedebant, Diis suis sanguinem relinquentes: Opinabanturque ex hoc se placere Diis suis, quia ante vel circa sanguinem immolantium comedebant, putantes ea hora etiam Deos suos ad bibendum convenire sanguinem hujusmodi. Et ita in conspectu eorum de sacrificiis comedentes, Diis san-

sanguinem illum bibentibus communione forti ac fœdere indissolubili constringerentur.

Illuc pariter intendere digitum videtur Ezechiel, dum idololatris exprobrat, *in sanguine comeditis, & oculos vestros levatis ad immunditias vestras* (id est idola) *& sanguinem funditis... stetistis in gladiis vestris, fecistis abominationes*. Quibus alludere videtur ad ritum Ethnicorum, qui existimantes vita functorum animas sicut & Dæmones plurimum sanguine delectari, atque pertimescere mucronis stricti fulgorem, eoque viso illos in fugam abigi; solebant pecudum mactatarum sanguinem in fossam effundere, & vibrare per aerem gladios, ut animas non vocatas, a bibendo sanguine deterrerent, donec anima evocata præsens adesset; ut videre est apud Homer. Odyss. lib. 11. qui refert quod cum Ulisses Tyresiam vatem defunctam consulere voluisset, fossamque sanguine undantem præparasset, hæc dixisse fertur.

Cæterum ego gladio acuto stricto a fœmore;
Ibam, neque sinebam mortuorum inania capita.
Ad sanguinem prope accedere, antequam Tyresiam consuluissem.

Cum autem hæc Tyresiæ umbra accessisset, sic Ulissem est allocuta.

Retrocede a fossa, & remove ensem acutum,
Sanguinem ut bibam, & tibi vera dicam.

Plura his similia habet Spencerus.

QUÆRITUR VI.

Cur STUPRI *mercedem*, & *pretium* CANIS *sacris inferri prohibuerit Deus.*

INter cætera quæ sibi offerri vetat Deus, legitur Deuteron. 23. v. 18. *Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui, quidquid illud est quod voveris; quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum*. Cur autem utrumque hoc prohibuerit, non una est Interpretum ratio. Conveniunt quidem in priori istius prohibitionis parte voluisse Deum Hebræos cohiberi ab execrando illo Gentium ritu, qui violatæ & prostitutæ pudicitiæ præmia, suis Numinibus consecrare solebant, imo ex turpissimo illo lucro idola conflare, ut indicat Deus per Michæam, ubi idolis Samariæ denunciat, *Omnia sculptilia ejus concidentur, & omnes mercedes ejus comburentur igne, & omnia idola ejus ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata sunt, & usque ad mercedem meretricis revertentur*. Hoc est, ut exponit S. Hieronymus idola, donaria, ornatus & pretiosa suppellex, mercede meretricia comparata, ad aliam meretricem, nempe Ninivem ducentur; ut igne ibi consumpta abeant in nihilum.

Nihil apud Ethnicos usitatius fuisse, quam ut mulieres suam prostituerent pudicitiam, quatenus excepta inde donaria idolis devoverent, plurimis testimoniis & exemplis probat Spencerus lib. 2. cap. 23. primo quidem ex Luciano lib. de Dea Syria, qui agens de moribus Ægyptiorum in terra Bybliorum usitatis, refert eos inferias Adonidi peragentes capita tondere solitos, *e mulieribus autem*, inquit, *quæcumque tonderi nolunt, talem pœnam exsolvunt: unum quidem diem ad quæstum corpore faciendum foro prostant: Forum autem illud solis peregrinis exhibetur, & quod inde mercedis auferunt, hoc Veneri in sacrificium datur*. De Cypriis idem refert *Justinus: Mos erat Cypriis*, inquit, *virgines ante nuptias, statutis diebus dotalem pecuniam quæsituras, in quæstum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas*.

Similia habet Herodotus lib. 1. de Babyloniis loquens: *Omnibus*, inquit, *mulieribus indigenis commune est, semel in vita ad Veneris templum desidentibus, cum externis viris consuetudinem habere*. Et paulo post: *Cum semel illic consederint, non prius domum regrediuntur, quam hospitum aliquis pecuniam mulieri in sinum injecerit, & cum eadem a fano seorsum abducta rem habuerit. Hospitem autem illum, qui pecuniam obtulit, dicere oportet: Tanti ego tibi deam Mylittam imploro. Mylittam enim Assyrii Venerem appellant. At vero pecuniam illam, quantulacumque sit, non est fas rejicere; siquidem in sacrum convertitur usum. Neque mulieri etiam permittitur hospitem aliquem repudiare, sed quicumque is est, qui pecuniam objecerit primus, hunc illa sequitur citra delictum*.

De Phœnycibus non absimile quid scribit S. Augustinus: *Tres*, inquit, *Veneres: una virginum, quæ etiam vesta est; alia conjugatarum, alia meretricum, cui etiam Phœnices donum dabant de prostitutione filiarum, antequam eas jungerent viris*. Idem de his S. Athanasius, *Olim*, inquit, *Phœnissæ mulieres ante idola sua prostituebantur, dedicantes numinibus suum quæstum, persuasæ meretricatu ea propitiari, ac prosperitatem rerum inde nasci. Viri quoque abdicato sexu, mulierum naturam affectabant, tamquam honorifica, grataque matri Deorum facturi essent*. De hac etiam eorum initiatione qui se Veneri initiabant, meminit Clemens Alexandrinus: *Nummum*, inquit, *ei offerunt ii, qui initiantur, ut amicæ amatores*.

Deus itaque ut suos cultores ab execranda illa superstitione & prostitutione abduceret, omnes oblationes meretricia mercede partas interdixit. I. Ut Hebræos ab idololatria & præpostera libidine avocaret. II. Ut Templi sui majestatem & sanctitatem præ sordidis & impiis Ethnicorum fanis demonstraret. III. Ut significaret quantum execretur vesanæ voluptati deditos, quorum oblationes omnes

omnes, piaque vota omnimode respuit, utpote ipsa turpissima voluptate, quam aversatur, commaculata.

Ad alteram prohibitionis partem, nempe de non admittendo *canis pretio*, multiplex est in re obscurissima Interpretum sententia. S. Augustinus, Lyranus, Abulensis, & alii plures existimant, nomine *canis*, hic illius animalis primogenitum intelligendum esse, qui, nisi facta fuisset illius exceptio, sicut aliorum animalium immundorum, offerri quidem debuisset, sed pecunia redimi. *Verum* cum canes in latebris parere soleant, & uno partu plures effundere catulos, facile non fuisset dignoscere quis eorum esset primogenitus. Accedit quod verisimile non sit Deum legem illam Numer. 18. vers. 15. de redimendis immundorum animalium primogenitis, ad omnia vilissima animalia, puta simias, feles &c. extendi voluisse; non enim sine gravi fortunæ domesticæ præjudicio, felis aut simiæ catulus, agno, columbis, aut siclo fuisset redimendus.

Putant nonnulli cum Josepho, hic intelligi pretium exceptum pro admissura canis venatici, vel pastoralis. *Verum* cum hæc admissura non sit admodum frequens, nec pretium pro illa soleat persolvi, non video cui Deus hac in prohibitione, illam potius spectaverit, quam commissuram boum, equorum, elephantum aliorumque majorum animalium, pro quorum admissura pretium solet exigi.

Joannes Spencerus supra laudatus, aliique recentiores ex eo, contendunt hoc a Deo ideo prohibitum esse, ut Israelitas abduceret a profana Ægyptiorum superstitione, qui canem præcipua veneratione colebant, testibus Herodoto [a], Diodoro Siculo [b], Strabone [c], & Juvenali qui *satyra* 15. agens de Ægyptiis numinibus scribit.

Oppida tota canem venerantur, nemo Dianam.

a *Lib.* 11. c. 67.
b *Lib.* 2.
c *Lib.* 17. *suæ Geog.*

Colebant enim *Anubim* suum, sub simulacro humano habentem caput caninum, quod exoriente canicula Nilus soleat exundare, & eorum terras fertilitate imbuere. *Verum* cum plurima alia animantia non minori superstitione, maxime *Apim*, sub simulacro bovis etiam colerent Ægyptii, non video cur potius canis, quam bovis, aliorumque animalium pretium respuerit Deus in suis sacris.

Quamobrem existimarem ego, idcirco simul prohibita fuisse mercedem prostibuli & pretium canis, quod canis inter cætera animantia proclivior sit ad libidinem, & quavis data occasione cum femella publice coeat, eique post copulam junctis cruribus hæreat, in argumentum expletæ bestialis voluptatis. Unde Procopius canem effrænis scortationis symbolum nominat. Noluit autem Deus pretium canis sive venditi, sive commutati, sibi in sacris offerri, quod res esset non minus turpis, quam pecunia ex meretricio opere comparata; quodque par videatur canis, & scorti vesana libido.

TERTIA PARS

DE IMMUNDITIIS ET LUSTRATIONIBUS, *seu purificationibus legalibus.*

CUm Leviticus Liber potissimum collimet in statuendis, exponendisque legalibus immunditiis, necnon & mediis quibus poterant expurgari, operæ pretium est, ut in eis declarandis tantillum immoremur.

Duplicis autem generis universim erant illæ: aliæ personarum, aliæ rerum. Personarum immunditiæ, seu quarum ratione homines censebantur immundi, & arcebantur a Tabernaculo fœderis, & a victimis offerendis, aliisque ritibus sacris, tot erant, ut illarum numerus facile non sit ineundus. Maimonides *Præfat. in seder Tohar*, triginta duos numerat immunditiarum *fontes*, quos deinde Rabini plurimos in rivulos derivarunt: at cum plerique nullum habeant fundamentum in Lege, sed ex Pharisæorum, aliorumque placitis orti sint, eas omnes generatim ad novem capita revoco, quo ipsæ ordine statuuntur.

I. Immunditiæ species declaratur Levitici 5. v. 2. his verbis: *Anima, quæ tetigerit aliquid immundum, sive quod occisum a bestia est, aut per se mortuum, aut quodlibet aliud reptile: & oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est, & deliquit.* Eadem de reptilibus repetuntur cap. 11. vers. 39. 42 & 43. *Quidquid super pectus quadruper graditur*, (seu quod ita breves habet pedes, ut sese movendo, serpentum instar, innititur ventri) *& multos habet pedes, sive per humum trahitur.... Non tangatis quidquam eorum, ne immundi sitis.* Hujusmodi autem animalculorum, quorum contactu quis inficiebatur, ex Hebræorum traditione octo erant species, *mus*, *mustella*, *bufo*, *ericius*, *limax*, *stellio*, *talpa*, *lacerta*, quibus adiicienda sunt omnia vermium & serpentum genera. Idcirco autem hæc censentur immunda, quoniam inest quiddam veneni istis repetilibus, quod terræ semper sint affixa & lutulentis pascantur, ut merito propterea tum tactus, tum esus eorum penitus prohibeatur.

II. Immundities legalis proveniebat ex contactu morticiniorum tam hominum, quam animalium, Levit. 11. vers. 24. *Quicumque morticinia eorum tetigerit, polluetur, & erit immundus usque ad vesperam.* Tripliciter vero contigebat hæc pollutio. *Primo*, Si tangeret quis cadaver, ossa &c. *Secundo*, Si interesset exequiis cum plangentibus defunctum. *Tertio*, Si qua ejus vasa contrectaret.

III.

III. Impuritas erat puerperæ, Levit. 12. vers. 2. *Mulier, si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, juxta dies separationis menstruæ. Ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, nec ingredietur in Sanctuarium.* Si vero filiam peperisset, diutius, nempe per duas hebdomadas immunda censebatur, & per sexaginta sex dies manebat in sanguine purificationis suæ, necnon a sanctuario cœtibusque publicis & rebus sacris debebat abstinere. Non erat tamen separanda a castris, ut leprosi, ac sanguine, & semine continuo fluentes. Illo autem sordium effluxu peracto, si dives esset, sistere se debebat ad ostium Tabernaculi, & offerre Sacerdoti agnum anniculum mactandum in holocaustum, & pullum columbæ, aut par turturum pro peccato. Si vero pauper, duos pullos columbarum, aut duos turtures, unum in holocaustum, alterum pro peccato: non quod admissum fuerat in actu conjugali, hoc enim etiam virum spectasset; nec ad id peccatum eluendum expectandus fuisset partus: adde quod actus ille conjugalis fieri potuit citra intemperantiam & peccatum. Non etiam pro peccato prolis; quod per circumcisionem in masculo, & per aliud remedium in fœmina expunctum erat: sed forte pro peccato obmurmurationis & impatientiæ, quod admiserat mulier propter varia quæ prægnantibus adveniunt incommoda; maxime vero propter vehementissimos partus dolores.

IV. Immundities erat lepræ virum, aut mulierem inficientis, quam ubi veram & formatam esse cognovisset Sacerdos, qui eam explorare tenebatur. *Levit.* 13. Eos ab hominum consortio sejungebat, ne halitu, aut contactu suo alios inficerent; adeoque ab omni sacrorum participatione excludebantur. Ad eam autem certo detegendam, tria ibidem proponuntur indicia. *vers.* 3. *Primum*, si cutis candida appareat. *Secundum*, si pili ea in parte de lepra suspecta, ex nigro, vel flavo colore in album commutentur. *Tertium*, si caro eadem in parte sit aliis depressior. Ad ejus vero curam & munditiem declarandam plurima requirebantur, quæ describuntur, *cap.* 14.

V. Immunditiès erat hominis aut mulieris fluxum seminis continuo patientis: non quidem voluntarie; is enim, præterquam in actu conjugali, hominem Deo detestabilem & execrandum efficiebat: sed qui fiebat involuntarie, & ex debilitate & infirmitate corporis: Id autem contingere poterat duobus modis, ut declaratur *cap.* 15. *vers.* 3. vel si humor ille continuo fluat; vel dum crassior est, & ita coagulatur & concrescit, ut canalem obstruat.

Hæc autem immunditiès tanta erat, ut quidquid gonorrheus, seu semini fluus illa tetigisset, non solum censebatur immundum, sed si vasa essent fictilia, ita spurca & maculata habebantur, imo & locus in quo sedisset, ut siquis ea tetigisset, aut in eis hæsisset, tenebatur lavare vestimenta sua, & immundus censeri usque ad vesperam. Simili pene interdicto & reatui subjacebant vir & mulier qui rem conjugalem habuissent: debebant enim se, suaque vestimenta lavare, & sacris abstinere per integrum diem, *Lev.* 15. *vers.* 17. & 18.

VI. Legalis immunditiès erat mulieris quæ mense redeunte sanguinis profluvium patiebatur: toto enim illo tempore, hoc est, per septem dies quibus fluxus menstrui sanguinis perseverabat, ut eodem capite præscribitur a vers. 18. ad 24. Ab aliorum societate sejungi tenebatur, ne ex ejus corporis, vestimentorum, lectuli, aut sedilis contactu alii inficerentur, fierentque immundi per integrum diem. Si autem ejus vir rem conjugalem cum ea illo tempore habuisset, haberi debebat ut immundus per septem dies, *vers.* 24.

Tanta est menstruatæ mulieris fœditas, tanta turpitudo, ut ex ejus panno similitudinem petat Scriptura rei spurcissimæ, *Esther* 14. vers. 16. *Isaiæ* 30. vers. 22. *Jeremiæ* 2. vers. 24. Nihil illo menstruato pro fluvio magis noxium scribunt Plinius [a], Solinus [b], & Ælianus [c]. Nam ex menstruatæ præsentia acescunt musta, sterilescunt tactæ segetes, exuruntur hortorum germina, earum tactu emoriuntur apum alvei ferrum rubigine inficitur, ebur nitorem deperdit, speculorum & gemmarum fulgor hebetatur, & menstruato pasti canes rabie corripiuntur.

[a] *Lib.* 7. *cap.* 15.
[b] *cap.* 4.
[c] *Hist. animal.*

Hinc Maimonides dicit mulierem menstruatam tanto horrori fuisse apud Indos idololatras, ut eam solam domi recluserint, & quisquis cum ea locutus fuisset, pro polluto haberetur; imo si ventus super eam flans ad alium spirasset, hic etiam pollutus censeretur: *Unde vides*, inquit, *quantum intersit, inter istud & inter id quod nos docemus. Omnes enim operas quas uxor marito suo præstare solet, facere potest & menstruata suo marito, excepto coitu, quandiu in pollutione sua permanet.*

VII. Impuritas legalis erat eorum qui *hæmorroide* laborabant, par enim prope erat illorum, ac menstruatæ immunditiès & conditio, ut statuitur *eodem cap.* 15. *vers.* 25. ubi de muliere hoc morbo laborante dicitur: *Immunda erit quasi sit in tempore menstruo.* Unde quidquid illi tangebant, censebatur immundum, quique eos tetigerant, lavare debebant vestimenta sua & a sacris arceri usque ad vesperam.

VIII. Postquam egisset Moses de immunditie & lepra personarum, agit de inquinatione, & lepra seu corruptione vestium, *Levit.* 13. *vers.* 47. Indicia autem hujus vestis lepra infectæ erant, *Si alba, vel rufa macula fuerit infecta. vers.* 49. Quod ubi deprehendisset Sacerdos, imperabat eam recludi per septem dies, septimo autem die, si tabes crevisset, judicabat vestimentum esse pollutum, & illud adjudicabat flammis.

IX. Immunditiès oriebatur ex contactu, vel mora in domo, cujus parietes inficiebantur lepra, *Levit.* 14. *a vers.* 34. *ad* 55. ubi præscribitur quod statim atque quis deprehenderit domus suæ lapides carie & corrosione la-

laborare, advocet Sacerdotem qui utrum lepra sit, examinet: quemadmodum enim lepra hominibus advenit ex humore vitioso putrefaciente & corrumpente carnem; ita etiam propter excessum humiditatis vel siccitatis in lapidibus quandoque accidit, ut lapides corrodantur ac sensim dissolvantur. Advocatus autem Sacerdos priusquam domum illam intraret, jubebat ex illa efferri omnia, ne immunda ea esse una cum domo, exploratione facta, judicaret, vers. 36. Si autem videret *in parietibus illius quasi valliculas pallore, sive rubore deformes & humiliores superficie reliqua*. Jubebat domum claudi per septem dies; reversus autem die septimo si animadvertisset crevisse lepram, mandabat, *Primo*, erui lapides illos lepra infectos, eosque projici extra civitatem. *Secundo*, Domum radi intrinsecus per circuitum. *Tertio*, Alios apponi lapides, & luto alio liniri. Si autem his peractis, iterum apparerent lepræ & corruptionis vestigia, debebat domus illa funditus destrui, ejusque lapides & ligna deportari extra civitatem in locum immundum.

Non est autem existimandum lepram istam ædium aut vestium, intelligendam esse de qualibet corruptione vel putrefactione, quæ ejusmodi rebus vel ob vetustatem, vel ob loci & aeris intemperiem contingere solet, de his enim sic corruptis & pereuntibus; non erat opus tam curioso scrutinio, quale hic præcipit Moses. Sed quædam erat plaga tunc divinitus immissa ex paterna Dei ordinatione, ut populus resipisceret, ne gravius malum incurreret. Voluit enim Deus illos punire primum extra corpus in ædium infectione & tabe, ut resipiscerent, quod si contemnerent, malum diffundebat in vestes, deinde vero in corpus ipsum ut tandem per salutarem pœnitentiam converterentur, & anima fieret salva.

QUÆRITUR I.

Cur Deus tot immunditiis Israelitas subditos esse voluerit.

Respondeo, cum Spencero id factum multis de causis. I. Ut major eis inesset Sanctuarii reverentia, cum nonnisi raro ad illud accedere ipsis esset liberum; experientia namque quotidiana constat rei cujusque dignitatis & præstantiæ æstimationem & frequentiori usu defervescere, & nos ea quæ solito sunt obvia, minori in pretio habere. Ut itaque sacri sui domicilii reverentiæ consuleret Deus, primo prohibuit *Levit.* 12. *vers.* 4. ne quis contaminatus ad Sanctuarium accederet; deinde tot statuit pollutionum genera, ut vix aliquis reperiretur qui ab omnibus esset immunis. Hanc rationem diserte expendit Maimonides. *Nam*, ait, *si quis liber sit a contactu cadaveris, vix tamen effugere poterit, ne contactu alicujus ex immundis octo reptilibus, quæ subinde in domos, vias, cibos, & potum incidunt, contaminetur. Et si hoc effugiat, forte non evadet a contactu mulieris menstruatæ, vel sanguinis profluvio laborantis, aut leprosi, vel ad minimum cubilis aut lecti ipsorum. At licet ab istis quoque conservetur, non tamen evitabit forsitan amplexum uxoris suæ, vel casum & pollutionem nocturnam. Quamvis autem mundus sit ab istis etiam pollutionibus, tamen non permissum est ei ingredi Sanctuarium, donec occubuit sol ejus; neque etiam nocte postquam sol ipsius occubuit. Illa autem nocte, quam facile fieri potuit, ut vel cum uxore sua se commisceat, vel nova aliqua immunditiei causa ipsi contingat, ita ut mane in eadem pollutione surgat, ut die præcedente. Hæc enim omnia efficiunt, ut homo a Sanctuario abesse cogatur, nec quovis tempore illud calcare, vel intrare possit.*

II. Voluit Deus Israelitas cavere ab istis contaminationibus, ut exuerent agrestes mores quos in Ægyptiaca servitute inter lateres, stipulas, & cæmenta imbuerant; præcavendo namque ab istis fœditatibus & immunditiis, humaniorem urbanioremque vivendi & agendi modum induebant; ut non minus urbanitate & morum decore, quam divini cultus puritate & sanctitate cæteris gentibus antecellerent.

III. Ut has corporeas immunditias devitando, satagerent purum & immaculatum ad Deum habere animum; ejusque divinorum præceptorum continuo memores, qua decet pietate, reverentia, & puritate, divino sese illius cultui devoverent.

QUÆRITUR II.

Quibus mediis contaminationes illæ abluerentur.

Cum legales immunditiæ fuerint duplicis generis, notabiles aliquæ, aliæ leviores: ad utrasque eluendas Deus duplex instituit remedium: unum per sacrificia; alterum per ablutiones & aquæ lustralis ac sanctificatæ aspersiones. Immunditiæ graviores, quæque majorem inferebant fœtiditatem, ut ex puerperio, menstruis, lepra, fluxu seminis, aut sanguinis, purgandæ erant sacrificiis, quæ ordinantur *Levit. cap.* 12. 14. & 15. At cum leviores immunditiæ essent multiplices, frequenterque occurrerent; & aliunde onerosissimum fuisset sacrificiis peragendis continuo incumbere, nec ad istos sumptus sufficeret plurimorum facultas; voluit Deus ut singulis annis mactari & immolari vaccam rufam, quatenus ex ea combusta cineres aquis vivis, hoc est, putealibus aut fluvialibus permixti aquam lustralem efficerent, qua aspersi mundarentur ab istis levioribus contaminationibus. Ri-

Ritus autem conficiendæ & aspergendæ hujus aquæ lustralis præscribitur *Numer.* 19. Ubi enarrata vaccæ rufæ immolatione pro expiatione peccatorum totius populi, ejusque combustione, additur *vers.* 17. *Tollentque de cineribus combustionis atque peccati, & mittent aquas vivas super eos in vas.* Deinde homo, qui nullis legalibus immunditiis erat contaminatus, assumpto hyssopo in illis aquis intincto, debebat aspergere *omne tentorium, & cunctam supellectilem, & homines hujuscemodi contagione pollutos, vers.* 18. Insuper hæc aspersio fieri debebat tertio & septimo die, *vers.* 19. Si vero die tertio *aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari, vers.* 12. Neque tamen existimandum est omnem deinde purificationis facultatem ei fuisse præreptam; quod enim omiserat die tertio, poterat quarto, aut quinto, aliove die hoc sibi beneficium procurare, dummodo deinde septimo die idem resumeret.

Tanta vero hujus purificationis erat necessitas, ut si quis eam omisisset, & nihilominus Tabernaculum Domini ingredi fuisset ausus, capite plecteretur, ut cautum erat his verbis, *vers.* 20. *Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio Ecclesiæ: quia Sanctuarium Domini polluit, & non est aqua lustrationis aspersus.* Licet autem his lustralibus aquis inesset vis mundandi, nihilominus quicumque eas tangebat, polluebatur: *Omnis qui tetigerit aquas expiationis, immundus erit usque ad vesperam, vers.* 21. Unde eadem aqua oppositos & omnino contrarios habebat effectus; mundabat contaminatos, & polluebat mundos: nam qui hyssopo illis aquis intincto alium purificabat, idem tenebatur postea lavare vestimenta sua, & immundus esse usque ad vesperam, *vers.* 19.

Hujus autem diversitatis ratio proferri non potest solidior, quam suprema Dei ita statuentis voluntas, attamen ad id ordinandum, his momentis videtur inductus. I. Ut inde discerent Israelitæ res ex se nullam habere vim mundandi, aut polluendi, sed ex solo Dei beneplacito: nulla enim res sua ex nativa virtute tam dissimiles, & oppositos edere posset effectus.

II. Illos hac cæremonia docere voluit, ut se invicem fraterna charitate & dilectione complecterentur; sibique mutua impenderent humanitatis & religionis officia, etiam cum proprio dispendio: quandoquidem ille qui pollutum mundabat, propriæ puritatis jacturam patiebatur.

III. Illis aquis mundandi simul & polluendi vim inesse voluit, ut ritus ille perfecta esset figura ministerii Christi D. qui, ait sanctus Simeon *Luc.* 2. *vers.* 34. *Futurus erat in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel,* Et, ut ait Apostolus: *Qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* Hoc est, ut ait ad *Rom.* 8. *vers.* 3. *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum.*

Quamvis enim sanctissimus esset, attamen induere voluit carnem præferentem imaginem peccati, ut passione sua, suoque sanguine nos mundaret ab omni peccato, essetque Evangelicæ legis cultoribus in salutem, prævaricatoribus vero in damnationem.

Ex istius aquæ lustralis ritu factum arbitror, quod Gentiles ad sua sacra non accederent, quin prius aqua purissima fuissent lustrati. Nam Sacerdotes Ægyptiorum, referente Plutarcho [a], & Æliano [b] non omni se aqua lustrant, sed ea unde credunt Ibin bibisse, quoniam hæc avis insalubrem & lutulentam aquam non bibit. De lustrationibus quæ fiebant ex fluvialibus aquis, innumera sunt scriptorum loca. Æneas donec se flumine vivo abluisset, sacra attrectare nefas, ait: Æneid. lib. 2.

[a] *De Iside & Osiride cap.* 89.
[b] *Lib.* 7. *de animal. cap.* 45.

Tu Genitor cape sacra manu; patriosque penates:
Me bello e tanto digressum & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.

Et Dido, Annam sororem advocans ad sacrificium agendum, ait:

Dic corpus properet fluviali spargere Limpha

Sic idem Æneas socios pollutos ex funere Misseni

. Pura circumtulit unda
Spargens rore levi, & ramo fœlicis olivæ,
Lustravitque viros.

Plura his similia exempla subministrant *Vossius* [c], *Lomerius* [d] qui aiunt Servium ad præfata Virgilii verba, tradere tres a Gentilibus in omnibus sacris adhiberi purgationes; „ Nam, *inquit*, aut tæda purgantur, & „ sulphure, aut aqua abluuntur, aut aere „ ventilantur. Lustrationes *per aerem* fiebant „ aut Ventilatione, aut Oscillatione. *Ventilatio* agebatur per vannum, quæ pro„ pterea, teste Apuleio [e] in sacris Isiacis „ inter instrumenta in Isidis pompa portari „ solita quintum locum occupabat, *quintus aureum Vannum aureis congestum ramulis ferebat*, quo videlicet aer supra lustrandum agitabatur; ut quemadmodum ventus aeris contagionem dissipabat; sic & ille per istam supra se aeris concitationem a suis immunditiis purgari censebatur.

[c] *Lib.* 2. *de Idololat.*
[d] *De veterum Gent. lustrat. cap.* 17.
[e] *Lib.* 2.

Oscillatio fiebat, ore aperto aerem purissimum aspirando, ut intima pectoris abdita pervadens, omnes in corde latentes immunditias abstergeret.

Erat etiam oscillatio lusus rusticus in honorem Bacchi, quem ut peragerent, utres ex hircorum pellibus confectos, & aere inflatos mediis in pratis constituebant, eosque oleo vel pinguedine deliniebant, ut in eos uno tantum pede insilientes facile prolapsi risum circumstantibus moverent. Hunc ludum sic sua adhuc ætate fieri solitum describit Virgilius. Quod cum dixisset idcirco hircum Baccho fuisse immolatum, quod ejus morsus arboribus, præsertim vineis exitialis & venenosus esset, addit.

Non

Non aliam ob culpam Baccho ea præ omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proscentia ludi,
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Theseida posuere; atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres....
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia cornu.

Lustratio per ignem fiebat flamma vel fumo: *flamma* quidem dum quis ignem coram idolo succensum transiliebat, ut Maimonides a factum putat coram simulachro Molochi: agens enim de iis qui offerebant filios suos isti numini, ait: *Accenso igne magno, partem sui accipiebant seminis, quam dein Sacerdotibus igni servientibus tradebant. At Sacerdotes ubi filium accepissent, eum patri restituebant, quo ipse ex sententia sua eum per ignem traduceret. Igitur pater filium permissu Sacerdotum per ignem agebat. Pedibus autem jubebat transire, donec flammæ quidquid erat, emensus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos suos aliis exurebant diis: sed cultus ille Molochi tantum in transitu consistebat.* Verum in his postremis verbis errat ille, ut constabit infra agendo de primo Decalogi præcepto. *Fumo* autem lustrabantur, vel sulphuris in circuitu lustrando accensi. Unde Ovidius agens de lustratione Ovilium, ait:

a *Lib. de Idololatr. cap. 6.*

Cærulei fiant puro de sulphure fumi,
Tactaque fumanti sulphure balet ovis.

Et lib. 7. Metamorph.

Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat

Et Tibullus lib. 1. Eleg. 5.

Ipseque ter circum lustravi sulphure puro.

Vel fumo herbarum aut plantarum, præsertim oleæ & lauri, semper virentium, & quarum fumus odorem spirat, teste Ovidio ibidem.

Ure mares oleas tædamque, herbasque sabinas,
Et crepet in mediis laurus adusta focis.

Observabant autem an laurus igni injecta crepitum ederet: si nullum aut levem emittebat sonum, infaustum erat indicium, teste Properejo.

Et tacet extincto laurus adusta sono.

Si vero cum strepitu & sonitu cremaretur, felix erat omen, ut canit Tibullius.

Et succensa sacris crepitet bene laurea flammis.
Omine quo fœlix & sacer annus eat;
Laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni,
Distendet spicis horrea plena Ceres.

DE CIBORUM DELECTU.

Tantam suis cultoribus munditiem inesse voluit Deus, ut etiam in mensis & cibis servandam esse præscripserit: Quamobrem animalium, quibus vesci licitum esset, & a quibus abstinendum, seriem texuit *Levitici* 11. & *Deuteron.* 14. Cum autem animalia, ratione elementi quod incolunt, triplicis sint generis, alia nempe *terrena*, eaque vel gradientia, vel reptantia, alia *aerea* seu volatilia, alia aquea vel natantia; de terrestribus gradientibus hanc generalem utroque in loco statuit legem, *Omne quod habet divisam ungulam, & ruminat in pecoribus, comedetis: quidquid autem ruminat quidem, & habet ungulam, sed non dividit eam, sicut camelus & cætera; non comedetis illud, & inter immunda reputabitis.* Quibus verbis tres desiderantur conditiones ut comedi possint quadrupedia. I. Ut divisam ungulam habeant.

II. Ut illa ungulæ divisio omnem partium connexionem excludat, adeo ut nulla cartilagine, anserinorum pedum instar invicem cohæreant.

III. Ut ruminent; ruminare autem ea dicuntur, quæ cibum in stomachum trajectum in os revocant, ut eum dentibus iterum conterant & conficiant. Hæ vero tres conditiones non divisim, sed conjunctim erant spectandæ; unde licet chærogryllus, seu cuniculus, & *lepus* ruminent; quia tamen ungulam non dividunt, inter immunda reputantur, *Levit.* 11. *vers.* 6. *Sus* vero, etsi ungulam dividit, quia non ruminat, immundus censetur, *ibidem v.* 7. *unde vers.* 26. *Omne animal, quod habet quidem ungulam, sed non dividit eam, nec ruminat, immundum erit: & qui tetigerit illud, contaminabitur.*

Insuper *quod super manus ambulat ex cunctis animantibus quæ incedunt quadrupedia, immundum erit.* vers. 27. Hoc est, ea animalia quæ pedes anteriores non ungula armatos habent, sed manuum humanarum speciem gerentes, ut sunt simia, ursus &c. immunda reputantur. *Ibidem. vers.* 41. & 42.

Interdicitur pariter esus omnium prorsus reptilium. *Omne quod reptat super terram, abominabile erit, nec assumetur in cibum. Quidquid super pectus quadrupes graditur, & multos habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est.* Quibus verbis tria reptilium genera distinguuntur. *Primum*, eorum, quæ sunt ἄποδες seu carentes pedibus, & solo pectoris ac ventris flexu moventur, ut serpentes & vermes. *Secundum*, eorum, quæ habent quidem quatuor pedes, sed ita breves, ut incedendo pectus terræ conjunctum sit, ut talpæ, lacertæ, &c. *Tertium*, eorum quæ licet plurimis pedibus donentur, ita tamen pectori & ventri sese movendo incumbunt, ut non tam ambulare quam reptare videantur, ut erucæ &c.

Ad

Ad Pisces quod spectat, licitum erat vesci eis, qui pinnulas, & squammas habent. *Quidquid autem pinnulas & squammas non habet eorum quæ in aquis moventur & vivunt, abominabile vobis execrandumque vobis erit: carnes eorum non comedetis, & morticinia vitabitis.* vers. 9. 10. & 11. Pisces enim carentes pinnulis, vel squammis, uti anguillæ, nimis humidi, viscosi, & insalubres sunt, & serpentum speciem referunt.

In Volucribus, excluduntur. I. Omnes prædatoriæ & rapaces; ut aquila, gryphus, haliæetus, milvus, vultur, accipiter &c.

II. *Omne corvini generis.* vers. 15. ut cornix, gracculus, pirrho, corax &c.

III. Struthio avium maxima, quæ tamen pennis non utitur ad volandum sed ad cursum velocissimum. Unde Job. cap. 39. v. 18. de illa scribit, *Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, deridet equum & ascensorem ejus.* Refert etiam in aliquibus suis partibus quadrupedum naturam; siquidem habet pedes bisulcos instar cervorum.

IV. Lucifugæ, ut noctua, vespertilio, bubo, charadrion sic dicta a præruptis & cavernosis riparum locis, in quibus degit, & mures simul ac pisces venatur.

V. Piscium & serpentum voraces ut cygnus, mergulus, larus, (Gallice *le plongeon,*) onocrotalus (*le butor,*) non admodum dissimilis cygno, nisi quod in faucibus ingluviem habet instar amphoræ, in quam aqua plenam pisciculi irrepunt, quos ubi receperit, aquam reiicit, eosque comedit. *Porphyrio*, a cruruum & rostri rubeo colore dictus purpureus, rapinæ piscium inhiat, & aquam morsu bibit. *Herodio* qua voce licet aliqui velint significari fulicam, nonnulli falconem plurimi ciconiam: communior Interpretum sententia est, ea designari Ardæam (Gallice *heron*,) eadem enim quæ Aristoteles scribit de Erodio, Plinius attribuit Arozeæ piscium avidissimæ.

VI. *Omne de volucribus quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis.* vers. 21. Vel ut Chaldæus & Septuaginta habent: *Omne reptile volucris ambulans super quatuor*, supple *pedes*: quibus non tam aves, quam insecta volatilia designantur, ut erucæ & papiliones, quorum innumeræ sunt species, ut videre est apud Aldrovandum, & Joannem Godastrum, qui de istis amplissime scripserunt.

Erat tamen licitum vesci omni locustarum genere, ut Attaco, Ophiomacho, & iis quæ communi nomine sui generis dicuntur *locustæ*, quæque in Oriente, præsertim in India in tantam altitudinem crescunt, ut trium pedum longitudinem excedant, teste Plinio qui libro 11. cap. 26. ait locustas sicut & cicadas a Parthis comedi. Quinetiam Aristoteles asserit Tetrigometras, seu cicadas recens natas ad gustum suavissimas esse: ut mirum non sit quod de sancto Joanne Baptista scribit sanctus Matthæus, cap. 3. vers. 4. *Esca ejus erat, locustæ, & mel silvestre.*

Præter enumeratas animalium immundorum species, terrestribus adiiciuntur, *vers.* 29. & 30. Mustella, & mus, & crocodilus, mygale (Gallice *la museraigne*) & chamæleon, & stellio, & lacerta, & talpa. *Mygale* dicitur quasi mixtum ex mure & mustella, non quod ex utroque procreetur, cum inter ista duo naturalis sit antipathia; sed quod magnitudine murem referat, colore vero mustellam.

Chamæleon est figura & colore lacertæ, rerum, quibus adhærescit colores induit, præterquam rubrum & album, ut docet Aristoteles: cum enim colorem objectum videt, illum ita phantasiæ suæ imprimit, ut per contractionem vel dilatationem sanguinis & spirituum, eumdem in corpore suo exprimat. Nisi forte dixeris pellem ejus instar speculi objectos sibi colores reflectere & referre: rostrum habet oblongum simile suillo, ungues aduncos, motum tardum, os semper apertum, aerem continuo aspirans quo solo nutriri creditur, quamquam muscas & culices interdum deglutiat. Sunt & alia Judæis in escam assumi prohibita, atque inter immunda consignata, quæ passim occurrunt.

QUÆRITUR AUTEM I.

Quas ob causas tot animalium esum interdixerit Deus.

Variæ proferuntur ab Interpretibus. Potissimæ vero sunt, I. Idcirco hunc ciborum & animalium delectum a Deo fuisse institutum; ut Israelitas ab impiis Ægyptiorum ritibus & moribus, quos plerique imbiberant, saniorem in sensum revocaret. Ægyptii namque, non solum colebant boves & oves, aliaque quadrupedia animantia; sed & crocodilos, serpentes, & cætera id genus, quibus vim divinam quamdam inesse existimabant; aliis autem utebantur ad auguria captanda; unde Juvenalis.

Quis nescit Volusi Bithynice qualia demens
Ægyptus portenta colat? crocodilon adorat.
Pars hæc illa pavet saturam serpentibus Ibin,
Illic cæruleos (serpentes) *hic piscem fluminis, illic*
Oppida tota canem venerantur &c.

Eamdem ob causam Romanos Ethnicos suggillat Minutius fœlix: *Nonne*, inquit, *Apim bovem cum Ægyptiis adoratis & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis cæteris, & avibus & piscibus, quorum aliquem Deum si quis occiderit, etiam capite punitur.* Ut itaque cultores suos ab ista superstitione avocaret Deus, quædam eorum animalium pro numinibus ab Ægyptiis cultorum, immunda pronuntiavit; ut ab iis tamquam illicitis abstinerent: alia mensis adhiberi permisit, ut eis vescendo,

do, nullam in ipsis divinitatis vim inesse agnoscerent.

Hæc egregie exponit Procopius in Leviticum, scribens: „ Animalia quædam quæ di-„ vino cultu prosequebatur Ægyptus, ut „ ovem & bovem, Deus ut pura in cibo „ haberi voluit, ut contemnere ea discerent „ Judæi: illa vero quæ Ægyptii avidius „ lurcabantur, prohibuit, ut suillam, quam „ in solitudine etiam desiderabant. Hanc eamdem rationem approbat Theodoretus: *Dum*, inquit, *animalia terrena*, *volatilia & aquatilia bifariam partitus est*, *munda quædam*, *altera nominavit immunda*, *suadet nobis ne quicquam horum esse putemus Deum. Quo enim modo quis sanæ mentis Deum nuncuparet id quod*, *aut tamquam immundum summo cum odio aversatur*; *aut quod vero Deo oblatum*, *tandem ipse comedit*.

II. Sanctus Justinus martyr censet Deum idcirco hunc statuisse ciborum delectum, ut Israelitæ frequentem haberent occasionem obedientiæ Deo præstandæ, dum quovis in statu aliquid semper vitandum, aut agendum occurreret, quod divini Legislatoris memoriam renovaret: *Jam*, inquit, *& a cibis quibusdam ut vos abstineretis*, *vobis mandavit: ut etiam inter edendum & bibendum ob oculos vobis versaretur Deus*, *promptis admodum & proclivibus ad deficiendum a notione ejus*.

III. Hoc discrimine ciborum, & animalium voluit Deus Hebræis continentiæ & temperantiæ leges præscribere; ne in luxum & libidinem diffluerent, ita censet Tertullianus. *Etsi Lex*, inquit, *aliquid cibis detrahit*, *& immunda pronuntiat animalia*, *quæ aliquando benedicta sunt*; *consilium exercendæ continentiæ intellige*, *& frænos impositos illi gulæ agnosce*, *quæ cum panem ederet Angelorum*, *cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat*. *Agnosce simul & comitibus gulæ*, *libidini scilicet atque luxuriæ prospectum*, *quæ fere ventris castigatione frigescunt*. Ei concinit Auctor Epistolæ de cibis Judaicis evulgatæ sub nomine *Novatiani*, quamque habes ad calcem operum Tertulliani, ubi cum varias hujus ciborum delectu rationes protulisset, addit, *Immunda multa sunt dicta. Non ut illa damnarentur*, *sed ut isti coercerentur servituri uni Deo*, *quia ad hoc assumpta frugalitas decebat*, *& gulæ temperantia*, *quæ semper religioni deprehenditur esse vicina*; *imo*, *ut ita dixerim*, *consanguinea potius atque cognata*, *sanctitati enim inimica luxuria est*.... *ad coercendam ergo intemperantiam populi remedia sunt ista quæsita*; *ut quantum luxuriæ demeretur*, *tantum bonis moribus adderetur*.

IV. Idcirco ait idem Novatianus personatus, quorumdam animalium esum prohibuit Deus, ut discerent Judæi cavere ab illis vitiis quorum animalia ista sunt symbola. „ In animalibus, *inquit*, per Legem, „ quasi quoddam humanæ vitæ speculum „ constitutum est, in quo imagines sanctio-„ num considerent: ut plus vitiosa quæque „ hominibus contra naturam commissa dam-„ nentur, dum etiam naturaliter in peco-„ ribus constituta culpantur. Nam quod in „ piscibus, squammis aspera pro mundis ha-„ bentur: asperi, hispidi, & hirti, & firmi „ & graves mores hominum probantur. Quæ „ autem sine his sunt, immunda; quia le-„ ves, & lubrici, & infidi, & effæminati „ mores improbantur; quid enim vult sibi „ Lex cum dicit, *Camelum non manducabi-„ tis*; nisi quoniam de exemplo animalis vi-„ tam damnat enervem & criminibus tor-„ tuosam? aut cum *suem* cibo prohibet as-„ sumi; reprehendit utique cænosam & lu-„ team & gaudentem vitiorum sordibus vi-„ tam, bonum suum non in animi genero-„ sitate, sed in sola carne ponentem; aut „ *leporem*, accusat reformatos in fœminam „ viros. Quis autem *mustellæ* corpus cibum „ faciat? sed furta reprehendit. Quis *lacertam?* sed odit vitæ incertam varietatem. „ Quis *stellionem?* sed maculas execretur „ prædam de aliena morte quærentes? aut „ quis *corvum!* sed versutas execratur volun-„ tates. *Passerem* quoque cum intercidit in-„ temperantiam coarguit: quando *noctuam*, „ odit lucifugas veritatis: quando *cygnum*, „ cervicis altæ superbos: quando *caradrium*, „ garrulam nimis linguæ intemperantiam: „ quando *vespertilionem*, quærentes tenebras „ noctis simul & erroris. Hæc ergo & his „ paria Lex in animalibus execratur, quæ „ in illis quidem non criminosa, quia in hoc „ nata sunt; in homine culpata, quia con-„ tra naturam, non ex institutione, sed ex „ errore quæsita sunt. Eamdem rationem „ proferunt Theodoretus supra laudatus, „ Sanctus Cyrillus Alexand. lib. 14. de ado-„ ratione in spiritu; & alii bene multi.

V. Potissima ratio cur ista sanxerit Deus, ea mihi videtur quod Israeliticam gentem sibi selegerit in peculium, & populum divino suo cultui præ cæteris destinatum: quamobrem noluit eos contaminari illis cibis vilibus & immundis, quibus vesci solebant Ethnici, quatenus suis nominibus, spurcitiis delectari assuetis, fierent acceptiores: id ipsemet indicat Levit. cap. 20. vers. 24. & sequentibus his verbis, *Ego Dominus Deus vester*, *qui separavi vos a cæteris populis. Separate ergo & vos jumentum mundum ab immundo: & avem mundam ab immunda: ne polluatis animas vestras in pecore*, *& avibus*, *& cunctis quæ moventur in terra*, *& quæ vobis ostendi esse polluta. Eritis mihi sancti*, *quia sanctus sum ego Dominus*: *& separavi vos a cæteris populis*, *ut essetis mei*. Idipsum distinctius exponit Deuter. cap. 14. vers. 2. *Quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo: & te elegit*, *ut sis ei in populum peculiarem*, *de cunctis Gentibus quæ sunt super terram. Ne comedatis quæ immunda sunt*. Noluit ergo Deus istis præceptis consulere tum sui divini cultus puritati, tum Judaicæ gentis dignitati; nimirum ut illi attendentes sibi licitum esse tantum animalibus præstantioribus vesci, memores essent se destinatos ad vitæ purioris observantiam, nec pravis Ethnicorum institutis, & inquinatis moribus animas suas polluerent.

QUÆ-

QUÆRITUR II.

Cur Judæi præ cæteris vetitis eduliis suillam carnem potissimum fuerint detestati.

POrcum alia inter immunda animalia numeratum esse constat ex dictis; at a Deo ipsi peculiarem immunditiæ notam inditam esse, qua cæteris fieret impurior, magisque fugiendus, nullibi Scriptura indicat: tanto tamen eum in horrore semper habuerunt Judæi, ut nullis tyrannorum minis ac suppliciis adduci potuerint unquam, ut suillæ carnis gustu ora sua contaminarent. Præclarum hujusce veritatis exemplum præbuit piissimus ille vir Eleazarus, qui ut refertur 2. Machab. cap. 6. vers. 18. extrema quæque supplicia subire maluit, quam ut impii Antiochi regis mandato carnem porcinam ederet, aut edisse tantum simularet, ne simulatione tam irreligiosa canitiem suam dehonestaret. Ejus exemplum pari animi fortitudine sectati septem fratres una cum matre sua, mille carnificinas ejusdem tyranni pati maluerunt, quam ut esu porcinæ carnis polluerentur, ut refertur eodem libro, cap. 7. Illa autem Judæorum in porcos aversio eo processit, ut sub anathematis fulmine sanxerint, ne quis Israelitarum porcos pasceret, ut videre est in Bava Kama. Unde in Gemara legitur, *maledictus qui manducaverit porcos*. Hinc est quod in parabola filii prodigi *Luc.* 15. ille non in Judæa, sed in regione longinqua porcos pavisse refertur.

Neque his obstat, Dæmones e duobus hominibus ejectos a Christo D. ipso permittente, intrasse in gregem porcorum: Regio enim illa erat *Gerasenorum* a, quos Syrus Interpres appellat *Gadarenos*, Arabs vero *Gersenos*, incolas civitatum vulgo dictarum *Decapoleos*, b quæ licet consisterent in Palæstina juxta littora maris Tiberiadis, & fluvii Jordanis, non tamen a Judæis, sed a Gentilibus habitabantur; unde regio illa dicebatur *Galilæa gentium*: nil igitur mirum quod apud illos esset porcorum grex, cum non essent Judæi.

a *Matth.* 8. 31.

b *Marc.* 5. 18.

Cur autem præ cæteris vetitis animantibus tantopere a porcinæ carnis esu caverint Judæi, facile non est statuere: Scriptores Ethnici rerum Judaicarum ignari, varias hujus abstinentiæ rationes comminiscuntur: sed absurdas omnes. Plutarchus Callistratum inducit dicentem porcos a Judæis pro numinibus cultos, ideoque noluisse eos numina sua morsu violare: cui concinnens Petronius ait:

Judæus, licet & porcinum numen adoret.

Verum hanc insanam existimationem depellit Judaicæ Gentis Tyrannorum impietas, maxime Antiochi, qui referente Josepho, capta & expugnata Jerosolyma in Judaicæ religionis probrum & contemptum, porcum in eorum templo, & super aram, in qua sacrificia fiebant, jussit immolari. Idem refert Diodorus Siculus apud Photium, additque cæsi illius porci sanguine non solum Judæos ipsos, sed & sacros eorum libros aspergi voluisse, ut eo polluerentur.

Putant alii idcirco porcum Judæis maxime invisum, quod scabiei & lepræ essent valde obnoxii; quem morbum cum porci carnes inducerent & foverent censuerunt ab eis abstinendum. *Sue* (inquit Tacitus) *abstinent Judæi, memoria cladis quod eos quondam scabies turpaverat, cui id animal obnoxium*.

Verum, ait Spencerus, si quid hæc ratio solidi contineret, procul dubio Judæorum vicini tot porcorum greges numquam aluissent; nec Græci & Romani porcum & aprum inter mensæ delicias numerassent: neque si ea sola ratione a suibus abstinuissent Judæi, opus erat ut eorum visu, tactu & nomine abhorrerent.

In Dei legislatoris mentem, & Judæorum obsequium proximius collimat Lactantius dicens Deum Judæis porcinas carnes interdicendo, id potissimum intelligi voluisse, ut se a peccatis & immunditiis abstinerent: *Est enim*, inquit, *lutulentum hoc animal & immundum, nec umquam cœlum aspicit, sed in terra toto & corpore, & ore projectum, ventri semper & pabulo servit . . . interdixit ergo ne porcina carne vescerentur, id est, ne vitam porcorum imitarentur, quæ ad solam mortem nutriuntur; ne ventri ac voluptatibus servientes, ad faciendam justitiam inutiles essent, ac morte afficerentur. Item ne se fœdis libidinibus immergerent, sicut sus quæ se ingurgitat cœno: vel ne terrenis serviant simulachris, ac se luto inquinent; Luto enim se obliniunt, qui Deos, id est, qui lutum terramque venerantur*. Similia habet S. Clemens Alexandr. qui per sues, quorum esus a lege prohibetur, vitandos intelligit impuros homines, *qui more suum corporeis voluptatibus, stercoreisque cibis, & impudicis titillationibus prurientes, ad perniciosam corporis voluptatem exultant*. Eamdem rationem protulit supra laudatus Novatianus.

At alia mihi non occurrit ratio congruentior, cur porcus Judæis tanto fuerit horrori & abominationi, quam quia intelligebant se a Deo præ cæteris gentibus electos, ut essent ei populus peculiaris, & oves pascuæ ejus; ac propterea munditiæ corporis & animæ imprimis studere debere; ideoque sedulo cavere ab iis quæ maximam spurcitiem præ se ferebant, ut sues qui cœnosis volutabris delectantur, fœdissima quæque deglutiunt, & appetunt potum ac cibum spurcissimum; adeo ut non tam immundi, quam immunditiês ipsa videantur.

Accedebat ad eorum execrationem, quod Ethnici porcos suis numinibus immolare solebant, eorumque sanguine immunditias purgari existimabant, ut indicat Propertius. Par-

Parva saginati lustrabant compita porci.

Quin etiam in solemnioribus pactis sanciendis porcum immolabant, ut indicat Virgilius.

Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & cæsa jungebant fœdera porca.

Utut sit, certum est Judæos tanto horrori & odio porcos habuisse, ut hæc de illis fama & existimatio etiam ad longe lateque dissitos exteros pervaserit, ex eaque illos subsannandi ansam quique arripuerint; unde Josephus, *Nos* (inquit Apion) *accusat quod animalia sacrificamus, & sue non vescimur*, Et Plutarchus Lampriæ avus, Judæos suggillabat, *quod a carne omnium justissima abstinerent*, id est, quam edere justissimum esset, quia porcus ad id solum videtur creatus, ut hominibus sit in cibum, cum nulli alteri usui deserviat. Hinc Juvenalis Judæos objurgat, quod

Nec distare putent humana carne suillam

Cum ab utriusque esu pari horrore censeant abstinendum. Et satyra. 6. de eisdem cavillatur

Et vetus indulget senibus clementia porcis.

Refert Macrobius quod cum Augustus audiisset inter pueros, quos impius Herodes Judæorum Rex nato Domino Jesu Christo jussit interfici, filius quoque ejus esset occisus, ait, *Melius est Herodis porcum esse*, *quam filium*, eum videlicet sugillans, quod porcis parceret, qui filio non pepercerat.

Neque hanc Judæorum religionem improbavit Deus: imo inter crimina quæ in eis redarguit per Isaiam cap. 65. hoc unum erat, quod porcinam carnem ederent. *Populus*, inquit, *provocat me ad iracundiam ante faciem meam semper: qui immolant in hortis*, id est, in locis idolis consecratis, de quibus Exod. 34. vers. 13. *& sacrificant super lateres*, id est, super domorum tectis, ut videre est, 4. Regum. 24. vers. 12. *Qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt* ad captanda Dæmonum oracula; *qui comedunt carnem suillam, & jus profanum in vasis eorum*, hoc est, in ollis in quibus suillæ carnes elixantur, quod non minus grave crimen reputatur, quam idololatria & necromantia.

Ex his apparet Scriptores sacros non abs re a suibus exempla & adagia ad res fœdas & spurcas denotandas fuisse mutuatos. Sic Salomon mulierem egregia forma præstantem, sed ea in libidinibus & stupris abutentem assimilat sui, qui ornatus annulo aureo, sese in cœno volutat, *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra, & fatua*, Proverb. 11. vers. 22. sic Christus Dominus. *Nolite sanctum dare canibus; neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas*: hoc est, ne exponatis sacrosancta mysteria hominibus profanis & contemptoribus, ne illa spernant & irrideant. Sic S. Petrus relapsos in hæresim, & peccatum grande, comparat canibus & suibus: *Contigit eis*, inquit, *illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum; & sus lota volutabro luti*. Quibus manifestum fit, quam porcus fœdum & immundum sit animal, ut merito ab illius carnis esu præ cæteris vetitis abstinuerint. Judæi.

QUÆRITUR III.

Utrum leges illæ de cibis immundis & vetitis adhuc vigeant, Christianosque constringant.

RESpondeo, hujusmodi leges, sicut & omnes alias rituales, & cæremoniales per Mosem præscriptas, jam antiquatas esse, nulliusque amplius roboris & obligationis; quippe cum fuerint abrogatæ per Christum. Idque non obscure significavit adorandus ille Salvator, cum ait: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem*. Et Lucæ 11. vers. 8. *In quamcumque civitatem intraveritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis*. Quibus verbis libertatem concedit suis Discipulis edendi omnes cibos usuales qui ipsis apponentur, sive a Judæis, sive a Gentilibus; ac proinde a ciborum delectu in lege præscripto eos dispensat.

Id pariter significatum est sancto Petro, cum ei recusanti occidere & manducare quadrupedia, serpentes, & volatilia cœlitus ei præsentata; dicentique: *Absit Domine, quia numquam manducavi omne commune & immundum*, responsum est, *quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris*, ac si jam ista amplius non censerentur immunda & interdicta; quamquam visio hæc & narratio, mystice potiusquam litteraliter sit intelligenda.

Hinc Apostoli legem scribentes Christianis ex Gentibus & Judæis recens ad Christum conversis, decernunt; ut in cibis tantum abstineant *ab immolatis simulachrorum, & sanguine, & suffocato*. Ac proinde aliorum ciborum, etiam animalium prius interdictorum, esum eis permittebant. Idipsum confirmavit S. Paulus qui cum dixisset, vers. 17. *Non est regnum Dei esca & potus*. Addit vers. 20. *Omnia quidem sunt munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat;* hoc est, qui carnes edendo, alteri est in scandalum, & 1. ad Corinth. 10. vers. 25. *Omne quod in macello venit, manducate, nihil inquirentes propter conscientiam*: Hoc est, deposito omni scrupulo, an hoc quod emitur, lege fuerit prohibitum: Et 1. ad Timoth. 4. cum improbasset eorum errorem qui prohibent nubere, & volunt abstinendum esse a cibis; *Quos Deus creavit ad percipiendum*

dum cum gratiarum actione fidelibus: addit, *quia omnis creatura Dei bona est; & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* Itaque nulla lege jam astringimur ad servandum illum ciborum delectum Judæis per Mosem præscriptum, ut fusius videre est in nostro tractatu *De legibus.* tom. 3. nostri Scoti Academici.

Præter has autem animalium immundorum species, quarum Judæis esus erat interdictus, & erant alia quibus vesci eis non erat licitum, puta I. *nervi* seu *musculi*, quod Angelus cum Jacobo tota nocte luctatus, *Cum videret quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, qui statim emarcuit.* vers. 32. *Quam ob causam non comedunt nervum filii Israel, qui emarcuit in femore Jacob, usque in præsentem diem.*

Insuper Exod. 23. vers. 19. *Non coques hœdum in lacte matris suæ*, quod iterum prohibetur, *cap.* 34. *vers.* 26. & *Deuter.* 14. *vers.* 21. Quis autem sit horum verborum sensus, non conveniunt Interpretes, ut jam dictum est ad præfatum cap. 23. Exodi. I. Namque putant aliqui interdici esum matris cum hœdo seu agno lactente: nimirum ut hœdum comedentes, abstinerent a matre; aliter hoc quamdam crudelitatis speciem præ se ferret. Sic *Deuter.* 22. *vers.* 5 jubetur, ut qui pullos in nido deprehendit, matrem dimittat liberam. II. Sunt qui existimant hic interdici ne quis occidat, & comedat agnum aut hœdum, dum adhuc lac matris sugit. Verum cum *Levit.* 22. *vers.* 27. poterat agnus, hœdus, aut vitulus occidi & immolari octavo a nativitate die, quo adhuc lac sugebat; non video cur pari ratione non potuisset occidi ad esum: maxime cum ovium, caprarum, boumque primogenita statim nata, & adhuc lac sugentia potuerint Deo offerri ut victimæ pacificæ, & a Sacerdotibus & Levitis post oblationem comedi.

III. Docent aliqui præfata verba in eo sensu, quem præ se ferunt, esse accipienda; ita quod vetitum sit agnum, aut hœdum in materno lacte lixare; Nam, inquit Philo: *valde iniquum est, id quod viventi animali cibus fuerat, vertere in condimentum occisi.*

IV. Verisimilius dicendum arbitror cum Guillelmo Parisiensi, Deum hac prohibitione tertio repetita removeri voluisse Judæos a nefario quorumdam idololatrarum ritu, cum enim idem Guillelmus dixisset: „ In „ natura sua nihil habet immunditiæ hœdus, „ neque lac caprinum: nihil etiam habet „ malitiæ, hoc est, nocumenti contra sanitatem corporalem. Præterea utrumque „ eis licitum erat comedere vel bibere, qua „ de causa igitur conjunctio amborum ejusdem prohibita est. Hœdus enim & lac, „ mundus cibus & licitus est secundum legem. Præterea non est cur a Deo lactæus, „ aut hujusmodi delicatus cibus, propter „ hoc merito prohibendus esset. *Amplius*, „ quare hoc prohibuit potius de hœdo, „ quam de agno & vitulo? *Post pauca hæc infert.*

„ Cum ergo in eo non inveniatur causa „ prohibitionis suæ, necesse est, ut propter „ aliud prohibitum sit, quod Deo non mediocriter displicebat, & propter hoc, non „ potest esse nisi idololatria, vel aliquo modo ducens ad illam, *hæc ille.* Igitur ista prohibitione Deus reprobat Ethnicorum ritum, qui ait Abarbanel, *Peracta messe convenire solebant, & hœdum in lacte matris coquere, persuasi ritu illo Deorum suorum gratiam sibi conciliare.*

Addit vetus Karaita laudatus a Spencero morem fuisse apud quosdam Ethnicos hœdum coquere in lacte matris suæ, in usum artis magicæ; nempe ut lacte illo agros, hortos, & pomaria aspergerent, fore credentes ut feraciora in annum sequentem redderentur. Eadem est Maimonidis existimatio. Itaque verisimile est Deum idcirco prohibuisse coctionem hœdi, aut agni in lacte matris, ut avocaret Judæos ab illo magico & idololatrico ritu ab Ethnicis usurpari solito.

Vetitum etiam erat comedere carnem cum sanguine *Deuter.* 12. *vers.* 23. *Cave ne sanguinem comedas, sanguis enim eorum pro anima est: idcirco non debes animam comedere cum carnibus.* Hoc est, sanguis est vehiculum & nutrimentum animæ sensitivæ, ideoque simul cum carne non debet comedi; hoc enim esset veluti carnem vivam devorare, quod ferinum est & prorsus immane: quo præcepto deterret Deus Israelitas a barbara & belluina quorumdam Ethnicorum consuetudine, qui, ait Maimonides mox laudatus, *abscindebant membrum aliquod animalis viventis, illudque comedebant.*

Idem ætate sua Gentilibus exprobrat Arnobius. *Baccanalia*, inquit, *prætermittamus immania, quibus nomen* ΟΜΟΦΑΓΙΙS (*crudivoris*) *Græcum est: in quibus furore mentito, & sequestra pectoris sanitate, circumplicatis vos anguibus, atque ut vos plenos Dei numine ac majestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis.* Similia habet S. Clemens Alexandrinus, qui eorum in suis numinibus colendis impietatem & stultitiam referens & suggillans, inter cætera ait: *Dionysium mænoclem orgiis bacchi celebrant, crudarum carnium esu sacram agentes insaniam, & cæsarum carnium peragunt divisionem coronati serpentibus, ululantes Evam*, qui Ethnicus ritus depromptus videtur ex Evæ tentatione per serpentem.

PARS

QUARTA PARS.

DE LEGIBUS MOSAICIS.

MOsaicas leges dico, non quas Moses ipse condidit, sed quas a Deo dictante acceptas Israelitico populo denuntiavit & promulgavit. Illas vero ex variis Pentateuchi locis collectas duos in ordines distribuunt Hebræi Doctores, nimirum in *præcipientes & prohibentes*: seu in mandata affirmativa, & negativa. Per *affirmativa* imperantur actus virtutum: per *negativa* prohibentur vitiorum affectus: utraque generatim computant 613. nimirum 248. affirmativa, tot scilicet quot in humano corpore articuli: & 365. negativa, quot sunt in anno dies. Negativa obligant omnes, omni tempore, & omni loco: at affirmativa spectant dumtaxat quasdam personas, & nonnisi certo tempore ac loco debent impleri.

Hæc iterum distribuunt in duodecim partes, quas vocant *Domus*, quarum una quæque diversa involvit præcepta, veluti capitalis mandati expositiones & appendices. Illa omnia ex Rabinorum scriptis excerpta in ordinem congessit & distribuit Josua Arndius in libro quem inscripsit *Manuale legum Mosaicarum*: Sed quoniam pleraque sapiunt genium Rabinicum, redolentque superstitionem, & a mente Mosis abludunt, in eis referendis tempus non impendam, ne perdam.

Arndius mox laudatus cum Cornelio a lapide ad calcem sui in Pentateuchum commentarii omnia Mosaicæ legis præcepta generali divisione distribuit in simplicia, & mixta; *simplicia* sunt vel *moralia* seu naturalia: vel *cæremonialia*: vel *forensia* sive judicialia. *Mixta* vero sive composita sunt quadruplicis generis, nempe. I. *Moralia & cæremonialia* simul. II. *Moralia & judicialia* simul. III. *Cæremonialia & judicialia* simul. IV. *Moralia cæremonialia & judicialia* simul.

Verum cum hæc divisio implicata sit & confusa, censeo illas omnes Mosaicas leges ad tria capita esse revocandas, nimirum ad præcepta moralia, cæremonialia, & judicialia.

Moralia ea dicuntur, quæ ad hominum mores probe justeque instituendos, juxta ipsum rationis naturalis dictamen ordinantur, puta *Deum esse colendum*; & *nemini faciendum quod quisque sibi fieri non vult*: Hæc enim ab ipso mundi exordio hominum mentibus & cordibus ipso ingenito naturali lumine fuerunt inscripta, at (inquit S. Augustinus, *quæst.* 4. ex iis quas in Vetus, & Novum Testamentum proposuit & discussit:) *Ubi naturalis lex evanuit, impressa consuetudine delinquendi, tunc oportuit legem manifestari. Non quod penitus obliterata esset: sed quia maxima ejus auctoritate carebant, idololatriæ studebatur. Circa rem proximi avida erat concupiscentia. Danda igitur lex erat, ut & quæ sciebantur auctoritatem haberent; & quæ latere cœperant, manifestarentur.* Hæ vero simplices leges morales, decem capitales numerantur in Decalogo exaratæ, ad quas aliæ plurimæ, velut rivuli ad fontem referuntur.

Prima lex capitalis hæc est, *Ego sum Dominus Deus tuus..... non habebis Deos alienos coram me* &c. Exod. 20. Ad hoc tamen capitale præceptum plura alia revocantur. I. Quod Deus sit super omnia *diligendus*. Deuteron. 6. vers. 4. quod tam Judæos, quam alios homines spectat, ut apparet *Matth. cap.* 22. *v.* 35. ubi Christus interrogatus a Pharisæis quodnam esset maximum mandatum in Lege, ait, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* &c. Et *Lucæ* 10. *vers.* 26. interrogatus a quodam legisperito, quid faciendo vitam æternam possideret, petiit ab eo Christus Dominus: *In lege quid scriptum est?* cum autem hic reposuisset, *Diliges Dominum Deum tuum* &c. Adjecit Christus Dominus; *Recte respondisti: Hoc fac & vives.*

Etsi vero tria hæc, *ex toto corde, ex tota anima, & ex tota virtute*, seu *fortitudine*, unum idemque reipsa significant, nempe Deum esse summe diligendum, non quidem intensive, aut extensive. Quasi Deus solus esset diligendus, idque omni momento, & quanta fieri potest cordis & animi contentione: sed tantum I. Comparative, ut videlicet magis Deum quam aliud quodcumque diligat. II. Finaliter, ut cætera diligat propter Deum. III. Appretiative, ut homo comparatus sit, omnia quæcumque habet pretiosa, etiam proprium sanguinem & vitam potius profundere & perdere, quam ne leviter quidem ipsi displicere. Licet, inquam, tria hæc in illud unum conspirent, ut significent Deum super omnia esse diligendum.

Nihilominus sic possunt distingui, ut *cor* significet voluntatem & appetitum rationalem, *anima* appetitum sensitivum; & *virtus* seu *fortitudo* facultatem executivam; vel ut exponit S. Augustinus, per *cor* intelliguntur cogitationes: per *animam*, vita sensitiva: per *virtutem*, intellectus; nimirum ut tres illæ operationes ad Dei dilectionem concurrant, sicut ea verba commentatur S. Bernardus, *Mihi*, inquit, *videtur amor cordis ad zelum pertinere affectionis, animæ vero amor ad industriam seu judicium rationis, virtutis vero dilectio ad animi posse referri constantiam vel vigorem: quasi dicat. Dilige Dominum Deum tuum toto & pleno cordis affectu: Dilige tota rationis vigilantia & circumspectione: Dilige & tota virtute, ut nec mori pro ejus amore pertimescas. Fortis enim est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.*

Addit tamen idem S. Bernardus, neminem posse huic divino præcepto perfecte satisfacere, quamdiu hanc mortalem vitam agit. *Ego puto* (inquit) *non ante sane perfecte impletum iri, Diliges* Dominum Deum tuum

ex

EX TOTO CORDE TUO, EX TOTA ANIMA TUA, ET EX TOTA VIRTUTE TUA: *Quousque ipsum cor cogitare jam non cogatur de corpore, & anima eidem in hoc statu vivificando & sensificando intendere desinat, & virtus ejusdem revelata molestiis in Dei potentia roboretur: impossibile namque est tota hæc ex toto ad Deum colligere, & divino infigere vultui, quamdiu ea huic fragili & ærumnoso corpori intenta & distenta necesse est subvenire.*

II. Ad hoc idem primum præceptum revocatur illud Levitici 11. v. 44. & cap. 19. verſ. 2. & cap. 20. verſ. 7. *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*, hoc est, studete vitæ sanctimoniæ & puritati, *Sanctitas enim*, inquit S. Dionysius, *est ab omni piaculo libera, perfecta & omnino impermixta puritas*, idque significat etymologia Græci vocabuli ἅγιος, ab a *privato*, & γῆ. *Terra* id est, *sine omni terrenæ fæcis aut immunditiæ contagione.* Idem indicat sanctus Petrus, dum fideles adhortatur ad vitæ puritatem & integritatem; *Ut ipsi*, inquit, *in omni conversatione sancti sitis, quoniam scriptum est; sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.*

III. Illuc etiam spectat hoc Deuteronomii præceptum *cap.* 18. *verſ.* 13. *Perfectus eris, & absque macula cum Domino Deo tuo.* Hoc est, omnibus divinis ejus mandatis religiose parebis: Nam, inquit S. Joannes, *qui servat mandata ejus, in hoc charitas perfecta est.* Ita perfectus fuit Abraham, cui, ut refertur Geneſ. 17. verſ. 1. Deus dixit, *Ambula coram me, & esto perfectus.* Hujus vero perfectionis consequendæ modum tradit Cassianus his verbis: *Audi*, ait, *paucis ordinem, per quem ascendere valeas ad perfectionem summam sine labore. Principium nostræ salutis sapientiæque est timor Domini: de timore Domini nascitur compunctio salutaris: de compunctione cordis procedit abrenunciatio, id est, nuditas, & contemptus omnium facultatum: de nuditate humilitas procedit: de humilitate mortificatio voluntatis procreatur: mortificatione voluntatum extirpantur atque marcescunt universa vitia: expulsione vitiorum virtutes fructificant atque succrescunt: pullulatione virtutum, puritas cordis acquiritur: puritate cordis apostolica charitatis perfectio possidetur.*

IV. Hoc eodem primo præcepto districte prohibet Deus cultum inanium numinum, quod sub gravissima pœna inculcat Deuter. 6. v. 13. *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli servies.* Et verſ. 14. *Non ibitis post Deos alienos cunctarum Gentium, quæ in circuitu vestro sunt: quoniam Deus æmulator, Dominus Deus in medio tui: nequando irascatur furor Domini Dei contra te, & auferat te de superficie terræ.* Quibus verbis primo timorem a suis cultoribus exigit; non servilem, quo præstantur obsequia propter pœnæ formidinem: sed filialem, & liberum, quo voluntarie homines propendunt ad obediendum Deo propter infinitam illius majestatem & celsitudinem; & propter ingentia beneficia quibus diu noctuque ab eo cumulantur. Ex quo timore nascitur cultus internæ subjectionis & pietatis testis.

Quoniam vero propter diuturnum cum Ægyptiis idololatris incolatum fieri poterat, & sæpissime factum est, ut circum adjacentium nationum exemplo pellecti, a veri Dei cultu ad inanium numinum superstitionem declinarent; additur comminatio, in promptu fore vindictam, si a vera religione deciscant, quoniam Deus sui servandi honoris zelotes est: non quod illa æmulatio aliquam in eo commotionem, & perturbationem inferat; sed quod non sustineat cultum sibi debitum alio transferri: quod ut ab eis obtineat, admonet se in medio eorum consistere: partim, ut ex illius præsentiæ consideratione in ordine contineantur: partim, ut eorum ingratitudinem perstringat, si ipso relicto, Deos sibi ab aliis Gentibus e longinquo accersant. Quoniam vero experientia notum est perversis iniquorum exemplis homines, etiam pietati deditos, a recta via distrahi, & qui in alienam terram veniunt, sæpissime incolarum pravis moribus & ritibus assuescere; ne Israelitæ in Chananitidem ingressi, quidquam contagionis eorum superstitionibus contrahant. Ideo

V. Deuteron. cap. 18. verſ. 9. cavere jubet Israelitas ab impiis ritibus Chananæorum, potissimum vero ab his. I. Ne lustrent filios suos & filias suas per ignem. Hæc enim, ut supra diximus, erat impia Gentium illarum consuetudo, ut cum a majoribus accepissent homines peccato inquinatos e matrum utero in lucem prodire, ac proinde odibiles Deo nasci; ut suam a sordibus prolem expiarent, suisque numinibus gratam facerent, solebant (ut jam diximus) eam super flammam traiicere ad ingenitam immunditiam expurgandam: quod igne vim quamdam abstersivam & malorum medelam inesse existimarent; unde Ovidius

Omnia purgat edax ignis, vitiumque metalli
Excoquit: idcirco cum duce purgat oves.

II. Ideo filios suos traducebant per ignem, ut eos Idolo & Numini suo devoverent; quatenus de rebus futuris & arcanis ab eis responsa acciperent. Unde hujus sacrilegi ritus prohibitio connectitur cum præcepto de exterminandis Magis & Ariolis, Deuter. 18. v. 10. *Non inveniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam suam, ducens per ignem; aut qui Ariolos sciscitetur &c.* Et 4. Reg. cap. 17. v. 17. *Consecraverunt filios suos, & filias suas per ignem: & divinationibus inserviebant &c.* Et cap. 21. v. 6. de impio Manasse scribitur, *Traduxit filium suum per ignem, & ariolatus est.*

III. Solebant insuper filios suos Idolis immolare, ut imminentes clades averterent; & irata sua Numina placarent: id e Sanchuniato acceptum refert Philo Biblius productus ab Eusebio: *Antiquis*, ait, *in more positum erat ut in summis reipublicæ calamitatibus, priusquam omnia pessum irent, is penes quem Gentis aut civitatis imperium esset, liberorum suorum charissimum Dæmonibus ultoribus mactandum darent, ut exitium publicum domestico redimerent & averterent.*

Hanc

Hanc vero impietatem ita detestatur Deus, ut Levit. 20. v. 2. sanxerit, *Si quis dederit de semine suo Moloch, morte moriatur: populus terræ lapidabit eum.* Ubi per *semen*, prolem intelligit; & per *Moloch*, Idolum Chananæorum.

Moloch autem videtur deductum a voce hebræa *Malach*, id est, *regnare & gubernare*; idem significat ac *Rex*, *Imperator*, & *Gubernator*: ad quæ forte respexerunt LXX. qui ἄρχοντα δώσεις λατρεύειν ἄρχοντι *Ex semine tuo non dabis ut serviant Principi*. Erat autem Idolum hoc figuræ humanæ, constans capite vitulino ex ære confectum, & concavum, intra quod includebantur pueruli a parentibus oblati illius Idoli Ministris, ut subjecto igne concremarentur, & sacrificarentur. Ne vero parentes pueri clamoribus & ejulatibus moverentur, Ministri tibicinis ac tympanis saltantes ac tripudiantes tantum excitabant strepitum, ut pereuntium clamores non audirentur.

Tametsi vero hunc nefarium cultum districte Deus prohibuerit Israelitis, nihilominus a Dæmone dementati, sæpissime hoc grande crimen perpetrarunt, ut illis exprobrat David, *Immolaverunt filios suos, & filias suas Dæmoniis: & effuderunt sanguinem innocentem &c.* Quin etiam ipse Salomon, ut refertur 3. Reg. cap. 11. v. 7. *Ædificavit fanum, Chamos Idolo Moab, in monte qui est contra Jerusalem & Moloch Idolo filiorum Ammon.* Quæ impietas etiam tempore Jeremiæ vigebat; ait enim cap. 32. v. 35. *Ædificaverunt excelsa Baal, quæ sunt in valle filiorum Ennom, ut initiarent filios suos, & filias suas Moloch.* Hunc tamen execrandum ritum ætate sua prohibuerat Josias, legitur enim 4. Reg. cap. 23. v. 10. Josias *contaminavit Thopheth, quod est in valle filiorum Ennom: ut nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch.*

Inducebantur autem illi miseri, a Dæmone illusi ad hunc execrandum ritum hac falsa & erronea persuasione, quod si Deo placerent boves & vituli in holocaustum: & si, inquiebant, Deus gratam habuit obedientiam Abrahæ, quod paratus fuerit jugulare & ei immolare filium suum Isaac, longe magis approbaret immolationem suorum filiorum intra viscera illius statuæ, quæ vi sui nominis *Moloch*, significabat supremum illius in omnes creaturas Dominium.

IV. Damnat omnes pessimas artes quibus Dæmon hominum nimis otiosorum mentes ludere & fascinare assolet. Naturaliter quidem omnes scire, maxime res abditas & arcanas appetunt: nec id vitiosum est, dum innatum illud desiderium extra moderationis limites non erumpit: at quæ per se recta sunt, Diabolus suis artificiis pervertit, dum immodicam sciendi cupiditatem hominibus suggerit; adeo ut arcana quæque penetrare cupiant, atque etiam futura prænoscere: cui temeritati & audaciæ cum obsistat Deus, nec votis adeo improbis indulgeat, se ad Diabolum patrem mendacii transferunt sub fallaci tamen Dei prætextu, ut si fieri posset, per artes magicas discant a Dæmone, quæ Deus ignota esse voluit. Has vero pessimas artes communi nomine appellant *divinationes*, quia persuasum habent res arcanas humano conceptu non posse comprehendi, sed hanc cognitionem divini esse instinctus.

Harum vero nefariarum artium septem species præfato Deuteron. cap. 18. designat & damnat Deus, quarum prima erat *Augurium*, quo nomine significabantur rerum eventus ominandi ritus & modi. Nam, ait Alexander ab Alexandro: „ Augurum munus erat „ ex avibus vaticinia observare, signaque „ rerum futurarum a Diis monita contem„ plari: si aves opportune evolassent, aut „ sedes idoneas accepissent, obnunciare de „ prodigiis, somniis, auguriis atque oraculis, „ portentis, ex hisque responsa dare, tum „ observationes auspiciorum, procurationes, „ expiationesque, vatum libros, portento„ rumque explanationes & monita Deorum „ edicere: si quid ingruente fato casurum „ foret, & quod salvis auspiciis fieret, quod„ ve augurium lætum, quodve piaculare „ esset, quod minas cœlestes, ingruentesque „ calamitates, aut fatalem exitum afferret. *Hæc ille.*

Erat autem ex avibus divinatio triplex: nam avium aliæ volatu, aliæ cantu futura prædicere putabantur: & illæ quidem *præpetes*, aliæ *oscines* dicebantur. Erat & tertium genus ex illarum pastu cum pullis gallinaceis e cavea deprompris, esca porrigebatur: si ederent, nec edendo quidquam in terram decideret, faustum erat omen; si secus infaustum.

Plurima de his ab avibus augurandi modis habet idem mox laudatus Alexander, cap. 13. Erant & alii infiniti prope modum augurium captandi ritus; puta si quis domo egrediens pedem offenderet ad limen, infortunatus censebatur, & negotia tractanda infelicem habitura exitum, ut refert Tibullus de seipso,

> *O quoties ingressus iter, mihi tristitia dixi*
> *Offensum in porta signa dedisse pedem.*

Hinc etiam in incipiendo itinere, aut expeditione aliqua suscipienda diligenter observabant quis primus illis occurreret, pulcher, an deformis, corpore integro, aut aliqua parte deficiens, unde faustum vel infaustum omen judicabant. Quin etiam, ut refert S. Chrysostomus existimabant quod si quis virgini occurrerit, sterilis erit dies; si vero meretrici, dextra & multa mercatione futura sunt plena. Similiter si quis mane sternutaverit, inauspicatum; si a meridie bonum fœlixque auspicium: si sereno cœlo tonuerit, atque etiam a læva, malum omen; si a dextera, fœlix augurium. Innumeræ sunt similes nugæ, quas viri cordati spreverunt semper & riserunt.

Præclarum hujus vanitatis exemplum præbuit Judæus quidam in Alexandri magni exercitu; nam, ut refert Hecatæus Abderita productus ab Eusebio, cum quidam ex ave, quæ advolabat, captare vellet augurium,

rium, essetne progrediendum, an revertendum: Judæus sumpto arcu avem trajecit, videns eorum stultitiam, qui quid agendum esset discere & conjectare ex ave vellent, quæ suum interitum prævidere non potuisset. Has omnes ridiculas observationes suggillat Cicero; risit pariter Cato, cum enim quidam ipsum consuluisset an non foret infaustum omen quod ejus caligas sorices erroserant, respondit non esse illud monstrum; sed vere monstrum & malum omen habendum fuisse, si sorices a caligis roderentur.

Erant & alia plurima divinationum genera, quæ ratione rerum quibus ad id utebantur, diversis nominibus appellabant, puta *Hydromantiam* per aquam, *Oenomantiam* per vinum, *Coskinomantiam* per cribrum, *Leconomantiam* per pelvim, *Gastromantiam* per phialas ventricosas aqua plenas, *Dactylomantiam* per annulos, *Catoptromantiam* per specula, *Clidomantiam* per clavem, *Chiromantiam* inspectione manuum, *Pyromantiam* ignis inspectione, *Capnomantiam* inspectione fumi, *Libanomantiam* thuris fumantis intuitu, *Spodonomatiam* ex cineribus sacrificiorum, *Ceromantiam* ex cera liquata, *Daphnomantiam* ex lauri adustione, *Geomantiam* ex certarum figurarum in solo dispunctarum inspectione.

Proscribuntur pariter & damnantur omnes Magi, illi potissimum qui cum Dæmone commercium habent: triplex enim solito distinguitur magia, seu *Ars quædam mira & insolita efficiens præter communem hominum captum*: scilicet naturalis, artificialis, & Diabolica.

Naturalis dicitur illa naturæ virium & arcanorum specialis cognitio, qua observatis cœlorum ac syderum motibus & influxibus, rerumque sympathiis & antypathiis certo quodam tempore & modo res rebus applicantur, ut mirifica quædam fiant præter consuetum naturæ ordinem; quæ hujusmodi scientiæ expertibus miraculosa videntur, sic tympani ex lupina pelle sonus aliud ex ovina pelle tensum propter eorum animalium antypathiam disrumpit; sic paleæ frigore suo nives & glacies æstivo tempore servant concretas, cum aliunde fructus eorum calore maturescant: sic calx, ignitam in se vim continens, aquæ infusione accenditur: oleo vero igni amico sopitur: sic sal Agrigentinum liquatur igne, aqua vero indurescit. Omitto innumera his similia quæ congesserunt, Auctor de admirandis auditionibus apud Aristotelem, S. Augustinus [a], Cardanus [b], Alexander ab Alexandro [c], Guillelmus Paris. [d], & alii bene multi.

a *Lib. de civit. Dei cap. 4. & seq.*
b *Lib. 6. de subtil.*
c *Lib. 2. Gen. dierum.*
d *Lib. 6. de universo.*

Magia *artificialis*, ea dicitur quæ per humanam industriam stupenda quædam operatur: eaque duplex *Mathematica* scilicet, & *præstigiatoria*. Mathematicam voco, quæ nititur principiis geometricis, arithmeticis, vel astronomicis; qualis erat sphera Archimedis quæ cœlorum orbes & astra, eorumque motum repræsentabat, de qua Cicero: ejusdemque Archimedis specula combustoria: Architæ columba lignea volans, de quibus Plutarchus in Marcello: Leonis Imperatoris aves æreæ cantillantes, ut refert Gellius. Serpentes ex ære sibilantes: caput æneum ab Alberto magno confectum quod ab ingredientibus requirebat quid peterent; ab exeuntibus quo irent, & similia his multa; quæ omnia nonnisi ope causarum naturalium artificiose dispositarum vim suam exerunt.

Præstigiatoria dicitur ea, cujus affectus tales non sunt, quales apparent; qualia sunt quæ ab Agyrtis, circulatoribus, & funambulis solito patrantur summa pedum & manuum dexteritate; qua aspectantium ludunt oculos, adeo ut nonnisi ope Dæmonum hæc operari credantur.

Non abnuo tamen Dæmonum sub naturalis & artificiosæ magiæ velamine interdum abscondi præstigias, ut hominibus inexpertis & incautis illudant: Nam, inquit apposite Tertul. *operatio eorum est hominis eversio. Sic malitia spiritualis a primordio auspicata est in hominis exitium. Itaque corporibus quidem & valetudines infligunt & aliquos casus acerbos: animæ vero repentinos & extra ordinarios per vim excessus. Suppetit illis ad utramque substantiam hominis adeundam subtilitas & tenuitas sua* &c. Itaque non raro contingit, ut sub specie subtilitatis seu agilitatis artificiosæ plurima Dæmonum ope efficiant circulatores, Miriones, & Agyrtæ ut adstantes ad ineptam quamdam lætitiam & admirationem provocent.

Magia *Dæmoniaca* ea dicitur, qua nonnisi ex pacto cum Dæmone inito Magus stupenda & prodigiosa operatur. Pactum autem hujusmodi duplex est, expressum scilicet & tacitum. *Expressum* fit cum verbo, vel scripto aliquis se dæmoni ea ratione devovet, ut isti præsto sit ad quodcumque illius opera indigebit. Pactum *tacitum* iterum duplex est; *primum* quando quis sciens & volens utitur superstitiosis signis a Magis frequentari solitis, quæ ex eorum vel aliorum libris, vel sermonibus accepit; *secundum* vero taciti pacti genus est, quando quis nescius verba aliqua a Dæmone fuisse instituta, puta quasdam oratiunculas, bona fide recitat, ad quarum prolationem Dæmon ea operatur, de quibus cum Magis convenerat. Harum oratiuncularum plura specimina refert Delrio. At de his plura a nobis acta sunt in tertio tomo nostri Scoti Academici ad calcem tractatus de Angelis.

His pessimis artibus accedit somniorum observatio, quæ Levit. 19. vers. 26. una cum auguriis proscribitur, *Non augurabimini, nec observabitis somnia:* ea nimirum quæ vel a Dæmone expectantur & immittuntur, vel quæ licet naturaliter & fortuito eveniant; nihilominus ex eis superstitiose conjectantur eventus futuri: sunt enim somnia quadruplicis generis, nimirum naturalia, Angelica, Divina, & Diabolica.

Naturalia dicuntur quæ vel ex perceptis interdiu rerum imaginibus & phantasiæ impressis, vel ex varia corporis affectione oriuntur. Ex prioribus nihil certo potest colligi, cum nullam habeant cum rebus futuris connexionem. Posteriora vero inservire possunt ad

ad dignoscendam corporum valetudinem & affectionem: unde hæc consulto observant Medici, ut deprehendant utrum corporis habitudo bona sit aut mala; & quibus morbis sit obnoxia, ut illos præcaveant.

Somnia angelica, & divina ea sunt quæ a Deo immediate, vel mediate per Angelos immittuntur, idque varios ob fines, ut notat Delrio. I. Ut quis a malo perpetrando absterreatur, sicut contigit Achimelecho Regi Geraræ. *Genes.* 20. Labano, *Genes.* 31. Jobo, cap. 4. *In horrore visionis nocturnæ, quando solet sopor occupare homines, pavor tenuit me* &c. cap. 7. *Terrebis me per somnia, & per visiones horrore concuties.* II. Ut ad bonum opus stimulet, ut Gedeonem Judic. 7. & Judam Machabæum, ejusque exercitum. 2 *Machab.* 15. ad expugnandos Israelitarum hostes. III. Ut edoceat, quid agendum, fugiendumve sit: sic Matth. 1. & 2. monuit Magos ne redirent ad Herodem, & S. Josephum ut cum puero Jesu, & ejus matre nocte fugeret in Ægyptum: finem hunc indicavit Eliu apud Jobum, cap. 33. vers. 15. *Per somnium aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina, ut avertat hominem ab his quæ facit.* IV. Ut spiritum prophetiæ & scientiæ eis largiatur, sic Joel 2. vers. 28. *Senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt.* Sic Salomoni sapientiam & prudentiam in somniis largitus est. V. Ut præsignificet quæ ventura sunt, ut Josepho Patriarchæ quod futurus esset fratrum suorum princeps, *Genes.* 37. Pharaoni ubertatem & sterilitatem per septem annos venturam, *Genes.* 41. Nabuchodonosori vicissitudinem sui status & imperii &c.

Somnia Diabolica ea dicuntur quæ a Dæmonibus immittuntur, ingerendo phantasmata rerum illarum quas sunt operaturi. Hæc autem somnia ut captarent Gentiles, solebant in templis Idolorum dormire: ut refert Isaias, cap. 65. vers. 4. *In delubris*, inquit, *Idolorum dormiunt:* ad quæ verba S. Hieronymus, *ibi stratis pellibus hostiarum incubare soliti erant, ut in somnis futura cognoscerent: quod in fano Æsculapii usque hodie error celebrat Ethnicorum multorumque aliorum.* Horum autem somniorum observatio maxime interdicitur hoc præcepto, quod sit superstitiosa, a pessima causa, & in pravum finem ordinata. Unde sapientissime admonet Ecclesiasticus, cap. 34. vers. 6. *Nisi ab altissimo fuerit visitatio, ne dederis in illis cor tuum: multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.* Quando autem Deus somnium immittit, simul assolet hominem interius certum reddere, hoc somnium a se profectum, & cœlitus immissum esse; unde quotquot fuere divinorum somniorum participes, rebus significatis prompto animo paruerunt, ut constat ex supra citatis exemplis.

His adiiciuntur *incantatores* qui susurris quibusdam & mussitationibus ex pacto cum Dæmone inito, mira quædam efficiunt: Eorum magica virtus potissimum exeritur erga serpentes vel sopiendos, vel necandos: unde Virgilius

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis

Et Ovidius de Medea.

Vipereas rumpo verbis & carmine fauces.

Testatur idem Regius psaltes. Psalm. 57. ubi peccatores, quos dicit errare ab utero, assimilat Aspidi obturanti aures suas, *Ut non audiat vocem incantantium, & venefici incantantis sapienter.*

His accedunt Pythonum consultores. *Pythones* autem proprie dicebantur illæ mulieres nefariæ, quæ in ventre Dæmonem per obscœna loquentem, & responsa dantem habebant: unde a Patribus Græcis dicebantur ἐγγαστρίμυθοι, *Engastrimythi*, seu ventriloquentes, de quibus S. Chrysostomus scribens, ait: *Traditur Pythia fœmina fuisse, quæ in tripode sedens expansa malignum spiritum per interna emissum, & per genitales partes subeuntem excipiens, furore repleretur, ipsaque resolutis crinibus baccharetur, ex ore spumam emittens, & sic furoris verba loquebatur.*

Hujus artis nefariæ insigne exemplum memoratur, 1. *Reg. cap.* 28. *vers.* 7. de Pythonissa, quæ Samuelem mortuum Sauli Regi repræsentavit. S. Lucas *Act.* 16. refert etiam a S. Paulo e puella ejectum spiritum Pythonis. Neque vero duntaxat eo tempore quo per terrarum orbem vigebat Idololatria, impurissimus ille Dæmon mulierculas obsidebat, & per earum pudenda sua proferebat oracula; sed etiam everso Dæmonum imperio, & Christo per Evangelii prædicationem ubique terrarum regnante, pessimam hanc artem Diabolus exercuit; ut constat tum ex Tertulliano pluribi, maxime libro *de anima*, & alibi sæpe, S. Hieronymo [a] Augustino, Eugubino [b], qui ait, „ Ventriloquas mulieres etiam tempestate nostra „ vidimus, quibus sedentibus vocula quæ„ dam ab eorum pudendis excitabatur, res„ pondebatque sciscitantibus: ipseque audi„ re volui, non quod ullam fidem his adhi„ berem, sed ut hominum præstigias cogno„ scerem. Præstigiæ certe sunt, & misera„ rum genera vanitatum. Nascuntur ex his „ calamitosi errores, & incredibiles calami„ tates.

[a] In Ezechiel. cap. 13.
[b] In cap. 19. Levit.

Neque id fabulosum quis putet, ait Cœlius Rhodiginus; *testatum enim volumus, tempestate hac, imo vero hæc prodente me, fuisse in patria mea mulierculam humili loco, Jocabam nomine, ex cuius ventre immundi spiritus vocem prætenuem quidem; sed tamen, ubi vellet, dearticulatam & prorsus intelligibilem proferebat: audivi ipse, verum & innumeri alii non Rhodigii modo, sed & tota fere Italia: quando futuri avida potentum mesis, sæpe accersitam ventriloquam, ac omni exutam amictu; ne quid fraudis occultæ lateret, inspectare ac audire concupivit.* CINCINNATULUS *Dæmoni nomen erat. Hac ille appellatione gestiens inclamanti subinde respondebat. Si de præteritis aut præsentibus sciscitareris, quæ reconditissima forent, responsa dabat sæpe mirifica: si de futuris, semper mendacissimus:*

sed

sed & inscitiam suam nonnunquam murmure incerto vel bombo verius ignorabile detegebat. Hosce ego proprie dictos Engastrimythos puto, id, *Ventriloquos*, *quamquam eo nomine apud Græcos intelligi simpliciter videntur*, *quæ Dæmonis afflatu aliquid præsagirent*. Ita Cœlius Rhodiginus.

His addere juvat quæ refert perdoctus Fagius ad *verf.* 31. *cap.* 19. *Levit.* ubi scribit:,, „ Ventriloquas mulieres etiam tempestate „ nostra vidimus, quibus sedentibus vocula „ quædam ab earum pudendis excitabatur, „ respondebatque sciscitantibus: ipseque audire volui; non quod ullam fidem his adhiberem, sed ut Dæmonum præstigias cognoscerem. Præstigiæ certæ sunt & miserarum genera vanitatum.

Hoc autem potissimum nomine *Pythii* appellabantur impurissimi *Dæmones* per mulierum pudenda responsa consulentibus dantes, quod imprimis celebres essent præstigia Pythii Apollinis. Porro nedum qui hujusmodi Dæmonem habebant, sed & qui eos consulebant, damnantur. Unde Levit. 20. v. 27. *Vir*, *sive mulier*, *in quibus Pythonicus*, *vel divinationis fuerit spiritus*, *morte moriatur*.

His succedunt *Necromantici*, qui nimirum arte magica mortuorum evocabant animas, verius Dæmones defunctorum specie larvatos, ut rerum abditarum, aut futurarum ab eis veritatem inquirerent. Hanc pessimam artem honesti nominis velamine *Theurgiam*, hoc est, divinam operationem appellabat Porphyrius, productus a S. Augustino: qua fiebat, inquit, ut homo per quasdam consecrationes theurgicas, *Teletas* appellatas, id est, expiationes & sacrificia perfecta, aptus & idoneus fieret ad videndos spiritus, imo & ipsos Deos; nisi a potentiore præpediretur. At, inquit S. Augustinus, *Quis non videat hæc omnia fallacium Dæmonum esse commenta*, *nisi eorum miserrimus servus*, *& a gratia veri liberatoris alienus*.... *ejus enim sunt illa phantasmata*, *qui miseras animas multorum*, *falsorumque Deorum fallacibus sacris cupiens irretire & a vero veri Dei cultu*, *quo solo mundantur*, *& sanantur*, *avertere*: *sicut de Protheo dictum est* (a Virgilio) FORMAS SE VERTIT IN OMNES: *hostiliter insequens*, *fallaciter subveniens*, *utrobique nocens*. Unde merito post enarratas omnes has impias & nefarias artes, subjicit Moses Deuter. 18. verf. 12. *Omnia hæc abominatur Dominus*, *& propter istiusmodi scelera delebit eos* (Chananæos) *in introitu tuo*. Quibus verbis tacite eos admonet, quod si Chananæis fiant similes in eis abominationibus & corruptelis, simili pœna plectentur.

Prohibet insuper Deus Levit. 19. verf. 26. *Neque in rotundum attondetis comam*, *nec radetis barbam*, *& super mortuo non incidetis carnem vestram*, *neque figuras aliquas*, *aut stigmata facietis vobis*. Quibus verbis triplicem damnat idololatricum Gentilium ritum, qui solebant barbam & comam nutrire, ut utramque postmodum attondentes, pilos suis numinibus offerrent, ita sentit Theodoretus: proposita namque aliquorum expositione qui putant his prohiberi capillitii crispationem, addit: *Ego vero aliud per legem interdici existimo*: *nam moris est apud Gentiles*, *non tondere puerorum vertices*, *sed sinere cæsariem crescere*, *& eam post aliquod tempus Numinibus offerre*. Itaque Gentilibus in more positum erat capillos in orbem & circulum tondere in pueris: relinquendo in capitis vertice cincinnum suo tempore detondendum: ut Numini, cui mancipati fuerant, veluti primitiæ offerretur.

Solebant insuper Ethnici, ut suis sese numinibus devoverent ac manciparent, illorum nomina, effigies, aut insignia typis, seu characteribus candentibus, fronti, manibus, aut brachiis imprimere, ut docet Philo, qui ait: *Non desunt quidam prolapsi eo insaniæ ut ne receptum quidem ad pœnitentiam sibi reliquum faciant*, *ad cultum simulachrorum præcipites*, *confirmantes eam servitutem litteris*, *non in chartula*, *scriptis*, *sicut mos est mancipiorum*, *sed inustis in corpus ferro ignito ne deleri queant postea*; *nam hæ non obscurantur ullo tempore*. Eamdem pessimam Ethnicorum consuetudinem refert & improbat Theodoretus, qui inter cætera scribit: *Aliquas etiam pro corporis partes acubus compungebant*, *& atramentum immittebant in reverentiam Dæmonum*.

Licet autem cincinnum illum cuilibet numini, quod præ cæteris colebant, consecrare essent soliti; eum tamen, teste Eustachio, patriis fluminibus, quibus Numen aliquod præesse putabant, illum devovebant, unde Homerus

Ante pyram assistens rutilantem prosecat ultro
Cæsariem, *quam Sperchio nutriverat amni*.

Innuit insuper Moses Ethnicos nedum solitos esse capillitium suum Numinibus appendere; sed etiam illud proscindere in suorum parentum & amicorum exequiis, ut diserte probat Spencerus, qui demonstrat Ethnicos in funeribus solitos esse primo capillos vel tondere, vel manibus evellere, atque etiam suas incidere carnes, aut genas ungue fœdare: existimantes cruentos illos ritus Diis Averruncis acceptos esse, & defunctis aliquid solatii allaturos. Docet nos ista Theodoretus: Qui exponens verba hæc *non facietis calvitium in medio oculorum vestrorum super mortuum*, ait: *Per ista luctum immodicum prohibet*: *quidam enim extranearum Gentium pilos capitis abradebant & hos offerebant mortuis*, *alii pilos barbæ*, *alii superciliorum*.

Ei præiverat Herodotus qui scribit de Scythis, *Cum Rex eorum decessit*, *aurem incidunt*, *crinem circumtondunt*, *brachia concidunt*, *frontem nasumque sauciant*, *sinistram manum sagittis trajiciunt*. Hic etiam ritus apud Romanos invaluit. Ovidius enim scribit

Non mihi te licuit lachrymis perfundere justis,
In tua nec tonsas ferre sepulchra comas.

Et lib. de trist. Eleg. 3.

Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos:
Non tibi nunc primum lux mea raptus ero,

Ei concinit Seneca Tragœdus

Placemus umbras, capitis exuvias cape,
Laceræque frontis accipe abscißam comam,

Quamvis autem Deus hunc superstitiosum ritum districte prohibuisset non solum supra dicto loco Deuteron. sed etiam Levit. 19. vers. 27. Attamen eorum posteri Ethnicorum eis vicinorum consuetudine inducti, eumdem ritum in sibi charorum exequiis frequentabant, ut colligere licet ex cap. 16. Jeremiæ vers. 6. ubi hic Propheta denuntians Judæis prævaricatoribus clades & supplicia, quibus erant afficiendi, inter cætera ait: *Morientur grandes & parvi in terra ista, non sepelientur neque plangentur, & non se incident, neque calvitium fiet pro eis:* Quæ verba ponderans S. Hieronymus scribit: *Mos fuit apud veteres, & in quibusdam permanet Judæorum usque hodie, ut in luctibus incidant lacertos, & calvitium faciant.* Ex quibus apparet a Judæis, vel hanc divinam legem contemni, vel alium in sensum detorqueri.

Neque solum apud veteres invaluit ritus ille, sed etiamnum viget apud nationes quasdam; nam Joannes Gotovicus scribit; *Hæ omnes in luctu suos quosque defunctos, veteri Ethnicorum more, plangunt; & majoris doloris declarandi causa, uxores imprimis, matres, sorores: ac proximæ quæque, capillum sibi manu scindunt, comam evellunt, eamque cadaveribus injiciunt, frontem, genasque lacerant,*

Ex his omnibus colligere licet primo hoc Decalogi præcepto prohiberi quemvis superstitiosum ritum, omnemque directum vel indirectum inanium Deorum cultum, quod distinctius expressit *Exod.* 20. his verbis: *Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles.* Quibus verbis quilibet ritus Idololatrici; singulaque superstitionum genera ab unius veri Dei cultu quoquo modo revocantia districte prohibentur; idque sub pœna capitis, ut præscribitur Exod. 22. vers. 20. *Qui immolat Diis, occidetur:* & Levit. 20. vers. 27. *In quibus spiritus Pythonicus, vel divinationis fuerit, lapidibus obruent eos.* Exod. 22. v. 18. *Maleficos non patieris vivere.*

Quod vero spectat ad sculptilia non fabricanda, solum excluditur Idolorum seu inanium Deorum similitudo, non vero sacrarum imaginum effictio, ut abunde probatum est in nostro Scoto Academico ubi actum est de sacrarum imaginum veneratione; idque manifestum fit ex hujus legis scopo & fine; hac enim interdictione nihil aliud intendit Deus, quam adstringi Israelitas ad unius veri Dei cultum, & revocari ab inanibus numinibus colendis impenso honore divino: porro sacris imaginibus exhibita veneratio non abludit a veri Dei cultu; imo in ejus honorem & gloriam uni ceredundat; omnis enim tam sanctis, quam eorum imaginibus impensa religio, refunditur in Deum, *Qui mirabilis est in sanctis suis, & qui glorificatur in conspectu sanctorum suorum.*

Ad eamdem legem spectat illa Deuter. 18. vers. 20. qua jubetur interficiendus Pseudopropheta, qui vel usurpato Dei nomine, vel assumptis nominibus inanium Deorum aliquid futurum annuntiarit: necnon & quisquis a veri Dei cultu Israelitas abducere tentarit, ibidem vers. 6. & sequentibus. Ut autem impostor a vero propheta discerni possit, hoc symbolum exhibet Deus Deuteron. 18. vers. 22. *Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non evenerit; hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit, & idcirco non timebis eum.* Rei prænuntiatæ eventus, est quidem unum ex signis divinæ delegationis: quia cum Deus sit ipsa essentialis veritas, quæ prænuntiat absolute futura, certo certius evenient; unde Isaias cap. 41. vers. 21. Uni vero Deo hoc esse proprium, annuntiare quæ ventura sunt in futurum. Quoniam tamen cap. 13. Deuter. v. 2. dicitur evenire posse quod Pseudo-propheta prædixerit: cumque Dæmon per suæ malitiæ ministros denuntiare possit eventus earum rerum, quarum præparationes videt, aut quas ipse patraturus est; alia his adiicienda sunt signa, unde prophetiæ veritas, aut falsitas possit deprehendi; puta si vates ille vitam agat innocentem; si laudis & inanis gloriæ non sit avidus; si secreta cordium detegat, aut verum aliquod miraculum edat; si quæ vaticinatur, maxime tendant in majorem Dei gloriam, & auditorum suorum conversionem & salutem, & alia ejusmodi divinæ legationis indicia.

Ad hoc etiam primum præceptum spectat lex de primogenitis offerendis Domino. Hac enim oblatione admonebantur Israelitæ colendum sibi esse Deum illum, qui eos solverat ab Ægyptiaca servitute & clade, eo fine ut se liberatori suo consecrarent: Unde cum hoc præceptum illam duntaxat Israeliticam gentem spectaret, alias nationes nullatenus constringit. Illuc pariter revocandæ sunt leges omnes de sacrificiis, aliisque sacris ritibus Dei cultum & venerationem spectantibus.

DE

DE SECUNDA CAPITALI LEGE MORALI seu de secundo Decalogi mandato.

TAnta hominibus debet inesse Divinæ Majestatis veneratio, ut nequidem illius nomen absque speciali reverentia debeant proferre; hinc Psalm. Nomen Domini dicitur *Sanctum & terribile:* SANCTUM quidem, ac proinde omni religione colendum: TERRIBILE vero cum metu & tremore proferendum, ne illius temeratores intentata supplicia incurrant. Permittit quidem Deus, imo jubet ut ad alicuius veritatis assertionem sacrosanctum nomen suum assumatur, *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli servies*, (inquit Moses Deuteron. *6. vers.* 13.) *ac per nomen illius jurabis*. At districte prohibet ne temere & irreligiose assumatur *Non assumes nomen Dei tui in vanum. Nec enim insontem habebit Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra*. Exod. 20. v. 7. rursum idipsum inculcat Deuter. 5. vers. 11. *Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia non erit impunitus qui super re vana nomen ejus assumpserit*.

Itaque hoc mandato prohibetur. I. Advocare Deum in testem pro confirmanda re inutili, vana & levi. Cum enim Deus augustissimum nomen suum quasi precario concedat ad lites & controversias dirimendas quasi interposito fidei pignore; non sine manifesto contemptu promiscue & pro re nullius aut parvi momenti advocaretur in testimonium.

II. Non sine gravissimo peccato assumeretur ad assertionem rei falsæ, vel quam jurans intenderet non implere; *Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, ego Dominus*. Levit. 19. vers. 12. Polluitur enim nomen Domini, nec majore contumelia potest affici, quam cum ille, qui est incommutabilis & æterna veritas, adhibetur ut mendacii testis. Unde Philo cum dixisset non esse jurandum nisi gravi urgente necessitate, addit, *Est enim jusjurandum non exiguum negotium, tametsi contemnitur propter consuetudinem, videlicet testimonium Dei rebus dubiis: Deum autem citare testem mendacii scelus est nefarium....* Adiicit: „ Qua fronte sobrius ab amico peteres, commoda mihi maleficium; mea causa contra jus & fas age: proculdubio his auditis valere jubebit talem amicitiam, seipsum damnans quod ab initio non abstinuisset, resilietque abs te tanquam a rabida, feraque bestia. Et postea quod ab amico non audes postulare, ad id Deum vocas? ita ne nulla inest tibi reverentia parentis omnipotentis, atque Domini? scis, an nescis illum inspicere omnia, exaudireque? si nescis, impius es. Est autem fons omnium iniquitatum impietas. Præterea jurando prævaricaris & dolo malo agis, dum juras per eum qui non animadvertit, quasi per perspicientem rebus hominum. Quod si nosti ejus providentiam, nihil ad summam impietatem tibi facis reliquum, si non ore, linguaque, certe corde sic appellans Deum: dic pro me falsum testimonium; esto mihi sceleris & maleficii socius; una mihi spes superest tuendæ existimationis apud homines, si celetur veritas. Esto alienæ malitiæ vicarius, melior deteriori subserviens, Deus optimus scelesto homini. *Ita Philo*.

III. Prohibet Deus advocandos esse falsos Deos in testes jusjurandi; *Per nomen externorum Deorum non jurabitis, neque audietur ex ore vestro*. Exod. 23. v. 16. Inde est quod nascentis Ecclesiæ filii juramentum *per genium Cæsaris*, a Romanis fieri solitum, nusquam usurpare voluerint. Non recusabant quidem jurare *per salutem Cæsaris*, quod scirent patriarcham Josephum jurare solitum *per salutem Pharaonis*. Genes. 42. At nusquam potuerunt induci ut jurarent per genium, aut per fortunam Imperatoris: cuius rei hanc rationem profert Tertullianus. *Sed & non juramus, sicut per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ augustior est omnibus geniis. Nescitis genios dæmonas dici, & inde diminutiva voce dæmonia? nos judicium Dei suspicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit: id in eis scimus esse quod Deus voluit; ideoque & salvum volumus esse quod Deus voluit & pro magno id juramento habemus. Cæterum dæmonas, id est, genios adjurare consuevimus, ut illos de hominibus exigamus, non dejerare, ut illis honorem divinitatis conferamus*. Huius autem religiosæ Christianorum observantiæ præclarum exemplum præbuit S. Polycarpus: nam referente Eusebio, cum tertio interpellatus esset a Judice, ut per *genium Cæsaris* juraret, constantissime respondit, *Christianus sum*, his verbis significans, id quod petebatur, non esse sibi licitum.

Verumtamen (ait S. Augustinus) *Sine ulla dubitatione minus est malum per Deum falsum jurare veraciter, quam per Deum verum falaciter: quanto enim per quod juratur magis est sanctum, tanto magis est pœnale perjurium*.

IV. Damnat Christus Dominus superstitiosam illam Hebræorum persuasionem & consuetudinem, qui existimabant, non esse quidem assumendum nomen Dei in familiaribus juramentis; at putabant nullum esse crimen per quaslibet alias res jurare, puta per cœlum, per astra, per elementa, per parentes &c. Hanc vero erroneam persuasionem refellit Christus D. *Audistis quia dictum est antiquis: non perjurabis: Reddes autem Domine juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Jerosolymam, quia civitas est magni Regis: neque per caput tuum juraveris: quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod autem his abundantius est, a malo est*. Quibus verbis

bis Christus non interdicit absolute quodlibet juramentum, nam ipsemet sæpissime Deum patrem suum in testem appellat divinæ suæ missionis, Joan. 8. vers. 16. & cap. 11. vers. 4. cum etiam plerumque ait: *Amen, amen dico vobis &c.* Species quædam est juramenti. Inde est quod Apostoli, ubi res postulabat, juramento verba sua confirmare non dubitarunt, sic ad Rom. 1. v. 9. *Testis est mihi Deus &c.* & ad Galat. 1. v. 20. *Ecce coram Deo, quia non mentior &c.* Sed proscribit jurandi consuetudinem Judæorum qui pro re levissima, & citra omnem necessitatem, cœlum, terram, Jerosolymam & in ea templum & altaria, in suorum dictorum veritatem testes advocabant; quod utique prophanum, & impium erat.

Veram autem jurandi normam præscribit Deus, Jerem. 4. vers. 2. *Et jurabis: vivit Dominus, in veritate, & in judicio, & in justitia:* In *veritate* quidem, ut excludatur omne perjurium; in *judicio*, cum jusjurandum exigitur a Judice, aut a persona ad id auctoritatem habente; in *justitia*, ad asserendum id quod justum est, & conducens ad Dei gloriam, & nostram ac proximi salutem.

Igitur gravissime in hoc præceptum peccant quicumque jurant se facturos quæ Deus vetat; aut non facturos quæ imperat, aut consulit; ut declarat Philo, qui ait: „ Qui „ malum propositum jurejurando sanciunt, „ quid sanctum sit, ignorant. Jurant se „ commissuros furtum, sacrilegium, stuprum, „ adulterium, homicidium, aut aliquid simile, moxque, ne perjuri habeantur, com„ mittunt; quasi non melius, ideoque gra„ tius sit tale perjurium, modo serventur „ leges per manus acceptæ a Majoribus, „ de colenda justitia, virtutibusque cæteris, „ sine quibus nec societas hominum, nec „ naturæ jura possunt in tuto consistere, „ sive sequatur perjurium, sive non. Pro„ inde quisquis juraturus jura violat, sciat „ se non pejerare quidem, attamen ea pes„ sumdare, ad quæ constabilienda jusjuran„ dum inventum est. Addit enim culpæ, „ culpam, dum Sacramento abutitur; cum „ debuisset potius abstinere a maleficiis. Ab„ stineat igitur, & supplex Deum exoret, „ ut pro sua clementia temeritati inconsul„ tæ ignoscat, qua ad jurandum præceps „ actus est; nam duplicare noxam cum te „ possis exonerare dimidio, maxima est in„ sania vix unquam curabilis. *Hæc ille.*

Unde lib. de Decalogo prudenter admo„ net: quapropter juraturus debet omnes „ rei circumstantias diligenter perspicere, „ quanta sit, quam vera, quam bene a se „ percepta: tum seipsum considerare, num „ purus sit anima, corpore, lingua; illa ab „ iniquitatibus, hoc a piaculis, hæc a ma„ ledicentia. Nefas est enim per os, quo „ profertur nomen illud sanctissimum, quic„ quam turpe progredi. Quæritur etiam „ tam loci, quam temporis opportunitas. „ Novi enim quosdam in profanis impuris„ que locis, ubi nec patris, nec matris, nec „ cujuslibet honesti viri mentionem deceret „ fieri, dejerare; & quasi conceptis verbis „ jusjurandum texere multis Dei cognomi„ nibus, præter omne decorum, cum im„ pietate maxima. Quod si cui hæc contem„ nenda videntur, sciat se primo scelestum „ esse, impurumque; dein obnoxium diris „ ultricibus per occasionem exacturis incle„ menter pœnas debitas tantis sceleribus: „ quas tametsi divina justitia non statim re„ præsentet sontibus, reddit tamen aliquan„ do cum fœnore, quando maxime id e re„ publica esse judicat.

Ad idem præceptum revocanda est Votorum obligatio; summus enim est divini nominis, divinæque Majestatis contemptus, aliquid vovere, & votum non implere. Unde *Deuter.* 23. *vers.* 21. & sequentibus, *Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus, & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum &c.* His concinit Ecclesiastes cap. 5. vers. 3. *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio. Sed quodcumque voveris, redde: multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.*

Cuique liberum est vovere, vel non vovere; quippe cum votum sit promissio libera de re bona aliunde non debita, ut colligitur ex *Deuter.* 23. v. 21. & *Act.* 5. vers. 4. At postquam votum emiseris, si implere valeas, nec exequaris, insignis est perfidia, & in Deum contumelia. Unde Levit. 37. v. 28. statuitur, *Omne quod Domino consecratur, sive homo fuerit, sive animal, sive ager, non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid semel fuerit consecratum, Sanctum Sanctorum erit Domino. Et omnis consecratio quæ offetur ab homine, non redimetur, sed morietur.* Res autem Deo sic devota, hic dicitur *anathema*; quod sic Domino est consecrata, ut ad profanos usus nunquam applicari possit. Et quando dicitur, *sive homo fuerit, sive pecus*, disceptatio est inter Judæos, num etiam interficiendus sit homo per votum anathematis Domino consecratus. Sunt qui de servis atque ancillis Chananæis, Heveis, & aliis Gentibus intelligendum putent, quæ a Domino erant anathemati expositæ: At aliter sentiunt alii dicentes id intelligendum de morte civili, nempe quod homo qui se Deo devovit, non sit amplius sui juris, sed soli Deo sit addictus. Qui autem valide vovere possint, & quorum irrita sint vota, declaratur. *Num.* 30. *v.* 3. *& seq.* ubi decernitur eos omnes qui non sunt sui juris, vovere non posse, nisi de consensu eorum quibus subsunt; ut filii parentibus, uxor viro &c. ut ibidem exposuimus.

Hoc pariter præceptum violant, qui de Deo, rebusque sacris minus reverenter, minusque religiose loquuntur: multo magis qui Deum blasphemant; horum enim impietas ita Deum provocat ad iracundiam, ut severissime in eos animadverterit, ut videre est Levit. cap. 24. v. 14. & seq. & quarto Reg. 19. v. 22. &c. & certe intolerabilis est impietas, ubi mortalis homo linguam ad celebrandas Dei laudes formatam, in ejus contumeliam exerit.

DE

DE TERTIA LEGE MORALI
seu de tertio Decalogi præcepto.

ETsi Deus omni die, omnique temporis momento colendus est, tum propter infinitam ejus majestatem, infinitasque illius præcellentias, quas suis obsequiis nusquam adæquare poterit ulla creatura; tum propter ingentia beneficia, quibus nos continuo cumulat: attamen ut nostræ infirmitati & indigentiæ consuleret, unicum in singulis hebdomadis divino suo cultui diem integrum impendendum, nempe septimum, indixit: *Memento ut diem Sabbati sanctifices*. Exod. 20. v. 8. quod aliis in locis persæpe inculcat.

Hoc autem præceptum partim morale, partim cæremoniale est: *Morale* quidem, quatenus præscribit aliquem in hebdomada diem impendendum esse divino cultui: *Cæremoniale* vero prout dies hic olim Judæis assignatus est septimus. Unde licet in nova lege mandatum hoc perseveret, prout morale est; desiit tamen prout erat cæremoniale; & dies ille Sabbati in Dominicam diem propter mysterium Resurrectionis ea die peractum, ab Ecclesia merito fuit commutatus.

Fuerat quidem dies ille septimus jam a mundi primordiis apud homines divino cultui destinatus, ut antea dictum est; idque non obscure indicant hæc Exodi verba, cap. 20. v. 11. quibus ratio profertur, cur potius septimus, quam alius dies debeat esse sacer, *Sex enim diebus fecit Dominus cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requievit in die septimo, idcirco benedixit diei Sabbati, & sanctificavit eum:* unde Rabbi Menasseh. lib. de creat. problem. 8. *Certum est*, inquit, *eos omnes qui per traditionem a majoribus suis creationem mundi acceperant, etiam observasse Sabbatum*. Sed cum pro hominum ad malum proclivie, & ad cujusvis beneficii oblivionem pronitate, hujus diei celebritas apud profanas Gentes esset prorsus extincta, in progenie vero Abrahæ fere obsoleta, ut deinceps inviolabilis esset apud Israelitas hujus diei observantia, inter sacras leges hanc tertiam adjecit, *Memento ut diem Sabbati sanctifices*. Dixit *memento*.

I. Ut indicaret hanc solemnitatem jamdudum fuisse in praxi, & nonnisi hominum impietate, aut socordia fuisse antiquatam; quod ne imposterum contingeret, volebat illius renovationem Judæorum animis fore alte defixam.

II. Ut solemnitas illa perpetua ac frequens esset repræsentatio beneficii creationis, atque etiam Israelitarum liberationis ab Ægyptiorum Tyrannide, ut indicat Moses, Deuteron. 5. *vers.* 15. ubi Israeliticum populum alloquens ait: *Memento quod & ipse servieris in Ægypto, & eduxerit te inde Dominus in manu forti. Idcirco præcepit tibi, ut observares diem Sabbati.*

III. Ut esset signum initi fœderis Deum inter & ipsos *Videte* (inquit Exod. 31.) *ut Sabbatum meum custodiatis; quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos.* Similia habentur apud Ezechielem cap. 20. vers. 11. & 20.

IV. Ut esset symbolum quo secernerentur a cæteris nationibus. Quamvis enim Sabbati solemnitas, sive ex Majorum traditione, sive ex frequenti cum Judæis commercio, veteribus Ethnicis innotuerit: imo scribere non dubitaverit Philo, Sabbatum *festum esse non unius populi, religionisve, sed in universum omnium; quæ sola digna est ut dicatur popularis festivitas, & mundi natalis.* Cui præiverat Josephus dicens: *Neque est civitas Græcorum ulla usquam, aut barbarorum, nec ulla gens ad quam septimanæ, in qua vacamus, consuetudo non pervenerit.*

Certum est tamen Mosis temporibus hunc diei Sabbati cultum apud Ethnicos idololatras ita fuisse obliteratum, ut vix ulla apud eos vigeret hujus festivitatis memoria. Hinc est quod solemnitatem illam solis Judæis propriam, certatim asseruerunt scriptores Ethnici; indeque sumpserunt ansam eos subsannandi: ita imprimis Ovidius.

Quoque die redeunt rebus minus apta gerendis
Culta Palæstino septima festa viro.

Et Juvenalis satyra quarta Judæos suggillans, scribit:

Quidam sortiti metuentem Sabbata patrem
Nil præter nubes & Cæli numen adorant.

His concinens Rutilius impudentissime de Judæis scribit:

Reddimus obscœnæ convitia debita Genti
Quæ genitale caput propudiosa metit
Radix stultitiæ cui frigida Sabbata cordi,
Sed cor frigidius religione sua est,
Septima quæque dies turpi damnata veterno,
Tamquam lassati mollis imago Dei.

Ampliora si cupias, adeas Seldenum qui demonstrat ab Ethnicis diem septimum cæteris prælatum; non quod eis solemnis & sacer esset; sed quod septenarius numerus illis esset in veneratione & pretio. Quod si qui die septimo, Judæorum instar, feriati sint & eorum Sabbata æmulati; dicendum est cum Seldeno, id factum esse sub inclinantis rei Judaicæ tempora: cum nempe Judaica Gens a Romanis victa & triumphata per omnes pene mundi nationes dispersa est, & una cum sua religione diffusa; inde enim fieri potuit ut Gentes ab eis edoctæ rationes cur istæ die feriarentur, eamdem religiosam observantiam assumpserint.

Ut autem rite celebraretur Sabbatum, abstinendum erat. I. Ab omni opere mechanico, & servili quamtumvis utili; unde Numer. 15. vers. 32. Deo jubente lapidatus

datus est vir ille qui deprehensus fuerat colligens ligna die Sabbati.

II. Cibos etiam parare non licebat; quamobrem admonebat Moses Exod. 16. vers. 23. *Requies Sabbati sanctificata est Domino; cras quodcumque operandum est, facite: & quæ coquenda sunt, coquite.* Hinc Exod. 35. vers. 3. *Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem Sabbati;* nempe ad coquendos & parandos cibos; nam ad calefaciendum & accendendum lumen, id non erat prohibitum.

III. Licitum non erat longum iter conficere, Exod. 16. vers. 29. *Maneat unus quisque apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo.* Quæ tamen ita rigide non sunt intelligenda, ut liberum non fuerit locum mutare, sicut interpretabantur Dosithei; qui quo in statu erant initio Sabbati, in eo ad illius diei naturalis finem perseverabant, teste Origene. Licebat enim ad breve intervallum ambulare, nempe ad quartam leucæ gallicæ partem; tantum enim Oliveti mons distat ab urbe Jerosolyma, cujus intervallum dicitur *iter Sabbati.* Actorum 1. vers. 12. quamquam in hujus deambulationis præcise figenda distantia, non conveniunt Interpretes.

IV. Fas non erat hostes aggredi die Sabbati: at liberum erat eis repugnare, vimque vi repellere, ut apparet exemplo Machab. lib. 1. cap. 2. idque docet Josephus lib. 14. antiq. cap. 17. & lib. 2. de bello Jud. cap. 16.

V. Vetitum non erat ea omnia opera exercere, quæ vel pietatem, vel charitatem spectabant. Hinc citra peccatum parabantur omnia requisita ad sacrificia, ut docet Christus D. Math. 13. vers. *Die Sabbati*, inquit, *Sacerdotes in templo Sabbatum violant, & sine crimine sunt.* Licebat pariter infirmis suppeditare remedia necessaria, eisque sanitatem restituere, necnon & consulere vitæ pecudum, & eis necessaria alimenta præbere: & si in puteum, vel in foveam incidissent, inde illas educere, ut Christus D. nos docet Matth. 12. Marc. 2. Lucæ. 6. & 13. quin etiam poterant parari alimenta nedum pro infirmis, sed etiam pro sanis, qui antea de necessariis providere non potuerant; quia, inquit Christus D. Marci 2. vers. 27. *Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter Sabbatum.*

VI. Ad exactam Sabbati observantiam sat non erat abstinere ab omni opere servili; sed insuper incumbendum erat piis operibus, in quibus potissimum consistit nedum Sabbati, sed & aliorum festorum observantia; ut docent Hebræorum Scriptores & Magistri, qui asserunt Judæos solitos esse semel in hebdommada, nempe diebus Sabbati, sacros agere conventus, ut divinorum Librorum lectioni & expositioni, atque sacrificiis, & orationibus incumberent. Ita Josephus qui ubi declarat Mosem cunctis legislatoribus præstantiorem, quod non solum leges optimas ad mores probe pieque instituendos sanxerit, sed & eas executioni demandandas ordinaverit; inter cætera scribit, *In unaquaque septimana, alia opera relinquentes, ad legis auditionem congregari præcepit universos, eamque perfecte condiscere, quod alii legislatores reliquisse noscuntur.*

Quanto autem studio isti mandato paruerint, apparet ex iis quæ subiicit, *Nostrorum quemquam, si quis leges interrogat, facilius quam nomen suum recitat: universas quidem mox a primo sensu eas discentes, in animo velut inscriptas habemus.* His similia refert Philo qui scribit: „ Mos erat certis temporibus, præcipue Sabbatis, operam dare studio sapientiæ, principe doctoris vice fungente, præmonstranteque officio, subditis autem in honestate proficientibus, & mores vitamque corrigentibus. Quæ consuetudo a majoribus per manus accepta hodieque durat apud Judæos, tempore illo dicato eruditioni, contemplationique rerum naturalium. Nam destinata oppidatim sacris precationibus loca (quæ *Proseuchas* vulgus nominat) quid aliud sunt, quam scholæ, in quibus prudentia, fortitudo, temperantia, justitia, pietas, sanctitas, omnisque virtus discitur, quæcumque ad humana divinaque negotia requiritur?

Et *lib. de Decalogo*: „ quartum præceptum commendat diem septimam, jubens eam pie sancteque transigi.... Jussit igitur ut quicumque hæc instituta recepissent, sicut in cæteris, ita in hoc quoque Deum sequerentur, operando per sex dies, septima vero interquiescendo, vacandoque contemplationi rerum, & studio sapientiæ: retractando etiam a cogitatione acta præterita & rationem eorum a se reposcendo, sicubi a legum præscripto aberratum fuerat, ut in posterum cautiores essent, prospicerentque ne iterum impingerent in eadem offendicula.

Hæc autem pia in diebus Sabbati exercitatio adeo solemnis erat, ut etiam exteris innotuerit: nam Agatharcides Auctor Ethnicus productus a Josepho scribit: *Qui vocantur Judæi, habitant omnium munitissimam civitatem, quam vocare Jerosolymam provinciales solent. Hi vacare consueti sunt septima die, & neque arma portare in istis diebus, neque alterius cujuspiam curam habere patiuntur, sed in templis extendentes manus, adorare usque ad vesperam soliti sunt.* Præclarum hujus observantiæ exemplum refert Synesius epist. ad Evotium dicens, quod cum Judæus quidam clavum regeret navis, quam una cum pluriniis aliis ipse Synesius conscenderat; adveniente Sabbato illico Judæus ille clavum dimisit, & accepto legis volumine, ac toto corpore prostratus, ita hæsit lectioni tota nocte & die sequenti, ut nulla vi, nullisque minis, etiam evaginato gladio & intentata morte adduci potuerit ut se moveret, nedum ut clavum resumeret, donec præteriisset Sabbati dies. Apparet inde quomodo religiosa Sabbati observantia, tandem in superstitionem degeneraverit.

His similia sunt quæ Josephus scribit de Essenis, nempe illos diebus Sabbati ita quie-

te

te & tranquille consistere, ut vas aliquod transponere, aut alvum purgare, crimen existimarent. Dositheus Samaritanus eo processit, ut assereret quemcumque eisdem in habitu, statu & situ, in quo ineunte Sabbato fuisset, immotus per totam diem perseverare debere.

Duravit hæc superstitio apud infœlicem gentem ad annum Christi 1220. Nam Ranulphus [a] & Volateranus [b] scribunt quod cum Theuksburi Judæus in foricam delapsus esset, ob diei Sabbati religiosam observantiam superstitiosissimus homo noluit extrahi: id cum Richardus de clara Comes Gloverniæ audiisset, etiam sequente die dominico illum elevari prohibuit, unde miser ille vel frigore, vel fœtore interiit: Hinc editum carmine colloquium illius Judæi cum Christiano in probrum & derisionem tam stupidæ superstitionis.

[a] In Polichronio lib. 7. cap. 37.
[b] Lib. 3. Geog.

Judæus

Sabbata nostra colo: de stercore surgere nolo.

Christianus.

Sabbata nostra quidem Salomon celebrabis ibidem.

Certum est autem legem de feriando die Sabbati nusquam fuisse ea superstitione servandam. Prohibebantur opera quidem servilia, longæque itinerationes: at interdicta non erant ea opera, illique progressus, qui vel ad pietatem, vel ad sublevandam calamitatem proximi, vel ad propriæ vitæ tutelam conducebant. Qui Sabbatum violabat, morte mulctandus erat, Exod. 31. 15. lapidibus obruendus, Numer. 15. 35.

Tandem in hoc præceptum gravissime peccant qui sacris templis & Deo dicatis locis debitam reverentiam non servant. Unde hæc duo simul nectit Deus, Levitici 26. 2. *Custodite Sabbata mea, & pavete ad sanctuarium meum.* Quamobrem referentibus Rabbinis, tanta erat Israelitarum erga templum & sanctuarium Domini veneratio, ut 1. Nemini liceret in illud ingredi cum baculo, vel induto calceis, vel pedibus pulvere inquinatis. 2. Nulla in parte illius spuere. 3. Nec per illud alio transire. 4. Nec ab eo recedenti tergum vertere. 5. Nec in illud irruere turmatim & cum strepitu. 6. Cum altero de re qualibet loqui, nisi Dei laudes persolvendo. 7. Nulli in eo licitum erat sedere, nisi forte summo Pontifici, & Regi, ut videre est, 3. Reg. cap. 7. v. 18. 8. Quodlibet in illo commercium exercere: unde merito Christus D. argentarios, mercatores ovium, boumque, & columbarum, etsi sacrificiis destinatarum, flagello abegit e templo. Quæ omnia maximo debent esse pudori Christianis, dum minorem templis nostris Hierosolymitano multo sacratioribus minorem cultum & reverentiam exhibent.

De Sabbato annorum.

Præter hoc dierum Sabbatum, erat etiam institutum & præceptum Sabbatum annorum Exodi 23. vers. 10. *Sex annis seminabis terram tuam; & congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui: & quidquid reliquum fuerit, edant bestiæ agri: ita facies in vinea, & oliveto tuo.* Ne vero ansam haberent Israelitæ diffidentiæ, & querimoniæ de necessariis ad victum eo anno Sabbatico, huic dubio occurrit Deus, Levit. 25. vers. 20. *Quod si dixeritis: quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum: seretisque anno octavo, & comedetis veteres fruges usque ad nonum annum: donec nova nascantur edetis vetera.*

In hoc itaque anno Sabbatico quatuor erant observanda. I. Cessabat omnis agricultura, & fructuum collectio ab illius terræ & fundi dominis, sed quæ nascebantur ex terræ fœcunditate, publici erant juris; adeo ut quisquis vellet, ea capere posset, maxime pauperes, & peregrini, ut refertur Levit. 25. vers. 5. & 6. Voluit autem Deus terram hoc anno quiescere, ne si agri assidue exercerentur, tandem exugeretur eorum fœcunditas, & steriles fierent; ut enim aliæ res, sic & terra quiete opus habet, nam ut notat Ovidius de ponto

Quæ nunquam vacuo solita est cessare novali.
Fructibus assiduis, lassa senescit humus.

II. Hoc anno remittebatur æs alienum mutuo comparatum, maxime iis, quibus facultas non erat restituendi, ut colligitur ex cap. 15. Deuter. v. 9.

III. Dimittendi erant liberi omnes servi Hebræi, ut præceptum erat Exod. 21. vers. 2. *Si emeris servum Hebræum, sex annis serviet tibi: in septimo egredietur liber gratis;* Hoc autem privilegio non gaudebant servi ex alienigenis seu advenis comparati: hi enim hæreditario jure transmitti debebant ad posteros usque ad annum Jubilæi, ut statuitur Levit. 25. vers. 46 & 54.

IV. Eo anno, die decima quinta mensis septimi debebat legi Deuteronomium, toto audiente populo, ut præcipitur Deuter. 31. vers. 10. & 11.

Licet autem isto anno terra non sereretur, nec meteretur; attamen sua cum ex nativa ubertate fruges & fructus aliquos produceret, non minus fieri debebant solitæ oblationes, sive manipuli die 16. primi mensis, sive panum primitiarum in die Pentecostes e recentis tritici farina &c. poterant enim hæc comparari ex frugibus e terræ ubertate, & granis ex priori messe deciduis eo anno exortis.

Ad decimas quod spectat, non debebant, nec poterant illo anno persolvi: sed cum anno præcedente ex speciali Dei benedictione fruges duplicarentur, etiam duplicatas Sacerdotes habebant decimas; ac proinde eis abunde sicut & aliis suppetebat, unde viverent illo anno Sabbatico, ut antea dictum est.

De anno Jubilæo, seu de maximo Sabbato.

ANnus Jubilæus, seu maximum Sabbatum, erat quinquagesimus quisque annus magna solemnitate celebrandus, ut præceperat Deus, Levit. 25. v. 8. Ubi cum præcepisset servandum esse Sabbatum annorum, addit: *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt annos quadraginta novem: & clanges buccina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore in universa terra vestra, sanctificabisque annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ; ipse est enim Jubilæus.* Quibus verbis tria præsertim significantur. I. Quinquagesimum annum esse solemniter, & magna cum pietate, & lætitia celebrandum.

II. Hunc annum quinquagesimum computandum esse a decima die mensis septimi, hoc est, a die festo Expiationis; nimirum, ut quo die Israelitæ veniam peccatorum suorum & spiritualium debitorum remissionem flagitarent, eodem etiam fratrum suorum debita relaxarent.

III. Hoc enim anno fieri debebat omnium debitorum, & obligationum perfecta remissio, tum realium in bonis, cum personalium in servis. Unde dicebatur *annus Jubilæi*, hoc est, annus remissionis, & libertatis. Id enim proprie significat vox *Jubilæus* juxta Josephum, cui subscribunt S. Hieronymus in tertium caput Isaiæ, *Jubilæus*, inquit, *est remissionis annus*: & Theodoretus qui ait, *Statuit ut annus Jubilæus cum cessatione celebretur, quod quidem nomen remissionem, ac libertatem significat.*

Erant autem in anno Jubilæi eadem servanda quæ in anno Sabbatico. I. Non erat in eo serendum, neque metendum, & quæ sponte nascebantur, dimitti debebant, Levit. 25. vers. 11. *Non seretis, neque metetis sponte in agro nascentia.* II. Servi dimittendi erant liberi, non solum ex Israelitis, ut fiebat in anno Sabbatico, sed etiam ex exteris comparati: *Vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ*, vers. 10. III. *Anno Jubilæi redient omnes ad possessiones suas*, vers. 13. Unde in Jubilæo fiebat multo major relaxatio, quam in anno Sabbatico; in hoc enim possessiones & fundi ad proprios dominos non revertebantur, sicut in Jubilæo: nempe ut cuique Tribui, & familiæ primitus assignata terræ distributio servaretur, nec possessiones diversarum Tribuum permiscerentur; aut si quando fuissent permixtæ, pristinum in statum in anno Jubilæi revocarentur.

Præter has distinctas Sabbati appellationes erant, & aliæ etiam in novo Testamento commemoratæ; nempe SABBATUM MAGNUM, & SABBATUM SECUNDO PRIMUM. Primum indicat S. Joannes cap. 19. vers. 31. ubi refert Judæos petiisse a Pilato ut tam Christi D. quam duorum cum eo crucifixorum frangerentur crura, ne ipsorum *remanerent in cruce corpora Sabbato*, addit: *Erat enim magnus ille dies Sabbati.* Hoc est, Sabbatum Paschale jam incipiens, nempe dies Veneris majori ex parte exacta; ut communiter exponunt Interpretes.

At major est difficultas de *Sabbato secundo primo*, cujus meminit S. Lucas cap. 6. *Factum est autem*, inquit, *in Sabbato secundo-primo, cum* (Jesus) *transiret per sata, vellebant ejus discipuli spicas* &c. S. Hieronymus Epist. ad Nepotianum scribit, quod cum ea de re consuluisset S. Gregorium Nazianzenum, hic, quod forte non haberet quid ex tempore responderet, difficultatem joco elusit dicens: *Docebo te apud populum, ubi acclamantibus, & applaudentibus velis, nolis, cogeris assentiri nobis.* S. Chrys. Sabbatum *Secundo primum* putat esse festum immediate sequens festum Paschatis; Judæi enim quodlibet festum solebant appellare *Sabbatum*; hæc siquidem vox quietem in festis servandam significat: ut sit sensus, Christum D. ambulasse per sata die primi Sabbati festum Paschatis consequentis, quod nimirum primum esset respectu succedentium festorum & Sabbatorum; & primum sequens festum Paschatis, quod, inquiunt, contingere solebat sexta die hebdomadæ, quem diem Veneris appellamus. Verum vix aut raro Paschatis festum incidebat in diem Veneris, ac proinde Sabbatum sequens constanter dici non potuit secundo primum.

II. Isto nomine nonnulli putant significari festum Pentecostes, quod secundum erat inter tria maxime solemnia, nempe Pascha, Pentecostes, & festum Tabernaculorum; idque suadetur ex eo quod illo tempore messis esset matura, & grana e spicis facili negotio poterant excuti. *Verum* cum notissimum esset nomen *Pentecostes*, non aliud usurpasset Evangelista ad festum istud designandum. *Deinde* solemnior erat ille dies, ut Christus cum Apostolis per sata deambularet. *Insuper* verosimile non est die adeo solemni, & in quo Judæi abunde epulari solebant, Apostolos tanta fame fuisse stimulatos, ut ad illam ex parte sedandam coacti sint grana e spicis evellere.

Itaque omissis aliorum sententiis, probabilius dicendum arbitror per *Sabbatum secundo-primum*, intelligendum esse diem immediate Sabbatum sequentem, quem ordinarie Judæi appellabant *primam Sabbati*, ut constat ex Matth. 28. v. 1. quin etiam solebant singulos dies hebdomadæ, Sabbatum nominare. Unde Lucæ 18. Pharisæus ille gloriabatur se jejunare *bis in Sabbato*, hoc est, duo-

duobus in hebdomada diebus: & Levit. 23. Jubet Deus Israelitis ut numerent a prima die oblatarum primitiarum *septem Sabbata*, hoc est, septem hebdomadas ad festum Pentecostes.

Hinc *Marci* 16. *vers.* 2. & *Joannis* 20. *vers.* 19. Primus dies hebdomadæ dicitur *una Sabbatorum*; non quod omnes hebdomadæ dies essent proprie dicta *Sabbata*, in quibus ab omni opere servili esset feriandum; talis enim solus erat septimus; sed quod ab illo septimo solemni die denominationem acciperent, dicerenturque *prima*, vel *una* Sabbati, *secunda* Sabbati, *tertia* Sabbati &c. tanta videlicet erat illius diei Sabbati celebritas, tanta veneratio, ut alii dies ab illo, velut a fonte rivuli, nomen & originem ducere censerentur.

Hic prætereundum non est quæ Josephus narrat de fluvio Sabbatico: „ Titus, *inquit*, „ aliquandiu quidem Berithi commorabatur: „ inde autem reversus & per omnes quas „ obiret Syriæ civitates, magnificentissima „ celebrans spectacula, Judæorum captivis „ ad ostentationem cladis eorum abutebatur. Conspicit autem in itinere fluvium „ cognitione dignissimum. Is fluit medius „ inter Arcas & Raphaneas Agrippæ regni „ civitates. Habet quoddam peculiare miraculum. Nam cum sit quando fluit plurimus, neque meatu segnis; tamen interpositis sex diebus a fontibus deficiens, siccum exhibet locum videre. Deinde quasi „ nulla mutatione facta septimo die similis „ exoritur atque hunc ordinem semper eum „ observare pro certo compertum est. Unde etiam *Sabbaticus* appellatus est, a sacro Judæorum septimo die sic nominatus. Huius pariter fluvii meminit Plinius, sed differt a Josepho, ait enim lib. 31. histor. natural. cap. 2. *In Judæa fluvius Sabbatis omnibus siccatur*. Hinc Judæi colligunt Deum hoc naturali & argumento homines docere Sabbatum esse perpetuo servandum.

Verum ait Galatinus: „ Quemadmodum „ fluvius ille fictus observandi Sabbati signum fuit, cum in tota hebdomada lapides trahendo flueret in Sabbatis quiesceret, ut ipsi fabulantur; ita quoque nunc „ est Sabbati non observandi efficax contra „ eos argumentum; cum nusquam sub cœlo „ sit nunc fluvius qui magis in Sabbatis „ quam cæteris diebus quiescat. Per universum namque orbem mercatores discurrunt, qui sicuti ab extremis terris adveniunt medicinalia variaque pigmenta ita „ tantum quid si verum esset, sibi invicem „ narrarent. Fateor quidem tunc ejusmodi „ fluvium forte extitisse. Nunc autem nemo est qui ipsum vel vidisse se dicat, „ vel ab aliquo visum fuisse referat. Quare istiusmodi fluvium dicere nunc esse, & „ figmentum & mendacium merito dicendum est. Neque etiam Josephus, neque „ Plinius, dicunt eum in Sabbatis quievisse, ut isti asserunt. Sed quod futuram „ Sabbati defectionem & sectionem portendebat, quod scilicet illo die ulterius venerandum non esset. *Ita Galatinus*.

Neque vero opus erat hoc naturali symbolo & argumento ad suadendam Judæis Sabbati observantiam cum ex Scriptura sacra innumeris propemodum oraculis apertissime illa statuatur, ut sacros Veteris Testamenti codices legenti constabit.

DE QUARTA CAPITALI LEGE MORALI seu de quarto Decalogi præcepto.

JAm dictum est decem capitalia Dei mandata pro ratione objectorum distribui in duas tabulas, in quorum prima continentur ea quæ spectant Dei cultum internum, & externum: in secunda vero quæ proximum respiciunt, docentque imprimis quid specialiter debeamus superioribus tam natura, quam dignitate, beneficio & mandato. *Natura* quidem, puta parentibus, cum ait, *honora patrem tuum, & matrem tuam, ut sis longævus super terram*. Seu, ut fertur Deuter. 5. vers. 16. *ut bene sit tibi in terra*. In quibus verbis tria maxime veniunt notanda.

I. Immediate, & proxime post Deum colendos esse genitores nostros, quod eorum opera usus fuerit Deus, ut nobis vitam largiretur. Unde nobis sunt vice Dei, qui sua fœcunditate nos procreent, studiis foveant, prudentia gubernent, eumque in statum nos promoveant, in quo divina affulgente gratia, pie, probeque vivendo æternam fœlicitatem possimus promereri.

II. Cultum eis exhibendum triplicem. I. Ut reverenter eos observemus tamquam Dei erga nos vicarios, quos suæ auctoritatis & dignitatis voluit esse participes, sacrumque sibi peculiare *Patris* nomen singulari beneficio eis indulsit: ut significaret eorum contemptum in ipsius contumeliam redundare; nec ab ullo suos posse sperni genitores, sine quodam sacrilegio. Unde Ecclesiast. 3. vers. 8. *qui timet Dominum, honorat parentes, & quasi Dominus serviet his qui se genuerunt*. II. Ut in omnibus pareamus eorum imperio, ubi non obstat Dei mandatum; *Filii* (ait S. Paulus ad Ephes. 6. vers. 1.) *obedite parentibus vestris in Domino*; præsunt quidem liberis parentes, verum sub summo Dei imperio.

Unde non simpliciter hortatur Apostolus, ut filii parentibus sint obsequentes, sed restrictione addita, *in Domino*: quo significat si quid pater contra mandatum Dei injungat, obedientiam libere negandam; ita enim divina lex filios parentibus subiicit, ut Deo jus suum illibatum maneat. Hinc Christus D. *qui amat patrem suum, & matrem suam, plusquam me, non est me dignus*.

III. Ut filii parentum suorum curam gerant, & ad omnia obsequia prompti sint, & seduli. Unde Eccles. 7. vers. 29. *In toto corde tuo honora patrem tuum, & gemitus* ma-

matris tuæ ne obliviscaris: memento quoniam nisi per illos natus non fuisses, & retribue illis, quomodo & illi tibi. Detestabilis certe barbaries est, & execranda filiorum ingratitudo, qui parentibus egentibus opem ferre, & inopiam levare, vel gravantur, vel negligunt.

Declarat ista Philo egregie qui cum dixisset *præceptum de honorandis parentibus situm esse in duarum tabularum confinio, & cum in prima sit ultimum, conjungit ambas, priori secundam applicans; quia parentum natura videtur mortalis & immortalis essentiæ confinium: mortalis propter cognationem cum hominibus & cæteris animantibus & propter corpus corruptibile; immortalis vero, quia gignendo refert Deum genitorem omnium.*

Cumque improbasset triplex hominum genus, quorum aliqui pleni pietatis desiderio, relictis aliis negotiis totam vitam dedicant divino cultui & parentum curam negligunt; nonnulli solam curant societatem hominum, bona sua cum quibuslibet communicantes liberaliter, & mala illorum sublevantes pro viribus: alii vero qui nec de hominibus benemerentur, nec pietatem sanctitatemque suspiciunt qui possunt videri mutati in ferarum ingenium; adjungit, *inter quos primas ferent, qui parentes suos negligunt, utriusque partis hostes, tum ejus quæ Deo, tum ejus quæ hominibus se approbare vult. Sciant igitur se damnatos pro duobus tribunalibus, quæ sola sunt naturalia:* IMPIETATIS, *apud divinum, quod secundos post Deum auctores vitæ suæ non tractant ex officio:* INHUMANITATIS *vero apud humanum: cui enim benefacient, qui proximos & optime de se meritos vilipendunt, quibus nulla potest referri gratia non inferior acceptis beneficiis! quomodo enim natus genitorem suum poterit vicissim gignere?*

Etsi nomen paternum sua dulcedine atque naturæ impulsu rationisque dictamine satis ad obsequii promptitudinem filios allicere debet; attamen quo alacrius ad hoc officium præstandum liberi se compararent, adiicit Deus istius obsequii remunerationem; nimirum longævitatem: ideo sanctus Paulus ad Ephesios 6. vers. 2. dicit hoc mandatum *primum esse in promissione: ut bene sit tibi, & sis longævus super terram;* quibus verbis non tantum vitæ diuturnitas, sed aliæ quoque bonorum aliorum accessiones promittuntur: & experientia quidem constat plurimos qui erga parentes impii & ingrati fuerunt, vitam quidem protrahere; sed non aliter quam in pœnam, dum ipsis merces inhumanitatis a filiis suis rependitur, plurimisque vexantur calamitatibus. Quod si nonnullis erga parentes officio pietatis defunctis interdum non contingat vitæ diuturnitas; irritas tamen suas non facit Deus promissiones, quia fideles qui in terra privati fuerint caducis beneficiis, meliorum in cœlis repositam habent compensationem.

Accedit quod si Deus illis longævitatem non concedit, aliis tamen beneficiis eos cumulat; ut docet Ecclesiasticus cap. 3. v. 5. & sequentibus, ubi ait: *Sicut qui thesaurizat, ita & qui honorificat matrem suam, Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore: & qui obedit patri, refrigerabit matrem.* Ad hoc autem beneficium consequendum plurimum conducit parentum benedictio; quamobrem illam enixis precibus, & votis exquirebant Patriarcharum filii, ut constat exemplo Esau & Jacob: infausta vero, maximeque metuenda eorum imprecatio; unde idem Ecclesiasticus vers. 11. addit; *Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta.* Et præiverat Salomon Proverb. 19. v. 26. *Qui affligit patrem, & fugat matrem, ignominiosus est, & infœlix.*

Idipsum confirmant omnia filiis erga suos parentes ingratis, debitumque honorem & obsequium eis denegantibus a Deo reposita & intentata supplicia. Nam Deuter. cap. 21. vers. 18. & seq. jubet Deus, ut filius inobediens, a patre, & matre castigatus, nec emendatus, denuntietur senioribus; quorum sententia ab omnibus ejusdem loci incolis lapidibus obruatur. Exod. 21. vers. 15. *Qui percusserit patrem suum, aut matrem, morte moriatur.* Et vers. 17. *Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur.* Unde præclare S. Ambrosius: *Honoret pius patrem, propter gratiam; ingratus propter timorem.*

Ad hoc idem præceptum revocanda obedientia, & reverentia exhibenda Sacerdotibus, sacrisque Ministris, sunt enim nostri patres spirituales. Unde Deus, Deuteronomii 17. vers. 12. *Qui superbierit nolens obedire Sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto judicis morietur homo ille.* Et Ecclesiastici cap. 7. vers. 31. *In tota anima tua time Dominum, & Sacerdotes illius sanctifica in omni virtute tua: dilige eum qui te fecit; & ministros ejus ne derelinquas: honora Deum ex tota anima tua: & honorifica Sacerdotes.*

Neque huic exhibendæ reverentiæ obstare debet quorumdam Sacerdotum minus probe vivendi genus: nam, inquit Christus Dominus, spectanda est eorum doctrina, non vero agendi ratio, *Omnia*, inquit, *quæcumque dixerint vobis, servate, & facite: secundum vero opera eorum nolite facere.* Fateor quidem quod quemadmodum docet Apostolus 1. ad Timoth. vers. 17. *Qui bene præsunt præsbyteri, duplici honore haberi debeant,* maxime *qui laborant in verbo & doctrina;* verum a suæ dignitatis moribus degeneres, non propterea spernendi sunt; & si in illis non veniat honoranda vitæ sanctitas, venerandus tamen in eis sacerdotalis caracter, quo Christi Domini Sacerdotii participes fiunt.

Ad hoc pariter præceptum revocandus est honor impendendus Principibus, Judicibus, aliisque in potestate constitutis. Quemadmodum enim patribus debetur honor, quia Deus in societatem paterni nominis eos ascivit: ita hi Deum repræsentant, tamquam illius Legati, aut Vicarii. Hinc nomine *Dei* illustrantur, Exod. 22. vers. 28. *Diis non detrahes, & Principi populi tui non maledices.* Idque confirmat Christus Dominus, Joan. 10. vers. 34. de Judicibus, & Principibus ex-

exponit illud Psalmo 82. *Ego dixi*, *Dii estis*, *& filii Excelsi omnes*: quibus consonant hæc Psalmi 81. *Deus stetit in Synagoga Deorum*, *in medio Deorum dijudicat*.

Illuc etiam revocandus est honor impendendus senibus, ut jubet Deus Levit. 19. vers. 32. *Coram cano capite consurge*, *& honora personam senis*. Unde Ecclesiasticus cap. 8. vers. 7. & sequentibus *ne spernas hominem in sua senectute*.. *& ne despicias narrationem seniorum sapientium*, *& in proverbiis eorum conversare*. *Ab ipsis enim disces sapientiam*, *& doctrinam intellectus*, *& servire magnatis sine querela*. *Non te prætereat narratio seniorum*. *Ipsi enim didiscerunt a patribus suis*: *quoniam ab ipsis disces intellectum*, *& in tempore necessitatis dare responsum*, qui in hoc deficiunt, divinam in se iram provocant, *Deuter*. 28. 50. fiuntque Ethnicis deteriores. Lycurgus enim Lacedemonum legislator honorem non divitibus, aut potentibus; sed pro gradu ætatis, senibus tribuendum esse indixit, unde vetus Poeta

Magna fuit quondam capitis reverentia cani
In quo suo pretio cura senilis erat.

Apud Judæos *senes* censebantur qui erant sexagenarii; *cani* vero septuagenarii.

DE QUINTA LEGE MORALI seu de quinto Decalogi præcepto.

HOc capitali præcepto prohibetur omnis injusta læsio inferenda vitæ proximi: quo autem ab aliis violentiæ speciebus facilius caveatur, illam hic expresse proponit Deus, a qua naturaliter omnes abhorrent, dicendo, non occides: homicidium enim naturali instinctu omnes execrantur, & belluinam feritatem sapit humani sanguinis effusionem habere in deliciis. Expressit alibi Deus, nempe Genes. 9. vers. 6. rationem propter quam homines ab aliorum cædibus deterret, nimirum, ne violetur ejus imago singulis hominum cordibus impressa.

Quatuor vero sunt hujus præcepti partes, *prima* ne quem vexemus ac opprimamus, neve simus aliis offensi & molesti. *Altera* ut pro viribus adjuvemus eos qui inique premuntur, obsistam usque improbis ne pro sua voluntate aliis noceant. *Tertia* ut egentibus famelicisque subministremus subsidia & alimenta necessaria: si quis enim nobis consciis, fame aut egestate pereat, illius mortis rei sumus, dicente S. Ambrosio, *quem non pavisti*, *occidisti*. *Quarta* ne oderimus proximum. Nam, ait S. Joann. 1. epist. cap. 3. vers. 15. *Qui odit fratrem suum*, *homicida est*. Unde ad hujus præcepti observantiam, non sufficit ne quis manu, aut gladio proximum impetat; sed ultra requiritur ne malevolentiam & odium intus fovendo, ad nocendum pronus sit, unde Levit. 19. vers. 17. *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo* &c.

Pari ratione ibidem prohibentur rixæ, contumeliæ, & injuriæ quæ animum exacerbant, & provocant ad vindictam. Unde Christus D. Matth. 5. vers. 22. hujus legis transgressores pronuntiat, non modo eos, qui proximum occiderint, aut percusserint, sed etiam reum fore coram judicio, qui fratri suo temere irascitur; qui vero dixerit *Racha*, arguendum esse coram Concilio; qui autem dixerit *fatue*, applicandum esse gehennæ ignis; nimirum ut significet prohibitam esse omnem injuriam & contumeliam.

Huc etiam spectat illud Levit. 19. vers. 14. *Surdo non maledices*, *nec pones coram cæco offendiculum*. Nam surdis insultare non minus absurdum est, quam conviciis lapides incessere: cæcis autem offendicula ponere ut præcipites ruant, vel eos aberrantes in viam non reducere, barbarum est, & prorsus inhumanum.

Etsi vero hoc præcepto prohibetur homicidium; nihilominus licet alium occidere. I. Qui principum, vel magistratus sententia reus mortis judicatus est. Justum enim est putridum reipublicæ membrum resecare, ne totum corpus pereat.

II. In legitimo bello, nempe pro tuenda aut propaganda vera religione, suscepto; vel pro patriæ, aut regni incolumitate & tranquillitate servanda, aut restituenda, aliisque motivis de jure probatis; neque enim Christianis interdicitur bellum gerere, ut quidam fanatici hariolantur. *Nam* (inquit S. Augustinus) *si Christiana disciplina omnia bella culparet*, *hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Evangelio diceretur*, *ut abiicerent arma*, *seque omnino Militiæ substraherent*. *Dictum est autem eis* (Lucæ 3. vers. 14.) NEMINEM CONCUTIERITIS, NULLI CALUMNIAM FECERITIS, *sufficiat vobis stipendium vestrum*. *Quibus stipendium proprium sufficere debere præcepit*, *militare utique non prohibuit*.

Causas declarandi, & ineundi legitimi belli egregie declarat Lyranus noster ad caput 31. *Num. v*. 8. his verbis: „ Sciendum, „ *inquit*, quod justum bellum invenitur motum in sacra Scriptura a pluribus causis. „ 1. Contra terram in qua Deus blasphematur per Idololatriam, ut habetur *Deut*. „ 12. subvertite omnia loca in quibus coluerunt, quæ possessuri estis, Deos suos. „ 2. Si a Dei cultu recedatur, *Deut*. 13. si „ audieris in una urbium tuarum dicentes „ aliquos &c. 3. Si fidelitas temporalis Domini deferatur: 4. *Reg*. 3. de Joram & „ Josaphat, qui moverunt bellum contra regem Moab. 4. Si rebellio moveatur; 2. „ *Reg*. 20. contra Sebam filium Bochri. 5. „ Si malefactor deffendatur: *Judic*. 20. de „ bello moto contra Gabaa. 6. Si injuria „ publica principi irrogatur: 2. *Reg*. 10. de „ bello David contra regem Ammon, qui „ fecit radi barbas nuntiorum David in contemptum ejus. 7. Si propria res repetatur: 2. *Reg*. 3. de bello David contra Isboseth

„ boseth repetendo Regnum quod sibi datum erat a Deo. 8. Ut hostis repellatur: 2. *Reg.* 8. de bello David contra Philistæos, 9. Ut hostis insurgens in suis propriis oppugnetur: *Num.* 21. de bello filiorum Israel contra Seon & contra Og, reges Amorræorum. 10. Contra illum per quem hostis roboratur: 2. *Reg.* 8. de bello David contra Syriam Damasci, eo quod ferebat auxilium Abadezer. 11. Ut amicus ab hostibus eripiatur: *Gen.* 14. de bello Abræ contra Reges qui captivaverant Loth nepotem suum. 12. Si tyrannis a Præsidente exerceatur; 1. *Matth.* de bello Machabæorum contra Antiochum illustrem. *Hactenus ille.*

III. Alium occidere licet pro conservanda vita propria, *Cum moderamine inculpatæ tutelæ*; hoc est, dummodo hæ tres adsint conditiones. *Prima* ut interfector nec fugere possit, nec aliter sibi consulere, nisi vim vi repellendo. *Secunda* ut in adversarium non insiliat animo vindictæ, & ulciscendæ injuriæ. *Tertia* ut priusquam lethale vulnus infligat, conetur adversarium levioribus plagis exarmare.

IV. Furem nocturnum, & in domum vi aut arte irrumpentem, ut statuitur Exodi 22. *Si effringens fur domum, sive suffodiens fuerit: inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis: quod si orto sole fecerit, homicidium perpetravit, & ipse morietur.* Quibus verbis aperte declaratur nocturnum furem licite posse occidi, diurnum vero minime: cujus disparitatis ratio triplex est. 1. Quia nescitur qua intentione fur nocturnus veniat, an ad furandum tantum, an vero ad occidendum. 2. Quia fur nocturnus non potest agnosci; quo fit ut rei ablatæ Dominus, illam in judicio repetere non possit. 3. Quia furi nocturno non potest quis ita facile occurrere, ac diurno; ad hunc enim repellendum advocare potest auxilium domesticorum, & vicinorum; non ita vero quando quis noctu domum invadit: ut jam dictum est ad præfatum Exodi caput.

Attamen diurnum furem cum armis aggredientem etiam citra culpam occidi posse docet S. Augustinus, quæst. 84. in Exod. ubi divinam hanc legem expendens, ait: „ Hoc in legibus antiquis sæcularibus, quibus ista est antiquior, invenitur (nempe in XII. tabulis) e quibus hæc ipsa lex profertur (a Cicerone in oratione pro Milone) impune occidi nocturnum furem, quoquo modo; diurnum vero, si telo se defenderit; jam enim plus est quam fur.

Etsi vero hanc furis aliorumque adversariorum occisionem titulo defensionis propriæ vitæ licitam esse censeat S. Augustinus; nihilominus existimat consultius esse viro christiano mortem pati, quam inferre. Nam in epistola ad Publicolam quæ in nova Editione est ordine 47. *De occidendis hominibus*, inquit, *ne ab eis quisquam occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit Miles aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, vel pro civitate ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate, si ejus congruit personæ.* Ad quæ verba perdocte hæc annotant recentis operum S. Augustini editionis accuratores, quid sibi de hac re videretur jam alias aperuerat S. Augustinus: „ Ubi demum Evodii sententiam comprobavit, eos videlicet apud divinam providentiam haud quaquam peccato esse liberos, qui pro iis rebus quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt.

Imbibit istam doctrinam propinante S. Ambrosio hisce verbis: *Non videtur quod Christianus & justus & sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat; utpote qui etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, nedum salutem defendit, pietatem contaminet.* Hausit etiam ex S. Cypriano qui absolute pronuntiat. *Occidere non licet, sed occidi necesse est*: & in epist. 57. *occidere innocentibus nec nocentem liceat.* Sic illi.

Itaque ex horum SS. Patrum doctrina videtur licitum non esse homini propriam vitam & fortunam tuenti aggressorem interficere, sed potius illatam ab eo mortem pati; idque suadere videtur Christus Dominus dum Petro gladium educenti ut feriret eos, qui cum Juda proditore in hortum accesserant, ait Matth. cap. 26. vers. 52. *Converte gladium tuum in locum suum; omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.*

Permittunt quidem humanæ leges vim vi repellere; nec pœnam decernunt in eum, qui vitæ suæ insidiantem occiderit; at inquit ibidem S. Augustinus *videtur lex ista quæ regendis civitatibus fertur, multa concedere, atque impunita relinquere, quæ per divinam tamen providentiam vindicantur & recte: neque enim quia non omnia facit* (humana lex) *ideo quæ facit, improbanda sunt.*

Verum ista SS. Patrum dicta potius videntur intelligenda de consilio, quam de præcepto: ita quod perfectius quidem sit, magisque consentaneum Evangelicæ doctrinæ mortem ab aggressore pati, quam ei inferre, quo sensu Christus D. Matth. 5. cum imperasset diligendos inimicos, & orandum pro persequentibus & calumniantibus nos, addit vers. 39. & 40. *Ego autem, dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram, Et ei qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.* Quæ verba expendens S. Augustinus præfata epist. ad Marcellinum, ait, his prohiberi quidem animum vindictæ, non vero justam & legitimam defensionem: suaderi patientiam & constantiam in tolerandis persecutionibus & injuriis; non tamen interdici, ne quis sibi, suisque debito modo consulat.

Cum autem dixisset, *cavendum est ne vindicandi cupiditate amittatur ipsa patientia, quæ pluris est habenda, quam omne quod potest etiam invito inimicus auferre:* Inde colligit, *Paratus itaque debet esse homo justus & pius patienter eorum malitiam sustinere; quos fieri bonos quærit, ut numerus potius crescat bonorum; non ut pari malitia se quoque numero addat malorum. Postmodum* ad-

dit

dit Num. 13. *Ista præcepta magis ad præparationem cordis, quæ intus est, pertinere; quam ad opus quod in aperto fit, teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia; in manifesto autem id fiat, quod eis videbitur prodesse posse, quibus bene velle debemus.* Hoc est, servanda quidem in persecutionibus & injuriis patientia & animi moderatio; verum non negligenda justa defensio. Quod confirmat exemplo Christi D. qui alapa percussus a Malcho, non præbuit percutienti alteram maxillam, *Sed*, inquit S. Aug. *prohibuit, ne qui fecerat injuriam, augeret.* Addit exemplum sancti Pauli, qui percussus in faciem jussu principis Sacerdotum, *Act.* 23. *vers.* 3. dixit ei, *Percutiet te Deus, paries dealbate: sedes judicans me secundum legem, & contra legem jubes me percuti.*

Inde concludit, „ Sunt ergo ista præcepta „ patientiæ semper in cordis præparatione „ retinenda, ipsaque benevolentia ne redda„ tur malum pro malo, semper in voluntate „ complenda est. Agenda sunt autem multa, „ etiam cum invitis benigna quadam aspe„ ritate plectendis; quorum potius utilitati „ consulendum est, quam voluntati.

Ex his apparet quantum hallucinentur ii qui ex præfatis S. Augustini verbis existimant non esse licitum homini Christiano ab injustis & violentis aggressoribus sese tutari; solaque in iis occasionibus patientia esse utendum. Id quidem salutare est, sed non absolute præceptum: nam ipsa lege naturali constat vitam nostram vitæ proximi esse anteponendam: ubi cætera sunt paria; hoc est, ubi non agitur de ipsius proximi æterna salute; in illo enim casu, certum est potius vitam nostram corpoream esse profundendam, ut salvetur proximus, quam ut ejus servandæ causa, ille in æternum pereat.

Has ergo censeo, juxta præscriptum charitatis & justitiæ christianæ, servandas esse regulas. I. Ut vita nostra corporea & spiritalis anteponatur utrique vitæ proximi, quem diligere debemus *sicut nos*, non *plusquam nos ipsos*, nisi ex charitatis excessu, quo cupiebat S. Paulus Anathema fieri pro fratribus. II. Ut vita spiritualis seu vita æterna procuranda proximo præferatur vitæ nostræ corporeæ, maxime si proximi cura nobis incumbat: nam ait Christus D. Joan. 11. vers. 11. *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* III. Ut omnia fortunæ bona postponantur vitæ corporeæ proximi, adeo ut fas non sit hominem hæc vi aut fraude surripientem auctoritate privata interficere, quia ista inferioris sunt ordinis & pretii hominis vita, ad quam fovendam tantum sunt adminicula. Dixi *auctoritate privata*, publica namque licitum est fures interimere tamquam Reipublicæ hostes; quippe cum ejus pacem & tranquillitatem convellant, violentque jura gentium, quibus illa fortunæ bona privatis hominibus legitime sunt afferta.

Ex his inferendum est non licitum ob honoris & famæ suæ defensionem, calumniatorem occidere: Quamvis enim *melius sit nomen bonum, quam divitiæ multæ*: Proverb. 22. vers. 1. Attamen cum nullus privatus auctoritatem habeat in vitam proximi, quæ longe præstantior est vita civili, qua quis bene audit apud suos populares, sequitur nulli esse liberum pro hac servanda illibata civili vita, illius temeratorem interficere. Adde quod violaret capitale hoc Christi D. mandatum Matth. 5. vers. 44. *Orate pro persequentibus, & calumniantibus vos.* Multo minus licet seipsum interficere ad præcavendam infamiam, ut egregie docet S. Augustinus, *de civitate Dei, lib.* 1. *cap.* 17. *& seq.* Nam (inquit) *si non privata potestate hominem occidere vel nocentem cujus occidendi licentiam lex nulla concedit; profecto etiam qui seipsum occidit, homicida est; & tanto fit nocentior, cum se occiderit, quanto innocentior, in ea causa fuit, qua se occidendum putavit.*

Inde colligit *cap.* 18. fœminam esse homicidii ream, quæ sub obtentu servandæ aut vindicandæ suæ pudicitiæ seipsam, vel constupratorem interficit: pudicitia enim cum sit virtus, etiam (inquit) *oppresso corpore non amittitur.... nec de ipso corpore perit sanctitas, quia eo sancte utendi perseverat voluntas, & quantum in ipso est, etiam facultas..... quo circa proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificari meruit, nec ipsi corpori aufert sanctitatem violentia libidinis alienæ, quam servat perseverantia continentiæ suæ.* Unde concludit, *quamobrem non habet quod in se morte spontanea puniat fœmina sine ulla sua consensione violenter oppressa, & alieno compressa peccato: quantominus antequam hoc fiat? ne admittatur homicidium certum, cum ipsum flagitium, quamvis alienum, adhuc pendet incertum.*

Hinc cap. 19. Romanos oratores qui Lucretiam, quod a Collatino Tarquinii Regis filio oppressa, se ipsam occiderat, encomiis celebrabant, hoc dilemmate suggillat: aut consensit oppressioni & sic fuit adultera; aut non consensit, & sic pudica permansit: Unde colligit, *si adultera, cur laudata? si pudica, cur occisa? non hoc fecerunt fœminæ christianæ, quæ passæ similia, vivunt. Tamen nec in se ultæ sunt crimen alienum; ne aliorum sceleribus adderent sua, si quoniam hostis in eis concupiscendo stupra commiserat, illæ in seipsis homicidia erubescendo committerent. Habent quippe intus gloriam castitatis, testimonium conscientiæ: habent autem coram oculis Dei sui, nec requirunt amplius, ubi quid recte faciant, non amplius habent; ne devient ab auctoritate legis divinæ, cum male devitant offensionem suspicionis humanæ.*

Homicidii pariter reæ sunt puellæ & conjugatæ quæ fœtum impudice conceptum quæsitis medicamentis excutiunt, & abortum procurant, ut docet Tertullianus. *Nobis*, inquit, *homicidio semel interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolvere non licet. Homicidii festinatio est impedire nasci; nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet; homo est & qui est futurus, etiam fructus omnis in semine est.* Ei concinit Minutius Fœlix in Octavio, ubi Ethnicis inter cætera

exprobrat, quod in eis sint mulieres & puellæ, *Quæ in ipsis visceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant, & parricidium faciant, antequam pariant: & hæc utique de Deorum vestrorum disciplina descendit... nobis homicidium nec videre fas est, nec audire.* Reprobanda igitur est eorum sententia qui existimant liberum esse sibi vel alteri mortem inferre, ut consulatur honori, & dedecus ac infamia vitetur.

DE SEXTA CAPITALI LEGE MORALI *seu de sexto Decalogi præcepto*. NON MOECHABERIS.

HOc præcepto interdicitur quodlibet impudicitiæ genus. Quamvis enim unicam speciem commemoret, nempe adulterium; nihilominus omnem prorsus vesanam libidinem eo nomine prohiberi citra controversiam est. Nam inquit S. Augustinus, *Si* FURTI *nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienæ (non enim rapinam permisit qui furtum prohibuit, sed utique totum a parte intelligi voluit, quidquid illicite rerum proximi aufertur:) profecto & nomine* MOECHIÆ *omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi*. Est autem, ait ibidem S. Augustinus, Mœchia vox græca a nomine μοιχὸς *Mœchos autem Græci non nisi adulteros dicunt.* Unde Levit. 20. vers. 10. *Si mœchatus quis fuerit cum uxore alterius, & adulterium perpetraverit cum conjuge proximi sui, morte moriatur & mœchus & adultera*.

Est autem adulterium grande *nefas & iniquitas maxima*, ait Job. *cap.* 31. *v.* 11. idque multis de causis I. Quia violatur conjugii sanctitas, & mutua fides a conjugibus data. II. Quia furtive surripitur quod uni conjugum proprium est, & in alterius usum & possessionem injuste transfertur. Nam ait S. Paulus 1. ad Corinth. 7. vers. 4. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*. III. Spurcities illa in Ecclesiæ probrum & contumeliam redundat: Matrimonium enim est symbolum unionis Christi D. cum Ecclesia, ut idem Apostolus docet ad Ephesios cap. 5. vers. 32. Ubi cum matrimonii vinculum indissolubile declarasset, addit: *Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo & in Ecclesia*. IV. Quia per impudicam illam copulam plerumque inducitur in familiam spuria & aliena soboles, quæ in legitimorum filiorum hæreditatis partem intruditur.

V. Innumera exinde alia suboriuntur mala, nimirum perpetua inter conjuges discordia & aversio: utriusque probrum & dedecus, rei domesticæ dissipatio, filiorum erga suos parentes contemptus, adulterinæ prolis maledictio. Nam Ecclesiasticus cap. 23. describens adulterii enormitatem & funestos eventus, addit vers. 36. *Non tradent filii ejus radices, & rami ejus non dabunt fructum, derelinquet in maledictum memoriam ejus, & dedecus illius non delebitur*. Inde est quod Levit. 20. vers. 10. & Deuter. 22. vers. 22. Statuit Deus ut adulteri, tam vir quam mulier, publico & infami supplicio intereant; quamobrem in primitivis Ecclesiæ sæculis, adulteri eamdem cum idololatris & homicidis publicam pœnitentiam agebant. Quin etiam refert S. Cyprianus tantam fuisse suorum prædecessorum erga adulteros severitatem, ut totum illis pœnitentiæ locum clauserint. Quamquam vero hanc austeritatem attemperarint eorum successores; attamen Mœchos multis annis pœnitentiæ publicæ addixerunt, ut inde manifestum fieret quantum Ecclesia immaculata Christi D. sponsa omnem abhorreat impudicitiam.

Pari ratione damnatur hoc præcepto omnis fornicatio, hoc est, copula soluti cum soluta muliere. Hanc enim copulam ut grande crimen prohibent Scriptores sacri. Imprimis Tobias cap. 4. vers. 13. *Attende fili mi ab omni fornicatione, & præter uxorem tuam, nunquam patiaris crimen scire*. Unde sæpissime S. Paulus invehitur in fornicatores. *Hoc* (inquit ad Ephes. 5.) *scitote intelligentes quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus non habet hæreditatem in regno Christi & Dei*. Idem habet ad Galatas 5. vers. 19.

Hinc est quod districte Deus prohibet omne lenocinium: sic Levit. 19. vers. 29. *Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra & impleatur piaculo*. Id est, ne sis causa plurimarum fornicationum, quæ a viris committerentur. Et Deuter. 23. vers. 17. *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel:* quæ verba nedum intelligenda sunt, ut quidam volunt, de scortis Ethnicis, quæ pudorem suum prostituebant in honorem & cultum suorum numinum; sed de quibuslibet mulieribus meretricio quæstum exercentibus, quas e populo suo eliminari jubet Deus; qui cum sit puritatis & castitatis amator, omnem prorsus immunditiem & impudicitiam a suis cultoribus removendam peroptat.

Non me latet tantam fuisse quorumdam Ethnicorum vesaniam & morum corruptionem, ut a Dæmonibus; quos sub inanium Deorum larva colebant, dementati gratum ipsis putarent exhibere obsequium, dum omnem in eorum templis libidinem explerent. Erant ad id nefarium opus quædam destinatæ mulieres, quas numini sacras & devotas appellabant, ut docet Strabo qui de Commanæ Cappadociæ civitatis templo in honorem Lunæ erecto scribit, illuc solitos homines turmatim convenire sacrificia Deæ exhibendi gratia: *Multæ etiam*, inquit, *mulieres corpore quæstum facientes quarum pleræque sunt sacræ: nam hæc quasi parva quædam est Corinthus, quod hic quoque propter multitudinem meretricum Veneri sacrarum multi peregre agant, & festos dies agitent*. Idipsum confirmat Alexander ab Alexandro. *Corinthi*, inquit, *supra mille prostitutæ in tem-*

templo Veneris assidue degere, & inflammata libidine quæstui meretricio operam dare, & velut sacrorum ministræ Deæ famulari solebant. Idem de Babyloniis scribit Herodotus, *Una*, inquit, *Babyloniis lex est omnibus modis fœda. Nempe omnibus mulieribus indigenis commune est, semel in vita ad templum Veneris desidentibus cum exteris viris consuetudinem habere &c.*

Hanc etiam execrandam turpitudinem apud Judæos invaluisse indicat Oseas cap. 4. vers. 13. Ubi de Israelitis scribit, *Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiama; subtus quercum, & populum, & therebinthum, quia bona erat umbra ejus: ideo fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt. Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, & cum effeminatis sacrificabant*. Ubi per *effeminatos* S. Hieronymus dicit intelligendos esse homines gallos quos amputatis virilibus Romani dedicabant cultui *Athys* quem Eunuchum Dea meretrix fecerat, *Istiusmodi*, inquit, *idololatria erat in Israel colentibus maxime fœminis Beelphegor ob obscœni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare. Unde & Asa Rex tulit excelsa de populo, & hujusmodi Sacerdotes, & matrem de Augusto deposuit Imperio, sicut Scriptura testatur* (3. Regum. cap. 15. dicens): *Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus, & abstulit effeminatos de terra, purgavitque omnes sordes idolorum, quæ fecerant patres ejus, insuper & Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi in loco quem consecraverat, subvertitque specum ejus, & subvertit simulachrum turpissimum, & combussit in torrente Cedron*. Verum etsi execrandæ illæ prostitutiones & libidines ubique Gentium diffusæ, etiam temporis successu apud Judæos invaluerint; certum est tamen ad eas non attendisse Mosem, dum legem tulit de exterminandis scortis & meretricibus e cœtu Israelitarum: illæ namque abominationes, nonnisi longo postmodum tempore Judæis fuerunt notæ.

Hoc eodem sexto Decalogi præcepto prohibentur incestuosa connubia, & execrandi coitus. 1. Patris cum filia, aut matris cum filio, ut fieri solebat apud Persas, teste Philone qui hoc præceptum exponens, inter cætera scribit; *Eadem lex Persicum quoque morem execratur, ut incestissimum; honoratiores enim Persæ cum matribus contrahunt matrimonia, & natos inde arbitrantur nobilissimos, Regioque (ut ferunt) dignantur solio; quo nihil excogitari potest magis impium, conspurcari defuncti patris thalamum, cui maxima debebatur religio, matri exhiberi nullam reverentiam: filium eumdem & maritum fieri; matrem vicissim nomen uxoris assumere; communes liberos patris quidem fratres, matris vero nepotes censeri: hanc prolis suæ matrem simul esse ac aviam, illum filiorum patrem & germanum uterinum*. Hoc etiam Ethnicis exprobrat Minutius Fœlix in Octavio: *Jus est*, inquit, *apud Persas misceri cum matribus*.

Has autem incestas copulas districte prohibet Deus. Levit. 18. vers. 17. *Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non discooperies: mater tua est, non revelabis turpitudinem ejus*. Quin etiam ipso jure naturali atque Gentium omnium consensu, si barbaros quosdam & efferatos excipias, istæ incestæ copulæ reprobantur; ut videre est apud Alexandrum ab Alexandro [a], Tiraquellum [b], & alios: unde Catullus in Gellium hæc impia nominat.

> *Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando*
> *Concubitu, & discat Persicum Aruspicium,*
> *Nam Magus ex matre & nato nascatur oportet,*
> *Si vera est Persarum impia religio.*

[a] *Lib.* 1. *genial. dier. cap.* 24.
[b] *De Legib. connub. lib.* 7. *num.* 32.

Ovidius autem tametsi vesanæ libidini addictus, ferina & belluina vocat

> *In qua cum matre Menephron*
> *Concubiturus erat sævarum more ferarum.*

Quin imo ipsæ belluæ videntur hujus copulæ turpitudinem abhorrere: nam Aristoteles [c], Albertus Magnus [d], Ælianus [e], referunt camelum nulla vi adigi potuisse ut matrem iniret: & quod cum vice quadam camelarius alterum camelum induxisset, ut in matrem velamine contectam insiliret, & ille re peracta, & subducto velamine, matrem agnovisset, camelarium morsibus & calcibus peremisse. Scribit etiam Plinius [f], equum ob similem incestum se præcipitasse. Joannes Lopez [g] narrat de altero equo, qui ut matrem iniret, arte fuerat inductus, recognita sibi genitalia morsu amputasse.

[c] *Lib. de admirand. cap.* 2. & *lib.* 9. *de hist. animal. cap.* 71.
[d] *Lib.* 8. *de anim. tract.* 5. *cap.* 2.
[e] *Lib.* 3. *cap. ult.*
[f] *Lib.* 8. *cap.* 42.
[g] *Tract. de matrim.*

II. Prohibetur copula cum uxore patris, seu noverca, vers. 8. quam copulam etiam ratio naturalis aversatur, ut indicat Apostolus 1. ad Corinth. 5. *Auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat*.

III. Cum sorore sive ex eisdem patre & matre, aut alio patre genita, idque legitimo seu spurio concubitu, vers. 9.

IV. Cum amita & matertera, vers. 12. & 13. cum Nuru, vers. 15. cum uxore patris, vers. 16. cum filia, & nepte pruvigna, vers. 17. cum sorore uxoris, vers. 18. cum uxore patrui, vers. 24.

V. Prohibetur vers. 19. sub pœna capitis copula mariti cum menstruata, tum ob fœditatem, tum ne partus præpediatur, tum ne proles, si formetur, fiat debilis, leprosa & monstruosa, ut non raro contingit sicut observat Philo. *Menstruorum fluxus tempore*, inquit, *maritus uxorem ne contrectet, sed abstineat tantisper a coitu, Legibus naturæ in hoc obtemperans, nec committat ut propter voluptatem intempestivam, fœtus minus absoluti in lucem veniant: id enim perinde fuerit, ac si ebrius aut insanus agricola in paludes torrentesve, non in arva sementem jaceret*.

VI. Præ cæteris damnantur horrenda fœditatum & criminum monstra, nempe mollities: Sodomia, & bestialitas, eodem Levitici cap. 18. vers. 22. *Cum masculo non commiscearis*

coitu fœmineo, quia abominatio est. vers. 23. Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbat jumento, nec miscebitur ei: quia scelus est. & cap. 20. v. 13. Qui dormierit cum masculo coitu fœmineo, uterque operatus est nefas, morte moriatur. Qui cum jumento & pecore coierit, morte moriatur: pecus quoque occidite. Harum etiam turpitudinum Auctores, dicit Apostolus 1. ad Corinth. 5. vers. 25. & cap. vers. 10. Nulla unquam partem habituros in regno Dei. Horret animus in istis turpitudinibus diutius immorari.

DE SEPTIMA LEGE CAPITALI.

NON FURTUM FACIES.

HOc præcepto duo continentur, *negativum* unum, quo prohibetur res alienas surripere: *affirmativum* alterum quo præcipitur proximo in necessariis auxiliari; siquidem nedum vult Deus, ut abstineamus a rebus proximi occupandis, sed præterea jubet ut aliis prodesse & auxiliari studeamus: Hoc enim utrumque debitum ingerit singulis hominum cordibus inscripta hæc naturæ lex, *Alteri ne feceris, quod tibi fieri non vis? Et in quo tibi alios opitulatores exoptas, aliis te auxiliatorem exhibe.* Primo itaque interdicitur bonorum proximi injusta occupatio aut detentio, unde furti rei sunt, nedum illi qui res alienas surripiunt, sed etiam qui illicitis artibus ex aliorum damno opes accumulant; nihil enim interest fraude an violentia proximum quis spoliet, ejusque facultates injuste occupet & detineat.

Fures itaque dicendi sunt. I. Ei omnes qui quovis modo proximo damnum inferunt ejus bona clam aut palam, vi aut arte surripiunt ut latrones, & grassatores occulti.

II. Qui defraudant operariorum mercedem, aut cum eorum damno operis compensationem differunt, utrumque enim prohibet Deus Levit. 19. vers. 13. *Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane.* Quod inculcat & plenius exponit Deuter. 24. vers. 14. & 15. *Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, sive advenæ qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est: sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam; ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum.* Quibus verbis Deus declarat, injustam esse oppressionem & grande peccatum, quando is qui operam suam locavit, fraudatur sibi debita mercede, non modo si vacuus dimittitur, negato laboris pretio; verum si differtur in crastinum, quoniam solent plerique mercenarii ex quotidiana opera vivere; ideoque si tantillum moræ in recipienda mercede patiantur, in periculo sunt ne inedia intereant. Unde Ecclesiasticus cap. 34. vers. 25. *Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.* Quibus concinit S. Jacobus cap. 5. vers. 4. de divitibus scribens, *Ecce merces operiariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introivit.*

II. Ejusdem iniquitatis rei sunt tributorum & vectigalium exactores, qui aut amplius quam quod a Principe constitutum est, exigunt; aut ut amicis ac parentibus indulgeant, plus oneris publici imponunt aliis, quam ferat eorum facultas, & postulat justa distributio. Unde fit, inquit Salvianus, *Ut pauperculos homines tributa divitum premant, & infirmiores ferant sarcinas fortiorum*: Quod quam iniquum sit, ibidem egregie declarat.

III. Peccant in idem præceptum Magnates omnes, qui sub obtentu concessæ protectionis, pauperum facultates emungunt; de quibus ibidem Salvianus, *Illud grave ac peracerbum est, quod hac lege tueri pauperes videntur, ut spolient: hac lege defendunt miseros, ut miseriores faciant defendendo; omnes enim hi qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam priusquam defendantur addicunt. Ac sic, ut patres habeant defensionem, perdunt filii hæreditatem: tuitio parentum mendicitate pignorum comparatur.*

Ejusdem vexationis insimulandi sunt pagorum Domini qui angarias & indebitos labores exigunt suis a subditis & villicis: *Decernuntur* (ait ibidem Salvianus) *bis nova munera, decernuntur novæ inditiones; decernunt potentes, quod solvant pauperes; decernit gratia divitum, quod pendat turba miserorum.*

IV. Furti rei sunt omnes mercatores qui in vendendis suis mercibus æquitatem & sinceritatem non servant, falluntque sive in rerum substantia, corruptas pro integris, mixtas pro puris, & falsas pro veris & genuinis vendendo: sive in pondere, numero, & mensura, nempe minus conferendo quam emptor cum venditore convenerat: sive majus quam res valeat pretium exigendo: sive tandem verborum lenociniis & fucis ludificando emptoris simplicitatem. Has enim fraudes omnes damnat & abhorret Deus, Levit. 19. v. 35. *Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera justa, & æqua sint pondera, justus modius, æquusque sextarius.* Quibus verbis imperat Deus, ut justa mensura servetur tam in solidis quam in liquidis vendendis; sicut enim modius aridorum, ita sextarius liquorum erat mensura.

Idem inculcat & distinctius exponit Deuteron. 25. vers. 13. *Non habebis in sacculo diversa pondera, majus & minus: nec erit in domo tua modius major & minor... abominatur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & aversatur omnem injustitiam.* Eadem repe-

repetit per Salomonem, Proverb. 11. verſ. 1. *Statera doloſa abominatio eſt apud Dominum & pondus æquum voluntas ejus*. Declarat autem per Amos Prophetam cap. 8. v. 8. idcirco populum Iſraeliticum plurimis calamitatibus opprimendum, quod monetam & ſiclos augerent & ſupponerent ſtateras doloſas, ut pauperes deciperent & opprimerent, *Numquid*, ait, *ſuper iſto non commovebitur terra*, *& lugebit omnis habitator ejus... convertam feſtivitates veſtras in luctum*, *& omnia cantica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum*, *& ſuper omne caput calvitium*.

V. Hoc eodem præcepto prohibentur fraudes & ſimulationes in damnum proximi. Unde Levit. 19. verſ. 11. Cum dixiſſet Deus: *non facietis furtum*, ſtatim adiicit: *non mentiemini*, *nec decipiet unuſquiſque proximum ſuum*; id eſt, in contractibus, in teſtimoniis, aliiſque rebus in proximi præjudicium.

Illuc etiam ſpectant leges illæ quibus prohibet Deus, ne quis moleſtus ſit advenæ & peregrino; ſic Exod. 22. v. 21. *Advenam non contriſtabis*, *neque affliges eum: advenæ enim & ipſi fuiſtis in terra Ægypti*. Plenius idipſum explicat Levit. 19. verſ. 33. *Si habitaverit advena in terra veſtra*, *& moratus fuerit inter vos*, *non exprobretis ei: ſed ſint inter vos quaſi indigena: fuiſtis enim & vos advenæ in terra Ægypti*. In quibus apparet ſumma Dei æquitas & erga omnes providentia, cum enim peregrini neminem habeant qui cum impugnantium offenſione velit eorum defenſionem ſuſcipere; improborum violentiæ & oppreſſionibus magis ſunt obnoxii, quam ſi ſuorum parentum & domeſticorum præſidiis eſſent muniti. Unde ut eorum tutelæ provideat Deus, nedum prohibet ne quid eis moleſtiæ inferatur: ſed inſuper jubet ut quiſque illos ſicut ſeipſum diligat.

Eadem æquitate & providentia viduarum, & pupillorum defenſioni invigilat; cum enim hi deſtituti ſint humanis auxiliis, atque iniquorum violentiæ & infeſtationibus magis impetantur, ſe eorum defenſorem ac injuriarum eis illatarum vindicem fore ſpondet Deus eodem Exod. cap. verſ. 22. *Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læſeritis eos*, *vociferabuntur ad me*, *& ego audiam clamorem eorum: & indignabitur furor meus*, *percutiamque vos gladio*, *& erunt uxores veſtræ viduæ*, *& filii veſtri pupilli*; nimirum ut in quo quis peccat, in hoc ipſe puniatur.

VI. Inter cætera furti ſpecies, omnium peſſima etiam apud Ethnicos ſemper exiſtimata eſt uſura, teſte Varrone, *Majores noſtri*, inquit, *Sic habuerunt*, *& ita legibus poſuerunt furem non manifeſtum*, *duplo condemnari*, *fœneratores quadruplo*: *quanto pejorem fœneratorem exiſtimaverint*, *quam furem*, *hinc licet exiſtimare*. Et Seneca, *Quid fœnus & Kalendarium & uſura niſi humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina*. Quibus præiverat Cato dicens: *Quid eſt fœnerari? hominem occidere*.

Eſt enim uſura acceptio alicujus pretii ſupra ſummam principalem mutuo conceſſam; ſic eum illo nomine damnat & prohibet Deus, Levit. 25. verſ. 35. *Si attenuatus fuerit frater tuus... ne accipias uſuras ab eo*, *non amplius quam dediſti. Time Deum tuum*, *ut vivere poſſit frater tuus apud te. Pecuniam tuam non dabis ei ad uſuram*, *& frugum ſuperabundantiam non exiges*. Et cap. 18. Ezechielis enumerantur graviora delicta quæ potiſſimum vitare debet quiſquis ad vitam æternam aſpirat, inter cætera ait, *Ad uſuram non commodaverit*, *& amplius non acceperit*. Atque continuo ſubiiciens crimina quæ mortem æternam eorum auctoribus acceſſunt, ait *quod ſi genuerit filium latronem effundentem ſanguinem.... ad uſuram dantem & amplius accipientem*, *numquid vivet. Non vivet cum univerſa hæc deteſtanda fecerit*, *morte morietur*.

Hinc apparet uſuram eſſe grande crimen, & uſurarios omnes in manifeſto æternæ damnationis periculo verſari. Illos latronibus pares facit S. Greg. Nyſſenus: *Improbum*, inquit, *fœnoris inventum*, *quod qui aliud latrocinium nominaverit*, *non procul ab eo*, *quod decet aberraverit. Quid refert an clanculum perfoſſis muris prædonis more bona aliena habeas*; *an fœnoris neceſſitate acquiras ea quæ ad te non pertinent* &c. Ipſi concinunt SS. Baſyl. [a] Chryſoſtomus [b], Ambroſius [c], Hieronymus [d], Auguſtinus [e], qui omnes uſuram ut crimen abhorrendum declarant. Eis ſuffragantur Concilia, imprimis Eliberitanum can. 20. *Si quis clericorum detectus fuerit uſuras accipere*, *placuit eum degradari & abſtineri. Si quis etiam laicus probatur uſuras accepiſſe*, *& promiſerit correctus jam ſe ceſſaturum*, *placuit ei veniam tribui. Si vero in ea iniquitate duraverit*, *ab Eccleſia eſſe proiiciendum*. Eadem habent Concil. Nycenum, Lateran. tertium cap. 3. Lugdunenſe ſecundum, can. 26. & 27. & alia bene multa.

[a] *In Pſal.* 14.
[b] *Homil.* 57. *in Matth.*
[c] *Lib. de Tobia cap.* 3.
[d] *In cap.* 18. *Ezech.*
[e] *In Pſal.* 36. *&* 128.

Excipiunt nonnulli, prohiberi quidem uſuras accipiendas a fratribus, ut fert textus Levitici, non vero ab aliis, ut diſtinctius habetur Deuteron. 23. verſ. 19. *Non fœneraberis fratri tuo ad uſuram pecuniam*, *nec fruges*, *nec quamlibet aliam rem*, *ſed alieno*. Igitur licitum eſt alienis fœnerari.

Reſpondeo, ex aliis Scripturæ textibus apparere uſuram generatim eſſe prohibitam ut grande peccatum, quo removentur homines ab æterna vita conſequenda, & æternam damnationem incurrunt. Unde David inquirens quis habitabit in monte ſancto? inter cætera ait: *Qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram*; his verbis ſignificans fœneratores ab eo fœlicitatis loco eſſe arcendos: quod & confirmavit Chriſtus D. cum ait Lucæ 6. *Mutuum date*, *nihil inde ſperantes*. In quibus verbis duo ſimul complectitur, nimirum conſilium & præceptum; conſilium quidem *mutuum date* ex motivo charitatis & dilectionis fraternæ: præceptum vero, *nihil inde ſperantes*. Hoc eſt, nihil præter ſortem mutuo datum accipientes, vi conventionis factæ & ratione mutui.

His adde quod Chriſtiani omnes invicem ſint fratres, ita docente Chriſto D. Matth. 23. v. 8. *Omnes autem vos fratres eſtis*. Et pa-

patrem nolite vocare vobis super terram; *unus est enim pater vester*, *qui in cœlis est*. Hinc Apostoli non alio nomine quam *fratris* nascentis Ecclesiæ filios, sive scribendo, sive alloquendo compellabant. Eodem pariter nomine sese invicem salutabant & conveniebant illi fideles; adeo ut ista salutationis formula etiam ab Ethnicis cognoscerentur Christiani, ut refert Tertullianus, qui cum dixisset *fratrum appellatione censemur*, addit: *Fratres autem etiam vestri sumus jure naturæ*, *matris unius*: *etsi vos parum homines*, *quia mali fratres*. *At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur*, *qui unum Deum Patrem agnoverunt*, *qui unum Spiritum biberunt sanctitatis*, *qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverunt veritatis*. Igitur etsi usura tantum esset prohibita inter eos qui ratione propagationis ab uno patre fratres censentur, non esset inter Christianos exercenda, utpote qui religione omnes sint fratres.

Nec etiam reponere juvat vetitum quidem esse aliquid ultra sortem exigere a pauperibus, non autem a divitibus; nam *primo* prohibitio generalis est tam erga fratres, quam pauperes. *Deinde* usura reponitur inter ea peccata quæ removent ab æterna fœlicitate, ac subinde nulla ratione erga quemcumque censeri potest esse licita. At, *inquies*, ex præfato Deuteron. textu. Judæis liberum erat eam exercere erga exteros; igitur illa non est per se mala; rem enim intrinsece malam Deus non permitteret.

Huic exceptioni occurrit S. Ambros. qui eam & proponit, & solvit his verbis. Sed forte dicet.... quia scriptum est *alienigenæ* „ *fœnerabis*, & non consideras quid Evan„ gelium dicat, quod est plenius. Sed hoc „ interim sequestremus, legis ipsius verba „ considera: *fratri tuo* (inquit) *non fœnera*„ *bis ad usuram: sed alienigenam exiges*. „ Quis erat tunc alienigena, nisi Amalech, „ nisi Amorrhæus, nisi hostes? *Ibi*, inquit, „ *usuram exige*. Cui merito nocere deside„ ras, cui jure inferuntur arma, huic legi„ timæ indicuntur usuræ, quem bello non „ potes facile vincere, de hoc cito potes „ centesima vindicare te: ab hoc usuram „ exige, quem non sit crimen occidere. Si„ ne ferro dimicat, qui usuram flagitat: „ sine gladio se, de hoste ulciscitur, qui fue„ rit usurarius exactor inimici. Ergo ubi „ jus belli, ibi etiam jus usuræ: frater au„ tem tuus omnis, fidei primum, deinde ju„ ris Romani est populus: *Narrabo nomen* „ *tuum fratribus meis*, *in medio Ecclesiæ lau*„ *dabo te*; quod & Christus docet in Evan„ gelio, Matth. 23. v. 9. *Omnes autem vos* „ *fratres estis*, *& patrem nolite vocare vobis* „ *super terram*: Illuc autem pariter revo„ candæ sunt omnes leges quibus cavetur „ ne damnum aliquod inferatur proximo, „ Exodi 22. Deuteron. 19. vers. 14. & 24.

DE OCTAVA LEGE MORALI seu de octavo Decalogi præcepto: NON LOQUERIS CONTRA PROXIMUM TUUM FALSUM TESTIMONIUM.

CUm in præcedentibus mandatis districte prohibuerit Deus ne damnum ullum inferatur proximi personæ, ejusque facultatibus ac fortunæ bonis; æquum erat & divinæ ejus sapientiæ & providentiæ consentaneum, ut pariter illius famæ & honori consuleret. Id autem præstat hoc octavo mandato prohibens ne quis calumniis aut falsis criminibus alterius existimationem labefactet. Quamquam autem illis verbis videatur Deus tantum prohibere, ne quis opprimendi insontis causa, in forum prodeat, & publice contra eum testetur; certum tamen est eum pariter interdicere perniciosa quæque mendacia etiam extra judicium facta, omnesque falsas criminationes, non tantum quæ sparguntur in compitis & circulis: sed & quæ in privatis ædibus, & secretis angulis disseminantur.

Itaque hoc præcepto interdicuntur calumniæ, detractiones, susurrationes, libellorum conscriptiones & divulgationes, omnia denique quibus proximi fama labefactari potest & imminui: unde Exod. 23. *Non suscipies vocem mendacii*, *nec junges manum tuam ut pro impio dicas falsum testimonium*. Et Levit. 19. vers. 16. *Non eris criminator*, *nec susurro in populo*. *Nec stabis contra sanguinem proximi tui: Ego Dominus*. Omitto cæteros Scripturæ textus, quibus docemur coram Deo censeri falsos testes quicumque linguæ suæ virulentia molestiam ac periculum creant suis fratribus.

Quantum autem Deus abhorreat mendaces ac detrectatores, declarat David, *Odisti omnes qui operantur iniquitatem*, *perdes omnes qui loquuntur mendacium*. Et Salomon Proverb. 6. v. 16. *Sex sunt*, *quæ odit Dominus*, *& septimam detestatur anima ejus: oculos sublimes*, *linguam mendacem*, *manus effundentes innoxium sanguinem*, *cor machinans cogitationes pessimas*, *pedes veloces ad currendum in malum*, *proferentem mendacia testem fallacem*, *& eum qui seminat inter fratres discordias*. Et cap. 19. *Testis falsus non erit impunitus*, *& qui mendacia loquitur*, *peribit*. Et Sapientiæ 1. v. 11. *Custodite vos a murmuratione*, *quæ nibil prodest*, *& a detractione parcite linguæ*, *quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit*: *os autem*, *quod mentitur*, *occidit animam &c.*

DE NONA ET DECIMA LEGE MORALI.

NOnum Decalogi præceptum effertur his verbis, *Non concupisces uxorem proximi tui*. Deuteron. 5. verf. 20. quibus nedum prohibetur adulterium, quod sexto præcepto jam vetitum fuerat, sed ipsa animi concupiscentia, internusque appetitus illicitus. Quoniam vero erant & alia proximi bona, quæ nedum non erant vi aut furto auferenda, sed nec illicite optanda; hinc decimo præcepto cautum est, *Non concupisces proximi tui servum, non ancillam, non bovem, non asinum, & omnia quæ illius sunt*. Ibidem.

Hæc autem duo postrema præcepta, etsi in unum & idem videntur conspirare nempe non concupiscenda ea quæ proximi sunt; attamen illa distingui voluit Deus, ut frænum & repagulum injiceret duplici concupiscentiæ, duobusque pravis desideriis quibus hominum corda potissimum æstuabant. Inter cæteras enim cupiditates & illecebras, quibus agitantur homines in statu naturæ corruptæ, nullæ frequentiores & vehementiores sunt vesana *libidine & avaritia*: his namque duabus concupiscentiis ita jactantur & stimulantur, ut ad eas implendas nulli parcant labori, periculosiora quæque subeant discrimina, & sæpissime vitam ipsam profundere non vereantur. Quoniam Israelitarum animos hæc occupabat perversa existimatio, lege quidem naturali prohibitum esse alienam uxorem temerare, alienaque surripere bona at vero censebant nullum esse peccatum ea interno affectu appetere, quod nulla isti concupiscentiæ præscripta esset poena; quam erroneam sententiam ut ex eorum animis avelleret Deus, duplici hoc præcepto duplicem illam cupidinem refrænare voluit & interdicere.

Hæc tamen non obstante prohibitione, falsa illa persuasio ita Judæorum animos occupavit, ut illam rescindere volens Christus Dominus dixerit: *Audistis quia dictum est, antiquis: non mœchaberis. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo*. Et Marci 4. verf. 19. exponens parabolam seminis intra spinas cadentis, ait: *Qui in spinis seminantur: hi sunt qui verbum audiunt, & ærumnæ sæculi, & deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur*. Ab utraque vero concupiscentia Christianos dehortatur S. Petrus epist. 1. cap. 11. verf. 11. *Charissimi obsecro vos tamquam advenas & peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam*. Ei succenturiatur S. Paulus ad Rom. cap. 6. v. 12. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus*.

Cum autem omnes hæ leges rectæ rationis dictamini consentiant, innitanturque in ipso jure naturæ; non solum Judæos, sed & alios homines obstringunt; adeo ut nullus rationis compos ab earum observantia dispensetur. Unde S. Paulus ad Rom. 2. verf. 14. *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex*.

De legibus CÆREMONIALIBUS.

LEges cæremoniales dicuntur illæ quæ maxime ritum divini cultus spectabant, quandiu vigeret Mosaica lex. Hæ vero erant multiplicis generis. Nam I. Aliæ spectabant ad locum in quo sacra erant facienda, nempe Tabernaculum, vel Templum. II. Aliæ ad sacrorum Ministros, puta Levitas, Sacerdotes, & summum Pontificem, eorumque vestes & ministeria. III. Ad victimas, & sacrificia. IV. Aliæ ad oblationes & primitias. V. Aliæ ad immunditias, & lustrationes. VI. Aliæ ad ciborum delectum: aliæ denique ad solemnitates & festa. Quoniam autem de cæteris actum est in præcedentibus, quædam de Judæorum festis, hic sunt adjicienda.

De Judæorum festis.

JUdæorum festa erant institutionis, vel divinæ, vel humanæ. Illa Deus per Mosem præscripsit: hæc ex religioso cultu & pia animi gratitudine ob accepta beneficia ortum habuerunt. Priora fuerunt triplicis generis, nimirum Hebdomadaria, Menstrua, & Annua.

Hebdomadaria dico quæ singulis exactis septem dierum circulis agebantur, ac propterea vocabantur Sabbata, dies nimirum septimus, quem ab ipso mundi exordio Deus suo cultui consecratum esse voluit.

Menstrua erant *Neomeniæ* seu novilunia; prima enim cujusque mensis dies sancta erat, & soli divino cultui dicata. Unde Salomon, 2. Paralip. 2. verf. 4. statuit ædificare templum Domino ad offerenda *holocaustomata mane & vespere, Sabbatis quoque & Neomeniis, & solemnitatibus Domini*. Quibus verbis triplex supra memoratum festorum genus distinguit. Id pariter indicatur cap. 8. historiæ Judith, verf. 6. ubi de ea dicitur *jejunabat omnibus diebus vitæ suæ, præter Sabbata, Neomenias & festa domus Israel*.

Etsi vero calendæ ea ratione non censerentur festivæ, quod in eis non feriabatur ab operibus servilibus: nihilominus peculiarem habebant solemnitatem in templo propter victimas iis diebus offerendas, cum Tubarum clangore, ut legitur Num. 10. verf. 10. *Si quando habebitis epulum, & dies festos, & calendas, canetis Tubis super holocaustis, &*

pa-

pacificis victimis. Deus autem novilunii festum instituit. I. In memoriam creatæ lucis, omnium creaturarum primæ. II. Ut Israelitæ avocarentur ab Ethnicorum superstitionibus, qui menses planetis, aliisque signis cœlestibus consecrabant, & ab illis regi existimabant. III. Ut typus esset renovationis hominis quæ fit per gratiam & illuminationem Spiritus-Sancti.

Celebrabant autem Judæi suas Neomenias ab apparitione Lunæ, de qua tractatum integrum edidit Rabbi Moses Maimonides. Quem inscripsit Kiddousch hachodesch, id est, *calendarum sanctificatio*, ubi docet quod quando Luna nocte 30. mensis apparebat, mensis ille constabat duntaxat 29. diebus, & trigesimus erat primus sequentis mensis: si vero non apparebat nocte 30. mensis ille constabat 30. diebus, & trigesimus primus, erat primus succedentis mensis.

Ut autem constaret qua nocte Luna novum cursum iniret, senatus Hierosolymitanus habebat tabulas astronomicas, quibus nova Lunæ coitio constaret: Ne autem in supputatione fallerentur, deputabant viros quosdam fide dignos supra celsissimos montes, qui Lunam exordientem quamprimum prospexissent, eam denuntiabant Senatui, cujus Princeps illos interrogabat qua forma illam vidissent, an lata, aut stricta esset ejus facies? qua parte cornua extenderet? Quorum responsa, si cum tabulis astronomicis quadrarent, ille Senatus Princeps pronuntiabat nuntiandas esse calendas, ac proinde diem illum esse celebrandum: quod ut aliis Israelitis innotesceret, illico deputabantur cursores qui in locis excelsis ignes accenderent, eosque tenerent accensos donec conspexissent a vicinis similiter ignes accendi. Cum autem Samaritani Judæorum hostes infensissimi, ut eos fallerent, & calendas prævertèrent, pariter accenderent ignes; statuit inde Senatus ut deputarentur cursores per universam Judæam; qui celebrandas Neomenias significarent; legimus etiam in Misna Tit. *Rosch. haschana*. cap. 2. quod Rabbi Gamaliel habebat apud se figuras cujusque phasis Lunaris; ut ad earum aspectum probaret veritatem illorum testium, qui dicebant se novam Lunam vidisse.

Solemnitates anniversariæ, seu annuæ, ex institutione divina tres erant, Pascha, Pentecostes, & septimi mensis vel Tabernaculorum; quibus diebus omnes filii Israel, viri præcipue convenire debebant ad Tabernaculum, & eo sublato ad Templum Hierosolymitanum, ut unanimi consensu festum agerent, ut præscripserat Deus, Exod. 23. v. 17. & Deuteron. 16. v. 16. *Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui*, *in loco quem elegerit: in solemnitate Azymorum* (id est paschatis.) *In solemnitate hebdomadarum*, *& in solemnitate Tabernaculorum*. De solemnitate Sabbati actum est in expositione Decalogi, de aliis vero solemnitatibus paucula sunt hic delibanda.

DE NEOMENIIS.

NEomeniæ sive novilunia solemniter celebrabantur primo die cujusque mensis, quo nova Luna rursum inibat: videtur autem solemnitas hæc instituta Numer. 28. vers. 13. his verbis: *In calendis autem vestris offeretis holocaustum Domino &c.* Ibi namque præscribuntur quæ sacrificia a quolibet debeant offerri. Cum autem Calendæ his accenseantur, inde colligere licet primos illos cujusque mensis dies pariter fuisse solemnes: eos *capita mensium* appellant Hebræi: septuaginta Interpretes νεομηνίας: nostri *Calendas*. Quæ tametsi ratione oblati solemniter sacrificii dicerentur dies festi, nempe ut cujusque mensis primitias sibi Deus vindicaret, nihilominus in eis licebat exercere opera servilia: quæ forte causa fuit, cur Levitici 23. non accensentur inter solemnitates.

Neque his obstant hæc Psalm. 80. verba, *Buccinate in Neomenia tuba*, *in insigni die solemnitatis vestræ;* Neomenia enim de qua hic loquitur Psaltes, non intelligitur de primo die cujusque mensis, sed de novilunio septimi mensis, in quo agebatur festum tubarum in gratiarum actionem collectæ & peractæ vindemiæ; ut indicat titulus istius Psalmi qui inscribitur, *pro torcularibus*. Solebant autem Judæi in istis Calendis & Neomeniis publica agere sacrificia & convivia, atque in cœtum ad lautas epulas coire, ut colligitur ex 1. Regum cap. 20. vers. 5. ubi David ad Jonathan ait: *Ecce calendæ sunt crastino*, *& ego ex more sedere soleo juxta Regem ad vescendum;* & vers. 19. *Dixit ad eum Jonathas*, *cras calendæ sunt*, *& requireris; requiretur enim sessio tua usque perendie*. Præcipitur enim Levit. 7. ut si quid de sacrificiis pacificis superesset edendum, eo die quo fuerant oblata, postero die convivium ex illis instauraretur.

DE PASCHATE.

LAtina vox *Pascha* derivatur ab Hebræa voce פסח *Pesach*, quæ juxta punctorum diversitatem legitur etiam *Phase*, id est, transitus, seu transilitio, quod videlicet Angelus Ægypti, primogenitorum interfector, super Israelitarum domos transilierit, easque prætererit intactas, quod earum postes illitæ essent sanguine agni immolati, ut refertur Exod. 12. v. 23. *Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios; cumque viderit sanguinem in superliminari*, *in utroque poste*, *transcendet ostium domus*, *& non sinet percussorem ingredi domos vestras*, *& lædere*.

Licet

Licet autem vox *Pascha* proprie significet hanc primogenitorum Israelitici populi immunitatem ab ea Ægyptiaca percussione & clade, nihilominus aliis etiam rebus propter analogiam attribuitur. I. Liberationi Israelitici populi, qui illa ipsa nocte, in qua interfecti sunt Ægyptiorum primogeniti, compulsi sunt exire, & deinde per transitum maris rubri a captivitate fuerunt liberati.

II. Agno illi qui in memoria tantæ liberationis quotannis immolabatur & comedebatur ab universo Israelitico populo: sic sæpissime in sacris Libris, præsertim in Evangeliis, dicitur parari, occidi, immolari & comedi Pascha.

III. Pro ipsamet Paschali celebritate per septem dies, maxime vero pro primo ipsius solemnitatis die, sic 4. Reg. cap. 23. vers. 22. *Nec factum est phase tale a diebus Judicum, qui judicaverunt Israel, & omnium dierum Regum Israel, & Regum Juda, sicut in octavo decimo anno Regis Josiæ factum est phase istud Domino in Jerusalem.*

IV. Vox *Pascha* apud Christianos sumitur pro passione & immolatione Christi D. Cujus agnus a Judæis Paschali tempore immolatus typus erat. Unde 1. Corinth. 5. *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Hinc nonnulli Patres putant cum Tertulliano vocem *Pascha* derivatam esse a passione, πάσχω enim significat pati; quamobrem ait Tertullianus, Christus D. ad passionem suam *e tot festis, Judæorum, Paschæ diem elegit; in hoc enim sacramentum pronuntiarat Moyses, Pascha est Domini;* ac si diceret idcirco Moses festum istud appellavit *Pascha Domini*, quod in eo Dominus erat mortem passurus. Hoc tamen Etymon aliqui suggillant cum S. Gregorio Nazianzeno. Omitto alias hujus vocis Paschatis acceptiones, quas alibi expendi.

Duplex autem in hoc festo servandus erat ritus. *Primo* mactandus agnus in secunda vespera diei 14. Quæ initium erat solemnitatis Paschalis die 15. celebrandæ; nam Levit. 23. præcipit Deus *a vespera usque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra.* Secundo utendum azymo pane per septem dies, ut præcipitur Exod. 12. vers. 15. *Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris: quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum.* Et vers. 18. *Quarta decima die mensis ad vesperam, comedetis azyma, usque ad diem vigesimam primam.* Ac proinde Agnus Paschalis cum azymis erat edendus.

Itaque in celebrando Paschatis festo plurima erant observanda, ut præcipitur Exod. 12. I. Parandus, mactandus, & comedendus Agnus Paschalis. Parandus inquam & quærendus qui esset 1. *absque macula*, nullo corporis vitio laborans, ita ut nec cœcus, nec claudus, nec æger, aut scabie, aliisque vitiis infectus quibus animalium corpora fœdantur: 2. *masculus*, quod sexus ille præstantior sit & vivacior: 3. *anniculus*, hoc est, qui circiter ab anno sit editus, aut saltem aliquot menses exegisset, ut sanguine ad liniendas postes necessario abundaret: 4. *mactandus* die 14. ad secundam vesperam; *edendus* vero ipsa nocte suborta, ut declaratum est in expositione capitis duodecimi Exodi.

II. Excludendus omnis panis fermentatus a prima Paschalis festi vespera ad septem dies usque, ut statuitur Exod. 12. vers. 15. idque iteratur vers. 19. & 20. quod præceptum ut exacte servarent Judæi, maxima cura etiam accensa lucerna & face lustrabant omnes reconditos suarum domorum locos & angulos, ut si quam in eis, vel minimam fermentati panis micam invenirent, illam igni comburendam traderent, ut docet Maimonides qui hanc perquisitionem ad superstitionem usque exagerat.

III. Conficiendus, & per septem dies edendus azymus panis, Exod. 12. vers. 18. *Primo mense quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam.* Hunc panem Deuter. 16. vers. 3. vocat *panem afflictionis;* ubi de die paschæ statuitur, *Non comedes in eo panem fermentatum, septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Ægypto, ut memineris diei egressionis tuæ de Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Panis autem azymus vocatur *panis afflictionis*, tum quod esset symbolum calamitatum quas eorum Majores passi fuerant in Ægypto, & memoriale pavoris & formidinis qua fuerunt concussi dum eos Ægyptii urgerent ad exitum: tum quod panis iste insuavis est & stomacho ingratus. Erat, inquam, iste panis azymus symbolum & repræsentatio status Israelitarum dum egressi sunt ex Ægypto: legitur enim Exod. 12. vers. 39. quod in prima earum statione, quæ a fixis tabernaculis dicta est *Socoth: Coxerunt farinam quam de Ægypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos; neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere sinentibus moram,* nec pulmenti quidquam *occurrerat præparare.* Ad hujus autem panis azymi confectionem farinæ non oleo, lacte, melle, aut vino; sed sola aqua puteali aut fluviali erat subigenda; ut docet Maimonides tract. de Paschate cap. 4. quem ex Hebræo latine reddidit Ludovicus de Compiegne ex Judæo Christianus. Quoniam autem pleraque Judaicam superstitionem redolent, ab iis referendis abstinebo.

DE FESTO PENTECOSTES.

PEntecostem *festum hebdomadarum* appellat Moses Deuter. 16. Ubi cum dixisset vers. 9. Israeliticum populum alloquens, *Septem hebdomadas numerabis tibi, ab ea die qua falcem in segetem miseris.* addit vers. 10. *Celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo.* Hoc est, festum post exactas septem hebdomades computandas ab eo die

quo

quo oblatus fuerat tritici novi manipulus. Quatuor autem potissimum occurrunt circa hoc festum notanda. I. Quo tempore celebrari debuerit. II. Quo ritu. III. A quibus. IV. Ob quos fines.

Etsi vero Scriptura distincte non exprimit mensem & diem quo celebrandum erat hoc festum; attamen ex circumstantiis utrumque facili negotio colligere licet: Siquidem Levitici cap. 23. vers. 15. legitur: *Numerabitis ergo ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas; usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est quinquaginta dies.* Nam septem hebdomades quadraginta novem dies efficiunt, & qui sequitur, quinquagesimus est; hic ergo erat dies festus.

At difficultas est, in quem hebdomadæ diem hic quinquagesimus incideret; & utrum inter hos quinquaginta dies numerandus esset ille in quo offerebatur manipulus. Eum ab hac computatione excludendum idcirco censeo, quod si ille numeretur, festum Pentecostes eo anno, quo Christus D. passus est, non incidisset in diem Dominicam, sed in diem Sabbati. Nam ex hypothesi communiter admissa, quod Judæorum menses, fuerint non solares, sed lunares; cum dies oblationis manipuli primitiarum fuerit 16. primi mensis, nempe mensis Nisan; si hic dies computetur, dies Pentecostes incidet in diem sextam tertii mensis. Supponamus enim primum mensem esse 30. dierum, & secundum 29. quales sunt lunares, ex primo mense, computato oblationis die, supererunt quindecim, ex secundo viginti novem, quibus jungendo sex dies mensis tertii fient 49. ac proinde dies sequens, qui est quinquagesimus, erit dies Sabbati, & sic illo anno quo passus est Christus, dies Pentecostes incidisset in diem Sabbati; siquidem a Sabbato inclusive in quam diem eo anno incidebat oblatio manipuli, computando quinquaginta dies, quinquagesimus incidet pariter in Sabbatum; cum tamen ex communi Ecclesiæ traditione & Patrum sententia S. Spiritus ipso die Pentecostes in Christi Discipulos effusio, facta fuerit die Dominica.

Ad ritum eo die Pentecostes servandum quod attinet, ille præscribitur Levit. 23. a vers. 17. *Primo*, offerendi erant duo panes primitiarum ex simila fermentata, non quidem offerendi ad altare, in quo nihil fermenti inferebatur; sed ut cederent in usum Sacerdotum, ut comederentur domi. *Secundo*, cum istis panibus debebant offerri septem agni cum uno vitulo & duobus arietibus pro universo Israelitarum cætu immolandi una cum vino pro libamento. *Tertio*, mactandus erat hircus pro peccato. *Quarto* die agni anniculi præsentandi erant in hostiam pacificorum, qui cum fuissent elevati coram Domino cum panibus primitiarum, cedebant in usum ejus, ut fertur vers. 20.

Hæc autem solemnitas debebat esse celeberrima & sanctissima, ut fertur v. 21. quippe cum esset una ex iis ad quas celebrandas convenire tenebantur omnes masculi ætate provecti, maxime familiarum capita, ad Templum Jerosolymitanum; ut diem illum festivum omni, qua par erat, pietate & magnificentia, in lætitia, exultatione, & lautis conviviis agerent, ut præscribitur Deuter. 16. vers. 11.

Ad finem institutionis quod spectat, triplex potest assignari. I. In memoriam liberationis ab Ægyptiaca servitute & tyrannide; unde cum Deuter. 16. v. 9. præscriptus esset hujus festi celebrandi ritus, additur v. 12. *Recordaberis quod servus fueris in Ægypto*. II. Ut messe peracta testarentur per oblationem panum primitiarum se omnia ad vitæ sustentationem subsidia e clementissima manu Dei accepta referre, precarenturque ut eis quiete & sancte uti liceret. III. Ut perennis esset memoria initi cum Deo pacti in traditione legis, cujus se fidelissimos cultores & observatores tam pro seipsis quam pro suis nepotibus eorum Majores spoponderant. IV. Ut festum istud Typus esset illius Pentecostes, in qua Spiritus-Sanctus effusus in Christi Discipulos, Legem Evangelicam præscripsit, non in tabulis lapideis exaratam, sed cordibus ac mentibus impressam, quam jussu Dei per universum orbem constantissime promulgarent, confirmarent miraculis, & proprio sanguine consignarent.

De Festis Tubarum.

FEstum Tubarum ideo dictum est, quod in eo audiretur tubarum & buccinarum sonitus & clangor. Licet enim in omnibus diebus festis clangeretur tuba; in eum enim usum jusserat Deus fieri tubas argenteas, Numer. 10. vers. 10. Tamen cum in hoc festo fieret extraordinarius tubarum clangor, Num. 29. vers. 1. dicitur *dies clangoris.*

Celebrabatur Primo die mensis Tisri, qui nostro Septembri magna ex parte respondet, cujus & institutio legitur Levit. 23. v. 24. *Mense septimo, prima die mensis, erit vobis Sabbatum, memoriale, clangentibus tubis, & vocabitur Sanctum: omne opus servile non facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino.* Idem habetur Num. 29. vers. 1. ubi festum hoc appellatur, *dies clangoris & tubarum*, quod tubarum sonitu annuntiaretur, ut observat Philo lib. de Decalogo, *Sacrum novilunium*, inquit, *quod tubis significant;* in istud digitum intendit David Psal. 80. *Buccinate in Neomenia tuba: in insigni die solemnitatis vestræ.* Insignem diem solemnitatis appellat, quod potissimum in eo Israelitæ post collectas fruges, gratiarum actionibus & deliciis incumberent, unde Hebraice dicitur dies *exultationis & lætitiæ.*

Hujus institutionis variæ causæ proferuntur. Hebræorum Doctores putant institutum esse in memoriam liberationis Isaaci ab immolatione, & propterea mandatum ut in eo clangatur arietina tuba, quod aries inter fru-

fruteta repertus, pro Isaaco fuerit mactatus. Verum si ea de causa debuisset festum institui, multo magis instituenda fuissent festa in memoriam Abrahami toties e periculo mortis liberati, in curiis Pharaonis, & Abimelechi, nec non in expugnatione quinque Regum qui Loth captivum abducebant.

Existimant alii idcirco festum hoc tubarum sonitu fuisse celebrandum, ut admonerentur Israelitæ gratias Deo rependere pro tot victoriis in Amalecitas aliosque hostes reportatis. At si ista hujus institutionis fuisset causa, hæc gratiarum actio convenientius in anni exordio rependenda, quam in mensem septimum fuisset differenda.

Unde verisimilior mihi videtur eorum sententia, qui existimant clangorem tubarum eo præsertim die esse præceptum, ut admonerentur Israelitæ ad brevi succedentia festa debite celebranda: nam quatuor in eo mense erant agenda festa, nempe *Tubarum*, *Expiationis*, *Scenopegiæ* seu Tabernaculorum, & *Collectionis*; cum in reliquo anni decursu tria tantum occurrerent, scilicet festum Paschatis seu azymorum primus & ultimus dies, & Pentecostes. His adderem ego, festum hoc tubarum forte institutum in memoriam expugnationis urbis Jerichuntinæ, cujus muri tubarum sonitu eversi sunt: sicut enim Pascha institutum est in commemorationem egressus ex Ægypto, ita & hic dies institui potuit in recordationem ingressus in terram promissionis, & eversionis Jerichuntinæ quæ Chananæos omnes ingenti terrore percussit.

Idcirco autem in mense Tisri potiusquam in aliis tot festa celebrabantur. I. Quod hic esset septimus, & aliorum velut Sabbatum. II. Tum quod collectæ essent fruges terræ, ac proinde tempus esset idoneum otio & lætitiæ. III. Quod religiosum erat gratias Deo rependere pro tot acceptis fructibus ac beneficiis, & rogare, ut pari benedictione sequentem terræ culturam cumulare dignaretur. De festo *Expiationis* jam dictum est, ubi egimus de expiatorio sacrificio.

De festo Tabernaculorum, & collectæ seu scenopegiæ.

FEstum *Tabernaculorum* dictum est a Tabernaculis ex arborum ramis die decima quinta mensis Tisri sub dio extruendis, ut præceptum erat Levit. 23. vers. 34. Dies ille sicut & octavus sequens, hoc est, vigesimus secundus ejusdem mensis erat celeberrimus, omnesque hujus octavæ dies erant festivi; non quod præceptum esset in eis feriari, sed quod singulis diebus publica agerentur sacrificia, & licitum erat conviviis & lætitiæ palam indulgere. Ritus celebrandorum sacrificiorum præscribitur Numer. cap. 19. ubi quæ singulis illis octo diebus offerendæ essent victimæ, statuitur.

Tabernacula vero illa confici poterant ex quibuslibet arborum ramis: idque vel in campis, vel in plateis, vel in hortis, vel in domorum atriis aut tectis; mos enim erat Palæstinorum, ut eorum domorum tecta plana essent: adeo ut in eis ambulare, dormire, & apricari liceret. Constant hæc ex 2. Esdræ cap. 8. vers. 16. ubi refertur quod ipse Esdras Judæis e captivitate Babylonica reducibus Jerosolymæ congregatis jusserit, ut ad celebrandum hoc Tabernaculorum festum a Deo præscriptum irent in montem & afferrent *frondes olivæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorum, ut fierent tabernacula, sicut scriptum est:* Cui mandato ut parerent, *egressus est populus, & attulerunt, feceruntque sibi tabernacula, unusquisque in domate suo*, (id est in tecto suo, ut fert Hebræus textus.) *Et in atriis suis, & in atriis domus Dei, & in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephraim.* Degebant itaque per octo dies in istis tabernaculis extra domos suas, in quorum ultimo faciebant *Collectam juxta ritum*, ut ibidem legitur vers. 18.

Quid autem fuerit hæc collecta, non conveniunt Interpretes. Sunt enim qui putant significari cætum populi, qui peractis illis septem diebus festi Tabernaculorum, priusquam unusquisque domum suam repeteret, convenire debebant in templum, ut interessent solemni sacrificio ipsa die octava celebrando; idque indicare videtur versus 36. capitis 23. Levitici: *Dies octavus erit celeberrimus, atque sanctissimus, & offeretis holocaustum Domino: est enim cœtus atque collectæ:*

Existimant alii idcirco diem octavum collectam nominari, quod eo die fieret collectio eleemosynæ ad templi ministerium, & pauperum subsidium necessariæ; hanc enim pecuniæ corrogationem S. Paulus *collectam* nominat. Putarem ego utrumque hoc nomine significari, nimirum, ut peracta celebritate, universus populus, qui Jerosolymam convenerat, coiret in cœtum ut sacris adesset, & quisque pro sua facultate, suaque pietate conferret quæ in sumptus templi & pauperum solatium cederent.

Causam hujus institutæ solemnitatis declarat Deus Levit. 23. vers. 42. *Habitabitis in umbraculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis: ut discant posteri, vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Ægypti.*

Tenebantur insuper totius octiduo Tabernaculorum festi manibus gestare quatuor arborum ramos, nempe *arboris pulcherrimæ*; hoc est, citri, ut vertit Chaldæus; deinde ramos *palmarum*: tertio ramos ligni *densarum frondium*, id est, myrti, ut exponit Josephus; quarto ramos *salicis*: nimirum ut illis symbolis recordarentur se e desertis locis & aspera solitudine vocatos esse in terram feracem, & optimis arboribus abundantem; indeque gratias cum exultatione rependerent Deo tantorum bonorum largitori, ut significant hæc sequentia verba, *& lætabimini coram Domino.*

De Judæorum festis Ecclesiasticis.

FEsta Ecclesiastica dico, quæ non Dei, aut Mosis, sed communi veteris Synagogæ mandato & sententia fuerunt instituta; hæc autem præcipua sunt Encænia, & festa ignis, Judith, & Esther. *Encæniorum* nomen Græcum est ab ἐν, & καινὸ, id est, *in novo*; quod per consecrationem ex profano & usu communi res ad usum sacrum transferuntur, ut sit in templorum, & altarium, sacrorumque vasorum consecratione.

Erant autem apud Judæos quatuor Encæniorum festa, juxta totidem templi Jerosolymitani consecrationes seu dedicationes: quarum *prima* facta est temporibus Salomonis 3. Reg. 8. & 2. Paralip. 7. *Secunda* post captivitatem Babylonicam opera Esdræ, ut apparet ex ejus lib. 1. cap. 6. vers. 16. *Fecerunt autem filii Israel Sacerdotes & Levitæ & reliqui filiorum transmigrationis dedicationem domus Dei in gaudio &c.* Tertia dedicatio non templi fuit, sed altaris, quod Judas Machabæus instauravit, ut refertur 1. Machab. cap. 4. vers. 58. *Fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & statuit Judas & fratres ejus, & universa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per octo dies a vigesima quinta die Casleu cum lætitia & gaudio.*

De his Encæniis videtur locutus S. Joannes cap. 10. vers. 23. *Facta sunt Encænia in Hierosolymis, & hyems erat; & ambulabat Jesus in Templo.* Quarta fuit dedicatio Templi ab Herode constructi, de qua Josephus, qui post enarratam Templi recens constructi delineationem & magnificentiam, ait; *Quo facto ingens gaudium exortum est in populo, omnibus gratias agentibus Deo & Regi pro accurato tam alacriter negotio, fausta ominantibus, & instaurationem Templi magna festivitate concelebrantibus... incidit in hanc celebritatem absolutæ Templi fabricæ etiam natalis Regis, quem Herodes anniversaria hilaritate solitus est colere, ut hoc pacto conduplicaretur lætitia publica.*

Festum etiam agebant in memoriam ignis cœlestis a diebus Mosis continuo in altari holocaustorum ardentis: qui cum fuisset extinctus tempore Babylonici exilii, ex aqua crassa, in quam fuerat conversus, denuo cœlitus suscitatus est, ut refertur 2. Machab. cap. 1. vers. 18.

Festum Judithæ propter jugulatum ab ea Holofernem, celebrabatur die 25. mensis Casleu, ut præscriptum erat cap. 16. vers. 31. illius Historiæ, ubi legitur: *Dies victoriæ hujus festivitatis ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur a Judæis, ex illo tempore usque in præsentem diem.*

Festum Esther celebrabatur die 15. mensis Adar, quod Aman qui universos Judæos in Assyriorum imperio captivos, jugulandos esse procuraverat, agente Esthere actus fuerit in crucem quam Mardochæo paraverat; ut refertur *cap. 9.* historiæ Esther. Appellatur etiam hoc festum *Phurim*, id est, *Sortium*, quod sortes essent missi, ut decerneretur quo die per universam Assyriam perdendi & jugulandi essent Judæi. Dicitur pariter *festum Mardochæi*, ultimo capite libri secundi Machab. vers. 37.

Ibidem fit mentio festi a Machabæis instituti ob extinctum Nicanorem, *Itaque omnes communi consilio decreverunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire; habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca pridie Mardochæi diei.*

De legibus politicis & judicialibus.

CUm Deus Israelitas in peculiarem populum sibi delegisset, eos legibus informare voluit, quibus debitum sibi cultum & obsequium impenderent, & æquitatem ac pacem ad invicem servarent. Hinc triplicis generis eis Leges præscripsit, quarum aliæ spectant exhibendam illi reverentiam, aliæ ritum & modum quo vult eam præstari, aliæ denique statum & ordinem quem illi inter se constituere tenebantur ut tranquille ac pacifice viverent. Prioris generis præcepta appellantur in Scriptura *Leges*, secundi generis *mandata, seu præcepta, & cæremoniæ*: tertii vero generis *judicia*, sic Levit. 26. vers. 45. *Hæc sunt judicia, atque præcepta & leges quas dedit Dominus inter se & filios Israel.* Et 4. Deuter. vers. 8. *Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat cæremonias, justaque judicia, & universam legem, quam ego hodie proponam ante oculos vestros:* Et Nehemiæ 10. *Jurarunt ut ambularent in lege Dei, ut facerent & custodirent universa mandata Domini Dei nostri, & judicia ejus, & justificationes ejus.* Et Ezechielis 44. *Justificationes meæ justificabunt, & judicia mea judicabunt, & leges meas & præcepta mea, in omnibus festis meis custodient.*

Jam de legibus & præceptis moralibus & cæremonialibus actum est: nunc vero agendum est de judiciis, seu de præceptis politicis & forensibus. Ut autem ordine procedamus, statuendum. I. Quale fuerit Israelitarum Regimen. II. Quæ leges politicæ. III. Quale judicium, & quæ reis infligenda supplicia.

De Judæorum regimine.

PRima Judæorum Regiminis forma fuit Theocratia, quippe cum Deus inter eos regiam auctoritatem regiumque munus exercuerit, donec illi temporibus Samuelis Regem sibi constitui postulaverint. Etenim si Regis sit populum sibi subditum regere, tueri ab hostibus, & ejus tranquillitati ac fœlicitati invigilare; tria hæc a Deo erga Israelitas abunde præstita esse, qui Exodum, Leviticum, & Numerorum ac Deuteronomii libros legerit, non ibit inficias. Idipsum illa egregie declarat Exodi cap. 19. vers. 4. ubi Israelitas per Mosem alloquens ait, *Vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis: quomodo portaverim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra: & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Quibus verbis manifeste apparet Deum se Israelitici populi Ducem ac Principem designare, qui nempe eorum tutelæ ac regimini incumbat.

Unde Judic. 8. vers. 22. cum Israelitæ a Madianitarum servitute per Gedeonem liberati, Principatum & Imperium ei, ejusque posteris obtulissent, ille dignitatem oblatam respuens, constanter ait, *Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.* Inde est quod cum Israelitæ urgerent Samuelem, ut eis constitueret regem. 1. Regum cap. 8. idque ingratum haberet Samuel, dixit ei Deus, *Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi; non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Regnabat igitur Deus super eos antea, & tam illi quam eorum majores nullum præter illum in summum Principem agnoscebant & venerabantur.

Quamobrem ille vindicabat sibi omnia regiæ majestati erga Israelitas debita jura & signa: nam I. Constituebat illis proreges & vicarios qui ejus nomine & auctoritate regnum administrarent, ut constat de Mose, Josue, aliisque ducibus, qui nonnisi vel immediato Dei jussu, vel peculiari Spiritus-Sancti impulsu istius populi regimen & defensionem susceperunt, Deuter. 17. v. 15. II. Sicli dimidium loco tributi, quotquot annum 20. supergressi Deo, tamquam Regi suo, quotannis solvere tenebantur, ut in lib. Numer. III. Fœdera nulla cum vicinis populis inire poterant, nisi licentiam prius a Deo impetrassent, Josue 9. IV. Ut bellum gererent, Dei consilium & consensum petebant, Judic. 20. vers. 18.

Hinc ante Regum tempora, quotquot extiterunt Judices & Magistratus, solam vicariam potestatem exercuerunt. Ideo nulla gestarunt Regum insignia, qualia habuit Saul primus eorum Rex, nempe armillam & coronam, 2. *Reg. cap.* 11. *vers.* 10. Nihilque gravis momenti in rebus ad regimen & communem utilitatem populi spectantibus suscipiebant inconsulto Deo, ut præceptum erat, *Numer.* 21. *vers.* 19. ubi subrogato Josue in locum & vices Mosis, injungitur, *Pro hoc siquid agendum erit, Eleazar Sacerdos consulet Dominum: ad verbum ejus egredietur & ingredietur ipse & omnes filii Israel cum eo.* Quibus significatur tam ipsum quam alios Judices & Magistratus nullam rem magni momenti gerere potuisse pro suo arbitratu; quippe cum ingressus & egressus suos juxta divinum oraculum dirigere tenebantur.

Institutis autem Regibus, res aliter se habuit; nam Reges illi res publicas administrabant summo Jure & Imperio, ut prædixerat Deus, 1. Regum cap. 8. ac plerumque summa iniquitate & injustitia; ut apparet ex libris Regum & Paralipomenon, ubi referuntur plurium Regum idololatrici cultus impietates horrendæ, crudeles in populum vexationes & oppressiones; unde Eccl. 49. v. 5. *Præter David, Ezechiam, & Josiam, omnes peccatum commiserunt; nam reliquerunt legem Altissimi Reges Juda, & contempserunt timorem Dei.*

Primus itaque sub Deo supremus populi Dux & Judex extitit Moses, statim ab egressu ex Ægypto: cum enim consisterent in Mara tertio die post transitum maris Rubri, *constituit eis præcepta atque judicia*, Exod. 15. vers. 25. & ibidem cap. 18. cum ad Mosem accessisset Jethro ejus cognatus *altera die sedit Moyses ut judicaret populum, qui assistebat Moysi a mane usque ad vesperam.* Quem laborem cum improbasset Jethro, hoc ei dedit consilium, ut reservatis sibi gravioribus causis, iis maxime quæ ad Dei cultum spectarent, seligeret e populo viros cordatos eximia pietate, integritate & æquitate præditos, eosque instituerat leviorum causarum Judices: *Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat; & electis viris strenuis de cuncto populo Israel, constituit eos Principes populi, Tribunos & Centuriones & Quinquagenarios & Decanos, qui judicabant plebem omni tempore: quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes.*

At licet illi Judices & Præfecti suo munere debite fungerentur, nihilominus cum frequentes essent istius populi adversus Mosem perduelliones & graves querimoniæ, ille eorum molestiæ pertæsus ad Deum conversus ait Numer. 11. v. 14. *Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis est mihi.* Ei autem jussit Deus ut seligeret septuaginta viros seniores, ex iis qui jam supra populum erant constituti, ut pari cum eo divini Spiritus lumine irradiati, in illius muneris & oneris partes venirent, nec in tanti populi regimine solus ipse imposterum gravaretur. Cui divino mandato cum paruisset Moses, *Descendit Dominus per nubem auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris.* Non quod aliquid detractum aut imminutum fuerit de Mosis spiritu

tu & gratiis ei divinitus collatis; nam hac ratione non fuisset alleviatum illius opus, nec facilior reddita populi gubernatio; sed quod talem habuerint ipsi spiritum, qualem eis communicasset Moses, si spiritus illius fuisset sui diffusivus. Unde videbantur eodem afflati spiritu quo imbutus erat Moses, ac si idem fuisset ejus spiritus; quo sensu Lucæ I. Joannes Baptista dicitur Christum præcessurus *in spiritu & virtute Eliæ*, id est, simili quo erat Elias donatus.

De Senatu Sanhedrim.

AD horum autem septuaginta virorum similitudinem, in Judæorum Republica deinceps institutus est celeberrimus seniorum Senatus *Sanhedrim*, qui communi consilio difficultates omnes gravissimas, maxime quæ ad legis ac Religionis negotium spectabant, suprema auctoritate definirent. Neque tamen existimandum est, vocem hanc *Sanhedrim* isti seniorum consilio Mosis tempore fuisse inditam, cum enim origine sit Græca, nempe a voce συνέδριον vel συνέδρια quæ cœtum Senatorum & Judicum significat, illam suorum Judicum cœtui aptarunt Judæi, postquam a Græcis victi, eorum moribus & linguæ assueverunt.

Quinam autem fuerint illi septuaginta Judices, & ex qua Tribu selecti, Scriptura distincte non exprimit; sed solo nomine *Seniorum Israel*, eos ubique indigitat Exod. 3. vers. 16. & 18. vers. 13. & 24. vers. 1. 9. 14. & Numer. 11. vers. 14. 16. nihilominus verisimile est illos fuisse selectos ex unaquaque Tribu, ut invidiæ & querimoniæ ansa præcluderetur. Illi vero selecti Senatores & Judices dicti sunt *seniores*, non quod essent aliis ætate provectiores, & grandævi; sed quod morum integritate, maturitate judicii, & divini cultus zelo ac peritia aliis antecellere viderentur.

Licet autem verisimile sit Judices illos ex qualibet Tribu fuisse delectos; attamen ex Scriptura colligitur illorum plerosque ex Tribu Levitica, & præsertim ex ordine sacerdotali fuisse assumptos: nam Deuter. 17. vers. 8. statuit Deus: *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram, & judicum intra portas tuas videris verba variari, surge & ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotes Levitici generis, & ad Judicem qui fuerit illo tempore; quæresque ab eis qui indicabunt tibi judicii veritatem.* Et cap. 19. vers. 16. *Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum prævaricationis, stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu Sacerdotum & Judicum: qui fuerint in diebus illis.* Et cap. 21. vers. 5. *Quando inventum fuerit in terra.... hominis cadaver occisi, & ignorabitur cædis reus, egredientur majores natu & Judices tui.... accedentque Sacerdotes filii Levi.... & ad verbum eorum, omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum est, judicetur.*

In his quidem duobus posterioribus textibus fit tantum mentio Sacerdotum; non quod excludantur alii Judices, sed ut significetur Sacerdotes in illo judicio præcipuas partes obtinuisse. Quo pariter sensu Deus per Ezechielem cap. 44. vers. 24. de Sacerdotibus ait: *Populum meum docebunt quid sit inter sanctum & pollutum: & cum fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, & judicabunt &c.* Quæ verba non sunt intelligenda de solis controversiis circa religionem exorientibus, sed universim de omnibus gravioribus causis inter populum exortis. Inde est quod lib. 2. Paralip. cap. 19. Rex Josaphat volens restituere Senatum Jerosolymitanum, ut erat antiquitus, *in Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas & Sacerdotes, & Principes familiarum ex Israel, ut judicium & causam Domini judicarent habitatoribus ejus &c.*

In quibus verbis tria veniunt observanda. I. Senatum illum conflatum fuisse ex Levitis, Sacerdotibus & Laicis. II. Novam non fuisse hanc Judicum institutionem, sed ad instar illius, quæ olim Deo jubente fuerat ordinata, ut apparet ex textu. III. Judices illos auctoritatem habuisse indivisim statuendi nedum de rebus Ecclesiasticis, sed etiam de civilibus & politicis: ait enim eis ibidem Josaphat vers. 10. *Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis, inter cognationem & cognationem, ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis &c.*

Unde audiendi non sunt, qui existimant Judices illos cognovisse quidem de omnibus causis, non tamen singulos de singulis, sed Sacerdotes & Levitas de Ecclesiasticis & ad Dei cultum & legis observantiam spectantibus; laicos vero de politicis & ad civilem hominum institutionem ordinatis. Contrarium enim apparet tum ex præfatis verbis regis Josaphat, qui constitutos a se Judices indivisim affatur, eosque omnibus causis definiendis præficit: tum ex præcedentibus textibus, quibus constat Sacerdotes & Levitas cognovisse tam de homicidio, quam de falsis testibus. Idipsum docet Josephus, ubi agens de Deo legis Auctore ait: *Sacerdotibus in communi quidem res præcipuas dispensare permittit: summo vero Pontifici, aliorum Sacerdotum Principatum competenter injungit.*

Neque his obstant quæ rex Josaphat subjicit, vers. 11. *Amarias autem Sacerdos & Pontifex vester in his quæ ad Deum pertinent præsidebit: porro Zabadias filius Ismahel, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad Regis officium pertinent.* In his enim verbis non agitur de munere judiciali, sed de cura eorum quæ spectant, vel a sacra ministeria, quibus præ cæteris invigilare debebat summus Pontifex; vel ad officiales aulæ Regiæ, quibus præficiebatur Zabadias,

ut

ut eorum quisque injuncto sibi munere debite fungeretur: ad quod eos hortatur Rex subjiciens, *Habetisque magistros Levitas coram vobis; confortamini & agite diligenter, & erit Dominus vobiscum in bonis:* ac si diceret, bono ac generoso debetis esse animo, utpote cum egregios sapientia ac virtute præditos habeatis præfectos, ac insuper plurimos Levitas eruditione & legum peritia celebres, qui in rebus difficillimis, si quæ occurrant, suo consilio vobis aderunt, Deumque habebitis in omnibus adjutorem.

De hujus Senatus Præside.

QUis istius Senatus fuerit ordinarius Præses, an summus Pontifex, an laicus aliquis, non ita facile est definire. Tempore quidem Christi D. certum est Pontifices fuisse istius Senatus Principes, & summam rerum judicialium apud illos stetisse; Annas & Caiphas tunc temporis isti consilio præerant; siquidem Joan. 11. v. 49. illi consilium convocarunt ut deliberarent adversus Jesum; & Caiphas cum esset Pontifex anni illius, hanc protulit sententiam: *expedit vobis ut unus moriatur pro populo & non tota gens pereat.* Et cum istius Senatus mandato apprehensus esset Jesus, primum deductus est ad Annam, qui erat socer Caiphæ, & in Pontificatu illius collega, Joan. 18. vers. 13. *Mane autem facto consilium inierunt omnes Principes Sacerdotum & seniores populi, adversus Jesum, ut eum morti traderent &c.* vel ut ait S. Marcus 15. v. 1. *Confestim mane consilium facientes summi Sacerdotes, cum senioribus, & scribis, & universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt & tradiderunt Pilato.* Vides summos illos Sacerdotes, seu Pontifices primas in isto concilio habuisse. Idipsum distinctius apparet ex cap. 4. Actuum, ubi Annas & Caiphas aliique Sacerdotes cum senioribus in cœtum coëunt adversus Apostolos, eosque Petrus his verbis affatur, *Principes populi, & seniores &c.* Ex quibus conficitur duos summos illos Pontifices Annam & Caipham, istius Senatus fuisse præsides & capita.

Utrum vero dignitas illa penes solos Pontifices semper steterit, non ita constat; Moses enim Maimonides in *iad* titulo *Sanhedrim*, docet Principem illum fuisse electum & constitutum, qui cæteris sapientia, id est, legis peritia, antecellere videbatur, *Qui sapientia*, inquit, *præstabat, constituerunt super se caput; adeoque is erat consessus seu synedrii caput, atque idem, quem sapientes appellitant ubique Principem. Is autem constituebatur loco Mosis magistri nostri. Constituebant etiam virum in septuaginta reliquis eminentiorem capiti secundum, cujus sedes erat a dextera illius, is vocabatur* PATER SYNEDRII: *Reliqui vero septuaginta sedebant coram illis duobus juxta dignitatem suam, & quisque ut socium suum sapientia antecelluit, eo proximior erat Principi a sinistra ejus. Sedebant autem velut in dimidiata area circulari, ita ut Princeps & pater synedrii cunctos posset intueri.*

Quibus verbis quatuor significat I. Duos fuisse Senatus illius Principes; unum quidem supremum quem (inquit Cunæus) Talmudistæ appellabant NASSI BECOL MOCOM, id est, *Principem in omni loco*: alterum vero ab illo primo secundum, quem AB BETH DIN, *Patrem domus judicii* nominavere. II. Supremum illum Senatus Principatum non fuisse constanter annexum alicui dignitati vel sacerdotali vel laicali, sed eum ad illam auctoritatem fuisse promotum, qui sapientia & legis peritia cæteris præcelleret. III. Alios Senatores paris fuisse dignitatis & potestatis.

IV. Eos non sedisse una aut altera linea, sed eorum sedilia composita fuisse formæ semicirculari, quod etiam confirmat Gemara Hierosolymitana: *Synedrium erat instar semicirculi; & Princeps sedebat in medio, ut ita commodius possent eum intueri, & vocem ejus audire.* Unde Gemara Babylonica ibid. fol. 37. huic sessioni adaptat illa verba Cantici Canticorum cap. 7. vers. 2. *Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis: venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis.* Umbilicus, inquit, denotat synedrium magnum constitutum in umbilico (id est in medio) totius orbis. Dicitur autem *crater*; quia ejus figura erat semicircularis: venter dicitur *acervus tritici*: sicut enim triticum hominum nutritioni inservit, ita ex synedrio, multa commoda quilibet percipit: circumseptus est *liliis*, quia septuaginta senes in semicirculari figura sedentes, synedrium illustrant & velut circumstipant.

Etsi vero summus Pontifex illius Senatus ut plurimum esset Princeps; nihilominus cum illud consilium constaret ex tribus ordinibus, Sacerdotibus, Levitis & filiis Israel, qui neque Sacerdotes erant, neque Levitæ; cumque in Præsidem is deligeretur qui cæteris pietate, æquitate & legum peritia antecellere videbatur; inde fit consequens illam præsidentiam summo Pontificatui non fuisse constanter annexam. Attamen cum Sacerdotes & Levitæ ratione sui status & ministerii aliis scientia & morum candore præstare tenerentur, inde fiebat ut Senatus ille ex eis potissimum componeretur. Hinc quæ statuebantur ab illo Senatu, plerumque in Scriptura sacra tribuuntur Sacerdotibus & Levitis; quod hi nimirum in illo consessu plures essent, & primas partes obtinerent. Unde Josephus de Rege instituendo, refert Mosem dixisse, *Is quisquis fuerit, plus legibus, & Deo, quam suæ sapientiæ tribuat, nihilque præter Pontificis & Senatus sententiam faciat.*

Quæritur, Unde illi Senatores seligerentur.

Respondeo, eos fuisse selectos ex Sacerdotibus Leviticis & Israelitis, qui ut mox diximus, morum probitate, legis peritia, & generis nobilitate aliis præfulgebant. Unde, inquit Maimonides, *Accepimus a sapienti-*

bus

bus morem fuisse ut e synedrio magno mitterent per universam terram sanctam, inquirerentque de quolibet qui sapiens esset, timens peccatum, mansuetus, probatæ indolis in rebus discriminandis, atque apud homines gratiosus. Virum ejusmodi fecisse in urbe illius Judicem inde illum ad introitum Templi evexisse: inde itidem ad ostium atrii, atque inde demum ad Synedrium magnum. Eadem sed contractius habet Gemara Babylonica, *inde scribebant per omnia loca: qui sapiens est, genere nobilis & hominibus gratiosus fiat Judex in urbe sua. Inde evehebant eum ad montem Templi, inde ad atrium, atque inde demum ad conclave lapideum.*

Ex his apparet apud Judæos triplicis generis fuisse Tribunalia, unum quidem *urbicarium*, quod in singulis civitatibus erat constitutum juxta hoc divinum mandatum, Deuter. 16. vers. 18. *Judices & magistros constitues in omnibus portis tuis per singulas Tribus, ut judicent populum justo judicio.* Ubi per *portas*, urbes intelligit, quod earum regionum antiquitus esset consuetudo, ut Judicum tribunalia juxta civitatum portas essent constituta, ut omnibus intrantibus aut exeuntibus judiciorum æquitas appareret. Unde Deuter. 21. vers. 18. *Si quis genuerit filium contumacem, qui parentes non audiat, apprehendent eum & ducent ad seniores civitatis ejus, & ad portam judicii, dicentque: filius noster iste protervus & contumax est &c.* Et Josue 20. v. 4. ubi agitur de homicida involuntario confugiente ad civitates refugii, *Cum ad unam harum confugerit civitatum, stabit ante portam civitatis, & loquetur senioribus urbis illius ea quæ se comprobent innocentem.*

Hinc David agens de viro justo ad tribunal Judicum evocato ait vers. 5. *Non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta;* & Proverb. 22. vers. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est: neque conteras egenum in porta: quia judicabit Dominus causam ejus.* Judicium autem ab illis fiebat in porta, ut intrantibus & exeuntibus Judicum æquitas appareret, ut supra dictum est.

Hi vero Judices in omnibus civitatibus Palæstinæ, in quibus non extabant saltem 120. familiæ, erant tantum numero tres,
a In halacha Sanhed. cap. 1. ut docet Maimonides a, Josephus b autem ex traductione Rufini, ait illos in istis mi-
b Lib. 4. antiq. cap. 8. noribus civitatibus fuisse numero septem; *Principes autem, inquit, in unaquaque civitate viri septem, qui & virtute & justitiæ studio sint eximii: unicuique vero principatui duo viri ministri præbeantur ex tribu Levitarum: in omni autem honore, qui urbibus judicare constituti fuerint, habeantur, ita ut illis præsentibus neque blasphemare, neque aspere agere liceat aliquibus: sic utique respicientibus pudorem dignorum hominum, tanquam si Deum in illis contemnere videantur.*

Illi vero tres, aut septem Judices non de gravioribus, sed de levioribus duntaxat causis debebant statuere; nempe I. De debitis pecuniariis. II. De furtis. III. De rapinis. IV. De damnis illatis. V. De restitutione dupli, quadrupli vel quintupli, prout in lege erat sancitum.

In majoribus vero & populosioribus civitatibus erant viginti tres Judices, ut refertur in *tract. Sanhedrin cap. 1. sect. 6.* Hi vero de gravioribus causis judicabant, puta, quinam rei lapidandi essent, qui capite plectendi, qui comburendi, quive strangulandi, aut flagellandi. Ab horum vero sicut & aliorum inferiorum tribunalium sententia provocare licebat ad maximum Sanhedrin Hierosolymis constitutum.

Erant enim in hac Israelitarum urbe capitali tria tribunalia. *Unum* septem virorum, pro levioribus causis, ad introitum montis Templi: *Alterum* viginti trium Judicum, pro gravioribus causis, juxta atrium Templi. Tertium vero 71. Senatorum pro rebus maximi momenti in conclavi saxeo, seu ex lapidibus politis constructo, quod partim in sancto, & partim in atrio Templi constitutum erat, ut habet Gemara Babylonica
c & Hierosolymitana d, seu ut exponit R. c Titul. Sanhe. c. 10.
Obadias ad Misna e. *Alterum minorum sedebat ad introitum Templi, quæ est pars Orien-* d Folio 19.
talis interior ab antemurali ante atrium fœminarum: alterum sedebat superius ad dexte- e Titul. Sanhed.
ram, ubi fit transitus ab atrio fœminarum, ad atrium virorum Israel; & demum alterum (nempe Synedrium maximum) *in conclavi saxeo, cujus pars dimidia est in sacro, & dimidia in profano.* Appellabant autem hunc locum *Liskat bagasith*, hoc est, conclave saxeum, quod esset eleganti contabulatione laqueatum constratum.

Hic autem Senatus maxima pollebat auctoritate; illius enim erat. I. Novas condere leges, quæ universos Israelitas constringerent, dummodo latis a Deo per Mosem legibus non adversarentur.

II. Statuere nova festa, propter nova & insignia beneficia cœlitus accepta, ut festum victoriæ Judith, festum Sortium, Encæniorum, & alia quæ ab eis fuerunt instituta.

III. Magnates quosque, & cujusvis ordinis judicare, etiam ipsum supremum Pontificem, si cujus ipse criminis accusaretur reus, ut legitur in Misna tit. Sanhedrin cap. 1. *Si Pontifex maximus transgressus fuerit in re aliqua in flagellatione punienda, flagellandus erat in Synedrio septuaginta virorum, ut reliqui flagello puniendi; dignitas tamen ejus & existimatio integra manebat.*

IV. Hoc Concilium cognoscebat de novo Propheta, an verus esset, aut falsus: hinc Joan. 1. v. 19. *Miserunt Judæi ab Jerosolymis Sacerdotes & Levitas ad eum* (Joannem Baptistam) *ut interrogarent eum, tu quis es?* Judæi vero illi alii non erant, quam Senatores Concilii Sanhedrim: At sub obtentu inquirendi & animadvertendi in falsos Prophetas, plerumque veros ac legitimos Dei vates interimebant. Unde Christus D. Mat. 23. 37. conqueritur de Jerosolymitanis, occasione injustitiarum hujus Senatus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt!* Hinc Saulus, ut refertur *Actor. 9.* Christi Discipulorum persecutor, arbitratus se obsequium præstiturum Deo, *accessit ad Principes Sacerdotum, & petiit ab eis epistolas in Damascum*

ad

ad Synagogas: ut si quos invenisset hujus viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem.

Falsus autem Propheta his argumentis detegebatur. I. Si quæ prænuntiabat futura, non evenirent, ut declarat Deus Deuter. 18. vers. 22. *Quod in nomine Domini Propheta ille prædixerit, & non evenerit: hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui, Propheta confinxit, & idcirco non timebis eum.* II. Si Propheta ille non esset probæ vitæ, & aliud præter Dei gloriam, suamque, & aliorum salutem æmularetur; quo argumento Christus D. veram suam a divino Patre missionem & delegationem demonstrat, Joan. 7. 18. *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus, qui misit eum, hic verax est, & injustitia in illo non est.* III. Si quæ nomine Dei ventura prænuntiat, aut præsentia enarrat, miraculis & prodigiis non confirmat: sic 4. Reg 1. v. 10. Elias quinquagenario dixit: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cœlo, & devoret te, & quinquaginta tuos.* Sic Christus Joan. 5. vers. 36. *Ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me &c.*

V. Decernere an bellum ineundum esset adversus hos, illosve Judaici populi hostes, & utrum penitus delendi essent, & expugnandi; dum videlicet nullus aderat Propheta, qui hoc ipsum jubente Deo demonstraret. Quemadmodum 1. Reg. cap. 25. Samuel Sauli Regi ex parte Dei jussit, ut funditus exterminaret Amalecitas.

VI. Cum Tribus aliqua deviaret a lege Dei, aut cum altera controversiam & litem haberet, non ab alio quam ab hoc supremo Senatu judicabatur, ut habet Misna tit. Sanhedrin. *Non judicabant sceptrum alibi atque in Synedrio septuaginta unius viralii:* Ad quæ verba addit Maimonides, *Judicium Tribus hic intelligendum, si apostasiæ rea fuerit ea tota, tunc alibi quam in Synedrio magno judicanda non erat &c.* Idem erat Judicium de urbis apostasia. Jubet quidem Deus Deuter. 13. vers. 15. quod si alicujus urbis incolæ a veri Dei cultu ad idololatriam desciverint, *Statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam, ac omnia quæ in illa sunt, usque ad pecora. Quidquid etiam suppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, & cum ipsa civitate succendes; ita ut universa consumas Domino Deo tuo, & sit tumulus sempiternus. Non ædificabitur amplius &c.* Verum hujus supremi Senatus erat decernere, utrum illa exterminanda Civitas, pœnam illam fuisset promerita, essetque revera idololatriæ rea.

VII. Sunt qui contendunt Reges etiam ab ipso Senatu fuisse judicandos & arguendos, si quidpiam contra legem Dei attentassent: ita præ cæteris Eminentiss. Baronius: *Erat,* inquit, *summa horum auctoritas, ut qui de lege cognoscerent, & de Propheta, ac simul de Regibus judicarent; horum namque judicio Herodes Rex postulatus est, in quos postea crudeliter sævüt, ut testatur Josephus.* Verum exemplum quod ex Josepho producit, ejus sententiam non confirmat. Herodes enim nondum erat Rex quando stetit coram illo Senatu, sed tantum Galileæ præpositus. Fuit autem postulatus, inquit Josephus, quod inconsulto Senatu Ezeciam insignem latronem, ejusque comites viam infestantes interfecisset, *Contemptis legibus quæ hominem quantumvis scelestum, non sinunt affici supplicio, nisi prius a Synedrio* (seu magno, seu minori *) fuerit condemnatus.*

Comparuit quidem Herodes, sed cum causæ suæ diffideret, accessit cum armatorum comitatu ad se tuendum idoneo, ita nimirum temperato, ut nec Hircano tum Judæorum Regi, a quo impense diligebatur, terrorem incuteret; nec si esset opus, opportunum deesset auxilium, quo a judicii periculo eriperetur.

Res ei ex votis successit, ut refert ibidem Josephus. Herodes enim stipatus armato comitatu adeo omnes terruit, ut nec qui ad accusandum venerant, hiscere auderent, altumque esset in Synedrio silentium, atque inopia consilii. Unus tamen e Synedrii principibus (ut quidam existimant) vir justus, & terroribus infractus, exurgens constanter ait: Viri judices, tuque Rex „ nec ipse „ unquam vidi quemquam qui ad causam „ apud nos dicendam vocatus ad hunc mo„ dum comparuerit, nec vel puto posse pro„ ferri hujusmodi quempiam: sed quisquis „ hactenus in hoc Synedrium judicandum „ se præbuerit, humilis venit ac timentis „ habitu, & captantis misericordiam, ca„ pillis promissis, vesteque indutus atra. At „ bonus iste Herodes cædis reus, & tam gra„ vi obnoxius crimini adstat huic purpura„ tus & crine belle composito, cum stipa„ toribus armatis; ut nempe si juxta legem „ eum condemnemus, nos ipsos trucidet, „ ipseque vi legibus illata evadat. At vero „ Herodem neutiquam tam incuso quod in„ columitatis suæ majorem quam legum ha„ buerit rationem, quam vos & Regem, „ qui tantam ei indulsistis licentiam. Scito„ te tamen potentem esse Deum, & quod „ iste quem nunc in Hircani gratiam Legi„ bus eripitis, & vos aliquando, & ipsum „ etiam Regem puniet.

Nec vanus fuit vates; nam Herodes regnum adeptus, universos Synedrii viros unico excepto Samea, etiam & Hircanum ipsum (ut ait Josephus) sustulit. Cum itaque tunc temporis Herodes nondum esset regno potitus, ex illius exemplo inferri nequit Reges istius Senatus judicio fuisse subditos.

Etsi vero id exinde deduci nequeat, docet tamen Maimonides, *Reges familiæ Davidicæ & judicabant & judicabantur: etiam testimonium adversus eos præbere licuit. At vero de Regibus Israel decrevere sapientes eos nec judicare, nec judicari, nec testimonium præbere, nec in ipsos præberi testimonium; quoniam corda eorum superba fuere; nec aliud inde manare præter scandalum, atque abolitionem institutorum Legis.*

Alia vero hujus discriminis ratio profertur in Gemara Babylonica ad titul. Sanhedrim, quam summatim exprimit Abraham Zachuth in

in Sharachide, his verbis: *Cum Rex ex servis homicidium patrasset, fecit ille* (Senatus Princeps) *ut sisteretur coram se Rex, & staret coram Synedrio, his vero cultus* deiicientibus (ad Regis præsentiam terrore correptis) dixit *Simeon ben Statach, cordium inspector sumet de vobis vindictam; & venit Gabriel, & decussit eos in terram; adeo ut omnes morerentur, & tunc decrevere sapientes Regem nec judicare, nec judicari.* Verum hæc narratio Rabbinicum commentum sapit.

Probabilius itaque dicendum arbitror, nusquam Reges sive Judæ, sive Israelis, subditos fuisse illorum Senatorum judicio. De Regibus Israelis res est citra controversiam, cum nullam habuerint partem in iis quæ fiebant in urbe Hierosolymitana, ubi Senatus ille consistebat. De Regibus autem Juda id manifestum fit ex Misna, ubi legitur: *Nec ipse* (Rex) *judicatur.* Et ex Gemara Babylonica Rex ipse judicandus non erat: quod in Davide habetur, *De vultu tuo judicium meum prodeat.* Ad quæ verba R. Jeremias, ut refertur in Dabarim Rabba, addit: *Adeo ut nemini mortalium judicii in Regem exercendi jus competeret, sed tantum Numini sanctissimo.* Idipsum confirmari potest ex his ejusdem Regis Prophetæ pœnitentis verbis, qui Dei misericordiam inclamans ait; *Tibi soli peccavi.* Ad quæ verba S. Ambrosius ait, *Rex utique erat, nullis ipse legibus tenebatur; quia liberi sunt Reges a vinculis delictorum: neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperii potestate: in hominem ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius.*

Hæc Senatoria dignitas, cum omnium esset amplissima, nonnisi solemni actu, scilicet manuum impositione deferebatur. Ita Moses (ut tradunt Hebræi referente Maimonide) manus imposuit Josue, & septuaginta senioribus, quos ipse selegerat; *Descenditque Dominus per nubem, & locutus est ad eum* (Mosem) *auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris*, Numer. XI. v. 25. Hi vero sic initiati *alios* deinde sibi successores simili ritu in Senatores adsciverunt. Hæc autem manus impositio perseveravit etiam ad tempora Hillelis, qui huius Senatus princeps extitit, quique hanc in Senatoris institutione formulam servandam præscripsit; *Ecce manus tibi imposita est: daturque potestas tibi judicia exercendi etiam criminalia.* Addit R. Abraham Zachut *R. Hillel, magni consilii Præses composuit intercalationem toti Israeli usque ad tempora Messiæ: idque factum est ab illo antequam manuum impositionis legitimus actus abrogaretur.* Fuit autem abrogata hæc manus impositio occasione Sameæ hominis ambitiosi & truculenti, qui cum esset ab Hillele secundus Præses Sanhedrim, adversus eum insurrexit, Senatoresque traduxit in partes, & universum pene populum varia in studia pertraxit.

De judiciis & pœnis capitalibus Hæbræorum.

DUm Judæus aliquis cujusdam criminis apud Judices postulabatur, coram Judicum cœtu collocabatur in loco eminentiori, unde ab omnibus videri & audiri posset: accusatores vero, qui plerumque itidem erant testes, stabant e regione ipsius, qui priusquam promerent accusationem, admonebantur a Judicibus, ne homicidio perpetrando sese implicarent; dein accusabant reum de hoc aut illo crimine: seorsim vero & si centum essent, de corpore delicti, ejusque circumstantiis interrogabant: in quibus si convenirent omnes, nec reus haberet unde testimonia refelleret; colligebantur Judicum suffragia: quorum si duo supra medietatem reum morti adjudicarent, ferebatur a Synedrii principe sententia capitalis expresso supplicii genere: statimque Judices ac testes manus imponebant supra caput ejus, dicentes: *Sanguis tuus sit super caput tuum.* Atque in hunc modum Judæi Christo Domino damnato ad mortem, dixerunt: *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.*

Damnatus autem educebatur ad locum supplicii, non intra, sed extra urbem; vel, ut loquuntur Hebræi Doctores, extra tria castra: urbem enim Jerosolymam in tria castra distinguebant, nempe in *atrium*, sive castra Dei: *In montem Sanctuarii*, sive castra Levitica; & in *urbem universam*, sive castra Israelis, ut colligitur ex Sanhedrim cap. 6. hinc ut refertur Actorum 7. vers. 57. S. Stephanum damnatum ad mortem Judæi duxerunt extra civitatem, & lapidarunt eum.

Dum autem reus duceretur ad locum supplicii, præco anteibat clamans, *Vir iste: prodit hic N. N. Filius N. N. lapidandus, aut decollandus, ob culpam hanc, illamve. Testes ejus sunt N. N. & N. N. Quicumque eum insontem docere potest, accedat, & rationes suas exponat.* Si vero aliquis se offerret qui ipsum insontem esse assereret, reducebatur ad Judices, dummodo in asserendis verbis aliquid solidi appareret illi Senatori, qui præsens esse debebat supplicio.

Cum reus decem circiter cubitis a loco supplicii abesset, edenda ipsi erat confessio delicti, ut colligitur ex Josue 7. vers. 19. Si enim non confiteretur peccatum commissum, existimabant eum nullam habiturum partem in futuro sæculo. Confesso delicto detrahebantur damnati vestes, velatis solum anterioribus in viris; mulieres vero nonnisi modice denudabantur; deinde illi præbebatur poculum vini grano thuris permixti, ut sopirentur ejus sensus, & supplicium ipsi minus foret acerbum. Quod utique præceptum existimabant his Proverbiorum verbis cap. 31. vers. 6. *Date siceram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo; bibant, & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.* Hinc ut refert S. Marcus cap. 15. vers. 23. Judæi Christo Domino ad mortem damnato dederunt *vinum myrrhatum*, milites vero ut ipsi illuderent dederunt ei bibendum *acetum cum felle mixtum*, ut refert S. Matth. cap. 27. vers. 34. Hæc autem servabant in omnibus suppliciis. Ca-

Capitales pœnæ, quibus apud Judæos rei puniebantur, erant quadruplicis generis, ut refertur in Sanhedrim: *Quatuor supplicia capitalia Senatui tradita sunt; lapidatio, occisio seu decollatio, combustio, & strangulatio.* Cum autem aliquis erat lapidandus, conscendebat locum supplicii altum gemina hominis longitudine, aderant cum eo duo testes illius accusatores, quorum unus inde detrudebat eum, ut supinus concideret. Si hoc casu moreretur, satisfactum erat Judicum sententiæ: sin vero, Testium alter lapidem sublatum in pectus ejus proiiciebat: quo ictu si non expiraret, ab universo populo lapidibus obruebatur, ut statuitur Deuter. 21. vers. 21.

Octodecim a Talmudistis proferuntur crimina, propter quæ reus deberet lapidari, ut videre est in Misna. Verum cum inter illa numerent concumbentes cum masculis, & bestiis, aliaque hujus generis criminum monstra solo igne expianda, arbitror eos turpissime in his hallucinari.

Comburendi erant concumbentes. I. Cum filia sua: II. Cum nepte ex filia: III. Cum nepte ex filio: IV. Cum uxoris filia: V. Cum uxoris nepte ex filia ejus: VI. Cum nepte ex filio ejus: VII. Cum socru sua: VIII. Cum socrus suæ matre: IX. Cum matre soceri sui: X. Filia Sacerdotis adultera, ita Tamuldistæ & Maimonides in more Nevochim parte tertia cap. 41. At hoc omnium maximo supplicio censeo potius fuisse afficiendos, qui peccatis contra naturam inquinabantur, ut erant bestialitas &c.

Qui vero hoc supplicio erant perimendi, immergebantur fimo usque ad genua, tum linteum collo circumdabatur, & in diversa trahebatur a testibus donec os hisceret, quo aperto, plumbum aut aliud metallum liquefactum in illud infundebatur, ut intestina cremaret, hocque supplicium vocabatur *combustio animæ*. Dein circa defuncti corpus congestis lignis & stipulis cadaver redigebatur in cineres, dicebaturque *combustio corporis*.

Existimat Grotius hoc supplicii genus desumptum esse ex morte inflicta Nadab & Abiud filiis Aaronis, qui, ut refertur Levit. cap. 10. v. 2. Igne a Domino immisso devorati sunt, & extincti, quod ignem alienum seu profanum suis thuribulis apposuissent ut offerrent incensum. *Egressusque ignis a Domino devoravit eos, & mortui sunt.* Non enim in cineres redacta sunt eorum corpora, nam v. 4. jubet Moses filiis patrui Aaronis, ut duorum illorum mortuorum corpora tollerent de conspectu Sanctuarii, & asportarent extra castra. *Confestimque pergentes, tulerunt eos sicut jacebant, vestitos lineis tunicis, & ejecerunt foras, ut sibi fuerat imperatum.* Ex quibus apparet illos non in favillas & cineres fuisse redactos: sed quod flamma divinitus immissa eorum penetralia combusserit, adeo ut interius, non vero exterius usti fuerint.

Gladio perimendi erant homicidæ voluntarii, & ad idololatriam publice inducentes; qui pariter interdum lapidabantur.

Strangulabantur. I. Qui rem habuerant cum alteri nupta: II. Qui patrem aut matrem percusserant: III. Qui furati fuerant Israelitam: IV. Sacerdotes suis Principibus inobedientes: V. Pseudo-Prophetæ: VI. Vaticinantes ex stellarum cultu.

His accedebat pœna Talionis ob membrum aliquod corporis abscissum. Si enim mors fuerit subsecuta, reddere debebat animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede &c. Exod. 21. v. 23. & Deuter. 19. vers. 21.

Accedebat pariter flagellatio, cujus modus præscribitur Deuter. 25. vers. 2. *Sin eum qui peccavit, dignum viderint plagis: prosternent, & coram se facient verberari. Pro mensura peccati, erit & plagarum modus: ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant: ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus.* Hinc S. Paulus enarrans sibi factas persecutiones, & plagas: ait, *a Judæis quinquies quadragenas, una minus excepi, ter virgis cæsus sum* &c.

Numerant Judæi 207. delictorum genera leviora verberibus & flagellis coercenda. Adiiciunt se uti solitos scutica ex loris tribus, quæ uno ictu tria simul verbera inferret, atque tredecim ictibus plagas 39. incuteret; neque poterant plures inferre, quin rei fierent violati hujus præcepti de non excedendo in flagellatione numero quadragenario.

Erant & aliæ præter enumeratas, pœnæ infligendæ (puta incarceratio, cum videlicet aliquis flagellis exceptus, in idem peccatum relapsus, non vapulabat iterum; *sed*, ut habet Misna Tit. Sanhedrim cap. 9.) tradebant eum carceri, qui locus erat angustus, statura ejus non altior, nec ejusmodi, ut in eo decumbere posset. Ibi dabant ei panem & aquam miseriæ usque dum languesceret, & dein eum hordeo satiabant, usque dum venter ejus rumperetur.

Has autem in judiciis ferendis observabant regulas. I. Nulla civilia judicia inchoabant noctu, sed incœpta interdiu ad noctem usque protrahebant. Criminalia vero nonnisi mane & jejuni incipiebant & absolvebant, aut in diem sequentem ea absolvenda remittebant, ut tradit Maimonides.

II. Judicia capitalia a paucioribus quam viginti trium viris, qui Synedria minora formabant, exercenda non erant, sive capitale esset judicium hominis, sive bestiæ quæ hominem læserant, aut illius criminis fuerat adminiculum, aut instrumentum.

III. Quoniam præceptum erat. Levit. 19. vers. 15. *Non facies quod iniquum est, nec injuste judicabis: non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis: juste judica proximo tuo.* Dum lis moveretur pauperem inter & divitem, si dives pretiosius esset vestitus, alter vero sordidius; ne præceptum hoc de justitia ex æquo servanda violaretur, jubebant ut dives instar pauperis vilibus vestitus in consilio appareret, aut pauperem æque pretiosis indueret. Unde litigantes pari observantia excipiebant; adeo ut uterque sta-

patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim pater vester, qui in cœlis est. Hinc Apostoli non alio nomine quam *fratris* nascentis Ecclesiæ filios, sive scribendo, sive alloquendo compellabant. Eodem pariter nomine sese invicem salutabant & conveniebant illi fideles; adeo ut ista salutationis formula etiam ab Ethnicis cognoscerentur Christiani, ut refert Tertullianus, qui cum dixisset *fratrum appellatione censemur*, addit: *Fratres autem etiam vestri sumus jure naturæ, matris unius: etsi vos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui unum Deum Patrem agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverunt veritatis.* Igitur etsi usura tantum esset prohibita inter eos qui ratione propagationis ab uno patre fratres censentur, non esset inter Christianos exercenda, utpote qui religione omnes sint fratres.

Nec etiam reponere juvat vetitum quidem esse aliquid ultra sortem exigere a pauperibus, non autem a divitibus; nam *primo* prohibitio generalis est tam erga fratres, quam pauperes. *Deinde* usura reponitur inter ea peccata quæ removent ab æterna fœlicitate, ac subinde nulla ratione erga quemcumque censeri potest esse licita. At, *inquies*, ex præfato Deuteron. textu. Judæis liberum erat eam exercere erga exteros; igitur illa non est per se mala; rem enim intrinsece malam Deus non permitteret.

Huic exceptioni occurrit S. Ambros. qui eam & proponit, & solvit his verbis. Sed forte dicet.... quia scriptum est *alienigenæ* „ *fœnerabis*, & non consideras quid Evan„ gelium dicat, quod est plenius. Sed hoc „ interim sequestremus, legis ipsius verba „ considera: *fratri tuo* (inquit) *non fœnera„ bis ad usuram: sed alienigenam exiges.* „ Quis erat tunc alienigena, nisi Amalech, „ nisi Amorrhæus, nisi hostes? *Ibi*, inquit, „ *usuram exige.* Cui merito nocere deside„ ras, cui jure inferuntur arma, huic legi„ timæ indicuntur usuræ, quem bello non „ potes facile vincere, de hoc cito potes „ centesima vindicare te: ab hoc usuram „ exige, quem non sit crimen occidere. Si„ ne ferro dimicat, qui usuram flagitat: „ sine gladio se, de hoste ulciscitur, qui fue„ rit usurarius exactor inimici. Ergo ubi „ jus belli, ibi etiam jus usuræ: frater au„ tem tuus omnis, fidei primum, deinde ju„ ris Romani est populus: *Narrabo nomen „ tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ lau„ dabo te*; quod & Christus docet in Evan„ gelio, Matth. 23. v. 9. *Omnes autem vos „ fratres estis, & patrem nolite vocare vobis „ super terram*: Illuc autem pariter revo„ candæ sunt omnes leges quibus cavetur „ ne damnum aliquod inferatur proximo, „ Exodi 22. Deuteron. 19. vers. 14. & 24.

DE OCTAVA LEGE MORALI
seu de octavo Decalogi præcepto: NON LOQUERIS CONTRA PROXIMUM TUUM FALSUM TESTIMONIUM.

CUm in præcedentibus mandatis distri-cte prohibuerit Deus ne damnum ullum inferatur proximi personæ, ejusque facultatibus ac fortunæ bonis; æquum erat & divinæ ejus sapientiæ & providentiæ consentaneum, ut pariter illius famæ & honori consuleret. Id autem præstat hoc octavo mandato prohibens ne quis calumniis aut falsis criminibus alterius existimationem labefactet. Quamquam autem illis verbis videatur Deus tantum prohibere, ne quis opprimendi insontis causa, in forum prodeat, & publice contra eum testetur; certum tamen est eum pariter interdicere perniciosa quæque mendacia etiam extra judicium facta, omnesque falsas criminationes, non tantum quæ sparguntur in compitis & circulis: sed & quæ in privatis ædibus, & secretis angulis disseminantur.

Itaque hoc præcepto interdicuntur calumniæ, detractiones, susurrationes, libellorum conscriptiones & divulgationes, omnia denique quibus proximi fama labefactari potest & imminui: unde Exod. 23. *Non suscipies vocem mendacii, nec junges manum tuam ut pro impio dicas falsum testimonium.* Et Levit. 19. vers. 16. *Non eris criminator, nec susurro in populo. Nec stabis contra sanguinem proximi tui: Ego Dominus.* Omitto cæteros Scripturæ textus, quibus docemur coram Deo censeri falsos testes quicumque linguæ suæ virulentia molestiam ac periculum creant suis fratribus.

Quantum autem Deus abhorreat mendaces ac detrectatores, declarat David, *Odisti omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Et Salomon Proverb. 6. v. 16. *Sex sunt, quæ odit Dominus, & septimam detestatur anima ejus: oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias.* Et cap. 19. *Testis falsus non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, peribit.* Et Sapientiæ 1. v. 11. *Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest, & a detractione parcite linguæ, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur, occidit animam &c.*

DE NONA ET DECIMA LEGE MORALI.

NOnum Decalogi præceptum effertur his verbis, *Non concupisces uxorem proximi tui*. Deuteron. 5. verſ. 20. quibus nedum prohibetur adulterium, quod ſexto præcepto jam vetitum fuerat, ſed ipſa animi concupiſcentia, internuſque appetitus illicitus. Quoniam vero erant & alia proximi bona, quæ nedum non erant vi aut furto auferenda, ſed nec illicite optanda; hinc decimo præcepto cautum eſt, *Non concupiſces proximi tui ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, & omnia quæ illius ſunt*. Ibidem.

Hæc autem duo poſtrema præcepta, etſi in unum & idem videntur conſpirare nempe non concupiſcenda ea quæ proximi ſunt; attamen illa diſtingui voluit Deus, ut frænum & repagulum injiceret duplici concupiſcentiæ, duobuſque pravis deſideriis quibus hominum corda potiſſimum æſtuabant. Inter cæteras enim cupiditates & illecebras, quibus agitantur homines in ſtatu naturæ corruptæ, nullæ frequentiores & vehementiores ſunt veſana *libidine* & *avaritia*: his namque duabus concupiſcentiis ita jactantur & ſtimulantur, ut ad eas implendas nulli parcant labori, periculoſiora quæque ſubeant diſcrimina, & ſæpiſſime vitam ipſam profundere non vereantur. Quoniam Iſraelitarum animos hæc occupabat perverſa exiſtimatio, lege quidem naturali prohibitum eſſe alienam uxorem temerare, alienaque ſurripere bona at vero cenſebant nullum eſſe peccatum ea interno affectu appetere, quod nulla iſti concupiſcentiæ præſcripta eſſet pœna; quam erroneam ſententiam ut ex eorum animis avelleret Deus, duplici hoc præcepto duplicem illam cupidinem refrænare voluit & interdicere.

Hæc tamen non obſtante prohibitione, falſa illa perſuaſio ita Judæorum animos occupavit, ut illam reſcindere volens Chriſtus Dominus dixerit: *Audiſtis quia dictum eſt, antiquis: non mœchaberis. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendam eam, jam mœchatus eſt eam in corde ſuo*. Et Marci 4. verſ. 19. exponens parabolam ſeminis intra ſpinas cadentis, ait: *Qui in ſpinis ſeminantur: hi ſunt qui verbum audiunt, & ærumnæ ſæculi, & deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiſcentiæ introeuntes ſuffocant verbum, & ſine fructu efficitur*. Ab utraque vero concupiſcentia Chriſtianos dehortatur S. Petrus epiſt. 1. cap. 11. verſ. 11. *Chariſſimi obſecro vos tamquam advenas & peregrinos abſtinere vos a carnalibus deſideriis, quæ militant adverſus animam*. Ei ſuccenturiatur S. Paulus ad Rom. cap. 6. v. 12. *Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis ejus*.

Cum autem omnes hæ leges rectæ rationis dictamini conſentiant, innitanturque in ipſo jure naturæ; non ſolum Judæos, ſed & alios homines obſtringunt; adeo ut nullus rationis compos ab earum obſervantia diſpenſetur. Unde S. Paulus ad Rom. 2. verſ. 14. *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt, ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex*.

De legibus CÆREMONIALIBUS.

LEges cæremoniales dicuntur illæ quæ maxime ritum divini cultus ſpectabant, quandiu vigeret Moſaica lex. Hæ vero erant multiplicis generis. Nam I. Aliæ ſpectabant ad locum in quo ſacra erant facienda, nempe Tabernaculum, vel Templum. II. Aliæ ad ſacrorum Miniſtros, puta Levitas, Sacerdotes, & ſummum Pontificem, eorumque veſtes & miniſteria. III. Ad victimas, & ſacrificia. IV. Aliæ ad oblationes & primitias. V. Aliæ ad immunditias, & luſtrationes. VI. Aliæ ad ciborum delectum: aliæ denique ad ſolemnitates & feſta. Quoniam autem de cæteris actum eſt in præcedentibus, quædam de Judæorum feſtis, hic ſunt adjicienda.

De Judæorum feſtis.

JUdæorum feſta erant inſtitutionis, vel divinæ, vel humanæ. Illa Deus per Moſem præſcripſit: hæc ex religioſo cultu & pia animi gratitudine ob accepta beneficia ortum habuerunt. Priora fuerunt triplicis generis, nimirum Hebdomadaria, Menſtrua, & Annua.

Hebdomadaria dico quæ ſingulis exactis ſeptem dierum circulis agebantur, ac propterea vocabantur Sabbata, dies nimirum ſeptimus, quem ab ipſo mundi exordio Deus ſuo cultui conſecratum eſſe voluit.

Menſtrua erant *Neomeniæ* ſeu novilunia; prima enim cujuſque menſis dies ſancta erat, & ſoli divino cultui dicata. Unde Salomon, 2. Paralip. 2. verſ. 4. ſtatuit ædificare templum Domino ad offerenda *holocauſtomata mane & veſpere, Sabbatis quoque & Neomeniis, & ſolemnitatibus Domini*. Quibus verbis triplex ſupra memoratum feſtorum genus diſtinguit. Id pariter indicatur cap. 8. hiſtoriæ Judith, verſ. 6. ubi de ea dicitur *jejunabat omnibus diebus vitæ ſuæ, præter Sabbata, Neomenias & feſta domus Iſrael*.

Etſi vero calendæ ea ratione non cenſerentur feſtivæ, quod in eis non feriabatur ab operibus ſervilibus: nihilominus peculiarem habebant ſolemnitatem in templo propter victimas iis diebus offerendas, cum Tubarum clangore, ut legitur Num. 10. verſ. 10. *Si quando habebitis epulum, & dies feſtos, & calendas, canetis Tubis ſuper holocauſtis, &* pa-

pacificis victimis. Deus autem novilunii festum instituit. I. In memoriam creatæ lucis, omnium creaturarum primæ. II. Ut Israelitæ avocarentur ab Ethnicorum superstitionibus, qui menses planetis, aliisque signis cœlestibus consecrabant, & ab illis regi existimabant. III. Ut typus esset renovationis hominis quæ fit per gratiam & illuminationem Spiritus-Sancti.

Celebrabant autem Judæi suas Neomenias ab apparitione Lunæ, de qua tractatum integrum edidit Rabbi Moses Maimonides. Quem inscripsit Kiddousch hachodesch, id est, *calendarum sanctificatio*, ubi docet quod quando Luna nocte 30. mensis apparebat, mensis ille constabat duntaxat 29. diebus, & trigesimus erat primus sequentis mensis: si vero non apparebat nocte 30. mensis ille constabat 30. diebus, & trigesimus primus, erat primus succedentis mensis.

Ut autem constaret qua nocte Luna novum cursum iniret, senatus Hierosolymitanus habebat tabulas astronomicas, quibus nova Lunæ coitio constaret: Ne autem in supputatione fallerentur, deputabant viros quosdam fide dignos supra celsissimos montes, qui Lunam exordientem quamprimum prospexissent, eam denuntiabant Senatui, cujus Princeps illos interrogabat qua forma illam vidissent, an lata, aut stricta esset ejus facies? qua parte cornua extenderet? Quorum responsa, si cum tabulis astronomicis quadrarent, ille Senatus Princeps pronuntiabat nuntiandas esse calendas, ac proinde diem illum esse celebrandum: quod ut aliis Israelitis innotesceret, illico deputabantur cursores qui in locis excelsis ignes accenderent, eosque tenerent accensos donec conspexissent a vicinis similiter ignes accendi. Cum autem Samaritani Judæorum hostes infensissimi, ut eos fallerent, & calendas præverterent, pariter accenderent ignes; statuit inde Senatus ut deputarentur cursores per universam Judæam; qui celebrandas Neomenias significarent; legimus etiam in Misna Tit. *Rosch. haschana*. cap. 2. quod Rabbi Gamaliel habebat apud se figuras cujusque phasis Lunaris; ut ad earum aspectum probaret veritatem illorum testium, qui dicebant se novam Lunam vidisse.

Solemnitates anniversariæ, seu annuæ, ex institutione divina tres erant, Pascha, Pentecostes, & septimi mensis vel Tabernaculorum; quibus diebus omnes filii Israel, viri præcipue convenire debebant ad Tabernaculum, & eo sublato ad Templum Hierosolymitanum, ut unanimi consensu festum agerent, ut præscripserat Deus, Exod. 23. v. 17. & Deuteron. 16. v. 16. *Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui*, *in loco quem elegerit: in solemnitate Azymorum* (id est paschatis.) *In solemnitate hebdomadarum*, *& in solemnitate Tabernaculorum*. De solemnitate Sabbati actum est in expositione Decalogi, de aliis vero solemnitatibus paucula sunt hic delibanda.

DE NEOMENIIS.

Neomeniæ sive novilunia solemniter celebrabantur primo die cujusque mensis, quo nova Luna rursum inibat: videtur autem solemnitas hæc instituta Numer. 28. vers. 13. his verbis: *In calendis autem vestris offeretis holocaustum Domino &c.* Ibi namque præscribuntur quæ sacrificia a quolibet debeant offerri. Cum autem Calendæ his accenseantur, inde colligere licet primos illos cujusque mensis dies pariter fuisse solemnes: eos *capita mensium* appellant Hebræi: septuaginta Interpretes νεομηνίας: nostri *Calendas*. Quæ tametsi ratione oblati solemniter sacrificii dicerentur dies festi, nempe ut cujusque mensis primitias sibi Deus vindicaret, nihilominus in eis licebat exercere opera servilia: quæ forte causa fuit, cur Levitici 23. non accensentur inter solemnitates.

Neque his obstant hæc Psalm. 80. verba, *Buccinate in Neomenia tuba*, *in insigni die solemnitatis vestræ*; Neomenia enim de qua hic loquitur Psaltes, non intelligitur de primo die cujusque mensis, sed de novilunio septimi mensis, in quo agebatur festum tubarum in gratiarum actionem collectæ & peractæ vindemiæ; ut indicat titulus istius Psalmi qui inscribitur, *pro torcularibus*. Solebant autem Judæi in istis Calendis & Neomeniis publica agere sacrificia & convivia, atque in cœtum ad lautas epulas coire, ut colligitur ex 1. Regum cap. 20. vers. 5. ubi David ad Jonathan ait: *Ecce calendæ sunt crastino*, *& ego ex more sedere soleo juxta Regem ad vescendum*; & vers. 19. *Dixit ad eum Jonathas*, *cras calendæ sunt*, *& requireris*; *requiretur enim sessio tua usque perendie*. Præcipitur enim Levit. 7. ut si quid de sacrificiis pacificis superesset edendum, eo die quo fuerant oblata, postero die convivium ex illis instauraretur.

DE PASCHATE.

Latina vox *Pascha* derivatur ab Hebræa voce פסח *Pesach*, quæ juxta punctorum diversitatem legitur etiam *Phase*, id est, transitus, seu transilitio, quod videlicet Angelus Ægypti, primogenitorum interfector, super Israelitarum domos transilierit, easque præterierit intactas, quod earum postes illitæ essent sanguine agni immolati, ut refertur Exod. 12. v. 23. *Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios*; *cumque viderit sanguinem in superliminari*, *in utroque poste*, *transcendet ostium domus*, *& non sinet percussorem ingredi domos vestras*, *& lædere*.

Licet

Licet autem vox *Pascha* proprie significet hanc primogenitorum Israelitici populi immunitatem ab ea Ægyptiaca percussione & clade, nihilominus aliis etiam rebus propter analogiam attribuitur. I. Liberationi Israelitici populi, qui illa ipsa nocte, in qua interfecti sunt Ægyptiorum primogeniti, compulsi sunt exire, & deinde per transitum maris rubri a captivitate fuerunt liberati.

II. Agno illi qui in memoria tantæ liberationis quotannis immolabatur & comedebatur ab universo Israelitico populo: sic sæpissime in sacris Libris, præsertim in Evangeliis, dicitur parari, occidi, immolari & comedi Pascha.

III. Pro ipsamet Paschali celebritate per septem dies, maxime vero pro primo ipsius solemnitatis die, sic 4. Reg. cap. 23. vers. 22. *Nec factum est phase tale a diebus Judicum, qui judicaverunt Israel, & omnium dierum Regum Israel, & Regum Juda, sicut in octavo decimo anno Regis Josiæ factum est phase istud Domino in Jerusalem.*

IV. Vox *Pascha* apud Christianos sumitur pro passione & immolatione Christi D. Cujus agnus a Judæis Paschali tempore immolatus typus erat. Unde 1. Corinth. 5. *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Hinc nonnulli Patres putant cum Tertulliano vocem *Pascha* derivatam esse a passione, πάσχειν enim significat pati; quamobrem ait Tertullianus, Christus D. ad passionem suam *e tot festis Judæorum, Pascha diem elegit; in hoc enim sacramentum pronuntiarat Moyses, Pascha est Domini;* ac si diceret idcirco Moses festum istud appellavit *Pascha Domini*, quod in eo Dominus erat mortem passurus. Hoc tamen Etymon aliqui suggillant cum S. Gregorio Nazianzeno. Omitto alias hujus vocis Paschatis acceptiones, quas alibi expendi.

Duplex autem in hoc festo servandus erat ritus. *Primo* mactandus agnus in secunda vespera diei 14. Quæ initium erat solemnitatis Paschalis die 15. celebrandæ; nam Levit. 23. præcipit Deus *a vespera usque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra*. Secundo utendum azymo pane per septem dies, ut præcipitur Exod. 12. vers. 15. *Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris: quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum*. Et vers. 18. *Quarta decima die mensis ad vesperam, comedetis azyma, usque ad diem vigesimam primam*. Ac proinde Agnus Paschalis cum azymis erat edendus.

Itaque in celebrando Paschatis festo plurima erant observanda, ut præcipitur Exod. 12. I. Parandus, mactandus, & comedendus Agnus Paschalis. Parandus inquam & quærendus qui esset 1. *absque macula*, nullo corporis vitio laborans, ita ut nec cœcus, nec claudus, nec æger, aut scabie, aliisque vitiis infectus quibus animalium corpora fœdantur: 2. *masculus*, quod sexus ille præstantior sit & vivacior: 3. *anniculus*, hoc est, qui circiter ab anno sit editus, aut saltem aliquot menses exegisset, ut sanguine ad liniendas postes necessario abundaret: 4. *mactandus* die 14. ad secundam vesperam; *edendus* vero ipsa nocte suborta, ut declaratum est in expositione capitis duodecimi Exodi.

II. Excludendus omnis panis fermentatus a prima Paschalis festi vespera ad septem dies usque, ut statuitur Exod. 12. vers. 15. idque iteratur vers. 19. & 20. quod præceptum ut exacte servarent Judæi, maxima cura etiam accensa lucerna & face lustrabant omnes reconditos suarum domorum locos & angulos, ut si quam in eis, vel minimam fermentati panis micam invenirent, illam igni comburendam traderent, ut docet Maimonides qui hanc perquisitionem ad superstitionem usque exagerat.

III. Conficiendus, & per septem dies edendus azymus panis, Exod. 12. vers. 18. *Primo mense quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam*. Hunc panem Deuter. 16. vers. 3. vocat *panem afflictionis;* ubi de die paschæ statuitur, *Non comedes in eo panem fermentatum, septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Ægypto, ut memineris diei egressionis tuæ de Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Panis autem azymus vocatur *panis afflictionis*, tum quod esset symbolum calamitatum quas eorum Majores passi fuerant in Ægypto, & memoriale pavoris & formidinis qua fuerunt concussi dum eos Ægyptii urgerent ad exitum: tum quod panis iste insuavis est & stomacho ingratus. Erat, inquam, iste panis azymus symbolum & repræsentatio status Israelitarum dum egressi sunt ex Ægypto: legitur enim Exod. 12. vers. 39. quod in prima earum statione, quæ a fixis tabernaculis dicta est *Socoth: Coxerunt farinam quam de Ægypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos; neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere sinentibus moram, nec pulmenti quidquam occurrerat præparare*. Ad hujus autem panis azymi confectionem farinæ non oleo, lacte, melle, aut vino; sed sola aqua puteali aut fluviali erat subigenda; ut docet Maimonides tract. de Paschate cap. 4. quem ex Hebræo latine reddidit Ludovicus de Compiegne ex Judæo Christianus. Quoniam autem pleraque Judaicam superstitionem redolent, ab iis referendis abstinebo.

DE FESTO PENTECOSTES.

PEntecostem *festum hebdomadarum* appellat Moses Deuter. 16. Ubi cum dixisset vers. 9. Israeliticum populum alloquens, *Septem hebdomadas numerabis tibi, ab ea die qua falcem in segetem miseris*. addit vers. 10. *Celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo*. Hoc est, festum post exactas septem hebdomades computandas ab eo die

quo

quo oblatus fuerat tritici novi manipulus. Quatuor autem potissimum occurrunt circa hoc festum notanda. I. Quo tempore celebrari debuerit. II. Quo ritu. III. A quibus. IV. Ob quos fines.

Etsi vero Scriptura distincte non exprimit mensem & diem quo celebrandum erat hoc festum; attamen ex circumstantiis utrumque facili negotio colligere licet: Siquidem Levitici cap. 23. vers. 15. legitur: *Numerabitis ergo ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas; usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est quinquaginta dies.* Nam septem hebdomades quadraginta novem dies efficiunt, & qui sequitur, quinquagesimus est; hic ergo erat dies festus.

At difficultas est, in quem hebdomadæ diem hic quinquagesimus incideret; & utrum inter hos quinquaginta dies numerandus esset ille in quo offerebatur manipulus. Eum ab hac computatione excludendum idcirco censeo, quod si ille numeretur, festum Pentecostes eo anno, quo Christus D. passus est, non incidisset in diem Dominicam, sed in diem Sabbati. Nam ex hypothesi communiter admissa, quod Judæorum menses, fuerint non solares, sed lunares; cum dies oblationis manipuli primitiarum fuerit 16. primi mensis, nempe mensis Nisan; si hic dies computetur, dies Pentecostes incidet in diem sextam tertii mensis. Supponamus enim primum mensem esse 30. dierum, & secundum 29. quales sunt lunares, ex primo mense, computato oblationis die, supererunt quindecim, ex secundo viginti novem, quibus jungendo sex dies mensis tertii fient 49. ac proinde dies sequens, qui est quinquagesimus, erit dies Sabbati, & sic illo anno quo passus est Christus, dies Pentecostes incidisset in diem Sabbati; siquidem a Sabbato inclusive in quam diem eo anno incidebat oblatio manipuli, computando quinquaginta dies, quinquagesimus incidet pariter in Sabbatum; cum tamen ex communi Ecclesiæ traditione & Patrum sententia S. Spiritus ipso die Pentecostes in Christi Discipulos effusio, facta fuerit die Dominica.

Ad ritum eo die Pentecostes servandum quod attinet, ille præscribitur Levit. 23. a vers. 17. *Primo*, offerendi erant duo panes primitiarum ex simila fermentata, non quidem offerendi ad altare, in quo nihil fermenti inferebatur; sed ut cederent in usum Sacerdotum, ut comederentur domi. *Secundo*, cum istis panibus debebant offerri septem agni cum uno vitulo & duobus arietibus pro universo Israelitarum cætu immolandi una cum vino pro libamento. *Tertio*, mactandus erat hircus pro peccato. *Quarto* die agni anniculi præsentandi erant in hostiam pacificorum, qui cum fuissent elevati coram Domino cum panibus primitiarum, cedebant in usum ejus, ut fertur vers. 20.

Hæc autem solemnitas debebat esse celeberrima & sanctissima, ut fertur v. 21. quippe cum esset una ex iis ad quas celebrandas convenire tenebantur omnes masculi ætate provecti, maxime familiarum capita, ad Templum Jerosolymitanum; ut diem illum festivum omni, qua par erat, pietate & magnificentia, in lætitia, exultatione, & lautis conviviis agerent, ut præscribitur Deuter. 16. vers. 11.

Ad finem institutionis quod spectat, triplex potest assignari. I. In memoriam liberationis ab Ægyptiaca servitute & tyrannide; unde cum Deuter. 16. v. 9. præscriptus esset hujus festi celebrandi ritus, additur v. 12. *Recordaberis quod servus fueris in Ægypto*. II. Ut messe peracta testarentur per oblationem panum primitiarum se omnia ad vitæ sustentationem subsidia e clementissima manu Dei accepta referre, precarenturque ut eis quiete & sancte uti liceret. III. Ut perennis esset memoria initi cum Deo pacti in traditione legis, cujus se fidelissimos cultores & observatores tam pro seipsis quam pro suis nepotibus eorum Majores spoponderant. IV. Ut festum istud Typus esset illius Pentecostes, in qua Spiritus-Sanctus effusus in Christi Discipulos, Legem Evangelicam præscripsit, non in tabulis lapideis exaratam, sed cordibus ac mentibus impressam, quam jussu Dei per universum orbem constantissime promulgarent, confirmarent miraculis, & proprio sanguine consignarent.

De Festis Tubarum.

Festum Tubarum ideo dictum est, quod in eo audiretur tubarum & buccinarum sonitus & clangor. Licet enim in omnibus diebus festis clangeretur tuba; in eum enim usum jusserat Deus fieri tubas argenteas, Numer. 10. vers. 10. Tamen cum in hoc festo fieret extraordinarius tubarum clangor, Num. 29. vers. 1. dicitur *dies clangoris*.

Celebrabatur Primo die mensis Tisri, qui nostro Septembri magna ex parte respondet, cujus & institutio legitur Levit. 23. v. 24. *Mense septimo, prima die mensis, erit vobis Sabbatum, memoriale, clangentibus tubis, & vocabitur Sanctum: omne opus servile non facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino.* Idem habetur Num. 29. vers. 1. ubi festum hoc appellatur, *dies clangoris & tubarum*, quod tubarum sonitu annuntiaretur, ut observat Philo lib. de Decalogo, *Sacrum novilunium*, inquit, *quod tubis significant;* in istud digitum intendit David Psal. 80. *Buccinate in Neomenia tuba: in insigni die solemnitatis vestræ*. Insignem diem solemnitatis appellat, quod potissimum in eo Israelitæ post collectas fruges, gratiarum actionibus & deliciis incumberent, unde Hebraice dicitur dies *exultationis & lætitiæ*.

Hujus institutionis variæ causæ proferuntur. Hebræorum Doctores putant institutum esse in memoriam liberationis Isaaci ab immolatione, & propterea mandatum ut in eo clangatur arietina tuba, quod aries inter fru-

fruteta repertus, pro Isaaco fuerit mactatus. *Verum* si ea de causa debuisset festum institui, multo magis instituenda fuissent festa in memoriam Abrahami toties e periculo mortis liberati, in curiis Pharaonis, & Abimelechi, nec non in expugnatione quinque Regum qui Loth captivum abducebant.

Existimant alii idcirco festum hoc tubarum sonitu fuisse celebrandum, ut admonerentur Israelitæ gratias Deo rependere pro tot victoriis in Amalecitas aliosque hostes reportatis. At si ista hujus institutionis fuisset causa, hæc gratiarum actio convenientius in anni exordio rependenda, quam in mensem septimum fuisset differenda.

Unde verisimilior mihi videtur eorum sententia, qui existimant clangorem tubarum eo præsertim die esse præceptum, ut admonerentur Israelitæ ad brevi succedentia festa debite celebranda: nam quatuor in eo mense erant agenda festa, nempe *Tubarum*, *Expiationis*, *Scenopegiæ* seu Tabernaculorum, & *Collectionis*; cum in reliquo anni decursu tria tantum occurrerent, scilicet festum Paschatis seu azymorum primus & ultimus dies, & Pentecostes. His adderem ego, festum hoc tubarum forte institutum in memoriam expugnationis urbis Jerichuntinæ, cujus muri tubarum sonitu eversi sunt: sicut enim Pascha institutum est in commemorationem egressus ex Ægypto, ita & hic dies institui potuit in recordationem ingressus in terram promissionis, & eversionis Jerichuntinæ quæ Chananæos omnes ingenti terrore percussit.

Idcirco autem in mense Tisri potiusquam in aliis tot festa celebrabantur. I. Quod hic esset septimus, & aliorum velut Sabbatum. II. Tum quod collectæ essent fruges terræ, ac proinde tempus esset idoneum otio & lætitiæ. III. Quod religiosum erat gratias Deo rependere pro tot acceptis fructibus ac beneficiis, & rogare, ut pari benedictione sequentem terræ culturam cumulare dignaretur. De festo *Expiationis* jam dictum est, ubi egimus de expiatorio sacrificio.

De festo Tabernaculorum, & collectæ seu scenopegiæ.

FEstum *Tabernaculorum* dictum est a Tabernaculis ex arborum ramis die decima quinta mensis Tisri sub dio extruendis, ut præceptum erat Levit. 23. vers. 34. Dies ille sicut & octavus sequens, hoc est, vigesimus secundus ejusdem mensis erat celeberrimus, omnesque hujus octavæ dies erant festivi, non quod præceptum esset in eis feriari, sed quod singulis diebus publica agerentur sacrificia, & licitum erat conviviis & lætitiæ palam indulgere. Ritus celebrandorum sacrificiorum præscribitur Numer. cap. 19. ubi quæ singulis illis octo diebus offerendæ essent victimæ, statuitur.

Tabernacula vero illa confici poterant ex quibuslibet arborum ramis: idque vel in campis, vel in plateis, vel in hortis, vel in domorum atriis aut tectis; mos enim erat Palæstinorum, ut eorum domorum tecta plana essent: adeo ut in eis ambulare, dormire, & apricari liceret. Constant hæc ex 2. Esdræ cap. 8. vers. 16. ubi refertur quod ipse Esdras Judæis e captivitate Babylonica reducibus Jerosolymæ congregatis jusserit, ut ad celebrandum hoc Tabernaculorum festum a Deo præscriptum irent in montem & afferrent *frondes olivæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorum, ut fierent tabernacula, sicut scriptum est:* Cui mandato ut parerent, *egressus est populus, & attulerunt, feceruntque sibi tabernacula, unusquisque in domate suo,* (id est in tecto suo, ut fert Hebræus textus.) *Et in atriis suis, & in atriis domus Dei, & in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephraim.* Degebant itaque per octo dies in istis tabernaculis extra domos suas, in quorum ultimo faciebant *Collectam juxta ritum*, ut ibidem legitur vers. 18.

Quid autem fuerit hæc collecta, non conveniunt Interpretes. Sunt enim qui putant significari cætum populi, qui peractis illis septem diebus festi Tabernaculorum, priusquam unusquisque domum suam repeteret, convenire debebant in templum, ut interessent solemni sacrificio ipsa die octava celebrando; idque indicare videtur versus 36. capitis 23. Levitici: *Dies octavus erit celeberrimus, atque sanctissimus, & offeretis holocaustum Domino: est enim cœtus atque collectæ:*

Existimant alii idcirco diem octavum collectam nominari, quod eo die fieret collectio eleemosynæ ad templi ministerium, & pauperum subsidium necessariæ; hanc enim pecuniæ corrogationem S. Paulus *collectam* nominat. Putarem ego utrumque hoc nomine significari, nimirum, ut peracta celebritate, universus populus, qui Jerosolymam convenerat, coiret in cœtum ut sacris adesset, & quisque pro sua facultate, suaque pietate conferret quæ in sumptus templi & pauperum solatium cederent.

Causam hujus institutæ solemnitatis declarat Deus Levit. 23. vers. 42. *Habitabitis in umbraculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis: ut discant posteri, vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Ægypti.*

Tenebantur insuper totius octiduo Tabernaculorum festi manibus gestare quatuor arborum ramos, nempe *arboris pulcherrimæ*; hoc est, citri, ut vertit Chaldæus; deinde ramos *palmarum*: tertio ramos ligni *densarum frondium*, id est, myrti, ut exponit Josephus; quarto ramos *salicis*: nimirum ut illis symbolis recordarentur se e desertis locis & aspera solitudine vocatos esse in terram feracem, & optimis arboribus abundantem; indeque gratias cum exultatione rependerent Deo tantorum bonorum largitori, ut significant hæc sequentia verba, *& lætabimini coram Domino.*

De Judæorum festis Ecclesiasticis.

FEsta Ecclesiastica dico, quæ non Dei, aut Mosis, sed communi veteris Synagogæ mandato & sententia fuerunt instituta; hæc autem præcipua sunt Encænia, & festa ignis, Judith, & Esther. *Encæniorum* nomen Græcum est ab ἐν, & καινὸς, id est, *in novo*; quod per consecrationem ex profano & usu communi res ad usum sacrum transferuntur, ut fit in templorum, & altarium, sacrorumque vasorum consecratione.

Erant autem apud Judæos quatuor Encæniorum festa, juxta totidem templi Jerosolymitani consecrationes seu dedicationes: quarum *prima* facta est temporibus Salomonis 3. Reg. 8. & 2. Paralip. 7. *Secunda* post captivitatem Babylonicam opera Esdræ, ut apparet ex ejus lib. 1. cap. 6. vers. 16. *Fecerunt autem filii Israel Sacerdotes & Levitæ & reliqui filiorum transmigrationis dedicationem domus Dei in gaudio &c.* Tertia dedicatio non templi fuit, sed altaris, quod Judas Machabæus instauravit, ut refertur 1. Machab. cap. 4. vers. 58. *Fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & statuit Judas & fratres ejus, & universa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per octo dies a vigesima quinta die Casleu cum lætitia & gaudio.*

De his Encæniis videtur locutus S. Joannes cap. 10. vers. 23. *Facta sunt Encænia in Hierosolymis, & hyems erat; & ambulabat Jesus in Templo.* Quarta fuit dedicatio Templi ab Herode constructi, de qua Josephus, qui post enarratam Templi recens constructi delineationem & magnificentiam, ait; *Quo facto ingens gaudium exortum est in populo, omnibus gratias agentibus Deo & Regi pro accurato tam alacriter negotio, fausta ominantibus, & instaurationem Templi magna festivitate concelebrantibus. . . incidit in hanc celebritatem absolutæ Templi fabricæ etiam natalis Regis, quem Herodes anniversaria hilaritate solitus est colere, ut hoc pacto conduplicaretur lætitia publica.*

Festum etiam agebant in memoriam ignis cœlestis a diebus Mosis continuo in altari holocaustorum ardentis: qui cum fuisset extinctus tempore Babylonici exilii, ex aqua crassa, in quam fuerat conversus, denuo cœlitus suscitatus est, ut refertur 2. Machab. cap. 1. vers. 18.

Festum Judithæ propter jugulatum ab ea Holofernem, celebrabatur die 25. mensis Casleu, ut præscriptum erat cap. 16. vers. 31. illius Historiæ, ubi legitur: *Dies victoriæ hujus festivitatis ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur a Judæis, ex illo tempore usque in præsentem diem.*

Festum Esther celebrabatur die 15. mensis Adar, quod Aman qui universos Judæos in Assyriorum imperio captivos, jugulandos esse procuraverat, agente Esthere actus fuerit in crucem quam Mardochæo paraverat; ut refertur *cap. 9.* historiæ Esther. Appellatur etiam hoc festum *Phurim*, id est, *Sortium*, quod sortes essent missi, ut decerneretur quo die per universam Assyriam perdendi & jugulandi essent Judæi. Dicitur pariter *festum Mardochæi*, ultimo capite libri secundi Machab. vers. 37.

Ibidem fit mentio festi a Machabæis instituti ob extinctum Nicanorem, *Itaque omnes communi consilio decreverunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire; habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca pridie Mardochæi diei.*

De legibus politicis & judicialibus.

CUm Deus Israelitas in peculiarem populum sibi delegisset, eos legibus informare voluit, quibus debitum sibi cultum & obsequium impenderent, & æquitatem ac pacem ad invicem servarent. Hinc triplicis generis eis Leges præscripsit, quarum aliæ spectant exhibendam illi reverentiam, aliæ ritum & modum quo vult eam præstari, aliæ denique statum & ordinem quem illi inter se constituere tenebantur ut tranquille ac pacifice viverent. Prioris generis præcepta appellantur in Scriptura *Leges*, secundi generis *mandata*, *seu præcepta*, *& cæremoniæ*: tertii vero generis *judicia*, sic Levit. 26. vers. 45. *Hæc sunt judicia, atque præcepta & leges quas dedit Dominus inter se & filios Israel.* Et 4. Deuter. vers. 8. *Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat cæremonias, justaque judicia, & universam legem, quam ego hodie proponam ante oculos vestros:* Et Nehemiæ 10. *Juraverunt ut ambularent in lege Dei, ut facerent & custodirent universa mandata Domini Dei nostri, & judicia ejus, & justificationes ejus.* Et Ezechielis 44. *Justificationes meas justificabunt, & judicia mea judicabunt, & leges meas & præcepta mea, in omnibus festis meis custodient.*

Jam de legibus & præceptis moralibus & cæremonialibus actum est: nunc vero agendum est de judiciis, seu de præceptis politicis & forensibus. Ut autem ordine procedamus, statuendum. I. Quale fuerit Israelitarum Regimen. II. Quæ leges politicæ. III. Quale judicium, & quæ reis infligenda supplicia.

De

De Judæorum regimine.

PRima Judæorum Regiminis forma fuit Theocratia, quippe cum Deus inter eos regiam auctoritatem regiumque munus exercuerit, donec illi temporibus Samuelis Regem sibi constitui postulaverint. Etenim si Regis sit populum sibi subditum regere, tueri ab hostibus, & ejus tranquillitati ac fœlicitati invigilare; tria hæc a Deo erga Israelitas abunde præstita esse, qui Exodum, Leviticum, & Numerorum ac Deuteronomii libros legerit, non ibit inficias. Idipsum illa egregie declarat Exodi cap. 19. vers. 4. ubi Israelitas per Mosem alloquens ait, *Vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis: quomodo portaverim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra: & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Quibus verbis manifeste apparet Deum se Israelitici populi Ducem ac Principem designare, qui nempe eorum tutelæ ac regimini incumbat.

Unde Judic. 8. vers. 22. cum Israelitæ a Madianitarum servitute per Gedeonem liberati, Principatum & Imperium ei, ejusque posteris obtulissent, ille dignitatem oblatam respuens, constanter ait, *Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.* Inde est quod cum Israelitæ urgerent Samuelem, ut eis constitueret regem. 1. Regum cap. 8. idque ingratum haberet Samuel, dixit ei Deus, *Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi; non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Regnabat igitur Deus super eos antea, & tam illi quam eorum majores nullum præter illum in summum Principem agnoscebant & venerabantur.

Quamobrem ille vindicabat sibi omnia regiæ majestati erga Israelitas debita jura & signa: nam I. Constituebat illis proreges & vicarios qui ejus nomine & auctoritate regnum administrarent, ut constat de Mose, Josue, aliisque ducibus, qui nonnisi vel immediato Dei jussu, vel peculiari Spiritus-Sancti impulsu istius populi regimen & defensionem susceperunt, Deuter. 17. v. 15. II. Sicli dimidium loco tributi, quotquot annum 20. supergressi Deo, tamquam Regi suo, quotannis solvere tenebantur, ut in lib. Numer. III. Fœdera nulla cum vicinis populis inire poterant, nisi licentiam prius a Deo impetrassent, Josue 9. IV. Ut bellum gererent, Dei consilium & consensum petebant, Judic. 20. vers. 18.

Hinc ante Regum tempora, quotquot extiterunt Judices & Magistratus, solam vicariam potestatem exercuerunt. Ideo nulla gestarunt Regum insignia, qualia habuit Saul primus eorum Rex, nempe armillam & coronam, 2. *Reg. cap.* 11. *vers.* 10. Nihilque gravis momenti in rebus ad regimen & communem utilitatem populi spectantibus suscipiebant inconsulto Deo, ut præceptum erat, Numer. 21. *vers.* 19. ubi subrogato Josue in locum & vices Mosis, injungitur, *Pro hoc siquid agendum erit, Eleazar Sacerdos consulet Dominum: ad verbum ejus egredietur & ingredietur ipse & omnes filii Israel cum eo.* Quibus significatur tam ipsum quam alios Judices & Magistratus nullam rem magni momenti gerere potuisse pro suo arbitratu; quippe cum ingressus & egressus suos juxta divinum oraculum dirigere tenebantur.

Institutis autem Regibus, res aliter se habuit; nam Reges illi res publicas administrabant summo Jure & Imperio, ut prædixerat Deus, 1. Regum cap. 8. ac plerumque summa iniquitate & injustitia; ut apparet ex libris Regum & Paralipomenon, ubi referuntur plurium Regum idololatrici cultus impietates horrendæ, crudeles in populum vexationes & oppressiones; unde Eccl. 49. v. 5. *Præter David, Ezechiam, & Josiam, omnes peccatum commiserunt; nam reliquerunt legem Altissimi Reges Juda, & contempserunt timorem Dei.*

Primus itaque sub Deo supremus populi Dux & Judex extitit Moses, statim ab egressu ex Ægypto: cum enim consisterent in Mara tertio die post transitum maris Rubri, *constituit eis præcepta atque judicia*, Exod. 15. vers. 25. & ibidem cap. 18. cum ad Mosem accessisset Jethro ejus cognatus *altera die sedit Moyses ut judicaret populum, qui assistebat Moysi a mane usque ad vesperam.* Quem laborem cum improbasset Jethro, hoc ei dedit consilium, ut reservatis sibi gravioribus causis, iis maxime quæ ad Dei cultum spectarent, seligeret e populo viros cordatos eximia pietate, integritate & æquitate præditos, eosque institueret leviorum causarum Judices: *Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat; & electis viris strenuis de cuncto populo Israel, constituit eos Principes populi, Tribunos & Centuriones & Quinquagenarios & Decanos, qui judicabant plebem omni tempore: quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes.*

At licet illi Judices & Præfecti suo munere debite fungerentur, nihilominus cum frequentes essent istius populi adversus Mosem perduelliones & graves querimoniæ, ille eorum molestiæ pertæsus ad Deum conversus ait Numer. 11. v. 14. *Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis est mihi.* Ei autem jussit Deus ut seligeret septuaginta viros seniores, ex iis qui jam supra populum erant constituti, ut pari cum eo divini Spiritus lumine irradiati, in illius muneris & oneris partes venirent, nec in tanti populi regimine solus ipse imposterum gravaretur. Cui divino mandato cum paruisset Moses, *Descendit Dominus per nubem auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris.* Non quod aliquid detractum aut imminutum fuerit de Mosis spiritu

tu & gratiis ei divinitus collatis; nam hac ratione non fuisset alleviatum illius onus, nec facilior reddita populi gubernatio; sed quod talem habuerint ipsi spiritum, qualem eis communicasset Moses, si spiritus illius fuisset sui diffusivus. Unde videbantur eodem afflati spiritu quo imbutus erat Moses, ac si idem fuisset ejus spiritus; quo sensu Lucæ 1. Joannes Baptista dicitur Christum præcessurus *in spiritu & virtute Eliæ*, id est, simili quo erat Elias donatus.

De Senatu Sanhedrim.

AD horum autem septuaginta virorum similitudinem, in Judæorum Republica deinceps institutus est celeberrimus seniorum Senatus *Sanhedrim*, qui communi consilio difficultates omnes gravissimas, maxime quæ ad legis ac Religionis negotium spectabant, suprema auctoritate definirent. Neque tamen existimandum est, vocem hanc *Sanhedrim* isti seniorum consilio Mosis tempore fuisse inditam, cum enim origine sit Græca, nempe a voce συνέδριον vel συνέδρια quæ cœtum Senatorum & Judicum significat, illam suorum Judicum cœtui aptarunt Judæi, postquam a Græcis victi, eorum moribus & linguæ assueverunt.

Quinam autem fuerint illi septuaginta Judices, & ex qua Tribu selecti, Scriptura distincte non exprimit; sed solo nomine *Seniorum Israel*, eos ubique indigitat Exod. 3. vers. 16. & 18. vers. 13. & 24. vers. 1. 9. 14. & Numer. 11. vers. 14. 16. nihilominus verisimile est illos fuisse selectos ex unaquaque Tribu, ut invidiæ & querimoniæ ansa præcluderetur. Illi vero selecti Senatores & Judices dicti sunt *seniores*, non quod essent aliis ætate provectiores, & grandævi; sed quod morum integritate, maturitate judicii, & divini cultus zelo ac peritia aliis antecellere viderentur.

Licet autem verisimile sit Judices illos ex qualibet Tribu fuisse delectos; attamen ex Scriptura colligitur illorum plerosque ex Tribu Levitica, & præsertim ex ordine sacerdotali fuisse assumptos: nam Deuter. 17. vers. 8. statuit Deus: *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram, & judicum intra portas tuas videris verba variari, surge & ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotes Levitici generis, & ad Judicem qui fuerit illo tempore; quæresque ab eis qui indicabunt tibi judicii veritatem.* Et cap. 19. vers. 16. *Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum prævaricationis, stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu Sacerdotum & Judicum: qui fuerint in diebus illis.* Et cap. 21. vers. 5. *Quando inventum fuerit in terra.... hominis cadaver occisi, & ignorabitur cædis reus, egredientur majores natu & Judices tui.... accedentque Sacerdotes filii Levi.... & ad verbum eorum, omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum est, judicetur.*

In his quidem duobus posterioribus textibus fit tantum mentio Sacerdotum; non quod excludantur alii Judices, sed ut significetur Sacerdotes in illo judicio præcipuas partes obtinuisse. Quo pariter sensu Deus per Ezechielem cap. 44. vers. 24. de Sacerdotibus ait: *Populum meum docebunt quid sit inter sanctum & pollutum: & cum fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, & judicabunt &c.* Quæ verba non sunt intelligenda de solis controversiis circa religionem exorientibus, sed universim de omnibus gravioribus causis inter populum exortis. Inde est quod lib. 2. Paralip. cap. 19. Rex Josaphat volens restituere Senatum Jerosolymitanum, ut erat antiquitus, *in Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas & Sacerdotes, & Principes familiarum ex Israel, ut judicium & causam Domini judicarent habitatoribus ejus &c.*

In quibus verbis tria veniunt observanda. I. Senatum illum conflatum fuisse ex Levitis, Sacerdotibus & Laicis. II. Novam non fuisse hanc Judicum institutionem, sed ad instar illius, quæ olim Deo jubente fuerat ordinata, ut apparet ex textu. III. Judices illos auctoritatem habuisse indivisim statuendi nedum de rebus Ecclesiasticis, sed etiam de civilibus & politicis: ait enim eis ibidem Josaphat vers. 10. *Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis, inter cognationem & cognationem, ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis &c.*

Unde audiendi non sunt, qui existimant Judices illos cognovisse quidem de omnibus causis, non tamen singulos de singulis, sed Sacerdotes & Levitas de Ecclesiasticis & ad Dei cultum & legis observantiam spectantibus; laicos vero de politicis & ad civilem hominum institutionem ordinatis. Contrarium enim apparet tum ex præfatis verbis regis Josaphat, qui constitutos a se Judices indivisim affatur, eosque omnibus causis definiendis præficit: tum ex præcedentibus textibus, quibus constat Sacerdotes & Levitas cognovisse tam de homicidio, quam de falsis testibus. Idipsum docet Josephus, ubi agens de Deo legis Auctore ait: *Sacerdotibus in communi quidem res præcipuas dispensare permittit: summo vero Pontifici, aliorum Sacerdotum Principatum competenter injungit.*

Neque his obstant quæ rex Josaphat subjicit, vers. 11. *Amarias autem Sacerdos & Pontifex vester in his quæ ad Deum pertinent præsidebit: porro Zabadias filius Ismahel, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad Regis officium pertinent.* In his enim verbis non agitur de munere judiciali, sed de cura eorum quæ spectant, vel a sacra ministeria, quibus præ cæteris invigilare debebat summus Pontifex; vel ad officiales aulæ Regiæ, quibus præficiebatur Zabadias, ut

ut eorum quisque injuncto sibi munere debite fungeretur: ad quod eos hortatur Rex subjiciens, *Habetisque magistros Levitas coram vobis; confortamini & agite diligenter, & erit Dominus vobiscum in bonis:* ac si diceret, bono ac generoso debetis esse animo, utpote cum egregios sapientia ac virtute præditos habeatis præfectos, ac insuper plurimos Levitas eruditione & legum peritia celebres, qui in rebus difficillimis, si quæ occurrant, suo consilio vobis aderunt, Deumque habebitis in omnibus adjutorem.

De hujus Senatus Præside.

Quis istius Senatus fuerit ordinarius Præses, an summus Pontifex, an laicus aliquis, non ita facile est definire. Tempore quidem Christi D. certum est Pontifices fuisse istius Senatus Principes, & summam rerum judicialium apud illos stetisse; Annas & Caiphas tunc temporis isti consilio præerant; siquidem Joan. 11. v. 49. illi consilium convocarunt ut deliberarent adversus Jesum; & Caiphas cum esset Pontifex anni illius, hanc protulit sententiam: *expedit vobis ut unus moriatur pro populo & non tota gens pereat.* Et cum istius Senatus mandato apprehensus esset Jesus, primum deductus est ad Annam, qui erat socer Caiphæ, & in Pontificatu illius collega, Joan. 18. vers. 13. *Mane autem facto consilium inierunt omnes Principes Sacerdotum & seniores populi, adversus Jesum, ut eum morti traderent &c.* vel ut ait S. Marcus 15. v. 1. *Confestim mane consilium facientes summi Sacerdotes, cum senioribus, & scribis, & universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt & tradiderunt Pilato.* Vides summos illos Sacerdotes, seu Pontifices primas in isto concilio habuisse. Idipsum distinctius apparet ex cap. 4. Actuum, ubi Annas & Caiphas aliique Sacerdotes cum senioribus in cœtum coeunt adversus Apostolos, eosque Petrus his verbis affatur, *Principes populi, & seniores &c.* Ex quibus conficitur duos summos illos Pontifices Annam & Caipham, istius Senatus fuisse præsides & capita.

Utrum vero dignitas illa penes solos Pontifices semper steterit, non ita constat; Moses enim Maimonides in *iad* titulo *Sanhedrim*, docet Principem illum fuisse electum & constitutum, qui cæteris sapientia, id est, legis peritia, antecellere videbatur, *Qui sapientia*, inquit, *præstabat, constituerunt super se caput; adeoque is erat consessus seu synedrii caput, atque idem, quem sapientes appellitant ubique Principem. Is autem constituebatur loco Mosis magistri nostri. Constituebant etiam virum in septuaginta reliquis eminentiorem capiti secundum, cujus sedes erat a dextera illius, is vocabatur* PATER SYNEDRII: *Reliqui vero septuaginta sedebant coram illis duobus juxta dignitatem suam, & quisque ut socium suum sapientia antecelluit, eo proximior erat Principi a sinistra ejus. Sedebant autem velut in dimidiata area circulari, ita ut Princeps & pater synedrii cunctos posset intueri.*

Quibus verbis quatuor significat I. Duos fuisse Senatus illius Principes; unum quidem supremum quem (inquit Cunæus) Talmudistæ appellabant NASSI BECOL MOCOM, id est, *Principem in omni loco:* alterum vero ab illo primo secundum, quem AB BETH DIN, *Patrem domus judicii* nominavere. II. Supremum illum Senatus Principatum non fuisse constanter annexum alicui dignitati vel sacerdotali vel laicali, sed eum ad illam auctoritatem fuisse promotum, qui sapientia & legis peritia cæteris præcelleret. III. Alios Senatores paris fuisse dignitatis & potestatis.

IV. Eos non sedisse una aut altera linea, sed eorum sedilia composita fuisse formæ semicirculari, quod etiam confirmat Gemara Hierosolymitana: *Synedrium erat instar semicirculi; & Princeps sedebat in medio, ut ita commodius possent eum intueri, & vocem ejus audire.* Unde Gemara Babylonica ibid. fol. 37. huic sessioni adaptat illa verba Cantici Canticorum cap. 7. vers. 2. *Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis; venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis.* Umbilicus, inquit, denotat synedrium magnum constitutum in umbilico (id est in medio) totius orbis. Dicitur autem *crater*; quia ejus figura erat semicircularis: venter dicitur *acervus tritici*: sicut enim triticum hominum nutritioni inservit, ita ex synedrio, multa commoda quilibet percipit: circumseptus est *liliis*, quia septuaginta senes in semicirculari figura sedentes, synedrium illustrant & velut circumstipant.

Etsi vero summus Pontifex illius Senatus ut plurimum esset Princeps; nihilominus cum illud consilium constaret ex tribus ordinibus, Sacerdotibus, Levitis & filiis Israel, qui neque Sacerdotes erant, neque Levitæ; cumque in Præsidem is deligeretur qui cæteris pietate, æquitate & legum peritia antecellere videbatur; inde fit consequens illam præsidentiam summo Pontificatui non fuisse constanter annexam. Attamen cum Sacerdotes & Levitæ ratione sui status & ministerii aliis scientia & morum candore præstare tenerentur, inde fiebat ut Senatus ille ex eis potissimum componeretur. Hinc quæ statuebantur ab illo Senatu, plerumque in Scriptura sacra tribuuntur Sacerdotibus & Levitis; quod hi nimirum in illo consessu plures essent, & primas partes obtinerent. Unde Josephus de Rege instituendo, refert Mosem dixisse, *Is quisquis fuerit, plus legibus, & Deo, quam suæ sapientiæ tribuat, nihilque præter Pontificis & Senatus sententiam faciat.*

Quæritur, Unde illi Senatores seligerentur.

Respondeo, eos fuisse selectos ex Sacerdotibus Leviticis & Israelitis, qui ut mox diximus, morum probitate, legis peritia, & generis nobilitate aliis præfulgebant. Unde, inquit Maimonides, *Accepimus a sapientibus*

bus morem fuisse ut e synedrio magno mitterent per universam terram sanctam, inquirerentque de quolibet qui sapiens esset, timens peccatum, mansuetus, probatæ indolis in rebus discriminandis, atque apud homines gratiosus. Virum ejusmodi fecisse in urbe illius Judicem inde illum ad introitum Templi evexisse: inde itidem ad ostium atrii, atque inde demum ad Synedrium magnum. Eadem sed contractius habet Gemara Babylonica, *inde scribebant per omnia loca: qui sapiens est, genere nobilis & hominibus gratiosus fiat Judex in urbe sua. Inde evehebant eum ad montem Templi, inde ad atrium, atque inde demum ad conclave lapideum.*

Ex his apparet apud Judæos triplicis generis fuisse Tribunalia, unum quidem *urbicarium*, quod in singulis civitatibus erat constitutum juxta hoc divinum mandatum, Deuter. 16. vers. 18. *Judices & magistros constitues in omnibus portis tuis per singulas Tribus, ut judicent populum justo judicio.* Ubi per *portas*, urbes intelligit, quod earum regionum antiquitus esset consuetudo, ut Judicum tribunalia juxta civitatum portas essent constituta, ut omnibus intrantibus aut exeuntibus judiciorum æquitas appareret. Unde Deuter. 21. vers. 18. *Si quis genuerit filium contumacem, qui parentes non audiat, apprehendent eum & ducent ad seniores civitatis ejus, & ad portam judicii, dicentque: filius noster iste protervus & contumax est &c.* Et Josue 20. v. 4. ubi agitur de homicida involuntario confugiente ad civitates refugii, *Cum ad unam harum confugerit civitatum, stabit ante portam civitatis, & loquetur senioribus urbis illius ea quæ se comprobent innocentem.*

Hinc David agens de viro justo ad tribunal Judicum evocato ait vers. 5. *Non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta;* & Proverb. 22. vers. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est: neque conteras egenum in porta: quia judicabit Dominus causam ejus.* Judicium autem ab illis fiebat in porta, ut intrantibus & exeuntibus Judicum æquitas appareret, ut supra dictum est.

Hi vero Judices in omnibus civitatibus Palæstinæ, in quibus non extabant saltem 120. familiæ, erant tantum numero tres, ut docet Maimonides [a], Josephus [b] autem ex traductione Rufini, ait illos in istis minoribus civitatibus fuisse numero septem; *Principes autem, inquit, in unaquaque civitate viri septem, qui & virtute & justitiæ studio sint eximii; unicuique vero principatui duo viri ministri præbeantur ex tribu Levitarum: in omni autem honore, qui urbibus judicare constituti fuerint, habeantur, ita ut illis præsentibus neque blasphemare, neque aspere agere liceat aliquibus; sic utique respicientibus pudorem dignorum hominum, tanquam si Deum in illis contemnere videantur.*

a *In halacha Sanhed. cap.* 2.
b *Lib.* 4. *antiq. cap.* 8.

Illi vero tres, aut septem Judices non de gravioribus, sed de levioribus duntaxat causis debebant statuere; nempe I. De debitis pecuniariis. II. De furtis. III. De rapinis. IV. De damnis illatis. V. De restitutione dupli, quadrupli vel quintupli, prout in lege erat sancitum.

In majoribus vero & populosioribus civitatibus erant viginti tres Judices, ut refertur in *tract. Sanhedrin cap.* 1. *sect.* 6. Hi vero de gravioribus causis judicabant, puta, quinam rei lapidandi essent, qui capite plectendi, qui comburendi, quive strangulandi, aut flagellandi. Ab horum vero sicut & aliorum inferiorum tribunalium sententia provocare licebat ad maximum Sanhedrin Hierosolymis constitutum.

Erant enim in hac Israelitarum urbe capitali tria tribunalia. *Unum* septem virorum, pro levioribus causis, ad introitum montis Templi: *Alterum* viginti trium Judicum, pro gravioribus causis, juxta atrium Templi. Tertium vero 71. Senatorum pro rebus maximi momenti in conclavi saxeo, seu ex lapidibus politis constructo, quod partim in sancto, & partim in atrio Templi constitutum erat, ut habet Gemara Babylonica [c] & Hierosolymitana [d], seu ut exponit R. Obadias ad Misna [e]. *Alterum minorum sedebat ad introitum Templi, quæ est pars Orientalis interior ab antemurali ante atrium fœminarum: alterum sedebat superius ad dexteram, ubi fit transitus ab atrio fœminarum, ad atrium virorum Israel; & demum alterum* (nempe Synedrium maximum) *in conclavi saxeo, cujus pars dimidia est in sacro, & dimidia in profano.* Appellabant autem hunc locum *Liskat bagasith*, hoc est, conclave saxeum, quod esset eleganti contabulatione laqueatum constratum.

c *Titul. Sanhe. c.* 10.
d *Folio* 19.
e *Titul. Sanhed.*

Hic autem Senatus maxima pollebat auctoritate; illius enim erat. I. Novas condere leges, quæ universos Israelitas constringerent, dummodo latis a Deo per Mosem legibus non adversarentur.

II. Statuere nova festa, propter nova & insignia beneficia cœlitus accepta, ut festum victoriæ Judith, festum Sortium, Encæniorum, & alia quæ ab eis fuerunt instituta.

III. Magnates quosque, & cujusvis ordinis judicare, etiam ipsum supremum Pontificem, si cujus ipse criminis accusaretur reus, ut legitur in Misna tit. Sanhedrin cap. 1. *Si Pontifex maximus transgressus fuerit in re aliqua in flagellatione punienda, flagellandus erat in Synedrio septuaginta virorum, ut reliqui flagello puniendi; dignitas tamen ejus & existimatio integra manebat.*

IV. Hoc Concilium cognoscebat de novo Propheta, an verus esset, aut falsus: hinc Joan. 1. v. 19. *Miserunt Judæi ab Jerosolymis Sacerdotes & Levitas ad eum* (Joannem Baptistam) *ut interrogarent eum, tu quis es?* Judæi vero illi alii non erant, quam Senatores Concilii Sanhedrim: At sub obtentu inquirendi & animadvertendi in falsos Prophetas, plerumque veros ac legitimos Dei vates interimebant. Unde Christus D. Mat. 23. 37. conqueritur de Jerosolymitanis, occasione injustitiarum hujus Senatus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt!* Hinc Saulus, ut refertur *Actor.* 9. Christi Discipulorum persecutor, arbitratus se obsequium præstiturum Deo, *accessit ad Principes Sacerdotum, & petiit ab eis epistolas in Damascum*

ad Synagogas: ut si quos invenisset hujus viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem.

Falsus autem Propheta his argumentis detegebatur. I. Si quæ prænuntiabat futura, non evenirent, ut declarat Deus Deuter. 18. vers. 22. *Quod in nomine Domini Propheta ille prædixerit, & non evenerit: hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui, Propheta confinxit, & idcirco non timebis eum.* II. Si Propheta ille non esset probæ vitæ, & aliud præter Dei gloriam, suamque, & aliorum salutem æmularetur; quo argumento Christus D. veram suam a divino Patre missionem & delegationem demonstrat, Joan. 7. 18. *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus, qui misit eum, hic verax est, & injustitia in illo non est.* III. Si quæ nomine Dei ventura prænuntiat, aut præsentia enarrat, miraculis & prodigiis non confirmat: sic 4. Reg 1. v. 10. Elias quinquagenario dixit: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cœlo, & devoret te, & quinquaginta tuos.* Sic Christus Joan. 5. vers. 36. *Ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me &c.*

V. Decernere an bellum ineundum esset adversus hos, illosve Judaici populi hostes, & utrum penitus delendi essent, & expugnandi; dum videlicet nullus aderat Propheta, qui hoc ipsum jubente Deo demonstraret. Quemadmodum 1. Reg. cap. 25. Samuel Sauli Regi ex parte Dei jussit, ut funditus exterminaret Amalecitas.

VI. Cum Tribus aliqua deviaret a lege Dei, aut cum altera controversiam & litem haberet, non ab alio quam ab hoc supremo Senatu judicabatur, ut habet Misna tit. Sanhedrin. *Non judicabant sceptrum alibi atque in Synedrio septuaginta unius viralii:* Ad quæ verba addit Maimonides, *Judicium Tribus hic intelligendum, si apostasiæ rea fuerit ea tota, tunc alibi quam in Synedrio magno judicanda non erat &c.* Idem erat Judicium de urbis apostasia. Jubet quidem Deus Deuter. 13. vers. 15. quod si alicujus urbis incolæ a veri Dei cultu ad idololatriam desciverint, *Statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam, ac omnia quæ in illa sunt, usque ad pecora. Quidquid etiam suppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, & cum ipsa civitate succendes; ita ut universa consumas Domino Deo tuo, & sit tumulus sempiternus. Non ædificabitur amplius &c.* Verum hujus supremi Senatus erat decernere, utrum illa exterminanda Civitas, pœnam illam fuisset promerita, essetque revera idololatriæ rea.

VII. Sunt qui contendunt Reges etiam ab ipso Senatu fuisse judicandos & arguendos, si quidpiam contra legem Dei attentassent: ita præ cæteris Eminentiss. Baronius: *Erat*, inquit, *summa horum auctoritas, ut qui de lege cognoscerent, & de Propheta, ac simul de Regibus judicarent; horum namque judicio Herodes Rex postulatus est, in quos postea crudeliter sæviit, ut testatur Josephus.* Verum exemplum quod ex Josepho producit, ejus sententiam non confirmat. Herodes enim nondum erat Rex quando stetit coram illo Senatu, sed tantum Galileæ præpositus. Fuit autem postulatus, inquit Josephus, quod inconsulto Senatu Ezeciam insignem latronem, ejusque comites viam infestantes interfecisset, *Contemptis legibus quæ hominem quantumvis scelestum, non sinunt affici supplicio, nisi prius a Synedrio* (seu magno, seu minori) *fuerit condemnatus.*

Comparuit quidem Herodes, sed cum causæ suæ diffideret, accessit cum armatorum comitatu ad se tuendum idoneo, ita nimirum temperato, ut nec Hircano tum Judæorum Regi, a quo impense diligebatur, terrorem incuteret; nec si esset opus, opportunum deesset auxilium, quo a judicii periculo eriperetur.

Res ei ex votis successit, ut refert ibidem Josephus. Herodes enim stipatus armato comitatu adeo omnes terruit, ut nec qui ad accusandum venerant, hiscere auderent, altumque esset in Synedrio silentium, atque inopia consilii. Unus tamen e Synedrii principibus (ut quidam existimant) vir justus, & terroribus infractus, exurgens constanter ait: Viri judices, tuque Rex „ nec ipse „ unquam vidi quemquam qui ad causam „ apud nos dicendam vocatus ad hunc mo„ dum comparuerit, nec vel puto posse pro„ ferri hujusmodi quempiam: sed quisquis „ hactenus in hoc Synedrium judicandum „ se præbuerit, humilis venit ac timentis „ habitu, & captantis misericordiam, ca„ pillis promissis, vesteque indutus atra. At „ bonus iste Herodes cædis reus, & tam gra„ vi obnoxius crimini adstat huic purpura„ tus & crine belle composito, cum stipa„ toribus armatis; ut nempe si juxta legem „ eum condemnemus, nos ipsos trucidet, „ ipseque vi legibus illata evadat. At vero „ Herodem neutiquam tam incuso quod in„ columitatis suæ majorem quam legum ha„ buerit rationem, quam vos & Regem, „ qui tantam ei indulsistis licentiam. Scito„ te tamen potentem esse Deum, & quod „ iste quem nunc in Hircani gratiam Legi„ bus eripitis, & vos aliquando, & ipsum „ etiam Regem puniet.

Nec vanus fuit vates; nam Herodes regnum adeptus, universos Synedrii viros unico excepto Samea, etiam & Hircanum ipsum (ut ait Josephus) sustulit. Cum itaque tunc temporis Herodes nondum esset regno potitus, ex illius exemplo inferri nequit Reges istius Senatus judicio fuisse subditos.

Etsi vero id exinde deduci nequeat, docet tamen Maimonides, *Reges familiæ Davidicæ & judicabant & judicabantur: etiam testimonium adversus eos præbere licuit. At vero de Regibus Israel decrevere sapientes eos nec judicare, nec judicari, nec testimonium præbere, nec in ipsos præberi testimonium; quoniam corda eorum superba fuere; nec aliud inde manare præter scandalum, atque abolitionem institutorum Legis.*

Alia vero hujus discriminis ratio profertur in Gemara Babylonica ad titul. Sanhedrim, quam summatim exprimit Abraham Zachuth in

in Sharachide, his verbis: *Cum Rex ex servis homicidium patrasset, fecit ille* (Senatus Princeps) *ut sisteretur coram se Rex, & staret coram Synedrio, his vero cultus* deiicientibus (ad Regis præsentiam terrore correptis) dixit *Simeon ben Statach, cordium inspector sumet de vobis vindictam; & venit Gabriel, & decussit eos in terram; adeo ut omnes morerentur, & tunc decrevere sapientes Regem nec judicare, nec judicari.* Verum hæc narratio Rabbinicum commentum sapit.

Probabilius itaque dicendum arbitror, nusquam Reges sive Judæ, sive Israelis, subditos fuisse illorum Senatorum judicio. De Regibus Israelis res est citra controversiam, cum nullam habuerint partem in iis quæ fiebant in urbe Hierosolymitana, ubi Senatus ille consistebat. De Regibus autem Juda id manifestum fit ex Misna, ubi legitur: *Nec ipse* (Rex) *judicatur.* Et ex Gemara Babylonica Rex ipse judicandus non erat: quod in Davide habetur, *De vultu tuo judicium meum prodeat.* Ad quæ verba R. Jeremias, ut refertur in Dabarim Rabba, addit: *Adeo ut nemini mortalium judicii in Regem exercendi jus competeret, sed tantum Numini sanctissimo.* Idipsum confirmari potest ex his ejusdem Regis Prophetæ pœnitentis verbis, qui Dei misericordiam inclamans ait; *Tibi soli peccavi.* Ad quæ verba S. Ambrosius ait, *Rex utique erat, nullis ipse legibus tenebatur; quia liberi sunt Reges a vinculis delictorum: neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperii potestate: in hominem ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius.*

Hæc Senatoria dignitas, cum omnium esset amplissima, nonnisi solemni actu, scilicet manuum impositione deferebatur. Ita Moses (ut tradunt Hebræi referente Maimonide) manus imposuit Josue, & septuaginta senioribus, quos ipse selegerat; *Descenditque Dominus per nubem, & locutus est ad eum* (Mosem) *auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris*, Numer. XI. v. 25. Hi vero sic initiati *alios* deinde sibi successores simili ritu in Senatores adsciverunt. Hæc autem manus impositio perseveravit etiam ad tempora Hillelis, qui huius Senatus princeps extitit, quique hanc in Senatoris institutione formulam servandam præscripsit; *Ecce manus tibi imposita est: daturque potestas tibi judicia exercendi etiam criminalia.* Addit R. Abraham Zachut *R. Hillel, magni consilii Præses composuit intercalationem toti Israeli usque ad tempora Messiæ: idque factum est ab illo antequam manuum impositionis legitimus actus abrogaretur.* Fuit autem abrogata hæc manus impositio occasione Sameæ hominis ambitiosi & truculenti, qui cum esset ab Hillele secundus Præses Sanhedrim, adversus eum insurrexit, Senatoresque traduxit in partes, & universum pene populum varia in studia pertraxit.

De judiciis & pœnis capitalibus Hæbræorum.

Dum Judæus aliquis cujusdam criminis apud Judices postulabatur, coram Judicum cœtu collocabatur in loco eminentiori, unde ab omnibus videri & audiri posset: accusatores vero, qui plerumque itidem erant testes, stabant e regione ipsius, qui priusquam proferent accusationem, admonebantur a Judicibus, ne homicidio perpetrando sese implicarent; dein accusabant reum de hoc aut illo crimine: seorsim vero & si centum essent, de corpore delicti, ejusque circumstantiis interrogabant: in quibus si convenirent omnes, nec reus haberet unde testimonia refelleret; colligebantur Judicum suffragia: quorum si duo supra medietatem reum morti adjudicarent, ferebatur a Synedrii principe sententia capitalis expresso supplicii genere: statimque Judices ac testes manus imponebant supra caput ejus, dicentes: *Sanguis tuus sit super caput tuum.* Atque in hunc modum Judæi Christo Domino damnato ad mortem, dixerunt: *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.*

Damnatus autem educebatur ad locum supplicii, non intra, sed extra urbem; vel, ut loquuntur Hebræi Doctores, extra tria castra: urbem enim Jerosolymam in tria castra distinguebant, nempe in *atrium*, sive castra Dei: *In montem Sanctuarii*, sive castra Levitica; & in *urbem universam*, sive castra Israelis, ut colligitur ex Sanhedrim cap. 6. hinc ut refertur Actorum 7. vers. 57. S. Stephanum damnatum ad mortem Judæi duxerunt extra civitatem, & lapidarunt eum.

Dum autem reus duceretur ad locum supplicii, præco anteibat clamans, *Vir iste: prodit hic* N. N. *Filius* N. N. *lapidandus, aut decollandus, ob culpam hanc, illamve. Testes ejus sunt* N. N. & N. N. *Quicumque eum insontem docere potest, accedat, & rationes suas exponat.* Si vero aliquis se offerret qui ipsum insontem esse assereret, reducebatur ad Judices, dummodo in asserendis verbis aliquid solidi appareret illi Senatori, qui præsens esse debebat supplicio.

Cum reus decem circiter cubitis a loco supplicii abesset, edenda ipsi erat confessio delicti, ut colligitur ex Josue 7. vers. 19. Si enim non confiteretur peccatum commissum, existimabant eum nullam habiturum partem in futuro sæculo. Confesso delicto detrahebantur damnati vestes, velatis solum anterioribus in viris; mulieres vero nonnisi modice denudabantur; deinde illi præbebatur poculum vini grano thuris permixti, ut sopirentur ejus sensus, & supplicium ipsi minus foret acerbum. Quod utique præceptum existimabant his Proverbiorum verbis cap. 31. vers. 6. *Date siceram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo; bibant, & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.* Hinc ut refert S. Marcus cap. 15. vers. 23. Judæi Christo Domino ad mortem damnato dederunt *vinum myrrhatum*, milites vero ut ipsi illuderent dederunt ei bibendum *acetum cum felle mixtum*, ut refert S. Matth. cap. 27. vers. 34. Hæc autem servabant in omnibus suppliciis. Ca-

Capitales pœnæ, quibus apud Judæos rei puniebantur, erant quadruplicis generis, ut refertur in Sanhedrim: *Quatuor ſupplicia capitalia Senatui tradita ſunt; lapidatio, occiſio ſeu decollatio, combuſtio, & ſtrangulatio.* Cum autem aliquis erat lapidandus, conſcendebat locum ſupplicii altum gemina hominis longitudine, aderant cum eo duo teſtes illius accuſatores, quorum unus inde detrudebat eum, ut ſupinus concideret. Si hoc caſu moreretur, ſatisfactum erat Judicum ſententiæ: ſin vero, Teſtium alter lapidem ſublatum in pectus ejus proiiciebat: quo ictu ſi non expiraret, ab univerſo populo lapidibus obruebatur, ut ſtatuitur Deuter. 21. verſ. 21.

Octodecim a Talmudiſtis proferuntur crimina, propter quæ reus deberet lapidari, ut videre eſt in Miſna. Verum cum inter illa numerent concumbentes cum maſculis, & beſtiis, aliaque hujus generis criminum monſtra ſolo igne expianda, arbitror eos turpiſſime in his hallucinari.

Comburendi erant concumbentes. I. Cum filia ſua: II. Cum nepte ex filia: III. Cum nepte ex filio: IV. Cum uxoris filia: V. Cum uxoris nepte ex filia ejus: VI. Cum nepte ex filio ejus: VII. Cum ſocru ſua: VIII. Cum ſocrus ſuæ matre: IX. Cum matre ſoceri ſui: X. Filia Sacerdotis adultera, ita Tamuldiſtæ & Maimonides in more Nevochim parte tertia cap. 41. At hoc omnium maximo ſupplicio cenſeo potius fuiſſe afficiendos, qui peccatis contra naturam inquinabantur, ut erant beſtialitas &c.

Qui vero hoc ſupplicio erant perimendi, immergebantur fimo uſque ad genua, tum linteum collo circumdabatur, & in diverſa trahebatur a teſtibus donec os hiſceret; quo aperto, plumbum aut aliud metallum liquefactum in illud infundebatur, ut inteſtina cremaret, hocque ſupplicium vocabatur *combuſtio animæ*. Dein circa defuncti corpus congeſtis lignis & ſtipulis cadaver redigebatur in cineres, dicebaturque *combuſtio corporis*.

Exiſtimat Grotius hoc ſupplicii genus deſumptum eſſe ex morte inflicta Nadab & Abiud filiis Aaronis; qui, ut refertur Levit. cap. 10. v. 2. Igne a Domino immiſſo devorati ſunt, & extincti, quod ignem alienum ſeu profanum ſuis thuribulis appoſuiſſent ut offerrent incenſum. *Egreſſuſque ignis a Domino devoravit eos, & mortui ſunt.* Non enim in cineres redacta ſunt eorum corpora, nam v. 4. jubet Moſes filiis patrui Aaronis, ut duorum illorum mortuorum corpora tollerent de conſpectu ſanctuarii, & aſportarent extra caſtra. *Confeſtimque pergentes, tulerunt eos ſicut jacebant, veſtitos lineis tunicis, & ejecerunt foras, ut ſibi fuerat imperatum.* Ex quibus apparet illos non in favillas & cineres fuiſſe redactos: ſed quod flamma divinitus immiſſa eorum penetralia combuſſerit, adeo ut interius, non vero exterius uſti fuerint.

Gladio perimendi erant homicidæ voluntarii, & ad idololatriam publice inducentes; qui pariter interdum lapidabantur.

Strangulabantur. I. Qui rem habuerant cum alteri nupta: II. Qui patrem aut matrem percuſſerant: III. Qui furati fuerant Iſraelitam: IV. Sacerdotes ſuis Principibus inobedientes: V. Pſeudo-Prophetæ: VI. Vaticinantes ex ſtellarum cultu.

His accedebat pœna Talionis ob membrum aliquod corporis abſciſſum. Si enim mors fuerit ſubſecuta, reddere debebat animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede &c. Exod. 21. v. 23. & Deuter. 19. verſ. 21.

Accedebat pariter flagellatio, cujus modus præſcribitur Deuter. 25. verſ. 2. *Sin eum qui peccavit, dignum viderint plagis: proſternent, & coram ſe facient verberari. Pro menſura peccati, erit & plagarum modus: ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant: ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus.* Hinc S. Paulus enarrans ſibi factas perſecutiones, & plagas: ait, *A Judæis quinquies quadragenas, una minus excepi, ter virgis cæſus ſum* &c.

Numerant Judæi 207. delictorum genera leviora verberibus & flagellis coercenda. Adiiciunt ſe uti ſolitos ſcutica ex loris tribus, quæ uno ictu tria ſimul verbera inferret, atque tredecim ictibus plagas 39. incuteret; neque poterant plures inferre, quin rei fierent violati hujus præcepti de non excedendo in flagellatione numero quadragenario.

Erant & aliæ præter enumeratas, pœnæ infligendæ (puta incarceratio, cum videlicet aliquis flagellis exceptus, in idem peccatum relapſus, non vapulabat iterum; *ſed*, ut habet Miſna Tit. Sanhedrim cap. 9.) tradebant eum carceri, qui locus erat anguſtus, ſtatura ejus non altior, nec ejuſmodi, ut in eo decumbere poſſet. Ibi dabant ei panem & aquam miſeriæ uſque dum langueſceret, & dein eum hordeo ſatiabant, uſque dum venter ejus rumperetur.

Has autem in judiciis ferendis obſervabant regulas. I. Nulla civilia judicia inchoabant noctu, ſed incœpta interdiu ad noctem uſque protrahebant. Criminalia vero nonniſi mane & jejuni incipiebant & abſolvebant, aut in diem ſequentem ea abſolvenda remittebant, ut tradit Maimonides.

II. Judicia capitalia a paucioribus quam viginti trium viris, qui Synedria minora formabant, exercenda non erant, ſive capitale eſſet judicium hominis, ſive beſtiæ quæ hominem læſerant, aut illius criminis fuerat adminiculum, aut inſtrumentum.

III. Quoniam præceptum erat. Levit. 19. verſ. 15. *Non facies quod iniquum eſt, nec injuſte judicabis: non conſideres perſonam pauperis, nec bonores vultum potentis: juſte judica proximo tuo.* Dum lis moveretur pauperem inter & divitem, ſi dives pretioſius eſſet veſtitus, alter vero ſordidius; ne præceptum hoc de juſtitia ex æquo ſervanda violaretur, jubebant ut dives inſtar pauperis vilibus veſtitus in conſilio appareret, aut pauperem æque pretioſis indueret. Uude litigantes pari obſervantia excipiebant; adeo ut uterque ſta-

ſtaret, aut ſederet cujuſcumque eſſet dignitatis aut officii; nec unus altero ſublimiori loco conſiſteret. Dum vero plures in Synedrio aderant litigantes, præferenda erat cauſa humilioris cauſæ ſublimioris. Ita quod pupilli cauſa præferretur cauſæ viduæ; hæc cauſæ conjugati; cauſa Diſcipuli cauſæ ſapientis: cauſa fœminæ cauſæ viri, &c.

IV. Unus litigantium nuſquam audiebatur abſente altero, aut eo qui pro illo reſponderet, & jus illius tutaretur; quo ſpectare dicunt illud Deuter. 1. verſ. 16. *Audite illos, & quod juſtum eſt judicate: ſive civis ſit ille, ſive peregrinus. Nulla erit diſtantia perſonarum, parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujuſquam perſonam, quia Dei judicium eſt.*

De judiciis & pœnis Eccleſiaſticis Judæorum.

UT duplicis ſtatus & profeſſionis perſonæ erant apud Judæos, nempe Sacerdotes, & laici; ita duplex erat tribunal, nempe *ſacrum*, & *civile*, ut apparet 1. ex Deuter. cap. 17. verſ. 8. *Si difficile & ambiguum apud te judicium eſſe perſpexeris inter ſanguinem & ſanguinem*, nempe fundendum & non fundendum, hoc eſt, ſitne crimen capitale morte plectendum, necne: vel, utrum homicidium admiſſum ſit voluntarium, an tantum caſuale: ſeu, an homicida puniri debeat, an non, quod maxime ſpectat ad Judices laicos: *& lepram & lepram;* hoc eſt, ſitne vera lepra ob quam quis ex hominum ſocietate debeat ejici, an tantum lepræ quædam falſa indicia, cujus judicium ad ſolos Sacerdotes pertinebat, ut ſtatuitur ibidem. *Et judicum intra portas tuas videris verba variari.* Id eſt, de his inferiores Judices, ſive ſeptem in minoribus urbibus, ſive viginti tres in majoribus, atque Sacerdotes in eis degentes, non convenerint, *Aſcende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus*, nempe ubi fixum erit Domini Tabernaculum & Templum; *Venieſque ad Sacerdotes Levitici generis*, pro cauſis Eccleſiaſticis, *& ad Judicem qui fuerit illo tempore*, pro cauſis capitalibus & forenſibus: *quæreſque ab eis qui indicabunt judicii veritatem*. Ex quibus manifeſtum fit duplex fuiſſe apud Iſraelitas tribunal, Eccleſiaſticum unum; laicum alterum. Idque ibidem confirmatur verſ. 12. *Qui autem ſuperbierit, nolens obedire Sacerdotis imperio*, in cauſis Eccleſiaſticis; *& decreto Judicis* in forenſibus, *morietur homo ille &c.* Nihilominus utrumque tribunal perſæpe in unum coibat, ut diximus ſupra. Unde Jeremias cap. 26. verſ. 8. damnatur a Sacerdotibus & populo ad mortem, quod vaticinaretur deſtruendam eſſe Jeruſalem propter iniquitates habitantium in ea: at v. 16. liberatur a Principibus Juda, hoc eſt, a Senatu Sanhedrim, cujus Judices verſ. 17. dicuntur *ſeniores terræ* potiſſimum ex tribu Juda ſelecti.

Deus per Ezechielem cap. 44. judicium ſacerdotale & Eccleſiaſticum a politico diverſum declarat his verbis: *Sacerdotes populum meum docebunt, quid ſit inter ſanctum & profanum, & inter mundum & immundum, oſtendent eis. Et cum fuerit controverſia, ſtabunt in judiciis meis, & judicabunt leges meas, & præcepta mea &c.* Omitto cæteros Scripturæ textus idem inſinuantes, nempe apud Judæos extitiſſe tribunal Eccleſiaſticum diſtinctum a politico.

Maxima autem ab hoc tribunali decreta pœna erat *Excommunicatio:* eaque triplex, quas his verbis explicat R. Elias in Tisbi. *Tres, inquit, ſunt ſpecies Excommunicationis, ſcilicet Niddui, Cherem, & Schammata. Niddui conſiſtebat in ſeparatione; quod ſi ita quis non reſipiſceret, devovebant eum per* CHEREM; *etſi nec tunc reſipiſceret, per* SCHAMMATA. NIDDUI levius erat excommunicationis genus, quo excommunicati a ſocietate tam privata quam publica arcebantur ad modicum tempus, puta per menſem, ſi intra hoc ſpatium reſipiſceret: ſin minus, duplicabantur ad 60. dies, quo tempore nec licitum erat ſe lavare, nec capillos componere, nec etiam cum uxore, filiis, ſuiſque parentibus conferre, niſi interpoſito ſpatio ad minus quatuor cubitorum. In id digitum intendiſſe videtur S. Paulus 2. ad Theſſal. cap. 3. v. 6. dum ſcribit: *Denuntiamus autem vobis fratres in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut ſubſtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non ſecundum traditionem, quam acceperunt a nobis.*

Qui per *Niddui* non emendabatur, incidebat in *cherem* alteram, ſed ſeveriorem excommunicationis ſpeciem, qua reus nedum excludebatur a civili hominum conſortio, ſed etiam a ſacro cœtu; nimirum a Synagoga, & publicis religionis conventibus; ut videre eſt Joan. 9. verſ. 22. & 12. v. 42. &c. Inſuper multis imprecationibus & diris fulminabatur; cujus excommunicationis ſpecimen habetur in Chorinthio illo inceſtuoſo, quem S. Paulus tradidit Sathanæ in interitum carnis, 1. Cor. 5. verſ. 5. illucque ſpectant verba illa toties in ſcripturis occurrentia: *Excindetur ille de populo Dei*; quæ licet diverſimode ab Interpretibus exponantur, mihi tamen magis arridet eorum ſententia, qui illa interpretantur de præciſione per excommunicationem: quo ſenſu accipienda ſunt ea quæ Eſdras lib. 1. cap. 10. verſ. 8. Judæis e captivitate Babylonica reducibus, ut eos ad inſtaurationem murorum civitatis Jeruſalem accenderet, dixit: *Omnis qui non venerit in tribus diebus juxta conſilium Principum & ſeniorum, auferetur univerſa ſubſtantia ejus, & ipſe abjicietur de cœtu tranſmigrationis.*

Tertia excommunicationis ſpecies omnium graviſſima erat *ſchammata*, quæ vox juxta diverſam ex Hebræo derivationem, ſignificat vel *Dominus venit*, ac ſi hac excommunicatione fulminatus committeretur divino judicio brevi puniendus, juxta quam deriva-

vationem nonnulli putant Apostolum dixisse: *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema Maranatha:* vox enim *Maranatha* composita est ex duabus Syriacis, quæ idem denotant ac *Dominus venit.* Qua specie excommunicatus videtur Alexander ille faber ærarius, de quo S. Paulus 2. ad Timoth. 4. v. 14. *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus.*

Existimabant alii vocem *schammata* idem significare ac *ibi mors*, quasi mortis reus haberetur, qui sic esset excommunicatus: quo sensu volunt Apostolum intonasse adversus Ecclesiæ Galatarum perturbatores cap. 5. vers. 11. *Utinam abscindantur qui vos conturbant.* Sunt qui vocem illam aliter derivantes, putant illam idem significare, ac *desolatio erit*, quod excommunicatus orbatus Ecclesiæ suffragiis, Deoque odiosus, omnibus calamitatibus nullo protegente subjaceat: idque denotat formula hæc qua utebantur Judæi N. N. *diris devotus & maledictus esto: in illo sit execratio, in illo anathema.* Ut autem hæc excommunicationis sententia majorem tum ipsis reis, tum universis Judæis terrorem incuteret, sonantibus buccinis in Synagoga, & per compita eam intonabant.

Neque vero solis verbis in excommunicatos fulminabant, sed insuper, ut refert Buxtorfius in Synagoga Judaica cap. 47. Si excommunicatus reus esset homicidii: I. Per tres annos in exilium pellitur: II. Singulis diebus flagellatur flagellatione Judaica, hoc est, accipit 39. plagas, & clamat alta voce: *Ego sum homicida*: III. Nullæ carnes illi sunt edendæ: IV. Nullum vinum est bibendum: V. Crinis promittendus & barba: VI. Indusia nec alia vestimenta sunt abluenda: VII. Non est illi lavandum: VIII. Brachium, quo homicidium perpetravit, catena ferrea collo alligatum ferre debet: IX. Passim ubique ita debet vagari: X. Quibusdam hæc imponitur pœna, ne uspiam pernoctent, ubi pridie pernoctarunt, sed vagabundi instar Caini oberrent: XI. Sunt qui cuti nudæ thoracem ferreum induere debent: XII. Quidam ante scholam, in limine januæ jacere & omnium pedibus conculcari debent.

Deinde si adulter politice non puniatur, severo modo etiam excipitur, I. Hyeme per aliquot dies in aqua frigida sedere tenetur: si omnia gelu adstricta sint, glacies aperitur, & illi nudo, ore tenus, quamdiu ovum igne duratur, intus sedendum est. II. Æstate sedendum illi est absque omnibus vestibus in formicarum acervo obturatis tantum naribus & auribus: vel nudus per densam apium turbam transeat oportet. Judæi similibus pœnis Ecclesiasticis peccatores, sive pœnitentes afficere solent. Plura his similia refert Buxtorfius in Synagoga, sed fides sit penes auctorem.

DISQUISITIONES IN LIBRUM NUMERORUM.

Quartus hic Mosaicus liber a primis illius verbis Hebraice dicitur וידבר vajedabber *& locutus est*: Græce ἀριθμοὶ, Latine *Numerus*, quod plurimæ in eo fiant enumerationes, uti, Bellatorum *cap.* 1. Levitarum *cap.* 3. Capitum cujusque familiæ *cap.* 26. Mansionum in deserto *cap.* 33. Ingensque Israelitarum multitudo varios in ordines sub suis ducibus ac principibus distribuatur. Complectitur autem varias Hebræorum peregrinationes, resque gestas a secundo mense anni secundi post eorum egressum ex Ægypto, usque dum pervenissent ad campestria Moabitarum e regione Jerico, spatio videlicet circiter 39. annorum.

Quamquam autem majori ex parte plana & aperta videtur illius historica narratio, nulloque eget Interprete; nonnulla tamen occurrunt scitu dignissima, quæ sub rudi & simplici cortice litteræ maxima involvunt mysteria, & vitæ ad pietatem instituendæ egregia documenta complectuntur. Quæ plana sunt, leviori pede decurremus: quæ abstrusa & recondita, seria meditatione & disquisitione, quantum Deus dederit, expendemus.

Hic autem Liber distribui potest in tres partes: quarum *prima* enarrat ea quæ dicta & acta sunt, cum Israeliticus populus adhuc hæreret ad radices montis Sinai, nempe a primo capite ad versum 12. decimi capitis, quo referuntur eos movisse castra, & a deserto Sin ingressos esse desertum Pharan, ubi fuit decima tertia eorum statio. *Secunda pars* refert ea quæ contigerunt ab hac mansione ad trigesimam tertiam, nempe ad mortem Aaronis, quæ legitur cap. 33. vers. 38. *Tertia* vero recenset ea quæ Deus per Mosem statuit, tum circa distributionem terræ promissionis inter Israelitarum Tribus & familias; tum ad assignandas urbes Levitis in habitationem, & suburbana ad pecorum pascua: tum ad constituendas civitates refugii, in quibus tuti degere possent homicidæ involuntarii; tum denique ne per ineunda matrimonia hæreditates ab una Tribu ad aliam transferantur.

DISQUISITIONES IN CAPUT I.

Refertur hoc in capite census & enumeratio omnium Israelitarum, qui essent ad arma tractanda & bella gerenda comparati, nempe *a vigesimo anno & supra omnium virorum fortium Israel:* Excipiuntur autem juvenes & senes, quibus ad militares labores idoneæ vires non suppeterent. Eximitur pariter Levitica Tribus dicente Deo ad Mosem vers. 49. *Tribum Levi noli numerare, neque ponas summam eorum cum filiis Israel*: non quod Levitæ a militia arcerentur, si vel populi salus, vel Dei gloria, & vindicanda religio id postularet; illi enim armata manu irruerunt in adoratores vituli aurei, & ex eis occiderunt 23. millia: Phinees Sacerdos cap. 25. hujus libri vers. 8. arrepto pugione confodit Israelitam scortantem cum muliere Madianitide, ac propterea summum Sacerdotium fuit ei repromissum. Quis nescit Machabæorum Sacerdotum bellicam virtutem & egregia facinora?

Itaque aliarum Tribuum bellatoribus hic idcirco non accensentur Levitæ, non quod minus essent ad bellum idonei; sed quod sacris tractandis, gerendisque divinis ministeriis essent destinati, nec proinde eorum manus humano cruore erant polluendæ. Accedit quod hæc recensio fuerit facta, ut unicuique Tribui designaretur locus castrametationis circa Tabernaculum fœderis, sciretur que quot essent bellatores ab una quaque parte. Levitæ vero non in una duntaxat parte debebant consistere, *sed per gyrum Tabernaculi figere tentoria*, ut statuitur vers. 53.

Triplex autem facta est Israelitici populi per Mosem recensio. *Prima* Exodi 38. vers. 25. qua numerati sunt ad arma comparati sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. *Secunda* in hoc capite, in quo totidem recensentur. *Tertia* in hujus libri cap. 26. Prima inita est ut a singulis capitibus numeratis solveretur dimidius siclus argenteus ad constructionem Tabernaculi fœderis: Secunda, ut certus constaret numerus eorum, qui adversus impugnandos hostes possent insurgere: Tertia, ut singulis familiarum capitibus distribueretur terra promissionis brevi occupanda.

At, *inquies*, qui fieri potuit ut in secunda hac recensione aliquot post primam mensibus peracta, tot reperti sint bellatores, quot in priori, cum interim cæsa fuerint 23. millia

lia a Levitis propter adoratum vitulum aureum?

Respondent aliqui totidem interfectis fuisse suffectos qui tempore primi census non fuerant computati, quod nondum annum vigesimum attigerant, quem in secunda hac recensione absolverant. At qui textum expenderit, agnoscet non esse opus hac fictione; siquidem prima numeratio facta est non ante, sed post occisa illa 23. Idololatrarum millia, postque impetratam a Deo veniam, & paucis mensibus ante hanc secundam. Unde qui numerati fuerant in priori, potuerunt & in posteriori recenseri; aut saltem alii in locum defunctorum subrogari.

Cum ista recensio dicatur sæpissime hoc in capite facta *per generationes & familias ac domos*, petes quid sit discriminis inter has voces *familias*, *domos*, *& generationes?*

Respondeo, voce *generationis* designari propagationem eorum qui a Patriarcharum filiis, aut eorum proxime nepotibus fuerant prognati: Unde licet Dan unicum habuerit filium; cum tamen hic plures filios genuerit, illius posterorum, sicut & aliorum Patriarcharum recensio dicitur facta *per generationes*; *familia* vero idem significat ac cognatio, nempe complexum multarum personarum quæ eodem sanguine non longe fuerunt prognatæ; *domus* vero designat peculiarem societatem viri ac mulieris una cum filiis suis ac domesticis eodem sub tecto degentium, aut saltem ab ejusdem capitis ore & voluntate pendentium.

Hic autem prætereundum non est, omnes enumeratos dici vers. 3. *viros fortes*, in quo maxima elucet Dei erga illos Israelitas providentia, quod etsi in desertis degerent, ac plerumque sub dio; attamen nullus extabat inter eos languidus, sed omnes vegeti ac viribus præstarent, quod etiam miratur ac celebrat vates Regius. Psalm. 104. vers. 37. *Non erat in Tribubus eorum infirmus.*

DISQUISITIONES
IN CAPUT II.

DEscribitur hoc in capite Israeliticarum Tribuum circa Tabernaculum fœderis castrametatio, eo ordine ut ex qualibet mundi parte tres accumberent: nimirum versus *Orientem* Judas, Issachar & Zabulon: versus *Meridiem* Ruben, Simeon & Gad: ad *Occidentem* Ephraim, Manasses & Benjamin: ad *Septentrionem* Dan, & Aser & Nephthali: *singuli per turmas*, *signa atque vexilla*, vers. 2. quibus significatur singulis Tribubus suum fuisse vexillum cui ex eadem Tribu oriundi, sese conjungerent, cum esset proficiscendum aut pugnandum, vel consistendum.

Quod vero & quale fuerit cujusvis Tribus vexillum, cum Moses non exprimat, nemo est qui certo possit definire.

Tradunt Hebræi referente Lyrano nostro, quod cum in qualibet castrorum parte tres Tribus in unum agmen coirent, in quolibet agmine vexillum fuisse primipilare, illius videlicet Tribus quæ inter tres dignitate eminebat; sic vexilla Judæ, Rubenis, Ephraimi, & Danis erant primipilaria, quæ aliæ Tribus, idem cum eis agmen conficientes observare tenerentur. Dicunt autem Judæ vexillum ornatum esse figura *leonis*, quod Jacobus benedicens filio suo Judæ illum leoni assimilaverit, Genes. 49. vers. 9. Tribus Ruben in vexillo depictum præferebat *humanum caput*, quod hic aliorum fratrum esset primogenitus & veluti Israeliticæ familiæ jure nativitatis princeps. Tribus Ephraim a Josepho propagata gestabat in vexillo *Bovis* aut *Vaccæ* effigiem, quod per expositionem somnii Pharaonis de septem vaccis pinguibus, & totidem macilentis promotus fuerat Joseph ad regimen Ægypti; quodque ejus pulchritudo compararetur speciei primogeniti tauri, Genes. 49. Tribus Dan habebat in vexillo *aquilam* quæ arreptum unguibus serpentem premebat, quod Jacobus benedicens filio suo Dan, cum assimilaverit cerasti latenti in via.

Verum licet ista quamdam speciem probabilitatis præ se ferant, cum de his Scriptura sileat, censerem illa inter Rabinica commenta esse reponenda.

Ex his manifestum sit Hebræorum castra fuisse quidem quadrilatera quæ figura castrametandi omnium est optima, non tamen perfecte quadrata; cum enim ambirent Tabernaculum fœderis cujus longitudo quinquaginta cubitis latitudinem excedebat; oportuit illa castra fuisse quadrangula, magisque in longitudinem quam in latitudinem porrecta. Etsi vero illa Tabernaculum undique cingerent ac tuerentur, illi tamen proxime non adstabant; sed paulo remotius, ut darent locum Tribui Leviticæ, cujus erat castrametari juxta Tabernaculum, illudque custodire, ac præpedire, ne sub capitali pœna aliquis ex aliis Tribubus propius ad illud accederet, aut aliquid ex eo tangeret, ut statuitur cap. 1. vers. 53. *Levitæ per Gyrum Tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel.* Eorum pariter erat Tabernaculum constituere & solvere, ut hic dicitur vers. 17. *Levabitur autem Tabernaculum testimonii per officia Levitarum, & turmas eorum; quomodo erigetur, ita & deponetur.* Incedebant autem Levitæ loco tutissimo, sex enim habebant ante se Tribus in duas acies distinctas; & totidem retro; adeo ut Dominus veluti princeps in armatorum multitudinis medio consisteret.

DISQUI-

coitu fœmineo, quia abominatio est. vers. 23. *Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbat jumento, nec miscebitur ei: quia scelus est.* & cap. 20. v. 13. *Qui dormierit cum masculo coitu fœmineo, uterque operatus est nefas, morte moriatur. Qui cum jumento & pecore coierit, morte moriatur: pecus quoque occidite.* Harum etiam turpitudinum Auctores, dicit Apostolus 1. ad Corinth. 5. vers. 25. & cap. vers. 10. Nulla unquam partem habituros in regno Dei. Horret animus in istis turpitudinibus diutius immorari.

DE SEPTIMA LEGE CAPITALI.

NON FURTUM FACIES.

HOc præcepto duo continentur, *negativum* unum, quo prohibetur res alienas surripere: *affirmativum* alterum quo præcipitur proximo in necessariis auxiliari; siquidem nedum vult Deus, ut abstineamus a rebus proximi occupandis, sed præterea jubet ut aliis prodesse & auxiliari studeamus: Hoc enim utrumque debitum ingerit singulis hominum cordibus inscripta hæc naturæ lex, *Alteri ne feceris, quod tibi fieri non vis? Et in quo tibi alios opitulatores exoptas, aliis te auxiliatorem exhibe.* Primo itaque interdicitur bonorum proximi injusta occupatio aut detentio, unde furti rei sunt, nedum illi qui res alienas surripiunt, sed etiam qui illicitis artibus ex aliorum damno opes accumulant; nihil enim interest fraude an violentia proximum quis spoliet, ejusque facultates injuste occupet & detineat.

Fures itaque dicendi sunt. I. Ei omnes qui quovis modo proximo damnum inferunt ejus bona clam aut palam, vi aut arte surripiunt ut latrones, & grassatores occulti.

II. Qui defraudant operariorum mercedem, aut cum eorum damno operis compensationem differunt, utrumque enim prohibet Deus Levit. 19. vers. 13. *Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane.* Quod inculcat & plenius exponit Deuter. 24. vers. 14. & 15. *Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, sive advenæ qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est: sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam; ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum.* Quibus verbis Deus declarat, injustam esse oppressionem & grande peccatum, quando is qui operam suam locavit, fraudatur sibi debita mercede, non modo si vacuus dimittitur, negato laboris pretio; verum si differtur in crastinum, quoniam solent plerique mercenarii ex quotidiana opera vivere; ideoque si tantillum moræ in recipienda mercede patiantur, in periculo sunt ne inedia intereant. Unde Ecclesiasticus cap. 34. vers. 25. *Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.* Quibus concinit S. Jacobus cap. 5. vers. 4. de divitibus scribens, *Ecce merces operiariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introivit.*

II. Ejusdem iniquitatis rei sunt tributorum & vectigalium exactores, qui aut amplius quam quod a Principe constitutum est, exigunt; aut ut amicis ac parentibus indulgeant, plus oneris publici imponunt aliis, quam ferat eorum facultas, & postulat justa distributio. Unde fit, inquit Salvianus, *Ut pauperculos homines tributa divitum premant, & infirmiores ferant sarcinas fortiorum*: Quod quam iniquum sit, ibidem egregie declarat.

III. Peccant in idem præceptum Magnates omnes, qui sub obtentu concessæ protectionis, pauperum facultates emungunt; de quibus ibidem Salvianus, *Illud grave ac peracerbum est, quod hac lege tueri pauperes videntur, ut spolient: hac lege defendunt miseros, ut miseriores faciant defendendo; omnes enim hi qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam priusquam defendantur addicunt. Ac sic, ut patres habeant defensionem, perdunt filii hæreditatem: tuitio parentum mendicitate pignorum comparatur.*

Ejusdem vexationis insimulandi sunt pagorum Domini qui angarias & indebitos labores exigunt suis a subditis & villicis: *Decernuntur* (ait ibidem Salvianus) *bis nova munera, decernuntur novæ inditiones; decernunt potentes, quod solvant pauperes; decernit gratia divitum, quod pendat turba miserorum.*

IV. Furti rei sunt omnes mercatores qui in vendendis suis mercibus æquitatem & sinceritatem non servant, falluntque sive in rerum substantia, corruptas pro integris, mixtas pro puris, & falsas pro veris & genuinis vendendo: sive in pondere, numero, & mensura, nempe minus conferendo quam emptor cum venditore convenerat: sive majus quam res valeat pretium exigendo: sive tandem verborum lenociniis & fucis ludificando emptoris simplicitatem. Has enim fraudes omnes damnat & abhorret Deus, Levit. 19. v. 35. *Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera justa, & æqua sint pondera, justus modius, æquusque sextarius.* Quibus verbis imperat Deus, ut justa mensura servetur tam in solidis quam in liquidis vendendis; sicut enim modius aridorum, ita sextarius liquorum erat mensura.

Idem inculcat & distinctius exponit Deuteron. 25. vers. 13. *Non habebis in sacculo diversa pondera, majus & minus: nec erit in domo tua modius major & minor... abominatur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & aversatur omnem injustitiam.* Eadem repe-

repetit per Salomonem, Proverb. 11. verf. 1. *Statera dolosa abominatio est apud Dominum & pondus æquum voluntas ejus*. Declarat autem per Amos Prophetam cap. 8. v. 8. idcirco populum Israeliticum plurimis calamitatibus opprimendum, quod monetam & siclos augerent & supponerent stateras dolosas, ut pauperes deciperent & opprimerent, *Numquid*, ait, *super isto non commovebitur terra, & lugebit omnis habitator ejus... convertam festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum: & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calvitium.*

V. Hoc eodem præcepto prohibentur fraudes & simulationes in damnum proximi. Unde Levit. 19. verf. 11. Cum dixisset Deus: *non facietis furtum*, statim adiicit: *non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum*; id est, in contractibus, in testimoniis, aliisque rebus in proximi præjudicium.

Illuc etiam spectant leges illæ quibus prohibet Deus, ne quis molestus sit advenæ & peregrino; sic Exod. 22. v. 21. *Advenam non contristabis, neque affliges eum: advenæ enim & ipsi fuistis in terra Ægypti*. Plenius idipsum explicat Levit. 19. verf. 33. *Si habitaverit advena in terra vestra, & moratus fuerit inter vos, non exprobretis ei: sed sint inter vos quasi indigena: fuistis enim & vos advenæ in terra Ægypti*. In quibus apparet summa Dei æquitas & erga omnes providentia, cum enim peregrini neminem habeant qui cum impugnantium offensione velit eorum defensionem suscipere; improborum violentiæ & oppressionibus magis sunt obnoxii, quam si suorum parentum & domesticorum præsidiis essent muniti. Unde ut eorum tutelæ provideat Deus, nedum prohibet ne quid eis molestiæ inferatur: sed insuper jubet ut quisque illos sicut seipsum diligat.

Eadem æquitate & providentia viduarum, & pupillorum defensioni invigilat; cum enim hi destituti sint humanis auxiliis, atque iniquorum violentiæ & infestationibus magis impetantur, se eorum defensorem ac injuriarum eis illatarum vindicem fore spondet Deus eodem Exod. cap. verf. 22. *Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum: & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt uxores vestræ viduæ, & filii vestri pupilli*; nimirum ut in quo quis peccat, in hoc ipse puniatur.

VI. Inter cætera furti species, omnium pessima etiam apud Ethnicos semper existimata est usura, teste Varrone, *Majores nostri*, inquit, *Sic habuerunt, & ita legibus posuerunt furem non manifestum, duplo condemnari, foeneratores quadruplo: quanto pejorem foeneratorem existimaverint, quam furem, hinc licet existimare*. Et Seneca, *Quid foenus & Kalendarium & usura nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina*. Quibus præiverat Cato dicens: *Quid est foenerari? hominem occidere*.

Est enim usura acceptio alicujus pretii supra summam principalem mutuo concessam; sic eum illo nomine damnat & prohibet Deus, Levit. 25. verf. 35. *Si attenuatus fuerit frater tuus... ne accipias usuras ab eo, non amplius quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges*. Et cap. 18. Ezechielis enumerantur graviora delicta quæ potissimum vitare debet quisquis ad vitam æternam aspirat, inter cætera ait, *Ad usuram non commodaverit, & amplius non acceperit*. Atque continuo subiiciens crimina quæ mortem æternam eorum auctoribus accersunt, ait *quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem.... ad usuram dantem & amplius accipientem, numquid vivet. Non vivet cum universa hæc detestanda fecerit, morte morietur*.

Hinc apparet usuram esse grande crimen, & usurarios omnes in manifesto æternæ damnationis periculo versari. Illos latronibus pares facit S. Greg. Nyssenus: *Improbum*, inquit, *foenoris inventum, quod qui aliud latrocinium nominaverit, non procul ab eo, quod decet aberraverit. Quid refert an clanculum perfossis muris prædonis more bona aliena habeas; an foenoris necessitate acquiras ea quæ ad te non pertinent* &c. Ipsi concinunt SS. Basyl. [a] Chrysostomus [b], Ambrosius [c], Hieronymus [d], Augustinus [e], qui omnes usuram ut crimen abhorrendum declarant. Eis suffragantur Concilia, imprimis Eliberitanum can. 20. *Si quis clericorum detectus fuerit usuras accipere, placuit eum degradari & abstineri. Si quis etiam laicus probatur usuras accepisse, & promiserit correctus jam se cessaturum, placuit ei veniam tribui. Si vero in ea iniquitate duraverit, ab Ecclesia esse proiiciendum*. Eadem habent Concil. Nycenum, Lateran. tertium cap. 3. Lugdunense secundum, can. 26. & 27. & alia bene multa.

a *In Psal.* 14.
b *Homil.* 57. *in Matth.*
c *Lib. de Tobia cap.* 3.
d *In cap.* 18. *Ezech.*
e *In Psal.* 36. *&* 128.

Excipiunt nonnulli, prohiberi quidem usuras accipiendas a fratribus, ut fert textus Levitici, non vero ab aliis, ut distinctius habetur Deuteron. 23. verf. 19. *Non foeneraberis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno*. Igitur licitum est alienis foenerari.

Respondeo, ex aliis Scripturæ textibus apparere usuram generatim esse prohibitam ut grande peccatum, quo removentur homines ab æterna vita consequenda, & æternam damnationem incurrunt. Unde David inquirens quis habitabit in monte sancto? inter cætera ait: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*; his verbis significans foeneratores ab eo foelicitatis loco esse arcendos: quod & confirmavit Christus D. cum ait Lucæ 6. *Mutuum date, nihil inde sperantes*. In quibus verbis duo simul complectitur, nimirum consilium & præceptum; consilium quidem *mutuum date* ex motivo charitatis & dilectionis fraternæ: præceptum vero, *nihil inde sperantes*. Hoc est, nihil præter sortem mutuo datum accipientes, vi conventionis factæ & ratione mutui.

His adde quod Christiani omnes invicem sint fratres, ita docente Christo D. Matth. 23. v. 8. *Omnes autem vos fratres estis*. Et pa-

patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim pater vester, qui in cœlis est. Hinc Apostoli non alio nomine quam *fratris* nascentis Ecclesiæ filios, sive scribendo, sive alloquendo compellabant. Eodem pariter nomine sese invicem salutabant & conveniebant illi fideles; adeo ut ista salutationis formula etiam ab Ethnicis cognoscerentur Christiani, ut refert Tertullianus, qui cum dixisset *fratrum appellatione censemur*, addit: *Fratres autem etiam vestri sumus jure naturæ, matris unius: etsi vos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui unum Deum Patrem agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverunt veritatis.* Igitur etsi usura tantum esset prohibita inter eos qui ratione propagationis ab uno patre fratres censentur, non esset inter Christianos exercenda, utpote qui religione omnes sint fratres.

Nec etiam reponere juvat veritum quidem esse aliquid ultra sortem exigere a pauperibus, non autem a divitibus; nam *primo* prohibitio generalis est tam erga fratres, quam pauperes. *Deinde* usura reponitur inter ea peccata quæ removent ab æterna fœlicitate, ac subinde nulla ratione erga quemcumque censeri potest esse licita. At, *inquies*, ex præfato Deuteron. textu. Judæis liberum erat eam exercere erga exteros: igitur illa non est per se mala; rem enim intrinsece malam Deus non permitteret.

Huic exceptioni occurrit S. Ambros. qui eam & proponit, & solvit his verbis. Sed forte dicet.... quia scriptum est *alienigenæ* „ *fœnerabis*, & non consideras quid Evangelium dicat, quod est plenius. Sed hoc „ interim sequestremus, legis ipsius verba „ considera: *fratri tuo* (inquit) *non fœnerabis ad usuram: sed alienigenam exiges.* „ Quis erat tunc alienigena, nisi Amalech, „ nisi Amorrhæus, nisi hostes? *Ibi*, inquit, „ *usuram exige.* Cui merito nocere desideras, cui jure inferuntur arma, huic legitimæ indicuntur usuræ, quem bello non „ potes facile vincere, de hoc cito potes „ centesima vindicare te: ab hoc usuram „ exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat, qui usuram flagitat: „ sine gladio se, de hoste ulciscitur, qui fuerit usurarius exactor inimici. Ergo ubi „ jus belli, ibi etiam jus usuræ: frater autem tuus omnis, fidei primum, deinde juris Romani est populus: *Narrabo nomen* „ *tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*; quod & Christus docet in Evangelio, Matth. 23. v. 9. *Omnes autem vos* „ *fratres estis, & patrem nolite vocare vobis* „ *super terram*: Illuc autem pariter revocandæ sunt omnes leges quibus cavetur „ ne damnum aliquod inferatur proximo, „ Exodi 22. Deuteron. 19. vers. 14. & 24.

DE OCTAVA LEGE MORALI
seu de octavo Decalogi præcepto: NON LOQUERIS CONTRA PROXIMUM TUUM FALSUM TESTIMONIUM.

CUm in præcedentibus mandatis districte prohibuerit Deus ne damnum ullum inferatur proximi personæ, ejusque facultatibus ac fortunæ bonis; æquum erat & divinæ ejus sapientiæ & providentiæ consentaneum, ut pariter illius famæ & honori consuleret. Id autem præstat hoc octavo mandato prohibens ne quis calumniis aut falsis criminibus alterius existimationem labefactet. Quamquam autem illis verbis videatur Deus tantum prohibere, ne quis opprimendi insontis causa, in forum prodeat, & publice contra eum testetur; certum tamen est eum pariter interdicere perniciosa quæque mendacia etiam extra judicium facta, omnesque falsas criminationes, non tantum quæ sparguntur in compitis & circulis: sed & quæ in privatis ædibus, & secretis angulis disseminantur.

Itaque hoc præcepto interdicuntur calumniæ, detractiones, susurrationes, libellorum conscriptiones & divulgationes, omnia denique quibus proximi fama labefactari potest & imminui: unde Exod. 23. *Non suscipies vocem mendacii, nec junges manum tuam ut pro impio dicas falsum testimonium.* Et Levit. 19. vers. 16. *Non eris criminator, nec susurro in populo. Nec stabis contra sanguinem proximi tui: Ego Dominus.* Omitto cæteros Scripturæ textus, quibus docemur coram Deo censeri falsos testes quicumque linguæ suæ virulentia molestiam ac periculum creant suis fratribus.

Quantum autem Deus abhorreat mendaces ac detractores, declarat David, *Odisti omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Et Salomon Proverb. 6. v. 16. *Sex sunt, quæ odit Dominus, & septimam detestatur anima ejus: oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias.* Et cap. 19. *Testis falsus non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, peribit.* Et Sapientiæ 1. v. 11. *Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest, & a detractione parcite linguæ, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur, occidit animam &c.*

DE NONA ET DECIMA LEGE MORALI.

NOnum Decalogi præceptum effertur his verbis, *Non concupisces uxorem proximi tui*. Deuteron. 5. verf. 20. quibus nedum prohibetur adulterium, quod fexto præcepto jam vetitum fuerat, fed ipfa animi concupifcentia, internufque appetitus illicitus. Quoniam vero erant & alia proximi bona, quæ nedum non erant vi aut furto auferenda, fed nec illicite optanda; hinc decimo præcepto cautum eft, *Non concupifces proximi tui fervum, non ancillam, non bovem, non afinum, & omnia quæ illius funt*. Ibidem.

Hæc autem duo poftrema præcepta, etfi in unum & idem videntur confpirare nempe non concupifcenda ea quæ proximi funt; attamen illa diftingui voluit Deus, ut frænum & repagulum injiceret duplici concupifcentiæ, duobufque pravis defideriis quibus hominum corda potiffimum æftuabant. Inter cæteras enim cupiditates & illecebras, quibus agitantur homines in ftatu naturæ corruptæ, nullæ frequentiores & vehementiores funt vefana *libidine* & *avaritia*: his namque duabus concupifcentiis ita jactantur & ftimulantur, ut ad eas implendas nulli parcant labori, periculofiora quæque fubeant difcrimina, & fæpiffime vitam ipfam profundere non vereantur. Quoniam Ifraelitarum animos hæc occupabat perverfa exiftimatio, lege quidem naturali prohibitum effe alienam uxorem temerare, alienaque furripere bona at vero cenfebant nullum effe peccatum ea interno affectu appetere, quod nulla ifti concupifcentiæ præfcripta effet pœna; quam erroneam fententiam ut ex eorum animis avelleret Deus, duplici hoc præcepto duplicem illam cupidinem refrænare voluit & interdicere.

Hæc tamen non obftante prohibitione, falfa illa perfuafio ita Judæorum animos occupavit, ut illam refcindere volens Chriftus Dominus dixerit: *Audiftis quia dictum eft, antiquis: non mœchaberis. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupifcendam eam, jam mœchatus eft eam in corde fuo*. Et Marci 4. verf. 19. exponens parabolam feminis intra fpinas cadentis, ait: *Qui in fpinis feminantur: hi funt qui verbum audiunt, & ærumnæ fæculi, & deceptio divitiarum, & circa reliqua concupifcentiæ introeuntes fuffocant verbum, & fine fructu efficitur*. Ab utraque vero concupifcentia Chriftianos dehortatur S. Petrus epift. 1. cap. 11. verf. 11. *Chariffimi obfecro vos tamquam advenas & peregrinos abftinere vos a carnalibus defideriis, quæ militant adverfus animam*. Ei fuccenturiatur S. Paulus ad Rom. cap. 6. v. 12. *Non ergo regnet peccatum in veftro mortali corpore, ut obediatis concupifcentiis ejus*.

Cum autem omnes hæ leges rectæ rationis dictamini confentiant, innitanturque in ipfo jure naturæ; non folum Judæos, fed & alios homines obftringunt; adeo ut nullus rationis compos ab earum obfervantia difpenfetur. Unde S. Paulus ad Rom. 2. verf. 14. *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis funt faciunt, ejufmodi legem non habentes, ipfi fibi funt lex*.

De legibus CÆREMONIALIBUS.

LEges cæremoniales dicuntur illæ quæ maxime ritum divini cultus fpectabant, quandiu vigeret Mofaica lex. Hæ vero erant multiplicis generis. Nam I. Aliæ fpectabant ad locum in quo facra erant facienda, nempe Tabernaculum, vel Templum. II. Aliæ ad facrorum Miniftros, puta Levitas, Sacerdotes, & fummum Pontificem, eorumque veftes & minifteria. III. Ad victimas, & facrificia. IV. Aliæ ad oblationes & primitias. V. Aliæ ad immunditias, & luftrationes. VI. Aliæ ad ciborum delectum: aliæ denique ad folemnitates & fefta. Quoniam autem de cæteris actum eft in præcedentibus, quædam de Judæorum feftis, hic funt adjicienda.

De Judæorum feftis.

JUdæorum fefta erant inftitutionis, vel divinæ, vel humanæ. Illa Deus per Mofem præfcripfit: hæc ex religiofo cultu & pia animi gratitudine ob accepta beneficia ortum habuerunt. Priora fuerunt triplicis generis, nimirum Hebdomadaria, Menftrua, & Annua.

Hebdomadaria dico quæ fingulis exactis feptem dierum circulis agebantur, ac propterea vocabantur Sabbata, dies nimirum feptimus, quem ab ipfo mundi exordio Deus fuo cultui confecratum effe voluit.

Menftrua erant *Neomeniæ* feu novilunia; prima enim cujufque menfis dies fancta erat, & foli divino cultui dicata. Unde Salomon, 2. Paralip. 2. verf. 4. ftatuit ædificare templum Domino ad offerenda *holocauftomata mane & vefpere, Sabbatis quoque & Neomeniis, & folemnitatibus Domini*. Quibus verbis triplex fupra memoratum feftorum genus diftinguit. Id pariter indicatur cap. 8. hiftoriæ Judith, verf. 6. ubi de ea dicitur *jejunabat omnibus diebus vitæ fuæ, præter Sabbata, Neomenias & fefta domus Ifrael*.

Etfi vero calendæ ea ratione non cenferentur feftivæ, quod in eis non feriabatur ab operibus fervilibus: nihilominus peculiarem habebant folemnitatem in templo propter victimas iis diebus offerendas, cum Tubarum clangore, ut legitur Num. 10. verf. 10. *Si quando habebitis epulum, & dies feftos, & calendas, canetis Tubis fuper holocauftis, &* pa-

pacificis victimis. Deus autem novilunii festum instituit. I. In memoriam creatæ lucis, omnium creaturarum primæ. II. Ut Israelitæ avocarentur ab Ethnicorum superstitionibus, qui menses planetis, aliisque signis cœlestibus consecrabant, & ab illis regi existimabant. III. Ut typus esset renovationis hominis quæ fit per gratiam & illuminationem Spiritus-Sancti.

Celebrabant autem Judæi suas Neomenias ab apparitione Lunæ, de qua tractatum integrum edidit Rabbi Moses Maimonides. Quem inscripsit Kiddousch hachodesch, id est, *calendarum sanctificatio*, ubi docet quod quando Luna nocte 30. mensis apparebat, mensis ille constabat duntaxat 29. diebus, & trigesimus erat primus sequentis mensis: si vero non apparebat nocte 30. mensis ille constabat 30. diebus, & trigesimus primus, erat primus succedentis mensis.

Ut autem constaret qua nocte Luna novum cursum iniret, senatus Hierosolymitanus habebat tabulas astronomicas, quibus nova Lunæ coitio constaret: Ne autem in supputatione fallerentur, deputabant viros quosdam fide dignos supra celsissimos montes, qui Lunam exordientem quamprimum prospexissent, eam denuntiabant Senatui, cujus Princeps illos interrogabat qua forma illam vidissent, an lata, aut stricta esset ejus facies? qua parte cornua extenderet? Quorum responsa, si cum tabulis astronomicis quadrarent, ille Senatus Princeps pronuntiabat nuntiandas esse calendas, ac proinde diem illum esse celebrandum: quod ut aliis Israelitis innotesceret, illico deputabantur cursores qui in locis excelsis ignes accenderent, eosque tenerent accensos donec conspexissent a vicinis similiter ignes accendi. Cum autem Samaritani Judæorum hostes infensissimi, ut eos fallerent, & calendas præverterent, pariter accenderent ignes; statuit inde Senatus ut deputarentur cursores per universam Judæam; qui celebrandas Neomenias significarent; legimus etiam in Misna Tit. *Rosch. haschana*. cap. 2. quod Rabbi Gamaliel habebat apud se figuras cujusque phasis Lunaris; ut ad earum aspectum probaret veritatem illorum testium, qui dicebant se novam Lunam vidisse.

Solemnitates anniversariæ, seu annuæ, ex institutione divina tres erant, Pascha, Pentecostes, & septimi mensis vel Tabernaculorum; quibus diebus omnes filii Israel, viri præcipue convenire debebant ad Tabernaculum, & eo sublato ad Templum Hierosolymitanum, ut unanimi consensu festum agerent, ut præscripserat Deus, Exod. 23. v. 17. & Deuteron. 16. v. 16. *Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui*, *in loco quem elegerit: in solemnitate Azymorum* (id est paschatis.) *In solemnitate hebdomadarum*, *& in solemnitate Tabernaculorum*. De solemnitate Sabbati actum est in expositione Decalogi, de aliis vero solemnitatibus paucula sunt hic delibanda.

DE NEOMENIIS.

NEomeniæ sive novilunia solemniter celebrabantur primo die cujusque mensis, quo nova Luna rursum inibat: videtur autem solemnitas hæc instituta Numer. 28. vers. 13. his verbis: *In calendis autem vestris offeretis holocaustum Domino &c.* Ibi namque præscribuntur quæ sacrificia a quolibet debeant offerri. Cum autem Calendæ his accenseantur, inde colligere licet primos illos cujusque mensis dies pariter fuisse solemnes: eos *capita mensium* appellant Hebræi: septuaginta Interpretes νεομηνίας: nostri *Calendas*. Quæ tametsi ratione oblati solemniter sacrificii dicerentur dies festi, nempe ut cujusque mensis primitias sibi Deus vindicaret, nihilominus in eis licebat exercere opera servilia: quæ forte causa fuit, cur Levitici 23. non accensentur inter solemnitates.

Neque his obstant hæc Psalm. 80. verba, *Buccinate in Neomenia tuba*, *in insigni die solemnitatis vestræ*; Neomenia enim de qua hic loquitur Psaltes, non intelligitur de primo die cujusque mensis, sed de novilunio septimi mensis, in quo agebatur festum tubarum in gratiarum actionem collectæ & peractæ vindemiæ; ut indicat titulus istius Psalmi qui inscribitur, *pro torcularibus*. Solebant autem Judæi in istis Calendis & Neomeniis publica agere sacrificia & convivia, atque in cœtum ad lautas epulas coire, ut colligitur ex 1. Regum cap. 20. vers. 5. ubi David ad Jonathan ait: *Ecce calendæ sunt crastino*, *& ego ex more sedere soleo juxta Regem ad vescendum*; & vers. 19. *Dixit ad eum Jonathas*, *cras calendæ sunt*, *& requireris*; *requiretur enim sessio tua usque perendie*. Præcipitur enim Levit. 7. ut si quid de sacrificiis pacificis superesset edendum, eo die quo fuerant oblata, postero die convivium ex illis instauraretur.

DE PASCHATE.

LAtina vox *Pascha* derivatur ab Hebræa voce פסח *Pesach*, quæ juxta punctorum diversitatem legitur etiam *Phase*, id est, transitus, seu transilitio, quod videlicet Angelus Ægypti, primogenitorum interfector, super Israelitarum domos transilierit, easque præterierit intactas, quod earum postes illitæ essent sanguine agni immolati, ut refertur Exod. 12. v. 23. *Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios*; *cumque viderit sanguinem in superliminari*, *in utroque poste*, *transcendet ostium domus*, *& non sinet percussorem ingredi domos vestras*, *& lædere*.

Licet

Licet autem vox *Pascha* proprie significet hanc primogenitorum Israelitici populi immunitatem ab ea Ægyptiaca percussione & clade, nihilominus aliis etiam rebus propter analogiam attribuitur. I. Liberationi Israelitici populi, qui illa ipsa nocte, in qua interfecti sunt Ægyptiorum primogeniti, compulsi sunt exire, & deinde per transitum maris rubri a captivitate fuerunt liberati.

II. Agno illi qui in memoria tantæ liberationis quotannis immolabatur & comedebatur ab universo Israelitico populo: sic sæpissime in sacris Libris, præsertim in Evangeliis, dicitur parari, occidi, immolari & comedi Pascha.

III. Pro ipsamet Paschali celebritate per septem dies, maxime vero pro primo ipsius solemnitatis die, sic 4. Reg. cap. 23. vers. 22. *Nec factum est phase tale a diebus Judicum, qui judicaverunt Israel, & omnium dierum Regum Israel, & Regum Juda, sicut in octavo decimo anno Regis Josiæ factum est phase istud Domino in Jerusalem.*

IV. Vox *Pascha* apud Christianos sumitur pro passione & immolatione Christi D. Cujus agnus a Judæis Paschali tempore immolatus typus erat. Unde 1. Corinth. 5. *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Hinc nonnulli Patres putant cum Tertulliano vocem *Pascha* derivatam esse a passione, πάσχειν enim significat pati; quamobrem ait Tertullianus, Christus D. ad passionem suam *e tot festis, Judæorum, Pascha diem elegit; in hoc enim sacramentum pronuntiarat Moyses, Pascha est Domini;* ac si diceret idcirco Moses festum istud appellavit *Pascha Domini*, quod in eo Dominus erat mortem passurus. Hoc tamen Etymon aliqui suggillant cum S. Gregorio Nazianzeno. Omitto alias hujus vocis Paschatis acceptiones, quas alibi expendi.

Duplex autem in hoc festo servandus erat ritus. *Primo* mactandus agnus in secunda vespera diei 14. Quæ initium erat solemnitatis Paschalis die 15. celebrandæ; nam Levit. 23. præcipit Deus *a vespera usque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra.* Secundo utendum azymo pane per septem dies, ut præcipitur Exod. 12. vers. 15. *Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris: quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum.* Et vers. 18. *Quarta decima die mensis ad vesperam, comedetis azyma, usque ad diem vigesimam primam.* Ac proinde Agnus Paschalis cum azymis erat edendus.

Itaque in celebrando Paschatis festo plurima erant observanda, ut præcipitur Exod. 12. I. Parandus, mactandus, & comedendus Agnus Paschalis. Parandus inquam & quærendus qui esset 1. *absque macula*, nullo corporis vitio laborans, ita ut nec cœcus, nec claudus, nec æger, aut scabie, aliisque vitiis infectus quibus animalium corpora fœdantur: 2. *masculus*, quod sexus ille præstantior sit & vivacior: 3. *anniculus*, hoc est, qui circiter ab anno sit editus, aut saltem aliquot menses exegisset, ut sanguine ad liniendas postes necessario abundaret: 4. *mactandus* die 14. ad secundam vesperam; *edendus* vero ipsa nocte suborta, ut declaratum est in expositione capitis duodecimi Exodi.

II. Excludendus omnis panis fermentatus a prima Paschalis festi vespera ad septem dies usque, ut statuitur Exod. 12. vers. 15. idque iteratur vers. 19. & 20. quod præceptum ut exacte servarent Judæi, maxima cura etiam accensa lucerna & face lustrabant omnes reconditos suarum domorum locos & angulos, ut si quam in eis, vel minimam fermentati panis micam invenirent, illam igni comburendam traderent, ut docet Maimonides qui hanc perquisitionem ad superstitionem usque exagerat.

III. Conficiendus, & per septem dies edendus azymus panis, Exod. 12. vers. 18. *Primo mense quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam.* Hunc panem Deuter. 16. vers. 3. vocat *panem afflictionis;* ubi de die paschæ statuitur, *Non comedes in eo panem fermentatum, septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Ægypto, ut memineris die egressionis tuæ de Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Panis autem azymus vocatur *panis afflictionis*, tum quod esset symbolum calamitatum quas eorum Majores passi fuerant in Ægypto, & memoriale pavoris & formidinis qua fuerunt concussi dum eos Ægyptii urgerent ad exitum: tum quod panis iste insuavis est & stomacho ingratus. Erat, inquam, iste panis azymus symbolum & repræsentatio status Israelitarum dum egressi sunt ex Ægypto: legitur enim Exod. 12. vers. 39. quod in prima earum statione, quæ a fixis tabernaculis dicta est *Socoth: Coxerunt farinam quam de Ægypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos; neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere sinentibus moram, nec pulmenti quidquam occurrerat præparare.* Ad hujus autem panis azymi confectionem farinæ non oleo, lacte, melle, aut vino; sed sola aqua puteali aut fluviali erat subigenda; ut docet Maimonides tract. de Paschate cap. 4. quem ex Hebræo latine reddidit Ludovicus de Compiegne ex Judæo Christianus. Quoniam autem pleraque Judaicam superstitionem redolent, ab iis referendis abstinebo.

DE FESTO PENTECOSTES.

PEntecostem *festum hebdomadarum* appellat Moses Deuter. 16. Ubi cum dixisset vers. 9. Israeliticum populum alloquens, *Septem hebdomadas numerabis tibi, ab ea die qua falcem in segetem miseris.* addit vers. 10. *Celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo.* Hoc est, festum post exactas septem hebdomades computandas ab eo die

quo

quo oblatus fuerat tritici novi manipulus. Quatuor autem potissimum occurrunt circa hoc festum notanda. I. Quo tempore celebrari debuerit. II. Quo ritu. III. A quibus. IV. Ob quos fines.

Etsi vero Scriptura distincte non exprimit mensem & diem quo celebrandum erat hoc festum; attamen ex circumstantiis utrumque facili negotio colligere licet: Siquidem Levitici cap. 23. vers. 15. legitur: *Numerabitis ergo ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas; usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est quinquaginta dies.* Nam septem hebdomades quadraginta novem dies efficiunt, & qui sequitur, quinquagesimus est; hic ergo erat dies festus.

At difficultas est, in quem hebdomadæ diem hic quinquagesimus incideret; & utrum inter hos quinquaginta dies numerandus esset ille in quo offerebatur manipulus. Eum ab hac computatione excludendum idcirco censeo, quod si ille numeretur, festum Pentecostes eo anno, quo Christus D. passus est, non incidisset in diem Dominicam, sed in diem Sabbati. Nam ex hypothesi communiter admissa, quod Judæorum menses, fuerint non solares, sed lunares; cum dies oblationis manipuli primitiarum fuerit 16. primi mensis, nempe mensis Nisan; si hic dies computetur, dies Pentecostes incidet in diem sextam tertii mensis. Supponamus enim primum mensem esse 30. dierum, & secundum 29. quales sunt lunares, ex primo mense, computato oblationis die, supererunt quindecim, ex secundo viginti novem, quibus jungendo sex dies mensis tertii fient 49. ac proinde dies sequens, qui est quinquagesimus, erit dies Sabbati, & sic illo anno quo passus est Christus, dies Pentecostes incidisset in diem Sabbati; siquidem a Sabbato inclusive in quam diem eo anno incidebat oblatio manipuli, computando quinquaginta dies, quinquagesimus incidet pariter in Sabbatum; cum tamen ex communi Ecclesiæ traditione & Patrum sententia S. Spiritus ipso die Pentecostes in Christi Discipulos effusio, facta fuerit die Dominica.

Ad ritum eo die Pentecostes servandum quod attinet, ille præscribitur Levit. 23. a vers. 17. *Primo*, offerendi erant duo panes primitiarum ex simila fermentata, non quidem offerendi ad altare, in quo nihil fermenti inferebatur; sed ut cederent in usum Sacerdotum, ut comederentur domi. *Secundo*, cum istis panibus debebant offerri septem agni cum uno vitulo & duobus arietibus pro universo Israelitarum cætu immolandi una cum vino pro libamento. *Tertio*, mactandus erat hircus pro peccato. *Quarto* die agni anniculi præsentandi erant in hostiam pacificorum, qui cum fuissent elevati coram Domino cum panibus primitiarum, cedebant in usum ejus, ut fertur vers. 20.

Hæc autem solemnitas debebat esse celeberrima & sanctissima, ut fertur v. 21. quippe cum esset una ex iis ad quas celebrandas convenire tenebantur omnes masculi ætate provecti, maxime familiarum capita, ad Templum Jerosolymitanum; ut diem illum festivum omni, qua par erat, pietate & magnificentia, in lætitia, exultatione, & lautis conviviis agerent, ut præscribitur Deuter. 16. vers. 11.

Ad finem institutionis quod spectat, triplex potest assignari. I. In memoriam liberationis ab Ægyptiaca servitute & tyrannide; unde cum Deuter. 16. v. 9. præscriptus esset hujus festi celebrandi ritus, additur v. 12. *Recordaberis quod servus fueris in Ægypto*. II. Ut messe peracta testarentur per oblationem panum primitiarum se omnia ad vitæ sustentationem subsidia e clementissima manu Dei accepta referre, precarenturque ut eis quiete & sancte uti liceret. III. Ut perennis esset memoria initi cum Deo pacti in traditione legis, cujus se fidelissi nos cultores & observatores tam pro seipsis quam pro suis nepotibus eorum Majores spoponderant. IV. Ut festum istud Typus esset illius Pentecostes, in qua Spiritus-Sanctus effusus in Christi Discipulos, Legem Evangelicam præscripsit, non in tabulis lapideis exaratam, sed cordibus ac mentibus impressam, quam jussu Dei per universum orbem constantissime promulgarent, confirmarent miraculis, & proprio sanguine consignarent.

De Festis Tubarum.

FEstum Tubarum ideo dictum est, quod in eo audiretur tubarum & buccinarum sonitus & clangor. Licet enim in omnibus diebus festis clangeretur tuba; in eum enim usum jusserat Deus fieri tubas argenteas, Numer. 10. vers. 10. Tamen cum in hoc festo fieret extraordinarius tubarum clangor, Num. 29. vers. 1. dicitur *dies clangoris*.

Celebrabatur Primo die mensis Tisri, qui nostro Septembri magna ex parte respondet, cujus & institutio legitur Levit. 23. v. 24. *Mense septimo, prima die mensis, erit vobis Sabbatum, memoriale, clangentibus tubis, & vocabitur Sanctum: omne opus servile non facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino.* Idem habetur Num. 29. vers. 1. ubi festum hoc appellatur, *dies clangoris & tubarum*, quod tubarum sonitu annuntiaretur, ut observat Philo lib. de Decalogo, *Sacrum novilunium*, inquit, *quod tubis significant;* in istud digitum intendit David Psal. 80. *Buccinate in Neomenia tuba: in insigni die solemnitatis vestræ*. Insignem diem solemnitatis appellat, quod potissimum in eo Israelitæ post collectas fruges, gratiarum actionibus & deliciis incumberent, unde Hebraice dicitur dies *exultationis & lætitiæ*.

Hujus institutionis variæ causæ proferuntur. Hebræorum Doctores putant institutum esse in memoriam liberationis Isaaci ab immolatione, & propterea mandatum ut in eo clangatur arietina tuba, quod aries inter fru-

fruteta repertus, pro Isaaco fuerit mactatus *Verum* si ea de causa debuisset festum institui, multo magis instituenda fuissent festa in memoriam Abrahami toties e periculo mortis liberati, in curiis Pharaonis, & Abimelechi, nec non in expugnatione quinque Regum qui Loth captivum abducebant.

Existimant alii idcirco festum hoc tubarum sonitu fuisse celebrandum, ut admonerentur Israelitæ gratias Deo rependere pro tot victoriis in Amalecitas aliosque hostes reportatis. At si ista hujus institutionis fuisset causa, hæc gratiarum actio convenientius in anni exordio rependenda, quam in mensem septimum fuisset differenda.

Unde verisimilior mihi videtur eorum sententia, qui existimant clangorem tubarum eo præsertim die esse præceptum, ut admonerentur Israelitæ ad brevi succedentia festa debite celebranda: nam quatuor in eo mense erant agenda festa, nempe *Tubarum*, *Expiationis*, *Scenopegiæ* seu Tabernaculorum, & *Collectionis*; cum in reliquo anni decursu tria tantum occurrerent, scilicet festum Paschatis seu azymorum primus & ultimus dies, & Pentecostes. His adderem ego, festum hoc tubarum forte institutum in memoriam expugnationis urbis Jerichuntinæ, cujus muri tubarum sonitu eversi sunt: sicut enim Pascha institutum est in commemorationem egressus ex Ægypto, ita & hic dies institui potuit in recordationem ingressus in terram promissionis, & eversionis Jerichuntinæ quæ Chananæos omnes ingenti terrore percussit.

Idcirco autem in mense Tisri potiusquam in aliis tot festa celebrabantur. I. Quod hic esset septimus, & aliorum velut Sabbatum. II. Tum quod collectæ essent fruges terræ, ac proinde tempus esset idoneum otio & lætitiæ. III. Quod religiosum erat gratias Deo rependere pro tot acceptis fructibus ac beneficiis, & rogare, ut pari benedictione sequentem terræ culturam cumulare dignaretur. De festo *Expiationis* jam dictum est, ubi egimus de expiatorio sacrificio.

De festo Tabernaculorum, & collectæ seu scenopegiæ.

Festum *Tabernaculorum* dictum est a Tabernaculis ex arborum ramis die decima quinta mensis Tisri sub dio extruendis, ut præceptum erat Levit. 23. vers. 34. Dies ille sicut & octavus sequens, hoc est, vigesimus secundus ejusdem mensis erat celeberrimus, omnesque hujus octavæ dies erant festivi; non quod præceptum esset in eis feriari, sed quod singulis diebus publica agerentur sacrificia, & licitum erat conviviis & lætitiæ palam indulgere. Ritus celebrandorum sacrificiorum præscribitur Numer. cap. 19. ubi quæ singulis illis octo diebus offerendæ essent victimæ, statuitur.

Tabernacula vero illa confici poterant ex quibuslibet arborum ramis: idque vel in campis, vel in plateis, vel in hortis, vel in domorum atriis aut tectis; mos enim erat Palæstinorum, ut eorum domorum tecta plana essent: adeo ut in eis ambulare, dormire, & apricari liceret. Constant hæc ex 2. Esdræ cap. 8. vers. 16. ubi refertur quod ipse Esdras Judæis e captivitate Babylonica reducibus Jerosolymæ congregatis jusserit, ut ad celebrandum hoc Tabernaculorum festum a Deo præscriptum irent in montem & afferrent *frondes olivæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorum, ut fierent tabernacula, sicut scriptum est:* Cui mandato ut parerent, *egressus est populus, & attulerunt, feceruntque sibi tabernacula, unusquisque in domate suo,* (id est in tecto suo, ut fert Hebræus textus.) *Et in atriis suis, & in atriis domus Dei, & in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephraim.* Degebant itaque per octo dies in istis tabernaculis extra domos suas, in quorum ultimo faciebant *Collectam juxta ritum*, ut ibidem legitur vers. 18.

Quid autem fuerit hæc collecta, non conveniunt Interpretes. Sunt enim qui putant significari cætum populi, qui peractis illis septem diebus festi Tabernaculorum, priusquam unusquisque domum suam repeteret, convenire debebant in templum, ut interessent solemni sacrificio ipsa die octava celebrando; idque indicare videtur versus 36. capitis 23. Levitici: *Dies octavus erit celeberrimus, atque sanctissimus, & offeretis holocaustum Domino: est enim cœtus atque collectæ:*

Existimant alii idcirco diem octavum collectam nominari, quod eo die fieret collectio eleemosynæ ad templi ministerium, & pauperum subsidium necessariæ; hanc enim pecuniæ corrogationem S. Paulus *collectam* nominat. Putarem ego utrumque hoc nomine significari, nimirum, ut peracta celebritate, universus populus, qui Jerosolymam convenerat, coiret in cœtum ut sacris adesset, & quisque pro sua facultate, suaque pietate conferret quæ in sumptus templi & pauperum solatium cederent.

Causam hujus institutæ solemnitatis declarat Deus Levit. 23. vers. 42. *Habitabitis in umbraculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis: ut discant posteri, vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Ægypti.*

Tenebantur insuper totius octiduo Tabernaculorum festi manibus gestare quatuor arborum ramos, nempe *arboris pulcherrimæ*; hoc est, citri, ut vertit Chaldæus; deinde ramos *palmarum*: tertio ramos ligni *densarum frondium*, id est, myrti, ut exponit Josephus; quarto ramos *salicis*: nimirum ut illis symbolis recordarentur se e desertis locis & aspera solitudine vocatos esse in terram feracem, & optimis arboribus abundantem; indeque gratias cum exultatione rependerent Deo tantorum bonorum largitori, ut significant hæc sequentia verba, *& lætabimini coram Domino.*

De Judæorum festis Ecclesiasticis.

Festa Ecclesiastica dico, quæ non Dei, aut Mosis, sed communi veteris Synagogæ mandato & sententia fuerunt instituta; hæc autem præcipua sunt Encænia, & festa ignis, Judith, & Esther. *Encæniorum* nomen Græcum est ab ἐν, & καινὸν, id est, *in novo*; quod per consecrationem ex profano & usu communi res ad usum sacrum transferuntur, ut fit in templorum, & altarium, sacrorumque vasorum consecratione.

Erant autem apud Judæos quatuor Encæniorum festa, juxta totidem templi Jerosolymitani consecrationes seu dedicationes: quarum *prima* facta est temporibus Salomonis 3. Reg. 8. & 2. Paralip. 7. *Secunda* post captivitatem Babylonicam opera Esdræ, ut apparet ex ejus lib. 1. cap. 6. vers. 16. *Fecerunt autem filii Israel Sacerdotes & Levitæ & reliqui filiorum transmigrationis dedicationem domus Dei in gaudio &c.* Tertia dedicatio non templi fuit, sed altaris, quod Judas Machabæus instauravit, ut refertur 1. Machab. cap. 4. vers. 58. *Fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & statuit Judas & fratres ejus, & universa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per octo dies a vigesima quinta die Casleu cum lætitia & gaudio.*

De his Encæniis videtur locutus S. Joannes cap. 10. vers. 23. *Facta sunt Encænia in Hierosolymis, & hyems erat; & ambulabat Jesus in Templo.* Quarta fuit dedicatio Templi ab Herode constructi, de qua Josephus, qui post enarratam Templi recens constructi delineationem & magnificentiam, ait; *Quo facto ingens gaudium exortum est in populo, omnibus gratias agentibus Deo & Regi pro accurato tam alacriter negotio, fausta ominantibus, & instaurationem Templi magna festivitate concelebrantibus. . . incidit in hanc celebritatem absolutæ Templi fabricæ etiam natalis Regis, quem Herodes anniversaria hilaritate solitus est colere, ut hoc pacto conduplicaretur lætitia publica.*

Festum etiam agebant in memoriam ignis cœlestis a diebus Mosis continuo in altari holocaustorum ardentis: qui cum fuisset extinctus tempore Babylonici exilii, ex aqua crassa, in quam fuerat conversus, denuo cœlitus suscitatus est, ut refertur 2. Machab. cap. 1. vers. 18.

Festum Judithæ propter jugulatum ab ea Holofernem, celebrabatur die 25. mensis Casleu, ut præscriptum erat cap. 16. vers. 31. illius Historiæ, ubi legitur: *Dies victoriæ hujus festivitatis ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur a Judæis, ex illo tempore usque in præsentem diem.*

Festum Esther celebrabatur die 15. mensis Adar, quod Aman qui universos Judæos in Assyriorum imperio captivos, jugulandos esse procuraverat, agente Esthere actus fuerit in crucem quam Mardochæo paraverat; ut refertur *cap. 9.* historiæ Esther. Appellatur etiam hoc festum *Phurim*, id est, *Sortium*, quod sortes essent missi, ut decerneretur quo die per universam Assyriam perdendi & jugulandi essent Judæi. Dicitur pariter *festum Mardochæi*, ultimo capite libri secundi Machab. vers. 37.

Ibidem fit mentio festi a Machabæis instituti ob extinctum Nicanorem, *Itaque omnes communi consilio decreverunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire; habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca pridie Mardochæi diei.*

De legibus politicis & judicialibus.

Cum Deus Israelitas in peculiarem populum sibi delegisset, eos legibus informare voluit, quibus debitum sibi cultum & obsequium impenderent, & æquitatem ac pacem ad invicem servarent. Hinc triplicis generis eis Leges præscripsit, quarum aliæ spectant exhibendam illi reverentiam, aliæ ritum & modum quo vult eam præstari, aliæ denique statum & ordinem quem illi inter se constituere tenebantur ut tranquille ac pacifice viverent. Prioris generis præcepta appellantur in Scriptura *Leges*, secundi generis *mandata, seu præcepta, & cæremoniæ*: tertii vero generis *judicia*, sic Levit. 26. vers. 45. *Hæc sunt judicia, atque præcepta & leges quas dedit Dominus inter se & filios Israel.* Et 4. Deuter. vers. 8. *Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat cæremonias, justaque judicia, & universam legem, quam ego hodie proponam ante oculos vestros:* Et Nehemiæ 10. *Jurarunt ut ambularent in lege Dei, ut facerent & custodirent universa mandata Domini Dei nostri, & judicia ejus, & justificationes ejus.* Et Ezechielis 44. *Justificationes meas justificabunt, & judicia mea judicabunt, & leges meas & præcepta mea, in omnibus festis meis custodient.*

Jam de legibus & præceptis moralibus & cæremonialibus actum est: nunc vero agendum est de judiciis, seu de præceptis politicis & forensibus. Ut autem ordine procedamus, statuendum. I. Quale fuerit Israelitarum Regimen. II. Quæ leges politicæ. III. Quale judicium, & quæ reis infligenda supplicia.

De

De Judæorum regimine.

PRima Judæorum Regiminis forma fuit Theocratia, quippe cum Deus inter eos regiam auctoritatem regiumque munus exercuerit, donec illi temporibus Samuelis Regem sibi constitui postulaverint. Etenim si Regis sit populum sibi subditum regere, tueri ab hostibus, & ejus tranquillitati ac fœlicitati invigilare; tria hæc a Deo erga Israelitas abunde præstita esse, qui Exodum, Leviticum, & Numerorum ac Deuteronomii libros legerit, non ibit inficias. Idipsum illa egregie declarat Exodi cap. 19. vers. 4. ubi Israelitas per Mosem alloquens ait, *Vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis: quomodo portaverim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra: & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta*. Quibus verbis manifeste apparet Deum se Israelitici populi Ducem ac Principem designare, qui nempe eorum tutelæ ac regimini incumbat.

Unde Judic. 8. vers. 22. cum Israelitæ a Madianitarum servitute per Gedeonem liberati, Principatum & Imperium ei, ejusque posteris obtulissent, ille dignitatem oblatam respuens, constanter ait, *Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus*. Inde est quod cum Israelitæ urgerent Samuelem, ut eis constitueret regem. 1. Regum cap. 8. idque ingratum haberet Samuel, dixit ei Deus, *Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi; non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos*. Regnabat igitur Deus super eos antea, & tam illi quam eorum majores nullum præter illum in summum Principem agnoscebant & venerabantur.

Quamobrem ille vindicabat sibi omnia regiæ majestati erga Israelitas debita jura & signa: nam I. Constituebat illis proreges & vicarios qui ejus nomine & auctoritate regnum administrarent, ut constat de Mose, Josue, aliisque ducibus, qui nonnisi vel immediato Dei jussu, vel peculiari Spiritus-Sancti impulsu istius populi regimen & defensionem susceperunt, Deuter. 17. v. 15. II. Sicli dimidium loco tributi, quotquot annum 20. supergressi Deo, tanquam Regi suo, quotannis solvere tenebantur, ut in lib. Numer. III. Fœdera nulla cum vicinis populis inire poterant, nisi licentiam prius a Deo impetrassent, Josue 9. IV. Ut bellum gererent, Dei consilium & consensum petebant, Judic. 20. vers. 18.

Hinc ante Regum tempora, quotquot extiterunt Judices & Magistratus, solam vicariam potestatem exercuerunt. Ideo nulla gestarunt Regum insignia, qualia habuit Saul primus eorum Rex, nempe armillam & coronam, 2. *Reg. cap.* 11. *vers.* 10. Nihilque gravis momenti in rebus ad regimen & communem utilitatem populi spectantibus suscipiebant inconsulto Deo, ut præceptum erat, Numer. 21. vers. 19. ubi subrogato Josue in locum & vices Mosis, injungitur, *Pro hoc siquid agendum erit, Eleazar Sacerdos consulet Dominum: ad verbum ejus egredietur & ingredietur ipse & omnes filii Israel cum eo*. Quibus significatur tam ipsum quam alios Judices & Magistratus nullam rem magni momenti gerere potuisse pro suo arbitratu; quippe cum ingressus & egressus suos juxta divinum oraculum dirigere tenebantur.

Institutis autem Regibus, res aliter se habuit; nam Reges illi res publicas administrabant summo Jure & Imperio, ut prædixerat Deus, 1. Regum cap. 8. ac plerumque summa iniquitate & injustitia; ut apparet ex libris Regum & Paralipomenon, ubi referuntur plurium Regum idololatrici cultus impietates horrendæ, crudeles in populum vexationes & oppressiones; unde Eccl. 49. v. 5. *Præter David, Ezechiam, & Josiam, omnes peccatum commiserunt; nam reliquerunt legem Altissimi Reges Juda, & contempserunt timorem Dei*.

Primus itaque sub Deo supremus populi Dux & Judex extitit Moses, statim ab egressu ex Ægypto: cum enim consisterent in Mara tertio die post transitum maris Rubri, *constituit eis præcepta atque judicia*, Exod. 15. vers. 25. & ibidem cap. 18. cum ad Mosem accessisset Jethro ejus cognatus *altera die sedit Moyses ut judicaret populum, qui assistebat Moysi a mane usque ad vesperam*. Quem laborem cum improbasset Jethro, hoc ei dedit consilium, ut reservatis sibi gravioribus causis, iis maxime quæ ad Dei cultum spectarent, seligeret e populo viros cordatos eximia pietate, integritate & æquitate præditos, eosque institueret leviorum causarum Judices: *Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat; & electis viris strenuis de cuncto populo Israel, constituit eos Principes populi, Tribunos & Centuriones & Quinquagenarios & Decanos, qui judicabant plebem omni tempore: quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes*

At licet illi Judices & Præfecti suo munere debite fungerentur, nihilominus cum frequentes essent istius populi adversus Mosem perduelliones & graves querimoniæ, ille eorum molestiæ pertæsus ad Deum conversus ait Numer. 11. v. 14. *Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis est mihi*. Ei autem jussit Deus ut seligeret septuaginta viros seniores, ex iis qui jam supra populum erant constituti, ut pari cum eo divini Spiritus lumine irradiati, in illius muneris & oneris partes venirent, nec in tanti populi regimine solus ipse imposterum gravaretur. Cui divino mandato cum paruisset Moses, *Descendit Dominus per nubem auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris*. Non quod aliquid detractum aut imminutum fuerit de Mosis spiritu

tu & gratiis ei divinitus collatis; nam hac ratione non fuisset alleviatum illius onus, nec facilior reddita populi gubernatio; sed quod talem habuerint ipsi spiritum, qualem eis communicasset Moses, si spiritus illius fuisset sui diffusivus. Unde videbantur eodem afflati spiritu quo imbutus erat Moses, ac si idem fuisset ejus spiritus; quo sensu Lucæ 1. Joannes Baptista dicitur Christum præcessurus *in spiritu & virtute Eliæ*, id est, simili quo erat Elias donatus.

De Senatu Sanhedrim.

AD horum autem septuaginta virorum similitudinem, in Judæorum Republica deinceps institutus est celeberrimus seniorum Senatus *Sanhedrim*, qui communi consilio difficultates omnes gravissimas, maxime quæ ad legis ac Religionis negotium spectabant, suprema auctoritate definirent. Neque tamen existimandum est, vocem hanc *Sanhedrim* isti seniorum consilio Mosis tempore fuisse inditam, cum enim origine sit Græca, nempe a voce συνέδριον vel συνέδρια quæ cœtum Senatorum & Judicum significat, illam suorum Judicum cœtui aptarunt Judæi, postquam a Græcis victi, eorum moribus & linguæ assueverunt.

Quinam autem fuerint illi septuaginta Judices, & ex qua Tribu selecti, Scriptura distincte non exprimit; sed solo nomine *Seniorum Israel*, eos ubique indigitat Exod. 3. vers. 16. & 18. vers. 13. & 24. vers. 1. 9. 14. & Numer. 11. vers. 14. 16. nihilominus verisimile est illos fuisse selectos ex unaquaque Tribu, ut invidiæ & querimoniæ ansa præcluderetur. Illi vero selecti Senatores & Judices dicti sunt *seniores*, non quod essent aliis ætate provectiores, & grandævi; sed quod morum integritate, maturitate judicii, & divini cultus zelo ac peritia aliis antecellere viderentur.

Licet autem verisimile sit Judices illos ex qualibet Tribu fuisse delectos; attamen ex Scriptura colligitur illorum plerosque ex Tribu Levitica, & præsertim ex ordine sacerdotali fuisse assumptos: nam Deuter. 17. vers. 8. statuit Deus: *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram, & judicum intra portas tuas videris verba variari, surge & ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotes Levitici generis, & ad Judicem qui fuerit illo tempore; quæresque ab eis qui indicabunt tibi judicii veritatem.* Et cap. 19. vers. 16. *Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum prævaricationis, stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu Sacerdotum & Judicum: qui fuerint in diebus illis*. Et cap. 21. vers. 5. *Quando inventum fuerit in terra.... hominis cadaver occisi, & ignorabitur cædis reus, egredientur majores natu & Judices tui.... accedentque Sacerdotes filii Levi.... & ad verbum eorum, omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum est, judicetur.*

In his quidem duobus posterioribus textibus sit tantum mentio Sacerdotum; non quod excludantur alii Judices, sed ut significetur Sacerdotes in illo judicio præcipuas partes obtinuisse. Quo pariter sensu Deus per Ezechielem cap. 44. vers. 24. de Sacerdotibus ait: *Populum meum docebunt quid sit inter sanctum & pollutum: & cum fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, & judicabunt &c.* Quæ verba non sunt intelligenda de solis controversiis circa religionem exorientibus, sed universim de omnibus gravioribus causis inter populum exortis. Inde est quod lib. 2. Paralip. cap. 19. Rex Josaphat volens restituere Senatum Jerosolymitanum, ut erat antiquitus, *in Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas & Sacerdotes, & Principes familiarum ex Israel, ut judicium & causam Domini judicarent habitatoribus ejus &c.*

In quibus verbis tria veniunt observanda. I. Senatum illum conflatum fuisse ex Levitis, Sacerdotibus & Laicis. II. Novam non fuisse hanc Judicum institutionem, sed ad instar illius, quæ olim Deo jubente fuerat ordinata, ut apparet ex textu. III. Judices illos auctoritatem habuisse indivisim statuendi nedum de rebus Ecclesiasticis, sed etiam de civilibus & politicis: ait enim eis ibidem Josaphat vers. 10. *Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis, inter cognationem & cognationem, ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis &c.*

Unde audiendi non sunt, qui existimant Judices illos cognovisse quidem de omnibus causis, non tamen singulos de singulis, sed Sacerdotes & Levitas de Ecclesiasticis & ad Dei cultum & legis observantiam spectantibus; laicos vero de politicis & ad civilem hominum institutionem ordinatis. Contrarium enim apparet tum ex præfatis verbis regis Josaphat, qui constitutos a se Judices indivisim affatur, eosque omnibus causis definiendis præficit: tum ex præcedentibus textibus, quibus constat Sacerdotes & Levitas cognovisse tam de homicidio, quam de falsis testibus. Idipsum docet Josephus, ubi agens de Deo legis Auctore ait: *Sacerdotibus in communi quidem res præcipuas dispensare permittit: summo vero Pontifici, aliorum Sacerdotum Principatum competenter injungit.*

Neque his obstant quæ rex Josaphat subjicit, vers. 11. *Amarias autem Sacerdos & Pontifex vester in his quæ ad Deum pertinent præsidebit: porro Zabadias filius Ismahel, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad Regis officium pertinent.* In his enim verbis non agitur de munere judiciali, sed de cura eorum quæ spectant, vel ad sacra ministeria, quibus præ cæteris invigilare debebat summus Pontifex; vel ad officiales aulæ Regiæ, quibus præficiebatur Zabadias,

ut eorum quisque injuncto sibi munere debite fungeretur: ad quod eos hortatur Rex subjiciens, *Habetisque magistros Levitas coram vobis; confortamini & agite diligenter, & erit Dominus vobiscum in bonis:* ac si diceret, bono ac generoso debetis esse animo, utpote cum egregios sapientia ac virtute prææditos habeatis præfectos, ac insuper plurimos Levitas eruditione & legum peritia celebres, qui in rebus difficillimis, si quæ occurrant, suo consilio vobis aderunt, Deumque habebitis in omnibus adjutorem.

De hujus Senatus Præside.

Quis istius Senatus fuerit ordinarius Præses, an summus Pontifex, an laicus aliquis, non ita facile est definire. Tempore quidem Christi D. certum est Pontifices fuisse istius Senatus Principes, & summam rerum judicialium apud illos stetisse; Annas & Caiphas tunc temporis isti consilio præerant; siquidem Joan. 11. v. 49. illi consilium convocarunt ut deliberarent adversus Jesum; & Caiphas cum esset Pontifex anni illius, hanc protulit sententiam: *expedit vobis ut unus moriatur pro populo & non tota gens pereat.* Et cum istius Senatus mandato apprehensus esset Jesus, primum deductus est ad Annam, qui erat socer Caiphæ, & in Pontificatu illius collega, Joan. 18. vers. 13. *Mane autem facto consilium inierunt omnes Principes Sacerdotum & seniores populi, adversus Jesum, ut eum morti traderent &c.* vel ut ait S. Marcus 15. v. 1. *Confestim mane consilium facientes summi Sacerdotes, cum senioribus, & scribis, & universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt & tradiderunt Pilato.* Vides summos illos Sacerdotes, seu Pontifices primas in isto concilio habuisse. Idipsum distinctius apparet ex cap. 4. Actuum, ubi Annas & Caiphas aliique Sacerdotes cum senioribus in cœtum coeunt adversus Apostolos, eosque Petrus his verbis affatur, *Principes populi, & seniores &c.* Ex quibus conficitur duos summos illos Pontifices Annam & Caipham, istius Senatus fuisse præsides & capita.

Utrum vero dignitas illa penes solos Pontifices semper steterit, non ita constat; Moses enim Maimonides in *iad* titulo *Sanhedrim*, docet Principem illum fuisse electum & constitutum, qui cæteris sapientia, id est, legis peritia, antecellere videbatur, *Qui sapientia*, inquit, *præstabat, constituerunt super se caput; adeoque is erat consessus seu synedrii caput, atque idem, quem sapientes appellitant ubique Principem. Is autem constituebatur loco Mosis magistri nostri. Constituebant etiam virum in septuaginta reliquis eminentiorem capiti secundum, cujus sedes erat a dextera illius, is vocabatur* PATER SYNEDRII: *Reliqui vero septuaginta sedebant coram illis duobus juxta dignitatem suam, & quisque ut socium suum sapientia antecelluit, eo proximior erat Principi a sinistra ejus. Sedebant autem velut in dimidiata area circulari, ita ut Princeps & pater synedrii cunctos posset intueri.*

Quibus verbis quatuor significat I. Duos fuisse Senatus illius Principes; unum quidem supremum quem (inquit Cunæus) Talmudistæ appellabant NASSI BECOL MOCOM, id est, *Principem in omni loco:* alterum vero ab illo primo secundum, quem AB BETH DIN, *Patrem domus judicii* nominavere. II. Supremum illum Senatus Principatum non fuisse constanter annexum alicui dignitati vel sacerdotali vel laicali, sed eum ad illam auctoritatem fuisse promotum, qui sapientia & legis peritia cæteris præcelleret. III. Alios Senatores paris fuisse dignitatis & potestatis.

IV. Eos non sedisse una aut altera linea, sed eorum sedilia composita fuisse formæ semicirculari, quod etiam confirmat Gemara Hierosolymitana: *Synedrium erat instar semicirculi; & Princeps sedebat in medio, ut ita commodius possent eum intueri, & vocem ejus audire.* Unde Gemara Babylonica ibid. fol. 37. huic sessioni adaptat illa verba Cantici Canticorum cap. 7. vers. 2. *Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis: venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis.* Umbilicus, inquit, denotat synedrium magnum constitutum in umbilico (id est in medio) totius orbis. Dicitur autem *crater*; quia ejus figura erat semicircularis: venter dicitur *acervus tritici*: sicut enim triticum hominum nutritioni inservit, ita ex synedrio, multa commoda quilibet percipit: circumseptus est *liliis*, quia septuaginta senes in semicirculari figura sedentes, synedrium illustrant & velut circumstipant.

Etsi vero summus Pontifex illius Senatus ut plurimum esset Princeps; nihilominus cum illud consilium constaret ex tribus ordinibus, Sacerdotibus, Levitis & filiis Israel, qui neque Sacerdotes erant, neque Levitæ; cumque in Præsidem is deligeretur qui cæteris pietate, æquitate & legum peritia antecellere videbatur; inde fit consequens illam præsidentiam summo Pontificatui non fuisse constanter annexam. Attamen cum Sacerdotes & Levitæ ratione sui status & ministerii aliis scientia & morum candore præstare tenerentur, inde fiebat ut Senatus ille ex eis potissimum componeretur. Hinc quæ statuebantur ab illo Senatu, plerumque in Scriptura sacra tribuuntur Sacerdotibus & Levitis; quod hi nimirum in illo consessu plures essent, & primas partes obtinerent. Unde Josephus de Rege instituendo, refert Mosem dixisse, *Is quisquis fuerit, plus legibus, & Deo, quam suæ sapientiæ tribuat, nihilque præter Pontificis & Senatus sententiam faciat.*

Quæritur, Unde illi Senatores seligerentur.

Respondeo, eos fuisse selectos ex Sacerdotibus Leviticis & Israelitis, qui ut mox diximus, morum probitate, legis peritia, & generis nobilitate aliis præfulgebant. Unde, inquit Maimonides, *Accepimus a sapientibus*

bus morem fuisse ut e synedrio magno mitterent per universam terram sanctam, inquirerentque de quolibet qui sapiens esset, timens peccatum, mansuetus, probatæ indolis in rebus discriminandis, atque apud homines gratiosus. Virum ejusmodi fecisse in urbe illius Judicem inde illum ad introitum Templi evexisse: inde itidem ad ostium atrii, atque inde demum ad Synedrium magnum. Eadem sed contractius habet Gemara Babylonica, *inde scribebant per omnia loca: qui sapiens est, genere nobilis & hominibus gratiosus fiat Judex in urbe sua. Inde evehebant eum ad montem Templi, inde ad atrium, atque inde demum ad conclave lapideum.*

Ex his apparet apud Judæos triplicis generis fuisse Tribunalia, unum quidem *urbicarium*, quod in singulis civitatibus erat constitutum juxta hoc divinum mandatum, Deuter. 16. vers. 18. *Judices & magistros constitues in omnibus portis tuis.... per singulas Tribus, ut judicent populum justo judicio.* Ubi per *portas*, urbes intelligit, quod earum regionum antiquitus esset consuetudo, ut Judicum tribunalia juxta civitatum portas essent constituta, ut omnibus intrantibus aut exeuntibus judiciorum æquitas appareret. Unde Deuter. 21. vers. 18. *Si quis genuerit filium contumacem, qui parentes non audiat, apprehendent eum & ducent ad seniores civitatis ejus, & ad portam judicii, dicentque: filius noster iste protervus & contumax est &c.* Et Josue 20. v. 4. ubi agitur de homicida involuntario confugiente ad civitates refugii, *Cum ad unam harum confugerit civitatum, stabit ante portam civitatis, & loquetur senioribus urbis illius ea quæ se comprobent innocentem.*

Hinc David agens de viro justo ad tribunal Judicum evocato ait vers. 5. *Non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta;* & Proverb. 22. vers. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est: neque conteras egenum in porta: quia judicabit Dominus causam ejus.* Judicium autem ab illis fiebat in porta, ut intrantibus & exeuntibus Judicum æquitas appareret, ut supra dictum est.

Hi vero Judices in omnibus civitatibus Palæstinæ, in quibus non extabant saltem 120. familiæ, erant tantum numero tres, ut docet Maimonides [a], Josephus [b] autem ex traductione Rufini, ait illos in istis minoribus civitatibus fuisse numero septem; *Principes autem, inquit, in unaquaque civitate viri septem, qui & virtute & justitiæ studio sint eximii: unicuique vero principatui duo viri ministri præbeantur ex tribu Levitarum: in omni autem honore, qui urbibus judicare constituti fuerint, habeantur, ita ut illis præsentibus neque blasphemare, neque aspere agere liceat aliquibus; sic utique respicientibus pudorem dignorum hominum, tanquam si Deum in illis contemnere videantur.*

[a] *In halacha Sanhed. cap. 1.*
[b] *Lib. 4. antiq. cap. 8.*

Illi vero tres, aut septem Judices non de gravioribus, sed de levioribus duntaxat causis debebant statuere; nempe I. De debitis pecuniariis. II. De furtis. III. De rapinis. IV. De damnis illatis. V. De restitutione dupli, quadrupli vel quintupli, prout in lege erat sancitum.

In majoribus vero & populosioribus civitatibus erant viginti tres Judices, ut refertur in *tract. Sanhedrin cap. 1. sect. 6.* Hi vero de gravioribus causis judicabant, puta, quinam rei lapidandi essent, qui capite plectendi, qui comburendi, quive strangulandi, aut flagellandi. Ab horum vero sicut & aliorum inferiorum tribunalium sententia provocare licebat ad maximum Sanhedrin Hierosolymis constitutum.

Erant enim in hac Israelitarum urbe capitali tria tribunalia. *Unum* septem virorum, pro levioribus causis, ad introitum montis Templi: *Alterum* viginti trium Judicum, pro gravioribus causis, juxta atrium Templi.

Tertium vero 71. Senatorum pro rebus maximi momenti in conclavi saxeo, seu ex lapidibus politis constructo, quod partim in sancto, & partim in atrio Templi constitutum erat, ut habet Gemara Babylonica [c] & Hierosolymitana [d], seu ut exponit R. Obadias ad Misna [e]. *Alterum minorum sedebat ad introitum Templi, quæ est pars Orientalis interior ab antemurali ante atrium fœminarum: alterum sedebat superius ad dexteram, ubi fit transitus ab atrio fœminarum, ad atrium virorum Israel; & demum alterum* (nempe Synedrium maximum) *in conclavi saxeo, cujus pars dimidia est in sacro, & dimidia in profano.* Appellabant autem hunc locum *Liskat hagasith*, hoc est, conclave saxeum, quod esset eleganti contabulatione laqueatum constratum.

[c] *Titul. Sanhe. c. 10.*
[d] *Folio 19.*
[e] *Titul. Sanhed.*

Hic autem Senatus maxima pollebat auctoritate; illius enim erat. I. Novas condere leges, quæ universos Israelitas constringerent, dummodo latis a Deo per Mosem legibus non adversarentur.

II. Statuere nova festa, propter nova & insignia beneficia cœlitus accepta, ut festum victoriæ Judith, festum Sortium, Encæniorum, & alia quæ ab eis fuerunt instituta.

III. Magnates quosque, & cujusvis ordinis judicare, etiam ipsum supremum Pontificem, si cujus ipse criminis accusaretur reus, ut legitur in Misna tit. Sanhedrin cap. 1. *Si Pontifex maximus transgressus fuerit in re aliqua in flagellatione punienda, flagellandus erat in Synedrio septuaginta virorum, ut reliqui flagello puniendi; dignitas tamen ejus & existimatio integra manebat.*

IV. Hoc Concilium cognoscebat de novo Propheta, an verus esset, aut falsus: hinc Joan. 1. v. 19. *Miserunt Judæi ab Jerosolymis Sacerdotes & Levitas ad eum* (Joannem Baptistam) *ut interrogarent eum, tu quis es?* Judæi vero illi alii non erant, quam Senatores Concilii Sanhedrim: At sub obtentu inquirendi & animadvertendi in falsos Prophetas, plerumque veros ac legitimos Dei vates interimebant. Unde Christus D. Mat. 23. 37. conqueritur de Jerosolymitanis, occasione injustitiarum hujus Senatus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt!* Hinc Saulus, ut refertur *Actor. 9.* Christi Discipulorum persecutor, arbitratus se obsequium præstiturum Deo, *accessit ad Principes Sacerdotum, & petiit ab eis epistolas in Damascum*

ad Synagogas: ut si quos invenisset hujus viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem.

Falsus autem Propheta his argumentis detegebatur. I. Si quæ prænuntiabat futura, non evenirent, ut declarat Deus Deuter. 18. vers. 22. *Quod in nomine Domini Propheta ille prædixerit, & non evenerit: hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui, Propheta confinxit, & idcirco non timebis eum.* II. Si Propheta ille non esset probæ vitæ, & aliud præter Dei gloriam, suamque, & aliorum salutem æmularetur; quo argumento Christus D. veram suam a divino Patre missionem & delegationem demonstrat, Joan. 7. 18. *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus, qui misit eum, hic verax est, & injustitia in illo non est.* III. Si quæ nomine Dei ventura prænuntiat, aut præsentia enarrat, miraculis & prodigiis non confirmat: sic 4. Reg 1. v. 10. Elias quinquagenario dixit: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cœlo, & devoret te, & quinquaginta tuos.* Sic Christus Joan. 5. vers. 36. *Ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me &c.*

V. Decernere an bellum ineundum esset adversus hos, illosve Judaici populi hostes, & utrum penitus delendi essent, & expugnandi; dum videlicet nullus aderat Propheta, qui hoc ipsum jubente Deo demonstraret. Quemadmodum 1. Reg. cap. 25. Samuel Sauli Regi ex parte Dei jussit, ut funditus exterminaret Amalecitas.

VI. Cum Tribus aliqua deviaret a lege Dei, aut cum altera controversiam & litem haberet, non ab alio quam ab hoc supremo Senatu judicabatur, ut habet Misna tit. Sanhedrin. *Non judicabant sceptrum alibi atque in Synedrio septuaginta unius viralii*: Ad quæ verba addit Maimonides, *Judicium Tribus hic intelligendum, si apostasiæ rea fuerit ea tota, tunc alibi quam in Synedrio magno judicanda non erat &c.* Idem erat Judicium de urbis apostasia. Jubet quidem Deus Deuter. 13. vers. 15. quod si alicujus urbis incolæ a veri Dei cultu ad idololatriam desciverint, *Statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam, ac omnia quæ in illa sunt, usque ad pecora. Quidquid etiam suppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, & cum ipsa civitate succendes; ita ut universa consumas Domino Deo tuo, & sit tumulus sempiternus. Non ædificabitur amplius &c.* Verum hujus supremi Senatus erat decernere, utrum illa exterminanda Civitas, pœnam illam fuisset promerita, essetque revera idololatriæ rea.

VII. Sunt qui contendunt Reges etiam ab ipso Senatu fuisse judicandos & arguendos, si quidpiam contra legem Dei attentassent: ita præ cæteris Eminentiss. Baronius: *Erat*, inquit, *summa horum auctoritas, ut qui de lege cognoscerent, & de Propheta, ac simul de Regibus judicarent; horum namque judicio Herodes Rex postulatus est, in quos postea crudeliter sæviit, ut testatur Josephus.* Verum exemplum quod ex Josepho producit, ejus sententiam non confirmat. Herodes enim nondum erat Rex quando stetit coram illo Senatu, sed tantum Galileæ præpositus. Fuit autem postulatus, inquit Josephus, quod inconsulto Senatu Ezeciam insignem latronem, ejusque comites viam infestantes interfecisset, *Contemptis legibus quæ hominem quantumvis scelestum, non sinunt affici supplicio, nisi prius a Synedrio* (seu magno, seu minori) *fuerit condemnatus.*

Comparuit quidem Herodes, sed cum causæ suæ diffideret, accessit cum armatorum comitatu ad se tuendum idoneo, ita nimirum temperato, ut nec Hircano tum Judæorum Regi, a quo impense diligebatur, terrorem incuteret; nec si esset opus, opportunum deesset auxilium, quo a judicii periculo eriperetur.

Res ei ex votis successit, ut refert ibidem Josephus. Herodes enim stipatus armato comitatu adeo omnes terruit, ut nec qui ad accusandum venerant, hiscere auderent, altumque esset in Synedrio silentium, atque inopia consilii. Unus tamen e Synedrii principibus (ut quidam existimant) vir justus, & terroribus infractus, exurgens constanter ait: Viri judices, tuque Rex „ nec ipse „ unquam vidi quemquam qui ad causam „ apud nos dicendam vocatus ad hunc mo„ dum comparuerit, nec vel puto posse pro„ ferri hujusmodi quempiam: sed quisquis „ hactenus in hoc Synedrium judicandum „ se præbuerit, humilis venit ac timentis „ habitu, & captantis misericordiam, ca„ pillis promissis, vesteque indutus atra. At „ bonus iste Herodes cædis reus, & tam gra„ vi obnoxius crimini adstat huic purpura„ tus & crine belle composito, cum stipa„ toribus armatis; ut nempe si juxta legem „ eum condemnemus, nos ipsos trucidet, „ ipseque vi legibus illata evadat. At vero „ Herodem neutiquam tam incuso quod in„ columitatis suæ majorem quam legum ha„ buerit rationem, quam vos & Regem, „ qui tantam ei indulsistis licentiam. Scito„ te tamen potentem esse Deum, & quod „ iste quem nunc in Hircani gratiam Legi„ bus eripitis, & vos aliquando, & ipsum „ etiam Regem puniet.

Nec vanus fuit vates; nam Herodes regnum adeptus, universos Synedrii viros unico excepto Samea, etiam & Hircanum ipsum (ut ait Josephus) sustulit. Cum itaque tunc temporis Herodes nondum esset regno potitus, ex illius exemplo inferri nequit Reges istius Senatus judicio fuisse subditos.

Etsi vero id exinde deduci nequeat, docet tamen Maimonides, *Reges familiæ Davidicæ & judicabant & judicabantur: etiam testimonium adversus eos præbere licuit. At vero de Regibus Israel decrevere sapientes eos nec judicare, nec judicari, nec testimonium præbere, nec in ipsos præberi testimonium; quoniam corda eorum superba fuere; nec aliud inde manare præter scandalum, atque abolitionem institutorum Legis.*

Alia vero hujus discriminis ratio profertur in Gemara Babylonica ad titul. Sanhedrim, quam summatim exprimit Abraham Zachuth in

in Sharachide, his verbis: *Cum Rex ex servis homicidium patrasset, fecit ille* (Senatus Princeps) *ut sisteretur coram se Rex, & staret coram Synedrio, his vero cultus* deiicientibus (ad Regis præsentiam terrore correptis) dixit *Simeon ben Statach, cordium inspector sumet de vobis vindictam; & venit Gabriel, & decussit eos in terram; adeo ut omnes morerentur, & tunc decrevere sapientes Regem nec judicare, nec judicari.* Verum hæc narratio Rabbinicum commentum sapit.

Probabilius itaque dicendum arbitror, nusquam Reges sive Judæ, sive Israelis, subditos fuisse illorum Senatorum judicio. De Regibus Israelis res est citra controversiam, cum nullam habuerint partem in iis quæ fiebant in urbe Hierosolymitana, ubi Senatus ille consistebat. De Regibus autem Juda id manifestum fit ex Misna, ubi legitur: *Nec ipse* (Rex) *judicatur.* Et ex Gemara Babylonica Rex ipse judicandus non erat: quod in Davide habetur, *De vultu tuo judicium meum prodeat;* Ad quæ verba R. Jeremias, ut refertur in Dabarim Rabba, addit: *Adeo ut nemini mortalium judicii in Regem exercendi jus competeret, sed tantum Numini sanctissimo.* Idipsum confirmari potest ex his ejusdem Regis Prophetæ pœnitentis verbis, qui Dei misericordiam inclamans ait; *Tibi soli peccavi.* Ad quæ verba S. Ambrosius ait, *Rex utique erat, nullis ipse legibus tenebatur; quia liberi sunt Reges a vinculis delictorum: neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperii potestate: in hominem ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius.*

Hæc Senatoria dignitas, cum omnium esset amplissima, nonnisi solemni actu, scilicet manuum impositione deferebatur. Ita Moses (ut tradunt Hebræi referente Maimonide) manus imposuit Josue, & septuaginta senioribus, quos ipse selegerat; *Descenditque Dominus per nubem, & locutus est ad eum* (Mosem) *auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris,* Numer. XI. v. 25. Hi vero sic initiati *alios* deinde sibi successores simili ritu in Senatores adsciverunt. Hæc autem manus impositio perseveravit etiam ad tempora Hillelis, qui huius Senatus princeps extitit, quique hanc in Senatoris institutione formulam servandam præscripsit; *Ecce manus tibi imposita est: daturque potestas tibi judicia exercendi etiam criminalia.* Addit R. Abraham Zachut *R. Hillel, magni consilii Præses composuit intercalationem toti Israeli usque ad tempora Messiæ: idque factum est ab illo antequam manuum impositionis legitimus actus abrogaretur.* Fuit autem abrogata hæc manus impositio occasione Sameæ hominis ambitiosi & truculenti, qui cum esset ab Hillele secundus Præses Sanhedrim, adversus eum insurrexit, Senatoresque traduxit in partes, & universum pene populum varia in studia pertraxit.

De judiciis & pœnis capitalibus Hæbræorum.

DUm Judæus aliquis cujusdam criminis apud Judices postulabatur, coram Judicum cœtu collocabatur in loco eminentiori, unde ab omnibus videri & audiri posset: accusatores vero, qui plerumque itidem erant testes, stabant e regione ipsius, qui priusquam promerent accusationem, admonebantur a Judicibus, ne homicidio perpetrando sese implicarent; dein accusabant reum de hoc aut illo crimine: seorsim vero & si centum essent, de corpore delicti, ejusque circumstantiis interrogabant: in quibus si convenirent omnes, nec reus haberet unde testimonia refelleret; colligebantur Judicum suffragia: quorum si duo supra medietatem reum morti adjudicarent, ferebatur a Synedrii principe sententia capitalis expresso supplicii genere: statimque Judices ac testes manus imponebant supra caput ejus, dicentes: *Sanguis tuus sit super caput tuum.* Atque in hunc modum Judæi Christo Domino damnato ad mortem, dixerunt: *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.*

Damnatus autem educebatur ad locum supplicii, non intra, sed extra urbem; vel, ut loquuntur Hebræi Doctores, extra tria castra: urbem enim Jerosolymam in tria castra distinguebant, nempe in *atrium*, sive castra Dei: *In montem Sanctuarii*, sive castra Levitica; & in *urbem universam*, sive castra Israelis, ut colligitur ex Sanhedrim cap. 6. hinc ut refertur Actorum 7. vers. 57. S. Stephanum damnatum ad mortem Judæi duxerunt extra civitatem, & lapidarunt eum.

Dum autem reus duceretur ad locum supplicii, præco anteibat clamans, *Vir iste: prodit hic N. N. Filius N. N. lapidandus, aut decollandus, ob culpam hanc, illamve. Testes ejus sunt N. N. & N. N. Quicumque eum insontem docere potest, accedat, & rationes suas exponat.* Si vero aliquis se offerret qui ipsum insontem esse assereret, reducebatur ad Judices, dummodo in asserendis verbis aliquid solidi appareret illi Senatori, qui præsens esse debebat supplicio.

Cum reus decem circiter cubitis a loco supplicii abesset, edenda ipsi erat confessio delicti, ut colligitur ex Josue 7. vers. 19. Si enim non confiteretur peccatum commissum, existimabant eum nullam habiturum partem in futuro sæculo. Confesso delicto detrahebantur damnati vestes, velatis solum anterioribus in viris; mulieres vero nonnisi modice denudabantur; deinde illi præbebatur poculum vini grano thuris permixti, ut sopirentur ejus sensus, & supplicium ipsi minus foret acerbum. Quod utique præceptum existimabant his Proverbiorum verbis cap. 31. vers. 6. *Date siceram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo; bibant, & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.* Hinc ut refert S. Marcus cap. 15. vers. 23. Judæi Christo Domino ad mortem damnato dederunt *vinum myrrhatum*, milites vero ut ipsi illuderent dederunt ei bibendum *acetum cum felle mixtum*, ut refert S. Matth. cap. 27. vers. 34. Hæc autem servabant in omnibus suppliciis. Ca-

Capitales pœnæ, quibus apud Judæos rei puniebantur, erant quadruplicis generis, ut refertur in Sanhedrim: *Quatuor supplicia capitalia Senatui tradita sunt; lapidatio, occisio seu decollatio, combustio, & strangulatio*. Cum autem aliquis erat lapidandus, conscendebat locum supplicii altum gemina hominis longitudine, aderant cum eo duo testes illius accusatores, quorum unus inde detrudebat eum, ut supinus concideret. Si hoc casu moreretur, satisfactum erat Judicum sententiæ: sin vero, Testium alter lapidem sublatum in pectus ejus proiiciebat: quo ictu si non expiraret, ab universo populo lapidibus obruebatur, ut statuitur Deuter. 21. vers. 21.

Octodecim a Talmudistis proferuntur crimina, propter quæ reus deberet lapidari, ut videre est in Misna. Verum cum inter illa numerent concumbentes cum masculis, & bestiis, aliaque hujus generis criminum monstra solo igne expianda, arbitror eos turpissime in his hallucinari.

Comburendi erant concumbentes. I. Cum filia sua: II. Cum nepte ex filia: III. Cum nepte ex filio: IV. Cum uxoris filia: V. Cum uxoris nepte ex filia ejus: VI. Cum nepte ex filio ejus: VII. Cum socru sua: VIII. Cum socrus suæ matre: IX. Cum matre soceri sui: X. Filia Sacerdotis adultera, ita Tamuldistæ & Maimonides in more Nevochim parte tertia cap. 41. At hoc omnium maximo supplicio censeo potius fuisse afficiendos, qui peccatis contra naturam inquinabantur, ut erant bestialitas &c.

Qui vero hoc supplicio erant perimendi, immergebantur fimo usque ad genua, tum linteum collo circumdabatur, & in diversa trahebatur a testibus donec os hisceret; quo aperto, plumbum aut aliud metallum liquefactum in illud infundebatur, ut intestina cremaret, hocque supplicium vocabatur *combustio animæ*. Dein circa defuncti corpus congestis lignis & stipulis cadaver redigebatur in cineres, dicebaturque *combustio corporis*.

Existimat Grotius hoc supplicii genus desumptum esse ex morte inflicta Nadab & Abiud filiis Aaronis, qui, ut refertur Levit. cap. 10. v. 2. Igne a Domino immisso devorati sunt, & extincti, quod ignem alienum seu profanum suis thuribulis apposuissent ut offerrent incensum. *Egressusque ignis a Domino devoravit eos, & mortui sunt*. Non enim in cineres redacta sunt eorum corpora, nam v. 4. jubet Moses filiis patrui Aaronis, ut duorum illorum mortuorum corpora tollerent de conspectu sanctuarii, & asportarent extra castra. *Confestimque pergentes, tulerunt eos sicut jacebant, vestitos lineis tunicis, & ejecerunt foras, ut sibi fuerat imperatum*. Ex quibus apparet illos non in favillas & cineres fuisse redactos: sed quod flamma divinitus immissa eorum penetralia combusserit, adeo ut interius, non vero exterius usti fuerint.

Gladio perimendi erant homicidæ voluntarii, & ad idololatriam publice inducentes; qui pariter interdum lapidabantur.

Strangulabantur. I. Qui rem habuerant cum alteri nupta: II. Qui patrem aut matrem percusserant: III. Qui furati fuerant Israelitam: IV. Sacerdotes suis Principibus inobedientes: V. Pseudo-Prophetæ: VI. Vaticinantes ex stellarum cultu.

His accedebat pœna Talionis ob membrum aliquod corporis abscissum. Si enim mors fuerit subsecuta, reddere debebat animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede &c. Exod. 21. v. 23. & Deuter. 19. vers. 21.

Accedebat pariter flagellatio, cujus modus præscribitur Deuter. 25. vers. 2. *Sin eum qui peccavit, dignum viderint plagis: prosternent, & coram se facient verberari. Pro mensura peccati, erit & plagarum modus: ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant: ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus*. Hinc S. Paulus enarrans sibi factas persecutiones, & plagas: ait, *a Judæis quinquies quadragenas, una minus excepi, ter virgis cæsus sum* &c.

Numerant Judæi 207. delictorum genera leviora verberibus & flagellis coercenda. Adiiciunt se uti solitos scutica ex loris tribus, quæ uno ictu tria simul verbera inferret, atque tredecim ictibus plagas 39. incuteret; neque poterant plures inferre, quin rei fierent violati hujus præcepti de non excedendo in flagellatione numero quadragenario.

Erant & aliæ præter enumeratas, pœnæ infligendæ (puta incarceratio, cum videlicet aliquis flagellis exceptus, in idem peccatum relapsus, non vapulabat iterum; *sed*, ut habet Misna Tit. Sanhedrim cap. 9.) tradebant eum carceri, qui locus erat angustus, staturæ ejus non altior, nec ejusmodi, ut in eo decumbere posset. Ibi dabant ei panem & aquam miseriæ usque dum langueseeret, & dein eum hordeo satiabant, usque dum venter ejus rumperetur.

Has autem in judiciis ferendis observabant regulas. I. Nulla civilia judicia inchoabant noctu, sed incœpta interdiu ad noctem usque protrahebant. Criminalia vero nonnisi mane & jejuni incipiebant & absolvebant, aut in diem sequentem ea absolvenda remittebant, ut tradit Maimonides.

II. Judicia capitalia a paucioribus quam viginti trium viris, qui Synedria minora formabant, exercenda non erant, sive capitale esset judicium hominis, sive bestiæ quæ hominem læserant, aut illius criminis fuerat adminiculum, aut instrumentum.

III. Quoniam præceptum erat Levit. 19. vers. 15. *Non facies quod iniquum est, nec injuste judicabis: non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis: juste judica proximo tuo*. Dum lis moveretur pauperem inter & divitem, si dives pretiosius esset vestitus, alter vero sordidius; ne præceptum hoc de justitia ex æquo servanda violaretur, jubebant ut dives instar pauperis vilibus vestitus in consilio appareret, aut pauperem æque pretiosis indueret. Unde litigantes pari observantia excipiebant; adeo ut uterque sta-

ſtaret, aut ſederet cujuſcumque eſſet dignitatis aut officii; nec unus altero ſublimiori loco conſiſteret. Dum vero plures in Synedrio aderant litigantes, præferenda erat cauſa humilioris cauſæ ſublimioris. Ita quod pupilli cauſa præferretur cauſæ viduæ; hæc cauſæ conjugati; cauſa Diſcipuli cauſæ ſapientis: cauſa fœminæ cauſæ viri, &c.

IV. Unus litigantium nuſquam audiebatur abſente altero, aut eo qui pro illo reſponderet, & jus illius tutaretur; quo ſpectare dicunt illud Deuter. 1. verſ. 16. *Audite illos, & quod juſtum eſt judicate: ſive civis ſit ille, ſive peregrinus. Nulla erit diſtantia perſonarum, parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujuſquam perſonam, quia Dei judicium eſt.*

De judiciis & pœnis Eccleſiaſticis Judæorum.

UT duplicis ſtatus & profeſſionis perſonæ erant apud Judæos, nempe Sacerdotes, & laici; ita duplex erat tribunal, nempe *ſacrum*, & *civile*, ut apparet 1. ex Deuter. cap. 17. verſ. 8. *Si difficile & ambiguum apud te judicium eſſe perſpexeris inter ſanguinem & ſanguinem*, nempe fundendum & non fundendum, hoc eſt, ſitne crimen capitale morte plectendum, necne: vel, utrum homicidium admiſſum ſit voluntarium, an tantum caſuale: ſeu, an homicida puniri debeat, an non, quod maxime ſpectat ad Judices laicos: *& lepram & lepram;* hoc eſt, ſitne vera lepra ob quam quis ex hominum ſocietate debeat eiici, an tantum lepræ quædam falſa indicia, cujus judicium ad ſolos Sacerdotes pertinebat, ut ſtatuitur ibidem. *Et judicum intra portas tuas videris verba variari.* Id eſt, de his inferiores Judices, ſive ſeptem in minoribus urbibus, ſive viginti tres in majoribus, atque Sacerdotes in eis degentes, non convenerint, *Aſcende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus*, nempe ubi fixum erit Domini Tabernaculum & Templum; *Venieſque ad Sacerdotes Levitici generis*, pro cauſis Eccleſiaſticis, *& ad Judicem qui fuerit illo tempore*, pro cauſis capitalibus & forenſibus: *quæreſque ab eis qui indicabunt judicii veritatem.* Ex quibus manifeſtum ſit duplex tribunal fuiſſe apud Iſraelitas tribunal, Eccleſiaſticum unum; laicum alterum. Idque ibidem confirmatur verſ. 12. *Qui autem ſuperbierit, nolens obedire Sacerdotis imperio*, in cauſis Eccleſiaſticis; *& decreto Judicis* in forenſibus, *morietur homo ille &c.* Nihilominus utrumque tribunal perſæpe in unum coibat, ut diximus ſupra. Unde Jeremias cap. 26. verſ. 8. damnatur a Sacerdotibus & populo ad mortem, quod vaticinaretur deſtruendam eſſe Jeruſalem propter iniquitates habitantium in ea: at v. 16. liberatur a Principibus Juda, hoc eſt, a Senatu Sanhedrim, cujus Judices verſ. 17. dicuntur *ſeniores terræ* potiſſimum ex tribu Juda ſelecti.

Deus per Ezechielem cap. 44. judicium ſacerdotale & Eccleſiaſticum a politico diverſum declarat his verbis: *Sacerdotes populum meum docebunt, quid ſit inter ſanctum & profanum, & inter mundum & immundum, oſtendent eis. Et cum fuerit controverſia, ſtabunt in judiciis meis, & judicabunt leges meas, & præcepta mea &c.* Omitto cæteros Scripturæ textus idem inſinuantes, nempe apud Judæos extitiſſe tribunal Eccleſiaſticum diſtinctum a politico.

Maxima autem ab hoc tribunali decreta pœna erat *Excommunicatio:* eaque triplex, quas his verbis explicat R. Elias in Tisbi. *Tres*, inquit, *ſunt ſpecies Excommunicationis, ſcilicet Niddui, Cherem, & Schammata.* NIDDUI *conſiſtebat in ſeparatione; quod ſi ita quis non reſipiſceret, devovebant eum per* CHEREM; *etſi nec tunc reſipiſceret, per* SCHAMMATA. NIDDUI levius erat excommunicationis genus, quo excommunicati a ſocietate tam privata quam publica arcebantur ad modicum tempus, puta per menſem, ſi intra hoc ſpatium reſipiſceret: ſin minus, duplicabantur ad 60. dies, quo tempore nec licitum erat ſe lavare, nec capillos componere, nec etiam cum uxore, filiis, ſuiſque parentibus conferre, niſi interpoſito ſpatio ad minus quatuor cubitorum. In id digitum intendiſſe videtur S. Paulus 2. ad Theſſal. cap. 3. v. 6. dum ſcribit: *Denuntiamus autem vobis fratres in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut ſubſtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non ſecundum traditionem, quam acceperunt a nobis.*

Qui per *Niddui* non emendabatur, incidebat in *cherem* alteram, ſed ſeveriorem excommunicationis ſpeciem, qua reus nedum excludebatur a civili hominum conſortio, ſed etiam a ſacro cœtu; nimirum a Synagoga, & publicis religionis conventibus; ut videre eſt Joan. 9. verſ. 22. & 12. v. 42. &c. Inſuper multis imprecationibus & diris fulminabatur; cujus excommunicationis ſpecimen habetur in Chorintio illo inceſtuoſo, quem S. Paulus tradidit Sathanæ in interitum carnis, 1. Cor. 5. verſ. 5. illucque ſpectant verba illa toties in ſcripturis occurrentia: *Excindetur ille de populo Dei;* quæ licet diverſimode ab Interpretibus exponantur, mihi tamen magis arridet eorum ſententia, qui illa interpretantur de præciſione per excommunicationem: quo ſenſu accipienda ſunt ea quæ Eſdras lib. 1. cap. 10. verſ. 8. Judæis e captivitate Babylonica reducibus, ut eos ad inſtaurationem murorum civitatis Jeruſalem accenderet, dixit: *Omnis qui non venerit in tribus diebus juxta conſilium Principum & ſeniorum, auferetur univerſa ſubſtantia ejus, & ipſe abjicietur de cœtu tranſmigrationis.*

Tertia excommunicationis ſpecies omnium graviſſima erat *ſchammata*, quæ vox juxta diverſam ex Hebræo derivationem, ſignificat vel *Dominus venit*, ac ſi hac excommunicatione fulminatus committeretur divino judicio brevi puniendus, juxta quam deriva-

vationem nonnulli putant Apostolum dixisse: *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema Maranatha*: vox enim *Maranatha* composita est ex duabus Syriacis, quæ idem denotant ac *Dominus venit*. Qua specie excommunicatus videtur Alexander ille faber ærarius, de quo S. Paulus 2. ad Timoth. 4. v. 14. *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus*.

Existimabant alii vocem *schammata* idem significare ac *ibi mors*, quasi mortis reus haberetur, qui sic esset excommunicatus: quo sensu volunt Apostolum intonasse adversus Ecclesiæ Galatarum perturbatores cap. 5. vers. 11. *Utinam abscindantur qui vos conturbant*. Sunt qui vocem illam aliter derivantes, putant illam idem significare, ac *desolatio erit*, quod excommunicatus orbatus Ecclesiæ suffragiis, Deoque odiosus, omnibus calamitatibus nullo protegente subjaceat: idque denotat formula hæc qua utebantur Judæi N. N. *diris devotus & maledictus esto: in illo sit execratio, in illo anathema*. Ut autem hæc excommunicationis sententia majorem tum ipsis reis, tum universis Judæis terrorem incuteret, sonantibus buccinis in Synagoga, & per compita eam intonabant.

Neque vero solis verbis in excommunicatos fulminabant, sed insuper, ut refert Buxtorfius in Synagoga Judaica cap. 47. Si excommunicatus reus esset homicidii: I. Per tres annos in exilium pellitur: II. Singulis diebus flagellatur flagellatione Judaica, hoc est, accipit 39. plagas, & clamat alta voce: *Ego sum homicida*: III. Nullæ carnes illi sunt edendæ: IV. Nullum vinum est bibendum: V. Crinis promittendus & barba: VI. Indusia nec alia vestimenta sunt abluenda: VII. Non est illi lavandum: VIII. Brachium, quo homicidium perpetravit, catena ferrea collo alligatum ferre debet: IX. Passim ubique ita debet vagari: X. Quibusdam hæc imponitur pœna, ne uspiam pernoctent, ubi pridie pernoctarunt, sed vagabundi instar Caini oberrent: XI. Sunt qui cuti nudæ thoracem ferreum induere debent: XII. Quidam ante scholam, in limine januæ jacere & omnium pedibus conculcari debent.

Deinde si adulter politice non puniatur, severo modo etiam excipitur, I. Hyeme per aliquot dies in aqua frigida sedere tenetur: si omnia gelu adstricta sint, glacies aperitur, & illi nudo, ore tenus, quamdiu ovum igne duratur, intus sedendum est. II. Æstate sedendum illi est absque omnibus vestibus in formicarum acervo obturatis tantum naribus & auribus: vel nudus per densam apium turbam transeat oportet. Judæi similibus pœnis Ecclesiasticis peccatores, sive pœnitentes afficere solent. Plura his similia refert Buxtorfius in Synagoga, sed fides sit penes auctorem.

DISQUISITIONES IN LIBRUM NUMERORUM.

Quartus hic Mosaicus liber a primis illius verbis Hebraice dicitur וידבר vajedabber *& locutus est*: Græce Ἀριθμοί, Latine *Numerus*, quod plurimæ in eo fiant enumerationes, uti, Bellatorum *cap.* 1. Levitarum *cap.* 3. Capitum cujusque familiæ *cap.* 26. Mansionum in deserto *cap.* 33. Ingensque Israelitarum multitudo varios in ordines sub suis ducibus ac principibus distribuatur. Complectitur autem varias Hebræorum peregrinationes, resque gestas a secundo mense anni secundi post eorum egressum ex Ægypto, usque dum pervenissent ad campestria Moabitarum e regione Jerico, spatio videlicet circiter 39. annorum.

Quamquam autem majori ex parte plana & aperta videtur illius historica narratio, nulloque eget Interprete; nonnulla tamen occurrunt scitu dignissima, quæ sub rudi & simplici cortice litteræ maxima involvunt mysteria, & vitæ ad pietatem instituendæ egregia documenta complectuntur. Quæ plana sunt, leviori pede decurremus: quæ abstrusa & recondita, seria meditatione & disquisitione, quantum Deus dederit, expendemus.

Hic autem Liber distribui potest in tres partes: quarum *prima* enarrat ea quæ dicta & acta sunt, cum Israeliticus populus adhuc hæreret ad radices montis Sinai, nempe a primo capite ad versum 12. decimi capitis, quo referuntur eos movisse castra, & a deserto Sin ingressos esse desertum Pharan, ubi fuit decima tertia eorum statio. *Secunda pars* refert ea quæ contigerunt ab hac mansione ad trigesimam tertiam, nempe ad mortem Aaronis, quæ legitur cap. 33. vers. 38. *Tertia* vero recenset ea quæ Deus per Mosem statuit, tum circa distributionem terræ promissionis inter Israelitarum Tribus & familias; tum ad assignandas urbes Levitis in habitationem, & suburbana ad pecorum pascua: tum ad constituendas civitates refugii, in quibus tuti degere possent homicidæ involuntarii: cum denique ne per ineunda matrimonia hæreditates ab una Tribu ad aliam transferantur.

DISQUISITIONES IN CAPUT I.

Refertur hoc in capite census & enumeratio omnium Israelitarum, qui essent ad arma tractanda & bella gerenda comparati, nempe *a vigesimo anno & supra omnium virorum fortium Israel:* Excipiuntur autem juvenes & senes, quibus ad militares labores idoneæ vires non suppeterent. Eximitur pariter Levitica Tribus dicente Deo ad Mosem vers. 49. *Tribum Levi noli numerare, neque ponas summam eorum cum filiis Israel;* non quod Levitæ a militia arcerentur, si vel populi salus, vel Dei gloria, & vindicanda religio id postularet; illi enim armata manu irruerunt in adoratores vituli aurei, & ex eis occiderunt 23. millia: Phinees Sacerdos cap. 25. hujus libri vers. 8. arrepto pugione confodit Israelitam scortantem cum muliere Madianitide, ac propterea summum Sacerdotium fuit ei repromissum. Quis nescit Machabæorum Sacerdotum bellicam virtutem & egregia facinora?

Itaque aliarum Tribuum bellatoribus hic idcirco non accensentur Levitæ, non quod minus essent ad bellum idonei; sed quod sacris tractandis, gerendisque divinis ministeriis essent destinati, nec proinde eorum manus humano cruore erant polluendæ. Accedit quod hæc recensio fuerit facta, ut unicuique Tribui designaretur locus cametrationis circa Tabernaculum fœderis, sciretur que quot essent bellatores ab una quaque parte. Levitæ vero non in una duntaxat parte debebant consistere, *sed per gyrum Tabernaculi figere tentoria*, ut statuitur vers. 53.

Triplex autem facta est Israelitici populi per Mosem recensio. *Prima* Exodi 38. vers. 25. qua numerati sunt ad arma comparati sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. *Secunda* in hoc capite, in quo totidem recensentur. *Tertia* in hujus libri cap. 26. Prima inita est ut a singulis capitibus numeratis solveretur dimidius siclus argenteus ad constructionem Tabernaculi fœderis: Secunda, ut certus constaret numerus eorum, qui adversus impugnandos hostes possent insurgere: Tertia, ut singulis familiarum capitibus distribueretur terra promissionis brevi occupanda.

At, *inquies*, qui fieri potuit ut in secunda hac recensione aliquot post primam mensibus peracta, tot reperti sint bellatores, quot in priori, cum interim cæsa fuerint 23. millia

lia a Levitis propter adoratum vitulum aureum?

Respondent aliqui totidem interfectis fuisse suffectos qui tempore primi census non fuerant computati, quod nondum annum vigesimum attigerant, quem in secunda hac recensione absolverant. At qui textum expenderit, agnoscet non esse opus hac fictione; siquidem prima numeratio facta est non ante, sed post occisa illa 23. Idololatrarum millia, postque impetratam a Deo veniam, & paucis mensibus ante hanc secundam. Unde qui numerati fuerant in priori, potuerunt & in posteriori recenseri; aut saltem alii in locum defunctorum subrogari.

Cum ista recensio dicatur sæpissime hoc in capite facta *per generationes & familias ac domos*, petes quid sit discriminis inter has voces *familias*, *domos*, *& generationes?*

Respondeo, voce *generationis* designari propagationem eorum qui a Patriarcharum filiis, aut eorum proxime nepotibus fuerant prognati: Unde licet Dan unicum habuerit filium; cum tamen hic plures filios genuerit, illius posterorum, sicut & aliorum Patriarcharum recensio dicitur facta *per generationes; familia* vero idem significat ac cognatio, nempe complexum multarum personarum quæ eodem sanguine non longe fuerunt prognatæ; *domus* vero designat peculiarem societatem viri ac mulieris una cum filiis suis ac domesticis eodem sub tecto degentium, aut saltem ab ejusdem capitis ore & voluntate pendentium.

Hic autem prætereundum non est, omnes enumeratos dici vers. 3. *viros fortes*, in quo maxima elucet Dei erga illos Israelitas providentia, quod etsi in desertis degerent, ac plerumque sub dio; attamen nullus extabat inter eos languidus, sed omnes vegeti ac viribus præstarent, quod etiam miratur ac celebrat vates Regius. Psalm. 104. vers. 37. *Non erat in Tribubus eorum infirmus.*

DISQUISITIONES IN CAPUT II.

DEscribitur hoc in capite Israeliticarum Tribuum circa Tabernaculum fœderis castrametatio, eo ordine ut ex qualibet mundi parte tres accumberent: nimirum versus *Orientem* Judas, Issachar & Zabulon: versus *Meridiem* Ruben, Simeon & Gad: ad *Occidentem* Ephraim, Manasses & Benjamin: ad *Septentrionem* Dan, & Aser & Nephthali: *singuli per turmas*, *signa atque vexilla*, vers. 2. quibus significatur singulis Tribubus suum fuisse vexillum cui ex eadem Tribu oriundi, sese conjungerent, cum esset proficiscendum aut pugnandum, vel consistendum.

Quod vero & quale fuerit cujusvis Tribus vexillum, cum Moses non exprimat, nemo est qui certo possit definire.

Tradunt Hebræi referente Lyrano nostro, quod cum in qualibet castrorum parte tres Tribus in unum agmen coirent, in quolibet agmine vexillum fuisse primipilare, illius videlicet Tribus quæ inter tres dignitate eminebat; sic vexilla Judæ, Rubenis, Ephraimi, & Danis erant primipilaria, quæ aliæ Tribus, idem cum eis agmen conficientes observare tenerentur. Dicunt autem Judæ vexillum ornatum esse figura *leonis*, quod Jacobus benedicens filio suo Judæ illum leoni assimilaverit, Genes. 49. vers. 9. Tribus Ruben in vexillo depictum præferebat *humanum caput*, quod hic aliorum fratrum esset primogenitus & veluti Israeliticæ familiæ jure nativitatis princeps. Tribus Ephraim a Josepho propagata gestabat in vexillo *Bovis* aut *Vaccæ* effigiem, quod per expositionem somnii Pharaonis de septem vaccis pinguibus, & totidem macilentis promotus fuerat Joseph ad regimen Ægypti; quodque ejus pulchritudo compararetur speciei primogeniti tauri, Genes. 49. Tribus Dan habebat in vexillo *aquilam* quæ arreptum unguibus serpentem premebat, quod Jacobus benedicens filio suo Dan, cum assimilaverit cerasti latenti in via.

Verum licet ista quamdam speciem probabilitatis præ se ferant, cum de his Scriptura sileat, censerem illa inter Rabinica commenta esse reponenda.

Ex his manifestum fit Hebræorum castra fuisse quidem quadrilatera quæ figura castrametandi omnium est optima, non tamen perfecte quadrata; cum enim ambirent Tabernaculum fœderis cujus longitudo quinquaginta cubitis latitudinem excedebat; oportuit illa castra fuisse quadrangula, magisque in longitudinem quam in latitudinem porrecta. Etsi vero illa Tabernaculum undique cingerent ac tuerentur, illi tamen proxime non adstabant; sed paulo remotius, ut darent locum Tribui Leviticæ, cujus erat castrametari juxta Tabernaculum, illudque custodire, ac præpedire, ne sub capitali pœna aliquis ex aliis Tribubus propius ad illud accederet, aut aliquid ex eo tangeret, ut statuitur cap. 1. vers. 53. *Levitæ per Gyrum Tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel.* Eorum pariter erat Tabernaculum constituere & solvere, ut hic dicitur vers. 17. *Levabitur autem Tabernaculum testimonii per officia Levitarum, & turmas eorum; quomodo erigetur, ita & deponetur.* Incedebant autem Levitæ loco tutissimo, sex enim habebant ante se Tribus in duas acies distinctas; & totidem retro; adeo ut Dominus veluti princeps in armatorum multitudinis medio consisteret.

DISQUISITIONES IN CAPITA III. & IV.

IN his duobus capitibus I. Recenset Moses omnes Leviticas familias: II. Earum distinguit ministeria & officia: III. Earum castrametationis locum designat. Dicit itaque Patriarcham Levi tres habuisse filios, Gersonem, Caatham & Merarim, quorum quilibet varias deinde in familias excrevit; adeo ut *Gersonitæ* a triginta annis ad quinquagesimum numerati sint tria millia ducenti. *Caathitæ*, duo millia septingenti quinquaginta: *Meraritæ*, tria millia ducenti. Numerati vero tantum sunt qui trigesimum annum excesserant, & nondum quinquagesimum agebant, quoniam ii duntaxat erant apti ad Levitica ministeria, quæ virilem & robustam ætatem requirebant.

Hæc enim triplicis erant generis; I. Namque inferioris ordinis Levitæ, seu qui non erant ex stirpe sacerdotali, debebant ministrare Sacerdotibus in sacris peragendis, nempe comparare & adducere victimas; earum detrahere pelles, sanguinem & viscera expurgare &c. II. Deferre omnia Tabernaculi vasa sacra, ejusque partes omnes tam interiores, quam exteriores, illud erigere ubi standum erat, & dissolvere cum esset progrediendum. III. Castrametari juxta Tabernaculum, & vigilias ac excubias circa illud diu noctuque agere, quæ omnia hominem viribus pollentem exigebant. Longe autem plures erant masculi e Levitica stirpe: nam cap. 3. v. 39. *Omnes Levitæ, quos numeraverunt Moyses & Aaron... in genere masculino a mense uno & supra, fuerunt viginti duo millia.* Ex quibus apparet duplicem factam esse masculorum Leviticæ Tribus recensionem eodem tempore, generalem unam, quæ omnes prorsus tam pueros quam adultos & ætate provectos complecteretur: particularem alteram, quæ solos ætatem virilem agentes enumeraret.

Petes, cur Levitarum masculi numerentur duntaxat viginti duo millia, cum ex recensione filiorum Gersonis, Caathi, & Merari constet eos esse viginti duo millia & trecenti?

Respondeo, viginti illa duo Levitarum millia, fuisse a Deo ad divinum suum cultum expetita loco & vice primogenitorum Hebræorum quæ debebant ipsi devoveri, ut statuitur cap. 3. vers. 45. his verbis, *Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Levitarum pro pecoribus eorum; eruntque Levitæ mei; Ego Dominus.* Cum autem trecenti illi Levitæ supra illa duo millia essent etiam primogeniti, adeoque jure suæ nativitatis essent jam Deo addicti, non poterant hi offerri loco primogenitorum Israeliticorum; cum ipsi divino obsequio ratione suæ primogenituræ, jam essent mancipati. Itaque duo illa Levitarum millia, qui non erant primogeniti, merito assumuntur loco totidem primogenitorum Israeliticorum.

Quoniam autem hi præter duo millia adhuc essent ducenti septuaginta tres, ut legitur *vers.* 46. jubet Deus *vers.* 47. ut Moses a quolibet horum 273. accipiat quinque siclos in redemptionem eorum, eamque pecuniæ summam tradat Aaroni, ejusque filiis. Quo docemur nedum laicos, sed & inferioris status clericos bonis temporalibus abundantes, teneri ad conferenda subsidia necessaria sacris ministris, qui eorum vice continuo Deo famulantur.

DISQUISITIONES IN CAPUT V.

ACtum est in duobus præcedentibus capitulis de iis qui vel castris ordinandis, vel Tabernaculo custodiendo, instruendo, aut solvendo, ac deportando deberent inservire; agitur vero in hoc de iis qui vel ab ipso Tabernaculo, vel a castris sunt removendi. 1. Leprosi: 2. seminiflui: 3. polluti seu legaliter immundi ex contactu cadaveris humani, vel animalis ab homine non occisi.

Hebræi quidam Doctores distinguunt tria castra, nempe *Dei*, id est, Tabernaculum in quo specialiter Deus residebat: *Levitarum* juxta Tabernaculum accubantium, & *Israelitarum* quatuor in acies ordinatorum: dicunt autem leprosos, morbo utique contagioso laborantes, ejectos esse extra omnia castra: seminifluos extra duo priora, & immundos extra primum. Verum cum Moses absolute pronuntiet huius triplicis status homines eiiciendos esse *extra castra*, censendum est fuisse segregandos ab aliorum Israelitarum cœtu; quod utique confirmatur vers. 3. ubi hujus mandati ratio profertur, nempe mundities servanda a populo, in cujus medio residebat Deus, omnis puritatis centrum & fons.

Additur *vers.* 6. præceptum de restitutione facienda proximo propter illatum damnum temporale, injungiturque ut præter sortem, quintam partem in compensationem adiiciat. Quod utique intelligendum de damno per negligentiam illato, ut ibidem traditur: nam damnum illatum ex industria, graviori mulcta puniendum erat, ut præscri-

bitur

bitur Exod. 22. Quoniam autem contingere poterat, ut is cui damnum fuerat illatum, e vivis excessisset, nullusque occurreret illius hæres, qui ejus loco restitutionem exciperet; jubet Deus *vers.* 8. ut oblato prius ariete in expiationem delicti, cætera reddantur Domino, tradanturque Sacerdoti, in cuius pariter, sicut & aliorum ministrorum usum cedere debebant, quæ in sanctuario offerebantur.

DE POTU ZELOTYPIÆ.

Neque vero sufficiebat providere publicæ paci ac tranquillitati in asserendo cuique quod suum erat; conveniebat insuper ut prospiceretur concordiæ domesticæ & fidelitati servandæ inter conjuges: quamobrem ut exactius vitaretur adulterium, omnisque illius suspicio tolleretur; jubet Deus in hoc capite, ut si vir spiritu Zelotypiæ concitatus quædam habeat indicia uxorem suam cum altero viro coivisse, nec id probare possit idoneis testibus, adducat eam ad Sacerdotem, probandam *aquis amaritudinis* seu *potu Zelotypiæ*, qui fieri debebat in hunc modum. I. Maritus Zelotes conveniebat Judices quorum jurisdictioni suberat; eisque exponebat indicia quibus uxorem suam ream adulterii suspicabatur: quæ si approbarent Judices, maritum & uxorem una cum fidissimis comitibus transmittebant Jerosolymam ad summum Sacerdotem & maximum Sanhedrim, cujus solius erat decernere utrum per *amaras aquas* veritas esset exquirenda, necne.

II. Ubi hoc decretum erat, vir & mulier coram summo Sacerdote sistebantur prope portam orientalem atrii exterioris Tabernaculi fœderis; vir autem offerebat decimam partem Ephi farinæ hordeaceæ sine oleo, quod est symbolum misericordiæ, qua carebat vir Zelotes, & sine thure, cujus fragrantia signum est bonæ famæ, qua destituta erat accusata mulier; seu ut habet textus vers. 15. *Quia sacrificium Zelotypiæ est, & oblatio investigans adulterium.*

III. Sacerdos accepta hac oblatione, mulieris exuebat caput omnibus ornamentis & velis, ut si criminis esset conscia, hac humiliatione & confusione stimularetur ad confitendum peccatum: quæ confessio ne gravis ipsi videretur, proponebat exemplum Judæ qui coierat cum Thamare, & Rubenis cum concubina patris sui Jacob, quorum crimina fuerunt propalata & posteritati per Mosem consignata. Si confiteretur, ejiciebatur inde velut infamis, & repudiabatur a viro sine ulla dote, nec poterat deinceps alteri nubere. Si vero constanter assereret se innocentem, Sacerdos reponebat inter ejus manus oblationem a viro factam, adhortans si rea esset, ne pateretur hanc oblationem offerri Deo criminum vindici, qui hac indigna oblatione magis exacerbatus severius in eam animadverteret. Si vero his ad confessionem non flecteretur, Sacerdos acceptam oblationem reponebat coram Domino, & pugillum farinæ incedebant super altare: ad mulierem deinde conversus, eam terrebat denuntiando horrendas pœnas quas esset passura si rea amaras aquas brevi conficiendas hauriret, inter cætera vero ei dicebat, *Si polluta es, det te Dominus in execrationem, & diras in medio populi tui: faciat Dominus corruere femur tuum, & inflari uterum tuum, & ingrediantur aquæ maledictæ in viscera tua, ut intumescat uterus tuus, & corruere faciant femur tuum.*

His dictis, si mulier reponeret *amen, amen:* tunc Sacerdos accepta aqua ex labro æneo ad Sacerdotum lotionem destinato, sumptoque pulvere ex pavimento sacrarii, & in vas aquæ injecto; scribebat deinde in mundissima membrana maledictionum verba cum istius mulieris nomine, eaque assumpta ex eo vase aqua, statim delebat, & in illud vas effundebat; quibus significaret se istas omnes imprecationes in illas aquas trasmittere, iis pariter commixtis quæ amaritudinem adderent, ut absinthio, felle, idque genus aliis, ut plurimi docent; tametsi Abarbanel in hunc textum, censeat hujus aquæ amaritudinem, non aliunde quam ex injecto pulvere & deletæ Scripturæ atramento esse repetendam; volunt tamen aliqui nullam in ea aqua fuisse revera amaritudinem; sed dictam esse *amaram*, quia maledictionibus Sacerdotis erat onusta: vel quod futura esset mulieri causa maximæ amaritudinis.

V. Aquam sic confectam præbebat Sacerdos mulieri, ut eam hauriret: si innocens esset mulier & impolluta, aqua hæc fiebat ei suavissima, augebaturque illius vultus decor, vivaciores emicabant oculi, & tota corporis habitudo evadebat firmior & robustior. Sin vero corrupta & adultera, illico facies ejus expallescebat, extinguebantur oculi, intumescebant viscera, & totum corpus putrescens fœtidum afflabat odorem. Unde statim deportabatur extra Tabernaculum ne turpissima sua morte illud inquinaret. Eadem autem hora qua expirabat illa, moriebatur etiam ejus adulter qui fuerat causa illius amarissimæ aquæ potus. Ita tradunt Hebræi Doctores in *Misna titul. sota* 41. præcipue Aben-Esra ad hunc Mosis textum. Qui plura desiderat, consulat *Andream Acoluthum* integro libro de aquis amaris, *Joannem Seldenum*, de uxore Hebraica lib. 3. cap. 15. *Paulum Fagium* ad hunc Numer. locum, & alios bene multos, sed caveat Rabinica commenta.

Addunt Rabbini hanc aquæ amarissimæ vim desiisse paulo ante Oseæ Prophetæ tempora, ait enim per eum Deus cap. 4. vers. 14. *Non visitabo super filias vestras cum adulteraverint, quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur.* Unde *Misna tit. sota*, cap. 9. *Post quam aucti sunt adulteri, desierunt aquæ amaræ.* Seu, ait Abarbanel, *Propterea hoc miraculum tunc desiit, quando totus populus impuræ indulserunt veneri, quemadmodum dictum est a Rabbinis nostris fœlicis memoriæ.*

Unde

Unde manifestum fit illum uteri tumorem, & fœmoris putrefactionem non ab aliqua vi aquæ insita prodiisse; sed tantum a Deo vindice qui hac pœna testabatur. 1. Se fidei conjugalis auctorem esse, & tutorem. 2. Se occulta crimina sicut & publica ac patentia videre ac vindicare. 3. Quantum abhorreat adulterium, & quam grave sit peccatum. 4. Ut isto exemplo aliæ mulieres castitati servandæ studerent.

DISQUISITIONES IN CAPUT VI.

Refert hoc in capite Moses. I. Ritum voti & consecrationis Nazaræorum, cum oblationibus quas eos facere oportebat, sive dum initiarentur, sive dum propter mortem alicujus in eorum præsentia contingentem polluti, suum in gradum restituerentur. II. Benedictionis formulam, quam Sacerdotes usurpare tenebantur dum populo benedicerent.

Nazaræi autem dicti sunt a voce Hebræa *Nazir* a radice *Nazar*, quæ licet generatim significet *separare*, speciali tamen sensu in conjugatione Niphal, idem denotat ac religione & sanctimoniæ voto ab aliis segregari, unde vox *Nazaræus* significat hominem ab hominum communi consortio sejunctum, ut uni Deo inserviat, idque indicant verba hujus capitis vers. 2. *Vir, sive mulier, cum fecerint votum ut sanctificentur, & se voluerint Domino consecrare &c.*

Duplicis autem status erant Nazaræi, alii *perpetui*, qui per totam vitam sive Dei jussu & ordinatione, ut Samson & S. Joannes Baptista; sive ex parentum voto ut Samuel, sacro huic instituto erant mancipati: alii *temporanei*, qui ad certum duntaxat tempus, quod vovendo sibi præfixerant, huic vitæ generi sese addixerant, ut S. Paulus & alii Judæi Act. 21. de quibus duntaxat hic est sermo.

Huic vero instituto sese mancipabant nedum viri, sed & mulieres quibus cordi erat Deo liberius inservire, ut apparet ex textu *Vir sive mulier &c.* Hinc mater Samsonis videtur Nazaræatui addicta, nam Judic. 13. vers. 4. & 7. ei prohibitus est ab Angelo vini potus usque ad Samsonis partum, vel etiam usque ad pueri ablactationem. Josephus etiam asserit a mulieribus Nazaræorum votum potuisse emitti; deinde ait, quicumque hoc votum nuncupassent, dictos esse *Corban*, hoc est, *donum Dei*, quod tempore sui Nazaræatus potissimum essent Dei obsequio addicti.

Quid autem eo tempore potissimum debebant exequi, & a quibus cavere, hoc in capite præscribitur. I. Abstinere debebant a vino, & ab eo omni quod inebriare potest; nec uvas recentes aut siccas comedere; adeo ut etiam acinum eis esset interdictum vers. 3. & 4.

II. Prohibitum eis erat capillos & barbam radere toto sui Nazaræatus tempore: *Novacula non transibit super caput ejus &c. v.* 5. Quibus verbis interdicitur omnis capillorum abrasio; crines enim toto Nazaræatus tempore libere debebant crescere, ut voto exacto cum victima Deo consecrarentur: quo ritu volebat Deus Israelitas revocari a pravis Ægyptiorum moribus, qui solebant detonsos suos crines suis numinibus adolere, ut docet S. Cyrillus Jerosolymitanus, cui concinens Theodoretus, ait: *Moris erat apud Gentiles capita puerorum non attondere, sed potius sinere capillos promitti, & hos postea Dæmonibus dedicare.*

III. Ipsis erat prohibitum interesse funeri cujuscumque, etiam patris & matris vers. 6. & 7. quo certe purior videbatur eorum status quam Sacerdotum, qui suorum parentum funeribus poterant adesse, eaque in re æquabantur summo Sacerdoti, cui eadem interdicuntur Levit. 21. vers. 11. quamobrem hujus interdicti ratio hic additur, vers. 7. *Quia consecratio Dei sui super caput ejus est*: habet namque capillos Deo consecratos. Si vero contingeret aliquem in ejus præsentia mori: polluebatur *caput consecrationis ejus*, vers. 9. & illius Nazaræatus de novo erat inchoandus, *quia peccavit super mortuo*: non vero peccato quod redderet eum Deo infensum, sed legali macula: quam ut ablueret, tenebatur eadem præstare quæ propter cadaveris contactum alii polluti ex præcepto legis Levit. 4. & 5. exequi tenebantur.

IV. Expleto Nazaræatus promisso tempore, debebat Nazaræus se præsentem sistere Sacerdoti, qui eum ducebat ad ostium Tabernaculi vel Templi, ibique accipiebat ab eo 1. Arietem immolandum in hostiam pacificam. 2. Canistrum panum & azymorum qui conspersi essent oleo, simul & lagana absque fermento, sed oleo perfusa una cum libamine vini. 3. Radi debebat ejus cæsaries, & capilli cremari in igne quo absumebantur hostiæ pacificorum. Radebantur itaque Nazaræorum temporalium capilli in sui Nazaræatus principio & fine; *initio* quidem, sic S. Paulus *Act.* 18. *vers.* 18. Fecit sibi radi capillos, *votum enim habebat*, hoc est, voverat se Nazaræatum acturum: *in fine* vero, ut hic præcipitur, quod videlicet cæsaries indicium esset suæ consecrationis & oblationis Domino, qua deposita liber erat ab emisso suo voto, & poterat bibere vinum, ut habetur *vers.* 20.

Ad benedictionis formulam quod spectat, eadem pluries iteratur in sacris Libris, si non eisdem, saltem similibus verbis, præsertim Ps. 66. v. 1. & 118. v. 135. Ubi regius vates Deum exorat, ut super servos suos illuminet vultum suum, hoc est, benignum ac beneficum se eis ostendat. In

In capitibus VII. VIII. IX. & X. nihil occurrit disquirendum quod expositione indigeat. In *septimo* enim referuntur oblata a principibus Tribuum, tam pro sacris vasis in Tabernaculo deservientibus, quam pro victimis immolandis post ipsius Tabernaculi, & quæ in illo erant, consecrationem.

Difficultatem autem non levem ingerunt hæc postrema hujus capitis verba: *Cumque ingrederetur Moyses Tabernaculum fœderis, ut consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonii inter duos Cherubim; unde & loquebatur ei.* Quæ pugnare videtur cum his verbis *Exodi* 25. *v.* 22. ubi Deus spondet Mosi se illum alloquuturum ex propitiatorio, *Loquar*, inquit, *tecum de propitiatorio, de medio Cherubim.* Et Levit. 1. v. 1. *Vocavit autem Mosem, & locutus est Dominus ad eum de Tabernaculo testimonii*: Tabernaculum autem testimonii, seu propitiatorium erat intra velum, seu aulæum quo Sancta Sanctorum separabatur a cæteris Tabernaculi partibus: Qui autem fieri potuit ut Moses ingrediens primam partem Tabernaculi, audiret vocem Domini, qui ipsum alloqui debebat in sacratiori Tabernaculi parte?

Respondent Interpretes cum Rabbi Salomone & Lyrano nostro, quod statim in egressu Tabernaculi Moses audiebat vocem Domini quasi egredientem de propitiatorio: tametsi vero Domini vox fortis esset & magna, ut dicitur *Ps.* 28. attamen nec extra Tabernaculum, nec ab alio, quam a Mose audiebatur.

In *octavo* statuitur quo loco ponendum esset candelabrum aureum, & quando accendendæ essent lucernæ. Describitur insuper ritus consecrationis Levitarum quæ a vigesimo ad quinquagesimum duntaxat annum sua implere debebant ministeria, quod intra eam ætatem viribus ad id opus pollerent, dein vero ad sacrorum vasorum custodiam destinabantur.

In *nono* præscribitur jam toties declaratum tempus celebrandi Paschatis, & a quibus, quove ritu esset peragendum.

Additur signum quando movenda vel statuenda essent castra, nempe ad motum vel quietem columnæ nubis, quæ ubi consistendum erat, recumbebat super Tabernaculum interdiu sicut umbraculum, noctu vero *quasi species ignis.* Dum autem esset proficiscendum, antecedebat castra cum arca fœderis portata a quatuor Levitis familiæ Caath: unde vers. 18. *Ad imperium Domini proficiscebantur, & ad imperium ejus figebant Tabernaculum*, nempe ad motum, vel consistentiam istius columnæ nubis, quæ ad Dei voluntatem movebatur, aut quiescebat. Hinc *cum elevaretur arca, dicebat Moyses, surge Domine, & dissipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te a facie tua. Cum autem deponeretur, ajebat: Revertere Domine ad multitudinem exercitus Israel.*

In *decimo* tria potissimum referuntur. *Primum* confectio duarum tubarum argentearum, quibus clangere oportebat. 1. Dum convocandus erat populus: 2. Dum cum adversariis esset concertandum: 3. Cum agendæ essent solemnitates & offerenda publica sacrificia. *Secundum* profectio Israelitarum per turmas & ordinem ex monte Sinai juxta cujus radices steterant per annum, demptis diebus tredecim. Illuc enim accesserant tertia die mensis tertii a suo ex Ægypto egressu, ut patet Exod. 19. vers. 1. Discesserunt vero die vigesima mensis secundi anni secundi, ut hic habetur v. 11.

Unde quatuor notanda ibi fuerunt peracta. 1. Præscriptæ omnes leges morales, judiciales, & cæremoniales: 2. Fabrefactum & consecratum Tabernaculum instar Templi mobilis. 3. Ibidem instituti & consecrati Sacerdotes & Levitæ. 4. Ordinata castra, adeoque ibi stabilita Hebræorum Respublica, & eorum Ecclesia sacris institutis adornata. *Tertio* refertur colloquium Mosis cum Hobab filio Raguelis cognato suo, eum adhortantis ut cum Israelitis proficisceretur in Chanaitidem, parem cum eis optimam sortem consecuturus: *Proficiscimur*, inquit, *ad locum quem Dominus daturus est nobis: veni nobiscum, ut benefaciamus tibi: quia Dominus bona promisit Israeli. Cui ille respondit: non vadam tecum, sed revertar in terram meam, in qua natus sum. Et ille: noli, inquit, nos relinquere: tu enim nosti, in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster. Cumque nobiscum veneris, quidquid optimum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus est Dominus, dabimus tibi.*

Ad quæ licet ibi non responderit Hobab, certum est tamen eum cum Israelitis permansisse, ejusque filios cum illis partem habuisse in terra promissionis; legitur enim Judic. 4. vers. 11. *Haber autem Cinæus recesserat quondam a cæteris Cinæis fratribus suis filiis Hobab cognati Moysis.* Huius Haberis uxor nomine Jahel interfecit Sisaram debellatum a Delbora & Barac Israelitarum ducibus, ut refertur *ibid. v.* 17.

Quod autem, ut spoponderat Moses, filii Hobab Cinæorum patris optimam in terra sancta partem habuerint, colligitur ex 1. *Judic. cap.* 1. *v.* 16. ubi legitur: *Filii autem Cinæi cognati Moysi, ascenderunt de civitate palmarum cum filiis Juda, in desertum sortis ejus, quod est ad meridiem Arad, & habitaverunt cum eo:* Civitas autem palmarum erat Jericho, omnium istius regionis partium fertilissima.

Non eandem tamen illi Cinæi constantem habuerunt habitationem; eorum enim aliqui stabant inter Israelitas, nonnulli vero inter Amalecitas, ut refertur 1. *Reg. cap.* 15. *v.* 6. Ubi Saul Deo jubente expugnaturus Amalecitas dixit Cinæo; *Abite, recedite, atque descendite ab Amalec, ne forte involvam te cum eo... & recessit Cinæus de medio Amalec.*

Existimat perdoctus Nicolaus Serrarius [a], & cum eo Bolducius [b], Cinæos non fuisse familiam aliquam ab aliis distinctam, & ab aliquo patre-familias propagatam; sed nomen Religionis designans homines ab aliorum Societate sejunctos, ut liberius Dei majestati inservirent, & rerum cœlestium contemplationi vacarent: idque colligere se pu-

[a] 1. Judic.
[b] Lib 1. de Eccles. ante legem cap. 7.

putant ex præfato Judicum textu, ubi Cinæi dicuntur ascendisse de civitate palmarum in desertum. Verum cum ille Cinæorum ascensus in desertum factum fuerit una cum filiis Juda, ut ibi simul habitarent, verisimilis non apparet præfatorum auctorum conjectura: quamobrem censeo veritati magis esse consonum Cinæos revera fuisse propagatos ab Hobab cognato Mosis, qui erat binominis, dicebaturque *Hobab*, & *Cinæus*, sicut ejusdem Mosis alter cognatus appellabatur *Jethro*, & *Raguel*.

Illi autem Cinæi idcirco recesserunt a civitate palmarum, & cum nonnullis e Tribu Juda perrexerunt in desertum, forte quia Jerecontina regio, cum esset pinguissima, invaderetur plerumque ab hostibus qui incolas infestabant, eorumque facultates diripiebant. Ut autem illi incolæ has incursiones hostiles vitarent, consultius duxerunt secedendum in loca solitaria, ut ibi pacatius & tranquillius agerent.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XI.

Diuturno juxta montem Sinai incolatu peracto, tandem nubecula, quæ eo usque Tabernaculo incubuerat, illud destituens, & ad castrorum caput sese offerens, signum fuit Israelitis illico inde abeundi. Nec mora solutis castris, & sublato per partes Tabernaculo, viam carpunt, præeunte arca fœderis, & duce nubecula ei incumbente. Jam per triduum in deserto Pharan ambulaverant, cum nubecula consistens ibi quiescendum esse, significavit. At nescii quamdiu ibi hærendum, & quo inde pergendum esset, eos tædere cæpit suscepti itineris & laboris. Hinc solvuntur in gemitus & suspiria, & memores pristini victus in Ægypto, quo ventrem infarciebant, manna ut levissimum cibum habent fastidio, solidas carnes appetunt, & ad cucumeres, pepones, porros, cepe, & allia Ægypti anhelantes, querulis vocibus adversus Deum obmurmurant, quod istis eduliis eos orbasset.

Moses his querimoniis exagitatus, Deum rogat ut illum ab onerosissimo regimine tanti populi eximere dignetur: *Sin aliter*, inquit vers. 15. *Obsecro ut interficias me, & inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis*. Ad istas populi & Mosis expostulationes, tria exequitur Deus. I. Spondet se die sequenti daturum carnes in tanta copia, ut universus populus per mensem integrum eis ad saturitatem & nauseam potiatur; quod ut impleret, venti australis impetu tanta nubes coturnicum advolavit in Castra, & terræ ita proxima, ut facile præberet aucupium, & quisque eam sibi copiam compararet, quæ per mensem integrum ad suavem cibum sufficeret. II. Mosi jubet Deus, ut ex universo populo seligat septuaginta senes, quos non tam ætate, quam gravitate morum & prudentia noverat aliis antecellere; quatenus eodem, quo ipse divino Spiritu afflati, veniant ei in partem oneris & sollicitudinis. III. Ne illa obstrepentium Isralitarum perduellio maneret inulta, neque causam præberet alterius prævaricationis, duplici pœna eos ibidem mulctavit, incendio nempe & lue, quibus plurimi perierunt.

Ut autem Deus, quod promiserat, exequeretur, jussit ut ventus *arreptas mare coturnices* (deferret) *in castra, itinere quantum uno die confici potest ex omni parte castrorum per circuitum, volabantque in aere duobus cubitis altitudinis super terram* &c. Unde populus facili negotio poterat eas capere. Illa vero coturnicum multitudo advolavit ex Arabico sinu, inquit Josephus [a]. Nullibi enim major coturnicum copia quam in Ægypto & confiniis, ut refert Diodorus Siculus [b]. Quin etiam Plinius [c] scribit coturnices interdum tanta multitudine ex iis terris mare intermedio advolare, ut plerumque navigantibus sint in periculo: *Quippe*, ait, *velis sæpe insidunt, & hoc semper noctu, merguntque navigia*. Habuerunt ergo illi murmuratores Israelitæ ex hoc advolatu coturnicum, unde facile ventrem implerent.

[a] *Lib. 3. antiq. cap. 1.*
[b] *Lib 6.*
[c] *Lib. 10. cap. 23.*

Quæritur autem I. Quinam præcipui fuerint istius murmuris & perduellionis Auctores?

Respondeo, ex vers. 4. apparere istius murmuris incentores fuisse *vulgus promiscuum*, nempe Ægyptios, qui Israelitis ex Ægypto recedentibus sese conjunxerant, ut dictum est, *Exod. 12. vers. 38.* quique tandem pertæsi itineris & levissimi cibi mannæ cœperunt anhelare ad edulia, quibus ad satietatem in Ægypto vescebantur.

Sunt tamen qui existimant has istius vulgi querelas distinguendas esse ab eo murmure populi, quod refertur *vers.* 1. idque suadent triplici ratione. I. Quod distinctum sit utriusque murmuris motivum. Primum namque dicitur esse *populi, quasi dolentium, pro labore*. Secundum vero dicitur inceptum a vulgo conquerente de mannæ cibo levissimo, & desiderante carnes, *quis dabit nobis ad vescendum carnes?* quibus pariter accesserunt similes Israelitarum querelæ.

II. Distincta fuit utriusque murmuris punitio; nam, ut primum vindicaret, immisit ignem *qui devoravit extremam partem castrorum*; quique ad Mosis preces extinctus est: ut puniret vero secundum, *percussit eum* (populum) *plaga magna nimis*.

III. Locus prioris vindictæ dictus est, *Incensio, eo quod incensus fuisset contra eos ignis Domini*. vers. 3. at locus posterioris supplicii appellatus est *sepulchra concupiscentiæ: ibi enim*

enim sepeliverunt populum qui desideraverat. v. 34. videntur igitur res omnino diversæ. Quod pariter verisimilius existimo; neque enim insolitum fuit Hebræis animo levissimis ab uno flagitio resipiscentes, in aliud paulo post relabi.

Dices 1. Qui fieri potuit ut populus ille tanto æstu carnes appeteret, cum innumera haberet pecora, quæ occidi poterant & manducari?

Respondeo 1. Illa pecora tanta non fuisse, ut tot hominum millibus alendis sufficerent. 2. Servata fuisse ad sobolem procreandam. 3. Vulgus illud promiscuum a quo cœptum est murmur, istis pecoribus non abundare, maxime cum ab egressu ex Ægypto jam annus effluxisset.

Dices 2. Cum manna saporem omnem juxta cujusque desiderium & appetitum exhiberet, ut dicitur *Sapientiæ* 16. *vers.* 20. cur illi carnes efflagitant, quarum gustum manna poterat præbere?

Respondent aliqui, solis justis hunc mannæ Saporem ad libitum præstitum fuisse; ab improbis autem & peccato mortali inquinatis gustatum esse Saporem tantum naturalem, qui erat instar mellis & *quasi panis oleati*, ut hic dicitur *vers.* 8.

At verisimilius dicendum arbitror, quod licet manna vim haberet cujusque gustum, & appetitum explendi; attamen cum cibus esset levissimus, easdemque externas qualitates servaret, vulgus illud crassioribus cibis, qui ventrem implerent assuetum, ea peroptabat, non quæ gustum solum, sed etiam oculos pascerent, ut familiare est gulosis, qui crassioribus magis ventrem infarcire, quam delicatis cibis gustum delinire peroptant. Unde aiebant vers. 6. *Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri, nisi Man*, quod levius est & minutius ut ventrem impleat.

Quæritur II. Qua ratione Moses dicere potuerit sibi soli impositum esse onus regendi universum populum *vers.* 11. cum jam antea ex consilio Jethronis *Exod.* 18. constituisset millenarios, centenarios, quinquagenarios, decanos & Judices qui minores populi causas & lites dirimerent: & insuper haberet septuaginta senes, qui in componendis controversiis ei adessent.

Respondeo, quod tametsi Moses hoc ab illis haberet subsidium, nihilominus cum majores causæ ad illum referrentur, & insuper ille solus esset in iis quæ ad Dei cultum & religionem spectarent, eique soli incumberent ea quæ universum populi cœtum concernebant, dubio procul maxime tanto onere plurimum gravabatur.

Quæritur III. Utrum nil peccarit Moses, cum Deo spondenti se daturum carnes Israelitis, quibus ad satietatem & nauseam per mensem vescerentur, *Respondit*, vers. 21. & 22. *sexcenta millia peditum hujus populi sunt, & tu dicis: dabo eis esum carnium mense integro: numquid ovium & boum multitudo cædetur, ut possit sufficere ad cibum? vel omnes pisces maris in unum congregabuntur, ut eos satient?*

Theodoretus [a], in eo crimen agnoscit; *Quia*, inquit, *non Propheta solum, sed homo erat*. S. Cyrillus Alexandrinus [b] admittit imbecillitatem fidei; æque ac postea in Philippo circa pascendos in deserto tot millia hominum. S. Aug. [c] dicit ista verba potius fuisse admirantis & quærentis modum quo id fieret, quam dubitantis & diffidentis, quod utique verisimilius existimo, maxime cum Deus illum non arguat, sed edoceat rem istam divinæ suæ omnipotentiæ vim non excedere, dicens: *Numquid manus Domini invalida est?*

[a] Qu. 19. dissid.
[b] Lib. 5. in Joan. cap. 15.
[c] Qu. 19.

Quæritur IV. quo sensu Deus dixerit Mosi vers. 17. *Auferam de spiritu tuo, tradamque eis* (*septuaginta senibus*) *ut sustentent tecum onus populi &c.*

Respondeo, superius hoc jam expositum fuisse, nempe id factum esse, non per substractionem, aut immunitionem gratiarum & donorum quibus Deus Mosem cumulaverat; sed per infusionem similis beneficii cœlestis, quod Theodoretus assimilat lucernæ alias accendenti, & Sacerdoti innumeros homines baptizanti, ac Episcopo alios consecranti; non enim minuitur eorum potestas & gratia, quamvis eamdem, aut similem aliis conferant. Spiritus autem ille quo Deus ipsos ornavit, fuit præsertim spiritus prudentiæ, fortitudinis & prophetiæ. *Prudentiæ* quidem maxime necessariæ in populi regimine ut cuique, sicut decet, consulatur: *Fortitudinis* ad constanter perferendas occurrentes angustias, & frangendos adversantium impetus. *Prophetiæ* vero ad prævidenda futura, & præcavenda quæ essent noxia. Hi vero septuaginta viri, alii videntur ab iis, qui non tam delectu, quam fortuito occurrerunt, vel sese obtulerunt Mosi eunti ad colloquium Domini in monte Sina *Exod.* 24. Hi namque fuerunt specialiter a Mose selecti, & a Deo confirmati; in cujus rei testimonium donati sunt spiritu prophetico quandiu vixerunt.

Noluit autem Deus ipsemet hos LXX. senes designare; sed eorum electionem commisit liberæ Mosis voluntati: *Congrega*, inquit, *mihi LXX. viros de senibus Israel, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri: & duces eos ad ostium Tabernaculi fœderis, faciesque ibi stare tecum, ut descendam & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, & non tu solus graveris*. Hos cum selegisset Moses duxit illos ad Tabernaculum, *descenditque Dominus per nubem.... auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris. Cumque requievisset in eis spiritus, prophetaverunt, nec ultra cessarunt*: ubi vocem *prophetare* (ait Vatablus) Hebræi exponunt, *cantica & laudes dicere*, juxta illud 1. *Reg. cap.* 10. *v.* 5. ubi de Saule dicetur, quod *obvium habuit gregem prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam, & citharam, ipsosque prophetantes*. Quo loco Chaldæus Paraphrastes habet, *Deo laudes dicentes*.

Contigit autem ut ex illis selectis LXX. senioribus, ut duo remansissent in castris, quo

quo tempore Moses alios duxit ad Tabernaculum; super quos tamen idem spiritus Domini requievit, & similiter *prophetarunt in castris*, vers. 27. quod cum accepisset Josue, Mosem rogavit ut eos prohiberet: *At ille, quid*, inquit, *æmularis pro me? quis tribuat ut omnis populus prophetet, & det eis Dominus spiritum suum?*

Tradunt autem Hebræi a Mose LXX. senibus revelatum & expositum esse verum divinæ Legis intellectum, quem in monte Sinai a Domino acceperat: ab his vero senioribus illam legis expositionem per manus commissam esse aliis sequentibus LXX. senioribus cujusque Synagogæ Præfectis. Quod etiam docet S. Hilarius, qui in expositione *Psalm.* 2. sic scribit; *Erat autem jam a Mose antea institutum in omni Synagoga LXX. esse Doctores: nam idem Moyses quamvis V. T. verba in litteris condidisset, tamen separatim quædam ex occultis legis secretiora mysteria LXX. senioribus, qui Doctores deinceps manerent, intimaverat. Cujus doctrinæ Dominus in Evangeliis etiam meminit dicens (super cathedram Moysi sederunt Scribæ ac Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, facite & servate; secundum vero facta eorum nolite facere.) Doctrina vero eorum mansit imposterum, quæ ab ipso scriptore legis accepta, in hoc seniorum & numero & officio conservata est.*

Hæc tamen S. Hilarii sententia eo sensu non est intelligenda, ac si voluerit, in singulis Israelitarum Synagogis fuisse septuaginta senes Præfectos & Doctores; hoc enim veritati non esset consonum; quippe cum in singulis urbibus essent Synagogæ, seu congregationes populi ad divinum cultum, in quibus tot Doctores & senes non essent reperiendi; sed intelligendus est S. Hilarius de maxima Synagoga, hoc est, de Concilio Sanhedrim LXX. senioribus & Doctoribus constante; ita rem exponunt Hebræi Doctores in libro *Aboth*, ubi scribitur, *Moses accepit legem e Sinai, quam tradidit Josuæ, Josua senibus, & senes Prophetis; Prophetæ autem tradiderunt eam viris Synagogæ magnæ.* Ubi per Synagogam magnam, intelligunt Esdram & socios illius qui Mosaicam legem, in captivitate Babylonica dissipatam, pristino splendori restituerunt.

Interea dum Israelitæ, exstructis e coturnicibus dapibus, opipare convivantur, geniisque indulgent, immissa in castra funesta lues populum corripit, ingentemque illius stragem edit, ut propter indebite concupitas carnes pœnas luat; inde locus *Sepulchra concupiscentiæ* dictus est, quod cibus avidius expetitus & pastus interitum plurimis gulonibus adsciviflet, unde Psalmista 77. *Adhuc escæ erant in ore ipsorum; & ira Dei ascendit super eos; & occidit pingues eorum, & electos Israel impedivit.* Hæc autem plaga videtur tantum immissa sub finem mensis, Deus enim promiserat se carnes per mensem illis daturum.

DISQUISITIONES IN CAPUT XII.

Tria potissimum hoc in capite narrantur: I. Obmurmuratio Mariæ & Aaronis contra fratrem suum Mosem propter illius uxorem Æthiopissam; II. Dei in Mariam animadversio, quam lepra percussit; eam tamen ad Mosis preces sanitati restituit: III. Mosis elogium, ejusque supra cæteros Prophetas commendatio.

Mariam in fratrem suum Mosem insurrexisse, & Aaronem fratrem suas in partes pertraxisse propter Mosis uxorem aperte constat ex primo hujus capitis versu. Quænam autem fuerit hujus iracundiæ causa, non ita liquet. Refertur quidem occasionem istius murmuris Mosis uxorem Æthiopissam præbuisse. At qua ratione illa dicta sit Æthiopissa, cum esset filia Raguelis Sacerdotis Madian, non ita facile est aperire. Narrat quidem Josephus uxorem istam non fuisse Sephoram, sed Tarbim filiam Regis Æthiopum quam Moses, cum esset Ægypti prorex, uxorem duxit, postquam cum Pharaonis exercitu Æthiopes debellasset: sed hanc Josephi narrationem ut putidum commentum merito suggillat & reiicit Theodoretus, additque Sephoram Mosis uxorem idcirco dictam esse Æthiopissam, quod Madianitis esset. Madianitarum autem regio vicina erat, imo quædam pars Æthiopiæ Orientalis. Duplex enim est Æthiopia, australis una in Africa ultra Ægyptum longius porrecta; Orientalis altera, quæ Arabiam & Madianitidem complectitur; unde Habacuc cap. 3. Æthiopes & Madianitas conjungit. *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.* Et 2. Paralip. cap. 14. Zara Æthiopum Rex dicitur bello aggressus Asa Judæorum Regem, ad cujus preces Deus Æthiopes conterruit, eosque insecutus Asa internecione delevit: hi vero Æthiopes non erant Africani, qui longius a Judæa distabant, ut ei bellum inferrent, ac subinde erant istis regionibus vicini, sicut Arabes & Madianitæ.

Cur autem istius uxoris causa Maria & Aaron in fratrem suum Mosem insurrexerint, multiplex profertur ratio: I. Quod Moses uxorem non ex Israelitica gente, sed alienigenam duxisset, quod videbatur indignum Israelitici populi duci & legislatori: quamobrem eum hortabantur ut illam dimitteret: quod cum renueret dicens nil a se nisi Deo revelante factum: reposuerunt illi: *Nonne similiter nobis est loquutus?* nimirum ut scire possent quid esset licitum, quid vetitum. Verum si id acerbe tulissent Maria & Aaron, tandiu non siluissent. II.

II. Putant alii Mariam & Aaronem Mosi exprobrasse quod prætextu frequentis cum Deo collocutionis, abstineret ab opere conjugali. Verum illa exprobratio supponit Mosis uxorem ea de re fuisse conquestam, quod certe ejus pudorem non decebat; nec conveniens fuisset Mariæ & Aaroni respondere se ab actu conjugali non abstinere licet eis pariter Deus fuisset locutus; Aaron enim tunc erat natus 85. annos: Maria vero agebat annum vitæ pene centesimum; nec eorum modestiæ, & ætati conveniebat miscere hujusmodi sermones.

III. Probabilius existimant alii dicentes Sephoram sese ambitiosius extulisse supra Mariam, propter viri sui dignitatem, quod frequens haberet cum Deo colloquium, atque ea ratione maritum suum etiam Aarone esse præstantiorem: Suadent enim hanc fuisse exprobrationis causam, ea, quibus Deus prætulit Mosem in dono & munere prophetandi non solum Aaroni & Mariæ, sed & omnibus aliis Prophetis.

Ad istam objurgationem cum non responderet Moses, quia ut refertur vers. 3. *Erat vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra*; Deus illius causam egit. I. Declarando illum esse omnibus aliis Prophetis excellentiorem, quod divina sua arcana distinctiori ac sublimiori modo quam aliis ei revelaret; unde Aaron & Maria de dignitate prophetali perperam cum eo contendebant. II. Percutiendo Mariam lepra in pœnam & vindictam suæ objurgationis & superbiæ. III. Mariam a lepra mundando ad Mosis preces.

In Aaronem vero non animadvertit, ait Theodoretus. I. Propter Pontificatus & Sacerdotii dignitatem: *Aaron enim erat radix Sacerdotum & origo*. II. Propter sacerdotale officium continuo exercendum; leprosi enim arcebantur a sacris. III. Quod probrosum ac ignominiosum fuisset summo Pontifici nedum extra sanctuarii septa, sed & extra castra cum aliis leprosis eiici quemadmodum rejecta fuit Maria, tametsi facti pœnitens, ad Mosis preces fuisset mundata a lepra, quæ *jam medium carnis ejus devoraverat*, vers. 12.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XIV.

DUas jam in solitudine Pharan stationes fecerant Hebræi, nempe *in sepulchris concupiscentiæ*, & *in Haseroth*, cum inde solventes agmen, Chananeæ tot votis expetitæ limites attigerunt, tentoria figentes in Cades, ut hic refertur *vers. 27.* Hæc autem Cades eadem est quæ *Cadesbarne* Deuter. 1. v. 19. Duplici nomine appellata, vel per syncopen dicta *Cades*: sed utrum sit eadem cujus fit mentio *cap. 20. vers. 1. & cap. 33. vers. 36.* Ubi e vivis excessit Maria Mosis & Aaronis soror, diversi diversa sentiunt. Eandem esse putat Abulensis Præsul dicens Hebræos anno secundo citissime percurrisse omnes mansiones a Sina, quæ fuit duodecima, usque ad Cades quæ fuit 33. atque ibi hæsisse ab anno secundo post exitum ab Ægypto usque ad quadragesimum. At verisimile non est Hebræos tantam moram in eodem loco fecisse, cum Scriptura pluribi asserat eos vagatos & peregrinatos esse in deserto per 40. annos: Deinde *Numer. 20. vers. 1.* trigesima tertia statione in Cades venisse narretur: Denique *Deuter. 2. vers. 14.* Israelitæ dicantur per 30. annos in deserto ambulasse: igitur eodem in loco per 38. annos non hæserunt: ac proinde Cades hic memorata, aut non eadem fuit in qua fixa est trigesima tertia statio; aut Israelitæ iterum ad eam accesserunt.

Cum autem Chananitidis tantopere exoptatæ limites tangerent, jussit Deus ut armata manu in eam irrumperent; at illi priusquam divino parerent imperio, censuerunt præmittendos esse exploratores, qui terram lustrarent; quasi de divinæ promissionis eventu essent dubii, quod etiam eis exprobrat Moses Deuteron. cap. 9. vers. 23. *Quando misit vos de Cadesbarne, dicens: ascendite & possidete terram quam dedi vobis, & contempsistis imperium Domini Dei vestri, & non credidistis ei*, quia noluerunt eo ascendere, nisi præmissis exploratoribus. Illorum tamen votis annuit Deus dicens Mosi ut unum e cujuslibet Tribus principibus transmitteret in Chananitidem qui terram explorarent, & ex ea asportarent, fructus, illius fertilitatis indicia. Illi vero delegati Principes, ii non erant, qui suæ cuique Tribui præficiebantur, quique memorantur *cap. 1. & 7.* diversa sunt enim horum ab illis nomina: sed qui secundi ab eis Tribum regebant.

Emissi exploratores terram per quadraginta dies rimati sunt, *Pergentesque usque ad torrentem botri, absciderunt palmitem cum uva sua, quem portaverunt in vecte duo viri*, vers. 24. Ut argumentum esset eximiæ illius terræ ubertatis: ficus pariter & malo granata, aliosque fructus asportarunt. At dixerunt aliqui prævalidos esse incolas & giganteæ staturæ, muratas urbes, oppida ingentibus muris cincta, & innumeros homines armis instructos, & ad resistendum oppugnantibus strenue comparatos. His nuntiis Israelitæ perterriti, vicem suam deflere cœperunt; quod sub vana spe occupandæ terræ fertilissimæ, exponerentur truculentis hostibus ad internecionem delendi. Eo vero processit eorum conspiratio, ut abjecto Mosis imperio cogitarent de alio Principe eligendo, qui eos in Ægyptum reduceret.

Huic

Huic pessimo consilio pro viribus obsistunt Caleb & Josue, duo ex speculatoribus: terræ ubertatem exaggerant, incolas etsi prægrandes & armatos, divino tamen affulgente auxilio facile dejiciendos, maxime cum ad Israelitarum adventum valde perterriti, si animose impetantur, cito in fugam abibunt. His Moses & Aaron suas adjungunt preces, & ut populus pareat Deo in Chananitidem vocanti adhortantur.

Sed surdis canunt auribus: pervicaces enim Hebræi conspiratione facta in Mosem & Aaronem insurgunt; eosque arreptis lapidibus lapidare nituntur. Quamobrem in illos vehementissime iratus Deus, proponit omnem hanc multitudinem immissa pestilentia extinguere, facta sponsione Mosi illum principem constitutum iri super gentem Israelitica potentiorem. At Moses Dei misericordiam erga perduellem populum instanter sollicitat, obtinetque tandem, sed non plenariam; nam ut ab infideli & incredulo populo Deus pœnas exigat, jubet ut iter retro converterent & rursum 38. annos sine urbe, sine lare in deserto agerent, donec extincti essent omnes a viginti annis majores natu, qui Chananitidem invadere noluerant. Decem vero exploratores qui hujusce prævaricationis auctores fuerant, morte præcipiti illico sustulit, servatis Calebo & Josua, ut promissa benedicta terra potirentur. His suppliciis & comminationibus emendati Hebræi, voluerunt sequenti die Chananæorum regionem invadere: at ab Amalecitis & Amorræis eos ex insidiis adorientibus prostrati sunt; quod ut dixerat Moses, Dominus eis non adesset, nec cum eis pugnaret.

Hanc autem Israelitarum prævaricationem redarguit Deus hic vers. 22. *Attamen omnes homines qui viderunt majestatem meam, & signa quæ feci in Ægypto in solitudine, & tentaverunt me jam per decem vices, nec obedierunt voci meæ*. Istas tentationes Hebræi hoc ordine enumerant, referente clariss. Fagio. „ Prima tentatio facta est juxta mare „ rubrum, seu caricosum, cum dicerent, num- „ quid quia non erant sepulchra in Ægy- „ pto, tulisti nos &c. *Exod.* 14. Altera in „ Marah contigit, ubi & murmurantes con- „ tra Mosem dixerunt; quid bibemus? *Exod.* „ 15. Tertia in deserto Sin, cum peterent „ manna, & dicerent, utinam mortui esse- „ mus per manum Domini &c. *Exod.* 16. „ Quarta fuit inobedientia eorum, cum re- „ linquerent manna usque mane, sicut dicitur: „ & reservarunt ex eo usque mane. *Exod.* „ 16. Quinta fuit inobedientia eorum, cum „ quæsierunt manna in ipso die Sabbati, se- „ cundum quod dicitur, factum est autem „ in die septimo ut egrederentur quidam „ de populo ad colligendum &c. *Exod.* 16. „ Sexta in Raphidim accidit ad aquas con- „ tradictionis *Num.* 20. Septima in Horeb „ cum facerent vitulum. *Exod.* 23. Octava „ facta est in Tabera, ubi dubitabant num „ vere Deus esset, & murmurabant sicut „ patet ex eo quod dicitur, & factum est „ cum populus inique ageret, sive nauseam „ haberet, vel mœrore afficeretur. *Numer.* „ 11. Nona orta est juxta sepulchra concu- „ piscentiæ, cum postularent carnes, ut & „ vulgus collectum quod erat in eo concu- „ piverunt concupiscentiam. *Num.* 11 De- „ cima in deserto accidit, cum scilicet aman- „ darentur exploratores, juxta id quod dici- „ tur, & tentaverunt me jam per decem „ vices, neque audierunt vocem meam. *Numer.* Hactenus Hebræi.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XV.

Ne tamen de consequenda terra promissionis spem omnem deponerent Hebræi, Deus hoc in capite rursus spondet se illam eis daturum. Unde præscribit. I. Quæ sint offerenda libamenta in sacrificiis peragendis, dum repromissam istam terram fuerint adepti: II. De quibus offerendæ primitiæ: III. Quæ victimæ pro expiandis transgressionibus legis, & peccatis voluntarie aut per ignorantiam, admissis: IV. Cum inscii essent Moses & Aaron qua pœna plectendus esset homo deprehensus die Sabbati colligens ligna, Deus ab eis ista de re interrogatus jubet ut ab universa multitudine lapidaretur: V. Tandem præcipit ut Hebræi suis palliolis, attexant fimbrias hyacintinas, quatenus ad earum conspectum memores essent mandatorum Dei, eaque executioni demandarent. Cum de Sacrificiis, Libamentis, & Primitiis actum fuerit in Levitico, hic tantum

Quæritur I. Cum Moses & Aaron essent prophetiæ dono illustres, qui fieri potuit ut ignorarent quo supplicio plectendus esset Sabbati violator?

Respondeo, Quod etsi Moses spiritu prophetico aliis antecelleret, hic tamen ei non erat ita familiaris, ut quavis data occasione eo posset uti; nam, inquit Christus D. Joan. 3. vers. 8. *Spiritus ubi vult, spirat, & nescis unde veniat, aut quo vadat;* Hinc quoties occurrebat aliquid arduum definiendum, solebat Moses Deum consulere, & ad ejus responsum res statuere. Sciebat quidem pœnam mortis latam esse in violatorem Sabbati, ut ipsemet scripsit *Exod.* 31. *vers.* 14. At quo genere mortis plectendus esset, ignorabat; cum Deus id non expressisset. Dubius pariter esse potuit utrum illa ligni modica collectio tanta esset Sabbati violatio, quæ morte deberet puniri: quamobrem merito censuit Deum illa de re esse consulendum.

Quæritur II. Quorsum Deus præceperit Judæis ut suis palliolis attexerent fimbrias hyacinthinas? *Respon-*

Respondeo, Multis de causis id fuisse præceptum: I. Ut Populus Israeliticus a cæteris Gentibus distingueretur externo quodam symbolo; quemadmodum interiore nota, nempe circumcisione ab eis erat sejunctus. Ita docet S. Hieronymus. II. Ut ad aspectum coloris hyacinthini seu ætherei, cogitationes affectus suos versus cœlum dirigerent, solique Deo placere & studerent; *Color enim hyacinthinus*, inquit Theodoretus, *cœli colorem imitatur: illos ergo meminisse volebat legislatoris, nempe qui omnia quidem repleat, proprie tamen cœlum incolere videatur*. III. Quoniam facile oblivisceb antur mandatorum Dei, ut patet ex mox dicto Sabbati violatore; ne in idem crimen & supplicium impingerent, voluit has adiici fimbrias, quatenus ipsas aspiciendo memores essent præceptorum divinæ legis, eaque executioni mandarent. Hinc Christus D. Matth. 23. Pharisæis exprobrat quod, ut viderentur aliis legum observantiores, magnificabant fimbrias suas: quin etiam addit in hunc locum S. Hieronymus, acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione revocarentur ad officia Domini, & ministeria servitutis ejus.

Has autem fimbrias vestibus suis attextas etiam a Christo D. gestas esse argumentum est, quod, ait S. Lucas *cap.* 8. *vers.* 44. Mulier Hemorrhoissa *accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti ejus, & continuo stetit fluxus sanguinis ejus*.

DISQUISITIONES
IN CAPITA XVI. & XVII.

HIs in capitibus refertur quorumdam Israelitarum novæ seditionis ortus, & eventus adversus Mosem & Aaronem, quod in sacris & politicis principatum obtinerent. Putat Aben-Esra, & cum eo Abulensis Præsul & alii, hic non esse servatam historicæ narrationis & temporum seriem, sed per recapitulationem rerum gestarum enarrari quæ paulo post Aaronis inaugurationem in summum Pontificem evenerant, & priusquam Israelitæ recederent a monte Sina; quod utique verisimile pariter existimo: maxime cum credibile non sit post severam & recentem Dei in Mariam Mosis sororem animadversionem, quod adversus fratrem insurrexisset, alios in idem crimen fuisse tam cito prolapsos. Adde quod S. Augustinus doceat, genera rerum gestarum distributa esse per libros, in quibus non est contextus temporum ordo, sed quædam prætermissa resumuntur & commemorantur.

Plurimis licet divinis testimoniis ac prodigiis aperte constaret a Deo Mosem esse selectum, qui numerosissimæ Israelitarum multitudini præesset, necnon & in sacris & in politicis in eos obtineret auctoritatem, ac propterea nemini dubium esse debuisset nonnisi ex divina ordinatione fratrem suum Aaronem in summum Sacerdotem, ejusque filios in secundi ordinis Sacerdotes consecrasse; nihilominus Core eorum consobrinus ex Isaar filio Caathi Mosis & Aaronis avi, ægre ferens se suosque a Sacerdotio remotos, & in simplicem Levitarum ordinem redactos, ambitionis æstu abreptus, Rubenitarum principes Dathan, Abiron, & Hon in Mosem incitavit: I. Quod summum in universum populum arripuisset principatum, qui Rubenitis jure primogenituræ debebatur: II. Quod Tribui Judæ assignatus esset prior locus in castris, qui Rubenitis competebat; quippe qui essent e Jacobi primogenito oriundi: III. Quod Josephi familiam duas in Tribus distribuisset, quæ proinde in terræ promissionis distributione duplicem accepissent portionem, quæ potius Rubenitis ut a primogenito prognatis, erat decernenda.

His aliisque rationibus & motivis irritata Rubenitarum familiarum capita, ascitis in seditionis partes ducentis quinquaginta viris, proceribus Synagogæ; hoc est, aliquem in populo magistratum gerentibus, qui tamquam patres conscripti vocari solebant ad consilium publicum; hi, inquam, omnes conspiratione facta, Mosem & Aaronem adoriuntur, eisque exprobrant: I. Ambitionem quod non contenti simplici sua sorte, primos sibi principatus & Sacerdotii honores arrogarint; cum non alium quam Deum ipsum habere deberent ducem & principem, utpote qui in medio eorum consisteret, *v.* 3. II. Quod satis non ducentes eos eduxisse ex Ægypto, ubi bonis omnibus affluebant, ut fame illos interficerent in solitudine, insuper dominationem tyrannicam in eos usurpabant, *vers.* 13. III. Quod vana spe eos lactassent fruitum iri terra lacte, & melle manante, ironice ei dicentes: *Revera induxisti nos in terram quæ fluit rivis lactis & mellis, & dedisti nobis possessiones agrorum & vinearum?* &c.

Moses re inopinata commotus, Deo consulto, improperantibus edixit ut eorum quisque sequenti die ad Tabernaculi ostium cum thuribulis sacra facturi una cum Aarone convenirent, aliquo visibili signo docendi a Deo, quem eorum in sacrorum ministrum eligeret. Apparuit autem Deus insigni cum majestate & gloria, jussit ut Core, Dathan & Abiron sua repeterent Tabernacula, omnesque ab eis recederent: quo facto statim ad Mosis verba terra dehiscens eos tres una cum Tabernaculis absorpsit, *vers.* 33. additur cap. 26. vers. 10. & 11. *& factum est grande miraculum, ut Core pereunte, filii ejus non perirent*. Ducenti vero & quinquaginta viri qui obtulerant incensum, igne subito e Tabernaculo erumpente consumpti sunt.

His

His suppliciis Israelitæ nihilo meliores effecti, sequenti die in factionem conglomerantes petulantibus verbis Mosem & Aaronem quasi populi interfectores adoriuntur, eoque jam furoris venerant, ut duces suos interemissent, nisi hi ad Tabernaculum confugientes conjuratorum impetum declinassent. Tantam audaciam inultam non est passus Deus; nam illico plagam immisit in indomitum istum populum, quam vulgatus Interpres *incendium*, alii, *pestem* nominant, qua extincti sunt quatuordecim millia hominum & septingenti; pluresque periissent, nisi Aaron instructo thuribulo in castra festinus descendens, & stans inter mortuos & viventes oblato thimiamate Deum placasset.

Deus autem ut novo miraculo Aaronis Sacerdotium comprobaret, virgas e singulis Tribuum principibus cujusque nomine inscriptas in Tabernaculum deferri jussit; admonens ei designandum esse pontificatum, cujus baculus germinaret, & flores effunderet: postero autem die sola Aaronis virga foliis & amygdalis onusta apparuit, cæterorumque de pontificatus honore contendentium ambitum coercuit; unde jussit Deus illam Aaronis virgam servari juxta arcam fœderis *in signum rebellium filiorum Israel*, cap. 17. vers. 10.

DISQUISITIONES IN CAPUT XVIII.

Plurima in hoc capite occurunt notatu digna; quæ ut percipiantur, expositione indigent. *Primo* namque Deus confirmat Aaronis ejusque filiorum Sacerdotium, & quæ ab illis agenda sint præscribit his verbis: *Tu, & filii tui, & domus patris tui tecum, portabitis iniquitatem sanctuarii: & tu & filii tui simul sustinebitis peccata Sacerdotii vestri:* Quorum verborum sensus, hic est, ait apposite Vatablus,,, Dabitis pœnas
„ si quid peccatum fuerit in cæremoniis san-
„ ctuarii: hoc est, vos custodes estis sanctua-
„ rii; & neminem, qui non sit de Tribu ve-
„ stra, permittetis ministrare in sanctuario;
„ alioqui vos portabitis perpetratum malum.
„ Similiter tu Aaron & filii tui, quos delegi
„ mihi in Sacerdotes, observabitis diligenter
„ ne alii Levitæ usurpent sibi sacerdotale of-
„ ficium sed illi suum, & vos vestrum exeque-
„ mini; ne in peccatum corruatis &c.

Secundo, Deus Aaroni, ejusque in pontificatu successoribus tribuit supremam auctoritatem tam in Sacerdotes, quam in Levitas: vers. 2. *Sceptrum*, inquit, *patris tui sume tecum &c.* Statuitque, ut soli Sacerdotes ministrent in Tabernaculo; Levitæ vero excubias agant circa Tabernaculum; ita ut nullum alienigenam sub pœna capitis patiantur ad illud accedere. Prohibet insuper vers. 3. ne ipsi Levitæ accedant *ad vasa sanctuarii, & ad altare*.

At, *inquies*, quando, tempore peregrinationis, alio erat migrandum, & deportandum Tabernaculum, Levitæ illius partes, & in eo recondita vasa sacra tenebantur deferre: igitur ipsis licitum erat ad illa accedere.

Respondeo, nusquam Levitis fuisse permissum vasa sacra tangere, quin prius velis & integumentis a Sacerdotibus fuissent cooperta, ut præcipitur *Num.* 4. *vers.* 13. his verbis: *Cumque involuerint Aaron & filii ejus sanctuarium, & omnia vasa ejus in commotione castrorum*, (id est demigratione) *tunc intrabunt filii Caath, ut portent involuta: & non tangent vasa sanctuarii, ne moriantur.* Inde est quod hoc cap. 18. *vers.* 7. Deus Aaroni præcipit, *Tu autem, & filii tui, custodite Sacerdotium vestrum:* (id est officium sacerdotale) *& omnia quæ ad cultum altaris pertinent, & intra velum sunt, per Sacerdotes administrabuntur. Si quis externus accesserit* (id est non Sacerdos) *morietur*. Utinam ad hæc attenderent novæ legis Sacerdotes, qui sacrorum altarium ornatum, & cultum etiam laicis committunt!

Tertio, Deus significat Aaroni se illi & filiis ejus Sacerdotibus concessisse omnes oblationes quæ solebant offerri; maxime pro peccatis eluendis: *Omnis oblatio, & sacrificium, & quidquid pro peccato & delicto redditur mihi, & cedit in sancta sanctorum, tuum erit, & filiorum tuorum:* ubi nomine *sancta sanctorum* non intelligitur sacratior illa pars sanctuarii, in qua recondita erat arca fœderis; in ea namque nullæ fiebant oblationes, nullaque sacrificia; nec cuiquam licitum erat in eam ingredi, dum fixum fuit Tabernaculum, nisi soli summo Pontifici, idque duntaxat semel in anno, scilicet in festo expiationis. Sed per *sanctum sanctorum*, hic designatur illa Tabernaculi pars, quæ alias dicitur *sanctum*, quæque media erat sanctum sanctorum inter & atrium: quæ atrio cum esset sanctior, solique Sacerdotes in eam possent ingredi, idcirco respectu atrii, ad quod omnibus Israelitis patebat aditus, dicitur hic sanctum sanctorum.

Quarto, jubet Deus oblationes illas comedi in sanctuario, quod *sanctum sanctorum* appellaverat, utque mares tantum ederent ex eis, *Quia* (ait Deus Aaroni) *consecratum est tibi*. De cæteris autem oblatis, ait *vers.* 11. *Qui mundus est in domo tua, vescetur eis*.

Quinto, addit vers. 19. *Omnes primitias sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino tibi dedi, & filiis ac filiabus tuis, jure perpetuo. Pactum salis est sempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis*. Sponsionem autem hanc vocat *pactum salis*, ut significet perpetuum fore Sacerdotium in Aaronis familia, atque illam potituram prædictis oblatio-

tionibus; alludit enim ad vim & naturam salis a corruptione & putrefactione præservantis ea, quæ illo consperguntur, juxta illud vulgare effatum, *sole & sale servantur omnia*.

Insuper adiicit Deus vers. 20. filios omnes Levi, Sacerdotes, seu Levitas nullam partem habituros in divisione & distributione obtinendæ terræ promissionis, aliis Israeliticis Tribubus facienda: *In terra eorum*, inquit, *nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos: Ego pars & hæreditas tua in medio filiorum Israel. Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israelis in possessionem:* &c. Cur autem peculiarem Tribum Levi sacris ministeriis addictam esse voluerit, rationem addit vers. 22. *Ut non accedant ultra filii Israel ad Tabernaculum; nec committant peccatum mortiferum*, sese videlicet sacris immiscendo tractandis ministeriis: quibus verbis familiarum primogenitos omnes excludit, quibus antea jure suæ primogenituræ facultas erat offerendi sacrificia, ut sæpius superius dictum est.

Tandem præcipit Deus Mosi ut Levitis omnibus denuntiet; *Cum acceperitis a filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id est, decimam partem decimæ, ut reputetur vobis in oblationem primitivorum... eas offerte Domino, & date Aaroni*; quibus verbis non significatur decimas illas a Levitis oblatas in solius Aaronis, seu summi Pontificis usum & proprietatem esse conferendas; sed distribuendas universo Sacerdotum gregi: si enim illæ in solius summi Sacerdotis usum cessissent, ille ditior esset; quippe cum centesimam omnium bonorum Israelitarum partem haberet; cæteri vero Sacerdotes essent pauperrimi.

DISQUISITIONES IN CAPUT XIX.

Refert Moses in hoc cap. sibi præceptum a Deo, ut conficiat aquam lustrationis, cujus aspersione polluti ex tactu cadaveris, aut alio quovis modo, possent mundari. Tradit autem ritum confectionis hujus aquæ lustralis, & qua ratione fieri debeat illius aspersio. *Primo* dicit assumendam esse *vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portaverit jugum*: Quibus verbis tres designantur in illa vacca immolanda conditiones. 1. Ut sit *rufa*, seu rubea; rubedo enim apud Hebræos peccatum significabat, juxta illud Isaiæ 1. v. 18. *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erunt:* Nimirum ut ex hac peccati & inquinationis similitudine & repræsentatione, peccatum elueret, & inquinatos mundaret, contrariisque remediis medelam afferret. Qua cæremonia præsignabatur Deum aliquando missurum filium suum *in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne*. 2. Ut sit *sine macula*, hoc est, nullos habeat pilos nigros aut albos, sed omnino esset rufa; aut, ut volunt aliqui, nullo morbo, seu vitio laboraret, & in nullo culpari posset. 3. Ut non *portaverit jugum*, nec esset laboribus fracta; quo significabatur eos, qui assumuntur ad alios mundandos, debere esse liberos a jugo peccati.

Secundo, Vacca hæc tradita summo Pontifici deducenda erat *extra castra, & immolari in conspectu omnium:* Ut esset figura Christi aliquando Judæorum Pontificum sententia & instantiis deducendum extra civitatem Jerosolymam, & crucifigendum in conspectu Judæorum.

Tertio, Vacca illa occisa debebat omnino comburi, & illius cineres in vasa aquæ conjici, ut inde fieret aqua lustralis, cuius aspersione mundabantur qui fuerant polluti, sive ex contactu cadaveris, sive alia legali inquinatione. Cæteri autem huius aquæ lustralis conficiendæ ritus cum jam expositi sint, ubi actum est *de lustrationibus Judæorum*, illuc lector remittitur. Hac autem cæremonia præsignificari voluit Deus Christum aliquando sacratissimi sui sanguinis effusione homines esse mundaturum ab omni peccato, juxta illud Joan. 1. v. 7. *Sanguis Jesu-Christi filii ejus emundat nos ab omni peccato*. Unde Apost. ad Hebr. 9. v. 13. & 14. *Si sanguis Hircorum & Taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum-Sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?*

Erat insuper illa Mosis & Israelitarum lustralis aqua præludium illius aquæ, quam diebus Dominicis, atque in vigiliis Paschæ & Pentecostes benedicit Ecclesia, illamque fidelibus præbet, ipsos ea aspergit ad corporum & animæ salubritatem. Unde in illius aquæ benedictionis formula his utitur verbis; *Ut sit omnibus sumentibus salus mentis & corporis, ut quidquid ex ea tactum, vel aspersum fuerit, careat omni immunditia, omnique impugnatione spiritalis nequitiæ*. Huius autem aquæ benedicendæ ritum ab Apostolis traditum constanter affirmat Sanctus Alexander Martyr, Romanus Pontifex ejus nomine primus, quem quintum a S. Petro enumerat Concilium Florentinum; tametsi nonnulli septimum recenseant. Hic *in Epist. 1. ad omnes Orthodoxos* inter cætera habet; „ Aquam sale conspersam populis „ benedicimus, ut ea cuncti aspersi sanctificentur, & purificentur. Quod & omnibus Sacerdotibus faciendum esse mandamus: nam si cinis vitulæ sanguine aspersus populum sanctificabat atque mundabat, multo magis aqua sale aspersa, divinisque

„ nisque precibus sacrata; & si sale asperso per Elizæum Prophetam sterilitas aquæ sanata est, quanto magis divinis precibus sacratus sal, sterilitatem rerum aufert humanarum, & coinquinatos sanctificat, mundat, & purgat, & cætera bona multiplicat, & insidias Diaboli avertit, & a phantasmatum versutiis homines defendit. *Hæc ille.*

Quibus verbis mirandos huius aquæ benedictæ effectus luculenter exponit. I. Quod auferat sterilitatem, & fœcunditatem conferat. II. Quod coinquinatos sanctificet, vel vim habeat eluendi peccata venialia, ut communiter docent Theologi, cum subtili Doctore, & Angelico, qui scribit: „ Ad remissionem peccati venialis, non requiritur novæ gratiæ infusio, sed sufficit aliquis actus procedens ex gratia, quo aliquis detestatur peccatum veniale, vel explicite, vel saltem implicite; sicut cum aliquis ferventer movetur in Deum. Et ideo triplici ratione aliqua causant remissionem venialium peccatorum; vel per infusionem gratiæ; & sic per Eucharistiam, & Sacramenta novæ Legis: *Secundo*, in quantum sunt cum aliquo motu detestationis peccatorum: & hoc modo confessio generalis, tunsio pectoris & oratio Dominica prosunt ad remissionem venialium peccatorum. *Tertio* modo in quantum sunt cum aliquo motu reverentiæ in Deum & ad res divinas: & hoc modo benedictio Episcopalis, aquæ benedictæ aspersio, quælibet sacramentalis unctio, oratio in Ecclesia dedicata, & similia operantur ad remissionem venialium peccatorum.

Hæc tamen ea ratione non sunt intelligenda, ac si sola aquæ benedictæ aspersio vim habeat remittendi peccata, ut loquuntur Theologi, *ex opere operato:* sed *ex opere operantis*; quatenus nimirum illius aquæ sumptio, aut aspersio, mentem excitat ad Dei reverentiam & amorem.

III. Plurimum valet ad abigendos Dæmones, illorumque insidias & tentationes declinandas, ut docet Hugo Victorinus; qui cum dixisset, *Sunt alia, quæ etsi non sunt necessaria ad salutem, proficiunt tamen ad sanctificationem; quia his exerceri, & gratia amplior acquiri potest, ut aqua aspersionis, & cineris susceptio* addit: „ Hac igitur aqua sanctificata fideles asperguntur, & habitacula fidelium illustrantur ab illusione & infestatione malignorum spirituum; quo effectu aqua benedicta figurari potest in sanguine Agni Paschalis, qui in postibus habitaculorum ad repellendum exterminatorem, Dei mandato, ponebatur. Unde in benedictione salis aquæ infundendum hæc proferuntur verba, *Ut efficiaris sal exorcizatum in salutem credentium, & sis omnibus sumentibus te sanitas animæ & corporis. Effugiat atque discedat ab eo loco, in quo aspersum fueris, omnis phantasia & nequitia, vel versutia Diabolicæ fraudis, omnisque spiritus immundus adjuratus &c.* In benedictione vero salis & aquæ hæc proferuntur: *Deus invictæ virtutis auctor, suppliciter deprecamur ac petimus, ut hanc creaturam salis & aquæ dignanter aspicias, benignus illustres, pietatis tuæ rore sanctifices, ut ubicumque fuerit aspersa, per invocationem Sancti nominis tui infestatio immundi spiritus abigatur, terrorque venenosi serpentis procul pellatur, & præsentia S. Spiritus nobis misericordiam tuam poscentibus, ubique adesse dignetur.* Hujus aquæ benedictæ stupendos effectus si quis requirat, consulat illustriss. Marc. Antonium Marcilium Archiep. Salernitanum in præclaro suo libro de fonte lustrali, seu de aquæ benedictæ præstantia.

DISQUISITIONES IN CAPUT XX.

Tria hoc in capite referuntur: I. Mors Mariæ & Aaronis summi Pontificis illius fratris, illa in capitis exordio, hæc in fine: II. Legatio Israelitarum ad Regem Edom, ut liberum per suum regnum in Chananitidem iter eis concederet, quod semel & iterum denegavit. III. Nova totius populi adversus Mosem & Aaronem obmurmuratio, & concitata seditio propter aquæ penuriam, *Cur* (inquiunt vers. 4.) *eduxistis Ecclesiam Domini in solitudinem, ut nos & nostra jumenta moriamur &c.* His querimoniis & conviciis etsi lacessiti Moses & Aaron, nihilominus suis precibus Deum urgent ut sitientis populi misereatur, & aquæ fontem aperiat. Jubet Deus ut accepta virga, non Aaronis quæ floruerat, sed ea qua Moses ipse tot in Ægypro patrarat prodigia, quæ reposita fuerat in Tabernaculo; & convocata multitudine ad radicem montis Hor, ubi constituta fuerat trigesima quarta mansio, imperarent saxo, ut aquas uberrime profunderet, *Loquimini ad petram coram eis, & illa dabit aquas*, vers. 8.

At Moses solis verbis, ut imperatum fuerat, non contentus, saxum virga percussit, non uno duntaxat, sed iterato ictu: quamobrem in utrumque fratrem subiratus Deus, dixit: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram, quam dabo eis*, vers. 12. vel, ut ait infra cap. 27. vers. 11. *Quia offendistis me in deserto Sin, in contradictione multitudinis &c.* Seu, ut habetur Deuteron. cap. 32. vers. 51. *Quia prævaricati estis contra me, in medio filiorum Israel, ad aquas contradictionis, & non sanctificastis me inter filios Israel &c.* Quæ verba indicant Mosem & Aaronem in hac occasione nonnihil peccasse.

Qua-

Quæres autem I. Quodnam fuerit istud peccatum?

Respondeo, Quæstionem hanc omnibus Interpretibus tam Hebræis, quam Christianis crucem figere, nec ab ullo hujus Dei in Mosem & Aaronem iracundiæ rationem ita perspicuam reddi, quæ exceptionem non admittat. Rabbi Gedaliah productus a Joanne Buxtorfio refert se in quodam tractatu collegisse viginti octo diversas hac de re Auctorum sententias. Rabbi Isaac Abarbanel decem ipse profert & refellit; sed undecima quam ex se adjicit, aliis non est verisimilior: ait enim Mosem & Aaronem interdictos esse ingressu in terram promissam propter suas prævaricationes, Mosem quidem propter emissos exploratores in terram Chanaam, quibus jussit ut explorarent quales & quanti essent illius terræ incolæ? quæ eorum vires? qualis bellicus apparatus? &c. Quæ nec populus petierat, nec Deus permiserat, sed duntaxat ut referrent qua via esset procedendum, & quæ primum aggrediendæ & expugnandæ civitates. Unde cum populum exclusit ab ingressu in terram promissionis, quod audiens adeo fortes esse illius incolas, recusaverit illos aggredi; merito, ait, pari pœna plectendus erat Moses qui istius peccati fuerat occasio. Aaron vero propter adorationem vituli aurei, quem etsi ille non coluerit, aliis tamen idololatrici cultus ansam præbuit.

Verum, etsi Moses prædicta verba ex se adjecerit, optima tamen intentione id præstitit, nimirum ut populus audiens esse fortes & bellicosos, urbesque omnibus ad repugnandum instructas, agnoscerent magnitudinem beneficii & protectionis divinæ quæ in debellandis istis hostibus benigne erat adfutura, quo sensu *Deuter. 9. vers.* 1. 2. *&* 3. ait: *Audi Israel, tu transgredieris hodie Jordanem, ut possideas nationes maximas & fortiores te, civitates ingentes, & ad cœlum usque muratas... scies ergo hodie quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens, qui conterat eos & deleat atque disperdat &c.* Nihil ergo in eo a Mose peccatum est. Ad Aaronem quod spectat, revera in fusione & cultu vituli aurei nonnihil peccavit: At Mosis precibus veniam hujus delicti consecutus est, ut refertur *Deuter. 9. vers.* 20.

Accedit quod Deus ipse non aliam ob causam dicat Mosem & Aaronem interdicendos esse ingressu in terram promissionis, nisi quod increduli fuerint, nec ipsum glorificaverint ad aquas contradictionis: frustra ergo hujus interdicti aliud inquiritur motivum & delictum, quam eorum in fide cespitatio, & neglectus Deo tribuendus honor.

Quæres II. Quodnam fuerit istius cespitationis, & neglectæ Dei gloriæ indicium?

Respondeo, illud potissimum proferri posse quadruplex. I. Quod silicem virga percusserint, cui tantum nomine Dei imperare debuerant, ut largissimas aquas profunderet: dixerat enim Deus *Loquimini ad petram coram eis* (Israelitis) *& illa dabit aquas.* Nec refert quod jussus fuerit Moses virgam assumere; inde enim non sequitur quod debuerit ea petram verberare; sed tantum ut virga illa qua tot patrarat prodigia, indicium esset certo futuri miraculi, cum ad ejus erectionem absque ulla percussione tot ac tanta jam fuissent edita. II. Quod semel percussisse non contentus, ictum iteraverit, veluti hærens dubius de Dei promissis; quæ diffidentia non levis videtur in Deum injuria. III. Quod ira abreptus in Israeliticum populum efferbuerit dicens, *Audite rebelles & increduli*, &c. Quæ maxima erat contumelia in populum a Deo electum.

IV. Quod probabilius existimo, idcirco arguuntur incredulitatis, & ob eam puniuntur, quod non qua decebat animi firmitate & constantia obstiterint tumultuanti & murmuranti populo, nec eum fuerint hortati ut aquam a Deo peterent, quem toties benignum opitulatorem fuerant experti; sed quasi sibi factam injuriam reputantes, dixerint; *num de petra hac vobis aquam poterimus elicere?* perinde ac si dubii fuissent de eventu, ut existimant S. Augustinus & Theodoretus in hunc textum; hujus autem diffidentiæ causam tangit Psalmista *Psalm.* 105. *vers.* 32. *&* 33. dicens Mosem propter hanc populi seditionem ita fuisse commotum, ut sibi compos non videretur, *Irritaverunt eum* (inquit) *ad aquas contradictionis & vexatus est Moyses propter eos; quia exacerbaverunt spiritum ejus.* Quæ verba indicant vehementissimam fuisse illam seditionem, unde etiam loco nomen inditum est *aquæ contradictionis; ubi jurgati sunt filii Israel contra Dominum; & sanctificatus est in eis:* hoc est, maxima apud homines facta est ipsius gloriæ & honoris accessio, tum ob manifestatam ipsius paternam bonitatem & clementiam, quod licet tumultuantis populi ingratitudine plurimum offensus, eis tamen per miraculum aquas concessit: tum ob latam in Mosem & Aaronem sententiam.

Habuit enim Israeliticus populus unde Dei sanctitatem & misericordiam plurimum celebraret, viso aquæ per miraculum ingratis concessæ profluvio: habuit & unde timeret terribilem illius justitiam, cum audivit suos duces Deo tantopere acceptos, ob levem culpam ingressu in terram benedictionis interdictos; maxime cum paulo post eodem in loco Aaron Deo ita statuente e vivis excesserit: legitur enim circa hujus capitis finem, Deum jussisse Mosi ut, populo ad montis Hor ima consistente, ipse cum Aarone ejusque filio Eleazaro montis verticem conscenderent, ubi Aaron exutus Pontificalibus indumentis, & Eleazaro his induto, in totius multitudinis conspectu diem clausit extremum, ibique sepultus est.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXI.

DUm Aaroni vita functo Israelitæ ad montis Hor radices consistentes justa persolvunt, ejusque obitum per triginta dies largissimis deflent lachrymis, quod optimo parente & sanctissimo Pontifice essent orbati, Rex Arad audiens eos regni sui finibus adesse, e meridionali Chananeæ plaga cum ingenti agmine confestim erumpens, eorum castra invasit, atque militibus imparatis levi pugna fusis, ingentem prædam abduxit: at Hebræi facto voto de illis Araditis penitus excidendis, si Deus victoriam concederet, manu facta in illos irruunt, omnesque ad unum trucidant, subvertunt urbes, & ferro ac igne omnia depopulantur.

Hac insigni victoria potiti Israelitæ, cum apertam haberent viam in Chananitidem, sperabant tandem finem laborum suorum, suarumque peregrinationum adesse. At cum Dei jussu solvissent castra, & viderent inde non recta via pergendum esse in terram toties repromissam, sed repetendam vastam solitudinem versus mare rubrum, atque iterum in sterili & arenoso deserto oberrandum; post plures tædiosas circuitiones, animo deficientes, in duras dirasque contra Deum & Mosem voces eruperunt, dixeruntque Mosi vers. 5. *Cur eduxisti nos de Ægypto ut moreremur in solitudine? deest panis, non sunt aquæ, anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo.* Deus his querimoniis commotus, quoniam acuerant linguas suas sicut serpentes, & criminationibus & improperiis in suum ducem & liberatorem insurgebant, serpentes venenatos & noxios in universum populum immisit, qui suo virulento complexu, & afflatu igneo illos interficerent.

Illi vero ad sanam mentem reversi, Mosem ut ipsis adesset obsecrant; Deus autem Mosis precibus ad misericordiam flexus imperat illi, ut serpentem æneum effingat, perticæque imponat, quem qui aspicerent, sanarentur, fieretque ut serpentis inanimis figura veri & animati morsum venenosum auferret.

Quæritur I. Unde illi serpentes fuerint immissi?

Respondeo, nonnullos arbitrari eos adductos esse ex ipsa Arabiæ solitudine talium bestiarum ferace: vel ex Africa australi quæ venenatis animalibus abundat. Verum existimo hos ignitos serpentes non aliunde advectos, sed in ipsa solitudine existentes, nec prius molestiam inferentes, Dei jussu glomeratos in perduellem illum populum irruisse: idque significat Moses *Deuter.* 8. Ubi referens beneficia a Deo Israelitis collata, ait vers. 15. *Ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio ac Dipsas* &c. Erant igitur in ea solitudine serpentes; sed Deo protegente nulli nocebant.

Tradunt Hebræi Doctores in *Bemidbar Rabba sect.* 23. Inter miracula quæ Deus in Israelitarum gratiam operatus est in deserto, hoc præsertim referri, quod non permiserit serpentibus ut eos læderent. At cum blasphemis vocibus Deum provocassent, non cohibuit serpentum illorum a natura insitam sæviendi procliviem, quinimo eos armavit ac stimulavit ad ultionem irrogatæ sibi ab istis murmuratoribus iniuriæ.

Petes II. Quare serpentes illi dicti sint *igniti?*

Respondent Rabbini, idcirco dictos *ardentes & candentes*, quia *ignem accensum habebant in ore suo, & mordentes ejaculabantur in eos ignem, ut viscera eorum comburerentur.* At verisimilius est eos serpentes dictos esse ignitos, quod venenum ab eis ejaculatum instar ignis adureret, & sitim inextinguibilem procrearet: tale est potissimum *præsteris*, & *Dipsadis* venenum, quo (ait Lucanus) infectus Catonis per deserta post victum Pompeium fugientis vexillifer,

Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas
Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe, . . .
Ille vel in Tanaim missus, Rodanumque, Padumque
Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem. &c.

Quæ maxime Dipsadis veneno conveniunt; nam testibus *Galeno* lib. de theriaca *Æliano* [a], *Dioscoride* [b], Dipsas est species viperæ, brevior tamen vipera communi, venenum effundens ita lethiferum, ut qui eo fuerint infecti, vel siti moriantur, vel eo usque bibant, donec medii disrumpantur. a *Lib.* 6. *cap.* 50. b *Lib. ult.*

Cum autem serpentum illorum venenosis morsibus maxima populi multitudo periisset: cæteri ejusdem periculi timore, atque pœnitentia ducti, exorarunt Mosem, ut suis precibus mortem imminentem submoveret. Deus autem Mosis orationibus placatus, jussit ei ut effingeret æneum serpentem, eumque sursum elatum poneret pro signo, ut qui a serpentibus percussi eum aspicerent, continuo sanarentur.

Marshamus de hoc æneo serpente a Mose, Dei jussu, erecto sic loquitur, ut insinuet eum ad instar Ægyptiacarum præstigiarum, sed sanctiore quadam arte, formatum esse, illius enim verba sunt: *Fecit Moses serpentem æneum, & posuit eum super perticam; quem cum percussi aspicerent, sanabantur.* Sic

Pestis nigris inserta medullis
Excantata fuit.

„ Ægyptii imprimis ob serpentum incantationem celebrantur. Apud Hebræos, „ etiam serpentes excantandi modus viguisse videtur. David [a], quippe Salomon [b] „ & Jeremias [c] serpentum meminerunt, „ qui incantari respuerint. *Ita ille*.

[a] *Psal.* 58. *v.* 5.
[b] *Eccl.* 10. *v.* 8.
[c] *v.* 7.

Non diffiteor quidem Ægyptios olim, *Marsos* ac *Psyllos*, aliosque Orientis populos assuetos esse serpentes fascinare, eumque in finem lapides & laminas certis quibusdam figuris delineatas adhibuisse, id enim indicat Arnobius; *Adversus ictus noxios*, inquit, *& venenatos colubrorum morsus remedia sæpe conquirimus, & protegimus nos Laminis, Marsis, Psyllisque vendentibus.*

Verum nil simile occurrit in illo serpente æneo, facto non hominis arbitratu, sed Deo præcipiente, qui cum omnes malas Dæmonis artes districte prohibeat, illasque summopere aversetur; impium esset aliquam vim magicam in illo a Mose fabricato serpente asserere.

Petes III. Cur potius serpentis, quam alterius rei figuram in signum consequendæ sanitatis constitui voluerit Deus?

Respondent Hebræi Doctores, maxime Moses Gerundensis & R. Becco id factum, ut sanatio illa fieret illustrior; cum enim, inquiunt, experientia constet, eum, qui sauciatus & morsus est ab animante venenato, ad istius nominis auditum, aut imaginis aspectum gravius torqueri; debuissent Israelitæ a serpentibus vulnerati ad eorum imaginis intuitum periculosius laborare; at secus accidit, ut inde majus appareret curationis per remedia contraria beneficium, & celebrior fieret Dei erga ingratum populum misericordia. Addit R. Kimki medicinæ peritos asserere, illum qui serpentis morsu ictus sit, si aspiciat serpentis figuram, illico mori; maximum ergo fuit miraculum, contrario remedio Israelitas sanari, & ex veneno parari antidotum.

Adiicio quod cum serpens Diaboli fuerit instrumentum ad insinuandum peccatum; ac propterea maledictus a Deo, etiam peccati symbolum extitit: illius igitur figura Israelitis erat in admissi per murmurationem criminis repræsentationem, quæ eos ad pœnitentiam provocaret ut veniam & sanitatem impetrarent.

Petes IV. Qua virtute sauciatis a serpentibus serpens ille æneus medelam tribueret?

Respondet Auctor libri sapientiæ, *Cum illis supervenit sæva bestiarum ira, morsibus perversorum colubrorum exterminabantur: sed non in perpetuum ira permansit: sed ad correptionem in brevi turbati sunt, signum habentes salutis ad commemorationem mandati legis tuæ: qui enim conversus est, non per hoc, quod videbat, sanabatur; sed per te omnium salvatorem.* Valeant ergo nugatores illi qui isti serpenti æneo vim talismanicam a syderibus acceptam tribuunt: Quasi vero virtus illa, & si extitisset, sese potuisset effundere in tam ingentem populi multitudinem; fuissetque necessum illum serpentem æneum aspicere, ut vulnerati sanarentur?

Petes V. Cur æneus ille serpens excelsæ perticæ fuerit affixus?

Respondeo, id factum I. Ut eminus ab omnibus videri posset. II. Ut celebris esset Christi D. aliquando in cruce exaltandi figura, ut ipsemet exponit Joann. 3. vers. 14. *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis* (in cruce) *ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Hanc analogiam egregie expendit Theodoretus exponens cur Deus voluerit conferre sanitatem Israelitis per serpentem æneum, ait, per eam præsignari salutem humano generi conferendam per Christi D. passionem: *Quemadmodum enim*, inquit, *serpens æneus erat imago serpentum, non tamen venenum illorum gerebat: ita filius unigenitus corpus quidem habebat humanum, sed peccatorum macula carebat; & sicut a serpentibus morsi serpentem intuentes sanabantur; ita qui vulnerati sunt a peccato, passioni Salvatoris nostri sine ulla dubitatione credentes, mortem superant, & vitam æternam consequuntur.* Hanc analogiam luculentius exponit Auctor sermonis de serpente æneo, inter Augustinianos de tempore alias *num.* 105. nunc rejectus in appendicem *num.* 33.

Petes VI. Quid tandem sit factum de illo serpente æneo?

Respondeo, illum servatum esse usque ad tempora Ezechiæ Regis qui ut refertur 4. Reg. cap. 18. vers. 4. *Dissipavit excelsa, & contrivit statuas, & succidit lucos & confregit serpentem æneum quem fecerat Moses, siquidem ad illud tempus filii Israel adolebant ei incensum, vocavitque nomen ejus Nohestan.* Quæ vox ait R. Salomo contemptum indicat, ac si dixisset, *nihil utilitatis in eo, quippe cum nihil sit præter æs.* Voluit autem Deus illum servari in perpetuam memoriam miraculosæ liberationis a venenosis serpentum morsibus. At cum Israelitæ ad idololatriam proni, divinos illi honores impenderent, merito censuit piissimus Rex illum esse confringendum, ne amplius esset tanti sceleris occasio.

Neque his obstat quod Asa & Josaphat, etiam religiosissimi Dei cultores, & idolorum exterminatores, hunc serpentem intactum reliquerint: fieri enim potuit ut eorum temporibus nondum eo insaniæ venerint Israelitæ, ut illi serpenti tamquam numini thus adolerent.

Petes VII. Quis sit horum verborum sensus vers. 14. *Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon; scopuli torrentium inclinati sunt ut requiescerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum?*

Respondeo, verba hæc crucem figere Interpretibus, maxime si Textum Hebræum & Græcum spectes; in his enim nullas pene apparet sensus, sic enim habent Septuaginta in Bibliis Regiis, *Hoc dicitur in libro, bellum Domini, Zoob combussi & torrentes Arnon, & torrentes statuit ut habitarent Ar, & adjacet finibus Moab*: obscura certe & maxime involuta sententia, cui vulgatus Interpres lucem aliquam sua versione attulit, præbuitque indi-

indicia quibus genuinus sensus eruatur. Nimirum I. Quod quemadmodum maris rubri fluctus operuerunt Ægyptios qui persequebantur Israelitas; sic Amorrhæi latitantes in cavernis montium juxta torrentem Arnon, ut Israelitas eum transilientes invaderent, oppressi sunt a montibus ruentibus in eos: quo spectasse videtur Psalmista, cum Dei mirabilia in favorem Hebræorum ab Ægypto exeuntium, & ad terram promissionis pergentium enarrans, inter cætera ait, *Montes exultaverunt ut arietes, & colles sicut agni ovium*; hoc est, subsilierunt & radicitus sunt evulsi, ut Israelitarum hostes opprimerent.

Hunc pariter in sensum præfata verba exponunt non solum Lyranus, Tostatus, Eugubinus, & alii Christiani Interpretes; sed & plurimi Doctores Hebræi in *Medraschim*, seu mysticis & allegoricis expositionibus, & in Targo Hierosolymitano, ubi legitur; *Idcirco dicitur in libro legis qui assimilatur libro bellorum: ut signa & virtutes fecit Dominus populo suo filiis Israelis, cum ad mare Suph starent, sic fecit cum eis quando transibant torrentes Arnonis. Cum enim transirent filii Israelis torrentes vel flumina Arnonis, absconderunt se Amorrhæi in speluncis quas habebant juxta torrentem, dicentes, quando transituri sunt filii Israel, nos egrediemur ipsis obviam, ut occidamus eos, sed Dominus totius mundi Deus, qui novit cogitationes cordium, & cui nota sunt ea quæ sunt in renibus, signum dedit montibus, ut statim capita seu cacumina sua conjungerent inter se invicem, & capita heroum illorum contererent, atque torrentes a sanguine interfectorum emanarent, Israelitis super capitibus montium incedentibus* &c. Montes enim revulsi & collisi viam planam Hebræis præbuerunt. Utut sit certum est istis verbis: *Sicut fecit in mari rubro* &c. Significari aliquod grande miraculum in favorem Hebræorum editum; illique comparandum quod in transitu maris rubri patratum fuerat; nempe sicut mare absorpsit Ægyptios & sese Hebræis transmeabile exhibuit; sic & montes juxta torrentem Arnon, oppressis suo lapsu Amorrhæis, viam planam ac securam Israelitis aperuerunt.

Alius tamen proferri potest sensus magis litteralis; nempe quod sicut Deus pugnavit pro Israelitis contra Ægyptios, quos extinxit in mari rubro; ita pugnavit pro eisdem adversus Amorrhæos in torrente Arnon, eo in loco ubi scopuli montium inclinantur, seu longo jugo protenduntur & desinunt *in Ar*, urbem Moabitarum; siquidem Arnon terminus est Moab dividens Moabitas & Amorrhæos, *vers.* 13.

Hæc ut planiora fiant, attendenda sunt quæ Moses recenset a *vers.* 21. *ad* 35. nempe insignem victoriam Israelitarum in Amorrhæos & Basanitas quos penitus exterminarunt. Amorrhæis ex Chananis stirpe prognatis imperabat Sehon, cujus Regni metropolis erat Hesebon. Ad eum legatos misit Moses qui liberum transitum per ejus regionem efflagitarent. Negavit ille, denuntians ut cito ab ejus Regni finibus recederent, alioquin armis abigendi. Nec cunctatus cum ingenti exercitu eis occurrit: prælium non declinant Israelitæ, & Dei ope freti audacter irruunt in hostes, eos proterunt, & nulli vel ætati vel sexui parcentes, omnes trucidant, eorumque agris & urbibus potiuntur. Deinde in Basanitidem regionem Gigantum feracem ingressi; Ogus eorum Rex monstruosa proceritate terribilis, eis cum formidando exercitu ivit obviam: at Deo protegente & præmonente ne monstra exhorrescerent, prælium viriliter ineunt, vincunt, triumphant, & Amorrhæorum reliquias exterminant, ne quis ab illis deinceps esset metus.

Inde vero egressi, cum præ aquarum inopia siti populus laboraret, exoratus Deus per Mosem, ostendit ei puteum, seu locum in quo levi defossione reperirent aquarum abundantiam: Unde præ gaudio exultantes Hebræi hoc cecinere canticum: *ascendat puteus* &c. *vers.* 17. & 18.

Petes VIII. Quis fuerit ille puteus?

Respondeo, nomine *putei* hic largissimas aquas indicari, quas Deus per miraculum Israelitis sitientibus in arida solitudine præbuit: quænam vero fuerint illæ aquæ, an eædem quas Moses eduxit ex percussa petra in Cades, ad quas iterum Israelitæ accedentes sitim exstinxerint; an vero alio per novum miraculum eductæ, non una est Interpretum sententia. Plurimi Hebræi Doctores cum Paraphraste Chaldæo existimant easdem fuisse aquas e silice in Cades percusso erumpentes, & instar fluvii aut rivuli per desertum effluentes: idque probant I. Ex concordia verborum hujus capitis cum præcedenti; nam hic vers. 16. legitur, *Apparuit puteus super quo locutus est Dominus ad Moysem; congrega populum, & dabo ei aquam*: quæ videntur synonima cum istis capitis 20. vers. 8. *Tolle virgam, & congrega populum, tu & Aaron frater tuus, & loquimini ad petram coram eis, & illa dabit aquas*. II. Hic *v.* 18. de hoc puteo dicitur, *Quem foderunt principes, & paraverunt duces multitudinis in datore legis, & in baculis suis*. Quæ cohærent cum vers. xi. præcedentis capitis, ubi Moses comite Aarone *percutiens virga bis silicem egressæ sunt aquæ largissimæ, ita ut populus biberet & jumenta*. III. Idipsum significare videtur S. Paulus cum in aquas e silice *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra* &c. Hoc est, fluvio e petra emanante.

Verum quin isti sententiæ subscribam, obstant hæ rationes. I. Quod aquæ e silice Mosis virga percusso effluentes, dici non possint puteales, cum non e profundo, sed ex montis latere profluxerint. II. Non fuerunt per duces multitudinis, hoc est per Tribuum præfectorum baculos expressæ, ut fuerunt illæ hic commemoratæ. III. Verisimile non est Israelitas tanta lætitia tripudiasse, ut canticum canerent ob concessas aquas in Cades, dum viderent Aaronem & Mosem summa confectos tristitia ob decretum mortis in eos a Deo fulminatum, imo & interdictum ingressum in terram promissionis, maxime cum acerbissima increpatione ob eorum murmur pau-

paulo antea increpasset Moses appellando eos rebelles, & incredulos. IV. Si ut vult Jonathan paraphrastes Chaldæus, aqua e silice Cades instar fluvii erumpens insecuta fuit Israelitas per desertum, *Ascendens cum eis in montes altissimos, & descendens cum eis in valles*, Seu ut addit Targum Hierosolymitanum, *Pertransiens tota castra Israelitarum, & potum præbens eis unicuique ad portam Tabernaculi sui*. Non erat cur ob aquæ penuriam querulas voces emitterent; nec cur tanto gaudio afficerentur ad conspectum illius aquæ, si illam habuissent continuo sibi paratam. His rationibus inductus dicendum arbitror hujus *putei* nomine, significari maximam aquæ copiam sub terra non ita profunde latentem, quam indicavit Deus, ita ut terra levi baculorum percussione a præfectis Tribuum dehiscens, largissimas aquas Deo ita ordinante profuderit, ad cuius conspectum sitibundi Israelitæ exultantes canticum cecinerint.

Ad textum Apostoli dico illius sensum non esse, quod Israelitas consecutæ sint aquæ e petra a Mose percussa erumpentes; sed quod beneficium istud Israelitis divinitus concessum, præsignabat gratiarum fluenta per Christum venturum humano generi conferenda: Unde addit *petra autem erat Christus*, in quo reposita erat eorum spes & fiducia.

DISQUISITIONES
IN CAPITA XXII. XXIII. & XXIV.

IN his tribus capitulis enarrat Moses quæ contigerint Balaco Moabitarum Regi, qui cum audiisset ab Israelitis exterminatos Amorrhæos & Basanitas, videretque Hebræorum innumerabilem multitudinem sui regni finibus approximare, sibi suisque metuens, nec parem se existimans qui tantum exercitum tot Regum regionumque exterminatorem posset repellere; primum sollicitavit Madianitas sibi vicinos, ut junctis viribus sese Hebræis opponerent: Deinde ratus Israelitas fore invincibiles, quandiu Deorum maximum propitium & opitulatorem haberent; censuit advocandum Balaamum insignem vatem *filium Beor de Mesopotamia Syriæ*, Deuter. 23. qui Hebræos diris devoveret; quatenus istius imprecationibus fulminati, Divina destituerentur tutela; sicque facili negotio vincerentur.

Misit itaque ad eum ex principibus nuntios qui magnis muneribus eum sollicitarent, ut ad Regem Balacum Hebræis maledicturus accederet; erat quippe fama, *quod benedictus sit, cui benediceret, & maledictus in quem maledicta congereret*, cap. XXII. v. 6. Regiis muneribus illectus Balaamus, & ad pergendum paratus, prius Deum consulendum censuit, a quo responsum est & vetitum ne iret cum eis, & ne populo, qui benedictus erat, malediceret, Balaam itaque mane consurgens dimisit nuncios Balac, indicans eis sibi a Deo prohibitum pergere ad Regem Balac. Hæc cum ad Balacum retulissent nuntii, alios multo nobiliores & cum amplioribus muneribus ad eum delegavit: hic rursum interrogato Domino, licentiam obtinuit abeundi.

Mane igitur asina vectus Regem adibat, cum Angelus stricto gladio festinanti obstitit; ad cujus conspectum asina territa, mortem declinatura tramitem deserit. At cum Angelus iterum in angusto itinere appareret, hæsit pavida, quam cum flagellis ad pergendum urgeret Balaamus, illa ruditu in humanum sermonem converso sessoris sævitiam arguit, quod nusquam ante hac læsus, adeo dire in eam sæviret. Hoc insolito sermone turbatus Propheta, Angelum illico conspicit nudo mucrone illi minitantem: quo visu, summo terrore perculsus, licentiam revertendi exorat. At Angelus ei jubet, ut quo instituerat, continuo pergat, modo ne quid præter ea quæ ei suggereret Deus, proloquatur.

Pergit itaque ad Balacum Balaamus, & ab eo in Regni finibus benigne exceptus, sequenti die summo mane ducitur in montem præcelsum, unde castra conspiceret Israelitarum, quibus ut maledicat hortatur Balacus; ille vero prius septem victimas ad totidem sacrificia postulat: quibus peractis, dum Balacus cum suis principibus staret juxta altaria, ille paululum ab illis digressus Dominum consuluit, a quo jubetur ut fausta Hebræis precaretur: quæ cum audiisset Balacus excanduit, illique exprobravit quod ipsius votis non annueret. Regerit Balaamus, Prophetas esse Dei Interpretes, nihilque, nisi quod ipse suggesserit, posse effari.

Balacus existimans Deum, ut quæ colebat numina posse mutare sententiam, Balaamum super duos alios montes deduxit, ac repetitis iisdem septem sacrificiis, Balaamum hortatur, ut dira Hebræis apprecetur; at ille divino comitatus Spiritu, multo fœliciora eis exoptat & futura denuntiat, significans Moabitas aliquando ab Hebræis percutiendos & exterminandos. Quibus expletis suum in locum reversus est. *cap.* 24. *vers.* 26. Postea tamen eum ad Madianitas declinasse, argumentum est, quod infra *cap.* 31. *v.* 8. cum eis dicatur occisus.

Petes I. Utrum Balaamus fuerit veri Dei cultor, & Propheta?

Negant sancti Patres *Cyrillus* [a], *Theodoretus* [b], qui de Balaamo ait: *Ille quidem non verum Deum interrogabat, quem ignorabat respondit tamen ei Deus, non is qui rogatus fuerat sed quem ignorabat*, *Greg. Nyssenus*, lib. de vita Mosis sub finem. *Ambrosius* [c], *Augustinus* [d], & alii bene multi. Idque insinuatur.

[a] *Lib.* 6. *de adorat.*
[b] *Qu.* 40. *in Num.*
[c] *Lib.* 6. *ep.* 37.
[d] *Serm.* 103. *de tempore.*

a cap. 22. v. 5. tur. I. Ex eo quod ipse dicatur *Ariolus* a, quæ vox communiter in Scriptura significat hominem illicitis magicisque artibus deditum. Quod insuper confirmatur ex *cap.* 24. *vers.* 1. II. Magicorum rituum sectator videtur, dum septem aras, & totidem vitulos, & arietes ad sacrificia requisivit, nempe ut hoc septenario numero septem planetas, aut Angelos eorum rectores coleret, ab eisque augurium captaret. Cum enim Deus diem septimum sibi consecrando, & jubendo septem lucernas in sanctuario continuo accendi & lucere, aliisque rebus, aliquid in septenario numero perfectionis esse indicaverit: Sic Satanas Dei æmulator & simia, miseris hominibus sibi devotis vafre illudens, persuasit virtutes & arcana inesse septenario numero.

Hinc apud Scriptores prophanos viguit inepta curiositas, ut ex universa natura quærerent huius erroris confirmationem, nempe septem planetas, totidem pleiadas, Septemtriones, totidem circulos, vel Zonas: fœtus vitales nonnisi mense septimo venire in lucem: multa huiusmodi congerunt, ut probent numero septenario vim aliquam inesse ad res susceptas debite perficiendas: qua erronea persuasione inescatus Balaamus, voluit septem aras constitui, totidemque vitulos ac arietes in victimas aptari.

III. Hæc sacrificia non videtur vero Deo obtulisse; tum quia illa oblata sunt in montibus idolo Baali dicatis, ut constat ex *cap.* 22. *vers.* 41. Tum quia sacrificia obtulit nomine Balaci idololatræ: si autem extitisset veri Dei cultor, dubio procul novisset Deum non probare iniquorum, multo minus idololatrarum dona.

IV. Eum fuisse hominem sceleftissimum apparet, ex eo quod non solum pro muneribus maledicere voluerit Hebræis, a quibus nihil molestiæ acceperat; sed etiam perversum consilium dedit Balaco, ut simulata cum Hebræis amicitia & pace, summitteret Moabitas mulieres circa Israelitarum castra, quæ, compto capillitio, & vultu ad illecebras effictо, sui corporis potestatem eis facerent, dummodo Baali sacrificarent, eumque uti Deum venerarentur.

Hinc sanctus Judas in epistola sua *vers.* 11. Homines nequissimos assimilat Balaamo, qui ob iniquam mercedem parati sunt horrenda quæque perpetrare: & S. Petrus epist. 2. *cap.* 2. *vers.* 15. Pseudo-Prophetarum mores corruptissimos recensens, ait: *Secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit; correptionem vero habuit suæ vesaniæ, subjugale mutum animal, hominis voce loquens, probibuit Prophetæ insipientiam:* Quibus verbis sanctus Apostolus Balaamum nedum accenset falsis Prophetis, sed eum statuit eorum antesignanum & omnium perditissimum.

Oppones, verus ille censendus est Propheta. I. Qui verum Deum consulit, remque maximi momenti non aggreditur nisi accepto ejus divino mandato. II. Qui nil contra ejus divinam voluntatem quacumque oblata mercede moliri statuit. III. Qui paratus erat a via resilire, & domum reverti; si Deus voluisset. IV. Qui plurima divina arcana futuraque mysteria Dæmonibus impervia enarrat. V. Qui spondet venturum Messiam, ejusque dulci præsentia & jucundo aspectu se certo potiturum affirmat. VI. Qui peroptat simili cum justis & sanctis hominibus morte defungi; at ista omnia præstitit Balaamus: Nam I. Cum ad eum accesserunt legati Balaci rogaturi, ut cum eis pergeret ad imprecandum Israelitis; ait: *Manete hic nocte, & respondebo quidquid dixerit mihi Dominus; manentibus illis apud Balaam venit Deus ad eum*, cap. 22. vers. 8. II. Deo prohibente ne rem petitam impleret, ait ad legatos; *Ite in terram vestram, quia probibuit me Dominus venire vobiscum*, vers. 13. Et cum iterata legatione vehementius a nobilioribus legatis, & majori oblata mercede urgeretur, respondit; *Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti & auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, ut vel plus, vel minus loquar*, vers. 18. III. Paratus erat Deo obsequi, & domum repetere si jussisset, *Si displicet tibi ut vadam, revertar*, vers. 34. IV. Deus illi sua arcana & recondita mysteria revelavit: *Dixit Balaam filius Beor ... dixit auditor sermonum Dei, qui novit doctrinam Altissimi, & visiones omnipotentis videt*, cap. 24. v. 15. & 16. V. Prænuntiavit Divini Verbi incarnationem ex gente Judaica, cum ait v. 17. *Orietur stella ex Jacob, & consurget virga de Israel* &c. Dixerat antea: *Videbo eum, sed non modo: intuebor illum sed non prope*. VI. Peroptat similem cum justis habere vitæ exitum; videns enim Israelitarum castra, eisque fausta apprecatus, ait: *Moriatur anima mea morte justorum, & fiant novissima mea horum similia*, cap. 23. v. 10. Ex quibus omnibus (*inquies*) apparet illum fuisse reipsa veri Dei cultorem, & Prophetam.

Respondeo, ex istis quidem colligi illum fuisse prophetico munere & lumine ad tempus a Deo illustratum: at propterea non sequitur eum fuisse assiduum Dei Prophetam magis quam Sibyllas, quæ licet Dæmonum essent cultrices, nihilominus teste S. Hieronymo, ob virginitatis meritum obtinuerunt divinationis donum: *Quid referam* (inquit) *Sibyllas quarum insignis virginitatis præmium est divinatio:* non solum de rebus humanis, sed & de divinis, nam plurima de Christi D. incarnatione, vita & morte non obscure prædixerunt, ut refert S. Augustinus, Quod etiam confirmat testimonio Lactantii, quamvis dubia sint ea vaticinia quæ earum nomine vulgantur. Hinc Balaamus censendus non est inter veros Prophetas, quorum oraculis Deus Ecclesiam suam illustravit: quia nec perpetuum vaticinandi munus obtinuit; nec conjunctum cum doctrina qua populos ad religiose de Deo sentiendum, & probe pieque vivendum sollicitaret; uti facere solebant veri Prophetæ, quorum institutum erat Dei voluntatem hominibus annuntiare, ut eos vel ad agendam pœnitententiam, qua formidanda sceleſtis parata supplicia declinarent, vel ad rependendas gratia-

tiarum actiones pro acceptis beneficiis; vel ad debite implendam legem, cujus erant Interpretes, stimularent. At longe diversa fuit ratio Balaami & similium, qui nonnisi particulari dono prophetandi præditi sunt, ut quædam vere prædicerent, in aliis vero hallucinarentur.

At, *inquies*, Balaamum assiduum fuisse Dei vatem & nonnisi illius nomine & instinctu vaticinari solitum esse, argumentum est quod nullum vel Balaco, vel ejus legatis ad petita responsum dare voluit, quin prius Dominum consuluisset; idem igitur agere solitus erat.

Verum, quem *Domini* appellatione significare voluerit, an Deum præpotentem & Universi opificem; anve Dæmonem illius æmulum, non ita liquet: solent enim magi & arioli Diabolum nomine *Domini* insignire: *Deinde* licet Domini nomine verum Deum designet, inde non est inferendum illum animo sincero id dixisse: magi quippe sua cum Dæmone commercia, Dei revelationis appellatione solent obtegere.

Instabis si Balaamus non fuisset solitus cum vero Deo versari, ejusque excipere oracula, non ei occurrisset Deus quoties eum consulere voluit, uti factum legimus, *cap.* 22. *v.* 8. *& cap.* 23. *vers.* 4. *&* 16.

Verum etsi non diffiteor Deum, aut Angelum ejus vice, Balaamo ad auguria properanti occurrisse, & prohibuisse ne Hebræis Deo dilectis malediceret; propterea non sequitur illum a vero Deo oraculum captasse; solet enim interdum Deus prævertere pessima impiorum cœpta: Sic 4. *Reg. cap.* 1. *v.* 3. Cum Ochosias Rex Samariæ periculose ægrotaret, misissetque nuntios ad consulendum Beelzebut Deum Accaron; Angelus a Deo jussus præcepit Eliæ Prophetæ, ut legatis istis occurreret & exprobraret, quod prætermisso Israelitarum & totius mundi Deo, salutem quæreret ab inanibus idolis, quibus opitulandi nulla virtus inest: quidni idem erga Balaamum factum?

Repones, Nisi Balaamus animo sincero Deum coluisset & consuluisset, non ita fuisset comparatus ei in omnibus parere, nihilque nisi quod suggereret, eloqui, ut testatur *cap.* 22. *v.* 13. 34. *&* 38. *&c.*

Respondeo, Balaamum primo intuitu sanctum obediendi studium præ se tulisse, dum nihil tentare audet, nisi Dei permissu, & recusat pedem movere donec responsum acceperit; nec vult ullum proferre verbum, quod non fuerit inspiratum, etiamsi Balacus domum ipsius auro & argento impleret.

Præclara quidem vox in speciem, & animi fortitudinis ac singularis in Deum observantiæ speciosus index. Verum larvata sunt omnia, ut hac obedientiæ jactantia sibi acquireret sancti Prophetæ titulum, & honorem. Nam si revera paratus erat Deo in omnibus obsequi, cur non constanter acquievit his Dei verbis, *Noli ire cum eis, neque maledicas populo, quia benedictus est*, cap. 22. v. 12. Cur dimissis ad ista verba prioribus Balaci legatis, alios nobiliores & cum amplioribus muneribus denuo benigne suscipit? Cur non statim eos ablegat, nisi ut ad divini mandati transgressionem impios sollicitaret? qua fronte audet denuo Deum interrogare, ex quo semel audierat, *noli ire &c.* nisi quia avaritia stimulatus conatur Deum inducere ut retractet sententiam, sibique eundi licentiam faciat, ne oblatis pretiosis muneribus frustretur. Deum itaque levitati & inconstantiæ putabat obnoxium, quod impium erat & blasphemum.

At, *inquies*, quod secundo postulabat, concessit Deus: igitur iniqua non erat ejus postulatio.

Concessit quidem, sed ad duritiam cordis, ac siquis protervum filium, & moribus perditum emancipet, quia se regi non patitur. Neque tamen propterea Deus censendus est mutasse consilium, sed rem, ut decreverat, implevit. Noluit autem primum abeundi licentiam facere, ut ex Balaami remora Balacus ejusque populus intelligeret Deum pro nutu cohibere hominum conatus, eosque nonnisi illo volente & permittente, posse quidquam exequi. Accedebat ad divinæ Majestatis & potentiæ commendationem, quod iterata legatione postulatus Balaamus, attentiores & avidiores haberet oraculorum quæ prolaturus erat, auditores; utque appareret, eum non pro arbitrio, sed ut motus a divino Spiritu contra Balaci expectationem & voluntatem, verba facere, & invitus licet, eis benedicere, ad quos maledictionibus fulminandos fuerat evocatus. Addit S. Augustinus quod Dominus videns ejus cupiditatem captam devictamque muneribus, permisit eum ire; ut per jumentum quo vehebatur, ejus avaritiam coerceret: hoc ipso confundens illam dementiam, quod prohibitionem Domini per Angelum factam, transgredi asina non audebat, quam ille cupiditate transgredi conaretur.

Ad id vero quod opponitur, a Deo plurima per illum propalata arcana, maxime futuram divini verbi incarnationem, plurimosque eventus nedum Judaicam gentem, sed & Ethnicos spectantes; Dico, non mirum quod interdum Deus pravis hominibus utatur ad manifestanda sua arcana; id enim agit ut inde manifestum fiat prophetiæ donum non esse tribuendum Prophetarum meritis; quippe cum etiam impiis interdum concedatur; sic & Saul inter Prophetas vaticinabatur. 1. *Reg. cap.* 10. 11. 12. Sic Caiphas non proprio genio, sed a Spiritu-Sancto inductus protulit necessum esse, ut Christus ad hominum salutem moreretur. Unde S. Augustinus mox laudatus, *Ne quisquam glorietur quod ei loquitur Deus, eo modo quo talibus loquendum esse novit, quando potest hoc & improbis fieri.*

Venturum Christum prænuntiavit: at Dæmones eumdem prædicarunt, Lucæ 4. v. 41. *Exibant autem Dæmonia a multis, clamantia & dicentia: quia tu es Filius Dei; & increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum:* non quidem per divinam revelationem eis factam, sed tum ex Prophetarum vaticiniis, quæ videbant in eo impleri: tum ex miraculis quæ in suæ divinitatis testimo-

stimonium edebat. Balaamus vero id prænuntiavit ex speciali divini Spiritus instinctu: hinc cap. 24. vers. 3. ait, *Dixit Balaam filius Beor, dixit homo, cuius obturatus est oculus.* Non quod cæcus esset, ut nonnulli perperam existimant; quippe cum viderit Angelum sibi stricto gladio mortem minitantem, & ex altis montibus conspexerit Israelitarum castra: sed hæc protulit ut significaret, quæ proferebat, esse non humano sed divino lumine accepta: unde addit v. 4. *Dixit auditor sermonum Dei, qui visionem omnipotens intuitus est*: quo significat non vulgari more se videre, sed quæ profert arcana, esse cœlitus accepta; & nonnisi a Deo impulsus effari, seu ut legitur cap. 24. vers. 2. *Irruente in se Spiritu Dei.*

Quod vero ait cap. 23. vers. 10. *Moriatur anima mea morte justorum* &c. Id non dixit pietatis affectu, sed impiorum more, qui similem cum justis mortem exoptant, quorum vitam non sectantur. His tamen verbis profitetur immortalitatem animæ, & perpetuam fœlicitatem, non quod hæc ipse pie fuisset meditatus: sed hanc confessionem Deus velut extorsit ab homine impio, ut vel invitus, vel non cogitans exclamaret Deum erga suos fideles cultores ita esse beneficum, ut ne in morte quidem eos deserat, ejusque gratia huius caducæ vitæ fines excedat.

Etsi vero Divini hujus beneficii participem se fieri professus est Balaamus: attamen nonnisi hypocritarum more evanidum concepit votum: quia nec impias artes suas deseruit, nec ad consequendum id quod optabat, media necessaria, nempe vitæ sanctimoniam adhibere voluit. Igitur ex nullo capite colligere licet, Balaamum verum Dei fuisse cultorem, & ejus divino Spiritu ordinarie fuisse afflatum.

Petes II. Quænam fuerint præcipua Balaami vaticiniorum capita?

Respondeo, hæc esse potissima. I. Prædicit Israelitarum fœlicem sortem, quod occupaturi essent pinguissimas & fertilissimas regiones, in quibus propriis suis legibus, & sacris ritibus incumbentes, sejuncti erunt ab aliis populis, nullumque cum Gentilibus commercium habebunt: *Populus solus habitabit, & inter gentes non reputabitur*, cap. 23. vers. 9.

II. Stupendam eorum multiplicationem, *Quis dinumerare possit pulverem Jacob, & nosse numerum filiorum Israel?* v. 10.

III. Eos encomiis celebrat, quod sint unius veri Dei cultores; *Non est idolum in Jacob, nec videtur simulacrum in Israel, Dominus Deus ejus cum eo est*, v. 21.

IV. Prænuntiat bellicam eorum animi fortitudinem, atque victoriam de omnibus adversariis: *Ecce populus & leæna consurget, & quasi leo erigetur, non accubabit donec devoret prædam*, vers. 24. idem repetit cap. 24. vers. 9.

V. Prædicit *vers.* 17. oriundam stellam ex Jacob, & virgam consurgendam ex Israel, *Quæ percutiet duces Moab* &c. Quæ verba quamvis nonnulli exponant de Davide qui pietate, sapientia, & bellica fortitudine effulsit ut stella, ipseque contrivit duces Moab, & subegit Idumæos, 2. *Reg. cap.* 8. Certum est tamen illa spectare Christum; unde Chaldæus Interpres vertit, *Consurget Rex de domo Jacob, & ungetur Christus de domo Israel* &c. Quod autem is fuerit verus prophetiæ sensus, apparet ex eo quod apud Balaami posteros invaluerit traditio oriundum ex gente Judaica Regem qui mundum universum suo subderet imperio, & cujus nativitatem nova stella indicaret; quo vaticinio edocti tres Magi ad aspectum & ductum stellæ in Christi nativitate fulgentis, perrexerunt in Judæam, ut illum inquirerent, & adorarent; ut docent *Origenes* a, *S. Leo* b, *S. Gregorius* c.

a *Hom.* 13. 15. 18. *in hunc textum.*
b *Serm.* 4. *de Epiph.*
c *De Christi Nativit.*

VI. Prædicit *cap.* 24. exterminatum iri Moabitas *vers.* 17. Idumæos *v.* 18. Amalecitas, *vers.* 20. Quinetiam eorum Regem *Agag* qui a Saule captus, per Samuelem trucidatus est, 1. *Reg.* 15 Distincte nominat, *vers.* 7. Tandem, *vers.* 21. & 22. dicit Cinæos ab Assyriis in captivitatem abducendos. Quod utique contigit cum Salmanazar Assyriorum rex transtulit decem Tribus Israeliticas in terram Medorum, ut refertur 4. *Reg. cap.* 17.

Jethro in terram Madian remanserat cum Mose, & partem habebat cum sua familia in castris Israel. Cum autem occupata & distributa esset terra promissionis: *Filii Cinæi cognati Moysis ascenderunt de civitate palmarum cum filiis Judæ in desertum fortis ejus*, Judic. 1. vers. 16. At Haber Cinæus cum sua familia recesserat a Tribu Juda, & ab aliis Cinæis, & habitaverat in Tribu Nephtali, ut refertur præfato capite *Judic. vers.* 11. Unde Cinæi cum Nephtalitis commorantes abducti sunt per Assyrios, ut hic prædixerat Balaam.

Nisi forte per *Cinæos*, intelligat omnes posteros Jethronis, qui Mose, & Israelitis relictis in deserto, rediit in Madianitidem terram suam, *Exod.* 18. Quique *Cinæus* dictus, hoc nomen suis posteris dedit, ut ab aliis Madianitis secernerentur, neque enim illi Cinæi, quos Saul 1. *Reg. cap.* 15. *v.* 6. monuit, ut recederent ab Amalecitis, quos erat exterminaturus, ne simili cum eis periculo subjacerent, cum Israelitis habitabant, alias frustra moniti fuissent, ut declinarent ab Amalecitis, a quibus jam habitatione erant sejuncti: sed illi erant Jethronis posteri, qui Madianitidem incolebant, erantque Amalecitis vicini & confœderati, sed de istis amplius supra dictum est ad caput x.

VII. Balaamus præmonet Assyrios ipsos Regum & Regnorum expoliatores, tandem expugnandos & debellandos esse per Romanos. *Venient*, inquit, *in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebræos & ad extremum etiam ipsi peribunt.* Assyrios a Romanis per Trajanum bello petitos & subjugatos, & Assyriam ab eo in provinciam redactam scribit Dio, & Cassidiorus in Chronico. Ab eis pariter Hebræos per Vespasianum & Titum vastatos omnibus liquet: unde manifestum fit ea, quæ prædixerat Balaamus, fuisse impleta.

DISQUISITIONES IN CAPITA XXV. & XXVI.

Dictum in præcedenti capite a Balaamo experto Dei protectionem firmissimum esse Hebræis propugnaculum, eosque fore invincibiles, quamdiu divina tutela niterentur; pessimum hoc Balaco datum esse consilium, ut simulata cum eis pace, mulieres Moabitas, aut Madianitas ad provocandam libidinem comparatas immitteret in eorum castra, quæ suis blanditiis ad voluptatem illos accenderent; sui tamen corporis potestatem non facerent, priusquam ejurato veri Dei cultu, venerarentur earum idolum dictum Beelphegor. Res, ut suggesta fuerat, successit: summissæ enim Moabitidæ mulieres ad Hebræorum conspectum, illos ad convivia, & choreas cum eis ducendas provocant, ad libidinem accensis spondent se eorum votis consensuras oblato prius earum numini sacrificio: sic qui ferro & prælio erant indomabiles, mulierum illecebris succumbunt & pereunt.

Ad iram enim tantum ob piaculum provocatus Deus, jubet Mosi vers. 4. *Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis, ut avertatur furor meus.* Quæ verba licet nonnulli sic exponant, ut jussus sit convocare principes & rectores Tribuum, quatenus eorum judicio & sententia, fornicationis & idololatriæ rei necarentur; eorum tamen genuinus sensus est, extinctos fuisse eos populi præfectos, qui istius criminis suo vel exemplo, vel assensu fuerant auctores. Quod tamen omnes rectores non perierint, apparet ex versu sequenti, *Dixit Moses ad Judices Israel, occidat unusquisque proximos suos qui initiati sunt Beelphegor ... & occisi sunt viginti quatuor millia hominum*, vers. 9.

Petes I. Quomodo hæc cohæreant cum iis quæ S. Paulus ait 1. *ad Cor. cap.* 10. *v.* 8. qui Christianos adhortans ad fugienda crimina olim ab Israelitis patrata, inter cætera scribit; *Neque fornicemur, sicut & quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria millia.* Quibus verbis hanc denotat historiam, non vero adorationem vituli, ut quidam contendunt; quippe cum de illa dixerat vers. 7. cum autem tantum viginti tria millia eorum, qui ob fornicationem extincti sunt, commemoret; aut ejus recensio deficit, aut Mosaica superfluit.

Respondeo, a S. Paulo non commemorari eos, qui vel suspensi sunt jussu Dei, vel sententia Judicum interempti; sed tantum eos qui immissa divinitus lue & plaga perierunt.

Petes II. Quodnam fuerit Idolum Beelphegor?

Respondet S. Hieronymus *Priapum* significari: *Beelphegor*, inquit, *latine Priapum vocant, coluntque. Fuit enim ipse de Lampsaco civitate Hellesponti, de qua pulsus est, eumque propter virilis membri magnitudinem, in numerum Deorum suorum Græci transtulerunt.* Unde ejus idolum nudum repræsentabant cum immani pudendo membro, ut suo aspectu ad libidinem provocaret, præsertim mulierculas, quæ illius erant cultrices. Quamobrem probabile est Israelitas, non nisi actu venereo & fornicatione, huic idolo fuisse initiatos. Dicitur autem *Beelphegor*, quasi *Dominus Phegor*, quod coleretur in monte *Phogor* appellato, *Baal* enim, *Bel & Beel* Dominum significant.

S. Hieronymus exponens illa Numer. verba; *Fornicatus est populus cum filiabus Moab* &c. in cap. 9. Oseæ scribit, „ Ipsi autem „ educti de Ægypto fornicati sunt cum Ma„ dianitis, & ingressi sunt ad Behel-phe„ gor, Idolum Moabitarum, quem nos „ Priapum possumus appellare. Denique „ interpretatur Behel-phegor, Idolum ten„ tiginis habens in ore, id est, in summi„ tate pellem, ut turpitudinem membri virilis ostenderet. Istius Idoli colendi ritum prorsus absurdum & nefandum exponunt Rabini. Maimonides enim in More Nebochim scribit: *Tu vero scis quod servitium Idoli, quod vocatur Pehor, in temporibus illis erat, ut discoperiret se homo versus eum. Et idcirco præceptum est Sacerdotibus, ut facerent braccas quibus cooperirent operienda in hora sacrificii: & præterea non ascendebant per gradus ad altare ne discooperirentur.* Pudet addere quæ de illo nefario & propudioso cultu scribit Salomon Sarchi: *Eo quod*, inquit, *distendebant coram illo foramen podicis, & stercus offerebant: & hic erat cultus ejus.*

Diodorus refert, quod cum Sacerdotes Ægyptii Apim seu bovem introduxissent in templum Vulcani, fictitiam illam divinitatem mulieres impudentissimo ritu colebant, *Ad Memphim ut Deum ducentes in Vulcani fano locant. His diebus solæ mulieres Taurum vident: quæ ante ejus faciem vestibus sublatis ei abrasum fæmen ostentant.* Quæ si vera sint, inde manifestum fit quam misere Diabolus homines dementaverit.

Porro quam execrandum fuerit illud Israelitarum crimen sese Moabitis mulierculis immiscentium, apparet ex eo maxime, quod grande hoc nefas illis etiam diutissime post exprobrat per Ozeam Prophetam, *cap.* 9. *v.* 10. ubi de Israelitis conqueritur his verbis, *Vidi patres eorum: ipsi intraverunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confusionem, & facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt.*

Interea, dum propter tot interemptos homines Israelitarum castra in luctu & planctu versantur, Zambri Simeonis Tribus Dux, vir indomitæ libidinis, conspiciente Mose & numerosa populi multitudine, ad scortum e Madianitis accessit. Quem ubi conspexit Phinees filius Eleazari summi Pontificis loco Aaro-

Aaronis patris sui vita functi, temeratæ divinæ Legis & Dei offensi zelo abreptus, arrepto pugione lupanar ingreditur, & fornicatorem scorto incumbentem aggressus, utrumque spiculo confodit.

Hoc facinore placatus Deus spondet Phinæo perpetuum in ejus familia fore Sacerdotium; jubetque Mosi, ut denuo recenseret omnes masculos, qui essent ad bella gerenda comparati. Inventi sunt autem *sexcenta millia & mille septingenti triginta*, cap. 26. v. 51. *Inter quos nullus fuit eorum qui ante numerati sunt a Moyse & Aarone in deserto Sinai; prædixerat enim Dominus quod omnes morerentur in solitudine*, vers. 64. & 65. Observandum insuper hunc numerum inferiorem esse duobus millibus priori illo sensu *cap.* 1. & 2. Numerorum expresso.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXVII.

CUm eo fine recensiti fuissent Israelitæ virilis ætatis in præcedenti capite, ut eis divideretur terra promissionis brevi occupanda *juxta numerum familiarum in possessiones suas*, vers. 53. quinque filiæ unius viri ex Tribu Manasse nomine Salphaad convenientes Mosem exposuerunt, quod suus pater ob publicam rebellionem & querimoniam adversus Mosem cum aliis murmurantibus tandem e vivis excessisset in solitudine, nulla relicta virili prole, æquum autem non videri ut illæ nullam haberent partem in distributione terræ promissionis, quæ videbatur solis masculis dividenda.

Ea de re interrogatus Deus respondit justam esse postulationem; sancivitque ut *cum homo mortuus fuerit absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas; si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos*; & sic deinceps qui defuncto erunt sanguine proximiores.

His decretis jussit Deus Mosi, ut conscenso monte Abarim oculis lustraret terram promissionis, in quam tamen non erat ingressurus, quod ad aquas contradictionis rupem alloqui jussus, anceps animi de eventu, iterato ictu percusserit. Sic omnibus ex Ægypto egressis, soli Josue, & Caleb repromissam illam terram transgresso Jordane intrarunt, nec excepti sunt Moses & Aaron, ut inde constaret, ait, S. Augustinus: *Quia nec Sacerdotium quod prius institutum est, cujus personam gerebat Aaron: nec ipsa lex, cujus personam gerebat Moyses, introducunt populum Dei in terram hæreditatis æternæ: sed Jesus in quo typus erat Domini Jesu-Christi, id est, gratia per fidem, & Aaron quidem ante defunctus est, quam in Israel in aliquam partem terræ promissionis intraret: Moyse autem adhuc vivente capta est terra Amorrhæorum, atque possessa, sed Jordanem cum eis non est transire permissus, ex aliqua enim parte Lex observatur in fide Christiana, ibi enim sunt etiam præcepta, quæ hodie Christiani observare jubemur. Sacerdotium vero illud & sacrificia nullam partem tenent hodie fidei Christianæ, nisi quod in umbris futurorum acta & transacta sunt.*

Cum autem Moses vitæ exitum sibi imminere intelligeret, Deum rogavit ut dignaretur aliquem designare, qui ejus loco rector & dux esset populi Israelitici: *Ne*, inquit v. 17. *sit populus Domini sicut oves absque pastore.* Qui respondens Dominus ait v. 18. *Tolle Josue filium Nun, virum in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum. Qui stabit coram Eleazaro Sacerdote, & multitudine: & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ.* Quæ postrema verba varie exponunt Interpretes LXX. Id intelligunt de splendore illo quo irradiabat vultus Mosis ex ipsius colloquio cum Deo; adeo ut Moses fuerit tanquam Sol, Josue vero ut Luna quæ a Sole lumen mutuatur. Alii vero vocem Hebraicam *Mehodeka* hic positam *laudem*: alii *gloriam & honorem*: nonnulli referunt ad potestatem & auctoritatem, qua ipse Moses pollebat apud plebem: quidam *mansuetudinem & humilitatem* intelligunt, quibus potissimum fulgebat Moses; qui, licet familiare colloquium haberet cum Deo, nihilo superbior factus, erga omnes pium & affabilem sese exhibuit.

Jubet insuper Deus, ut ipse Josue Dux populi nihil quidquam aggrediatur, nisi prius consulto Eleazaro summo Sacerdote; & quidquid ille didicerit ab oraculo divino, quod *Urim* hic vocatur, Josue & universus populus illud executioni mandaret.

DISQUISITIONES IN CAPITA XXVIII. XXIX. & XXX.

PRiusquam populo subduceretur Moses, vitamque cum morte commutaret, jussit Deus, ut recensitis omnibus divinis beneficiis, quæ populus acceperat, eum adhortaretur ad religiosum cultum juxta præscriptos ritus fideliter impendendum, servandaque omnia divina mandata, quorum summa & præcipua capita in his tribus capitulis inculcat & repræsentat. In

In *vigesimo octavo* & *nono* ea quæ spectant ad sacrificia offerenda singulis diebus mane & vespere, diebus Sabbati, in Calendis, seu noviluniis, necnon diebus festivis, & pro expiatione peccatorum, de quibus actum est in Levitico.

In *trigesimo* vero dilucidius explicat, quæ spectant ad vota, statuitque a patre filiæ & a marito uxoris votum irritari posse eo ipso die quo illud resciverit. Si autem per diem integrum illud noverit, nec reclamarit; censebitur consensisse, votumque esse ratum ac fideliter implendum. Neque tamen liberum erat marito uxoris votum irritare absque rationabili causa, alias violati voti reus ipse habebatur, ut additur vers. 16. *Si autem contradixerit* (sine legitima causa) *postquam rescivit, portabit ipse iniquitatem ejus*.

Hæc autem intelligenda sunt de votis, quæ vel uxoris ministerio & debito, vel familiæ utilitati & tranquillitati essent in præjudicium; quod enim uxor citra viri licentiam aliqua vota, puta de hac & illa oratione singulis diebus recitanda, emittere potuerit, & implere debuerit, nemo arbitror, inficiabitur.

Petes, Cur voluerit Deus uxoris votum per maritum irritari posse?

Respondet S. Augustinus in Numeros, illud ideo præscriptum, ut inde appareat fœminam esse sub potestate viri, nec eam pro arbitrio de re sua posse statuere, in iis maxime quæ obesse possunt officio conjugali.

Apparet insuper quanta Deo cura sit servandæ inter conjuges amicitiæ & pacis vinculi; adeo, ut satius duxerit quæ sibi promissa erant, non impleri, quam ista fieri in conjugalis confœderationis præjudicium.

DISQUISITIONES IN CAPUT XXXI.

UT nullum crimen inultum patitur Deus, imperat Mosi hoc in capite, ut ex qualibet Tribu selectis mille viris ad bella strenuis animadvertatur in Madianitas, quorum mulieres Israelitas in fornicationem & idololatriam induxerant. Hos armis instructos *misit Moses cum Phinees filio Eleazari Sacerdotis, vasa quoque sancta, & tubas ad clangendum tradidit*. vers. 6. Itaque animose & fœliciter pugnatum, & cæsis quinque Madianitarum Regulis, expugnataque universa eorum regione, Balaamus quoque inter sceleratos versatus, cum eis trucidatus est. Cum autem servatæ essent mulieres & parvuli, & una cum amplissimis spoliis ad castra traductæ: jussit Moses, ut quæ temeratæ erant & virum passæ, quæque admissi ab Israelitis piaculi fuerant auctrices, una cum pueris masculis trucidarentur; virgines vero & mulieres intactæ servarentur ad obsequium & connubium, modo prius ejurata pristina impia relegione, unius veri Dei cultum, & Hebræorum ritus & legem induerent.

Deinde divisa est universa præda, mediaque pars assignata pugnatoribus, altera vero singulis populi familiis distributa: cum autem turmarum præfecti suos recensuissent milites, nullusque Deo protegente deesset, nec læsus fuisset in bello, in tanti beneficii gratiarum actionem, earumdem centuriones & præfecti obtulerunt Domino quidquid auri inter spolia fuerat repertum, cuius summa fuit sexdecim millium septingentorum quinquaginta siclorum. Cum autem etiam alia metalia argentum, ac plumbum &c. abstulissent, jussit Eleazar Pontifex ea igne purgari, cætera vero aqua expiationis lustrari.

Quæritur I. Quis fuerit istius prælii Dux & præfectus?

Communis Interpretum sententia est, isti exercitui præfuisse Phineem, idque suadere videntur præfata verba *vers. 6.* quibus accedit, quod rationi consentaneum videbatur; ut, qui primus extiterat admissi criminis ab Israelita cum una Madianitide vindex, idem in Madianitidem gentem ultorum dux existeret.

At verisimilius dicendum arbitror hujus belli ducem fuisse Josue. I. Quod id erat illius muneris & officii, recens enim institutus fuerat populi princeps, qui, ut Deum rogaverat Moses cap. 27. vers. 17. *Exiret & intraret ante eos, & educeret eos, vel introduceret;* hoc est, qui quoties esset præliandum adversus hostes, populum ad arma comparatum educeret e castris, & in adversariorum terram introduceret, ut illis expugnatis, eorum regione potirentur. II. Dum pugnandum fuit contra Amalecitas, *Exod.* 17. voluit Moses, ut ineundi prælii Dux esset Josue, cum tamen nullam adhuc in populum auctoritatem & præfecturam haberet. Hoc autem munere functum esse postquam ordinante Deo populi rector institutus est, multo videtur credibilius. III. Dum victoribus obviam ivit Moses cum Eleazaro Pontifice, aliisque populi præfectis *vers.* 13. cur eis comes non adfuisset Josue, si cum illis stetisset; maxime cum res bellicæ & spoliorum distributio ad eum præcipue spectarent? Eis autem militibus adjunctus est Phinees, tamquam Sacerdotum post Eleazarum patrem summum Pontificem præfectus; istis enim militaribus copiis adjuncti fuerant plurimi Sacerdotes, tum ad deferenda vasa sancta; tum ad clangendum tubis, quas eis dederat Moses. Sacerdotum enim erat sacris tubis clangere, ut præscribitur *Num.* 10. *v.* 8. non solum in diebus festis & sacrificiorum tempore, sed & in bello, ut refert Josephus. Ut autem Sacerdotes illi in officio continen-

ren-

rentur, eis præfectus est Phinees tamquam a summo Pontifice secundus.

Petes II. Quæ fuerint illa sancta vasa, quæ Moses tradidit ad bellum asportanda?

Respondeo, omissis aliorum sententiis, illa non alia fuisse, quam Arcam fœderis cum ei adjunctis, nempe Propitiatorio, Cherubinis, & quæ in illa continebantur; nimirum duæ tabulæ fœderis, vas manna plenum, & forte virga Aaronis quæ floruerat. In more namque positum erat ad firmum contra hostes præsidium sacram illam arcam deferre; cujus indicium est, quod cum renuente Mose Israelitæ nonnulli fuissent Amalecitas aggressi, & ab eis debellati *Num.* 14. additur *vers.* 44. ratio cur victi fuerint, nempe *arca autem Domini & Moyses non recesserant de castris*, hoc est, destituti erant Dei præsidio, & arcæ fœderis præsentia. Hinc Moses quoties movenda erant castra, & arca transportanda, dicere solebat: *Surge Domine, & dissipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te, a facie tua.* Hanc eamdem consuetudinem arcam illam ad prælia deferendi a posteris frequentatam apparet ex 1. *Reg. cap.* 4. & 14. & 2. *Reg. cap.* 11.

At, *inquies*, si cum istis delectis militibus deportata fuisset arca, qui fieri potuit, ut Moses & Eleazarus summus Sacerdos remanserint in castris, nec illi fuerint adjuncti comites & custodes?

Respondeo, Mosem de victoria ac proinde de arca securum, remansisse in castris una cum Eleazaro Pontifice; tum ut in ingentem populi multitudinem in officio & pace continerent; tum quod, cum Moses ipse gravaretur ætate, fuisset forte impedimentum in expugnandis, & insequendis hostibus victis. Eleazarus vero sat duxit filio suo Phinees vices suas committere in arca custodienda.

Instabis, diebus singulis offerri debebant sacrificia coram arca mane & vespere; at illa non poterant fieri nisi in altaribus holocaustorum & Thymiamatis, quæ extabant in Tabernaculo; igitur aut hæc altaria erant pariter cum arca ad prælium asportanda, quod factum nullus dixerit; aut dicendum non est arcam fuisse delatam.

Respondeo I. ista quotidiana sacrificia non absolute, sed conditionate fuisse præcepta; nimirum ex hypothesi, quod fixum est Tabernaculum, & arca fœderis in eo quiesceret; neque enim, dum continuo ambulandum erat, poterant ejusmodi sacrificia offerri: itaque licite potuerunt omitti, quamdiu arca aberat a Tabernaculo. *Dico secundo* illa quotidiana sacrificia fieri quidem debuisse in altari existente in Tabernaculo, ut præceptum est *Exodi* 29. *vers.* 38. At ibi non fit ulla mentio præsentiæ arcæ fœderis, cum ejus constructio nondum fuisset præscripta: poterant ergo ista sacrificia fieri etiam absente arca; & forte eorum offerendorum causa Eleazarus remanserat in castris.

Petes III. Qui fieri potuit, ut Balaamus, qui *cap.* 24. *v. ultimo*, dicitur reversus *in locum suum*, nempe in Mesopotamiam, unde accesserat, hic dicatur cum Madianitis interfectus?

Respondet S. Augustinus, dubium esse, quis sit istorum verborum cap. 24. sensus, *Reversus est in locum suum?* Potest enim, inquit, *in locum suum rediisse intelligi, quod ab ipso loco, ubi sacrificia faciebat, in eum locum reversus est, unde illuc exierat, id est, ubi tamquam peregrinus habebat hospitium; non enim dictum est, in domum suam, aut in patriam suam, sed* IN LOCUM SUUM*: habet autem & quisque peregrinus locum suum ubi habitat.* At expositio hæc textui & vulgari modo loquendi minus consentanea videtur; quippe ex textu *cap.* 24. constat Balacum Balaamo iratum, quod votis suis non respondisset, benedicendo Hebræos, ad quos maledictione fulminandos fuerat advocatus, eum e suo conspectu abjecisse: quis autem in mentem inducat illum intra sui Regni limites consistere passum esse?

Verisimilius itaque dicendum arbitror, revera Balaamum e Moabitarum finibus exiisse; sed priusquam patriam suam repeteret, hæsisse apud Madianitas Moabitarum vicinos, & eis confœderatos; ut præstolaretur eventum illius consilii, quod Balaco dederat: maxime cum accepisset illud executioni fuisse mandatum: sperabat enim populi facinoribus iratum Deum, Hebræorum defensionem abjectum iri, & inde eos facile vincendos.

Petes IV. cur Eleazarus Pontifex voluerit mundari igne, vel aqua expiationis omnia spolia Madianitis erepta, cum idem observatum non fuerit erga spolia ab aliis hostibus deprompta?

Respondeo, non aliam mihi videri hujus discriminis rationem, quam quia Madianitæ spurcissimi Priapi cultores, infandis libidinibus contaminati, ea, quibus utebantur, suo tactu conspurcassent; quamobrem ad majorem infandi illius criminis horrorem incutiendum, censuit Pontifex omnia ista spolia esse polluta, ac proinde expianda igne, vel aqua.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXII.

CUm terra Chanaam, Jacobo ejusque posteris in hæreditatem repromissa, citra & extra Jordanis fluvium protenderetur, jamque ab Hebræis exterminati essent omnes regionum cis Jordanem incolæ, homines Tribuum Ruben & Gad multis pecoribus abundantes, rogarunt Mosem, ut jam occupatam terram alendis animalibus aptissimam

simam eis concedere dignaretur. Hanc petitionem primum ingratam habuit Moses, eosque acriter objurgavit, quod quiescere vellent, dum aliis Tribubus adhuc esset adversus hostes præliandum. At facta ab eis sponsione, quod armati cum aliis transirent Jordanem, nec prius ad suos reverterentur, quam omnes aliæ familiæ sua pariter sorte fruerentur, tandem eorum votis annuit Moses, eisque regionem illam assignavit in perpetuam possessionem, quibus adjuncta est dimidia pars Tribus Manasse.

Petes, utrum Rubenitæ & Gaditæ promissa impleverint.

Respondeo, illos non nisi ex parte promissis stetisse, nec omnes ad arma comparatos Jordanem transmisisse; nam in ultima Tribuum recensione *cap.* 26. ex Rubenitis erant pugnatorum 43. millia septingenti & tria: Gaditarum 40. millia quingenti: ex Tribu vero Manasses quinquaginta duo millia septingenti, quorum si dimidia pars adjungantur bellatoribus duarum harum Tribuum, erunt plusquam centum millia. Attamen bellatores ex his Tribubus simul junctis, nonnisi numero quadraginta millia Jordanem transmiserunt, ut refertur Josue 4. Nec tamen erant propterea culpandi, & violatæ fidei arguendi; neque enim occupatæ ab eis regiones relinquendæ erant absque præsidio; eratque necessum, ut plurimi in ea regione viri bellatores existerent, ad mulierum, & infantium, atque etiam pecorum tutelam.

Petes II. Cur Tribus Manassis, quantum ad habitationem, duas in partes fuerit divisa.

Respondeo, id factum, vel quod ingens pariter eis esset pecorum numerus, eaque regio cis Jordanem esset feracissima, vel quod ea regio quæ Rubenitis & Gaditis assignabatur, amplior erat, ut tota posset a duabus solum Tribubus occupari: quamobrem Moses, ut populi princeps, cujus erat terram occupatam distribuere, hos aliis adjunxit, ne regio incolis destituta evaderet inculta.

Petes III. Qua ratione hic *vers.* 41. Jair dicatur *filius Manasse filii Joseph*, cum 1. *Paralip. cap.* 2. *v.* 21. inter Judæ nepotes censeatur, nam Judas genuit Phares; hic Hesron, hic Segub, hic Jair.

Respondeo, eum idcirco dictum *filium Manasses*, quod esset procreatus ex filia Machir viri inter Manassenses celeberrimi, ut patet ex 2. *Paralip. cap.* 2. *v.* 21. cum autem ea ratione inter Manassis nepotes maximo esset in honore, ideo concessit Moses, ut eamdem ille cum eis sortem haberet.

Observandum est autem hunc Jairum longe diversum esse ab illo, qui inter Judices censetur *Judic.* 10. nam inter hunc & illum intercedunt plusquam trecenti anni. Uterque tamen plures occupavit viculos, quibus nomen suum imposuit.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXIII.

UT perpetuam & distinctam majorum suorum in deserto peregrinationis memoriam haberent Hebræi, alteque eis fixa esset in animo singularis illa Dei providentia erga hunc populum, licet ingratissimum, & toties murmurantem, ac divinis mandatis obluctantem, singulas stationes, quas fixerunt a suo e terra Gessen exitu ad usque Jordanis alveum, in hoc capite recenset Moses, easque sigillatim enumerat. Fuerunt vero camestrationes seu mansiones illic numero 42. Primo quidem anno confecerunt XIV. aut XV. cæteras vero annis 39. Quibus peregrinati sunt in deserto invio & sterili, utpote arenoso, ubi nec seminari, nec meti potuit; nec flumina, nec fontes occurrebant. At Deus singulari sua providentia manna e cœlo depluente, & aquis per miraculum e silice eductis, ingenti illi multitudini prospicere dignatus est.

Mirum dictu, quanto studio, quantave animi attentione hocce caput Judæi hodierni legant & revolvant; ex illis enim majorum suorum peregrinationibus & conflictationibus fiduciam habent, sibi Deum aliquando propitium iri, seque revocandos in terram suis patribus in perpetuum hæreditatem a Deo repromissam. Illorum autem (referente Clariss. Fagio) verba sunt. „ Scriptæ „ sunt, *inquiunt*, profectiones ad faciendam „ nobis spem, quod licet per multas tri- „ bulationes & mala transeamus, Deus ta- „ men conservabit nos, & educet nos de „ exilio nostro, sicut fecit in egressu ex Ægy- „ pto, ubi affligebantur multis annis servi- „ tute dura: & Deus misit eis Salvatores „ ad liberandum ex tribulationibus suis; „ sic quoque & nobis faciet. Tametsi enim „ instabiles simus, & de monte ad montem „ fugiamus, de Regno ad Regnum, de exilio „ ad exilium, de terra Israel extra terram „ Israel, de Gallia in Hispaniam, de Hispania „ in Regnum Ismaelitarum; nihilominus ta- „ men exaudiet nos Deus, qui sedet ab „ æterno, Sælah, & custodiet nos. Propter „ iniquitates enim nostras præsens est ca- „ ptivitas. Verum nos confidimus Domino, „ quod nos educturus, tametsi simus indi- „ gni, idque propter misericordiam suam.

His enarratis profectionibus & castrametationibus addit Moses *vers.* 51. *& sequentibus*, sibi injunctum a Deo, ut ipsius nomine imperaret Israelitis, ut transmisso Jordane omnes illius regionis incolas interficiant, ne uno quidem in vivis relicto. Ad quod exequendum eos stimulat duobus momentis: I. Quod *si qui eorum superfint, erunt*, inquit, *vobis quasi clavi in oculis*, (gallice, ils vous cre-

creverunt les yeux) *& lanceæ in lateribus; & adversabuntur vobis in terra habitationis vestræ.* Alterum motivum quo Deus provocat illos ad istam exterminationem, est futura ipsius in illos animadversio & vindicta; *& quidquid illis cogitaveram facere, vobis faciam.* Huius autem severissimi edicti alia non occurrit ratio, quam quod illarum Regionum incolæ, suis nequissimis moribus, & nefario numinum suorum cultu terram illam contaminaverant.

Addit ibidem Moses sibi imperatum a Deo, ut Israelitis significaret, terram occupandam ex æquo distribuendam esse singulis Tribubus: *Pluribus*, inquit, *dabitis latiorem; & paucis angustiorem, singulis ut sors ceciderit.*

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXIV.

UT autem scirent Israelitæ, quos & quarum regionum incolas essent deleturi, & terram, ac possessiones eorum occupaturi, describit Deus in cap. XXXIV. terræ occupandæ terminos juxta quadruplicem mundi partem, Orientalem, Australem, Occidentalem, & Septentrionalem: *Pars meridiana incipiet a solitudine Sin, quæ est juxta Edom: & habebit terminos contra Orientem mare salsissimum.* Illa autem pars meridiana (inquit Clariss. Fagius post Munsterum) protendebatur ab Oriente in Occidentem per varios flexus, & angulos, atque exporrectos arcus. Idcirco appellat *ascensum scorpionis*, quod videlicet limes rectus haberi non posset propter occurrentes montes, convalles, fluvios & paludes; sicque scorpionis instar per illius partis terminos gyrandum esset. Habuit autem hoc latus Australe contermінas tres terras, nempe Ægyptum, Idumæam, & terram Moab. Ægyptus situm tenebat Occidentalem, cui Orientem versus jungebatur Idumæa. Idumææ vero ab Oriente contermina erat terra Moab. Idumæa & terra Moab extendebantur usque ad desertum magnum, in quo Israelitæ tanto tempore vagabantur; præsertim cum ipsis Idumæus nollet concedere transitum, sicut nec Rex Moabitarum; quapropter coacti sunt ab istorum regnorum terminis meridiem versus deflectere, & per Orientale latus usque ad limitem Aquilonarem gyrare, ubi terram promissam ingressi sunt, deletis scilicet in latere Orientali Regibus Og & Seon, quorum regna Jordanis interfluens disjungebat a terra Chanaan.

Observandum insuper in hac Regionis ab Israelitis occupandæ delineatione fieri mentionem triplicis maris, nempe *maris salsissimi* vers. 3. *maris magni* vers. 5. & 6. & *maris Cenereth* vers. 11. *Mare salsissimum* dicitur mare asphalticum, mortuum, & Sodomicum, in quod exoneratur fluvius, estque in angulo conjunctionis plagæ Australis cum Orientali. *Mare magnum* appellant Judæi mare Mediterraneum, quod maximum sit eorum omnium marium, quæ Israeliticam regionem alluunt. *Mare Cenereth*, est lacus magnus quem trajicit Jordanis fluvius, vocaturque in Evangelio *mare Galileæ*, & *mare Tiberiadis*, nam est in Galilæa, & ad illius littus urbs Tiberias est condita: dicitur etiam *Mare Genezareth*, voce deducta a Cenereth ab urbe ejus nominis quæ extabat in regno Amorrhæorum: tametsi vero tantum esset lacus, nihilominus appellatur mare juxta morem Scripturæ, in qua magna aquarum collectio solet appellari mare.

Insuper præscribit Deus *v.* 17. ut illa terræ promissionis occupandæ distributio fieret ab Eleazaro summo Pontifice, Josue Israelitarum Duce, & a principibus singularum Tribuum quos ibi nominat.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXV.

ETsi vero Levitica Tribus nullam in hac possessionum distributione partem habuit, utpote cum Deus fuerit illius hæreditas, & portio; attamen cum certam, sicut & cæteri, habere deberent habitationem, ne vagi ac palabundi huc illucque discurrerent, præcipit Deus Mosi, *cap.* 35. suo nomine Israelitis imperet, *Ut dent Levitis de possessionibus suis, urbes ad habitandum, & suburbana earum per circuitum; ut ipsi in oppidis maneant, & suburbana sint pecoribus ac jumentis*: urbes autem illæ & suburbana Levitis assignanda fuerunt 48. ut statuitur v. 7.

Quæres, utrum Levitæ fuerint earum urbium domini, an solum usufructuarii? Sunt qui putant eas urbes concessas fuisse Sacerdotibus & Levitis tantum quoad usum, dominium vero ad alias Tribus spectasse; hoc nixi fundamento, quod Hebron concessa sit Sacerdotibus, *Josue* 21. cum tamen in sortem venisset Calebo de Tribu Juda. *Josue* 14. *vers.* 13.

Verum contrarium apparet ex *Levit.* 25. *vers.* 33. & 34. ubi urbes & suburbana Levitis concessa dicuntur *possessio sempiterna*. Ad Hebron quod attinet; non illius urbs, ne-

neque suburbia, sed vineæ, agri, & arbores, quæ in illius territorio extabant, cesserunt in possessionem Caleb, ut constat ex *Josue* 21. *vers.* 11. Hic itaque non erat urbis Hebronis dominus, sed agrorum adjacentium extra limites pro eorum pecoribus pascendis.

Additur eodem cap. xxxv. *vers.* 11. *Decernite quæ urbes esse debeant in præsidia fugitivorum, qui nolentes sanguinem fuderint.* Azylus, seu locus perfugii non alius antea erat Judæis, quam Tabernaculum, quamdiu peregrinati sunt in deserto, ut constat *Exod.* 21. *vers.* 13. *&* 14. postquam vero obtinuerunt Chananitidem regionem, sex urbes in azylum designatæ sunt; tres ultra Jordanem, & totidem cis Jordanem, quibus postmodum tres aliæ sunt adjunctæ. Hujus autem designationis azyli duæ fuerunt causæ; una, ut illuc se reciperent homicidæ involuntarii, donec de causa ipsorum cognosceretur, ne ab occisi parentibus opprimerentur: altera, ut ibi cognita causa usque ad mortem summi Pontificis tuto quiescerent.

Erant autem hæ civitates refugii numero sex, ut constat ex hoc cap. 35. & Deut. 4. vers. 19 quarum tres erant ultra Jordanem constitutæ a Mose, ut refertur *Deut.* 4. *vers.* 41. *& seq.* tres vero citra Jordanem in ipsa terra Chanaan a Josue institutæ.

Quæres autem, Quæ fuerit in urbibus refugii ad eas accedentium homicidarum securitas?

Respondeo eos I. Immunes fuisse ab insultibus & aggressione parentum illius qui fuerat occisus: permittit enim Deus in hoc capite vers. 19. ut *propinquus occisi, homicidam interficiat, statim ut apprehenderit eum.* At dum homicida extabat in aliqua ex urbibus refugii, vetitum erat violentas ei manus inferre, ut hic præscribitur vers. 12. *Donec stet in conspectu multitudinis, & causa illius judicetur.* II. Qui confugerat, nedum libere vagari poterat per urbem, sed & per illius territorium, & jurisdictionis limites: *Si interfector extra fines urbium, quæ exulibus deputatæ sunt, fuerit inventus, & percussus ab eo qui ultor est sanguinis: absque noxa erit, qui eum occiderit*, vers. 26. & 27.

III. Debebat tempore condicto sistere se coram Judicibus Consilii Sanhedrin; &, si, causa ventilata cum propinquis occisi, constet eum casu, & præter voluntatem hominem occidisse, *Liberabitur innocens de ultoris manu, & reducetur per sententiam in urbem, ad quam confugerat, manebitque ibi, donec Sacerdos magnus, qui oleo unctus est, moriatur*, vers. 25. Si vero percussor causa caderet, essetque probatum ad minus duorum testium asseveratione, illum voluntarie hominem occidisse, in ipsorum testium præsentia lapidari debebat, vel ab occisi propinquo, *vers.* 19. vel a lictore publico *vers.* 30. *&* 31.

Quæres III. Cur involuntarii homicidæ subsistere deberent in urbibus refugii usque ad mortem summi Pontificis?

Respondet Theodoretus, hoc ideo præceptum I. Ut esset prælibatio quædam & figura salutis & libertatis humano generi restituendæ per Christum summum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech. Ut inde appareret quantus esse debeat horror homicidii, cum etiam interfector innocuus tam diuturno & incerto exilio mulctaretur. III. Ut illo temporis intervallo emolliretur occisi propinquorum animus, & vindictæ libido defervesceret. IV. Quia moriente summo Pontifice totius gentis capite, quisque de imminente pariter sibi morte serio cogitare debebat, nec ad alteri vitam auferendam animum applicare.

DISQUISITIONES
IN CAPUT XXXVI.

CUm *cap.* 27. jussisset Deus ut filiabus Salphaad distribueretur ea terræ portio quæ eorum patri obtigisset, si fuisset in vivis dum fieret terræ ab Israelitis occupatæ divisio; qui earum filiarum erant proximi parentes & familiarum capita exponunt in hoc capite, quod si quinque illæ filiæ nubant viris aliarum Tribuum, hæreditas eis tradita ad alias Tribus erit transferenda; sicque fiet possessionum & tribuum permixtio: quamobrem rogarunt ut de his statueretur. Eorum votis annuens Moses, consulto prius Domino, legem tulit, ut filiæ Salphaad nuberent tantum suæ Tribus hominibus: *Ne commisceatur possessio filiorum Israel de Tribu in Tribum: omnes enim viri ducent uxores de Tribu & cognatione sua: & cunctæ fœminæ de eadem Tribu maritos accipient: ut hæreditas permaneat in familiis.*

Non est tamen existimandum hanc legem fuisse adeo generalem, ut nulli fuerit liberum extra seriem suæ Tribus virum, aut mulierem assumere; David enim ex Tribu Juda uxorem habuit Michol filiam Saul ex Tribu Benjamin; & Jojada summus Pontifex uxorem duxit Josabeth filiam Regis Joram de Tribu Juda, 2. *Paralip. cap.* 22. sed ista lex intelligenda erat de non ineundo conjugio inter personas diversæ Tribus, quando periculum erat permiscendæ hæreditatis; nempe cum ducenda uxor erat unica parentum filia, & eorum facultatum hæres: nisi forte dixeris ab ea communi lege dispensatos & exceptos esse Reges, & Sacerdotes, quod illi aliena hæreditate non egerent, utpote totius regni possessores: hi vero possidendæ alienæ hæreditati non essent idonei, cum Tribus Levi nulla terræ portione præter assigna-

signatas 48. urbes cum suburbiis donata fuerit.

His ita constitutis cum, præmonente Deo, sciret Moses sibi mortem imminere, censuit, priusquam e vivis excederet, synopsim & recapitulationem edere eorum omnium, quæ vel gesta, vel sancita fuerant; ut hæc compendio præ manibus habentes Hebræi, memoriæ facilius mandarent, fierentque prorsus inexcusabiles, si illa non exequerentur.

DISQUISITIONES IN DEUTERONOMIUM.

PRÆFATIO.

QUintus hic Pentateuchi liber ab illius primis verbis appellatur ab Hebræis *Ellebaddebarim*, id eſt, *hæc ſunt verba*: a Græcis δεύτερος νόμος: a Latinis *Deuteronomium*, hoc eſt, *ſecunda lex*; non quod ſit a prius ſancitis & conſtitutis diverſa, ſed quod ſit earum repetitio, & jam dictorum inculcatio. Neque enim ſolum prius editæ leges ad Iſraelitici populi informationem hic repetuntur; ſed etiam quæ in tribus prioribus libris geſta recitata ſunt, hic in epitomen redacta exponuntur. *Deuteronomium* enim, (inquit Theodoretus) *continet recapitulationem eorum quæ lege cauta ſunt, & geſta in libris Exodi, Levitici, & Numerorum: notat etiam tempus, & locum ubi, & quando huic Iſraelitarum multitudini doctrinam propoſuit*.

Hæc autem repetenda & inculcanda cenſuit Moſes multis de cauſis. I. Ut informaret numeroſam hanc Hebræorum multitudinem de ſingulari Dei erga illos benevolentia & protectione, deque beneficiis eorum patribus ab illo collatis, tum liberando eos ab Ægyptiaca ſervitute, tum fovendo & protegendo illos per quadraginta annos in vaſta & inculta ſolitudine. Cum enim eorum, qui ex Ægypto exierant, quique teſtes fuerant illorum prodigiorum & miraculorum, quæ in eorum favorem ediderat Deus, nullus jam eſſet ſuperſtes præter Joſue & Caleb; ſed, quotquot aderant, nati eſſent tempore peregrinationis, conveniens fuit iſta divina beneficia illis exponi ab eo, cujus miniſterio fuerant edita, quatenus illorum memores conſtantius ac ferventius divino cultui fierent addicti.

II. Ut perſuaſum haberent leges omnes antea divinitus editas nedum ſpectare eorum majores coram quibus fuerant promulgatæ; ſed & eos qui illarum repetitionem audiebant; ut eas ad poſteros traducerent. Inde, eſt quod infra cap. 29. fœdus prius initum cum Deo renovatur, ut illius perpetuo eſſent memores.

III. Quoniam tranſmiſſo Jordane dividendi erant in duas partes, quarum una, nempe Tribus Ruben & Gad cum dimidia Tribu Manaſſe citra; aliæ vero Tribus ultra fluvium debebant conſiſtere: ne illa manſionum diverſitas, diverſum tandem induceret regimen politicum, & numinis cultum, operæ pretium fuit ante ſeparationem illam, eis omnibus intimare, quod unus idemque eſſet populus ab eodem Iſraele patre prognati, ſub eodem belli duce Joſue militantes, & ejuſdem eorum Patriarchis repromiſſæ terræ benedictæ participes.

IV. Cum Rex aliquando inter Iſraelitas eligendus, teneretur legem deſcribere, in eamque omnibus vitæ ſuæ diebus meditari, ut præſcribitur infra *cap.* 17. *v.* 18. cumque eadem ſingulis ſeptenniis populo eſſet publice legenda in feſto Tabernaculorum, conveniens fuit, ut earum legum fieret enchiridion, quo facilius ſcribi ac legi poſſet & memoriæ mandari.

Neque tamen exiſtimandum eſt Deuteronomium eſſe ſimplicem & nudam prius dictorum & actorum recapitulationem & ſynopſim; plurima namque in hoc libro adiiciuntur, de quibus in præcedentibus altum eſt ſilentium; multæ adiiciuntur novæ leges, multæ fuſius & diſtinctius exponuntur; referunturque variæ rerum geſtarum circumſtantiæ; quæ in earum relatione fuerant prætermiſſæ, ut apparebit in ſequentibus.

Mihi tamen non eſt animus ſingula evolvere capita, ne rem jam actam iterum agere videar; ſed ea dumtaxat expendere, quæ ſacrarum litterarum ſtudioſum, & ad detegenda illius arcana anhelantem remorari poſſent & implicare.

DISQUISITIONES IN CAPUT I.

TRia hoc in capite exequitur Moſes. I. Deſignat locum. II. Tempus in quibus iſta recenſuit. III. Cauſam enarrat cur populus terræ Chananitidis occupandæ proximus, ab illius ingreſſu prohibitus fuerit, & in ſolitudinem per 38. annos, & amplius relegatus. Locum indicat, verſ. 1. *Hæc ſunt verba, quæ locutus eſt Moyſes ad omnem Iſ*

rael trans Jordanem, in solitudine campestri contra mare rubrum &c.

Petes I. Cur ait, *Hæc sunt verba*, quæ prioribus libris dicebantur *mandata & Judicia*, ut constat ex postremis verbis libri Numerorum.

Respondeo, Discrimen utriusque locutionis formulæ in eo consistere, quod in aliis libris Moses erat interpres Dei legem præscribentis, & transgressores punientis titulo principis & Judicis: hic autem Doctorem agit, cuius non est imperare & præcipere, sed erudire & exhortari.

Petes II. Cur Moses hic loquatur in tertia persona dicens: *Verba quæ locutus est Moses*; quasi ab alio, quam ab eo scripta?

Respondeo, hæc, non obstare quin censeatur huius libri scriptor, ut constat ex his verbis cap. 31. vers. 9. *Scripsit itaque Moses legem hanc, & tradidit eam Sacerdotibus filiis Levi &c.* Loquitur autem in tertia persona, ad vitandam arrogantiam, & ne sibi nimium tribuere videatur: sic etiam facere solent scriptores tam sacri, quam prophani; etenim S. Joannes Evangelista *cap.* 19. *vers.* 35. de seipso scribens ait; *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his &c.* Sic Julius Cæsar, & Josephus Flavius scriptores gravissimi gesta sua in tertia persona enarrant: sic idem Moses *Numer.* 12. *vers.* 3. de se ipso ait: *Erat Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terram*; non ad ostentationem & inanem gloriam; sed ad exponendam rationem cur ad contumelias & probra in eum ejaculata nihil reponeret.

Petes III. Quomodo hæc vera sint, *locutus est ad omnem Israel?* qui enim fieri potuit, ut ab omnibus Israelitis audiretur?

Respondeo, hæc exponi posse tribus modis. I. Quod allocutus sit omnes Tribuum principes, & præcipua familiarum capita, in quibus universus populus repræsentabatur. II. Ad omnem Israel secundum intentionem & directionem loquentis; cum enim hæc servari deberent ab omnibus Israelitis tam præsentibus quam futuris, ac propterea hæc fuerint scripta & tradita Sacerdotibus, ut juxta arcam reposita, coram populo legerentur quolibet anno septimo, ut statuitur infra cap. 31. vers. 26. III. *Ad omnem Israel*, ita ut per miraculum Mosis vox ad singulos Israelitas in castris congregatos pervaserit quemadmodum contigit in prima Apostolorum concione, in qua Parthi, Medi, Elamitæ &c. Audierunt nedum loquentium voces, sed & linguam quam cum lacte suxerant, *Act.* 2. *v.* 8. Idque plurimis deinde viris Apostolicis contigit, puta SS. Antonio Paduano, Joanni Capistrano, Vincentio Ferrariensi &c. qui concionantes mediis in agris propter concurrentem auditorum multitudinem, a dissitis etiam per leucam dicuntur auditi.

Petes IV. Quo sensu Moses scripserit se illa dixisse *trans Jordanem*, cum hunc fluvium non fuerit prætergressus?

Respondeo I. Vocem Hebræam עבר *heber* interdum significare *trans*, alias vero *cis*: cum hæ voces comparativæ sint, & unius respectu loca quæ designant, dicantur *trans*, alterius vero *cis*; unde locus in quo tunc versabatur Moses respectu Palæstinæ & Terræ Sanctæ, quam brevi tempore erant occupaturi, dicebatur *trans Jordanem*; respectu vero terræ Moab, erat *cis Jordanem*. II. Cum hæc scriberet Moses, ut ab Israelitis assidue legerentur, & singulis septenniis publice recitarentur, apposite scripsit se illa dixisse *trans Jordanem*, ne si scripsisset *cis Jordanem*, Hebræi consistentes in Palæstina, habuissent ansam existimandi illum in Chananitidem fuisse ingressum, contra ea quæ dixerat Deus, quod eam benedictam terram videret quidem; at in illam non intraret. III. (Adiiciunt aliqui) a Mose quidem scriptum *cis*, sed cum ista legerentur præsente & imperante Josue post Mosis obitum & occupatam Chananitidem, ab eo adjectum *trans Jordanem*, ut narratio cohæreret tunc præsenti rerum statui. Verum cum hæc conjectura nullo nitatur fundamento, potius in præcedenti standum censeo.

Petes. V. Cum mare rubrum longissi ne distaret a campestribus Moab quomodo scribere potuerit Moses se, cum illa diceret, consistere *contra mare rubrum*; vel, ut Hebraice legitur: *e fronte* seu *e regione Suph*, quo nomine significatur mare rubrum, ea parte qua Arabes ab Ægyptiis disterminat?

Respondeo, Omissis aliorum contortis expositionibus, voces illas, *contra mare rubrum*, non referri ad campestria Moab, cuius nomen hic tacetur, ubi tunc consistebant Israelitæ; neque enim planities illa clauditur montibus Pharan, Tophel, Laban, & Haseroth, qui hic memorantur, quique ab illa planitie longissime absunt; sed ad vastam illam solitudinem, quam hic vers. 19. *Terribilem & maximam* appellat Moses, in qua per quadraginta pene annos peregrinati fuerant, sæpissime accedentes ad mare rubrum. Quod hic memorat, ut refricet memoriam beneficiorum, quibus extincto Pharaone cum suo exercitu, liberati sunt ab Ægyptiaca servitute. In illa autem solitudine consistunt illi montes hic recensiti, maxime mons Horeb, seu Sinai; ubi cum per annum ferme integrum hæsissent, iussi sunt ad terram promissionis accedere: sed propter subortum eorum murmur iterum in solitudinem sunt ablegati versus mare rubrum, ut refertur in hoc cap. vers. 40.

His adiicere licet Hebræorum expositionem, qui præfata Mosis verba hic reddunt, & interpretantur: *Hæc sunt verba, quæ locutus est Moses cum universo Israel ex altero latere Jordanis, arguens eos, quod peccassent in deserto, & quod ad iracundiam provocassent Deum in planitie e regione maris rubri in Pharan; quod scilicet murmurassent contra Manna; & in Azeroth, ubi deliquerunt propter carnes; & quod fecissent vitulum aureum.* Hinc arguunt Hebræi propositionem *in*, quando dicitur, *in solitudine, in planitie*, capiendam pro *propter*, ut sit sensus; propterea quod irritaverunt Deum *in deserto*, dicentes; *utinam mortui essemus &c.* Et propter peccatum, quod commiserunt *in planitie*,

tie, quando initiati sunt Baal-Peor; & propter peccatum *e regione maris rubri* commissum, quando dixerunt, *Numquid sepulchra non fuerunt in Ægypto*, *Tophel*, *Laban*, *&c.*

Insuper hic observandum est desertum illud vastissimum & arenosum in quo per quadraginta annos peregrinati sunt Israelitæ, varia ab adjacentibus locis aliunde cognitis, habuisse nomina, dictumque esse desertum *Sinai*, desertum *Pharan*, desertum *Cades*, desertum *Sin*, desertum *Moab* &c. licet unum idemque fuerit longissime protensum.

Petes VI. Qua ratione Moses scripserit vers. 2. *Undecim diebus venimus de Horeb per viam montis Seir usque ad Cadesbarne?* Constat ex libro Numerorum longe plures in isto trajectu dies fuisse insumptos: nam ad minus per mensem hæserunt in loc dicto *sepulchra concupiscentiæ*: postmodum diebus septem steterunt in Haseroth *cap.* 12. quibus impletis venerunt in Cadesbarne *cap.* 13.

Respondeo, Mosem istis verbis non attendere ad dies in stationibus insumptos, sed ad eos tantum qui in itinere fluxerunt; vel ut indicaret montem Horeb distare tantum a Cadesbarne itinere undecim dierum; in quem sensum præfata verba sic reddit Chaldæus paraphrastes, *Iter undecim dierum est de Horeb per viam montis Seir usque ad Cadesbarne:* Eadem pene sunt septuaginta Interterpretum verba. Cætera quæ in hoc capite adjiciuntur, aperte constant ex dictis in præcedentium librorum expositione.

Petes VII. Quomodo hæc verba vers. 46. *Sedistis in Cadesbarne multo tempore* cohæreant cum Dei mandato *Numer.* 14. *vers.* 45. quo iratus in eos, quod renuissent pergere ad occupandam terram promissam, jussit ut die sequenti repeterent solitudinem?

Respondeo, Israelitas huic divino mandato statim non paruisse, quod facti pœnitentes die sequenti, licet Deo nolente, & Mose repugnante, irruerint in Amorrhæos; sed ab eis maxima strage fugati, ingentem planctum excitarunt in castris: quam ob causam indulsit Deus, ut diutius ibidem morarentur.

DISQUISITIONES IN CAPUT II.

PRosequitur Moses recensionem eorum quæ contigerunt in diuturna illa per 40. annos Israelitarum peregrinatione, maxime circuitus juxta montem Seir, & regiones Idumæorum, Moabitarum, & Ammonitarum; quos noluit Deus impugnari, tametsi illi priores earum regionum incolas e sedibus suis disturbassent.

Cum autem hujus capitis initio dicat Moses, quod ipse una cum Israelitarum multitudine egressi e Cadesbarne *circuivimus Montem Seir longo tempore*.

Petes I. Quantum temporis in isto circuitu impenderint?

Respondeo, illum durasse circiter per annos 38. ut aperte declarat hic Moses v. 14. *Tempus autem quo ambulavimus de Cadesbarne usque ad transitum torrentis Zared, triginta & octo annorum fuit.* Non quod toto isto tempore ita circuierint hunc montem, ut ab eo longius non recesserint; eorum enim statio in Asiongaber ab eo monte longe distabat: sed quod illum semper, quocumque pergerent, haberent in prospectu, utpote cum circa Idumæam versarentur; unde hujus montis verticem poterant aspicere.

Petes II. Cur prohibuerit Deus Idumæos, Moabitas & Ammonitas impugnari, cum Israelitis adeo fuerint infensi, *Numer.* 20. *vers.* 20. ut liberum per suas regiones eis transitum denegarint, quo breviori & faciliori via ad Chananitidem pergerent?

Respondeo, hujus prohibitionis rationem ex textu apparere, I. Quod Idumæi prognati essent ab Esau Jacobi Israelitarum parentis fratre, qui quod pilosus esset, & rufus dictus est *Edom* & *Seir*; *Edom* enim rufum & *Seir* pilosum & hirsutum significat. Hinc Deus Idumæos Israelitarum fratres hic appellat v. 4. duplici igitur de causa noluit Deus illos impugnari. *Primo*, quod essent consanguinei, ne violarentur naturæ jura & fœdera, quæ inter eodem sanguine prognatos vigere debent, & illibate servari. *Secundo*, quod regionem istam Esau ejusque posteris in perpetuam possessionem & hæreditatem concessisset intuitu meritorum Isaaci & Abrahami, ut legitur hic *vers.* 5. & apud Malachiam *cap.* 1. *v.* 3. Idumæi tamen postmodum redacti sunt a Judæis sub tributum, puta a Davide 2. *Reg.* 8. unde Psal. 59. *in Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt.* Servituti pariter subjecti fuere a Machabæis *lib.* 1. *cap.* 5.

Similis pene profertur ratio, cur Ammonitæ & Moabitæ intacti permanserint; nempe quod hic uterque populus originem duceret ex Lothi ebrii cum filiabus concubitu; qui tametsi res fuisset illicita & grande nefas, saltem ex parte filiarum; attamen Deus attendens ad sanctitatem ipsius Loth, qui aliunde vir erat piissimus, prohibuit expugnari illius posteros, ut hic dicitur *vers.* 18. & 19.

Petes III. Cum *Numer.* *cap.* 20. *v.* 18. & 21. Idumæi audacter restiterint Hebræis enixe rogantibus transitum per eorum regionem, qua ratione hic v. 4. Deus imperat: *Transibitis per terminos filiorum Esau?*

Respondeo, Idumæos gentem bellicosam primum audacter obstitisse Hebræis, quod viribus suis & copioso exercitui plurimum confiderent: at deinde immisso divinitus terrore animis dejecti, petitis acquievisse, transitum-

situmque liberum fecisse, non per mediam regionem, sed per illius fines & terminos: quam rationem proposuerat Deus, subiciens præfatis verbis: *Timebunt vos*. Cujus timoris causam prodit vers. 25. *Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant sub omni cœlo, ut audito nomine tuo paveant, & in morem parturientium contremiscant, & dolore teneantur*. Nil itaque mirum, quod Idumæi ad Israelitarum adventum conterriti eorum votis annuerint; maxime cum non per mediam eorum regionem, sed per illius extremitates viam liberam supplices exorarent, sponsione facta quod nullum eis præjudicium inferrent.

Petes III. Quinam fuerint *Horræi* ab Esau posteris; *Emim* a Moabitis, & *Zanzomim* ab Ammonitis exterminati, ut illorum regionem invaderent & incolerent, ut hic refertur *vers.* 10. 12. & 20.

Respondeo, *Horræos* incolas fuisse illius regionis, quæ ab Esau posteris, ex illius nomine Edom, *Idumæa* dicta est. Appellati sunt autem Horræi, forte a monte *Hor* qui in illa regione consistit, cujus fit mentio *Numer.* 20. *vers.* 25. ubi Aaron mortuus est & sepultus. Eorum principes, illorumque genealogiam recenset Moses *Genes.* 36. *vers.* 20. Narrat autem hic quomodo e sedibus suis ejecti sint ab Esau posteris, qui relicta sua habitatione illorum regionem, utpote fertiliorem, invaserunt & incoluerunt.

Emim & *Zumim* seu *Zanzomim* nomina sunt appellativa significantia fortes robustos; sive terribiles ac horrendos, ut exponit S. Hieronymus. *Emah* enim Hebræis indicat terrorem, quem cunctis incutiebant illi, quod essent prodigiosæ & maximæ staturæ ac ingentis roboris, unde hic *vers.* 11. assimilantur gigantibus, & *vers.* 20 eorum habitatio dicitur *terra gigantum*. Horum majores expugnaverat olim Chodorlahomor, ut refertur *Genes.* 14. *vers.* 5. at cum eorum posteri rursus invaluissent, hos tandem exterminarunt Moabitæ & Ammonitæ.

Petes IV. Quomodo Moses scribere potuerit *vers.* 12. Horræos ejectos esse ab Esau posteris, *Sicut fecit Israel in terra possessionis suæ, quam dedit illi Dominus*; cum nonnisi post Mosis obitum, hac possessione fuerint potiti?

Respondeo, ista Mosem scripsisse tum historico, tum prophetico sensu: *historico* quidem respective, ad regna Sehonis regis Amorrhæorum, & Ogis regis Bazam, quæ Israelitæ jam occupaverant: *Prophetico* autem, habito respectu ad alias regiones trans Jordanem, quas, Deo revelante, noverat brevi occupandas.

Petes V. Quinam fuerint *Cappadoces*, qui vers. 23. dicuntur Hevæos e sedibus disturbasse, & his expulsis, eorum terram occupasse?

Respondeo, Cappadoces illos Hebraice appellari *Caphtorim*, qui Genes. 10. v. 14. una cum Philistæis orti dicuntur a Mesraimo Chami filio. Hi vero putandi non sunt illi *Cappadoces*, qui per Asiam minorem ad Pontem-Euxinum extenduntur, quorum regio passim a Geographis *Cappadocia* dicitur: Caphtorim namque, quos & vulgatus *Cappadoces* appellat, eamdem cum Philistæis dicuntur terram, ejectis illius incolis possedisse; unde *Jeremiæ* 47. & *Amos* 9. Philistæi dicuntur *Cappadocum* reliquiæ, & advenisse ex *insulis Cappadociæ*. Porro Cappadocia a Geographis nominata, non est insularis, sed continens.

Accedit quod Josephus hos Cappadoces Asiaticos dicit esse oriundos ex Japheto: non erant igitur cum Philistæis prognati a Mesraimo Chami filio, qui Ægyptum occupavit & incoluit. Itaque verisimile est illos *Caphtorim* seu *Cappadoces* ortos esse ex aliqua earum insularum, quas sua gyratione Nilus efformat; nam teste Diodoro Siculo lib. 1 ubi de Ægypto & Nilo cum dixisset hunc fluvium complecti insulas plurimas, sed præcipue Meroen longam stadiis tribus millibus adjicit: *Tot enim Nilus insulas continet, ut ferme sit incredibile; nam præter locum, quem a forma loci appellant Delta, ferunt alias quoque in eo insulas circiter septingentas esse*. Ei concinit Plinius, nec non Justinus historicus lib. 2. ubi ait Nilum tot tantæque magnitudinis insulas formare, *ut vix eas dierum quinque cursu quis prætermeet, quamvis concitus ibi feratur*. Potuerunt ergo illi Caphtorim, seu Cappadoces, una cum Philistæis in eorum insularum aliqua nati, suæ habitationis tædio affecti, aliam perquirere, & Hevæos illos feracem terram incolentes invadere & deturbare.

DISQUISITIONES IN CAPUT III.

MOses hoc in capite tria in memoriam revocat, I. Debellationem Ogi Basanitarum regis, qui dicitur ultimus Gigantum. II. Illius occupatæ regionis attributionem in perpetuam possessionem partim dimidiæ Tribui Manassis, partim Tribubus Rubeni & Gadi. III. Confirmationem Josue in ducem & rectorem Israelitici populi loco Mosis paulo post morituri.

Petes I. Quis sit horum verborum sensus vers. 11. *Solus quippe Og Rex Basan restiterat de stirpe gigantum?*

Respondeo, hæc non absolute & universim esse accipienda; siquidem Numer. 13. *vers. ultimo* fit mentio filiorum *Enac de stirpe gigantum*, quibus comparati exploratores a Mose delegati, sibi videbantur locustæ. Insuper in libris Josue & Judicum nomi-

minantur adhuc superstites *Enacim* filii Enac. Quin etiam Davidis tempore Goliath gigantææ staturæ ex Philisthinorum exercitu insultabat Israelitarum agminibus, & 1. *Paralip. cap.* 20. plures leguntur gigantes a fortissimis viris Israeliticis prostrati & occisi. Itaque præfata verba comparative tantum sunt accipienda, id est, respective ad eam regionem Basanitidem, quæ vers. 13. *vocatur terra gigantum*, qui tempore Abrahami totam illam regionem occupabant, dicebanturque *Raphaim* Genes. 14. quod essent prognati a *Rapha* gigante. Duæ quippe celebres in Palæstina tunc erant gigantum origines & familiæ: una ab *Enac*, trans Jordanem, a quo denominati *Enacim*: altera cis Jordanem a *Rapha*, cujus posteri dicti sunt *Raphaim*. Etsi vero extincto Ogo nonnulli adhuc extiterint gigantes dicti *Raphaim*, quales erant illi de quibus est sermo 1. *Paralip.* 20. illi tamen non fuerunt in Basanitidis regione.

Petes II. Qui fieri potuit ut lectus ferreus Ogi stupendæ magnitudinis fuerit *in Rabbath filiorum Ammon* vers. 11. cum Ammonitæ potiti non fuerint Basanitide?

Respondeo, aliam huius eventus mihi non occurrere rationem, quam quod Ammonitæ bellum intulerint Bassinitis, & illis devictis, asportarint lectum illum stupendum in monumentum insignis suæ victoriæ, illumque reposuerint, ut illustre spolium in sua metropoli. Rabbath enim erat præcipua urbs Ammonitarum, quam expugnavit Joab; & ex cuius idolo *Melchon* diadema abstulit, obtulitque Davidi, qui illud capiti suo imposuit, ut legitur 1. *Paralip.* 20. Rem paulo aliter exponit R. Gerundentis scribens, „ Og „ vocatur Rex Amorrhæi, quia regnabat „ super eos; nam ipsemet erat rex Raphaim, „ qui populus erat magnus & altus, tanquam Enakim, seu gigantes. Dicit sponsam eius fuisse ferream, quia non ferebant eum lignea, ut alios homines. Sedem autem habebat in urbe Rabba, cum filii „ Ammon exterminarent & delerent gigantes Raphaim dictos. Capta urbe liberatus fuit ipse solus e manu ipsorum. Hoc „ significat Moses cum ait, tantummodo Og „ remansit e reliquiis Raphaim. Et ecce relictus lectus ejus illic in Rabba, quæ nunc „ est filiorum Ammon &c. *Sic ille.* Hæc autem recitat Moses, ut Isralitæ in memoriam revocent quantum Deo debeant, quod illius auxilio vicerint tam formidandum gigantem, fuerintque potiti illius regno, sexaginta fortissimis & amplissimis urbibus, & innumeris oppidis constante. *v.* 4. & 5.

Petes III. Quodnam sit illud *mare deserti* memoratum *vers.* 17.

Respondeo illud esse, quod aliis nominibus appellatur *mare solitudinis*, vel quia aliqua sui parte alluit vastam illam Arabiæ solitudinem, seu desertum *Sin*: vel quia regio illa olim amœnissima *Genes.* 13. *vers.* 10. ex subversione & incendio Sodomæ, & Gomorrhæ fuerit inculta & omnino deserta. Dicitur etiam *mare mortuum*, tum quod in illo nihil sit vividum; tum quod pisces ex Jordane in illud influente traducti illico moriantur, ut refert Josephus. Vulgari nomine a geographis appellatur *lacus Asphaltites*. Alluit ad Orientem radices montis Phasga, ex cuius vertice Moses terram promissionis fuit contemplatus.

Petes IV. Quis sit ille *mons egregius*, quem Moses hic *vers.* 25. videre cupiebat?

Respondeo, triplicem potissimum hac de re esse interpretum sententiam. I. Namque plurimi montem Libanum, qui statim nominatur, significatum volunt; ait enim ibi Moses: *Videbo terram hanc optimam trans Jordanem, & montem istum egregium, & Libanum*; ita ut particula & sit expositiva, idemque significet ac *id est*. II. Plurimi contendunt id intelligendum esse de monte *Moria*, ubi Abrahamus filium Isaac paratus erat immolare; ubi Jacob vidit scalam e terra ad cœlum pertingentem; ubi tandem constructum est Hierosolymitanum Templum, qui propterea dictus est *Mons Dei*, *Mons sanctus*.

Verum cum *mons Libani* nihil haberet peculiare, cuius ratione diceretur bonus & egregius; *Moria* vero tantæ non esset altitudinis, ut ab homine 120. annorum posset conspici: facilius eorum in sententiam descenderem, qui existimant hic significari montem *Thabor*, in quo Moses spiritu prophetico prævidebat a se una cum Elia videndum Christum D. in suæ transfigurationis majestate radiantem.

DISQUISITIONES IN SEQUENTIA Deuteronomii Capita usque ad XXXI.

IN his sequentibus capitulis tria præstat Moses. I. Repetit, distinctiusque exponit jam præscripta divina mandata, tum erga Dei cultum debite impendendum; tum circa Israelitici populi regimen, & justam ac pacificam institutionem. II. Hortatur vehementissime ad illorum observantiam; tum timore pœnæ transgressoribus infligendæ; tum spe amplissimæ retributionis & mercedis observatoribus concedendæ. III. Quasdam statuit leges, de quibus in præcedentibus nihil actum fuerat.

IN IV.

DIstricte prohibet ne unum quidem verbum adiiciatur, aut detrahatur divinis mandatis tam præscriptis, quam præscribendis.

II. Hortatur, ut in unius veri Dei cultu & amore constantissime persistant, abstineantque ab omni idololatria, & simulacrorum

rum fabrica. Quod ut obtineat, repræsentat eis summa beneficia a Deo concessa; maxime quod eos eduxerit de fornace ferrea Ægypti, ut haberet populum hæreditarium *vers.* 20. Deinde quod jam deleverit plures nationes eis fortiores, ut illarum regionibus & bonis potirentur; tamdem quod Deus zelotes & æmulator sit; nec ferat impune alterius numinis cultum: ac proinde si prævaricentur, severissime puniendos denuntiat; veniam tamen consecutum iri, si pœniteant, *Quia Deus misericors, Dominus Deus tuus est.*

III. Tres civitates cis Jordanem assignat, ad quas confugientes homicidæ involuntarii securi consistant; unam in unaquaque trium Tribuum Rubenis, Gadis, & dimidiæ Tribus Manassis, quibus dederat occupatas regiones Sehon regis Amorrhæorum. Sic dicti, quod Basanitæ ex Amorrhæis prodiissent.

Hujus autem occupatæ terræ longitudinem describit vers. 48. *Ab Aroer usque ad montem Sion, qui est & Hermon*, ubi hic mons *Sion* diversus est ab eo monte Sion juxta Jerusalem occupato a Davide, ubi arcem & civitatem nomine suo condidit: ille enim erat trans, hic citra Jordanem; ille scribitur per *Tsade*, hic per *Sin*; ille simpliciter dicitur *mons Sion*; hic etiam *Hermon*; a Sidoniis *Saron*; ab Amorrhæis etiam *Sanir* appellatur præcedenti capite *vers.* 8.

IN V.

PRoponit iterum Moses divina mandata duabus tabulis lapideis Dei jussu exarata sibi fuisse tradita in monte *Sinai*, quem hic appellat montem *Horeb*, quod unus idemque esset mons duobus verticibus distinctus.

Ut autem ad illorum observantiam eos stimulet, duo adiicit. *Primum*, quod Deus *non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui impræsentiarum sumus, & vivimus.* Quæ verba non sunt intelligenda de patribus Israelitarum illorum, quos tunc alloquebatur; illi quippe patres mortui fuerant in illa longa peregrinatione; præsentes vero fuerant cum divinum hoc pactum fuit initum: sed de eorum Patriarchis Abrahamo, Isaaco & Jacobo; qui etiam si Deo essent acceptissimi; attamen cum eis tale fœdus legale non iniit, sicut contraxit cum Israelitis, dum eis legem præscripsit in monte Sinai.

Unde hic Moses videtur distinguere inter *fœdus legale*, & *fœdus fidei*: hoc fuit Patriarcharum, qui fide ambulantes justificati sunt, *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam.* Legale vero præter fidem opus exigit, nempe mandatorum observantiam. Licet autem mortui essent omnes illi, qui tunc erant nati supra viginti annos, quando lex promulgata est: attamen qui eos annos nondum tunc attigerant, & adhuc erant superstites, fuerant præsentes cum hoc divinum pactum fuit constitutum. Unde merito dicit Moses, *qui impræsentiarum sumus & vivimus.* Hunc textum paulo aliter exponunt Hebræi; nempe, *Non cum majoribus nostris, qui mortui sunt in Ægypto; sed nobiscum, qui vivimus.* Atque ita intellexisse videtur Chaldæus paraph. qui vertit; *Non cum Patribus nostris pepigit fœdus istud: sed nobiscum, qui omnes hodie hic vivimus.*

Alterum motivum addit *vers.* 5. ut illos ad Decalogi mandata servanda provocet; nimirum *Ego sequester & medius fui inter Dominum, & vos in tempore illo.* Unde Apostolus *ad Galatas* 3. *vers.* 19. Mosem appellat *mediatorem*, quod medius Deum inter & populum staret, ut accepta a Deo mandata populo denuntiaret, & populi causam coram Deo ageret, illius protectionem & misericordiam exorando. Id fusius explicat a *versu* 24. ad finem capitis, ubi exponit qua ratione populus valde perterritus ad Dei vocem instar tonitrui loquentis, ipsum Mosem rogaverit, ut solus ipse ad Deum accederet illius mandata excepturus: *Tu magis accede; & audi cuncta quæ dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos; & nos audientes faciemus ea.* vers. 27.

IN VI.

ORditur hoc caput Moses his verbis: *Hæc sunt præcepta & cæremoniæ atque judicia, quæ mandavit Dominus Deus vester ut docerem vos.* Quibus tria distinguuntur, nimirum *præcepta*, quæ pertinent ad mores; *statuta*, quæ ad ritus & cæremonias; *judicia* vero, quæ ad forum, ut exponit Lyranus noster scribens: „ In hujusmodi, *in*„ *quit*, aliqua sunt circa mores, & dicun„ tur *Præcepta*; aliqua circa modum colen„ di Deum, & dicuntur *Cæremoniæ*; aliqua „ circa justum hominis convictum, & di„ cuntur *judicia*.

Confirmat ista R. David Kimki ad hoc caput scribens: „ Videtur autem mihi eo„ rum opinio probabilis, qui, quoties ista „ conjunguntur, τὰς ἐντολὰς exponunt eam „ legis partem quam moralem vocant; in „ qua præcipitur quid Deo, quid proximo „ debeamus: δικαιώματα vero, sacros ritus, „ totamque adeo cæremonialem legem; „ κρίματα denique, eam partem, quæ ad ci„ vilem politiam, & forenses controversias „ pertinet, quam judicialem appellant.

Addit Moses v. 5. præcipuum ex illis præceptis hoc esse: *Diliges Dominum Deum tuum &c.* Jubet insuper, ut sacra illa verba scribantur in limine domorum, necnon in chartulis, quæ sint veluti frontalia & brachiola fronti & brachiis alliganda; quatenus oculis continuo patentia, executioni mandarentur, & ad posteros traducerentur. Hinc Judæi ritum sumpsere conficiendi & gerendi sua philacteria, seu chartulas, in quibus descriptus esset Decalogus, aut saltem præfata *vers.* 5. verba. Et, qui inter eos videri volebant religiosiores, ea gestabant ampliora, & majori charactere inscripta: quam hypo-

hypocrisim Christus D. exprobrat Pharisæis *Matth.* 23. *vers.* 5.

Præfata autem verba vers. 5. *Diliges Dominum Deum tuum* &c. (sic referente clariss. Fagio) exponunt Hebræi ; „ Ne sitis „ similes servis qui serviunt Domino eo pa„ cto, ut recipiant mercedem. Quin potius „ dilige Dominum in toto corde tuo, & „ in tota anima tua, & in tota substantia „ tua. Meminit autem primum *cordis*; est „ enim origo ejus quod facit homo, sive „ bonum, sive malum. *In tota anima tua*: „ hoc innuitur, quod oporteat etiam te„ ipsum tradere Deo. Et *in tota substantia* „ *tua*, id est, omnes divitias tuas. Inve„ nias enim hominem, qui plus diligat divi„ tias suas, quam corpus suum: ideo dicit „ in omni substantia tua: omnis siquidem „ lex comprehenditur in dilectione Domini, „ quæ fit ex toto corde, & tota anima &c. „ qui autem diligit Regem, is omnes cogi„ tationes dirigit, ut faciat quod placeat „ Regi. Idcirco præcepit Deus fieri sibi quin„ que memoralia quotidie: dum cubitum „ itur; dum surgitur; cum apponuntur The„ phillin, capiti & postibus.

IN VII.

DIstricte prohibet ne Israelitæ ineant societatem & connubia cum exteris, maxime cum Chananæis: nempe, ut terram repromissam ingressi puros se & integros Deo servarent; cavendum enim fuit, ne quas sordes ab istius terræ incolis contraherent. Quamobrem voluit omnes Chananæos penitus deleri; ne, si qui essent residui, electum populum ad suas impietates, & falsorum Deorum cultum allicerent. Accedit; quod conveniens non erat electum genus Abrahæ miscere cum prophanis; ne alieni fierent participes hæreditate ejus posteris repromissa.

Inde ansam sumpsit S. Paulus hortandi fideles 2. *Cor.* 6. *vers.* 14 ut abstinerent a connubiis infidelium, *Nolite*, inquit, *jugum ducere cum infidelibus, quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial; aut quæ pars fideli cum infideli?* &c. Itaque quantum fieri potest, abstinendum est ab omni cum infidelibus commercio; ne suis illecebris ad errores suos nos pelliciant.

Verum quandiu versamur inter incredulos, commercia, quæ ad communem vitam spectant, effugere non possumus; alioqui, ait idem Apostolus 1. *ad Cor.* 5. exeundum esset e mundo: at cum eis matrimonia inire periculosissimum est, nisi evidens sit spes conversionis & emendationis.

Jubet insuper, ut septem nationes terræ promissæ incolas omnino disperdant, ne uno quidem in vivis superstite.

At, inquies, qui fieri potuit ut Deus clementissimus tantum sævitiam populo suo imperaverit; ut per strages atrociter grassando, nulli sexui & ætati parceret? quid peccaverant tot hominum milliones, ut sine ulla humanitate & misericordia trucidarentur?

Respondeo, id quidem visum esse Manichæis absurdum & indignum, quod a Deo optimo juberetur. Verum Deus quidem, ut optimus, est beneficiorum largitor; at, ut justus debet esse criminum vindex & ultor. Quamobrem debuit tandem animadvertere in eos populos, qui suis sceleribus & impio dæmonum cultu regiones illas contaminaverant. Jam ab annis quadringentis, & ab Abrahami ætate potuisset ulcisci eorum crimina; suspendit tamen judicium suum, & tanto tempore patienter eos tulit, si forte resipiscerent: quia, inquit Genes. 15. v. 16. *Nondum completæ erant iniquitates Amorrhæorum.* At cum Dei patientia & clementia eorum audaciam & peccandi libidinem ac furorem in tantum auxisset; ut jam impleta esset criminum mensura; nullaque foret spes emendationis; cum in dies peccata peccatis adderent; & filii parentibus fierent pejores; æquissimum fuit tandem in sceleratos animadvertere eosque exterminare, ne alios sua contagione inficerent. Cum igitur in illos populos justissima fuit ira Dei; certe Israelitæ, quos justitiæ suæ ministros elegerat non debuerunt eis parcere, quos Deus exitio addixerat: præposterum enim fuisset homines mortales cum Deo certare clementia; & injunctum sibi divinitus mandatum prætensæ humanitatis specie non implere.

His adde, quod conveniens erat, ut terra, in qua invocandum erat Dei nomen, & divinus cultus ei impendendus, omnibus inquinamentis purgaretur. Unde *Levit.* 18. *vers.* 28. cum Deus recensuisset omnes Chananæorum execrationes, quibus terram polluerant, admonet Hebræos, ut ab istis caveant; ne illos terra evomat, *Sicut evomuit gentem quæ fuit ante vos*; ac si eorum fœtore & corruptione terra gravata, illos amplius sustinere noluerit.

III. Nedum imperat exterminandos esse Chananæos; sed insuper evertenda eorum templa, idola frangenda, aras destruendas, & lucos evertendos: ne Hebræi ad Idololatriam proclives, talibus illecebris a puro Dei cultu alienarentur. Nec solum Idola aurea, argentea, aut ærea conflare prohibet, ut figuram mutent; sed districte vetat, ne conflata illa metalla in suos usus assumant, quoniam profanata sunt. Quibus docet quantum abominetur idola; cum materiam, ex qua fuerant fabricata, pollutam dixerit, & pro anathemate voluerit habendam.

IV. Ut ad istorum mandatorum observantiam illos provocet Moses, tria proponit eis in memoriam revocanda. I. Ingentia Dei erga illos beneficia; maxime quod, inquit vers. 6. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram.* Non quod essent aliis populis valentiores & numerosiores; imo infirmiores erant, & pauciores numero; sed ex mera gratia & propter fœdus initum cum eorum patribus. II. Repræsentat Dei misericordiam; maxime erga eum diligentes, & hos

hos, *qui custodiunt præcepta ejus, in mille generationes* v. 9. severamque, ac timendam illius justitiam; maxime quod, ait vers. 10. reddat *odientibus se statim, ita ut disperdat eos, & ultra non differat, protinus restituens quod merentur.* III. Spondet quod, si divina mandata custodiant, Deus disperdat eorum adversarios, *Nullusque poterit resistere tibi donec conteras eos*, v. 24.

At inquies, Quomodo cohæreant illa verba *vers.* 10. quibus Deus dicitur statim in prævaricatores animadvertere; cum his, quæ Apostolus ait ad Rom. 9. v. 22. *Sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta in interitum &c.* Hinc David Psalm. 72. vers. 2. & Jeremias cap. 12. videntur conqueri de ipsa Dei longanimitate, quod non animadvertat in impios?

Respondeo, Omissis aliorum expositionibus hæc esse dicta, non de quibuscumque iniquis & prævaricatoribus, sed maxime de Israelitis, in quos Deus statim animadvertit; ut constat exemplo Datan & Abiron *Exod.* 32. Mariæ sororis Mosis *Num.* 11. & Israelitarum, quoties in Deum & Mosem insurrexerunt. Quod egregie confirmat Auctor lib. 2. Machabæorum *cap.* 6. *a versu* 22.

IN VIII.

PRosequitur adhortationem ad divinorum præceptorum observantiam, tum propter Divina subsidia illis a Deo præstita in deserto; maxime, quod concesserit manna in cibum, aquas miraculo eductas in potum, & vestimenta a corruptione, pedes a læsione servaverit, & ab ignitis serpentibus sauciatos ænei serpentis beneficio sanitati restituerit: tum propter ingentia beneficia, quæ brevi erant percepturi, fruendo bonis & fructibus terræ pinguissimæ. Monetque ut iis referti deliciis semper sint Dei memores, idolorumque cultum abhorreant: alioqui exterminandi, sicut Gentes, quarum regiones erant possessuri.

Observanda autem sunt hæc verba v. 1. *Omne mandatum, quod ego præcipio tibi hodie, cave diligenter ut facias, ut possitis vivere.* Quibus verbis populum Israeliticum admonet Deus, vitæ conservationem & diuturnitatem maxime pendere ab observantia divinæ Legis: cum enim Deus sit auctor vitæ, illius pariter est conservator; qui pro suo arbitrio illam incolumem servat, atque ad ipsam fovendam alimenta necessaria subministrat, maxime suis cultoribus, suorumque divinorum mandatorum observatoribus. Quamobrem David aiebat Psal. 35. v. 25. *Junior fui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Ipse pariter alimentis vim nutritivam tribuit, & aufert pro sua voluntate; ut indicat illud Psalmi 104. v. 16. *Et vocavit famem super terram, & omne firmamentum panis contrivit.* Quod confirmat per Isaiam, cap. 3. v. 1. *Ecce Dominator Dominus exercituum auferet a Jerusalem, & a Juda validum & fortem; omne robur panis, & omne robur aquæ &c.* Idque indicare voluit in hoc capite Moses v. 3. ubi Israeliticum populum Dei nomine alloquens ait: *Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quod ignorabas, tu & patres tui; ut ostenderet tibi, quod non in solo pane vivit homo; sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei.* Quibus verbis significat omnem alimentorum vim cœlitus esse acceptam; cum ipsum *Man*, tametsi cibus levissimus, attamen Deo ita volente, per annos 40. numerosæ Israelitarum multitudini nutriendæ satis fuerit. Quamquam præfata verba etiam significent hominis nedum corpus nutriendm esse cibo materiali; sed etiam ipsius animam reficiendam alimonia cœlesti, nimirum meditatione Verbi Dei; quo sensu illa videtur usurpasse Christus D. *Matt.* 4. *v.* 4.

Addit insuper v. 4. in argumentum suæ erga Israelitas protectionis & benevolentiæ *Vestimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus*: in quo Hebræi duplex agnoscunt grande miraculum; quod scilicet per 40. annos non tantum non attrita fuerint Israelitarum vestimenta; sed & cum statura creverint: adeo ut, quo grandiores fiebant, etiam augerentur vestes eorum cæteraque illorum indumenta.

IN CAP. IX.

PErgit in hoc cap. Moses exponere Israelitis, quantum Deo debeant, non solum pro tot ac tantis acceptis beneficiis; sed & pro amplioribus, quæ paratus erat illis brevi largiri in occupatione terræ promissionis. *Audi Israel*, inquit; *tu transgrederis hodie Jordanem.* Ubi vox *hodie* non sic est intelligenda, ac si eodem die, quo hæc proferebat Moses, Jordanem essent transituri: sed quod nulli ab illis imposterum faciendi essent circuitus, nullæ peregrinationes; at, ubi moverent castra, recta profecturi essent ad Jordanem, illum brevi transituri. Ab illo namque tempore, quo hæc dicebat Moses, ad Jordanis transitum, effluxerunt pene duo menses. Nam Moses adhuc per aliquot dies cum eis stetit, ut, quæ ex sequentibus Deut. capitulis referuntur, eis exponeret: illo autem vita functo, luxerunt illum per triginta dies; quibus expletis Josue misit exploratores, qui lustrarent regionem & urbem Jericho. Illi vero a Jericonthinis quæsiti absconderunt se in domo Raab, a qua per muros emissi, nonnisi per varios circuitus redierunt ad Josue. Quibus reversis, Josue movit castra versus Jordanem, ibique per tres dies hæsit, ut turmas disponeret, quatenus ordine ad pugnam comparato Jordanem transirent: quæ certe nonnisi per duos circiter menses potuerunt impleri.

Ut autem conferendi a Deo beneficii in occupatione terræ promissionis magnitudinem in-

intelligerent Israelitæ, addit Moses; *Ut possideas nationes maximas & fortiores te, civitates ingentes, & ad Cœlum usque muratas, populum magnum atque sublimem, filios Enacim, quos ipse vidisti, & audisti, quibus nullus potest ex adverso resistere.* Ut autem eorum formidinem & terrorem perverteret Moses, adiicit: *Scies ergo hodie, quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens, qui conterat eos & deleat, atque disperdat ante faciem tuam velociter, sicut locutus est tibi.*

Ut, inquam, præverteret illorum timorem & inanem jactantiam, quod suis viribus & bellica fortitudine tam formidandos hostes superassent; admonet eos, *vers.* 24. ne suæ virtuti, suisque meritis adscribant insignes victorias & jam adeptas, & rursus obtinendas adversus gentes prævalidas & giganteæ staturæ, quas Deus propter earum impietatem jam deleverat, & alias erat exterminaturus; neve dicant Israelitæ, *Propter justitiam meam introduxit me Dominus, ut terram hanc possiderem*, v. 4. persæpe enim gravissime in Deum deliquerant; adeo ut ita fuerit in eos iratus; ut, nisi Moses prostratus coram eo 40. diebus & totidem noctibus ejus misericordiam exorasset, dubio procul ad unum periissent omnes, ut testatur *vers.* 25. *& sequent.* Dicens: *Jacui coram Domino 40. diebus ac noctibus, quibus suppliciter deprecabar, ne deleret vos, ut fuerat comminatus.* Ad quæ verba nonnulli Interpretes disquirunt, utrum Moses in monte coram Deo fuerit duabus quadragenis, an tribus, an autem illa? quæ hic memoratur, sit cum secunda confundenda? Probabilius censeo tres esse quadragenas distinguendas. I. *Exod.* 24. *vers.* 18. ubi dicitur Moses ascendisse in montem & fuisse ibi 40. diebus & 40. noctibus. II. Quæ memoratur tam hic, quam *Exod.* 32. *vers.* 30. ubi, post interfecta viginti tria millia hominum ob cultum vituli aurei, Moses ad populum dixit; *Peccastis peccatum maximum: ascendam ad Dominum, si quomodo quivero eum deprecari pro scelere vestro.* III. Vero, *Exod.* 34. ubi placatus Dominus jubet Mosi, ut duas iterum conficiat tabulas, in quibus scriberet eadem decem præcepta, quæ in prioribus tabulis confractis erant exarata: de hac enim refertur vers. 28. *Fuit ergo ibi* (Moses) *cum Domino 40. dies & 40. noctes: panem non comedit, & aquam non bibit.*

Hanc sententiam confirmat R. Salomon scribens; *Tabulæ priores erant cum benevolentia; etiam posteriores: sed medii dies, quibus ibi stetit ad precandum pro vobis erant cum ira.* Cui consonat Lyranus noster; „ sicut, „ *inquit*, prima quadragena fuit Mosi con„ solabilis, quia fuit ante ascensum Domi„ ni; ita & tertia, quia fuit post remissio„ nem peccati. Secunda autem, quæ fuit „ intermedia, fuit tristabilis; quia orabat „ pro remissione peccati, nec erat certus „ de eventu. Idque non obscure indicat Moses *cap. seq. v.* 10. ubi cum memorasset secundum suum in montem ascensum cum duabus novis tabulis, addit: Ego autem *steti in monte, sicut prius, 40. diebus ac noctibus: exaudivitque me Dominus etiam hac vice, & te perdere noluit.* Quibus verbis suum ascensum, ut deprecaretur Dominum pro populo, indicat fuisse distinctum ab illo, dum placatus Dominus jussit, ut duæ tabulæ conficerentur.

IN X.

Quatuor potissimum enarrat. I. Quidem denuo dolatas fuisse duas tabulas lapideas, in quibus Deus decem sua mandata iterum exaravit, jussitque eas in arca testimonii recondi. II. Quod ordinante Deo destinavit Tribum Levi, ut sacris ministeriis adesset; quodque mortuo Aarone summo Pontifice illi suffectus sit ejus filius Eleazar. III. Quod, etsi Deus Dominus sit, utpote conditor cœli & terræ; sitque *Deus Deorum, & Dominus Dominantium, Deus magnus, & potens, & terribilis*, vers. 17. attamen dignatus est conglutinari Israelitarum patribus, amavit eos, elegitque semen eorum post eos, *vers.* 1. IV. Licet Deus omnium curam gerat, viduis tamen, pupillis & peregrinis fovendis invigilat, *Et vos ergo amate peregrinos, quia & ipsi advenæ fuistis in terra Ægypti.*

Duplex, eaque gravis difficultas occurrit circa hæc verba vers. 6. *Filii autem Israel moverunt castra ex Beroth filiorum Jaacan in Mosera, ubi Aaron mortuus & sepultus est.* Quæritur enim I. Qua ratione dicantur Israelitæ transiisse de Beroth in Mosera, cum *Num.* 33. (ubi refertur series & ordo stationum & castrametationum) *vers.* 31. legamus, *Et de Moseroth castrametati sunt in Benejaacan.* II. Quomodo dicatur Aaron ibi mortuus & sepultus, qui *Num.* 33. *v.* 38. *& Deuteron.* 32. *vers.* 50. asseritur mortuus ac sepultus *in monte Hor?*

Ad I. respondent plurimi cum Aben-Esra, non eadem, sed diversa esse loca utrobique memorata; nec eamdem, sed distinctam referri castrametationem. Verum nemini Hebraica verba *Mosera* & *Moseroth* serio ponderanti veniet in mentem illa invicem aliter discrepare, quam quia illud est singularis, hoc pluralis numeri. Quamobrem omissis aliorum expositionibus minus solidis, censerem dicendum eadem quidem in utroque textu designari loca, sed diversas castrametationes; cum enim Israelitæ per 38. annos illo in vastissimo deserto vagati fuerint, fieri potuit ut ad eadem loca semel & iterum accesserint, mutatis tamen viis: adeo ut prima vice a *Moseroth* ad *Benejaacan*; altera vero a *Beroth filiorum Jaacan* ad *Mosera;* addita vero fuerit vox *Beroth*, quæ puteos significat; quod in secundo ad eundem locum accessu ea parte venerint, ubi erant putei illi a filiis Jacan effossi.

Sic etiam hunc textum, *Et de Moseroth castrametati sunt in Benejaacan*, exponit Lyranus, „ Maseroth autem, *inquit*, eadem „ est

„ est mansio cum *Mosera*, ut dicunt He„ bræi; & *Beroth* filiorum Jacan cum *Bene-Jacan*; quia Hebraice *Benei*, idem est quod „ *filiorum*, & subintelligitur *Beroth*.

Ad II. dico montem *Hor* latissime patere, & ad ejus radices esse planitiem Mosera, seu Moseroth, ubi consistentes Israelitæ, plurimis diebus luxerunt Aaronem mortuum & sepultum in montis vertice.

IN XI.

COmmendat exactam divinorum mandatorum observantiam, promissa bonorum omnium temporalium copia eorum præceptorum observatoribus; transgressoribus vero summam indigentiam, & varias calamitates prædicit. *En*, inquit, vers. 26. *propono in conspectu vestro hodie benedictionem, & maledictionem: benedictionem, si obedieritis mandatis Domini Dei vestri; maledictionem si non obedieritis &c.* Quod vero dicit se illis proponere benedictionem & maledictionem, tantumdem valet, ac si testatus esset, non simpliciter se docere, quod rectum sit: sed paratam esse mercedem si obediant; sin minus, pœnam quoque instare.

Ut autem maledictionem declinent, recitat severas Dei animadversiones in Ægyptios, & in Dathanem & Abyronem, quos terra cum suis familiis vivos absorbuit.

Ut autem ad sui cultum & præceptorum observantiam vehementius illos stimulet; declarat eis qualis & quam ferax sit terra in quam brevi sunt ingressuri; aitque v. 10. *Terra, ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Ægypti, de qua existi, ubi jacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ; sed montuosa est & campestris, de Cœlo expectans pluvias, quam Dominus Deus tuus semper invisit, & oculi illius in ea sunt a principio anni usque ad finem ejus.* „ Hoc est, *inquit Lyranus*, longe fœcun„ dior est terra Ægypti, quia ad eam fœ„ cundandam non sufficit pluvia de cœlo „ descendens & ros: sed requiritur quod „ cum magno labore aquæ de fluvio Nili „ per alveos deducantur, sicut solet fieri in „ hortis, in quorum cultura major labor „ requiritur, quam in terra campestri. *Et* „ *oculi illius in ea sunt &c.* „ Ad dandum ro„ rem & pluviam secundum opportunita„ tem temporum, supposita tamen prædicta „ conditione.

Hujus autem pinguissimæ terræ occupandæ latitudinem & longitudinem sic declarat vers. 24. *Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit; a deserto, & a Libano, & a flumine magno Euphrate, usque ad mare occidentale, erunt termini vestri:* ubi per *mare Occidentale*, mediterraneum intelligit, ad distinctionem maris mortui, quod respectu terræ promissionis, erat orientale. Præmonuimus antea in promissionibus Abrahamo factis Israelitas hanc terræ amplitudinem non prius occupasse, quam temporibus Davidis & Salamonis: ideoque hæc plana sunt & intellectu facilia.

At difficultatem non levem ingerunt hæc verba vers. 29. *Cum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram ad quam pergis habitandam, pones benedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal.* Et petes quo sensu sint intelligenda?

Respondeo, hujus textus expositionem esse petendam a capitibus 27. & 28. in quibus jubet Moses, ut Jordane transmisso, Israelitæ consistentes una cum arca fœderis inter montes Garizim & Hebal, non procul ab invicem dissitos, vel duos distinctos ejusdem montis vertices, sex Tribus, nempe Simeon, Levi, Judas, Issachar, Josephi, hoc est, Ephraim & Manassis, quæ hic pro una eademque nomine *Josephi* significantur, starent in monte Garizim; sex autem aliæ, nempe Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan, & Neptali, in monte Hebal. Sacerdotes autem excelsa voce conversi ad consistentes in monte Hebal, fulminarent omnes maledictiones quæ scribuntur *cap.* 27. adversus contemptores & prævaricatores divinarum legum: deinde vero respicientes eos qui starent in monte Garizim, pronuntiarent omnes benedictiones descriptas *cap.* 28. & repositas iis qui Dei legem religiose observarent. Mons autem Garizim propter suam amœnitatem & fontes hinc & inde scaturientes, opportunus erat locus excipiendæ benedictionis: Hebal vero ob ariditatem & sterilitatem, maledictioni fulminandæ conveniebat.

Petes, cur in istis tam promissis, quam minis, tantum rerum temporalium meminerit Deus?

Respondeo, id convenientissime factum multis de causis. I. Quod populus ille adhuc rudis & agrestis, utpote in Ægypto pecoribus pascendis & coquendis lateribus deditus, spiritualibus bonis, aut malis alterius vitæ minus movebatur, quam præsentis deliciis, aut calamitatibus corporeis: quamobrem alliciendus fuit ad legis observantiam promissione bonorum quæ inhiabat, & minis, ac terrore miseriarum & infirmitatum quas summopere timebat. II. Cum nondum vitæ æternæ, & futuræ resurrectionis, ultimique judicii tam luculenta cognitio obtigisset, sicut nunc affulget per Evangelium, Deus istis sensibilibus bonis, aut malis testari voluit, se vel propitium vel offensum populo, ut eum vehementius ad legis observantiam istis corporeis stimulis incitaret. III. Cum Lex Mosaica Evangelicæ typus esset, & quæ in eis erant materialia & corporea, gratiam & beneficia spiritualia in nova lege conferenda præsignarent; inde est quod præmia temporalia legis cultoribus a Mose proposita; supplicia vero ejusdem violatoribus intentata, præfigurabant æternam mercedem, vel pœnam in Evangelica lege probis aut improbis proponendam.

IN

IN XII.

POstquam adhortatus est Moses universim ad divinorum mandatorum observantiam, jam incipit particulatim exponere quæ maxime erant servanda dicitque in hoc capite. I. Exterminanda esse omnia idololatriæ vestigia, nempe aras, lucos, simulachra &c. subvertenda.

II. Sacrificia vero Deo offerenda non in omni loco, sed in eo tantum quem specialiter ad sui cultum elegerit Dominus, nempe ubi arca fœderis requiesceret, *vers.* 4. 5. *& 6.*

Petes, cur in uno duntaxat loco, & altari voluerit Deus offerri sacrificia?

Respondeo, illum unicum sanctuarium & unicum locum ad publicum sui cultum idcirco elegisse. I. Ut ejus cultores distinguerentur ab idololatris, qui sine locorum delectu suis falsis numinibus erigebant templa & idola, eaque pro sua superstitione multiplicabant. Si autem Judæis liberum fuisset Gentilium instar pro arbitrio altaria erigere & sacrificia offerre, facili negotio ad superstitiosum cultura declinassent. II. Ut consuleret fidelium unitati, præcaveretque in religione divisiones & schismata, quæ ex multiplicitate cultus solent oriri, dum unus censet hoc ritu, alter alio Deum esse colendum. Unicum vero illud apud Judæos sanctuarium fuit illis instar vexilli ad colligendum populum ad unitatem fidei & divini cultus, & ne diversitas in religione obreperet. Cum enim Israelitæ ter in anno convenire deberent ad locum, in quo reposita erat arca fœderis, ibique nedum sacrificia uni Deo offerre juxta ritum in lege præscriptum; sed etiam istius legis publicam recitationem & expositionem audire, nullus illis de religione diversa sentiendi patebat locus.

Tantus vero Israelitis tunc temporis inerat servandi unius Dei cultus amor & zelus, ut maxima iracundia exarserint novem Tribus & dimidia Manasses contra duas Ruben & Gad, & alteram dimidiam Tribum Manasses, quod ad suos redeuntes, erexissent ingentem cumulum lapidum instar altaris, quod cum aliæ Tribus accepissent, miserunt ad eas legatos qui eis dicerent, *Quæ est ista transgressio? cur reliquistis Dominum Deum Israel, ædificantes altare sacrilegum, & a cultu illius recedentes* &c. Josue 22. vers. 16. jamque ad harum Tribuum exterminium novem illæ erant armatæ, nisi illæ se purgassent, dicentes quod tantum in monumentum fraternæ conjunctionis cumulum illum erexissent, non vero ad sacrificia ibi peragenda.

III. Cum dissitæ essent Tribus, aliæ cis, aliæ trans Jordanem, & unaquæque haberet sibi necessaria, nec alterius ope & commercio egeret ad vitæ sustentationem, unde fieri poterat inter eas animorum divulsio; necessum fuit ad illas fraterni amoris vinculo perpetuo uniendas, ut ad unicum sanctuarium simul coeuntes, agnoscerent se eodem Patriarcharum sanguine procreatos, & suorum parentum instar, unius veri Dei cultui mancipatos.

At, inquies, Tabernaculum & Arca fœderis ante Davidis & Salomonis tempora fixam non habuere sedem: nam quodammodo peregrinata sunt, & persæpe mutarunt locum, quamdiu Israelitæ Chananæos expugnarunt, ut illorum regionem invaderent. Deinde diutissime steterunt in Silo: *Josue* 18. & *Jud. ultimo:* postmodum arca a Philistæis capta, & post septem menses reddita, primum quievit in domo Aminadab, dein in domo Obededom; postea in monte Sion, tandem in Salomonico templo. Igitur cum toto illo tempore arca certum ac determinatum locum non haberet, licitum erat alibi quam coram arca sacrificare?

Respondeo, præceptum illud de sacris nonnisi in loco quem Deus elegisset, peragendis, non ante obligasse, quam dum arca reposita fuit in Jerusalem, sive in monte Sion, sive in templo Salomonico eadem in civitate constituto. Tunc enim demum impletum fuit quod promiserat Deus de loco sacro eligendo, ut significat David Psalm. 121. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Jerusalem: illuc enim ascenderunt Tribus Tribus Domini* &c. Atque huc pertinet quod Psal. 77. dicit a Deo repulsum tabernaculum Joseph, & Tribum Ephraim non electam, sed Tribum Juda, & montem Sion quem dilexit. Hinc Psal. 131. *Elegit Dominus montem Sion, elegit eum in habitationem sibi.* Quibus & aliis similibus constat arcam non prius certum habuisse domicilium, quam dum reposita fuit in Jerusalem, sive in monte Sion, sive in monte Moria, ubi extructum fuit templum Salomonicum, in quo deinceps oblata sunt sacrificia, & sacra peracta.

Neque tamen existimandum est nusquam, nisi ubi arca esset, fuisse sacrificatum; nam Samuel in excelso immolavit 1. *Reg. cap.* 7. *vers.* 9. David altare extruxit in Area Ornam Dei jussu 1. *Reg.* 21. Elias in campo contra pseudo-Prophetas 3. *Reg.* 18. &c. itaque præfata prohibitio intelligenda est de sacrificiis ordinariis non alibi, quam ubi arca consisteret, offerendis.

IV. Jubet Moses ad eundem locum deferri victimas, decimas & primitias, ibique manducari cum Sacerdotibus & Levitis, quibus ut suppeditentur necessaria, plurimum hic commendat *vers.* 19.

V. Permittit, ut cum sibi repromissam terram occupaverint, non teneantur amplius animalia ad esum paranda, occidere circa Tabernaculum Domini, ut fieri solebat antea, quatenus sanguis & adeps Deo libarentur, sed liberum facit, ut quisque in loco suo possit animalia ad esum apta occidere & manducare; dummodo illa non fuerint oblata Domino, sed illis vescantur tamquam *Capra, & Cervo*, hoc est, tamquam feris sylvestribus e quibus non fiebat oblatio. *Hoc solum cave*, inquit vers. 23. *ne sanguinem comedas, sanguis enim eorum pro anima est:*

eſt: & idcirco non debes animam comedere cum carnibus. Hanc quidem a ſanguine abſtinentiam præceperat Noe & poſteris ſtatim a diluvio *Geneſ. 9.* Verum ut plerique a divinis mandatis & ſincero veri Dei cultu paulo poſt degenerarunt, veriſimile eſt illos pariter promiſcuum cibum ſumpſiſſe, licet ſanguine intinctum. Quamobrem illam legem Iſraelitico populo ſæpiſſime inculcavit maxime *Levit.* 7. verſ. *26.* & *27.* *cap.* 17. a verſ. 10. ad 14. & *19.* verſ. 27. in hoc autem Deuter. capite verſ. 15. *16.* & a 20. ad 25. cujus utique præcepti finis fuit, homines a feritate & fundendo humano ſanguine cohibere, ut dictum eſt ad *Geneſ. 9.*

IN XIII.

CUm ad veram religionem ſtabiliendam & propagandam ſat non ſit ea ſtatui, quæ ad verum & ſincerum Dei cultum conducere videntur; ſed inſuper præcavenda ſint illa omnia quæ illius ſtatum everterent, & puritatem labefactarent: idcirco poſtquam Moſes in præcedentibus præſcripſit omnia quæ ad perfectum Dei cultum conferunt, indicat in hoc capite quæ potiſſimum ab eo poſſunt alienare, nimirum 1. larvata pietas: 2. ſanguinis, affinitatis, aut cum amicis vitioſa confœderatio: 3. perverſum multorum peccantium & impiorum exemplum; quibus periculis ut eat obviam Moſes, decernit primo cavendum eſſe a pſeudo-Prophetis, qui ſuis præſtigiis & prædictionibus populum ab avita pietate & religione abducere tentarent; jubetque ut ille quiſquis fuerit, continuo lapidibus obruatur. *Prophetam* autem hic vocat Moſes, eum qui vigilans a Dæmone afflatus, aut dormiens ab eodem per nocturna phantaſmata deluſus, aliquid tamquam a Deo impulſus in religione innovare contenderet, in cujus confirmationem aliquid præter naturæ ordinem moliretur; aut futurum quid prædiceret, quod firmaretur eventu; quæ certe neceſſum eſſet ope Dæmonum fieri, cum Deus non poſſit eſſe falſi auctor & approbator: falſos autem prophetas in erroris confirmationem plura poſſe ſigna & portenta edere docet Chriſtus D. Matth. 24. verſ. 24.

Hæc autem, inquit hic Moſes verſ. 3. interdum fieri permittit Deus. *Quia tentat vos Dominus Deus veſter, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non, in toto corde, & in tota anima veſtra;* Gravis ſane tentatio, cum homines larvæ pietatis perfidiam tegentes, nova ingerunt in Eccleſiam dogmata, eaque confirmant ſignis extraordinariis quæ a veris miraculis diſcernere operoſum eſt. Gravior tamen dum quæ prænuntiant futura in ſignum ſuæ divinæ miſſionis, eventu comprobantur. Quis enim vaticinium eventu firmatum contemnet? cum Deus ipſe infra cap. 18. Hoc ſymbolo veros Prophetas a falſis diſcernendos eſſe pronuntiat his verbis. *Propheta autem qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi, ut diceret, aut ex nomine alienorum Deorum, interficietur. Quod ſi tacita cogitatione reſponderis: quomodo poſſum intelligere verbum, quod Dominus non eſt locutus? hoc habebis ſignum: quod in nomine Domini Propheta prædixerit, & non evenerit: hæc Dominus non eſt locutus, ſed per tumorem animi ſui Propheta confinxit: & idcirco non timebis eum.* Unde Chriſtus D. Matth. 24. verſ. 11. prædicens graves calamitates quæ hominibus circa mundi finem evenient, inter cætera ait: *Multi Pſeudo-prophetæ ſurgent, & ſeducent multos.*

Itaque hoc inter verum & falſum Prophetam diſcrimen occurrit, quod licet aliquis impoſtor particulari vaticinandi dono interdum ſit præditus: non tamen continuo oracula profert; ſiquidem Balaam & Caiphas ſemel vere prophetarunt, at non fuerunt perpetuo veraces: imo ubi Deus permiſit ut ſemel vera dicerent, efficit deinde ut quæ futura non ſint prænuntient, ut majori dedecore & infamia notentur, dum populus videt illos futiliter eſſe locutos. Itaque ut falſi prophetæ diſtinguuntur a veris, examinanda eſt. 1. Eorum vitæ ſanctitas & morum candor. 2. Si prædictiones & ſigna perpetuo invicem cohæreant. 3. Horum ſignorum ſcopus & finis, utrum ad majorem Dei gloriam, & morum puritatem conducant. 4. Quod maxime ſpectandum eſt, utrum prædictiones & ſigna cohæreant cum ſincera Eccleſiæ doctrina & fide a Majoribus accepta, nullumque in Eccleſiam ſchiſma invehant; quod enim ſcindit Eccleſiæ unitatem, religionem evertit.

Quoniam autem, qui nobis affinitate ſanguinis, aut amoris & amicitiæ vinculis connexi plurimum valent, ut nos ad ſua ſenſa pertrahant, fierique poſſet ut ſi quis ex eis aliquo errore faſcinatus, nos eodem imbuere tentaret, & a ſincero Dei cultu abducere: idcirco a *verſ. 6.* jubet Moſes, eum, quiſquis ſit, ſive frater, ſive conjux, ſive amicus, protinus abiici, & nullo habito amoris vinculi reſpectu, denuntiari Judicibus, ut eorum ſententia lapidibus obrutus intereat: more vero in lege præſcripto, denuntiator ille primus in reum lapidem iniiciat, quia, inquit verſ. 10 *Voluit te abſtrahere a Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſervitutis.* Grande quidem ſcelus eſt a vero Deo cognito deficere; ſed gravius divinum ſuum redemptorem vilipendere, & ab ejus amore & reverentia alios abſtrahere. Quamobrem abſolute pronuntiat eum abſque ulla prorſus miſericordia interficiendum.

Si vero malum latius ſerpat, & aliqui perverſi concives ſuos ad impietatem pelliciant, avertantque a Dei cultu, jubet Deus ut univerſus populus armata manu civitatem illam impetant, & ſine ullo ſexus, aut ætatis delectu, omnes illius incolas ad unum perdant; domos vero cum earum univerſa ſupellectili ferro flammiſque ſubvertant. Unde monemur quantum apud nos vigere debeat

beat veræ religionis observantia, cum illius vindicandæ causa numeroso nostrorum etiam popularium cætui minime sit parcendum.

IN XIV.

PRimo, severe prohibet Deus, ne Israelitæ mores Gentilium sectentur, eorum maxime funebres ritus. Hi namque, ut dictum est ad *Levitic.* ut defunctis suis parentarent, solebant comam & supercilia tondere, carnem suam incidere, genas lancinare, & faciem stigmatibus fœdare, nedum mœroris, sed & superstitionis causa, quam ut a populo amandaret Deus, hos nefarios ritus eis interdicit, utpote cum sint *Filii Dei*, ejusque peculiaris populus.

Secundo, declarat iterum quæ sint animalia munda quibus vesci liceat, & a quibus abstinendum de quibus dictum est in Levitico.

Tertio, vetat *vers.* 21. esum morticinii; permittit vero illud dare, aut vendere peregrino inter eos commoranti, dummodo non sit proselytus Justitiæ, & observandæ legi adstrictus. Per *morticinium* vero intelligit cadaver animalis, quod vel fame, vel morbo periit, vel a feris discerptum fuit aut laniatum; quia animal illud ex specie mortis quamdam contraxit immunditiem; unde contaminati censebantur qui carnem illam edebant. Illius tamen carnis esum non fuisse humanæ vitæ noxium argumentum est, quod illam peregrinis vendi permiserit Deus.

At, *inquies*, cur id potius permissum fuit exteris, quam Hebræis?

Ratio est in promptu, quia Gentibus licitum erat omnibus cibis ad vitam fovendam conducentibus indifferenter vesci, cum nullum ipsis positum esset ciborum discrimen: quin potius quorundam ciborum prohibitio, una erat ex notis, quibus Israelitæ ab aliis populis secernebantur.

Quarto, jubet ut decimæ omnium fructuum offerantur Domino ab iis qui consistunt in locis vicinis Tabernaculo fœderis: qui vero ab eo longius distabant, decimis illis venditis, pretium quisque deferat ad ministros Tabernaculi, tum ut gratias Deo rependat pro acceptis beneficiis: tum ut ibi jucunde epuletur.

Quinto, præcipit ut tertio quovis anno alia seponatur decima, non quidem deferenda ad templum seu tabernaculum; sed distribuenda tum Levitis, qui in eadem civitate, aut vicis versantur; tum peregrinis, viduis, & aliis egenis. Quo sensu Tobias *cap.* 1. *v.* 7. dicitur ministrasse singulis trienniis omnem decimationem.

IN XV.

DEclarat exercendam esse erga ære alieno gravatos, aut servitutis jugo mancipatos liberalitatem & clementiam. I. Septimo quoque anno remittendo gratis quæ mutuo fuerant accepta & debita ab Israelitis; licitum vero ea repetere ab exteris. Utrum vero illo anno septimo ita fuerint remittenda omnia debita, ut nullum superfuerit jus illa repetendi, nullaque imposterum ea solvendi remanserit obligatio, non conveniunt Interpretes. Communior quidem recentiorum Judæorum sententia est, illa fuisse penitus dimissa; quod utique probant ex nomine *anni remissionis*; Eis concinunt e Christianis, Abulensis præsul & alii non infimi nominis Scriptores.

Oppositum vero docent Magister historiæ scholasticæ, Hugo Cardinalis, & alii bene multi, quibus eo libentius subscribo, quod id indicare videatur textus; nam *vers.* 9. jubet Deus ne quis prætextu instantis anni remissionis mutuum petenti commodare detrectet: ridiculum vero fuisset aliquid alteri tradere titulo mutui, nisi reposcere tandem licuisset; hoc enim non fuisset mutuari, sed gratis concedere & absolute donare. Solum ergo voluit Deus illo anno contentiones omnes & lites cessare, ne creditores suis debitoribus essent molesti; sed omnes in quiete & tranquillitate annum agerent: quamobrem illum appellat *Sabbatum remissionis*, ut significaret quod, sicut in dierum Sabbato feriandum est ab omni opere servili: ita hoc anno temperandum est ab omni exactione. At sicut elapso Sabbato licet opera servilia resumere; ita præterito hoc remissionis anno septimo, licitum erat mutuo commodata exposcere. Accedit quod durissimum fuisset Judæis, maxime tenacibus, & avaritiæ deditis, bona sua aliis commodare nulla habita spe reversionis; verisimile autem non est Deum in aliis rebus eorum infirmitati & rudi genio indulgentissimum, in commodato hoc mutuo adeo severum se præbuisse. Adde quod (inquit Paulus Burgensis,) id videretur contra æquitatem & justitiam, qua quisque tenetur reddere alteri quod suum est: unde Psal. 36. *Mutuabitur peccator, & non solvet.* Nec valet dicere. „ Quod hæc remissio intelligitur quoad impotentes solvere tantum; tum quia Scriprura indistincte loquitur, dicens; *Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini*, non distinguens de potente, vel impotente non solum in anno septimo, sed etiam in aliis temporibus non erat debitum repetendum. Dicitur enim infra; *Si unus de fratribus tuis &c. ad paupertatem venerit: non indurabis cor tuum*, nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi, & dabis mutuum quo eum indigere perspexeris. Unde circa hoc aliter videtur dicendum.

Facit etiam pro prædicta sententia quod infra in eodem capite dicitur: *Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, sex annis serviet tibi, in septimo an-*

„ no-

„ *no dimittes eum liberum*. Non enim dimittebatur in anno Sabbatino terræ, sed postquam serviisset per sex annos, & ideo reddens rationem, quare Dominus servi non deberet graviter sustinere hanc dimissionem, dicit; *Quoniam juxta mercedem mercenarii per sex annos servivit tibi*. Ex quo patet quod si post breve tempus servitutis præciperetur liber dimitti, esset quid durum & grave: non ergo minus durum est totaliter debitum dimittere, quam servum emptum liberare. Quia tamen ista lex remissionis debitorum sic intellecta, sicut Hebræi intellexerunt, est intolerabilis, per quam penitus claudebatur via ad mutuandum: idcirco Thalmuldici antiqui quoddam fecerunt statutum, per quod lex prædicta totaliter evacuabatur; & sic impletur dictum Christi, Matth. 15. *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram*.

II. Jubet tanta misericordia & liberalitate sublevandam esse proximi egestatem, ut nullus inter eos appareat *indigens & mendicus*. Quod utique non contradicit vers. 11. quo ait, *non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ*; His enim verbis significat, se non frustra jussisse, ut sublevandæ proximi indigentiæ invigilarent, cum semper apud eos essent futuri, qui eorum beneficentia egerent. Ut autem ad eam liberalitatem eos provocet, spondet Deum illorum terræ benedictum iri, ut in centuplum fructificet; unde fiet ut ille tanta affluat bonorum copia, ut poterit multis fœnerari, ipse vero opus non habebit ab aliquo mutuum accipere, vers. 6.

III. Præcipit ut populari subsidium petenti statim conferat, nullo habito respectu ad annum remissionis, quia Deus sua benedictione pro debitore abunde satisfaciet ac providebit.

IV. Jubet *vers.* 12. *& seq.* ut ipso anno septimo remissionis liberi dimittantur servi & ancillæ ex Israelitis; non tamen vacuis manibus: quoniam, inquit, vers. 18. *Juxta mercedem mercenarii per sex annos servivit tibi*.

V. Vetat ne quis adhibeat operi primogenitum bovis, neve tondeat primogenita ovium, quia Deo sunt addicta, debentque illi offerri in victimas, dummodo nulla inficiantur macula, nullove laborent defectu; hoc enim si occurrat, non erunt traducenda ad tabernaculum Domini, sed edentur a possessoribus in suis domibus.

IN XVI.

TRia præcipue jam sæpius præscripta revocat in memoriam nempe festa Paschatis, Pentecostes & Tabernaculorum quotannis celebranda: Agnum Paschalem non omni loco, sed solum in eo quem elegerit Dominus edendum, cum azymis per septem dies, eliminato procul omni fermento.

I. Jubet *vers.* 16. ut in tribus præfatis solemnitatibus masculus quisque rationis compos, viribusque valens, maxime patres-familias præsentes se sistant coram Domino, ubi nempe arca fœderis consistet; idque non manibus vacuis, sed ut oblationes faciant de bonis sibi concessis, juxta cujusque facultates.

II. Præcipit *vers.* 19. *&* 20. ut in unaquaque civitate constituantur judices integerrimi, qui non attendant ad statuum ac personarum discrimen, nec accipiant munera; *Quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba justorum*. Similia jam præscripserat, *Exod.* 28. *v.* 8. & *Levitic.* 19. *v.* 15. Ut inde noverint judices quantum Deo curæ sit, ut cuique jus dicant, absque ullo personarum respectu & delectu; nec ullis promissis aut minis ab æquitate deflectant. Nam cum eorum tribunal quasi sacrum sit azylum, quo confugiant quicumque inique sunt oppressi; nihil crudelius erit si ab iis vexentur atrocius, a quibus solatium erat expectandum. Creantur Judices qui maleficia, & noxas omnes, ac injustitias compescant: ergo si favent improbis, nullum erit frænum quo coerceatur iniquitas, & patrandis atrocissimis quibusque sceleribus laxabitur habena; maxime si Judices illi excipiendis muneribus sint avidi: nam ut avaritia radix est omnium malorum, ubi semel Judicum animos occupaverit, nulla ab eis expectanda erit justitia. Nullum enim magis exitiale venenum est ad extinguendam omnem æquitatem, quam ubi Judex muneribus se deliniri patitur. Unde merito Deus hic & alibi dicit muneribus excæcari cor sapientum, & perverti judicium; nullum enim est tantæ perspicaciæ lumen quod non suffocent, nec ulla tanta probitas, quam non evertant aut concutiant munera.

III. Vetat *vers.* 21. ne plantetur lucus neque arbor juxta altare Domini ut facere solebant Gentiles circa templa & altaria suorum numinum: nempe Dæmonum; qui cum sint principes tenebrarum, & operum tenebrarum suasores, lucem aversantur, & recessus ac latebras exquirunt: unde in antris & umbrosis locis fieri sibi sacra peroptabant.

IN XVII.

QUatuor continentur maxime notanda. I. Lapidibus obruendum qui a veri Dei cultu declinaverit ad colenda simulacra, Solem, Lunam, & cætera astra quæ hic vers. 3. appellantur *militia Cœli*, triplici ratione. I. Quod ingenti sint numero, & exercitus instar varios in ordines, distinctasque constellationes distributa. 2. Quod ad Dei nutum & imperium, uti milites ad signum ducis, lumen profundant aut abscondant, faveantque aut noceant hominibus: hinc Debora *Judic.* 5. *v.* 20. gratias Deo re-

pen-

pendens ob victum Sisaram; *De Cœlo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine & cursu suo adversus Sisaram pugnaverunt.* 3. Quod more militum videantur semper excubias agere, suique divini ducis mandatum præstolari. Unde Baruc 8. v. 34. *Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, & lætatæ sunt: vocatæ sunt, & dixerunt: adsumus.* Angeli quidem *Luc.* 2. dicuntur *multitudo cœlestis exercitus*: At non de illis, sed de astris hic est sermo.

II. Præscribitur forma Judicii capitalis, nempe *in ore duorum vel trium testium peribit, qui interficietur: nemo occidatur, uno contra se dicente testimonium.* Quia enim nimia credulitas sæpe Judicem impelleret ad insontes damnandos, huic periculo occurrit Deus, vetans crimen puniri, nisi firmis testimoniis fuerit probatum duorum ad minus testium; nimis enim periculosum esset unius duntaxat hominis testimonio subiici cujusque vitam: ubi vero duo testes seorsim examinantur, facile deprehendi potest, si qua latet falsitas.

Hæc autem divina constitutio etiam jure Gentium recepta est; cum hoc tamen discrimine, quod in lege Cæsarea duo ad minus requirantur testes præter accusatorem; hujus enim testimonium nihil probat: in lege autem divina duo sufficiebant testes, licet uterque esset accusator, ut apparet ex Judicio adversus Susannam *Danielis* 13. ubi duo senes accusatores simul & testes adversus eam auditi sunt, & ex illorum testimonio sententia mortis in eam est decreta. Inde est quod cum supra cap. 13. *v.* 9. decernatur ut denuntiator falsi prophetæ primus in eum mittat lapidem, hic statuitur vers. 7. *Manus testium prima interficiet eum &c.*

III. Decernitur quod si qua gravis oriatur controversia inter Judices in civitatibus constitutos circa *sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram*; ne illa contentio seditiones & jurgia inter cives pariat, recurratur ad supremum tribunal constitutum ubi requiesceret arca fœderis, maxime *ad Sacerdotes Levitici generis, & ad Judicem qui fuerit illo tempore.. qui indicabunt tibi Judicii veritatem.* vers. 9. ubi nomine *sanguinis*, non veniunt intelligendæ lites inter parentes & consanguineos exortæ; sed, vel fundendus sanguis ex capitali adversus aliquem sententia: utrum nempe ille plectendus sit morte, & quo genere supplicii perimendus: vel sanguis in homicidio effusus, num videlicet homicidium illud voluntarium fuerit, & sine mora puniri debeat; an involuntarium, & mereatur locum receptus in aliqua ex urbibus refugii.

Nomine *Causæ* significantur tum lites pecuniariæ, tum quæ oriuntur ex verborum contumeliis; quarum pœna erat arbitraria, & poterat ab uno maior, ab alio minor irroganda censeri. Nomine vero *Lepræ* indicatur illa corporis tabes, quæ illud inficiat & corrumpat: quoniam vero medici sæpe dubitant quæ sint veræ istius morbi notæ, itque, aut non sit contagio metuenda; idcirco in istis definiendis inesse poterat Judiciorum gravis dissentio; quæ ut sopiretur conveniendi erant Sacerdotes qui in Senatu erant, & eruditissimi tum in lege, tum in rebus naturalibus habebantur. Cum enim operam suam non ponerent in agris excolendis, quippe qui nullam terræ portionem haberent; eis per tempus licebat istis studiis incumbere: hi vero auditis partibus contendentibus, & re examinata, quid de ea censerent, deferebant ad Senatum, & ex ejus decreto respondebant, quid de re controversa sentiendum esset. Partes vero litigantes tenebantur acquiescere Judicum sententiæ, adeo ut nulla ratione licitum esset illi obluctari. Ut decernitur. *v.* 11.

Quoniam vero fieri poterat ut quis contumaciter, quæ a supremo Senatu, cui ut plurimum præerat Pontifex, fuerant decreta, sperneret; idcirco decernitur, vers. 12. *Qui autem superbierit, nolens obedire Sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, & decreto Judicis, morietur homo ille.* Gravissimum enim peccatum erat ista contumacia, quo digitum intendens S. Cyprianus epist. 55. *Non aliunde*, inquit, *hæreses obortæ sunt & nata schismata, quam inde quod Sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus Sacerdos & ad tempus Judex vice Christi cogitatur, cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversus Sacerdotem collegam quidquam moveret.* Hanc autem mortis pœnam adversus perduelles & contumaces, Ecclesia sanguinem aversata, in excommunicationem commutavit, ut observat S. Augustinus in hunc librum, *Hoc* inquit, *nunc agit in Ecclesia excommunicatio, quod agebat tunc interfectio.* Et lib. de fide & operibus, cap. 6. *Phinees Sacerdos adulteros simul inventos ferro ultore confixit; quod utique degradationibus & excommunicationibus significatum est esse faciendum hoc tempore.*

IV. Præscribuntur conditiones eligendi aliquando Regis. 1. ut non assumatur ex alienigenis, sed ex indigenis; quia ex Gentilibus assumptus Deos patrios obtrudere conaretur, sicque potentia regali vi & terroribus oppressa ac pessumdata esset vera Religio. 2. *Ut non multiplicet sibi equos, nec reducat populum in Ægyptum*: In Judæa erat asinorum copia, & inopia equorum; unde principes & magnates asinis vehebantur *Judic.* 10. *v.* 4. & 12. *v.* 14. & 1. *Paralip. c.* 27. *v.* 30. Ægyptus vero equis abundabat. 3. *Reg. c.* 10. *v.* 28. unde timendum erat, ne equorum comparandorum amore & desiderio populus ad Ægyptios declinaret. Hic tamen potest etiam sensus admitti ut Rex nimiam equorum copiam sibi non compareț, ne ubi equis abundabit & equitibus, numeroso exercitu Ægyptum regionem uberrimam aggrediatur; populus vero istius terræ ubertate illectus, iterum ibi velit immorari. Cæterum ne ab optimis quidem Regibus hæc de equorum paucitate lex servata fuit, tantum valet etiam adversus leges principum exemplum & auctoritas.

3. Quod non multiplicet sibi uxores ingenti numero, ut facere solebant Orientales principes Ethnici, qui plura habebant fœminarum mil-

millia, potius ad ostentationem & pompam, quam ad propriam voluptatem, & ad humani generis multiplicationem. 4. Prohibetur ne Rex electus exquirat *auri & argenti immensa pondera*, id enim vix fieri potest sine violentis exactionibus & maxima subditorum oppressione. Deinde ingentes Regum thesauri plerumque illorum superbia inflant animos, ut regnorum suorum limites in vicinorum præjudicium & deprædationem injuste protendant. Sunt insuper libidinis & intemperantiæ irritamenta, & quidquid audendi & aggrediendi audaciam accendunt. Voluit igitur Deus hac lege veluti repagulo principum cohiberi animos, ne ditescendi studio, populi sanguinem exhauriant, & ne divitiis suis nimium inflati superbiant.

His tamen non prohibentur divitiæ a regibus congerendæ, vel ad Dei cultum, vel ad regni prosperitatem & tutelam; David enim plurimas collegit opes ex hostium spoliis ad templi ædificationem, 1. *Paralip.* 22. & Josaphat pio Regi ingentes fuerunt divitiæ, 2. *Paralip.* 17. Et Ezechias vir sanctissimus amplissimos habuit thesauros, 2. *Paralip.* 32. at eas opes non coacervabant ad ostentationem & voluptatem; sed ut ad divinum cultum splendidius agendum, majoremque populi securitatem procurandam eas impenderent. Unde tritum apud Hebræos erat effatum *omnes thesauri Israel Dei sunt*. Hinc, qui amplissimas habebant opes, eas reponebant in templi ærario, ut refertur 2. *Machab.* 3. *v.* 11.

Tandem statuitur *v.* 18. ut rex suam post inaugurationem statim describeret Deuteronomii legem, tum ut eam melius calleret; firmius enim hærent memoriæ, quæ a nobis scribuntur; tum ut sacrum Codicem frequentius haberet præ manibus: tradunt enim Hebræi, referente Fagio, regem non debuisse hunc Codicem deponere, sive pergeret ad bellum, sive sederet in judicio, sive adesset convivio; sed tantum cum esset decumbendum, vel exonerandus venter. Hunc vero Codicem, non ex quolibet exemplari describere tenebatur, sed ex eo quem habebant Sacerdotes, utpote qui sincerior esset, & emaculatior. Aliquid vero ex eo diebus singulis legere tenebatur *v.* 19. triplicem ob finem 1. *Ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & cæremonias ejus*. 2. *Ne elevetur cor ejus, in superbiam super fratres suos*. Hoc est, ne fastu inflati fratres suos seu subditos ejusdem cum eo humanitatis & religionis despiciat atque opprimat. 3. *Ne declinet ad dexteram vel sinistram*, perversas a lege, quæ rectam viam demonstrat, exceptiones exquirens, ut genio suo indulgeat.

IN XVIII.

TRia præcipue statuuntur. I. Cum Tribus Levitica nullam ex Dei ordinatione deberet habere partem in distributione terræ promissæ; necessum fuit aliunde providere de iis quæ ad illius sustentationem erant necessaria. Quapropter in hujus capitis initio decernit Deus bonorum omnium decimas ab Israelitis solvendas esse Sacerdotibus & Levitis, qui insuper partem haberent in oblationibus & sacrificiis. Idipsum sæpius antea sanxerat; sed quoniam magnopere intererat, ut præceptum hoc executioni mandaretur; ne id videretur grave, tres profert rationes. I. Quod hæc Tribus nullam habeat partem in hæreditate, ad quam tamen vi suæ nativitatis jus cum aliis habebat. 2. Quia Deus eos constituerat ministros cultus sui in quos transtulerat decimam partem, quam jure veluti regio, & ratione sui supremi dominii, sibi ut annuum vectigal vendicabat. 3. Quia loco & vice totius populi sacris intererant, dum alii rebus temporalibus & negotiis suis vacarent: dignus autem est operarius mercede sua.

Ne vero Sacerdotes & Levitæ ex oblationibus & sacrificiis auferant plusquam par sit, ut factum legitur a filiis Heli 1. *Reg.* 2. *vers.* 22. qui eo impietatis & petulantiæ proruperant, ut prædonum instar violenter ex oblationibus & victimis raperent quidquid eis libido suggerebat; ut huic turpi & sacrilego quæstui occurrat Deus, præscribit quas ex victimis partes sibi vendicare debeant sacri ministri; nimirum ex quolibet animali oblato duas partes, armum scilicet & ventriculum, hebraice *Genas* &c. Rabini enim distinguunt pecus in tres partes, nempe caput, pedes, & truncum seu corpus. Ex qualibet aliquid Sacerdotibus concedi debebat; de pedibus seu cruribus, armus dexter; de capite, utraque maxilla cum inclusa lingua, & de corpore stomachus, aut sacculus in quo colligitur lac fœtui necessarium.

Cum autem Sacerdotes & Levitæ plures essent, quam ut eorum omnium opera simul opus esset in sacris ministeriis: idcirco distributi sunt a Mose varias in civitates & distincta oppida; deinde vero a Davide 1. *Paralip. cap.* 24. distinctas in classes, ut per vices sacerdotalia, & levitica munera obirent, si quis tamen Sacerdos aut Levita pietatis causa vellet sese sacris ministeriis continuo obeundis devovere, jubet hic Deus ut fiat particeps beneficiorum omnium quibus potiebantur, qui suis vicibus ministrare in Tabernaculo, vel Templo tenebantur.

II. *A vers.* 9. *ad* 14. Deus cavere jubet, ne Israelitæ Chananitidem ingressi, ab illius incolis quidquam pravitatis & contagionis contrahant, nedum ab idololatrico eorum cultu, sed & a perversis artibus, quibus Dæmon miseros illos homines fascinaverat & dementarat. 1. Quidam eorum qui liberos suos vel expiationis & purgationis causa traiiciebant per flammas accensas in altari coram idolo Moloch: vel quod horribilius erat & crudelius, eos comburebant ut victimas, in honorem Deorum illorum quibus se addixerant. 2. Eorum, qui ut sciendi plusquam fas est, cupidinem explerent, varia usurpabant divinationum genera, quorum

rum quinque potissimum species hic enumerat Moses. *Primo*, somniorum observatores, qui ex somniis vane & superstitiose conjectant futuros eventus, nullam habentes connexionem cum causis naturalibus a quibus procedunt. *Secundo*, qui captant auguria, quales sunt ii qui dicuntur Astrologi judiciarii, fanatici nempe illi qui ex vario astrorum situ rerum eventus se detegere hariolantur. *Tertio*, Præstigiatores, qui oculos spectris objectis perstringuunt ac deludunt. *Quarto*, Incantatores, qui susurris quibusdam & mussitationibus stupenda quædam operantur: hebraice quidam legunt, *colligens colligationem*; hoc est, vel qui Dæmones evocant, vel qui suggerunt imaginarios illos conventus, ad quos miseri homines, a Diabolo fascinati, se deduci existimant, ut simul epulentur, choreas agant, & vesanis quibusque voluptatibus sese ingurgitent. *Quinto*, Pythonem consulentes, quo nomine significantur, quicumque Dæmonem eliciunt ad danda responsa; sive illa proferat ex Pythonis ventre, sive ex ore, sive ex alicujus mortui repræsentatione: cujus impietatis & fallaciæ exemplum habetur 1. *Reg. cap.* 28. *vers.* 7. de Pythonissa quæ Samuelem mortuum Sauli Regi ostendit, & *Actor.* 16. *vers.* 16. in illo spiritu Pythonico quem S. Paulus e mulieris corpore ejecit.

Hos autem Dæmone afflatos, idcirco *Pythonicos* appellarunt Gentiles, quod apud illos celebria essent Pythii Apollinis oracula. *Sexto*, tandem damnatur necromantia seu fallax vaticinandi scientia ex mortuorum responsis; quod utique variis modis fiebat sive dormiendo juxta sepulchra mortuorum, ut eos loquentes in somniis audirent; sive Dæmonum ope eos evocando; ut ad petita responderent: sive voces e tumulis edendo, quas ipsi mortui, vel potius eorum loco Dæmones efformabant. Sic variis magicis artibus Chananæos Dæmon ludebat, a quibus imprimis ut Israelitæ caveant hic districte præcipit Deus, ne eandem excisionis pœnam incurrant, quam non multo post passuri erant Chananæi.

III. Quoniam sæpissime dixerat Moses se brevi moriturum, ne quereretur Israeliticus populus secum durius agi, si omnibus vaticiniis destitueretur, nullamque sibi patere viam qua res ignotas & futuras posset deprehendere; huic querimoniæ ut occurreret Moses, spondet eis a Deo concedendos semper Prophetas quos illi in dubiis possent consulere, dummodo sint divinæ legis fidelissimi cultores. *Prophetam*, inquit, *de Gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus*: quæ verba nonnulli ad Josue referunt, alii ad alios qui deinceps Mosi successerunt, per quos Deus Israelitico populo voluntatem suam significavit: quibus, inquiunt, non obstant hæc verba Deuter. ult. vers. 10. *Non surrexit ultra Propheta in Israel sicut Moyses*; quia similitudo illa spectanda non est circa dignitatem personæ & opera patrata, sed circa ministerium prophetandi, & annuntiandi voluntatem Dei hominibus.

Hunc quidem textum de Christo D. exponunt S. Petrus *Act.* 3. *vers.* 22. & S. Stephanus *Act.* 7. *vers.* 37. Tertul. [a] S. Cyprianus [b]. Quinetiam istis verbis solum Christum esse designatum probat Eusebius Cæsariensis [c]. Eamdem sententiam habuisse videntur Synagogæ principes, cum legatos miserunt ad S. Joannem Baptistam, ut inquirerent an esset ille Propheta quem Moses prædixerat venturum.

Existimarem ego cum Lyrano, Abulensi & aliis, istum vaticinium intelligendum quidem de omnibus Prophetis quos subinde populo suo Doctores addidit Deus: præcipue vero de Christo D. qui omnium Prophetarum fuit maximus, & in quem potissimum Prophetarum oracula collimarunt.

Quod autem additur *vers.* 18. Prophetam illum suscitandum de medio Israelitarum, futurum similem Mosi, id non est intelligendum de omnimoda similitudine, alioqui vaticinium istud in Christum non quadraret; sed tantum de similitudine typica & analogica: erat enim Christus similis Mosi, sicut corpus umbræ, veritas figuræ, exemplar imagini: fuit enim Moses in plurimis typus Christi: sicut enim ille populum Israeliticum liberavit a servitute Ægyptiaca; sic Christus humanum genus a Dæmonum captivitate: sicut Moses traduxit Hebræos in terram promissionis per mare rubrum submersis Ægyptiis; sic Christus ad æternam fœlicitatem nobis viam pandit per baptismum deletis peccatis: sicut Moses pavit populum pane cœlesti in deserto, sic in hujus vitæ solitudine Christus panis vivus qui de Cœlo descendit, cibat nos corpore & sanguine suo, atque Evangelica doctrina, quæ est Panis vitæ & intellectus.

Addit Moses, nomine Dei, v. 22. signum quo verus propheta discerni possit a falso; nimirum *si quod prædixerit, & non evenerit, hoc Dominus non est locutus; sed per tumorem animi sui Propheta confinxit.* At, inquies, etiam veri Prophetæ interdum multa prænuntiant futura, quæ tamen non eveniunt; sic Isaias *cap.* 38. Denuntiavit Ezechiæ Regi ægrotanti, *Hæc dicit Dominus: dispone domui tuæ, quia morieris, & non vives.* Similiter Jonas *cap.* 3. ingressus Ninivem jussu Dei clamavit: *Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur*, quæ prædictiones non evenerunt. Igitur cum etiam veri Prophetæ interdum futura prænuntient, quæ non eveniunt, præfato signo discerni non possunt a falsis.

Nodum hunc ut solvat Lyranus noster, cum dixisset; „ Sciendum quod prophetiæ „ revelatio est quædam impressio cognitionis „ divinæ in mente Prophetæ. Futurum autem contingens dupliciter distinguitur a „ Deo: uno modo prout intuitus divinæ cognitionis fertur circa rem futuram, quam „ videt ut præsentem; eo quod intuitus divinæ cognitionis mensuratur æternitate, „ quæ complectitur omne tempus: Et quod „ sic præcognoscitur futurum, infallibiliter „ evenit. Alio modo secundum ordinem & „ dispositionem causæ ad effectum qui se-

[a] *Lib.* 4. *contra Mar. c.* 12.
[b] *Lib. contra Judæos cap.* 17.
[c] *Lib.* 3. *demon. Evang. c.* 2. *& lib.* 9. *c.* 11.

„ queretur naturaliter, nisi præpediretur „ divinitus: *Addit* hoc modo fuit de Pro„ phetis prædictis: infirmitas enim Ezechiæ „ erat dispositio ad mortem; & malitia Ni„ nivitarum meruerat civitatis subversio„ nem: tamen propter preces Ezechiæ, & „ pœnitentiam Ninivitarum, facta est mu„ tatio causarum; & consequenter effe„ ctuum. Talis autem prophetia vocatur „ a Doctoribus, *Prophetia comminationis*, „ quia subintelligitur conditio; nempe quod „ Ninive subverteretur, nisi Ninivitæ pœ„ niterent; & quod Ezechias moreretur, „ nisi per preces devotas prolongationem „ vitæ impetraret, & sic factum est: Ex „ quibus patet quod Isaias & Jonas falsum „ non prædixerunt.

At, inquies; cum uterque Propheta nomine Dei sua vaticinia absolute pronuntiarint, ut futura; qua ratione discerni poterit res prædicta sub conditione, ab illa quæ absolute eventura est?

Respondet Lyranus, quod „ quando pro„ nuntiatum a vero Propheta non est ven„ turum, propter mutationem causæ; hoc „ consequenter revelatur ipsi Prophetæ sicut „ Isaiæ post denuntiationem mortis Ezechiæ „ dictum fuit a Domino: *Vade, & dic Eze„ chiæ: Hæc dicit Dominus Deus: audivi ora„ tionem tuam, & vidi lacrymas tuas, ecce „ ego adiiciam super dies tuos* XV. *annos*. „ „ Et eodem modo ipsi Jonæ fuit revelata „ miseratio Domini super Ninivitas propter „ eorum pœnitentiam, quod non fit falsis „ prophetis. Alio etiam modo distinguitur „ per mutationem causæ effectus futuri, sicut „ pœnitentia Ninivitarum fuit omnibus no„ ta. Ex quo poterat conveniens videri sub„ versio civitatis pro tunc revocata, & si„ militer de fletu & precibus Ezechiæ; at „ idem non evenit falsis prophetis. *Ita Lyranus*.

IN CAP. XIX.

QUatuor statuuntur in hoc capite. I. Tres civitates refugii, æqualiter distantes, constituendæ trans Jordanem, sicut *cap.* 4. *v.* 21. tres jam fuerant constitutæ cis Jordanem. Sunt tamen qui existimant trans Jordanem, quod amplior esset regio, sex fuisse constitutas, eo quod hic *vers.* 9. adiiciatur. *Addes ibi tres alias civitates, & supradictarum trium urbium numerum duplicabis*. Verum probabilius dicendum arbitror, hæc esse dicta respective ad tres illas civitates cis Jordanem jam constitutas; ex Hebræorum enim doctorum scriptis & traditione constat, sex tantummodo civitates fuisse designatas, ad quas poterant confugere qui hominem præter voluntatem occiderant; ut dictum est ad *cap.* 35. *Numer.*

II. Designantur indicia quibus deprehendi possit homicidium illud fuisse involuntarium; nempe si nullum inter eos odium prius intercesserit, nullæ contentiones, & rixæ.

III. Præscribitur unicum testem non esse sufficientem ad ferendam capitalem sententiam, *Sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum*.

IV. Conferendum esse testem accusatorem cum accusato, ut certius accusationis veritas constet; si autem Judices, exploratione facta, deprehenderint testem seu accusatorem falsa dixisse, *reddent ei, sicut fratri suo facere cogitavit*, *v.* 19. quibus verbis præscribitur pœna quæ dicitur *talionis*.

V. *Vers.* 14. Prohibet transferendos esse præfixos a majoribus cujusque possessioni terminos: qui enim terminum fraudulenter avellit, hoc uno sceleris convictus est, quod Dominum legitimum ex quieta agri sui possessione deturbare contendit. Gravius vero peccat, qui metas agri sui cum alterius dispendio longius producit; crimen enim multiplicat, & falsitati furtum adiicit: fures enim censentur non modo qui pecuniam, aut alia proximi bona invadunt, sed & qui fundos alienos injuste occupant.

VI. Jubet eodem loco haberi falsos testes ut homicidas, eosque pœna talionis puniendos imperat a *vers.* 10. *ad finem* capitis. Eorum autem examen fieri mandat non tantum a Judicibus, sed etiam a Sacerdotibus tanquam *Deo præsente*: Qua circumstantia significat non audiendos testes, nisi prius diligentissima de illis fiat inquisitio, ne error, aut falsitas in judicium obrepat.

IN XX.

PRoponuntur conditiones ineundi belli adversus Gentiles consistentes extra limites Chananitidis & terræ promissionis. I. Ut Sacerdos sive summus, sive alius ab eo delegatus, in capite exercitus consistens hortetur omnes, ut spem ac fiduciam in Deum reponant; sintque persuasi, quod qui submersit Pharaonem & exercitum ejus in mari rubro, totque mirabilia in eorum gratiam edidit, gloriosam de suis hostibus victoriam subministrabit.

II. Ut belli duces ab exercitu remittant quatuor hominum genera ineundo certamini minus idonea. 1. Eum qui domum ædificatam non dedicavit, Hebraice; non *initiavit eam*, sive solemni convivio, sive sua inhabitione. 2. Eum qui *plantavit vineam, & necdum fecit eam esse communem*, Hebraice *necdum profanavit eam*; hoc est, nondum ejus fructum usualem habuit; quod utique non fiebat nisi quinto anno ab illius plantatione; nam ut præscribitur *Lev.* 19. *v.* 23. Fructus trium primorum annorum censebantur immundi, nec licebat eos tangi, tum quod idolis solerent a Gentilibus offerri; tum quod essent adhuc rudes & immaturi: quarto autem anno debebant consecrari Domino, sicque non nisi quinto licebat eis vesci, & in com-

communem usum illos assumi. 3. Eos qui virginem desponderant, & necdum eam tetigerant, nec in domum induxerant, ne forte illius causa vitæ suæ consulentes, minus strenue pugnarent. 4. Qui erant meticulosi, ne periculum sibi ab hostibus imminere videntes, fugiendo turbarent ordines aliisque certamen detrectandi fierent occasio. Hi vero in bello libere adversus exteros suscepti tenebantur ad exercitum deferre cibaria, & ad ducum imperium in omnibus famulari. In bello autem necessario, seu dum resistendum erat hostibus aggredientibus, nullus erat a certamine liber.

III. Jubet in legitimis bellis obviandum esse sævitiei, & abstinendum a cædibus quoad fieri poterit. Quamobrem præcipit, cum ad oppugnandam urbem venerint, ante omnem militarem expeditionem hortentur cives, ut deditione facta pacem redimant. Quod si fecerint, abstinendum erit a cædibus & hostili incursione, solumque eis imponendum erit tributum. Hanc æquitatem naturaliter inditam, aut ab hac divina constitutione acceptam servarunt etiam Gentes; nec justum esse bellum censuerunt, absque solemni indictione: unde præclarum illud Ciceronis dictum, *Non sunt suscipienda bella, nisi ut sine injuria in pace vivatur*. Hinc apparet quantum Deus ab humani sanguinis effusione abhorreat, cum etiam inter hostiles impetus clementiam servandam esse suadeat.

Si vero cives illi oblatas pacis & deditionis conditiones perfracte respuant, permittit *vers.* 12. ut urbe capta omnes in ea viros perimant, servatis parvulis & mulieribus quorum sane minus æqua, nimisque severa videretur occisio; cum etiam Gentes naturali ductu persuasum habeant victis parcendum esse, eosque qui armis positis victoris clementiam exorant, esse recipiendos: At meminisse juvat hæc spectare duntaxat infideles idolorum cultu multisque criminibus pollutos, ac proinde vita prorsus indignos, quibus eo minus parcendum esset, quod pacem oblatam respuissent.

Adiici tamen potest Deum Judæis hæc indulsisse ad duritiam cordis, qui cum pro sua ad ferociam proclivie vix passi fuissent se coerceri intra clementiæ terminos erga sibi obsistentes, qui forte plurimos eorum in urbis oppugnatione interfecerant, illorum furori frænum iniici voluit Deus, prohibendo ne in captæ urbis vastatione mulieres & pueros trucidarent, ut fieri solet in direptione urbium, ubi nulli parcitur sexui, vel ætati. Hæc tamen exceptio non erat intelligenda de urbibus & populis intra terræ promissæ terminos consistentibus, nempe Hebræis, Amorrhæis, Chananæis, Pheresæis & Jebusæis. Nam verf. 16. legitur, *de his autem civitatibus quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere*.

IV. Prohibetur ne, dum aliquam civitatem oppugnabunt, exscindant arbores, *de quibus vesci potest*, neve regionem devastent; *Quoniam lignum est, & non homo, nec potest bellantium contra te augere numerum*. verf. 19. Permittitur tamen arbores infructuosas cædere ad bellicas machinas fabricandas: quibus verbis militum furorem in bellis nocendi licentiam frænat Deus; docetque quod licet jus bellicum rapinis & deprædationibus viam aperire videatur, prospiciendum tamen esse humani generis utilitati, cavendumque ne terra vastata fiat sterilis, neve frugiferæ arbores consuetum hominibus alimentum denegent: quamobrem vetat Deus illas exscindi, ne armorum procella, quæ non debet esse diuturna, terram ornatu & fructu suo in multos annos denudet.

IN XXI.

Quatuor hoc in capite statuuntur. I. Quid agendum sit invento hominis cadavere in agro, (homicida latente & ignoto) ab incolis proximioris civitatis, & qualiter inquirendum quæ proximior sit illa civitas; qua comperta, tria ab illius incolis præstanda erant. 1. Seniores assumere debebant jugi expertem vitulam, quo magis ad vivum repræsentaretur civium innocentia, & compensatio innoxii sanguinis. 2. Advocatis Sacerdotibus & Levitis eam deducere debebant in vallem saxosam & incultam, ut ab agris cultis tolleretur immunditia, nec illi istius vitulæ sanguine polluerentur. 3. Lavare debebant manus suas, ut testarentur se puros & immunes ab effuso humano sanguine, his adjectis verbis, *Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc. Propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti, Domine*. &c. 4. Vitulam illam mactare debebant; non quidem in sacrificium, quia fas non erat illud alibi, quam in sanctuario peragere: sed in effusi humani sanguinis expiationem & quamdam satisfactionem. Aderant quidem huic mactationi Sacerdotes & Levitæ: at non ut sacrificuli, sed ut Judices & testes omnia secundum legis ordinationem fuisse peracta. Apparet inde quantopere homicidia abominetur Deus, cum populus scelus hoc, etiam ab ignoto perpetratum, tanta cæremonia debeat expiare.

II. Traditur qualiter mulier alienigena in bello capta assumi possit in uxorem; nempe ut 1. Inducatur in domum, quatenus ex illius convictu & familiari conversatione dignosci possit, utrum digna sit quæ in uxorem assumatur; anve sincere Judaicam religionem velit amplecti: nam *Exod*. 34. *vers*. 10. prohibetur Israelitis ne ducant alienigenas, nisi prius idololatria ejurata, veri Dei cultum velint amplecti.

2. Ut radat cæsariem, tum ut totum id deponeret, cujus pars, cum junior esset, fuerat idolis consecrata; solebant enim Ethnici puerorum suorum crines abscindere, & in suorum numinum honorem cremare; tum, ut abrasis capillis significaret mœrorem ob amissos parentes, subditur enim verf. 13. *Flebit patrem & matrem uno mense*. Crinium enim abscissio signum erat ingentis tristitiæ apud

apud veteres, unde in charorum morte comam abscindere solebant, ut dictum est ad Levitic. Tum maxime, ut deposita coma velut præcipuo mulierum ornatu, minus appareret pulchra, minusque futuri conjugis libidinem ad amplexus accenderet ante præscriptum tempus.

3. *Ut circumcideret ungues*, Hebraice *faciet ungues*, seu ut nonnulli vertunt, *componet ungues*, forte quod solitæ essent mulieres in latis unguibus numinum, aut amasiorum nomina, aut symbola insculpere: vel quod apud eas gentes ungues lati, & longi ad decorem conducere viderentur: vel tamdem ut doceretur deponendam esse animi feritatem: quia mulieres, belluarum instar, in adversarias insilire solent dentibus & unguibus.

Additur ut deponat vestes, illas nempe pretiosas, cum quibus capta est: solebant enim mulieres in urbium vastatione pretiosis vestibus & monilibus indui, ut sic hostium amorem aut excitarent, aut allicerent ad commiserationem. Has autem a Judæo desponsanda mulier capta deponere debebat; tum ut Judaicas indueret; tum ut per mensem amissos parentes, suamque deperditam libertatem in veste lugubri deflere posset. Uno verbo voluit Deus mulierem in bello captam, non prius posse in uxorem duci ab Israelita, quin prius capillos raserit, præsciderit ungues, priora deposuerit vestimenta, & amissos parentes toto mense luxerit: tum ut hac mora temperaretur in Israelita libidinis fervor: tum ut mulier integro illo mense pararet se ad novam religionem profitendam.

Quoniam vero contingere poterat ut vir, expleta libidine, mulierem illam haberet minus gratam; ne quid gravioris molestiæ illi inferret, jubet Deus, *vers.* 14. ut eam vir dimittat liberam, quatenus concessa libertas aliquod esset amissæ pudicitiæ solatium.

III. Statuitur quod si homo ex duabus uxoribus duos pluresve susceperit filios; primogenitum quidem ex minus dilecta, alios vero ex maxime grata, penes eum non sit ex magis dilecta susceptum filium, primogenitum constituere; sed servanda jura primogenituræ illi qui ex priori uxore, licet jam minus grata, natus est. Jus autem illud fuit duplex portio in paterna hæreditate ut *v.* 17. exprimitur. Hac vero lege Deus ire voluit obviam Israelitarum injustitiæ, quibus cum ad duritiam cordis concessisset uxorum pluralitatem, fieri poterat ut maritus qui fastidio prioris uxoris secundam duxerat, in hanc animo propensior, & ejus blanditiis delinitus, illius filiis tribueret quæ ex priori conjuge susceptis liberis jure naturæ debebantur. Non tamen propterea auferebatur a patre auctoritas exhæredandi primogeniti, dum justa aderat causa, sicut exemplo suo nos docuit Jacob. *Genes.* 49. *vers.* 9 cum Ruben abdicavit, quod paternum thorum polluisset.

IV. Decernitur a *vers.* 18. *ad* 21. quod si quis filius adeo intractabili fuerit ingenio, ut patris, vel matris imperium respuat, suaque ita obfirmetur in procacitate, ut nulla sit spes emendationis: pater & mater *apprehendent eum, & ducent ad seniores civitatis illius & ad portam Judicii.* Ibique accusaretur a parentibus: ille vero si non esset sibi male conscius, se a crimine objecto purgaret: sin minus, a Judicibus damnatus lapidaretur ab universo populo, *Ut auferatis malum de medio vestri, & universus Israel audiens pertimescat:* Quibus verbis duplex indicatur hujus supplicii finis. 1. Ut terra sceleribus purgetur, quibus quodammodo polluitur. 2. Ut similis pœnæ incurrendæ & horrore, & timore omnes liberi ad debitum parentibus honorem, & obsequium impendendum provocarentur.

V. Tandem præcipitur ut suspensi cadaver eodem suspensionis die sepeliatur, *quia maledictus a Deo est, qui pendet in ligno.* &c.

Quibus verbis non indicatur a Judæis reos suspendio solito necari; sed quod propter blasphemiam aut Idololatriam lapidatos elevarent in patibulum tota die expositos conspectui & execrationi omnium astantium. Referunt autem Rabini eos sic interemptos suspendi solitos in hunc modum: *Postquam* inquiunt, *lapidaverint eos, demittunt stipitem in terram, e quo protenditur lignum, & conjunctis manibus duabus, suspendunt eos versus occasum Solis, & solvunt eos paulo post & lignum in quo suspensi fuerunt, sepelietur cum eis.*

Fabulantur Judæi ante sepulturam cadaveris animam in quietem suam venire non posse, nec ab Angelis duci in thalamum Dei: sed interim vexari & affligi a turmis Dæmonum. Hauserant fortassis commentum hoc ab Ethnicis existimantibus animas non admitti in campos Elisæos, donec earum corpora terræ fuissent mandata. Quam erroneam existimationem describit Virgilius, ubi Æneæ inquirenti cur tot animæ volitarent & oberrarent circa stygiam paludem; respondet Sybilla;

Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est:
Portitor ille Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, ne rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt,
Centum errant annos, volitantque hæc littora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.

At alios ob fines voluit Deus suspensorum cadavera eodem die terræ mandari. I. Quod cum cæteris resurgere debeant; sepultura enim humano generi destinata est in Resurrectionis pignus & symbolum. II. Ut consuleretur vivorum incolumitati; si enim cadavera diutius in patibulo perstitissent, fœtore suo, suaque corruptione infecissent aerem qui hominibus esset noxius. III. Ut inde constaret quam maledictum sit illud cadaver, quod ne quidem per diem integrum

„ di-

dignum esset ab hominibus conspici, sed ab eorum visu subduci deberet.

Deus non vetat quidem suspendi sceleratos, quin potius testimonio suo idipsum approbat; solum hortatur Israelitas ut ab omni atrocitate abhorreant. Quamvis autem pœnam non improbet, attamen dicit se abominari in ligno suspensos, non quod eos aversetur, nisi disperata sit eorum salus, quia ad illum converti noluerint, sed vocat illos *maledictos*, quia maledictionis nota est suspensio. Hunc locum Christo D. adaptat S. Paulus *ad Galat.* 3. *vers.* 13. ut doceat illum pro nobis factum esse maledictum, ut nos a maledictione solveret. Cum enim ratione peccati originalis universum genus humanum maledictioni subjaceret; non alia occurrebat liberationis ratio, quam si Christus sese nostrum in locum substitueret, nostrasque vices obiret, & debitas pro nobis lueret pœnas, ut a Deo benediceremur. Quemadmodum 2. *ad Cor.* 5. *vers.* 21. de eo dicitur, *Qui noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

Christus autem potius elegit supplicium Crucis, quam aliud quodcumque genus mortis a Judæis inferri solitum, quadruplici potissimum de causa. 1. Quia mors illa est acerbissima. 2. Quia ignominiosissima, utpote cum suspensus in ligno haberetur, ut a Deo maledictus. 3. Quia non a Judæis, sed a Gentilibus inferebatur; tum quod Crucifixio Judæis non esset usitata, sed vigeret duntaxat apud Romanos, a quibus Christus damnatus est ad mortem, nempe a Pilato Romanorum in Judæa Præside: tum quod tunc Judæis non licebat quemquam morti adjudicare. Unde cum Pilatus eis urgentibus, ut Christus damnaretur ad mortem, dixisset, *Accipite eum vos & crucifigite*, responderunt, *nobis non licet occidere quemquam*. 4. Tandem idcirco Christus Crucifixionem aliis suppliciis prætulit, quia significabatur eam fieri pro salute omnium credentium, quod repræsentabatur expansione manuum; idque Christus significavit, dum Joann. 12. 32. ait, *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.*

IN XXII.

Plurima hic suppeditantur argumenta adversus Manichæorum impietatem & blasphemiam, qui cum statuerent duo suprema rerum omnium principia, bonum unum, malum alterum; hunc fabulantur veteris legis & testamenti auctorem, qui nonnisi severa & a ratione & humanitate aliena præscripserit; cujus contrarium aperte constat ex hoc potissimum capite. In eo namque statuitur. I. Ut si quis pecudem aliquam errantem, aut jacentem invenerit, eam ducat in domum, reddendam Domino statim atque fuerit postulata: quo præcepto nos admonet Deus quantum nobis curæ esse debeat proximi utilitas, ut ultro, citroque simus ad eum auxiliandum propensi, quoad facultas & opportunitas feret: alioqui reus erit furti, qui sua negligentia damnum intulerit proximo, quia nonnisi per eum stetit, quin salva res esset, quam sciens & volens perire sinit.

II. Jubet Deus, ut siquis in nido pullos cum matre deprehendat, servatis sibi pullis, matrem sinat avolare; crudelitatis enim quoddam genus esset, cum pullis necare matrem.

III. Quia Palæstini non solebant tecta, nostro more, supina erigere, sed plana constituere ad deambulationem & auram captandam, jubet Deus in illius tecti circuitu peribolum construi; ne quis deambulando incaute decidat. Quod ut executioni mandetur, severam adiicit denuntiationem, nempe domum sanguine contaminari, si quis ex tecto, cancellis, vel aliis clausuris non munito, ceciderit. Hinc apparet quantum unusquisque sollicitus esse debeat de servanda proximi vita.

IV. Vetat ne una cum plantata vinea, semen aliarum frugum adiiciatur; ne terræ fœcunditas exhauriatur, fiatque dein colonis inutilis & ingrata.

V. Inculcat ea quæ dixerat *Levit.* 19. nempe ne quis aret in bove & asino: tum quod bos animal sit mundum, asinus vero immundum; unde utriusque conjunctio minus deceret: tum quod bos viribus asino prævaleat, quo fieret ut asinus infirmior succumberet.

VI. Providet virginum pudicitiæ & innocentiæ, quæ in conjuges a viris assumptæ infamarentur ab eis non fuisse integras, sed pollutas, priusquam nuberent; non enim raro contingit, ut libidinosis post evaporatos concupiscentiæ motus obrepat fastidium, omniaque excogitent, ut ab uxoris onere se liberent, & cum istius probro & infamia eam repudiandi prætextum quærant. Quamobrem necesse fuit modum præscribi, quo tuta esset puellæ integritas contra calumnias impii & injusti mariti. Æquum pariter fuit probo viro succurri, ne scortum, a quo deceptus esset, in sinu suo fovere cogeretur.

Unde a *vers.* 13. *ad* 21. duo hic statuuntur: *Primum* ut linteum vel pannus albus in nuptiali lectulo conjugatis prima congressus nocte tunc substerni solitus, in quo exceptus esset cruor & sanguis virginitatis puellæ index, traderetur ipsius parentibus coram testibus, ad filiæ virginitatem comprobandam adversus mariti calumnias. Quas si his non obstantibus effunderet, ille a parentibus Virginis evocaretur coram Judicibus, & ostenso hoc virginitatis indicio, mulctaretur triplici pœna. 1. Verberibus læderetur, quod falsum crimen confinxit. 2. Centum argenteos solveret patri puellæ. 3. Ne unquam illam repudiare posset, cujus ratio profertur v. 19. *Quod diffamaverit Virginem Israel.*

Nec est quod obiicias hac ratione male consultum fuisse securitati miseræ fœminæ, dum tyrannico ingrati conjugis imperio in perpetuum addiceretur.

Respon-

Respondeo enim id ita recte præscriptum, quod non alia ratione consuli posset illius honori: si enim fœmina e viri consortio fuisset educta, suspicio extitisset eam revera ante connubium fuisse temeratam & pollutam habuissetque vir quod intendebat sicque laxata esset viris habena suas dimittendi uxores, cum earum & dedecore & infamia; quod utique fuisset prorsus iniquum. Nec obstat permissum fuisse libellum repudii nam mulier repudiata dimittebatur cum honore adeo ut alteri nubere posset: secus autem fuisset, si ut polluta, esset a viro rejecta.

IN XXIII.

PLurima statuuntur quæ religionem & humanitatem spectant. I. Quinam arcendi ab Ecclesia ad decimam generationem. 1. *Eunuchi*, Nimirum qui vel fractos habent testiculos, aut pudenda amputata. 2. *Manzeri*, id est, ex damnato coitu nati, puta ex incestu contra quem capitale supplicium decretum est. Ubi observandum est spurios seu Manzeros, apud Hebræos fuisse triplices: primi erant de quibus non ambigitur; secundi, qui incerti; tertii quos Scribæ judicant Manzeros. *Primi* sunt, qui illegitime sunt nati ex incestu. Ex *secundorum* numero est, natus ex muliere quæ alterum duxit maritum, putans primum mortuum, cum adhuc viveret. Hunc boni viri non excludebant ab Ecclesia Domini; sed Scribæ, in leviculis rebus scrupulosi arcebant eum a Synagoga Domini; ne, si passim omnes admitterentur, fieret aliquando ut unus certus, & de quo nulla esset ambiguitas, etiam reciperetur. *Tertii* erant *Ammonitæ* & *Moabitæ*, tum quod nati essent ex coitu Lothi cum filiabus: tum quod negaverint panem & aquam Israelitis, utrumque soluta pecunia emendum exorantibus; & quod evocaverint Balaam ad maledicendum populo: quæ tamen prohibitio intelligitur duntaxat de maribus, non vero de mulieribus; nam Ruth Moabitis nupsit Boofo ex tribu Juda; tametsi illa esset natione Moabitis.

Idumæi vero inter Judæos recepti, poterant admitti in Ecclesiam post tertiam generationem. Nomine autem *Ecclesiæ* hic non intelligitur templum, quia in eo pars erat in quam etiam Ethnici poterant ingredi; neque adscriptio inter populum Judaicum, quia recipiendi erant quicumque fieri volebant proselyti sive domicilii, sive Justitiæ, & Exod. 12. statuitur ut peregrinus & advena qui Circumcisionem admitteret, fieri posset particeps Paschalis Victimæ. Itaque nomine *Ecclesiæ* hic significatur adscriptio inter populum Judaicum, quantum ad omnia illius jura & privilegia, perinde ac si quis ex Patriarcharum semine esset prognatus: etsi enim proselyti accensebantut populo Judaico, non tamen statim gaudebant omnibus illius privilegiis, sed habebantur veluti mancipia; neque illi omnes supra memorati poterant in uxores assumere Israelitas; quæ tamen exceptio solos viros spectabat.

II. Nocturna pollutione contaminatus exire debebat extra castra, non militaria, seu extra omnem locum ubi Israelitæ castrametabantur, hoc enim fuisset nimis onerosum; sed extra castra sancta, seu extra sanctuarium, & locum ubi Levitæ sua figebant tabernacula. Quo pariter sensu arbitror intelligenda verba vers. 12. *Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ*; idque suadetur ex his quæ adjiciuntur vers. 14. *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum*; hoc est, residet in tabernaculo in medio castrorum constituto; ac proinde sacer hic locus non debet excrementorum vicinitate pollui.

III. Ut demonstret Dominus se miserorum curam agere, eisque opitulari, prohibet ne servus ab hero crudeli fugiens, ei reddatur; maxime si ab Ethnicis & exteris ad Israelitas confugiat, eo animo ut eorum religionem profiteatur, aut saltem ut ab idolorum cultu sese abstineat, fiatque proselytus domicilii; arbitror enim hunc esse sensum horum verborum vers. 15. & 16. *Non trades servum Domino suo, qui ad te confugerit: habitabit tecum in loco, qui ei placuerit, & in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum*. Possunt nihilominus ista verba etiam intelligi de servis Israelitarum, qui non alicujus admissi criminis causa, sed tantum ob nimiam dominorum truculentiam fugerent ab eorum conspectu: quos benigne Deus vult excipi ab eis ad quos confugerint, nimirum ut humanitatem sectandam populo suo Deus persuadeat.

IV. Districte vetat *vers.* 17. ne sit aliqua *meretrix e filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel*. Ubi nomine *meretricis* eam intelligit, quæ ad flagitium exposita sit & parata; prohibet itaque ne puellis extra conjugium liceat viros admittere. Per *scortatorem* vero eum designat qui infandis libidinibus cum expositis mulierculis se polluit; quos e populo sancto arcendos esse jubet, ne impuritate sua alios contaminent; quibus affine est illud, Levit. 19. v. 29. *Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo.*

V. Vetat ne res meretricio quæstu comparatæ, & pretium canis offerantur Domino, de quibus actum est in Levitico.

Quibus consulitur reverentiæ servandæ altari, in quo res viles & ex turpitudine comparatæ non debent offerri: idque cedebat in dedecus & ignominiam meretricis, dum res ab illa oblatæ, tametsi ad Dei cultum, debebant repudiari. Idem dicendum de pretio canis, qui cum sit animal immundum, vile, & impudicum; abominanda censebatur hostia illius pretio empta.

VI. Statuit *non fænerandum fratri*, id est Israelitæ, *ad usuram; sed alieno*: Id est, alterius nationis a Judaica: Ex quo textu Judæi etiam hodierni inferunt sibi licitum esse fœnerari Christianis ad usuram, quamquam usura, ut res ex natura sua pessima, di-

districte prohibeatur *Psal.* 14. *Ezechiel.* 18. *& alibi sæpe*. Sunt qui existimant usuram Judæis esse concessam duntaxat respectu septem Gentium quas erant expugnaturi, & quarum omnes facultates, jure sui in res omnes supremi dominii, Deus illis concesserat. S. Ambrosius putat per *alienum*, intelligendas esse Gentes hostiles; *Cui enim*, inquit, *inferuntur arma, huic legitime indicantur usuræ; nam ubi jus belli, ibi etiam usuræ jus viget.*

Potius ego dicendum arbitror, id populo rudi & bonis temporalibus addicto permissum fuisse ad duritiam cordis, sicut capite sequenti libellum repudii: nimirum ut humaniores essent erga suos fratres, hoc est, veri Dei cultores ex eodem Israelitico sanguine prognatos, quam erga exteros Dæmonum cultui mancipatos; minus enim malum est sævire in impium, quam in religiosum Dei cultorem. Unde præfatis verbis toleratur minus malum, ut atrocius caveatur.

Porro quia nunc diruta est maceria qua olim discernebantur Judæi a Gentilibus, & in Christo lapide angulari ex utroque jam facta est una Dei domus, unusque sub illo divino pastore grex, & unum ovile; ratio nostra longe diversa est, omnes enim sumus fratres in Christo: quin etiam nobis injunctum est mutuum dare, & nihil præter sortem accipere, Luc. 6. v. 35. *Mutuum date, nihil inde sperantes*: Ideoque fœneratores universim a Davide Ps. 15. v. 5. & ab Ezech. 18. vers. 13. in totum damnantur. Quin etiam Plato dicit, in republica bene composita fœneratores non esse admittendos: & Cato rogatus quid de istis hominibus sentiret, respondit, *quid hominem occidere?* Quibus significabat quæstum facere ex usuris, idem esse ac hominem jugulare. Huic spectant similia præcepta Exod. 22. vers. 25. Levitic. 25. vers. 35. & sequentibus, de quibus dictum est supra.

VII. Præcipitur ut qui Deo vovit aliquid, statim exequatur: quia, inquit vers. 21. *Requiret illud Dominus Deus tuus, & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.*

VIII. Tandem conceditur, ut qui tempore vindemiæ, & messis in vineam aut sata fuerit ingressus, possit & racemos & spicas evellere, quantum explendæ fami aut siti fuerit necessarium, dummodo nihil foras efferat.

IN XXIV.

Providet Deus uxorum securitati, Hebræorum valetudini, pauperum indigentiæ, & servandæ innocentium justitiæ.

I. Inquam, providet securitati uxorum ne scilicet interficiantur, aut dire & atrociter tractentur a suis viris eas odio habentibus, his nimirum permittendo, ut dato libello repudii, illas libere dimittant: Neque tamen pro libito poterat quis hunc repudii libellum consignare, sed ob *aliquam fœditatem* antea latentem, *vers.* 1. vel in corpore, vel in moribus. *In corpore* quidem, puta si quo morbo contagioso laboret, nempe lepra, epilepsia &c. *In moribus*, ut si fuerit contumax, impia, venefica, rerum domesticarum omnino negligens, alieni thori avida &c. His enim & similibus de causis licitum erat illam dimittere. Tradunt autem Hebræi ejusmodi causas fuisse approbandas a Judicibus illius loci, ut occurreretur virorum perversæ voluntati, qui alterius amore abrepti, eos corporis aut animæ defectus suis uxoribus falso possent affingere.

Utrum autem per illius dati libelli consignationem solveretur matrimonii vinculum, dissentiunt Interpretes. Affirmantem partem uti probabiliorem amplector: tum quod mulier dimissa posset alteri viro nubere, *vers.* 2. quod utique non fuisset licitum, si vinculum illud perseverasset; nam, inquit Apostolus *ad Rom.* 8. *vers.* 3. si vivente viro conjuge rem habeat cum altero, vocabitur adultera. Tum quod a secundo viro vel per mortem, vel per libelli repudium libera, *Non posset prior maritus recipere eam in uxorem*, Quod utique licitum fuisset, si adhuc matrimonii vinculum perseverasset. Neque his obstat ratio subjecta, cur non possit prior maritus eam rursum accipere, *Quia polluta est, & abominabilis facta coram Domino.* vers 4. Hæc enim abominatio non respicit illius conjunctionem cum altero viro, alioqui hæc non fuisset permissa: sed quod fœdum esset mulierem ab alio cognitam, & contaminatam, suum in thorum admittere: Quamobrem existimo Deum hæc permittendo etiam dispensasse in illo matrimonii vinculo *propter duritiam cordis*, ait Christus D. Matth. 19. ubi hanc dandi libelli repudii facultatem revocat, & improbat.

II. *Vers.* 5. prohibet ne recens conjugatus intra annum compellatur ad bellum procedere, sed domi suæ maneat ut lætetur cum uxore sua, hoc est, ut totius anni consuetudine foveatur amor viri & fœminæ, & ita stabiliatur mutua fides, ut nihil eis de alterutrius impudicitia sit timendum. Periculum enim erat, ne si maritus paulo post uxorem ductam discederet, mulier nuper virum experta, nimium proclivis esset ad alterius amorem & desiderium: ne pariter vir inter vitiorum incentiva quæ in bello frequenter occurrunt, vetito concubitu pollueretur.

III. *Vers.* 7. animadvertit in plagiarios, qui unum ex Israelitis seductum & adductum, vendiderit alienigenis, decernitque illum eadem, quæ in homicidas, pœna plectendum: & merito quidem; cum enim servitus grave sit jugum, miserrimaque fuerit tunc servorum conditio, dimidium vitæ fuit libertas; atque ea privari, fuit homicidii genus. Accedit quod grande piaculum sit hominem a fidelium cætu subducere, & profanis gentibus addicere.

IV. Consulit hominum valetudini *vers.* 8. dum admonet cavendum esse ne quis incurrat *plagam lepræ*, hoc est, ne propter suam

suam in Sacerdotes inobedientiam Deum provocet ad infligendam ei lepram, sicut ea punivit Mariam propter illius in fratrem suum Mosem inobedientiam & seditionem. *Num.* 12.

V. Providet pauperum egestati *vers.* 10. prohibendo ne creditor in pignus accipiat ea quæ ad victum comparandum sunt necessaria; aut si acceperit, continuo reddat: ne agricolæ post messem & vindemiam, quæ residua fuerint recolligant, sed relinquant ea pauperibus.

VI. Tandem vetat ne vel pater pro filio, vel filius pro patre reo, morte afficiatur; *sed unusquisque pro peccato suo moriatur.* vers. 16. hoc enim jus sibi reservat, ut parentum crimina visitet in tertiam & quartam generationem. Permisit tamen hac non obstante lege, ut in majorem ab Achan admissi furti detestationem, una cum ipso filii ejus publice crem arentur. *Josue* 7.

IN XXV.

VAriæ præscribuntur leges æquitatis servandæ. I. In reorum suppliciis & flagellatione, nimirum ut *pro mensura peccati, sit & plagarum modus: ita duntaxat ut quadragenarium numerum non excedant, ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus.* Vers. 2. & 3. quibus verbis docet in infligendis pœnis Judices esse debere circumspectos & moderatos, ut pro delictorum reatu suppliciumgravius aut levius statuatur. Fit enim non raro ut Judices alioqui non mali, in delicta, non secus ac in scelera excandescant: quorum severitatem & fervorem ut temperaret Deus, non præfigit quidem supplicii modum; sed tantum vetat, ne Judices in decernenda flagellatione plagas ultra quadraginta infligi jubeant: cujus ratio adducitur, ne dehonestetur corpus stigmatibus, & reddatur difforme: vel ne flagellatus dedecore & ignominia in perpetuum notatus, animum deiiciat. Ne vero legem hanc temerarent Judæi posteriores, censuerunt in flagellandis reis non amplius quam triginta novem ictus infligendos esse, quod utique jam invaluerat ætate S. Pauli, siquidem 2. *ad Cor.* 12. *v.* 24. dicit se a Judæis quinquies, quadraginta plagis affectum, una minus, sed de his amplius actum in Levitico.

II. Non *alligandum os bovis triturantis*, quæ verba etsi juxta litteralem sensum primo significant curam esse habendam de pecudibus, ut fructuum ex agris quos araverunt sint etiam participes, altiori tamen & præcipuo sensu significatur subsidia necessaria conferenda esse sacris ministris, uti præfata verba usurpat Apostolus 1. *ad Cor.* 9. *v.* 9. ubi cum illa hunc in finem laudasset; addit, *Numquid de bobus cura est Deo?* non quod inficiatur Deum ex providentia curam gerere de pecudibus, quippe cum Christus D. asserat eum etiam invigilare decori liliorum & fœni agri; sed quod illa verba nobiliorem habeant significationem, spectentque Dei ministros, quibus est providendum, neque ad id expectanda est eorum efflagitatio; sed illorum occurrendum est indigentiæ, sicut occurritur necessitati pecudum, etsi alimenta non requirant.

III. Decernitur ut fratre mortuo absque liberis, alter frater, tametsi conjugatus, ducat illius uxorem, ut ea primogenitus defuncti nomen & familiam instauret; quod si detrectaverit ille, liberum erit mulieri coram Judicibus spuere in illius faciem, & detrahere ei calceum, *& vocabitur nomen illius in Israel domus discalceati* vers. 10. quod utique summa erat ignominia; quippe indicium erat hominem hunc redigi in sortem & statum mancipiorum, qui solebant discalceati incedere.

Maimonides in *tract. affinitatum*, dicit has in executione servandas esse conditiones. 1. Si uterque frater tam vivus quam vita functus habitaverint in eadem civitate vel villa; eodemque tempore, & utriusque possessio in uno fuerit loco. Et hoc colligunt ex eo quod dicitur, *Si habitaverint fratres pariter* &c. 2. Si discesserit alter frater sine semine. 3. Cum defunctus adhuc habuerit duos vel tres fratres, tenetur major relictam ducere in uxorem. 4. Si defunctus nullum habuerit fratrem, sed post mortem ejus illi natus fuerit frater non tenetur relictam ducere in uxorem. 5. Qui primus ex ea nascitur filius, non generantis, sed defuncti fratris filius censebitur, succedetque in locum ejus. 6. Mulier relicta post mortem mariti expectare debet tribus mensibus antequam nubat, ut certo comprobetur illam a priori marito non gravidam factam. 7. Si frater superstes illam omnino ducere noluerit, nec ad id per Judices potuerit inclinari, servabitur ritus ille qui hic describitur, nempe quod mulier accedat, spuatque in faciem ejus &c.

IV. Præcipitur abscindendam esse manum mulieris illius quæ ut virum suum cum altero fortiore præliantem eriperet, ejus verenda apprehendisset; tum quod id indecorum erat mulieri; tum quod ea parte læsa homo generationi fiebat ineptus.

V. *Vers.* 13. *& sequentibus* prohibentur libræ fallaces, & pondera inæqualia, ut maxime adversantia hominum societati; corrupta enim vendendi, & emendi æquitate dissipatur hominum societas, & mutua confidentia; quippe ponderis & mensuræ inæqualitate ajos fallit, parum differt ab eo qui nummos adulterinos supponit. Quare inter falsarios & fures numerantur, qui mensuras publice probatas imminunt: ac in duplum quidem legibus Romanis damnantur: immo Adriani decreto in insulas debent relegari, ut videre est apud Modest. 1. penult. *ad legem Cornel. de fals.* Licet vero ea de re humanæ leges silerent, Deus tamen huius criminis reos ad suum tribunal evocat; significans iniquitatem istam, rem esse coram ipso prorsus execrandam. Hinc iterum eamdem repetit Salomon *Proverb.* 20. *v.* 16. quo melius eam in omnium cordibus defigat, *Pondus*

dus & pondus, inquit, *mensura*, & *mensura: utrumque abominabile est apud Deum*; unde etiam eos excommunicatione fulminat Ecclesia.

IN XXVI.

TRia ab Israelitico populo requirebat Deus, ut se suaque omnia Dei esse profiterentur. I. Censum in singula capita quoties fieret populi recensio, ut præscribitur *Exod.* 30. *v.* 12. nempe ut hic census symbolum esset manumissionis & libertatis, quam Dei beneficio ex Ægyptiaca servitute fuerant consecuti. 2. *Primitias* omnium plantarum ac fructuum, ut testarentur terram quam colebant, vectigalem esse Deo, nec alio titulo se illius esse possessores, quam precario; atque directum illius imperium & proprietatem penes Deum manere. Huc ergo tendebat primitiarum oblatio, ut Israelitæ quotannis renovarent Chananitidis regionis suis patribus concessæ memoriam, & victum suum Deo acceptum referrent. 3. Decimas omnium frugum & animalium in subsidium eorum qui pro universo populo sacris ministeriis inserviebant.

Ritum offerendi primitias in hoc capite expressum declaratus est in Levitico, titulo *de primitiis*: de Decimis vero etiam sæpenumero actum fuit.

Hic tamen insuper observandum est decimas distingui posse triplicis generis, nimirum Leviticas, Sacerdotales, & Subsidiarias. *Leviticæ* præstabantur ab universo populo in usum Tribus Leviticæ; quæ cum in distributione terræ promissionis nullam partem habuerit, in illius subsidium Deus voluit decimas omnium terræ fructuum ei persolvi. *Numer.* 18. *vers.* 20. *& sequentibus*, & alibi sæpe. *Sacerdotales* impendebantur a Levitis, qui decimam partem acceptarum decimarum tenebantur persolvere Sacerdotibus filiis Aaron, ut ibidem statuitur vers. 26. 27. & 28. *Subsidiariæ* vero debebant erogari singulis trienniis, nedum Levitis qui erant in eis locis, ubi fruges colligebantur; sed etiam viduis, pupillis, egenis, & exteris indigentibus, ut præcipitur *Levit.* 19. *vers.* 24. *Deuter.* 14. *vers.* 28. & in hoc capite *vers.* 12. unde quolibet triennio post persolutam decimam annuam omnium proventuum Levitis debitam, tenebantur Israelitæ residuorum fructuum decimam partem seponere pauperum subsidiis erogandam. III. Omnes illæ decimæ habebantur ut res sacræ, neque licitum erat, ex eis quidquam in profanos usus impendi: quapropter qui eas solvebat, profitebatur nullam ex eis partem in re lugubri, nec in defunctorum exequiis, nec in profanos & communes usus a se fuisse insumptam, ut hic præcipitur *vers.* 14.

IV. Decimæ illæ, & primitiæ erant exsolvendæ *de cunctis frugibus*. Hic vers. 2. erant autem in illa regione fertilissima plurimi fructus & fruges: supra *cap.* 8. *v.* 8. numerantur præter hordeum, frumentum & vineas, ficus, malogranata, oleum & mel, de quibus omnibus primitiæ ac decimæ debebant persolvi. *Matth.* 23. *vers.* 23. referuntur decimationes menthæ, anethi, cymimi, quas Christus D. non improbat, ut nonnulli existimant; sed dicit non propterea prætermittendam esse divinorum mandatorum observantiam; unde concludit, *Hæc oportuit facere*, & *illa non omittere*: Hoc est, imprimis servanda sunt præcepta Decalogi, & decimationes illæ etiam impendendæ.

IN XXVII.

PRoferuntur ea quæ Israelitæ, transmisso Jordane, debebant exequi. I. Describendus Decalogus in ingentibus lapidibus calce levigatis. II. Erigendum altare de lapidibus impolitis, in eoque immolandæ victimæ. III. Proferendæ benedictiones e monte Garizim in eos qui Dei legem & mandata servarent; maledictiones vero in monte Hebal in illos qui utrumque spernerent & temerarent.

Petes I. Utrum totum Deuteronomium debuerit describi?

Respondeo, prætermissis variis Interpretum ea de re sententiis, verisimilius mihi videri totum Deuteronomium fuisse describendum; idque apparet I. Ex huius capitis *vers.* 2. & 3. ubi præcipitur erigendos esse ingentes lapides, & insculpenda in eis *verba legis huius*, hoc est, iterum repetitæ; idem distinctius constat ex *cap.* 8. *Josue*, ubi quæ hic sunt præcepta, referuntur executioni mandata, *v.* autem 32. legitur, *Et scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi, quod ille digesserat coram filiis Israel*. Quibus verbis indicatur totum Deuteronomium fuisse descriptum, illud enim totum velut omnium legum recapitulationem & Synopsim digesserat Moses coram Israelitis.

At, inquies, Deuteronomii liber amplior est, ut in paucis lapidibus totus possit exarari. Deinde hæc inscriptio longioris fuisset moræ, quam quæ ducenda esset in eo loco, cum Israelitæ transmisso Jordane ad occupandam terram promissionis maturare deberent.

Respondeo, Mosem occurrisse priori difficultati, dicendo ingentes lapides ad id esse assumendos, eosque invicem calce levigandos, nimirum ut simul juncti amplissimam in molem, forte quadrilaterem, assurgerent, ut in quolibet latere fieret inscriptio.

Ad secundum dico, ad id plures adhiberi potuisse scriptores, qui operi successive diu noctuque incumberent; quod certe intra paucos dies potuit absolvi. Adde quod fieri potuit, ut dum numerosissimi illius populi major pars ad impugnandos & exterminandos Chananæos procederet, aliqui in monte Hebal consisterent ad hanc scriptionem implendam: illis enim ab inimicis nullus erat metus, cum omnes Chananæi ab Israelitis duce Josue profligarentur.

Petes II. Cur Deus voluerit altare construi & victimas propitiatorias & Eucharisticas offerri potius in monte Hebal, e quo fulminatæ maledictiones in violatores legis, quam in monte Garizim, e quo bene apprecatum est divinæ legis cultoribus?

Respondeo, id videri factum multis de causis. I. Quia mons Hebal altero erat excelsior; decebat autem insignia ista monumenta, tum altare, tum lapides Deuteronomio inscriptos statui in sublimiori loco, ut omnibus magis essent conspicua. II. Quia conveniens erat ut unde procedebant maledictiones, ibidem adesset locus reconciliationis & propitiationis in altari. III. Quia prævidebat Deus in monte Garizim a Samaritanis schismaticis & idololatris aliquando erigendum templum & altare oppositum Hierosolymitano templo; quamobrem noluit ibi sacratum sibi altare constitui, ne errandi fieret occasio; neve primus locus in ea regione sibi sacer, superstitioso & idololatrico cultu contaminaretur.

Quæres III. Cur Deus qui *vers.* 2. jusserat in monte Hebal erigi ingentem molem lapidum sectorum, & calce linitorum, *vers.* 5. imperet eodem in loco erigendum altare *ex lapidibus quos ferrum non tetigit, & de saxis informibus & impolitis?*

Respondeo, molem lapidum confici debuisse ex lapidibus politis, quod in eis describendum erat Deuteronomium ad futuram & perpetuam rei memoriam: secus autem de illo altari momentaneo; quod diu subsistere non debuit, ne posteris esset in offendiculum, quo averterentur a sanctuario. Notum enim est quantum valeant ad alliciendos vulgi animos monumenta pietatis a majoribus frequentata; tametsi dein superstitioso plebejo cultu temerata & idcirco ab Ecclesia interdicta. Noluit ergo Deus hujus altaris aliquam esse speciem, nec illius lapides calce oblimiri, ne diu perseveraret, fieretque schismatici cultus occasio; sed tantum ad usum præsentem illud aptari voluit ex saxis, & informi lapidum cumulo, ut facile corrueret.

IN XXVIII.

IN præcedenti capite declaravit Moses quæ maledictiones a Levitis essent fulminandæ in monte Hebal adversus Idololatras, parentum contemptores, translatores terminorum &c. In hoc vero præscribit quæ sint benedictiones proferendæ ab eisdem Levitis in monte Garisim erga divinæ legis cultores. Cum autem Israelitæ diu versati fuissent in Ægypto inter latomos & opifices, proindeque crassioris essent genii, nec ad spiritalia bona, sed maxime ad temporalia inhiarent; cumque soleant homines imprimis desiderare prosperitatem domus suæ, quæ maxime consistit in abundantia bonorum temporalium, in tranquillitate, & fœcunditate prolis; idcirco Moses orditur largiendas benedictiones ab his verbis, *Benedictus tu in civitate, benedictus in agro. Benedictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ* &c.

Spondet insuper summam tranquillitatem & securitatem ab inimicis: *Dabit Dominus inimicos tuos, qui consurgunt adversum te corruentes in conspectu tuo: per unam viam venient contra te, & per septem fugient a facie tua.... si custodieris mandata Domini Dei tui.*

Quod ut exequantur ferventius, denuntiat illis varias calamitates divinæ Legis transgressoribus eventuras, tum in temporalium bonorum jactura: tum in propriis illorum personis. *Quod si*, inquit, *audire nolueris vocem Dei tui, ut custodias & facias omnia mandata ejus... maledictus eris in civitate, maledictus in agro &c.* Quin etiam zelo divino abreptus Moses plurima illis durissima imprecatur: *Percutiat te Dominus egestate, febri, & frigore, ardore & æstu, & aere corrupto, ac rubigine, & persequatur donec pereas. Sit cœlum, quod supra te est, æneum: & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, & de cœlo descendat super te cinis, donec conteraris &c.* Quæ certe indicia sunt animi vehementissime commoti, & pro Dei gloria atque Israelitarum salute zelantissimi.

IN XXIX.

CUm Israelitæ, jam ex parte potiti essent terra promissionis, occupatis regnis Seonis & Ogis Regum Amorrhæorum & Basan, ac prope diem transituri essent Jordanem, ut universam Chananitidem possiderent; censuit Moses universos esse convocandos, ut ex animo renovarent jam a quadraginta circiter annis ab eorum patribus initum fœdus cum Deo, quo Deus promiserat se illis continuo adfuturum benignum opitulatorem, & protectorem, illi vero divinæ legis cultores & observatores fidelissimos. Ut vero stent promissis, duobus eos argumentis provocat; primo repræsentatione acceptorum beneficiorum: secundo terrore infligendorum suppliciorum in prævaricantes.

Imprimis vero eis exprobrat stuporem & socordiam, quod tot signis & portentis in eorum gratiam editis, non fuerint excitati ad divinæ Legis observantiam, sed continuo in murmurationes & seditiones irrepserint; non secus ac ebrius vini fumo dormiens, qui audito clamore, paulisper attollit caput, & oculos aperit, mox vero in soporem revolvitur; causam addit hujus eorum socordiæ vers. 4. *Non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possunt audire, usque in præsentem diem.* Non quod Deus illis denegaverit gratias, quibus tot beneficia perspicerent: sed quod tanta erat eorum pravitas, ut cœlesti lumini malitiæ & ingratitudinis suæ tenebras & velum opponerent.

Ut

Ut itaque eos tandem e gravi illo sopore excitet, repræsentat divina beneficia quibus Deus illos per annos quadraginta prosecutus est. Non tamen omnia recenset. Sed tria potissimum. 1. Quod vetustate non fuerint attritæ eorum vestes. 2. Quod divinitus pasti fuerint, cum nulla ex terræ cultura & proventu alimenta suppeterent. 3. Quod Reges qui primi ad eorum impediendum in Chananitidem ingressum, armati occurrerant, profligati sint a Deo, qui etiam in statione pacifica ipsos jam cœperit locare.

Quoniam autem formidine pœnæ plus forte moverentur, quam beneficiorum recordatione, addit, *vers.* 18. *ad finem capitis*, quod si contempto Dei cultu, & spreta divina lege ad idololatriam convertantur, Deus tanta iracundia in eos animadvertet. 1. *Ut furor ejus fumet*, hoc est, facile pœnitentia non flectetur, sed in eos omnem iram suam effundet. 2. Illorum terram sterilitate feriet, adeo ut sale & sulphure videatur inspersa, sicut Sodomitis contigit. 3. Eos nedum e suo populo abdicabit, sed & suis e sedibus eiiciet. 4. Minatur se daturum eos in anathemata, ut cunctis Gentibus fiant in contemptum & opprobrium.

IN XXX.

NE tamen si delinquere contingat, omnem veniæ consequendæ spem abiiciant, spondet in hoc capite quod si admissi delicti ex corde pœniteant, & in animo vere contrito divinam exorent misericordiam, Deum habebunt propitium; qui eos in pristinum florentem statum restituet, dummodo sincere illius mandata servanda sibi proponant. Quod utique operosum non erit, cum divinæ legis notitia & observatio divina cooperante gratia sit facillima, ut aperte declarat *vers.* 11. *& sequent.* maxime ex eo quod illud divinum mandatum *non supra te est, nec procul positum... sed juxta te est sermo valde, in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illum*.

Tria itaque in hoc capite præcipue docet Moses. I. Quod etsi ob peccatorum atrocitatem plurimum irascatur Deus, & durissime in sceleratos animadvertat; attamen desperatione abiiciendus non est animus, cum affulgeat spes veniæ, si vere pœniteant. II. Sinceræ pœnitentiæ argumentum esse observantiam mandatorum Dei: *Si tamen*, inquit vers. 10. *audieris vocem Domini Dei tui, & custodieris præcepta ejus &c.* III. Hanc observantiam non esse difficilem, cum mandatum divinum clare ac distincte sit propositum; nec humanas vires affulgente Dei gratia ullatenus transcendat.

IV. Inde colligit penes eos stare, ut sibi Dei benedictionem aut maledictionem accersant; benedictionem, si legem observent; maledictionem, si prævaricentur. *Considera*, inquit vers. 15. *quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum: & e contrario mortem & malum, ut diligas Dominum Deum &c.* Ut autem gravior appareret eorum cæcitas & perfidia si legem contempserint, addit v. 19. *Testes invoco hodie cœlum & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem benedictionem & maledictionem: elige ergo vitam, ut & tu vivas, & semen tuum.* Ubi per *cœlum & terram* multi significari volunt cœli & terræ incolas, nempe angelos & homines, quod, inquiunt, res vita & ratione carentes non possint testari. Verum existimo verba illa esse litteraliter accipienda, ut sit sensus, tantam fore Israelitarum malitiam, si legem non servent post tot accepta, totque promissa divina beneficia, ut adversus eorum ingratitudinem & perfidiam res etiam inanimatæ paratæ sint testimonium proferre, quo simili sensu Sapientiæ. 5. vers. 21. dicitur. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.*

IN XXXI.

QUatuor in hoc capite veniunt notanda. I. Prænuntiatio mortis Mosis brevi futuræ, quia jam natus erat centum & viginti annos, & insuper interdictus ei fuerat Jordanis transitus, & in Chananitidem ingressus. II. Adhortatio ad populum, & ad Josuam, ut constanter & animose Chananæos expugnent, maxime cum habituri sint Deum ducem & auxiliatorem, sicut eis adfuerat in expugnatione Sehonis Regis Amorrhæorum, & Ogis Regis Basan. III. Descriptum a Mose Deuteronomium & traditum Sacerdotibus, ut illud reponerent ad latus arcæ fœderis *vers.* 26. illudque legerent universo populo singulis septenniis, scilicet in anno remissionis, in festo Tabernaculorum.

Nec tamen existimandum est legem hanc totis septem annis reclusam jacuisse, nullamque illius toto illo tempore factam fuisse lectionem & expositionem; illius enim memoria facile evanuisset, & frigida ac inutilis fuisset illius lectio & auditio in tanta multitudine, si in illo septennii decursu ne verbum quidem illius lectum fuisset & expositum isti populo. Adde quod erant apud Judæos legis Doctores, quorum munus erat nedum legem populo palam exponere, sed & ad illius observationem hortari. Solemnis autem illa legis promulgatio, quæ anno remissionis fiebat, illuc spectavit, ut cum eo anno vacaret populus, nihilque obstaret negotii quominus ad sanctuarium conveniret, audita nova legis lectione, suam renovaret de illa servanda obtestationem, novumque cum Deo fœdus iniret.

Addit Moses *vers.* 9. descriptam illam legem, traditam fuisse non solum Sacerdotibus, sed etiam *senioribus Israel*, qui nimirum præerant populo, quique licet non haberent legis docendæ provinciam, Sacerdotibus tamen in ea custodienda sunt additi,

ut

ut illius doctrinam & observantiam afferent, nec authoritate sua paterentur eam despectui haberi. Constat enim experientia quanta sit plebis protervia ad repudiandos sacros Doctores, dum adversus illius pravos mores & corruptelas insurgunt; unde necessum est, ut qui præsunt, illam compescant petulantiam, & in pietatis studio contineant subditos, qui alioqui ad impietatem nimis essent proclives.

IV. Cum prævideret Deus Israelitas post Mosis mortem, & ingressum in terram Chanaan a suo cultu recessuros, & declinaturos ad idola, idcirco, *vers.* 19. jubet Mosi, ut scribat Canticum, illudque describendum tradat populo, *Ut memoriter teneant, & ore decantent, & sit mihi* (inquit) *carmen istud in testimonio inter filios Israel*, eorum scilicet ingratitudinis & impietatis qui post accepta divinitus tot beneficia, totque experta flagella ob iteratas prævaricationes in eo Cantico memoratas; nihilominus neglecto Dei cultu ad inanes Deos colendos irrepserint.

Petes, quomodo Moses *vers.* 2. se caducum esse & fractis viribus dicat, *Centum* inquit, *annorum & viginti sum hodie, non possum ultra egredi & ingredi:* cum *cap. ult. vers.* 7. dicatur integris sensibus viguisse usque ad mortem? *Non caligavit oculus ejus, nec dentes ejus moti sunt.*

Respondeo, illum ista hic dixisse, non quod præ senio esset inutilis, ac si caligassent oculi, vel totis membris esset tremulus, sed quia illius ætas non ferebat, ut diutius tam onerosum populi regimen gereret. Fuerat quidem divinum & cœleste beneficium, quod inter tot tantasque conflictationes, & laboriosissimam innumeri ac petulantis populi administrationem sanus ac vegetus eo usque perseverasset: sed quia jam ad designatam a Deo cursus sui metam pervenerat, brevi moriturus, ait, *Non possum ultra egredi & ingredi;* ac si diceret, vobis jam sum inutilis, maxime cum Dominus dixerit mihi, *non transibis Jordanem istum;* nimirum ut præverteret illorum ingentem mœrorem de illius absentia, utpote qui jam illis nihil posset prodesse, aliumque habituri essent ducem ac rectorem, qui illos in terram repromissam introduceret. Hinc *vocavit Josue & dixit ei coram omni Israel: confortare & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram &c....* Quibus verbis in eum transtulit omnem suam in istum populum auctoritatem & jurisdictionem.

Quoniam autem ad tantum onus sustinendum se prorsus imparem existimabat Josue, utpote qui persæpe audierat Mosem sub tam ingentis populi regiminis pondere gementem & conquerentem: ut ipsi animum adjiciat Moses, addit; *Dominus qui ductor vester est, ipse erit tecum, nec derelinquet te; noli timere, nec pavear.* Hanc sponsionem ut confirmaret Deus, jussit Mosi ut secum duceret Josue in Tabernaculum: *Apparuitque ibi Dominus in columna nubis, quæ stetit in introitu Tabernaculi*, Mosemque alloquens ei rursum denuntiat mortem proximam, & prædicit post illius interitum, futuram Israelitarum prævaricationem; quam ut præverteret Moses, convocatis omnium Tribuum Majoribus natu, & Doctis in eorum præsentia solemne Canticum cecinit, quod refertur in capite sequenti.

IN XXXII.

Continetur integrum Canticum, jussu & inspiratione Dei a Mose conscriptum, in quo non modo acriter invehitur in vitia populi, sed quanta potest vehementia perversam illius naturam, mores pravissimos, horrendam ingratitudinem & in Dei cultu perpetuam inconstantiam exagitat. Magnifice vero præfatur, cœlum & terram in testes dictorum advocando; ut si contingeret populum negligere canticum hoc memoriæ mandare, & ore proferre: ut Deus præcedenti capite jusserat; cœlum & terram eorum perversitatis aut socordiæ testes haberet, ut censerentur indigni quos vel cœlum benignis influxibus foveret, vel terra sustentaret & aleret.

Orditur itaque a celebrandis Dei præcellentiis. 1. Ab infinita illius sapientia, bonitate & potentia, quibus fit ut perfecta sint ejus opera. 2. A summa illius æquitate & justitia in præmiandis bonis, & malis puniendis. 3. Ab illius fidelitate in implendis suis promissis. Idcirco autem Deum his elogiis celebrat, quo magis appareat stupenda populi socordia & amentia; dum sciens & volens omni bonorum plenitudine se privavit, qua frui licebat, si Deo adhæsisset; & relicto fonte aquarum viventium fodit sibi cisternas dissipatas, ut Deus ipse per Jeremiam *cap.* 2. conqueritur. Quamobrem Moses, istis præmissis, libere invehitur in istius populi perfidiam, eumque appellat *gentem pravam & perversam, & populum stultum & insipientem*, quod se innumeris vitiis inquinaverit, maxime horrenda in Deum amantissimum patrem, & beneficium ducem ac protectorem ingratitudine & contumelia.

Deinde recenset beneficia omnia quibus Deus populum istum in vasta & arida solitudine agentem cumulavit; maxime quod illi fuerit dux itineris, divinis suis documentis & legibus instruxerit; & sicut pupillam oculi ab omni offendiculo præservaverit: atque ut aquila non modo pullos suos fovet expansis alis, sed eas pro materno affectu provocat ad volandum; sic Deus per columnam nubis fuit illis in umbraculum per diem, suisque multiplicibus beneficiis excitavit ad erigendos animos, ut eum super omnia diligerent & colerent.

At eo detestabilior fuit eorum perfidia, quod quo amplior erat erga illos Dei benignitas, & munificentia; eo magis suis murmurationibus & idololatriis in eum insurrexerunt: quod grande crimen ita Deum ad iram provocavit, ut maximam eorum partem

tem deleverit. Plurima deinde recenset eorum crimina, variaque refert supplicia quibus eorum impietatem & ingratitudinem castigavit: quæ omnia, cum facili negotio percipiantur, ab eis recensendis abstinere libet.

IN XXXIII.

CUm Moses nedum Israelitici populi dux, legislator, doctor, & ad Deum mediator extitisset, sed etiam paterno eos prosecutus esset affectu, persuasus se morti proximum, paternam ultimamque benedictionem eis voluit impendere, ut hoc veluti condimento leniret amaritudinem exprobrationum quas emiserat in cantico; dum perpetuæ Dei in Israelitas gratiæ & protectionis spem ingerit, & suæ erga illos benevolentiæ ad mortem usque testimonium præbet.

Quamobrem convocatis Tribuum principibus & majoribus, singulis bene apprecatur, & spiritu prophetico denuntiat quæ eorum nepotibus accidere debeant: imprimis vero commemorat qualiter Deus Israelitas sibi devinxerit in populum, eisque legem in monte Sinai præscripserit; *Dominus*, inquit, *de Sinai venit*, *& de Seir ortus est nobis*, *apparuit de monte Pharan*, *& cum eo sanctorum millia*, *in dextera ejus ignea Lex*: in quibus verbis tria veniunt observanda.

I. Montem Sinai non procul a montibus Seir, & Pharan consistere; in his autem montibus Deus magnificentiam & clementiam in Israelitas demonstravit. Nam in *Sinai* apparuit cum ingenti Angelorum cœtu, qui per *millia Sanctorum* hic intelliguntur; suaque dextera tradidit *igneam legem*, hoc est medios inter ignes, inter tonitrua & fulgura. In monte *Seir*, imperavit Mosi ut æneum serpentem fabricaret, ad cujus intuitum a serpentibus vulnerati sanabantur *Num.* 21. *v.* 8. In monte *Pharan*, Mosem alloquens promisit coturnices, quibus populus ad satietatem reficeretur *Num.* 11. *vers.* 30. II. Deus dicitur ortus *de monte Seir*, & apparuisse *de monte Pharan*, quia Judæis ad radices montis Sinai consistentibus visus est divinæ majestatis splendor progrediens e vertice montium illorum, & paulatim accedens ad montem Sinai, in quo magis illuxit & diutius hæsit.

Ad benedictiones autem quod spectat, cum illæ affines sint iis quas Jacobus morti proximus filiis suis duodecim Tribuum capitibus largitus est, hæque cum illis majori ex parte sint expositæ, hic duntaxat quædam sunt notanda.

I. In benedictione Ruben confirmari ea quæ Jacob de illo dixerat: *Effusus es sicut aqua*, *non crescas*, *quia ascendisti cubile patris tui*, *& maculasti stratum ejus*. Quoniam autem ambigi potuisset, utrum aliquando Rubeni posteritas esset extinguenda, an vero tantum minuenda numero, precatur Moses: *vivat Ruben*, *& non moriatur*, *& sit parvus in numero*. Hoc est, Tribus hæc una cum aliis perseveret, vivatque feliciter; ita tamen ut non sit valde numerosa, neque cum aliis in multitudine populi conferatur. Sunt tamen qui contrario sensu illa verba exponant, nempe ut negatio vocis, *moriatur*, præposita, duabus æquivaleat, referaturque ad posteriora verba, ut sit hic sensus, *neque sit parvus numero*. vel, ut apud Septuaginta legitur, *sit multus in numero*. Verum hæc expositio directe opponitur imprecationi Jacobi Patriarchæ: quamobrem hæc Septuaginta Interpretum versio, mendo videtur obnoxia. *Judæ* apprecatur, ut bellum gerens adversus Dei, & Judaici populi hostes, victor semper existat; Deumque supplex exorat, ut ad bellum procedens, ejus preces exaudiat, illumque salvum & incolumem reducat ad populum suum.

Leviticam Tribum commendat multis gloriæ titulis. I. Quod *perfectio & doctrina* ei sit data, Hebraice *Urim* & *Thumim*; gemmæ scilicet in Rationali pontificali: quibus significat dignitatem sacerdotalem & pontificalem illi Tribui fuisse concessam. II. Quod legis expositio ab ea petenda sit; siquidem hæc præ cæteris Tribubus divino cultui, & observantiæ mandatorum addicta est. Quod significat his verbis vers. 10. *Judicia tua o Jacob*, *& legem tuam o Israel!* quibus affine est illud Malachiæ; *labia Sacerdotis custodiunt scientiam*, *& de ore ejus legem requirent*. III. Quod fuerit semper zelantissima gloriæ Dei exercituum, adeo ut in adoratores vituli conflatilis insurgentes, maximam eorum stragem ediderint; parati etiam patres, fratres, & quoslibet sibi proximos trucidare, si tanti sceleris fuissent participes. IV. Quod Sacerdotes ejus Tribus alumni, sint conciliatores Dei cum hominibus, qui suis precibus & sacrificiis divinam in peccatores iracundiam emolliant & misericordiam ac clementiam sollicitent; uti fecit Aaron *Numer.* 16. dum assumpto thuribulo & thymiamate, medius stetit inter populum & torrentem ignis e tabernaculo erumpentem ad reorum exterminium, *Ponent thymiama in furore tuo*, *& holocaustum super altare tuum*, vers. 10. V. Precatur Deum ut Tribum illam sua virtute corroboret, ejusque adversarios exterminet, *vers.* 11.

Quibus elogiis Tribum suam plurimum quidem celebrat Moses, non ut gratificaretur suis fratribus, neque ut sibi nimium indulgeret; sed ut commendaret Sacerdotium & sacra ministeria ad quæ peragenda Tribum Leviticam conduxerat Deus. Hinc apparet imprecationem Jacobi adversum Simeonem & Levi, pœnam duntaxat fuisse ad tempus irrogatam; quippe cum Tribum illam sibi postea consecraverit Deus, ut sacris ministeriis adesset, & per eam divinæ gratiæ ad alias diffluerent; quod fieri vix poterat, nisi expuncto priori probro. Nisi enim Levitica Tribus purgata fuisset dedecore, quo in suo parente fuerat aspersa, Sacerdotium non tantæ fuisset apud Israelitas existimationis, plurimumque detractum esset divino cultui. Non alio igitur spectat hæc a Mo-

se suæ Tribus commendatio, quam ne vilesceret sacri ministerii dignitas, cujus contemptu pessumdaretur Religio. Sic Christus D. S. Petrum in Apostolatus gradum restituere volens, triplicisque ejus abnegationis dedecus abstergere, toties eum præfecit suis ovibus pascendis & regendis. *Joan. 21. v. 17.*

Ut Benjamin charissimus fuit Jacobo, quod in senectute sua ex dilectissima Rachele genuisset eum; ita prænuntiat Moses ejus Tribum fore Deo gratissimam, multisque beneficiis cumulandam. I. Quod terram pinguissimam habitura esset in sortem, nempe regionem Jerichuntinam & Hyerosolymitanam. II. Quod primus Israelitarum Rex illa Tribu esset assumendus; Saul enim erat Benjamita. II. Quod *Dominus habitabit confidenter in eo; quasi in thalamo tota die morabitur.* Quia templum in eo loco, qui ad Benjaminitam sortem spectabat, fuit constructum; Jerusalem enim ad utramque Tribum Benjamin, & Judam attinebat: pars Australis in qua erat mons Sion, erat Tribus Judæ: Septentrionalis vero spectabat ad Benjamin; cum autem mons Moria in quo templum locatum est, fuerit huic vicinior, ideo Dominus dicitur in ea Tribu requievisse *inter humeros ejus*, quia templum in illo monte constructum eminebat, sicut caput super humeros. Hæc enim verba non ad Benjamin, sed ad Deum referenda sunt.

Duas Tribus e Josepho exortas, nempe Manasse & Ephraim celebrat ex beneficiis a Deo acceptis. I. Quod occupaturæ essent regionem uberrimam tum ex benigno astrorum influxu, tum ex nativa terræ fœcunditate, quæ his verbis declarat. *De benedictione Domini terræ ejus, de pomis cœli & rore, atque abysso subjacente &c.* Hoc est, fertilitatem istius terræ plurimum juvat aspectus *cœli*; optimus *ros* diffluens: & *abyssus* quæ cubat sub illo solo salubribus vaporibus montes & colles alluens. II Quod Josepho speciali Dei benedictione fuerit illustratus, quia Nazaræus erat: quo autem sensu hoc nomine fuerit appellatus, dictum est exponendo benedictiones a Patriarcha Jacobo filiis suis datas, ubi Josephus simili titulo condecoratur. III. Quod Tribus illæ tantæ sint numero, totque viris fortissimis abundent, ut merito assimilentur *primogenito tauri, & cornibus Rhinocerotis*; quæ maxime quadrant in Josuam populi ducem e Tribu Ephraim oriundum; qui duplex habebat cornu dextrum & sinistrum sibi maxime in certaminibus inhærentium, nempe *multitudines Ephraim, & plura millia Manasse.*

Zabulonis Tribum prædicit fore ditissimam ex mercibus hinc inde comportatis, *lætare Zabulon in exitu tuo*, ubi per *exitum* significat varias navigationes mercaturæ causa; cum enim hæc Tribus loca mari Genezareth vicina, & non procul a mari mediterraneo incoleret, maxime dedita fuit mercibus hinc & inde comportandis, unde ingentes sibi thesauros comparavit. His affinis est illa Jacobi prædictio Genes. 49. *Zabulon in littore maris habitabit, & in statione navium pertingens usque ad Sidonem.*

Issachar e contrario commendat a quiete & tranquillitate, prædicitque Tribum illam sua sorte contentam accumulandis divitiis tempus & operam non impensuram; sed, vel agris colendis, vel doctrinæ & scientiæ comparandæ totam se addicturam: imprimis vero legis arcanis evolvendis, aliisque exponendis vacabant, unde additur, *vocabunt populos ad montem* domus Domini, ut legem ejus audiant: *Ibi immolabunt victimas Justitiæ.* Tametsi vero rebus mundialibus minus essent occupati, nihilominus ditescebant plurimum & affluentia quam illis maria suppeditabant, *inundationem maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos arenarum.* Has autem ingentes opes vocat *inundationes maris*, vel quod eas mare ad eorum littus effundebat, nempe gemmas, uniones, corallum &c. Vel quod exteras merces navibus advectas excipiebat, easque frumento, fructibus, aliisque rebus apud se natis commutabat. Habebat pariter *thesauros absconditos arenarum*, nempe auri, argentique fodinas vel apud se, vel hæc ab exteris adsportata, & ex locis arenosis collecta.

Gad commendatur a fortitudine bellica, & amplitudine loci quem Tribus illa habuit in sortem, nempe regna Seonis & Og una cum Tribu Ruben *quasi leo requievit*, quia viribus suis fidens, hostibus semel prostratis secure quiescebat. Licet autem non magna videatur prærogativa exerceri continuis bellis, hoc tamen Gaditis erat solatium, quod auxiliante Deo semper futuri essent victores, & ingentem prædam ex hostibus reportaturi. *Vidit principatum suum.* Quia dominationem & possessionem suam obtinuit, priusquam aliæ Tribus sua portione donarentur; eamque præ cæteris habuit prærogativam, *quod in parte sua doctor & rector esset repositus*; nempe Moses populi doctor & rector, qui prænuntiat se intra possessionem Gad esse sepeliendum, uti exponit etiam Chaldæus paraphrastes, *quoniam ibi, in hæreditate sua scriba magnus & princeps Israel sepultus est.*

Neque his obstat quod capite sequenti, Moses dicatur sepultus *in terra Moab*, cap. vero 2. v. 9. supra prohibeatur Israelitis ne terram Moabitarum occupent. Vetitum quidem fuit ne invaderent regionem illam, quam tunc temporis Moabitæ possidebant, non vero illam quam istis ejectis, Amorrhæi obtinuerant. Quæ sequuntur in illa benedictione spectant ad Mosem, *qui fuit cum principibus populi* rector Israelitarum; *& fecit justitias, & judicium cum Israel.* Quamquam hæc etiam possint optime quadrare in Tribum Gad, quæ armata manu cum aliis Tribubus processit trans Jordanem ad Chananitidem occupandam, uti Mosi promiserant, *Numer.* 32. nec prius ad suos redierunt, quam aliæ Tribus suam pariter sortem obtinuissent: qua ratione dici possunt *fecisse justitiam, & judicium* cum Israel, non tantum quia æquum erat stare promissis, & bellare cum fratribus, ipsisque esse adjutores ad possessiones obtinendas; sed etiam cum Deus statuisset vindictam, exequi de profa-

nis

nis & impiis gentibus, omnes Tribus elegerat judicii sui ministros.

Dan assimilatur *Catulo leonis*, qui ex insidiis irruit in prædam, ut significetur hanc Tribum fore fortem, bellicosam, & rapinis addictam. Unde sua sorte non contenta, aliam quæsivit sedem, occupavitque urbem prius dictam LAIS, cui nomen suum DAN imposuit; quæ quidem urbs postmodum *Cæsarea Philippi*, & deinde *Paneas* dicta est. In ea vero regione non procul ab urbe duo scaturiunt fontes *Jor* & *Dan* appellati, quorum rivuli prope illam urbem coeuntes, Jordanis fluvium efficiunt. Quoniam autem horum fontium aquæ per subterraneos meatus erumpunt ex lacu *Phiala* dicto, & existente in terra Basan trans Jordanem (ut experientia constat, ex eo quod si quis in lacum istum lignum aut aliquid supernatatile injicit, illud postmodum in fontibus Jordanis appareat) idcirco addit Moses, *Dan fluet largiter de Basan*, nempe fluvius Jordanis Basanitarum regione.

Tribum Neptali ornat tribus elogiis. I. Quod *abundantia perfruetur*. II. Quod *plena erit benedictionibus Domini*. III. Quod *mare & meridiem possidebit*. Prædicit itaque Tribum hanc præ cæteris terræ fructibus fore abundantem; quod regio, quam erat consecutura, pinguior & amœnior esset, in eaque fructus nedum citius maturescerent, sed & suaviores & delicatiores essent; non solum ex terræ fertilitate & benigno astrorum influxu, sed maxime ex speciali Dei benedictione, ut dictum est *Genes.* 49.

Quod autem ait illam possessuram *mare & meridiem*, non ita planum est; cum nec Oceano fuerit vicina, nec meridionalem, sed aquilonarem terræ sanctæ partem occupaverit; nam Emath, una ex Nephtalinis urbibus, *Josue* 19. Erat juxta Libanum, qui terræ promissionis erat pars Aquilonaris. Hinc 2. *Paralip. cap.* 7. *v.* 28. & *Amos* 6. *vers. ult.* ubi terræ sanctæ longitudo describitur ab Aquilone in austrum, Emath opponitur Ægypti torrenti, quem constat fuisse Palæstinæ meridionalem partem.

Ut nodus hic solvatur, censerem idcirco hanc Tribum dici possedisse *mare*, & *meridiem*, non quod in terræ sanctæ delineatione has partes occuparet: sed quod cum plurimis & suavissimis fructibus abundaret, eorum commutatione, si quid ei deesset ad satietatem, facili negotio comparare poterat a Tribu Aser, quæ Tyrum & Sydonem, celebres maris portus, attingebat, in quibus exterarum mercium copia erat maxima. Ad meridiem vero erat vicina Tribui Zabulonis, quæ per frequentes suas navigationes exteris bonis & mercibus affluebat. His adde quod, quæ in Tribubus Judæ, Benjamini & Ephraimi australibus erant exquisita, poterat accipere per Jordanem, qui longo tractu Nephtalinam regionem alluebat.

Ad Aser tandem conversus Moses, ei plurima fausta prædicit & apprecatur. I. Quod prolem decore & pulchritudine præcellentem esset editurus, quo fiet ut illius juvenes & virgines ab aliis Tribubus in conjuges exoptentur; *Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis*. II. Tanta erit olei abundantia in ea regione quam occupabit, *ut tingat in oleo pedem suum*; id est, poterit, si velit, in oleo tingere & lavare pedes suos. Erunt pariter ibi tot æris & ferri fodinæ, *ut ferrum & æs calceamentum ejus*, id est, quocumque pedes inferet, ferrum & æs calcabit. Aut, ut volunt aliqui, calceamenta sua æreis & ferreis clavis suffigere poterit ad diuturniorem illorum usum. III. Hoc insuper habebit hæc Tribus in benedictione sua, quod *sicut dies juventutis suæ, ita & senectus sua*, id est, tam suavis illi & vegeta futura est senectus, ut vix differat a diebus illius juventutis: vel Tribus hæc temporum successu non minuetur, sed quo diutius durabit, eo fiet valentior.

Petes, cur Tribus Simeonis in his benedictionibus Mosaicis partem non habuerit?

Respondet Theodoretus id forte contigisse, quod Simeon primarius auctor fuerit insidiarum & machinationum adversus Josephum; cujus rei indicium est, inquit, quod Josephus jam Ægypti prorex & fratribus ignotus, aliis dimissis cum pecunia & frumento, Simeonem voluerit retineri, vinciri, & incarcerari. Existimarem ego hanc Tribum idcirco in benedictionibus fuisse prætermissam, quod nullam certam & distinctam habitura esset in terra promissa distributionem: sed per alias Tribus esset dispergenda, ut prænuntiaverat Jacobus. Neque his obstat, quod idem prænuntiatum erat de Tribu Levitica, quæ tamen hic speciali benedictione donatur. Hæc enim non ratione sui Patriarchæ Levi benedictionem accepit, sed intuitu meritorum Mosis & Aaronis, atque specialis suæ destinationis ad sacra ministeria obeunda.

Tandem Moses universo Israelitarum cætui benedicens, prænuntiat eos fore fœlices & fortunatos, quod habeant auxiliatorem & protectorem Deum qui cœlum inhabitat, nubes movet, cuncta etiam inferiora dirigit, & omnipotenti sua virtute sustinet.

IN CAPUT XXXIV.

IN hoc ultimo Pentateuchi & Deuteronomii capite refertur. I. Quod completa adhortatione ad populum, & Tribuum benedictione, Moses, jubente Domino, ascendit in montem *Nebo*, ibique oculis lustravit universam terram promissionis ultra Jordanem, & mortuus est natus annos 120. Hic autem mirari licet quanta alacritate Moses ad mortem perrexerit: dum enim in hunc montem ascendit, non eum latebat eventus, nempe ibi eo die esse moriendum: sed quia vocatur ad mortem a Deo, sponte occurrit. Mortem naturali ductu ita fugiunt omnes, ut rari sint, qui voluntarie ad eam properent: egregium ergo fuit in Mose fidei & obedientiæ specimen, ad mortem non minus

nus libenter procedere, quam si ad lætum hospitium & convivium fuisset invitatus; maxime cum tunc non abundaret gratia Christi D. ut in nova Lege, nec adhuc Christus resurrectione sua, futuræ resurrectionis fidem & spem confirmasset. Inde apparet sanctos viros etiam veteris Testamenti sese Deo ita consecrasse, ut ejus arbitrio vivere & mori essent parati.

II. In eodem monte sepultus est per ministerium Angelorum; tametsi quidam Hebræorum existiment Mosem a seipso sepultum esse, ita ut ingressus speluncam, illius introitum obturaverit, & ibi efflaverit animam. Verum in textu legitur *mortuus est... jubente Domino, & sepelivit eum*, nempe Dominus &c.

III. Quod sepulchrum ejus fuerit ignotum, ne Judæi ad idololatriam proni, divinos illi honores impenderent, quem tot prodigiis & beneficiis insignem, vere divinum agnoscebant. *Qui enim* (inquit Theodoretus) *inanimata pro Diis habuerant; & imaginem vituli, Deum appellaverant, magis profecto eum ut Deum venerati fuissent, cujus ministerio tanta fuissent adepti.*

IV. Quod ejus obitum per triginta dies defleverint, ut factum fuerat in Aaronis morte: his vero peractis, Josue cœpit exercere præfecturam sibi a Deo per Mosem injunctam, & loco ac vice Mosis Israelitico populo præesse. Concluditur autem hoc caput celebri Mosis encomio; nempe quod nullus ultra surrexerit Propheta ei comparandus, qui cum Deo facie ad faciem fuerit collocutus, totque ac tanta, ut ille, prodigia & miracula ediderit.

Petes I. Cur potius Josue quam Moses populum introduxerit in terram promissionis?

Respondet Theodoretus mox laudatus, per Mosem repræsentari legem, eamque illius nomine appellari: sic Christus D. Lucæ 16. *Habent Moysem, & Prophetas*; ubi nomine *Mosis*, legem intelligit: sicut & Apostolus, cum ait 2. ad Corinth. 3. „ *Usque in hodier-* „ *num diem quando legitur Moyses.* Sicut „ enim Isaiam appellamus, non prophetam „ tantum, sed etiam librum illius, & Jere- „ miam ac Ezechielem, non homines tan- „ tum, sed etiam eorum libros, & Apo- „ stolum, non solum ipsum veritatis præ- „ conem, sed & illius librum: Sic *Lex*, „ cognominatur *Moyses*, quod illius fuerit „ promulgator & interpres: Jesus autem „ filius Nave, typum gerit Salvatoris uni- „ versæ terræ. Quemadmodum igitur Moy- „ ses eduxit populum ab Ægypto, Josue „ vero ipsum in terram promissionis intro- „ duxit, ita lex ab impietate liberat creden- „ tes, Evangelica autem gratia introducit „ eos in regnum Cœlorum. *Sic pene ad* „ *verbum* Theodoretus.

Petes II. Quis hoc postremum caput scripserit?

Respondeo, id non ita facile posse statui. Mosem hæc de se scripsisse spiritu prophetico velle videntur Philo [a] & Josephus [b] quibus subscribit Origenes [c] aliique recentiores. Verum ex textu apparet auctorem hujus capitis non prophetam, sed historicum agere. Tametsi vero ex præcedentibus libris constet Mosem plura de seipso, ut solent historici in tertia persona referre, etiam ad suam laudem & commendationem; attamen verisimile non est ab illo hæc scripta esse, *non cognovit homo sepulchrum ejus, usque in præsentem diem*; hæc enim denotant non modicum intercessisse temporis moram a Mosis morte & sepultura ad id tempus, quo hæc scriptis mandabantur; quo etiam argumento colligitur, ea non fuisse scripta a Josue, qui Mosi proxime successit; nisi forte hæc adjecerit circa vitæ suæ terminum.

a *Lib. de vita Mosis.*
b *4. antiqu. cap. ultim.*
c *Lib. 2. contra Celsum.*

Putant aliqui hoc capitulum ex parte scriptum esse ab Esdra, dum sacros libros in captivitate Babylonica hinc inde dispersos in unum codicem restituit, nonnullis adjectis ad pleniorem & faciliorem rerum intelligentiam; quod utique non improbabile existimo. Hic enim ætate sua vere scribere potuit, nemini mortalium *usque in præsentem diem* innotuisse Mosis sepulchrum; & cum omnes Prophetæ, quorum oracula extabant, Esdram præcessissent, & postremi tunc temporis, ut Malachias & Nehemias florerent, merito dicere valuit. *Non surrexit ultra Propheta in Israel, sicut Moyses*, nullus enim Prophetarum qui eo usque inclaruerant, Mosi fuit æquiparandus. Attamen illa Mosis præcellentia universim accipienda non est; siquidem constat illum fuisse multo inferiorem Christo D. ut egregie probat S. Paulus Ep. ad Hebræos cap. 3. ubi Christum D. præfert Mosi tanquam filium ac Dominum famulo domus, & amplioris gloriæ dignum habitum, quanto ampliorem honorem supra domum habet, qui fabricavit illam.

Si quis egregia Mosis encomia legere cupiat, consulat *Ecclesiasticum* cap. 45. *Philonem* libris de vita Mosis, *Josephum* 4. antiquit. cap. ult. *Clementem Alexand.* 1. strom. *Ambros.* lib. 1. de Abel cap. 2. *Nyssenum* de vita Mosis. *Augustinum* lib. 22. contra Faustum cap. 19. *Basilium* homil. 1. in Hexam. *Eusebium* lib. 9. de præparat. Evang. cap. 3. & 4. ubi producit plures Auctores ethnicos Mosis laudes & Encomia celebrantes,

FINIS.

Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Frassen, Claude, 1620-1711

Disquisitiones Biblicae R. P. F. Claudii Frassen Ordinis Minorum Regularis Observantiae S. Francisci Professoris Emeriti, Et Parisiensis Doctoris In Duo Volumina Distributae
Bd.: 2,2.

Lucae [1770]

2 Exeg. 231 m-2,1/2
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10326878-4
VD18 12745235-001